जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-

विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(एकादशो भागः)

नियोजक :

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री-शामजीभाई-वेलजीभाई वीराणी

तथा कडवीबाई-वीराणी स्मारकट्रस्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्तिः	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रति १२००	२४९४	२०२४	१९६८

मूल्यम्-रू० ३५-०-०

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

卐

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

卐

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

卐

મૂલ્યઃ રૂ. ૩૫=૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૪૯૪
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૨૪
ઇસવીસન ૧૯૬૮

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

श्री

भगवतीसूत्र भाग ११ वें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठांक
	तेरहवें शतक का छट्ठा उद्देशा—	
१	छट्ठे उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	१– २
२	नारकादिकों का निरूपण	२– ४
३	चमरचञ्चा राजधानी का निरूपण	३–१६
४	उदायन राजा का चरित्र का निरूपण	१७–५०
५	अभिजित्कुमार के चरित्र का निरूपण	५१–५९
	सातवां उद्देशा	
६	सातवें उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	६०–६१
७	भाषा के स्वरूप का निरूपण	६२–७२
८	मन के स्वरूप का निरूपण	७२–७६
९	काय–शरीर के स्वरूप का निरूपण	७६–८६
१०	मरण के स्वरूपका निरूपण	८६–१०८
	आठवां उद्देशा—	
११	कर्मप्रकृति का निरूपण	१०९–११०
	नववां उद्देशा	
१२	वैक्रिय शक्ति के सामर्थ्य का निरूपण	१११–१३४
	दशवां उद्देशा	
१३	छाद्मस्थिकसमुद्घात का निरूपण	१३५–१३८
	चौदहवें शतक का प्रथम उद्देशा	
१४	पहले उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	१३९–१४०
१५	चौदहवें शतक के उद्देशे की संग्रह गाथा	१४०–१४५
१६	अनगार के देवगतिका निरूपण	१४२–१४९
१७	नरकगति का निरूपण	१५०–१५९
१८	नारकजीवों के अनन्तरोत्पन्नकत्व का निरूपण	१५९–१७७

दूसरा उद्देशा

तीसरा उद्देशा

चतुर्थ उद्देशा

पांचवां उद्देशा

छठा उद्देशा

सातवां उद्देशा

आठवां उद्देशा

नववां उद्देशा

दसवां उद्देशा

पंद्रहवां शतक

॥ समाप्त ॥

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા)માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતુશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જીયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વીત્ઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઈજીપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સાં. ૨૦૦૯ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઈજીપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ–સાધ્વીજીનાં દર્શન–કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડયું. હુંડાકાલ અપસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાંચમાં આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઇક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા. દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ખાણ તેઓ ચૂકયા નહીં ઊંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓશીકું અને ઓઢવા એક ચાદર ફકત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

"असंखयं जीवियं मा पमायए"

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી

(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

જન્મ : પોર્ટસુદાન સાં. ૧૯૯૨

દીક્ષા	નિર્વાણ
ખીચન – (રાજસ્થાન)	ફલોદી – (રાજસ્થાન)
સં. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨	સાં. ૨૦૧૩ શ્રાવણ સુદ ૧૨
તા. ૨૬–૫–૫૭ રવિવાર	તા. ૭–૮–૫૭ બુધવાર

શ્રંથન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝભ્ભો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રજોહરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવદયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીંદગીનો કોઇ ભરોંસો નથી “ असंखयं जीवियं मा पमायए ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટયું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદજીમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસક પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદજી મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક આ. પ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. મુંબઈમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલ્કે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે જાણી તેમને અદ્ભુત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઇ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. ‘ જે હજુ વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો,

સં. ૨૦૧૨ના અષાઢ સુદી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોતમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂ૦ શ્રી પુરુષોતમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજ-ભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢયો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ૦ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. બીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોતમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪–૫–૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતુશ્રી સાથે છેલ્લું જમણ કર્યું. ભોજન કરી, માતુશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ બીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડયું કે તા. ૨૪–૫–૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને જોધપુરની ટિકિટ લીધી. તા. ૨૫–૫–૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઢાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તથા જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬–૫–૫૭ની સવારે ૪ા વાગ્યે ફલોદી

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

શેઠશ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર – અમદાવાદ.

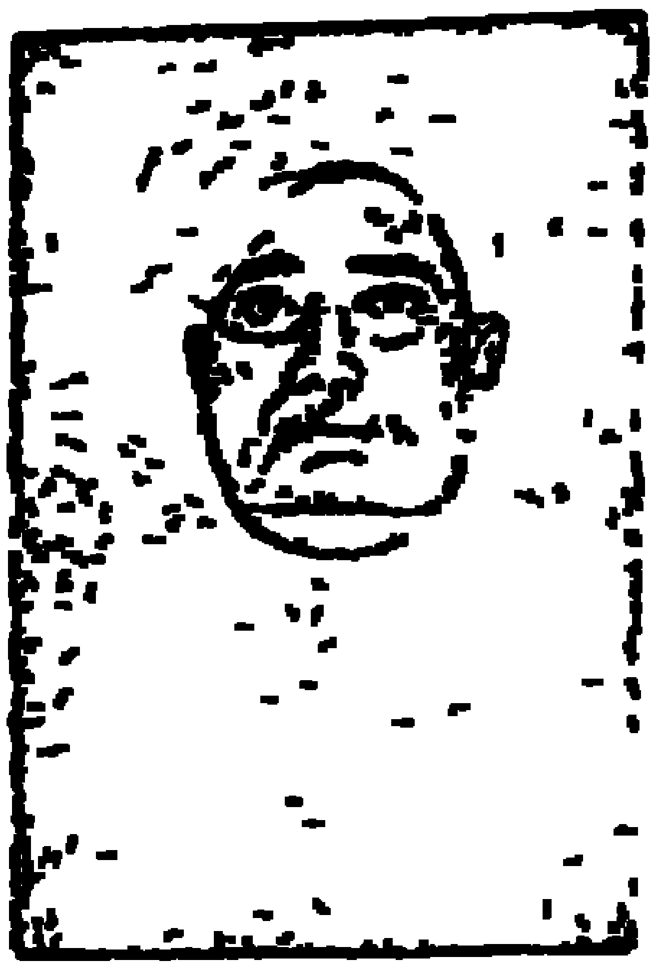

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. જૌહરી
ઊભેલા સુપુત્ર ચિ. મહેતાબચન્દજી સા
નાના – અનિલકુમાર જૈન (પૌત્ર)

આદ્યમુરબીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઇ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

પટેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ.

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લભજી પારેખ
રાજકોટ.

કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જીવણલાલ
મોરબી.

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

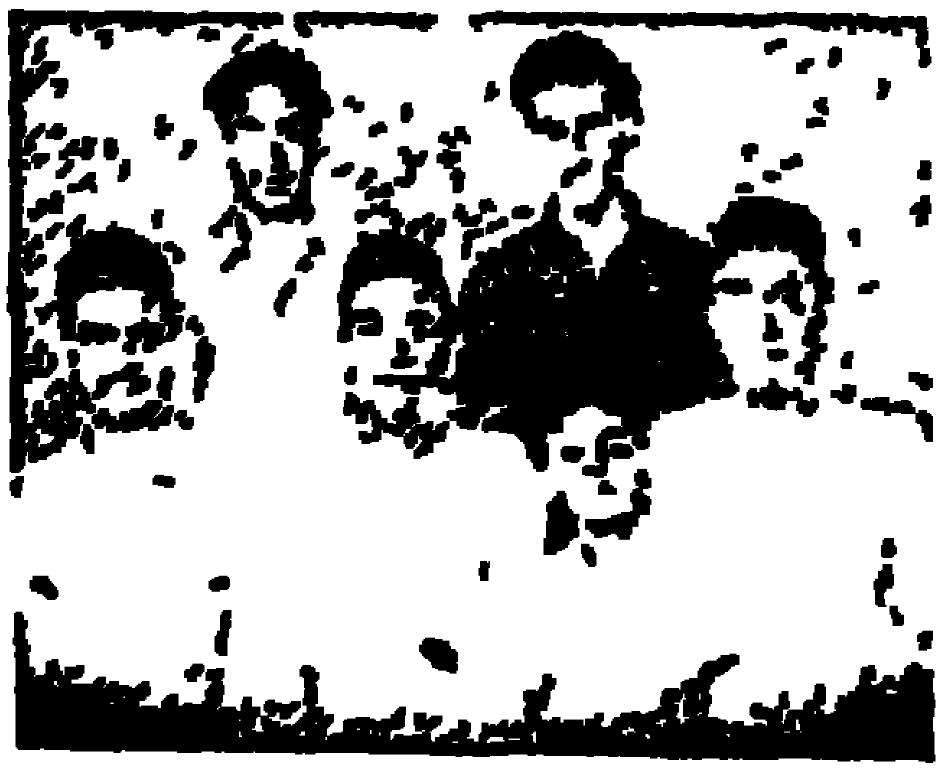
આધપુરુષશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

श्रीमान् सेठ सा. चीमनलालजी सा.
ऋषभचंदजी सा. मसीतवाले (सपरिवार)

વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઇ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ બાજુમાં બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

श्रीमान् सेठश्री
खीमराजजी सा. चोरडिया

પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “जाव नियमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं” ના બદલે “जावज्जीवपज्जुवासामि तिविहं तिविहेणं” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદજી મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો ? તેનો જવાબ આપવાને બદલે “अप्पाणं वोसिरामि” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. મુનિશ્રી સમર્થલાલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની દાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમો શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છેઃ—

મારા માતા–પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “असंखयं जीवियं मा पमायए” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબ–વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી પગલું ભરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ ભણીને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્તવ્ય મોક્ષફળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ "તથાસ્તુ".

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યાં. ક્યાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે "બાપુજી! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ બીચન (રાજસ્થાન) જાઉં કારણ કે બીચનમાં પૂ૦ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે ભણવા માગ્યું હતું કે, બીચનમાં કેવા પ્રકારની

સંગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. અને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭–૫–૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માહુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા.૨૮–૫–૫૭ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એસ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮–૫–૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦–૫–૫૭ના રોજ સવારે ફલોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બળદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરેમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાં. ૪ બિરાજમાન હતા. કુલ્લે સાધુ–સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે "મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમો અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતેષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ "સવિ જીવ કરૂં શાસન રસી"ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા–પિતા સહમતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧–૫–૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨–૬–૫૭ના સવારે મહા પરીષહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફલોદીના શ્રી સંઘે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફલોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફલોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઇ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદ-મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ રચના રચવી હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઇ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી હતી તેની વ્હિસલ વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠયું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ લઈ જાતના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન ઉપર પડી ગયો. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત....અરિહંત ...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડયું. રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડયો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે. અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચઢી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા. અને માતુશ્રી મણિબેન સામાયિક–પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલિફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઇ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર થોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્થી કેટલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબરૂપે પણ ચહેરો જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત. પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી પ્લેઈનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટ્રેઈન મારફત ફલોદી પહોંચ્યાં, શ્રી દુર્લભજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક અકથ્ય કરીને શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમાણે છે—

"હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક બોલવાઈ ગયો! ઝટ ઝગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી"

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતુશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:— બેન! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાબતમાં મહાપુરૂષોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગજું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના ગુણનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:—

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા 'अट्ठिमिंजा पेमाणुरागरत्ते' નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રૂચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:—પાંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેમની માતુશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તેજ રાત્રે તેણે બારમી ભિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરીષહથી કાળ કરી નલીનગુલ્મ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્રઃ ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષહ કેમ આવે ?

ઉત્તરઃ—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કોશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષહ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(एकादशो भागः)

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

॥ श्री–भगवतीसूत्रम् ॥

(एकादशो भागः)

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते

त्रयोदशशतके षष्ठोद्देशकस्य संक्षिप्तविवरणम् ।

किं नैरयिकाः सान्तरमुत्पद्यन्ते ? किं वा निरन्तरमुत्पद्यन्ते ? नैरयिकाः सान्तरमपि अथ च निरन्तरमपि उत्पद्यन्ते इत्यादि प्रश्नोत्तरवक्तव्यता, असुरकुमारराजचमरेन्द्रस्य चमरचञ्चा राजधानी वक्तव्यता, किं चमरेन्द्रश्चमरचञ्चायां राजधान्यां वसति ? इत्यादि प्ररूपणम्, चम्पानगरीवक्तव्यता, पूर्णभद्रचैत्यप्ररूपणम्, सिन्धुसौवीरदेशप्ररूपणम्, वीतभयवक्तव्यता, उदायनराज वक्तव्यता- प्रभावतीदेवी वक्तव्यता निजभागिनेयस्य केशिकुमारस्य राज्याभिषेकं

छठे उद्देशेका प्रारंभ–

इस १३ वें शतक के छट्ठे उद्देशे में जो विषय कहा गया है–उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार से है–नैरयिक सान्तर उत्पन्न होते हैं ? या निरन्तर उत्पन्न होते हैं ? नैरयिक सान्तर भी उत्पन्न होते हैं और निरन्तर भी उत्पन्न होते हैं–ऐसा उत्तर । असुरकुमारराजचमरेन्द्र की चमरचञ्चाराजधानी की वक्तव्यता, चमर चमरचंचाराजधानी में रहता है क्या ? इत्यादि कथन । चम्पानगरीवक्तव्यता, पूर्णभद्र चैत्य की प्ररूपणा,

---

તેરમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ ૧૩માં શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે. "નારકો સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, કે નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે"

ઉત્તર–" નારકો સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. " અસુરકુમારરાજ ચમરેન્દ્રની ચમરચંચા રાજધાનીનું વર્ણન ચમર શું ચમરચંચા રાજધાનીમાં રહે છે ? ઈત્યાદિ પ્રશ્નો અને તેમના ઉત્તરો ચમ્પાનગરીની વક્તવ્યતા, પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યની પ્રરૂપણા, સિન્ધુ સૌવીર દેશનું કથન, વીતભયવક્તવ્યતા, ઉદાયનરાજ વક્તવ્યતા, પ્રભાવતી દેવીની વક્તવ્યતા,

कर्तुम् उदानयस्य संकल्पप्ररूपणम्, केशिकुमारस्य राज्याभिषेकप्ररूपणम्, उदानयस्य दीक्षानिर्वाणवक्तव्यता, अभीतिकुमारस्य उदायनं प्रति वैरानुबन्ध प्ररूपणम्, तस्य वीतभयनगरात् निर्गमनप्ररूपणं च अभीतिकुमारस्य असुर-कुमारत्वेन उत्पादवक्तव्यताप्ररूपणम् ।

नारकादिवक्तव्यता ।

मूलम्—"रायगिहे जाव एवं वयासी—संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति, निरंतरं नेरइया उववज्जंति? गोयमा! संतरं पि नेरइया उववज्जंति निरंतरंपि नेरइया उववज्जंति, एवं असुर-कुमारा वि, एवं जहा गंगेये तहेव दो दंडगा जाव संतरंपि वेमाणिया चयंति, निरंतरं पि वेमाणिया चयंति ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत्-एवम् अवादीत्-सान्तरं भदन्त! नैरयिका उपपद्यन्ते, निरन्तरं नैरयिका उपपद्यन्ते? गौतम! सान्तरमपि नैरयिका उपपद्यन्ते, निरंतरं पि नेरइया उपपद्यन्ते एवं असुरकुमारा अपि एवं यथा गाङ्गेयः तथैव द्वौ दण्डकौ, यावत् सान्तरमपि वैमानिकाश्च्यवन्ति, निरन्तरमपि वैमानिकाश्च्यवन्ति ॥सू० १॥

टीका—प्रथमोद्देशके नैरयिकादि वक्तव्यतायाः प्रतिपादितत्वेऽपि षष्ठो-द्देशके प्रकारान्तरेण तद्वक्तव्यतामेव प्ररूपयितुमाह—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावत्-नगरे स्वामीसमवसृतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्षत् निर्गच्छति,

---

सिन्धु सौवीर देश का प्ररूपण वीतिभयवक्तव्यता, उदायनवक्तव्यता, प्रभावती देवी वक्तव्यता, अपने भानेज केशिकुमार का राज्याभिषेक करने के लिये उदायन के संकल्प की प्ररूपणा केशिकुमार के राज्या-भिषेक का प्ररूपण, उदायन के दीक्षानिर्याण की वक्तव्यता, उदायन के प्रति अभिजितकुमार के वैरानुबंध की प्ररूपणा, वीतभयनगर से इसके निर्गमन का कथन, अभिजितकुमार का असुरकुमाररूप से उत्पाद होने की वक्तव्यता।

પોતાના ભાણેજ કેશિકુમારનો રાજ્યાભિષેક કરવાનો ઉદાયનનો સંકલ્પ, કેશિકુમારના રાજ્યાભિષેકનું વર્ણન, ઉદાયનની દીક્ષા અને નિર્વાણની વક્તવ્યતા, ઉદાયન સાથે અભિજિતકુમારના વૈરાનુબંધની પ્રરૂપણા, વીતભયનગરમાંથી તેના નિર્ગમનનું કથન અભીજિતકુમારનો અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પાદ થવાની વક્તવ્યતા.

धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन पर्युपासीनः प्राञ्जलिपुटो भूत्वा गौतमः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति? निरंतरं नेरइया उववज्जंति?' हे भदन्त! किं सान्तरं-सव्यवधानम्, एकभवाद् भवान्तरगमने व्यवधानेनेत्यर्थः, नैरयिका उपपद्यन्ते? किं वा निरन्तरं-निरवच्छिन्नं-व्यवधानरहितम्, एकभवाद् भावान्तरगमने अव्यवधानेनेत्यर्थः, नैरयिका उपपद्यन्ते? भगवानाह-'गोयमा! संतरं पि नेरइया उववज्जंति, निरं-

---

नारकादिवक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—पांचवें उद्देशे में नैरयिकादिकों की वक्तव्यता कही गई है फिर भी सूत्रकार इस छठे उद्देशे में प्रकारान्तर से उसी वक्तव्यता की प्ररूपणा कर रहे हैं-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहनगर में यावत् इस प्रकार से पूछा यहां यावत् शब्द से ऐसा पाठ यहां लगाना चाहिये 'नगरे स्वामी समवसृतः आदि' अर्थात् राजगृहनगर में भगवान् महावीर स्वामी पधारे धर्मकथा सुनने के लिये परिषदा निकली, धर्मकथा सुनकर फिर वह वहां से पीछी चली गई-इसके बाद विनय से पर्युपासना करते हुए गौतम ने दोनों हाथ जोडकर इस प्रकार से पूछा-'संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति, निरंतरं नेरइया उववज्जंति' हे भदन्त! नैरयिक व्यवधान सहित समयादि अन्तर सहित उत्पन्न होते हैं, या निरन्तर-व्यवधान रहित उत्पन्न होते हैं? अर्थात् समयादि के अन्तर विना उत्पन्न होते हैं? उत्तरमें

—નારકાદિ વક્તવ્યતા—

"रायगिहे जाव एवं वयासी" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ–પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં નારકાદિકોની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું. આ છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં પણ સૂત્રકાર નારકોની જ વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરે છે–"रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા ધર્મકથા સાંભળવા માટે પરિષદા નીકળી, ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ પાછી ફર્યાબાદ વિનયપૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરીને, બે હાથ જોડીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે–"संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति, निरंतरं नेरइया उववज्जंति?" હે ભગવન્! નારકો વ્યવધાનસહિત (એક ભવમાંથી અન્ય ભવગમનમાં જે અન્તર પડે છે તે અન્તરસહિત) ઉત્પન્ન થાય છે. કે નિરંતર–વ્યવધાનરહિત–ઉત્પન્ન થાય છે? એટલે કે એક ભવમાંથી ભવાન્તર ગમનમાં વિના અન્તરે ઉત્પન્ન થાય છે?

तरं पि नेरइया उववज्जंति ' हे गौतम ! सान्तरं-सव्यवधानम् अपि नैरयिका उपपद्यन्ते, अथ च निरन्तरमपि अव्यवधानेनापि नैरयिका उपपद्यन्ते ' एवं असुर-कुमारा वि ' एवं-तथैव नैरयिकवदेव असुरकुमारा अपि सान्तरमपि उपपद्यन्ते, निरन्तरमपि उपपद्यन्ते ' एवं जहा गंगेए तहेव दो दंडगा जाव संतरं वि, वेमाणिया चयंति, निरन्तरं वि वेमाणिया चयंति ' एवं-तथैव यथा गाङ्गेये नवमशतके द्वात्रिंशत्तमोद्देशके गाङ्गेयप्रकरणे द्वौ दण्डकौ-उपपत्तिदण्डकः, उद्वर्तनादण्डकश्चे-त्येवं रूपौ प्रतिपादितौ, तथैव अत्रापि उक्तौ द्वौ दण्डकौ प्रतिपादनीयौ, यावत्-नागकुमारादयो भवनपतयः पृथिवीकायिकादयः, द्वीन्द्रियादयः, मनुष्यास्तिर्यग्यो-निकाः, वानव्यन्तराः, ज्योतिषिकाः, वैमानिकाश्च सान्तरमपि च्यवन्ति,

---

प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! संतरं पि नेरइया उववज्जंति, निरंतरंपि नेर-इया उववज्जंति' हे गौतम ! नैरयिक अन्तरसहित भी उत्पन्न होते हैं और विना अन्तर के भी उत्पन्न होते हैं। 'एवं असुरकुमारा वि' नैर-यिकों के कथनानुसार ही असुरकुमार भी सान्तर भी उत्पन्न होते हैं और निरन्तर भी उत्पन्न होते हैं। 'एवं जहा गंगेए तहेव दो दंडगा जाव संतरं वि वेमाणिया चयंति, निरंतरं वि वेमाणिया चयंति' इस प्रकार से जैसे कि-नौवें शतक के ३२ वें उद्देशक में गाङ्गेय प्रकरण में उत्पत्ति दण्डक और उद्वर्त्तनादण्डक-दो दण्डक कहे गये हैं उसी प्रकार से वे उक्त दो दण्डक यहां पर भी कहना चाहिये। इस प्रकार नागकुमारादि भवनपति, पृथिवीकायिकादि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, मनुष्य, तिर्यग्योनिक वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये सब वैमानिकांत जीव सान्तर भी चवते हैं और निरन्तर भी

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! संतरंपि नेरइया उववज्जंति, निरंतरंपि नेरइया उववज्जंति ?" હે ગૌતમ ! નારકો સાન્તર (અંતરસહિત) પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. " एवं असुरकुमारा वि " એજ પ્રમાણે અસુરકુમારો સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. " एवं जहा गंगेए तहेव दो दंडगा, जाव संतर वि वेमाणिया चयंति, निरतरं वि वेमाणिया चयंति " આ રીતે ગાંગેય પ્રકરણમાં-નવમાં શતકના ૩૨માં ઉદ્દેશકમાં-ઉત્પત્તિ દંડક અને ઉદ્વર્તનાદંડક, આ બે દંડકનું જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ તે બે દંડકોના વિષયમાં કરવું જોઈએ એજ પ્રમાણે નાગકુમારાદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, મનુષ્ય, તિર્યંચયોનિક, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને

निरन्तरमपि वैमानिकान्ताश्च्यवन्ति इत्येवं रीत्यैव यथायोग्यमुपपादोद्वर्तना च्यवनमवसेयम् ॥ सू० १ ॥

चमरचञ्चाराजधानीवक्तव्यता ।

मूलम्--'कहिणं भंते! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो चमरचंचे नामं आवासे पण्णत्ते? गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे एवं जहा बितियसए अट्ठमे सभाउद्देसए वत्तव्वया सच्चेव अपरिसेसा नेयव्वा, नवरं इमं नाणत्तं जाव तिगिच्छकूडस्स उप्पायपव्वयस्स चमरचंचाए रायहाणीए चमरचंचस्स आवासपव्वयस्स अन्नेसिं च बहूणं, सेसं तंचेव जाव तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहिया परिक्खेवेणं, तीसेणं चमरचंचाए रायहाणीए दाहिण पच्चत्थिमेणं छक्कोडिसए पणपन्नं च कोडीओ पणतीसं च सयसहस्साइं पन्नासं च सहस्साइं अरुणोदयसमुदं तिरियं वीइवइत्ता, एत्थ णं चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमारस्स रण्णो, चमरचंचे नामं आवासे पण्णत्ते, चउरासीइं जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं दो जोयणसयसहस्साइं पन्नट्ठिं च सहस्साइं छच्च बत्तीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं, से णं एगेणं पागारेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, से णं पागारे दिवड्ढं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं, एवं चमरचंचाए रायहाणीए वत्तव्वया

च्यवते हैं । इस प्रकार से उत्पाद और उद्वर्तना विषयक इनका कथन जानना चाहिये ॥ सूत्र १ ॥

વૈમાનિક, એ સઘળા જીવો સાન્તર પણ ચ્યવે છે અને નિરન્તર પણ ચ્યવે છે. આ પ્રકારનું ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તનાં વિષયક તેમનું કથન સમજવું. ॥સૂ૦૧॥

भाणियव्वा, सभाविहूणा जाव चत्तारि पासायपंतीओ, चमरेणं भंते! असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचे आवासे वसहिं उवेइ? णो इणट्ठे समट्ठे, से केणं खाइ अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ चमरे असुरिंदे असुरराया चमरचंचे आवासे वसहिं नो उवेइ? गोयमा! से जहा नामए–इहं–मणुस्स लोगंसि उवगारियलेणाइ वा, उज्जाणियलेणाइ वा, णिज्जाणिय लेणाइ वा, धारावारियलेणाइ वा, तत्थ णं बहवे मणुस्सा य, मणुस्सीओ य, आसयंति, सयंति, जहा रायप्पसेणइज्जे जाव कल्लाणफलविचित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, अन्नत्थपुण वसहिं उवेंति, एवामेव गोयमा! चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो चमरचंचे आवासे केवलं किड्डारतिपत्तियं, अन्नत्थपुण वसहिं उवेंति, से तेणट्ठेणं जाव आवासे, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ। तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं रायगिहाओ नयराओ गुणसिलाओ चेइआओ जाव विहरइ ॥सू० २॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त! चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य चमरचञ्चो-नाम आवासः प्रज्ञप्तः? गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे तिर्यग-संख्येये द्वीपसमुद्रे. एवं यथा द्वितीयशतके अष्टमे समुद्देशके वक्तव्यता, सा चैव अपरिशेषा ज्ञातव्या, नवरम् इदं नानात्वं यावत् तिगिच्छकूटस्य उत्पातपर्वतस्य चमरचञ्चायां राजधान्यां चमरचञ्चस्यावासपर्वतस्य, अन्येषां च बहूनां शेषं तदेव यावत् त्रयोदश च अङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलञ्च किञ्चिद् विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, तस्याः खलु चमरचञ्चायाः राजधान्याः दक्षिणपश्चिमेन षट्कोटिशतं पञ्चाशच्च कोटयः, पञ्चत्रिंशच्च शतसहस्राणि, पञ्चाशच्चसहस्राणि अरुणोदय समुद्रं तिर्यग् व्यतिव्रज्य, अत्र खलु चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य चमरचञ्चोनाम आवासः प्रज्ञप्तः? चतुरशीतिं योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, द्वे

योजनशतसहस्रे, पञ्चपष्टिश्च सहस्राणि षट् च द्वात्रिंशद् योजनशतं किंचिद् विशेषाधिकं परिक्षेपेण, स खलु एकेन प्राकारेण सर्वतः-समन्तात् संपरिक्षिप्तः, स खलु प्राकारो द्वयर्धं योजनशतम् ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन, एवम् चमरचञ्चायाः राजधान्याः वक्तव्या भणितव्याः सभाविहीनाः यावत् चत्वारः प्रासादपङ्क्तयः, चमरः खलु भदन्त ! असुरेन्द्रः असुरकुमारराजः, चमरचञ्चे आवासे वसतिम् उपैति ? नायमर्थः समर्थः, तत् केन अर्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः चमरचञ्चे आवासे वसतिं नो उपैति, गौतम ! तत् यथानाम-अस्मिन् मनुष्यलोके औपकारिकलयनानि वा, औद्यानिकलयनानि वा, नैर्यानिकलयनानि वा, धारावारिकलयनानि वा, तत्र खलु बहवो मनुष्याश्च मनुष्यश्च आश्रयन्ते, श्रयन्ते, यथा राजप्रश्नीये यावत् कल्याणफलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, अन्यत्र पुनः वसतिमुपयन्ति, एवमेव गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य चमरचञ्चे आवासे केवलं क्रीडारतिप्रत्ययम्, अन्यत्र पुनः वसतिमुपैति, तत् तेनार्थेन यावत् आवासे, वसतिं नोपैति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावत् विहरति ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदाकदाचित् राजगृहात् नगरात् गुणशिलकाद् चैत्यात् यावद् विहरति ॥ सू० २ ॥

टीका—पूर्वं वैमानिकानां च्यवनस्य प्ररूपितत्वेन तेषां च देवत्वेन तदधिकारात् चमरनामासुरेन्द्रदेवविशेषस्यावासविशेषं प्ररूपयितुमाह-'कहि णं भंते' इत्यादि । 'कहि णं भंते ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो चमरचंचे नामं आवासे

चमरचञ्चाराजधानी की वक्तव्यता—

'कहिणं भंते चमरस्स असुरिंदस्स' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले वैमानिक देवों के च्यवन की प्ररूपणा की जा चुकी है-अतः उसी संबंध को लेकर यहां सूत्रकार ने चमर नाम के असुरेन्द्र देव विशेष के आवासविशेषकी प्ररूपणा की है-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है 'कहि णं भंते! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो चमरचंचे नामं आवासे पण्णत्ते' हे भदन्त ! असु-

—ચમરચંચા રાજધાનીની વક્તવ્યતા—

" कहि णं भंते ! चमरस्स असुरिंदस्स " ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–પહેલાં વૈમાનિક દેવોના ચ્યવનની પ્રરૂપણા થઈ ચુકી છે. ચમરેન્દ્ર પણ એક દેવ છે. આ પ્રકારના પૂર્વસૂત્ર સાથેના સંબંધને લીધે હવે સૂત્રકાર અસુરેન્દ્રના આવાસવિશેષની પ્રરૂપણા કરે છે–

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–" कहिणं भंते ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो चमरचंचे नामं

पण्णत्ते!' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त कुत्र खलु स्थाने चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य चमरचञ्चोनाम आवासः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे' हे गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे-दक्षिणदिग्भागे तिर्यग् असंख्येयद्वीपसमुद्रोल्लंघनानन्तरम् अरुणवरद्वीपस्य बाह्यवेदिका प्रान्तभागात् अरुणवरसमुद्रे द्वाचत्वारिंशत्-शतसहस्रयोजनगमनानन्तरं चमरेन्द्रस्य तिगिच्छकूटनामा उत्पातपर्वतोऽस्ति, यत्रागत्य तिर्यग्लोकं जिगमिषुश्चमरेन्द्रः उत्पतनं करोति, स एव उत्पातपर्वत उच्यते, तस्य दक्षिणदिग्भागे पञ्चाशत् सहस्राधिकपञ्चत्रिंशल्लक्षोत्तरपञ्चपञ्चाशत् कोटिषट्कोटिशतयोजनमरुणोदकसमुद्रे तिर्यग्गमनानन्तरम्, अधोभागे रत्नप-

---

रेन्द्र असुरराज चमर का चमरचंचा नामका आवास कहां पर कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे' जंबूद्वीप नामके द्वीप में जो सुमेरुपर्वत है-इस सुमेरुपर्वत की दक्षिण दिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके अरुणवर नाम का एक द्वीप आता है। इस द्वीप की बाह्यवेदिका के अन्तिम किनारे से अरुणवर समुद्र में ४२ लाख योजन जाने के बाद चमरेन्द्र का तिगिच्छकूट नामका एक उत्पात पर्वत आता है। चमरेन्द्र को जब तिर्यग्लोक में आना होता है, तब वह इस पर्वत पर आकर उत्पतन करता है। इस कारण इस पर्वत का नाम उत्पात पर्वत कहा गया है। इस उत्पातपर्वत के दक्षिणदिग्भाग में ६५५ करोड ३५ लाख पचास

आवासे पण्णत्ते?" હે ભગવન્! અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરની રાજધાની ક્યાં કહી છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "जम्बुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे०" જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે સુમેરુ પર્વત છે, તે પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને પાર કરવાથી અરુણવર નામનો એક દ્વીપ આવે છે. આ દ્વીપની બાહ્ય વેદિકાના અન્તિમ છેડાથી, અરુણવર સમુદ્રમાં ૪૨ હજાર યોજનનું અંતર પાર કરવાથી ચમરેન્દ્રનો તિગિચ્છકૂટ નામનો એક ઉત્પાત પર્વત આવે છે. ચમરેન્દ્રને જ્યારે તિર્યગ્લોકમાં આવવું હોય છે, ત્યારે તે આ પર્વત પર જઈને ઉત્પતન કરે છે. એટલે કે આવે છે, તે કારણે આ પર્વતને ઉત્પાતપર્વત કહ્યો છે. આ ઉત્પાદ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ૬૫૫ કરોડ ૩૫ લાખ ૫૦ હજાર

मायाः पृथिव्याः आभ्यन्तरे चत्वारिंशत् योजनसहस्रव्यतिव्रजनानन्तरं चमरेन्द्रस्य चमरचञ्चा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, इत्यादिरीत्या 'एवं जहा बितिसए अट्ठमे सभा उद्देसए वत्तव्वया, सच्चेव अपरिसेसा नेयव्वा' एवं-तथैव, यथा द्वितीयशतके अष्टमे सभोद्देशके वक्तव्यता भणिता, सैव वक्तव्यता, अपरिशेषा-सर्वा ज्ञातव्या, 'नवरं इमं नाणत्तं जाव तिगिच्छकूडस्स उप्पायपव्वयस्स चमरचंचाए रायहाणीए चमरचंचस्स आवासपव्वयस्स अन्नेसिं च बहूणं, सेसं तं चेव जाव तेरस य अंगुलाइं, अद्धंगुलं च किंचिविसेसाहिया परिक्खेवेणं' नवरं-तदपेक्षया इदं नानात्वं पृथक्त्वं विशेषस्तु वर्तते-यत् यावत्-तिगिच्छकूटस्य उत्पातपर्वतस्य चमरचञ्चाया राजधान्याश्चमरचञ्चस्य आवासपर्वतस्य, अन्येषां च बहूनामित्यादि सर्वं

हजार योजन तक अरुणोदक समुद्र में तिरछे जाने पर नीचे रत्नप्रभा-पृथिवी के भीतर ४० हजार योजन जाने पर वहां चमरेन्द्र की चमर-चंचा नामकी राजधानी कही गई है इत्यादि रीति से 'एवं जहा बिति-यसए अट्ठमे सभा उद्देसए वत्तव्वया, सच्चेव अपरिसेसा नेयव्वा' जैसी द्वितीय शतक के अष्टम सभा उद्देशक में वक्तव्यता कही गई है, वही वक्तव्यता पूरी की पूरी यहां कहनी चाहिये। 'नवरं इमं नाणत्तं जाव तिगिच्छकूडस्स, उप्पायपव्वयस्स, चमरचंचाए रायहाणीए चमर-चंचस्स आवासपव्वयस्स अन्नेसिं च बहूणं सेसं तं चेव जाव तेरस य अंगुलाइं, अद्धंगुलं च किंचिविसेसाहिया परिक्खेवेणं' परन्तु उसकी अपेक्षा इस वक्तव्यता में तिगिच्छकूट की, उत्पात पर्वत की, चमर-चंचाराजधानी की, चमरचंचा आवास पर्वत की तथा और भी कई बातों की विशेषता है। बाकी का कथन द्वितीयशतक के अष्टमसभा

યોજન સુધી અરુણોદક સમુદ્રમાં તિરછું ગમન કર્યા પછી, નીચે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની અંદર ૪૦ હજાર યોજનનું અંતર પાર કરવાથી ચમરેન્દ્રની ચમરચંચા નામની રાજધાની આવે છે. ઇત્યાદિ રૂપે "एवं जहा बितियसए अट्ठमे सभा उद्देसए वत्तव्वया, सच्चेव अपरिसेसा नेयव्वा" જેવી વક્તવ્યતા બીજા શતકના આઠમાં સભાઉદ્દેશકમાં કરવામાં આવી છે, એવી જ વક્તવ્યતા અહીં પણ પૂરેપૂરી થવી જોઇએ. "नवरं इमं नाणत्तं जाव तिगिच्छकूडस्स, उप्पायपव्वयस्स, चमरचंचाए रायहाणीए चमरचंचस्स आवासपव्वयस्स अन्नेसिं च बहूणं सेसं तंचेव जाव तेरस य अंगुलाइं अद्धगुलं च किंचि विसेसाहिया परि-क्खेवेणं" પરન્તુ તેના કરતાં આ વક્તવ્યતામાં તિગિચ્છકૂટની, ઉત્પાતપર્વતની, ચમરચંચા રાજધાનીની, ચમરચંચા આવાસપર્વતની તથા બીજી કેટલીક

शेषं तदेव तदनुसारमेव वक्तव्यं, यावत्- लक्षमयं षोडशसहस्राणि, शतद्वयं सप्त विंशतिर्योजनानि (त्रिगव्यूतिः शतद्वयमष्टाविंशतिधनुःप्रमाणं किञ्चिद् विशेषाधिकम्) त्रयोदश च अङ्गुलानि अर्धाङ्गुलं च, सार्द्धत्रयोदशाङ्गुलानि किञ्चिद् विशेषाधिकानि परिक्षेपेण-परिधिना चमरचञ्चाराजधान्याः परिधिः एतावान् वर्तते इति भावः। तदेवाह-' तिसे णं चमरचंचाए रायहाणीए दाहिण पच्चत्थिमेणं छक्कोडिसए पणपन्नं च कोडिओ पणतीसं च सयसहस्साइं, पन्नासं सहस्साइं अरुणोदयसमुदं तिरियं वीइवइत्ता' तस्याः पूर्वोक्तायाः खलु चमर-चञ्चाया राजधान्याः दक्षिणे पश्चिमे षट्कोटिशतं, पञ्चपञ्चाशच्च कोटयः, पञ्चत्रिंशच्च शतसहस्राणि लक्षाणि, पञ्चाशच्च सहस्राणि अरुणोदयसमुद्रं तिर्यग् व्यतिव्रज्य-अतिक्रम्य, ' एत्थ णं चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो चमरचंचे नामं आवासे पण्णत्ते ' अत्र खलु-पञ्चाशत्सहस्रोत्तर पञ्चत्रिंशल्लक्षाधिक पञ्चपञ्चाशत्कोटय-

---

उद्देशक की वक्तव्यता जैसी ही है, चमरचंचा राजधानी की लंबाई चौडाई एक लाख योजन की है। इसकी परिधि तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्ताईस योजन, तीन कोस और दोसौ अट्ठाईस धनुष कुछ अधिक साढे तेरह अंगुल की है। 'तीसे णं चमरचंचाए रायहाणीए दाहिणपच्चत्थिमेणं छक्कोडिसए पणपन्नं च कोडीओ पणतीसं च सय-सहस्साइं, पन्नासं सहस्साइं अरुणोदयसमुदं तिरियं वीइवइत्ता' इस चमरचंचा राजधानी से दक्षिणपश्चिमदिशा में-नैर्ऋत्यकोण में-६५५ करोड पैंतीसलाख पचास हजार योजन तक अरुणोदकसमुद्र में तिरिछे जाने के बाद, 'एत्थ णं चमरस्स असुरिंदस्स चमरचंचे नामं आवासे पण्णत्ते' असुरकुमारों के इन्द्र और उनके राजा चमर का चमरचंच

બાબતોની વિશેષતા છે બાકીનું સમસ્ત કથન બીજા શતકના આઠમાં સભા-ઉદ્દેશકના કથન જેવું જ છે, એમ સમજવું ચમરચંચા રાજધાનીની લંબાઈ પહોળાઈ એક લાખ યોજનની છે, તેની પરિધિ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો અઠયાવીસ યોજન (ત્રણ ગાઉ, બસો અઠયાવીસ ધનુષ અને કંઈક વિશેષાધિક ૧૩ાા આંગળ પ્રમાણથી સહેજ વધારે છે. "તીસેણં ચમરચંચાए रायहाणीए दाहिणपच्चत्थिमेणं छक्कोडिसए पणपन्नं च कोडीओ पण-तीसं च सयसहस्साइं, पन्नासं सहस्साइं अरुणोदयसमुद्दं तिरियं वीइवइत्ता" આ ચમરચંચા રાજધાનીની દક્ષિણપશ્ચિમ દિશામાં-નૈઋત્ય કોણમાં-છસો-પંચાવન કરોડ પાત્રીસ લાખ પચાસ હજાર યોજન સુધી અરુણોદક સમુદ્રમાં તિરછું અંતર આગળ વધતાં "एत्थणं चमरस्स असुरिंदस्स चमरचंचे नामं आवासे पण्णत्ते" અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરનો ચમરચંચા

धिकपट्ट-कोटिशतयोजनात्मकोदयसमुद्रस्य तिर्यग् व्यतिक्रमणानन्तरस्थाने इत्यर्थः चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य चमरचञ्चो नाम आवासः आवासपर्वतः प्रज्ञप्तः, तस्य चमरचञ्चाभिधावासपर्वतस्य परिधिमाह-' चउरासीइं जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, दो जोयणसयसहस्सा पन्नट्ठिं च सहस्साइं, छच्च बत्तीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं ' स आवासपर्वतश्चतुरशीतिर्योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण-दैर्घ्यविस्तारेण प्रज्ञप्तः, अथ च द्वे योजनशतसहस्रे द्वे लक्षे इत्यर्थः, पञ्चषष्टिं च सहस्राणि, षट् च द्वात्रिंशत् योजनशतम्-द्वात्रिंशदधिक षट्शतमित्यर्थः किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण-परिधिना प्रज्ञप्तः, ' से णं एगेणं पागारेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते ' स खलु चमरचञ्चो नाम आवासपर्वतः, एकेन प्राकारेण-दुर्गेण सर्वतः पतितः समन्तात्-चतुर्दिक्षु संपरिक्षिप्तः-संवेष्टितो वर्तते, 'से णं पागारे दीवड्ढं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं ' स खलु पूर्वोक्तः प्राकारः द्व्यर्द्धम् सार्धं योजनशतम् ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन वर्तते, ' एवं चमरचञ्चाए रायहाणीए

नामका आवास पर्वत कहा गया है। 'चउरासीइं जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, दो जोयणसयसहस्सा पन्नट्ठिं च सहस्साइं छच्च बत्तीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' यह पर्वत लम्बाई तथा चौडाई में ८४ हजार योजन का है। इसकी परिधि दो लाख ६५ हजार एवं ६ सौ बत्तीस योजन से कुछ अधिक है। 'से णं एगे णं पागारेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' यह चमरचंचा नामका आवास पर्वत एक प्राकार से-कोट से चारों दिशाओं में घिरा हुआ है। 'से णं पागारे दीवड्ढं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं' वह प्राकार १५० योजन की ऊँचाईवाला है। 'एवं चमरचंचाए रायहाणीए वत्तव्वया भाणि-

---

નામનો આવાસ પર્વત આવે છે. "चउरासीइं जोयणसहस्साइं आयामविक्खं-भेणं, दो जोयणसयसहस्सा पन्नट्ठिं च सहस्साइं छच्च बत्तीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं" તે પર્વત લંબાઈ અને પહોળાઈમાં ૮૪ હજાર યોજનનો છે. તેનો પરિધિ બે લાખ પાંસઠ હજાર છસો બત્રીસ યોજન કરતાં સહેજ વધારે છે. "सेणं एगेणं पागारेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते" તે ચમરચંચા નામનો આવાસ પર્વત એક પ્રાકાર (કોટ) વડે ચારે દિશાઓમાં ઘેરાયેલો છે. "सेणं पागारे दीवड्ढं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं" તે કોટ ૧૫૦ યોજનની ઉંચાઈવાળો છે. "एवं चमरचंचाए रायहाणीए वत्तव्वया भाणियव्वा" આ પ્રકારની ચમરચંચા રાજધાનીની વક્તવ્યતાનું કથન થયું છે, તો તેનું

व्यक्तव्या भाणियव्वा सभा विहूणा जाव चत्तारि पासायपंतीओ ' एवं–पूर्वोक्त-वक्तव्यया भणितव्या, सभाविहीना–सुधर्मादि रीत्या, चमरचञ्चाया राजधान्या वक्तव्यता भणितव्या, सभाविहीना–सुधर्मादि पञ्चसभावर्णनवर्जिता सा वक्तव्यता विज्ञेयेत्यर्थः। ताश्च पञ्चसभाः–सुधर्मासभा १, उत्पातसभा २, अभिषेकसभा ३, अलंकारसभा ४, व्यवसायसभा बोध्या। तद् वक्तव्यताया अवधिमाह–यावत् चतस्रः प्रासादपङ्क्तयः सन्ति इत्येतत्पर्यन्तमि-त्यर्थः ताश्च चतस्रः प्रासादपङ्क्तयः प्राक्प्रदर्शिता एव सन्ति। गौतमः पृच्छति–'चमरेण भंते! असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचे आवासे वसहिं उवेइ?' हे भदन्त! चमरः खलु असुरेन्द्रः, असुरकुमारराजः चमरचञ्चे आवासपर्वते किं वसतिमुपैति? तत्रावंते वासं करोति किम्? इति प्रश्नः। भगवानाह–'णो इणट्ठे

यव्वा' इस प्रकार से चमरचंचा राजधानी की वक्तव्यता कही गई है सो उसे यहां पर कहनी चाहिये। 'सभाविहूणा जाव चत्तारि पासाय-पंतीओ' यहां सुधर्मा सभा आदि पांच सभाएँ नहीं हैं अतः उनका वर्णन यहां नहीं करना चाहिये। वे पांचसभाएँ इस प्रकार से हैं–सुध-र्मासभा, १ उत्पादसभा२, अभिषेकसभा ३, अलङ्कारसभा ४ और व्यवसायसभा ५। द्वितीय शतक के अष्टम उद्देशक की वक्तव्यता यहां पर कहां तक ग्रहण करनी चाहिये। सो इस बात को प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं कि 'यावत् चतस्रः प्रासादपंक्तयः' इस पाठ तक वह वक्तव्यता यहां ग्रहण करनी चाहिये। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'चमरेणं भंते! असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचे आवासे वसहिं उवेइ' हे भदन्त! असुरेन्द्र असुरकुमार राजचमर क्या चमरचंचा नामके आवासपर्वत को अपना निवासस्थान बनाये हुए है? अर्थात् चमर क्या आवास पर्वत पर निवास करता है? इसके उत्तर

અહીં કથન થવું જોઈએ "सभा विहूणा जाव चत्तारि पासायपंतीओ" અહીં સુધર્મા સભા આદિ પાંચ સભાઓ નથી, તેથી અહીં તેમનું વર્ણન કરવું જોઈએ નહીં. પાંચ સભાઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે–(૧) સુધર્માસભા, (૨) ઉત્પાદસભા, (૩) અભિષેકસભા, (૪) અલંકારસભા અને (૫) વ્યવસાયસભા બીજા શતકની વક્તવ્યતાને ક્યાં સુધી અહીં ગ્રહણ કરવાની છે, તે વાતને પ્રકટ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે–"यावत् चतस्रः प्रासादपंक्तयः" આ સૂત્રપાઠ સુધીની વક્તવ્યતા અહીં ગ્રહણ કરવી જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"चमरेणं भंते! असुरिंदे असुरकुमारराया चमर-चंचे आवासे वसहिं उवेइ?" હે ભગવન્! શું અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમર ચમરચંચા નામના આવાસપર્વત પર નિવાસ કરે છે?

समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः—नैतत्संभवति, चमरो वासार्थं चमरचञ्चं पर्वतं नाश्रयति। गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति–'से केणं खाइ अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ चमरे असुरिंदे असुरराया चमरचंचे आवासे वसहिं नो उवेइ' त्ति ? हे भदन्त ! तत्-अथ, केन अर्थेन-केन कारणेनेत्यर्थः, 'खाइ' इति वाक्यालङ्कारे, एवमुच्यते चमरोऽसुरेन्द्रोऽसुरराजः चमरचञ्चे आवासे वसतिं नो उपैतीति ? भगवानाह–गोयमा ! से जहानामए–इहं मणुस्सलोगंसि, उवगारियलेणाइ वा, उज्जाणियलेणाइ वा, णिज्जाणियलेणाइ वा, वारिवारियलेणाइ वा,' इह

में प्रभु कहते हैं–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है–अर्थात् चमर आवास पर्वत पर निवास नहीं करता है। गौतम इस विषय में कारण जानने के लिये प्रभु से 'से केणं खाइ अट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, चमरे असुरिंदे असुरराया चमरचंचे आवासे वसहिं-नोउवेइ' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि असुरेन्द्र असुरकुमार राज चमर आवासपर्वत पर रहता नहीं है ऐसा पूछते हैं यहाँ 'खाइ' यह पद वाक्यालङ्कार में प्रयुक्त हुआ है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! से जहा नामए इहं माणुस्सलोगंसि उव-गारियलेणाइं वा उज्जाणियलेणाइं वा णिज्जाणियलेणाइं वा वारिवारिय-लेणाइं वा' हे गौतम ! जैसे इस लोक में प्रासादादि पीठ जैसे उपकारक वस्त्रगृह-तंबू होते हैं, उद्यान में घूमने के लिये आये हुए मनुष्यों

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! એવું નથી. ચમરચંચા આવાસ પર્વત પર તે નિવાસ કરતો નથી.

ગૌતમ સ્વામી તેનું કારણ જાણવા માટે મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"से केणं खाइ अट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, चमरे असुरिंदे असुरराया चमरचंचे आवासे वसहिं नो उवेइ" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાય ચમર આવાસ પર્વત પર નિવાસ કરતો નથી ? (અહીં "खाइ" પદ વાકયાલંકારમાં પ્રયુકત થયું છે.)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा ! से जहानामए इहं मणुस्सलोगंसि उवगारियलेणाइं वा, उज्जाणिलेणाइं वा णिज्जाणियलेणाइं वा, वारिवारियलेणाइं वा" હે ગૌતમ ! જેવી રીતે આ મનુષ્યલોકમાં પ્રાસાદાદિપીઠ જેવા ઉપકારક વસ્ત્ર-ગૃહ–તંબૂ હોય છે, બાગમાં ફરવા આવેલા લોકોને વિશ્રામ કરવા માટે ઉપકારક ઉદ્યાનગૃહો હોય છે, નગરની બહાર મુસાફરોને ઉતરવાને માટે

अस्मिन् मनुष्यलोके औपकारिकलयनानि वा उपकारिकायाः । इमानि औप-
कारिकाणि तानि च लयनानि चेति औपकारिकलयनानि-प्रासादादिपीठमर्द
स्थानि वस्त्रगृहाणि वा इत्यर्थः 'तम्बू' इति भाषाप्रसिद्धानि उद्यानलयनानि वा-
उद्यानगतजनानामुपकारिगृहाणि नगरप्रवेशगृहाणि वा, नैर्याणिकलयनानि वा-
नगरनिर्गमगृहाणि नगरनिर्गमनगृहाणि इत्यर्थः, धारावारिकलयनानि वा-धारा-
प्रधानं वारिजलं येषु तानि धारावारिकाणि, तानि च लयनानि चेति धारावारिक
लयनानि-धाराजलगृहाणीत्यर्थः भवन्ति, 'तत्थ णं बहवे मणुस्सा य मणुस्सीओ
य आसयंति, सयंति' जहा रायप्पसेणइज्जे जाव कल्लाणफलवित्तिविसेसं पच्च-
णुब्भवमाणा विहरन्ति, अन्नत्थ पुण वसहिं उवेंति' तत्र खलु-औपकारिक
लयनादि धारावारिकलयनपर्यन्तेषु; मनुष्याश्च मनुष्यश्च क्रीडार्थं विश्रामार्थं वा,
आश्रयन्ति-ईषद् भजन्ते, श्रयन्ते-सम्यक्तया सेवन्ते, अथवा आस्वपन्ति-ईषच्छ-
यन्ते, स्वपन्ति-सम्यक्तया शयन्ते, यथा राजप्रश्नीये प्रतिपादितं तथैवात्रापि
प्रतिपत्तव्यं, यावत्-तिष्ठन्ति-ऊर्ध्वस्थानेन तेषु तिष्ठन्तीत्यर्थः निषीदन्ति-

को विश्राम निमित्त उपकारि-उद्यानरगृह होते हैं, नगर के बाहर बटोहियों
(पथिकों) को ठहरने के निमित्त छोटे बडे धर्मशाला के रूप में
नगरनिर्याण गृह होते हैं अथवा फुवारेयुक्त जलगृह होते हैं 'तत्थ
णं बहवे मणुस्सा य मणुस्सीओ य आयर्यंति, सयंति जहा रायप्पसेण-
इज्जे जाव कल्लाणफलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति'
कि जिनमें अनेक मनुष्य वा स्त्रियां क्रीडानिमित्त या विश्राम के
निमित्त उठते बैठते हैं-उनका सहारा लेते हैं, थोडा बहुत विश्राम
करते हैं, या अच्छी रीति से वहां एक दो दिन रहते हैं, सोते हैं,
जैसा कि राजप्रश्नीय सूत्र में कहा गया है-यावत् खडे रहते हैं,

ધર્મશાળાઓના રૂપમાં નાનાં મોટાં નગરનિર્યાણ ગૃહો હોય છે, અથવા
ફુવારાઓવાળાં વારિગૃહો હોય છે "तत्थणं बहवे मणुस्सा य मणुस्सीओ य
आसयंति, सयंति, जहा रायप्पसेणइज्जे जाव कल्लाणफलवित्तिविसेसं पच्चणु-
ब्भवमाणा विहरंति" તે સ્થાનોમાં અનેક મનુષ્યો અથવા સ્ત્રીઓ ક્રીડાનિમિત્તે
અથવા વિશ્રામ નિમિત્તે જાય છે. ત્યાં તેઓ- બેસે ઊઠે છે થોડો સમય
વિશ્રામ કરે છે, અથવા ત્યાં જઈને એક બે દિવસ રહે છે, શયન કરે છે,
ઇત્યાદિ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેવું વર્ણન
અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ આ વર્ણનનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે-તેઓ
ત્યાં ઊભા રહે છે, તેમાં અવરજવર કરે છે, હરે ફરે છે, ત્યાં જમીન પર
પડયાં રહે છે, એક બીજા સાથે ત્યાં હસીમજાક કરે છે, જુગાર રમે છે,

उपविशन्ति, त्वग्वर्तयन्ति पार्श्वपरिवर्तनं कुर्वन्ति, हसन्ति-परिहासं कुर्वन्ति, रमन्ते-अक्षादिना क्रीडन्ति, कलन्ति वाञ्छितक्रियाविशेषान् सम्पादयन्ति, क्रीडन्ति कामक्रीडां कुर्वन्ति, क्रीडयन्ति अन्यान् रमयन्ति, मोहयन्ति-मोहनं कुर्वन्ति, पुरा पुराणानां पूर्वजन्मोपार्जितानां सुचीर्णानां सुपरिपक्वानां सुपरिक्रान्तानां शुभानां कर्मणां कल्याणफलवृत्तिविशेषं पुण्यफलस्वरूपमुखम् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति किन्तु अन्यत्र पुनः स्व स्वनगरावासे वसतिम् उपयन्ति-वासमुपयान्ति आश्रयन्तीत्यर्थः, 'एवमेव गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो चमरचंचे आवासे केवलं किड्डारइपत्तियं, अन्नत्थपुण वसहिं उवेइ' हे गौतम ! एव-

---

उनमें आते जाते हैं, लेटते हैं, वहां हँसी मजाक करते हैं, जुआ खेलते हैं, या शतरंज खेलते हैं, इच्छानुसार अपने २ कामों को करते हैं, कामक्रीडा करते हैं दूसरो को भी इसी प्रकार से करने के लिये प्रेरित करते हैं, दूसरो को नाना प्रकार के खेल दिखाकर मोहित करते हैं तथा पूर्वोपार्जित सुपरिपक्व शुभ कर्मों के फलस्वरूप सुख का अनुभव करते हैं-परन्तु 'अन्नत्थपुण वसहिं उवेंति' उनके वे निवासगृह नहीं होते हैं-निवासगृह तो उनके अपने २ नगरों में ही होते है-अर्थात् वे मनुष्य या स्त्रियां उन औपकारिक गृह आदिकों में ठहरते हुए भी उन्हें अपने रहने के गृह नहीं मानते हैं या वे उनके रहने के गृह निवासस्थान नहीं कहलाते हैं-उनके रहने के लिये घर तो और ही दूसरी जगह होते हैं-'एव मेव गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमारण्णो चमरचंचे आवासे

અથવા શેત્રંજ ખેલે છે, ઈચ્છાનુસાર પોતપોતાનાં કામો કરે છે, કામક્રીડા કરે છે, અન્યને પણ એજ પ્રમાણે કરવાને પ્રેરિત કરે છે, અન્યને જુદા જુદા પ્રકારના ખેલ બતાવીને મોહિત કરે છે તથા પૂર્વોપાર્જિત સુપરિપકવ શુભ કર્મોનાં ફળસ્વરૂપે સુખનો અનુભવ કરે છે. પરંતુ "अन्नत्थपुणवसहिं उवेंति" તેમનાં તે નિવાસગૃહો હોતાં નથી. તેમનાં નિવાસગૃહો તો પોતપોતાનાં નગરોમાં હોય છે એટલે કે તે મનુષ્યો અથવા સ્ત્રીઓ તે ઔપકારિક ગૃહ આદિને પોતાના નિવાસસ્થાન માનતા નથી પણ થોડા સમયને માટે વિશ્રામ, આનંદપ્રમોદ આદિના સ્થાન રૂપ ગણે છે તેમના નિવાસસ્થાનો તો બીજી જ જગ્યાએ હોય છે "एवमेव गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो चमरचंचे आवासे केवलं किड्डारइपत्तियं अन्नत्थ पुण वसहिं उवेइ" હે ગૌતમ !

मेव-उपैव पूर्वोक्त मनुष्यादीनामौपकारिकादिष्वपनत्रदेवेत्यर्थः, चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य चमरचञ्च आवासोऽस्ति नो निवासस्थानम् । किन्तु केवलं क्रीडारतिप्रत्ययम्-क्रीडायां रतिः-आनन्दः क्रीडारतिः, अथवा क्रीडा च रतिश्च क्रीडारती, सा ते वा प्रत्ययो-निमित्तं यत्र तत् क्रीडारतिप्रत्ययं-केवलं रमणार्थं मनोविनोदार्थं च चमरस्तत्रागच्छतीति भावः । 'से तेणट्ठेणं जाव आवासे०' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन, यावत् चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः चमरचञ्चे आवासे वसति नो उपैति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' गौतमः हे भदन्त ! तदेव हे भदन्त ! तदेवं सत्यमेवे ति यावद् विहरति 'तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाई रायगिहाओ नयराओ गुणसिलाओ

केवलं किड्डारइपत्तियं अन्नत्थपुण वसहिं उवेइ' इसी प्रकार हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरकुमारराज का चमर चमरचंच आवास है वह आवास उसे क्रीडा में रति-आनन्द भोगने के लिये अथवा क्रीडा करने के लिये और रति भोगने के लिये काम आता है । यह उसका निवासस्थान नहीं है । तात्पर्य कहने का यह है कि मनोविनोद के लिये और रमणक्रीडा करने के लिये ही चमर इस आवास पर्वत पर आता है । 'से तेणट्ठेणं जाव आवासे०' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि असुरकुमारराजचमर चमरचंचा आवास में रहता नहीं है । 'सेवं भंते ! सेवं भं ! ति जाव विहरइ' अन्त में गौतम अपने प्रभु से ऐसा कहते हैं-हे भदन्त ! आपका कहा गया यह विषय सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कहकर वे गौतम अपने स्थान पर तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए विराजमान हो गये । 'तएणं

એજ પ્રમાણે અસુરકુમારરાજ ચમરનો ચમરચંચા નામનો આવાસ પર્વત તેનું ક્રીડા સ્થાન તથા રતિસુખ ભોગવવાનું સ્થાન છે. તે તેનું નિવાસસ્થાન નથી આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે મનોવિનોદ કરવાને માટે તથા રમણ-ક્રીડા કરવાને માટે જ ચમર આ આવાસ પર્વત પર જાય છે. "સે તેણટ્ઠેણં જાવ આવાસે" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર ચમરચંચા આવાસમાં રહેતો નથી "સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઇ" ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે-હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે બિલકુલ સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને તપ અને સંયમ વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા ગૌતમ સ્વામી પોતના

जाव विहरइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् राजगृहाद् नगरात् गुणशिलकाद् यावद् चैत्याद् प्रतिनिष्क्रम्य विहरति चम्पायां प्रति विहृतवानित्यर्थः ॥ सू० २ ॥

॥ इति राजगृहनगरे चमरचञ्चा राजधानी वक्तव्यता समाप्ता ॥

उदायनवक्तव्यता।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपानामं नयरी होत्था वण्णओ। पुन्नभद्दए चेइए, वण्णओ। तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव विहरमाणे जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुन्नभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता जाव विहरइ। तेणं कालेणं, तेणं समएणं सिंधुसोविरेसु जणवएसु वीइभए नामं नयरे होत्था, वण्णओ। तस्स णं वीइभयस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं मियवणे नामं उज्जाणे होत्था, सव्वोउय० वण्णओ। तत्थ णं वीइभए नयरे उदायणे नामं राया होत्था, महया० वण्णओ। तस्स णं उदायणस्स रण्णो पभावई नामं देवी होत्था, सुकुमाल० वण्णओ। तस्स णं उदायणस्स रण्णो पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए अभीइ नामं कुमारे होत्था, सुकुमाल० जहा

समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ, रायगिहाओ नयराओ गुणसिलाओ जाव विहरइ' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने किसी एक दिन राजगृहनगर से और गुणशिलक उद्यान से यावत् विहार किया ॥ सूत्र २ ॥

॥ यह राजगृहनगरमें चमरचंचा राजधानी की वक्तव्यता समाप्त हुई ॥

સ્થાને એવી ગયા "तएणं समणं भगवं महावीरे अन्नया कयाइ, रायगिहाओ नयराओ गुणसिलाओ जाव विहरइ" ત્યાર બાદ કોઈ એક દિને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે રાજગૃહ નગરના ગુણશિલક ઉદ્યાનમાંથી વિહાર કર્યો ॥સૂ૦૨॥

॥ રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ દ્વારા ચમરચંચા રાજધાનીની વક્તવ્યતાનું કથન સંપૂર્ણ ॥

सिवभद्दं जाव पच्चुवेक्खमाणे विहरइ। तस्स णं उदायणस्स रण्णो नियए भायणेज्जे केसीनामं कुमारे होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवे, से णं उदायणे राया सिंधुसोवीरप्पामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीइभयप्पामोक्खाणं तिण्हं तेसट्ठी णं नगरागरसयाणं महसेणं पामोक्खाणं दसण्हं राईणं बद्धमउडाणं विदिन्नछत्तचामरवालवीयणाणं, अन्नेसिं च बहूणं राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं जाव कारेमाणे पालेमाणे समणोवासए अभिगयजीवाजीवे जाव विहरइ। तएणं से उदायणे राया अन्नया कयाइ जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, जहा संखे जाव विहरइ। तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-धन्ना णं ते गामागरनगरखेडकव्वटमडंवदोणमुहपट्टणा समसंवाहसंनिवेसा, जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ, धन्ना णं ते राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईओ, जे णं समणं भगवं महावीरे वंदंति, नमंसंति, जाव पज्जुवासंति, जइ णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे इहमागच्छेज्जा इहसमोसरेज्जा, इहेव वीतीभयस्स नगरस्स बाहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हित्ता संजमेणं तवसा जाव विहरेज्जा, तो णं अहं समणं भगवं महावीरं वंदेज्जा, नमंसेज्जा जाव पज्जुवासेज्जा। तएणं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवं अज्झत्थियं जाव

समुप्पन्नं वियाणित्ता चंपाओ नगरीओ पुण्णभद्दाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए, जेणेव वीइभये णयरे, जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव विहरइ, तए णं वीइभए नयरे सिंघाडग जाव परिसा पज्जुवासइ। तए णं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता, एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! वीइभयं नयरं सब्भितरबाहिरियं जहा कूणिओ उववाइए जाव पज्जुवासइ। पभावई पामोक्खाओ देवीओ तहेव जाव पज्जुवासंति। धम्मकहा। तएणं से उदायणे राया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे, उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता, समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी—एवमेयं भंते! तहमेयं भंते! जाव से जहेयं तुमं वदह त्तिकट्टु जं नवरं देवाणुप्पिया! अभीइकुमारं रज्जे ठावेमि, तएणं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि। जहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह, तए णं से उदायणे राया समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता तमेव आभिसेक्कं हत्थिं दुरूहइ, दुरूहित्ता समणस्स भगवओ, महावीरस्स अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता

सिवभद्दे जाव पच्चुवेक्खमाणे विहरइ। तस्स णं उदायणस्स रण्णो नियए भायणेज्जे केसीनामं कुमारे होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवे, से णं उदायणे राया सिंधुसोवीरप्पामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीइभयप्पामोक्खाणं तिण्हं तेसट्ठी णं नगरागरसयाणं महसेणं पामोक्खाणं दसण्हं राईणं बद्धमउडाणं विदिन्नच्छत्तचामरबालवीयणाणं, अन्नेसिं च बहूणं राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं जाव कारेमाणे पालेमाणे समणोवासए अभिगयजीवाजीवे जाव विहरइ। तएणं से उदायणे राया अन्नया कयाइ जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, जहा संखे जाव विहरइ। तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-धन्ना णं ते गामागरनगरखेडकब्बटमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसा, जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ, धन्ना णं ते राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईओ, जे णं समणं भगवं महावीरे वंदंति, नमंसंति, जाव पज्जुवासंति, जइ णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे इहमागच्छेज्जा इहसमोसरेज्जा, इहेव वीतीभयस्स नगरस्स बाहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा जाव विहरेज्जा, तो णं अहं समणं भगवं महावीरं वंदेज्जा, नमंसेज्जा जाव पज्जुवासेज्जा। तएणं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवं अज्झत्थियं जाव

समुप्पन्नं वियाणित्ता चंपाओ नगरीओ पुण्णभद्दाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए, जेणेव वीइभये णयरे, जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव विहरइ, तए णं वीइभए नयरे सिंघाडग जाव परिसा पज्जुवासइ। तए णं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता, एवं वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! वीइभयं नयरं सब्भिंतरबाहिरियं जहा कूणिओ उववाइए जाव पज्जुवासइ। पभावई पामोक्खाओ देवीओ तहेव जाव पज्जुवासंति। धम्मकहा। तएणं से उदायणे राया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे, उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता, समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी–एवमेयं भंते! तहमेयं भंते! जाव से जहेयं तुमं वदह त्तिकट्टु जं नवरं देवाणुप्पिया! अभीइकुमारं रज्जे ठावेमि, तएणं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि। जहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह, तए णं से उदायणे राया समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता तमेव आभिसेक्कं हत्थिं दुरूहइ, दुरूहित्ता समणस्स भगवओ, महावीरस्स अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता

जेणेव वीइभये नयरे तेणेव पहारेत्थगमणाए। तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-एवं खलु अभीइकुमारे ममं एगपुत्ते इट्ठे कंते जाव किमंगपुण पासणयाए? तं जइणं अहं अभीइकुमारे रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि तो णं अभीइकुमारे रज्जे य जाव जणवए माणुस्सएसु य कामभोगेसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववन्ने अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टिस्सइ, तं नो खलु मे सेयं अभीइकुमारे रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए, सेयं खलु मे णियगं भाइणेज्जं केसिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ जाव पव्वइत्तए, एवं संपेहेइ, एवं संपेहित्ता, जेणेव वीइभए नयरे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वीइभयं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गेहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, आभिसेक्कं हत्थिं ठवेइ, ठवित्ता, आभिसेक्काओ हत्थीओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता, जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ, निसीयित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! वीइभयं नयरं सब्भिंतरबाहिरियं जाव पच्चप्पिणंति। तएणं से उदायणे राया दोच्चंपि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावित्ता, एवं वयासी—खिप्पामेव भो

देवाणुप्पिया! केसिस्स कुमारस्स महत्थं, महग्धं, महापडिरूवयं एवं रायाभिसेओ जहा सिवभद्दस्स कुमारस्स तहेव भाणियव्वो, जाव परमाउं पालयाहि, इट्ठजणसंपरिवुडे सिंधुसोवीरपामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीइभयपामोक्खाणं तिण्हं तेसट्ठीणं नगरागरसयाणं महसेणपामोक्खाणं दसण्हं राईणं बद्धमउडाणं विदिन्नछत्तचामरवालवीयणाणं अन्नेसिं च बहूणं राईसर जाव कारेमाणे पालेमाणे विहराहि तिकट्टु जयजय सद्दं पउंजंति। तएणं से केसीकुमारे राया जाए महया जाव विहरइ। तए णं से उदायणे राया केसिं राया णं आपुच्छइ। तए णं से केसी राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, एवं जहा जमालिस्स तहेव सब्भिंतरबाहिरियं तहेव जाव निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेंति। तए णं से केसीराया अणेगगणणायग जाव संपरिवुडे उदायणं रायं सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयावेइ, निसीयावित्ता अट्ठ सएणं सोवन्नियाणं एवं जहा जमालिस्स जाव एवं वयासी-भण, सामी! किं देमो? किं पयच्छामो? किण्णा वा ते अट्ठो?। तए णं से उदायणे राया केसिं रायं एवं वयासी—इच्छामि णं देवाणुप्पिया! कुत्तियावणाओ, एवं जहा जमालिस्स नवरं पउमावई अग्गकेसे पडिच्छइ, पियविप्पयोगदूसहा। तए णं से केसी राया दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेइ, रयावित्ता उदायणं रायं सेयापीयएहिं कलसेहिं सेसं जहा जमालिस्स जाव सन्निसन्ने तहेव अम्मधाई, नवरं पउमावई हंसलक्खणं

पडसाडगं गहाय सेसं तंचेव जाव सीयाओ पच्चोरुहइ, पच्चो-रुहित्ता, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवा-गच्छित्ता, समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ, अवक्क-मित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं तंचेव पउमावई पडिच्छइ, जाव घडियव्वं सामी! जाव नो पमाएयव्वं त्तिकट्टु केसीराया पउमावई य समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता जाव पडिगया। तए णं से उदायणे राया सयमेव पंच-मुट्ठियं लोयं, सेसं जहा उसभदत्तस्स जाव सव्वदुक्खपहीणे ॥सू०२॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये चम्पा नाम नगरी आसीत्, वर्णकः। पूर्णभद्रं चैत्यम् वर्णकः। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः, अन्यदा कदाचिद् पूर्वानुपूर्वीम् चरन् यावद् विहरन्, यत्रैव चम्पानगरी, यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यम्, तत्रैवोपागच्छति, तत्रैव उपागत्य यावत् विहरति, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये सिन्धुसौवीरेषु जनपदेषु वीतिभयं नाम नगरम् आसीत्, वर्णकः। तस्य खलु वीतिभयस्य नगरस्य बहिः उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे अत्र खलु मृगवनं नाम उद्यानम् आसीत्, सर्वर्तु पुष्पादि समृद्धम्० वर्णकः, तत्र खलु वीतिभये नगरे उदायनो नाम राजा आसीत् महाता० वर्णकः तस्य खलु उदायनस्य राज्ञः प्रभावती नाम देवी आसीत्, सुकुमार० वर्णकः, तस्य खलु उदायनस्य राज्ञः पुत्रः प्रभावत्या देव्या आत्मजः अभीतिनामा कुमार आसीत्, सुकुमार० यथा शिवभद्रो यावत् प्रत्युपेक्षमाणो विहरति। तस्य खलु उदायनस्य राज्ञो निजकः भागिनेयः केशि नामा कुमारः आसीत्, सुकुमार० यावत् सुरूपः। स खलु उदायनो राजा सिन्धु सौवीरप्रमुखानां षोडशानां जनपदानां वीतिभयप्रमुखानां त्रयाणां त्रिषष्टेः नगराकरशतानां महासेनप्रमुखानां दशानां राज्ञां बद्धमुकुटानां वितीर्णछत्र-चामरवालव्यजनानाम्, अन्येषां च बहूनां राजेश्वरतलवर यावत् सार्थवाह प्रभृतीनाम् आधिपत्यं यावत् कुर्वन्, पालयन्, श्रमणोपासकः अभिगतजीवा-जीवो यावत् विहरति। ततः खलु स उदायनो राजा अन्यदा कदाचित्, यत्रैव पौषधशाला, तत्रैव उपागच्छति, यथा शङ्खो यावत्—विहरति। ततः खलु तस्य

उदायनस्य राज्ञः पूर्वरात्रापररात्रकालसमये धर्मजागरिकां जाग्रतः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-धन्याः खलु ते ग्रामाकरनगरखेटकर्बटमडम्ब-द्रोणमुखपट्टनाश्रमसंवाहसंनिवेशाः, यत्र खलु श्रमणो भगवान् महावीरो विहरन्ति, धन्याः खलु ते राजेश्वरतलवर यावत् सार्थवाहप्रभृतयो, ये खलु श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, यावत् पर्युपासते, यदा खलु श्रमणो भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्वीम् चरन्, ग्रामानुग्रामं यावत् विहरन् इहागच्छेत्, इहसमवसरेत्, इहैव वीतभयस्य नगरस्य बहिर्मृगवने उद्याने यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्य संयमेन तपसा यावत् विहरेत् तदा खलु अहं श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देय, नमस्येयम्, यावत् पर्युपासीय। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः उदायनस्य राज्ञः इदमेतद्रूपम् आध्यात्मिकं यावत् समुत्पन्नं विज्ञाय चम्पायाः नगर्याः पूर्णभद्रात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्राम्यति, प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्वीम् चरन् ग्रामानुग्रामं यावत् विहरन्, यत्रैव सिन्धुसौवीरो जनपदः, यत्रैव वीतिभयं नगरं, यत्रैव मृगवनम् उद्यानं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यावत् विहरति। ततः खलु वीतिभये नगरे शृङ्गाटक यावत् पर्षत् पर्युपास्ते। ततः खलु स उदायनो राजा अस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् हृष्टतुष्टः० कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः! वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं यथा कूणिकः औपपातिके यावत् पर्युपास्ते, प्रभावती प्रमुखा देव्यस्तथैव यावत् पर्युपासते। धर्मकथा ततः खलु स उदायनो राजा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टः उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिः कृत्वो यावत् नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवमेतत् भदन्त! तथैतत् भदन्त! यावत् तत् यथैतत् यूयं वदथ इति कृत्वा यत् नवरं देवानुप्रियाः! अभीतिकुमारं राज्ये स्थापयामि, ततः खलु अहं देवानुप्रियाणाम्-अन्तिके मुण्डो भूत्वा-यावत् प्रव्रजामि। यथासुखं देवानुप्रियाः मा प्रतिबन्धं कुरुत, ततः खलु स उदायनो राजा श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा तमेव आभिषेक्यं हस्तिनम् आरोहति. आरुह्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् मृगवनात्-उद्यानात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य, यत्रैव वीतिभयं नगरं तत्रैव प्राधारयत् गमनाय। ततः खलु तस्य उदायनस्य राज्ञः अयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-एवं खलु अभीतिकुमारो मम एकः पुत्रः इष्टः कान्तो यावत् किमङ्गपुनर्दर्शनेन? तत् यदा खलु अहम् अभीतिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डोभूत्वा यावत् प्रव्रजामि तदा खलु अभीतिकुमारो राज्ये

च यावत् जनपदे मानुष्यकेषु न कामभोगेषु मूर्च्छितो गृद्धः, गर्हितः, अध्युपपन्नः अनादिकम् अनवदग्रं दीर्घाध्वानं चातुरन्तसंसारकान्तारम् अनुपर्यटिष्यति, तत् नो खलु मम श्रेयः अभीतिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् प्रव्रजितुम्, श्रेयः खलु मम निजकं भागिनेयं केशिनं कुमारं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो यावत् प्रव्रजितुम्, एवं संप्रेक्ष्यते, एवं संप्रेक्ष्य यत्रैव वीतिभयं नगरं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य वीतिभयं नगरं मध्यमध्येन यत्रैव स्वकं गृहं, यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य आभिषेक्यं हस्तिनं स्थापयति, स्थापयित्वा आभिषेक्याद् हस्तिनः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखो निषीदति, निषद्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं यावत् प्रत्यर्पयन्ति। ततः खलु स उदायनो राजा द्वितीयमपि कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्-क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रियाः ! केशिनः कुमारस्य महार्थं महार्घं महार्हमपिरूपकम् एवं राज्याभिषेको यथाशिवभद्रस्य कुमारस्य तथैव भणितव्यो यावत् परमायुष्कं पालय इष्टजनसंपरिवृतः सिन्धुसौवीरप्रमुखानां षोडशानां जनपदानां वीतिभयप्रमुखानां त्रयाणां त्रिषष्टेर्नगराकरशतानां, महासेनप्रमुखानां दशानां राज्ञां बद्धमुकुटानां वितीर्णच्छत्रचामरवालव्यजनानाम् अन्येषां च बहूनां राजेश्वर यावत् कुर्वन् पालयन् विहर इति कृत्वा जय जय शब्दं प्रयुङ्क्ते। ततः खलु स केशीकुमारो राजा जातो महा० यावत् विहरति। ततः खलु स उदायनो राजा केशिनं राजानम् आपृच्छति, ततः खलु स केशी राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, एवं यथा जमालेस्तथैव साभ्यन्तरबाह्यं तथैव यावत् निष्क्रमणाभिषेकम् उपस्थापयन्ति। ततः खलु स केशीराजा अनेकगणनायक यावत् संपरिवृतः उदायनं राजानम् सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखं निषादयति, निषाद्य अष्टशतेन सौवर्णिकानाम्, एवं यथा जमालेर्यावत् एवम् अवादीत्-भण स्वामिन् ! किं ददमः ? किं प्रयच्छामः, केन वा तवार्थः ? ततः खलु स उदायनो राजा केशिनं राजानम् एवम् अवादीत्-इच्छामि खलु देवानुप्रियाः ! कुत्रिकापणात्, एवं यथा जमालेः, नवरं पद्मावती अग्रकेशान् प्रतीच्छति, प्रियविप्रयोगदुःसहा। ततः खलु स केशीराजा द्वितीयमपि उत्तरापक्रमणं सिंहासनं रचयति, रचयित्वा उदायनं राजानं श्वेतपीतैः कलशैः शेषं यथा जमालेः यावत् सन्निषण्णस्तथैव अम्बाधात्री नवरं पद्मावती हंसलक्षणं पटशाटकं गृहीत्वा शेषं तदेव यावत् शिबिकातः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महा-

वीरं त्रिःकृत्वो वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्रामति, अपक्रम्य स्वयमेव आभरणमाल्यालङ्कारं तदेव पद्मावती प्रतीच्छति, यावत् घटितव्यं स्वामिन्! यावत् नो प्रमदितव्यमिति कृत्वा केशी राजा पद्मावती च श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देते, नमस्यतः, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, यावत् प्रतिगते। ततः खलु स उदायनो राजा स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं लोचं शेषं यथा ऋषभदत्तस्य यावत् सर्वदुःखप्रहीणः ॥ सू० ३ ॥

टीका—पूर्वं हि असुरकुमारविशेषावासवक्तव्यता प्रोक्ता, असुरकुमारेषु च विरचितदेशसर्वसंयमानामुत्पद्यमानत्वेन तेषु येषामुत्पादः तान् प्ररूपयितुमाह—'ते णं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं चंपानामं नयरी होत्था वण्णओ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चम्पानाम नगरी आसीत्, वर्णकः, अस्याः वर्णनमौपपातिकानुसारमवसेयम्, 'पुण्णभद्दे चेइए, वण्णओ' पूर्णभद्रं नामचैत्यमुद्यानमासीत्, वर्णकः—अस्यापि वर्णनम् औपपातिकानुसारमेवावसेयम्, 'तए णं

उदायनवक्तव्यता—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले सूत्रकार ने असुरकुमारावास संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित की है। इन असुरकुमारों में जो अपने देश संयम की या सर्वसंयम की विराधना करते हैं, उनका उत्पाद होता है—इसी बात की पुष्टि सूत्रकार ने इस सूत्रद्वारा की है—'तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा नामं नयरी होत्था' उस काल और उस समय में चंपा

–ઉદાયનવક્તવ્યતા–

"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આગલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે અસુરકુમારાવાસની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કર્યું જેઓ પોતાના દેશસંયમની અથવા સર્વસંયમની વિરાધના કરે છે, તેમનો આ અસુરકુમારોમાં ઉત્પાદ થાય છે. સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં એજ વાતને પુષ્ટિ આપી છે–तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा नामं नयरी होत्था" તે કાળે અને તે સમયે ચંપા નામે નગરી હતી. તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં કર્યા પ્રમાણે સમજવું. તે નગરીમાં "पुण्णभद्दे चेइए वण्णओ" પૂર્ણભદ્ર નામનું ઉદ્યાન હતું તેનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કરેલા વર્ણન

समणं भगवं महावीरे अण्णया कयाइ पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव विहरमाणे जेणेव चंपानगरी, जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव विहरइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्वीम् अनुक्रमेण विहरन् यावत् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव चम्पानामनगरी आसीत्, यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यमासीत् तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यावत्-विहरति, 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सिंधुसोवीरेसु जणवएसु वीतीभए नामं नयरे होत्था, वण्णओ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समए सिन्धुसौवीरेषु-सिन्धुनद्याः आसन्नाः सौवीरा जनपदविशेषाः सिन्धुसौवीरास्तेषु जनपदेषु वीतिभयम्-विगता ईतयोऽनावृष्ट्यादयः भयानि च यस्मात् तत् वीतिभयं नगरम् आसीत्, वर्णकः अस्यापि नगरस्य वर्णनमौपपातिकानुसारमेव विज्ञव्यत्ययेन प्रतिपत्तव्यम्, 'तस्स णं वीइभयस्स नयरस्स बहिया

नामकी नगरी थी। इसका वर्णन औपपातिक सूत्रके अनुसार जानना चाहिये। उस नगरी में 'पुण्णभद्दे चेइएवण्णओ' पूर्णभद्र नाम का उद्यान था इसका भी वर्णन औपपातिकसूत्रके अनुसार ही जानना चाहिये। 'तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ पुव्वाणुपुव्विंचरमाणे जाव विहरमाणे जेणेव चंपानगरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव विहरइ' एक समय की बात है कि श्रमण भगवान् महावीर अनुक्रम से विहार करते हुए यावत् एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विचरते हुए जहां चंपानगरी थी, एवं जहां पर वह पूर्णभद्र नामका उद्यान था वहां पर पधारे, वहां आकर वे वनपाल की आज्ञाप्राप्त कर वहां विराजमान् हो गये। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सिंधुसोवीरेसु जणवएसु वीतीभए नामं नयरे होत्था' वण्णओ' उस काल और उस समयमें सिंधुसोवीर देश में-सिन्धु नदीके पास सोवीर जनपद-देश विशेष में अनावृष्टि-आदि ईतिओं से रहित, एवं भयोंसे रहित ऐसा वीतिभय नामका नगर था। इसका भी वर्णन औपपातिक

પ્રમાણે સમજવું. "तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे जाव विहरमाणे जेणेव चंपा नगरी, जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव विहरइ" કોઈ એક સમયે ગ્રામાનુગ્રામે વિહાર કરતા થકા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ્યાં ચંપા નગરી હતી અને તેમાં જ્યાં પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાન હતું ત્યાં પધાર્યા ત્યાં આવીને વનપાલની આજ્ઞા લઈને તેઓ તે ઉદ્યાનમાં વિરાજમાન થયા. "तेणं कालेणं तेणं समएणं सिंधुसोवीरेसु जणवएसु वीइभए नामं नयरे होत्था-वण्णओ" તે કાળે અને તે સમયે સિંધુ સૌવીર દેશમાં-સિંધુ નદીની પાસે સૌવીર નામના જનપદવિશેષમાં અનાવૃષ્ટિ આદિથી રહિત, અને ભયોથી રહિત એવું વીતભય નામે નગર હતું ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું ચંપા નગરીનું વર્ણન કર્યું છે એવું જ તેનું વર્ણન

उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं मियवणे नामं उज्जाणं होत्था, सव्वोउय० वण्णओ ' तस्य खलु वीतिभयस्स नगरस्य बहिः उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे ईशान कोणे इत्यर्थः, अत्र खलु ईशानकोणे मृगवनं नाम उद्यानम् आसीत् तच्च वनं सर्वं ऋतु पुष्पादिभिः फलादिभिश्च समृद्धमासीत्, रम्यं नन्दनवनप्रकाशम् इत्यादि वर्णकः अस्यापि वर्णनम् पूर्वोक्तानुसारमवसेयम्, ' तत्थणं वीतिभए नयरे उदायणे नामं राया होत्था, महया वण्णओ ' तत्र खलु वीतिभये नगरे उदायनो नाम राजा आसीत्, महाहिमवत्सदृशः इत्यादि वर्णकः पूर्वोक्तानुसारमेवावसेयः, 'तस्स णं उदायणस्स रण्णो पभावई नामं देवी होत्था, सुकुमाल० वण्णओ ' तस्य खलु उदायनस्य राज्ञः प्रभावती नाम देवी अग्रमहिषी आसीत्, सा च सुकुमार-

---

सूत्र के अनुसार ही जानना चाहिये। ' तस्स णं वीइभयस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं मियवणे नामं उज्जाणे होत्था' वीतिभय नगर के बाहिर ईशानकोण में मृगवन नामका उद्यान था वह वन समस्त ऋतुओं के पुष्पादिकों से और फलादिकों से समृद्ध था। बड़ा सुहावना था। नन्दनवन के जैसा यह सुन्दर था। इत्यादि रूप से इसका वर्णन औपपातिक सूत्र के अनुसार ही जानना चाहिये। 'तत्थ णं वीतिभये नयरे उदायणे नामं राया होत्था' उस वीतिभय नगर में उदायन नामका राजा था। 'महया० वण्णओ' यह महाहिमवान् जैसा था। इत्यादि रूपसे इसका वर्णन औपपातिक सूत्र के अनुसार ही जानना चाहिये। 'तस्स उदायणस्स रण्णो पभाई नामं देवी होत्था' सुकुमाल० वण्णओ' उदायन राजा की प्रभावती देवी-पट्टरानी थी। इसके कर-चरण बहुत ही सुकुमार थे-इत्यादिरूप से इसका वर्णन कूणिकराजाकी

સમજવું. ' तस्स णं वीइभयस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं मियवणे नामं उज्जाणे होत्था " તે વીતભય નગરની બહાર ઇશાન કોણમાં મૃગવન નામનું ઉદ્યાન હતું તે ઉદ્યાન સમસ્ત ઋતુઓનાં પુષ્પો અને ફલાદિકો વડે સમૃદ્ધ હતું તે નન્દન વન જેવું સુંદર હતું, ઇત્યાદિ રૂપે ઔપ૦ પાતિક સૂત્રમાં આપેલા વર્ણન પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરવું જોઈએ. " तत्थ णं वीतिभये नयरे उदायणे नामं राया होत्था " તે વીતભય નગરમાં ઉદાયન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. " महया० वण्णओ " તે મહાહિમવાન્ સમાન હતો, " ઇત્યાદિ વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં આપેલા વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું. " तस्स उदायणस्स रण्णो पभावई नामं देवी होत्था, सुकुमाल० वण्णओ " ઉદાયન રાજાને પ્રભાવતી નામે પટ્ટરાણી હતી. " તેના કરચરણ વગેરે જ

पाणिपादा आसीत् इत्यादि वर्णकः कूणिकराजपट्टराज्ञी सुभद्रादेवीवत् बोध्यः 'तस्स णं उदायणस्स रण्णो पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए अभीतिनामं कुमारे होत्था, सुकुमाल० जहा सिवभद्दे जाव पच्चुवेक्खमाणे विहरइ' तस्य खलु उदायनस्य राज्ञः पुत्रः प्रभावत्याः देव्याः आत्मजः अभीतिः नामकुमार आसीत्, स च अभीतिकुमारः सुकुमारपाणिपादआसीत् यथा शिवभद्रः एकादशशतके नवमोद्देशके प्रतिपादितस्तथैवायमपि अभीतिकुमारः प्रतिपत्तव्यः। स च अभीतिकुमारो यावत्-राज्यादिकं प्रत्यवेक्षमाणः परिचिन्तयन् निरीक्षमाण इत्यर्थः, विहरति, 'तस्स णं उदायणस्स रण्णो नियए भायणेज्जे केसीनामं कुमारे होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवे' तस्य खलु उदायनस्य राज्ञो निजकः-स्वकीयः भागिनेयः-भगिनीपुत्रः, केशीनाम कुमार आसीत्, स केशीकुमारः सुकुमारपाणिपादः इत्यादि

पट्टरानी सुभद्रा देवी के जैसा ही जानना चाहिये। 'तस्स णं उदायणस्स रण्णो पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए अभीति नामं कुमारे होत्था, सुकुमाल० जहा सिवभद्दे जाव पच्चुवेक्खमाणे विहरइ' उस उदायन राजा का पुत्र था जिसका नाम अभीजित्कुमार था। यह प्रभावती की कुक्षि से उत्पन्न हुआ था। यह भी पाणिपाद में बहुत सुकुमार था। ग्यारहवें शतक के नौवें उद्देशक में जैसा शिवभद्र के विषय में कथन किया गया है। वैसा ही कथन अभीजित्कुमार राज्यादिक के निरीक्षण करने में रत-तत्पर रहता था। 'तस्सणं उदायणस्स रण्णो नियए भायणेज्जे केसी नामं कुमारे होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवे' उस उदायन राजा का अपना भानेज था-जिसका नाम केशीकुमार था। यह भी

સુકુમાર હતા," ઇત્યાદિ તેનું વર્ણન કૂણિક રાજાની પટ્ટરાણી સુભદ્રાના વર્ણન જેવું જ સમજવું. "तस्स णं उदायणस्स रण्णो पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए अभीतिनामं कुमारे होत्था, सुकुमाल० जहा सिवभद्दे जाव पच्चुवेक्खमाणे विहरइ" તે ઉદાયન રાજાને અભીજિતકુમાર નામનો પુત્ર હતો. તે પ્રભાવતીની કૂખે ઉત્પન્ન થયેલો હતો તે પણ સુકુમાર કરચરણવાળો હતો. અગિયારમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશામાં જેવું શિવભદ્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ અભીજિતકુમારનું પણ વર્ણન સમજી લેવું. તે અભીજિતકુમાર રાજ્યાદિકની દેખરેખ રાખવામાં રત (તત્પર) રહેતો હતો. "तस्स णं उदायणस्स रण्णो नियए भायणेज्जे केसी नामं कुमारे होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवे" તે ઉદાયન રાજાનો એક સગો ભાણેજ હતો, જેનું નામ કેશીકુમાર હતું તે પણ સુકુમાર કરચરણ આદિથી યુક્ત અને ઘણો જ દેખાવડો હતો.

विशेषणविशिष्टः सुरूपश्च आसीत्, 'से णं उदायणे राया सिंधुसोवीरप्पामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीतीभयप्पामोक्खाणं, तिण्हं तेसट्ठीणं नगरागरसयाणं महासेणप्पामोक्खाणं दसण्हं राईणं बद्धमउडाणं विदिन्नछत्तचामरवालवीयणाणं' स खलु उदायनो राजा सिन्धुसौवीरप्रमुखानां-षोडशानां जनपदानाम्, वीतिभयप्रमुखानाम्-वीतिभयं, तत्प्रमुखं-प्रधानं येषां तेषां वीतिभयप्रमुखाणां त्रयाणां त्रिषष्टेश्च नगराकरशतानां त्रिषष्ट्यधिकशतत्रयनगराणामाकराणां चेत्यर्थः तत्र नगराणि प्रसिद्धाः आकराः सुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानानि, नगराणि चाकराश्च नगराकरास्तेषां शतानि, तेषाम्, महासेनप्रमुखाणां-महासेनप्रधानानां, दशानां राज्ञां बद्धमुकुटानाम्-धृतमुकुटानां मुकुटबद्धनरराजानां वितीर्णच्छत्रचामरवालव्यजनानाम् वितीर्णानि-दत्तानि छत्राणि चामररूपवालव्यजनानि च येषां तथा तेषाम्, 'अन्नेसिं च बहूणं राईसरतलवरजाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं जाव कारेमाणे पालेमाणे समणोवासए अभिगयजीवाजीवे. जाव विहरइ' अन्येषां च बहूनां राजेश्वर तलवर यावत् सार्थवाह प्रभृतीनाम् तत्र राजा-भूपतिः, ईश्वरः-

सुकुमार पाणि पादवाला था और बडा सुहावना था 'से णं उदायणे राया सिंधु सोवीरपामोक्खाणं, तिण्हं तेसट्ठीणं णगरागरसयाणं महासेणपामोक्खाणं दसण्हं राईणं बद्धमउडाणं विदिन्नछत्तचामर सोलसण्हं जणवयाणं वीइभयपामोक्खाणं वालवीयणाणं' ये उदायन राजा सिन्धुसोवीर आदि सोलह जनपदों का वीतिभय प्रमुख ३६३ नगरों का एवं इतनी ही सुवर्णादि की उत्पत्ति स्थानरूप खानों का तथा जिन्हें छत्र चामररूप वालव्यजन दिये गये हैं ऐसे महासेन प्रमुख दश मुकुटवद्ध राजाओं का-एवं 'अन्नेसिं च बहूणं .राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं जाव कारेमाणे समणोवासए अभिगयजीवजीवे जाव विहरइ' तथा और भी अनेक राजा-भूपति, ईश्वर-

"सेणं उदायणे राया सिंधुसोवीरपामोक्खाणं, तिण्हं तेसट्ठीणं णगणागरसयाणं महासेणपामोक्खाणं दसण्हं राईण बद्ध मउडाण विदिन्नछत्तचामरवालवीयणाण" ते ઉદાયન રાજા સિન્ધુસોવીર આદિ ૧૬ જનપદોનો, વીતભય આદિ ૩૬૩ નગરોનો, અને એટલી જ સુવર્ણાદિના ઉત્પત્તિસ્થાન રૂપ ખાણોનો તથા જેમને છત્રચામર રૂપ બાલવ્યજન દેવામાં આવ્યાં હતાં એવા મહાસેન આદિ દસ મુગટબદ્ધ- રાજાઓનો, અને "बहूणं राईसर, तलवर जाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं जाव कारेमाणे पालेमाणे समणोवासए अभिगयजीवाजीवे जाव विहरइ" બીજાં પણ અનેક રાજા-ભૂપતિ, ઇશ્વર

युवराजः, तलवरः कोटवालपदवाच्यः, सार्थवाहः—मण्डलपतिः तत्प्रमुखाणामित्यर्थः, आधिपत्यम्—अधिपतित्वम्, यावत्—पौरपत्यम्, स्वामित्वादिकम् कुर्वन् पालयन्, श्रमणोपासकः, अभिगतजीवाजीवः प्राप्तजीवाजीवतत्त्वविवेकः यावत् विहरति—तिष्ठति। 'तएणं से उदायणे राया अन्नया कयाइ, जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, जहा संखे जाव विहरइ' ततः खलु स उदायनो राजा अन्यदा कदाचित् यत्रैव पौषधशाला आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, यथा शङ्खश्रमणोपासको द्वादशशतके प्रथमोद्देशके प्रतिपादितस्तथैव अयमपि प्रतिपत्तव्यः, यावत्—विहरति 'तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य उदयनस्य राज्ञः पूर्वरात्रापररात्रकालसमये—पूर्वरात्रात् अपररात्रकालसमये रात्रेः पश्चार्द्धभागे इत्यर्थः धर्मजागरिकां—धर्मजागरणां जाग्रतः—कुर्वतः, अयमेतद्रूपः—वक्ष्यमाणस्वरूपः आध्यात्मिकः—आत्मगतः, यावत् चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः

युवराज, तलवर, कोटवाल, सार्थवाह—मण्डलपति प्रमुखों का आधिपत्य करते हुए—प्रजाजनों की रक्षा करते हुए, श्रमणोपासक थे और जीव अजीव तत्त्व के स्वरूप के जानकार थे। 'तए णं से उदायणे राया अन्नया कयाइ जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' एक दिन उदायन राजा जहां पौषधशाला थी—वहां पर आये। जिस प्रकार से १२ वें शतक के प्रथमोद्देशक में शङ्ख श्रमणोपासक के विषय में प्रतिपादन किया गया है। इसी प्रकार से उदायन राजा के विषय में भी प्रतिपादन करना चाहिये। 'तएणं तस्स उदायणस्सरण्णो पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इसके बाद रात्रि के पश्चिमार्द्ध भाग में धर्मजाग-

---

(યુવરાજ), તલવર (કોટવાલ) સાર્થવાહ (મંડલપતિ) આદિનો અધિપતિ હતો. તે પ્રજાજનોની રક્ષા કરવામાં રત રહેતો. તે શ્રમણોપાસક હતો અને જીવ અજીવ તત્ત્વના સ્વરૂપનો જાણકાર હતો.

"तएणं से उदायणे राया अन्नया कयाइं जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ" એક દિવસ ઉદાયન રાજા જ્યાં પૌષધશાળા હતી, ત્યાં ગયો. બારમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં શંખ શ્રમણોપાસક વિષે જેવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એવું પ્રતિપાદન અહીં ઉદાયન રાજા વિષે પણ કરવું જોઈએ.
"तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" રાત્રિના પશ્ચિમાર્ધ કાળે ધર્મ-

समुदपद्यत–'धन्नाणं ते गामागरनगरनिगमखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसा' धन्याः खलु ते ग्रामाकरनगरखेटकर्वटमडम्बद्रोणमुखपत्तनाश्रमसंवाहसन्निवेशाः सन्ति, एतेषां व्याख्या पूर्वोक्तानुसारमवसेया, 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' यत्र खलु ग्रामादिसन्निवेशपर्यन्तेषु श्रमणो भगवान् महावीरो विहरति, एवम्–'धन्नाणं ते राईसरतलवरजाव सत्थवाहप्पभिईओ, जेणं समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति जाव पज्जुवासंति' धन्याः खलु ते राजेश्वर तलवर यावत् सार्थवाहप्रभृतयः सन्ति, ये खलु श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, यावत् वन्दित्वा, नमस्यित्वा, विनयेन शुश्रूषमाणाः भगवन्तं पर्युपासते, 'जइ णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामा-

रणा करते हुए उदायन राजा को इस प्रकार का यह चिन्तितकल्पित प्रार्थित, मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ–'धन्ना णं ते गामागर नगर निगमखेटकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसा' वे ग्राम, आकर, नगर, निगम, खेट, कर्बट, मडंब, द्रोणमुख, पट्टन, आश्रम, संवाह और संनिवेश धन्य हैं 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' कि जहां श्रमण भगवान् महावीर विहार करते हैं। इसी प्रकार–'धन्ना णं ते राईसर तलवर जाव सत्थवाहप्पभिईओ जेणं समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, जाव पज्जुवासंति' वे राजेश्वर, तलवर यावत्–सार्थवाह आदि धन्य हैं जो श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना करते हैं उन्हें नमस्कार करते हैं, यावत्–वन्दना नमस्कार करके विनयपूर्वक शुश्रूषा करते हुए उनकी पर्युपासना करते हैं। 'जइणं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव

જાગરણ કરતા ઉદાયન રાજાને આ પ્રકારનો ચિંતિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો–"धन्ना णं ते गामागरनगरनिगमखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसा" તે ગામ, નગર, આકર, નિગમ, ખેટ, કર્બટ, મડંબ, દ્રોણમુખ, પટ્ટન, આશ્રમ, સંવાહ અને સંનિવેશને ધન્ય છે, "जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ" કે જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરી રહ્યા છે. એજ પ્રમાણે "धन्नाणं ते राईसर तलवर जाव पज्जुवासंति" તે રાજેશ્વરો, તલવરો અને પૂર્વોક્ત સાર્થવાહો પર્યન્તના લોકોને ધન્ય છે કે જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરે છે, નમસ્કાર કરે છે અને વંદણાનમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક તેમની શુશ્રૂષા કરતા થકા તેમની પર્યુપાસના કરે છે. "जइणं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे, गामा-

णुगामं विहरमाणे इहमागच्छेज्जा, इहसमोसरेज्जा, इहेव वीतिभयस्स नगरस्स बहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा जाव विहरेज्जा, तोणं अहं समणं भगवं महावीरं वंदेज्जा नमंसेज्जा जाव पज्जुवासेज्जा' यदि खलु श्रमणो भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्वीम्–अनुक्रमेण चरन् ग्रामानुग्रामं–ग्रामाद्ग्रामान्तरं यावत् सुखं सुखेन विहरन् इहागच्छेत् इह समवसरेत्, इहैव–अस्मिन्नेव वीतिभयस्स नगरस्य बहिः मृगवने उद्याने यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्य संयमेन तपसा यावत् आत्मानं भावयन् विहरेत्, तदा खलु अहं श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देय, नमस्येयम्, यावत्–विनयेन शुश्रूषमाणः पर्युपासीय, 'तए णं समणे भगवं महावीरे उद्दायणस्स रण्णो अयमेयारूवं अज्झत्थियं जाव समुप्पन्नं वियाणित्ता चंपाओ नयरीओ पुन्नभद्दाओ चेइयाओ पडि-

---

विहरमाणे इह मागच्छेज्जा, इह समोसरेज्जा, इहेव वीतिभयस्स नगरस्स बहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा जाव विहरेज्जा, तो णं अहं समणं भगवं महावीरं वंदेज्जा नमंसेज्जा जाव पज्जुवासेज्जा' यदि भगवान् महावीर अनुक्रम से विहार करते हुए एक ग्राम से दूसरे ग्राम में यावत्–सुखपूर्वक विहार करते हुए याने विचरते हुए यहां पधारे–यहां समोसरें और इसी वीतिभय नगर के बाहर मृगवन उद्यान में यथा प्रतिरूप अवग्रह ग्रहण कर संयम एवं तप से आत्माको भावित करते हुए विराजेंगे तो मैं श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना करूँ उन्हें नमस्कार करूँ, यावत्–विनय से उनकी शुश्रूषा करता हुआ उनकी पर्युपासना करूँ 'तए णं समणे भगवं महावीरे उद्दायणस्स रण्णो अयमेयारूवं अज्झत्थियं जाव

णुगामं विहरमाणे इहमागच्छेज्जा, इह समोसरेज्जा, इहेव वीतिभयस्स नगरस्स बहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा जाव विहरेज्जा, तो णं अहं समणं भगवं महावीरं वंदेज्जा, नमंसेज्जा जाव पज्जुवासेज्जा" જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અનુક્રમે વિહાર કરતાં કરતાં, એક ગામથી બીજે ગામ સુખપૂર્વક વિચરતા વિચરતા અહીં પધારશે–અહીં જ તેમનું સમવસરણ થશે, અને આ વીતભય નગરની બહારના મૃગવન ઉદ્યાનમાં યથા પ્રતિરૂપ અવગ્રહ ગ્રહણ કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિરાજમાન થશે, તો હું તેમને વંદણા કરીશ, નમસ્કાર કરીશ, વંદણાનમસ્કારપૂર્વક વિનયથી તેમની શુશ્રૂષા કરતો થકો હું તેમની પર્યુપાસના કરીશ. "तएणं समणे भगवं महावीरे उद्दायणस्सरण्णो अयमेयारूवं अज्झत्थियं

निक्खमइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः उदायनस्य राज्ञः इममेतद्रूपम्-उक्तस्वरूपम् आध्यात्मिकम्-आत्मगतं यावत् चिन्तितं कल्पितम् प्रार्थितं मनोगतं संकल्पं समुत्पन्नं विज्ञाय चम्पाया नगर्याः पूर्णभद्रात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति-प्रतिनिर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे' प्रतिनिष्क्रम्य-उक्तचैत्यात् निर्गत्य, पूर्वानुपूर्वीम्-अनुक्रमेण चरन्, ग्रामानुग्रामं-ग्रामाद् ग्रामान्तरं व्रजन् यावत् सुखसुखेन विहरन् ' जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए, जेणेव वीतिभये णयरे, जेणेव मियवणे उज्जाणे, तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता जाव विहरइ '-यत्रैव सिन्धुसौवीरो जनपदः आसीत् , यत्रैव वीतिभयं नामनगरमासीत् , यत्रैव मृगवनं नाम उद्यानमासीत् , तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यावत्-यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति-तिष्ठति, ' तएणं वीतिभये नयरे सिंघाडग जाव परिसा पज्जुवासइ '

समुप्पन्नं वियाणित्ता चंपाओ नयरीओ पुन्नभद्दाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' श्रमण भगवान् महावीर उदायन राजा के इस प्रकार के इस यावत्-चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत उत्पन्न हुए संकल्प को जानकर चंपानगरी से, पूर्णभद्र चैत्य से, बाहर विहार कर 'पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे' वहां से निकल कर वे क्रमशः विहार करते २, एक ग्राम से दूसरे ग्राम में सुख पूर्वक विचरते हुए 'जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए जेणेव वीतिभए णयरे, जेणेव मियवणे उज्जाणे, तेणेव उवागच्छइ' वहां आये कि जहां सिन्धु सौवीरजनपद है वीतिभय नगर है, और उसमें जहां मृगवन नामका उद्यान है। वहां आकर वे यथाप्रतिरूप अवग्रह प्राप्तकर संयम और तप से आत्मा को भावित कर विचरने लगे 'तए णं वीतिभए

जाव समुप्पन्नं वियाणित्ता चंपाओ नयरीओ पुन्नभद्दाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ" શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે ઉદાયન રાજાના આ પ્રકારના આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પને જાણીને ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય-માંથી વિહાર કર્યો. "पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे" ત્યાંથી નીકળીને ક્રમશઃ વિહાર કરતા કરતા, ગ્રામાનુગ્રામે (એક ગામથી બીજે ગામ) સુખપૂર્વક વિચરતા થકા "जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए जेणेव वीतिभए णयरे, जेणेव मियवणे उज्जाणे, तेणेव उवागच्छइ" સિંધુસૌવીર જનપદના વીતભય નગરના મૃગવન નામના ઉદ્યાન સમીપ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં આવીને યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ પ્રાપ્ત કરીને-વનપાલની આજ્ઞા લઈને-સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા ત્યાં વિચરવા લાગ્યા. "तएणं

ततः खलु वीतिभये नगरे शृङ्गाटक यावत् त्रिक चतुष्क चत्वरमहापथपथेषु लोका अन्योन्यं भाषन्ते, अन्योन्यमामन्त्रयन्ति, अन्योन्यं प्रज्ञापयन्ति प्ररूपयन्ति च यत् श्रमणो भगवान् महावीरः समवसृत इत्यादि, तच्छ्रुत्वा धर्मकथां श्रोतुं पर्षत् निर्गता विनयेन शुश्रूषमाणा प्राञ्जलिपुटा भगवन्तं पर्युपास्ते, 'तएणं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ तुट्ठ० कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी'—ततः खलु स उदायनो राजा अस्याः कथायाः भगवदागमनरूपाया लब्धार्थः ज्ञातार्थः सन् हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिसौमनस्यितो हर्षवशविसर्पद्-हृदयो भूत्वा कौटुम्बिकपुरुषान् परिचारकजनान् शब्दयति—आह्वयति, शब्दयि-त्वा, एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! वीतिभयं

नयरे सिंघाडग जाव परिसा पज्जुवासइ' उद्यान में भगवान् के विराजने के पश्चात् वीतिभयनगर में त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ—एवं पथ इन सब मार्गों पर लोग मिलकर आपस में महावीर प्रभु के आगमन की चर्चा करने लगे, प्रज्ञापना करने लगे प्ररूपणा करने लगे, इस महावीर प्रभु के आगमनवृत्तान्त को सुनकर जनता धर्मकथा सुनने के लिये अपने स्थान से निकली—निकलकर उसने बड़े विनय के साथ शुश्रूषा करते हुए हाथ जोडकर प्रभु की पर्युपासना करने लगी 'तए णं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' इसके बाद प्रभु आगमन के वृत्तान्त से अवगत हुए उदायन राजाने हर्षित एवं संतुष्टचित्त होकर अपने आज्ञाकारी पुरुषों को बुलाया 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' बुलाकर उनसे ऐसा कहा—'खिप्पामेव भो देवा-

वीतिभए नयरे सिंघाडग जाव परिसा पज्जुवासइ" વીતભય નગરના ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ, પથ આદિ સર્વ માર્ગોપર લોકો એકત્ર થઈને મૃગવન ઉદ્યાનમાં મહાવીર પ્રભુના આગમનની ચર્ચા કરવા લાગ્યા, પ્રજ્ઞાપના કરવા લાગ્યા, પ્રરૂપણા કરવા લાગ્યા. લોકો પોતપોતાને સ્થાનેથી મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરવાને તથા તેમની સમીપે ધર્મકથા શ્રવણ કરવાને નીકળી પડયા મૃગવન ઉદ્યાનમાં જઈને લોકો વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા. "तएणं से उदायणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ" જ્યારે ઉદાયન રાજાએ ભગવાન મહાવીરના આગમનના સમાચાર જાણ્યા, ત્યારે તેના હર્ષ અને સંતોષનો પાર ન રહ્યો તેણે તુરત જ પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને—સેવકોને—બોલાવ્યા. "सद्दावेत्ता एवं वयासी" તેમને બોલાવીને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું—" खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! वीतिभयं नयरं सब्भिंतरं बाहिरियं

नयरं सब्भितरबाहिरियं जहा कूणिओ उववाइए जाव पज्जुवासइ' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव, वीतिभयं नाम नगरं साभ्यन्तरबाह्यम्-आभ्यन्तरं बहिश्च, यूयं परिष्कुरुत, इत्यादि सर्वं यथा कूणिकः कूणिकप्रकरणे औपपातिकसूत्रे प्रतिपादितं तथैव अत्रापि प्रतिपादनीयम्, तथा च यावत्-ते कौटुम्बिकपुरुषा वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं सम्यक्तया परिष्कृत्य उदायनस्य राज्ञ आज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति, ततो भगवन्तं वन्दितुं नमस्यितुम् उदायनो राजा स्वगृहात् निर्गत्य विनयेन शुश्रूषमाणो भगवन्तं प्राञ्जलिपुटः सन् पर्युपास्ते, 'पभावई पामोक्खाओ देवीओ तहेव जाव पज्जुवासंति धम्मकहा' एवमेव प्रभावती

णुप्पिया ! वीतिभयं नयरं सब्भितरबाहिरियं जहा कूणिओ उववाइए जाव पज्जुवासइ' हे देवानुप्रियो ! तुम सब शीघ्र ही वीतिभय नगर को भीतर बाहिर से परिष्कृत करो, शृङ्गारित करो, सज्जित करो इत्यादि सब कथन जैसा औपपातिक सूत्र में कूणिक प्रकरण में कहा गया है उसी प्रकारसे यहां पर भी जानना चाहिये। तथा च-यावत्-उन कौटुम्बिक पुरुषोंने भीतर बाहर से वीतिभयनगर को अच्छी प्रकार से परिष्कृत कर उदायन राजाकी आज्ञा को पीछे लौटा दिया अर्थात् आपके कहे अनुसार सब कार्य हम लोग कर चुके हैं-ऐसी खबर उदायन राजा के पास भेज दी। तब भगवान् को वन्दना नमस्कार करने के लिये उदायन राजा अपने घर से निकले और निकल कर बडे विनय के साथ प्रभुकी शुश्रूषा करते हुए वे उनकी पर्युपासना करने में लग गये 'पभावई पमोक्खाओ देवीओ तहेव जाव

जहा कूणिओ उववाइए जाव पज्जुवासइ" हे देवानुप्रियो ! तमे हमणां ज वीतिभय नगरना अंदरना तथा तथा બહારના ભાગોને પરિષ્કૃત કરો, શણગારો, સજાવો, ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન ઔપપાતિક સૂત્રના કૂણિકપ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે અહીં પણ સમજી લેવું તે આજ્ઞાકારી પુરુષોએ તુરત જ વીતભય નગરના અંદરના તથા બહારના ભાગોને શણગારી, સજાવીને ઉદાયન રાજાને કહ્યું કે આપની આજ્ઞાનુસાર નગરને શણગારવામાં આવ્યું છે. ત્યારે ઉદાયન રાજા પોતાના મહેલમાંથી નીકળીને મૃગવાન ઉદ્યાનમાં ગયો ત્યાં જઈને ભગવાનને વંદણા નમસ્કાર કરીને તે વિનયપૂર્વક તેમની શુશ્રૂષા કરતો થકો તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો. "પમાવઈ પામોક્ખાઓ દેવીઓ તહેવ જાવ પજ્જુવાસંતિ" એજ પ્રમાણે કૂણિકની પટ્ટરાણી સુભદ્રાની

प्रमुखाः देव्यस्तथैव-उदायनवदेव कूणिकाग्रमहिषी सुभद्रा वत् यावत्-विनयेन शुश्रूषमाणाः भगवन्तं पर्युपासते धर्मकथा प्रवर्तते धर्मकथां शृण्वन्ति चेतिभावः, 'तए णं से उदायणे राया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी ' ततः खलु स उदायनो राजा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके-समीपे, धर्मम्-धर्मोपदेशं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य, हृष्ट तुष्टः सन् उत्थया-उत्थानेन उत्तिष्ठति, उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः-वारत्रयं यावत् दक्षिणावर्तेन प्रदक्षिणां कृत्वा शिरसावर्तेन मस्तके अञ्जलिं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' एवमेयं भंते ! जाव से जहेयं तुब्भे वदह त्तिकट्टु ' हे भदन्त ! एवमेतत् वर्तते, हे भदन्त ! तथै-

---

पज्जुवासंति, धम्मकहा' इसी प्रकार से कूणिक की अग्रमहिषीसुभद्रा के जैसे प्रभावती प्रमुख देवियों ने उदायनराजा के जैसा ही यावत्-विनय-पूर्वक शुश्रूषायुक्त होकर भगवान् की पर्युपासना करने लगी और धर्मकथा सुनी 'तए णं से उदायणे राया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी' इसके बाद उदायन राजाने श्रमण भगवान् महावीर से धर्मका उपदेश सुनकर और उसे हृदय में अवधारण कर हर्षित एवं संतुष्टचित्त होकर अपने स्थान से अपने आप उठे और उठकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को तीन बार प्रदक्षिणापूर्वक दोनों हाथों का जोडकर उन्हें मस्तक नवाया-वन्दना की, नमस्कार किया-वंदना नमस्कार कर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा-'एवमेयं भंते ! जाव से जहेयं तुब्भे वदहत्ति-

---

જેમ, પ્રભાવતી આદિ રાણીઓએ પણ ઉદાયન રાજાની જેમ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કર્યા અને વિનયપૂર્વક તેમની શુશ્રૂષા કરીને પર્યુપાસના કરવા લાગી તેમણે ધર્મકથા સાંભળી. "तएणं से उदायणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમીપે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને અને તેને હૃદયમાં અવધારણ કરીને ખૂબ જ હર્ષ અને સંતોષ પામેલા ઉદાયન રાજા પોતાના સ્થાનેથી પોતાની જાતે જ ઊભા થયા ઊભા થઈને તેમણે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદણાનમસ્કાર કરીને તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एवमेयं भंते ! जाव से जहेयं

तत् वर्तते, यावत् तत्-तथैव खलु वर्तते यथा-एतत् यूयं वदथ-कथयथ इति कृत्वा-भगवतो वाक्यं समर्थ्य 'जं नवरं देवाणुप्पिया ! अभीयिकुमारं रज्जे ठावेमि, तएणं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि ' हे देवानुप्रियाः ! नवरम् एतावान् विशेषो वर्तते यत्-अभीतिकुमारं पुत्रं राज्ये स्थापयामि तावत् प्रथमम् , ततः. खलु-तदनन्तरं किल, अहं देवानुप्रियाणां भवतामन्तिके समीपे मुण्डो भूत्वा यावत्-प्रव्रजामि-दीक्षां गृह्णामि, भगवानाह-' अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह ' भो देवानुप्रिय ! यथा-सुखं यथेष्टं कुरु, स्वेच्छानुसारं कर्तुमर्हसि माप्रतिबन्धं कुरु । ' तएणं से उदायणे-राया समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठ तुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, तमेव आभिसेक्कं हत्थिं दूरुहइ ' ततः खलु स उदायनो राजा श्रमणेन भगवता

कहा' हे भदन्त ! यह ऐसा ही है, यह वैसा ही है जैसा कि आप कहते हैं । इस प्रकार भगवान् के वचनों का समर्थन कर फिर उन्होंने ऐसा कहा-'नवरं देवाणुप्पिया ! अभीयिकुमारे रज्जे ठावेमि, तए णं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि' हे देवानुप्रिय ! मैं अभीतिकुमार को राज्य में स्थापित करना चाहता हूँ, सो उसे राज्य में स्थापित कर आप देवानुप्रिय के पास फिर मुंडित होकर दीक्षा धारण करूँगा । 'अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह' इस प्रकार से उदायन राजा की बात सुनकर प्रभु ने उनसे ऐसा कहा-हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो-पर विलम्ब मत करो । 'तए णं से उदायणे राया समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता तमेव आभिसेकं हत्थिं दुरूहइ' इस प्रकार श्रमण भगवान् महावीर से

तुब्भे वदहत्तिकट्टु " હે ભગવન્ ! જેવું આપે કહ્યું છે, તે એજ પ્રમાણે છે. આપની વાત સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે ભગવાનના વચનનું સમર્થન કરીને તેમણે આ પ્રમાણે કહ્યું-" नवरं देवाणुप्पिया ! अभी-यिकुमारे-रज्जे ठावेमि, तएण अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्व-यामि " હે ભગવન્ ! હું અભીતિકુમારને રાજ્યગાદીએ બેસાડીને-તેનો રાજ્યાભિષેક કરાવીને-આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે મુંડિત થઈને દીક્ષા ધારણ કરીશ ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ તેને કહ્યું-अहा सुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह " હે દેવાનુપ્રિય ! તમને જેવી રીતે સુખ ઉપજે એમ કરો, પણ આવા શુભ કાર્યમાં વિલંબ થવો જોઈએ નહીં. " तएण से उदायणे राया समणेणं भगवया महावीरेण एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नम-सइ, वंदित्ता नमंसित्ता तमेव आभिसेकं हत्थिं दुरुहइ " ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ

महावीरेण एवमुक्तप्रकारेण उक्तः सन् हृष्ट तुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, तमेव आभिषेक्यम्-अभिषेकयोग्यं पट्टहस्तिनम् आरोहति, 'दुरूहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव वीतभए नयरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए' आभिषेक्यं पट्टहस्तिनम् आरुह्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्-समीपात् मृगवनात् उद्यानात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य यत्रैव वीतिभयं नगरमासीत् तत्रैव प्राधारयत्-प्रस्थितवान् गमनाय-गन्तुम्, 'तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य उदायनस्य राज्ञः अयमेतद्रूपः-वक्ष्यमाणस्वरूपः आध्यात्मिकः आत्मगतः यावत्-चिन्तितः, कल्पितः प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-समुत्पन्नः 'एवं खलु अभीइकुमारे ममं एगे पुत्ते इट्ठे कंते जाव किमंगपुणपासणयाए?' एवं खलु अभीतिकुमारो मम

कहे गये उदायन राजा बहुत खुश हुए इस प्रकार होकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की और नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे अपने पट्टहाथी पर आकर सवार हो गये 'दूरुहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ पडिनिक्खमइ' सवार होकर वे भगवान् महावीर के पास से और मृगवन उद्यान से चल दिये 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव वीतिभए नयरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए' और वीतिभय नगर की ओर बढने लगे। 'तए णं तस्स उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इतने में उदायन राजा के मन में ऐसा चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित विचार उत्पन्न हुआ कि एवं खलु अभीइकुमारे ममं एगे पुत्ते इट्ठे कंते जाव किमंग पुण पासणयाए' मेरे एक ही अभीजित्कुमार पुत्र है। यह मुझे बहुत

આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે ઉદાયન રાજા ઘણો જ ખુશ થયો તથા સંતુષ્ટ થયો. તેણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં વંદણાનમસ્કાર કરીને તે ત્યાંથી નીકળીને પોતાના પટ્ટ હાથી પર સવાર થઈ ગયો. "दुरुहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ पडिनिक्खमइ" હાથી પર સવાર થઈને તે ભગવાન મહાવીરની પાસેથી અને મૃગવન ઉદ્યાનમાંથી રવાના થયો, "पडिनिक्खमित्ता, जेणेव वीतिभए नयरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए" અને વીતભય નગરની તરફ આગળ વધવા લાગ્યો. "तएणं तस्स उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" રસ્તામાં ઉદાયન રાજાના મનમાં એવો આધ્યાત્મિક, ચિંતિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, વિચાર ઉદ્દભવ્યો કે-"एवं खलु अभीइकुमारे ममं एगे पुत्ते इट्ठे कंते जाव किमंग पुण पासणयाए" અભીજિતકુમાર મારો એકનો એક

एकः पुत्रः इष्टः मनसोऽनुकूलः, कान्तः यावत् प्रियो-मनोज्ञः, मनोऽमः, वर्तते, तत् यथा उदुम्बरपुष्पमिव दुर्लभं तथा तस्य दर्शनं दुर्लभमिति ? 'तं जइणं अहं अभीयिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि तो णं अभीयिकुमारे रज्जेय जाव जणवए माणुस्सएसु य कामभोगेसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववन्ने अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंत संसारकंतारं अणुपरियट्टिस्सइ' तत् यदि खलु अहम् अभीतिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके-समीपे, मुण्डो भूत्वा यावत् आगाराद् अनगारितां प्रव्रजामि-दीक्षां गृह्णामि, तदा खलु अभीतिकुमारो राज्ये च यावत् राष्ट्रे च, जनपदे, मानुष्यकेषु च कामभोगेषु मूर्च्छितः, गृद्धः-गृद्धियुक्तः, ग्रथितः आसक्तः, अध्युपपन्नः-तल्लीनः सन्, अनादिकम्-आदिरहितम्, अनवदग्रम्-अनन्तम्, दीर्घाध्वानं-दीर्घोऽध्वा यस्य तम्, चातुरन्तं चतुर्गतिकं, संसार-

---

ही अधिक इष्ट, कान्त-एवं यावत् प्रिय, मनोज्ञ, और मनोऽम है तो जैसे गूलर का पुष्प दुर्लभ होता है-वैसा ही यह मुझे दुर्लभ है। इसके दर्शन होने की तो बात ही क्या कहनी 'तं जइ णं अहं अभीयिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि, तो णं अभीयिकुमारे रज्जे य जाव जणवए माणुस्सएसु य कामभोगेसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववन्ने' अब यदि मैं अभीतिकुमार को राज्य में स्थापित कर श्रमण भगवान् महावीर के पास मुंडित होकर दीक्षित हो जाता हूं, तो वह अभीजितकुमार राज्य में यावत्-राष्ट्र में जनपद में, मनुष्यसंबंधी कामभोगों में मूर्छित होता हुआ, गृद्ध होता हुआ आसक्त होता हुआ और अध्युपपन्न-तल्लीन होता हुआ आदि अन्तरहित, दीर्घमार्गवाले, इस चतुर्गतिरूप संसाराटवी में

પુત્ર છે. તે મને ખૂબ જ ઈષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ અને મનોહર લાગે છે. જેમ ગૂલરનું પુષ્પ દુર્લભ હોય છે, એમ જ તે મારે માટે દુર્લભ હતો. તેનાં દર્શનની તો વાત જ શી કરવી ! "तं जइ णं अहं अभीयिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि, तोणं अभीयिकुमारे रज्जे य जाव जणवए माणुस्सएसु य कामभोगेसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववन्ने" જો હું અભીતિકુમારને રાજ્યગાદીએ બેસાડીને ભગવાન મહાવીરની પાસે મુંડીત થઈને દીક્ષા અંગીકાર કરીશ, તો અભીતિકુમાર રાજ્યમાં, રાષ્ટ્રમાં અને જનપદમાં મનુષ્યસંબંધી કામભોગોમાં મૂર્છિત (આસક્ત) થઈને, ગૃદ્ધ (લાલસાયુક્ત) થઈને, આસક્ત થઈને અને તે કામભોગોમાં તલ્લીન થઈ જઈને અનન્ત, દીર્ઘમાર્ગવાળા આ ચાર ગતિ રૂપ

कान्तारं-भवाटवीम्; अनुपर्यटिष्यति-भ्रमिष्यति, 'तं णो खलु मे सेयं अभीयिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए' तत् तस्मात्कारणात् नो खलु-नैव किल मम श्रेयः कल्याणं भवेत्-अभीतिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा -श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् अन्तिके मुण्डो भूत्वा आगारात् अनगारितां प्रव्रजितुं-प्रव्रज्यां ग्रहीतुं नो श्रेयः इति पूर्वेणान्वयः, किन्तु 'सेयं खलु मे णियगं भाइणेज्जं केसिं कुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए' श्रेयः-कल्याणं खलु मम निजकं-स्वकीयं भगिनेयं केशिनं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत्-अन्तिके मुण्डो भूत्वा आगाराद् अनगारितां प्रव्रजितुं-प्रव्रज्यां ग्रहीतुम्, श्रेयो वर्तते इति पूर्वेणान्वयः, 'एवं संपेहेइ, संपेहित्ता जेणेव वीइभए नयरे तेणेव उवागच्छइ' एवम् उक्तरीत्या संप्रेक्षते-विचारयति, संप्रेक्ष्य-विचार्य, यत्रैव वीतिभयं नगरमासीत्

भ्रमण करेगा, 'तं णो खलु मे सेयं अभीयिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए' इसलिये मुझे यह तो योग्य नहीं है कि मैं अभीजित्कुमार को राज्य में स्थापित कर श्रमण भगवान् महावीर के पास यावत् दीक्षित हो जाऊँ यहां यावत् शब्द से 'अंतिए मुंडे भवित्ता, आगाराओ अणगारियं' यह पाठ गृहीत हुआ है। भगवान् के समीप घर छोडकर संयमलुं परंन्तु 'सेयं खलु मे णियगं भाइणेज्जं केसिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स०' योग्य यही है कि मेरा भानजा जो केशिकुमार है, उसे राज्य में स्थापित कर, फिर मैं श्रमण भगवान् महावीर के पास दीक्षित होऊँ। 'एवं-संपेहेइ' इस प्रकार का उसने चलते २ विचार किया 'संपेहित्ता जेणेव

સંસારાટવીમાં ભ્રમણ કર્યા કરશે. "तं णो खलु मे सेयं अभीयिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए" તેથી અભીતિકુમારને ગાદીએ બેસાડીને ભગવાન મહાવીર પાસે મુંડિત થઇને દીક્ષા અંગીકાર કરવાની વાત મને યોગ્ય લાગતી નથી એટલે કે અભીતિકુમારને માથે રાજ્યનો ભાર સોંપવો તે યોગ્ય નથી મારે આગારાવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને અણુગારાવસ્થા અવશ્ય ધારણ કરવી જોઇએ. "सेयं खलु मे णियगं भाइणेज्जं केसिं कुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स" તો મને એ વાત જ વધારે યોગ્ય લાગે છે કે અભીતિકુમારને બદલે મારા પોતાના ભાણેજ કેશિકુમારને રાજ્યગાદીએ સ્થાપિત કરીને હું મહાવીર પ્રભુની પાસે મુંડિત થઇને દીક્ષા અંગીકાર કરું. "एवं संपेहेइ" રસ્તામાં તેણે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો.

तत्रैव स्थाने उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता वीतिभयं नयरं मज्झं मज्झेणं, जेणेव सए गिहे, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, तेणेव उवागच्छइ' तेनैव-तस्मिन्नेव स्थाने उपागत्य, वीतिभयं नगरमाश्रित्य मध्यं मध्येन-मध्यमार्गेन यत्रैव स्वकं गृहमासीत्, यत्रैव बाह्या-बहिर्भवा उपस्थानशाला-सभामण्डपः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता आभिसेक्कं हत्थिं ठवेइ' उपागत्य, आभिषेक्यं पट्टहस्तिनं स्थापयति "ठवेत्ता, आभिसेक्काओ हत्थीओ पच्चोरुहइ" स्थापयित्वा आभिषेक्यात्-अभिषेकयोग्यात्-पट्टहस्तिनः सकाशात्, प्रत्यवरोहति-प्रत्यवतरति, 'पच्चोरुहित्ता, जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' प्रत्यवरुह्य-अवतीर्य, यत्रैव सिंहासनमासीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ, निसीइत्ता, कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी'-उपा-

वीइभए नयरे तेणेव उवागच्छइ' ऐसा विचार कर वह वीतिभयनगर में आया, 'उवागच्छित्ता वीतिभयं नयरं मज्झंमज्झेणं, जेणेव सएगिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ' वहां आकर वह वीतिभयनगर के बीचों बीच से होता हुआ जहां पर अपना महल था और जहां वह बाह्यउपस्थान शाला-सभामण्डप था, वहां पहुँचा। उवागच्छित्ता आभिसेक्कं हत्थिं ठवेइ' वहां पहुंचकर उसने उस पट्ट हाथी को खड़ा किया। 'ठावेत्ता अभिसेक्काओ हत्थीओ पच्चोरुहइ' और फिर वह उससे नीचे उतरा-'पच्चोरुहित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' नीचे उतर कर फिर वह अपने सिंहासन के पास आया -'उवागच्छित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ' वहां आकर वह उस उत्तमसिंहासन पर पूर्वदिशा की तरफ मुंह करके बैठ गया। 'निसीइत्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' बैठकर फिर उसने अपने आज्ञा-

"संपेहित्ता जेणेव वीइभए नयरे तेणेव उवागच्छइ" આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે વીતભય નગરમાં આવ્યો. "उवागच्छित्ता वीतिभयं नयरं मज्झं मज्झेणं, जेणेव सएगिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ" પછી નગરમાં પ્રવેશ કરીને, વીતભય નગરની વચ્ચોવચના માર્ગેથી પસાર થઈને તે પોતાના મહેલની બાહ્ય ઉપસ્થાનશાલા-સભામંડપમાં પહોંચ્યો. "उवागच्छित्ता आभिसेक्कं हत्थिं ठवेइ" ત્યાં પહોંચીને તેણે પોતાના તે પટ્ટહાથીને ઊભો રાખ્યો. ठावेत्ता आभिसेक्काओ हत्थीओ पच्चोरुहइ" પછી તે હાથી પરથી તે નીચે ઉતર્યો. "पच्चोरुहित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ" નીચે ઉતર્યા પછી તે પોતાના સિંહાસન પાસે આવ્યો. "उवागच्छित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ" ત્યાં આવીને તે ઉત્તમ સિંહાસન પર પૂર્વદિશા તરફ મુખ

गत्य, सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखो निषीदति, निषद्य-उपविश्य, कौटुम्बिकपुरुषान्-परिचारकवर्गान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! वीतिभयं नयरं सब्भिंतरबाहिरियं जाव पच्चप्पिणंति' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यम्-आभ्यन्तरं बाह्यं च यावत्-परिष्कृत्य ममाज्ञां प्रत्यर्पयत ? ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं सम्यक् परिष्कृत्य उदायनस्य राज्ञः आज्ञां प्रत्यर्पयन्ति-परावर्तयन्ति । 'तएणं से उदायणे राया दोच्चंपि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी'-ततः खलु स उदायनो राजा द्वितीयमपि वारं कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! केसिस्स

कारी पुरुषों को बुलाया । 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बुलाकर उनके आते ही ऐसा कहा-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! वीतिभयं नयरं सब्भिंतरबाहिरियं जाव पच्चप्पिणंति' हे देवानुप्रियो ! तुम शीघ्र ही वीतिभय नगर को भीतर बाहिर से सज्जित कराओ और फिर पीछे हमें इसकी सूचना दो इस प्रकार से उदायन राजा की आज्ञा सुनकर उन लोगों ने वीतिभय नगरको बहुत ही जल्दी भीतर बाहर से बिलकुल सज्जित कर दिया और पीछे से इसकी सूचना उन लोगों ने राजा के पास भेज दी 'तएणं से उदायणे राया दोच्चंपि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेह' सूचना पाते ही उदायन राजा ने पुनः अपने कौटुम्बिक पुरुषों को बुलाया । 'सद्दावेत्ता' और बुलाकर उनसे उसने इस प्रकार कहा 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! केसिस्सकुमारस्स महत्थं,

શણીને તે બેસી ગયો. "निसीइत्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ" ત્યાં બેસીને તેણે પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને બોલાવ્યા. "सद्दावित्ता एवं वयासी" જ્યારે તેઓ આવ્યા ત્યારે તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું. "खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! वीतिभय नयरं सब्भिंतरबाहिरियं जाव पच्चप्पिणति" હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે તુરત જ વીતભયનગરના અંદરના અને બહારના ભાગોને શણગારો અને તેમની સજાવટ કરાવો અને ત્યાર બાદ મને એ વાતની ખબર આપો. ઉદાયન રાજાની આજ્ઞાનુસાર તેમણે વીતભય નગરની સજાવટ કરાવીને રાજાને ખબર આપી કે આપની આજ્ઞાનુસાર નગરને શણગારવામાં આવ્યું છે, "तएणं से उदायणे राया दोच्चपि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ" આ પ્રકારની ખબર મળતાં જ ઉદાયન રાજાએ ફરી પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને બોલાવ્યા. "सद्दावेत्ता०" અને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું. "खिप्पामेव भो देवाणु-

कुमारस्स महत्थं महग्धं महरिहं एवं रायाभिसेओ जहा सिवभद्दस्स कुमारस्स तहेव भाणियव्वो जाव परमाउं पालयाहि' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव केशिनः कुमारस्य महार्थं-महाप्रयोजनम्, महार्घम्-बहुमूल्यकम्, महार्हम्-महोदरं विपुलराज्याभिषेकम् विधत्त, एवं-पूर्वोक्तरीत्या राज्याभिषेको यथा शिवभद्रस्य कुमारस्य एकादशशतके नवमोद्देशके प्रतिपादितस्तथैव केशिनः कुमारस्यापि राज्याभिषेको भणितव्यः, तद्वर्णनावधिमाह-यावत्-दिव्यभोगादिकम् अनुभवन् परमायुष्यं पालय, 'इट्ठजणसंपरिवुडे सिंधुसोवीरपामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीतिभयपामोक्खाणं तिण्हं तेसट्ठीणं नगरागरसयाणं महसेणप्पामोक्खाणं दसण्हं राईणं अन्नेसिं च बहूणं राईसर जाव कारेमाणे पालेमाणे विहराहि त्ति कट्टु जय जय सद्दं पउंजंति' इष्टजनपरिवृतः-इष्टमित्रादिजनैः संपरि-

---

महग्घं, महरिहं एवं रायाभिसेओ जहा सिवभद्दस्स कुमारस्स तहेव भाणियव्वाओ, जाव परमाउं पालयाहि' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग शीघ्रातिशीघ्र ही केशीकुमार के महाप्रयोजनरूप, बहुमूल्य-या महार्ह ऐसे विपुल राज्याभिषेक को करो यहां राज्याभिषेक का कथन, जैसा ग्यारहवें शतक में नौवें उद्देशक में शिवभद्रकुमार को कहा गया है, इसी प्रकार का वर्णन केशीकुमार के भी राज्याभिषेक का कहना चाहिये। और वह कथन-'दिव्यभोगादिकों का अनुभव करते हुए तुम परमायुष्य का पालन करो' इस पाठ तक कहना चाहिये। 'इट्ठजण संपरिवुडे सिंधु सोवीरपामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीतिभयपामोक्खाणं तिण्हं तेसट्ठी णं नगरागरसयाणं, महसेणप्पामोक्खाणं दसण्हं राईणं अन्नेसिं च बहूणं राईसर जाव कारेमाणे पालेमाणे विहराहि

प्पिया ! केसिस्सकुमारस्स महत्थं, महग्घं, महरिहं, एवं रायाभिसेओ जहा सिवभद्दस्स कुमारस्स तहेव भाणियव्वाओ, जाव परमाउ पालयाहि" હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે બની શકે એટલી ઝડપથી કેશીકુમારના મહાપ્રયોજનરૂપ, બહુમૂલ્ય અથવા મહાર્હ એવા રાજ્યાભિષેકની તૈયારી કરો. અગિયારમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશકમાં શિવભદ્રકુમારના રાજ્યાભિષેકનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ વર્ણન અહીં કેશીકુમારના રાજ્યાભિષેકનું કરવું જોઇએ. "દિવ્ય ભોગાદિકોનો અનુભવ કરો અને દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવો" આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "इट्ठजणसंपरिवुडे सिंधुसोवीरपामोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीतिभयपामोक्खाणं तिण्हंतेसट्ठीणं नगरागरसयाणं, महासेणप्पामोक्खाणं दसण्हं राईणं अन्नेसिं च बहूणं राईसर जाव कारेमाणे पालेमाणे विहराहि त्ति कट्टु जयर सद्दं पउंजंति" तथा ઇષ્ટ મિત્રા-

वेष्टितः, सिन्धुसौवीरप्रमुखानां षोडशानां जनपदानां वीतिभयप्रमुखानां त्रयाणां त्रिषष्टेश्च नगराकरशतानां त्रिषष्टयधिकशतत्रयनगराणामाकराणां च, महासेन प्रमुखानां दशानां राज्ञाम्, अन्येषां च बहूनां राजेश्वर यावत् सार्थवाहप्रभृतीनाम् पौरस्त्यं स्वामित्वं शासकत्वं च भर्तृकत्वं च कुर्वन्-पालयन् विहर इति कृत्वा-इत्येवं प्रतिपाद्य ते उदायनादयः सर्वे जय जय शब्दं प्रयुञ्जते। 'तएणं से केसी कुमारे राया जाए महया जाव विहरइ' ततः खलु स केशी कुमारो राजा जातः, महा यावत् हिमवदादिसदृशो भूत्वा शत्रुभिरपराजितश्च राज्यादि भोगंसमनु भवन् राज्यं परिपालयन् विहरति, 'तएणं से उदायणे राया केसिं रायाणं आपुच्छइ' ततः खलु स उदायनो राजा केशिनं राजानम् आपृच्छति-प्रव्रज्याग्रहणार्थं स्वविचारं प्रकटयति 'तएणं से केसी राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, एवं

सिकहु जय २ सद्दं पउंजंति' तथा-इष्टमित्रादिजनों से संपरिवृत्त होकर तुम सिन्धु सौवीर प्रमुख १६ जनपदों का, वीतिभय प्रमुख ३६३ नगर एवं आकरोंका, महासेन प्रमुख दश राजाओं का और भी अनेक राजेश्वर यावत् सार्थवाह आदिकों का शासकत्व और भर्तृ-कत्व करते हुए तुम राज्य का पालन करो। इस प्रकार कहकर उदाय-नादिक सबजनों ने उसका जयघोष किया। 'तए णं से केसी-कुमारे रायाजाए महया जाव विहरइ' अब वे केशीकुमार राजा हो गये। 'तए णं से उदायणे राया केसिं रायाणं आपुच्छइ' इसके बाद उदायन राजाने केशीकुमार राजासे प्रवज्या ग्रहण करने के अपने विचारों को प्रकट किया। 'तए णं से केसी राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' तब केशी राजा ने अपने कौटुम्बिकपुरुषों को बुलवाया-'एवं

દિજનોથી સંપરિવૃત થઇને, તું સિંધુસૌવીર આદિ ૧૬ જનપદોનું, વીતભયાદિ ૩૬૩ નગર અને આકારોનું (ખાણોનું), મહાસેન આદિ દસ રાજાઓનું તથા અનેક રાજેશ્વર, તલવર આદિ સાર્થવાહ પર્યન્તના પૂર્વોક્ત જનોનું શાસ-કત્વ અને ભર્તૃકત્વ કરતો થકો રાજ્યનું પાલન કરજે આ પ્રમાણે કહીને ઉદાયન આદિ સઘળા લોકોએ તેનો જયનાદ કર્યો.

"तएणं से केसीकुमारे राया जाए महया जाव विहरइ" આ પ્રકારે કેશીકુમાર રાજા બન્યો. "तए णं से उदायणे राया केसिं रायाणं आपुच्छइ" ત્યાર બાદ ઉદાયન રાજાએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાનો પોતાનો વિચાર કેશીકુમાર રાજા પાસે પ્રકટ કર્યો. "तए णं से केसि राया कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ" ત્યારે કેશીરાજાએ પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને બોલાવ્યા. "एवं

जहा जमालिस्स तहेव सब्भिंतरबाहिरियं तहेव जाव निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेंति' ततः खलु स केशी राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति आह्वयति, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा जमालेः निष्क्रमणाभिषेकार्थं नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशके नगरीपरिष्कारः प्रतिपादितस्तथैव उदायनस्यापि निष्क्रमणाभिषेकार्थं वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं परिष्कर्तुम् आज्ञां ददाति। ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषास्तथैव जमालिप्रकरणोक्तरीत्या यावत्-केशिनो राज्ञः आज्ञानुसारं वीतिभयं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं परिष्कृत्य उदायनस्य राज्ञो निष्क्रमणाभिषेकं-दीक्षाभिषेकम्, उपस्थापयन्ति। 'तए णं से केसी राया अणेगगणणायग जाव संपरिवुडे उदायणं रायं सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयावेइ' ततः खलु स केशी राजा अनेकगणनायक यावत् परिवारैः संपरिवृतः-संवेष्टितः, उदायनं राजानं सिंहासनवरे-श्रेष्ठ

जहा जमालिस्स तहेव सब्भिंतर बाहिरियं तहेव जाव निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेंति' जैसा जमालि के निष्क्रमणाभिषेक के समय में नौवें शतक में-३३ वें उद्देशक में नगरी के परिष्कार होने के विषय में कहा गया है, वैसा ही उदायन राजा के निष्क्रमणाभिषेक के निमित्त वीतिभयनगर को भीतर बाहर से परिष्कृत करने के लिये केशी राजाने कहा। कौटुम्बिक पुरुषों ने जमालि प्रकरण में कहे गये अनुसार ही केशी राजा की आज्ञा को स्वीकार किया और वीतिभय नगर को भीतर बाहर से अच्छी प्रकार से सज्जित करके उदायन राजा के दीक्षामहोत्सव की तैयारी कर दी 'तए णं से केसीराया अणेगगणणायग जाव संपरिवुडे उदायणं रायं सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयावेइ' इसके बाद केशी राजाने अनेक गणनायक यावत् परिवार से

जहा जमालिस्स तहेव सब्भिंतरबाहिरियं तहेव जाव निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेंति" નવમાં શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશકમાં જમાલિના નિષ્ક્રમણાભિષેકના સમયે નગરને શણગારવાના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું હતું, એવું જ ઉદાયન રાજાના નિષ્ક્રમણાભિષેકને નિમિત્તે વીતભય નગરને અંદર અને બહારથી શણગારવાનું કેશી રાજાએ પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને કહ્યું તે આજ્ઞાકારી પુરુષોએ, જમાલિના પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર રાજાની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરીને વીતભય નગરના અંદર અને બહારના ભાગોને શણગારી સજાવીને ઉદાયન રાજાના દીક્ષામહોત્સવની તૈયારી કરી દીધી. "तएणं से राया अणेगगणणायग जाव संपरिवुडे उदायणं रायं सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयावेइ" ત્યાર બાદ કેશી રાજાએ અનેક ગણનાયક આદિ પરિવારથી સંપ-

सिंहासने, पौरस्त्याभिमुखं-पूर्वाभिमुखम् , निषादयति-उपवेशयति, 'निसीयावेत्ता अट्ठसएणं सोवन्नियाणं एवं जहा जमालिस्स जाव एवं वयासी'-पूर्वाभिमुखम् उदायनं राजानं निषाद्य-उपवेश्य, अष्टशतेन सौवर्णिकानां-सुवर्णमयानां कलशानाम् , अष्टोत्तरशतसंख्यकसुवर्णमयादिकलशैः अभिषिञ्चति, 'एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा जमालेः राज्ञो यावत् अभिषेकः प्रतिपादितः तथैव उदायनस्यापि अभिषेकः प्रतिपत्तव्यः। तथा च केशीराजा उदायनस्य राज्ञो निष्क्रमणाभिषेकं सम्पाद्य, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'भण सामी! किं देमो? किं पयच्छामो? किण्णा वा ते अट्ठो?' हे स्वामिन् भण-वद, तुभ्यं किं वयं दद्मः। किं तुभ्यं प्रयच्छामः? केन वा वस्तुना तव अर्थः प्रयोजनं वर्तते? 'तएणं से उदायणे राया केसिं रायं एवं वयासी'-ततः खलु स उदायनो राजा केशिनं राजानम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् 'इच्छामि णं देवाणुप्पिया! कुत्तियावणाओ, एवं

युक्त होकर उदायन राजा को श्रेष्ठ सिंहासन पर पूर्वदिशा की ओर मुह करके बैठा दिया-'निसीयावेत्ता अट्ठसएणं सोवन्नियाणं एवं जहा जमालिस्स जाव एवं वयासी' बैठाने के बाद फिर उसने उनका १०८ सुवर्णमयादिकलशों से अभिषेक किया। इस प्रकार जैसा जमालि राजा का अभिषेक महोत्सव पहिले कहा गया है, उसी प्रकार का अभिषेक उदायन राजा का भी समझना चाहिये। इस प्रकार से उदायन राजा का निष्क्रमण-संबंधी अभिषेक समारोह करके केशीराजाने उनसे कहा-'भण सामी! किं देमो, किं पयच्छामो, किण्णा वा ते अट्ठो' हे स्वामिन्! कहो अब और हम तुम्हें क्या देवें? तुम हम से अब और क्या चाहते हो? किस वस्तु से आपका प्रयोजन है? 'तए णं से उदायणे राया केसिं रायं एवं वयासी' तब उदायन राजाने केशीराजा से इस प्रकार कहा-

વિભૂત થઈને-વીંટળાઈ-ઉદાયન રાજાને પૂર્વદિશા તરફ મુખ રાખીને ઉત્તમ સિંહાસન પર બેસાડયા. "निसीयावेत्ता अट्ठसएणं सोवन्नियाणं एवं जहा जमालिस्स जाव एवं वयासी" ત્યાર બાદ તેણે ૧૦૮ સુવર્ણમયાદિ કલશો વડે તેમનો અભિષેક કર્યો જમાલિ રાજાના અભિષેકનું જેવું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ ઉદાયન રાજાના અભિષેકનું વર્ણન પણ અહીં કરવું જોઈએ આ પ્રમાણે ઉદાયન રાજાનો નિષ્ક્રમણાભિષેક કરીને કેશી-રાજાએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું. "भण सामी! किं देमो, किं पयच्छामो, किण्णा वा ते अट्ठो" હે સ્વામિન્! કહો. હવે અમે આપને બીજું શું અર્પણ કરીએ? અમારી પાસેથી બીજું આપ શું ઇચ્છો છો? આપને કઈ વસ્તુની જરૂર છે? "तए णं से उदायणे राया केसिरायं एवं वयासी" ત્યારે

जहा जमालिस्स' भो देवानुप्रियाः ! इच्छामि खलु अहं यावत् कुत्रिकापणात्-भुवनत्रयवर्तिवस्तुप्राप्तिस्थानरूपहट्टात्, रजोहरणम्, प्रतिग्रहं-पात्रविशेषम् आनयितुम्, काश्यपकं नापितं शब्दायितुम्, इच्छामीति पूर्वेणान्वयः, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य दीक्षा वक्तव्यता नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशके प्रतिपादिता तथैव उदायनस्यापि दीक्षा वक्तव्यता प्रतिपत्तव्या, 'नवरं पउमावइ अग्गकेसे पडिच्छइ पियविप्पयोगदूसहा' नवरं-जमालि वक्तव्यतापेक्षया विशेषस्तु अस्य उदायनस्य पद्मावती अग्रमहिषी अग्रकेशान् प्रतीच्छति-गृह्णाति, प्रियविप्रयोगदुःसहा-पतिविरहजन्यदुःखं सोढुमपारयन्ती पद्मावती अग्रकेशान् गृह्णाति इत्यर्थः। 'तए णं से केसी राया दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेइ' ततः खलु स केशी राजा द्वितीयमपि वारम् उत्तरापक्रमणम्-उत्तरदिग्भागे स्थिति-

---

'इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! कुत्तियावणाओ एवं जहा जमालिस्स' हे देवानुप्रिय ! मै भुवनत्रयवर्ति वस्तुप्राप्तिस्थानरूप हट्ट से-रजोहरण और पात्र मंगवाना चाहता हूं इस प्रकार से जैसी क्षत्रियकुमार जमालि की दीक्षा वक्तव्यता नौवें शतक के ३३ वें उद्देशक में पहिले कही जा चुकी है, उसी प्रकार से उदायन की भी दीक्षा वक्तव्यता यहां कहनी चाहिये। 'नवरं पउमावइ अग्गकेसे पडिच्छइ, पियविप्पयोगदूसहा' जमालि की वक्तव्यता की अपेक्षा इस वक्तव्यता में यही विशेषता है कि यहां उदायन के अग्रकेशों को प्रियवियोगजन्यदुःख को सहन करने के लिये असमर्थ बनी हुई पद्मावती देवीने ग्रहण किया है। 'तए णं केसीराया दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेइ' इसके बाद केशी राजा ने

ઉદાયન રાજાએ કેશી રાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું-"इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! कुत्तियावणाओ एवं जहा जमालिस्स" હે દેવાનુપ્રિય ! ભુવનત્રયવર્તિ વસ્તુ-પ્રાપ્તિ સ્થાન રૂપ હાટેથી હું રજોહરણ અને પાત્રો મંગાવવા માગું છું, ઈત્યાદિ કથન, નવમાં શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશામાં ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિની દીક્ષાવક્તવ્યતાના પ્રકરણમાં કર્યા અનુસાર અહીં પણ સમજી લેવું એટલે કે ઉદાયનની દીક્ષાવક્તવ્યતાનું કથન ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિની દીક્ષાવક્તવ્યતાના કથન અનુસાર જ અહીં પણ થવું જોઈએ. "नवरं पउमावइ अग्गकेसे पडिच्छेइ, पियविप्पयोगदूसहा" જમાલિની વક્તવ્યતા કરતાં આ વક્તવ્યતામાં એટલી જ વિશેષતા છે કે ઉદાયનના અગ્રકેશને પ્રિયવિપ્રયોગજન્ય દુઃખને સહન કરવાને અસમર્થ એવી પદ્માવતી રાણીએ ગ્રહણ કર્યા હતા, એવું કથન અહીં થવું જોઈએ. तए णं से केसी राया दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेइ" ત્યાર બાદ કેશીરાજાએ બીજી વાર એક સિંહાસનને ઉત્તર

मित्यर्थः, सिंहासनं रचयति–सज्जयति–उपस्थापयतीत्यर्थः 'दोच्चंपि सीहासणं रयावेत्ता, उदायणं रायं सेयापीतएहिं कलसेहिं सेसं जहा जमालिस्स जाव सन्नि सन्ने, तहेव अम्मधाई' द्वितीयमपिवारं सिंहासनं रचयित्वा उपस्थाप्य, उदायनं राजानं श्वेतपीतैः रजतसुवर्णमयैः कलशैः अभिषिंचयति, शेषं यथा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य वक्तव्यता नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशके उक्ता तथैव उदायनस्यापि वक्तव्यता, यावत्–स उदायनो राजा अभिषेकानन्तरं शिबिकायां सन्निषण्णः–आरूढः, तथैव–जमालिवक्तव्यतावदेव अम्बा धात्री कृतस्नाना वस्त्रमाल्याभरणालङ्कृतशरीरा शिबिकायां वामपार्श्वे सन्निषण्णा इत्यादि वक्तव्यता बोध्या, नवरं पउमावई हंसलक्खणं पडसाडगं गहाय, सेसं तंचेव जाव सीयाओ पच्चोरुहइ'

दुबारा भी एक सिंहासन उत्तर दिशा में रखवाया 'दोच्चंपि सीहासणं रयवेत्ता उदायणं रायं सेयापीतएहिं कलसेहिं सेसं जहा जमालिस्स जाव सन्निसन्ने तहेव अम्मधाई' इस प्रकार दुबारा सिंहासन रखवाकर उदायन राजा का केशी राजा ने श्वेतपीत-कलशों द्वारा अभिषेक किया, बाकी का इसके आगे का कथन नौवें शतक के ३३ उद्देशक में कथित क्षत्रियकुमार जमालि की वक्तव्यता के समान जानना चाहिये। यावत् वे उदायन राजा अभिषेक के बाद शिबिका में आरूढ हो गये। जमालि की वक्तव्यता के अनुसार ही जिसने स्नान कर लिया है और वस्त्र, माला तथा आभरण इनसे जिसका शरीर अलङ्कृत हो रहा है ऐसी अम्बाधात्री शिबिका में वामपार्श्व की ओर बैठ गई। इत्यादि वक्तव्यता जाननी चाहिये 'नवरं पउमावई हंसलक्खणं पडसाडगं गहाय, सेसं तं चेव जाव सीयाओ

દિશામાં ગોઠવાવ્યું. "दोच्चंपि सिंहासणं रयावेत्ता उदायणं रायं सेयापीतएहिं कलसेहिं सेसं जहा जमालिस्स जाव सन्निसन्ने, तहेव अम्मधाई" આ પ્રમાણે ઉત્તર દિશામાં સિંહાસન ગોઠવાવીને કેશી રાજાએ શ્વેતપીત કલશો દ્વારા ઉદાયન રાજાનો ફરી અભિષેક કર્યો બાકીનું સમસ્ત કથન નવમાં શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશકમાં કથિત ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિની વકતવ્યતા પ્રમાણે જ સમજવું "અભિષેકવિધિ પૂરી થયા બાદ ઉદાયન રાજા શિબિકામાં (પાલખીમાં) આરૂઢ થઈ ગયા." આ કથન પર્યન્તનું તે ઉદ્દેશકનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ એટલે કે જેણે સ્નાન કરીને વસ્ત્ર, માલાઓ તથા આભૂષણો વડે શરીરને અલંકૃત કરેલું છે એવી અમ્બાધાત્રી તે શિબિકામાં તેના ડાબા પડખે બેસી ગઈ, ઈત્યાદિ વકતવ્યતા સમજવી. "नवरं पउमावई हंसलक्खणं"

नवरं-जमालिवक्तव्यतापेक्षया विशेषस्त्वत्र पद्मावती अग्रमहिषी हंसलक्षणं हंसवद्धवलम् हंसचित्रयुक्तं वा, पट्टशाटकम्-पट्टाम्बरं गृहीत्वा-परिधाय शिविकायां दक्षिणपार्श्वे सन्निषण्णा, शेषं तदेव-जमालिवक्तव्यतावदेव बोध्यम्, यावत्-स उदायनो राजा शिविकातः प्रत्यवरोहति-अवतरति 'पच्चोरुहित्ता, जेणेव समणे भगवं महावीरे, तेणेव उवागच्छइ' शिविकातः प्रत्यवरुह्य-अवतीर्य, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः-वारत्रयं प्रदक्षिणीकृत्य, वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम्-ईशानकोणम्

पच्चोरुहइ' जमालि की वक्तव्यता की अपेक्षा यहां जो विशेषता है, वह ऐसी है-कि यहां पर पद्मावती अग्रमहिषी हंस जैसे धवल या हंस के चित्र से युक्त पट्टाम्बर को लेकर शिबिका में दक्षिणपार्श्व तरफ बैठ गई। बाकी का और सब कथन जमालि की वक्तव्यता के अनुसार से ही है। यावत्-वे उदायन राजा शिबिका से नीचे उतरे 'पच्चोरुहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' नीचे उतरकर फिर वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे। वहां पर गये। 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' वहां आकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर की तीन प्रदक्षिणाएँ की, उन्हें वन्दना नमस्कार किया।

पट्टसाडग गहाय, सेसं तं चेव जाव सीयाओ पच्चोरुहइ" જમાલિની વક્તવ્યતા કરતાં ઉદાયનની વક્તવ્યતામાં એટલી જ વિશેષતા છે કે "પદ્માવતી મહારાણી હંસ જેવાં ધવલ અથવા હંસના ચિત્રથી યુક્ત પટામ્બરને લઈને શિબિકામાં ઉદાયનને જમણે પડખે બેસી ગઈ." બાકીનું સમસ્ત કથન જમાલિની વક્તવ્યતાના જેવું જ સમજવું. "ઉદાયન રાજા શિબિકામાંથી નીચે ઉતર્યા," આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "पच्चोरुहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" શિબિકામાંથી નીચે ઉતરીને તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા, ત્યાં ગયા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ" ત્યાં જઈને તેમણે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં વંદણાનમસ્કાર કરીને તેઓ ઇશાન દિશા તરફ ગયા. "अव-

अपक्रामति–गच्छति, 'अवक्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं तंचेव पउमावई पडिच्छइ' उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम्–ईशानकोणम् अपक्रम्य–गत्वा स्वयमेव, आभरणमाल्यालङ्कारं परित्यजति प्रतिमुञ्चति इत्यादि तदेव–पूर्ववदेव बोध्यम्, तं च आभरणमाल्यालङ्कारम् पद्मावतीदेवी प्रतीच्छति–गृह्णाति, 'जाव घडियव्वं सामी ! जाव नो पमाएयव्वं तिकट्टु, केसी राया पउमावईय समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगया' केशी राजा पद्मावती च स्वामिनमुपदिशति–हे स्वामिन् ! यावत्–संयमविषये घटितव्यम्–त्वया विशेषो यत्नो विधेयः, संयमपरिपालनार्थं प्रयत्नः कर्तव्यः, किन्तु नो प्रमदितव्यम्–प्रमादो न विधेयः इति कृत्वा–इत्यादि उपदिश्य केशीराजा पद्मावती च श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देते, नमस्यतः, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, यावत्–स्वगृहं प्रतिगते।

वन्दना नमस्कार करके फिर वे ईशान कोण में गये। 'अवक्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकार तं चेव पउमावईपडिच्छइ' वहां जाकर उन्होंने अपने आप ही अपने आभरणों को, माला को और अलङ्कारों को उतारा–इत्यादि सब कथन पूर्व के कथनानुसार से जानना चाहिये। उन उतारे गये आभरणों को पद्मावती देवीने रख लिये 'जाव घडियव्वं सामी ! जाव नो पमाएयव्वं त्तिकट्टु केसी राया पउमावई य समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगया' बाद में केशी राजा और पद्मावती देवीने स्वामी–उदायन राजा से इस प्रकार कहा–हे स्वामिन् ! यावत्–संयम में तुम विशेषरूप से प्रयत्न करना। प्रमाद नहीं करना। इस प्रकार कहकर उन्होंने–केशी राजा और पद्मावतीने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की। नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर–फिर वे दोनों अपने घर पर चले आये 'तए णं से उदा-

क्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं तंचेव पउमावई पडिच्छइ" त्यां જઈને તેમણે આભરણો, માળાઓ અને અલંકારોને ઉતારી નાખ્યાં, ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું ઉતારવામાં આવેલાં તે આભૂષણોને પદ્માવતી દેવીએ પોતાની પાસે રાખ્યાં. "जाव घडियव्वं सामी ! जाव नो पमाएयव्वं त्ति कट्टु केसी राया पउमावई य समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता जाव पडिगया" ત્યાર બાદ કેશીરાજા તથા પદ્માવતી રાણીએ સ્વામીને (ઉદાયનને) આ પ્રમાણે કહ્યું–"હે સ્વામિન્ ! આપ સંયમની સમ્યક્ રીતે આરાધના કરજો, બિલકુલ પ્રમાદ કરશો નહીં" આ પ્રમાણે કહીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને ઘેર પાછાં ફર્યાં. "तए णं से

'तए णं से उदायणे राया सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं सेसं जहा उसमदत्तस्स जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' ततः खलु स उदायनो राजा स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं-पञ्चमुष्टिप्रमाणं लोचं-केशलुञ्चनं करोति, शेषं यथा ऋषभदत्तस्य वक्तव्यता नवमशतके त्रयस्त्रिंश-त्तमोद्देशके प्रतिपादिता तथैव उदायनस्यापि बोध्या, यावत्-स उदायनो राजा दीक्षां गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् सिद्धो बुद्धो मुक्तः सर्वदुःख प्रहीणश्चाभवत् ॥सू० ३॥

अभीजित्कुमारवक्तव्यता

मूलम्-तए णं तस्स अभीयिस्स कुमारस्स अन्नया कयाई पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-एवं खलु अहं उदायणस्स पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए, तए णं से उदायणे राया ममं अवहाय नियगं भायणिज्जं केसिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ जाव पव्वइए। इमेणं एयारूवेणं महया अप्पत्तिएणं मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे अंते उरपरियालसंपरिवुडे सभंडमत्तोवगरणमायाए वीइभयाओ नयराओ निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामा-

---

यणे राया सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं, सेसं जहा उसभदत्तस्स जाव सव्व-दुक्खप्पहीणे' इसके बाद उदायन राजाने अपने आप पंचमुष्टिक केशलुं-चन किया। बाकी का इसके आगे का कथन नौवें शतक के ३३ वें उद्देशक में प्रतिपादित ऋषभदत्त की वक्तव्यता अनुसार जानना चाहिये। यावत्-उदायन राजा दीक्षा को ग्रहणकर संयम से एवं तप से आत्मा को भावित करते हुए सिद्ध, बुद्ध, मुक्त और सर्व दुःखों से रहित हो गये ॥ सूत्र ३ ॥

यणे राया सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं, सेसं जहा उसभदत्तस्स जाव सव्वदु-क्खप्पहीणे " त्यार બાદ ઉદાયન રાજાએ પોતાની જાતે જ પંચમુષ્ટિક કેશ-લુંચન કર્યું બાકીનું સમસ્ત કથન નવમાં શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપા-દિત ઋષભદત્તની વક્તવ્યતાના જેવું જ સમજવું ઉદાયન રાજા દીક્ષા ગ્રહણ કરીને સંયમ અને તપ વડે આત્માને ભાવિત કરતા થકા સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત થઈ ગયા, આ કથન પર્યંતનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ॥સૂ૦૩॥

णुगामं दूइज्जमाणे जेणेव चंपानयरी जेणेव कूणिए राया, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, कूणियं रायं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ। तत्थ वि णं से विउलभोगसमिइसमन्नागए यावि होत्था। तए णं से अभीइकुमारे समणोवासए यावि होत्था, अभिगय जाव विहरइ, उदायणंमि रायरिसिंमि समणुबद्धवेरे यावि होत्था। तेणं कालेणं तेणं समएणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठिं असुरकुमारावाससयसहस्सा पण्णत्ता, तए णं से अभीइकुमारे बहूइं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेएइ, छेइत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठीए आयावासुरकुमारावाससयसहस्सेसु अन्नयरंसि आयावासुरकुमारावासंसि आयावासुरकुमारदेवत्ताए उववन्ने, तत्थ णं अत्थेगइयाणं आयावगाणं असुरकुमाराणं देवाणं एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता, तत्थ णं अभीयिस्स वि देवस्स एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता। से णं भंते! अभियीदेवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं ठिइक्खएणं भवक्खएणं, अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गच्छिहिइ? कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू० ४॥

तेरसमे सए छठो उद्देसो समत्तो॥१३-६॥

छाया—ततः खलु तस्य अभीतेः कुमारस्य अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापररात्रकालसमये कुटुम्बजागरिकां जाग्रतः अयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत—एवं खलु अहम् उदायनस्य पुत्रः प्रभावत्याः देव्या आत्मजः, ततः खलु स उदायनो राजा माम् अपहाय निजकं भागिनेयं केशिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो यावत् प्रव्रजितः, अनेन-एतद्रूपेण महता अप्रीतिकेन मनोमानसिकेन दुःखेन अभिभूतः सन् अन्तःपुरपरिवारसंपरिवृतः सभाण्डमत्रोपकरणमादाय, वीतिभयात् नगरात् निर्गच्छति, निर्गत्य पूर्वानुपूर्वी चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव चम्पानगरी, यत्रैव कूणिको राजा तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य कूणिकं राजानम् उपसंपद्य खलु विहरति। तत्रापि खलु सः विपुल भोगसमितिसमन्वागतश्चापि आसीत्, ततः खलु स अभीतिकुमारः श्रमणोपासकश्चापि आसीत्, अभिगत यावत् विहरति, उदायने राजर्षौ समनुबद्धवैरश्चापि आसीत्। तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निरयपरिसामन्तेषु चतुःषष्टिः असुरकुमारावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि। ततः खलु स अभीतिकुमारो बहूनि वर्षाणि, श्रमणोपासकपर्यायं पालयति, पालयित्वा अर्द्धमासिक्या संलेखनया त्रिंशद् भक्तानि अनशनया छिनत्ति, छित्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिंशति निरयपरिसामन्तेषु चतुःषष्टि आतापासुरकुमारावासशतसहस्रेषु अन्यतरस्मिन् आतापासुरकुमारावासे आतापकासुरकुमारदेवतया उपपन्नः। तत्र खलु अस्त्येकेषाम् आतापकानाम् असुरकुमाराणां देवानां एकं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र खलु अभीतेरपि देवस्य एकं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता। स खलु भदन्त! अभीतिर्देवस्तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण अनन्तरम् उद्वृत्य कुत्र गमिष्यति? कुत्र उपपत्स्यते? गौतम! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत्—अन्तं करिष्यति, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० ४ ॥

॥ त्रयोदशशते षष्ठ उद्देशः समाप्तः ॥

टीका—अथ उदायनपुत्रस्य अभीजित् कुमारस्य सिद्धिवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—'तए णं तस्स' इत्यादि, 'तए णं तस्स अभीयिस्स कुमारस्स अन्नया

अभीजित्कुमारवक्तव्यता—

'तएणं तस्स अभीयिस्स कुमारस्स अन्नयाकयाई' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने उदायन के पुत्र अभीजित्

—અભીજિતકુમારની વક્તવ્યતા—

"तएणं तस्स अभीयिस्स कुमारस्स अन्नया कयाई" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—અભીજિતકુમારને રાજ્ય ન મળવાથી તેની કેવી માનસિક

कयाई पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य उदायनपुत्रस्य अभीतेः नाम्नः कुमारस्य अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापरत्रकालसमये - पूर्वरात्रात् अपरात्रकालसमये- रात्रेः पश्चार्द्धभागे इत्यर्थः कुटुम्बजागरिकां जाग्रतः कुटुम्बपरिवारसम्बन्धि जागरणां कुर्वतः, अयमेतद्रूपः-वक्ष्यमाणस्वरूपः, अध्यात्मिकः-आत्मगतः, यावत्-चिन्तितः कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-समुत्पन्नः-' एवं खलु अहं उदायणस्स पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए ' एवं खलु निश्चयेन प्रसिद्धः अहं हि उदायनस्य पुत्र', प्रभावत्या देव्या आत्मजोऽस्मि, 'तएणं से उदायणे राया ममं अवहाय नियगं मायणिज्जं केसिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स भगवओ

कुमार की सिद्धिवक्तव्यता का कथन किया है-'तएणं तस्स अभीयिस्स-कुमारस्स अन्नया कयाई पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इसके बाद उदायन के पुत्र अभीजित्कुमार के मनमें किसी एक समय जब कि वह रात्रि के पश्चिम भाग में कुटुम्बपरिवार संबंधी जागरण कर रहा था ऐसा विचार आया। यहाँ यावत् शब्द से 'चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगतसंकल्प का ग्रहण हुआ हैं। 'एवं खलु अहं उदायणस्स पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए' मैं उदायन का औरस पुत्र हूँ। मेरा जन्म प्रभावती देवी की कुक्षि से हुआ है। परन्तु पिता उदायन ने यह कैसा अनियमित कार्य किया है कैसी बडी भारी गलती की है जो-' उदायणे राया ममं अवहाय नियगं मायणिज्जं केसिकुमारं रज्जे ठावेत्ता समणस्स

હાલત થાય છે તેનું અને આખરે કેવી રીતે તે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે તેનું આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે વર્ણન કર્યું છે-"तएणं तस्स अभीयिस्सकुमारस्स अन्नया कयाई पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" કેશીકુમારનો રાજ્યાભિષેક થયા બાદ કોઈ એક કાળે રાત્રિના પાછલા કાળે કુટુંબપરિવાર સંબંધી જાગરણ કરતા ઉદાયનના પુત્ર અભીજિતકુમારના મનમાં આ પ્રકારનો વિચાર ઉદ્‌ભવ્યો. અહીં "યાવત્" પદ વડે "ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ગ્રહણ થયો છે." एवं खलु अहं उदायणस्स पुत्ते पभावईए देवीए अत्तए" હું ઉદાયનનો પ્રભાવતી રાણીની કૂખે ઉત્પન્ન થયેલો ઔરસ (સગો) પુત્ર છું પરન્તુ મારા પિતા ઉદાયને આ કેવું નિયમવિરૂદ્ધનું કાર્ય કર્યું છે-કેવી ભારે ભૂલ કરી છે! "उदायणं राया ममं अवहाय नियगं मायणिज्जं केसिकुमारं रज्जे

जाव पव्वइए' ततः खलु स उदायनो राजा माम् अपहाय-परित्यज्य, निजकं स्वकीयं भागिनेयं केशिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो यावत्-महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा प्रव्रजितः-प्रव्रज्यां गृहीतवान्, 'इमेणं एयारूवेणं महया अप्पत्तिएणं मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे अंतेउर-परियालसंपरिवुडे' अनेन-पूर्वोक्तेन, एतद्रूपेण-राज्ये मत्परित्यागलक्षणानुचित-कर्मजन्येन, महता, अप्रीतिकेन-अप्रीतिस्वभावकेन, मनोमानसिकेन-आन्तरिकेण दुःखेन अभिभूतः सन् आक्रान्तः-व्याप्तः सन् इत्यर्थः, अन्तःपुर परिवार-संपरिवृतः-अन्तःपुरस्यकुटुम्बपरिवारसंपरिवेष्टितः 'सभंडमत्तोवगरणमायाए वीती भयाओ नयराओ निग्गच्छइ' स भाण्डमत्रोपकरणम्-स्वां-निजां, भाण्डमात्रां-भाजनरूपां सामग्रीम् उपकरणं च-शय्यादि आदाय, गृहीत्वा वीतिभयात् नगरात् निर्गच्छति-'निग्गच्छित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे, गामाणुगामं दूइज्जमाणे, जेणेव

भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइए' मुझे छोडकर अपने भानेज केशिकुमार को राज्य में स्थापित कर दिया है और स्वयं श्रमण भगवान् महावीर के पास दीक्षित हो गये हैं। 'इमेणं एयारूवेणं महया अप्पत्तिएणं मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे अंतेउरपरियाल-संपरिवुडे' इस प्रकार के 'मुझे छोडकर दूसरे को राज्य प्रदान करने रूप अनुचित कार्य से जन्य अप्रीतिस्वभावरूप आन्तरिक दुःख से आक्रान्त हुआ अभीजितकुमार अपने अन्तःपुर परिवार सहित वहां से 'सभंडम-त्तोवगरणमायाए वीतिभयाओ नयराओ निग्गच्छइ' अपनी भाजनरूप सामग्री को तथा शय्यादिरूप उपकरण को लेकर उस वीतिभय नगर से निकल गया 'निग्गच्छित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे, गामाणुगामं दूइ-

ठावेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइए" मने छोडीने (मने राज्यगादी आपवाने बदले) पोताना भाणेज केशीकुमारने राज्यगादी पर बेसाडीने, पोते श्रमण भगवान महावीरनी पासे दीक्षा ग्रहण करी लीधी छे. "इमेणं एयारूवेणं महया अप्पत्तिएणं मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूएसमाणे अंतेउरपरियालसंपरिवुडे" आ प्रकारना "पोताने राज्य प्रदान करवाने बदले अन्यने राज्य प्रदान करवा रूप." अनुचित कार्यथी अप्रीतिस्वभाव (नाराजगी) रूप आन्तरिक दुःखेदुःखी थयेलो ते अभीजितकुमार पोताना अन्तःपुरना परिवार-सहित त्यांथी "सभंडमत्तोवगरणमायाए वीतिभयाओ नयरीओ निग्गच्छइ" पोतानी भाजनरूप सामग्री तथा शय्यादिरूप उपकरणोने लईने ते वीतिभय नगरमांथी चाली नीकळ्यो. "निग्गच्छित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे, जेणेव

चंपा नयरी, जेणेव कूणिए राया, तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य, वीतिभयाद् नगरात् निष्क्रम्य, पूर्वानुपूर्व्या-अनुक्रमेण चरन्, ग्रामानुग्रामं-ग्रामान्तरं द्रवन् व्यतिव्रजन्, यत्रैव-चम्पानगरी आसीत्, अथ च यत्रैव कूणिको नाम राजा आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता कूणियं रायं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' उपागत्य, कूणिकं राजानम् उपसम्पद्य-आश्रित्य खलु विहरति-तिष्ठति, 'तत्थ णं से विउलभोगसमिइसमन्नागए यावि होत्था' तत्रापि खलु कूणिकराजसमीपे स अभीतिकुमारो विपुलभोगसमितिसमन्वागतश्चापि विपुला प्रचुरा या भोगसमिति-परिभोगसामग्री तया समन्वितो युक्तश्चापि अभवत्। 'तएणं से अभीयिकुमारे समणोवासए यावि होत्था' ततः खलु स अभीतिकुमारः श्रमणोपासकश्चापि अभवत्, 'अभिगय जाव विहरइ' अभिगतजीवाजीवः प्राप्त जीवाजीव तत्त्वविवेको यावद् विहरति-तिष्ठति, 'उदायणंमि रायरिसिंमि समणुबद्धवेरे यावि होत्था' उदायने राजर्षौ समनुबद्धवैरश्चापि-समनुबद्धं-सर्वथा निबद्धं वैरं

ज्ञमाणे, जेणेव चंपा नयरी, जेणेव कूणिए राया तेणेव उवागच्छइ' निकलकर वह क्रमशः चलता हुआ तथा एक ग्राम से दूसरे गांव को पार करता हुआ चंपानगरी में पहुँचा और वहां कूणिक राजा से मिला। 'उवागच्छित्ता कूणियं रायं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' मिलकर वह उन्हीं के सहारे से वहां रहने लगा। 'तत्थ णं से विउलभोगसमन्नागए यावि होत्था' वहां पर भी वह विपुल भोग सामग्री से युक्त बन गया 'तए णं से अभीयिकुमारे समणोवासए यावि होत्था' धीरे २ वह अभीतिकुमार श्रमणोपासक भी हो गया 'अभिगय जाव विहरइ' जीव अजीव तत्त्व का विवेक भी उसे हो गया 'उदायणंमि रायरिसिंमि समणुबद्धवेरे यावि होत्था' परन्तु राज्यप्राप्ति न होने के कारण वह

चंपानयरी, जेणेव कूणिए राया तेणेव उवागच्छइ" त्यांथी नीकळीने क्रमशः मुसाफरी करीने, एक गामथी बीजा गामने पार करतो ते चंपानगरीमां आवी पहोंच्यो, अने त्यां कूणिक राजाने मळ्यो. "उवागच्छित्ता कूणियं रायं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ" तेने मळीने ते त्यां तेनो आश्रय लईने रह्यो. "तत्थ णं से विउलभोगसमिइसमन्नागए यावि होत्था" त्यां पण ते विपुल भोग सामग्रीथी युक्त बनी गयो. "तए णं से अभीयिकुमारे समणोवासए यावि होत्था" धीरे धीरे अभीजितकुमार श्रमणोपासक पण थई गयो. "अभिगय जाव विहरइ" जीवअजीव तत्त्वनो पण ते जाणकार बनी गयो. "उदायणंमि रायरिसिंमि समणुबद्धवेरे यावि होत्था" परन्तु राज्यप्राप्ति न

यस्य स तथाविधश्चापि—अव्यवच्छिन्नवैरभावः अभवत्। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठिं असुरकुमारावाससयसहस्सा पण्णत्ता' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निरयसामन्तेषु नरकपरिपार्श्वेषु चतुष्षष्टिः असुरकुमारावासशतसहस्राणि चतुःषष्टिलक्षासुरकुमारावासाः प्रज्ञप्ताः। 'तएणं से अभीयीकुमारे बहूइं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणइ' ततः खलु सः अभीतिकुमारो बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयति, 'पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाइं' छेएइ' पालयित्वा अर्द्धमासिक्या—पाक्षिक्या संलेखनया त्रिंशद्भक्तानि, अनशनया—अनशनेन छिनत्ति 'छेइत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंते त्रिंशद्भक्तानि अनशनया छित्त्वा, तस्य निजतातबद्धवैरकपस्य पापस्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः—अकृतालोचनप्रतिक्रमणः, 'कालमासे कालं

राजर्षि उदायन के ऊपर वैरभाव से बहुत अधिक ग्रथित हो गया 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठिं असुरकुमारावाससयसहस्सा पण्णत्ता' उस काल में उस समय में इस रत्नप्रभापृथिवी के नारकावासों के समीप जो ६४ लाख असुरकुमारावास कहे गये हैं, सो 'तए णं से अभीयिकुमारे बहूइं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणइ' अनेक वर्षों तक श्रमणोपासक की पर्याय जिसने पालन की हैं ऐसा यह अभीजित्कुमार 'पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेएइ' अर्द्धमासकी संलेखना धारणकर और अनशन से ३० भक्तों का छेदनकर 'छेइत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंते कालमासे कालं किच्चा' वह काल

થવાને કારણે તેને રાજર્ષિ ઉદાયન પ્રત્યે બહુજ વેરભાવ બંધાઈ ગયો. "तेणं कालेणं तेणं समएणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठिं असुरकुमारावाससयसहस्सा पण्णत्ता" તે કાળે અને તે સમયે, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસોની સમીપમાં જે ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસો કહ્યા છે. "तएणं से अभीयिकुमारे बहूइं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणइ" તે અસુરકુમારાવાસોમાં, જેણે અનેક વર્ષ સુધી શ્રમણોપાસકની પર્યાયનું પાલન કર્યું હતું એવો અભીજિતકુમાર "पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेएइ" અર્ધા માસની સંલેખના ધારણ કરીને અને અનશન દ્વારા ત્રીસ ટંકના ભોજનનો પરિત્યાગ કરીને, "छेइत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंते कालमासे कालं किच्चा" જ્યારે કાળનો અવસર આવ્યો ત્યારે તેણે

किंवा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठीए आयावा जाव सहस्सेसु' कालमासे–मासमये, कालं कृत्वा–मरणधर्मं प्राप्य, अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निरयपरिसामन्तेषु नरकपरिपार्श्वेषु चतुष्षष्टौ आताप यावत् असुरकुमारावासशतसहस्रेषु 'अन्नयरंसि आयावअसुरकुमारावासंसि आयाव असुरकुमारदेवत्ताए उववन्नो' अन्यतरस्मिन्–एकतमे आतापासुरकुमारावासे–आतापआवीयासुरकुमाराणामावासे आतापकासुराणामावासे आतापकासुरकुमारदेवतया उपपन्न, 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं आयावगाणं असुरकुमाराणं देवाणं एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु चतुःषष्टि कआतापासुरकुमारावासेषु अस्त्येकेषाम् आतापकानाम् असुरकुमाराणां देवानाम् एकं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'तत्थ णं अभीयिस्स वि देवस्स एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु आतापासुरकुमारावासेषु अभीतेरपि देवस्य एकं पल्योपमम् स्थितिः प्रज्ञप्ता। गौतमः पृच्छति–'से णं

मास में मरा और जब यह मरा तब इसने उस पद्ध वैर रूप पापस्थान की आलोचना प्रतिक्रमण कुछ भी नहीं किया–सो इस कारण यह 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठीए आयावासुरकुमारावाससयसहस्सेसु' इस रत्नप्रभा पृथिवी के नरकावासों के पास ६४ लाख भवनावास हैं उनमें 'अन्नयरंसि आयावासुरकुमारावासंसि आयावासुरकुमारदेवत्ताए उववन्नो' किसी एक अग्निकुमारों के आवास में आतापासुरकुमार देवरूप से उत्पन्न हो गया। 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं आयावगाणं असुरकुमाराणं देवाणं एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' वहां कितनेक आतापासुरकुमार देवों की स्थिति एक पल्य की कही गई है 'तत्थ णं अभीयिस्स वि देवस्स एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' वहां अभीजित् देव की भी स्थिति एक पल्य की हुई–ऐसा कहा गया है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से णं भंते! अभीयीदेवे-

---

તે બદ્ધવેર રૂપ પાપસ્થાનની આલોચના પણ ન કરી અને પ્રતિક્રમણ પણ ન કર્યું" આ પ્રકારે પાપસ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના તે મરીને "इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयपरिसामंतेसु चोसट्ठीए आयावासुरकुमारावाससयसहस्सेसु" આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસોની સમીપમાં જે ૬૪ લાખ ભવનાવાસ છે તેમાં "अन्नयरंसि आयावासुरकुमारावासंसि आयावासुरकुमारदेवत्ताए उववन्नो" કોઈ એક અગ્નિકુમારોના આવાસમાં આતાપાસુરકુમાર દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયો. "तत्थ णं एगइयाणं आयावगाणं असुरकुमाराणं देवाणं एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता" ત્યાં કેટલાક આતાપાસુરકુમારોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. "तत्थ णं अभीयिस्स वि देवस्स एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता" ત્યાં દેવ પર્યાયે ઉત્પન્ન થયેલા અભીજિતની સ્થિતિ પણ એક પલ્યોપમની કહી છે.

भंते ! अभीयी देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं, ठिइक्खएणं अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गच्छिहिय ? कहिं उववज्जिहिइ ?' हे भदन्त ! स खलु अभीतिर्देवस्तस्माद् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, अनन्तरम् उद्वृत्य, कुत्र गमिष्यति ? कुत्र स्थाने उपपत्स्यते ? भगवानाह–' गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिय ' हे गौतम ! अभीतिकुमारो देवः, महाविदेहे वर्षे' सेत्स्यति, यावत्–मोक्ष्यते, मुच्यते सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति । अन्ते गौतमः ! कथयति–सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव भवतोक्तं वर्तते इति भावः ॥सू० ४॥

इति त्रयोदशशतके षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥१३–६॥

ताओ देवलोगाओ, आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिइक्खएणं, अणंतरं उववट्टित्ता कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ' हे भदन्त ! वह अभीजितदेव उस देवलोक से आयुक्षय से, भवक्षय से, और स्थिति क्षय से चवकर कहां जायेगा ? कहां उत्पन्न होवेगा ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहिइ' अभिजितकुमार देव महाविदेहक्षेत्र में सिद्ध होगा और समस्त दुःखों का अंत करेगा। यहां यावत् शब्द से 'मोक्ष्यते, मुच्यते, सर्वदुःखानाम्' इन पदों का ग्रहण हुआ है। अब अन्त में गौतमप्रभु से कहते हैं–'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब सत्य ही है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब सत्य ही है ॥ सू०४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतक का षष्ठो उद्देशक समाप्त ॥ १३–६ ॥

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન–" से णं भंते ! अभीयिदेवे ताओ देवलोगाओ, आउक्खएणं, भवक्खएणं ठिइक्खएणं, अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?" હે ભગવન્ ! તે અભીજિત દેવ તે દેવલોકના આયુનો ક્ષય થવાથી, ભવક્ષય થવાથી, સ્થિતિ ક્ષય થવાથી, ત્યાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा !" હે ગૌતમ ! " महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहिइ" અભીજિતકુમાર મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધિ પામશે અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત બની જશે. " सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति " ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે હે ભગવન્ ! આપનું કથન સત્ય છે હે ભગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે. ॥સૂ૦૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૩–૬॥

अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते—

त्रयोदशशतके सप्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

भाषावक्तव्यता, भाषा आत्मस्वरूपा, तदन्या वा? इति प्ररूपणम्, भाषा-रूपिणी, अरूपिणी वा? सचित्ता वा, अचित्ता वा? जीवस्वरूपा, अजीवस्वरूपा वा? इत्यादि प्रश्नोत्तरवक्तव्यता, किं जीवानां भाषा भवति, अजीवानां वा भाषा भवति? इत्यादि प्ररूपणम्, भाषा कदा उच्यते? कदा च भिद्यते? इत्यादि प्रश्नोत्तरप्ररूपणम्, भाषायाः प्रकारवक्तव्यता, मनो निरूपणम्, मनः आत्माऽस्ति, तदन्यं वाऽस्ति? इत्यादिवक्तव्यता, मनः कदा भवति? कदा च भिद्यते?

सातवें उद्देशेका प्रारंभ—

तेरहवें शतक के इस सातवें उद्देशे में जो विषय आये हैं उनका विवरण संक्षिप्त से इस प्रकार है—भाषा विषयक वक्तव्यता, भाषा आत्मास्वरूप है? या उससे भिन्न है? इस प्रश्न का उत्तर, भाषा-रूपवाली है? या अरूपी है? रूपवाली है, अरूपी नहीं है ऐसा उत्तर, भाषा सचित्त है? या अचित्त है? भाषा अचित्त है ऐसा उत्तर। भाषा जीवस्वरूप है, या अजीव स्वरूप है? भाषा अजीव स्वरूप है ऐसा उत्तर। भाषा जीवों के होती है? या अजीवों के होती है? भाषा जीवों के होती है ऐसा उत्तर, भाषा कब कहलाती है? वह कब भेदी जाती है? इत्यादि प्रश्न और उत्तर, भाषा के प्रकारों की वक्तव्यता। मन का निरूपण, मन आत्मस्वरूप है या नहीं है? या उससे भिन्न है? मन

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

તેરમાં શતકના આ સાતમાં ઉદ્દેશામાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—ભાષાવિષયક વક્તવ્યતા ભાષા આત્મસ્વરૂપ છે, કે તેનાથી ભિન્ન છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ભાષા રૂપી છે, કે અરૂપી છે? ભાષા રૂપી છે, અરૂપી નથી, એવો ઉત્તર ભાષા સચિત્ત છે કે અચિત્ત છે? ભાષા અચિત્ત છે, એવો ઉત્તર ભાષા જીવસ્વરૂપ છે કે અજીવ સ્વરૂપ છે? ભાષા અજીવ સ્વરૂપ હોય છે, એવો ઉત્તર જીવોમાં ભાષાનો સદ્ભાવ હોય છે કે અજીવોમાં સદ્ભાવ હોય છે? જીવોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે, એવું કથન ભાષા ક્યારે કહેવાય છે? તે ક્યારે ભેદાય છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો અને તેમના ઉત્તરો ભાષાના પ્રકારોની વક્તવ્યતા મનનું નિરૂપણ મન આત્મ-સ્વરૂપ છે કે નથી? શું મન આત્માથી ભિન્ન છે? મન આત્મસ્વરૂપ નથી,

इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, मनसः प्रकारवक्तव्यता, कायः आत्मास्ति तदन्यो वा ? कायो रूपी वर्तते, अरूपी वा वर्तते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, कायः कदा भवति ? कदा च भिद्यते ? इत्यादिप्ररूपणम्, कायस्य प्रकारवक्तव्यता, मरणस्य प्रकारवक्तव्यता, आवीचिकमरणप्रकारप्ररूपणम्, द्रव्यावीचिकमरणप्रकारप्ररूपणं च, नैरयिक द्रव्यावीचिकमरणवक्तव्यता, क्षेत्रावीचिकमरणवक्तव्यता, नैरयिक क्षेत्रावीचिकमरणवक्तव्यता, अवधिमरणवक्तव्यता नैरयिकद्रव्यावधिमरणहेतुवक्तव्यता, आत्यन्तिकमरणवक्तव्यता, द्रव्यात्यन्तिकमरणवक्तव्यता, नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरणहेतुवक्तव्यताप्ररूपणम्, बालमरणप्रकारवक्तव्यता, पण्डितमरणवक्तव्यता, पादपोपगमनवक्तव्यता, भक्तप्रत्याख्यानवक्तव्यता प्ररूपणम् इति ॥

आत्मस्वरूप नहीं है, उससे भिन्न है ऐसा उत्तर, मन कब होता है ? कब वह भेदित होता है ? इत्यादि प्रश्नोत्तर, मन के प्रकार की वक्तव्यता, काय आत्मस्वरूप भी है और आत्मस्वरूप नहीं भी है ऐसा कथन. काय रूपी है ? या अरूपी है ? इत्यादि प्रश्नोत्तर। काय कब होता है ? और वह कब भेदित होता है इत्यादि प्ररूपणा। काय के प्रकार की वक्तव्यता, मरण के प्रकार की वक्तव्यता आवीचिमरण प्रकारवक्तव्यता, द्रव्यावीचिकमरण प्रकार वक्तव्यता, नैरयिक द्रव्यावीचिक मरणवक्तव्यता, क्षेत्रावीचिकमरणवक्तव्यता नैरयिक क्षेत्रावीचिकमरणवक्तव्यता, अवधिमरणवक्तव्यता, नैरयिकद्रव्यावधिमरणहेतुवक्तव्यता, आत्यन्तिकमरणवक्तव्यता, द्रव्यात्यन्तिकमरणवक्तव्यता, नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरण हेतुवक्तव्यता, बालमरणप्रकारवक्तव्यता पण्डितमरणवक्तव्यता, पादपोपगमनवक्तव्यता और भक्तप्रत्याख्यानवक्तव्यताप्ररूपण।

તેનાથી ભિન્ન છે, એવો ઉત્તર મનનો સદ્ભાવ ક્યારે હોય છે ? ક્યારે તે ભેદિત થાય છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરો મનના પ્રકારની વક્તવ્યતા કાય આત્મસ્વરૂપ પણ છે અને આત્મસ્વરૂપ નથી પણ ખરી, એવું કથન કાય રૂપી છે કે અરૂપી છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો કાયનો સદ્ભાવ ક્યારે હોય છે ? તે ક્યારે ભેદિત થાય છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરો કાયના પ્રકારની વક્તવ્યતા મરણના પ્રકારની વક્તવ્યતા આવીચિમરણની વક્તવ્યતા, દ્રવ્યાવીચિકમરણની વક્તવ્યતા, નૈરયિકના દ્રવ્યાવીચિકમરણની વક્તવ્યતા, ક્ષેત્રાવીચિકમરણની વક્તવ્યતા, નૈરયિકના ક્ષેત્રાવીચિકમરણની વક્તવ્યતા, અવધિમરણની વક્તવ્યતા, નૈરયિકદ્રવ્યાવધિમરણહેતુ વક્તવ્યતા, આત્યન્તિકમરણની વક્તવ્યતા, દ્રવ્યાત્યન્તિકમરણની વક્તવ્યતા, નૈરયિક દ્રવ્યાત્યન્તિકમરણહેતુ વક્તવ્યતા, બાલમરણ પ્રકાર વક્તવ્યતા, પંડિતમરણ વક્તવ્યતા, પાદપોપગમનમરણ વક્તવ્યતા, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા.

भाषावक्तव्यता।

मूलम्-"रायगिहे जाव एवं वयासी-आया भंते! भासा, अन्ना भासा? गोयमा! नो आया भासा अन्ना भासा। रूवी भंते! भासा, अरूवी भासा? गोयमा! रूवी भासा, नो अरूवी भासा। सचित्ता भंते! भासा, अचित्ता भासा? गोयमा! नो सचित्ता भासा, अचित्ता भासा। जीवा भंते! भासा, अजीवा भासा? गोयमा! नो जीवा भासा, अजीवा भासा। जीवा णं भंते! भासा, अजीवाणं भासा? गोयमा! जीवाणं भासा, नो अजीवाणं भासा। पुर्व्वि भंते! भासा, भासिज्जमाणी भासा, भासासमयवीइक्कंता भासा? गोयमा! नो पुर्व्वि भासा भासिज्जमाणी भासा, णो भासासमयवीइक्कंता भासा। पुर्व्वि भंते! भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, भासा समयवीइक्कंता भासा भिज्जइ? गोयमा! नो पुर्व्वि भासाभिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, नो भासासमयवीइक्कंता भासा भिज्जइ। कइविहाणं भंते! भासा पण्णत्ता, गोयमा! चउव्विहा भासा पण्णत्ता, तं जहा सच्चा, मोसा, सच्चामोसा असच्चामोसा ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्—आत्मा भदन्त! भाषा, अन्या भाषा? गौतम! नो आत्मा भाषा, अन्या भाषा। रूपिणी भदन्त! भाषा, अरूपिणी भाषा? गौतम! रूपिणी भाषा, नो अरूपिणी भाषा। सचित्ता भदन्त! भाषा, अचित्ता भाषा? गौतम! नो सचित्ता भाषा, अचित्ता भाषा, जीवा भदन्त! भाषा, अजीवा भाषा? गौतम! नो जीवा भाषा, अजीवा भाषा। जीवानां भदन्त! भाषा, अजीवानां भाषा? गौतम! जीवानां भाषा, नो अजी-

ध्यानां भाषा। पूर्वं भदन्त ! भाषणात् भाष्यमाणा भाषा, भाषासमयव्यतिक्रान्ता भाषा ? गौतम ! नो पूर्वं भाषणात् भाष्यमाणा भाषा, नो भाषासमयव्यतिक्रान्ता भाषा। पूर्वं भदन्त ! भाषा भिद्यते, भाष्यमाणा भाषा भिद्यते, भाषासमयव्यतिक्रान्ता भाषा भिद्यते ? गौतम ! नो पूर्वं भाषा भिद्यते, भाष्यमाणा भाषा भिद्यते, नो भाषासमयव्यतिक्रान्ता भाषा भिद्यते। कतिविधा खलु भदन्त ! भाषा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चतुर्विधा भाषा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सत्या, मृषा, सत्यमृषा, असत्या मृषा ॥ सू० १ ॥

टीका—पूर्वोद्देशके अर्थानामुक्तत्वेन तेषां च भाषयैवोक्तत्वात् भाषायाः स्वरूपं प्ररूपयितुमाह-'रायगिहे' इत्यादि। 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावत्-नगरे स्वामी समवसृतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्षत् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा निशम्य प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो गौतमः प्राञ्जलिपुटः पर्युपासीनः, भगवन्तम्, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'आया भंते ! भासा,

भाषावक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—पूर्व उद्देशे में अर्थों का कथन किया गया है, ये अर्थ भाषा द्वारा ही कहे जाते हैं-इसलिये सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा भाषा के स्वरूप का कथन किया है-'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहनगर में यावत् महावीरस्वामी पधारे, धर्मकथा को सुनने के लिये परिषदा निकली और धर्मकथा को सुनकर वह वापिस लौट गई, इसके बाद गौतमस्वामी ने धर्म सुनने की इच्छा से बडे विनय के साथ दोनों हाथ जोडकर प्रभु से इस प्रकार पूछा-'आया भंते ! भासा,

-ભાષાવક્તવ્યતા-

"रायगिहे जाव एवं वयासी" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગલા ઉદ્દેશામાં જે અર્થોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે અર્થ ભાષા દ્વારા જ વ્યક્ત થાય છે. તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ભાષાના સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરે છે-"रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા, ધર્મકથા સાંભળવાને માટે પરિષદા નીકળી, ધર્મકથા શ્રવણ કરી પરિષદા પાછી ફરી, ઈત્યાદિ કથન અહીં 'यावत्' પદ વડે ગ્રહણ કરવું જોઈએ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સમજવાની ઉત્કંઠાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછ્યો-"आया भंते ! भासा, अन्ना भासा ?" હે ભગવન્ ! શું ભાષા આત્મ-

अन्ना भासा ?' हे भदन्त! किम् भाषा आत्मा जीवः? किं जीवस्वरूपा भाषा भवति? यतो जीवेनैव भाषाया व्यापार्यमाणतया तस्याश्च जीवस्यैव बन्धमोक्षार्थत्वेन जीवधर्मत्वाद् धर्मधर्मिणोरभेदेन सा 'जीव' इति व्यपदेशार्हा भवितुमर्हति ज्ञानवदिति, किं वा अन्या भाषा? न जीवस्वरूपा भाषा, तस्याः श्रोत्रेन्द्रियग्राह्यतया मूर्तत्वेन आत्मनो भिन्नत्वादिति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा! नो आया भासा अन्ना भासा' हे गौतम! नो आत्मा भाषा, आत्मस्वरूपा भाषा न भवितुमर्हति, तस्याः पुद्गलमयत्वात्, आत्मतश्च नियम्य

अन्ना भासा' हे भदन्त! भाषा क्या आत्मास्वरूप है? यह प्रश्न इसलिये इस रूप से किया गया है कि जीवद्वारा ही भाषा व्यापृत-व्यवहृत होती है। बंध मोक्ष आदिकी व्यवस्था जीव इसी के द्वारा करता है-इसलिये यह जीव एक धर्मरूप पड जाता है। धर्म और धर्मी में भेद माना नहीं गया है। अतः इन दोनों में अभेद होने से भाषारूप धर्मजीव है ऐसा व्यपदेश हो सकता है। जैसा कि ज्ञान में 'ज्ञानजीव है' ऐसा व्यपदेश होता है। या भाषा जीवस्वरूप नहीं है? इसका अभिप्राय ऐसा है कि भाषा श्रोत्रेन्द्रिय द्वारा ग्राह्य होती है। अतःश्रोत्रेन्द्रिय द्वारा ग्राह्य होने के कारण वह मूर्त-रूपी है। इसलिये वह आत्मा जीव से भिन्न पड जाता है? इसीलिये गौतमने ऐसा यह द्वितीय प्रश्न किया है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! नो आया भासा अन्नाभासा' हे गौतम! भाषा जीव स्वरूप नहीं है-क्योंकि वह भाषावर्गणाओं द्वारा निष्पन्न होती है-इस कारण वह पौद्गलिक है।

સ્વરૂપ છે? કે આત્મસ્વરૂપ નથી? આ પ્રશ્ન આ પ્રકારે પૂછવાનું કારણ એ છે કે-જીવ દ્વારા જ ભાષા વપરાય છે. બંધ મોક્ષ આદિની વ્યવસ્થા જીવ તેના દ્વારા જ કરે છે. તેથી તે જીવના એક ધર્મરૂપ ગણાય છે ધર્મ અને ધર્મીમાં ભેદ માનવામાં આવ્યો નથી તે બન્નેમાં અભેદ હોવાથી ભાષારૂપ ધર્મ જીવ છે, એવો વ્યપદેશ (વહેવાર) થઈ શકે છે. જેમ કે "જ્ઞાનજીવ છે," એવો વ્યપદેશ થાય છે. "શું ભાષા જીવસ્વરૂપ નથી?" આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-ભાષા શ્રોત્રેન્દ્રિય દ્વારા ગ્રાહ્ય હોય છે. તે કારણે તે મૂર્ત-રૂપી છે. તેથી શું તે આત્મા (જીવ)થી ભિન્ન ગણી શકાય ખરી?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા! નો આયા ભાસા, અન્ના ભાસા" હે ગૌતમ! ભાષા જીવસ્વરૂપ નથી, કારણ કે તે ભાષાવર્ગણાઓ દ્વારા ઉત્પન્ન

मानत्वात् हस्तप्रक्षिप्तवाहश लोष्टादिवत्, आकाशवदचेतनत्वाच्च, जीवेन तस्या व्यापार्यमाणतया सा जीवः स्यात् ज्ञानवदिति, व्याप्तिस्तु अनैकान्तिका, जीव व्यापारस्य जीवादत्यन्तभिन्नस्वरूपेऽपि बाणादौ कुठारादौ च दर्शनात्, गौतमः पृच्छति-'रूवी भंते ! भासा, अरूवी भासा ?' हे भदन्त ! किं रूपिणी भाषा भवति ? श्रोत्रस्यानुग्रहोपघातकारित्वात् तादृशश्रोत्रालङ्कारवत्, किं वा अरूपिणी भाषा भवति ? चक्षुषाऽनुपलभ्यमानत्वात् तथाविधधर्मास्तिकायादिवत्

तथा यह जीव से निसृज्यमान होती है-जैसे हस्त से प्रक्षिप्त लोष्टादि (मिट्टी का ढेला) रूप तथा आकाश के जैसा यह अचेतन है, जीव-स्वरूपता इसमें सिद्ध करने के लिये जो ऐसा कहा गया है कि यह जीव द्वारा व्यापार्यमाण होती है-अतःज्ञान के समान यह जीवस्वरूप है-सो ऐसी यह व्याप्ति अनैकान्तिक हेत्वाभास से दूषित है-क्योंकि जीव के द्वारा व्यापार्यमाणता जीव से अत्यन्त भिन्न स्वरूपवाले ऐसे बाणादिकों में और कुठारादिकों में भी देखी जाती है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'रूवी भंते ! भासा, अरूवी भासा' हे भदन्त ! भाषा रूपी है या भाषा अरूपी है ! इस प्रकार का यह प्रश्न इसलिये किया गया है कि भाषा के द्वारा श्रोत्रेन्द्रिय का अनुग्रह और उपघात किया हुआ देखा जाता है-जैसे श्रोत्रेन्द्रिय में पहिरे हुए अलंकार से उसका अनुग्रह और उपघात देखा जाता है। इसलिये जब श्रोत्रेन्द्रिय का उसके द्वारा अनुग्रह उपघात किया हुआ देखा जाता है-तब तो यह

થવાને કારણે પૌદ્ગલિક છે. તથા તે જીવ દ્વારા નિસૃજ્યમાન થાય છે. હાથ વડે પ્રક્ષિપ્ત માટીના ઢેફાની જેમ તથા આકાશની જેમ તે અચેતન છે. ભાષામાં જીવસ્વરૂપતા સિદ્ધ કરવાને માટે એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે "તે જીવ દ્વારા વ્યાપાર્યમાણ થતી (વપરાતી) હોય છે, તેથી જ્ઞાનની જેમ તે જીવસ્વરૂપ છે." પરન્તુ આ વ્યાપ્તિ અનૈકાન્તિક હેત્વાભાસથી દૂષિત છે, કારણ કે જીવના દ્વારા વ્યાપાર્યમાણતા તો જીવથી અત્યન્ત ભિન્ન સ્વરૂપવાળાં બાણાદિકોમાં તથા કુઠારાદિકોમાં પણ જોવામાં આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"રૂવી મંતે ! માસા, અરૂવી માસા ?" હે ભગવન્ ! શું ભાષા રૂપી છે ? કે અરૂપી છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન તે કારણે પૂછવામાં આવ્યો છે કે ભાષા દ્વારા શ્રોત્રેન્દ્રિયનો અનુગ્રહ અને ઉપઘાત થયેલો જોવામાં આવે છે. જેવી રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિયમાં ધારણ કરેલાં અલંકાર વડે તેનો અનુગ્રહ અને ઉપઘાત થતો જોવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે ભાષા દ્વારા પણ થાય છે. આ રીતે તેના દ્વારા શ્રોત્રેન્દ્રિયનો અનુગ્રહ ઉપઘાત થતો

इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा ! रूविं भासा, नो अरूविं भासा' हे गौतम ! भाषा रूपिणी भवति, नो भाषा अरूपिणी भवति, तस्याः अरूपित्वसाधनाय पूर्वपक्षोक्तं चक्षुरग्राह्यत्वं तु अनैकान्तिकम्। परमाणुवायुपिशाचादीनां रूपशालित्वेऽपि चक्षुषाऽग्राह्यत्वात्। गौतमः पृच्छति-'सचित्ता भंते ! भासा, अचित्ता भासा ?' हे भदन्त ! किं भाषा सचित्ता भवति ? तस्याः अनात्मरूपत्वेऽपि जीवच्छरीरवत् सचित्तत्वसंभवात्, किं वा भाषा अचित्ता भवति तस्या जीवनिसृष्टपुद्गलमयत्वात् जीवनिसृष्टलोष्टवदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! नो

रूपी है क्या ऐसा प्रश्न होता है और चक्षु इन्द्रिय द्वारा यह ग्राह्य है नहीं-इसलिये धर्मास्तिकाय के समान यह अरूपी है क्या ? ऐसा प्रश्न किया गया है। इसके उत्तर में प्रभु करते हैं-'गोयमा ! रूवी भासा, नो अरूवी भासा' हे गौतम ! भाषा रूपी है, अरूपी नहीं है। अरूपी साधन करने के लिये जो ऐसा कहा गया है कि वह चक्षुरिन्द्रिय द्वारा धर्मास्तिकायादिक के अनुसार अनुपलभ्यमान है। इसलिये अरूपी है-सो ऐसा यह हेतु भी अनैकान्तिक दोष से दुष्ट है। क्यों कि यह पक्ष में रहता हुआ भी विपक्ष से व्यावृत्त नहीं होता है विपक्ष जो परमाणु वायु पिशाचादिक हैं उनमें इस हेतु का सद्भाव पाया जाता है-अर्थात् ये रूपशाली होने पर भी चक्षुइन्द्रिय द्वारा ग्राह्य नहीं होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सचित्ताणं भंते ! भासा अचित्ता भासा' हे भदन्त ! भाषा सचित्त है ? या अचित्त है ? 'णं'

હોવાને કારણે ભાષાને શું રૂપી માનવી જોઈએ ખરી ? અને ચક્ષુઇન્દ્રિય દ્વારા તે ગ્રાહ્ય નથી તો શું તેને ધર્માસ્તિકાયની જેમ અરૂપી માનવી જોઈએ ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા ! રૂવી ભાસા, નો અરૂવી ભાસા" હે ગૌતમ ! ભાષા રૂપી છે, અરૂપી નથી તેને અરૂપી સિદ્ધ કરવાને માટે એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે તે ધર્માસ્તિકાય આદિની જેમ ચક્ષુરિન્દ્રિય દ્વારા અગ્રાહ્ય છે, તે હેતું (કારણ) પણ અનૈકાન્તિક દોષથી યુક્ત છે કારણ કે તે પક્ષમાં રહેવા છતાં પણ વિપક્ષથી વ્યાવૃત થતું નથી વિપક્ષ જે પરમાણુ. વાયુ, પિશાચાદિક છે તેમનામાં આ હેતુનો સદ્ભાવ જણાય છે એટલે કે તે રૂપશાલી (રૂપી) હોવા છતાં પણ ચક્ષુરિન્દ્રિય દ્વારા ગ્રાહ્ય હોતાં નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"સચિત્તાણં ભંતે ! ભાસા અચિત્તા ભાસા ?" હે ભગવન્ ! શું ભાષા સચિત્ત છે ? કે અચિત્ત છે ? (અહીં 'ણં' વાકયાલંકારમાં પ્રયુક્ત થયેલ છે)

सचित्ता भासा, अचित्ता भासा' हे गौतम ! नो भाषा सचित्ता भवति, तस्याः पुद्गलमयत्वात्, अपितु अचित्ता भाषा भवति, उक्तयुक्तेः। गौतमः पृच्छति- 'जीवा भंते ! भासा, अजीवा भासा ?' हे भदन्त ! किं भाषा जीवतीति जीवा- प्राणधारणस्वरूपा भवति ? किं वा अजीवा-तद्भिन्नस्वरूपा भाषा भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! नो जीवा भासा, अजीवा भासा' हे गौतम ! नो भाषा जीवा-प्राणधारणस्वरूपा भवितुमर्हति, तस्या उच्छ्वासादि प्राणानामसद्भावात्, अपितु अजीवा भाषा भवति, तस्याः प्राणधारणाभावात्, अत्र केचित् कथयन्ति- अपौरुषेयी वेदभाषा' इति तन्मतमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-'जीवाणं भंते !

वाक्यालंकार में है। इस प्रश्न करने का तात्पर्य ऐसा है कि भाषा अना- त्मरूप होने पर भी जीवशरीर के अनुसार सचित्त हो सकता है तथा वह अचित्त है ऐसा प्रश्न इसलिये किया गया है-कि वह जीव द्वारा निसृष्ट होती है। अब गौतमस्वामीप्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जीवा भंते ! भासा, अजीवा भासा' 'जीवतीतिजीवः' इस व्युत्पत्ति के अनुसार हे भदन्त ! भाषा क्या प्राणधारणस्वरूपवाली है ? अथवा तद्भिन्नस्वरूपवाली है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो जीवा भासा, अजीवा भासा' भाषा प्राणधारणस्वरूपवाली नहीं है। क्योंकि इसमें उच्छ्वासादि प्राणों का असद्भाव पाया जाता है। इस कारण यह अजीवरूप है। जो कोई

આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે ભાષા અનાત્મ રૂપ હોવા છતાં પણ જીવશરીરની જેમ સચિત્ત હોઈ શકે છે, "તથા શું તે અચિત્ત છે ?" આ પ્રશ્નનો હેતુ એ છે કે તે જીવ દ્વારા નિસૃષ્ટ લોકની જેમ, જીવ દ્વારા નિસૃષ્ટ પુદ્ગલમય હોવાથી અચિત્ત છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! नो सचित्ता भासा, अचित्ता भासा" હે ગૌતમ ! ભાષા સચિત્ત નથી, પરન્તુ અચિત્ત જ છે. તે પુદ્ગલમય હોવાને કારણે તેને સચિત્ત કહી શકાય નહીં, તથા તે અચિત્ત હોવાનું કારણ એ છે કે તે જીવદ્વારા નિસૃષ્ટ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"जीवा भंते ! भासा, अजीवा भासा ?" હે ભગ- વન્ ! "जीवतीति जीवः" આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર શું ભાષા પ્રાણધારણ- સ્વરૂપવાળી છે ? કે પ્રાણધારણસ્વરૂપવાળી નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! હે ગૌતમ ! "नो जीवा भासा, अजीवा भासा" ભાષા પ્રાણધારણસ્વરૂપવાળી નથી, કારણ કે તેમાં ઉચ્છ્વા- સાદિ પ્રાણોનો સદ્ભાવ હોતો નથી, તે કારણે તે અજીવરૂપ જ છે. કદાચ કોઈ

भासा, अजीवाणं भासा ?' हे भदन्त ! किं जीवानां भाषा भवति ? किं वा अजीवानां भाषा भवति ? भगवानाह–' गोयमा ! जीवाणं भासा, नो अजीवाणं भासा ' हे गौतम ! जीवानां भाषा भवति, नो अजीवानां भाषा भवितुमर्हति, वर्णानां ताल्वादि व्यापारजन्यतया तद्व्यापारस्य जीवाश्रितत्वात् , वेदभाषाया अपि अपौरुषेयत्वासंभवात् , प्रकृतेभाषापर्याप्ति जन्यस्यैव शब्दस्य भाषापदेनाभिमततया' अजीवेभ्योऽव्यक्तशब्दस्योत्पद्यमानत्वेऽपि तस्य भाषात्वेनानभिमतत्वात् । गौतमः पृच्छति–' पुव्विं भंते ! भासा भासिज्जमाणी भासा, भासासमय-

ऐसा कहते हैं कि वेद की भाषा अपौरुषेयी है–सो इस मत को आश्रित करके ही अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'जीवाणं भंते ! भासा, अजीवाणं भासा' हे भदन्त ! जीवों के भाषा होती है ? कि अजीवों के भाषा होती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'जीवाणं भासा, नो अजीवाणं भासा' जीवों के भाषा होती है, । अजीवोंके भाषा नहीं होती है । क्योंकि वर्णादिक जो होते हैं वे तालु आदि व्यापार जन्य होते हैं और तालु आदि व्यापार जीवाश्रित होता है । वेद की भाषा को अपौरुषेयत्व कहना यह कोरी कल्पना है–क्योंकि युक्ति से विचार करने पर उसमें अपौरुषेयता घटित नहीं होती है । प्रकृत में भाषापर्याप्तिजन्य ही शब्द भाषारूप से यहां विवक्षित हुआ है । इसलिये अजीवों से जो अव्यक्त शब्द उत्पन्न होता है–वह भाषारूप नहीं माना गया है, ऐसा जानना

એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે કે વેદની ભાષા અપૌરુષેયી છે, તો આ મતનો આધાર લઈને જ હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન કરે છે કે–" जीवाणं भंते! भासा, अजीवाणं भासा ?" હે ભગવન્ ! જીવોમાં ભાષાનો સદ્ભાવ હોય છે? કે અજીવોમાં સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! હે ગૌતમ ! " जीवाणं भासा, नो अजीवाणं भासा " જીવોમાં ભાષાનો સદ્ભાવ હોય છે, અજીવોમાં ભાષાનો સદ્ભાવ હોતો નથી, કારણ કે વર્ણાદિકો જીભ તાળવા આદિના વ્યાપારજન્ય હોય છે અને તાલુ આદિ વ્યાપાર જીવાશ્રિત હોય છે વેદની ભાષાને અપૌરુષેયત્વ કહેવી તે નરી કલ્પના જ છે, કારણ કે યુક્તિ દ્વારા વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં અપૌરુષેયતા ઘટિત થઈ શકતી નથી સ્વાભાવિક રીતે જ ભાષાપર્યાપ્ત શબ્દને જ અહીં ભાષા રૂપે ઓળખવામાં આવેલ છે, તેથી અજીવો વડે જે અવ્યક્ત શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે તેને ભાષા રૂપે માનવામાં આવેલ નથી, એમ સમજવું.

वीतिकंता भासा ?' हे भदन्त किं भाषणात् पूर्वमेव भाषा भवति ? किं वा भाष्यमाणा भाषा भवति ? किं वा भाषासमयव्यतिक्रान्ता—भाषासमयः निसृज्यमानावस्थातो यावद् भाषा परिणामसमयस्तं व्यतिक्रान्ताथा सा भाषा भवति ? भगवानाह—'गोयमा ! नो पुव्विं भासा, भासिज्जमाणी भासा, णो भासा समयवीइक्कंता भासा' हे गौतम ! नो भाषणात् पूर्वं भाषा भाषात्वेन व्यवह्रियते, मृतपिण्डावस्थायां घटवत्, अपितु भाष्यमाणा—निसर्जनवस्थायां वर्तमाना भाषा भाषात्वेन व्यवह्रियते घटावस्थायां घटस्वरूपवत्, नो वा भाषासमयव्यतिक्रान्ता भाषा भाषात्वेन व्यवहर्तुं शक्यते घटसमयातिक्रान्तघटवत् स्फुटिते घटे कपाला-

---

चाहिये ? अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं–'पुव्विं भंते ! भासा, भासिज्जमाणी भासा, भासासमयवीतिकंता भासा' हे भदन्त ! भाषण से पहिले भाषा होती है, या जिस समय वह बोली जा रही होती है उस समय वह भाषा होती है, अथवा भाषण कर चुकने बाद के समय में वह भाषा होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! नो पुव्विं भासा, भासिज्जमाणी भासा, णो भासासमयवीइक्कंता भासा' हे गौतम ! भाषण के पहिले भाषा भाषारूप से व्यवहृत नहीं होती है।' जैसे मृत्पिण्ड अवस्था में घट का व्यवहार नही होता है। अपितु निसर्जनावस्था में वर्तमान भाषारूप से व्यवहृत होती है। जैसे घटावस्था में घटस्वरूप घटरूप से व्यवहृत होता है। इसी प्रकार भाषा समय का व्यतिक्रान्त करनेवाली भाषा भाषारूप से व्यवहृत नहीं होती है, जैसे घट समय को अतिक्रान्त करनेवाला घट घटरूप से व्यवहृत नहीं होता है।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—"પુવ્વિં ભંતે ! ભાસા, ભાસિજ્જમાણી ભાસા, ભાસસમયવીતિકંતા ભાસા ?" હે ભગવન્ ! ભાષણનાં પહેલાં તે ભાષારૂપ હોય છે ? કે જ્યારે તે બોલાતી હોય છે, ત્યારે ભાષા રૂપ હોય છે ? કે ભાષણ થઈ ગયા પછીના સમયમાં તે ભાષારૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "નો પુવ્વિં ભાસા, ભાસિજ્જમાણી ભાસા, ણો ભાસાસમયવીઇક્કંતા ભાસા" ભાષણના પહેલાં (બોલાયા પહેલાં) ભાષાને ભાષારૂપ ગણી શકાતી નથી. જેમ માટીના પિંડને ઘડા રૂપે ઓળખી શકાતો નથી, તેમ ભાષણ પહેલાંની ભાષા ભાષા રૂપે ઓળખાતી નથી જેવી રીતે ઘડાના આકારે રહેલી વસ્તુને જ ઘડો કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે નિસર્જનાવસ્થામાં વર્તમાન ભાષાને જ ભાષા કહેવાય છે. જેવી રીતે ઘડાના સમયને વ્યતિક્રાન્ત કરનારા ઠીકરાને ઘડો કહી શકાતો નથી, એજ પ્રમાણે ભાષાસમયને વ્યતિક્રાન્ત કરનારી ભાષ ને ભાષારૂપ ગણી શકાતી નથી.

वस्थवदित्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'पुव्विं भंते भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, भासासमयवीइक्कंता भासा भिज्जइ ?' हे भदन्त ! किं भाषणात् पूर्वमेव भाषा भिद्यते ? किं वा भाष्यमाणा निसर्जनावस्थायां वर्तमाना भाषा भिद्यते ? किं वा भाषासमयव्यतिक्रान्ता भाषा भिद्यते ? भगवानाह-'गोयमा ! नो पुव्विं भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, नो भासासमयवीइक्कंता भासा भिज्जइ' हे गौतम ? नो भाषणात् निसर्जनसमयात् पूर्वं भाषा द्रव्यमेदेन भाषा भिद्यते, अपितु भाष्यमाणा निसर्जनावस्थायां वर्तमाना भाषा भिद्यते, तथाहि-कश्चित् मन्दप्रयत्नो वक्ता यथाविधानि द्रव्याणि भाषात्वेन परि-

---

अर्थात् घट समय को अतिक्रान्त करनेवाला कपाल होता है-उस कपाल में घट ऐसा व्यवहार नहीं होता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुव्विं भंते ! भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, भासासमयवीइक्कंता भासा भिज्जइ' हे भदन्त। भाषण से पहिले ही क्या भाषा का भेद हो जाता है ? या निसर्जनावस्था में भाषा का भेद हो जाता है ? या भाषा समय व्यतिक्रान्त भाषा का भेद हो जाता है ? या भाषा समय व्यतिक्रान्त भाषा का भेद हो जाता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो पुव्विं भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, नो भासा समयवितिक्कंता भासा भिज्जइ' भाषण से पहिले-निसर्जन समय से पहिले भाषा भेद को प्राप्त नहीं होती है, अपि तु निसर्जनावस्था में वर्तमान भाषा भेद

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"પુવ્વિં भंते ! भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, भासासमयवीइक्कंता भासा भिज्जइ ?" "હે ભગવન્ ! શું ભાષણનાં પહેલાં જ ભાષાનો ભેદ થઈ જાય છે ? કે નિસર્જનાવસ્થામાં (બોલતી વખતે) જ ભાષાનો ભેદ થઈ જાય છે ? કે ભાષાસમયવ્યતિક્રાન્ત જે ભાષા હોય છે તેનો ભેદ થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "नो पुव्विं भासा भिज्जइ, भासिज्जमाणी भासा भिज्जइ, नो भासासमयवीतिक्कंता भासा भिज्जइ" ભાષણનાં પહેલાં (નિસર્જન સમયનાં પહેલાં) ભાષાનો ભેદ (ભેદવાની ક્રિયા) થતો નથી, પરન્તુ નિસર્જન સમયમાં વર્તમાન ભાષાનું જ ભેદન થાય છે, અને ભાષાસમયનું જેણે ઉલ્લંઘન કર્યું છે. એવી ભાષાનું ભેદન થતું નથી હવે આ કથનનો ભાવાર્થ પ્રકટ કરવામાં આવે છે-કોઈ મંદ પ્રયત્નવાળો

गृहीतानि तथाविधानि अभिन्नान्येव शब्दद्रव्याणि निस्सारयति तानि च निसृष्टानि असंख्यातप्रदेशात्मकत्वात् परिस्थूलत्वाच्च संख्यातावगाहनावर्गणा उल्लङ्घ्य भिद्यन्ते, भिद्यमानानि च संख्यातानि योजनानि गत्वा शब्दपरिणामत्यागं कुर्वन्ति, कश्चित्तु महाप्रयत्नो वक्ता ग्रहणनिसर्जनप्रयत्नाभ्यां भित्त्वैव पृथक् पृथक् कृत्वैव शब्द द्रव्याणि निस्सारयति, तानि च निसृष्टानि सूक्ष्मत्वात् बहुत्वाच्च अनन्तगुणवृद्धया वर्द्धमानानि षड्दिक्षु लोकान्तं स्पृशन्ति, इह हि यस्यामवस्थायां शब्दपरिणामो भवति तस्यामवस्थायां भाष्यमाणता बोध्या इति भावः, किन्तु नो भाषासमयव्यतिक्रान्ता-परित्यक्तपरिणामा भाषा भिद्यते उत्कृष्ट

को प्राप्त होती है-इसका तात्पर्य ऐसा है-कोई मन्द प्रयत्नवाला वक्ता जिस प्रकारसे द्रव्यों को भाषारूप से ग्रहण करता है उसी प्रकार से वह उन्हीं शब्द द्रव्योंको निकालता है-वे निसृष्ट शब्द द्रव्य असंख्यात प्रदेशात्मक होने से और स्थूल होने से संख्यात अवगाहना वर्गणाओं को उल्लङ्घन करके भेद को प्राप्त होते हैं। भेद को प्राप्त हुए ये शब्द द्रव्य संख्यातयोजन तक जाकरके फिर शब्द परिमाण का त्याग कर देते हैं। कोई महाप्रयत्नवाला वक्ता ग्रहण और निसर्जन प्रयत्नों द्वारा पृथक् पृथक् करके ही शब्द द्रव्यों को निकालता है। इस प्रकार से और बहुत निसृष्ट वे सूक्ष्म होने से और बहुत होने से अनन्तगुण-वृद्धि रूप से वर्द्धित होते हुए छहदिशाओं में लोकान्त का स्पर्श करते हैं। यहां जिस अवस्था में शब्द परिणाम होता है उस अवस्था में भाष्य-माणता जाननी चाहिये। किन्तु जिस भाषाने भाषारूप परिणाम परित्यक्त कर दिया है ऐसी वह भाषा भेदवाली नहीं होती है। क्योंकि उस

વક્તા જે પ્રકારે દ્રવ્યોને ભાષારૂપે ગ્રહણ કરે છે, એજ પ્રકારે તે શબ્દ-દ્રવ્યોને તે બહાર કાઢે છે. તે નિસૃષ્ટ શબ્દદ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક હોવાથી અને સ્થૂલ હોવાથી સંખ્યાત અવગાહના વર્ગણાઓને પાર કરીને ભેદન પામે છે. ભેદિત થયેલું તે શબ્દદ્રવ્ય સંખ્યાત યોજન સુધી જઈને શબ્દપરિણામનો ત્યાગ કરી નાખે છે. કોઈ મહા પ્રયત્નવાળો વક્તા ગ્રહણ અને નિસર્જન પ્રયત્નો દ્વારા અલગ અલગ કરીને જ શબ્દદ્રવ્યોને બહાર કાઢે છે. આ પ્રકારે નિસૃષ્ટ થયેલ તે શબ્દદ્રવ્યો સૂક્ષ્મ હોવાથી તથા વધારે હોવાથી અનન્તગણી વૃદ્ધિ રૂપે વર્ધિત થઈને છએ દિશાઓમાં લોકા-ન્તનો સ્પર્શ કરે છે. અહીં જે અવસ્થામાં શબ્દ પરિણામ થાય છે તે અવસ્થામાં ભાષ્યમાણતા સમજવી જોઈએ પરન્તુ જે ભાષાએ પોતાના ભાષા રૂપ પરિણામનો પરિત્યાગ કરી નાખ્યો છે તે ભાષા ભેદવાળી હોતી નથી, કારણ કે તે સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

यत्नस्य तदानीं निवृत्तत्वात्। गौतमः पृच्छति-'कइ विहाणं भंते! भासा पण्णत्ता?' हे भदन्त! कतिविधा खलु भाषा प्रज्ञप्ता? भगवानाह-गोयमा! चउव्विहा भासा पण्णत्ता' हे गौतम! चतुर्विधा खलु भाषा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा सच्चा मोसा सच्चा मोसा, असच्चा मोसा' तद्यथा-सत्या, मृषा, सत्या मृषा, असत्यामृषा चेति ॥ सू० १ ॥

मनोवक्तव्यता।

मूलम्--आया भंते! मणे, अन्ने मणे? गोयमा! णो आया मणे, अन्ने मणे, जहा भासा तहा मणे वि, जाव नो अजीवाणं मणे। पुव्विं भंते! मणे, मणिज्जमाणे मणे? एवं जहेव भासा। पुव्विं भंते! मणे भिज्जइ, मणिज्जमाणे मणे भिज्जइ, मणसमयवीइक्कंते मणे भिज्जइ? एवं जहेव भासा। कइविहेणं भंते! मणे पण्णत्ते? गोयमा! चउव्विहे मणे पन्नत्ते, तं जहा--सच्चे जाव असच्चा मोसे ॥सू० २॥

छाया--आत्मा भदन्त! मनः अन्यद् मनः? गौतम! नो आत्मा मनः, अन्यद्मनः, यथा भाषा तथा मनोऽपि, यावत् नो अजीवानां मनः। पूर्वं भदन्त! मनः, मन्यमानं मनः? एवं यथैव भाषा। पूर्वं भदन्त! मनो भिद्यते, मन्यमानं मनो भिद्यते, मनः समयव्यतिक्रान्तं मनो भिद्यते? एवं यथैव भाषा।

समय उत्कृष्ट प्रयत्न निवृत्त हो जाता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कइविहा णं भंते! भासा पण्णत्ता' हे भदन्त! भाषा कितने प्रकार की कही गई है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'चउव्विहा भासा पण्णत्ता' भाषा चार प्रकार की कही गई है 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'सच्चा, मोसा, सच्चामोसा, असच्चामोसा' सत्य, मृषा, सत्यमृषा और असत्यामृषा ॥ सूत्र १ ॥

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"कइ विहाणं भंते! भासा पण्णत्ता?" હે ભગવન્! ભાષા કેટલા પ્રકારની કહી છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! चउव्विहा भासा पण्णत्ता-तंजहा-सच्चा, मोसा, सच्चामोसा, असच्चामोसा" હે ગૌતમ! ભાષાના આ ચાર પ્રકાર કહ્યા છે-(૧) સત્ય, (૨) મૃષા, (૩) સત્યામૃષા અને (૪) અસત્યામૃષા. ॥સૂ૦૧॥

कतिविधं खलु भदन्त ! मनः प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुर्विधं मनः प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-सत्यं यावत् असत्यामृषा ॥ सू० २ ॥

टीका—पूर्वं भाषायाः प्ररूपितत्वेन तस्याश्च मनः पूर्वकत्वस्यैव दर्शनात् मनः प्ररूपयितुमाह-'आया भंते ! मणे' इत्यादि, 'आया भंते ! मणे, अन्ने मणे ?' हे भदन्त ! किम् आत्मा मन इति पदेन व्यवह्रियते ? किं वा अन्यद् आत्मनो भिन्नं मन इति पदेन व्यपदिश्यते ? भगवानाह-'गोयमा ! नो आया मणे, अन्ने मणे' हे गौतम ! नो मनः आत्मा वर्तते, अपितु अन्यद्-आत्मभिन्नं मनो वर्तते 'जहा भासा तहा मणे वि जाव नो अजीवाणं मणे' यथा पूर्वं भाषा वक्तव्यता प्रतिपादिता, तथैव मनोऽपि-मनसोऽपि वक्तव्यता प्रतिपादनीया,

---

मनोवक्तव्यता—

'आया भंते ! मणे, अन्ने मणे' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले सूत्रकार ने भाषा की प्ररूपणा की है और यह भाषा मनः पूर्वक ही देखी जाती है अतः सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा मनकी प्ररूपणा की है-इसमें गौतमस्वामी से ऐसा पूछा है-'आया भंते ! मणे, अन्ने मणे' हे भदन्त ! मन क्या आत्मारूप है-या वह आत्मा से भिन्न है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नो आया मणे, अन्ने मणे' आत्मारूप मन नहीं है अर्थात् मन इस पद से आत्मा व्यवहृत नहीं होता है क्योंकि मन भिन्न है और आत्मा भिन्न है-'जहा भासा तहा मणे वि जाव नो अजीवाणं मणे' पहिले जैसी वक्तव्यता भाषाके विषय में कही गई है-वैसी ही वक्तव्यता मन के

-મનોવક્તવ્યતા-

"आया भंते ! मणे, अन्ने मणे" ઈત્યાદિ-

ટીકાર્થ-પહેલા સૂત્રમાં ભાષાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી તે ભાષા મનપૂર્વક જ જોવામાં આવે છે. તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા મનની પ્રરૂપણા કરી છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"आया भंते ! मणे, अन्ने मणे ?" હે ભગવન્ ! શું મન આત્મ-રૂપ છે ? કે આત્માથી ભિન્ન છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "नो आया मणे, अन्ने मणे" મન આત્મરૂપ નથી, એટલે કે "મન" આ પદ વડે આત્માને ઓળખવામાં આવતો નથી, કારણ કે મન અને આત્મા ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓ છે. "जहा भासा तहा मणे वि जाव नो अजीवाणं मणे" પહેલાં જેવી

यावत्-रूपि मनो भवति, नो अरूपि मनो भवति, एवम् नो सचित्तं मनो भवति, अपितु अचित्तं मनो भवति, एवमेव नो मनोजीवो भवति, अपितु अजीवं मनो भवति, तथैव जीवानां मनो भवति नो अजीवानां मनो भवति इति भावः, गौतमः पृच्छति-'पुव्विं भंते ! मणे, मणिज्जमाणे मणे ?' हे भदन्त ! किं मननात् पूर्वं मनो भवति ? किं वा मन्यमानं मननविषयी क्रियमाणं मनो भवति ? भगवानाह-'एवं जहेव भासा' हे गौतम ! एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथैव भाषा प्रतिपादिता तथैव मनोऽपि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च नो मननात् पूर्वं मनो भवति, अपितु मन्यमानं-मननविषयीक्रियमाणं मनो भवति नो वा मनः समयव्यति-

भी विषय में कहनी चाहिये। यावत् मनरूपी होता है, अरूपी नहीं होता है, इसी प्रकार सचित्त भी नहीं होता है-अपि तु अचित्त होता है। इस प्रकार वह मन जीवरूप नहीं होता है, अजीवरूप होता है, मन जीव को होता है, अजीवों को नहीं होता है।

अब गौतम प्रभु ऐसा पूछते हैं-'पुव्विं भंते ! मणे, मणिज्जमाणे मणे' हे भदन्त ! मनन से पहिले मन होता है ? या मनन विषयी क्रियमाण, मन होता है-अर्थात् मनन करते समय मन होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं जहेव भासा' हे गौतम ! पूर्वोक्तरीति से जिस प्रकार भाषा कही है उसी प्रकार से मन भी जानना चाहिये। तथा च-मनन के पहिले मन नहीं होता है अपितु मन्यमानमनन विषयी क्रियमाण-मन होता है-इसी प्रकार से वह मन संबंधी समय के निकल जाने के बाद मन नहीं होता है। अब गौतम

પ્રરૂપણા ભાષા વિષે કરવામાં આવી છે, એવી જ પ્રરૂપણા મન વિષે પણ સમજવી એટલે કે મન રૂપી હોય છે, અરૂપી હોતું નથી એજ પ્રમાણે તે અચિત્ત હોય છે, સચિત્ત હોતું નથી એજ પ્રમાણે મન જીવરૂપ હોતું નથી, અજીવરૂપ હોય છે. જીવોમાં મનનો સદ્ભાવ હોય છે, અજીવોમાં મનનો સદ્ભાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"पुव्वि भंते ! मणे, मणिज्जमाणे मणे०?" હે ભગવન્ શું મનનના પહેલાં મન હોય છે ખરું ? કે મનન કરતી વખતે મન હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-"एवं जहेव भासा" હે ગૌતમ ! આ બાબતમાં ભાષા વિષે જેવું કહેવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન મન વિષે પણ સમજવું એટલે કે મનના પહેલાં મન હોતું નથી, પરન્તુ મન્યમાન-મનન વિષયી ક્રિયા કરાતું-મન હોય છે. એજ પ્રમાણે મનન સંબંધી સમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ મન હોતું નથી.

क्रान्तं मनो भवति, गौतमः पृच्छति-पुव्विं भंते ! मणे भिज्जइ, मणिज्जमाणे मणे भिज्जइ, मणसमयवीइक्कंते मणे भिज्जइ ?' हे भदन्त ! किं मननात् पूर्वं मनो भिद्यते ? किं वा मन्यमानं-मननविषयी क्रियमाणं मनो भिद्यते ? किं वा मनःसमयव्यतिक्रान्तं मनो भिद्यते ? भगवानाह 'एवं जहेव भासा' हे गौतम ! एवं पूर्वोक्तरीत्या यथैव भाषा वक्तव्यता प्रतिपादिता तथैव मनसोऽपि बोध्या, तथा च नो मननात् पूर्वं मनो भिद्यते, अपितु मन्यमानं-मननविषयी क्रियमाणं मनो भिद्यते, नैव खलु मनः समयव्यतिक्रान्तं मनो भिद्यते, उक्तयुक्तेः । गौतमः पृच्छति-'कतिविहेणं भंते ! मणे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! कतिविधं खलु मनः

प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुव्विं भंते ! मणे भिज्जइ, मणिज्जमाणे मणे भिज्जइ, मणसमयवीइक्कंते मणे भिज्जइ' हे भदन्त ! मनन करने से पहिले मन भेद को प्राप्त होता है ? या मनन करते समय मन भेद को प्राप्त होता है ? अथवा मन का समय व्यतिक्रान्त हो जाने पर मन भेद को प्राप्त होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं जहेव भासा' हे गौतम ! जैसी वक्तव्यता भाषा के विषय में कही गई है-वैसी वक्तव्यता मन के विषय में भी जानी चाहिये । तथा च मनन के पहिले मन भेद को प्राप्त नहीं होता है, किन्तु जब वह मनन द्वारा विषयीक्रियमाण होता है-तब वह भेद को प्राप्त होता है । इसी प्रकार मनः समय व्यतिक्रान्त हो जाने पर मन भेद को प्राप्त नहीं होता है । इस विषय में युक्ति पहिले कही जा चुकी है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कइविहेणं भंते मणे पण्णत्ते' हे भदन्त ! मन कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"पुव्विं भंते ! मणे भिज्जइ, मणिज्जमाणे मणे भिज्जइ, मणसमयवीइक्कंते मणे भिज्जइ ?" હે ભગવન્ ! મનન કરતાં પહેલાં મન ભેદન પામે છે ખરું ? કે મનન કરતી વખતે મન ભેદન પામે છે? કે મનનો સમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ મન ભેદન પામે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं जहेव भासा" હે ગૌતમ ! આ બાબતમાં જેવું કથન ભાષાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન મન વિષે પણ સમજવું જેમ કે-મનના પહેલાં મન ભેદન પામતું નથી, પરન્તુ જ્યારે તે મનનની ક્રિયા કરી રહ્યું હોય છે. ત્યારે ભેદને પ્રાપ્ત થાય છે, મનનો સમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ તે ભેદને પ્રાપ્ત થતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"कइ विहेणं भंते ! मणे पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! મન કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?

प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-' गोयमा ! चउव्विहे मणे पण्णत्ते ' हे भदन्त ! चतुर्विधं मनः प्रज्ञप्तम् , ' तं जहा-सच्चे जाव असच्चामोसे ' तद्यथा-सत्यम् , यावत्-मृषा, सत्यमृषा, असत्यामृषा चेति भावः । तथा चात्र मनः सूत्रं भाषा सूत्रवदेव फलितं केवलं मनोद्रव्यसमुदयो मननोपकारी मनः पर्याप्तिनामकर्मोदयसम्भावो विज्ञेयः भेदश्च तेषां विदलनमात्रम् ॥सू० २ ॥

कायवक्तव्यता ।

मूलम्-"आया भंते ! काये, अन्ने काये ? गोयमा ! आयावि काये, अन्ने वि काये, रूवि भंते ! काये, अरूवि काये ? पुच्छा, गोयमा ! रूविं पि काये, अरूविं पि काए, एवं एक्केके पुच्छा, गोयमा ! सचित्ते वि काये, अचित्ते वि काए, जीवे वि काए, अजीवे वि काए, जीवाण वि काए, अजीवाण वि काए, पुव्विं भंते ! काये पुच्छा, गोयमा ! पुव्विं पि काए, कायिज्जमाणे वि काए, काये समयवीतिकंते वि काये, पुव्विं भंते ! काये भिज्जति पुच्छा ? गोयमा ! पुव्विं पि काए भिज्जति, जाव काए

में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! मणे चउव्विहे पण्णत्ते' मन चार प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'सच्चे जाव असच्चामोसे' सत्य यावत्-मृषा, सत्यामृषा और असत्यामृषा, तथा च-यहां मनः सूत्र भाषासूत्र के अनुसार ही है ऐसा फलित होता है । मनन में उपकारी मनोद्रव्य समुदाय होता है और वह मनः पर्याप्ति नामकर्म के उदय से होता है । मनो द्रव्यसमुदयों का बिखर जाना यही इसका भेद है ॥ सू० २ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" ગોયમા ! મણે ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે-તંજહા " હે ગૌતમ ! મનના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે-" સચ્ચે જાવ અસચ્ચામોસે " (૧) સત્યમન, (૨) મૃષામન, (૩) સત્યામૃષામન અને (૪) અસત્યામૃષામન આ પ્રકારે મનઃસૂત્ર ભાષાસૂત્રના જેવું જ છે, એવું ફલિત થાય છે. મનનમાં મનોદ્રવ્ય સમુદાય ઉપકારી થાય છે, અને મનઃપર્યાપ્તિ નામકર્મના ઉદયથી તેની ઉત્પત્તિ થાય છે મનોદ્રવ્યસમુદાયોનું વિખરાઈ જવું, એજ તેનું ભેદન સમજવું. ॥સૂ૦૨॥

भिज्जति, कइविहेणं भंते ! काये पन्नत्ते ? गोयमा ! सत्तविहे काये पन्नत्ते, तं जहा–ओराले, ओरालियमीसए वेउव्विए, वेउव्वियमीसए आहारए आहारगमीसए कम्मए ॥सू० ३॥

छाया—आत्मा भदन्त ! कायः, अन्यः कायः ? गौतम ! आत्माऽपि कायः, अन्योऽपि कायः, रूपी भदन्त ! कायः, अरूपी कायः ? पृच्छा, गौतम ! रूप्यपि कायः, अरूप्यपि कायः, एवम् एकैकं पृच्छा, गौतम ! सचित्तोऽपि कायः, अचित्तोऽपि कायः, जीवोऽपि कायः, अजीवोऽपि कायः, जीवानामपि कायः, अजीवानामपि कायः, पूर्वं भदन्त ! कायः पृच्छा ? गौतम ! पूर्वमपि कायः, चीयमानोऽपि कायः, कायसमयव्यतिक्रान्तोऽपि कायः, पूर्वं भदन्त ! कायो भिद्यते ? पृच्छा, गौतम ! पूर्वमपि कायो भिद्यते, यावत् कायो भिद्यते, कतिविधः खलु भदन्त ! कायः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सप्तविधः कायः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–औदारिकः, औदारिकमिश्रः, वैक्रियः, वैक्रियमिश्रः, आहारकः, आहारकमिश्रः, कार्मणः ॥ सू० ३ ॥

टीका—पूर्वं मनः प्ररूपितं तस्य च काये सत्येव संभवतीति कायं प्ररूपयितुमाह–'आया भंते काये' इत्यादि । 'आया भंते ! काये अन्ने काये ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! आत्मा किं कायः शरीररूपः तथासति शरीरनाशे आत्मनो-

कायवक्तव्यता—

'आया भंते ! काये अन्ने काये' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले मन के संबंध में कथन किया गया है । यह मन काय के होने पर ही संभवता है । इस कारण सूत्रकार इस सूत्र द्वारा काय–शरीर की प्ररूपणा कर रहे हैं–इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'आया भंते ! काए अन्ने काये' हे भदन्त ! आत्मा क्या शरीररूप है ? या शरीर से भिन्न है ? यदि ऐसा माना जावे कि आत्मा शरीररूप

—કાયવક્તવ્યતા—

"आया भंते ! काये अन्ने काये" ઈત્યાદિ–

ટીકાર્થ–આની પહેલાના સૂત્રમાં મનના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. કાયાનો સદ્ભાવ હોય તો જ મનનો સદ્ભાવ હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર કાયની પ્રરૂપણા કરે છે–આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"आया भंते ! काए, अन्ने काए ?" હે ભગવન્ ! શું આત્મા શરીર રૂપ છે, કે શરીરથી ભિન્ન છે ? જો એમ માનવામાં આવે કે આત્મા

ऽपि नाशः स्यात् ततश्च परलोकाद्यभावः, तथा अन्यः कायः आत्मनो भिन्नः तथा सति शरीरकृतकर्मणा आत्मनः सम्बन्धाभावे परलोकाद्यनुपपत्तिरितिप्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! आया वि काये, अन्ने वि काये' हे गौतम ! कायः आत्माऽपि भवति, पयोदुग्धवत् कथञ्चित् तयोरव्यतिरेकात्, अग्न्ययोगोलकवद्वा तयोरभेदाध्यवसायात्, तथा सत्येव कायस्पर्शे सति आत्मनः संवेदनमुपपद्यते, कायेन

है। तो शरीर के नाश में आत्मा का भी नाश होना चाहिये-इस स्थिति में परलोक आदि का अभाव मानना पडेगा यदि ऐसी बात मानी जावे कि शरीर से भिन्न आत्मा है। तो इस मान्यता में शरीरकृत कर्म के साथ आत्मा का संबंध तो होगा नहीं- अतःकर्मसंबंधाभाव में परलोक आदि की अनुपपत्ति हो जावेगी। इसलिये पूर्वोक्त रूप से ऐसा प्रश्न किया गया है-इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! आया वि काये, अन्ने वि काये' हे गौतम ! आत्मा शरीररूप भी है और शरीर से भिन्न भी है। 'आत्मा शरीररूप भी है' इसका तात्पर्य ऐसा है कि जिस प्रकार दूध दही में परस्पर में अव्यतिरेकता-अभिन्नता है-उसी प्रकार से शरीर और आत्मा में भी कथंचित् अभिन्नता है। अथवा-अयोगोलक एवं अग्नि में जैसे अभेद का अध्यवसाय होता है-उसी प्रकार से इन दोनों में अभेदाध्यवसाय होता है। इस प्रकार से होने पर ही काय का स्पर्श करने पर आत्मा को संवेदन उत्पन्न होता है

શરીર રૂપ છે, તો શરીરનો નાશ થતાં જ આત્માનો પણ નાશ થવો જોઇએ, આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં પરલોક આદિનો અભાવ માનવો પડે. જો એવી વાત માનવામાં આવે કે આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે, તો એવી માન્યતા સ્વીકારવાથી શરીરકૃત કર્મની સાથે આત્માનો સંબંધ પણ માની શકાશે નહીં, તેથી કર્મસંબંધાભાવને લીધે પરલોક આદિની અનુપપત્તિ માનવી પડે તેથી જ આ પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-

"गोयमा ! आया वि काये, अन्ने वि काये" હે ગૌતમ ! આત્મા શરીર રૂપ પણ છે અને શરીરથી ભિન્ન પણ છે. "આત્મા શરીર રૂપ પણ છે." તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે-જેમ દૂધદહીંમાં પરસ્પરમાં અવ્યતિરેકતા (અભિન્નતા) છે, એજ પ્રમાણે શરીર અને આત્મામાં પણ અમુક અપેક્ષાએ અભિન્નતા છે. અથવા-જેવી રીતે અયોગોલક (ધાતુનો ગોળો) અને અગ્નિમાં અભેદનો અધ્યવસાય (નિર્ણય) થાય છે, એજ પ્રમાણે શરીર અને આત્મામાં પણ અભેદાધ્યવસાય થાય છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોવાથી જ કાયાનો સ્પર્શ કરતાં આત્માને સંવેદન ઉત્પન્ન થાય છે અને કાયકૃત શુભાશુભ

कृतस्यात्मना भवान्तरे वेदनं चोपपद्यते, अन्यथा अत्यन्तभिन्नत्वेन कृतहान्य कृताभ्यागमप्रसङ्गः, अथ च अन्योऽपि-आत्मनो भिन्नोऽपि कायो भवति तस्य परलोकगमनदर्शनात्शरीरनाशेऽपि आत्मनो न विनाशः, अन्यथा शरीरांशच्छेदे दुःखादिवेदनाया अभावः, तन्नाशे च आत्मनोऽपि नाशात् परलोकादीनामभावश्च प्रसज्येत अतः कथञ्चिदात्मनो भिन्नोऽपि कायो भवतीति मन्तव्यम्, कश्चित्तु कार्मणकायमाश्रित्य कायः आत्मा भवति इति व्याख्याति, कार्मणकायस्य संसार्यात्मनश्चान्योन्याव्यभिचारत्वेन एकस्वरूपत्वात्, अथ च औदारिकादि

एवं कायकृत शुभाशुभ कर्तव्य का आत्मा के द्वारा भवान्तर में वेदन भी होता है। नहीं तो ऐसा नहीं हो सकता-क्योंकि इन दोनों की सर्वथा भिन्नता में कृत हानि और अकृत का अभ्यागम प्राप्त होगा। तथा-आत्मा से शरीर भिन्न भी है-इस कथन का सारांश ऐसा है-कि आत्मा का गृहीत शरीर के विनाश हो जाने पर परलोकगमन देखा जाता है, तथा शरीर के नाश में आत्मा का विनाश होता नहीं है, नहीं तो फिर जो शरीरांश के छेदन में दुःखादिक का वेदन आत्मा को होता है-वह नहीं होना चाहिये-इसके अभाव का प्रसंग प्राप्त होता है। तथा शरीरके नाश में आत्मा के भी विनाश होने का प्रसंग होता है-इससे परलोक आदिकी व्यवस्था घटित नहीं हो सकती है। इसलिये शरीर आत्मा से कथंचित् भिन्न है ऐसा मानना चाहिये। कोई २ ऐसा व्याख्यान करते हैं कि यहां काय शब्द से कार्मण शरीर गृहीत

કર્મોનું આત્માદ્વારા ભવાન્તરમાં વેદન પણ થાય છે. નહીં તો એવું બની શકે નહીં, કારણ કે તે બન્નેની સર્વથા ભિન્નતા માનવામાં આવે, તો કૃતહાનિ અને અકૃતનો અભ્યાગમ (કૃતકર્મોનો નાશ અને અકૃતકર્મોના ફળનું આગમન) પ્રાપ્ત થશે. "આત્માથી શરીર ભિન્ન છે," આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ગૃહીત શરીરનો નાશ થતાં આત્માનું પરલોકમાં ગમન થાય છે, તથા શરીરનો નાશ થવાથી આત્માનો નાશ થતો નથી, નહીં તો શરીરાંશનું છેદન થતાં દુઃખાદિકનું જે વેદન આત્મા વડે થાય છે, તે થવું જોઈએ નહીં-તેના અભાવનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે. તથા શરીરના નાશ સાથે આત્માના પણ નાશનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પરલોક આદિની વ્યવસ્થા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. તેથી એવું માનવું જોઈએ કે શરીર અમુક અપેક્ષાએ આત્માથી ભિન્ન છે કોઈ કોઈ લોકો એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે અહીં "કાય" શબ્દ દ્વારા કાર્મણ શરીરને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે આ

कायापेक्षया आत्मनोऽन्योऽपि कायस्तद्विमोचनेन तद्भेदसिद्धेरिति गौतमः पृच्छति-' रूवी भंते ! काये, अरूवीकाये ? पुच्छा ' हे भदन्त ! किं कायोरूपी भवति ? किं वा कायः अरूपी भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह-' गोयमा ! रूवी वि काये, अरूवी वि काये' हे गौतम ! कायो रूप्यपि भवति, औदारिकादि काय-स्थूलरूपापेक्षया तस्य रूपित्वात् , अथ च कायः अरूप्यपि भवति कार्मणकायस्य

हुआ है-अतः इस कार्मणशरीर को लेकर आत्मा और शरीरकथंचित् परस्पर में अभिन्न हैं । कारण-संसारी-आत्मा और कार्मण शरीर इन दोनों का अनादिकाल से संबंध होने के कारण आपस में बहुत ही अधिक गहरा संबंध है । एक के विना एक नहीं रहता है । इसलिये इनमें एकरूपता है । यद्यपि औदारिक आदि शरीर की अपेक्षा आत्मा से काय भिन्न है-फिर भी कार्मणशरीर की अपेक्षा, औदारिक आदि शरीर के छूट जाने पर आत्मा से शरीर की भेदसिद्धि नहीं होती है । क्योंकि कार्मण शरीर मुक्ति नहीं होने के पहिले समस्त संसारी आत्माओं के साथ अभेदरूप से संबंधित बन रहता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'रूवी भंते ! काये अरूवी काये पुच्छा' हे भदन्त ! काय रूपी होता है ? या अरूपी होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! रूवी वि काये, अरूवी वि काए' हे गौतम ! कायरूपी भी होता है और अरूपी भी होता है । इसका तात्पर्य ऐसा है कि यद्यपि कायमात्र पौद्गलिक होने से रूपी ही होता

કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ આત્મા અને શરીરને અભિન્ન કહ્યા છે. કારણ કે-સંસારી-આત્મા અને કાર્મણશરીર, આ બન્નેનો સંબંધ અનાદિકાળથી છે. તે કારણે તેમની વચ્ચે ઘણોજ ગાઢ સંબંધ છે. એકના વિના બીજું રહી શકતું નથી, એવો તે ગાઢ સંબંધ છે. તેથી તે બન્નેમાં અભિન્નતા છે. જો કે ઔદારિક આદિ શરીરની અપેક્ષાએ આત્માથી કાયભિન્ન છે, છતાં પણ કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ ઔદારિક આદિ શરીર છૂટી જાય ત્યારે આત્માથી શરીરની ભિન્નતા સિદ્ધ થતી નથી કારણ કે મુક્તિ ન થાય ત્યાં સુધી કાર્મણશરીર સમસ્ત સંસારી આત્માઓની સાથે અભેદરૂપે સંબંધિત જ રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" रूवी भंते ! काये अरूवी काये पुच्छा " હે ભગવન્ ! કાય રૂપી છે કે અરૂપી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! रूवी वि काये, अरूवी वि काये " હે ગૌતમ ! કાય (શરીર) રૂપી પણ હોય છે અને અરૂપી પણ હોય છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે-જો કે કાય માત્ર પૌદ્ગલિક હોવાથી રૂપી જ

अतिसूक्ष्मरूपितत्वेनारूपित्व विवक्षणात्। 'एवं एक्केक्के पुच्छा ?' एवं-पूर्वोक्त-रीत्या, एकैकं प्रत्येकं सचित्तादिरूपेण पृच्छा, तथा च हे भदन्त ! किं सचित्तः कायः ? किं वा अचित्तः कायो भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! सचित्ते वि काये, अचित्ते वि काये !' हे गौतम ! सचित्तोऽपि कायो भवति जीवदवस्थायां चैतन्य-समन्वितत्वात्, अथ च अचित्तोऽपि कायो भवति, मृतावस्थायां चैतन्यस्याभा-वात् गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! किं कायः जीवो भवति ? किं वा कायः अजीवो भवति ? भगवानाह-'जीवे वि काए, अजीवे वि काए' हे गौतम ! कायो जीवो-

है। परन्तु यहां जो ऐसा कहा गया है-सो इसलिये कहा गया है कि औदारिक आदि शरीर स्थूलरूप होने के कारण रूपी हैं ही, परन्तु जो कार्मण शरीर है-वह अतिसूक्ष्म होने से-अति सूक्ष्मरूपादिवाला है-इस-लिये उसकी अविवक्षा होने से वह अरूपी कह दिया गया है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एवं एक्केक्के पुच्छा' हे भदन्त ! काय क्या सचित्त होता है ? या अचित्त होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सचित्ते वि काये, अचित्ते वि काये' काय सचित्त भी होता है और अचित्त भी होता है। जीवयुक्त अवस्था में चैतन्ययुक्त होने के कारण वह सचित्तहोता है और मृतावस्था में वह चैतन्य के अभाव में अचित्त होता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- भदन्त किंकायः जीवो भवति किंवा कायः अजीवो भवति 'हे भदन्त ! किं कायः जीवो भवति, किंवा कायः अजीवो भवति' हे भदन्त ! क्या काय

હોય છે, પરન્તુ અહીં તેને અરૂપી પણ કહેવાનું કારણ એ છે કે-ઔદારિક આદિ શરીર સ્થૂલ રૂપ હોવાને કારણે રૂપી છે, પરન્તુ કાર્મણ શરીર અતિ-સૂક્ષ્મ હોવાથી અતિસૂક્ષ્મ રૂપાદિવાળું છે. તેથી તેની અવિવક્ષા હોવાથી તેને અરૂપી કહેવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" एवं एक्केक्के पुच्छा " હે ભગવન્ ! શું કાય સચિત્ત હોય છે, કે અચિત્ત હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-" गोयमा ! सचित्ते वि काये, अचित्ते वि काये " હે ગૌતમ ! કાય સચિત્ત પણ હોય છે અને અચિત્ત પણ હોય છે. જીવયુક્ત અવસ્થામાં ચૈતન્યયુક્ત હોવાને કારણે તે સચિત્ત હોય છે મૃતાવસ્થામાં ચૈતન્યના અભાવને લીધે તે અચિત્ત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" हे भदन्त ! किं कायः जीवो भवति, किंवा कायः अजीवो भवति ?" હે ભગવન્ ! શું કાય જીવરૂપ હોય છે, કે અજીવરૂપ હોય છે ?

ऽपि भवति, औदारिकादिशरीरस्य विवक्षितोच्छ्वासादि प्राणयुक्तत्वात्, अथ च कायः अजीवोऽपि भवति, कार्मणशरीरस्य उच्छ्वासादिप्राणरहितत्वात्। गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! किं जीवानां कायो भवति ? किं वा अजीवानां कायो भवति ? भगवानाह-'जीवाण वि काए, अजीवाण वि काए' हे गौतम ! जीवानामपि कायो भवति, जीवसम्बन्धिशरीरस्य प्रसिद्धत्वात्, अथ च अजीवानामपि काष्ठादिनिर्मितहस्त्यादीनां कायः-शरीरं शरीराकारो भवतीत्यर्थः, गौतमः

जीवरूप होता है ? या अजीवरूप होता है ? उत्तर में प्रभुकहते हैं-'जीवे वि काए अजीवे वि काए' हे गौतम ! कायजीवरूप भी होता है अजीवरूप भी होता है। इसका सारांश ऐसा है कि औदारिकादिक शरीर में विवक्षित उच्छ्वासादि प्राणों से सहितता है, और कार्मणशरीर में उच्छ्वासादि प्राणों से रहितता है। इसीलिये यहां ऐसा कहा गया है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-किं जीवाणं काए भवइ, अजीवाणं काए भवइ' हे भदन्त ! क्या जीवों को काय होता है ? या अजीवों को काय होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जीवाण वि काए, अजीवाणंपि काए' हे गौतम ! जीवों को भी काय होता है, और अजीवों को भी काय होता है। जीव संबंधी शरीर में काय ऐसा व्यवहार तो प्रसिद्ध ही है-तथा जो काष्ठादिकों के हाथ वगैरह अवयव बने होते हैं वे अजीवों के काय हैं वे ऐसा व्यवहार होता है। तात्पर्य ऐसा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"जीवे वि काए, अजीवे वि काए" હે ગૌતમ ! કાય જીવ રૂપ પણ હોય છે અને અજીવરૂપ પણ હોય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-ઔદારિકાદિક શરીરમાં ઉચ્છ્વાસાદિ પ્રાણોનો સદ્‌ભાવ હોય છે, અને કાર્મણશરીરમાં ઉચ્છ્વાસાદિ પ્રાણોનો સદ્‌ભાવ હોતો નથી તેથી જ અહીં કાયને જીવરૂપ પણ કહી છે અને અજીવરૂપ પણ કહી છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"किं जीवाणं काए भवइ, अजीवाणं काए भवइ ?" હે ભગવન્ ! શું જીવોમાં કાયનો સદ્‌ભાવ હોય છે, કે અજીવોમાં કાયનો સદ્‌ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"जीवाणं वि काए, अजीवाणंपि काए" હે ગૌતમ ! જીવોમાં પણ કાય (શરીર)નો સદ્‌ભાવ હોય છે, અજીવોમાં પણ કાયનો સદ્‌ભાવ હોય છે જીવસંબંધી શરીરને માટે 'કાય' પદનો વ્યવહાર તો જાણીતો છે. તથા જે કાષ્ઠાદિકોના હાથ આદિ જેવાં અંગો હોય

पृच्छति-'पुव्विं भंते ! काये पुच्छा ?' हे भदन्त ! किं जीवसम्बन्धकालात्पूर्व-मपि कायो भवति ? किं वा चीयमानः कायो भवति ? किं वा कायसमयव्यतिक्रान्तः कायो भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा ! पुव्विं पि काए, कायिज्जमाणे वि काए, कायसमयवीतिक्कंते वि काए' हे गौतम ! जीवसम्बन्धि-कालात्पूर्वमपि कायो भवति यथा भविष्यमाणजीवसम्बन्धमृतमण्डूकशरीरम् जीवेन चीयमानोऽपि कायो भवति, जीवच्छरीरमिव, एवं कायसमयव्यतिक्रान्तोऽपि कायो भवति, जीवेन कायस्य कायताकरणलक्षणं कायसमयं व्यतिक्रान्तोऽपि

है कि अजीवों का जो शरीर जैसा आकार होता है वह उनका काय है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुव्विं भंते ! काये पुच्छा' हे भदन्त ! क्या जीव संबंध काल से भी पहिले काय होता है ? या पुद्गलों को ग्रहण करने के समय में काय होता है ? या कायसमय-पुद्गलग्रहणसमय बीतने के बाद काय होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'पुव्विं वि काए, कायिज्जमाणे वि काए, कायसमयवीतिक्कंते वि काये' जीव सम्बन्ध से पहिले भी काय होता है जैसे आगे होनेवाला है जीव का सम्बन्ध जिसमें ऐसा मृतमण्डूक का शरीर जीवशरीर के जैसे, जीव के द्वारा पुद्गलों के ग्रहण करने के समय में भी काय होता है। तथा-जीव के द्वारा काय के कायताकरणरूप काय-समय के व्यतिक्रान्त हो जाने पर भी काय होता है-जैसे मृतकशरीर।

છે તેમને અજીવોનાં શરીર કહે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અજીવોનો શરીર જેવો જે આકાર હોય છે, તેને તેનાં શરીરરૂપ ગણવામાં આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"પુવ્વિં ભંતે ! કાયે પુચ્છા" હે ભગવન્ ! શું જીવ સાથેના સંબંધ કાળની પહેલાં પણ કાય હોય છે ખરી ? કે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાને કાળે કાય હોય છે ? કે શું પુદ્ગલગ્રહણનો સમય વ્યતીત થઇ ગયા બાદ પણ કાય હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા ! પુવ્વિં પિ કાએ, કાયિજ્જમાણે વિ કાએ, કાયસમયવીતિક્કંતે વિ કાયે" હે ગૌતમ ! જીવ સંબંધનાં પહેલાં પણ કાય હોય છે, ભવિષ્યમાં જેમાં જીવનો સંબંધ થવાનો છે એવું મૃતદેડકાનું શરીર તેના દાખલા રૂપ ગણી શકાય જીવશરીરની જેમ જીવના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થવાને સમયે પણ કાયનો સદ્ભાવ હોય છે, તથા જીવના દ્વારા કાયતાકરણ રૂપ કાયસમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ પણ કાયનો સદ્ભાવ રહે છે. મૃતકશરીર તેના દાખલા રૂપ ગણી શકાય.

काय एव, यथा मृतकलेवरम् । गौतमः पृच्छति–'पुव्विं भंते ! काये भिज्जइ ? पुच्छा' हे भदन्त ! किं जीवसम्बन्धकालात् पूर्वं कायो भिद्यते ? किं वा जीवेन चीयमानः कायो भिद्यते ? किं वा कायसम्बन्धव्यतिक्रान्तः कायो भिद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा ! पुव्विं पि काए भिज्जइ, जाव काए भिज्जइ' हे गौतम ! जीवेन कायतया ग्रहणसमयात् पूर्वमपि कायो–द्रव्यकायलक्षणो भिद्यते मधुघटादिन्यायेन प्रतिक्षणं पुद्गलचयापचयाभावात् यावत्–एवं जीवेन चीयमानोऽपि कायोक्रियमाणोऽपि कायो भिद्यते, वालुकाकणसमुदायमुष्टिग्रहणवत् पुद्गलानां सततं परिशटन भावात्, एवं कायसमयव्यतिक्रान्तोऽपि कायो भिद्यते कायसमय

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'पुव्विं भंते ! काए भिज्जइ ? पुच्छा' हे भदन्त ! जीवसंबंध काल से भेद को प्राप्त होता है ? या जीव के द्वारा चीयमान होते समय काय भेद को प्राप्त होता है ? या जीव के साथ काय का सम्बन्ध व्यतिक्रान्त होने पर कायभेद होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! पुव्विं पि काये भिज्जइ, जाव काए भिज्जइ' जीव द्वारा रूप से ग्रहण नहीं करने के समय से पहिले भी काय–द्रव्यकायभेद को प्राप्त होता है। क्योंकि मधुघटादिन्याय से प्रतिक्षण पुद्गलोंका चय और उपचय होता रहता है इसी प्रकार जीव के द्वारा चीयमान भी–कायीक्रियमाण भी काय भेद को प्राप्त होता है। जैसे वालुकाकण समूह ग्रहण किये हुए मुष्टि में से प्रतिक्षण वालुक्षरण होता है इसी प्रकार पुद्गलों का निरन्तर परिशाटन होता रहता है। इसी प्रकार काय समय व्यतिक्रान्त हुआ भी काय भेद को

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"પુવ્વિં ભંતે ! काए, भिज्जइ पुच्छा !" હે ભગવન્ ! જીવસંબંધ કાળનાં પહેલાં કાય (શરીર) ભેદને પ્રાપ્ત થાય છે ? કે જીવના દ્વારા ચીયમાન થતી વખતે કાય ભેદને પ્રાપ્ત થાય છે ? કે જીવની સાથે કાયાનો સંબંધ વ્યતીત થઇ ગયા બાદ કાયનું ભેદન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा ! पुव्विं पि काए भिज्जइ, जाव काए भिज्जइ" જીવદ્વારા કાયરૂપે ગ્રહણ થયા પહેલાં પણ કાયનો ભેદ (ભેદન) થાય છે દ્રવ્યકાયની અપેક્ષાએ આ કથન થયું છે, કારણ 'મધુઘટાદિ ન્યાયે" પ્રતિક્ષણ પુદ્ગલોનો ચય અને ઉપચય થતો રહે છે. એજ પ્રમાણે જીવના દ્વારા ચીયમાન (કાયી ક્રિયમાણ) કાયનો પણ ભેદ થાય છે. જેમ મુઠ્ઠીમાં ગ્રહણ કરેલી રેતીનું મુઠ્ઠીમાંથી ક્ષણે ક્ષણે સરણ થયા કરે છે, એજ પ્રમાણે પુદ્ગલોનું પણ નિરન્તર પરિશટન થતું રહે છે, એજ પ્રમાણે કાયસમય

व्यतिक्रान्तस्य कायता च भूतपूर्वतया घृतकुम्भन्यायात्, भेदश्च पुद्गलानां तत्स्वभावत्वात्। गौतमः पृच्छति-'कइविहे णं भंते! काये पण्णत्ते?' हे भदन्त! कतिविधः खलु कायः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा! सत्तविहे काए पण्णत्ते' हे गौतम! सप्तविधः कायः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-ओराले, ओरालियमीसए, वेउव्विए, वेउव्वियमीसए, आहारए, आहारगमीसए, कम्मए' तद्यथा औदारिकः औदारिकशरीरमेव पुद्गलस्कन्धरूपतयोपचीयमानत्वात्कायः औदारिकाय इत्यर्थः, अयं च पर्याप्तकस्यैवेति विज्ञेयम् १, औदारिकमिश्रः-औदारिकश्चासौ कार्मणेन

प्राप्त होता है। कायसमय व्यतिक्रान्त काय में जो कायता है वह घृतकुंभन्याय से भूतपूर्वनयकी अपेक्षा से कही गई है। इसमें जो भेद होता है वह पुद्गलों के इसी भेद स्वभाव से होता है?

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कइविहे णं भंते! काये पण्णत्ते' हे भदन्त! काय कितने प्रकार का कहा है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! सत्तविहे काए पण्णत्ते' हे गौतम! काय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'ओराले, ओरालियमीसए, वेउव्वियमीसए, आहारए, आहारगमीसए, कम्मए' औदारिक, औदारिकमिश्र, वैक्रिय, वैक्रियमिश्र, आहारक, आहारकमिश्र और कार्मण। औदारिकशरीर को ही यहां कायरूप से जो कहा गया है उसका कारण यह है कि वह पुद्गलस्कन्धरूप से उपचीयमान होता है यह औदारिककाय पर्याप्तक जीव को ही होता है। कार्मण के

વ્યતીત થઈ ગયા બાદ પણ કાયને ભેદ થતો હોય છે કાયસમય વ્યતિક્રાન્ત કાયમાં જે કાયતા છે તે "ઘૃતકુંભન્યાયે ભૂતપૂર્વનયની" અપેક્ષાએ કહેવામાં આવેલ છે તેમાં જે ભેદ થાય છે તે પુદ્ગલોના આ ભેદસ્વભાવને લીધે જ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"कइविहे णं भंते! काये पण्णत्ते?" હે ભગવન્! કાયના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! सत्तव्विहे काए पण्णत्ते-तंजहा-" હે ગૌતમ! કાયના નીચે પ્રમાણે સાત પ્રકાર કહ્યા છે-"ओराले, ओरालियमीसए, वेउव्विए, वेउव्वियमीसए, आहारए, आहारगमीसए, कम्मए" (૧) ઔદારિક, (૨) ઔદારિકમિશ્ર, (૩) વૈક્રિય, (૪) વૈક્રિયમિશ્ર, (૫) આહારક, (૬) આહારકમિશ્ર અને (૭) કાર્મણ ઔદારિક શરીરને જ અહીં કાય રૂપે કહેવામાં આવ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે તે પુદ્ગલસ્કંધ રૂપે ઉપચીયમાન થાય છે. આ ઔદારિક કાયનો સદ્ભાવ પર્યાપ્તક જીવમાં જ હોય છે. કાર્મણની

मिश्रश्चेति औदारिकमिश्रः कायः, अयं चापर्याप्तकस्य भवति २, वैक्रिय--विकुर्वणया निष्पाद्यो वैक्रियकायः पर्याप्तकस्य देवादेर्भवति ३, वैक्रियमिश्रः वैक्रियश्चासौ कार्मणेन मिश्रश्चेति वैक्रियमिश्रः कायः, अयं च अपरिपूर्ण वैक्रिय शरीरस्य देवादेर्भवति ४, आहारकः कायः आहारकशरीरनिष्पत्तौ सत्यां भवति ५, आहारकमिश्रः--आहारकपरित्यागेन औदारिकग्रहणायोद्यतस्य आहारकमिश्रः कायो भवति, मिश्रता च औदारिकेण बोध्या ६, कार्मणश्चेति विग्रहगतौ केवलिसमुद्घाते वा कार्मणः कायो भवति इति भावः ॥ सू० २ ॥

मरणवक्तव्यता।

मूलम्--'कइविहे णं भंते! मरणे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे मरणे पण्णत्ते, तं जहा--आवीचियमरणे, ओहिमरणे, आदिंतियमरणे, बालमरणे, पंडियमरणे, आवीचियमरणे णं भंते!

साथ जो औदारिककाय मिश्र होता है वह औदारिकमिश्रकाय है। यह अपर्याप्तक जीव को होता है। विकुर्वणा से जो काय निष्पाद्य होता है--वह वैक्रियकाय है। यह पर्याप्तक देवादिकों को होता है। जो वैक्रियकाय कार्मण से मिश्र होता है--वह वैक्रियमिश्रकाय है। यह अपरिपूर्णवैक्रिय शरीरवाले देवादिकों के होता है। आहारककाय आहारकशरीर की निष्पत्ति होने पर ही होता है। आहारकमिश्र--आहारक के परित्याग से औदारिक के ग्रहण के लिये उद्यत हुए जीव को आहारकमिश्रकाय होता है यहां मिश्रता औदारिक से है। विग्रहगति में अथवा केवलिसमुद्घात में कार्मण काय होता है॥ सू० २॥

સાથે જે ઔદારિકકાય મિશ્ર હોય છે, તેને ઔદારિકમિશ્રકાય કહે છે અપર્યાપ્તક જીવમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે. વિકુર્વણા દ્વારા જે શરીરનું નિર્માણ થાય છે, તેને વૈક્રિયકાય કહે છે. પર્યાપ્તક દેવાદિકોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે. જે વૈક્રિયકાય કાર્મણની સાથે મિશ્ર હોય છે તેને વૈક્રિયમિશ્રકાય કહે છે અપરિપૂર્ણવૈક્રિયશરીરવાળા દેવાદિકોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે આહારક શરીરની નિષ્પત્તિ થાય ત્યારે જ આહારકકાયનો સદ્ભાવ રહે છે. આહારકમિશ્ર--આહારકનો પરિત્યાગ કરીને ઔદારિકકાયને ગ્રહણ કરવાને તત્પર થયેલા જીવમાં આહારકમિશ્રકાયનો સદ્ભાવ હોય છે. આં ઔદારિક સાથે મિશ્રતા હોય છે. વિગ્રહગતિમાં અથવા કેવલિસમુદ્ઘાતકાળે કાર્મણકાયનો સદ્ભાવ હોય છે. ॥સૂ૦૩॥

कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-दव्वा-वीचिमरणे, खेत्तावीचिमरणे, कालावीचिमरणे, भवावीचियमरणे, भावावीचियमरणे, दव्वावीचियमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-नेरइय दव्वावीचियमरणे, तिरिक्खजोणियदव्वावीचियमरणे, मणुस्स दव्वावीचियमरणे, देवदव्वावीचिमरणे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइयदव्वावीचियमरणे, नेरइयदव्वावीचियमरणे० ? गोयमा ! जं णं नेरइया नेरइए दव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए गहियाइं बद्धाइं पुट्ठाइं कडाइं पट्ठवियाइं निविट्ठाइं अभिनिविट्ठाइं अभिसमन्नागयाइं भवंति, ताइं दव्वाइं आवीचीअणुसमयं निरंतरं मरंति त्तिकट्टु, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइयदव्वावीचियमरणे, एवं जाव देवदव्वा वीचियमरणे, खेत्तावीचियमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-नेरइयखेत्तावीचियमरणे, जाव देवखेत्तावीचियमरणे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइयखेत्तावीचियमरणे, नेरइयखेत्तावीचियमरणे ? जं णं नेरइया नेरइयखेत्ते वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए, एवं जहेव दव्वावीचियमरणे तहेव खेत्तावीचियमरणे वि, एवं जाव भावावीचियमरणे, ओहिरमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा दव्वोहिमरणे, खेत्तोहिमरणे, जाव भावोहिमरणे, दव्वोहिमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?

गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—नेरइयदव्वोहिमरणे जाव देवदव्वोहिमरणे, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—नेरइयदव्वोहिमरणे, नेरइयदव्वोहिमरणे? गोयमा! जं णं नेरइया नेरइयदव्वं, वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले पुणो वि मरिस्संति से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव दव्वोहिमरणे, एवं तिरिक्खजोणियमरणे, मणुस्समरणे, देवदव्वोहिमरणे वि, एवं एएणं गमेणं खेत्तोहिमरणे वि, कालोहिमरणे वि, भवोहिमरणे वि, भावोहिमरणे वि, आइंतियमरणे णं भंते! पुच्छा, गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—दव्वादिंतियमरणे, खेत्तादिंतियमरणे, जाव भावादिंतियमरणे, दव्वादिंतियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा नेरइयदव्वाइंतियमरणे जाव देवदव्वादिंतियमरणे, से केणट्ठेणं भंत्ते! एवं वुच्चइ—नेरइयदव्वादिंतियमरणे, नेरइयदव्वादिंतियमरणे? गोयमा! जं णं नेरइया नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति, जं णं नेरइया ताइं दव्वाइं आणागए काले णो पुणो वि मरिस्संति, से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव मरणे, एवं तिरिक्खजोणियमरणे, मणुस्स मरणे, देवादिंतियमरणे वि, एवं खेत्ताइंतियमरणे वि, एवं जाव भावाइंतियमरणे वि, बालमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! दुवालसविहे पण्णत्ते, तं जहा—वलयमरणं, जहा खंदए, जाव गद्धपट्ठे, पंडियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?

गोयमा! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–पाओवगमरणे य, भत्तपच्च-क्खाणे य, पाओवगमणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–णीहारिमे य, अणीहारिमे य, जाव नियमं अपडिकम्मे, भत्तपच्चक्खाणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? एवं तं चेव, नवरं नियमं सप्पडिकम्मं सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" ॥सू०४॥

छाया—कतिविधं खलु भदन्त! मरणं प्रज्ञप्तम्? पञ्चविधं मरणं प्रज्ञप्तम्? तद्यथा आवीचिकमरणम् १, अवधिमरणम् २, आत्यन्तिकमरणम् ३, बालमरणम् ४, पण्डितमरणम् ५. आवीचिमरणं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्, गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–द्रव्यावीचिकमरणम् १, क्षेत्रावीचिकमरणम् २, कालावीचिकमरणम् ३, भवावीचिकमरणम् ४, भावावीचिकमरणम् ५, द्रव्यावीचिकमरणं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्, गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणम्, तिर्यग्योनिकद्रव्यावीचिकमरणम्, मनुष्यद्रव्यावीचिकमरणम्, देवद्रव्यावीचिकमरणम्, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणम्, नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणम्? गौतम! यत् खलु नैरयिका नैरयिके द्रव्ये वर्तमाना यानि द्रव्याणि नैरयिकायुष्कतया गृहीतानि बद्धानि पोषितानि कृतानि प्रस्थापितानि निवेशितानि, अभिनिवेशितानि, अभिसमन्वागतानि भवन्ति, तानि द्रव्याणि आवीचिकम् अनुसमयं निरन्तरम् म्रियन्ते इति कृत्वा, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते–नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणम्, एवं यावत् देवद्रव्यावीचिकमरणम्, क्षेत्रावीचिकमरणम् खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–नैरयिका क्षेत्रावीचिक मरणम् यावत् देवक्षेत्रावीचिकमरणम्, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरणं नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरणम्? यत् खलु नैरयिकाः नैरयिकक्षेत्रे वर्तमानाः यानि द्रव्याणि नैरयिकायुष्कतया, एवं यथैव द्रव्यावीचिकमरणम् तथैव क्षेत्रावीचिकमरणमपि एवं यावत्–भावावीचिकमरणम् अवधिमरणं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा द्रव्यावधिमरणम्, क्षेत्रावधिमरणम्, यावत् भावावधिमरणम्' द्रव्यावधिमरणम् खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–नैरयिकद्रव्यावधिमरणम्, यावद् देवद्रव्यावधिमरणम्, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–नैरयिकद्रव्यावधिमरणम्, नैरयिकद्रव्यावधिमरणम्? गौतम! यत् खलु नैरयिकाः नैर-

यिकद्रव्ये वर्तमानाः, यानि द्रव्याणि साम्प्रतम् म्रियन्ते, ते खलु नैरयिका स्तानि द्रव्याणि अनागते काले पुनरपि मरिष्यन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम ! यावत् द्रव्यावधिमरणम्, एवं तिर्यग्योनिकद्रव्यावधिमरणम्, मनुष्यद्रव्यावधिमरणम्, देवद्रव्यावधिमरणमपि एवम् एतेन गमेन क्षेत्रावधिमरणमपि, कालावधिमरण मपि भवावधिमरणमपि, भावावधिमरणमपि, आत्यन्तिकमरणम् खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा द्रव्यात्यन्तिकमरणम्, क्षेत्रात्यन्तिक मरणम्, यावत् भावात्यन्तिकमरणम्, द्रव्यात्यन्तिकमरणं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुर्विधम् प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-नैरयिकद्रव्यान्तिक मरणम्, यावत्-देवद्रव्यात्यन्तिकमरणम्, तत् केनार्थेन एवमुच्यते-नैरयिक द्रव्यात्यन्तिकमरणम्, नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरणम्? गौतम ! यत् खलु नैर-यिका नैरयिकद्रव्ये वर्तमाना यानि द्रव्याणि साम्प्रतं म्रियन्ते, ये खलु नैरयिका स्तानि द्रव्याणि अनागते काले नो पुनरपि मरिष्यन्ति, तत् तेनार्थेन यावत् मर-णम्, एवं तिर्यग्योनिकद्रव्यात्यन्तिकमरणम्, मनुष्यद्रव्यात्यन्तिकमरणम्, देव-द्रव्यात्यन्तिक मरणम्, एवं क्षेत्रात्यन्तिक मरणमपि, एवं यावत् भावात्यन्तिक मरणमपि, बालमरणं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्वादशविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा वलयमरणम् यथा स्कन्दको यावत्-गृद्धस्पृष्टमरणम्, पण्डित-मरणं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पादपोपगमनं च भक्तप्रत्याख्यानं च, पादपोपगमनं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा निर्हारिमञ्च, अनिर्हारिमञ्च, यावत् नियमात् अप्रतिकर्म. भक्तप्रत्याख्यानं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? एवं तदेव, नवरं नियमात् सप्रतिकर्म, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ४॥

सप्तम उद्देशः समाप्तः

टीका—पूर्वं कायस्य प्ररूपितत्वेन तत्त्यागे च मरणस्यावश्यंभावादिति तत्प्ररूपयितुमाह—'कइविहे णं भंते ' इत्यादि, 'कइविहे णं भंते ! मरणे पण्णत्ते ?'

मरणवक्तव्यता—

'कइविहेणं भंते ! मरणे पण्णत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले काय की परूपणा की गई है। इस काय के त्याग में मरण अवश्य होता है-यही बात इस सूत्र द्वारा प्रदर्शित की है-इसमें

—મરણવક્તવ્યતા—

" कइ विहे णं भंते ! मरणे पण्णत्ते " ઇત્યાદિ —

ટીકાર્થ—આની પહેલાના સૂત્રમાં કાયની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી આ કાયાનો ત્યાગ મરણમાં અવશ્ય પરિણમે છે. એજ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ

गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! कतिविधं खलु मरण मज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! पंचविहे मरणे पण्णत्ते' हे गौतम! पञ्चविधम् मरणं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–आवी-चियमरणे, ओहिमरणे, आइंतियमरणे, बालमरणे, पंडियमरणे' तद्यथा आवी-चिकमरणम्१, अवधिमरणम्२, आत्यन्तिकमरणम्३, बालमरणम्४, पण्डितमर-णम्५, तत्र आवीचिकमरणम्–आ–समन्तात्-वीचयस्तरङ्गास्तत्सदृशी प्रतिसमय-मनुभूयमानायुष्यकर्मपुद्गलानाम् अन्यान्यायुर्दलिकोदयेन सहपूर्वपूर्वायुर्दलिकक्षय-लक्षणाऽवस्था यस्मिन् मरणे तत् आवीचिकमरणम्, अथवा अविद्यमाना वीचिः–विरतिः यत्र-तदवीचिकं तदेवावीचिकं तच्च तन्मरणंचेति आवीचिकमरणम्१। अवधिमरणंतु–अवधिः–मर्यादा तत्सहितं मरणम्–अवधिमरणम्, तथाहि–यः कश्चित् यदवधिकमायुर्बद्धवान् तत्सर्वमनुभूय पुनश्चागामिभवस्यापि सावधिकमायु

गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'कइविहेणं भंते! मरणे पण्णत्ते' हे भगवन् मरण कितने प्रकारका कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं की गोयमा! हे गौतम! 'मरणे पंचविहे पण्णत्ते' मरण पांच प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है–'आवीचियमरणे, ओहिमरणे, आईतियमरणे, बालमरणे पंडियमरणे' आवीचिकमरण, अवधिरण २, आत्यन्तिकमरण ३, बालमरण ४ और पण्डितमरण। जिस प्रकार पहिली पहिली तरङ्गे उठती हुई दूसरी दूसरी तरङ्गों के साथ मिल २ कर नष्ट हो जाती है, उसी प्रकार जिस मरण में प्रतिसमय अनुभव में आते हुए आयुषकर्मपुद्गल अन्य २ उदित आयुषदलिकों के साथ साथ क्षय को प्राप्त हो उसका नाम आवीचिकमरण है। अवधिनाम मर्यादा का है–मर्यादा सहित जो मरण होता है–वह अवधिमरण है। इसका

કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"कइविहे णं भंते! मरणे पण्णत्ते" હે ભગવન્! મરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा! मरणे पंचविहे पण्णत्ते-तंजहा" હે ગૌતમ! મરણના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે–"आवीचियमरणे, ओहिमरणे, आइंतियमरणे, बालमरणे, पंडियमरणे" (૧) આવીચિકમરણ, (૨) અવધિમરણ, (૩) આત્યન્તિકમરણ, (૪) બાલમરણ અને (૫) પંડિતમરણ.

જેમ પહેલી લહેરો ઉત્પન્ન થઈને બીજી (પછીની) લહેરો સાથે મળીને નષ્ટ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે જે મરણમાં પ્રતિસમય અનુભવાતા આયુષ્યકર્મપુદ્ગલો અન્ય અન્ય ઉદિત આયુષ્યદલિકોની સાથે મળીને નષ્ટ થઈ જાય છે, તે મરણનું નામ આવીચિકમરણ છે. અવધિ એટલે મર્યાદા મર્યાદા સહિત જે મરણ થાય છે તે મરણને અવધિમરણ કહે છે. એટલે કે કોઈ જીવે

स्तमेव बद्ध्वा म्रियते तस्य यन्मरणं तदवधिकमरणमुच्यते। आत्यन्तिकमरणंतु-अत्यन्तं भवतीति आत्यन्तिकं तच्च तन्मरणं चेति आत्यन्तिकमरणम्, यानि नरकाद्यायुष्यकर्मदलिकानि अनुभूय मरिष्यति तद् आत्यन्तिकमरणम् अग्रे मोक्ष सद्भावात् ३। बालमरणंतु अविरतानां मरणमुच्यते, पण्डितमरणंच विरतिमरणम्। गौतमः पृच्छति-'आवीचियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! आवीचिकमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते' हे गौतम! आवीचिकमरणं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-दव्वावीचियमरणे, खेत्तावीचियमरणे, कालावीचियमरणे, भवावीचियमरणे, भावावीचियमरणे'

तात्पर्य ऐसा है-किसी जीव ने जितनी आयु का बंध किया है उस सब को भोगकर वह पुनः उस भव में जो आगामी भव की सावधिक आयु का बंधकर मरता है उस मरण का नाम अवधिमरण है। जिन नरकादिक आयुष्यकर्मदलिकों को भोगकर जीव मरता है, और मर कर पुनः उन्हीं आयुष्यकर्मदलिकों को भोगे विना जो उसका आगामीमरण होगा, ऐसे मरण का नाम आत्यन्तिकमरण है। इस मरण के बाद मोक्ष का सद्भाव होता है। अविरतजीवों का जो मरण होता है वह बालमरण है। विरतजीवों के मरण का नाम पण्डितमरण है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते है-'आवीचियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त! आवीचिकमरण कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा!' हे गौतम! 'पंचविहे पण्णत्ते' आवीचिकमरण पांच प्रकार का कहा गया है। जैसे-'दव्वा-

જેટલા આયુનો બંધ કર્યો હોય તે સમસ્ત આયુને ભોગવીને, તે ભવમાં જ જો આગામી ભવના સાવધિક આયુનો બંધ કરીને મરે છે, તો તે મરણને અવધિમરણ કહે છે. જે નરકાદિ આયુષ્યકર્મદલિકોને ભોગવીને જીવ મરે છે, અને મરીને પુનઃ એજ આયુષ્યકર્મદલિકોને ભોગવ્યા વિના જે તેનું આગામી મરણ થશે, તે મરણને આત્યન્તિક મરણ કહે છે. આ મરણ પછી મોક્ષનો સદ્ભાવ રહે છે. અવિરત જીવોનું જે મરણ હોય છે તેને બાલ-મરણ કહે છે વિરત જીવોના મરણને પંડિતમરણ કહે છે હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"આવીચિયમરણેણં મંતે! કઇવિહે પણ્ણત્તે?" હે ભગવન્! આવીચિકમરણ કેટલા પ્રકારનાં કહ્યાં છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા!" હે ગૌતમ! "પંચવિહે પણ્ણત્તે" આવીચિકમરણ આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યાં છે. "દવ્વાવીચિયમરણે, ખેત્તા-

तद्यथा-द्रव्यावीचिकमरणं १, क्षेत्रावीचिकमरणम् २, कालावीचिकमरणम् ३, भवावीचिकमरणम् ४, भावावीचिकमरणम् ५, गौतमः पृच्छति-'दव्वावीचिय-मरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? हे भदन्त द्रव्यावीचिकमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! द्रव्यावीचिक-मरणं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-नेरइयदव्वावीचियमरणे, तिरिक्खजोणिय-दव्वावीचियमरणे, मणुस्सदव्वावीचियमरणे, देवदव्वावीचियमरणे' तद्यथा-नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणम्, तिर्यग्योनिकद्रव्यावीचिकमरणम्, मनुष्यद्रव्या-वीचिकमरणम्, देवद्रव्यावीचिकमरणम्। गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइयदव्वावीचियमरणे, नेरइयदव्वावीचियमरणे ?' हे भदन्त तत्-

---

वीचियमरणे, खेत्तावीचियमरणे, कालावीचियमरणे, भवावीचियमरणे, भावावीचियमरणे' द्रव्यावीचिकमरण, क्षेत्रावीचिकमरण, कालावीचिक-मरण, भवावीचिकमरण और भावावीचिकमरण।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'दव्वावीचियमरणे णं भंते ! कइ-विहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! द्रव्यावीचिकमरण कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहे पण्णत्ते' द्रव्यावीचिकमरण चार प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'नेरइयदव्वावीचियमरणे, तिरिक्खजोणियदव्वावीचियमरणे, मणु-स्सदव्वावीचियमरणे, देवदव्वावीचियमरणे' नैरयिकद्रव्यावीचिकमरण, तिर्यग्योनिकद्रव्यावीचिकमरण, मनुष्यद्रव्यावीचिकमरण, देवद्रव्यावी-चिकमरण। 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइयदव्वावीचियमरणे, नेर-

---

वीचियमरणे, कालावीचियमरणे, भवावीचियमरणे, भावावीचियमरणे" (१) द्रव्या-वीચિકમરણ, (૨) ક્ષેત્રાવીચિકમરણ, (૩) કાલાવીચિકમરણ, (૪) ભવાવીચિ-કમરણ, અને (૫) ભાવાવીચિકમરણ હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"दव्वावीचियमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! દ્રવ્યાવીચિક-મરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते" હે ગૌતમ ! દ્રવ્યાવીચિકમરણના ચાર પ્રકારો કહ્યા છે "तंजहा" તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"नेरइयदव्वावीचियमरणे, तिरिक्खजोणियदव्वावीचियमरणे, मणुस्सदव्वावी-चियमरणे, देवदव्वावीचियमरणे" (૧) નૈરયિકદ્રવ્યાવીચિકમરણ, (૨) તિર્ય-ગ્યોનિકદ્રવ્યાવીચિકમરણ, (૩) મનુષ્યદ્રવ્યાવીચિકમરણ અને (૪) દેવદ્રવ્યાવી ચિકમરણ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइयदव्वावीचि-

अथ केनार्थेन–कथं तावत्, एवम् उच्यते–नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणं नैरयिक-द्रव्यावीचिकमरणपदप्रतिपाद्यमिति ? भगवानाह–'गोयमा ! जं णं नेरइया नेरइए दव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए गहियाइं बद्धाइं, पुट्ठाइं कडाइं, पट्ठवियाइं, निविट्ठाइं, अभिनिविट्ठाइं अभिसमन्नागयाइं भवंति, ताइं दव्वाइं आवीचीअणुसमयं निरंतरं मरंति त्ति कट्टु' हे गौतम ! यत्–यस्मात्कारणात् खलु नैरयिका नैरयिके द्रव्ये नैरयिकत्वेन वर्तमाना म्रियन्ते इत्यग्रेणान्वयो बोध्यः, किं कुर्वन्त इत्याह–यानि द्रव्याणि नैरयिकायुष्यतया स्पर्शनद्वारा गृहीतानि, बन्धनद्वारा बद्धानि प्रदेशप्रक्षेपद्वारा पुष्टानि विशिष्टानुभागद्वारा कृतानि, स्थिति-सम्पादनद्वारा प्रस्थापितानि, जीवप्रदेशेषु निविष्टानि निवेशितानि, जीवप्रदेशेष्वेव अभिव्याप्त्या सामस्त्येन निविष्टानि, अतिगाढतां प्राप्तानि, अथ च अभिसमन्वा

इयदव्वावीचियमरणे' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नैरयिक द्रव्यावीचिकमरण 'नैरयिकद्रव्यावीचिकमरण' इस पद द्वारा प्रतिपाद्य होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'जं णं नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताइं, गहियाइं, बद्धाइं पुट्ठाइं कडाइं पट्ठवियाइं, निविट्ठाइं अभिनिविट्ठाइं, अभिसमन्नागयाइं भवंति' नैरयिकद्रव्य में नैरयिकरूप से वर्तमान नैरयिक जीव, जीन द्रव्यों को उन्होंने नैरयिकायुष्करूप से स्पर्शनद्वारा गृहीत किया है, बन्धन द्वारा बांधा है, प्रदेशप्रक्षेप द्वारा पुष्ट किया है, विशिष्टानुभाग द्वारा किया है, स्थितिसंपादन द्वारा प्रस्थापित किया है, जीवप्रदेशों में निवेशित किया है और जीवप्रदेशों में ही समस्तरूप से अतिगाढता को पहुँचाया है, अथवा–अभिसमन्वागत–

मरणे, नेरइयदव्वावीचियमरणे ?" हे भगवन् ! आप शा कारणे एवुं कहो छो के "नैरयिकद्रव्यावीचिकमरण" ? एटले के "नैरयिकद्रव्यावीचिकमरण" आ पद द्वारा आप शुं कहेवा मागो छो–शेनुं प्रतिपादन करो छो ?

महावीर प्रभुनो उत्तर–"गोयमा !" हे गौतम ! जं णं नेरइया नेरइयदव्वे वट्टमाणा, जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए गहियाइं, बद्धाइं, पुट्ठाइं, कडाइं पट्ठवियाइं, निविट्ठाइं, अभिनिविट्ठाइं, अभिसमन्नागयाइं भवंति" नैरयिक द्रव्यमां नारक रूपे वर्तमान (रहेला) नैरयिक जीवोए जे द्रव्योने तेमणे नैरयिकायुष्क रूपे स्पर्शन द्वारा ग्रहण कर्यां छे, बन्धन द्वारा बांध्यां छे, प्रदेशप्रक्षेप द्वारा पुष्ट कर्यां छे, विशिष्टानुभाग द्वारा गाढ कर्यां छे, स्थितिसंपादक द्वारा प्रस्थापित कर्यां छे, जीवप्रदेशोमां निवेशित कर्यां छे, अने जीवप्रदेशोमां ज समस्त रूपे अति गाढताए पहोंचाड्यां छे, अने अभिसमन्वागत–उदयाव-

गतानि-उदयावलिकायां प्राप्तानि भवन्ति तानि द्रव्याणि नैरयिकावीचिकानि, अणुसमयं-प्रतिक्षणम्, अथ च निरन्तरम्-अविच्छेदेन सकलसमयेष्वित्यर्थः, म्रियन्ते-विमुञ्चन्ति। इति कृत्वा-इति हेतोर्नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणमुच्यते इति निगमयन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-नेरइयदव्वावीचियमरणे' हे गौतम! तत् तेनार्थेन-तेन कारणेन, एवमुच्यते-नैरयिक द्रव्यावीचिकमरणमिति, 'एवं जाव देवदव्वावीचियमरणे' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-तिर्यग्योनिकद्रव्यावीचिकमरणं, मनुष्यद्रव्यावीचिकमरणं, देवद्रव्यावीचिकमरणमपि अवसेयम्। गौतमः पृच्छति-'खेत्तावीचियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! क्षेत्रावीचिकमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! क्षेत्रावीचिकमरणं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-नेरइय-

---

उदयावलिका में प्राप्त किया है-ऐसे उन द्रव्यों को प्रतिक्षण निरन्तर प्रत्येक समयों में-छोडते हैं, इस कारण ऐसा मरण नैरयिकद्रव्यावीचिकमरण कहलाता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ नेरइयदव्वावीचियमरणे' इसी कारण हे गौतम! मैंने उसे नैरयिकद्रव्यावीचिकमरणशब्द द्वारा प्रतिपाद्य कहा है। 'एवं जाव देवदव्वावीचियमरणे' इसी प्रकार से तिर्यग्योनिक द्रव्यावीचिकमरण, मनुष्यद्रव्यावीचिकमरण और देवद्रव्यावीचिकमरण इनके विषय में भी जानना चाहिये।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'खेत्तावीचियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त! क्षेत्रावीचिकमरण कितने प्रकार का कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! क्षेत्रावीचिकमरण 'चउव्विहे पण्णत्ते' चार प्रकार का कहा गया है

લિકામાં પ્રાપ્ત-કર્યાં છે, એવાં તે દ્રવ્યોને ક્ષણે ક્ષણે-પ્રત્યેક સમયે નિરન્તર છોડે છે, આ કારણે એવા મરણને નૈરયિકદ્રવ્યાવીચિક મરણ કહેવાય છે. "से तेणट्ठेणं गोयमा! एव वुच्चइ नेरइयदव्वावीचियमरणे" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં તેને નૈરયિકદ્રવ્યાવીચિકમરણ શબ્દ દ્વારા પ્રતિપાદ્ય કહ્યું છે. "एवं जाव देवदव्वावीचियमरणे" એજ પ્રમાણે તિર્યંચયોનિકદ્રવ્યાવીચિકમરણ, મનુષ્ય દ્રવ્યાવીચિકમરણ અને દેવદ્રવ્યાવીચિકમરણના વિષયમાં સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"खेत्तावीचियमरणे णं भंते! कइ विहे पण्णत्ते?" હે ભગવન્! ક્ષેત્રાવીચિક મરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा!" "હે ગૌતમ! 'चउव्विहे पण्णत्त-तंजहा" ક્ષેત્રાવીચિક મરણના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે-"नेरइय-

खेत्तावीचियमरणे जाव देवखेत्तावीचियमरणे' तद्यथा—नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरणम्, यावत् तिर्यग्योनिकक्षेत्रावीचिकमरणम्, मनुष्यक्षेत्रावीचिकमरणम्। देवक्षेत्रावीचिकमरणम्। गौतमः पृच्छति—'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—नेरइयखेत्तावीचियमरणे नेरइयखेत्तावीचियमरणे?' हे भदन्त! तत्—अथ, केनार्थेन- कथं तावत् एवमुच्यते-नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरणं नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरणपदप्रतिपाद्यमिति? भगवानाह—'जं णं नेरइया नेरइयखेत्ते वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए०' हे गौतम! यत्—कारणात् खलु नैरयिका नैरयिकक्षेत्रे वर्त्तमानाः सन्तो यानि द्रव्याणि नैरयिकायुष्कतया गृहीतानि, बद्धानि, पुष्टानि, कृतानि प्रस्थापितानि, निविष्टानि, अभिनिविष्टानि., अभिसमन्वागतानि भवन्ति तानि द्रव्याणि प्रति-

'तं जहा' जैसे -'नेरइयखेत्तावीचियमरणे, जाव देवखेत्तावीचियमरणे' नैरयिक क्षेत्रावीचिकमरण यावत्–तिर्यग्योनिक क्षेत्रावीचिकमरण, मनुष्यक्षेत्रावीचिकमरण, और देवक्षेत्रावीचिकमरण, अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्ठेण भंते! एवं वुच्चइ नेरइयखेत्तावीचियमरणे, नेरइयखेत्तावीचियमरणे,' हे भदन्त! ऐसा आप किस किस कारण से कहते हैं कि नैरयिक क्षेत्रावीचिकमरण' नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरण' इस पद द्वारा प्रतिपादित होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जं णं नेरइया नेरइयखेत्ते वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए०' हे गौतम! नैरयिक क्षेत्र में वर्तमान नैरयिकों ने जिन द्रव्यों को नैरयिक के आयुष्यरूप से गृहीत किया है, बद्ध किया है, पुष्ट किया है, कृतकिया है, प्रस्थापित किया है, निविष्ट किया है, अभिनिविष्ट

खेत्तावीचियमरणे, जाव देवखेत्तावीचियमरणे" (१) नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरण, (२) तिर्यंग्योनिक क्षेत्रावीचिकमरण, (३) मनुष्यक्षेत्रावीचिकमरण, (४) देव क्षेत्रावीचिकमरण.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, नेरइयखेत्तावीचियमरणे, नेरइयखेत्तावीचियमरणे" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો કે નૈરયિકક્ષેત્રાવીચિક મરણ? એટલે કે "નૈરયિકક્ષેત્રાવીચિકમરણ" આ શબ્દ દ્વારા શું પ્રતિપાદિત થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–' जं णं नेरइयखेत्ते वट्टमाणा जाइं दव्वाइं नेरइयाउयत्ताए०" ઇત્યાદિ હે ગૌતમ! નૈરયિકના આયુષ્ય રૂપે ગ્રહણ કર્યાં છે, બદ્ધ કર્યાં છે, પુષ્ટ કર્યાં છે, કૃત કર્યાં છે, પ્રસ્થાપિત કર્યાં છે, નિવિષ્ટ કર્યાં છે, અભિનિવિષ્ટ કર્યાં છે, અભિસમન્વાગત કર્યાં છે, તે દ્રવ્યોને તેઓ

समयं निरन्तरं प्रतिमुञ्चन्ति इति कृत्वा-इति हेतोः, तत् तेनार्थेन नैरयिकक्षेत्रा-वीचिकमरणमुच्यते। 'एवं जहेव दव्वावीचियमरणे तहेव खेत्तावीचियमरणे वि' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथैव द्रव्यावीचिकमरणं प्रतिपादितं तथैव क्षेत्रावीचिक-मरणमपि प्रतिपादनीयम्, 'एवं जाव भावावीचियमरणे' एवं-पूर्वोक्तरीत्या एवं, यावत्-कालावीचिकमरणं, भवावीचिकमरणं, भावावीचिकमरणमवसेयम्, तद-भिलापक्रमस्तु-"कालावीचिकमरणं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-नैरयिककालावीचिकमरणम्, तिर्यग्योनिककालावी-चिकमरणम्, मनुष्यकालावीचिकमरणम्, देवकालावीचिकमरणम्, तत् केनार्थेन

किया है, अभिसमन्वागत किया है, उन द्रव्यों को वे प्रतिसमय निरन्तर छोड़ते रहते हैं इस कारण हे गौतम! नैरयिक-क्षेत्रावीचिकमरण' नैरयिकक्षेत्रावीचिकमरण' इस पद द्वारा प्रति-पाद्य हुआ है। 'एवं जहेव दव्वावीचियमरणे तहेव खेत्तावीचियमरणे वि' इस प्रकार जैसा द्रव्यावीचिकमरण कहा गया है। उसी प्रकार से क्षेत्रावीचिकमरण भी कहना चाहिये। 'एवं जाव भावावीचियमरणे' इसी प्रकार से यावत्-कालावीचिकमरण, भवावीचिकमरण और भावा-वीचिकमरण भी जानना चाहिये। इस विषय में अभिलाप क्रम इस प्रकार से है-'कालावीचियमरणे णं भंते! कइविधे पण्णत्ते' हे भदन्त! कालावीचिकमरण कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर 'गोयमा' हे गौतम! 'चउव्विहे पण्णत्ते' कालावीचिकमरण चार प्रकार का कहा गया है। जो इस प्रकार से है-नैरयिककालावीचिकमरण, तिर्य-ग्योनिककालावीचिकमरण, मनुष्यकालावीचिकमरण, और देवकाला-

પ્રતિસમય નિરન્તર છોડતાં રહે છે. તે કારણે હે ગૌતમ! એવાં મરણને "નૈરયિકક્ષેત્રાવીચિક મરણ" આ શબ્દ વડે મેં પ્રતિપાદિત કર્યું છે "एवं जहेव दव्वावीचियमरणे तहेव खेत्तावीचियमरणे वि" આ પ્રમાણે દ્રવ્યા-વીચિકમરણ વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન ક્ષેત્રાવી-ચિકમરણ વિષે પણ કરવું જોઈએ "एवं जाव भावावीचियमरणे" એજ પ્રમાણે કાલાવીચિકમરણ, ભવાવીચિક મરણ અને ભાવાવીચિકમરણ વિષે પણ સમજવું જોઈએ આ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રકારનો અભિલાપક્રમ બનશે-"कालावीचियमरणे णं भंते! कइविधे पण्णत्ते?" હે ભગવન્! કાલાવીચિક-મરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"चउव्विहे पण्णत्ते" હે ગૌતમ! કાલાવીચિક-મરણના ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે-(૧) નૈરયિકકાલાવીચિકમરણ,

भदन्त ! एवमुच्यते-नैरयिककालावीचिकमरणम् ? गौतम ! यत् खलु नैरयिकाः नैरयिककाले वर्तमाना नैरयिकायुष्कतया यानि द्रव्याणि गृहीतानि, बद्धानि पृष्टानि कृतानि प्रस्थापितानि, निविष्टानि, अभिनिविष्टानि अभिसमन्वागतानि भवन्ति तानि द्रव्याणि कालावीचिकानि अनुसमयं निरन्तरं प्रतिमुञ्चन्ति, इति कृत्वा, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-नैरयिककालावीचिकमरणमिति, एवं भवभावावीचिकमरणाभिलापा अपि स्वयमुन्नेयाः । गौतमः पृच्छति-'ओहिमरणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? ' हे भदन्त ! अवधिमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ?

वीचिकमरण, हे भदन्त ! नैरयिककालावीचिकमरण' नैरयिककालावीचिकमरण' इस शब्द द्वारा प्रतिपाद्य है ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? उत्तर प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! नैरयिककाल में वर्तमान नैरयिक जीवों ने जिन द्रव्यों को नैरयिकायुष्करूप से गृहीत किया है, बद्ध किया है, पुष्ट किया है, कृत किया है, प्रस्थापित किया है, निविष्ट किया है अभिनिविष्ट किया है, अभिसमन्वागत किया है, उन कालावीचिक द्रव्यों को वे प्रतिसमय निरन्तर छोडते रहते हैं इस कारण हे गौतम ! नैरयिककालावीचिकमरण, नैरयिककालावीचिकमरण ' इस पद द्वारा प्रतिपाद्य है ऐसा-मैंने कहा है । इसी प्रकार से भव और भावावीचिकमरणाभिलाप भी अपने आप बनाना चाहिये ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ओहिमरणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! अवधिमरण कितने प्रकार का कहा गया

---

(२) तिर्यंग्योनिक કાલાવીચિકમરણ, (૩) મનુષ્ય કાલાવીચિકમરણ અને (૪) દેવકાલાવીચિક મરણ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! " નૈરયિકકાલાવીચિક મરણ " આ પદ દ્વારા શું પ્રતિપાદિત થાય છે ? એટલે કે આ પ્રકારનું મરણ એટલે શું ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે ગૌતમ ! નૈરયિક કાળમાં રહેલા નૈરયિક જીવોએ જે દ્રવ્યોને નૈરયિકાયુષ્ક રૂપે ગ્રહણ કર્યાં છે, બદ્ધ કર્યાં છે, પુષ્ટ કર્યાં છે, કૃત કર્યાં છે, પ્રસ્થાપિત કર્યાં છે. તે કાલાવીચિક દ્રવ્યોને તેઓ પ્રતિસમય નિરન્તર છોડતાં રહે છે. તે કારણે હે ગૌતમ ! આ પ્રકારના મરણને મેં નૈરયિકકાલાવીચિકમરણ " આ પદ દ્વારા પ્રતિપાદ્ય કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે ભવ અને ભાવાવીચિકમરણ વિષયક અભિલાપો પોતાની જાતે જ સમજી લેવા જોઇએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" ओहिमरणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! અવધિમરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

भगवानाह–'गोयमा ! पंचविहे प० ,ते' हे गौतम ! अवधिमरणं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–दव्वोहिमरणे, खेत्तोहिमरणे, जाव भावोहिमरणे' तद्यथा–द्रव्यावधिमरणम्, क्षेत्रावधिमरणम्, यावत्–कालावधिमरणम्, भवावधिमरणम्, भावावधिमरणम् । गौतमः पृच्छति–'दव्वोहिमरणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! द्रव्यावधिमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! द्रव्यावधिमरणं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा–नेरइयदव्वोहिमरणे, जाव देवदव्वोहिमरणे,' तद्यथा नैरयिकद्रव्यावधिमरणम्, यावत् तिर्यग्योनिकद्रव्यावधिमरणम्, मनुष्यद्रव्यावधिमरणम्, देवद्रव्यावधिमरणम् । गौतमः पृच्छति–'सेकेणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–नेरइयदव्वोहिमरणे, नेरइय-

---

है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते हे गौतम ! अवधिमरण पांच प्रकार का कहा गया है–'तं जहा' जो इस प्रकार से है–'दव्वोहिमरणे खेत्तोहिमरणे, जाव भावोहिमरणे' द्रव्यावधिमरण क्षेत्रावधिमरण, यावत्–कालावधिमरण, भवावधिमरण । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'दव्वोहिमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! द्रव्यावधिमरण कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! ' हे गौतम ! द्रव्यावधिमरण 'चउव्विहे पण्णत्ते' चार प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जो इस प्रकार से है–'नेरइयदव्वोहिमरणे जाव देवदव्वोहिमरणे' नैरयिकद्रव्यावधिमरण, यावत्–तिर्यग्योनिक द्रव्यावधिमरण, मनुष्यद्रव्यावधिमरण, देवद्रव्यावधिमरण, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से केणट्ठेणं भंते !

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે–તંજહા" હે ગૌતમ ! અવધિમરણના પાંચ પ્રકારો પડે છે, જે નીચે પ્રમાણે છે–"દવ્વોહિમરણે, ખેત્તોહિમરણે, જાવ ભાવોહિમરણે" (૧) દ્રવ્યાવધિમરણ, (૨) ક્ષેત્રાવધિમરણ, (૩) કાલાવધિમરણ, (૪) ભવાવધિમરણ અને (૫) ભાવાવધિમરણ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"દવ્વોહિમરણેણં ભંતે ! કઇવિહે પણ્ણત્તે ?" હે ભગવન્ ! દ્રવ્યાવધિમરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"ગોયમા ! ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે–તંજહા" હે ગૌતમ ! દ્રવ્યાવધિમરણના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે–"નેરઇયદવ્વોહિમરણે, જાવ દેવદવ્વોહિમરણે" (૧) નૈરયિક દ્રવ્યાવધિમરણ, (૨) તિર્યગ્યોનિક દ્રવ્યાવધિમરણ, (૩) મનુષ્ય દ્રવ્યાવધિમરણ અને (૪) દેવ દ્રવ્યાવધિમરણ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ–નેરઇયદવ્વોહિમરણે નેરઇયદવ્વોહિમરણે ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે

दव्वोहिमरणे ?' हे भदन्त ! तत् अथ केनार्थेन–कथं तावत्–एवमुच्यते–नैरयिक-द्रव्यावधिमरणं नैरयिक द्रव्यावधिमरणपदप्रतिपाद्यमिति ? भगवानाह–'गोयमा ! जं णं नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति, तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले पुणो वि मरिस्संति' हे गौतम ! यत् यस्मात्कारणात् खलु नैरयिका नैरयिकद्रव्ये वर्तमानाः सन्तो यानि द्रव्याणि साम्प्रतम् वर्तमानकाले म्रियन्ते–प्रतिमुञ्चन्ति, ते एव खलु नैरयिकास्तानि एव द्रव्याणि अनागते काले–भविष्यतिकाले पापहेतुना पुनरपि संगृह्य मरिष्यन्ति–निर्जरिष्यन्तीति कृत्वा–इति हेतोः,' से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव दव्वोहिमरणे ' हे गौतम ! तत्–अथ, तेनार्थेन–तेन कारणेन, यावत्–नैरयिकद्रव्यावधिमरणमुच्यते । 'एवं तिरिक्खजोणियदव्वोहिमरणे, मणुस्सदव्वोहिमरणे, देवदव्वोहिमरणे वि ' एवं–पूर्वोक्तरीत्यैव, तिर्य-

---

एवं वुच्चइ–नेरइयदव्वोहिमरणे, नेरइयदव्वोहिमरणे' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नैरयिकद्रव्यावधिकमरण 'नैरयिक-द्रव्यावधिमरण' इस पद द्वारा प्रतिपाद्य है? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'जं णं नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति, तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले पुणो वि मरिस्संति' नैरयिक द्रव्य में वर्तमान नैरयिक जिन द्रव्यों को, वर्तमानकाल में छोडते हैं, वे ही नैरयिक उन्हीं द्रव्यों को भविष्यत्काल में पाप हेतुओं द्वारा पुनः गृहीत करके छोडेंगे–अर्थात् उनकी निर्जरा करेंगे। इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि नैरयिक द्रव्यावधिमरण–'नैरयिकद्रव्यावधि-मरण' इस पद द्वारा प्रतिपाद्य होता है। 'एवं तिरिक्खजोणियदव्वो-हिमरणे, मणुस्सदव्वोहिमरणे, देवदव्वोहिमरणे वि' इसी प्रकार से

नैरयिक द्रव्यावधिमरणु "नैरयिकद्रव्यावधिमरणु" आ पद द्वारा प्रतिपाद्य छे ? એટલે કે નૈરયિકદ્રવ્યાવધિમરણુનો ભાવાર્થ શો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "जं णं नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति, तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले पुणो वि मरिस्संति" નૈરયિક દ્રવ્યમાં વર્તમાન નારકો જે દ્રવ્યોને વર્તમાન કાળે છોડે છે, તે નારકો જ એજ દ્રવ્યોને ભવિષ્યકાળમાં પાપહેતુઓ દ્વારા ફરી ગૃહીત કરીને છોડશે–એટલે કે તેમની નિર્જરા કરશે હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નૈરયિકદ્રવ્યાવધિમરણુ "નૈરયિકદ્રવ્યાવધિમરણુ" આ પદ દ્વારા પ્રતિપાદ્ય થાય છે. "एवं तिरिक्खजोणियदव्वोहिमरणे, मणुस्सदव्वोहिमरणे, देवदव्वोहिमरणे वि" એજ પ્રમાણે તિર્યંચયોનિક દ્રવ્યાવધિમરણુ,

र्योनिकद्रव्यावधिमरणम्, मनुष्यद्रव्यावधिमरणम्, देवद्रव्यावधिमरणमपि अवसेयम्। 'एवं एएणं गमेणं खेत्तोहिमरणे वि, कालोहिमरणे वि, भवोहिमरणे वि, भावोहिमरणे वि' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, एतेन-उपर्युक्तेन, गमेन-द्रव्यावधिमरणविषयकाभिलापक्रमेण, क्षेत्रावधिमरणमपि, कालावधिमरणमपि, भवावधिमरणमपि, एवं भावावधिमरणमपि स्वयमवसेयम्। गौतमः पृच्छति-'आइंतियमरणेणं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! आत्यन्तिकमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते' हे गौतम! आत्यान्तिकमरणं खलु पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तं जहा-दव्वाइंतियमरणे, खेत्ताइं-

तिर्यग्योनिकद्रव्यावधिमरण, मनुष्यद्रव्यावधिमरण, और देवद्रव्यावधिमरण इसके सम्बन्ध में भी कथन जानना चाहिये। 'एवं एएणं गमेणं खेत्तोहिमरणे वि, कालोहिमरणे वि, भवोहिमरणे वि, भावोहिमरणे वि' इस पूर्वोक्त द्रव्यावधिमरणविषयक अभिलापक्रमद्वारा क्षेत्रावधिमरण भी, कालावधिमरण भी, भवावधिमरण भी, और भावावधिमरण भी समझ लेना चाहिये।

अब गौतमप्रभु से ऐसा पूछते हैं-'आइंतियमरणेणं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! आत्यन्तिकमरण कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! पंचविहे पण्णत्ते' आत्यन्तिकमरण पांच प्रकार का कहा गया है। जो इस प्रकार से हैं-'दव्वाइंतियमरणे, खेत्ताइंतियमरणे, जाव भावाइंतियमरणे' द्रव्यात्यन्तिकमरण, यावत्-कालात्यन्तिकमरण, भवात्यन्तिकमरण, और भावात्यन्तिकमरण,

મનુષ્યદ્રવ્યાવધિમરણ અને દેવદ્રવ્યાવધિમરણના વિષયમાં પણ કથન સમજવું જોઈએ. "एवं एएणं गमेणं खेत्तोहिमरणे वि, कालोहिमरणे वि, भवोहिमरणे वि, भावोहिमरणे वि" પૂર્વોક્ત દ્રવ્યાવધિમરણ વિષયક અભિલાપક્રમ દ્વારા ક્ષેત્રાવધિમરણ, કાલાવધિમરણ, ભવાવધિમરણ અને ભાવાવધિમરના પ્રકાર, સ્વરૂપ આદિ વિષયક કથન સમજી લેવું જોઈએ. હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"आइतियमरणेणं भंते! पुच्छा" હે ભગવન્! આત્યન્તિકમરણના કેટલા પ્રકારો કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "पचविहे पण्णत्ते-तंजहा" આત્યન્તિકમરણના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે-"दव्वाइंतियमरणे, खेत्ताइंतियमरणे जाव भावाइंतियमरणे" (૧) દ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ, (૨) ક્ષેત્રાત્યન્તિક મરણ, (૩) કાલાત્યન્તિકમરણ, (૪) ભવાત્યન્તિકમરણ અને (૫) ભાવાત્યન્તિકમરણ.

तियमरणे जाव भावाइंतियमरणे' तद्यथा-द्रव्यात्यन्तिकमरणं, यावत्-काला त्यन्तिकमरणम्, भवात्यन्तिकमरणम्, भावात्यन्तिकमरणम्, गौतमः पृच्छति-'दव्वाइंतियमरणेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! द्रव्यात्यन्तिकमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! द्रव्यात्यन्तिकमरणं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तं जहा-नेरइयदव्वाइंतियमरणे जाव देवदव्वाइंतियमरणे' तद्यथा-नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरणम्, यावत् तिर्यग्योनिकद्रव्यात्यन्तिकमरणम्, मनुष्यद्रव्यात्यन्तिकमरणं, देवद्रव्यात्यन्तिक मरणम्। गौतमः पृच्छति-' से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ नेरइय दव्वाइंतियमरणे,-नेरइयदव्वाइंतियमरणे?' हे भदन्त! तत् अथ, केनार्थेन-कथं तावत्, एवमुच्यते-नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरणमतिपाद्यं नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरणमिति? भगवानाह-'गोयमा! जं णं नेरइया नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'दव्वाइंतियमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त! द्रव्यात्यन्तिकमरण कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! द्रव्यात्यन्तिकमरण चार प्रकार का कहा गया है-जो इस प्रकार से है-'नेरइयदव्वाइंतियमरणे जाव देवदव्वाइंतियमरणे' नेरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरण यावत्-तिर्यग्योनिकद्रव्यात्यन्तिकमरण, मनुष्यद्रव्यात्यन्तिकमरण और देवद्रव्यात्यन्तिकमरण।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, नेरइयदव्वाइंतियमरणे, नेरइयदव्वाइंतियमरणे' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण कहते हैं कि नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरण 'नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरण' इस पद द्वारा प्रतिपाद्य हैं-'गोयमा! जं णं नेर-

---

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"દવ્વાઇંતિમરણેણં ભંતે! કઇવિહે પણ્ણત્તે" હે ભગવન્! દ્રવ્યાત્યન્તિકમરણ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા! ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે-તંજહા" હે ગૌતમ! દ્રવ્યાત્યન્તિકમરણ ચાર પ્રકારનું કહ્યું છે. જે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"નેરઇયદવ્વાઇંતિયમરણે જાવ દેવદવ્વાઇંતિયમરણે" (૧) નૈરયિકદ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ, (૨) તિર્યંગ્યોનિક દ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ, (૩) મનુષ્યદ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ અને (૪) દેવદ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"સે કેણટ્ઠેણં ભંતે! એવં વુચ્ચઇ-નેરઇયદવ્વાઇંતિયમરણે, નેરઇયદવ્વાઇંતિયમરણે" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નૈરયિકદ્રવ્યાત્યન્તિકમરણ "નૈરયિકદ્રવ્યાત્યન્તિમરણ" આ પદ દ્વારા પ્રતિપાદ્ય છે?

संपयं मरंति, तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले णो पुणो वि मरिस्संति, से तेणट्ठेणं जाव मरणे' हे गौतम ! यत्–यस्मात् कारणात् खलु नैरयिकाः नैरयिकद्रव्ये वर्तमानाः सन्तो यानि द्रव्याणि साम्प्रतं वर्तमानकाले म्रियन्ते–परित्यजन्ति, ते एव खलु नैरयिकास्तान्येव द्रव्याणि अनागते काले–भविष्यत्काले नो पुनरपि संगृह्य मरिष्यन्ति तत्–तेनार्थेन यावत्–नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरणमुच्यते, एवं तिरिक्खजोणियदव्वाइं तियमरणे, मणुस्सदव्वाइं तियमरणे, देवदव्वाइं तियमरणे' एवं–पूर्वोक्तरीत्यैव, तिर्यग्योनिकद्रव्यात्यन्तिकमरणं, मनुष्यद्रव्यात्यन्तिकमरणम्, देवद्रव्यात्यन्तिकमरणमपि अवसेयम्, 'एवं खेत्ताइं तियमरणे वि एवं जाव भावाइं तियमरणे वि' एवं–द्रव्यात्यन्तिकमरणवदेव क्षेत्रात्यन्तिकमरणमपि स्वयमूहनीयम्, एवं–तथैव, यावत् कालात्यन्तिकमरणम्, भवात्यन्तिक-

---

इया नेरइयदव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति, तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले णो पुणो वि मरिस्संति, से तेणट्ठेणं जाव मरणे' हे गौतम ! नैरयिक द्रव्य में वर्तमान नैरयिक जिन द्रव्यों को वर्तमानकाल में छोड़ते हैं, वे नैरयिक उन्हीं द्रव्यों को अनागतकाल में–भविष्यत्काल में–पुनःग्रहण करके नहीं छोड़ते हैं–इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरण 'नैरयिकद्रव्यात्यन्तिकमरण' इस पद द्वारा प्रतिपाद्य होता है। 'एवं तिरिक्खजोणियदव्वाइंतियमरणे, मणुस्सदव्वाइंतियमरणे, देवदव्वाइंतियमरणे' इसी प्रकार से तिर्यग्योनिकद्रव्यात्यन्तिकमरण, मनुष्यद्रव्यात्यन्तिकमरण और देवद्रव्यात्यन्तिक मरण भी जानना चाहिये। 'एवं खेत्ताइंतियमरणे वि एवं जाव भावाइंतियमरणे वि' द्रव्यात्यन्तिकमरण के जैसा ही क्षेत्रात्यन्तिकमरण भी सम

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "जंणं नेरइया नरइय दव्वे वट्टमाणा जाइं दव्वाइं संपयं मरंति, तेणं नेरइया ताइं दव्वाइं अणागए काले पुणो वि मरिस्संति, से तेणट्ठेणं जाव मरणे" હે ગૌતમ ! નૈરયિક દ્રવ્યમાં વર્તમાન નારકો જે દ્રવ્યોને વર્તમાન કાળમાં છોડે છે, એજ નારકો એજ દ્રવ્યોને ભવિષ્યકાળમાં ફરી ગ્રહણ કરીને છોડતાં નથી તે કારણે હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે નરયિકદ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ "નૈરયિકદ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ" આ પદ દ્વારા પ્રતિપાદ્ય હોય છે. "एवं तिरिक्खजोणियदव्वाइं तियमरणे, मणुस्सदव्वाइं तियमरणे, देवदव्वाइं तिय मरणे" એજ પ્રમાણે તિર્યંચ્યોનિક દ્રવ્યાત્યન્તિકમરણ, મનુષ્યદ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ અને દેવદ્રવ્યાત્યન્તિકમરણ વિષે પણ સમજવું "एवं खेत्ताइं तियमरणे वि एवं जाव भावाइं तियमरणे वि"

मरणम्, एवं भावात्यन्तिकमरणमपि स्वयमेवोहनीयम्। गौतमः पृच्छति-'बाल मरणेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! बालमरणं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! दुवालसविहे पण्णत्ते' हे गौतम! बालमरणं द्वादशविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-वलयमरणं जहा खंदए जाव गिद्धपिट्ठे' तद्यथा-वलयमरणं यथा स्कन्दके द्वितीयशतके प्रथमोद्देशके स्कन्दकप्रकरणे प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम् तथा च अत्यन्तक्षुधया व्याकुलतापूर्वकं मरणं वलयमरणमुच्यते, अथवा संयमाद् भ्रष्टस्य मरणं वलन्मरणं वलयमरणं वोच्यते, गृध्रपक्षिभिः, मृगयाकारि श्वादि पशुभिर्वा स्पृष्टाद्-विदारणाद् मरणं-गृध्रस्पृष्टमरणमुच्यते,

ज्ञना चाहिये। तथा इसी प्रकार से यावत्-कालात्यन्तिकमरण, भवात्यन्तिकमरण और भावात्यन्तिकमरण भी जानना चाहिये।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'बालमरणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त! बालमरण कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! दुवालसविहे पण्णत्ते' हे गौतम! बालमरण १२ प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'वलयमरणं जहा खंदए जाव गिद्धपिट्ठे' उसके ये १२ भेद द्वितीयशतक के प्रथम उद्देशे में जो स्कन्दक प्रकरण आया है उसमें कहे गये हैं। यहां पहिला और अन्तिम भेद लिखा गया है। अत्यन्त क्षुधा से व्याकुलतापूर्वक जो मरण होता है-उसका नाम वलयमरण है। अथवा संयम से भ्रष्ट हुए जीव का जो मरण होता है वह वलन्मरण या वलयमरण कहा गया है यह प्रथम भेद है। गृद्धपक्षियों के द्वारा अथवा

द्रव्यात्यन्तिकमरणना જેવું જ કથન ક્ષેત્રાત્યન્તિકમરણ, કાલાત્યન્તિકમરણ, ભવાત્યન્તિક મરણ અને ભાવાત્યન્તિક મરણના પ્રકાર આદિ વિષે પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" बालमरणेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते " હે ભગવન્! બાલમરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा! दुवालसविहे पण्णत्ते-तंजहा " હે ગૌતમ! બાલમરણના નીચે પ્રમાણે ૧૨ પ્રકાર કહ્યા છે-" वलयमरणं जहा खंदए जाव गिद्धपिट्ठे " બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં જે સ્કન્દક પ્રકરણ આવ્યું છે, તેમાં તેના વલયમરણથી લઇને ગૃદ્ધસ્પૃષ્ટમરણ પર્યન્તના જે બાર ભેદો બતાવ્યા છે, તેમને અહીં ગ્રહણ કરવા જોઇએ અત્યંત ક્ષુધાને કારણે વ્યાકુલતાપૂર્વક જે મરણ થાય છે, તેનું નામ વલયમરણ છે. અથવા સંયમથી ભ્રષ્ટ થયેલા જીવનું જે મરણ થાય છે તેને વલન્મરણ અથવા વલયમરણ કહે છે આ પહેલો ભાવ છે ગીધ આદિ શિકારી પક્ષીઓ દ્વારા

एवमन्यान्यपि अवशिष्टानि दशमरणानि यथा—वशार्त्तमरणं२, अन्तःशल्यमरणं३, तद्भवमरणं४, गिरिपतनमरणं५, तरुपतनमरणं६, जलप्रवेशनमरणं७, ज्वलनप्रवेश-मरणं८, विषभक्षणमरणं९, शस्त्रोपपातमरण१०, चेति गौतमः पृच्छति—'पंडियमरणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! पण्डितमरणं खलु कति विधम् प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—'गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! पण्डितमरणं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पाओवगमरणेय, भत्तपच्चक्खाणेय' तद्यथा पादपोप-गमनं च भक्तप्रत्याख्यानं च, तत्र धरायां पतितस्य छिन्नपादपस्य-वृक्षस्येव

शिकारी कुत्से आदि पशुओं के द्वारा विदारण कर देने से जो मरण होता है वह गृद्धपृष्टमरण है यह बारहवां भेद है। अवशिष्ट १० मरणभेद इस प्रकार से हैं—वशार्तमरण२, अन्तःशल्यमरण३, तद्भव-मरण४, गिरिपतनमरण५, तरुपतनमरण६, जलप्रवेशमरण७, ज्वलन-प्रवेशमरण८, विषभक्षणमरण९, शस्त्रोपपातमरण१०, वैहायसमरण११, इसका विशेषविवेचन स्कन्दक प्रकरण से जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'पंडियमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! पण्डितमरण कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं'गोयमा' हे गौतम ! पण्डितमरण 'दुविहे पण्णत्ते' दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है—'पाओवगमणे य, भत्त-पच्चक्खाणे य' पादपोपगमन और भक्तप्रत्याख्यान जमीन पर गिरे

અથવા શિકારી કૂતરા આદિ પશુઓ દ્વારા શરીરનું વિદારણ થવાથી જે મૃત્યુ થાય છે, તેનું નામ ગૃદ્ધસ્પૃષ્ટ મરણ છે. આ બારમો ભેદ છે. બાકીના ૧૦ ભેદો આ પ્રમાણે છે—વશાર્તમરણ ૨, અંતઃશલ્યમરણ ૩, તદ્‌ભવમરણ ૪, ગિરિપતનમરણ ૫, તરૂપતનમરણ ૬, જલપતનમરણ ૭, જ્વલનપ્રવેશમરણ ૮, વિષભક્ષણમરણ ૯, શસ્ત્રોપપાતમરણ ૧૦, વૈહાયસમરણ ૧૧, આ મરણ પ્રકારોનું વિશેષ વર્ણન સ્કન્દક પ્રકરણમાં વાંચી લેવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—"पंडियमरणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते" હે ભગવન્ ! પંડિતમરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते-तंजहा" હે ગૌતમ ! પંડિતમરણના બે પ્રકાર કહ્યા છે. તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—"पाओवगमणे य, भत्तपच्चक्खाणे य" (૧) પાદપોપગમનમરણ, (૨) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન-

चलनादिवर्जितम् एकस्यामेवस्थितौ उपगमनम्-वर्तनम् पादपोगमनमुच्यते। चतुर्विधाहारपरित्यागपूर्वकं मरणं भक्तप्रत्याख्यानमुच्यते। गौतमः पृच्छति-'पाओवगमणेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! पादपोपगमनं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-णीहारिमेय, अणीहारिमेय, जाव नियमं अपडिकम्मे' हे गौतम! पादपोपगमनं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-निर्हारिमं च, अनिर्हारिमं च, तत्र वसतेरेकदेशे यत्पादपोपगमनं क्रियते, मृतकलेवरस्य वा यतो निःसार्यते तत् निर्हारिमपादपोपगमनमुच्यते, यत्तु गिरिगुहा-

---

हुए वृक्ष के जैसा जिस मरण में चलने आदि क्रियाओं का त्याग हो जाता है-अर्थात् एक ही स्थिति में जिसमें साधक बना रहता है उस मरण का नाम पादपोपगमन है। तथा जिस मरण में तीनों अथवा चारों प्रकार के आहार का त्याग कर दिया जाता है-उस मरण का नाम भक्तप्रत्याख्यानमरण है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पाओवगमणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त! पादपोपगमन कितने प्रकार का होता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! पादपोपगमन दो प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'णीहारिमे य, अणीहारिमे य, जाव नियमं अपडिकम्मे' निर्हारिम और अनिर्हारिम, वसति के एकदेश में जो पादपोपगमन किया जाता है कि जहां से मृतकलेवर को बाहर निकालना पडता है वह निर्हारिम पादपोपगमन

મરણ જમીન પર પડેલાં વૃક્ષની જેમ જે મરણમાં હલનચલન આદિ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે, અથવા સાધક એક જ સ્થિતિમાં પડયો રહીને જે મરણને ભેટે છે, તે મરણને પાદપોપગમનમરણ કહે છે જે મરણમાં ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. તે મરણને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણ કહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"पाओवगमणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते" હે ભગવન્! પાદપોપગમનમરણના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"दुविहे पण्णत्ते-तंजहा" હે ગૌતમ! પાદપોપગમન મરણના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-"णीहारिमे य, अणीहारिमे य, जाव नियमं अपडिकम्मे" (૧) નિર્હારિમ અને (૨) અનિર્હારિમ રહેઠાણના એક સ્થાનમાં જે પાદપોપગમન કરાય છે તેને નિર્હારિમ પાદપોગમન કહે છે. ત્યાંથી મૃતશરીરને બહાર કાઢવું પડે છે પર્વતની ગુફા, જંગલ આદિ

याम् अन्यत्र वा वनादौ पादपोपगमनं विधीयते यतो वा मृतकलेवरस्य बहिर्निस्सारणं न कर्तव्यं भवति तद् अनिर्हारिमं पादपोपगमनमुच्यते, कलेवरस्यानिर्हरणीयत्वात्, यावत् उपर्युक्तं द्विविधमपि पादपोपगमनरूपं मरणं चतुर्विधाहारप्रत्याख्याननिष्पन्नं चेदं नियमात्-नियमतः, अप्रतिकर्म-शरीरसंस्कारशुश्रूषादिवर्जितमेव भवति । गौतमः पृच्छति-'भत्तपच्चक्खाणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? हे भदन्त ! भक्तप्रत्याख्यानं खलु मरणं कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-' एवं तं चेव , नवरं नियमं सपडिकम्मे ' हे गौतम ! एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, तथैव भक्तप्रत्याख्यानरूपं मरणमपि निर्हारिमानिर्हारिमभेदेन द्विविधं प्रज्ञप्तम् , किन्तु

है । तथा पर्वत की गुफा में या इसी प्रकार के और दूसरे स्थान में-जो पादपोपगमन किया जाता है कि जहां से मृतकलेवर को बाहर नहीं निकालना पडे वह अनिर्हारिमपादपोपगमन है । यावत्-उपर्युक्त-दोनों प्रकार का भी पादपोपगमनरूपमरण चतुर्विधआहार के प्रत्याख्यान से निष्पन्न होता है। और इसमें साधक अपने शरीर के संस्कार शुश्रूषा आदि से रहित होता है । न तो वह अपने शरीर की सेवा शुश्रूषा स्वयं करता है और न दूसरों से ही कराता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'भत्तपच्चक्खाणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! भक्तप्रत्याख्यान कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'एवं तं चेव, नवरं नियमं सपडिकम्मे' हे गौतम ! भक्तप्रत्याख्यानमरण भी निर्हारिम और अनिर्हारिम के भेद से दो प्रकार का कहा गया है, परन्तु इसमें यह विशेषता है कि यह दोनों प्रकार भी भक्तप्रत्या-

---

એકાન્ત સ્થાનમાં જે પાદપોપગમન કરવામાં આવે છે તેને અનિર્હારિમ પાદપોપગમન કહે છે. ત્યાંથી મૃતશરીરને બહાર કાઢવું પડતું નથી ઉપર્યુક્ત બન્ને પ્રકારના પાદપોપગમન રૂપ મરણ ચારે પ્રકારના આહારના પરિત્યાગપૂર્વક જ થાય છે. તેની સાધના કરતો સાધક પોતાના શરીરનાં સંસ્કાર, સેવા, શુશ્રૂષા આદિથી રહિત હોય છે. તે પોતે પોતાના શરીરની સેવા-શુશ્રૂષા કરતો નથી અને બીજાની પાસે સેવાશુશ્રૂષા કરાવતો પણ નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"ભત્તપચ્ચક્ખાણે ણં ભંતે ! કઇવિહે પણ્ણત્તે ?" હે ભગવન્ ! ભક્તપ્રત્યાખ્યાનના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं तंचेव, नवरं नियमं सपडिकम्मे" હે ગૌતમ ! ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણના પણ નિર્હારિમ અને અનિર્હારિમ, આ બે

नवरं--विशेषस्तु द्विविधमपि भक्तप्रत्याख्यानरूपं मरणं नियमात्--अवश्यमेव सप्रतिकर्म शरीरसंस्कारसहितं भवति। अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह--'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! तदेवं--भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त! तदेवं--भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० ४ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात--जगद्वल्लभ--प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त--
'जैनाचार्य' पदभूषित--कोल्हापुरराजगुरु--
बालब्रह्मचारि--जैनाचार्य--जैनधर्मदिवाकर
--पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतके
सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥१३-७॥

ख्यानमरण नियम से सप्रतिकर्म--शरीरसंस्कार सहित होता है। अब अन्त में गौतम भगवान् के वाक्य को प्रमाण मानते हुए कहते हैं--'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त। जैसा आपने कहा है वह वैसा ही है--अर्थात् सर्वथा सत्य ही है--हे भदन्त। जैसा आपने कहा है वह वैसा ही है अर्थात् सर्वथा सत्य ही है--हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह वैसा ही है--अर्थात् सर्वथा सत्य ही है--इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतक का सातवां उद्देशक समाप्त ॥ १३-७ ॥

પ્રકાર કહ્યા છે. પરન્તુ તેમાં વિશેષતા એટલી જ છે કે આ બન્ને પ્રકારના ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણુ નિયમથી જ સપ્રતિકર્મ (શરીર સંસ્કાર સહિત) હોય છે.

ઉદ્દેશકને અંતે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે-"सेवं भंते। सेवं भंते! त्ति" હે ભગવન્! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સત્ય છે. હે ભગવન્! આપે જેવું કહ્યું તે સર્વ એવું જ છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાના સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતી સૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૩-૭॥

अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते—

त्रयोदश शतके अष्टमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

कर्मप्रकृतिवक्तव्यता प्ररूपणम् ।

कर्मप्रकृतिवक्तव्यता ।

मूलम्—"कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तं जहा—एवं बंधट्ठिइउद्देसो भाणियव्वो निरवसेसो जहा पण्णवणाए, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू०१॥

छाया—कति खलु भदन्त! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? गौतम! अष्ट कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, एवं बन्धस्थित्युद्देशको भणितव्यो निरवशेषो यथा प्रज्ञापनायां, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० १ ॥

अष्टम उद्देशः समाप्तः

टीका—सप्तमोद्देशके मरणस्य प्ररूपितत्वेन तस्य चायुष्ककर्मस्थितिक्षयरूपतया कर्मस्वरूपं प्ररूपयितुम् अष्टमोद्देशकमारभते कइ णं भंते' इत्यादि। 'कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! कति

आठवां उद्देशा

इस उद्देशे में कर्मप्रकृति की वक्तव्यता कही गई है।

कर्मप्रकृतिवक्तव्यता—

'कइ णं भंते कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' इत्यादि।

टीकार्थ—सप्तम उद्देशे में मरण की प्ररूपणा की है। यह मरण आयुकर्म की स्थिति के क्षयरूप होता है। इस कारण यहां सूत्रकार ने कर्मस्वरूप की प्ररूपणा करने के लिये इस अष्टम उद्देशे की प्ररूपणा किया है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'कइ णं भंते! कम्मपगडीओ

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ ઉદ્દેશકમાં કર્મપ્રકૃતિની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

—કર્મપ્રકૃતિવક્તવ્યતા—

"કઇ ણં ભંતે! કમ્મપગડીઓ પણ્ણત્તાઓ" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સાતમાં ઉદ્દેશકમાં મરણની વક્તવ્યતાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. તે મરણ, આયુકર્મની સ્થિતિના ક્ષયરૂપ હોય છે. તે કારણે કર્મસ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરવા માટે સૂત્રકારે આ આઠમાં ઉદ્દેશકનું પ્રરૂપણ કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"કઇ ણં

खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! अष्ट कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-'एवं बंधट्ठिय उद्देसो भाणियव्वो निरवसेसो जहा पन्नवणाए' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, बन्धस्थित्युद्देशकः निरवशेषः-सम्पूर्णः, भाणितव्यो-वक्तव्यः, यथा प्रज्ञापनायास्त्रयोविंशतितमपदस्य द्वितीयोद्देशके प्रतिपादितस्तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यः । अन्ते गौतम आह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेत्याशयः ॥ सू० १ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥१३-८॥

पण्णत्ताओ' हे भदन्त ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा' हे गौतम ! 'अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ', कर्म प्रकृतियां आठ कही गई हैं । 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'एवं बंधट्ठिइ उद्देसो भाणियव्वो निरवसेसे जहा पन्नवणाए' इस प्रकार यहां पूर्वोक्त रीति से प्रज्ञापना का बन्धस्थिति उद्देशक पूरा कहना चाहिये । अर्थात्-प्रज्ञापना के २३ वें पद के द्वितीयोद्देशक में जैसा कहा गया है, वैसा ही यहां पर कहना चाहिये, अब अन्त में गौतम 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपका कथन सर्वथा सत्य है, हे भदन्त ! आपका कथन सर्वथा सत्य है ऐसा कह कर यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो जाते हैं ॥ सूत्र १ ॥

अष्टम उद्देशक समाप्त १३-८ ॥

भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ" હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિઓ કેટલી કહી છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ" કર્મપ્રકૃતિઓ આઠ કહી છે. 'तं जहा' તે આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ નીચે પ્રમાણે છે-"एवं बंधठिइउद्देसो भाणियव्वो निरवसेसो जहा पन्नवणाए" આ પ્રમાણે અહીં પૂર્વોક્ત રીતે પ્રજ્ઞાપનાનો "બન્ધસ્થિતિ ઉદ્દેશક" પૂરેપૂરો કહેવો જોઇએ. એટલે કે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશકના ૨૩માં પદમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ થવું જોઇએ અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કહે છે કે-"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" હે ભગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સર્વથા સત્ય છે, આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૧॥

॥ આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૩-૮ ॥

अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते–

वैक्रियशक्तिहेतुवक्तव्यता।

मूलम्–"रायगिहे जाव एवं वयासी–से जहा नामए केइपुरिसे केयाघडियं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा केयाघडिया किच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा? गोयमा! हंता, उप्पएज्जा, अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू केयाघडियाकिच्चहत्थगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए? गोयमा! से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थे णं हत्थे एवं जहा तइयसए पंचमुद्देसए जाव नो चेवणं संपत्तीए विउव्विसु वा, विउव्विस्संति वा, से जहा नामए–केइपुरिसे हिरन्नपेलं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा हिरण्णपेलहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं, सेसं तं चेव, एवं सुवन्नपेलं, एवं रयणपेलं, वइरपेलं, वत्थपेलं, आभरणपेलं, एवं वियलकिड्डं, सुंबकिड्डं, चम्मकिड्डं, कंबलकिड्डं, एवं अयभारं तंबभारं, तउयभारं, सीसगभारं, सुवण्णभारं, हिरण्णभारं, वइरभारं, से जहा नामए–वग्गुलीसिया दो वि पाए उल्लंबिया उल्लंबिया, उड्ढं पाया अहोसिरा चिट्ठेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा वग्गुलीकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं, एवं जन्नोवइयवत्तव्वया भाणियव्वा जाव विउव्विस्संति वा, से जहा–नामए–जलोयासिया उदगंसि कायं उव्विहिया उव्विहिया गच्छेज्जा, एवामेव, सेसं जहा नामए बीयं बीयगसउणे सिया दो वि पाए समतुरंगेमाणे समतुरंगेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे, सेसं तं

चेव, से जहा नामए-पक्खिविरालिए सिया रुक्खाओ रुक्खं डेवेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे सेसं तं चेव, से जहानामए जीवं जीवगसउणे सिया दो वि पाए समतुरंगेमाणे समतुरंगेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे सेसं तं चेव, से जहा नामए-हंसे सिया तीराओ तीरं अभिरममाणे अभिरममाणे गच्छेज्जा एवा-मेव अणगारे हंस किच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं तं चेव, से जहा नामए समुद्दवायसए सिया वीईओ वीइं डेवेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव तहेव, से जहानामए-केइपुरिसे चक्कं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा चक्ककिच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं सेसं जहा केयाघाडियाए, एवं छत्तं, एवं चामरं, से जहा नामए-केइपुरिसे रयणं गहाय गच्छेज्जा, एवं चेव, एवं वइरं वेरुलियं जाव रिट्ठं, एवं उप्पलहत्थगं, एवं पउम-हत्थगं, एवं कुमुदहत्थगं, एवं जाव से जहा नामए-केइपुरिसे सहस्सपत्तगं गहाय गच्छेज्जा एवं चेव, से जहा नामए-केइ-पुरिसे भिसं अवद्दालिय अवद्दालिय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भिसं किच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं तं चेव, से जहा नामए मुणालिया सिया उदगंसि कायं उम्मज्जिय चिट्ठिज्जा, एवामेव, सेसं जहा वग्गुलीए, से जहानामए वणसंडे सिया किण्हे किण्होभासे जाव निकुरंबभूए पासादीए४ एवामेव अणगारे वि भावियप्पा वणसंडकिच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पाएज्जा सेसं तं चेव, से जहा नामए-पुक्खरिणी सिया

चउक्कोणा समतीरा अणुपुव्व सुजाय जाव सुसुन्नइय महुर सरणादिया पासादियाः४ एवामेव अणगारे वि भावियप्पा पोक्खरिणी किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा? हंता उप्पएज्जा। अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू पोक्खरिणी किच्च गयाइं रूवाइं विउव्वित्तए? सेसं तं चेव जाव विउव्विस्संति वा, से भंते! किं मायी विउव्वइ, अमायी विउव्वइ? गोयमा! मायी विउव्वइ, नो अमायी विउव्वइ, मायी णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते० एवं जहा तइय-सए चउत्थुद्देसए जाव अत्थि तस्स आराहणा, सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ त्ति ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्-तत् यथानाम कश्चित्पुरुषः केया घटिकां गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा केयाघटिकाकृत्य हस्तगतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्? गौतम! हन्त, उत्पतेत्, अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः केयाघटिकाकृत्यहस्तं गतानि रूपाणि विकुर्वितुम्? गौतम! तत् यथा नाम-युवतिं युवा हस्तेन हस्तं० एवं यथा तृतीय-शतके पञ्चमोद्देशके यावत् नो चैव खलु संप्राप्त्या व्यकुर्विषुर्वा, विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा, तत् यथान.म-कश्चित् पुरुषो हिरण्यपेटिकाम् गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव अनगारोऽपि भवितात्मा हिरण्यपेटिकाहस्तकृत्यगतेन आत्मना शेषं तदेव एवं सुवर्णपेटिकाम्, एवं रत्नपेटिकाम्, वज्रपेटिकाम्, वस्त्रपेटिकाम्, आभ-रणपेटिकाम्, एवं विदलकटम्, शुम्बकटम्, चर्मकटम्, कम्बलकटम्, एवम् अयोभारम्, ताम्रभारम्, त्रपुषभारम्, सीसकभारम्, सुवर्णभारम्, हिरण्यभा-रम्, वज्रभारम्, तत् यथानाम-वल्गुली स्यात् द्वावपि पादौ उत्कम्प्य उत्कम्प्य ऊर्ध्वं पादः, अधः शिराः, तिष्ठेत्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा वल्गुली कृत्यहस्तगतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायसि, एवं यज्ञोपवीतवक्तव्यता भणितव्या, यावत्-विकुर्विष्यन्ति वा, तत् यथा नाम-जलौकाः स्यात् उदके कायम् उद्-वुह्य उद्वुह्य गच्छेत्, एवमेव शेषं यथा-वल्गुल्याम्, तत् यथानाम-बीजं बीजक-

शकुनिः स्यात् द्वावपि पादौ समतुरङ्गायमानः, समतुरङ्गायमानो गच्छेत्, एवमेव अनगारः शेषं तदेव, तत् यथानाम-पक्षि विडालकः स्यात् वृक्षात् वृक्षं डीयमानो गच्छेत्, एवमेव अनगारः शेषं तच्चैव, तत् यथानाम-हंसः स्यात् तीरात् तीरम् अभिरममाणः अभिरममाणो गच्छेत् एवमेव अनगारो हंसकृत्यहस्तगतेन आत्मना तदेव, तत् यथानाम-समुद्रवायसः स्यात् वीचिकात् वीचिकं डीयमानो गच्छेत्, एवमेव तथैव, तत् यथानाम-कश्चित् पुरुषः चक्रं गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव, अनगारोऽप भावितात्मा चक्रकृत्यहस्तगतेन आत्मना, शेषं यथा केयाघटिकया, एवं छत्रम्, एवं चामरम्, तत् यथानाम-कश्चित्पुरुषो रत्नं गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव, एवं वज्रम्, वैडूर्यकम्, यावत्-रिष्टम्, एवम् उत्पलकहस्तकम्, एवं पद्महस्तकम् एवं कुमुदहस्तकम्, एवं यावत्-तत् यथानाम कश्चित् पुरुषः सहस्रपत्रकं गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव, तत् यथानाम-कश्चित् पुरुषो विसम् अवदार्य अवदार्य गच्छेत्; एवमेव अनगारोऽपि विसकृत्यहस्तगतेन आत्मना तदेव, तत् यथा नाम-मृणालिका स्यात् उदके कायम् उन्मज्ज्य उन्मज्ज्य तिष्ठेत्, एवमेव शेषं यथा वल्गुल्याम्। तत् यथानाम-वनषण्डः स्यात् कृष्णः कृष्णावभासः, स्यात्-निकुरम्बभूतः प्रासादीयः ४, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा वनषण्डकृत्यहस्तगतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् शेषं तदेव, तत् यथानाम-पुष्करिणी स्यात् चतुष्कोणा समतीरा आनुपूर्व्यं सुजात यावत् सदुन्नतमधुरसरणादिकाः प्रासादिकाः एवमेव अनगारोऽपि भवितात्मा पुष्करिणीकृत्यहस्तगतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्? हन्त, उत्पतेत्, अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः पुष्करिणी कृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुम्? शेषं तदेव यावत् विकुर्विष्यन्ति वा, तत् भदन्त! किं मायी विकुर्वति, अमायी विकुर्वति? गौतम! मायी विकुर्वति, नो अमायी विकुर्वति, मायी खलु तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः० एवं यथा तृतीयशतके चतुर्थोद्देशके यावत् अस्ति तस्याराधना, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! यावत् विहरति इति ॥ सू० १ ॥

॥ नवमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—अष्टमोद्देशके कर्मस्थितेरुक्तत्वेन कर्मवशाच्च वैक्रियकरणशक्तिर्भवतीति तद्वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'रायगिहे' इत्यादि, 'रायगिहे जाव एवं वयासी'-राजगृहे यावत्-नगरे स्वामी समवसृतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्षद् निर्गच्छति, तच्छ्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणः गौतमः पर्युपासीनः एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'से जहा नामए केइपुरिसे केयाघडियं गहाय गच्छे-

ज्जा' तत्-अथ, यथानाम कश्चित्पुरुषः केयाघटिकां-रज्जुप्रान्तबद्धघटिकां गृहीत्वा गच्छेत् अत्र रज्जुवाचकः 'केया शब्दो देशीयो वर्तते 'एवामेव अणगारे विं भावियप्पा केयाघडियाकिच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा ?',

नववें उद्देशे का प्रारंभ

वैक्रियशक्तिवक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ—आठवें उद्देशे में कर्मस्थिति कही गई है-कर्म के वश से ही वैक्रिय करने की शक्ति होती है-इसलिये सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा उसका वर्णन किया है-'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में महावीरस्वामी पधारे, उनसे धर्मकथा सुनने के लिये परिषदा निकली और धर्मकथा सुनकर वह पीछे अपने २ स्थान पर चली गई। इसके बाद विनय से नम्र होकर गौतमस्वामी ने प्रभु से धर्मश्रवण करने की अभिलाषा से प्रेरित होकर ऐसा पूछा 'से जहानामए केइपुरिसे केयाघडियं गहाय गच्छेज्जा' हे भदन्त! जैसे कोई पुरुष केयाघटिका को-रज्जुप्रान्तबद्धघटिका को-लेकर चलता है-'यहां 'केया' शब्द रज्जु का वाचक है और यह देशीय शब्द है। तात्पर्य इसका ऐसा है कि जब मनुष्य परदेश आदि जाने को उद्यत होता है-तो वह अपने लोटे के गले में डोरे का-फंदा डाल कर रख लेता है। ताकि उसे कूंए पर पानी पीने में अड़चन न हो-इसी बात को लेकर गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि भदन्त!

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

—વૈક્રિયશક્તિવક્તવ્યતા—

ટીકાર્થ—આઠમાં ઉદ્દેશકમાં કર્મસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. વૈક્રિયકરવાની શક્તિ કર્મને જ આધીન હોય છે તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા તેનું વર્ણન કર્યું છે. "रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા ધર્મકથા સાંભળવાને માટે પરિષદ નીકળી ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ ધર્મશ્રવણ કરવાની અભિલાષાથી પ્રેરાઈને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—"से जहा नामए केइ पुरिसे केयाघडियं गहाय गच्छेज्जा" હે ભગવન્! જેવી રીતે કોઈ પુરુષ કેયાઘટિકાને-ગળે દોરી બાંધેલા લોટાને-લઈને ચાલે છે, (અહીં "केया" પદ રજ્જૂ (દોરી)નું વાચક છે અને તે ગામઠી શબ્દ છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે જ્યારે મનુષ્ય પરદેશ જવાને માટે નીકળે છે, ત્યારે કૂવામાંથી પાણી કાઢવા માટે એક લોટો અને દોરી પાસે રાખે છે લોટાના ગળામાં દોરીનો ગાળીઓ

एवमेव-तथैव, अनगारोऽपि भावितात्मा केयाघटिकाकृत्यहस्तगतेन-केयाघटिका-रज्जुप्रान्तबद्धघटिका, तल्लक्षणं यत् कृत्यं-कार्यं, तत् हस्ते गतं यस्य स, तथाविधेन आत्मना, ऊर्ध्वं विहायसि-आकाशे किम् उत्पतेत्? भगवानाह-'गोयमा! हंता, उप्पएज्जा' हे गौतम! हन्त-सत्यमेव, तथाविधोऽनगारः ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् गौतमः पृच्छति-'अणगारेणं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू केयाघडियाहत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए' हे भदन्त! अनगारः खलु भावितात्मा कियन्तः तावत् केयाघटिकाहस्तकृत्यगतानि-रज्जुप्रान्तबद्धहस्तस्थित

जैसा कोई मनुष्य लोटे के गले में डोर का फन्दा डालकर चलता है-तो क्या इसी प्रकार से 'अणगारे वि भावियप्पा केयाघडियाकिच्चहत्थगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा' भावितात्मा अनगार भी अपनी वैक्रियलब्धि से रज्जुप्रान्तबद्धघटिका को लेकर चलते हुए मनुष्य के जैसा अपना आकार बनाकर-इसरूप से अपनी विकुर्वणा कर-आकाश में उड सकता है? 'केयाघडियाकिच्चहत्थगएणं' का अर्थ है रज्जुप्रान्तबद्धघटिकारूपकार्यहस्तगत है जिसके ऐसे अपने से। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता उप्पाएज्जा' हाँ गौतम! सत्य है ऐसा अनगार इस प्रकार के रूप की विकुर्वणा करके आकाश में उड सकता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू केयाघडियाहत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए' हे भदन्त!

નાખીને તે કૂવામાંથી પાણી કાઢીને પીવે છે), એજ પ્રમાણે "अणगारे वि भावियप्पा केयाघडियाकिच्चहत्थगएण अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा" શું ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ પોતાની વૈક્રિયલબ્ધિ વડે, ગળે દોરી બાંધેલા લોટાને લઈને ચાલતા મનુષ્યના જેવો પોતાનો આકાર બનાવીને-તે રૂપે પોતાની વિકુર્વણા કરીને-આકાશમાં ઊડી શકે છે ખરાં? "केयाघडियाकिच्चहत्थगएणं" આ પદનો અર્થ "દોરીનો છેડો જેના ગળે બાંધ્યો છે એવા લોટાને ગ્રહણ કરીને" અથવા "આ પ્રકારનું કાર્ય જેના હાથમાં છે એવાં પોતાને."

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, उप्पाएज्जा" હા, ગૌતમ! એવું બની શકે છે. એ પ્રકારના અણુગાર આ પ્રકારના રૂપની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊડી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू केयाघडियाहत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए" હે ભગવન્! ભાવિતાત્મા

घटिकात्मकानि रूपाणि विकुर्वितुं प्रभु र्भवति, भगवानाह-'गोयमा ! से जहां नामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे एवं जहा तइयसए पंचमुद्देसए जाव नो चेव णं संपत्तीए विउव्विंसु वा, विउव्विसंति वा' हे गौतम ! तत्-अथ, यथानाम कश्चित् युवतिं कश्चित् युवा हस्तेन स्वकरेण, हस्तं गृहीत्वा परस्परसंश्लिष्टः सन् गच्छेत् इत्यादि, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा-तृतीय शतके पञ्चमोद्देशके प्रतिपादितः तथैव अत्रापि प्रतिपत्तव्यः तद्वक्तव्यतावधिमाह-यावत् जम्बूद्वीपं द्वीपं वैक्रियरूपैः पूरयितुं समर्थः नो चैव खलु सम्प्राप्त्या-तदव-गाहनेन तत्करणेन व्यकुर्विंषु र्वा, विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा, तथा च तेषां वैक्रियकरणशक्तिप्रदर्शनपरमात्रमिदं वाक्यम्, नतु वस्तुगत्या तदवगाहेन काल-

भावितात्मा अनगार रज्जुप्रान्तबद्ध हस्तस्थितघटिकात्मकरूपों की विकु-र्वणा करने के लिये समर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे, एवं जहा तइयसए पंचमुद्दे-सए जाव नो चेव णं संपत्तीए विउव्विंसु वा विउव्विति वा विउव्वि-स्संति वा' हे गौतम ! जैसे कोई युवा पुरुष किसी युवति का अपने हाथ से हाथ पकड़कर आपस में मिल जुल कर चलता है, इत्यादि कथन जैसा तृतीयशतक के पंचम उद्देशक में किया गया है-वैसा ही कथन यहां पर भी करना चाहिये । यावत् वह जम्बूद्वीप नामके द्वीप को अपने वैक्रियरूपों से भर सकने में समर्थ हो सकता है, परन्तु ऐसा आज तक न उसने किया है, न वह करता है और न आगे भी वह ऐसा करेगा यह तो उसकी वैक्रिय शक्ति का प्रदर्शन मात्र परक कथन

અણુગાર, ગળે દોરી બાંધેલા લોટાને હાથમાં ગ્રહણ કર્યો હોય એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને શું સમર્થ હોય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! से जहा नामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे, एवं जहा तइयसए पंचमुद्देसए जाव नो चेव णं संपत्तीए विउव्विंसु वा, विउव्विंति वा, विउव्विस्संति वा " હે ગૌતમ ! જેવી રીતે કોઈ યુવાન પુરુષ પોતાના હાથ વડે કોઈ યુવતિનો હાથ પકડીને ચાલવાને સમર્થ હોય છે, (એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે) ઇત્યાદિ કથન ત્રીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકના કથન અનુસાર અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ "તે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને પોતાનાં વૈક્રિય રૂપો વડે ભરી શકવાને સમર્થ હોય છે, પરન્તુ તેમણે ભૂત-કાળમાં કદી ભર્યો નથી, વર્તમાનમાં ભરતા નથી અને ભવિષ્યમાં ભરશે નહીં' તેમની વૈક્રિય શક્તિનો નિર્દેશ કરવાને માટે જ આ કથન અહીં કરવામાં

त्रयेऽपि तेषां विकुर्वणादि प्रतिपादनं संभवति। 'से जहा नामए—केइपुरिसे हिरन्नपेलं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा हिरण्णपेलहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं सेसं तंचेव' तत्—अथ, यथा नाम—कश्चित् पुरुषो हिरण्यपेटिकां—हिरण्यस्य मञ्जूषां गृहीत्वा—हस्तेन आदाय गच्छेत्, एवमेव—तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा हिरण्यपेटिकाहस्तकृत्यगतेन—हिरण्यपेटिकालक्षणं हस्ते कृत्यं कार्यं गतं यस्य स, तथाविधेन आत्मना हिरण्यपेटिका रूपाणि विकुर्वित्वा शेषं तदेव—पूर्वोक्तवदेव—ऊर्ध्वं विहायसि—आकाशे उत्पतेत् 'एवं सुवन्नपेलं, एवं रयणपेलं, वइरपेलं, वत्थपेलं, आभरणपेलं, एवं—पूर्वोक्तरीत्यैव यथा कश्चित् पुरुषः सुवर्णपेटिकां—सुवर्णस्य मञ्जूषाम्, एवं—तथैव

है। अर्थात् उसकी वैक्रियशक्ति से यदि ऐसा करना चाहे तो कर सकता हैं, ऐसा सामर्थ्य उसकी वैक्रियशक्ति में है। परन्तु ऐसी विक्रिया वह कालत्रय में भी नहीं करता है। कि जिससे वह अपने द्वारा विकुर्वित रूपों से जम्बूद्वीप जैसे क्षेत्र को पूरा भर देवे अथवा भरा हो, या भर देगा। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से जहानामए केइपुरिसे हिरन्नपेलं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा हिरण्णपेलहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं०' हे भदन्त! जैसे कोई पुरुष चांदी की पेटी को लेकर हाथ में पकडकर चलता है, उसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी चांदी की पेटी लेकर चलते हुए मनुष्य के जैसे रूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है क्या? 'एवं सुवन्नपेलं एवं रयणपेलं, वइरपेलं, वत्थपेलं, आभरणपेलं' इसी प्रकार जैसे कोई पुरुषसुवर्ण की पेटी को, कोई पुरुष रत्न की पेटी को, कोई पुरुष हीरे

આવ્યું છે એટલે કે તેમની વૈક્રિય શક્તિથી તેઓ એવું કરવા ધારે તો કરી શકે છે, એવું સામર્થ્ય તેમની વૈક્રિયશક્તિમાં છે, પરન્તુ એવી વિક્રિયા તેઓ કાળત્રયમાં કદી કરતા નથી એટલે કે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા વિકુર્વિત રૂપો વડે તેમણે કદી જંબૂદ્વીપને ભર્યો નથી, ભરતા નથી અને ભરશે નહીં.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—"से जहानामए केइ पुरिसे हिरन्नपेलं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा हिरण्णपेलहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं०" હે ભગવન્! જેમ કોઈ પુરુષ ચાંદીની પેટીને પોતાના હાથમાં પકડીને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે શું ભાવિતાત્મા અણગાર પણ ચાંદીની પેટી લઈને ચાલતા મનુષ્યના જેવા રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઉપર આકાશમાં ઊડી શકે છે ખરાં? "एवं सुवन्नपेलं, एवं रयणपेलं, वइरपेलं, वत्थपेलं, आभरणपेलं" એજ પ્રમાણે જેવી રીતે કોઈ પુરુષ સુવર્ણની પેટીને, કોઈ પુરુષ રત્નની પેટીને, કોઈ

कश्चित् रत्नपेटिकां रत्नानां मञ्जूषाम् , एवं कश्चित् वज्रपेटिकां-हीरक मञ्जूषाम्, एवं कश्चित् वस्त्रपेटिकाम् , तथैव कश्चित् आभरणपेटिकाम्-अलङ्करणमञ्जूषां गृहीत्वा गच्छेत् एवमेव अनागारोऽपि भावितात्मा सुवर्णरत्नवज्रवस्त्राभरणपेटिका हस्तकृत्यगतेन आत्मना सुवर्णादिपेटिका रूपाणि विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् इति भावः, 'एवं वियलकिड्डं सुंबकिड्डं चम्मकिड्डं कंबलकिड्डं' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव कश्चित्पुरुषो यथा विदलकटम्-विदलो वंशस्तन्निर्मितकटम्-आसन-विशेषम्, शुम्बकटम्-शुम्बं-तृणम्-तन्निर्मितकटम्, चर्मकटम्-चर्मपरिपूर्ण, खट्वा-दिकम्, कम्बलकटम्-मेषलोमनिर्मितकम्बलम् , गृहीत्वा गच्छेत् , तथैव अन-गारोऽपि भावितात्मा विदलकटादि हस्तकृत्यगतेन आत्मना वंशकटादि रूपाणि

की पेटी को कोई पुरुष आभरण की पेटी को, लेकर चलता है। इनकी पेटीका के रूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हां गौतम ! भावितात्मा अनगार भी ऐसे रूपों की विकुर्वणा करके ऊँचे आकाश में उड सकता है । 'एवं वियलकिड्डं, सुंब-किड्डं, चम्मकिड्डं, कंबलकिड्डं' विदल शब्द का अर्थ बांस और कट शब्द का अर्थ-चटाई या आसनविशेष है। सुंब शब्द का अर्थ तृण है ।

गौतमने प्रभु से इस सूत्र द्वारा ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! जैसे कोई पुरुष वंशनिर्मित आसन विशेष को, शुम्बकटको-तृणनिर्मित आसन विशेष को, चर्मकटको-चर्मकट को-चर्म से परिपूर्ण खट्वा आदि को, कम्बलकट-मेंढ के रोम से निर्मित कम्बल को, लेकर चलता है, उसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी वंशकटादिरूपों की विकुर्वणा करके

પુરુષ હીરાની પેટીને, કોઈ પુરુષ વસ્ત્રની પેટીને, કોઈ પુરુષ આભરણની પેટીને હાથમાં લઈને ચાલતો હોય, એવાં હાથમાં જુદી જુદી પેટીઓવાળા મનુષ્યોના જેવા રૂપોની વિકુર્વણા કરીને પણ શું તેઓ આકાશમાં ઊડી શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હા, ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર પણ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઉપર આકાશમાં ઊડી શકે છે.

"एवं वियलकिड्डं, सुंबकिड्डं, चम्मकिड्डं, कंबलकिड्डं" વિદલ એટલે વાંસ, કટ એટલે ચટાઈ અથવા આસનવિશેષ, અને શુંબ એટલે તૃણ આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" હે ભગ-વન્ ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ વાંસની ચટાઈ અથવા આસન વિશેષને, તૃણની ચટાઈને, ચર્મના આસનવિશેષને, ઘેટાની ઊનમાંથી બનાવેલ કાંબળાને હાથમાં લઈને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે શું ભાવિતાત્મા અણગાર પણ વાંસનિર્મિત

विकुर्वित्वा, ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्, 'एवं अयभारं, तंबभारं, तउयभारं, सीसगभारं हिरन्नभारं सुवन्नभारं वइरभारं' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, यथा कश्चित् पुरुषः अयोभारं-लोहभारम्, ताम्रभारम्, त्रपुषभारम्-रङ्गभारम्, सीसकभारम्, हिरण्यभारम्-रजतभारम्, सुवर्णभारम्, वज्रभारम् गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा अयोभारादि हस्तकृत्यगतेन आत्मना अयोभारादि रूपाणि विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् इति भावः। अपरं दृष्टान्तमाह- 'से जहानामए-वग्गुली सिया दोवि पाए उल्लंबिया उल्लंबिया उड्ढं पाया अहो सिरा चिट्ठेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा वग्गुली किच्चगएणं अप्पा-

ऊपर आकाश में उड़ सकता है क्या ? इसी प्रकार से 'अयभारं, तंबभारं, तउयाभारं, सीसगभारं, हिरन्नभारं, सुवन्नभारं, वइरभारं,' हे भदन्त ! जैसे कोई पुरुष लोहभार को, तांबे के भार को, त्रपुष भार को, रांगे के भार को, सीसे के भार को हिरण्य के भार को-रजत के भार को, वज्र के भार को लेकर चलता है, इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी क्या अयोभारादिरूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है ? तो इन सब प्रश्नों का उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि हां, गौतम ! भावितात्मा अनगार भी इन पूर्वोक्त प्रश्नित रूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से जहानामए वग्गुलीसिया दो वि पाए उल्लंबिया २ उड्ढं पाया अहोसिरा चिट्ठेज्जा, एवामेव

ચટાઈ આદિને હાથમાં ગ્રહણ કરેલ હોય એવાં મનુષ્ય રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે ખરાં ? એજ પ્રમાણે ' अयभारं, तंबभारं, तउयमारं, सीसगभारं, हिरन्नभारं, सुवन्नभारं, वइरभारं ” જેમ કોઈ પુરુષ લોહભારને, તાંબાનાભારને, જસતનાભારને, સીસાનાભારને, ચાંદીનાભારને, સુવર્ણનાભારને, અને વજ્રના ભારને હાથમાં લઈ ને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ શું અયોભારાદિનું વહન કરતાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે ખરાં ?

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-હા, ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત સઘળાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ભાવિતાત્મા અણુગાર આકાશમાં ઊંચે ઊડી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“से जहा नामए वग्गुलीसिया दो वि पाए उल्लंबियार उड्ढं पाया अहोसिरा चिट्ठेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा,

णेणं उड्ढं वेहासं' तत्-अथ, यथानामेति वाक्यालङ्कारे वग्गुली चमगादड़पद-वाच्यः चर्मपक्षः पक्षिविशेषः स्यात् कदाचित्, द्वावपि पादौ उल्लम्ब्य उल्लम्ब्य पौनःपुन्येन वृक्षादिना सह लम्बयित्वा, ऊर्ध्वपादा-ऊर्ध्वं पादौ यस्याः सा ऊर्ध्वपादा, अधःशिराः-अधः अधस्तात् शिरो यस्याः सा अधःशिराः तिष्ठेत्, एवमेव-तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा वल्गुलीकृत्यगतेन-वल्गुलीवत् कृत्यं-कार्यं गतं यस्य तेन तथाविधेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायसि-आकाशे उत्पतेत्, 'एवं जन्नोवइयवत्तव्वया भाणियव्वा जाव विउव्विस्संति वा' एवं तथैव, यज्ञोपवीतवक्तव्यता भणितव्या तथा च यथा कश्चित् ब्राह्मणः कण्ठे यज्ञोपवीतं निधाय गच्छेत् तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा धृतकण्ठयज्ञोपवीतब्राह्मणरूपं विकुर्वित्वा यावत्-ऊर्ध्वं विहायसि

अणगारे वि भावियप्पा वग्गुलीकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं' हे भदन्त ! जैसे चमगादड़-चर्मपक्षवालापक्षिविशेष-दोनों पैरों को ऊपर वृक्षादि की शाखा पर लटका कर और मस्तक को नीचा करके लटक जाता है, उसी प्रकार से क्या भावितात्मा अनगार भी ऐसे रूपकी विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है ? इसी प्रकार जैसे ब्राह्मण कण्ठे में यज्ञोपवीत रखकर चलता है, उसी प्रकार से क्या भावितात्मा अनगार भी धृतकण्ठयज्ञोपवीतवाले ब्राह्मणरूप की विकुर्वणा करके यावत् ऊपर आकाश में उड सकता है ? तो इन दोनों का उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-हां, गौतम ! वह भावितात्मा अनगार ऐसे रूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है । अथ-वह भावितात्मा अनगार ब्राह्मणसंबंधी अपने वैक्रियरूप से जम्बूद्वीप नामके इस द्वीप

वग्गुलीकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं" હે ભગવન્ ! જેમ ચામાચિડિયું બન્ને પગને વૃક્ષાદિની શાખા સાથે ઉપર લટકાવીને અને મસ્તકને નીચે રાખીને લટકી રહે છે, એજ પ્રમાણે શું ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ એવાં રૂપની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે ખરાં ? એજ પ્રમાણે જેવી રીતે બ્રાહ્મણ ગળામાં યજ્ઞોપવીત (જનોઈ) રાખીને ચાલે છે, એવી જ રીતે શું ભાવિતાત્મા અણુગાર ગળામાં જનોઈ ધારણ કરેલા બ્રાહ્મણના રૂપની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે ખરાં ?

આ બન્ને પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-હા, ગૌતમ ! તે ભાવિતાત્મા અણુગાર એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે. વળી તે ભાવિતાત્મા અણુગાર બ્રાહ્મણસંબંધી પોતાના

उत्पतेत् अथ च वैक्रियरूपः जम्बूद्वीपं द्वीपं पूरयितुं समर्थः किन्तु नो खलु सम्प्राप्त्या-तदवगाहनेन तथाविधब्राह्मणरूपः जम्बूद्वीपं द्वीपं पूरयितुं कदाचित् अविकुर्वीत्, विकुर्वति, विकुर्विष्यति वा, तेषां विकुर्वणाशक्तिप्रदर्शनमात्रमेतत्, नतु प्रस्तुत स्तथा विकुर्वणादिकं करोतीति भावः, अन्यं दृष्टान्तमाह-'से जहा नामए-जलोया सिया उदगंसि कायं उव्विहिया, उव्विहिया गच्छेज्जा, एवामेव सेसं जहा वग्गुलीए' तत्-अथ यथा नामेति वाक्यालंकारे जलौकाः-जलम् ओको-निवासस्थानम् यस्य स जलौकाः 'जोंक' पदवाच्यः जलजो द्वीन्द्रिय-जीवविशेषः स्यात्-कदाचित् उदके कायम्-उद्बुह्य-उद्बुह्य-पौनः पुन्येन

को पूरे रूप में भर सकने में समर्थ है, परन्तु ऐसे ब्राह्मणरूपों से ब्राह्मण रूप वाला बनकर वह भावितात्मा अनगार न कभी इस प्रकार की विकुर्वणा करता है, न पहिले कभी ऐसी उसने विकुर्वणा की है और न भविष्यत् में भी वह ऐसी विकुर्वणा करेगा, यहां जो इस प्रकार का कथन किया गया है वह केवल उसमें ऐसे रूपों की विकुर्वणा करने की शक्ति-है-यह प्रकट करने के लिये ही किया गया है। वास्तव में वह ऐसे रूपों की विकुर्वणा करता नहीं है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से जहानामए जलोया सिया, उदगंसि कायं उव्विहिया उव्विहिया गच्छेज्जा एवामेव सेसं वग्गुलीए' यहां यथानाम पद वाक्यालंकार में प्रयुक्त हुआ है-हे भदन्त! जैसे जोंक-जल में अपने शरीर को प्रेर प्रेर कर-चलती है उसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी क्या तथाविध जोंक के रूपों को विकुर्वणा

વૈક્રિય રૂપ વડે આ જંબૂદ્વીપને સંપૂર્ણ રૂપે ભરી દઈ શકવાને સમર્થ હોય છે, પરન્તુ એવાં બ્રાહ્મણનાં રૂપોની વિકુર્વણા તેમણે પહેલાં કદી કરી નથી, વર્તમાનમાં પણ તેઓ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં અહીં તેમની વિકુર્વણા શક્તિને પ્રકટ કરવાના હેતુથી જ આ કથન કરવામાં આવ્યું છે. સમસ્ત જંબૂદ્વીપને સંપૂર્ણ રૂપે ભરી દે એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરવાની શકિત હોવા છતાં વાસ્તવમાં તેઓ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરતા નથી, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"સે જહા નામए जलोया सिया, उदगंसि कायं उव्विहिया, उव्विहिया गच्छेज्जा, एवामेव सेसं वग्गुलीए" (અહીં 'યથા નામ' પદ વાક્યાલંકારમાં પ્રયુક્ત થયું છે.) હે ભગવન્! જેવી રીતે જળો પોતાના શરીરને સંકોચી સંકોચીને પાણીમાં ચાલે છે, એજ પ્રમાણે શું ભાવિતાત્મા અણગાર પણ એવાં જળોનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે ખરાં?

उत्क्षेपं इत्यर्थः, गच्छेत्, एवमेव-तथैव शेषो यथा वल्गुवर्गा-तथैव अनगारो भावितात्मा-जलौकः कृत्यहस्तगतेन आत्मना तथाविधजलौको रूपाणि विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। पुनराह-'से जहा नामए बीयं बीयगसउणे सिया दोवि पाए समतुरंगेमाणे समतुरंगेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे सेसं तं चेव' तत्-अथ यथा नामेति वाक्यालंकारे, बीजं बीजकशकुनिः-बीजं बीजकामिधानः पक्षीस्यात्-कदाचित् द्वावपि पादौ समतुरङ्गायमाणः-समौ तुल्यौ तुरङ्गस्य-अश्वस्य सदृशं पादोत्क्षेपणं कुर्वन् समतुरङ्गायमाणः-घोटकसदृशं सदैव पादोत्क्षेपणं पुनः पुनः कुर्वन् गच्छेत्, एवमेव-तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव समतुरङ्गायमाणः बीजं बीजकशकुनिकृत्यगतेन आत्मना तथाविधशकुनिरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। पुनरप्याह-' से जहा णामए-पक्खिविरालिए सिया रुक्खाओ रुक्खं डेवेमाणे गच्छेज्जा एवामेव अणगारे, सेसं तं चेव' तत्-अथ, यथानामेति वाक्यालंकारे, पक्षिविडालिकः-चर्मपक्षिविशेषः स्यात् कदाचित् वृक्षात् वृक्षान्तरं डीयमानः-उत्प्लवन्-अतिक्रामन्

करके ऊपर आकाश में उड सकता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं हां, गौतम ! इस प्रकार से रूपों की विकुर्वणा करके वह भावितात्मा अनगार ऊपर आकाश में उड सकता है। तथा-जिस प्रकार 'बीयं बीयगसउणेसिया दो वि पाए समतुरंगेमाणे समतुरंगेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे सेसं तंचेव' बीजंबीजक नाम का पक्षी घोडे के जैसा दोनों पैरों को एक साथ उठा कर चलता है, इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी तथाविध शकुनिरूप की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। 'से जहा नामए पक्खिविरालए सिया, रुक्खाओ रुक्खं डेवेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे, सेसं तं चेव' अथवा-जैसे विडालकपक्षी-चर्मपक्षीविशेष-एक वृक्ष से दूसरे वृक्षको लांघ कर चलता है, इसी

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હા, ગૌતમ ! આ પ્રકારનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઊડી શકે છે-તથા જેમ "बीयं बीयगसउणे सिया दो वि पाए, समतुरंगेमाणे समतुरंगेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे, सेस तंचेव" બીજક નામનું પક્ષી ઘોડાની જેમ બન્ને પગને એક સાથે ઉઠાવીને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ એવાં શકુનિરૂપોની (હંસચકલીનાં જેવાં રૂપોની) વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. "से जहा नामए पक्खि विरालए सिया, रुक्खाओ रुक्खं डेवेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे, सेसं तंचेव" અથવા જેવી રીતે વિડાલક પક્ષી (ચર્મપક્ષી વિશેષ) એક વૃક્ષ પરથી બીજા વૃક્ષને ઓળંગીને ચાલે છે,

गच्छेत्, एवमेव—तथैव अनगारः शेषं तदेव—पूर्वोक्तवदेव भावितात्मा तथाविध-पक्षिविडालककृत्यहस्तगतेन आत्मना तादृशपक्षिविडालकरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। तथा 'से जहा नामए—जीवं जीवगसउणे सिया दोवि पाए समतुरंगेमाणे समतुरंगमाणे गच्छेज्जा; एवामेव अणगारे सेसं तं चेव' तत्—अथ, यथानामेति वाक्यालंकारे जीवं जीवकशकुनिः—जीवं जीवकनामा चकोरः पक्षि-विशेषः स्यात्—कदाचित्, द्वावपि पादौ समतुरङ्गायमाणः समतुरङ्गायमाणः—पौनः पुन्येन घोटकवत् पादविक्षेपपूर्वकं गच्छेत्, एवमेव—तथैव अनगारः शेषं तदेव—पूर्वोक्तवदेव, भावितात्मा जीवं जीवककृत्यहस्तगतेन आत्मना तथाविधजीवं जीवकशकुनिरूपं विकुर्वित्वा, ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। तद्यथा—से जहा नामए—हंसे सिया तीराओ तीरं अभिरममाणे अभिरममाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे हंसकिच्चगएणं अप्पाणेणं तं चेव' तत्—अथ, यथानाम—हंसः कश्चित्, स्यात्—कदाचित्, तीरात् तीरम् अभिरममाणः अभिरममाणः पौनः पुन्येन रमणं कुर्वन्

प्रकार से भावितात्मा अनगार भी तथाविध विडालपक्षी के रूप की विकुर्वणा करके ऊँचे आकाश में उड सकता है। तथा—'से जहानामए जीवंजीवगसउणे सिया दो वि पाए समतुरंगेमाणे समतुरंगेमाणे गच्छे-ज्जा, एवामेव अणगारे सेसं तं चेव' जिस प्रकार जीवंजीवक चकोरपक्षी; घोडे के जैसा दोनों पैर साथ उठाकर चलता है, इसी प्रकार भावितात्मा अनगार भी तथाविध जीवंजीवक शकुनि के रूपकी विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। तथा—'से जहा नामए हंसे सिया, तीराओ तीरं अभिरममाणे अभिरममाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे हंस-किच्चगएणं अप्पाणेणं तं चेव' जिस प्रकार कोई हंस एक तीरे से दूसरे तीर पर बारबार रमण करता हुआ चलता है, इसी प्रकार भावितात्मा

એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ તે પ્રકારના રૂપની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઊડી શકે છે.

તથા—" से जहा नामए जीवंजीवगसउणे सिया दो वि पाए समतुरंगे-माणे समतुरंगेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे सेसं तंचेव " જેમ જીવંજીવક (ચકોર પક્ષી) ઘોડાની જેમ બન્ને પગને સાથે ઉઠાવીને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ એવાં જ જીવંજીવક પક્ષીના રૂપની વિકુ-ર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. " से जहा नामए हंसे सिया, तीराओ तीरं अभिरममाणे अभिरममाणे गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे हंसकिच्च-गएणं तंचेव " જેમ કોઈ હંસ એક કિનારાથી બીજા કિનારા સુધી વારંવાર

गच्छेत्, एवमेव अनगारो भावितात्मा हंसकृत्यगतेन–हंसवत् कृत्य कार्यं गतं यस्य तेन तथाविधेन आत्मना तदेव–पूर्वोक्तवदेव तथाविधहंसरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। अथवा–'से जहानामए समुद्दवायसए सिया वीईओ वीइं डेवेज्जमाणे गच्छेज्जा, एवामेव तहेव' तत्–अथ, यथानाम–कश्चित् समुद्रवायसः स्यात्–कदाचित्, वीचितः तरङ्गात्, वीचिम्–तरङ्गान्तरं डीयमानः–समुल्लवमानो गच्छेत्, एवमेव तथैव–पूर्वोक्तवदेव, अनगारो भावितात्मा तथाविध समुद्रवायसकृत्यगतेन आत्मना समुद्रवायसरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। 'से जहा नामए–केइपुरिसे चक्कं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा चक्कहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं सेसं जहा केयाघडियाए' तत् अथ, यथानाम–कश्चित् पुरुषश्चक्रं गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव तथैव, अनगारोऽपि भावितात्मा चक्रहस्तकृत्यगतेन–चक्रं हस्ते कृत्यं कार्यं गतं यस्य स तेन तथाविधेन आत्मना चक्रहस्तकृत्यगतरूपाणि विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्'

अनगार भी तथाविध हंस के रूप की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। अथवा–'से जहा नामए समुद्दवायसए सिया वीईओ वीइं डेवेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव तहेव' जैसे समुद्रवायस–एक तरंग से दूसरी तरंग पर उछलता हुआ चलता है। इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी समुद्रवायस (काक) के रूप की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। अथवा–'से जहानामए–केइपुरिसे चक्कं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा चक्कहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं सेसं जहा केयाघडियाए' जिस प्रकार कोई पुरुष चक्र को हाथ में लेकर चलता है, इसी प्रकार भावितात्मा अनगार भी अपने द्वारा–चक्र–हस्तकृत्यगतरूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है।

જળક્રીડા કરતો કરતો વિચરે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ એવાં જ હંસના રૂપની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. અથવા–"से जहा नामए समुद्दवायसए सिया, वीईओ वीइं डेवेमाणे गच्छेज्जा, एवामेव तहेव" જેમ સમુદ્રવાયસ એક તરંગ પરથી બીજા તરંગ પર ઉછળતો ઉછળતો ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ સમુદ્રવાયસના (કાગડો) રૂપની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે, અથવા–"से जहा नामए केइ पुरिसे चक्कं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा चक्कहत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं सेसं जहा केयाघडियाए" જેવી રીતે કોઈ પુરુષ ચક્રને હાથમાં લઈને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ હાથમાં ચક્ર ધારણ કરેલાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી

शेषं यथा केयाघटिकायाः प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम् 'एवं छत्तं, एवं चामरं' एवं-तथैव यथा कश्चित्पुरुषश्छत्रं गृहीत्वा गच्छेत्, एवं-यथैव यथा कश्चित् पुरुषश्चामरं गृहीत्वा गच्छेत्, तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा छत्रहस्तकृत्यगतेन आत्मना, चामरहस्तकृत्यगतेन आत्मना च ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् इति भावः। तथा 'से जहानामए-केइपुरिसे रयणं गहाय गच्छेज्जा, एवं चेव' तत्-अथ, यथानाम-कश्चित् पुरुषो रत्नं गृहीत्वा गच्छेत् एवमेव पूर्वोक्तवदेव तथा अनगारो भावितात्मा रत्नहस्तकृत्यगतेन आत्मना धृतरत्नरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्, 'एवं वइरं वेरुलियं जाव रिट्ठं' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव यथा -कश्चित् पुरुषो वज्रं, वैडूर्यं, यावत्-लोहिताक्षं, मसारगल्लं,

बाकी कथन जैसा केयाघटिका का प्रतिपादित हुआ है वैसा ही समझना चाहिये। 'एवं छत्तं, एवं चामरं' जैसे कोई पुरुष छत्र को ग्रहण कर चलता है, तथा जैसे कोई पुरुष चामर को ग्रहण कर चलता है, उसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी तथाविधरूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड़ सकता है। तथा-'से जहा नामए, केइपुरिसे रयणं गहाय गच्छेज्जा, एवं चेव' जैसे कोई पुरुष रत्न को लेकर चलता है, इसी प्रकार भावितात्मा अनगार भी रत्नहस्तकृत्यगत अपने द्वारा धृतरत्नरूपवाले की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड़ सकता है। 'एवं वइरं, वेरुलियं जाव रिट्ठं' इसी प्रकार से जैसे कोई पुरुष वज्र को,

શકે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન એજ દોરી બાંધેલા લોટાને હાથમાં લઈને ચાલતા મનુષ્યના કથન પ્રમાણે સમજવું એટલે કે ઉપર્યુક્ત બધાં વૈક્રિય રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને પૂરેપૂરો ભરી દઈ શકવાને સમર્થ છે, પરન્તુ એવી રીતે ત્રણેકાળમાં કદી ભરેલ નથી તેમની વૈક્રિયશક્તિને પ્રકટ કરવા માટે જ આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, એમ સમજવું.

"एवं छत्तं, एवं चामरं" જેમ કોઇ પુરુષ છત્રને ગ્રહણ કરીને ચાલે છે, તથા જેમ કોઈ પુરુષ ચામરને ગ્રહણ કરીને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ તે પ્રકારના રૂપોની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઊડી શકે છે. "से जहा नामए केइ पुरिसे रयणं गहाय गच्छेज्जा, एवंचेव" જેમ કોઈ પુરુષ રત્નને લઈને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ હાથમાં રત્ન ધારણ કરેલાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. "एव वइरं, वेरुलियं जाव रिट्ठं" જેમ કોઈ પુરુષ

हंसगर्भं पुलाकं, सौगन्धिकं, ज्योतिरसम्, अङ्कम्, अञ्जनम्, रत्नम्, जातरूप्यम्, अञ्जनपुलाकम्, फलिहं, रिष्टं-श्यामरत्नं गृहीत्वा गच्छेत्, तथैव अनगारो भावितात्मा लोहिताक्षादि हस्तकृत्यगतेन आत्मना धृतलोहिताक्षादिरूपाणि विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्, 'एवं उप्पलहत्थगं, एवं पउमहत्थगं, एवं कुमुदहत्थगं, एवं जाव' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव कश्चित् पुरुषः उत्पलं हस्तगतं कृत्वा गच्छेत्, एवं कुमुदं हस्तगतं कृत्वा, एवं यावत्-नलिनं हस्तगतं कृत्वा, सुभगं हस्तगतं कृत्वा, सौगन्धिकं हस्तगतं कृत्वा, पुण्डरीकं हस्तगतं कृत्वा, शतपत्रं हस्तगतं कृत्वा गच्छेत् तथैव अनगारो भावितात्मा उत्पलादिहस्तकृत्यगतेन आत्मना धृतोत्पलादिपुष्परूपाणि विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं

वैडूर्य को यावत्-लोहिताक्षको, मसारगल्ल को, हंसगर्भ को, पुलाक को, सौगन्धिक को, ज्योतिरस को, अंक को, अंजन को, रत्न को, जातरूप्य को, अञ्जनपुलाकको, फलिह को और रिष्ट-श्याम रत्न को लेकर चलता है, उसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी अपने द्वारा धृत लोहिताक्षादिवाले रूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। 'एवं उप्पलहत्थगं, एवं पउमहत्थगं, एवं कुमुदहत्थगं एवं जाव' इसी प्रकार जैसे कोई पुरुष उत्पल (कमल) को हाथ में लेकर के, पद्म को हाथ में लेकर के, कुमुद को हाथ में लेकर के, यावत् नलीन-कमलविशेष को हाथ में लेकर के, सुभग एक जात के कमलविशेष को हाथ में लेकर के, सौगन्धिक-कमलविशेष को हाथ में लेकर के, पुण्डरीक-कमलविशेषको हाथ में लेकर के, शतपत्र-सौ पांखडी के कमल को हाथ में लेकर के, चलता है, उसी प्रकार से भावितात्मा अन-

વજ્રને, વૈડૂર્યને, લોહિતાક્ષને, મસારગલ્લને, હંસગર્ભને, પુલાકને (જાતને), સૌગન્ધિકને, જ્યોતિરસને, અંકને (હૂકને), અંજનને, રત્નને, જાતરૂપ્યને, અંજનપુલાકને, ફલિહને અને રિષ્ટને (શ્યામ રત્નને) લઈને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ પોતાના દ્વારા લોહિતાક્ષાદિ ગ્રહણ કરેલાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. "एवं उप्पलहत्थगं, एवं पउमहत्थगं, एवं कुमुदहत्थगं, एवं जाव" જેમ કોઈ પુરુષ હાથમાં કમળને લઈને ચાલે છે, પદ્મને હાથમાં લઈને ચાલે છે, કુમુદને હાથમાં લઈને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે નલિનને (કમલવિશેષને), સુભગને (કમલવિશેષને), સૌગન્ધિકને (કમલવિશેષને) પુંડરીકને (કમલવિશેષને) અને શતપત્રને-સો પાંખડીઓવાળા કમળને હાથમાં લઈ ને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે

विहायसि उत्पतेत्। 'से जहा नामए–केइपुरिसे सहस्सपत्तगं गहाय गच्छेज्जा, एवं चेव' तत्–अथ, यथा नाम–कश्चित्पुरुषः सहस्रपत्रकं–कमलविशेषं गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव–तथैव अनगारो भावितात्मा सहस्रपत्रक हस्तकृत्यगतेन आत्मना धृतसहस्रपत्रकपुरुषरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत। तथा 'से जहा नामए–केइपुरिसे विसं अवद्दालिय अवद्दालिय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि विसकिच्चगएणं अप्पाणेणं तं चेव' तत्–अथ, यथानाम–कश्चित्पुरुषो विसं–मृणालं कमलनालतन्तुमित्यर्थः, अवदार्य अवदार्य–पौनः पुन्येन विदार्य गच्छेत्, एवमेव–तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा विसकृत्यगत्येन आत्मना धृतविसपुरुषरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्। तथा–'से जहा नामए–मुणालिया सिया उदगंसि कायं उम्मज्जिय उम्मज्जिय चिट्ठिज्जा, एवामेव सेसं जहा वग्गुलीए' तत्–

गार भी अपने ही द्वारा धृतोत्पलादि .पुरुषरूपों की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। 'से जहानामए केइपुरिसे सहस्सपत्तगं गहाय गच्छेज्जा एवं चेव' तथा–जैसे कोई पुरुष सहस्रपत्रवाले कमल को लेकर चलता है, इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी अपने द्वारा धृतसहस्रपत्रपुरुषरूप की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। तथा–'से जहानामए' केइपुरिसे विसं अवद्दालिय २ गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि विसकिच्चगएणं अप्पाणेणं तं चेव' जैसे कोई पुरुष कमलनालतन्तु को विदारण करता हुआ चलता है, इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी विसकृत्यगत अपने द्वारा–धृतविस-पुरुषरूप की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। तथा 'से जहानामए मुणालिया सिया, उदगंसि कायं उम्मज्जिय उम्मज्जिय-

---

ભાવિતાત્મા અણગાર પણ પોતાના દ્વારા ઉત્પલાદિને હાથમાં ગ્રહણ કરેલાં પુરુષ રૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. " से जहा नामए केइ पुरिसे सहस्सपत्तगं गहाय गच्छेज्जा एवं चेव " तथा જેમ કોઈ પુરુષ સહસ્રપાંખડીઓવાળું કમળ હાથમાં લઈને ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ પોતાના દ્વારા સહસ્રપાંખડીઓવાળા કમળને હાથમાં ધારણ કર્યાં હોય એવાં પુરુષરૂપોની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમા ઊડી શકે છે. " से जहा नामए केइ पुरिसे विस अवद्दालियर गच्छेज्जा एवामेव अणगारे वि विसकिच्चगएणं अप्पाणेणं तंचेव " જેવી રીતે કોઈ પુરુષ કમલનાળનાં તંતુઓનું વિદારણ કરતો ચાલે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ પોતાના દ્વારા ધૃતબિસપુરુષ રૂપની (કમલનાળનાં) તંતુઓનું વિદારણ કરતાં પુરુષ કરતાં વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. તથા–

अथ, यथानाम मृणालिका–कमलिनी, स्यात्–कदाचित्, उदके कायम् उन्मज्य उन्मज्य वारंवारम् उन्मग्नं कृत्वा तिष्ठेत्, एवमेव–तथैव शेषं यथा वग्गुल्या वक्तव्यता उक्ता तथैव मृणालिकाया अपि वक्तव्या, तथा च मृणालिकेव अनगारो भावितात्माऽपि मृणालिका कृत्यगतेन आत्मना तथाविध–मृणालिकारूपं विकुर्वित्वा, ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत्, पुनराह–'से जहा नामए–वणसंडे सिया किण्हे किण्हो भासे जाव निकुरम्बभूए पासादीए ४ एवामेव अणगारे वि भावियप्पा वणसंडकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा, सेसं तं चेव' तत्–अथ 'यथा नाम एको वनखण्डः–स्यात्–कदाचित्, कृष्णः–कृष्णवर्णः, अथ च कृष्णावभासः–अञ्जनवत् स्वरूपेण कृष्ण एवावभासते द्रष्टॄणां प्रतिभाति इति कृष्णावभासः, यावत्–नीलो नीलावभासः, हरितो हरितावभासः, शीतः शीतावभासः,

---

चिट्ठिज्जा, एवामेव सेसं जहा वग्गुलीए' जैसे मृणाल (कमलनाल) पानी में अपने समस्त शरीर को डुबाकर और मुख को पानी से बाहर निकाल कर रहती है, इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी मृणालिका (कमलनाल) कृत्यगत आत्मा द्वारा–तथाविध मृणालिकारूप की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है। तथा–'से जहानामए वणसंडे सिया, किण्हे किण्होभासे जाव निकुरंबभूए पासाईए ४ एवामेव अणगारे वि भावियप्पा वणसंडकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा–सेसं तं चेव' जैसे–कृष्णवर्णवाला, या देखनेवालों को कभी अंजन के जैसा स्वरूप से ही काला दिखलाई देनेवाला, नीला, या नीला जैसा मालूम पडनेवाला, हरित या हरित जैसा प्रतीत होनेवाला, शीतल, या शीतल जैसा प्रतीत होनेवाला, स्निग्धावभासवाला, तीव्र

"से जहा नामए मुणालिया सिया, उदगंसि कायं उम्मज्जियए चिट्ठिज्जा, एवामेव सेसं जहा वग्गुलीए" જેમ મૃણાલ (કમલનાળ) પોતાના આખા શરીરને પાણીમાં ડુબાડીને અને મુખને પાણીની બહાર રાખીને રહે છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ મૃણાલિકા (કમલનાલિકા) કૃત્યગત આત્મા દ્વારા–તે પ્રકારના મૃણાલિકારૂપની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે. તથા–"से जहा नामए वणसंडे सिया, किण्हे किण्होभासे जाव निकुरंबभूए पासाईए४ एवामेव अणगारे वि भावियप्पा वणसंडकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा–सेसं तंचेव" જેમ કાળાવર્ણવાળું અથવા જોનારને કોઈ અંજનના જેવા સ્વરૂપે જ (એટલે કે કાળું) લાગતું, નીલું અથવા નીલા જેવું માલૂમ પડતું, હરિત અથવા હરિત જેવું માલૂમ પડતું, શીતલ અથવા શીતલ જેવું માલૂમ પડતું, સ્નિગ્ધ અથવા સ્નિગ્ધ જેવું માલૂમ પડતું, તીવ્ર અથવા તીવ્ર જેવું માલૂમ પડતું, સ્વયં કૃષ્ણ અથવા કૃષ્ણછાયાવાળું, નીલ

स्निग्धः स्निग्धावभासः, तीव्रस्तीव्रावभासः, कृष्णः कृष्णच्छायः, नीलो नील-च्छायः, हरितो हरितच्छायः शीतः शीतच्छायः, तीव्रस्तीव्रच्छायः, घनकटक कटच्छायो रम्यो महामेघनिकुरम्बभूतः, प्रासादीयः ४ प्रसन्नताजनकः ४ स्यात्, एवमेव-तथैव अनगारोऽपि भावितात्मा वनषण्डकृत्यगतेन-वनखण्डं-वनप्रदेशः, कृत्यं कार्यं गतं यस्य स तथाविधेन आत्मना तथाविधवनखण्डरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् । 'से जहानामए-पुक्खरिणी सिया चउ-कोणा समतीरा अणुपुव्व सुजाय जाव सद्दुन्नइय मधुरसरणादीया पासादीया ४, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा पोक्खरिणी किच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए, सेसं तं चेव जाव विउव्विस्संति वा' तत्-अथ, यथानाम-पुष्करिणी स्यात्-कदाचित् चतुष्कोणा चतुरस्रा, समतीरा-तुल्यतटा, आनुपूर्व्य सुजात यावत्-वप्रगम्भीर-शीतलजला शुकबर्हिणमदनशालक्रौंचकोकिलक्रोञ्चभृङ्गारककुण्डलकजीवंजीवक-

या तीव्र जैसा मालूम पडनेवाला, स्वयं कृष्ण या कृष्णछायावाला, नील अथवा नीलछायावाला, हरित या हरितछायावाला, शीत या शीतछाया वाला, तीव्र अथवा तीव्रछायावाला, महामेघ के समूह जैसा, सुहावना-मन को प्रसन्न करनेवाला एवं प्रसन्नता का जनक ४ वन होता है, इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी वनप्रदेश रूप कार्य प्राप्त है जिसको ऐसे अपने द्वारा तथाविध वनखण्ड की विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है । 'से जहानामए पुक्खरिणी सिया, चउकोणा समतीरा, आणुपुव्वसुजाय जाव सद्दुन्नइयमधुर सरणादीया पासाईया ४ एवामेव अणगारे वि भाणियप्पा, पोक्खरिणीकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए, सेसं तं चेव जाव विउव्विस्संति वा' जैसे-हे भदन्त ! चारकोनोंवाली, तुल्य तटवाली, क्रमशः निर्मित वप्र-कोटवाली, गंभीर, शीतलजलवाली तथा शुक, बर्हिण-मयूर, मदनशाल क्रौंच, कोकिल आदि पक्षिगणों के

અથવા નીલછાયાવાળું, હરિત અથવા હરિતછાયાવાળું, શીત અથવા શીત-છાયાવાળું, તીવ્ર અથવા તીવ્રછાયાવાળું, મહામેઘના સમૂહ જેવું, શોભિતું-મનને પ્રસન્ન કરનારું અને પ્રસન્નતાનું જનક વન હોય છે, એજ પ્રમાણે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ વનપ્રદેશરૂપ કાર્ય સિદ્ધ કર્યું છે એવા પોતાના દ્વારા એવા વનખંડની વિકુર્વણા કરીને ઉપર આકાશમાં ઉડી શકે છે. "सेजहा नामए पुक्खरिणी सिया, चउकोणा, समतीरा, अणुपुव्वसुजाय जाव सद्दुन्नइयमधुरसरणादीया पासाईया४ एवामेव अणगारे वि भाणियप्पा, पोक्खरिणीकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए, सेसं तंचेव जाव विउव्विस्संति वा" હે ભગવન્ ! જેવી ચારખૂણાવાળી, તુલ્ય તટવાળી, ક્રમશઃ નિર્મિતકોટવાળી, ગંભીર શીતલજળવાળી, તથા શુક, મયૂર, મદનશાલ, ક્રૌંચ, કોયલ આદિ

नन्दीपुलकपिलपिङ्गलासकारण्डवचक्रवाककलहंससारसशुकशकुनिगणमिथुनविरचितशब्दोन्नतिकमधुरस्वरनादिता भासादीया ४ भवेत् एवमेव-तथैव, अनगारोऽपि भावितात्मा पुष्करिणी कृत्यगतेन आत्मना तथाविधपुष्करिणीरूपं विकुर्वित्वा ऊर्ध्वं विहायसि किम् उत्पतेत् ? 'हंता, उप्पएज्जा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, अनगारो भावितात्मा तथारूपाणि वैक्रियकरणशक्त्या निष्पाद्य ऊर्ध्वं विहायसि उत्पतेत् इतिभावः । गौतमः पृच्छति-' अणगारेणं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू पोक्खरिणी किच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए ?' हे भदन्त ! अनगारः खलु भावितात्मा कियन्ति पुष्करिणी कृत्यगतानि-पुष्करिणीवत् कृत्यं-कार्यं, गतं-प्राप्तं येषां तानि तथाविधपुष्करिणी सदृशानि रूपाणि विकुर्वितुं प्रभुः

जोडले के मधुरस्वरवाले शब्दों से वाचालित ऐसी सुहावनी ४ बावडी होती है, इसी प्रकार क्या भावितात्मा अनगार भी पुष्करिणी कृत्यगत अपने द्वारा तथाविध पुष्करिणी के रूपकी विकुर्वणा करके ऊपर आकाश में उड सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, उप्पाएज्जा' हां, गौतम ! भावितात्मा अनगार तथाविध रूपों की विकुर्वणा कर के -वैक्रियकरणशक्तिद्वारा तथाविधरूपों को निष्पन्न करके-ऊपर आकाश में उड सकता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते है-'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पोक्खरिणी किच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार पुष्करिणी के जैसा कार्य प्राप्त है जिन्हों को ऐसे रूपों की पुष्करिणी जैसे आकारवाले रूपों की-विकु-

પક્ષીઓના જોડલાના મધુર સ્વરવાળા શબ્દોથી ગુંજિત થઇ ઉઠેલી એવી સુંદર પુષ્કરિણી (વાવડી) હોય છે, એજ પ્રમાણે શું ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ પુષ્કરિણીકૃત્યગત પોતાના દ્વારા એવી પુષ્કરિણીના રૂપની વિકુર્વણા કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"હંતા, ઉપ્પાએજ્જા" હા, ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણુગાર એ પ્રકારનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને-વૈક્રિયકરણ શક્તિ દ્વારા તે પ્રકારનાં રૂપોનું નિર્માણ કરીને ઊંચે આકાશમાં ઊડી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"અણગારેણં ભંતે ! ભાવિયપ્પા કેવઇયાઇં પોક્ખરિણી કિચ્ચગયાઇં રૂવાઇં વિઉવ્વિત્તએ ?" હે ભગવન્ ! ભાવિતાત્મા અણુગાર પોતાથી વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા પુષ્કરિણીનાવાવ, જેવા આકારવાળાં કેટલાં રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ?

समर्थो भवति ? भगवानाह–'सेसं तं चेव जाव विउव्विस्संति वा' हे गौतम ! शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेव सर्वमवसेयम् , यावत् भावितात्मा अनगारः बहूनि पुष्क-रिणी सदृशानि स्वरूपाणि वैक्रियकरणशक्त्या विकुर्वितुं प्रभुर्भवति, किन्तु तेषां वैक्रियकरणशक्तिस्वरूपप्रदर्शनमात्रमेतदवसेयम् , न तु वस्तुतः सम्पाप्त्या तद्वणा हनेन कदाचित् ते तैर्वैक्रियरूपैर्जम्बूद्वीपं द्वीपं पूरयितुं समर्थाः किन्तु नो चेव सम्प-त्त्या अविकुर्विषुर्वा,विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा इति बोध्यम्। गौतमः पृच्छति–'से भंते ! किं मायी विउव्वइ अमायी विउव्वइ ?' हे भदन्त ! तत्–वैक्रियरूपं किं मायी–अनगारो विकुर्वति ? किं वा अमायीमायारहितोऽनगारो विकुर्वति ? भगवानाह–'गोयमा ! मायी विउव्वइ, नो अमायी विउव्वइ' हे गौतम ! मायी अनगारः पूर्वोक्तवैक्रियरूपं विकुर्वति, 'नो अमायी'–मायारहितोऽनगारो

र्वणा करने के लिये समर्थ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'सेसं तं चेव, जाव विउव्विस्संति वा' हे गौतम ! पूर्वोक्त के जैसे ही सब जानना चाहिये। यावत्–भावितात्मा अनगार पुष्करिणी सदृश अपने रूपों की वैक्रियकरणशक्ति द्वारा विकुर्वणा करने के लिये समर्थ तो है, और यहां तक वह समर्थ है कि ऐसे रूपों की निष्पत्ति से वह पूरे इस जम्बू-द्वीप को भर सकता है, परन्तु वह भावितात्मा अनगार ऐसे रूपों की निष्पत्ति न करता है, न उसने पहिले कभी की है, और न भविष्यत् में वह ऐसा करेगा। यह जो ऐसा कहा गया है, सो केवल उसकी वैक्रियशक्ति का प्रदर्शन परक ही कथन किया गया है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से भंते ! किं मायी विउ-व्वइ' अमायी विउव्वइ' हे भदन्त ! वैक्रियरूपों को विकुर्वणा क्या मायी अनगार करता है ? या अमायी–माया रहित अनगार

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"सेसं तं चेव जाव विउव्विस्संति वा" હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત કથન જેવું જ કથન અહીં પણ સમજવું એટલે કે ભાવિતાત્મા અણગાર પોતાની વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા પુષ્કરિણીના જેવાં એટલાં બધાં રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે કે તે વૈક્રિય રૂપો દ્વારા તેઓ સમસ્ત જંબૂ દ્વીપને પણ સંપૂર્ણ રૂપે ભરી દઇ શકે છે. પરન્તુ વાસ્તવમાં તેઓ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરતા નથી, ભૂતકાળમાં કરી નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. અહીં જે આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે માત્ર તેમની વૈક્રિય-શક્તિનું દિગ્દર્શન કરવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"सेवं भंते ! किं मायी विउव्वइ, अमायी विउ व्वइ ?" હે ભગવન્ ! શું માયી અણગાર વૈક્રિય રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે, કે અમાયી–માયારહિત–અણગાર વૈક્રિય રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે ?

न विकुर्वति, 'मायीणं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते० एवं जहा तइयसए चउत्थुदेसए जाव अत्थि तस्स आराहणा' मायी खलु अनगारस्तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः–आलोचनप्रतिक्रमणरहितः कालमासे कालं कृत्वा एवम्–इत्यादि रीत्या, यथा तृतीयशतके चतुर्थोद्देशके प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्, कियत्पर्यन्तं तद्वक्तव्यमित्याह–यावत्–अस्ति तस्य–अनगारस्य आराधना' इत्येतत्पर्यन्तं तद् वक्तव्यताऽत्र बोध्या यदा अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति तदा नास्ति तस्याराधना, यदा आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति

करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'मायी विउव्वइ, नो अमायी विउव्वइ' मायी अनगार करता है, अमायी–मायारहित अनगार नहीं करता है। 'मायी णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते० एवं जहा तइयसए चउत्थुदेसए जाव अत्थि तस्स आराहणा' मायी अनगार उस स्थान की आलोचना एवं प्रतिक्रमण नहीं करता है। अतः अनालोचना एवं अप्रतिक्रान्त होने से वह काल मास में काल कर इत्यादि रीति से जैसा तृतीयशतक में चतुर्थ उद्देशक में कहा गया है। वैसा ही यहां पर जानना चाहिये और वहां की यह वक्तव्यता यहां 'उस अनगार को आराधना होती है' यहां तक ग्रहण करनी चाहिये। तात्पर्य कहने का यह है कि जब अनगार पापस्थान की अलोचना और प्रतिक्रमण नहीं करके मरण करता है। तब उसको आराधना नहीं होती है। और जब आलोचना

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा ! मायी विउव्वई, नो अमायी विउव्वइ" હે ગૌતમ ! માયી કરે છે, અમાયી અણુગાર કરતા નથી. "मायी णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिंकते. एवं जहा तइयसए चउत्थुदेसए जाव अत्थि तस्स आराहणा" માયી અણુગાર આ પાપસ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરતો નથી તેથી અનાલોચિત, અને અપ્રતિક્રાન્ત હોવાને કારણે કાળનો અવસર આવે કાળ કરીને "ઈત્યાદિ કથન ત્રીજા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં કહ્યા અનુસાર અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ." તે અણુગાર દ્વારા આરાધના થાય છે, આ કથન પર્યન્તનું તે ઉદ્દેશાનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–જો અણુગાર પાપસ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરણ પામે છે, તો તેણે સંયમની આરાધના કરી ગણાતી નથી, તેણે તો વિરાધના જ કરી ગણાય છે. પણ જો તે સ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરણ પામે છે, તો તેને

तदाऽस्ति तस्याराधनेति भावः । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं सत्यापयन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ त्ति' हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेवेति यावत् विहरतीति ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥१३-९॥

एवं प्रतिक्रमण करके मरण करता है तब उसको आराधना होती है। अब अन्त में गौतम ! भगवान् के वचन को सत्य स्थापित करने के अभिप्राय से कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ त्ति हे भदन्त ! आपका कहा हुआ सब सत्य ही है, हे भदन्त ! आप का कहा हुआ सब सत्य ही है-इस प्रकार कहकर वे यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतक का
नववां उद्देशक समाप्त ॥ १३-९ ॥

આરાધક જ ગણવામાં આવે છે. ઉદ્દેશકને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનો પ્રત્યે શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતાં કહે છે કે-"સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ" હે ભગવન્ ! આપ ખરૂં જ કહો છો, હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરી તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૩-૯॥

अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते—

छाद्मस्थिकसमुद्घातवक्तव्यता।

मूलम्—"कइ णं भंते! छाउमत्थियसमुग्घाया पण्णत्ता? गोयमा! छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा—वेयणा समुग्घाए, एवं छाउमत्थियसमुग्घाया नेयव्वा, जहा पन्नवणाए जाव आहारगसमुग्घाए त्ति, सेवं भंते! सेवं भंते त्ति" ॥सू० १॥

तेरसमे दसमोद्देसो समत्तो।

तेरसयं सयं समत्तं॥

छाया—कति खलु भदन्त! छाद्मस्थिक समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः? गौतम! षट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वेदनासमुद्घातः, एवं छाद्मस्थिकसमुद्घाता ज्ञातव्याः यथा प्रज्ञापनायां यावत् आहारकसमुद्घात इति, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

त्रयोदश शतके दशमोद्देशकः समाप्तः। त्रयोदश शतकं समाप्तम्।

टीका—पूर्वोद्देशके वैक्रियकरणस्य प्रतिपादितत्वेन तस्य च समुद्घाते सति छद्मस्थस्य संभवात् छाद्मस्थिकसमुद्घातं प्ररूपयितुमाह—'कइ णं भंते'

दशवें उद्देशे का प्रारंभ

छाद्मस्थिक समुद्घात-वक्तव्यता—

'कइ णं भंते! छाउमत्थियसमुग्घाया पण्णत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ—पूर्वोद्देशक में वैक्रियकरण की वक्तव्यता के विषय में कथन किया गया है। यह वैक्रियकरणता समुद्घात होने पर छद्मस्थ को संभवित होती है। अतः इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने छाद्मस्थिक समुद्घात

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

—છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત વક્તવ્યતા—

"कइ णं भंते! छाउमत्थियसमुग्घाया पण्णत्ता" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આનાપહેલાની ઉદ્દેશામાં વૈક્રિયકરણના વિષયમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું આ વૈક્રિયકરણતા સમુદ્ઘાત કરવામાં આવે ત્યારે છદ્મસ્થ દ્વારા સંભવિત થાય છે. તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા છદ્મસ્થસંબંધી સમુદ્ઘાતની

इत्यादि । 'कइ णं भंते ! छाउमत्थियसमुग्घाया पण्णत्ता ? गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कति खलु छाद्मस्थिक समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' हे गौतम ! षट् छाद्मस्थिकसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तत्र छद्मस्थाः-केवलिभिन्नास्तत्र भवाश्छाद्मस्थिकाः, समुद्घाताः । तं जहा-वेयणासमुग्घाए, एवं छाउमत्थियसमुग्घाया णेयव्वा, जहा पन्नवणाए जाव आहारगसमुग्घाए त्ति' तद्यथा-वेदना समुद्घातः, एवं रीत्या छाद्मस्थिक-समुद्घाता ज्ञातव्याः, यथा प्रज्ञापनायाः षट्त्रिंशत्तमपदे प्रतिपादिताः तथैवात्रापि

(छद्मस्थसंबंधी) की प्ररूपणा की है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइणं भंते! छाउमत्थियसमुग्घाया पण्णत्ता' हे भदन्त ! छाद्म-स्थिक समुद्घात कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' छाद्मस्थिक समुद्घात ६ कहे गये हैं । केवलिभिन्न जीव छद्मस्थ कहा गया है। इस छद्मस्थ के जो समुद्घात हैं वे छाद्मस्थिक समु-द्घात हैं। जो इस प्रकार से हैं-'वेयणासमुग्घाए, एवं छाउ-मत्थिय समुग्घाया णेयव्वा, जहा पन्नवणाए जाव आहारगसमुग्घाए त्ति' वेदनासमुद्घात, इस रीति से छाद्मस्थिक समुद्घात जानना चाहिये। जैसा इनका वर्णन प्रज्ञापना के ३६ वें पद में किया गया है-वैसा ही वर्णन यहां पर भी करना चाहिये-यावत्-कषायसमुद्घात, मारणान्तिक-समुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात और आहारकसमुद्घात,

પ્રરૂપણા કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" कइ णं भंते ! छाउमत्थियसमुग्घाया पण्णत्ता ?" હે ભગવન્ ! છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કેટલા કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता " હે ગૌતમ ! છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત છ કહ્યા છે. કેવલીથી ભિન્ન જીવને છદ્મસ્થ કહે છે તે છદ્મસ્થના જે સમુદ્ઘાતો છે તેમને છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાતો કહે છે તેના છ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-" वेयणासमुग्घाए एवं छाउमत्थियसमुग्घाया णेयव्वा, जहा पन्नवणाए जाव आहारगसमुग्घाए त्ति " (૧) વેદનાસમુદ્ઘાત, (૨) કષાયસમુદ્ઘાત, (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, (૪) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, (૫) આહા-રકસમુદ્ઘાત અને (૬) તૈજસસમુદ્ઘાત આ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાતોનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૩૬માં પદમાં કહેવામાં આવ્યું છે, તો અહીં પણ એવું જ તેમનું વર્ણન થવું જોઈએ વેદનાસમુદ્ઘાત અસાતાવેદનીય કર્મને આશ્રયે

प्रतिपत्तव्याः, यावत्-कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः वैक्रियसमुद्घातः, आहारकसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः इति, तत्र वेदनासमुद्घातः असद्वेद्यकर्माश्रयो बोध्यः, कषायसमुद्घात-कषायाख्यचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः, मारणान्तिकसमुद्घातः-अन्तर्मुहूर्तशेषायुष्यकर्माश्रयः, वैक्रियाहारकतैजससमुद्घातास्तु शरीरनामकर्माश्रयाः बोध्याः, तत्र वेदनासमुद्घातसमुद्धतः आत्मा वेदनीयकर्मपुद्गलान् सातयति, कषायसमुद्घातसमुद्धतः कषायपुद्गलान् सातयति, मारणान्तिकसमुद्घातसमवहतः आयुष्यकर्मपुद्गलान् सातयति, वैक्रियसमुद्घातसमुद्धतः आत्मा जीवप्रदेशान् शरीराद् बहिर्निष्काश्य शरीरविष्कम्भबाहुल्यमात्रम्, आयामतश्च संख्येयानि योजनानि दण्डं निसृजति, निसृज्य च यथा

इनमें वेदनासमुद्घात असातावेदनीय कर्म के आश्रय से होता है, कषायसमुद्घात कषायचारित्रमोहनीय कर्म के आश्रय से होता है, मारणान्तिकसमुद्घात अन्तर्मुहूर्त शेष आयुष्य कर्म के आश्रय से होता है. वैक्रियसमुद्घात और आहारकसमुद्घात तथा तैजससमुद्घात ये तीन समुद्घात शरीरनामकर्म के आश्रय से होते हैं। इनमें वेदना समुद्घात से समवहत आत्मा वेदनीय कर्मपुद्गलों की निर्जरा करता है, कषायसमुद्घात से समवहत आत्मा-कषायसमुद्घात करनेवाला जीव-कषायपुद्गलों की निर्जरा करता है। मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत हुआ आत्मा आयुष्यकर्म के पुद्गलो की निर्जरा करता है। वैक्रियसमुद्घात से समवहत हुआ आत्मा जीवप्रदेशों को बाहर निकालता है, आयाम की अपेक्षा उन्हें संख्यात योजन तक दण्डरूप में बनाता है। इस दण्ड का विष्कंभ और बाहल्य शरीर के विष्कंभ और बाहल्य बराबर होता है, संख्यात योजन तक दण्डाकार में उन्हें परिणमाकर वह जीव वैक्रिय-

થાય છે કષાયસમુદ્ઘાત કષાયચારિત્ર મોહનીય કર્મને આશ્રયે થાય છે. મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અન્તર્મુહૂર્ત શેષ આયુષ્યકર્મને આશ્રયે થાય છે. વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, આહારક સમુદ્ઘાત અને તૈજસસમુદ્ઘાત શરીરનામકર્મને આશ્રયે થાય છે. જે આત્મા વેદનીય સમુદ્ઘાતથી યુક્ત હોય છે, તે વેદનીય કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે. કષાય સમુદ્ઘાત કરનારો આત્મા કષાયપુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે. મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરનારો આત્મા આયુષ્યકર્મનાં પુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે. વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થયેલો આત્મા જીવપ્રદેશોને બહાર કાઢે છે, આયામ (લંબાઇ)ની અપેક્ષાએ તેમને સંખ્યાત યોજન પર્યન્તના દંડ રૂપે બનાવે છે આ દંડનો વિષ્કંભ (પહોળાઇ) અને બાહલ્ય (જાડાઇ) શરીરના વિષ્કંભ અને બાહલ્યની બરાબર હોય છે. સંખ્યાત પર્યન્તના યોજનના દંડાકારે તેમને પરિણમાવીને તે જીવ વૈક્રિયશરીર નામ કર્મનાં

स्थूलान वैक्रियशरीरनामकर्मपुद्गलान् प्राग्बद्धान् सातयति, सूक्ष्मांश्चाददाति, तथा चोक्तम्-"वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ, समोहणित्ता, संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निसिरइ, निसिरित्ता अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ, परिसाडेत्ता अहासुहुमे पोग्गले आइयइ' त्ति, वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, समवहत्य संख्येयानि योजनानि दण्डं निःसृजति, निसृज्य यथाबादरान् पुद्गलान् परिसातयति, परिसात्य यथासूक्ष्मान् पुद्गलान् आदत्ते' एवं तैजसाहारकसमुद्घातावपि विज्ञेयौ। अन्ते गौतम आह-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० १ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतकस्य दशमोद्देशकः समाप्तः ॥१३-१०॥

॥ त्रयोदशशतकं समाप्तम् ॥

शरीरनामकर्मके पुद्गलों की जो प्राग्बद्ध होते है और सूक्ष्मपुद्गलों का आदान करता है। सो ही कहा है-वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ, समोहणित्ता संखेज्जाइंजोयणाइं दंडं निसिरइ, निसिरित्ता अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ, परिसाडेत्ता अहासुहुमे पोग्गले आइयइ त्ति' इसी प्रकार से तैजस और आहारकसमुद्घात के विषय में भी कथन जानना चाहिये। अन्त में गौतम प्रभु से कहते हैं कि-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! आपका कथन सत्य ही है, हे भदन्त! आपका कथन सत्यही है ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतक का दशवां उद्देशक समाप्त ॥ १३-१०॥

॥ तेरहवां शतक समाप्त ॥

પુદ્ગલોની (જે પ્રાગ્બદ્ધ હોય છે, તેમની) નિર્જરા કરે છે અને સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનું આદાન (ગ્રહણ) કરે છે. કહ્યું પણ છે કે-"વેઉવ્વિયસમુગ્ઘાએણં સમોહણઇ, સમોહણિત્તા સંખેજ્જાઇં જોયણાઇં દંડં નિસિરઇ, નિસિરિત્તા અહા બાયરે પોગ્ગલે પરિસાડેઇ, પરિસાડેત્તા અહાસુહુમે પોગ્ગલે આઇયઇ ત્તિ" એજ પ્રમાણે તૈજસ અને આહારક સમુદ્ઘાતના વિષયમાં પણ કથન સમજવું. "સેવં-ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ" ગૌતમ સ્વામી કહે છે-હે ભગવન્! આપ ખરું જ કહો છો આપની વાત સર્વથા સત્ય છે.

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતી સૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૩-૧૦॥

॥ શતક ૧૩ સમાપ્ત ॥

अथ चतुर्दशं शतकं

प्रथमोद्देशः प्रारभ्यते-

चतुर्दशशतके प्रथमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्।

भावितात्मा अनगारः चरमदेवावासमुल्लंघ्य परमदेवावासाप्राप्त्यवस्थायाम् मृत्वा कुत्रोत्पद्यते ? इत्यादि प्ररूपणम्, असुरकुमारावासवक्तव्यता प्ररूपणम्, नैरयिकाणां शीघ्रगतिवक्तव्यता, नैरयिकाः किम् अनन्तरोपपन्नकाः ? किंवा परम्परोपपन्नकाः ? किंवा अनन्तरपरम्परानुपपन्नका भवन्ति ? इत्यादि प्रश्नोत्तर-वक्तव्यता, अनन्तरोपपन्नकनैरयिकानाश्रित्य आयुषोबन्धवक्तव्यता परम्परोपप-न्नकनैरयिकानाश्रित्य आयुषोबन्धवक्तव्यता, अनन्तरपरम्परानुपपन्नकनैरयिकाना-

---

शतक चौदहवां उद्देशा पहला

चौदहवें शतक के प्रथम उद्देशे में जो विषय आया है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-भावितात्मा अनगार चमरदेवावासको उल्लङ्घन करके परम देवावास की अप्राप्ति अवस्था में मरे तो वह कहां उत्पन्न होता है ? इत्यादि प्ररूपण। असुरकुमारावासोंकीवक्तव्यता की प्ररूपणा। नैरयिकों की शीघ्रगतिविषयकवक्तव्यता। नैरयिक क्या अन-न्तरोपपन्नक होते हैं ? या परोम्परपपन्नक होते हैं ? या अनन्तर-परम्परानुपपन्न होते हैं ? इत्यादि प्रश्नोत्तर वक्तव्यता, अनन्तरोपप-न्नक नैरयिकों की अपेक्षा आयु के बन्ध की वक्तव्यता, परम्परोपप-न्नकनैरयिकों की अपेक्षा आयु के बन्ध की वक्तव्यता, तथा अनन्तर-परम्परानुपपन्नक नैरयिकों की अपेक्षा लेकर आयु के बंध की वक्तव्यता,

---

ચૌદમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચૌદમાં શતકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—ભાવિતાત્મા અણગાર ચરમદેવાવાસનું ઉલ્લંઘન કરીને પરમ દેવાવાસની અપ્રાપ્તિ અવ-સ્થામાં મરે તો તેની કયાં ઉત્પત્તિ થાય છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરો અસુરકુમા-રાવાસની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા, નૈરયિકોની શીઘ્રગતિવિષયક વક્તવ્યતા શું નારકો અનન્તરોપપન્નક હોય છે ? કે પરમ્પરોપપન્નક હોય છે ? કે અનન્તર-પરમ્પરાનુપપન્નક હોય છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોની વક્તવ્યતા અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોની અપેક્ષાએ આયુના બન્ધની વક્તવ્યતા, પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિકોની અપેક્ષાએ આયુના બન્ધની વક્તવ્યતા, અનન્તરપરમ્પરાનુપપન્નક નૈરયિકોની

भित्य आयुषो बन्धवक्तव्यता, अनन्तरनिर्गतत्वव्यपदेशहेतुप्ररूपणम्, अनन्तरनिर्गताद्याश्रित्य आयुषो बन्धवक्तव्यता, परम्परानिर्गताद्याश्रित्य आयुषो बन्धवक्तव्यता, अनन्तरपरानिर्गताद्याश्रित्य आयुषो बन्धवक्तव्यता, अनन्तरखेदोपपन्नक-प्रभृति वक्तव्यता प्ररूपणमिति।

चतुर्दशशतकोद्देशकार्थ संग्रहगाथा–

मूल–'चरमु१ म्माद२ सरीरे३ पोग्गले४ अगणी५ तहा किमाहारे६। संसिट्ठ७ मंतरे खलु८ अणगारे९ केवली चेव१०॥

छाया–'चरमः१ उन्मादः२ शरीरम् ३ पुद्गलः४ अग्निः५ तथा किमाहारः६। संश्लिष्टः७ अंतरः खलु८ अणगारः९ केवली चैव १०॥

टीका–विचित्रार्थकस्य त्रयोदशशतकस्य व्याख्यातत्वेन विचित्रार्थकत्व-प्रस्तावात् विचित्रार्थकमेव चतुर्दशशतकं व्याख्यातुं प्रारभते, तत्र प्रथमं दशोद्देशकार्थ-

---

अनन्तरनिर्गतनैरयिकवक्तव्यता। नैरयिकों में अनन्तरनिर्गतता के व्यपदेश के कारण प्ररूपणा–अनन्तरनिर्गतादि को आश्रित करके आयु के बन्ध की वक्तव्यता, परम्परानिर्गतादिको आश्रित करके आयु के बंध की वक्तव्यता, अनन्तर खेदोपपन्नक आदि की वक्तव्यता का प्ररूपण।

चौदहवें शतक के उद्देशकों की अर्थसंग्राहक गाथा–

'चरमुम्माद सरीरे' इत्यादि।

टीकार्थ–अनेक अर्थवाले १३ वें शतक का व्याख्यान किया जा चुका है, सो इसी संबंध को लेकर अब सूत्रकार इसी विचित्र–अनेक

અપેક્ષાએ આયુના બન્ધની વક્તવ્યતા, અનન્તરનિર્ગત નૈરયિક વક્તવ્યતા, નૈરયિકોમાં અનન્તરનિર્ગતતાના વ્યપદેશ (વહેવાર)ના કારણની પ્રરૂપણા, અનન્તરનિર્ગતાદિકોની અપેક્ષાએ આયુના બન્ધની વક્તવ્યતા પરમ્પરાનિર્ગતાદિને આશ્રિત કરીને આયુના બન્ધની વક્તવ્યતા, અનન્તર ખેદોપપન્નક આદિની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા.

—ચૌદમાં શતકના ૧૦ ઉદ્દેશકોની અર્થસંગ્રહ ગાથા—

"ચરમુમ્માદસરીરે" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—અનેક અર્થ (વિષયો)વાળા ૧૩માં શતકનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર અનેક અર્થ (વિષયો)વાળા ૧૪માં શતકનો પ્રારંભ કરે છે. આ

संग्रहगाथामाह-'चरम१ म्मद२' इत्यादि। चरमदेवावासे इति सूचकत्वात् चरम-शब्दोपलक्षितत्वेन चरमनामकः प्रथमोद्देशकः१, उन्मादार्थस्याभिधायकत्वात् उन्मादोनाम द्वितीयोद्देशकः२, शरीरार्थस्य अभिधायकत्वात् शरीरशब्दोपलक्षितत्वाच्च शरीरनामकस्तृतीयोद्देशकः ३, पुद्गलार्थस्य अभिधायकत्वात् पुद्गलनामा चतुर्थोद्देशकः ४, अग्निशब्दोपलक्षित अग्निनामकः पञ्चमोद्देशकः ५, किमाहारा इत्येवंप्रकारक प्रश्नोपलक्षितत्वात् कतिसंख्यकाहारः किमाहारनामकः षष्ठोद्देशकः ६, 'चिरसंश्लिष्टोऽसि' 'गोयमा!' इत्येतद् घटकसंश्लिष्टशब्दोपलक्षितत्वात् संश्लिष्टनामकः सप्तमोद्देशकः ७, पृथिवीनामन्तरार्थ प्रतिपादकत्वात् अनन्तरो नामाष्टमोद्देशकः ८, अनगारशब्दस्यादौ विद्यमानत्वात् अनगारो नाम नवमोद्देशकः ९,

---

अर्थवाले इस १४ वें शतक को प्रारंभ कर रहे हैं। इसमें सब से पहिले वे १० उद्देशकों में जो विषय कहा गया है-उसे संग्रह गाथा द्वारा प्रकट करते हैं-चमरदेवावास का सूचक होने से तथा चमर शब्द से उपलक्षित होने से चमर नामका पहिला उद्देशा है, उन्माद अर्थका अभिधायक होने से उन्माद नाम का द्वितीय उद्देशा है २, शरीर अर्थका अभिधायक होने से तथा शरीरशब्द से उपलक्षित होने से शरीर नाम का तीसरा उद्देशा है। पुद्गलार्थ का कथन होने से पुद्गल नामका चौथा उद्देशा है। अग्निशब्द से उपलक्षित अग्निनाम का पांचवा उद्देशा है। 'किमाहारा' इस प्रकार के प्रश्न से उपलक्षित होने से किमाहार नाम का छठा उद्देशा है। 'चिरसंश्लिष्टोऽसि गोयमा' इसमें के संश्लिष्टशब्द से उपलक्षित होने के कारण संश्लिष्ट नामका सातवां उद्देशा है। पृथिवीयों में अन्तररूप अर्थ का प्रतिपादक होने से अन्तर नामका आठवां उद्देशा

શતકમાં જે દસ ઉદ્દેશકો આવે છે, તેમનો સંગ્રહ જે સંગ્રહણી ગાથામાં કરવામાં આવ્યો છે તે ગાથાનો ભાવાર્થ બતાવવામાં આવે છે-

પહેલો ઉદ્દેશક ચરમદેવાવાસનો સૂચક હોવાથી તથા ચરમ શબ્દ વડે ઉપલક્ષિત હોવાથી તેનું નામ 'ચરમ' આપ્યું છે ઉન્માદ અર્થને ધારણ કરનાર ઉન્માદ નામનો બીજો ઉદ્દેશક છે શરીર અર્થનો અભિધાયક અને શરીર શબ્દ વડે ઉપલક્ષિત શરીર નામનો ત્રીજો ઉદ્દેશક છે. પુદ્ગલ નામના ચોથા ઉદ્દેશામાં પુદ્ગલોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. અગ્નિ શબ્દ વડે ઉપલક્ષિત અગ્નિ નામનો પાંચમો ઉદ્દેશક છે. "किमाहारा" આ પ્રકારના પ્રશ્નથી ઉપલક્ષિત કિમાહાર નામનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક છે. "चिरसंश्लिष्टोऽसि गोयमा" આ સૂત્રપાઠમાં સંશ્લિષ્ટ શબ્દ વડે ઉપલક્ષિત સાતમાં ઉદ્દેશકનું નામ સંશ્લિષ્ટ

केवलिशब्दस्य प्रथमोपात्तत्वात् केवलीनाम दशमोद्देशकः १०, अनया रीत्या अनेन प्रकारेण वा चतुर्दशशतके दशोद्देशकाः सन्ति ॥

अनगारदेवगतिवक्तव्यता।

सूत्रम्—'रायगिहे जाव एवं वयासी–अणगारे णं भंते भावियप्पा चरमं देवावासं वीतिकंते परमं देवावासमसंपत्ते एत्थ णं अंतरा कालं करेज्जा तस्स णं भंते! कहिं गई, कहिं उववाए पण्णत्ते? गोयमा! जे से तत्थ परियस्सओ तल्लेस्सा देवावासा तहिं तस्स उववाए पण्णत्ते, से य तत्थ गए विराहेज्जा कम्मलेस्समेव पडिवडइ, से य तत्थ गए णो विराहेज्जा एयामेव लेस्सं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ, अणगारे णं भंते! भावियप्पा चरमं असुरकुमारावासं वीतिकंते परमअसुरकुमारावासं० एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारावासं जोइसियावासं एवं वेमाणियावासं जाव विहरइ ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्–अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा चरमं देवावासं व्यतिक्रान्तः परमं देवावासमसम्प्राप्तः, अत्र खलु अन्तरा कालं कुर्यात्, तस्य खलु भदन्त! कुत्र गतिः, कुत्र उपपातः प्रज्ञप्तः? गौतम! ये अथ तत्र परिपार्श्वतः तल्लेश्या देवावासास्तत्र तस्य उपपातः प्रज्ञप्तः, अथ यस्तत्र गतो विराधयेत् कर्मलेश्यामेव प्रतिपतति, अथ यस्तत्र गतो नो विराधयेत् एतामेव लेश्याम् उपसंपद्य खलु विहरति, अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा चरमम्

है। अनगार शब्द आदि में विद्यमान होने से अनगार नामका नौवां उद्देशा है। केवलि शब्दका प्रथम प्रयोग होने से केवली नामका दशवां उद्देशा है। इस रीति से अथवा इस प्रकार से चौदहवें शतक में दश उद्देशे है।

ઉદ્દેશક' છે. અન્તર નામના આઠમાં ઉદ્દેશકમાં પૃથ્વીઓના અન્તરનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. 'અનગાર' પદથી શરૂ થતા નવમાં ઉદ્દેશકનું નામ અનગારઉદ્દેશક છે "કેવલી" શબ્દથી શરૂ થતા દસમાં ઉદ્દેશકનું નામ કેવલિઉદ્દેશક છે. આ પ્રકારે આ ચૌદમાં શતકના ૧૦ ઉદ્દેશકો છે.

असुरकुमारावासं व्यतिक्रान्तः परमम् असुरकुमारावासम् उत्पत्स्यते, एवमेव, एवं यावत् स्तनितकुमारावासं, ज्योतिषिकावासम्, एवं वैमानिकावासं यावत् विहरति ॥ सू० १ ॥

टीका—अथ अनगारस्य देवगतिविशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—'रायगिहे' इत्यादि, 'रायगिहे जाव एवं वयासी'—राजगृहे यावत्—नगरे स्वामी समवसृतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्षद् निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो गौतमः प्राञ्जलिपुटः एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा चरमं देवावासं वीइक्कंते परमं देवावासमसंपत्ते, एत्थ णं अंतरा कालं करेज्जा, तस्स णं भंते ! कहिं गई, कहिं उववाए पण्णत्ते ?'

अनगार देवगतिवक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा अनगार की देवगति की विशेषवक्तव्यता कही है । तथा 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह-नगर में महावीरस्वामी पधारे । उनसे धर्मकथा सुनने के लिये परिषदा निकली और धर्मोपदेश सुनकर वह पीछे गई—तब विनय से धर्मश्रवणा-भिलाषी गौतम ने दोनों हाथ जोडकर प्रभु से इस प्रकार पूछा—'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा चरमं देवावासं वीइक्कंते परमं देवावासमसंपत्ते एत्थ णं अंतरा कालं करेज्जा-तस्स णं भंते ! कहिं गई कहिं उववाए पण्णत्ते' हे भदन्त ! भावितात्मा—संयम भावना से वासित अन्तःकरणवाला अनगार कि जिसने चरम स्थिति आदि की अपेक्षा पूर्वभागवर्ती

—અનગાર દેવગતિ વક્તવ્યતા—

"रायगिहे जाव एवं वयासी" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં અણુગારની દેવગતિની વક્તવ્યતાવિશેષનું કથન કર્યું છે. "रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા તેમની પાસે ધર્મકથા શ્રવણ કરવાને માટે પરિષદ નીકળી, અને ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ ધર્મશ્રવણ કરવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—" अणगारेणं भंते ! भावियप्पा चरमं देवावासं वीइक्कंते परमं देवावासमसंपत्त एत्थ णं अंतरा कालं करेज्जा—तस्स णं भंते ! कहिं गई, कहिं उववाए पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! ભાવિતાત્મા (સંયમભાવનાથી વાસિત અંતઃ

हे भदन्त ! अनगारः खलु भावितात्मा-संयमभावनावासितान्तःकरणः चरमं स्थित्यादिभिः पूर्वभागवर्तिनम् देवावासं-सौधर्मादिदेवलोकं, व्यतिक्रान्तः तत्रो-त्पत्तिहेतुभूतलेश्यापरिणामापेक्षया उल्लंघितवान्, किन्तु परमम् स्थित्यादिभिः परभागवर्तिनम्, देवावासम्-सनत्कुमारादिदेवलोकम्, असम्प्राप्तः-तत्रोत्पत्ति-हेतुभूतलेश्यापरिणामापेक्षया अप्राप्तः, तथा च प्रशस्तेषु अध्यवसायस्थानेषु उत्तरोत्तरेषु वर्तमानः, अर्वाग्भागस्थितसौधर्मादिगतदेवस्थित्यादिबन्धयोग्यता-मतिक्रान्तः, परभागवर्ति सनत्कुमारादिगतदेवस्थित्यादिबन्धयोग्यतां चाप्राप्तः इति भावः, अत्र खलु अन्तरे-इहावसरे उपर्युक्तयोः पूर्वोत्तरयो र्मध्यकाले कालं कुर्यात्-म्रियेत, तस्य खलु तादृश पूर्वोत्तरमध्यकाले मृतस्य अनगारस्य कुत्र गतिः

देवावास को सौधर्मादिदेवलोक को छोड दिया है-अर्थात् वहां उत्पत्ति के हेतुभूत लेश्या परिणाम की अपेक्षा से उल्लंघन कर दिया है, और अभी तक स्थिति आदि की अपेक्षा से परभागवर्ती देवावास को-सन-त्कुमारादिदेवलोक को-वहां पर उत्पत्ति के हेतुभूत लेश्या परिणाम की अपेक्षा प्राप्त नहीं हो पाया है, ऐसी स्थिति में यदि वह मर जाता है-तो कहां पर उसकी गति होती है। कहां उसका उत्पाद होता है ? तात्पर्य इसका ऐसा है कि उत्तरोत्तर प्रशस्त अध्यवसाय स्थानों में वर्त-मान अनगार पूर्वभाग स्थित सौधर्मादि देवलोक में गत देवों की स्थिति आदि की बन्धयोग्यता को अतिक्रान्त कर चुका है, पर अभी तक परभागवर्ती सनत्कुमारादि देवलोकगत देवों की स्थिति आदि के बन्ध की योग्यता को प्राप्त नहीं हो पाया है-तो ऐसे अवसर में यदि वह कालधर्मगत हो जाता है-तो कहां उत्पन्न होता है ? इसके

રણવાળા) અણગાર કે જેણે ચરમસ્થિતિ આદિની અપેક્ષાએ પૂર્વભાગવર્તી દેવાવાસને (સૌધર્માદિ દેવલોકને) અતિક્રાન્ત કરી નાખેલ છે-એટલે કે ત્યાં ઉત્પત્તિના હેતુભૂત યોગ્યતાનું લેશ્યાપરિણામની અપેક્ષાએ ઉલ્લંઘન કરી નાખ્યું છે, પરન્તુ પરભાગવર્તી સનત્કુમારાદિ દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ થવાના હેતુભૂત લેશ્યાપરિણામની અપેક્ષાએ ત્યાં પહોંચવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી નથી, એવી સ્થિતિમાં જો તે મરણ પામે, તો તે કઇ ગતિમાં જાય છે ? તેનો ઉત્પાદ ક્યાં થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-ઉત્તરોત્તર પ્રશસ્ત અધ્યવસાય સ્થાનોમાં વર્તમાન અણગાર પૂર્વભાગવર્તી સૌધર્માદિ દેવલોકમાં ગયેલા દેવોની સ્થિતિ આદિની બન્ધયોગ્યતાને અતિક્રાન્ત કરી ચુક્યો છે, પરન્તુ હજી પરભાગવર્તી સનત્કુમારાદિ દેવલોકગત દેવોની સ્થિતિ આદિના બન્ધની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી શક્તો નથી, તો એવી પરિસ્થિતિમાં જો તે કાળધર્મ પામે, તો તેની ઉત્પત્તિ ક્યાં થાય છે ?

भवति ? कुत्र उपपातः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'गोयमा ! जे से तत्थ परियस्सओ तल्लेसा देवावासा तहिं तस्स उववाए पण्णत्ते' हे गौतम ! तत्–अथ, ये तत्र–तयोश्वरमदेवावासपरमदेवावासयोः परिपार्श्वतः समीपे सौधर्मादेरासन्नाः सनत्कुमारादे र्वा आसन्नास्तयोर्मध्यभागे ईशानादौ वर्तमाना इत्यर्थः, तल्लेश्याः–यस्यां लेश्यायां वर्तमानोऽनगारो मृतः सा लेश्या येषु ते तल्लेश्याः देववासाः सन्ति, तत्र–तेषु ईशानादिदेवावासेषु तस्यानगारस्य गति र्भवति इति भावः, तत्रैव च तस्यानगारस्य उपपातः प्रज्ञप्तः, तथाचोक्तम्–"यल्लेसे मरइ जीवे तल्लेसे चेव उववज्जइ" त्ति, "यल्लेश्यो म्रियते जीव स्तल्लेश्य एवं उपपद्यते" इति, 'से य तत्थ गए विराहेज्जा कम्मलेस्समेव पडिवडइ, से य तत्थ गए नो विराहेज्जा एवामेव लेस्सं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' तत्–अथ यः पुनरनगारस्तत्र मध्यभागवर्तिनि

उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जे से तत्थ परियस्सओ तल्लेस्सा देवावासा तहिं तस्स गई, तहिं तस्स उववाए पण्णत्ते' हे गौतम ! ऐसी स्थिति में उस भावितात्मा अनगार की सौधर्मादि देवलोक के आसन्न या सनत्कुमारादि देवलोक के आसन्न मध्यभाग में जो ईशानादि देव लोक हैं उनमें जो उसकी लेश्यावाले देवावास हैं कि जिस लेश्या में वर्तमान रहकर वह भावितात्मा अनगार मरा है, उन ईशानादि देवावासों में गति होती है, वह वहीं उत्पन्न हो जाता है । सो ही कहा है–'यल्लेस्से मरइ जीवे, तल्लेस्से चेव उववज्जइ' जिस लेश्या में–वर्तमान होकर जीव मरता है, उसी लेश्यावालों में वह उत्पन्न होता है । 'से य तत्थगए विराहेज्जा कम्मलेस्समेव पडिवडइ' से य तत्थगए नो विराहेज्जा एवामेवलेस्सं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' जो अनगार उस मध्य-

---

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર–"गोयमा ! जे से तत्थ परियस्सओ तल्लेस्सा देवावासा तहिं तस्स उववाए पण्णत्ते" હે ગૌતમ ! એવી પરિસ્થિતિમાં તે ભાવિતાત્મા અણુગારની ઉત્પત્તિ સૌધર્માદિ દેવલોકની ઉપર અને સનત્કુમારાદિ દેવલોકની નીચે મધ્ય ભાગમાં જે ઇશાનાદિ દેવલોક છે, અને જેમાં એવી લેશ્યાવાળા દેવાવાસો છે કે જે લેશ્યામાં વર્તમાન રહીને તે ભાવિતાત્મા અણુગારનું મરણ થયું છે, તે ઇશાનાદિ દેવાવાસોમાં તેની ગતિ થાય છે, ત્યાં જ તે ઉત્પન્ન થાય છે. એજ વાત આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થઈ છે–"यल्लेस्से मरइ, तल्लेस्से चेव उववज्जइ" "જે લેશ્યામાં વર્તમાન રહીને જીવ મરે છે, એજ લેશ્યાવાળાઓમાં તેની ઉત્પત્તિ થાય છે." से य तत्थ गए विराहेज्जा कम्मलेस्समेव पडिवडइ से य तत्थगए नो विराहेज्जा एवामेव लेस्सं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ" જે અણુગાર તે મધ્યભાગવર્તી ઇશાનાદિ દેવાવાસમાં

ईशानादि देवावासे गतः प्राप्तः सन् विराधयेत्-परित्यजेत् तदा कर्मलेश्यामेव-कर्मणः सकाशाद् या लेश्या-जीवपरिणामः सा कर्मलेश्या भावलेश्येत्यर्थः तामेव प्रतिपतति भावलेश्यात एव परिपतति नतु द्रव्यलेश्यातः प्रतिपतति, शरीर-वर्णादिरूपा द्रव्यलेश्यातु प्राक्तन्येव तिष्ठति, देवानां द्रव्यतोऽवस्थितलेश्यत्वादिति-भावः, त्यक्तभावलेश्यो द्रव्यलेश्यावान् सन् स तत्र-ईशानादौ तिष्ठतीतिभावः। पक्षान्तरमाह-तत्-अथ, यस्तु अनगारस्तत्र-मध्यभागवर्तिनि ईशानादिदेवावासे गतः सन् नो विराधयेत्-तं पूर्वलेश्यापरिणामं यदि नो परित्यजेत् तदा एतामेव पूर्वलेश्याम् यया स उत्पन्नस्तामित्यर्थः उपसंपद्य-आश्रित्य, विहरति तिष्ठति, इदं

भागवर्ती ईशानादिदेवावास में प्राप्त हुआ है सो वह जिस लेश्या परिणाम से वहां उत्पन्न हुआ है उस लेश्या परिणाम को-यदि छोड देता है, तो वह कर्मलेश्या से-भावलेश्या से ही पतित होता है ऐसा माना जाता है, द्रव्यलेश्या से नहीं। कर्म के साथ जो जीव का परिणाम है वह कर्मलेश्या है ऐसी यह कर्मलेश्या भावलेश्यारूप ही कही गई है। 'द्रव्यलेश्या से पतित नहीं होता' सो इसका सारांश ऐसा है कि द्रव्य-लेश्या शरीर के वर्णादिरूप होती है, और यह द्रव्यलेश्या देव और नारकों में अवस्थित कही गई है। इसलिये यह प्राक्तनी ही इसके रहती है। इस प्रकार भावलेश्या को छोडकर वह वहां की द्रव्यलेश्या से युक्त बना रहकर ही यह ईशानादिक में रहता है। अब सूत्रकार पक्षा-न्तर का कथन करते हुए कहते हैं कि जो अनगार उस मध्यभागवर्ती ईशानादिदेवावास में पहुंच कर पूर्वलेश्या परिणाम को विराधित नहीं करता है तो वह जिस लेश्या परिणाम से वहां उत्पन्न हुआ है उसी

ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે અણુગાર જે લેશ્યાપરિણામ દ્વારા ત્યાં ઉત્પન્ન થયો છે તે લેશ્યાપરિણામને જો છોડી દે, તો તે કર્મલેશ્યાથી-ભાવલેશ્યાથી જ પતિત થાય છે, એવું માનવામાં આવે છે, દ્રવ્યલેશ્યાથી પતિત થતો નથી કર્મની સાથે જે જીવનું પરિણામ છે. તેનું નામ કર્મલેશ્યા છે એવી તે કર્મલેશ્યા ભાવલેશ્યા રૂપ જ છે " દ્રવ્યલેશ્યાથી પતિત થતો નથી, " તેનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-દ્રવ્યલેશ્યા શરીરના વર્ણાદિ રૂપ હોય છે અને તે દ્રવ્યલે-શ્યાનો દેવો અને નારકોમાં સદ્‌ભાવ કહ્યો છે તેથી તે તેની પ્રાક્તની (પહેલી) જ રહે છે આ રીતે ભાવલેશ્યાને છોડીને ત્યાંની દ્રવ્યલેશ્યાથી યુક્ત બનીને જ તે ઇશાનાદિક દેવલોકમાં રહે છે. હવે સૂત્રકાર પક્ષાન્તરનું કથન કરતા કહે છે કે-જે અણુગાર તે મધ્યભાગવર્તી ઇશાનાદિ દેવાવાસમાં પહોંચીને પૂર્વ લેશ્યાપરિણામને વિરાધિત કરતો નથી-છોડતો-નથી,-તે જે લેશ્યાપરિ-

तावत् सामान्यं देवावासमाश्रित्य प्रतिपादितम्, अथ विशेषितं देवावासमाश्रित्याह–'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा चरमं असुरकुमारावासं वीइक्कंते परमं असुरकुमारावासमसंपत्ते ०?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! अनगारः खलु भावितात्मा चरमम्–स्थित्यादिना अर्वाग्भागवर्तिनम् असुरकुमारावासं व्यतिक्रान्तः किन्तु परमम् स्थित्याद्यपेक्षया परभागवर्तिनम् असुरकुमारावासम् असंप्राप्तः, अत्र खलु अन्तरा एतयोर्मध्यकाले कालं कुर्यात्–म्रियेत, तस्य खलु कुत्र गतिः? कुत्र उपपातः प्रज्ञप्तः? भगवानाह–'एवं चेव' हे गौतम ! एवमेव–पूर्वोक्तरीत्यैव अत्रापि अवसेयम्, तथा च तयोः पूर्वोक्तयोः चरमासुरकुमारावासपरमासुर-

लेश्या परिणाम से वहां रहता है–यह कथन सामान्य देवावास को आश्रित कर कहा गया जानना चाहिये। विशेष देवावास को लेकर कथन इस प्रकार से है–'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा चरमं असुरकुमारावासं वीइक्कंते परमं असुरकुमारवासमसंपत्ते०' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार कि जिसने स्थिति आदि की अपेक्षा पूर्वभागवर्ती असुरकुमारावास को छोड दिया है, और अभी तक जो स्थिति आदि की अपेक्षा से परभागवर्ती असुरकुमारावास को प्राप्त नहीं हो पाया है–ऐसी स्थिति में यदि वह इन दोनों के मध्यकाल में मरण को प्राप्त हो जाता है–तो उसकी गति कहां होगी? कहां वह उत्पन्न होगा? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'एवं चेव' हे गौतम ! पूर्वोक्त रीति के अनुसार इसका भी उत्तर जानना चाहिये। तथा च–चरम असुरकुमारावास और परम

णामथी त्यां उत्पन्न थयो छे, अेज लेश्यापरिणामथी युक्त थईने त्यां रहे छे. आ कथन सामान्य देवावासनी अपेक्षाअे करवामां आव्युं छे, अेम समजवुं विशेषदेवावासनी अपेक्षाअे आ प्रकारनुं कथन समजवुं–

गौतम स्वामीनो प्रश्न–"अणगारेणं भंते ! भावियप्पा चरमं असुरकुमारावासं वीइक्कंते परमं असुरकुमारावासमसंपत्ते०" हे भगवन् ! भावितात्मा अणगार के जेमणे स्थिति आदिनी अपेक्षाअे पूर्वभागवर्ती असुरकुमारावासने अतिक्रान्त करी नाखेल छे, परन्तु हजी सुधी जे स्थिति आदिनी अपेक्षाअे परभागवर्ती असुरकुमारावासने प्राप्त करवानी योग्यताअे पहोंची शक्यो नथी, अेवी परिस्थितिमां आ बन्नेना मध्यकाळमां–जो ते मरण पामे, तो तेनी गति क्यां थाय? ते क्यां उत्पन्न थाय?

उत्तर–"एवं चेव" हे गौतम ! आ प्रश्ननो उत्तर पण पूर्वोक्त प्रश्नना उत्तर जेवो ज समजवो. अेटले के–चरम असुरकुमारावास अने परम

कुमारावासयोः परिपार्श्वतो ये तल्लेश्या देवावासाः सन्ति तन्मध्ये तस्यानगारस्य उपपातः प्रज्ञप्तः, अथ भावितात्मा अनगारः कथमसुरकुमारेषूत्पत्स्यते ? विराधित-संयमानां तत्रोत्पादात् इतिचेदत्रोच्यते–पूर्वकालापेक्षया भावितात्मत्वेन अन्तकाले च संयमविराधना सद्भावेन असुरकुमारादिषूत्पादसम्भवेनादोषात्, बाल-तपस्विनो वा इदं भावितात्मत्वं विज्ञेयम्, एवं जाव थणियकुमारावासं जोइसिया-वासं, एवं वेमाणियावासं जाव विहरइ' एवं–पूर्वोक्तासुरकुमारावासवदेव यावत्–चरमनागकुमारसुवर्णकुमाराऽग्निकुमार–विद्युत्कुमारो–दधिकुमार–द्वीपकुमार–पवन-

---

असुरकुमारावास इन दोनों असुरकुमारावासों के पास जो तल्लेश्या-वाले असुरकुमार देवावास हैं उनके बीच में उस अनगार का उत्पाद कहा गया है अर्थात् वहां उसका उत्पाद होगा। यहां ऐसी आशंका हो सकती है–कि भावितात्मा अनगार का असुरकुमारों में उत्पाद कैसे हो सकेगा क्योंकि संयम की विराधना करनेवालों का ही वहां उत्पाद कहा गया है ? तो इसका उत्तर ऐसा है–पूर्वकाल में वह भावि-तात्मा था–और अन्तकाल में उसने अपने संयम की विराधना कर दी। अतः ऐसी स्थिति में मरण होने से उसका वहां उत्पाद होने में कोई दोष नहीं है। भावितात्मा जो उसे कहा गया है–वह पूर्वकाल की अपेक्षा से कहा गया है। अथवा–बाल तपस्वी की अपेक्षा यह भावि-तात्मता जानना चाहिये। 'एवं जाव थणियकुमारावासं, जोइसिया-वासं, एवं वेमाणियावासं जाव विहरइ' पूर्वोक्त असुरकुमारावास के जैसा ही यावत्–नागकुमार–सुवर्णकुमार–अग्निकुमार विद्युत्कुमार,

---

અસુરકુમારાવાસ, આ બન્નેની સમીપમાં, તે લેશ્યાવાળા જે અસુરકુમારદેવા-વાસો છે, તેમાં તે અણગારનો ઉત્પાદ થાય છે.

શંકા—ભાવિતાત્મા અણગારનો ઉત્પાદ અસુરકુમારાવાસોમાં કેવી રીતે થઈ શકે ? સંયમની વિરાધના કરનાર જીવોનો જ ત્યાં ઉત્પાદ કહ્યો છે.

સમાધાન—પૂર્વકાળમાં તે ભાવિતાત્મા હોય, પણ અન્તકાળે તેણે સંય-મની વિરાધના કરી નાખી હોય, એવી પરિસ્થિતિમાં મરણ થવાથી ત્યાં તેનો ઉત્પાદ થઈ શકે છે, એમ માનવામાં કોઈ દોષ નથી. તેને જે ભાવિતાત્મા કહેવામાં આવ્યો છે, તે પૂર્વકાળની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યો છે. અથવા બાલતપસ્વીની અપેક્ષાએ આ ભાવિતાત્મતા સમજવી

" एवं जाव थणियकुमारावासं, जोइसियावासं, एवं वेमाणियावासं जाव विहरइ " પૂર્વોક્ત અસુરકુમારાવાસની જેમ જ નાગકુમાર–સુવર્ણકુમાર–અગ્નિ-

कुमार-दिक्कुमार स्तनितकुमारावासम् चरमज्योतिषिकावासम्, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव चरमं वैमानिकावासम् यावत्-अनगारः खलु भावितात्मा व्यतिक्रान्तः परमं नागकुमाराद्यावासम् असंप्राप्तः सन् अत्र खलु एतेषां प्रत्येकद्वय द्वयमध्ये यदि कालं कुर्यात्-म्रियेत यदा ये तत्र-तयोर्द्वयोर्द्वयोः परिपार्श्वतः-मध्ये तल्लेश्या देवावासाः सन्ति तत्र तस्य अनगारस्य उपपातः प्रज्ञप्तः, किन्तु योऽनगारस्तत्र गतः सन् विराधयेत्-पूर्वलेश्यां यदि परित्यजेत् तदाकर्मलेश्यामेव भावलेश्यारूपां प्रतिपतति-तल्लेश्यातः परिपतति, न तु द्रव्यलेश्यातः, यस्तु तत्र गतः सन् नो विराधयेत्-पूर्वलेश्यां यदि नो परित्यजेत् तदा एतामेव पूर्वलेश्यां खलु उपसंपद्य, विहरति तिष्ठति ॥ सू० १ ॥

उदधिकुमार, द्वीपकुमार, पवनकुमार, दिशाकुमार, एवं स्तनितकुमार इनके चरम आवासों को, तथा ज्योतिषिकों के-चरम आवासों को इसी प्रकार वैमानिक के चरम आवासों को जिस भावितात्मा अनगार ने व्यतिक्रान्त-उल्लंघन कर दिया है, और जो अभी तक इनके-नागकुमार आदि के परभागवर्ती देवावास को प्राप्त नहीं हो पाया है ऐसा वह भावितात्मा अनगार यदि इनके प्रत्येक के दो दो के बीच में मरण को प्राप्त हो जाता है तो इनके प्रत्येक के दो दो के पास-समीप जो तल्लेश्यावाले देवावास हैं वहां उस भावितात्मा अनगार का उत्पाद कहा गया है। किन्तु जो भावितात्मा अनगार वहां पहुंच कर अपनी पूर्वलेश्या का परित्याग कर देता है, तब वह भावलेश्या से पतित हो जाता है अर्थात् भावलेश्या को वह छोड देता है ऐसा माना जाता है-

---

કુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, વાયુકુમાર, દિશાકુમાર અને સ્તનતકુમાર, એ બધાં ભવનપતિઓના ચરમ આવાસોને તથા જ્યોતિષિકોના ચરમ આવાસોને એજ પ્રમાણે વૈમાનિકોના ચરમ આવાસોને, જે ભાવિતાત્મા અણુગારે વ્યતિક્રાન્ત કરી નાખ્યા છે, પરન્તુ જેમણે હજી સુધી તે નાગકુમાર આદિના પરભાગવર્તી દેવાવાસોમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી નથી, એવા તે ભાવિતાત્મા અણુગાર જો એવી પરિસ્થિતિમાં મરણ પામે છે, તો ચરમ અને પરભાગવર્તી દેવાવાસોની વચ્ચે જે તે લેશ્યાવાળા દેવાવાસો છે તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરન્તુ જો ભાવિતાત્મા અણુગાર ત્યાં પહોંચીને પોતાની પૂર્વલેશ્યાનો પરિત્યાગ કરી દે છે, એવું માનવામાં આવે છે, દ્રવ્ય

नरकगतिवक्तव्यता ।

मूलम्-"नेरइयाणं भंते! कहं सीहागइ कहं सीहे गइविसए पण्णत्ते' गोयमा! से जहा नामए-केइपुरिसे तरुणे बलवं जुगवं जाव निउणसिप्पोवगए आउंटियं बाहं पसारेज्जा, पसारियं वा बाहं आउंटेज्जा विक्खिण्णं वा, मुट्ठिं साहरेज्जा, साहरियं वा, मुट्ठिं विक्खिरेज्जा, उन्निमिसियं वा, अच्छि निमिसेज्जा, निमिसियं वा अच्छिं उम्मिसेज्जा, भवेएया रूवे? णो इणट्ठे समट्ठे, नेरइया णं एगसमएणं वा, दुसमएणं वा तिसमएणं वा विग्गहेणं उववज्जंति, नेरइयाणं गोयमा! तहा सीहा गई तहा सीहे गइ विसए पण्णत्ते, एवं जाव वेमाणियाणं, नवरं एगिंदियाणं चउ-समइए विग्गहे भाणियव्वं, सेसं तं चेव ॥सू० २॥

छाया—नैरयिकाणां भदन्त ! कथं शीघ्रा गतिः, कथं शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तत्-यथानाम-कश्चित् पुरुष स्तरुणो बलवान् युगवान् यावत् निपुणशिल्पोपगतः आकुण्ठितं बाहुं प्रसारयेत्, प्रसारितं वा बाहुम् आकुण्ठयेत्, विकीर्णां वा मुष्टिं संहरेत्, संहृतां वा मुष्टिं विकिरेत्, उन्मिषितं वा अक्षि निमिषेत्, निमिषितं वा अक्षि उन्मिषेत्, भवेत् एतद्रूपम् ? नायमर्थः समर्थः, नैरयिकाः खलु एकसमयेन वा, द्विसमयेन वा, त्रिसमयेन वा, विग्रहेण उपपद्यन्ते, नैरयिकाणां गौतम ! तथा शीघ्रा गतिः, तथा शीघ्रो गतिविषयः, प्रज्ञप्तः, एवं यावत् वैमानिकानाम्, नवरम् एकेन्द्रियाणां चतुःसमयो विग्रहो भणितव्यः शेषं तदेवास्. २।

टीका—पूर्वं देवगतेरुक्तत्वेन गत्यधिकाराद् नरकगतिमाश्रित्य प्ररूपयितु-माह-'नेरइया णं भंते' इत्यादि । 'नेरइया णं भंते ! कहं सीहागई, कहं सीहे गइ विसए पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! नैरयिकाणां कथं शीघ्रागतिः-कीदृशी

द्रव्यलेश्या को वह नहीं छोडता है। और यदि वहां पहुंच कर भी अपनी कर्मलेश्या की विराधना नहीं करता है-उसे नहीं छोडता है, तो इसी पूर्वलेश्या में वह वहां रहता है ॥ सूत्र १ ॥

લેશ્યાને તે છોડતો નથી જો ત્યાં પહોંચીને પણ તે પોતાની કર્મલેશ્યાની વિરાધના કરતો નથી-તેને છોડતો નથી, તો તે પૂર્વલેશ્યા સહિત જ ત્યાં રહે છે. ॥સૂ૦૧॥

शीघ्रागति र्भवति, कथं कीदृशः शीघ्रो गतिविषयः शीघ्रगतिहेतुत्वात् शीघ्रो गति विषयः गति हेतुत्वात्कालः प्रज्ञप्तः, नैरयिकाणां कीदृशी शीघ्रागतिः? कीदृशश्च तत्कालः प्रज्ञप्तः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा! से जहानामए-केइपुरिसे तरुणे बलवं जुगवं जाव निउणसिप्पोवगए आउंटियं बाहं पसारेज्जा पसारियं बाहं आउंटेज्जा' हे गौतम! तत्-अथ, यथानामेति वाक्यालङ्कारे, कश्चित्पुरुषः तरुणः-प्रवर्द्धमान-

नरकगतिवक्तव्यता—

'नेरइया णं भंते! कहं सीहा गई' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले देवगति के विषय में कहा है। इसलिये उसी गत्य-धिकार को लेकर नरकगति की प्ररूपणा सूत्रकारने इस सूत्रद्वारा की है-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'नेरइयाणं भंते! कहं सीहा गई कहं सीहे गइविसए पण्णत्ते' नैरयिकों की कैसी शीघ्रगति कही गई है? और उस शीघ्र गति का विषय कहा गया है? यहां शीघ्रगतिविषय से काल -समय ग्रहण हुआ है-क्योंकि वही शीघ्रगति में हेतु होता है। इस-लिये इस प्रश्न का निष्कर्षार्थ यही निकलता है कि नारकों की शीघ्र-गति कैसी होती है और उस शीघ्रगति का काल कैसा होता है? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा! से जहानामए केइपुरिसे तरुणे बलवं जुगवं जाव निउणसिप्पोवगए आउंटियं बाहं पसारेज्जा, पसा-रियं वा बाहं आउंटेज्जा' हे गौतम! जैसे कोई पुरुष तरुण हो-प्रवर्द्ध-

—નરકગતિ વક્તવ્યતા—

" नेरइयाणं भंते! कहं सीहा गई" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આની પહેલાના સૂત્રમાં દેવગતિના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું હવે નરકગતિના વિષયમાં સૂત્રકાર પ્રરૂપણા કરે છે–

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" नेरइया णं भंते! कहं सीहागई, कहं सीहे गइविसए पण्णत्ते" હે ભગવન્! નારકોની કેવી શીઘ્રગતિ કહી છે? અને તે શીઘ્રગતિનો વિષય (કાળ) કેટલો કહ્યો છે? અહીં "શીઘ્રગતિવિષય" આ પદ કાળનું વાચક છે, કારણ કે શીઘ્રગતિમાં કાળ જ હેતુરૂપ હોય છે તેથી પ્રશ્નનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે ફલિત થાય છે–"નારકોની શીઘ્રગતિ કેવી હોય છે? અને તે શીઘ્રગતિનો કેટલો કાળ હોય છે?"

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे बलवं जुगवं जाव निउणसिप्पोवगए आउंटियं बाहं पसारेज्जा, पसारियं बाहं आउंटेज्जा" હે ગૌતમ! કોઈ પુરુષ જુવાન હોય, બલવાન હોય (તરુણ

वयस्क इत्यर्थः, स च दुर्बलोऽपि स्यादत आह–बलवान्–शारीरिकबलशाली, बलं च कालविशेषाद् विशिष्टं भवतीत्यत आह–युगवान्–युगं सुषमदुष्षमादिः कालविशेषः तत् प्रशस्तं विशिष्टबलहेतुभूतं यस्यास्ति असौ युगवान् यावत्करणे इतुप् यावत्–युवावयः प्राप्तः अल्पातङ्कः–निरातङ्को निरोग इत्यर्थः, अल्पशब्दस्या भावार्थकत्वात्, स्थिराग्रहस्तः–स्थिरः–दृढः अग्रहस्तः–हस्ताग्रभागो यस्य स तथा सुलेखकवत्, दृढपाणिपादपार्श्वपृष्ठान्तरोरुपरिणतः, दृढं-पाणिपादं यस्य सः, पार्श्वौ पृष्ठान्तरे च उरू च परिणते–परिनिष्ठितत्वं गते यस्य स तथाविधः उत्तम संहनन इत्यर्थः, तलयमलयुगलपरिघनिभबाहुः तलौ–तालवृक्षौ, तयोर्यमलं–समश्रेणीकं यद् युगलं–द्वयं परिघश्च अर्गलातन्निभौ–तत्सदृशौ दीर्घसरलपीनत्वादिना

मान वयवाला हो। ऐसी अवस्थावाला पुरुष दुर्बल भी हो सकता है–इसलिये इसकी निवृत्ति के लिये 'बलवान्' ऐसा विशेषण दिया है। अतः वह प्रवर्द्धमान वयवाला हो और साथ में बलिष्ठ हो, शारीरिक बलशाली हो, कालविशेष की अपेक्षा बल में भी विशिष्टता आ जाती है, इसलिये कहा गया है–युगवान् हो सुषमदुःषमाकालविशेष जिसके बलमें हेतुभूत है, ऐसे युगवाला हो। यावत् वह युवा वयः प्राप्त हो और साथ में अल्पातंक निरोग हो। यहां अल्प शब्द अभावार्थक है। स्थिराग्रहस्त हो–जिसका हस्ताग्रभाग स्थिर–दृढ है ऐसा हो। सुलेखक के जैसा दृढ पाणिपादपार्श्वपृष्ठान्तरोरुपरिणत हो अर्थात् हाथ और पग जिसके मजबूत हों। दोनों पार्श्वभाग पृष्ठान्तर और उरू–जंघाएँ जिसकी परिणत–पुष्ट हों, अर्थात् उत्तमसंहनन वाला हो तल यमल युगलपरिघनिभबाहुवाला हो अर्थात् दीर्घता, सरलता एवं पीनता आदि की अपेक्षा जिसके दोनों बाहु तल–तालवृक्ष के समश्रेणिक युगल के

પુરુષ દુર્બળ પણ હોઈ શકે છે, અહીં એવા દુર્બળ પુરુષની વાત કરી નથી તે બળવાન્ વિશેષણથી સ્પષ્ટ થાય છે) યુગવાન્ હોય (કાળવિશેષની અપેક્ષાએ બળમાં વિશિષ્ટતા આવી જાય છે. સુષમદુષમાદિ કાળવિશેષ જેના બળમાં હેતુભૂત હોય એવા યુગવાન્ પુરુષની અહીં વાત કરી છે) પુખ્ત વયનો હોય, અલ્પાન્તક–નીરોગી હોય ('અલ્પાન્તક' આ પદમાં અલ્પ પદ અભાવાર્થક છે,) સ્થિરાગ્રહસ્ત હોય (જેનો હસ્તાગ્ર ભાગ સ્થિર–દૃઢ હોય) જેના હાથ અને પગ મજબૂત હોય, એટલે કે જે ઉત્તમ સંહનનવાળો હોય, "તલયમલયુગલપરિઘનિભબાહુવાળો" હોય, એટલે કે દીર્ઘતા, સરલતા અને પીનતા–જાડાઈ આદિની અપેક્ષાએ જેની બન્ને ભુજાઓ તાલવૃક્ષના સમશ્રેણિક યુગલ જેવી હોય, અર્ગલા (આગળિયા)ના જેવી હોય, ચરમેષ્ટક,

बाहू यस्य स तथाविधः चर्मेष्टकद्रुघणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्रकायः–चर्मेष्टकया इष्टकाखण्डभृतचर्मकुतुपरूपया, द्रुघणेन=मुद्गरेण, मौष्टिकेन, मौष्टिकः=मुष्टिप्रमाणः प्रोतचर्मरज्जुकः पाषाणगोलकस्तेन च समाहतानि=व्यायामाभ्यासकरणे महतीं सत्यां कुट्टितानि, अतएव निचितानि=निबिडानि पुष्टानि गात्राणि=अङ्गानि–हस्ताद्यवयवा यत्र सः तथाविधः कायो यस्य स तथाविधः, औरसबलसमन्वागतः–आन्तरबलयुक्तः लङ्घनप्लवनजवनव्यायामसमर्थः–लङ्घने–उल्लंघने प्लवन उत्पतने जविनः–वेगवान्, अतएव व्यायामे समर्थः, तथा छेकः–निपुणः, दक्षः शीघ्रकारी प्राप्तार्थः–अधिकृतकर्मणि निष्ठां प्राप्तः, कुशल–आलोचितकारी मेधावी–सकृत्श्रुतदृष्टकर्मज्ञः, निपुणः उपायज्ञः, एवंविधस्य पुरुषस्य शीघ्रं

जैसे, एवं अर्गला के जैसे हों, चर्मेष्टक, द्रुघण और मुष्टिक की, व्यायाम करते समय की मार से जिसके शरीर के अंग पुष्ट हों। ईंटों के टुकडों से भरी हुई चमडे की कुपिया का नाम चर्मेष्टक है। मुद्गर का नाम द्रुघण है। मुष्टिप्रमाण जो पत्थर का गोला होता है जिसमें चमडे की रस्सी पोई रहती है उसका नाम मौष्टिक है। व्यायाम करते समय पहिलवान लोग इनसे अपने हस्तादिक अवयवों को कूटते हैं–जिससे वे बहुत पुष्ट हो जाते हैं। औरसबलसमन्वागत हो–आन्तरिकबल से युक्त हो। लङ्घन, प्लवन और उत्पतन में वेगवाला हो और व्यायाम करने में समर्थ हो, तथा–छेक हो–निपुण हो, दक्ष हो–शीघ्रकारी हो, प्राप्तार्थवाला हो–अधिकृत कार्य में निष्ठा को प्राप्त हो, कुशल हो–सोच समझकर काम करनेवाला हो, एकबार देखने पर या सुनने पर कार्य को समझ लेने वाला हो, उपाय जानने वाला हो।

દ્રુઘણ અને મુષ્ટિકની જેવાં જેમનાં અંગો પુષ્ટ હોય, (ઈંટોના ટુકડાથી ભરેલી ચામડાની થેલીનું નામ 'ચર્મેષ્ટક' છે. મુદ્ગળને 'દ્રુઘણ' કહે છે, મુષ્ટિપ્રમાણ જે પત્થરનો ગોળો હોય છે અને જેમાં ચામડાની દોરી પરોવેલી રહે છે, તેનું નામ મૌષ્ટિક છે. વ્યાયામ કરતી વખતે પહેલવાનો તે મુષ્ટિક વડે પોતાના હસ્તાદિક અવયવોને કૂટે છે. આમ કરવાથી તેમનાં તે અવયવો ખૂબ જ પુષ્ટ થાય છે.) જે ઔરસબલસમન્વાગત (આન્તરિક બળથી યુક્ત) હોય, તથા જે લંઘન, પ્લવન અને ઉત્પતનમાં વેગવાળો હોય, વ્યાયામ કરવાને સમર્થ હોય, નિપુણ હોય, દક્ષ હોય (બરાબર વિચારીને કામ કરનારો હોય), એક જ વાર દેખવા કે સાંભળવાથી કાર્યને સમજી લેનારો હોય, એવાં યુવાનાદિ વિશેષણોવાળા પુરુષના હાથની ગતિ

हस्तगत्यादिकं भवतीत्यतो बहुविशेषणोपादानं कृतम्, शिल्पोपगतः-शिल्पशास्त्रज्ञः, एतादृशः पुरुषः आवर्तितं-संकोचितं बाहुं प्रसारयेत्, प्रसारितं वा बाहुम् आवर्तयेत् संकोचयेत्, 'विक्खिण्णं वा मुट्ठिं साहरेज्जा, साहरियं वा मुट्ठिं विक्खिरेज्जा,' उम्मिमिसियं वा अच्छिं निमिसेज्जा,, निमिसियं वा अच्छिं-उम्मिसेज्जा, विकीर्णां-प्रसारितां वा मुष्टिं संहरेत्-संकोचयेत्, संहृतां-संकोचितां वा मुष्टिं विकिरेत्-प्रसारयेत्, उन्मिषितम्-उन्मीलितं वा अक्षि-नयनं निमिषेत्-निमीलयेत्, निमिषितं-निमीलितं वा अक्षि उन्मिषेत्-उन्मीलयेत्, गौतमः आह-'भवेएया रूवे' किं भवेदेतद्रूपम् ? किम् स स्वभावो भवेत् शीघ्रतायां नैरयिकगतेस्तद्विषयस्य च पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टपुरुषबाहुप्रसारणादेरिव

ऐसे विशेषणों वाले पुरुष के हस्त की गति आदि क्रियाएँ शीघ्रतावाली होती हैं, इसीलिये इतने बहुत से विशेषणों द्वारा उसे विशेषित किया गया है। शिल्पोपगत का तात्पर्य शिल्पशास्त्र के ज्ञाता से है। ऐसा पुरुष आवर्तित-संकोचित बाहु को बहुत ही त्वरा से पसारता है और पसारे हुए बाहु को बहुत ही शीघ्रता से संकुचित करता है। 'विक्खिण्णं वा मुट्ठिं साहरेज्जा साहरियं वा मुट्ठिं विक्खिरेज्जा, उम्मिमिसियं वा अच्छिं निमिसेज्जा, निमिसियं वा अच्छिं उम्मिसेज्जा' तथा पसारी हुई मुट्ठी को संकुचित-बन्द करता है, और बन्द की हुई मुट्ठी को जल्दी से पसारता है। तथा-उघडीं हुई आंखों को शीघ्रता से बंद कर देता है, एवं बंद नेत्र को जल्दि से खोल लेता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'भवे एयारूवे' तो हे भदन्त ! जैसा यह स्वभाव शीघ्रता में पूर्वोक्त विशेषण विशिष्ट पुरुष का अपने बाहु आदि के प्रसारण आदि में होता है, उसी प्रकार

આદિ ક્રિયાઓ શીઘ્રતાવાળી હોય છે; તે કારણે જ તેને આટલાં બધાં વિશેષણો આપવામાં આવેલ છે. (શિલ્પોપગત એટલે શિલ્પશાસ્ત્રનો જ્ઞાતા) આ પ્રકારનાં વિશેષણોવાળો પુરુષ આવર્તિત (સંકોચિત) બાહુને ઘણી જ ત્વરાથી પ્રસારિત કરી શકે છે અને પ્રસારિત બાહુને શીઘ્રતાથી સંકોચી શકે છે. " विक्खिण्णं वा मुट्ठिं साहरेज्जा, साहरियं वा मुट्ठिं विक्खिरेज्जा, उम्मिमिसियं वा अच्छिं निमिसेज्जा, निमिसियं वा अच्छिं उम्मिसेज्जा ". તથા ઉઘાડેલી મુઠ્ઠીને ત્વરાથી બંધ કરી શકે છે અને બંધ કરેલી મુઠ્ઠીને ત્વરાથી ખોલી શકે છે, તથા ઉઘાડેલી આંખોને જલ્દી બંધ કરી શકે છે અને બંધ કરેલી આંખોને જલ્દી ઉઘાડી શકે છે. આ રીતે તેની ગતિમાં શીઘ્રતા હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" भवे एयारूवे " તો હે ભગવન્ ! યુવાન આદિ વિશેષણોવાળા પુરુષનો જેવો સ્વભાવ હોય છે-હાથના સંકુચન પ્રસારણ

भवेत् किमिति गौतमस्य प्रश्नः । भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः 'नेरइयाणं एगसमएण वा, दुसमएण वा, तिसमएण वा, विग्गहेणं उववज्जंति' नैरयिकाः खलु एकसमयेन वा ऋजुगत्या नरके उपपद्यन्ते, द्विसमयेन वा त्रिसमयेन वा विग्रहगत्या नारका नरके उपपद्यन्ते, पुरुषबाहुप्रसारणादिकं चासंख्यात समयकं भवतीति न तेन साहश्यमिति भावः । अतः 'नेरइयाणं गोयमा ! तहा सीहा गई, तहा सीहे गइविसए पण्णत्ते' हे गौतम ! नैरयिकाणां तथा-पूर्वोक्ता-एकद्वित्रिसमया शीघ्रागति रुत्पत्तिर्भवति, तथा-पूर्वोक्तः-एकद्वित्रिसमयरूपः शीघ्रो गतिविषयः कालः प्रज्ञप्तः, 'एवं जाव वेमाणियाणं, नवरं एगिंदियाणं

का स्वभाव क्या नारकों का अपनी गति में और गति के विषय में होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है-क्योंकि 'नेरइयाणं एगसमएण वा दुसमएण वा तिसमएण वा विग्गहेणं उववज्जंति' नैरयिक जीव एक समयवाली ऋजुगति से और दो समयवाली अथवा तीन समयवाली विग्रहगति से नरक में उत्पन्न होते हैं । पुरुष का अपने बाहु आदि का प्रसारण आदिक असंख्यातसमयवाला होता है । इसलिये उसके साथ इसका साहश्य घटित नहीं होता है । अतः 'नेरइयाणं गोयमा ! तहा 'सीहा गई तहा सीहे गइविसए पण्णत्ते' नैरयिकों की एक समयवाली ऋजुगति-रूप और दो समयवाली तथा तीनसमयवाली विग्रहगतिरूप उत्पत्ति होती है । तथा इस शीघ्र गति का विषय एक, दो और तीनसमयरूपकाल

આદિ ક્રિયાઓમાં જેવા તે શીઘ્ર હોય છે, એજ પ્રકારનો શું નારકોનો પોતાની ગતિના વિષયમાં સ્વભાવ હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. એટલે કે એવી કોઈ વાત નથી. કારણ કે-"नेरइयाणं एग समएण वा, दुसमएण वा, तिसमएण वा, विग्गहेणं उववज्जंति" નારક જીવ એક સમયવાળી ઋજુગતિથી અને બે સમયવાળી અથવા ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહ ગતિથી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પુરુષના બાહુ આદિના પ્રસરણનો કાળ અસંખ્યાત સમયનો કહ્યો છે, તેથી નારકોની ગતિ સાથે પુરુષની તે ગતિમાં સમાનતા સંભવી શકતી નથી તેથી "नेरइयाणं गोयमा ! तहा सीहा गई, तहा सीहे गईविसए पण्णत्ते" નારકોની એક સમયવાળી ઋજુગતિ રૂપ અને બે સમયવાળી તથા ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિ રૂપ ઉત્પત્તિ થાય છે. તથા આ શીઘ્ર ગતિનો વિષય (કાળ) એક, બે અને ત્રણ સમયરૂપ કાળ હોય છે. "एवं जाव वेमाणियाणं, नवरं एगिंदियाणं चउसमए विग्गहे, सेसं

चउसमइए विग्गहे सेसं तं चेव भाणियव्वं ' एवं-पूर्वोक्त नैरयिकवदेव यावत्-असुरकुमारादि भवनवासिनाम्, पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाम् वानव्यन्तराणाम्, ज्योतिषिकाणां वैमानिकानां च एकद्वित्रिसमया शीघ्रागतिः भवात् भवान्तरोत्पत्तिरूपा, एक द्वित्रि समयगतिविषयः कालश्च भणितः, किन्तु नवरं-विशेषस्तु एकेन्द्रियाणां पृथिवी-कायिकादीनामुत्कृष्टेन चतुःसमयको विग्रहो-वक्रा गतिः भणितव्यो वक्तव्यो शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव अवसेयम् इदमत्र बोध्यम्-एकभवात् भवान्तरे गमनरूपा गतिरत्र विज्ञेया, तत्र नैरयिकाः नारकगतौ एकसमयिकया द्विसमयिकया त्रि-

होता है। -'एवं जाव वेमाणिया णं,' नवरं एगिंदियाणं चउसमए विग्गहे, सेसं तं चेव भाणियव्वं' इन नैरयिकों की गति की जैसी ही हे गौतम! यावत्-असुरकुमारादि भवनवासियों की, पृथिवीकायिकादि एकेन्द्रियों की, द्विइन्द्रियविकलेन्द्रियों की पंचेन्द्रियतिर्यञ्चयोनिकों की, मनुष्योंकी वानव्यन्तरोंकी, ज्योतिषिकों की और वैमानिकों की एक दो अथवा तीन समय तक वाली एक भव से दूसरे भव में उत्पत्तिरूप शीघ्रगति कही गई है। तथा इस गति का विषय एकसमयरूप, दो समयरूप और तीन समयरूप काल कहा गया है। परन्तु एकेन्द्रियजीवों की-पृथिवी-कायिकादिकों की एकभव से दूसरे भव में उत्पत्तिरूप जो विग्रहगति है वह उत्कृष्ट से चार समय तक की कही गयी है। और इस गति का विषय एक समयरूप, दो समयरूप, तीनसमयरूप और चार समयरूप कहा गया है। इस सब कथन का सारांश ऐसा है-एक भव से दूसरे भव में जो जीव की उत्पत्ति होती है-उसका नाम विग्रहगति है।

तंचेव भाणियव्वं ", હે ગૌતમ ! આ નારકોની ગતિ જેવી જ અસુરકુમારાદિ ભવનવાસીઓની, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયોની, દ્વીન્દ્રિયાદિ, વિકલેન્દ્રિયોની, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકોની, મનુષ્યોની, વાનવ્યન્તરોની, જ્યોતિષિકોની અને વૈમાનિકોની એક, બે અથવા ત્રણ પર્યન્તના સમયવાળી, એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં ઉત્પત્તિ રૂપ શીઘ્રગતિ કહી છે તથા આ ગતિનો વિષય (કાળ) એક સમય રૂપ, બે સમય રૂપ અને ત્રણ સમય રૂપ કાળ કહ્યો છે. પરન્તુ પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવોની એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં ઉત્પત્તિ રૂપ જે વિગ્રહ ગતિ છે, તેને વધારેમાં વધારે ચાર સમય સુધીની કહી છે, અને આ ગતિનો વિષય (કાળ) એક સમયરૂપ, બે સમયરૂપ, ત્રણ સમયરૂપ અને ચાર સમયરૂપ કહ્યો છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-જીવની એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં જે ઉત્પત્તિ થાય છે, તેનું નામ વિગ્રહગતિ

समयिकया गत्या उत्पद्यन्ते, तासु तिसृषु गतिषु एकसमयिका ऋजुगतिर्भवति, द्विसमयिका त्रिसमयिका च विग्रह (वक्र) गतिर्भवति ता एव शीघ्रगतिरुच्यते, बाहुप्रसारणादि गतिकालस्तु असंख्यातसमयको भवति। यदा जीवः समश्रेण्या आगतः सन् उत्पत्तिस्थाने गत्वा उत्पद्यते तदा तस्य एकसमया ऋजुगतिर्भवति, किन्तु यदा उत्पत्तिस्थानं समश्रेण्यां न भवति तदा विग्रहगतिर्द्विसमया त्रिसमया वा भवति, अथ च एकेन्द्रियाणां जीवानामुत्कृष्टेन चतुःसमया विग्रहगतिर्भवति,

---

नैरयिक जीव जो नरक में उत्पन्न होते हैं वे एक समयवाली गति से भी उत्पन्न होते हैं दो समयवाली गति से भी उत्पन्न होते हैं तीन समयवाली गति से भी उत्पन्न होते हैं। एक समयवाली जो गति होती है वह ऋजुगति होती है। दो समयवाली और तीन समयवाली वक्रगति होती है। इन गतियों का नाम ही शीघ्रगति कहा गया है। बाहुप्रसारणादिरूप गति में जो काल लगता है वह असंख्यात समय-वाला होता है। ऐसी गति शीघ्रगति नहीं कही गई है। ऋजुगति एक समय की तब होती है-कि जीव का उत्पत्तिस्थान जब समश्रेणी में होता है। तथा जब उत्पत्तिस्थान समश्रेणि में नहीं होता है-तब विग्र-हगति दो समय की तथा तीन समय की होती है। कहने का तात्पर्य ऐसा है कि जीव जब समश्रेणि में रहता हुआ उत्पत्ति स्थान में जाकर उत्पन्न होता है तब उसकी एक समय की ऋजुगति होती है। किन्तु जब उत्पत्तिस्थान समश्रेणि में नहीं होता है तब विग्रह गति दो समय की

છે. નારકો એક બે સમયવાળી ગતિથી પણુ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, સમય-વાળી ગતિથી પણુ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રણુ સમયવાળી ગતિથી પણુ ઉત્પન્ન થાય છે. એક સમયવાળી જે ગતિ હોય છે, તે ઋજુગતિ હોય છે, બે સમયવાળી અને ત્રણુ સમયવાળી ગતિ વક્રગતિ હોય છે. આ ગતિઓનું નામ જ શીઘ્રગતિ કહી છે. બાહુપ્રસારણાદિ રૂપ ગતિમાં જે કાળ લાગે છે તે અસંખ્યાત સમયવાળો હોય છે, તેથી એવી ગતિને શીઘ્રગતિ કહી નથી ઋજુગતિ એક સમયની ત્યારે જ હોય છે કે જ્યારે જીવનું ઉત્પત્તિસ્થાન સમશ્રેણિમાં હોય છે. જ્યારે ઉત્પત્તિસ્થાન સમશ્રેણિમાં હોતું નથી, ત્યારે બે સમયની અથવા ત્રણુ સમયની વિગ્રહગતિ હોય છે. એટલે કે જીવ જ્યારે સમશ્રેણિમાં રહેલા ઉત્પત્તિસ્થાનમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેની એક સમયની ઋજુગતિ હોય છે. પરન્તુ જ્યારે ઉત્પત્તિસ્થાન સમશ્રેણિમાં હોતું નથી, ત્યારે વિગ્રહગતિ બે સમયની અને ત્રણુ સમયની હોય છે. એકેન્દ્રિય

तासु द्विसमया विग्रहगतिर्यथा-कश्चिद्जीवो यदा भरतक्षेत्रस्य पूर्वदिशातो नरके पश्चिमायां दिशि उत्पद्यते तदा प्रथमसमये अधः आगच्छेत् द्वितीयसमये तिर्यग् उत्पत्तिस्थानके गच्छेत् इत्यनया रीत्या द्विसमया विग्रहगतिर्विज्ञेया, त्रिसमया विग्रहगतिर्यथा-यदा कश्चिद् जीवः भरतक्षेत्रस्य पूर्वदिशातो नरके वायव्यकोणे उत्पद्यते तदा स प्रथमसमये समश्रेणीद्वारा अधोऽवतरेत्, द्वितीयसमये तिर्यक् पश्चिमदिशि गच्छेत्, तृतीयसमये तिर्यग्वायव्यकोणे उत्पत्तिस्थानेगत्वा उत्पद्येत। अनेन प्रकारेण नैरयिकाणां शीघ्रगतिः शीघ्रगतिकालो वा प्रज्ञप्तः। एकेन्द्रियाणां चतुःसमया विग्रहगतिर्यथा-एकसमये त्रसनाडीतो बहिरधोलोके विदिशातो

और तीन समय का होता है। एकेन्द्रिय जीवों को विग्रहगति उत्कृष्ट से चार समय तक की होती है। दो समय की विग्रहगति इसकी इस प्रकार से होती है-जब कोई जीव भरतक्षेत्र की पूर्वदिशा से नरक में पश्चिमदिशा में उत्पन्न होता है-तब वह प्रथम समय में नीचे आता है, और द्वितीयसमय में तिरछे उत्पत्तिस्थान में जाता है। इस रीति से इसकी दो समयकी विग्रहगति होती है ऐसा जानना चाहिये। तीन समय की विग्रहगति इस प्रकार से होती है-जब कोई जीव भरतक्षेत्र की पूर्वदिशा से नरक में वायव्य कोने में उत्पन्न होता है तब वह प्रथम-समय में समश्रेणी द्वारा नीचे आता है, दूसरे समय में तिर्यक् पश्चिम-दिशा में जाता है और तीसरे समय में तिर्यक् वायव्यदिशा में उत्पत्ति-स्थान में जाकर उत्पन्न होता है। इस प्रकार से नारकों की शीघ्रगति काल कहा गया है तथा ऐसी नारकों की शीघ्रगति कही गई है। एके-

જીવોની વિગ્રહગતિ વધારેમાં વધારે ચાર સમય સુધીની હોય છે. તેની બે સમયની વિગ્રહગતિ આ પ્રકારે થાય છે-જ્યારે કોઈ જીવ ભરતક્ષેત્રની પૂર્વ-દિશાથી નરકમાં પશ્ચિમ દિશામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે પ્રથમ સમયમાં નીચે આવે છે અને બીજા સમયમાં તિરછાં ઉત્પત્તિસ્થાનમાં જાય છે, આ પ્રકારની તેની બે સમયની વિગ્રહગતિ હોય છે, એમ સમજવું ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે સમજવું જ્યારે કોઈ જીવ ભરતક્ષેત્રની પૂર્વદિશામાંથી નરકના વાયવ્યકોણમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે પ્રથમ સમ-યમાં સમશ્રેણિ દ્વારા નીચે આવે છે, બીજા સમયે તિર્યંગ્ ગતિથી પશ્ચિમ દિશામાં જાય છે, અને ત્રીજા સમયે તિર્યંગ્ ગતિથી વાયવ્ય દિશામાં ઉત્પ-ત્તિસ્થાનમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રકારનો નારકોનો શીઘ્રગતિકાળ કહ્યો છે અને આ પ્રકારની શીઘ્રગતિ કહી છે એકેન્દ્રિય જીવોની ચાર

दिशि गच्छेत्, यतो जीवस्य गतिः श्रेणीमनुसृत्यैव भवति, द्वितीयसमये लोकमध्ये प्रविशति तृतीयसमये ऊर्ध्वं गच्छेत्, चतुर्थसमये त्रसनाडीतो बहिः निःसृत्य दिग्व्यवस्थिते उत्पत्तिस्थाने गच्छेदिति भावः ॥ सू० २ ॥

नैरयिकानन्तरोत्पन्नत्वादिवक्तव्यता।

सूत्रम्-नेरइयाणं भंते! किं अणंतरोववन्नगा, परंपरोववन्नगा, अणंतरपरंपरअणुववन्नगा? गोयमा! नेरइया अणंतरोववन्नगा वि, परंपरोववन्नगा वि, अणंतरपरंपर अणुववन्नगा वि, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-जाव अणंतरपरंपर अणुववन्नगा वि? गोयमा! जे णं नेरइया पढमसमयोववन्नगा, ते णं नेरइया अणंतरोववन्नगा, जे णं नेरइया अपढमसमयोववन्नगा ते णं नेरइया परंपरोववन्नगा जे णं नेरइया विग्गहगइ समाववन्नगा, ते णं नेरइया अणंतरपरंपर अणुववन्नगा, से तेणट्ठेणं जाव अणुववन्नगा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया; अणंतरोववन्नगाणं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति? तिरिक्खजोणियाउयं मणुस्साउयं, देवाउयं पकरेंति? गोयमा! नो नेर-

---

न्द्रिय जीवों की चार समय की विग्रहगति इस प्रकार से कही गई है-एकेन्द्रिय जीव एक समय में त्रसनाडी से बाहर अधोलोक की विदिशा से दिशा में जाता है-क्योंकि जीव की परलोक गमन के समय गति श्रेणी के अनुसार ही होती है, द्वितीय समय में वह लोक के मध्य में प्रवेश करता है, तृतीय समय में वह ऊर्ध्वलोक में जाता है, और चतुर्थसमय में त्रस नाडी से बाहर निकल वह दिग्व्यवस्थित उत्पत्तिस्थान में जाता है ॥ सू० २ ॥

समयनी विग्रहगतिनुं स्पष्टीकरण आ प्रमाणे छे-એકેન્દ્રિય જીવ એક સમયમાં ત્રસનાડીની બહાર અધોલોકની વિદિશામાંથી દિશામાં જાય છે, કારણ કે પરલોકગમન વખતે જીવની સમશ્રેણિમાં જ ગતિ થાય છે, બીજા સમયમાં તે લોકની મધ્યમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્રીજા સમયે તે ઉર્ધ્વલોકમાં જાય છે, અને ચોથા સમયે નાડીમાંથી બહાર નીકળીને તે દિગ્વ્યવસ્થિત ઉત્પત્તિસ્થાનમાં જાય છે. ॥સૂ૦૨॥

इयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति, परंपरोववन्नगाणं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति, जाव देवाउयं पकरेंति? गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, तिरिक्खजोणियाउयं पि पकरेंति, मणुस्साउयं पि पकरेंति नो देवाउयं पकरेंति, अणंतरपरम्पर अणुववन्नगाणं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति? पुच्छा, गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति, एवं जाव वेमाणिया, नवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य परंपरोववन्नगा चत्तारि वि आउयाइं पकरेंति, सेसं तं चेव, नेरइयाणं भंते! किं अणंतरनिग्गया, परंपरनिग्गया, अणंतरपरंपरनिग्गया? गोयमा! नेरइयाणं अणंतरनिग्गया वि जाव अणंतर परंपर अनिग्गया वि, से केणट्ठेणं जाव अणिग्गया वि? गोयमा! जे णं नेरइया पढमसमयनिग्गया तेणं नेरइया अणंतरनिग्गया, जे णं नेरइया अपढमसमयनिग्गया ते णं नेरइया परंपरनिग्गया, जे णं नेरइया विग्गहगइसमावन्नगा, तेणं नेरइया अणंतरपरंपर अणिग्गया, से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव अणिग्गया वि, एवं जाव वेमाणिया, अणंतरनिग्गयाणं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति, जाव देवाउयं पकरेंति? गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति, परंपरनियग्गाणं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति? पुच्छा, गोयमा! नेरइयाउयं पि पकरेंति, जाव देवाउयं पि पकरेंति,

अणंतर परंपर अणिग्गयाणं भंते! नेरइया पुच्छा, गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति, एवं निरवसेसं जाव वेमाणिया, नेरइयाणं भंते! किं अणंतरखेदोववन्नगा, परंपरखेदोववन्नगा, अणंतरपरंपर-खेदाणुववन्नगा? गोयमा! नेरइया अणंतरखेदोववन्नगा वि, परंपरखेदोववन्नगा वि अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा वि, एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ३॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त! किम् अनन्तरोपपन्नकाः, परम्परोपपन्नकाः, अनन्तरपरम्परानुपपन्नकाः? गौतम! नैरयिका अनन्तरोपपन्नका अपि, परम्परोपपन्नका अपि, अनन्तरपरम्परानुपपन्नका अपि, तत् केनार्थेन एवमुच्यते—यावत्—अनन्तरपरम्परानुपपन्नका अपि? गौतम! ये खलु नैरयिकाः प्रथमसमयोपपन्नकास्ते खलु नैरयिका अनन्तरोपपन्नकाः, ये खलु नैरयिका अप्रथमसमयोपपन्नकास्ते खलु नैरयिकाः परम्परोपपन्नकाः, ये खलु नैरयिकाः विग्रहगतिसमापन्नकास्ते खलु नैरयिकाः अनन्तरपरम्परानुपपन्नकाः, तत् केनार्थेन यावत् अनुपपन्नका अपि? एवं निरन्तरं यावत् वैमानिकाः अनन्तरोपपन्नकाः खलु भदन्त! नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति? तिर्यग्योनिकायुष्यं, मनुष्यायुष्यं, देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति? गौतम! नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, यावत् नो देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति, परम्परोपपन्नकाः खलु भदन्त! नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, यावत् देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति? गौतम! नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, तिर्यग्योनिकायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, मनुष्यायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, नो देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति अनन्तरपरम्परानुपपन्नकाः खलु भदन्त! नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति० पृच्छा, गौतम! नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, यावत् नो देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति, एवं यावत् वैमानिकाः, नवरं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च परम्परोपपन्नकाः चत्वार्यपि आयुष्याणि प्रकुर्वन्ति, शेषं तदेव, नैरयिकाः खलु भदन्त! किम् अनन्तरनिर्गताः, परम्परा निर्गताः, अनन्तरपरम्पराऽनिर्गताः? गौतम! नैरयिकाः खलु अनन्तरनिर्गता

अपि, यावत् अनन्तरपरम्पराऽनिर्गता अपि, तत् केनार्थेन यावत् अनिर्गता अपि? गौतम! ये खलु नैरयिकाः प्रथमसमयनिर्गतास्ते खलु नैरयिकाः अनन्तरनिर्गताः, ये खलु नैरयिकाः अप्रथमसमयनिर्गतास्ते खलु नैरयिकाः परम्परा निर्गताः, ये खलु नैरयिकाः विग्रहगतिसमापन्नकास्ते खलु नैरयिकाः अनन्तर-परम्पराऽनिर्गताः, तत् तेनार्थेन गौतम! यावत् अनिर्गता अपि, एवं यावत् वैमानिकाः, अनन्तरनिर्गताः खलु भदन्त! नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति? यावत् देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति? गौतम! नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, यावत् नो देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति, परम्परानिर्गताः खलु भदन्त! नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति? पृच्छा, गौतम! नैरयिकायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, यावत्-देवायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, अनन्तर परम्पराऽनिर्गताः खलु भदन्त! नैरयिकाः पृच्छा, गौतम! नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, यावत् नो देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति, एवं निरवशेषं यावत् वैमानिकाः, नैरयिकाः, खलु भदन्त! किम् अनन्तरखेदोपपन्नकाः, परम्पराखेदोपपन्नकाः अनन्तरपरम्परा खेदानुपपन्नकाः? गौतम! नैरयिकाः खलु अनन्तर-खेदोपपन्नका अपि, परम्पराखेदोपपन्नका अपि, अनन्तरपरम्पराखेदानुपपन्नका अपि एवम् एतेन अभिलापेन ते चैव चत्वारो दण्डका भणितव्याः तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावत् विहरति ॥ सू० २ ॥

चतुर्दशशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः।

टीका—पूर्वं नैरयिकादि गतिमाश्रित्य नारकादिदण्डका उक्ताः, सम्प्रति अनन्तरोत्पन्नत्वादिकापेक्षया नारकादि दण्डकानाश्रित्याह—'नेरइयाणं भंते!'

नारक जीवों के अनन्तरोत्पन्नकत्व आदि वक्तव्यता—

'नेरइयाणं भंते! किं अणंतरोववन्नगा' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले सूत्रकार ने नैरयिक आदि गति का आश्रय करके नारकादिदण्डक कहे हैं, अब वे अनन्तरोत्पन्नक आदि की अपेक्षा नारकादि दण्डकों को लेकर कथन करते हैं-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा

—નારક જીવોના અનન્તરોપપન્નકત્વ આદિની વક્તવ્યતા—

"नेरइयाणं भंते! किं अणंतरोववन्नगा" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આની પહેલાના સૂત્રમાં નૈરયિક આદિ ગતિની અપેક્ષાએ નારકાદિ દંડકનું કથન કરવામાં આવ્યું. હવે સૂત્રકાર અનન્તરોપપન્નક આદિની અપેક્ષાએ નારકાદિ દંડકોનું કથન કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી

इत्यादि, 'नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरोववन्नगा, परंपरोववन्नगा, अणंतरपरंपर-अणुववन्नगा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् अनन्तरोप-पन्नकाः-न विद्यते अन्तरं समयादि व्यवधानम् उपपन्ने उपपाते-उत्पत्तौ येषां ते अनन्तरोपपन्नका भवन्ति ? किं वा परम्परोपपन्नकाः परम्परा द्वित्र्यादि समयव्यवधानम् उपपन्ने-उपपाते-उत्पत्तौ येषां ते परम्परोपपन्नकाः भवन्ति ? किं वा अनन्तरपरम्पराऽनुपपन्नकाः-अनन्तरम् अव्यवधानम् , परम्परम्-द्वित्र्यादि समयव्यवधानरूपम् अविद्यमानम् उपपन्नम्-उत्पादो येषां ते अनन्तरपरम्परानुप-पन्नका भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! नेरइया अणंतरोववन्नगा वि, परंपरोव-वन्नगा वि, अणंतरपरंपरअणुववन्नगा वि' हे गौतम ! नैरयिका अनन्तरोप-पन्नका अपि भवन्ति, परम्परोपपन्नका अपि भवन्ति, अनन्तरपरम्परानुपपन्नका

पूछा है-'नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरोववन्नगा, परंपरोववन्नगा, अणंतरपरंपर अणुववन्नगा, हे भदन्त ! नैरयिक क्या अनन्तरोपपन्नक होते हैं ? जिसकी उत्पत्ति में समयादि का व्यवधान नहीं होता है-ऐसे होते हैं ? अथवा परम्परोपपन्नक होते हैं-जिनकी उत्पत्ति में दो तीन आदि समयों का व्यवधान होता है-ऐसे होते हैं ? अथवा-अनन्तर परम्पर अनुपपन्नक होते हैं-जिनकी उत्पत्ति अनन्तर और परम्पर दोनों रूप से नहीं हुई है। ऐसे होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नेरइया अणंतरोववन्नगा वि, परंपरोववन्नगा वि, अणंतरपरंपरअणुववन्नगा वि' हे गौतम ! नैरयिक अनन्तरोपपन्नक भी होते हैं, परंपरोपपन्नक भी होते हैं, और अनन्तर परंपर अनुपप-न्नक भी होते हैं।

મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरोववन्नगा, परंपरोववन्नगा, अणंतरपरंपरअणुववन्नगा ?" હે ભગવન્ ! નારકો શું અનન્ત-રોપપન્નક હોય છે-એટલે કે જેમની ઉત્પત્તિમાં સમયાદિનું વ્યવધાન (અંતર) નથી હોતું, એવાં હોય છે ? કે પરમ્પરોપપન્ન હોય છે-જેમની ઉત્પત્તિમાં બે, ત્રણ આદિ સમયોનું વ્યવધાન હોય છે, એવાં હોય છે ? કે અનન્તરપ-રમ્પર અનુત્પન્નક હોય છે-જેમની ઉત્પત્તિ અનન્તર અને પરમ્પર, બન્ને રૂપે થઈ ન હોય એવાં હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! नेरइया अणंतरोववन्नगा वि, परंपरो-ववन्नगा वि, अणंतरपरंपर अणुववन्नगा वि " હે ગૌતમ ! નારકો અનન્તરો-ત્પન્નક પણ હોય છે, પરંપરોત્પન્નક પણ હોય છે અને અનન્તરપરમ્પર અનુત્પન્નક પણ હોય છે.

अपि भवन्ति गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ-जाव अणंतरपरंपर अणुववन्नगा वि ?' तत् अथ केनार्थेन-कथं तावत्-एवमुच्यते-यावत् नैरयिकाः अनन्तरोपपन्नका अपि, परम्परोपपन्नका अपि, अनन्तरपरम्परानुपपन्नका अपि भवन्ति इति ? भगवानाह-'गोयमा ! जे णं नेरइया पढमसमयोववन्नगा, ते णं नेरइया अणंतरोववन्नगा, जे णं नेरइया अपढमसमयोववन्नगा ते णं नेरइया परंपरोववन्नगा' हे गौतम ! ये खलु नरयिकाः प्रथमसमयोपपन्नका भवन्ति ते खलु नैरयिका अनन्तरोपपन्नका भवन्ति, अथ च ये खलु नैरयिकाः अप्रथमसमयोपपन्नकाः-द्वयादिसमयोपपन्नका भवन्ति, ते खलु नैरयिकाः परम्परोपपन्नका

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव अणंतरपरंपर अणुववन्नगा वि' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नैरयिक अनन्तर उपपन्नक भी होते हैं ? परम्पर उपपन्नक भी होते हैं ? और अनन्तर परंपर अनुपपन्नक नहीं होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! जे णं नेरइया पढमसमयोववन्नगा, ते णं नेरइया अणंतरोववन्नगा, जेणं नेरइया अपढमसयोववन्नगा तेणं नेरइया परंपरोववन्नगा' हे गौतम ! जो नैरयिक प्रथम समय में उत्पन्न हुए होते हैं-अर्थात् जिनकी उत्पत्ति में समयादिक का अन्तर नहीं पडता है-नारकाभाव के प्रथम समय में ही जो उत्पन्न हो जाते हैं, वे नैरयिक अनन्तरोपपन्नक कहे गये हैं। और जिसकी उत्पत्ति में दो आदि समयों का अन्तर पडता है-दो तीन आदि समयों की परम्परा चलती है वे नैरयिक परंपरोपपन्नक कहे गये हैं। इसी प्रकार-

---

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव अणंतरपरपर अणुववन्नगा वि ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નારકો અનન્તરોત્પન્નક પણ હોય છે, પરંપરોત્પન્નક પણ હોય છે અને અનન્તર પરમ્પરઅનુત્પન્નક પણ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ " जे णं नेरइया पढमसमयोववन्नगा तेणं नेरइया अणंतरोववन्नगा, जेणं नेरइया अपढमसमयोववन्नगा तेणं नेरइया परंपरोववन्नगा " હે ગૌતમ ! જે નારકો પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે-એટલે કે એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં ઉત્પન્ન થવામાં જેમને સમયાદિકનું અંતર પડતું નથી-નારકભાવના પ્રથમ સમયમાં જ જેઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, એવાં નારકોને અનન્તરોત્પન્નક કહેવામાં આવ્યા છે. જેમની ઉત્પત્તિમાં બે આદિ સમયોનું અંતર પડે છે-બે આદિ સમયોની પરંપરા ચાલે છે એવાં નારકોને પરંપરોત્પન્નક કહે છે. "जेणं नेरयाइना

भवन्ति, एवमेव 'जे णं नेरइया विग्गहगइसमावन्नगा, ते णं नेरइया अणंतरपरंपर अणुववन्नगा' ये खलु नैरयिकाः विग्रहगतिसमापन्नका भवन्ति, ते खलु नैरयिकाः अनन्तरपरम्परानुपपन्नका भवन्ति विग्रहगतौ अनन्तरपरम्परारूपोत्पादद्वयस्याप्यभावात्, तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव अणुववन्नगावि' हे गौतम ! तत्-अथ, तेनार्थेन, यावत्-नैरयिका अनन्तरोपपन्नका अपि, परम्परोपपन्नका अपि अनन्तरपरम्परानुपपन्नका अपि भवन्ति, 'एवं निरंतरं जाव वेमाणिया' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, निरन्तरम्-क्रमशो, यावत्-असुरकुमारादि वैमानिकपर्यन्ता विज्ञेयाः । अथानन्तरोपपन्नकादीनामित्यायुष्यबन्धवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'अणंतरोववन्नगाणं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति ?' हे भदन्त ! अनन्तरोपपन्नकाः खलु नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? बध्नन्ति ?

'जे णं नेरइया विग्गहगइसमावन्नगा ते णं नेरइया अणंतरपरंपर अणुववन्नगा' जो नैरयिक विग्रहगति समापन्नक होते हैं-अर्थात् विग्रहगति में प्राप्त हुए होते हैं-वे अनन्तर परंपर अनुपपन्नक कहे गये हैं-क्यों कि विग्रहगति में अनन्तररूप से और परंपररूप से उत्पाद नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! अणुववन्नगा वि' इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि नारक अनन्तरोपपन्नक भी होते हैं, परम्परोपपन्नक भी होते हैं और अनन्तर परम्पर उपपन्नक नहीं भी होते हैं। 'एवं निरं तरं जाव वेमाणिया' इस प्रकार का कथन क्रमशः यावत्-असुरकुमार से लेकर वैमानिक तक के देवों में जानना चाहिये।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अणंतरोववन्नगाणं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति' हे भदन्त ! जो अनन्तरोपपन्नक नैरयिक हैं

विग्गहगइसमावन्नगा तेणं नेरइया अणंतरपरंपर अणुववन्नगा" જે નારકો વિગ્રહગતિ સમાપન્નક હોય છે-એટલે વિગ્રહગતિમાં પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. તેમને અનન્તર રૂપે અને પરંપર રૂપે ઉત્પાદ થતા નથી. "से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव अणुववन्नगा वि" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારકો અનન્તરોપપન્નક પણ હોય છે, પરમ્પરોપપન્નક પણ હોય છે અને અનન્તરપરમ્પર ઉત્પન્ન નથી પણ હોતા. "एवं निरंतरं जाव वेमाणिया" એજ પ્રકારનું કથન અસુરકુમારોથી લઈને ક્રમશઃ વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે પણ સમજવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अणंतरोववन्नगाणं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति ? જે અનન્તરોપપન્નક નારકો છે તેઓ શું નૈરયિક આયુષ્યનો

'तिरिक्खजोणियाउयं, मणुस्साउयं, देवाउयं पकरेंति ?' किं तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? बध्नन्ति ? किं मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? बध्नन्ति ? भगवानाह-' गोयमा ! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति ' हे गौतम ! अनन्तरोपपन्नका नैरयिका नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, यावत् नो तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, नो मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति, नो वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति । गौतमः पृच्छति-' परंपरोववन्नगाणं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति, जाव देवाउयं पकरेंति ?' हे भदन्त ! परम्परोपपन्नकाः खलु नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति ? किं तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? बध्नन्ति ?

वे क्या नैरयिक आयुष्क का बंध करते हैं ? 'तिरिक्खजोणियाउयं पकरेंति' या तिर्यगायु का बंध करते हैं ? या 'मणुस्साउयं, देवाउयं पकरेंति' मनुष्यायु का बन्ध करते हैं ? या देवायु का बंध करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति' हे गौतम ! अनन्तरोपपन्नक नैरयिक नैरयिक आयु का बंध नहीं करते हैं, यावत्-तिर्यचायु का बंध नहीं करते हैं, मनुष्यायु का बंध नहीं करते हैं, देवायु का बंध नहीं करते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'परंपरोववन्नगाणं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति, जाव देवाउयं पकरेंति' हे भदन्त ! जो नारक परंपरोपपन्नक होते हैं वे क्या नैरयिक आयु का बंध करते हैं ? यावत्-तिर्यगायु का बंध करते हैं ? अथवा

બંધ કરે છે ? "तिरिक्खजोणियाउयं पकरेंति ? કે તિર્યંચાયુનો બંધ કરે છે ? "मणुस्साउयं, देवाउयं पकरेंति ? કે મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે ? કે દેવાયુનો બંધ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति " હે ગૌતમ ! અનન્તરોત્પન્નક નારકો નૈરયિકાયુનો બંધ કરતા નથી, તિર્યંચાયુનો બંધ કરતા નથી, મનુષ્યાયુનો બંધ કરતા નથી અને દેવાયુનો બંધ પણ કરતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" परंपरोववन्नगा णं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति जाव देवाउयं पकरेंति ?" હે ભગવન્ ! શું પરંપરોત્પન્નક નારકો નૈરયિકાયુનો બંધ કરે છે ? કે તિર્યંચાયુનો બંધ કરે છે ? કે મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે ? કે દેવાયુનો બંધ કરે છે ?

भगवानाह-'गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, तिरिक्खजोणियाउयंपि पकरेंति, मणुस्साउयंपि पकरेंति, नो देवाउयं पकरेंति' हे गौतम! परम्परोपपन्नका नैरयिकाः नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, अपितु तिर्यग्योनिकायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, मनुष्यायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति नो देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति। गौतमः पृच्छति-'अणंतरपरंपर अणुववन्नगा णं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति० पुच्छा? हे भदन्त! अनन्तरपरम्परानुपपन्नकाः खलु नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति? किं तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, किं मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति, किं वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा! नो नेरयियाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति' हे गौतम! अनन्तरपरम्परानुपपन्नकाः खलु नैरयिका नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, यावत् नो तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, नो मनुष्यायुष्यं

मनुष्य का बंध करते है? अथवा या देवायु का बंध. करते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! नो नेरइयाउयं पकरेंति, तिरिक्खजोणियाउयं पि पकरेंति, मणुस्साउयं पि पकरेंति, नो देवाउयं पकरेंति, परम्परोपपन्नक नैरयिकायु का बंध नहीं करते हैं, और न देवायु का बंध करते हैं, किन्तु तिर्यगायु का और मनुष्यायु का बंध करते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-अणंतरपरंपर-अणुववन्नगा णं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा' हे भदन्त! जो नैरयिक अनन्तर और परंपर उपपन्नक नहीं होते हैं वे क्या नैरयिक आयु का बंध करते हैं, या तिर्यगायु का बंध करते हैं? या देवायु का बंध करते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति' हे गौतम! अनन्तर परम्पर अनुपपन्नक जो नैरयिक होते हैं-वे नैरयिक आयु का बंध

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા!" હે ગૌતમ! નો નેરइयाउयं पकरेंति, तिरिक्खजोणियाउयं पि पकरेंति, मणुस्साउयं पि पकरेंति, नो देवाउयं पकरेंति" પરમ્પરોપપન્નક નારકો નારકાયુનો બંધ પણ કરતા નથી, દેવાયુનો બંધ પણ કરતા નથી, પરન્તુ તિર્યંચાયુનો અને મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अणंतरपरंपर अणुववन्नगाणं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा" હે ભગવન્! જે નારકો અનન્તર અને પરમ્પર ઉત્પન્નક હોતા નથી, તેઓ શું નૈરયિકાયુનો બંધ કરે છે? કે તિર્યંચાયુનો બંધ કરે છે? કે મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે? કે દેવાયુનો બંધ કરે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति" હે ગૌતમ! અનન્તર પરમ્પર અનુત્પન્નક જે નારકો હોય

प्रकुर्वन्ति, नो देवायुष्कं प्रकुर्वन्ति, तथा चात्र अनन्तरोपपन्नकानाम् अनन्तरपरम्परानुत्पन्नकानां च चतुर्विधस्यापि नैरयिकाद्यायुषः प्रतिषेधो विज्ञातव्यः तत्रानन्तरोपपन्नकानां तस्यामवस्थायां तथाविधाध्यवसायस्थानाभावेन सर्वजीवानामायुषो बन्धाभावात्, निजायुषस्त्रिभागशेषे बन्धसद्भावात्, अनन्तरपरम्परानुत्पन्नकास्तु विग्रहगतिका भवन्ति, विग्रहगतौ च अनन्तरपरम्पररूपोत्पादद्वयमपि न भवति, अतस्तत्रायुष्यबन्धः कथं स्यात्? आयुर्बन्धस्तु निजायुषस्त्रिभागशेषे सत्येव भवेत् ततोऽत्र चतुर्विधस्याप्यायुष्यस्य बन्धाभावः प्रतिपादितः, परम्परोपपन्नकास्तु

नहीं करते हैं, यावत् तिर्यंचायु का बंध नहीं करते हैं मनुष्यायुका बंध नहीं करते हैं, और न देवायु का बंध करते हैं। तथा यहां पर अनन्तरोपपन्नक एवं अनन्तरपरंपर अनुपपन्नकों के चारों प्रकार की आयु के बंध का निषेध जानना चाहिये। क्योंकि जो नारक अनन्तरोपपन्नक होते हैं-उनके उस अवस्था में तथाविध अध्यवसायस्थान का अभाव होने के कारण चारों प्रकार की आयु के बांधने का अभाव रहता है। क्योंकि अपनी आयु का त्रिभाग आदि शेष रहने पर ही परभव की आयु के बन्ध का समय कहा गया है। अनन्तर परंपर अनुपपन्नक जो नारक हैं-वे विग्रहगति में रहते हैं-विग्रहगति में अनन्तर परम्पररूप से दोनों प्रकार से-उत्पाद नहीं है। इसलिये वहां आयुषबंध कैसे हो सकता है? क्योंकि अभी कहा ही जा चुका है कि आयु का बंध आयु के त्रिभाग आदि में ही होता है। इसलिये यहां पर भी चारों प्रकार की आयु के बन्ध का अभाव रहता है। तथा जो परंपरोपपन्नक नारक होते

છે, તેઓ નારકાયુનો બંધ પણ કરતા નથી, તિર્યંચાયુનો બંધ પણ કરતા નથી, મનુષ્યાયુનો બંધ પણ કરતા નથી અને દેવાયુનો બંધ પણ કરતા નથી.

અનન્તરોપપન્નક અને અનન્તર પરંપર અનુપપન્નક નારકોમાં ચારે પ્રકારના આયુના બંધનો નિષેધ સમજવો જોઈએ, કારણ કે જે નારકો અનન્તરોપપન્નક હોય છે, તેમને તે અવસ્થામાં તથાવિધ અધ્યવસાયસ્થાનનો અભાવ હોવાને કારણે ચારે પ્રકારના આયુનો બંધ બાંધવાનો અભાવ રહે છે કારણ કે પોતાના આયુષ્યનો ત્રિભાગ શેષ રહે ત્યારે જ પરભવના આયુના બન્ધનો-સમય કહ્યો છે. અનન્તર પરમ્પર અનુપપન્નક જે નારકો છે, તેઓ વિગ્રહગતિમાં રહે છે-વિગ્રહગતિમાં અનન્તર પરમ્પર રૂપે-બંને પ્રકારે-ઉત્પાદ થતો નથી, તેથી ત્યાં આયુષ્ય બંધ કેવી રીતે હોઈ શકે? કારણ કે હમણાં કહ્યા પ્રમાણે આયુનો બંધ પોતાની આયુના ત્રિભાગમાં જ થાય છે. તથા જે પરમ્પરોપપન્નક નારકો હોય છે, તેઓ પોતાના આયુષ્યના

निजायुषः षण्मासे शेषे, भवप्रत्ययात् तिर्यग्योनिकमनुष्यायुष्कमेव बध्नन्ति, न नैरयिकदेवायुष्कमिति भावः । 'एवं जाव वेमाणिया' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् असुरकुमारादि वैमानिकपर्यन्ताः । अत्र विशेषमाह-'नवरं पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिया मणुस्सा य परंपरोववन्नगा चत्तारि वि आउयाइं पकरेंति' शेषं तं चेव' नवरं-विशेषस्तु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च परम्परोपपन्नकाश्चत्वार्यपि नैरयिकतिर्यग्योनिकमनुष्यदेवसम्बन्धीनि आयूंषि प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, शेषं तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैवावसेयम् । अथानन्तरनिर्गतत्वादिना नैरयिकादीनेव आश्रित्य प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! किं अणंतरनिग्गया, परंपरनिग्गया, अणंतर-

---

हैं-वे अपनी आयु के ६ मास शेष रहने पर परभवनिमित्तक भव को आश्रित करके-तिर्यंच आयु का और मनुष्य आयु का ही बंध करते हैं, नरकायु और देवायु का बन्ध नहीं करते हैं क्योंकि ऐसा नियम है कि देव मर कर देव नहीं होता और नारक मर कर नारक नहीं होता तथा नारक मरकर देव नहीं होता और देव मरकर नारक नहीं होता 'एवं जाव वेमाणिया' इसी प्रकार का कथन यावत् परंपरोपपन्न असुरकुमार से लेकर वैमानिक देवों तक में भी जानना चाहिये, परन्तु जो यहां विशेषता है-वह इस प्रकार से है-'नवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा परंपरोववन्नगा चत्तारि वि आउयाइं पकरेंति' परंपरोपपन्नक जो पचेन्द्रियतिर्यंग् और मनुष्य हैं वे चारों प्रकार की आयुओं का बन्ध करते हैं। बाकी का और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये । अब

---

૭ માસ બાકી રહે ત્યારે અથવા વધારે વધારે ૭ માસ બાકી રહે ત્યારે અને ઓછામાં ઓછું અન્તમુહૂર્ત બાકી રહે ત્યારે ભવનિમિત્તક ભવને આશ્રિત કરીને તિર્યંચાયુનો અને મનુષ્યાયુનો જ બંધ કરે છે, નરકાયુ અને દેવાયુનો બંધ કરતા નથી, કારણ કે એવો નિયમ છે કે નારક મરીને નારક થતો નથી અને દેવ મરીને દેવ થતો નથી, તથા નારક મરીને દેવ થતો નથી દેવ મરીને નારક થતો નથી.

"एवं जाव वेमाणिया" એજ પ્રકારનું કથન પરંપરોપપન્નક અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે પણ સમજવું પરન્તુ અહીં આ પ્રકારની વિશેષતા છે. "नवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा परंपरोववन्नगा चत्तारि वि आउयाइं पकरेंति" પરંપરોત્પન્નક જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય છે, તેઓ ચારે પ્રકારના આયુનો બંધ કરે છે બાકીનું સમસ્ત કથન નારકોના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું હવે ગૌતમ

परंपर अनिग्गया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् अनन्तरनिर्गताः भवन्ति ? किं वा परम्परानिर्गता भवन्ति ? किं वा अनन्तरपरम्पराऽनिर्गता भवन्ति ? तत्र अनन्तरम्-समयादिना अव्यवधानम् निर्गतम्-निश्चितं स्थानान्तरप्राप्त्या गतं गमनं येषां ते अनन्तरनिर्गताः, तेषां नरकादुद्वृत्तानां स्थानान्तरं प्राप्तानां प्रथमः समयो वर्तते, ते अनन्तरनिर्गता उच्यन्ते, एवमेव परम्परानिर्गता-परम्परेण-समय-परम्परया निर्गतं येषां ते तथाविधाः, येषां नरकादुद्वृत्तानामुत्पत्तिस्थानप्राप्तानां द्वयादयः समयाः भवन्ति ते परम्परा निर्गता उच्यन्ते, अनन्तरपरम्पराऽनिर्गतास्तु ये नरकादुद्वृत्ताः सन्तः विग्रहगतौ वर्तन्ते न तावदुत्पादक्षेत्रमासादयन्ति तेषा-मनन्तरभावेन परम्परभावेन च उत्पादक्षेत्राप्राप्तत्वेन निश्चयेनानिर्गतत्वात् अनन्तर-

---

गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'नेरइया णं भंते ! किं अणंतरनि-ग्गया, परंपरनिग्गया, अणंतरपरंपरअनिग्गया' हे भदन्त ! नैरयिक अनन्तर निर्गत होते हैं ? अथवा परंपर निर्गत होते हैं ? या अनन्तर परंपर अनिर्गत होते हैं ? नरकादि से निकल कर स्थानान्तर की प्राप्ति होने पर जिनका अभी एक ही समय निकाला है-दो समय आदि से जिसमें अन्तरव्यवधान नहीं पडा है वे अनन्तर निर्गत हैं। नरकादिक से निकलकर भवान्तर प्राप्ति हुए जिन्हें दो तीन समय हुए हैं वे पर म्पर निर्गत हैं। तथा जो नरक से निकल कर विग्रहगति में ही वर्तमान हैं-अभी तक उत्पत्ति क्षेत्र को जो प्राप्त नहीं हो पाये हैं वे अनन्तरपरं-पर अनिर्गत हैं। क्योंकि अनन्तरभाव से और परंपरभाव से ये अभी तक उत्पत्ति क्षेत्र की अप्राप्ति से अनिर्गत हैं। इस प्रश्न के उत्तर में

स्वाभी महावीर प्रभुने એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" नेरइया णं भंते ! किं अणंतर-निग्गया, परंपरनिग्गया, अणंतरपरंपर अनिग्गया ?" હે ભગવન્‌ ! નારકો અનન્તર નિર્ગત હોય છે ? કે પરમ્પર નિર્ગત હોય છે ? કે અનન્તર પર-મ્પર અનિર્ગત હોય છે ? નરકાદિમાંથી નીકળીને સ્થાનાન્તરની પ્રાપ્તિ થયાને જેમનો એક જ સમય નીકળી ગયો છે-બે આદિ સમયનું જેમાં અન્તર પડયુ નથી-તેમને અનન્તર નિર્ગત કહે છે. નરકાદિમાંથી નીકળીને ભવા-ન્તરની પ્રાપ્તિ થયાને જેમને બે, ત્રણ આદિ સમય નીકળી ગયા છે, તેમને પરમ્પર નિર્ગત કહે છે. તથા જેઓ નરકમાંથી નીકળીને વિગ્રહગતિમાં જ વર્તમાન છે-હજી સુધી ઉત્પત્તિક્ષેત્રને જેઓ પ્રાપ્ત કરી શકયા નથી, તેમને અનન્તર પરમ્પર અનિર્ગત નારકો કહે છે. કારણ કે અનન્તરભાવ અને પરમ્પરભાવની અપેક્ષાએ તેઓ હજી સુધી ઉત્પતિ ક્ષેત્રની અપ્રાપ્તિની અપેક્ષાએ અનિર્ગત છે,

परम्पराऽनिर्गता उच्यन्ते इति प्रश्नः भगवानाह-' गोयमा ! नेरइया णं अणंतर-निग्गया वि, जाव अणंतरपरंपर अनिग्गया वि' हे गौतम ! नैरयिकाः खलु अनन्तरनिर्गता अपि भवन्ति, यावत्-परम्परा निर्गता अपि भवन्ति, अनन्तर-परम्पराऽनिर्गता अपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति-' से केणट्ठेणं जाव अणिग्गया वि' तत्-अथ, केनार्थेन-केन कारणेन यावत्-एवमुच्यते-नैरयिका अनन्तरनिर्गता अपि, परम्परानिर्गता अपि, अनन्तरपरम्पराऽनिर्गता अपि भवन्ति ? भगवानाह-गोयमा ! जे णं नेरइया पढमसमयनिग्गया ते णं नेरइया अणंतरनिग्गया ' हे गौतम ! ये खलु नैरयिकाः प्रथमसमयनिर्गता भवन्ति ते खलु नैरयिका अनन्तर-निर्गता उच्यन्ते, ' जे णं नेरइया अपढमसमयनिग्गया ते णं नेरइया परंपर-

---

प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नेरइया णं अणंतरनिग्गया वि, जाव अणंतरपरंपर अनिग्गया' नैरयिक अनन्तर निर्गत भी होते हैं, यावत् परंपर निर्गत भी होते हैं, तथा अनन्तर परम्पर अनिर्गत भी होते हैं। अब गौतमप्रभु से ऐसा पूछते हैं 'से केणट्ठेणं जाव अणिग्गया वि' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नारक अनन्तर निर्गत भी होते हैं, परंपरनिर्गत भी होते हैं और अनन्तर परंपर अनिर्गत भी होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं नेरइया पढमसमयनिग्गया, ते णं नेरइया अणंतरनिग्गया' जो नैरयिक प्रथम समय में नरक से निकले हुए होते हैं, वे अनन्तर निर्गत नारक कहे गये हैं, 'जे णं नेरइया अपढमसमयनिग्गया ते णं नेरइया परंपर-निग्गया' तथा जो नारक नरक से द्वितीयादि समय में निर्गत होते हैं

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા ! " હે ગૌતમ ! "नेरइयाणं अणंतर निग्गया वि, जाव अणंतरपरंपर अनिग्गया" નારકો અનન્તર નિર્ગત પણ હોય છે, પરમ્પર નિર્ગત પણ હોય છે, તથા અનન્તર પરમ્પર અનિર્ગત પણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं जाव अणिग्गया वि ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નારકો અનન્તર નિર્ગત પણ હોય છે, પરમ્પર નિર્ગત પણ હોય છે અને અનન્તર પરંપર અનિર્ગત પણ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! " હે ગૌતમ ! "जे णं नेरइया पढमसमयनिग्गया, ते णं नेरइया अणंतरनिग्गया" જે નારકો પ્રથમ સમયમાં નરકમાંથી નીકળેલા હોય છે, તેમને અનન્તર નિર્ગત નારકો કહે છે. "जे णं नेरइया अपढमसमयनिग्गया ते णं नेरइया परंपरनिग्गया" જે નારકો નરકમાંથી દ્વિતીયાદિ સમયમાં નિકળેલા હોય છે, તેમને પરમ્પરનિર્ગત નારકો

निग्गया' ये खलु नैरयिका अप्रथमसमयनिर्गताः-द्व्यादिसमयनिर्गता भवन्ति ते खलु नैरयिकाः परम्परा निर्गता उच्यन्ते, अथ च 'जे णं नेरइया विग्गहगइसमावन्नगा ते णं नेरइया अणंतरपरंपर अणिग्गया' ये खलु नैरयिका विग्रहगतिसमापन्नका भवन्ति ते खलु नैरयिका अनन्तरपरम्पराऽनिर्गता उच्यन्ते, तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव अणिग्गया वि, एवं जाव वेमाणिया' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन-तेन कारणेन यावत्-एवमुच्यते नैरयिका अनन्तरनिर्गता अपि, परम्परानिर्गता अपि, अनन्तरपरम्पराऽनिर्गता अपि च भवन्ति, एवं पूर्वोक्तनैरयिकवदेव यावत्-असुरकुमारादि वैमानिकपर्यन्ता विज्ञेयाः। अथ अनन्तरनिर्गतादीनामित्यायुर्बन्धं प्ररूपयितुमाह-'अणंतरनिग्गया णं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति जाव देवाउयं पकरेंति?' गौतमः पृच्छति-हे

-वे परम्पर निर्गत नारक कहे गये हैं, और 'जे णं नेरइया विग्गहगइसमावन्नगा ते णं नेरइया अणंतरपरंपर अणिग्गया' जो नारक विग्रहगति में प्राप्त रहते हैं वे नारक अनन्तर परंपर अनिर्गत कहे गये हैं। 'से तेण ट्ठेणं गोयमा! जाव अनिग्गया वि-एवं जाव वेमाणिया' इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि नारक अनन्तरनिर्गत भी होते हैं परम्परनिर्गत भी होते हैं और अनन्तर परंपर अनिर्गत भी होते हैं। इसी प्रकार का कथन अनन्तरनिर्गत, परम्पर निर्गत और अनन्तरपरम्पर अनिर्गत को लेकर असुरकुमार से लगाकर वैमानिक देवों तक में जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अणंतरनिग्गया णं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति, जाव देवाउयं पकरेंति' हे भदन्त! अनन्तर

કહ્યા છે અને "जे णं नेरइया विग्गह गइ समावन्नगा ते णं नेरइया अणंतरपरंपर अणिग्गया" જે નારકો વિગ્રહગતિ સમાપન્નક-વિગ્રહગતિમાં પ્રાપ્ત-રહે છે, તે નારકોને અનન્તર પરમ્પર અનિર્ગત નારકો કહેવામાં આવ્યા છે. "से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव अनिग्गया वि, एवं जाव वेमाणिया" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારકો અનન્તર નિર્ગત પણ હોય છે, પરમ્પર નિર્ગત પણ હોય છે અને અનંતપરમ્પર અનિર્ગત પણ હોય છે. એવું જ કથન અનન્તર નિર્ગત, પરમ્પર નિર્ગત, અનન્તર પરમ્પર અનિર્ગતને આશ્રિત કરીને અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अणंतरनिग्गया णं भंते! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति, जाव देवाउयं पकरेंति?" હે ભગવન્! અનન્તર નિર્ગત જે

हे भदन्त ! अनन्तरनिर्गताः खलु नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति बध्नन्ति ? यावत्-किं तिर्यग्योनिकायुष्यं ? किं मनुष्यायुष्यं ? किं वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? बध्नन्ति ? भगवानाह-गोयमा ! नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति ' हे गौतम ! अनन्तरनिर्गता नैरयिका नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, यावत्-नो तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, नो वा मनुष्यायुष्यं बध्नन्ति, नो वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति-' परंपरनिग्गया णं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति० पुच्छा ' हे भदन्त ! परम्परानिर्गताः खलु नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं वा तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं वा मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-' गोयमा ! नेरइयाउयंपि पकरेंति जाव देवाउयंपि पकरेंति ' हे गौतम !

निर्गत जो नैरयिक हैं वे क्या नैरयिक आयुका बंध करते हैं ? या तिर्यगायु का बंध करते हैं ? या मनुष्यायु का बंध करते हैं ? या देवायु का बंध करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति' जो अनन्तर निर्गत नारक हैं वे न नैरयिक आयु का बंध करते हैं, न तिर्यगायु का बंध करते हैं, न मनुष्यायु का बंध करते हैं और न देवायु का बंध करते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-परंपर निग्गया णं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति० पुच्छा' हे भदन्त ! जो परम्परानिर्गत नैरयिक हैं, वे क्या नैरयिक आयु का बंध करते हैं ? या देवायु का बंध करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नेर

નારકો છે, તેઓ શું નૈરયિકાયુનો બંધ કરે છે ? તિર્યંચાયુનો બંધ કરે છે ? કે મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે ? કે દેવાયુનો બંધ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति " અનન્તર નિર્ગત નારકો નારકાયુનો બંધ કરતા નથી, તિર્યંચાયુનો બંધ કરતા નથી, મનુષ્યાયુનો બંધ કરતા નથી અને દેવાયુનો બંધ પણ કરતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" परंपरनिग्गया णं भंते ! नेरइया किं नेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा " હે ભગવન્ ! જે પરંપરાનિર્ગત નારકો છે, તેઓ શું નૈરયિકાયુનો બંધ કરે છે ? કે તિર્યંચાયુનો બધ કરે છે ? કે મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે ? કે દેવાયુનો બંધ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! नेरइयाउंपि पकरेंति,

परंपरानिर्गताः नैरयिकाः नैरयिकायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, यावत्-तिर्यग्योनिकायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, मनुष्यायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, देवायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, गौतमः पृच्छति-'अणंतरपरंपरअणिग्गया णं भंते ! नेरइया पुच्छा' हे भदन्त ! अनन्तर-परम्पराऽनिर्गताः खलु नैरयिकाः किं नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, किं वा तिर्यग्योनि-कायुष्यं प्रकुर्वन्ति ? किं वा मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति, किं वा देवायुष्यमपि प्रकुर्वन्ति, इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा ! नो नेरइयाउयं पकरेंति जाव नो देवाउयं पकरेंति, एवं निरवसेसं जाव वेमाणिया' हे गौतम ! अनन्तरपरम्पराऽनिर्गता नैरयिका नो नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्ति, यावत्-नो तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्ति, नो वा मनुष्यायुष्यं प्रकुर्वन्ति, नो वा देवायुष्यं प्रकुर्वन्ति, अत्र च

इयाउंपि पकरेंति, जाव देवाउयंपि पकरेंति' परम्परा निर्गत नैरयिक नैरयिक आयु का भी बंध करते हैं, तिर्यश्चायु का भी बंध करते हैं, मनुष्यायु का भी बंध करते हैं और देवायु का भी बन्ध करते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अणंतरपरंपरअनिग्गया णं भंते ! नेरइया पुच्छा' हे भदन्त ! जो नैरयिक अनिर्गत होते हैं-वे क्या नैरयिकायु का बंध करते हैं तिर्यश्चायु का बंध करते हैं ? मनुष्यायु का बंध करते हैं ? देवायु का बंध करते हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति' जो नारक अनन्तर परम्पर अनिर्गत होते हैं, वे न नैरयिक आयु का बंध करते हैं, न तिर्यश्चायु का बंध करते हैं, न मनुष्यायु का बन्ध करते हैं और न देवायु का बन्ध करते हैं। यहां

जाव देवाउयंपि पकरेंति' પરમ્પરા નિર્ગત નારકો નૈરયિકાયુનો બંધ પણ કરે છે, તિર્યંચાયુનો બંધ પણ કરે છે, મનુષ્યાયુનો બંધ પણ કરે છે અને દેવાયુનો બંધ પણ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" अणंतरपरंपरअनिग्गया णं भंते ! नेरइया पुच्छा " હે ભગવન્ ! અનન્તર પરમ્પર અનિર્ગત નારકો શું નૈરયિકાયુનો બંધ કરે છે ? કે તિર્યંચાયુનો બંધ કરે છે ? કે મનુષ્યાયુનો બંધ કરે છે ? કે દેવાયુનો બંધ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " नो नेरइयाउयं पकरेंति, जाव नो देवाउयं पकरेंति " જે નારકો અનન્તર પરમ્પર અનિર્ગત હોય છે તેઓ નૈરયિકાયુનો બંધ કરતા નથી, તિર્યંચાયુનો બંધ કરતા નથી, મનુષ્યાયુનો બંધ કરતા નથી અને દેવાયુનો બંધ પણ કરતા નથી.

परम्परानिर्गता नैरयिकाः चत्वार्यपि आयूंषि बध्नन्ति मनुष्याणां पञ्चेन्द्रियतिरश्चामेव परम्परानिर्गतत्वात्, ते च सर्वायुर्बन्धका एव भवन्ति, एवं सर्वेऽपि परम्परा निर्गता वैक्रियजन्मानः, औदारिकजन्मानोऽपि उद्वृत्ताः केचिन्मनुष्यपञ्चेन्द्रिय- तिर्यञ्चो भवन्ति अतस्तेऽपि सर्वायुर्बन्धका एवेति भावः। एवं–पूर्वोक्त नैरयिकवदेव निरवशेष सर्वं यावत्–वैमानिकपर्यन्तं विज्ञेयम्। निर्गतानां प्ररूपितत्वेन तेषाञ्च क्वचिदुत्पद्यमानानां सुखेनोत्पादात् क्वचिच्च दुःखेनोत्पादात्, तत्र दुःखोत्पन्नकानाश्रित्य प्ररूपयितुमाह–'नेरइया णं भंते! किं अणंतरखेदोववन्नगा परं परखेदोववन्नगा, अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त!

परम्परानिर्गत नारक चारों आयुओं का बंध करते हैं, क्योंकि परम्परा निर्गत मनुष्य और पंचेन्द्रियतिर्यञ्च ही होते हैं। और ये ही सब जीवों की आयु के बन्धक होते हैं। इसी प्रकार सब भी परम्परा निर्गत वैक्रियजन्मवाले या औदारिक जन्मवाले भी उद्वृत्त होकर–मर कर कितनेक मनुष्य या पंचेन्द्रियतिर्यञ्च होते हैं, इस कारण वे सर्वायुओं के बंधक ही होते हैं 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणिया' इस नैरयिक के कथन के जैसा ही बाकी का और सब कथन वैमानिक तक जानना चाहिये। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि निर्गतों की प्ररूपणा चल रही है-अतः जब वे उत्पन्न होते हैं तो कहीं पर वे सुख से उत्पन्न होते हैं, और कहीं पर दुःख से उत्पन्न होते हैं–अतः 'नेरइया णं भंते! किं अणंतरखेदोववन्नगा, परंपरखेदोववन्नगा, अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा' हे भदन्त! जो नैर-

---

પરમ્પરાનિર્ગત નારકો ચારે આયુનો બંધ કરે છે, કારણ કે પરમ્પરાનિર્ગત મનુષ્ય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ હોય છે અને તેઓ જ સઘળા જીવોના આયુના બંધક હોય છે. એજ પ્રમાણે બધાં પરમ્પરાનિર્ગત વૈક્રિયજન્મવાળા અથવા ઔદારિક જન્મવાળા પણ ઉદ્વૃત્ત થઈને (મરીને) મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ થાય છે, આ કારણે તેઓ સર્વાયુઓના બંધક જ હોય છે. "एवं निरवसेसं जाव वेमाणिया" નૈરયિકોના આ કથન પ્રમાણે જ વૈમાનિકોપર્યન્તના સમસ્ત જીવોના વિષયમાં પણ કથન સમજવું જોઈએ.

નિર્ગતોની પ્રરૂપણા ચાલી રહી છે જ્યારે તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે કોઈ કોઈ ગતિમાં સુખથી ઉત્પન્ન થાય અને કોઈ કોઈ ગતિમાં દુઃખથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–" नेरइया णं भंते! अणंतरखेदोववन्नगा, परंपरा खेदोववन्नगा, अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा?" હે ભગવન્! જે નારકો દુઃખો-

नैरयिकाः खलु किम् अनन्तरखेदोपपन्नकाः-अनन्तरम्-समयाद्यन्तररहितं खेदेन-दुःखेन उपपन्नम्-उत्पत्तिक्षेत्रप्राप्तिलक्षणं येषां ते अनन्तरखेदोपपन्नकाः दुःखप्रधानोत्पादप्रथमसमयवर्तिनो भवन्ति ? किं वा परम्पराखेदोपपन्नकाः-परम्परा द्वित्रादिसमयरूपं खेदेन-दुःखेन उपपन्ने-उत्पादे येषां ते परम्पराखेदोपपन्नकाः दुःखप्रधानोत्पाद द्वित्र्यादि समयवर्तिनो भवन्ति ? किं वा अनन्तरपरम्पराखेदानुपपन्नकाः-अनन्तरं परम्परा च खेदेन-दुःखेन नास्ति उपपन्नकमुत्पादो येषां ते अनन्तरपरम्परा खेदानुपपन्नकाः विग्रहगतिवर्तिनो भवन्ति ? भगवानाह-गोयमा ! नेरइया ! अणंतरखेदोववन्नगा परंपरखेदोववन्नगा, अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा ' हे गौतम ! नैरयिकाः अनन्तरखेदोपपन्नका अपि, परंपरा-

यिक दुःखोत्पन्न होते हैं-वे क्या अनन्तर दुःखोत्पन्न होते हैं ? या परम्पर दुःखोत्पन्न होते हैं ? या अनन्तरपरम्पर खेद अनुपपन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नेरइया अणंतरखेदोववन्नगा, परंपरखेदोववन्नगा, अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा' जो नैरयिक दुःखोत्पन्न होते हैं वे अनन्तरदुःखोत्पन्न भी होते हैं, परम्परदुःखोत्पन्न भी होते हैं और अनन्तर परम्पर दुःख अनुपपन्नक भी होते हैं। तात्पर्य इसका ऐसा है कि जिसका उत्पत्ति क्षेत्र प्राप्तिरूप उत्पाद, समयादि के अन्तररहित-प्रथमसमय में दुःखयुक्त है वे अनन्तर खेदोपपन्नक नैरयिक हैं । जिनके खेदयुक्त उत्पाद में दो तीन आदि समय हो चुके हैं वे नैरयिक परंपर खेदोपपन्नक हैं । तथा जिनकी उत्पत्ति तुरत ही और परंपरारूप से खेदयुक्त नहीं हुई है वे नैरयिक अनन्तर परम्पर-

त्पन्न હોય છે, તેઓ શું અનંતર દુઃખોત્પન્न હોય છે ? કે પરમ્પર દુઃખોત્પન્न હોય છે ? કે અનંતરપરંપર ખેદ અનુપપન્न હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " नेरइया अणंतरखेदोववन्नगा, परंपरखेदोववन्नगा, अणंतरपरंपरखेदाणुववन्नगा " જે નારકો દુઃખોત્પન્न હોય છે, તેઓ અનંતર દુઃખોત્પન્न પણ હોય છે, પરંપર દુઃખોત્પન્न પણ હોય છે, અને અનંતર પરંપર દુઃખ અનુપપન્નક પણ હોય છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જેમનો ઉત્પત્તિક્ષેત્ર પ્રાપ્તિ રૂપ ઉત્પાદ, સમયાદિના અન્તર રહિત-પ્રથમ સમયમાં દુઃખયુક્ત છે, તેમને અનંતર ખેદોપપન્નક નારકો કહ્યા છે. જેમના ખેદયુક્ત ઉત્પાદમાં બે, ત્રણ આદિ સમય થઈ ગયા છે, તે નારકોને પરંપર ખેદોપપન્નક કહ્યા છે. તથા જેમની ઉત્પત્તિ તુરત જ અને પરંપર રૂપે ખેદયુક્ત થઈ નથી, તે નારકોને અનંતર પરંપર ખેદાનુંપપન્નક કહ્યા છે. અહીં " ઉપપન્ન " પદ " ઉત્પાદ "ના અર્થમાં વપરાયું છે.

खेदोपपन्नका अपि भवन्ति, अनन्तरखेदानुपपन्नका अपि च भवन्ति, 'एवं-एएणं अभिलावेणं ते चेव चत्तारि दंडगा भाणियव्वा' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, एतेन उपर्युक्तेन, अभिलापेन-आलापक्रमेण, ते चेव-पूर्वोक्ताश्चत्वारो दण्डकाः-खेदोपपन्नकदण्डकः १, खेदोपपन्नकायुष्यबन्धकदण्डकः २, खेदनिर्गतदण्डकः ३, खेदनिर्गतायुष्यबन्धकदण्डकश्च ४, इत्येते चत्वारो दण्डका भणितव्याः। अन्ते गौतम आह-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति कृत्वा यावत्-विहरति तिष्ठति॥ सू. ३॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारी 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचिता श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां चतुर्दशशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः॥१४-१॥

खेदानुपपन्नक हैं। यहां उपपन्न का तात्पर्य उत्पाद से है। 'एवं एएणं अभिलावेणं तं चेव चत्तारि दंडगा भाणियव्वा' इसी उपर्युक्त आलाप के अनुसार खेदोपपन्नकदण्डक, खेदोपपन्नकायुष्यबन्धकदण्डक, खेदनिर्गतदंडक और खेदनिर्गतायुष्यबन्धकदण्डक ये चार दण्डक कहना चाहिये। अब गौतम अन्त में प्रभु के वचनों में सत्यता का ख्यापन करते हुए कहते हैं-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' जाव विहरइ' हे भदन्त! आपका कहना सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त! आपका कहना सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥ सू० ३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौदहवें शतक का पहला उद्देशक समाप्त॥ १४-१॥

"एवं एएणं अभिलावेणं तंचेव दंडगा भाणियव्वा" ઉપર્યુક્ત આલાપક પ્રમાણે જ ખેદોપપન્નકદંડક, ખેદોપપન્નકાયુષ્યબન્ધકદંડક, ખેદનિર્ગતદંડક અને ખેદનિર્ગતાયુષ્યબન્ધકદંડક, આ ચાર દંડક કહેવા જોઈએ અન્તે પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-"सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" जाव विहरइ" હે ભગવન્! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્! આપના દ્વારા આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું, તે સર્વથા સત્ય જ છે આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ।સૂ૦૩॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતી સૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌદમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૪-૧॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते—

चतुर्दश शतके द्वितीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

उन्मादस्य प्रकारप्ररूपणम्, नैरयिकाणाम् उन्मादहेतुप्ररूपणम्। असुरकुमाराणाम् उन्मादप्ररूपणम्, किम् इन्द्रो वृष्टिं कुर्यात्? इन्द्रः कथं वृष्टिं करोति? किमसुरकुमारदेवाः वृष्टिं कुर्वन्ति किम् ईशानेन्द्रादयस्तमस्कायं कुर्वन्ति? असुरकुमारस्तमस्कायं करोति? किमर्थं तमस्कायं कुर्यादित्यादि प्ररूपणम्।

उन्मादवक्तव्यता।

मूलम्—"कइविहे णं भंते! उम्मादे पण्णत्ते? गोयमा! दुविहे उम्मादे पण्णत्ते, तं जहा—जक्खावेसे य मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं, तत्थ णं जे से जक्खाएसे, से णं सुहवेयणतराए चेव, सुहविमोयणतराए चेव, तत्थ णं जे से मोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं से णं दुहवेयणतराए चेव दुहविमोयणतराए चेव, नेरइयाणं भंते! कइविहे उम्मादे पण्णत्ते? गोयमा! दुविहे

दूसरे उद्देशे का प्रारंभ—

चौदहवें शतक के इस द्वितीय उद्देशे में जो विषय आया हुआ है—उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—

उन्माद के प्रकार का निरूपण नैरयिकों के उन्माद का कारण कथन, असुरकुमारों के उन्माद की प्ररूपणा, क्या इन्द्र वृष्टि करता है? यदि करता है तो कैसे करता है? क्या असुरकुमारदेव वृष्टि करते हैं? क्या ईशानादिक के इन्द्रादिक तमस्काय करते हैं? इत्यादि प्ररूपणा।

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચૌદમાં શતકના આ બીજા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન થયું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—

ઉન્માદના પ્રકારોનું નિરૂપણ નૈરયિકોના ઉન્માદના કારણનું કથન, અસુરકુમારોના ઉન્માદની પ્રરૂપણા, શું ઇન્દ્ર વરસાદ વરસાવે છે? જો ઇન્દ્ર વૃષ્ટિ કરતો હોય, તો કેવી રીતે કરે છે? શું અસુરકુમારદેવ વૃષ્ટિ કરે છે? શું ઇશાનાદિકના ઇન્દ્રાદિક તમસ્કાય કરે છે? શું અસુરકુમાર તમસ્કાય કરે છે? તેઓ શા માટે તમસ્કાય કરે છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોનું પ્રતિપાદન.

उम्मादे पण्णत्ते, तं जहा—जक्खावेसेय मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—नेरइयाणं दुविहे उम्मादे पण्णत्ते, तं जहा—जक्खावेसे य मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं? गोयमा! देवेवासे असुभे पोग्गले पक्खिवेज्जा से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मादं पाउणेज्जा, मोहणिज्जस्स वा कम्मस्स उदएणं मोहणिज्जं उम्मायं पाउणेज्जा, से तेणट्ठेणं जाव उम्माए, असुरकुमाराणं भंते! कइविहे उम्मादे पण्णत्ते? एवं जहेव नेरइयाणं, नवरं देवेवासे महिड्ढीयतराए असुभे पोग्गले पक्खिवेज्जा, से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मादं पाउणेज्जा, मोहणिज्जस्स वा सेसं तं चेव से तेणट्ठेणं जाव उदएणं, एवं जाव थणियकुमाराणं, पुढविकाइयाणं जाव मणुस्साणं, एएसिं जहा नेरइयाणं, वाणमंतरजोइसवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं ॥सू० १॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त! उन्मादः प्रज्ञप्तः? गौतम! द्विविध उन्मादः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-यक्षावेशश्च, मोहनीयस्य च कर्मण उदयेन, तत्र खलु यः स यक्षावेशः, स खलु सुखवेदनतरश्चैव, सुखविमोचनतरश्चैव, तत्र खलु यः स मोहनीयस्य कर्मण उदयेन, स खलु दुःखवेदनतरश्चैव, दुःखविमोचनतरश्चैव, नैरयिकाणां भदन्त! कतिविध उन्मादः प्रज्ञप्तः? गौतम! द्विविध उन्मादः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-यक्षावेशश्च, मोहनीयस्य च कर्मण उदयेन, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते नैरयिकाणां द्विविध उन्मादः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-यक्षावेशश्च, मोहनीयस्य च कर्मण उदयेन? गौतम! देवो वा स अशुभं पुद्गलं प्रक्षिपेत्, स खलु तेषाम् अशुभानां पुद्गलानां प्रक्षेपणतया यक्षावेशम् उन्मादं प्राप्नुयात्, तत् तेनार्थेन यावद् उन्मादः, असुरकुमाराणाम् भदन्त! कतिविध उन्मादः प्रज्ञप्तः? एवं यथैव नैर-

यिकाणां, नवरं देवो वा स महर्द्धिकतरः अशुभं पुद्गलं प्रक्षिपेत्, स खलु तेषाम् अशुभानां पुद्गलानां प्रक्षेपणतया यक्षावेशम् उन्मादं पाळयेत्, मोहनीयस्य वा शेषं तदेव, तत् तेनार्थेन यावत्-उदयेन, एवं यावत्-स्तनितकुमाराणाम्, पृथिवीकायिकानां यावत्-मनुष्याणाम्, एतेषां यथा नैरयिकाणां, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकानां यथा असुरकुमाराणाम् ॥ सू० १ ॥

टीका—प्रथमोद्देशकेऽनन्तरोपपन्न नैरयिकादि वक्तव्यता प्ररूपिता तेषां च नैरयिकादयो मोहवन्तः, मोहश्चोन्मादलक्षण इत्युन्मादं प्ररूपयितुमाह—'कइविहे णं भंते ! उम्मादे' इत्यादि। 'कइविहेणं भंते ! उम्माए पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कतिविधः खलु उन्मादः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—गोयमा ! दुविहे उम्माए पण्णत्ते' हे गौतम ! द्विविध उन्मादः-उन्मत्तता-चित्तवैकल्यं प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-जक्खावेसे य मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं' तद्यथा-यक्षावेशश्च,

---

उन्मादवक्तव्यता—

'कइविहे णं भंते ! उम्माए पण्णत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रथम उद्देशे में सूत्रकार ने अनन्तरोपपन्ननैरयिक आदिकों की वक्तव्यता के विषय में कथन किया है। ये नैरयिक मोहवाले होते हैं-तथा मोह उन्मादरूप होता है-इसलिये सूत्रकार ने यहां उन्माद की प्ररूपणा की है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइविहे णं भंते ! उम्माए पण्णत्ते' हे भदन्त ! उन्माद ! कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! दुविहे उम्माए पण्णत्ते' हे गौतम ! उन्माद-उन्मत्तता चित्त की विकलता दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'जक्खावेसे य, मोहणिज्जस्स य कम्मस्स

—ઉન્માદ વક્તવ્યતા—

"कइविहेणं भंते ! उम्माए पण्णत्ते ?" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશામાં સૂત્રકારે અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક આદિકોની વક્તવ્યતાના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું તે નારકો મોહવાળા હોય છે, તથા મોહ ઉન્માદરૂપ હોય છે. તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ઉન્માદની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"कइविहे णं भंते ! उम्माए पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! ઉન્માદના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गोयमा ! दुविहे उम्माद पण्णत्ते-तंजहा" હે ગૌતમ ! ઉન્માદના બે પ્રકારો છે 'तं जहा' તે નીચે પ્રમાણે છે. "जक्खावेसे य

मोहनीयस्य च कर्मणउदयेन, तत्र यक्षो—देवस्तेन आवेशः प्राणिनोऽधिष्ठानं यक्षावेशः तल्लक्षणः उन्मादः प्रथमः, मोहनीयं—मिथ्यात्वमोहनीयम् तस्योदयेन सञ्जात उन्मादो द्वितीयः, यत स्तदुदयवर्ती प्राणी अतात्त्विकं वस्तु तात्त्विकतया अभिमन्यते, तात्त्विकं च वस्तु अतात्त्विकतया अभिमन्यते, चारित्रमोहनीयं वा, यत स्तदुदये विषयादीनां स्वरूपं जानानोऽपि अजानान इव प्रतिभाति, अथवा मोहनीयं—वेदमोहनीयं यतस्तदुभयविशेषेऽपि उन्माद एव भवति, तस्य दश

उदए णं' एक यक्षावेशरूप और दूसरा मोहकर्मोदयजन्यरूप, यक्ष शब्द का अर्थ देव है इस देव के द्वारा जो प्राणियों के शरीर में अपना स्थान बना लिया जाता है—कि जिससे वे मनुष्य अपनी सुध बुध भूल-कर निरर्थक बकने लग जाते हैं यह यक्षावेशरूप उन्माद है। तथा मोह-नीय मिथ्यात्व मोहनीय के उदय से तात्त्विक वस्तु को जो अतात्त्विक-रूप से मान लिया जाता है और अतात्त्विक वस्तु को तात्त्विकरूप से मान लिया जाता है वह मोहनीयकर्मोदयजन्य उन्माद है। अथवा चारित्र मोहनीय कर्म यहां मोहनीय कर्म से ग्रहण किया गया है। क्योंकि इसके उदय में विषयादि कों के स्वरूप को जानता हुआ भी प्राणी नहीं जानने वाले के जैसा व्यवहार करता हुआ जान पडता है। अथवा—मोहनीय से यहां वेदमोहनीय ग्रहण किया जा सकता है क्योंकि इसके उदय में भी जीव के हिताहित का भान भूलनेरूप उन्माद के १० लक्षण इस प्रकार से होते हैं जैसे—'चिंतेइ१ दट्ठुमिच्छइ'—

मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं" (१) यक्षावेश રૂપ ઉન્માદ (૨) મોહકર્મોદય-જન્ય રૂપ ઉન્માદ યક્ષ એટલે દેવ. દેવનો પ્રાણીઓ (માણીઓ)ના શરીરમાં પ્રવેશ થવાથી મનુષ્ય પોતાની સુધબુધ ગુમાવીને નિરર્થક બકવાટ કરવા મંડી જાય છે, તેનું નામ જ યક્ષાવેશરૂપ ઉન્માદ છે. મોહનીયમિથ્યાત્વના ઉદયથી તાત્ત્વિક વસ્તુને જે અતાત્ત્વિક રૂપે માની લેવામાં આવે છે અને અતાત્ત્વિક વસ્તુને તાત્ત્વિક રૂપે માની લેવામાં આવે છે, તેનું નામ જ મોહનીયકર્મોદયજન્ય ઉન્માદ છે અથવા ચારિત્રમોહનીયકર્મ અહીં મોહનીય-કર્મ વડે ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે તેના ઉદયમાં વિષયાદિકોના સ્વરૂપને જાણનારો જીવ પણ નહીં જાણનાર જેવો વ્યવહાર કરે છે. અથવા મોહનીય વડે અહીં વેદમોહનીયને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે, કારણ કે તેનો ઉદય થાય ત્યારે પણ જીવ હિતાહિતનું ભાન ભૂલવા રૂપ ઉન્માદગ્રસ્ત બની જાય છે ઉન્માદનાં ૧૦ લક્ષણ આ પ્રમાણે કહ્યાં છે—" चिंतेइ, दट्ठुमि-

क्षणानि यथा—"चिंतेइ १, दट्ठुमिच्छइ २, दीहं नीसइ ३, तहजरे ४, दाहे ५। भत्तअरोयग६, मुच्छा७, उम्माय८, नयाणई९, मरणं१०॥१॥ चिन्तयति१, द्रष्टुमिच्छति२, दीर्घं निःश्वसिति३, तथा—ज्वरः४, दाहः५। भक्तारोचः (भोजनारुचिः)६, मूर्च्छा७, उन्मादः८, न जानाति९ मरणम् १०, ॥१॥ इतिच्छाया। एतयोश्च यक्षावेशमोहनीयकर्मोदयजन्ययोरुन्मादत्वे समानेऽपि विशेषं दर्शयितुमाह—'तत्थ णं जे से जक्खाएसे से णं सुहवेयणतराए चेव सुहविमोयणतराए चेव' तत्र—तयोरुपर्युक्तयोरुन्मादयोर्मध्ये खलु यः स यक्षावेशः उन्मादः प्रज्ञप्तः, स खलु सुखवेदनतरकश्चैव अतिशयेन सुखेन—मोहजन्योन्मादापेक्षयाऽक्लेशेन वेदनम् अनुभवनं यस्यासौ सुखवेदनतरः स एव सुखवेदनतरकश्चैव भवति, अथ च सुखविमोचनतरकश्चैव—अतिशयेन सुखेन विमोचनं—वियोजनं यस्मात्, यस्य वाऽसौ सुखविमोचनतरः स एव सुखविमोचनतरकश्चैव भवति, किन्तु 'तत्थ णं जे से

इत्यादि। चिन्तन करना १ देखने की इच्छा का होना २ दीर्घश्वासोच्छ्वास का चलना ३, ज्वर का हो जाना ४, शरीर में दाह का होना ५, भोजन में अरुचि का होना ६, मूर्च्छा आजाना ७, बेभान स्थिति का होना ८, सामने की वस्तु को नहीं जानना ९ और अन्त में मरण होना १०, यक्षावेशरूप उन्माद में और मोहनीय कर्मोदय जन्य उन्माद में उन्मादपना समान होने पर भी जो इनमें विशेषता है उसे प्रकट करने के अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं—'तत्थ णं जे से जक्खाएसे से णं सुहवेयणतराए चेव सुहविमोयणतराए चेव' इन दो प्रकार के उन्मादों में जो यक्षावेशरूप उन्माद है—वह मोहजन्य उन्माद की अपेक्षा अतिशयसुखपूर्वक जिसका वेदन होता है ऐसा है और अच्छे प्रकार से जिससे छुटकारा हो जाता है ऐसा होता है। 'तत्थ णं जे से मोहणिज्जस्स

कहइ" (१) चिन्तन करवुं, (२) जोवानी इच्छा थवी, (३) दीर्घश्वासोच्छ्वास चालवो, (४) ताव रहेवो, (५) शरीरमां दाह थवो, (६) भोजन प्रत्ये अरुचि थवी, (७) मूर्च्छा आवी जवी, (८) बेभान थइ जवुं, (९) सामेनी वस्तुने नहीं ओळखवी अने (१०) अन्ते मरण थवुं.

यक्षावेशरूप उन्माद अने मोहनीयकर्मजन्य उन्मादमां उन्मादत्व समान होवा छतां ते बन्नेनी वच्चे जे अंतर (भेद) छे, ते प्रकट करवाने माटे सूत्रकार कहे छे के—" तत्थ णं जे से जक्खाएसे से णं सुहवेयणतराए, चेव सुहविमोयणतराए चेव " आ बे प्रकारना उन्मादोमांथी जे यक्षावेशरूप उन्माद छे ते मोहजन्य उन्माद करतां अतिशय सुखपूर्वक वेदन कराय एवो अने सरळताथी तेमांथी मुक्त थई जवाय एवो होय छे. " तत्थ ण जे से मोह-

मोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, से णं दुहवेयणतराए चेव, दुहविमोयणतराए चेव' तत्र-तयोरुपर्युक्तोन्मादयोर्मध्ये यः स मोहनीयस्य कर्मण उदयेन उन्माद उत्पन्नः स खलु मोहजन्योन्मादः यक्षावेशापेक्षया दुःखवेदनतरकश्चैव अतिशयेन दुःखेन वेदनम्-अनुभवनं यस्यासौ दुःखवेदनतरः स एव दुःखवेदनतरकश्चैव भवति, अनन्तसंसारसम्पादकत्वात्, संसारस्य च दुःखवेदनस्वभावत्वात्, यक्षावेशरूपोन्मादस्तु सुखवेदनतर एव भवति, एकभविकत्वात्, अथ च मोहजन्योन्मादोऽन्यापेक्षया दुःखविमोचनतरकश्चैव-अतिशयेन दुःखेन विमोचनं यस्य स एव दुःखविमोचनतरकश्चैव भवति, विद्यामन्त्रतन्त्रदेवानुकम्पावतामपि तस्या साध्यत्वात्, यक्षावेशरूपोन्मादस्तु सुखविमोचनतर एव भवति मन्त्रादिमात्रेणापि तस्य दूरीकर्तुं शक्यत्वात्,

कम्मस्स उदएणं से णं दुहवेयणतराए चेव, दुहविमोयणतराए चेव' किन्तु जो मोहनीय कर्म के उदय से उन्माद होता है-वह यक्षावेशरूप उन्माद की अपेक्षा अतिशय दुःख से है वेदन जिस का ऐसा होता है-तथा अतिशय दुःख से है छुटकारा जिससे ऐसा होता है। क्योंकि यह मोहनीय कर्मजन्य उन्माद अनन्तसंसार का हेतु होता है और संसार जो है वह दुःख का वेदन है जिसमें ऐसे स्वभाववाला होता है। तथा यक्षावेशरूप जो उन्माद, है, वह सुख वेदनतर होता है-सो इस कारण ऐसा है कि यह उन्माद एकभविक होता है। तथा मोहजन्य जो उन्माद है वह इसकी अपेक्षा अतिशय दुःख से है छुटकारा जिसका ऐसा ही होता है। क्योंकि विद्यावालों एवं मंत्रवालों, तन्त्रवालों एवं देवों की अनुकम्पावालों का भी यह उन्माद असाध्य होता है।

णिज्जस्स कम्मस्स उदएणं से णं दुहवेयणतराए चेव दुहविमोयणतराए चेव" परन्तु મોહનીય કર્મના ઉદયથી જન્ય જે ઉન્માદ છે, તે યક્ષાવેશરૂપ ઉન્માદ કરતાં અતિશય દુઃખપૂર્વક વેદન કરાય એવો હોય છે, તથા તેમાંથી મુક્ત થવાનું કાર્ય અતિશય દુઃખપૂર્વક જ સાધી શકાય એવું હોય છે, કારણ કે તે મોહનીયકર્મજન્ય ઉન્માદ અનંત સંસારના હેતુ રૂપ હોય છે અને સંસાર તો દુઃખનું જેમાં વેદન કરવું પડે, એવા સ્વભાવવાળો છે. તથા યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદ સુખવેદનતર (અતિશય સુખપૂર્વક વેદન કરી શકાય એવો) છે, કારણ કે તે ઉન્માદ એકભવિક હોય છે. મોહજન્ય ઉન્માદ યક્ષાવેશરૂપ ઉન્માદ કરતાં અતિશય દુઃખથી દૂર થાય એવો હોય છે, કારણ કે વિદ્યાવાળા, મંત્રવાળા, અને દેવોની અનુકંપાવાળા જીવોનો આ

तथा चोक्तम्–सर्वज्ञ मन्त्र वाद्यपि यस्य न सर्वस्य निग्रहे शक्तः।
मिथ्यामोहोन्मादः स केन किल कथ्यतां तुल्यः ?" ॥१॥इति,
उपर्युक्तोन्मादद्वयमपि चतुर्विंशतिदण्डकैः योजयितुमाह–'नेरइयाणं भंते! दुविहे उम्माए पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! नैरयिकाणां खलु कतिविध उन्मादः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'गोयमा! दुविहे उम्माए पण्णत्ते' हे गौतम! नैरयिकाणां द्विविध उन्मादः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–जक्खावेसे य, मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं' तद्यथा–यक्षावेशश्च, मोहनीयस्य च कर्मणः उदयेन उत्पन्नश्च। गौतमः पृच्छति–से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–नेरइयाणं दुविहे उम्माए पण्णत्ते

परन्तु जो यक्षावेशरूप उन्माद है वह सुखविमोचनतर है क्योंकि मंत्रादि से भी वह दूर किया जा सकता है। सो ही कहा है–'सर्वज्ञमंत्रवाद्यपि' इत्यादि।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'नेरइयाणं भंते! कइविहे उम्माए पण्णत्ते' हे भदन्त! नैरयिकों के कितने प्रकार का उन्माद कहा गया उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! दुविहे उम्माए पण्णत्ते' हे गौतम! नैरयिकों के दो प्रकार का उन्माद कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है 'जक्खावेसे य, मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं' एक यक्षावेशरूप उन्माद और दूसरा मोहनीय कर्म के उदय से उत्पन्न हुआ उन्माद। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, नेरइयाणं दुविहे उम्माए पण्णत्ते' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नैरयिकों के दो प्रकार का उन्माद होता

પ્રકારનો ઉન્માદ અસાધ્ય હોય છે. યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદ મંત્રાદિ દ્વારા પણ દૂર થઇ શકે છે, તેથી તેને સુખવિમોચનતર (સુખથી દૂર કરી શકાય એવો) કહ્યો છે કહ્યું પણ છે કે–" सर्वज्ञ मंत्रवाद्यपि " ઇત્યાદિ—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" नेरइयाणं भंते! कइविहे उम्माए पण्णत्ते ?" હે ભગવન્! નારકોના ઉન્માદના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा! दुविहे उम्माए पण्णत्ते–तंजहा " હે ગૌતમ! નારકોના ઉન્માદના બે પ્રકારો છે, જે નીચે પ્રમાણે છે–" जक्खावेसे य, मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं " (૧) યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદ અને (૨) મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલો ઉન્માદ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, नेरइयाणं दुविहे उम्माए पण्णत्ते " હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નારકોના

तं जहा-जक्खावेसे य मोहणिज्जस्स य कम्मस्स उदएणं' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत्, एवमुच्यते-नैरयिकाणां द्विविध उन्मादः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-यक्षावेशश्च मोहनीयस्य च कर्मण उदयेन उत्पन्नश्चेति? भगवानाह-'गोयमा! देवे वा से असुहे पोग्गले पक्खिवेज्जा, से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मायं पाउणेज्जा' हे गौतम! देवो वा खलु स तेषु नैरयिकेषु अशुभान् पुद्गलान् प्रक्षिपेत्, स खलु नैरयिकः जात्यावेकवचनं बोध्यम्, तेषामशुभानां पुद्गलानां प्रक्षेपणतया यक्षावेशम् उन्मादं प्राप्नुयात्, 'मोहणिज्जस्स वा कम्मस्स उदयेणं मोहणिज्जं उम्मायं पाउणेज्जा' मोहनीयस्य वा कर्मण उदयेन मोहनीयम् उन्मादं प्राप्नुयात्, तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव उम्माए' तत्-अथ, तेनार्थेन तेन कारणेन यावत्-नैरयिकाणां द्विविधः उन्मादः प्रज्ञप्तः, यक्षावेशश्च, मोहनीयस्य

है? एक यक्षावेशरूप उन्माद और दूसरा मोहनीय कर्म के उदय से उत्पन्न हुआ उन्माद, इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'देवे वा से असुहे पोग्गले पक्खिवेज्जा, से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मायं पाउणेज्जा' वह यक्षरूप देव उन नैरयिकों में अशुभ पुद्गलों का प्रक्षेप कर देता है। इसलिये वे नैरयिक उन अशुभपुद्गलों के प्रक्षेप से यक्षावेशरूप उन्माद को प्राप्त हो जाता है। 'मोहणिज्जस्स वा कम्मस्स उदएणं मोहणिज्जं उम्मायं पाउणेज्जा' तथा मोहनीय कर्म के उदय से वे नारक मोहनीय कर्मोदयजन्य उन्माद को प्राप्त करते हैं। 'से तेणट्ठेणं जाव उम्माए' इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि नैरयिकों के यक्षावेशजन्य उन्माद और मोहनीय कर्मोदय जन्य उन्माद होता है।

ઉન્માદના બે પ્રકાર છે-યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદ અને મોહનીયકર્મના ઉદયજન્ય ઉન્માદ? -

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा! देवे वा से असुहे पोग्गले पक्खिवेज्जा, से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएणं उम्मायं पाउणेज्जा " હે ગૌતમ! તે યક્ષ રૂપ દેવ તે નારકોમાં અશુભ પુદ્ગલોનો પ્રક્ષેપ કરી નાખે છે. આ અશુભ પુદ્ગલોનો પ્રક્ષેપ થવાને કારણે તેમનામાં યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદ ઉદ્ભવે છે. "मोहणिज्जस्स वा कम्मस्स उदएणं मोहणिज्जं उम्मायं पाउणेज्जा" તથા મોહનીયકર્મના ઉદયથી તેઓ મોહનીયકર્મોદયજન્ય ઉન્માદ પ્રાપ્ત કરે છે. " से तेणट्ठेणं जाव उम्माए " હે ગૌતમ! આ કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારકોમાં યક્ષાવેશ રૂપ અને મોહનીયકર્મોદય જન્ય ઉન્માદનો સદ્ભાવ હોય છે.

च कर्मण उदयेन उत्पन्नश्च उन्मादः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति–'असुरकुमाराणं भंते! कइविहे उम्माए पण्णत्ते?' हे भदन्त! असुरकुमाराणां खलु कतिविधः उन्मादः प्रज्ञप्तः? भगवानाह–'गोयमा! एवं जहेव नेरइयाणं, नवरं देवेवासे महड्ढियतराए असुमे पोग्गले पक्खिवेज्जा' हे गौतम! एवं पूर्वोक्तरीत्या, यथैव नैरयिकाणाम् उन्मादद्वयमुक्तं तथैव असुरकुमाराणामपि बोध्यम्, किन्तु नवरं–विशेषस्तु देवो वा सोऽसुरकुमाराद्यपेक्षया महर्द्धिकतरः अशुमान् पुद्गलान् प्रक्षिपेत् 'से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मायं पाउणेज्जा मोहणिज्जस्स वा सेसं तं चेव' स खलु असुरकुमारः तेषाम् अशुभानां पुद्गलानां प्रक्षेपणतया यक्षावेशमुन्मादं प्राप्नुयात्, मोहनीयस्य वा कर्मणः उदयेन मोह-

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'असुरकुमारा णं भंते! कइविहे उम्माए पण्णत्ते' हे भदन्त! असुरकुमारों के कितने प्रकार का उन्माद कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम! 'एवं जहेव नेरइयाणं–नवरं देवे वा से महिड्ढियतराए असुमे-पोग्गले पक्खिवेज्जा' जिस प्रकार से नैरयिकों के दो उन्माद कहे हैं, उसी प्रकार से असुरकुमारों के भी दो उन्माद जानना चाहिये। किन्तु इस कथन में जो विशेषता है–वह ऐसा है कि असुरकुमारादि की अपेक्षा जो देव बडा महर्द्धिक होता है वह अशुभपुद्गलों को उनमें प्रक्षिप्त कर देता है, 'से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मायं पाउणेज्जा, मोहणिज्जस्स वा सेसं तं चेव' इसलिये वह असुरकुमार उन अशुभपुद्गलों के प्रक्षेपण हो जाने के कारण यक्षावेशरूप उन्माद को प्राप्त करता है। तथा मोहनीय कर्म के उदय से

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"असुरकुमाराणं भंते! कइविहे उम्माए पण्णत्ते" હે ભગવન્! અસુરકુમારોમાં કેટલા પ્રકારનો ઉન્માદ કહ્યો છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा!" હે ગૌતમ! "एवं जहेव नेरइयाणं–नवरं देवे वा से महिड्ढियतराए असुमे पोग्गले पक्खिवेज्जा" જેવા નારકોના બે પ્રકારના ઉન્માદ કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે અસુરકુમારોના પણ બે પ્રકારના ઉન્માદ સમજવા પણ અસુરકુમારોના કથનમાં એવી વિશેષતા છે કે જે દેવ અસુરકુમાર કરતાં અધિક ઋદ્ધિસંપન્ન હોય છે, તેઓ અશુભ પુદ્ગલોનો અસુરકુમારોમાં પ્રક્ષેપ કરે છે. "से णं तेसिं असुभाणं पोग्गलाणं पक्खेवणयाए जक्खाएसं उम्मायं पाउणेज्जा, मोहणिज्जस्स वा सेसं तं चेव" તેથી તે અસુરકુમાર તે અશુભપુદ્ગલોના પ્રક્ષેપણને કારણે યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદનો અનુભવ

नीयम् उन्मादं शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव कियत्पर्यन्तमित्याह-'से तेणट्ठेणं जाव उदयेणं, एवं जाव थणियकुमाराणं' तत्- अथ तेनार्थेन यावत्-असुरकुमाराणां द्विविध उन्मादः प्रज्ञप्तः, यक्षावेशश्च, मोहनीयस्य च कर्मणः उदयेन उत्पन्नश्च, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यावत् नागकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तं विज्ञेयम्, 'पुढवीकाइयाणं जाव मणुस्साणं, एएसिं जहा नेरइयाणं' पृथिवीकायिकानां यावत्-अप्कायिकानाम्, तेजस्कायिकानाम्, वायुकायिकानां वनस्पतिकायिकानाम् एकेन्द्रियादि चतुरिन्द्रियरूप विकलेन्द्रियाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां, मनुष्याणां च एतेषां यथा नैरयिकाणां द्विविध उन्माद उक्तस्तथैव द्विविधः पूर्वोक्त उन्मादो वक्तव्यः, तथा च नैरयिकेषु यथा देवो वा सः अशुभान् पुद्गलान् प्रक्षिपेत्, स नैरयि-

मोहनीयकर्मोदयजन्य उन्माद को प्राप्त करता है। 'से तेणट्ठेणं जाव उदएणं, एवं जाव थणियकुमाराणं' इस कारण हे गौतम! मैंने असुरकुमारों के दो प्रकार का उन्माद कहा है। एक यक्षावेशरूप उन्माद और दूसरा मोहनीय कर्मोदयजन्य उन्माद। इसी पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार नागकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक दोनों प्रकार का उन्माद होता है ऐसा जानना चाहिये। 'पुढवीकाइयाणं जाव मणुस्साणं एएसिं जहा नेरइयाणं' इसी प्रकार से हे गौतम! पृथिवीकायिकों यावत्--अप्कायिकों के तेजस्कायिकों के वायुकायिकों के, वनस्पतिकायिकों के तथा दो इन्द्रियों के तीन इन्द्रियों के चार इन्द्रियों के, पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों के, मनुष्यों के नैरयिकों में जैसा दो प्रकार का उन्माद कहा गया है, वैसा ही दो प्रकार का उन्माद कहा गया है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-नैरयिकों में जैसे देव अशुभपुद्गलों को प्रक्षिप्त करता है और इससे

કરે છે, તથા મોહનીય કર્મના ઉદયથી તેઓ મોહનીયકર્મોદયજન્ય ઉન્માદનો અનુભવ કરે છે. "से तेणट्ठेणं जाव उदएणं, एवं जाव थणियकुमाराणं" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં અસુરકુમારોમાં યક્ષાવેશરૂપ ઉન્માદ અને મોહનીય કર્મોદય જન્ય ઉન્માદનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. એજ પ્રમાણે નાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિઓમાં બન્ને પ્રકારના ઉન્માદનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. "पुढवीकाइयाणं जाव मणुस्साणं एएसिं जहा नेरइयाण" હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકોમાં તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં પણ નારકોની જેમ બન્ને પ્રકારનો ઉન્માદ કહ્યો છે, એમ સમજવું એટલે કે નારકોમાં દેવ અશુભ પુદ્ગલોને પ્રક્ષિપ્ત કરે છે, તે કારણે જેમ નારકો

कस्तेषामशुभानां पुद्गलानां प्रक्षेपणतया यक्षावेशमुन्मादं प्राप्नुयात्, मोहनीयस्य च कर्मण उदयेन मोहनीयमुन्मादं प्राप्नुयात् इत्युक्तम्, तथैव अत्रापि पृथिवीकायिकादिमनुष्यपर्यन्तेषु वक्तव्यमिति फलितम्। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं' वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकानां तु उन्मादो यथा असुरकुमाराणां प्रतिपादितस्तथैव प्रतिपत्तव्यः, तथाचात्रापि "नवरं-देवो वा स वानव्यन्तराद्यपेक्षया महर्द्धिकतरः अशुभान् पुद्गलान् प्रक्षिपेत्" इत्याद्यभिलापोऽवसेयः ॥ सू० १ ॥

देवानां वृष्टिकायकरणवक्तव्यता।

मूलम्—"अत्थि णं भंते! पज्जन्ने कालवासी वुट्ठिकायं पकरेइ? हंता, अत्थि, जाहे णं भंते! सक्के देविंदे देवराया वुट्ठिकायं काउकामे भवइ से कहमियाणीं पकरेइ? गोयमा! ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया अब्भिंतरपारिसए देवे सद्दावेइ तए

वे नैरयिक यक्षावेशरूप उन्माद को प्राप्त करते हैं, तथा मोहनीय कर्म के उदय से वे मोहनीयजन्य उन्माद को प्राप्त करते हैं, ऐसा कहा है उसी प्रकार का कथन यहां पर भी पृथिवीकायिक से लेकर मनुष्य तक में करना चाहिये। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं' तथा जैसे असुरकुमारों में उन्माद विषयक कथन किया गया है, उसी प्रकार से उन्मादविषयक कथन वानव्यन्तरों में ज्योतिषिकों में और वैमानिकों में करना चाहिये। इस प्रकार यहां पर वानव्यन्तरादिक की अपेक्षा 'जो महर्द्धिकतर देव होता है वह उनमें अशुभ-पुद्गलों को प्रक्षिप्त कर देता है' इत्यादि अभिलाप कहना चाहिये ॥ सू० १ ॥

યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદનો અનુભવ કરે છે, તથા મોહનીય કર્મના ઉદયને લીધે તેઓ જેમ મોહનીયકર્મજન્ય ઉન્માદનો અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોથી લઈને મનુષ્ય પર્યન્તના જીવોમાં પણ એવા જ કારણોને લીધે બન્ને પ્રકારના ઉન્માદનો સદ્ભાવ રહે છે. "वाणमंतर जोइसिय वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं" જેવું કથન અસુરકુમારોના ઉન્માદના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન વાનવ્યંતરો, જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોના ઉન્માદના વિષયમાં પણ સમજવું અહીં વાનવ્યંતર આદિ કરતાં અધિક મહર્દ્ધિક દેવ દ્વારા તેઓમાં અશુભપુદ્ગલોનું પ્રક્ષેપણ થવાને કારણે તેમનામાં યક્ષાવેશ રૂપ ઉન્માદ ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજવું ॥સૂ૦૧॥

णं ते अब्भिंतरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा मज्झिमपारिसए देवे सद्दावेंति, तए णं ते मज्झिमपारिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरपरिसए देवे सद्दावेंति, तए णं ते बाहिरपरिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरबाहिरगे देवे सद्दावेंति, तए णं ते बाहिरबाहिरगा देवा सद्दाविया समाणा आभिओगिए देवे सद्दावेंति, तए णं ते जाव सद्दाविया समाणा वुट्ठिकाइए देवे सद्दावेंति, तए णं ते वुट्ठिकाइया देवा सद्दाविया समाणा वुट्ठिकायं पकरेंति, एवं खलु गोयमा, सक्के देविंदे देवराया वुट्ठिकायं पकरेंति। अत्थि णं भंते! असुरकुमारा वि देवा वुट्ठिकायं पकरेंति? हंता, अत्थि, किं पत्तियन्नं भंते! असुरकुमारा देवा वुट्ठिकायं पकरेंति? गोयमा! जे इमे अरहंता भगवंता एएसि णं जम्मणमहिमासु वा निक्खमणमहिमासु वा, णाणुप्पायमहिमासु वा, परिनिव्वाणमहिमासु वा एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा वि देवा वुट्ठिकायं पकरेंति। एवं नागकुमारा वि एवं जाव थणियकुमारा। वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव ॥सू० २॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त! पर्जन्यः कालवर्षी वृष्टिकायं प्रकरोति? हन्त, अस्ति, यदा खलु भदन्त! शक्रो देवेन्द्रो देवराजः वृष्टिकायं कर्तुकामो भवति, स कथमिदानीं प्रकरोति? गौतम! तदा चैव खलु सः शक्रो देवेन्द्रो देवराजः आभ्यन्तरपारिषदान् देवान् शब्दयति, ततः खलु ते आभ्यन्तरपारिषदा देवाः शब्दायिताः सन्तो मध्यमपारिषदान् देवान् शब्दयन्ति, ततः खलु ते मध्यमपारिषदा देवाः शब्दायिताः सन्तो बाह्य पारिषदान् देवान् शब्दयन्ति, ततः खलु ते बाह्यपरिषदा देवाः शब्दायिताः सन्तो बाह्य बाह्यगतान् देवान् शब्दयन्ति, ततः खलु ते बाह्यबाह्यगता देवाः शब्दायिताः सन्तः आभियोगिकान् देवान् शब्दयन्ति, ततः खलु ते यावत् शब्दायिताः सन्तो वृष्टिकायिकान् देवान् शब्दयन्ति, ततः

खलु ते वृष्टिकायिका देवाः शक्रायिताः सन्तो वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति, एवं खलु गौतम ! शक्रो देवेन्द्रो देवराजो वृष्टिकायं प्रकरोति, अस्ति खलु भदन्त ! असुरकुमारा अपि देवा वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति ? हन्त अस्ति, किं प्रत्ययकं भदन्त ? असुरकुमारा देवाः वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! ये इमे अर्हन्तो भगवन्तः एतेषां खलु जन्ममहोत्सवेषु वा, निष्क्रमणमहोत्सवेषु वा, ज्ञानोत्पादमहोत्सवेषु वा, परिनिर्वाणमहोत्सवेषु वा, एवं खलु गौतम ! असुरकुमारा अपि देवाः वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति, एवं नागकुमारा अपि, एवं यावत् स्तनितकुमारा अपि वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकाः एवञ्चैव ॥ सू० २ ॥

टीका—पूर्वं वैमानिकदेवानां मोहनीयोन्मादलक्षणक्रियया विशेषस्योक्तत्वेन सम्प्रति वृष्टिकायकरणरूपं क्रियाविशेषं देवेन्द्रादि देवानां प्ररूपयितुमाह—'अत्थि णं भंते' इत्यादि। 'अत्थि णं भंते ! पज्जन्ने कालवासी वुट्ठिकायं पकरेइ ?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! अस्ति—संभवति खलु पर्जन्यो—मेघः, कालवर्षी—काले—प्रावृषि वर्षतीत्येवं शीलः कालवर्षी, अथवा पर्जन्यः इन्द्र एवोच्यते, स च कालवर्षी काले जिनजन्मादि महादौ—महोत्सवे वर्षतीति कृत्वा वृष्टिकायम् अप्कायवर्षणं प्रक-

---

देवों की वृष्टिकायकरणवक्तव्यता—

'अत्थि णं भंते ! पज्जन्ने कालवासी' इत्यादि।

टीकार्थ—वैमानिक देवों के मोहनीय कर्मोदयजन्य एवं यक्षावेशरूप उन्माद क्रिया का कथन करके अब सूत्रकार देवेन्द्रादिदेवोंकी वृष्टिकरणरूप क्रियाविशेष की प्ररूपणा करने के लिये 'अत्थि णं भंते' इत्यादि सूत्र कहते हैं—इसमें गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'अत्थि णं भंते ! पज्जन्ने कालवासी वुट्ठिकायं पकरेइ' हे भदन्त ! कालवर्षी-वर्षाऋतु में बरसने के स्वभाववाला पर्जन्य मेघ—अथवा पर्जन्य—इन्द्र अप्कायकी वरसा करता है क्या ? पर्जन्य शब्द का अर्थ जो इन्द्र लिया गया है वह

—દેવોની વૃષ્ટિકાયકરણ વક્તવ્યતા—

"अत्थि णं भंते ! पज्जन्ने कालवासी" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના દેવોના યક્ષાવેશરૂપ અને મોહનીય કર્મોદયજન્ય ઉન્માદનું કથન કરીને, હવે સૂત્રકાર દેવેન્દ્રાદિ દેવોની વૃષ્ટિકરણ રૂપ ક્રિયાવિશેષની પ્રરૂપણા કરે છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"अत्थि णं भंते ! पज्जन्ने कालवासी वुट्ठिकायं पकरेइ ?" હે ભગવન્ ! કાળવર્ષી-વર્ષાઋતુમાં વરસવાના સ્વભાવવાળો પર્જન્ય—મેઘ અથવા પર્જન્ય (ઇન્દ્ર) તે કાળવર્ષી હોય છે, કારણ કે તે જિનજન્મ મહોત્સવ આદિ મહોત્સવોના સમયે (કાળે) વરસે છે.

रोति ? भगवानाह-'हंता, अत्थि' हन्त-सत्यम् अस्ति संभवति-पर्जन्यः कालवर्षी वृष्टिकायं प्रकरोति, गौतमः पृच्छति-'जाहे णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया वुट्ठिकायं काउकामे भवइ से कहमियाणिं पकरेइ ?' हे भदन्त ! यदा खलु शक्रो देवेन्द्रो देवराजो वृष्टिकायम्-अप्कायवर्षणं कर्तुकामो भवति इदानीं तदा स देवेन्द्रः शक्रः कथं कया रीत्या वृष्टिकायं प्रकरोति ? भगवानाह-'गोयमा ! ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया अब्भिंतरपारिसए देवे सद्दावेइ' हे गौतम ! तदा चैव-तस्मिन् समये खलु स शक्रो देवेन्द्रो देवराजः आभ्यन्तरपारिषधान् देवान् शब्दयति-आह्वयति, 'तए णं ते अब्भिंतरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा मज्झिमपारिसए देवे सद्दावेंति' ततः खलु ते आभ्यन्तरपारिषधा देवाः शब्दायिताः-आहूताः सन्तो मध्यमपारिषधान् देवान् शब्दयन्ति-

कालवर्षी होता है-क्योंकि वह काल-जिनजन्म आदि महोत्सव के समय-में बरसता है। इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, अत्थि' हां गौतम ! ऐसा होता है कि कालवर्षी पर्जन्य वृष्टि करता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जाहे णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया वुट्ठिकाउंकामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ' हे भदन्त ! जब देवेन्द्र देवराज शक्र वर्षा करने की कामनावाले होते हैं, तब वे देवेन्द्र देवराज शक्र किस रीति से वर्षा करते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया अब्भिंतरपरिसए देवे-सद्दावेइ' तब वे देवेन्द्र देवराज शक्र अपनी भीतर की सभा के सदस्य देवों को बुलाते हैं, 'तए णं ते अब्भिंतरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा मज्झिमपारिसए देवे सद्दावेंति' बुलाये गये वे आभ्यन्तर परि-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, अत्थि" હા, ગૌતમ ! એવું થાય છે ખરું કે કાલવર્ષી પર્જન્ય વૃષ્ટિ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"जाहे णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया वुट्ठिकाउंकामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ ?" હે ભગવન્ ! જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને વર્ષા કરવાની ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્ર કેવી રીતે વર્ષા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया अब्भिंतरपरिसए देवे सद्दावेइ" ત્યારે તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર પોતાની આભ્યન્તર સભાના દેવોને બોલાવે છે. "तएणं ते अब्भिंतरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा मज्झिमपारिसए देवे सद्दावेंति" આભ્યન્તર

आह्वयन्ति, 'तए णं ते मज्झिमपारिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरपारिसए देवे सद्दावेंति' ततः खलु ते मध्यमपारिषद्याः देवाः शब्दायिताः—आहूताः सन्तः, बाह्यपारिषद्यान् देवान् शब्दयन्ति—आह्वयन्ति, 'तए णं ते बाहिरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरबाहिरगे देवे सद्दावेंति' ततः खलु ते बाह्यपारिषद्या देवाः शब्दायिताः—आहूताः सन्तः बाह्यकान्—सभाबहिर्भूतान् देवान् शब्दयन्ति आह्वयन्ति, 'तए णं ते बाहिरगा देवा सद्दाविया समाणा आभिओगिए देवे सद्दावेंति' ततः खलु ते बाह्यका देवाः शब्दायिताः—आहूताः सन्तः, आभियोगिकान्—सेवकदेवान् शब्दयन्ति—आह्वयन्ति, 'तए णं ते जाव सद्दाविया समाणा वुट्ठिकाए देवे सद्दावेंति' ततः खलु ते यावत् आभियोगिकाः देवाः शब्दायिताः सन्तो वृष्टिकायिकान् -वृष्टिकारकान् देवान् शब्दयन्ति—आह्वयन्ति, 'तए णं ते वुट्ठिकाइया देवा सद्दाविया समाणा वुट्ठिकायं पकरेंति' ततः खलु ते

षदा के देव मध्यमपरिषदा के देवों को बुलाते हैं 'तए णं ते मज्झिमपारिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरपारिसए देवे सद्दावेंति' बुलाये गये वे मध्यमपरिषदा के सदस्यभूत देव बाह्य परिषदा के देवों को बुलाते हैं। 'तए णं ते बाहिरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरगे देवे सद्दावेंति' बुलाये गये वे बाह्यपरिषदा के देव सभा से बहिर्भूत देवों को बुलाते हैं 'तए णं ते बाहिरगा देवा सद्दाविया समाणा आभिओगिए देवे सद्दावेंति' बुलाये गये वे सभा से बहिर्भूत देव आभियोगिक देवों को अर्थात् सेवक देवों को बुलाते हैं। 'तए णं से जाव सद्दाविया समाणा वुट्ठिकाए देवे सद्दावेंति' इसके बाद बुलाये गये वे आभियोगिक जाति के देव वृष्टि कारक देवों को बुलाते हैं। 'तए णं ते

परिषदમાં બોલાવવામાં આવેલા તે દેવો મધ્યમ પરિષદના દેવોને બોલાવે છે. "तए णं ते मज्झिमपारिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरपारिसए देवे सद्दावेंति" બોલાવવામાં આવેલા તે મધ્યમ પરિષદના દેવો બાહ્યપરિષદના દેવોને બોલાવે છે. "तए णं ते बाहिरपरिसया देवा सद्दाविया समाणा बाहिरबाहिरगे देवे सद्दावेंति" બોલાવવામાં આવેલા તે બાહ્યપરિષદના દેવો સભાની બહારના દેવોને બોલાવે છે. "तए णं ते बाहिरगा देवा सद्दाविया समाणा आभिओगिए देवे सद्दावेंति" બોલાવવામાં આવેલા તે સભાબહારના દેવો આભિયોગિક દેવોને—એટલે કે સેવક દેવોને—બોલાવે છે. "तए णं से जाव सद्दाविया समाणा वुट्ठिकाए देवे सद्दावेंति" બોલાવવામાં આવેલા તે આભિયોગિક જાતિના દેવો વૃષ્ટિકારક દેવોને બોલાવે છે. "तए णं ते वुट्ठिकाइया

वृष्टिकायिकाः-वृष्टिकारका देवाः शब्दायिताः-आहूताः सन्तो वृष्टिकायम्-अप्काय-वर्षणम् प्रकुर्वन्ति । प्रस्तुतविषयमुपसंहरन्नाह-' एवं खलु गोयमा ! सक्के देविंदे देवराया वुट्टिकायं पकरेइ ' हे गौतम ! एवं खलु रीत्या, शक्रो देवेन्द्रो देवराजः वृष्टिकायं प्रकरोति । गौतमः पृच्छति-' अत्थि णं भंते ! असुरकुमारा वि देवा वुट्टिकायं पकरेंति ' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु असुरकुमारा अपि देवाः वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह-' हंता, अत्थि ' हन्त-सत्यम्, अस्ति-सम्भवति खलु असुरकुमारा अपि वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति । गौतमः पृच्छति-' किं पत्तियन्नं भंते ! असुरकुमारा देवा वुट्टिकायं पकरेंति ? ' हे भदन्त ! किं प्रत्ययं-किं निमित्त-माश्रित्य खलु असुरकुमारा देवाः वृष्टिकायम् अप्कायप्रवर्षणम् प्रकुर्वन्ति ? भग-वानाह-' गोयमा ! जे इमे अरहंता भगवन्तो एएसिणं जम्मणमहिमासु वा,

---

वुट्टिकाइया देवा सद्दाविया समाणा वुट्टिकायं पकरेंति' तब वे बुलाये गये वृष्टिकारक देव अप्काय की वर्षा करते हैं। 'एवं खलु गोयमा! सक्के देविंदे देवराया वुट्टिकायं पकरेइ' इस प्रकार से हे गौतम! देवेन्द्र देवराज शक्र वृष्टिकाय की-जलकाय की वर्षा करते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'अत्थि णं भंते असुरकुमारा वि देवा वुट्टिकायं पकरेंति' हे भदन्त ! असुरकुमार भी देव क्या जलकाय की वर्षा करते हैं ? उत्तर में कहते हैं-हंता, अत्थि' हां गौतम ! असुर-कुमार भी जलकाय की वर्षा करते हैं।

अब गौतमप्रभु से ऐसा पूछते हैं-किं पत्तियन्नं भंते ! असुरकुमारा देवा वुट्टिकायं पकरेंति' हे भदन्त ! किस निमित्त को लेकर असुर-कुमारदेव अप्काय की वर्षा करते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !

देवा सद्दाविया समाणा वुट्टिकायं पकरेंति " આ પ્રકારે બોલાવવામાં આવેલા તે વૃષ્ટિકારક દેવો અપ્કાયની વર્ષા કરે છે. " एवं खलु गोयमा ! सक्के देविंदे देवराया वुट्टिकायं पकरेइ " હે ગૌતમ ! આ પ્રકારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર વૃષ્ટિકાયની-જળકાયની વર્ષા કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" अत्थि णं भंते ! असुरकुमारा वि देवा वुट्टिकायं पकरेंति ?" હે ભગવન્ ! શું અસુરકુમાર દેવો પણ જળકાયની વૃષ્ટિ કરે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" हंता, अत्थि " હા, ગૌતમ ! અસુરકુમારો પણ જળકાયની વર્ષા કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" किं पत्तियन्नं भंते ! असुरकुमारा देवा वुट्टिकायं पकरेंति ?" હે ભગવન્ ! કયા નિમિત્તને લીધે અસુરકુમારો જળકાયની વર્ષા કરે છે?

निक्खमणमहिमासु वा, णाणुप्पायमहिमासु वा, परिनिव्वाणमहिमासु वा' हे गौतम ! ये इमे अर्हन्तो भगवन्तः सन्ति, एतेषां खलु अर्हतां भगवताम् जन्ममहिमासु वा, जन्ममहोत्सवेषु वा, निष्क्रमणमहिमासु वा, दीक्षामहोत्सवेषु वा, ज्ञानोत्पादमहिमासु वा केवलज्ञानोत्पत्ति महोत्सवेषु वा, परिनिर्वाणमहिमासु वा, मोक्षप्राप्तिमहोत्सवेषु वा 'एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा वि देवा वुट्ठिकायं पकरेंति' हे गौतम ! एवं खलु उपर्युक्तमहोत्सवेषु असुरकुमारा अपि देवा वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति । 'एवं नागकुमारा वि, एवं जाव थणियकुमारा, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' एवं-पूर्वोक्तमहोत्सवेषु एवं नागकुमारा अपि देवाः वृष्टिकायं प्रकुर्वन्ति, एवं-रीत्या यावत् स्तनितकुमारा देवाः वानव्यन्तराः ज्योतिषिका वैमानिकाश्चापि देवा एवमेव-उपर्युक्तमहोत्सवेषु वृष्टिकायं प्रकुर्वन्तीति ॥ सू० २ ॥

जे इमे अरहंता भगवंतो एएसि णं जम्मणमहिमासु वा निक्खमणमहिमासु वा, णाणुप्पाय महिमासु वा परिनिव्वाणमहिमासुवा' हे गौतम ! जो ये अरहन्त भगवान् हैं-सो इन अरहंत भगवन्तों के जन्ममहोत्सवों पर निष्क्रमण महोत्सवों पर-दीक्षा महोत्सवों पर ज्ञान-केवलज्ञान की उत्पत्तिरूप महोत्सवों पर अथवा निर्वाण-मोक्षप्राप्तिरूप महोत्सवों पर 'एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा वि देवा वुट्ठिकायं पकरेंति' असुरकुमार भी वर्षा करते हैं। 'एवं नागकुमारा वि, जाव थणियकुमारा, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' इस प्रकार से इन पूर्वोक्त महोत्सवों पर ही नागकुमार देव भी जल की वर्षा करते हैं। इसी प्रकार से स्तनितकुमार देव भी इन उपर्युक्त पर जलकाय की वर्षा करते हैं ॥ सूत्र २ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "जे इमे अरहंता भगवंतो एएसि णं जम्मणमहिमासु वा निक्खमणमहिमासु वा, णाणुप्पायमहिमासु वा, परिनिव्वाणमहिमासु वा" જે આ અરહંત ભગવંતો છે, તેમના જન્મમહોત્સવ વખતે, નિષ્ક્રમણ (દીક્ષા) મહોત્સવ વખતે, કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિના મહોત્સવ વખતે, અને નિર્વાણમહોત્સવ વખતે "एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा वि देवा वुट्ठिकायं पकरेंति" અસુરકુમાર દેવો પણ જળકાયની વર્ષા કરે છે. 'एवं नागकुमारा वि, एवं जाव थणियकुमारा, वाण मंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव' એજ પ્રમાણે આ પૂર્વોક્ત મહોત્સવના અવસરે નાગકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધીના દેવો, વાનવ્યંતર દેવો, જ્યોતિષિક દેવો અને વૈમાનિક દેવો પણ જળકાયની વર્ષા કરે છે ! ॥સૂ૦૨॥

देवानां तमस्कायकरणवक्तव्यताप्रस्तावः।

सूत्रम्—"जाहे णं भंते! ईसाणे देविंदे देवराया तमुकायं काउकामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ? गोयमा! ताहे चेव णं से ईसाणे देविंदे देवराया अब्भिंतरपारिसए देवे सद्दावेइ, तए णं ते अब्भिंतरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा एवं जहेव सक्कस्स जाव, तए णं ते आभिओगियदेवा सद्दाविया समाणा तमुकाइए देवे सद्दावेंति, तए णं ते तमुकाइया देवा सद्दाविया समाणा तमुकायं पकरेंति, एवं खलु गोयमा! ईसाणे देविंदे देवराया तमुकायं पकरेइ, अत्थि णं भंते! असुरकुमारा वि देवा तमुकायं पकरेंति? हंता, अत्थि किं पत्तियंणं भंते! असुरकुमारा देवा तमुकायं पकरेंति? गोयमा! किड्डारतिपत्तियं वा, पडिणीयंविमोहणट्ठयाए वा, गुत्ती संरक्खणहेउं वा, अप्पणो वा सरीरपच्छायणट्ठयाए, एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा वि देवा तमुकायं पकरेंति, एवं जाव वेमाणिया, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ३॥

छाया—यदा खलु भदन्त! ईशानो देवेन्द्रो देवराजः तमस्कायं कर्तुकामो भवति, स कथमिदानीम्, प्रकरोति? गौतम तदा चैव खलु स ईशानो देवेन्द्रो देवराजः आभ्यन्तरपरिषदो देवान् शब्दयति, ततः खलु ते आभ्यन्तरपरिषद्गना देवाः शब्दायिताः सन्तः, एवं यथैव शक्रस्य यावत्, ततः खलु ते आभियोगिक-देवाः शब्दायिताः सन्तः, तमस्कायिकान् देवान् शब्दयन्ति, ततः खलु ते तमस्कायिका देवाः शब्दायिताः सन्तः तमस्कायं प्रकुर्वन्ति, एवं खलु गौतम! ईशानो देवेन्द्रो देवराजस्तमस्कायं प्रकरोति, अस्ति खलु भदन्त! असुरकुमारा अपि देवास्तमस्कायं प्रकुर्वन्ति? हन्त, अस्ति, किं प्रत्ययं खलु भदन्त! असुर-कुमारा देवाः तमस्कायं प्रकुर्वन्ति? गौतम! क्रीडारतिप्रत्ययं वा, प्रत्यनीकवि-

मोहनार्थता वा, गुप्तसंरक्षणहेतुं वा, आत्मनो वा, शरीरप्रच्छादनार्थतया, एवं खलु गौतम ! असुरकुमारा अपि देवास्तमस्कायं प्रकुर्वन्ति, एवं यावद् वैमानिकाः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद् विहरति ॥ सू० ३ ॥

टीका—देवक्रियाप्रस्तावात् देवानां तमस्कायकरणक्रियां प्ररूपयितुमाह- 'जाहे णं भंते !' इत्यादि । 'जाहे णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया तमुक्कायं काउकामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! यदा खलु ईशानो देवेन्द्रो देवराजस्तमस्कायं कर्तुकामो भवति तमस्कायो नाम अप्काय-परिणामस्वरूपस्यान्धकारस्य कायः समूहः तस्य करणम् इदानीम्-तदा स ईशानो देवेन्द्रः कथं-कया रीत्या तमस्कायं प्रकरोति ? भगवानाह-गोयमा ! ताहे चेव णं से ईसाणे देविंदे देवराया अब्भिंतरपारिसए देवे सद्दावेइ' हे गौतम !

देवों की तमस्कायकरणवक्तव्यता—

'जाहे णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया' इत्यादि ।

टीकार्थ—देवताओं की क्रिया का प्ररूपण है-इससे सूत्रकार उनकी तमस्कायकरण क्रिया कि इस सूत्र द्वारा प्ररूपणा कर रहे हैं-इसमें गौतम ने ऐसा पूछा है-'जाहे णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया तमुक्कायं काउ-कामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ' हे भदन्त जब देवेन्द्र देवराज ईशान तमस्काय करने का अभिलाषी होता है अर्थात् अप्कायमय अंधकार करने की इच्छावाला ईशान देवेन्द्र देवराज किस रीति से तमस्काय करता हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'ताहे चेव णं से ईसाणे देविंदे देवराया अब्भिंतरपारिसए देवे सद्दा-

—દેવોની તમસ્કાયકરણુ વક્તવ્યતા—

"जाहे णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया" ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–દેવોની ક્રિયાનું પ્રતિપાદન ચાલી રહ્યું છે તેથી હવે સૂત્રકાર તેમની તમસ્કાયકરણુ રૂપ ક્રિયાનું આ સૂત્રદ્વારા પ્રતિપાદન કરે છે. 'તમસ્' પદ અંધકારનો વાચક છે. ધુમસ કરવા રૂપ ક્રિયાને તમસ્કાયકરણુ કહે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"जाहे णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया तमुक्कायं काउकामे भवइ, से कह-मियाणी पकरेइ ?" હે ભગવન્ ! જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાય ઇશાનને તમસ્કાય કરવાની ઇચ્છા થાય છે-એટલે કે અપ્કાયમય અંધકાર કરવાની ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે તેઓ કેવી રીતે તમસ્કાય કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "ताहे चेव ण से ईसाणे देविंदे देवराया अब्भिंतरपारिसए देवे सद्दावेइ" ત્યારે તે દેવેન્દ્ર દેવ-

तदेव-तस्मिन्काले खलु सईशानो देवेन्द्रो देवराजः आभ्यन्तरपारिषदान् देवान् शब्दयति-आह्वयति, 'तए णं ते अब्भितरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा एवं जहेव सक्कस्स जाव' ततः खलु ते आभ्यन्तरपारिषद्या देवाः शब्दायिताः सन्तः मध्यमपारिषद्यान् देवान् शब्दयन्ति, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथैव शक्रस्य देवेन्द्रस्य वृष्टिकायवक्तव्यता उक्ता तथैव अत्रापि वक्तव्या, कियत्पर्यन्त मिति तदवधिमाह-' जाव' यावत्-'तए णं ते आभिओगियदेवा सद्दाविया समाणा तमुकाइए देवे सद्दावेंति' ततः खलु ते आभियोगिकदेवाः शब्दायिताः-आहूताः सन्तः तमस्कायिकान्-तमस्कायकारकान् देवान् शब्दयन्ति-आह्वयन्ति 'तए णं ते तमुक्काइया देवा सद्दाविया समाणा तमुकायं पकरेंति ' ततः खलु ते तमस्कायिकाः-तमस्कायकारकाः देवाः शब्दायिताः-आहूताः सन्तः तमस्कायं प्रकुर्वन्ति। प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'एवं खलु गोयमा ! ईसाणे देविंदे देवराया तमुकायं पकरेइ '

देइ' तब वह देवेन्द्र देवराज ईशान आभ्यन्तर परिषदा के देवों को बुलाता है 'तए णं ते अब्भितरपरिसया देवा सद्दाविया समाणा एवं जहेव सक्कस्स जाव' तब बुलाये गये वे आभ्यन्तर परिषदा के देव मध्यमपरिषदा के देवों को बुलाते हैं। इस प्रकार से जैसी देवेन्द्र देवराज शक्र की वृष्टिवक्तव्यता कही गई है, वैसी वह यहां पर भी कहनी चाहिये 'जाव तए णं ते आभिओगिया देवा सद्दाविया समाणा तमुक्काइए देवे सद्दावेंति' यावत् वे बुलाये गये आभियोगिक देव तमस्कायिक-तमस्कायकारक देवों को बुलाते हैं। 'तए णं ते तमुक्काइया देवा सद्दाविया समाणा तमुक्कायं पकरेंति' बुलाये गये वे तमस्कायकारक देव तमस्काय को करते हैं। 'एवं खलु गोयमा ! ईसाणे देविंदे देवराया तमु-

राय ईशान पोतानी आભ्यंतर परिषदना देवोने બોલાવે છે "तए णं ते अब्भितरपारिसया देवा सद्दाविया समाणा एव जहेव सक्कस्स जाव" બોલાવવામાં આવેલા તે આભ્યન્તર પરિષદના દેવો મધ્યમ પરિષદના દેવોને બોલાવે છે, એજ પ્રમાણે પહેલાના સૂત્રમાં જેવી રીતે દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્રની વૃષ્ટિવક્તવ્યતાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ થવું જોઈએ. "जाव तए णं ते आभिओगिया देवा सद्दाविया समाणा तमुक्काइए देवे सद्दावेंति" આ પ્રકારે પરિષદ ત્રણેના દેવો દ્વારા બોલાવવામાં આવેલા આભિયોગિક દેવો તમસ્કાય કારક દેવોને બોલાવે છે, ત્યાં સુધીનું કથન થવું જોઈએ. "तए णं ते तमुक्काइया देवा सद्दाविया समाणा तमुकायं पकरेंति" આભિયોગિક દેવો વડે બોલાવવામાં આવેલા તે તમસ્કાયકારક દેવો તમસ્કાય

हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या, ईशानो देवेन्द्रो देवराजः तमस्कायं प्रकरोति। गौतमः पृच्छति–अत्थि णं भंते ! असुरकुमारा वि देवा तमुकायं पकरेंति, हे भदन्त ! अस्ति–संभवति खलु असुरकुमारा अपि देवास्तमस्कायं प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह–हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त–सत्यम्, असुरकुमारा अपि देवास्तमस्कायं प्रकुर्वन्ति इति अस्ति–संभवति। गौतमः पृच्छति–' किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा तमुकायं पकरेंति ? हे भदन्त ! किं प्रत्ययं–किं निमित्तं खलु असुरकुमारा देवास्तमस्कायं प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह–गोयमा ! किड्डारइपत्तियं वा पडिणीय विमोहणट्ठयाए वा, गुत्तिसंरक्खणहेउं वा, अप्पणो वा सरीरपच्छायणट्ठाए' हे गौतम ! क्रीडारतिप्रत्ययं वा,–क्रीडारूपा रतिः क्रीडारतिः=सं एव

कायं पकरेइ' इस प्रकार हे गौतम ! देवेन्द्र देवराज ईशान तमस्काय (अंधकार) को करता है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'अत्थि णं भंते ! असुरकुमारा वि देवा तमुकायं पकरेंति' हे भदन्त ! असुरकुमार देव भी क्या तमस्काय करते हैं–सो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हंता, अत्थि' हां, गौतम ! असुरकुमार देव भी तमस्काय करते हैं। इसके ऊपर गौतम प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं–'किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा तमुकायं पकरेंति' हे भदन्त ! असुरकुमारदेव किस निमित्त को लेकर तमस्काय करते हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! किड्डारइपत्तियं वा, पडिणीयविमोहणट्ठयाए वा, गुत्तिसंरक्खणहेउंवा, अप्पणो वा सरीरपच्छायणट्ठयाए' हे गौतम ! क्रीडारूपरति को निमित्त लेकर, शत्रुओं को मोहोत्पादन निमित्त को लेकर, गोपनीयद्रव्य की रक्षा

(અપ્કાયમય અંધકાર) કરે છે. " एवं खलु गोयमा ! ईसाणे देविंदे देवराया तमुकायं पकरेइ " હે ગૌતમ ! આ પ્રકારે દેવેન્દ્ર દેવરાય ઈશાન તમસ્કાય (અંધકાર) કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" अत्थि णं भंते ! असुरकुमारा वि देवा तमुक्कायं पकरेंति ?" હે ભગવન્ ! શું અસુરકુમાર દેવો પણ તમસ્કાય કરે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" हंता, अत्थि " હા, ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવો પણ તમસ્કાય કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा तमुक्कायं पकरेंति ?" હે ભગવન્ ! કયા નિમિત્તને લીધે અસુરકુમારો તમસ્કાય કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! किड्डारइपत्तियं वा, पडिणीयविमोहणट्ठयाए वा, गुत्तिसंरक्खणहेउं वा, अप्पणो वा सरीरपच्छायणट्ठयाए " હે ગૌતમ ! રતિક્રીડા નિમિત્તે, શત્રુઓમાં મોહઉત્પાદન નિમિત્તે, ગોપનીય

प्रत्ययं-कारणं यत्र तत् क्रीडारतिप्रत्ययं-क्रीडारतिनिमित्तमित्यर्थः, प्रत्यनीक-विमोहनार्थतया वा प्रत्यनीकानां शत्रूणां विमोहनार्थतया मोहोत्पादनार्थत्वेन वा, गुप्तसंरक्षणहेतुकं वा गुप्तस्य गोपनीयस्य द्रव्यस्य संरक्षणहेतोर्वा, आत्मनो वा, निजस्य शरीरप्रच्छादनार्थतया शरीराच्छादनार्थम् 'एवं खलु गोयमा ! असुर-कुमारा वि देवा तमुकायं पकरेंति ' हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या असुर-कुमारा अपि देवास्तमस्कायं प्रकुर्वन्ति 'एवं जाव वेमाणिया' एवं-रीत्या यावत् नागकुमारादयो भवनवासिनः, वानव्यन्तराः, ज्योतिषिकाः वैमानिकाश्चापि उपयुक्तार्थतया तमस्कायं प्रकुर्वन्ति । अन्ते गौतम आह- 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेवेति यावत् विहरति-तिष्ठति ॥ सू० ३ ॥

इति चतुर्दश शतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ १४-२॥

करने के निमित्त को लेकर अथवा अपने शरीर के आच्छादन करने के निमित्त को लेकर 'एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा वि देवा तमु-कायं पकरेंति' असुरकुमार देव भी तमस्काय करते हैं । 'एवं जाव वेमाणिया' इसी प्रकार से तमस्काय करने का कथन नागकुमारादि भवनपतियों के विषय में वानव्यन्तरों के विषय में, ज्योतिषिकों के विषय में और वैमानिकों के विषय में भी करना चाहिये । अर्थात् ये सब चारों प्रकार के देव तमस्काय को करते हैं ।

अब अंत में गौतम ! ऐसा कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! आपका कथन सत्य ही है, हे भदन्त ! आपका कथन सर्वथा सत्य ही है-ऐसा कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सूत्र ३ ॥

द्वितीयोद्देशक समाप्त ॥ १४-२ ॥

દ્રવ્યની રક્ષા કરવા નિમિત્તે અથવા પોતાના શરીરનું આચ્છાદન કરવાને માટે "एव खलु गोयमा ! असुरकुमारा वि देवा तमुक्कायं पकरेंति" અસુરકુમાર દેવો પણ તમસ્કાય કરે છે. "एवं जाव वेमाणिया" એજ પ્રમાણે તમસ્કાય કરવાનું કથન નાગકુમારાદિ ભવનપતિદેવોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષિકોના અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ એટલે કે તે ચારે પ્રકારના દેવો પણ તમસ્કાયકરણ કરે છે. અંતે મહાવીર પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે. "सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ" હે ભગવન્ ! આપ સાચું જ કહો છો હે ભગવન્ ! આપનું કથન સત્ય જ છે, આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦૩॥

॥ બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૪-૨ ॥

अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते-

चतुर्दशशतके तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

किं महाकायो देवो भावितात्मनोऽनगारस्य मध्ये व्यतिव्रज्य-उल्लंघनपूर्वकं गच्छेत् ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, ततो महाकायोऽसुरकुमारः किं भावितात्मनः अनगारस्य मध्येन उल्लंघनपूर्वकं गच्छेत् ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, नैरयिकेषु सत्कारादि विनयो भवति नवेति प्रश्नोत्तरम्, ततोऽसुरकुमाराणां सत्कारादि विनयप्ररूपणम्, ततः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां सत्कारादि विनयप्ररूपणम्, अल्पर्द्धिको देवो महर्द्धिकदेवस्य मध्ये व्यतिव्रज्य गच्छेन्नवेति-प्रश्नोत्तरप्ररूप-

---

तीसरे उद्देशेका प्रारंभ

चौदहवें शतक के इस तृतीय उद्देश में जो विषय आया है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-क्या महाकायवाला भी देव भावितात्मा अनगार के बिच में होकर उसे लांघता हुआ जा सकता है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर महाकायवाला असुरकुमार क्या भावितात्मा अनगार के बीच में होकर लांघता हुआ जा सकता है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर नैरयिकों में सत्कार आदि विनय की प्ररूपणा, पञ्चेन्द्रियतिर्यंचों के सत्कार आदि विनय की प्ररूपणा, अल्पर्धिक देव महर्धिक देव के बीच में होकर लांघता हुआ जा सकता है ? या नहीं जा सकता है ? ऐसा प्रश्न

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

ચૌદમાં શતકના આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ આ પ્રમાણે છે-" મહાકાયવાળો દેવ ભાવિતાત્મા અણગારની વચ્ચે થઈને એમનું ઉલ્લંઘન કરીને જઈ શકે છે ખરો ? " ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—" શું મહાકાયવાળો અસુરકુમાર ભાવિતાત્મા અણગારની વચ્ચે થઈને એમનું ઉલ્લંઘન કરીને જઈ શકે છે ખરો ? " ઈત્યાદિ

ઉત્તર-" શું નારકોમાં સત્કાર આદિ વિનય થાય છે કે નથી થતો, અસુરકુમારાદિ દેવોમાં સત્કાર આદિ વિનયની પ્રરૂપણા પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના સત્કાર આદિ વિનયની પ્રરૂપણા, " શું અલ્પર્ધિક દેવ મહર્ધિક દેવની વચ્ચે થઈને તેમનું ઉલ્લંઘન કરીને જઈ શકે છે ખરો ? આ પ્રશ્ન

णम्, किं समर्द्धिको देवः समर्द्धिकदेवस्य मध्येन उल्लंघनपूर्वकं गच्छेन्नवेति प्रश्नोत्तरम्, मध्ये व्यतिक्रम्य गन्ता देवः किं शस्त्रेण प्रहृत्य गच्छेत् ? किं वा अप्रहृत्यैव गच्छेत् ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, किं प्रथमं शस्त्रेण प्रहृत्य पश्चात् व्यतिव्रजेत् ? किं वा प्रथमम् व्यतिक्रम्य पश्चात् शस्त्रेण प्रहरेत् ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, नैरयिकाः कीदृशं पुद्गलपरिणामं प्रत्यनुभवन्ति ? इत्यादि प्ररूपणम्।

देवसम्बन्धिविशेषवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्—"देवे णं भंते ! महाकाए महासरीरे अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए वीइवएज्जा अत्थेगइए नो वीइवएज्जा, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा ? गोयमा ! दुविहा देवा पण्णत्ता, तं जहा—मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नगा य, अमायी सम्मदिट्ठी उववन्नगा य, तत्थ णं जे से मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नए देवे से णं अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता, नो वंदइ, नो नमंसइ, नो सक्कारेइ, नो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं जाव पज्जुवासइ, से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा, तत्थ णं जे से अमायी समदिट्ठि उववन्नए देवे, से णं अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता वंदइ, नमंसइ, जाव पज्जुवासइ, से णं अणगारस्स भावियप्पणो

और इसका उत्तर, मध्य में होकर उल्लंघन करके जाने वाला देव क्या शस्त्र से प्रहार करके जाता है ? या विना प्रहार करके जाता है ? प्रश्न और इनका उत्तर, नैरयिक कैसे पुद्गलपरिणाम अनुभव करते हैं ? इत्यादि की प्ररूपणा।

અને તેનો ઉત્તર "મધ્યમાં થઈને ઉલ્લંઘન કરીને જનારો દેવ શું શસ્ત્ર વડે પ્રહાર કરીને" જાય છે, કે પ્રહાર કર્યા વિના જાય છે ? ઈત્યાદિ–પ્રશ્નોના ઉત્તરો નારકો કેવી રીતે પુદ્ગલપરિણામ અનુભવે છે ! ઈત્યાદિ વિષયની આ ઉદ્દેશામાં પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.

मज्झं मज्झेणं नो वीइवएज्जा, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-जाव नो वीइवएज्जा, असुरकुमारेणं भंते! महाकाए महासरीरे, एवं चेव, एवं देवदंडओ भाणियव्वो, जाव वेमाणिए ॥सू० १॥

छाया—देवः खलु भदन्त! महाकायो महाशरीरः अनगारस्य भावितात्मनो मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्? गौतम! अस्त्येको व्यतिव्रजेत्, अस्त्येको नो व्यतिव्रजेत्, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-अस्त्येको व्यतिव्रजेत्, अस्त्येको नो व्यतिव्रजेत्? गौतम! द्विविधा देवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च, अमायि सम्यग्दृष्टयुपपन्नकाश्च, तत्र खलु यः स मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नको देवः, स खलु अनगारं भावितात्मानं पश्यति, दृष्ट्वा नो वन्दते, नो नमस्यति, नो सत्करोति, नो कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं यावत्—पर्युपास्ते, स खलु अनगारस्य भावितात्मनो मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, तत्र खलु यः सः अमायी सम्यग्दृष्टयुपपन्नको देवः, स खलु अनगारं भावितात्मानं पश्यति, दृष्ट्वा वन्दते, नमस्यति, यावत् पर्युपास्ते, स खलु अनगारस्य भावितात्मनो मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते-यावत् नो व्यतिव्रजेत्, असुरकुमारः खलु भदन्त! महाकायो महाशरीरः, एवं चैव एवं देवदण्डको भणितव्यः, यावत् वैमानिकः ॥ सू० १ ॥

टीका—द्वितीयोद्देशके देवसम्बन्धिवक्तव्यता प्रतिपादिता, अथ तृतीयोद्देशकेऽपि तत्सम्बन्धिवक्तव्यतैव प्ररूप्यते—'देवे णं भंते' इत्यादि। 'देवे णं भंते! महाकाए महासरीरे अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा?' गौतमः

देवसंबंधिविशेषवक्तव्यता—

'देवे णं भंते! महाकाए महासरीरे अणगारस्स भावियप्पणो' इत्यादि

टीकार्थ—द्वितीय उद्देशे में देवसंबंधी वक्तव्यता कही जा चुकी है, अब इस तृतीय उद्देशे में भी वह देवसंबंधी वक्तव्यता ही प्रतिपादित की जा रही है—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'देवे णं भंते! महाकाए महासरीरे अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' हे भदन्त! जो देव महान्-विशाल या प्रशस्त कायपरि-

---

–દેવસંબંધી વિશેષ વક્તવ્યતા–

"देवे णं भंते! महाकाये महासरीरे अणगारस्स भावियप्पणो" ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–બીજા ઉદ્દેશામાં દેવવિષયક વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"देवे णं भंते! महाकाए महासरीरे अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा?" હે ભગવન્! જે દેવ મહાકાયવાળો

पृच्छति–हे भदन्त ! देवः खलु महाकायः महान् विशालः प्रशस्तो वा कायः–परिवारो निकायो यस्य स महाकायः अत्यन्त बृहत्परिवारः, महाशरीरः–विशालतनुः, अनगारस्य भावितात्मनः मध्यमध्येन किं व्यतिव्रजेत् ? उल्लंघयेत् ? भगवानाह–'गोयमा ! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे गौतम ! अस्त्येकः कश्चित् देवो महापरिवारो महाशरीरो भावितात्मानमनगारं व्यतिव्रजेत् उल्लङ्घ्य गच्छेत्, अस्त्येकः कश्चित् देवो महापरिवारो महाशरीरः भावितात्मानमनगारं नो व्यतिव्रजेत्–नोल्लङ्घ्य गच्छेत् । गौतमः पृच्छति–से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा ?' हे भदन्त ! तत् अथ केनार्थेन–कथं तावत्, एवमुच्यते–अस्त्येकः कश्चित् देवो व्यतिव्रजेत्,

---

वार वाला है,–तथा विशाल शरीरवाला है, वह क्या भावितात्मा अनगार के बीच में से होकर निकल जाता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' कोई एकदेव–जिसका अत्यंत बडा परिवार है और विशाल शरीर है.वह भावितात्मा अनगार के बीच में से होकर निकल जाता है, और कोई एक देव अत्यन्त बडा परिवारवाला और विशाल शरीरवाला होने पर भी भावितात्मा अनगार के बीच में से होकर नहीं निकलता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ–अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे भदन्त ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कोई एक देव भावितात्मा अनगार के बीच में से होकर निकल

અથવા પ્રશસ્તકાય (પરિવાર–નિકાય)વાળો છે એટલે કે ઘણા જ મોટા પરિવારવાળો છે, તથા વિશાળ શરીરવાળો છે, તે શું ભાવિતાત્મા વચ્ચે થઈને જઈ શકે છે ખરો ? એટલે કે શું તે તેમનું ઉલ્લંઘન કરીને જઈ શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"ગોયમા ! અત્થેગઇએ વીઇવએજ્જા, અત્થેગઇએ નો વીઇવએજ્જા" હે ગૌતમ ! કોઈક મહાકાયવાળો અને મહાશરીરવાળો દેવ ભાવિતાત્મા અણગારની વચ્ચે થઈને–તેમનું ઉલ્લંઘન કરીને નીકળે છે, અને કોઈક દેવ મહાપરિવારવાળો અને મહાશરીરવાળો હોવા છતાં પણ ભાવિતાત્મા અણગારનું ઉલ્લંઘન કરીને જતો નથી તેનું કારણ જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે "से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा" હે ભગવન્ !

अस्त्येकः कश्चित् देवो नो व्यतिव्रजेत् इति ? भगवानाह–' गोयमा ! दुविहा देवा पण्णत्ता ' हे गौतम ! द्विविधाः देवाः प्रज्ञप्ताः, ' तं जहा–मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नगा य, अमायी सम्मदिट्ठी उववन्नगा य ' तद्यथा–मायि मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च, अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च, ' तत्थ णं जे से मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नए देवे, से णं अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता, नो वंदइ, नो नमंसइ, नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, नो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं जाव पज्जुवासइ ' तत्र खलु तयोः पूर्वोक्तयोर्द्विविध देवयोर्मध्ये यः स मायी मिथ्यादृष्ट्युपपन्नको देवो वर्तते, स खलु मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नको देवः अनगारं भावितात्मानं पश्यति दृष्ट्वा च नो वन्दते, नो नमस्करोति, नो सत्कारयति, नो

जाता है और कोई एक देव भावितात्मा अनगार के बीच में से होकर नहीं निकलता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा देवा पण्णत्ता' देव दो प्रकार के गये गये हैं–'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं–'मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नगा य अमायीसम्मदिट्ठी उववन्नगा य' एक मायी मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकदेव और दूसरे अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकदेव 'तत्थ णं जे से मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नए देवे' इनमें जो मायी मिथ्यादृष्ट्युपपन्नक देव है, वह 'अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता नो वंदइ, नो नमंसइ, नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, नो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं जाव पज्जुवासइ' भावितात्मा अनगार को देखता है, परन्तु देखकर वह उन्हें वन्दना नहीं करता है, नमस्कार नहीं करता है। उसका सत्कार नहीं करता है–सन्मान नहीं करता है और न वह

આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈક દેવ ભાવિતાત્મા અણુગારને વ્યતિક્રાન્ત કરીને જાય છે અને કોઈક દેવ તેમને વ્યતિક્રાન્ત કરીને જતો નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! दुविहा देवा पण्णत्ता " હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના દેવો કહ્યા છે–તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે–" मायी मिच्छादिट्ठी उववन्नगा य, अमायी सम्मदिट्ठी उववन्नगा य " (૧) માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ અને (૨) અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ. " तत्थ णं जे से मायीमिच्छादिट्ठी उववन्नए देवे " તેમાં જે માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ છે તે " अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता नो वंदइ, नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, नो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं जाव पज्जुवासइ" ભાવિતાત્મા અણુગારને જોવે છે, પરન્તુ જોઈને તેમને વંદણા કરતો નથી, નમસ્કાર કરતો નથી, તેમનો સત્કાર કરતો નથી, તેમનું સન્માન કરતો નથી, અને કલ્યાણરૂપ, મંગળરૂપ,

सम्मानयति' नो वा कल्याणरूपं, मंगलमूर्तं, दैवतं चैत्यमिव धर्मदेवं चैत्यं ज्ञानस्वरूपम् यावत् प्राञ्जलिपुटः पर्युपासते, 'से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' स खलु मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नको देवः अनगारस्य भावितात्मनो मध्यमध्येन-मध्यभागेन व्यतिव्रजेत्-उल्लङ्घ्य गच्छेत्, किन्तु 'तत्थ णं जे से अमायी सम्मदिट्ठी उववन्नए देवे, से णं अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता वंदइ, नमंसइ, जाव पज्जुवासइ' तत्र खलु तयोर्मिथ्यादृष्टि-सम्यग्दृष्ट्योर्देवयोर्मध्ये यः स अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्नको देवो वर्तते, स खलु अनगारं भावितात्मानं पश्यति, दृष्ट्वा वन्दते, नमस्यति, यावत्-सत्कारयति, सम्मानयति, कल्याणरूपं मङ्गलभूतं दैवतं चैत्यं ज्ञानस्वरूपं तं पर्युपास्ते 'से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं नो वीइवएज्जा' स खलु-अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्नको देवः, अनगारस्य भावितात्मनो मध्यमध्येन-मध्यमागेन नो

कल्याणरूप-मङ्गलरूप चैत्य यावत्-ज्ञानस्वरूप उस धर्मदेव की दोनों हाथ जोडकर पर्युपासना ही करता है। 'से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' ऐसा वह मायी मिथ्यादृष्टयुपपन्न देव उन भावितात्मा अनगार के बीच में से होकर निकल जाता है। किन्तु जो 'तत्थ णं जे से अमायी सम्मदिट्ठी उववन्नए देवे से णं अणगारं भावियप्पा णं पासइ, पासित्ता वंदइ, नमंसइ जाव पज्जुवासइ' देव अमायी सम्यग्दृष्टयुपपन्न है, वह भावितात्मा अनगार को देखता है, देखकर वह उन्हें वंदना करता है, नमस्कार करता है। यावत् सत्कार करता है, सन्मान करता है और मंगलस्वरूप उस धर्मदेव की वह दोनों हाथ जोडकर पर्युपासना करता है। 'से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं नो वीइवएज्जा' वह देव उस भावितात्मा अनगार के बीचों

चैत्य यावत् ज्ञानस्वरूप धर्मदेवनी बन्ने हाथ जोडीने पर्युपासना पण करतो नथी "से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा" એવો તે માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ તે ભાવિતાત્મા અણગારની વચ્ચે થઈને-તેમને વ્યતિક્રાન્ત કરીને ચાલ્યો જાય છે પરન્તુ જે "तत्थ णं जे से अमायी सम्मदिट्ठी उववन्नए देवे से णं अणगारं भावियप्पाणं पासइ, पासित्ता वंदइ, नमंसइ, जाव पज्जुवासइ" દેવ અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે ભાવિતાત્મા અણગારને જોવે છે, જોઈને તે તેમને વંદણા કરે છે, નમસ્કાર કરે છે, તેમનો સત્કાર કરે છે, સન્માન કરે છે, અને મંગળસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ તે ધર્મદેવની બન્ને હાથ જોડીને પર્યુપાસના કરે છે "से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झं मज्झेणं नो वीइवएज्जा" તે દેવ તે ભાવિતાત્મા અણગારની વચ્ચે

व्यतिव्रजेत्-उल्लङ्घ्य नो गच्छेत्, तदुपसंहरन्नाह-' से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जाव नो वीइवएज्जा ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन, एवमुच्यते-यावत् अस्त्येकको देवः कश्चित् व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकको देवः कश्चित् नो व्यतिव्रजेदिति। गौतमः पृच्छति-' असुरकुमारेणं भंते ! महाकाए महासरीरे० ' हे भदन्त ! असुरकुमारः खलु महाकायः-विशालपरिवारः, महाशरीरः-बृहत्तनुः, अनगारस्य भावितात्मनो मध्यमध्येन किं व्यतिव्रजेत् ? इति पृच्छा, भगवानाह-' एवं चेव ' एवं देवदंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणिए ' हे गौतम ! एवमेव-उपर्युक्त सामान्यदेववदेव असुरकुमारोऽपि देवविशेषो महाकायो महाशरीरः कश्चिद् मायी

बीच से होकर नहीं निकलता है। अर्थात् उनका उल्लङ्घन कर वह नहीं जाता है। उन्हें वंदना आदि अवश्य करता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, जाव नो वीइवएज्जा' इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि कोई एक देव उन्हें देखकर भी वन्दना आदि किये बिना चला जाता है और कोई एक देव उन्हें देखकर वन्दना आदि करके जाता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'असुरकुमारे णं भंते ! महाकाए महासरीरे०' हे भदन्त ! विशाल परिवारवाला और विशाल कायवाला असुरकुमार देव क्या भावितात्मा अनगार के बीच से होकर निकल जाता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' एवं देवदंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणिए' उपर्युक्त सामान्यदेव से असुर-कुमार देव भी विशाल परिवारवाला एवं विशाल शरीरवाला है जो

થઇને ચાલ્યો જતો નથી એટલે કે તેમને વંદણા આદિ કર્યા વિના તેમનું ઉલ્લંઘન કરીને જતો નથી. " से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव नो वीइवएज्जा " હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈક દેવ તેમને જોવા છતાં પણ તેમને વંદણા આદિ કર્યા વિના ચાલ્યો જાય છે અને કોઈક દેવ તેમને જોઈને વંદણા આદિ કરીને જ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" असुरकुमारे णं भंते ! महाकाए महासरीरे० " હે ભગવન્ ! વિશાળ પરિવારવાળો અને વિશાળ શરીરવાળો અસુરકુમાર દેવ શું ભાવિતાત્મા અણુગારને વંદણા આદિ કર્યા વિના તેમનું ઉલ્લંઘન કરીને નીકળી જાય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" एवं चेव-एवं दंडओ भाणियव्वो जाव वेमा-णिए " સામાન્ય દેવના જેવું જ કથન અહીં પણ સમજવું સામાન્ય દેવની જેમ અસુરકુમાર દેવના પણ બે પ્રકાર કહ્યા છે-(૧) માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપ-

मिथ्यादृष्ट्युपपन्नको मायित्वात्, मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकत्वाच्च अनगारं भावितात्मानं दृष्ट्वापि नो वन्दते, नो नमस्यति, नो सत्कारयति, नो सम्मानयति, नो वा कल्याणरूपं मङ्गलमयं दैवतं चैत्यं तं पर्युपास्ते, अतएव स मायी मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकोऽसुरकुमारो भावितात्मनोऽनगारस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, किन्तु कश्चित् अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकोऽसुरकुमारोऽमायित्वात् सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकत्वाच्च अनगारं भावितात्मानं दृष्ट्वा वन्दन्ते नमस्यति, सत्कारयति, सम्मानयति, कल्याणरूपं मङ्गलमयं देवं चैत्यं ज्ञानस्वरूपं तं पर्युपास्ते, अतएव सः अमायी सम्यग्दृष्टु-

प्रकार का कहा गया है-एक मायीमिथ्यादृष्ट्युपपन्नक असुरकुमार देव और दूसरा अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्नक असुरकुमारदेव, इनमें जो प्रथम प्रकार का असुरकुमारदेव है वह मायी और मिथ्यादृष्ट्युपपन्न होने के कारण भावितात्मा अनगार को देखकर भी उन्हें वन्दना, नमस्कार नहीं करता है। न उनका वह सत्कार करता है और न सन्मान करता है। न मङ्गलमय ज्ञानस्वरूप उन धर्मदेव की वह दोनों हाथ जोडकर पर्युपासना करता है। इस कारण वह मायी मिथ्यादृष्ट्युपपन्न असुरकुमार देव भावितात्मा अनगार को देखकर भी उनको वंदना आदि किये विना भी उनके बीच से निकल जाता है। किन्तु जो कोई अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्न असुर कुमारदेव होता है वह अमायी होने के कारण एवं सम्यग्दृष्ट्युपपन्नक होने के कारण भावितात्मा अनगार को देखकर उनको वन्दना करता है, नमस्कार करता है, उनका सत्कार करता है और सन्मान करता है तथा मङ्गलरूप उन ज्ञानमय धर्मदेव की दोनों हाथ जोडकर पर्युपासना करता है। अतएव अमायी सम्यग्दृष्ट्युपपन्न असु-

પન્નક અને (૨) અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક તેમાંનો જે પહેલા પ્રકારનો અસુરકુમાર દેવ છે તે માયી અને મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક હોવાને કારણે ભાવિતાત્મા અણગારને જોવા છતાં પણ તેમને વંદણા, નમસ્કાર આદિ કરતો નથી, તે મંગળમય, જ્ઞાનસ્વરૂપ તે ધર્મદેવની વિનયપૂર્વક પર્યુપાસના કર્યા વિના જ તેમની પાસેથી ચાલ્યો જાય છે પરન્તુ જે કોઇ અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર દેવ હોય છે, તે અમાયી હોવાને કારણે તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક હોવાને કારણે ભાવિતાત્મા અણગારને જોઇને તેમને વંદણા કરે છે, નમસ્કાર કરે છે, તેમનો સત્કાર કરે છે, તેમનું સન્માન કરે છે, અને મંગળસ્વરૂપ, જ્ઞાનસંપન્ન, તે ધર્મદેવ અણગારની બન્ને હાથ જોડીને પર્યુપાસના કરે છે. એટલે કે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુર-

यमनगारं अमुरकुमारो भावितात्मनोऽनगारस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्, एवं रीत्यैव देवदण्डको भणितव्यो यावत् नागकुमारादि भवनवासि-वानव्यन्तर-ज्योतिषिकवैमानिकदेवसम्बन्ध्यालापका वक्तव्या इति भावः। एवं चात्र नैरयिक पृथिवीकायिकादीनां प्रस्तुतविषयस्यासंभवेन देवानामेव तत्संभवात् देवदण्डकोऽत्र प्रकरणे भणितव्य इत्युक्तम् ॥ सू० १ ॥

नैरयिकादिव्वविनयविशेषवक्तव्यताप्रस्तावः।

मूलम्-"अत्थि णं भंते! नेरइयाणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा, किइकम्मेइ वा, अब्भुट्ठाणेइ वा, अंजलिपग्गहेइ वा, ट्ठाणेति वा, आसणाभिग्गहेइवा, आसणाणुप्पदाणेइ वा, इंतस्स पच्चुग्गच्छणया ठियस्स पज्जुवासणया गच्छंतस्स पडिसं साहणया? णो इणट्ठे समट्ठे, अत्थि णं भंते! असुरकुमाराणं सक्कारेति वा, सम्माणेति वा, जाव पडिसंसाहणया वा? हंता, अत्थि एवं जाव थणियकुमाराणं, पुढविकाइयाणं जाव चउरिंदियाणं, एएसिं जहा नेरइयाणं, अत्थि णं भंते! पंचिंदियतिरिक्ख-

---

रकुमार देव भावितात्मा अनगार के बीच से होकर नहीं निकलता है। इसी रीति से देवदण्डक कह लेना चाहिये। यावत्-नागकुमारादि-भवनवासीदेव, वानव्यन्तरदेव, ज्योतिषिक देव और वैमानिक देव इन देवों के सम्बधी आलापक सूत्र कहना चाहिये। इस प्रकार यहां नैरयिक, पृथिवीकायिक आदिकों के प्रस्तुत विषय की असंभवता से और देवों के ही इसकी संभवता से देवदण्डक कहना चाहिये ऐसा कहा गया है॥ सूत्र १॥

કુમાર દેવ તેમને વંદણાદિ કર્યા વિના તેમનું ઉલ્લંઘન કરીને-તેમની પાસે થઈને ચાલ્યો જતો નથી એજ પ્રમાણે દેવદંડકનું કથન થવું જોઈએ એટલે કે નાગકુમારાદિ ભવનપતિદેવો, વાનવ્યંતરદેવ, જ્યોતિષિક દેવ અને વૈમાનિક દેવો સંબંધી પ્રશ્નોત્તરો પણ અસુરકુમારદેવના પ્રશ્નોત્તરો પ્રમાણે જ સમજવા નારક, પૃથ્વીકાયિક આદિકોમાં પ્રસ્તુત વિષયની અસંભવિતતા હોવાથી, અહીં દેવદંડક જ કહેવાનું સૂચન થયું છે. ॥સૂ૦૧॥

जोणियाणं सक्कारेइ वा जाव पडिसंसाहणया? हंता, अत्थि, नो चेव णं आसणाभिग्गहेइ वा, आसणाणुप्पयाणेइ वा, मणुस्साणं जाव वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं ॥सू० २॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त ! नैरयिकाणां सत्कार इति वा, सम्मान इति वा, कृतिकर्म इति वा, अभ्युत्थानम् इति वा, अञ्जलिप्रग्रह इति वा, आसनाभिग्रह इति वा आसनानुप्रदानमिति वा, आगच्छतः प्रत्युद्गमनता स्थितस्य पर्युपासनता गच्छतः प्रतिसंसरणता ? नायमर्थः समर्थः, अस्ति खलु भदन्त ! असुरकुमाराणाम्-सत्कार इति वा, सम्मान इति वा, यावत् प्रतिसंसरणता वा ? हन्त, अस्ति, एवं यावत्-स्तनितकुमाराणाम्, पृथिवीकायिकानां यावत् चतुरिन्द्रियाणाम्, एतेषां यथा नैरयिकाणाम्, अस्ति खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां सत्कार इति वा यावत् प्रतिसंसरणता ? हन्त, अस्ति, नो चैव खलु आसनाभिग्रह इति वा, आसनानुप्रदानम् इति वा, मनुष्याणां यावत् वैमानिकानां यथा असुरकुमाराणाम् ॥ सू० २ ॥

टीका—पूर्वं देवानाम् अनगारमध्यगमनलक्षणो दुर्विनयः प्ररूपितः, अथ नैरयिकादीनाम् अविनयविनयविशेषान् प्ररूपयितुमाह—'अत्थि णं भंते' इत्यादि । 'अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा, किइकम्मेइ वा, अब्भुट्ठाणेइ वा, अंजलिपग्गहेइ वा, आसणाभिग्गहेइ वा, आसणाणुप्पदाणेइ वा, इंतस्स

नैरयिकादिकों में अविनयविशेषवक्तव्यता—

'अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं सक्कारेइ वा सम्माणेइ वा' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले देवों का अनगार के बीच में होकर चले जानेरूप दुर्विनय का कथन किया गया है। अब इस सूत्र द्वारा सूत्रकार नैरयिकों के अविनय एवं विनयविशेष की प्ररूपणा करते हैं इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'अत्थि णं भंते नेरइयाणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा किइकम्मेइ वा, अब्भुट्ठाणेइ वा,

॥ નૈરયિકાદિકોમાં અવિનયવિશેષ વક્તવ્યતા ॥

"अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं सक्कारेइवा सम्माणेइ वा" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આની પહેલાના સૂત્રમાં કોઈ કોઈ દેવના અણગારને વંદણાનમસ્કાર આદિ ન કરવા રૂપ અવિનયનું કથન કરવામાં આવ્યું હવે સૂત્રકાર નારકોના અવિનય અને વિનયવિશેષની પ્રરૂપણા કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा, किइकम्मेइ वा, अब्भुट्ठाणेइ वा, अंजलिपग्गहेइ

पच्चुग्गच्छणया, ठियस्स पज्जुवासणया, गच्छंतस्स पडिसंसाहणया ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु नैरयिकाणां विनयः ? तेषां विनयविशेषस्वरूपमाह-सत्कारः-विनयार्हेषु अभ्युत्थानादिकम्, सन्मानः-विनयार्हेषु वस्त्रादिदानम्, कृतिकर्म-वन्दनम् इति वा, अभ्युत्थानं-विनयार्हजनदर्शने आसनत्यागपूर्वकमुत्थानमिति वा, अञ्जलिप्रग्रहः-अञ्जलिकरणम् इति वा, आसनाभिग्रहः-स्थितिं कुर्वतः उपवेष्टुमिच्छतो विनयार्हस्य आसनानयनपूर्वकम् 'उपविशतु' इत्येवं भाषणम् इति वा, आसनानुप्रदानम्-विनयार्हमुद्दिश्य आसनस्य स्थानान्तरसंचारणम् इति वा, आयतः-आगच्छतः विनयार्हस्य प्रत्युद्गमनता-स्वार्थंगतार्थमभिमुखगमनरूपो विनयः, स्थितस्य-तिष्ठतः विनयार्हस्य पर्युपास-

---

अंजलिपग्गहेइ वा, आसणाभिग्गहेइ वा, आसणाणुप्पदाणेइ वा, इंतस्स पच्चुग्गच्छणया, ठियस्स पज्जुवासणया, गच्छंतस्स पडिसंसाहणया' हे भदन्त ! नैरयिकों में क्या यह निम्नलिखित विनय होता है या नहीं होता है ? सत्कार-विनय करने योग्य व्यक्तियों के आने पर खडे वगैरह हो जाना, सन्मान-विनययोग्यव्यक्तियों को वस्त्रादिक देना, कृतिकर्म वन्दना करना, अभ्युत्थान-विनययोग्यजनों के दिखते ही आसनत्याग पूर्वक उठकर खडे हो जाना, अञ्जलिप्रग्रह-दोनों हाथों को जोडना, आसनाभिग्रह-बैठने की चाहनावाले विनय योग्य जन से आसन लाकर देना और कहना कि इस पर विराजिये, आसनानुप्रदान-विनयार्ह को लक्ष्य करके आसन को एक स्थान से दूसरे स्थान पर उनके बैठने के लिये ले जाना, आते हुए विनयार्ह जन के समक्ष जाना,

---

वा, आसणाभिग्गहेइ वा, आसणाणुप्पदाणेइ वा, इंतस्स पच्चुग्गच्छणया, ठियस्स पज्जुवासणया, गच्छंतस्स पडिसंसाहणया ?" હે ભગવન્ ! નારકોમાં નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેનો વિનય હોય છે, કે નથી હોતો ? (૧) સત્કાર-સત્કાર કરવા યોગ્ય વ્યક્તિનું આગમન થાય ત્યારે ઊભા થવું આદિ વિનય (૨) સન્માન-વિનયયોગ્ય વ્યક્તિઓને વસ્ત્રાદિક પ્રદાન કરવું, (૩) કૃતિકર્મ-વંદણા કરવી (૪) અભ્યુત્થાન-વિનયયોગ્ય જનોને જોતાં જ આસનનો ત્યાગ કરીને ઊભા થઈ જવું, (૫) અંજલિપ્રગ્રહ-બન્ને હાથ જોડવા (૬) આસનાભિગ્રહ-બેસવા ઇચ્છતા વિનયયોગ્ય માણસને બેસવા માટે આસન લાવીને દેવું અને કહેવું કે આ આસન પર બિરાજો. (૭) આસનાનુપ્રદાન-વિનયાર્હ વ્યક્તિને માટે એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને આસન લઈ જવું. (૮) કોઈ માન આપવા યોગ્ય વ્યક્તિ આવતી હોય તો તેની સામે જવું. (૯) માનાર્હ

नता–सेवारूपो विनयः, गच्छतो विनयार्हस्य प्रतिसंसाधनता ? पश्चादनुगमनरूपो विनयो नैरयिकाणां संभवति न वा ? भगवानाह–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः नैरयिकाणाम् उपर्युक्तविनयविशेषो न संभवति तेषां सदैव दुरवस्थायां वर्तमानत्वात् । गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा, जाव पडिसंसाहणया वा ?' हे भदन्त ! अस्ति–संभवति, खलु असुरकुमाराणां सत्कारः इति वा ? सन्मान इति वा ? यावत्–गच्छतः प्रतिसंसाधनता वा–अनुव्रजनम् ? भगवानाह–'हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त–सत्यम्, असुरकुमाराणां देवत्वात् सुस्थत्वेन विनयार्हजनान् प्रति सत्कारादिरूपो विनयविशेषः संभवति । 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवं–पूर्वोक्तासुरकुमारवदेव

बैठे हुए विनयार्हजन की सेवा करना, एवं जाते हुए विनयार्ह जन के पीछे २ पीछे २ चलना। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नैरयिकों के यह पूर्वोक्त विनयविशेष नहीं होता है। क्यों कि ये सदा ही दुरवस्था में वर्तमान रहते हैं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा, जाव पडिसंसाहणया' हे भदन्त ! असुरकुमारों के सन्मानरूप विनय यावत् जानेवाले के पीछे २ जानेरूप विनयविशेष होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, अत्थि' हे गौतम ! असुरकुमारों के देव होने के कारण सुस्थ होने से–अच्छे प्रकार से रहने से विनयार्हजनों के प्रति सत्कारादिरूप विनय विशेष होता है। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' इसी प्रकार से–असुरकुमारों के जैसा–यावत् नाग-

વ્યક્તિ આસન પર બેસી ગયા બાદ તેની સેવા કરવી અને (૧૦) માનાર્હ વ્યક્તિની પાછળ ચાલવું શું આ વિનયોનો નારકોમાં સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? એવો આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ છે.

મહાવીર સ્વામીનો ઉત્તર–"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! નારકોમાં આ વિનયવિશેષ હોતો નથી, કારણ કે તેઓ સદા દુરવસ્થામાં જ વર્તમાન રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा जाव पडिसंसाहणया" હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોમાં શું સત્કાર, સન્માન આદિ રૂપ ઉપર્યુક્ત દસ પ્રકારનો વિનય હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"हंता, अत्थि" હા, ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં વિનયાર્હ વ્યક્તિઓના સત્કાર, સન્માન આદિ રૂપ વિનયવિશેષ હોય છે. દેવ હોવાને કારણે સારી રીતે જીવન વ્યતીત કરતા હોવાને કારણે તેમનામાં વિનય હોય છે. "एवं जाव थणियकुमाराणं" એજ પ્રમાણે નાગકુમારોથી

यावत्-नागकुमारादारभ्य स्तनितकुमाराणामपि विनयार्हजनान् प्रति उपर्युक्त सत्कारादिरूपविनयविशेषः संभवति, किन्तु 'पुढविकाइयाणं जाव चउरिंदियाणं, एएसिं जहा नेरइयाणं' पृथिवीकायिकानां यावत्-अप्कायिकानां, तेजस्कायिकानां, वायुकायिकानाम्, वनस्पतिकायिकानाम्, एकेन्द्रियाणाम्, द्वीन्द्रियाणाम्, त्रीन्द्रियाणाम्, चतुरिन्द्रियाणाम्, एतेषां चतुर्णां जीवानां यथा नैरयिकाणाम् सत्कारादिविनयविशेषो न संभवति तथैव एतेषामपि विनयार्हजनान् प्रति सत्कारादिविनयविशेषो न संभवतीति भावः। गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सक्कारेइ वा, जाव पडिसंसाहणया वा?' हे भदन्त! अस्ति संभवति खलु किम्-पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकानां सत्कार इति वा विनयार्हजनस्य समादरणरूपो विनयविशेषः? यावत्-गच्छतः प्रतिसंसाधनता

कुमार से लेकर स्तनितकुमारों के भी विनयार्हजनों के प्रति उपर्युक्त सत्कारादिरूप विनयविशेष होता है। किन्तु 'पुढविकाइयाणं जाव चउरिंदियाणं, एएसिं जहा नेरइयाणं' पृथिवीकायिकों के, यावत्-अप्कायिकों के, तेजस्कायिकों के वायुकायिकों के, वनस्पतिकायिकों के इन एकेन्द्रिय जीवों के-तथा द्वीन्द्रियजीवों के, त्रीन्द्रियजीवों के, एवं चार इन्द्रियवाले जीवों के-इन चार जीवों के नैरयिकों के जैसा सत्कारादिविनयविशेष नहीं होता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अत्थि णं भंते! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सक्कारेइ वा पडिसाहणया वा०' हे भदन्त! जो पंचेन्द्रियतिर्यंच होते हैं उनके क्या सत्कार-विनयार्हजन का समादरणरूप विनयविशेष, यावत् जानेवाले के पीछे २ जानेरूप विनयविशेष होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं

લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના ભવનપતિ દેવોમાં પણ માનાર્હ વ્યક્તિઓ પ્રત્યે ઉપર્યુક્ત સત્કારાદિ રૂપ વિનયવિશેષ થાય છે. પરન્તુ "પુઢવિકાइयाणं जाव चउरिंदियाणं, एएसिं जहा नेरइयाणं" પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, આ એકેન્દ્રિય જીવોમાં, તથા દ્વીન્દ્રિયોમાં અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં નારકોની જેમ સત્કારાદિ વિનયવિશેષનો સદ્ભાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" अत्थि णं भंते! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सक्कारेइ वा, जाव पडिसाहणया वा?" હે ભગવન્! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં શું સત્કાર-વિનયાર્હ જનોનો સમાદર કરવા રૂપ વિનયવિશેષ હોય છે ખરો? શું તેમનામાં સત્કાર આદિ કસે પ્રકારના વિનય હોય છે ખરાં?

अनुग्रजनम् ? भगवानाह-' हंता, अत्थि, नो चेव णं आसणाभिग्गहेति वा, आसणाणुप्पदाणेइ वा ' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् , अस्ति-संभवति तावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामपि विनयार्हजनान्प्रति सत्कारादिरूपो विनयविशेषः, किन्तु न तत्राह-नो चेव खलु नैव किल पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानान् विनयार्हान्प्रति आसनाभिग्रहः इति वा तिष्ठतस्तस्य कृते आसनानयनपूर्वकम् ' उपविशत ' इत्येवं रूपकं संभवति. न वा आसनानुप्रदानम् इति वा-विनयार्हजनमुद्दिश्य आसनस्य स्थानान्तरसंचारणं संभवति, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां व्यक्तवाचोऽभावेन तथा भाषणासंभवात् , हस्ताभावेन चासनस्य स्थानान्तरसंचारणासंभवादिति भावः । ' मणुस्साणं जाव वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं ' मनुष्याणाम्-यावत्-वानव्यन्तराम् ,

'हंता, अत्थि, नो चेव णं आसणाभिग्गहेइ वा, आसणाणुप्पदाणेइवा' हे गौतम ! पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों के विनयार्हजनों के प्रति सत्कारादिरूप विनयविशेष होता है। परन्तु इनके विनयार्हजनों के प्रति आसनानुग्रहणरूप विनयविशेष, बैठते हुए के लिये आसन आनयन पूर्वक 'बैठो' इस प्रकार से भाषणरूप विनयविशेष-नहीं होता है और न आसनानुप्रदानरूप विनयविशेष-विनयार्ह जन को लक्ष्य करके उनके निमित्त आसन का स्थानान्तर संचारणरूप विनयविशेष नहीं होता है। क्योंकि इन पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों के व्यक्तवचन का अभाव रहता है-अतः तथा संभाषण उनमें संभवित नहीं होता है-तथा-हाथ का अभाव होने से आसन का दूसरे स्थान ले जाने का भी अभाव होता है। मणुस्साणं जाव वेमाणियाणं-जहा असुरकुमाराणं' मनुष्यों के यावत्-वानव्यन्तरों

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" हंता, अत्थि, नो चेव ण आसणाभिग्गहेइ वा, आसणाणुप्पदाणेइ वा " હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં વિનયને યોગ્ય જનો પ્રત્યે સત્કારાદિ રૂપ વિનયવિશેષ હોય છે. પરન્તુ વિનયાર્હ જનોને બેસવાને માટે આસન લાવીને દેવાનો વિનય હોતો નથી, આસન પર તેને બેસવાનો આગ્રહ કરવાનો વિનય પણ હોતો નથી, વળી વિનયાર્હ જનોનું આસન એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને લઈ જવા રૂપ " આસનાનુપ્રદાન વિનય " પણ હોતો નથી આ પ્રકારના વિનયવિશેષનો તેમનામાં અભાવ હોવાનું કારણ એ છે કે તેમનામાં વ્યક્તવચનનો અભાવ રહે છે, તેથી તેમના દ્વારા તે પ્રકારનું સંભાષણ થઈ શકતું નથી તથા હાથનો અભાવ હોવાથી આસનને એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને લઈ જવાનું કામ પણ તેઓ કરી શકતા નથી. " मणुस्साणं जाव वेमाणियाणं-जहा असुरकुमाराणं " મનુષ્યો, વાનવ્યં-

ज्योतिषिकाणाम्, वैमानिकानां च विनयार्हजनान्प्रति सत्कारादिविनयविशेषो यथा असुरकुमाराणां संभवतया प्रतिपादितस्तथैव प्रतिपादनीयः इत्यर्थः ॥सू० २॥

देवानामविनयविशेषवक्तव्यता ।

मूलम्—"अप्पड्ढिए णं भंते! देवे महिड्ढियस्स देवस्स मज्झं-मज्झेणं वीइवएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे, समिड्ढिए णं भंते! देवे समिड्ढियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा णो इणट्ठे समट्ठे, पमत्तं पुणवीइवएज्जा, से णं भंते! किं सत्थेणं अणक्कमित्ता पभू अणक्कमित्ता पभू? गोयमा! अक्कमित्ता पभू, से णं भंते! किं पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता, पच्छा वीईवएज्जा, पुव्विं वीईवएज्जा, पच्छा सत्थेणं अक्कमेज्जा? एवं एएणं अभि-लावेणं जहा दसमसए आइड्ढीउद्देसए तहेव निरवसेसं चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, जाव महड्ढिया वेमाणिणी अप्पड्ढियाए वेमाणिणीए ॥सू० ३॥

छाया—अल्पर्द्धिकः खलु भदन्त! देवो महर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्? नायमर्थः समर्थः, समर्द्धिकः खलु भदन्त! देवः समर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्? नायमर्थः समर्थः, प्रमत्तं पुनर्व्यतिव्रजेत्, स खलु भदन्त! किं शस्त्रेण आक्रम्य प्रभुः, अनाक्रम्य प्रभुः? गौतम! आक्रम्य प्रभुः, नो अनाक्रम्य प्रभुः, स खलु भदन्त! किं पूर्वं शस्त्रेण आक्रम्य पश्चात् व्यतिव्रजेत्, पूर्वं व्यतिव्रजेत् पश्चात् शस्त्रेण आक्रामेत्? एवम् एतेन अभिलापेन यथा दशमशतके आत्मर्द्धिकोद्देशके तथैव निरवशेषं चत्वारो दण्डका भणितव्या यावत् मह-र्द्धिका वैमानिकी अल्पर्द्धिकायाः वैमानिक्याः ॥ सू ३ ॥

के, ज्योतिषिकों के और वैमानिकों के विनयार्हजनों के प्रतिसत्कारा-दिविनयविशेष जैसा असुरकुमारों के कहा गया है उसी प्रकार से कहना चाहिये ॥ सू०२॥

તથા જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોના માનાર્હ લોકો પ્રત્યેના સત્કારાદિ વિનયવિશેષનું કથન, અસુરકુમારોના પૂર્વોક્ત વિનયવિષયક કથન અનુસાર જ સમજવું જોઇએ. ॥સૂ૦૨॥

टीका—पूर्वं देवानां विनयविशेषः प्ररूपितः सम्प्रति तथामेव तद्विपरीताविनयविशेषं प्ररूपयितुमाह—'अप्पड्ढिए णं भंते' इत्यादि। 'अप्पड्ढिए णं भंते! देवे महड्ढियस्स देवस्स मज्झं मज्झेण वीयवएज्जा? गौतमः पृच्छति हे भदन्त! अल्पर्द्धिकः—अल्पा ऋद्धिर्यस्य सः अल्पर्द्धिकः खलु अल्पसमृद्धिशाली देवः किं महर्द्धिकस्य—महती ऋद्धिर्यस्य स महर्द्धिकस्तस्य महासमृद्धिशालिनो देवस्य मध्यमध्येन—मध्यभागेनेत्यर्थः, व्यतिव्रजेत्? उल्लङ्घ्य गच्छेत्? भगवानाह—'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः, अल्पर्द्धिको देवो महर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन गन्तुं न शक्नोति, तथाविधसामर्थ्याभावात्। गौतमः

देवों के अविनयविशेषवक्तव्यता—

'अप्पड्ढिए णं भंते! देवे महड्ढियस्स' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले देवों का विनयविशेष कहा गया है। अब सूत्रकार उन्हीं के विनयविशेष से विपरीत अविनयविशेष का कथन इस सूत्र द्वारा करते हैं—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—'अप्पड्ढिए णं भंते! देवे महड्ढियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' हे भदन्त! जिस देव की ऋद्धि अल्प है ऐसा देव क्या अपने से अधिक बडी बडी ऋद्धि वाले के बीच से होकर जा सकता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है—अर्थात् अल्पर्द्धिक देव अपने से महर्द्धिक देव के बीच से होकर नहीं जा सकता है। क्योंकि उसमें ऐसी शक्ति हीन नहीं होती है—जो वह उसके बीच से होकर निकल जावे।

—દેવોના અવિનયવિશેષની વક્તવ્યતા—

"અપ્પડ્ઢિए णं भंते! देवे महड्ढियस्स" ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–આની પહેલાના સૂત્રમાં દેવોના વિનયવિશેષનું કથન કરવામાં આવ્યું હવે સૂત્રકાર તેમના વિનયવિશેષથી વિપરીત અવિનયવિશેષનું કથન કરે છે–

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" अप्पड्ढिए णं भंते! देवे महड्ढियस्स देवस्स मज्झंमज्झेणं वोइवएज्जा?" હે ભગવન્! જે દેવની ઋદ્ધિ ઓછી હોય છે એવો દેવ શું તેના કરતાં અધિક ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને–તેને વ્યતિક્રાન્ત કરીને જઈ શકે છે ખરો? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે– "णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! અલ્પર્દ્ધિક દેવ મહર્દ્ધિક દેવની વચ્ચે થઈને જઈ શકતો નથી, કારણ કે–તેની વચ્ચે થઈને તેનું ઉલ્લંઘન કરીને–નીકળીને જવાની શક્તિ જ તે અલ્પર્દ્ધિક દેવમાં હોતી નથી,

पृच्छति-'समिड्ढिए णं भंते ! देवे समिड्ढियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा ?' हे भदन्त ! समर्द्धिकः-समा तुल्या ऋद्धिर्यस्य स समर्द्धिकः खलु देवः किं समर्द्धिकस्य-तुल्यर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन-मध्यभागेन व्यतिव्रजेत् ? उल्लङ्घ्य गच्छेत् ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, समर्द्धिकोऽपि देवः समर्द्धिकस्य देवस्य मध्यभागेन गन्तुं न शक्नोति, उभयोः समानसामर्थ्यात्, एकेन अपरस्यावहेलनायाः कर्तुमशक्यत्वात्, किन्तु-'पमत्तं पुण वीइवएज्जा' प्रमत्त-प्रमादिनम् पुनः समर्द्धिकं देवं समर्द्धिको देवो व्यतिव्रजेत, प्रमादिनः समर्द्धिकस्यापि अव लनसंभवात्, गौतमः पृच्छति-'से णं भंते ! किं सत्थेणं अक्कमित्ता पभू, अणक्कमित्ता पभू ?' हे भदन्त ! स खलु समर्द्धिको देवः किं

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'समिड्ढिए णं भंते ! देवे समिड्ढियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' हे भदंत ! जिस देव की ऋद्धि-समान है ऐसा वह देव अपने समान ऋद्धिवाले देव के बीच से होकर चला जा सकता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ भी समर्थ नहीं है-अर्थात् समानऋद्धिवाला देव अपने समानऋद्धिवाले दूसरे देव के बीच में से होकर नहीं जा सकता है। क्योंकि दोनों समान शक्तिवाले होते हैं अतः एक दूसरे की अवहेलना करने में वे अशक्य होते हैं। 'पमत्तं पुण वीइवएज्जा' पर हां ऐसा हो सकता है कि जो समानऋद्धिवाला देव प्रमादी हो-तो उसके बीच से होकर दूसरा समानऋद्धिवाला देव निकल सकता है। इस स्थिति में उस प्रमादी समर्द्धिक भी देव की अवहेलना हो जाती है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-' से णं भंते ! किं

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" समिड्ढिए णं भंते ! देवे समिड्ढियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा" હે ભગવન્ ! એક દેવ તેના જેટલી જ ઋદ્ધિવાળા દેવની મધ્યમાં થઈને જઈ શકે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" णो इण समट्ठे " હે ગૌતમ ! કોઈ પણ દેવ તેના જેટલી જ ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચેથી જઈ શકતો નથી, કારણ કે બન્ને સમાન શક્તિવાળા હોય છે, તેથી તેઓ એક બીજાની અવહેલના કરવાને અસમર્થ હોય છે. " पमत्तं पुण विइवएज्जा " પરન્તુ અહીં એવું સંભવી શકે છે કે જે સમાન ઋદ્ધિવાળો દેવ પ્રમાદી હોય તો, તેની વચ્ચે થઈને બીજો સમાન ઋદ્ધિવાળો દેવ જઈ શકે છે આ સ્થિતિમાં તે પ્રમાદી સમાનઋદ્ધિવાળા દેવની પણ અવહેલના થઈ જાય છે,

शस्त्रेण प्रमादिनं समर्द्धिकं देवम् आक्रम्य प्रहृत्य मध्यभागेन व्यतिव्रजितुं प्रभुः-समर्थो भवेत् ? किं वा शस्त्रेण अनाक्रम्य-अप्रहृत्यैव मध्यभागेन व्यतिव्रजितुं प्रभुः समर्थः स्यात् ? भगवानाह-'गोयमा ! अक्कमित्ता पभू नो अणक्कमित्ता पभू' हे गौतम ! आक्रम्य-शस्त्रेण प्रहृत्यैव, मध्यभागेन व्यतिव्रजितुं प्रभुः समर्थो भवेत्, नो अनाक्रम्य-शस्त्रेण अप्रहृत्य नो मध्यभागेन व्यतिव्रजितुं प्रभुः-समर्थो भवेत् । गौतमः पृच्छति-'से णं भंते ! किं पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीईवएज्जा, पुव्विं वीईवएज्जा पच्छा सत्थेणं अक्कमेज्जा ?' हे भदन्त ! स खलु महर्द्धिको मध्यभागेन गन्ता देवः किं पूर्वं-प्रथमं शस्त्रेण आक्रम्य-प्रहृत्य पश्चात्

सत्थे णं अक्कमित्ता पभू अणक्कमित्ता पभू' हे भदन्त जो यह समर्द्धिक देव उस प्रमादी समर्द्धिक देव के बीच से होकर जब निकलता है-तो क्या वह पहिले उस पर शस्त्र से प्रहार करता है तब निकलता है ? या विना प्रहार किये निकलता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अक्कमित्ता पभू, नो अणक्कमित्ता पभू' हे गौतम ! वह समर्द्धिक देव जो उस प्रमादी समर्द्धिक देव के बीच से निकलता है-तब वह निकलने के पहिले उस पर अपने शस्त्र से प्रहार करता है-तब बाद में निकलता है। इसके विना नहीं अर्थात् विना प्रहार किये विना नहीं निकलता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा ही पूछते हैं-'से णं भंते ! किं पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं वीइवएज्जा, पच्छा सत्थे णं अक्कमेज्जा' हे भदन्त ! वह मध्यभाग से होकर जानेवाला समर्द्धिक देव क्या पहिले उस पर शस्त्र से प्रहार करता है तब बाद निकलता है, या पहिले निकल

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से णं भंते ! किं सत्थेण अक्कमित्ता पभू अणक्कमित्ता पभू" હે ભગવન્ ! તે સમાનઋદ્ધિવાળો દેવ જો તે સમાનઋદ્ધિવાળા પ્રમાદી દેવની વચ્ચે થઈને જાય, તો શું તે પહેલાં તેના ઉપર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને જાય છે, કે શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યા વિના જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"अक्कमित्ता पभू, नो अणक्कमित्ता पभू" હે ગૌતમ ! તે સમર્દ્ધિક દેવ જો તે પ્રમાદી સમર્દ્ધિક દેવની વચ્ચે થઈને નીકળે છે, તો નીકળતા પહેલાં તેના ઉપર પોતાના શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને જ નીકળે છે, પ્રહાર કર્યા વિના નીકળી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से णं भंते ! कि पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं वीइवएज्जा, पच्छा सत्थेणं अक्कमेज्जा ?' હે ભગવન્ ! વચ્ચે થઈને જનારો તે સમર્દ્ધિક દેવ શું પહેલાં તે પ્રમાદી સમર્દ્ધિક

व्यतिव्रजेत् ? किं वा पूर्वं-प्रथमं व्यतिव्रज्य पश्चात् शस्त्रेण आक्रामेत् ? प्रहरेत् ? 'एवं एएणं अभिलावेणं जहा दसमसए आइड्ढी उद्देसए तहेव निरवसेसं चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, जाव महिड्ढिया वेमाणिणी अप्पड्ढियाए वेमाणिणीए' एवं-पूर्वोक्तरीत्या एतेन प्रथमेन अभिलापेन यथा दशमशतके आत्मर्द्धिके तृतीये उद्देशके प्रतिपादितं तथैव निरवशेषं-सम्पूर्णं यथा स्यात्तथा चत्वारो दण्डकाः भणितव्याः-प्रत्येकमालापकत्रयसहिता वक्तव्याः, यावत्-महर्द्धिका वैमानिकी अल्पर्द्धिकायाः वैमानिक्याः मध्यमध्येन व्यतिव्रजेदितिपर्यन्तमित्यर्थः, तत्र चाल्पर्द्धिकमहर्द्धिकाभिलापकः, समर्द्धिकसमर्द्धिकाभिलापकश्चेत्यभिलापकद्वयं साक्षादेव मूले प्रदर्शितम्, अथ यावत्करणादवशिष्टं प्रदर्श्यते-तत्र समर्द्धिकाभि-

---

जाता है-तब बाद में उस पर शस्त्र से प्रहार करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं एएणं अभिलावेणं जहा दसमसए आइड्ढी उद्देसए तहेव निरवसेसं चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, जाव महिड्ढिया वेमाणिणी अप्पड्ढियाए वेमाणिणीए' पूर्वोक्त रीति से जैसे इस प्रथम अभिलाप द्वारा दशवें शतक में आत्मर्द्धिक में तृतीय उद्देशक में कहा जा चुका है, उसी प्रकार से चार दण्डक यहां प्रत्येक तीन आलापक सहित कहना चाहिये। यावत् महर्द्धिक वैमानिक देवी अल्पर्द्धिक वैमानिक देवी के बीच से होकर निकल सकती है। यहां तक, इनमें अल्पर्द्धिक और महर्द्धिक का प्रथम आलापक है, समर्द्धिक समर्द्धिक का द्वितीय आलापक है, तथा महर्द्धिक और अल्पर्द्धिक का तृतीय आलापक है। इन तीन आलापकों में से मूल में अल्पर्द्धिक महर्द्धिक का, और समर्द्धिक

દેવ પર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને તેની પાસેથી નીકળી જાય છે કે પહેલાં તેની પાસેથી નીકળી જાય છે અને ત્યાર બાદ તેના પર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं एएणं अभिलावेणं जहा दसमसए आइड्ढी उद्देसए तहेव निरवसेसं चत्तारी दंडगा भाणियव्वा, जाव महिड्ढिया वेमाणिणी अप्पड्ढियाए वेमाणिणीए" પૂર્વોક્ત રીતે આ પહેલા અભિલાપ દ્વારા દસમાં શતકના આત્મર્દ્ધિક નામના ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં, જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે ત્રણ આલાપક સહિતના ચાર દંડકનું કથન અહીં થવું જોઈએ. "મહર્દ્ધિક વૈમાનિક દેવી અલ્પર્દ્ધિક વૈમાનિક દેવીની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે." આ આલાપક પર્યન્તના આલાપકોનું અહીં પ્રતિપાદન થવું જોઈએ આ ત્રણ આલાપકોનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે-અલ્પર્દ્ધિક અને મહર્દ્ધિક દેવનો પહેલો આલાપક, સમર્દ્ધિક સમર્દ્ધિકનો બીજો આલાપક,

लापकस्यावशेषो यथा-'गोयमा ! पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीईवएज्जा, नो पुव्विं वीईवएज्जा पच्छा सत्थेणं अक्कमिज्जा इति' हे गौतम ! पूर्वं-प्रथमं शस्त्रेण आक्रम्य-प्रहृत्यैव, पश्चात् व्यतिव्रजेत्, नो पूर्वं व्यतिव्रजेत् पश्चात् शस्त्रेण आक्रामेत् । अथ तृतीयस्तु महर्द्धिकाल्पर्द्धिकाभिलापको 'यथा-महड्डिएणं भंते ! देवे अप्पड्डियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीईवएज्जा ? हंता, वीईवएज्जा, से णं भंते ! किं सत्थेणं अक्कमित्ता पभू, अणक्कमित्ता पभू ? गोयमा! अक्कमित्ता वि पभू, अणक्कमित्ता वि पभू, से णं भंते ! किं पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीई

समर्द्धिक का ऐसा दो आलापक तो दिखा ही दिये गये हैं। यहां यावत् पाठ से गृहीत समर्द्धिक का जो अवशिष्ट अंश है अब यह दिखाया जाता जाता है-'गोयमा ! पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, नो पुव्विं वीइवएज्जा पच्छा सत्थेणं अक्कमिज्जा' हे गौतम ! समर्द्धिक देव जब अपने जैसी ऋद्धिवाले प्रमादी देव के भीतर-बीच से होकर निकलता है-तब वह पहिले उस पर शस्त्र से प्रहार करता है-बाद में निकलता है ऐसा नहीं है कि वह उसके बीच में से होकर पहिले निकल जावे, और फिर उस पर शस्त्रप्रहार करें। इसी 'यावत्' पाठ से महर्द्धिक और अल्पर्द्धिक का भी अभिलाप कहा गया है-जो इस प्रकार से है-'महिड्डिएणं भंते ! देवे अप्पड्डियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' हे भदन्त ! महर्द्धिक देव क्या अल्पर्द्धिक देव के बीच से होकर निकल सकता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, वीइवएज्जा'

તથા મહર્દ્ધિક અલ્પર્દ્ધિકનો ત્રીજો આલાપક આ ત્રણમાંથી મહર્દ્ધિક અલ્પર્દ્ધિકનો અને સમર્દ્ધિક સમર્દ્ધિકનો આલાપક તો આ સૂત્રમાં જ આપવામાં આવ્યા છે. હવે "યાવત્" પદથી ગૃહીત સમર્દ્ધિકનો જે બાકીનો ભાગ છે, અહીં પ્રકટ કરવામાં આવે છે-'ગોયમા ! પુવ્વિં સત્થેણં અક્કમિત્તા પચ્છા વીઇવએજ્જા, નો પુવ્વિં વીઇવએજ્જા પચ્છા સત્થેણં અક્કમિત્તા" હે ગૌતમ ! સમર્દ્ધિક દેવ જ્યારે પોતાના જેટલી જ ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને નીકળે છે, ત્યારે પહેલાં તેના પર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરે છે અને ત્યાર બાદ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે. એવું બનતું નથી કે પહેલાં તે તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય અને ત્યાર બાદ તેના પર પોતાના શસ્ત્રનો પ્રહાર કરે એજ "યાવત્" પદ વડે મહર્દ્ધિક અને અલ્પર્દ્ધિક દેવના વિષયમાં પણ જે આલાપક ગ્રહણ કરવાનો છે, તે નીચે પ્રમાણે છે-"મહિડ્ડિએણં ભંતે ! દેવે અપ્પડ્ડિયસ્સ દેવસ્સ મજ્ઝં મજ્ઝેણં વીઇવએજ્જા" હે ભગવન્ ! શું મહર્દ્ધિક દેવ અલ્પર્દ્ધિક દેવની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ?

वएज्जा पुव्विं वीइवइत्ता पच्छा सत्थेणं अक्कमेज्जा ? गोयमा ! पुव्विं वा सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं वा वीइवइत्ता पच्छा सत्थेणं अक्कमिज्जा' इति अवसेयः, तथा च चतुर्षु दण्डकेषु प्रथमदण्डक उक्तालापकत्रयात्मको देवस्य देवस्य च, द्वितीयो दण्डकस्तु देवस्य देव्याश्च, तृतीयो दण्डको देव्याश्च देवस्य, चतुर्थो दण्डको देव्याश्च देव्याश्च बोध्यः इति भावः ॥ सू० ३ ॥

हां, गौतम ! महर्द्धिक देव अल्पर्द्धिक देव के बीच में से होकर निकल सकता है । 'से णं भंते ! किं सत्थे णं अक्कमित्ता पभू, अणक्कमित्ता पभू' हे भदन्त ! वह शस्त्र से प्रहार करके निकलने में समर्थ है या विना प्रहार करके निकलने में समर्थ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अक्कमित्ता वि पभू अणक्कमित्ता वि पभू' हे गौतम ! वह उस पर आक्रमण करके भी निकल सकने में समर्थ है और विना आक्रमण करके भी निकल सकने में समर्थ है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से णं भंते ! किं पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं-वीइवइत्ता पच्छा सत्थेणं अक्कमेज्जा ? हे भदन्त ! वह पहिले शस्त्र से आक्रमण करके निकल सकने में समर्थ है, वह उस पर शस्त्र से जो आक्रमण करता है तो निकलने से पहिले करता है या निकल चुकने के बाद करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'पुव्विं वा सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं वा वीइवइत्ता पच्छा सत्थेणं अक्कमिज्जा' वह उस पर पहिले भी प्रहार कर दे और

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, वीइवएज्जा" હા, ગૌતમ ! મહર્દ્ધિક દેવ અલ્પર્દ્ધિક દેવની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से णं भंते ! किं सत्थे णं अक्कमित्ता पभू, अणक्कमित्ता पभू" હે ભગવન્ ! શું તે શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને નીકળવાને સમર્થ બને છે, કે શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યા વિના નીકળવાને સમર્થ બને છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! अक्कमित्ता वि पभू, अणक्कमित्ता वि पभू" હે ગૌતમ ! તે તેના પર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને પણ નીકળી શકે છે અને શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યા વિના પણ નીકળી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से णं भंते ! किं पुव्विं सत्थेणं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं वीइवइत्ता पच्छा सत्थेणं अक्कमेज्जा ?" હે ભગવન્ ! તે પહેલાં તેના પર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને તેની પાસેથી નીકળી શકવાને સમર્થ થાય છે ? કે પહેલાં નીકળી જઈ બાદ આક્રમણ (શસ્ત્રનો પ્રહાર) કરવાને સમર્થ હોય છે ?

नैरयिकात्यन्तिकदुःखवक्तव्यता।

सूत्रम्—"रयणप्पभापुढवीनेरइयाणं भंते! केरिसयं पोग्गलपरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति? गोयमा! अणिट्ठं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमापुढवीनेरइया, एवं वेयणापरिणामं, एवं जहा जीवाभिगमे तइए नेरइयउद्देसए जाव अहेसत्तमापुढविनेरइयाणं भंते! केरिसयं परिग्गहसन्नापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति? गोयमा! अणिट्ठं जाव अमणामं, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥सू०४॥

छाया—रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकाः खलु भदन्त! कीदृशं पुद्गलपरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति? गौतम! अनिष्टं यावत्, अमनाऽमम्, एवं यावत्-अधः सप्तमपृथिवीनैरयिकाः, एवं वेदनापरिणामम्, एवं यथा जीवाभिगमे तृतीये नैरयिकोद्देशके यावत्-अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकाः खलु भदन्त! कीदृशं परिग्रहसंज्ञापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति? गौतम! अनिष्टं यावत्-अमनोऽमम्, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० ४ ॥

टीका—पूर्वमेकान्तं सुखितत्वेन देववक्तव्यता प्ररूपिता, अथ एकान्तदुःखि-

पीछे जावे और पहिले जावे और पीछे प्रहार करे ऐसा भी होता है। तथा च—चार दण्डकों में उक्त आलापकत्रयात्मक प्रथम दण्डक देव और देव का है, द्वितीय दण्डक देव और देवी का है, तृतीय दण्डक देवी और देवका है। चतुर्थ दण्डक देवी और देवी का है ऐसा जानना चाहिये ॥सू०३।

नैरयिकों के आत्यन्तिकदुःख की वक्तव्यता—

'रयणप्पभापुढवीनेरइया णं भंते केरिसयं' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले एकान्त सुखी होने के कारण देवों की वक्तव्यता

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'गोयमा! હે ગૌતમ! "पुव्विं वा सत्थे णं अक्कमित्ता पच्छा वीइवएज्जा, पुव्विं वा वीइवइत्ता पच्छा सत्थे णं अक्कमिज्जा" હે ગૌતમ! તે પહેલાં પ્રહાર કરીને પણ તેની પાસેથી નીકળી જઈ શકે છે, અને પહેલાં નીકળી જાય અને પછી પ્રહાર કરે, એવું પણ તે કરી શકે છે. ચાર દંડકોમાં ઉપર્યુક્ત ત્રણ આલાપકવાળું પ્રથમ દંડક દેવ અને દેવનું છે. બીજું દંડક દેવ અને દેવીનું છે, ત્રીજું દંડક દેવી અને દેવનું છે અને ચોથું દંડક દેવી અને દેવીનું છે ॥સૂ૦૩॥

—નારકોના આત્યન્તિક દુઃખની વક્તવ્યતા—

"रयणप्पभापुढवीनेरइयाणं भंते! केरिसयं" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રમાં એકાન્તતઃ સુખી હોવાને કારણે દેવોની

तत्वेन तद्विपरीतनैरयिकवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते ! केरिसयं पोग्गलपरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः खलु कीदृशं पुद्गलपरिणामं प्रत्यनुभवन्तः-अनुभवविषयीकुर्वन्तः विहरन्ति-तिष्ठन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! अणिट्ठं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमापुढविनेरइया' हे गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः, अनिष्टम्-अनिच्छा विषयीभूतम्, यावत्-अकान्तम्-अकमनीयम्, अप्रियम्, अमनोज्ञम् अमनोऽमम्-मनसा अम्यते-प्राप्यते इति मनोऽमम्, न मनोऽमम्-अमनोऽमम् मनसः अप्रीतिजनकम्-मनःप्रतिकूलमित्यर्थः, पुद्गलपरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति । एवं-रीत्या, यावत्-शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाः, वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाः, पङ्कप्रभापृथिवी

कही गई है । अब एकान्त दुःखी होने के कारण इनसे विपरीत स्वभाववाले नैरयिकों की वक्तव्यता सूत्रकार इस सूत्रद्वारा कह रहे हैं-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केरिसयं पोग्गलपरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिक किस प्रकार के पुद्गलपरिणाम का अनुभव करते रहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते है-'गोयमा ! अणिट्ठं जाव अमणामं एवं अहे सत्तमापुढविनेरइया' हे गौतम ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक अनिष्ट अनिच्छा के विषयभूत यावत्-अकान्त-अकमनीय अप्रिय अमनोज्ञ एवं अमनोऽम-मन में अप्रीतिजनक-मनःप्रतिकूल ऐसे पुद्गलपरिणाम का अनुभव करते रहते हैं । इसी प्रकार से यावत्-शर्करापृथिवी के

વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી એકાન્તતઃ દુઃખી હોવાને કારણે હવે તેમનાં કરતાં વિપરીત સ્વભાવવાળા નારકોની વક્તવ્યતા સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં કરે છે-ગૌતમ સ્વામી નારકોના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"रयणप्पभापुढवीनेरइया णं भंते ! केरिसयं पोग्गलपरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ?" હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકો કયા પ્રકારના પુદ્ગલપરિણામનો અનુભવ કરી રહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "अणिट्ठं जाव अमणामम् एवं जाव अहेसत्तमपुढविनेरइया" રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકો અનિષ્ટ (અનિચ્છનીય), અકાન્ત (અકમનીય), અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનોમ (મનમાં અપ્રીતિજનક) પુદ્ગલપરિણામનો અનુભવ કરે છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાના નારકો, વાલુકાપ્રભાના નારકો, પંકપ્રભાના નારકો, ધૂમપ્રભાના

नैरयिकाः, धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाः, तमःप्रभापृथिवीनैरयिकाः, अधःसप्तम पृथिवीनैरयिका अपि अनिष्टम्, अकान्तम्, अप्रियम्, अमनोज्ञम्, अमनोऽमम् पुद्गलपरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, 'एवं वेयणापरिणामं, एवं जहा जीवा भिगमे तइए नेरइयउद्देसए' एवं पुद्गलपरिणामवदेव वेदनापरिणाममपि रत्न-प्रभादिपृथिवीनैरयिकाः अनिष्टम्, अकान्तम्, अप्रियम्, अमनोज्ञम्, अमनोऽमम् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तदभिलापस्तु "रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते! केरिसयं वेयणापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति? गोयमा! अणिट्ठं अकंतं अप्पियं अमणुन्नं अमणामं वेयणापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" "रत्नप्रभापृथिवी-

नैरयिक, वालुकाप्रभापृथिवी के नैरयिक, पंकप्रभापृथिवी के नैरयिक, धूमप्रभा पृथिवी के नैरयिक, तमःप्रभापृथिवी के नैरयिक और अधः सप्तमी पृथिवी के नैरयिक भी अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ, एवं अमनोऽम पुद्गलपरिणाम का अनुभव करते रहते हैं। 'एवं वेयणापरिणामं, एवं जहा जीवाभिगमे तइए नेरइयउद्देसए' तथा वे रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिक पुद्गलपरिणाम के जैसा ही-अनिष्ट, अकान्त अप्रिय, अमनोज्ञ और अमनोऽम वेदनापरिणाम को भी भोगते रहते हैं। इस विषय का अभिप्राय इस प्रकार से है-"रयणप्पहापुढवीनेरइया णं भंते! केरिसयं वेयणा परिणामं पच्चणुब्भवमाणाविहरंति गोयमा! अणिट्ठं जाव अम-णामं" "रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः खलु भदन्त! कीदृशं वेदनापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति' गौतम अनिष्टं यावत् अमनोऽमं" हे भदन्त! प्रथम रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिक किस प्रकार के वेदनापरिणाम का

નારકો, તમઃપ્રભાના નારકો અને તમસ્તમઃપ્રભા નામની અધઃસપ્તમી પૃથ્વીનાં નારકો પણ અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનોમ પુદ્ગલપરિણામનો અનુભવ કરે છે. "एवं वेयणापरिणामं, एवं जहा जीवाभि-गमे तइए नेरइय उद्देसए" એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભાપૃથ્વીના નારકો અનિષ્ટ, અકાન્ત આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા વેદનાપરિણામનો પણ અનુભવ કરતાં રહે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રકારનો અભિલાપ સમજવો- "रयणप्पहापुढविनेरइया णं भंते! केरिसयं वेयणापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति? गोयमा! अणिट्ठं जाव अमणामं" "रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः खलु भदन्त! कीदृशं वेदनापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति गौतम! अनिष्टं यावत् अमनोऽमम्" હે ભગવન્! રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાં નારકો કેવા વેદનાપરિણામનો અનુભવ

नैरयिकाः खलु भदन्त ! कीदृशं वेदनापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? गौतम ! अनिष्टम् , अकान्तम् , अप्रियम् , अमनोज्ञ अमनोऽमं वेदनापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, 'एवं शर्कराप्रभादिपृथिवीनैरयिका अपि'' इति बोध्यम् । एवंरीत्या यथा जीवाभिगमे तृतीये नैरयिकोद्देशके प्रतिपादितं तथैव अत्रापि प्रतिपादनीयम् , जीवाभिगमोक्तानि एतानि विंशतिद्वाराणि अवसेयानि-तद्यथा-'पोग्गल-परिणामे १, वेयणा य २, लेस्सा य ३, नामगोए य ४, अरई ५, भए य ६, सोगे ७, खुहा ८, पिवासा य ९, वाही य १० ॥१॥

अनुभव करते रहते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वे अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ, एवं अमनोम वेदना परिणाम का अनुभव करते रहते हैं। इसी प्रकार का कथन शर्कराप्रभापृथिवी आदि के नैरयिकों के विषय में भी जानना चाहिये । इस रीति से जैसा जीवाभिगमसूत्रमें तीसरा नैरयिकोद्देश में कहा गया है उसी प्रकार से यहां पर भी समझना चाहिये। जीवाभिगमोक्त वे पुद्गलपरिणाम से लेकर परिग्रहसंज्ञा-परिणाम तकके २० द्वार यहां कहे गये हैं वैसा ही यहां पर समझना चाहिये । उन द्वारों के विषय में दो गाथाएँ इस प्रकार से हैं-१ 'पोग्गल-परिणामे-पुद्गलपरिणाम, २ वेयणाय-वेदना, ३ लेसाय-लेश्या, नाम-गोए य-नामगोत्र, ५ अरई-अरति, ६ भए य-भय, ७, सोगे-शोक, ८ खुहा-क्षुधा, ९ पिवासा य-प्यास, १० वाही य-व्याधि (१) । ११ उस्सासे-उच्छ्वास, १२ अणुतावे-अनुताप, १३ कोहे-क्रोध, १४ माणे य

કર્યા કરે છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ અનિષ્ટ અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનોમ વેદનાપરિણામનો અનુભવ કર્યા કરે છે. એજ પ્રકારનું વેદનાપરિણામ વિષયક કથન શર્કરાપ્રભા આદિ નરકોનાં નારકો વિષે પણ સમજવું આ રીતે જીવાભિગમ સૂત્રના ત્રીજા નૈરયિક ઉદ્દેશકમાં નારકોનાં પુદ્ગલપરિણામના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ વિષયનું જીવાભિગમમાં વીસ ૨૦ દ્વારોમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તે ૨૦ દ્વારો આ પ્રમાણે છે-(૧) પોગ્ગલપરિણામે-પુદ્ગલપરિણામ (૨) વેયણાય-વેદના-, (૩) લેસા ય-લેશ્યા, (૪) નામગોય ય-નામગોત્ર, (૫) અરઈ-અરતિ, (૬) ભએ ય-ભય, (૭) સોગે-શોક, (૮) ખુહા-ક્ષુધા, (૯) પિવાસા ય-પિપાસા (પ્યાસ), (૧૦) વાહી ય-વ્યાધિ, (૧૧) ઉસ્સાસે-ઉચ્છ્વાસ, (૧૨) અણુતાવે-અનુતાપ (૧૩) કોહે-ક્રોધ, (૧૪) માણે ય-માન, (૧૫) માયા-માયા, (૧૬) લોહેય-લોભ,

उस्सासे ११, अणुतावे १२, कोहे १३, माणे य १४, माय १५, लोभे १६ य।
चत्तारि य सन्नाओ २०, नेरइयाणं तु परिणामा ॥ २ ॥ इति,

तत्र प्रथमपदद्वयस्याभिलापः प्रदर्शित एव, शेषाष्टादशानामभिलापास्तदनुसारेणैव अवसेयाः, तदन्तिमम् अभिलापं प्रदर्शयन्नाह–'जाव अहेसत्तमापुढविनेरइया णं भंते! केरिसयं परिग्गहसन्नापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति। गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! यावत् रत्नप्रभादिषट्पृथिवीनैरयिकाः ६, अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकाश्च खलु कीदृशं परिग्रहसंज्ञापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति? भगवानाह–'गोयमा! अणिट्ठं जाव अमणामं' हे गौतम! रत्नप्रभामारभ्याधःसप्तमपृथिवीनैरयिकाः अनिष्टम्, यावत्–अकान्तम्, अप्रियम्, अमनोज्ञम्,

---

–मान, १५ माय–माया, १६ लोहे–लोभ, १७ और चार संज्ञाएं–आहारसंज्ञा, १८ भयसंज्ञा १९ मैथुनसंज्ञा, २० परिग्रहसंज्ञा। इनमें से पुद्गलपरिणाम और वेदनापरिणाम इन दो द्वारों के अभिलाप तो सूत्रकार ने स्वयं प्रगट कर दिये हैं। बाकी के १८ पदों के अभिलाप इन्हीं दो पदों के अभिलापों के अनुसार ही जानना चाहिये। सूत्रकार ने यहां अन्तिम अभिलाप इस प्रकार से दिखलाया है–'जाव अहेसत्तमापुढविनेरइया णं भंते! केरिसयं परिग्गहसन्नापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त! यावत् रत्नप्रभादि छह पृथिवीयों के नैरयिक और सप्तमी पृथिवी के नैरयिक किस प्रकार के परिग्रहसंज्ञापरिणाम का अनुभव करते रहते हैं? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है–'गोयमा' हे गौतम! 'अणिट्ठं जाव अमणामं'

'चत्तारि य सन्नाओ' ચાર સંજ્ઞાઓ (૧૭) આહારસંજ્ઞા, (૧૮) ભયસંજ્ઞા, (૧૯) મૈથુનસંજ્ઞા, અને (૨૦) પરિગ્રહસંજ્ઞા.

પુદ્ગલપરિણામ અને વેદનાપરિણામના અભિલાપો તો સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં જ પ્રકટ કર્યા છે. બાકીનાં ૧૮ દ્વારોના અભિલાપ પણ પુદ્ગલપરિણામ અને વેદનાપરિણામના જેવા જ સમજવા અહીં સૂત્રકારે અન્તિમ અભિલાપ આ પ્રકારનો બતાવ્યો છે–"जाव अहेसत्तमापुढविनेरइया णं भंते! केरिसयं परिग्गहसन्नापरिणामं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–હે ભગવન્! રત્નપ્રભાથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પર્યંતની પૃથ્વીઓના નારકો કયા પ્રકારના પરિગ્રહસંજ્ઞાપરિણામનો અનુભવ કરતા રહે છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–"गोयमा! अणिट्ठं

अमनोऽमम् परिग्रहसंज्ञापरिणामं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति । अन्ते गौतम आह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० ४ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां चतुर्दशशतके
तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥१४-३॥

रत्नप्रभा आदि छ पृथिवियों के नारक और सप्तमी पृथिवी के नारक अनिष्ट, यावत्-अकान्त, अप्रिय अमनोज्ञ और अमनोऽम परिग्रहसंज्ञा परिणाम का अनुभव करते हैं । अब अन्त में गौतम भगवान् से कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपका कहा हुआ सब विषय बिलकुल सत्य ही हैं । इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौदहवें शतक का
तीसरा उद्देशक समाप्त ॥ १४-३ ॥

जाव अमणामं" હે ગૌતમ ! તેઓ અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનોમ પરિગ્રહસંજ્ઞાપરિણામનો અનુભવ કર્યા કરે છે,

અન્તે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને કહે છે કે-"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" હે ભગવન્ ! આપનું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે, આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦ ૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌદમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૪-૩॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते–

चतुर्दशशतके चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तं विषयविवरणम्

पुद्गलपरिणामवक्तव्यता प्ररूपणम्, अतीते काले एकस्मिन् समये पुद्गलपरिणामवक्तव्यता निरूपणम्, वर्तमानकाले एकसमये पुद्गलपरिणामवक्तव्यता प्ररूपणम्, भविष्यत्काले एकसमये पुद्गलपरिणामवक्तव्यतानिरूपणम्, पुद्गलस्कन्धवक्तव्यता प्ररूपणम्, अतीते काले वर्तमाने भविष्यत्काले च जीवपरिणामवक्तव्यतानिरूपणम्, परमाणुपुद्गलः किम् शाश्वतः? किं वा अशाश्वतो वर्तते? इत्यादि प्ररूपणम्, परमाणुः किम् चरमो भवति? किं वा अचरमो भवति? इत्यादि प्ररूपणम्, सामान्यपरिणामप्ररूपणम्।

पुद्गलपरिणामविशेषवक्तव्यता।

मूलम्–"एस णं भंते! पोग्गले तीतमणंतं सासयं समयं समयं लुक्खी समयं अलुक्खी समयं लुक्खी वा, अलुक्खी वा?

चौथे उद्देशे का प्रारंभ–

चौदहवें शतक के इस चौथे उद्देशे में जो विषय आया हुआ है। उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है–पुद्गलपरिणाम की वक्तव्यता का प्ररूपण, अतीतकाल में एक समय में पुद्गलपरिणाम की वक्तव्यता का निरूपण, वर्तमान काल में एक समय में पुद्गलपरिणाम की वक्तव्यता का प्ररूपण भविष्यत्काल में एक समय में पुद्गलपरिणाम की वक्तव्यता का प्ररूपण पुद्गलस्कन्ध में जीव परिणाम की वक्तव्यता का निरूपण, परमाणुपुद्गल शाश्वत है या अशाश्वत है? इत्यादि प्ररूपण परमाणु चरम होता है या अचरम होता है? इत्यादि प्ररूपण। सामान्य परिणाम की प्ररूपणा

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચૌદમાં શતકના આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ–પુદ્ગલપરિણામની વક્તવ્યતા, ભૂતકાળમાં એક સમયમાં પુદ્ગલપરિણામની વક્તવ્યતા, વર્તમાનકાળમાં એક સમયમાં પુદ્ગલપરિણામની વક્તવ્યતા, ભવિષ્યકાળમાં એક સમયમાં પુદ્ગલપરિણામની વક્તવ્યતા, પુદ્ગલસ્કંધની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા–અતીતકાળ, વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળમાં જીવપરિણામની વક્તવ્યતાનું નિરૂપણ, પરમાણુપુદ્ગલ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરો પરમાણુ ચરમ હોય છે કે અચરમ હોય છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરો સામાન્ય પરિણામની પ્રરૂપણા.

पुव्विं च णं करणेणं अणेगवन्नं, अणेगरूवं परिणाम परिणमइ? अह से परिणामे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा, एगवन्ने, एग-रूवे सिया? हंता, गोयमा! एस णं पोग्गले तीते तं चेव जाव एगरूवे सिया, एस णं भंते! पोग्गले पडुप्पन्नं सासयं समयं? एवं चेव, एवं अणागयमणंतं पि, एस णं भंते! खंधे तीतमणंतं? एवं चेव खंधे वि जहा पोग्गले ॥सू० १॥

छाया—एष खलु भदन्त! पुद्गलः अतीते अनन्ते शाश्वते समये समयं रूक्षी, समयम् अरूक्षी, समयं रूक्षी वा अरूक्षी वा? पूर्वं च खलु करणेन अनेक-वर्णम्, अनेकरूपम्, परिणामं परिणमति? अथ स परिणामो निर्जीर्णो भवति, ततः पश्चात् एकवर्णः, एकरूपः स्यात्? हन्त, गौतम! एष खलु पुद्गलः अतीते तदेव यावत्—एकरूपः स्यात्, एष खलु भदन्त! पुद्गलः प्रत्युत्पन्ने शाश्वतं सम-यम्? एवं चैव, एवम् अनागते अनन्तेऽपि, एष खलु भदन्त! स्कन्धः अतीते अनन्ते०? एवं चैव स्कन्धोऽपि, यथा पुद्गलः ॥सू० १॥

टीका—तृतीयोद्देशके नैरयिकाणां पुद्गलपरिणामस्य प्ररूपितत्वेन चतुर्थोद्देशकेऽपि पुद्गलपरिणामविशेषमेव प्रकारान्तरेण प्ररूपयितुमाह—'एस णं भंते! इत्यादि। 'एस णं भंते! पोग्गले तीयमणंतं सासयं समयं समयं लुक्खी, समयं अलुक्खी, समयं

पुद्गलपरिणामविशेषवक्तव्यता—

'एस णं भंते! पोग्गले तीतमणंतं' इत्यादि।

टीकार्थ—तृतीय उद्देश में नैरयिकों के पुद्गलपरिणाम का प्ररूपण हुआ है। सो उसी को लेकर सूत्रकार इस उद्देशे में भी विशेषरूप से उसीका प्रकारान्तर से वर्णन कर रहे हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'एस णं भंते! पोग्गले तीयमणंतं सासयं समयं, समयं लुक्खी, समयं

—પુદ્ગલપરિણામવિશેષવક્તવ્યતા—

"एस णं भंते! पोग्गले तीयमणंतं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં નારકોના પુદ્ગલપરિણામની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં પણ સૂત્રકાર એજ વિષયને અનુલક્ષી વિશેષરૂપે પ્રરૂપણા કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"एस णं भंते! पोग्गले तीयमणंतं सासयं समयं; समयं लुक्खी,

लुक्खी वा, अलुक्खी वा?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! एष खलु पुद्गलः–परमाणुरूपः स्कन्धरूपश्च 'तीयमणंतं सासयं समयं' इति विभक्तिविपरिणामेण अतीते, अनन्ते–अपरिमाणत्वात् अपरिच्छिन्ने अन्तरहिते अतएव अक्षयरहितत्वात् शाश्वते समये–काले, समयम्–एक समयपर्यन्तं किं रूक्षस्पर्शसद्भावाद् रूक्षी–रूक्षस्पर्शवान् तथा किम् समयम्–एकसमयपर्यन्तम् अरूक्षस्पर्शसद्भावाद् अरूक्षी–स्निग्धस्पर्शवान् अभूत्? इदं च विशेषणपदार्थद्वयं परमाणौ स्कन्धे च संभाव्योक्तम्॥ अथ केवलं स्कन्धापेक्षयोच्यते–समयम्–एकसमयपर्यन्तमेव रूक्षी वा, अरूक्षी वा–

अलुक्खी, समयं लुक्खी वा अलुक्खी वा' हे भदन्त! यह पुद्गल जो कि परमाणुरूप भी है और स्कन्धरूप भी है अपरित्त होने से अपरिच्छिन्न, अन्तरहित तथा क्षयरहित होने से शाश्वत ऐसे अनन्त शाश्वत अतीत काल मे एक समय तक क्या रूक्षी–रूक्षस्पर्शवाला हुआ है? तथा एक समय तक क्या वह अरूक्षस्पर्श के सद्भाव से अरूक्षी–स्निग्धस्पर्शवाला हुआ है? तथा एक समय तक क्या वह रूक्ष अरूक्ष दोनों स्पर्शोंवाला हुआ है? यहां 'तीयमणंत सासयं समय' में विभक्ति का विपरिणाम हुआ है अर्थात् है तो यहां द्वितीया, पर अर्थ किया गया है सप्तमी विभक्ति को लेकर इसीलिये 'अतीते अनन्ते शाश्वते समये' ऐसा पाठ लगाया है। ये दो विशेषण–रूक्षी और अरूक्षी–परमाणु और स्कन्ध में संभावना करके कहे गये हैं। तथा वह रूक्षी और अरूक्षी–रूक्ष स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला एक समय तक ही हुआ है'

समयं अलुक्खी, समयं लुक्खी वा अलुक्खी वा?" હે ભગવન્! આ પુદ્ગલ કે જે પરમાણુ રૂપ પણ છે અને સ્કંધ રૂપ પણ છે, અપરિમિત હોવાથી અપરિચ્છિન્ન, અન્તરહિત તથા ક્ષયરહિત હોવાથી શાશ્વત એવા અનંત શાશ્વત અતીત (ભૂત) કાળમાં એક સમય સુધી શું રૂક્ષસ્પર્શવાળું થયું છે? તથા એક સમય સુધી શું તે અરૂક્ષસ્પર્શના સદ્ભાવને લીધે અરૂક્ષ (સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળું) થયું છે? તથા એક સમય સુધી શું તે રૂક્ષ–અરૂક્ષ બન્ને સ્પર્શવાળું થયું છે? અહીં "तीयमणंतं सासयं समयं" માં વિભક્તિનું વિપરિણામ થયું છે એટલે કે અહીં બીજી વિભક્તિનો પ્રયોગ થવા છતાં પણ સાતમી વિભક્તિનો અર્થ પ્રકટ થયો છે, તેથી 'अतीते अनन्ते शाश्वते समये" એવો પાઠ વ્યક્ત થયો છે. રૂક્ષી અને અરૂક્ષી (રૂક્ષ અને અરૂક્ષ) આ બન્ને વિશેષણોનો પરમાણુ અને સ્કંધમાં સંભાવના માનીને પ્રયોગ

रूक्षश्चारूक्षश्च रूक्षस्निग्धलक्षणस्पर्शद्वयोपेतः स्कन्धरूपः पुद्गलः किमासीत्? इति प्रश्नः, यतो द्व्यणुकादिस्कन्धे देश एको रूक्षः, देशश्चापरोऽरूक्षो भवतीत्येवं युगपद् रूक्षस्निग्धस्पर्श भवस्तत्र, एवं रूपश्चसन् असौ पुद्गलः किमनेकवर्णादि परिणामं परिणमति? पुनश्च एकवर्णादि परिणामः किं भवेदिति पृच्छन्नाह-'पुव्विं च णं करणेणं अणेगवन्नं अणेगरूवं परिणामं परिणमइ?' अथ-पूर्वं च-एकवर्णादि परिणामात्प्राग्, करणेन-प्रयोगकरणेन विस्रसाकरणेन वा; अनेकवर्णम्-काल नीलपीतादिभेदेन अनेकवर्णयुक्तम्, अनेकरूपम्-गन्धरसस्पर्शसंस्थानभेदेन-अनेकरूपम्, परिणामं-पर्यायं किं परिणमति- स पुद्गलः परिणतवान्? स च पुद्गलो यदि परमाणुरूपस्तदा समयभेदेन अनेकवर्णादित्वं परिणतवान् भवेत्। यदि

ऐसा जो पूछा गया है-सो वह स्कन्धरूप पुद्गल को पूछा गया है। क्यों कि द्व्यणुकादिरूप पुद्गलस्कन्ध में एकदेश रूक्ष होता है, और अपर देश अरूक्ष होता है। इस प्रकार उसमें युगपत् रूक्ष स्निग्ध का सद्भाव होता है। अब और गौतम आगे इसी विषय में ऐसा पूछते हैं 'पुव्विं च णं करणेणं अणेगवन्नं अणेगरूवं परिणामं परिणमइ' हे भदन्त! एकवर्णादि परिणाम से पहिले ही वह पुद्गल करण-प्रयोगकरण और विस्रसाकरण -इन दो करणों द्वारा काले नीले पीले आदि के भेद से अनेकवर्णवाला, और गन्ध-रस, स्पर्श, संस्थान आदि के भेद से अनेक रूपवाला-अनेक वर्णादिपर्यायवाला तथा अनेक रूप पर्यायवाला हुआ है क्या? तात्पर्य इस प्रश्न का ऐसा है कि-यदि वह पुद्गल परमाणुरूप है तब समय

થયો છે તથા "તે રૂક્ષી અને અરૂક્ષી-રૂક્ષસ્પર્શવાળું અને સ્નિગ્ધસ્પર્શ-વાળું એક સમય સુધી જ થયું છે," એવું જે પૂછવામાં આવ્યું છે તે સ્કંધરૂપ પુદ્ગલને અનુલક્ષીને જ પૂછવામાં આવ્યું છે, કારણ કે બે આદિ અણુવાળા સ્કંધનો એકદેશ રૂક્ષ હોય છે, અને બીજો દેશ અરૂક્ષ હોય છે. આ રીતે તેમાં એક સાથે રૂક્ષસ્નિગ્ધ સ્પર્શનો સદ્ભાવ હોય છે હવે એજ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી આગળ જે પ્રશ્ન પૂછે છે તે આ પ્રમાણે છે- "पुव्विं च णं करणेणं अणेगवन्नं अणेगरूवं परिणामं परिणमइ" હે ભગવન્! એક વર્ણાદિ પરિણામની પહેલાં જ તે પુદ્ગલકરણ-પ્રયોગકરણ અને વિસ્રસાકરણ, આ કારણો દ્વારા કાળા, નીલા, પીળા, આદિના ભેદથી અનેક વર્ણવાળું, અને ગંધ, રસ, સ્પર્શ, સંસ્થાન આદિના ભેદથી અનેક રૂપવાળું-અનેક વર્ણાદિપર્યયવાળું તથા અનેક રૂપપર્યાયવાળું થયું છે ખરું?" આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે-જો તે પુદ્ગલપરમાણુ રૂપ હોય, તો સમયભેદની

च स्कन्धरूपस्तदा यौगपद्येनापि परिणतवान् भवेदिति प्रश्नः, 'अह से परिणामे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगवन्ने एगरूवे सिया ?' अथ—अनन्तरम्, स एव परमाणोः स्कन्धस्य चानेकवर्णादिपरिणामो निर्जीर्णः—परिणामान्तरोत्पादक कारणसान्निध्यवशात् क्षीणो भवति, ततः पश्चात्—निर्जरणानन्तरम् किम् एकवर्णः वर्णान्तररहितत्वात् एकवर्णयुक्तः एवम् किम् एकरूपः स्यात् ? विवक्षितगन्धादि पर्यायापेक्षयाऽपरपर्यायाणामभावात् किमेकरूपो बभूव ? इति प्रश्नः भगवानाह— 'हंता, गोयमा ! एस णं पोग्गले तीए तं चेव जाव एगरूवे सिया' हे गौतम ! हन्त—सत्यम्, एष खलु पुद्गलः परमाणु रूपः स्कन्धरूपश्च अतीते तदेव—पूर्वोक्ते यावत् अनन्ते शाश्वते समये काले, एकसमयपर्यन्तं रूक्षी—रूक्षस्पर्शवान्, एक

भेद से क्या वह अनेक वर्णादिरूप से परिणत हुआ है ? और यदि वह स्कन्धरूप है तो एक साथ भी वह अनेक वर्णादिरूप से परिणत हुआ है ? तथा—'अह से परिणामे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगवन्ने एगरूवे सिया' जब पुद्गल का—परमाणु का या स्कन्ध का—यह अनेक वर्णादिरूप परिणाम निर्जीर्ण हो जाता है—परिणामान्तरोत्पादक कारण के सान्निध्यवश से क्षीण हो जाता है—तब क्या वह पुद्गल वर्णान्तररहित होने से एकवर्णवाला और विवक्षितगन्धादिपर्याय की अपेक्षा अपरपर्यायों के अभाव से क्या एकरूपवाला हुआ है ? ऐसे ये प्रश्न हैं—इनके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'हंता, गोयमा ! एस णं पोग्गले तीए तं चेव जाव एगरूवे सिया' हां, गौतम ! यह पुद्गल—परमाणुरूप एवं स्कन्धरूप पुद्गल—पूर्वोक्त अनन्त शाश्वत अतीतकाल में एक समय पर्यन्त रूक्षस्पर्शवाला,

---

અપેક્ષાએ અનેક વર્ણાદિ રૂપે પરિણત થયું છે ? તથા જો તે સ્કંધ રૂપ હોય, તો એક સાથે પણ શું તે અનેક વર્ણાદિરૂપે પરિણત થયું છે ? તથા—" अह से परिणामे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगवन्ने एगरूवे सिया ?" જ્યારે પુદ્ગલનું (પરમાણુનું અથવા સ્કંધનું) તે અનેક વર્ણાદિ રૂપ પરિણામ નિર્જીર્ણ થઈ જાય છે—પરિણામાન્તરોત્પાદક કારણના સદ્ભાવને લીધે ક્ષીણ થઈ જાય છે—ત્યારે શું તે પુદ્ગલ વર્ણાન્તર રહિત હોવાથી એક વર્ણવાળું અને વિવક્ષિત ગંધાદિ પર્યાયની અપેક્ષાએ અપર પર્યાયોના અભાવને લીધે શું તે એક રૂપવાળું હોય છે ખરું આ પ્રકારના આ પ્રશ્નો છે.

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—" हंता, गोयमा ! एस णं पोग्गले तीए तचेव जाव एगरूवे सिया " હા, ગૌતમ ! આ પુદ્ગલ (પરમાણુ રૂપ અને સ્કંધરૂપ પુદ્ગલ) પૂર્વોક્ત અનંત, શાશ્વત અતીતકાળમાં એક સમય સુધી રૂક્ષ સ્પર્શવાળું, તથા એક સમય સુધી અરૂક્ષસ્પર્શવાળું

समयपर्यन्तम् अरूक्षी-स्निग्धस्पर्शवान् , एकसमयपर्यन्तमेव स्कन्धरूपः पुद्गलः रूक्षी वा, अरूक्षी वा-रूक्षस्निग्धरूपस्पर्शद्वयोपेतो बभूव, अथ पूर्वं च खलु एक वर्णादि परिणामात्यागेन, करणेन-प्रयोगकरणेन विस्रसा करणेन वा अनेकवर्णम्, अनेकरूपं परिणामं परिणमति, अथानन्तरम् स एष परमाणु स्कन्धान्यतररूप-पुद्गलपरिणामो निर्जीर्णो भवति, ततः पश्चात् एकवर्णः, एकरूपः स्यात्। गौतमः पृच्छति-'एस णं भंते ! पोग्गले पडुप्पन्नं सासयं समयं ०?' हे भदन्त ! एष खलु पुद्गलः परमाणुरूपः स्कन्धरूपश्च' प्रत्युत्पन्ने वर्तमाने, शाश्वते समये-काल मात्रे, एकसमयपर्यन्तं किं रूक्षी ? एकसमयपर्यन्तं किम् अरूक्षी ? एकसमय पर्यन्तमेव किम् रूक्षी वा अरूक्षी वा, रूक्षस्निग्धस्पर्शद्वयोपेतः स्कन्धरूपः स्यात् ?

तथा एक समय पर्यन्त अरूक्ष स्पर्शवाला हुआ है, एवं स्कन्धरूप पुद्गल एक समय तक ही रूक्षी अरूक्षी-रूक्षस्निग्धरूप दो स्पर्शों से युक्त हुआ है तथा एकवर्णादिरूप परिणाम के पहिले वह प्रयोगकरण अथवा विस्रसाकरणद्वारा अनेकवर्णादिरूप परिणामवाला-अनेकवर्णपरिणामवाला एवं अनेकरूप परिणामवाला हुआ है। 'अह से परिणामे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगवन्ने एगरूवे सिया' परमाणु का तथा स्कन्ध का जब यह परिणाम निर्जीर्ण हो जाता है, तब उसके बाद वह एकवर्ण वाला एवं एकरूपवाला हो जाता है अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एस णं भंते ! पोग्गले पडुप्पन्नं सासयं समयं' हे भदन्त ! यह पुद्गल-परमाणुरूप और स्कन्धरूप पुद्गल-वर्तमानरूप शाश्वतकाल में एक समय तक क्या अरूक्षी होता है ? अथवा-स्कन्धरूप पुद्गलरूक्षस्निग्धरूप दोनों

થયું છે, અને સ્કંધ રૂપ પુદ્ગલ એક સમય સુધી જ રૂક્ષઅરૂક્ષ (રૂક્ષસ્નિગ્ધ) રૂપ બે સ્પર્શોથી યુક્ત થયું છે. તથા એક વર્ણાદિ રૂપ પરિણામનાં પહેલાં તે પ્રયોગકરણ અથવા વિસ્રસાકરણ દ્વારા અનેક વર્ણાદિ રૂપ પરિણામવાળું-અને અનેક વર્ણપરિણામવાળુ અને અનેક રૂપપરિણામવાળું થયું છે. "अह से परिणामे निज्जिन्ने भवइ,तओ पच्छा एगवन्ने एगरूवे सिया" પરમાણુનું તથા સ્કંધનું આ પરિણામ જ્યારે નિર્જીર્ણ થઈ જાય છે, ત્યારે તે એક વર્ણવાળું અને એક રૂપવાળું થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" एस णं भंते ! पोग्गले पडुप्पन्नं सासयं समयं " હે ભગવન્ ! આ પુદ્ગલ (પરમાણુરૂપ અને સ્કંધ રૂપ પુદ્ગલ) વર્તમાનરૂપ શાશ્વતકાળમાં શું એક સમય સુધી રૂક્ષ હોય છે ? અથવા શું એક સમય સુધી અરૂક્ષ હોય છે ? અથવા સ્કંધ રૂપ પુદ્ગલ શું રૂક્ષસ્નિગ્ધ રૂપ બન્ને પ્રકા-

इत्यादि पूर्वोक्तरीत्यैव प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवानाह-'एवं चेव' एवमेव पूर्वोक्तरीत्यैव सर्वं बोध्यम् केवलं वर्तमानकालाभिलापके अनन्तत्वं नोक्तम्, तद्वर्तमानसमयस्यानन्तत्वासंभवात् तस्य एकसमयरूपत्वात् किन्तु अतीतानागतकालयोरनन्तत्व संभवात् तयोरभिलापके अनन्तत्वमुक्तं वक्ष्यते च 'एवं अणागयमणंतं पि' एवं पूर्वोक्तवर्तमानसमयाभिलापकवदेव अनागते-भविष्यतिकाले अनन्तेऽपि पूर्वोक्तरीत्यैव सर्वमवसेयम्। पूर्वोक्तरीत्या पुद्गलस्वरूपस्य प्ररूपितत्वेन पुद्गलस्य स्कन्धरूपस्यापि सत्वेन पुद्गलविशेषभूतस्य स्कन्धस्य स्वरूपं प्ररूपयितुमाह-'एस णं भंते! खंधे तीयमणंतं० ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! एष खलु स्कन्धः अतीते अनन्ते शाश्वते समये काले एकसमयपर्यन्तं किं रूक्षी, एवमेव किम् एकसमयपर्यन्तम् अरूक्षी ? एकसमयपर्यन्तमेव किम् रूक्षी वा, अरूक्षी वा,

स्पर्शों से युक्त होता है ? इत्यादि पूर्वोक्त रीति के अनुसार ही यहां सब प्रश्न स्वयं उत्पन्न करना चाहिये। इस वर्तमानकालाभिलापक में 'अनन्तत्व' ऐसा विशेषण नहीं दिया गया है-क्योंकि वर्तमान समय में अनन्तता नहीं है। यह तो एक समय मात्र ही होता है। अतीत और अनागत काल में ही अनन्तता ही कही गई है। इसलिये इन दोनों के अभिलाप में भी अनन्तता कही गई है। इसीलिये सूत्रकार ने 'एवं अणागयमणंतं पि' ऐसा कहा, वर्तमान काल के अभिलापक के अनुसार ही अनन्त भविष्यत् काल में भी समस्त कथन जानना चाहिये। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एस णं भंते! खंधे तीयमणंतं०' हे भदन्त! यह स्कन्ध अनन्त शाश्वत अतीतकाल में एक समय तक क्या रूक्षी, एक समय पर्यन्त क्या अरूक्षी, तथा एक समय पर्यन्त ही क्या

સ્ના સ્પર્શોથી યુક્ત થાય છે? ઇત્યાદિ સઘળા પ્રશ્નો અહીં પૂર્વોક્ત રીતે જ સમજી લેવા આ વર્તમાનકાળના અભિલાપમાં "અનંત" આ વિશેષણનો પ્રયોગ થતો નથી, કારણ કે વર્તમાન સમયમાં અનંતતા હોતી નથી. તે તો એક સમય માત્ર જ રહે છે. ભૂત અને ભવિષ્યકાળમાં જ અનંતતા કહી છે, તેથી જ આ બન્નેના અભિલાપમાં "અનંત" વિશેષણ વપરાયું છે તેથી જ સૂત્રકારે "एवं अणागयमणंतंपि" આ પ્રમાણે કહ્યું છે. વર્તમાનકાળના અભિલાપ જેવું જ અનંત ભવિષ્યકાળના અભિલાપમાં સમસ્ત કથન થવું જોઇએ. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"एस णं भंते! तीयमणंत०" હે ભગવન્! આ સ્કંધ અનંત, શાશ્વત અતીતકાળમાં શું એક સમય સુધી રૂક્ષ, એક સમય સુધી અરૂક્ષ અને એક સમય સુધી જ શું રૂક્ષ-અરૂક્ષ બન્ને રૂપે રહ્યો છે ખરો?

स्यादित्यादि प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवानाह-' एवं चेव खंधे वि जहा पोग्गले ' हे गौतम ! एवमेव यथा पुद्गलः उक्तरीत्या प्रतिपादितस्तथैव स्कन्धोऽपि प्रतिपादनीय इति भावः ॥ सू० १ ॥

जीवस्वरूपवक्तव्यता।

मूलम्-एस णं भंते! जीवे तीयमणंतं सासयं समयं समयं दुक्खी, समयं अदुक्खी, समयं दुक्खी वा अदुक्खी वा? पुव्विं च करणेणं अणेगभावं अणेगभूयं परिणामं परिणमइ, अह से वेयणिज्जे निज्जिण्णे भवइ, तओ पच्छा एगभावे एगभूए सिया? हंता, गोयमा! एस णं जीवे जाव एगभूए सिया, एवं पडुप्पन्नं सासयं, एवं अणागयमणंतं सासयं समयं ॥सू०२॥

छाया—एष खलु भदन्त ! जीवः अतीते अनन्ते शाश्वते समये, समयं दुःखी, समयम् अदुःखी समयं दुःखी वा अदुःखी वा ? पूर्वं च करणेन अनेक भावम् , अनेकभूतम् परिणामं परिणमति, अथ स वेदनीयो निर्जीर्णो भवति, ततः पश्चात् एक भावः. एक भूतः स्यात् ? हन्त, गौतम ! एष खलु जीवो यावत् एक भूतः स्यात् , एवं प्रत्युत्पन्ने शाश्वते समये०, एवम् अनागते अनन्ते शाश्वते समये ॥ सू० २ ॥

टीका—स्कन्धस्य स्वप्रदेशापेक्षया जीवस्वरूपत्वस्यापि संभवेन जीवस्वरूपं प्ररूपयितुमाह-' एस णं भंते ! इत्यादि । 'एस णं भंते ! जीवे तीयमणंतं सासयं

रूपी अरूपी दोनों रूप रहा हुआ है ? इत्यादि रूप प्रश्न अपने आप उत्पन्न करना चाहिये । इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है-'एवं चेव खंधे वि जहा पोग्गले' कि हे गौतम ! जैसा कथन उक्तरीति द्वारा पुद्गल के संबंध में किया गया है, उसी प्रकार का कथन स्कन्ध के संबंध में भी करना चाहिये ॥सू० १ ॥

ઇત્યાદિ પ્રશ્નો જાતે જ ઉત્પન્ન કરી લેવા જોઈએ આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-" एव चेव खंधे वि जहा पोग्गले " હે ગૌતમ ! પહેલાં જેવું કથન પુદ્ગલના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજવું. ॥સૂ૦૧॥

समयं समयं दुक्खी, समयं अदुक्खी, समयं दुक्खी वा अदुक्खी वा ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! एष खलु प्रत्यक्षभूतो जीवः, अतीते अनन्ते शाश्वते समये–काले, समयमेकं किं दुःखहेतुयोगात् दुःखी ? एकं समयं दुःखाभावहेतुयोगात् किम् अदुःखी–सुखो बभूव ? एकं समयमेव च दुःखी वा, अदुःखी वा दुःखोचाऽदुःखी च एकस्मिन् समये दुःखी एकस्मिन् समये सुखी वा भवति सुखदुःखहेतुभूतशुभाशुभकर्मयोगात् न पुनरेकस्मिन् समये सुखदुःखवेदनं संभवति,

जीवस्वरूपवक्तव्यता—

'एस णं भंते ! जीवे तीतमणंतं सासयं समयं' इत्यादि ।

टीकार्थ—स्कन्ध में स्वप्रदेशों की अपेक्षा से जीवस्वरूपता का भी संभव है । इस कारण यहां सूत्रकार ने जीव स्वरूप की प्ररूपणा की है–इसमें गौतम ने प्रभु से पूछा है–'एस णं भंते ! जीवे तीतमणंतं सासयं समयं, समयं दुक्खी, समयं अदुक्खी, समयं दुक्खी वा अदुक्खी वा' यह प्रत्यक्ष भूत जीव अतीत अनन्त शाश्वत समय में–काल में एक समय में क्या दुःखकारणयोग को लेकर दुःखी हुआ है ? तथा दुःखभाव हेतु को लेकर क्या वह एक समय में सुखी हुआ है ? तथा एक ही समय में क्या वह सुख दुःख के हेतुभूत शुभ अशुभ कर्म के योग को लेकर दुःखी या सुखी दोनोंवाला हुआ है ? अर्थात् सुख दुःख के कारण एक समय में यद्यपि विद्यमान होते हैं, परन्तु सुख दुःख का वेदन एक समय में नहीं होता है, कारण, इसका यह है कि जीव को उपयोग एक

—જીવસ્વરૂપવક્તવ્યતા—

"एस णं भंते ! जीवे तीतमणंत सासयं समयं" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–સ્કંધમાં સ્વપ્રદેશોની અપેક્ષાએ જીવસ્વરૂપતાનો પણ સંભવ છે આ કારણે અહીં સૂત્રકારે જીવસ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"एस णं भंते ! जीवे तीतमणंत सासयं समयं समयं दुक्खी, समयं अदुक्खी, समयं दुक्खी वा अदुक्खी वा" હે ભગવન્ ! આ પ્રત્યક્ષ ભૂત, જીવ, અતીત અનંત શાશ્વત સમયમાં (કાળમાં) શું એક સમયે દુઃખકારણયોગને લીધે દુઃખી થયો છે ? શું દુઃખાભાવહેતુને લીધે તે એક સમયે સુખી થયો છે ? તથા એક જ સમયે સુખદુઃખના કારણભૂત શુભાશુભ કર્મના યોગથી તે દુઃખી અને સુખી, આ બન્ને અવસ્થાઓવાળો થયો છે ? એટલે કે સુખદુઃખનાં કારણ જો કે એક સમયમાં મોજૂદ હોય છે, પરંતુ સુખદુઃખનું વેદન એક સમયમાં થતું નથી, કારણ કે જીવ એક સમયમાં એક જ ઉપયોગવાળો

एकस्मिन् समये जीवस्य एकोपयोगत्वात्-एकस्यैव उपयोगस्य सद्भावात्, एवं रूपश्चाऽसौ जीवः स्वहेतुतः किमनेकभाव परिणामं प्राप्नोति, पुनश्चैकभाव-परिणामः स्यात् ? इति पृच्छन्नाह-'पुव्विं च करणेणं अणेगभूयं परिणामं परिणमइ, अह से वेयणिज्जे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगभावे एगभूए सिया ?' पूर्वं च एकभावपरिणामात्मागेव, करणेन कालस्वभावादिकारणसहकृततया शुभाशुभकर्मबन्धहेतुभूतक्रियया, अनेकभावम् अनेको भावो-दुःखितत्वादिरूपः पर्यायो यस्मिन् स तथाविधम् अनेकभावं परिणामम्, तथा अनेकभावत्वादेव अनेकभूतम्-अनेकरूपं परिणामं स्वभावं परिणमति परिणतवान्-प्राप्तवान् अस्यातीतकालविषयत्वेन भूतकाले प्रयोगो बोध्यः। अथ-अनन्तरम्, तत्-दुःखि-

---

समय में एक ही होता है। इसलिये यहां पर एक समय में जीव दुःखी या सुखी हुआ है ऐसा प्रश्नार्थ जानना चाहिये। इस प्रकार की परिस्थितिसंपन्न हुआ यह जीव स्वहेतुओं से क्या अनेक भाववाले परिणाम को प्राप्त करता है ? यही बात 'पुव्विं च करणेणं अणेगभावं अणेगभूयं परिणामं परिणमइ-अह से वेयणिज्जे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगभावे एगभूए सिया' इस सूत्र द्वारा पूछी गई है। अर्थात् एकभाव परिणाम की प्राप्ति के पहिले काल स्वभाव आदि कारण सामग्री से सहकृत होने की वजह से शुभाशुभ-कर्मबन्धकी हेतुभूत क्रिया से अनेक भाववाले-दुःखितत्वादिरूपपर्याय वाले-परिणाम को एवं अनेक भाववाला होने से अनेकभूत अनेकरूप परिणाम स्वभाव को प्राप्त हुआ है-'परिणमइ' प्रयोग का विषय यद्यपि वर्तमान काल कहा गया है। परन्तु यह यहां भूतकाल का

હોય છે. તેથી અહીં એક સમયમાં જીવ દુઃખી અથવા સુખી થયો છે, એવો પ્રશ્નાર્થ સમજવો જોઈએ આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ સંપન્ન આ જીવ સ્વહેતુઓ દ્વારા શું અનેક ભાવવાળા પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે ? કે અનેક ભાવવાળા પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે ? એજ વાત "पुव्विं च करणेणं अणेगभावं अणेगभूयं परिणामं परिणमइ अह से वेयणिज्जे निज्जिन्ने भवइ, तओ पच्छा एगभावे एगभूए सिया" આ સૂત્ર દ્વારા પૂછવામાં આવી છે. એટલે કે એક ભાવ પરિણામની પ્રાપ્તિના પહેલાં કાલ સ્વભાવ આદિ કારણ સામગ્રી વડે સહકૃત થવાને કારણે શુભાશુભ કર્મબન્ધની હેતુભૂત ક્રિયાથી અનેક ભાવવાળા (દુઃખિતત્વ આદિ રૂપ પર્યાયવાળા) પરિણામને અને અનેક ભાવવાળો હોવાથી અનેકભૂત (અનેક રૂપ) પરિણામસ્વભાવને પ્રાપ્ત થયો છે. "परिणमइ" આ ક્રિયાપદ વર્તમાન કાળમાં વપરાયું છે, પરન્તુ અહીં

त्वाद्यनेकभावहेतुभूतं वेदनीयं कर्मज्ञानावरणीयादि च कर्म निर्जीर्णं-क्षीणं भवति, ततः पश्चात्-तदनन्तरम्, एकभावः-एको भावः-सांसारिकसुखविपर्ययात् स्वाभाविकसुखरूपो यस्यासौ एकभावः, अतएव एकभूतः-एकरूपः-एकत्वं प्राप्तः स्यात्-बभूव किम् ? कर्मकृतपर्यायरहितत्वात् इति प्रश्नः, 'हंता गोयमा ! एस णं जीवे जाव एगभूए सिया' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, एष खलु जीवो यावत् अतीते अनन्ते शाश्वते समये समयमेकं दुःखी समयमेकं सुखी समयमेकं दुःखी च सुखी च, पूर्वं च एकभावपरिणामात्प्रागेव, करणेन-कालादिकारण संवलितया शुभाशुभकर्मबन्धहेतुभूतक्रियया, अनेकभावं-दुखितत्वादिरूपपर्याय-

विषय चल रहा होने के कारण भूतकाल में प्रयुक्त हुआ है ऐसा जानना चाहिये। तथा दुःखितत्वादि अनेकभाव के हेतुभूत वेदनीयकर्म-वेदने योग्य ज्ञानावरणीयादि कर्म जब निर्जीर्ण-क्षीण हो जाते हैं-तब क्या यह जीव एक भाववाला सांसारिक सुख से विपरीत स्वाभाविक सुखरूपवाला होकर एकत्व को प्राप्त हुआ है ? अर्थात् जब यह कर्मकृत पर्यायों से रहित हो जाता है-तब क्या यह एकत्व को प्राप्त हुआ है ? इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा ! एस णं जीवे जाव एगभूए सिया' हे गौतम ! यह सत्य है कि जीव अनन्त शाश्वत अतीतकाल में एक समय में दुःखी हुआ है, एकसमय में वह सुखी हुआ है, एक समय में सुखी या दुःखी हुआ है। तथा एकभावपरिणामप्राप्ति के पहिले कालादि कारण सामग्री से सहकृत होने की वजह से शुभाशुभ-कर्मबन्ध की हेतुभूत क्रिया से अनेकभाववाले-दुःखितत्वादिरूप स्वभाव

વિષય ભૂતકાળનો હોવાથી તેને ભૂતકાળમાં વપરાયેલું સમજવું જોઈએ તથા દુઃખિતત્વ આદિ અનેક ભાવના હેતુભૂત વેદનીય કર્મ-વેદવા યોગ્ય જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ-જ્યારે નિર્જીર્ણ થઈ જાય છે (ક્ષીણ થઈ જાય છે), ત્યારે શું આ જીવ એક ભાવવાળો સાંસારિક સુખથી વિપરીત સ્વાભાવિક સુખરૂપવાળો થઈને એકત્વને પ્રાપ્ત થયો છે ખરો ? એટલે કે જ્યારે તે કર્મકૃતપર્યાયોથી રહિત થઈ જાય છે, ત્યારે શું તે એકત્વને પ્રાપ્ત થાય છે ? અર્થાત્ સિદ્ધ થાય છે ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"हंता, गोयमा ! एस णं जीवे एगभूए सिया" હે ગૌતમ ! તે સત્ય છે કે જીવ અનંત, શાશ્વત ભૂતકાળમાં એક સમયે સુખી થયો છે, અને એક સમયે સુખીદુઃખી થયો છે. તથા એક ભાવ પરિણામ પ્રાપ્તિના પહેલાં કાલાદિ કારણ સામગ્રીથી સહકૃત હોવાને કારણે શુભાશુભ કર્મબન્ધની હેતુ-ભૂત ક્રિયાથી અનેકભાવવાળા-(દુઃખિતત્વ આદિ રૂપ પર્યાયવાળા) પરિણામને

संवलितं परिणामं तथा अनेकभूतम्-अनेकरूपं परिणामं स्वभावं परिणतवान्। अथ अनन्तरम् तत्-दुःखितत्वाद्यनेकभावहेतुभूतं वेदनीयं ज्ञानावरणीयादि च कर्म निर्जीर्णं क्षीणं भवति, ततः पश्चात्-एकभावः सांसारिकसुखरहितत्वात् स्वाभाविकसुखस्वरूपः, एकभूतः-स्यात् एकत्वं प्राप्तो बभूव, इति भावः। 'एवं पडुप्पन्नं सासयं समयं, एवं अणागयमणंतं सासयं समयं' एवं पूर्वोक्ता-तीतकालवदेव एष जीवः प्रत्युत्पन्ने वर्तमाने शाश्वते समये समयमेकं दुःखी,

को इस जीव ने प्राप्त किया है। तथा-इसके बाद जब दुःखित्वादि अनेकभावों के हेतुभूत वेदनीय कर्म की एवं ज्ञानावरणादि कर्म की निर्जरा-क्षीणता हो जाती है-तब यह जीव सांसारिक सुखरहित होने से स्वाभाविक सुखस्वरूप हुआ है-और एकत्व अवस्था को-शुद्ध निरंजन निर्विकार आनंदघनरूप दशा को प्राप्त हुआ है। 'एवं पडुप्पन्नं सासयं समयं एवं अणागयमणंतं सासयं समयं' पूर्वोक्त अतीत काल के जैसा यह जीव प्रत्युत्पन्नवर्तमान शाश्वत समय में एक समय दुःखी, एक समय सुखी, तथा एक समय सुखी या दुःखी होता है। तथा एक भाव परिणाम प्राप्त होने के पहिले काल स्वभाव आदि कारण सामग्री से सहकृत होने की वजह से शुभाशुभ कर्मबन्ध की हेतुभूत क्रिया से स्वभाववाले परिणाम को प्राप्त करता है, तथा अनेकरूप स्वभावको प्राप्त करता है। तथा दुःखित्वादि अनेकभाव के हेतुभूत वेदनीयकर्म एवं ज्ञानावरणादिकर्म जब क्षीण हो जाता है तब यह जीव एक भाव-

તથા અનેકરૂપ સ્વભાવને આ જીવે પ્રાપ્ત કર્યો છે. તથા ત્યાર બાદ જ્યારે દુખિતત્વ અનેક ભાવોના કારણભૂત વેદનીય કર્મની અને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મની નિર્જરા (ક્ષીણતા) થઈ જાય છે, ત્યારે તે જીવ સાંસારિક સુખરહિત હોવાથી સ્વાભાવિક સુખસ્વરૂપ થયો છે, અને એકત્વ અવસ્થાને-શુદ્ધ, નિરંજન, નિર્વિકાર, આનંદ ઘન રૂપ દશાએ-પહોંચ્યો છે.

"एवं पडुप्पन्नं सासयं समयं एवं अणागयमणंतं सासयं समयं" પૂર્વોક્ત ભૂત કાળની જેમ જ વર્તમાન શાશ્વત સમયમાં આ જીવ એક સમયે દુઃખી, એક સમયે સુખી તથા એક સમયે સુખી યા દુઃખી થાય છે. તથા એકભાવ પરિણામ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં કાલ, સ્વભાવ આદિ કારણ સામગ્રી વડે સહકૃત હોવાને કારણે શુભાશુભ કર્મબન્ધની હેતુભૂત ક્રિયા વડે અનેક સ્વભાવવાળા પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે. તથા દુઃખિતત્વ આદિ અનેક ભાવના કારણ રૂપ વેદનીય કર્મ અને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ જ્યારે ક્ષીણ થઈ જાય છે,

समयमेकं सुखी, समयमेकमेव दुःखी च सुखी च, पूर्वं च करणेन अनेकभावम् अनेकरूपं परिणामं परिणमति, अथ तत् वेदनीयं ज्ञानावरणीयादि च कर्म निर्जीर्णं भवति, ततः पश्चात् एकभावो भवति, एकरूपश्च भवति, इति भावः। एवं पूर्वोक्त-रीत्यैव, अनागते भविष्यति; अनन्ते, शाश्वते समये-काले समयमेकम् एष जीवो दुःखी, समयमेकं सुखी, समयमेकमेव दुःखी च सुखी च, पूर्वं च करणेन अनेक-भावम् अनेकभूतं परिणामं परिणंस्यति, अथ तत् वेदनीयं ज्ञानावरणीयादि च कर्म निर्जीर्णं क्षीणं भविष्यति, ततः पश्चात् एकभावः, एकरूपश्च भविष्यतीति भावः॥सू० २॥

परमाणुपुद्गलवक्तव्यता प्रस्तावः

मूलम्—"परमाणुपोग्गले णं भंते! किं सासए असासए? गोयमा! सिय सासए, सिय असासए, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—सिय सासए, सिय असासए? गोयमा! दव्वट्ठयाए सासए वन्नपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासए, से तेण-ट्ठेणं जाव सिय सासए, सिय असासए॥सू० ३॥

वाला होकर एकत्व को प्राप्त हो जाता है। इसी प्रकार का कथन अनन्त शाश्वत भविष्यत् काल में भी जानना चाहिये। अर्थात् यह जीव एक-समय दुःखी एक समयसुखी, तथा एक समय में सुखी या दुःखी होगा। एकत्वभाव की प्राप्ति से पहिले काल स्वभाव आदि कारण सामग्री से सहकृत होने की वजह से शुभाशुभ कर्मबंधकी हेतुभूत क्रिया से अनेकभाववाले परिणाम को एवं अनेकरूप स्वभाव प्राप्त होगा। तथा वेदनीय ज्ञानवरणादि कर्म जब निर्जीर्ण हो जावेगा, उसके बाद यह जीव एकभाव और एकरूप हो जावेगा॥सू० २॥

ત્યારે આ જીવ એક ભાવવાળો થઈને એકત્વ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. એજ પ્રકારનું કથન અનંત શાશ્વત ભવિષ્યકાળમાં પણ થવું જોઈએ. એટલે કે આ જીવ એક સમયે દુ:ખી, એક સમયે સુખી અને એક સમયે સુખી અથવા દુ:ખી થશે એકત્વ ભાવની પ્રાપ્તિના પહેલાં કાળ, સ્વભાવ આદિ કારણ સામગ્રી વડે સહકૃત થવાને લીધે શુભાશુભ કર્મબન્ધની હેતુભૂત ક્રિયાથી અનેક ભાવવાળા પરિણામને અને અનેક રૂપ સ્વભાવને પ્રાપ્ત કરશે, તથા વેદનીય, જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મની જ્યારે નિર્જરા થશે, ત્યારે આ જીવ એકભાવ એકરૂપ થઈ જશે ॥સૂ૦૨॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं शाश्वतः, अशाश्वतः ? हे गौतम ! स्यात् शाश्वतः स्यात् अशाश्वतः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते स्यात् शाश्वतः, स्यात् अशाश्वतः ? गौतम ! द्रव्यार्थतया शाश्वतः, वर्णपर्यवैः यावत् स्पर्शपर्यवैः अशाश्वतः, तत् अथ तेनार्थेन यावत् स्यात् शाश्वतः, स्यात् अशाश्वतः ॥ सू० २ ॥

टीका—पूर्वं स्कन्धस्य प्ररूपितत्वेन, तस्य च स्कन्धरूपत्यागात् विनाशो यथा भवति तथैव परमाणोरपि किं विनाशः स्यादित्याशङ्क्य प्ररूपयितुमाह—'परमाणुपोग्गले णं भंते' इत्यादि । 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सासए ? असासए ?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त परमाणुपुद्गलः—परमाणुरूपः पुद्गलः खलु न तु स्कन्धरूपः पुद्गलः, किं शाश्वतः शश्वद् भवनात् शाश्वतो नित्यो भवेत् ?

परमाणुपुद्गलवक्तव्यता—

'परमाणु पोग्गले णं भंते ! किं सासए असासए' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले स्कन्ध की प्ररूपणा की गई है । सो यह स्कन्ध जब अपनी स्कन्धरूपता का परित्याग कर देता है तब उसका जैसा विनाश होता है उसी प्रकार से क्या परमाणु का भी विनाश होता है ? इसी आशंका के उत्तररूप प्ररूपणा सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा की है- इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा ही पूछा है कि 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सासए ? असासए' हे भदन्त ! परमाणुपुद्गल शाश्वत है कि अशाश्वत है ? परमाणुरूप पुद्गल के उपादान से यह स्कन्धरूप पुद्गल के विषय में यह प्रश्न नहीं किया गया है ऐसा जानना चाहिये । शाश्वत शब्द का अर्थ

—પરમાણુપુદ્ગલવક્તવ્યતા—

"परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सासए असासए" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પહેલાં સ્કંધની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી તે સ્કંધ જ્યારે પોતાની સ્કંધ રૂપતાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે જેમ તેનો વિનાશ થાય છે, એજ પ્રમાણે શું પરમાણુનો પણ વિનાશ થાય છે, ખરો ? આ આશંકાનો ઉત્તર સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં આપ્યો છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं सासए, असासए ?" હે ભગવન્ ! પરમાણુપુદ્ગલ શું શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે, "પરમાણુ રૂપ પુદ્ગલ"ના ઉપાદાનથી અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે આ પ્રશ્ન સ્કંધરૂપ પુદ્ગલના વિષયમાં પૂછવામાં આવ્યો નથી શાશ્વત એટલે નિત્ય અને અશાશ્વત એટલે અનિત્ય, અર્થ થાય છે.

किं वा अशाश्वतः-अनित्यो भवेत् भगवानाह-'गोयमा ! सिय सासए, सिय असासए' हे गौतम ! परमाणुपुद्गलः स्यात्-कथञ्चिद् शाश्वतो नित्यो भवेत्, स्यात्-कथञ्चित् अशाश्वतः-अनित्यो भवेत्, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-सिय सासए, सिय असासए ?' हे भदन्त ! तत् अथ, केनार्थेन-कथं तावद् एवमुच्यते-परमाणुपुद्गलः स्यात्-कथञ्चित् शाश्वतः, स्यात्-कथंचित् अशाश्वतो भवेदिति ? भगवानाह-'गोयमा ! दव्वट्ठयाए सासए, वन्नपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासए' हे गौतम ! परमाणुरूपपुद्गलो द्रव्यार्थतया-द्रव्यम् उपेक्षितपर्यायं वस्तुतदेवार्थो द्रव्यार्थस्तद्भावस्तत्ता तया द्रव्यार्थतया-द्रव्यार्थिकनयेन शाश्वतो नित्य उच्यते, परमाणुत्वस्य स्कन्धान्तर्भावेऽपि अविनाशात् प्रदेश-

नित्य और अशाश्वत शब्द का अर्थ अनित्य ऐसा होता है। इसके उत्तर में प्रभु ने कहा 'गोयमा' सिय सासए सिय असासए, हे गौतम ! परमाणु रूप पुद्गल कथंचित् शाश्वत है, और कथंचित् अशाश्वत है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, सिय सासए सिय असासए' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि परमाणु-रूप पुद्गल किसी अपेक्षा शाश्वत है और किसी अपेक्षा अशाश्वत है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'दव्वट्ठयाए सासए, वन्नपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासए' द्रव्यार्थिकनय की अपेक्षा से-उपेक्षितपर्यायवाली वस्तु को ही विषय करनेवाले इस नय की दृष्टि से परमाणुरूप पुद्गल शाश्वत-नित्य कहा गया है। परमाणु यद्यपि स्कन्ध के भीतर रहता है। परन्तु स्कन्ध के विनाश से उसका विनाश

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા ! સિય સાસए સિય અસાસए" હે ગૌતમ ! પરમાણુ રૂપ પુદ્ગલ અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત છે અને અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, सिय सासए सिय असासए" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે પરમાણુ પુદ્ગલ અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત છે અને અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "दव्वट्ठयाए सासए, वन्नपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासए" દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ-ઉપેક્ષિત પર્યાયવાળી વસ્તુઓનું જ પ્રતિપાદન કરનારા આ નયની દૃષ્ટિએ-પરમાણુ રૂપ પુદ્ગલને શાશ્વત (નિત્ય) કહેવામાં આવ્યું છે. પરમાણુ જો કે સ્કંધમાં પણ રહે છે, પરન્તુ સ્કંધનો વિનાશ થવાથી તેનો વિનાશ થતો

लक्षणव्यपदेशान्तरव्यपदेशत्वात्, अथ च वर्णपर्यवैः–परितः–सामस्त्येन अवन्ति–गच्छन्ति ये ते पर्यवाः विशेषा धर्माः पर्यायाः इत्यर्थः, ते वर्णादिभेदादनेकविधा भवन्ति अतो विशेष्यते–वर्णस्य पर्यवाः पर्यायाः वर्णपर्यवास्तैः वर्णपर्यवैः, यावत्–रसपर्यवैः, गन्धपर्यवैः, स्पर्शपर्यवैश्च आशाश्वतः अनित्यो व्यपदिश्यते, पर्यवाणां पर्यवत्वेनैव विनश्वरत्वात्। प्रस्तुतमुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं जाव सिय सासए सिय असासए' हे गौतम! तत्–अथ, तेनार्थेन, यावत्–परमाणुपुद्गलः स्यात्–कथञ्चित् शाश्वतो भवेत्, अथ च स्यात्–कथञ्चित्–अशाश्वतो भवेदिति भावः॥ सू० ३॥

परमाणुविशेषवक्तव्यता।

मूलम्–"परमाणुपोग्गले णं भंते! किं चरमे, अचरमे? गोयमा! दव्वादेसेणं नो चरिमे अचरिमे, खेत्तादेसेणं सिय

नहीं होता है। स्कन्ध में उस परमाणु का व्यपदेश परमाणुरूप से न होकर प्रदेशरूपव्यपदेशान्तर से–नामान्तर से उसका व्यपदेश होता है। तथा अपने विशेष धर्मरूप जो पर्यायें हैं कि जो वर्णादि भेद से अनेक प्रकार की होती हैं उन वर्णपर्यायों की अपेक्षा से यावत्–रसपर्यायों की अपेक्षा से गंधपर्यायों की अपेक्षा से और स्पर्शपर्यायों की अपेक्षा से अनित्य कहा गया है। पर्यायों का विनाश पर्यायरूप की अपेक्षा ही होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव सिय सासए सिय असासए' इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि परमाणु पुद्गलकथंचित् नित्य हैं और कथंचित् अनित्य है॥ सू० ३॥

નથી સ્કંધમાં તે પરમાણુનો વ્યપદેશ પરમાણુ રૂપે ન રહેતાં પ્રદેશરૂપવ્યપદેશાન્તરથી–નામાન્તરથી તેનો વ્યપદેશ થાય છે. તથા પોતાના વિશેષ ધર્મરૂપ જે પર્યાયો છે–જે વર્ણાદિભેદની અપેક્ષાએ અનેક પ્રકારના હોય છે, તે વર્ણપર્યાયોની અપેક્ષાએ, ગંધપર્યાયોની અપેક્ષાએ, રસપર્યાયોની અપેક્ષાએ અને સ્પર્શ પર્યાયોની અપેક્ષાએ પરમાણુ રૂપ પુદ્ગલને અશાશ્વત (અનિત્ય) કહેવામાં આવ્યું છે. પર્યાયોનો વિનાશ પર્યાય રૂપની અપેક્ષાએ જ થાય છે. "से तेणट्ठेणं जाव सिय सासए सिय असासए" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે પરમાણુ રૂપ પુદ્ગલ અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત છે અને અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે. ॥સૂ૦૩॥

चरिमे, सिय अचरिमे, कालादेसेणं सिय चरिमे, सिय अचरिमे, भावादेसेणं सिय चरिमे, सिय अचरिमे ॥सू० ४॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! किं चरमः ? अचरमः ? गौतम ! द्रव्यादेशेन नो चरमः, अचरमः, क्षेत्रादेशेन स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, कालादेशेन स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, भावादेशेन स्यात् चरमः स्यात् अचरमः ॥ सू० ४ ॥

टीका—परमाणोः प्रस्तावात् तस्य चरमत्वादिकं प्ररूपयितुमाह–'परमाणु पोग्गले णं भंते ! इत्यादि । 'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं चरमे, अचरमे ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! परमाणुपुद्गलः परमाणुरूपः पुद्गलः खलु किं चरमो भवेत् ? किं वा अचरमो भवेत् ? तत्र यः परमाणुर्यस्माद् विवक्षितभावात् प्रच्युतः सन् पुनस्तं भावं न प्राप्स्यति स तद्भावापेक्षया चरम उच्यते, तद्विपरीतस्तु

परमाणुविशेषवक्तव्यता—

'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं चरमे ? अचरमे' इत्यादि ।

टीकार्थ—यहां इस समय परमाणु का प्रकरण चल रहा है–इससे सूत्रकार ने उसके चरमत्वादिक का विचार इस सूत्रद्वारा किया है। इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं चरिमे, अचरिमे' हे भदन्त ! परमाणुरूप पुद्गल चरम है या अचरम है ? जो परमाणु जिस विवक्षित भाव से प्रच्युत–अलग होकर पुनः उसी विवक्षित भाव को नहीं पाता है वह परमाणु उस भाव की अपेक्षा चरम कहा गया है। तथा इस चरम से जो परमाणु विपरीत होता है अर्थात् विवक्षित–जिस भाव से वह च्युत हो चुका है पुनः उसी भाव

—પરમાણુવિશેષ વક્તવ્યતા—

"परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं चरमे अचरमे" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પરમાણુના વિષયમાં વક્તવ્યતા ચાલી રહી છે તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં તેના ચરમત્વ આદિની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"परमाणुपोग्गले णं भंते ! किं चरिमे, अचरिमे ?" હે ભગવન્ ! પરમાણુ રૂપ પુદ્ગલ ચરમ છે કે અચરમ છે ? જે પરમાણુ જે વિવક્ષિત ભાવથી પ્રચ્યુત (અલગ) થઈને ફરી એજ વિવક્ષિત ભાવની પ્રાપ્તિ કરી શકતું નથી, તે પરમાણુને તે ભાવની અપેક્ષાએ ચરમ કહ્યું છે. આ ચરમથી જે પરમાણુ વિપરીત હોય

अचरमो व्यपदिश्यते इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा ! दव्वादेसेणं नो चरिमे, अचरिमे' हे गौतम ! परमाणुपुद्गलः द्रव्यादेशेन–आदेशः प्रकारः, द्रव्यरूप आदेशो द्रव्यादेशस्तेन द्रव्यप्रकारेण नो चरमो भवेत्, स हि परमाणुपुद्गलो द्रव्यतः परमाणुपरिणामत्वाच्च्युतः सन् संघातं प्राप्यापि ततश्च्युतः परमाणुत्व-लक्षणं द्रव्यत्वं पुनः प्राप्स्यति अतो द्रव्यार्थिकनयेन परमाणुपुद्गलः चरमो न भवेत् अपितु अचरमो भवेत्, उक्तयुक्तेः किन्तु 'खेत्तादेसेणं सिय चरिमे, सिय अचरिमे' परमाणुपुद्गलः क्षेत्रादेशेन क्षेत्र–विशेषितत्वस्वरूपप्रकारेण क्षेत्रापेक्षये-

---

को वह प्राप्त कर लेता है तब वह परमाणु अचरम है। इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' दव्वादेसेणं नो चरिमे अचरिमे' पुद्गलपरमाणु द्रव्यादेश से–द्रव्यप्रकार से चमर नहीं है। इसका सारांश ऐसा है कि जब परमाणुद्रव्य संघात परिणाम को प्राप्त करता है–तब वह अपने परिणाम से रहित तो हो जाता है–परन्तु कालान्तर में वही पर-माणु अपने परिणाम को उससे च्युत होकर प्राप्त कर लेता है। इस-लिये द्रव्यादेश से परमाणु को चमर नहीं कहा गया है। संघात में मिलने के पहिले जो परमाणु की अपनी अवस्था थी–उस अवस्था में वह परमाणु संघात से च्युत होने के बाद आ जाता है–यही इसका निष्कर्षार्थ है। इसलिये इस अपेक्षा से इसे चरम नहीं कहा गया है। 'खेत्तादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे' ऐसा जो कहा है–सो उसका

છે, એટલે કે વિવક્ષિત જે ભાવથી તે ચ્યુત થઈ ચુકયું છે, એજ ભાવને ફરીથી તે પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે પરમાણુને અચરમ કહે છે.

મહાવીર પ્રભુ તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે–"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "दव्वादेसेणं नो चरिमे, अचरिमे" પુદ્ગલપરમાણુ દ્રવ્યાદેશની અપેક્ષાએ– દ્રવ્યપ્રકારે ચરમ નથી, અચરમ છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે– જ્યારે પરમાણુદ્રવ્ય સંઘાતપરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે પોતાના પરિણામથી રહિત તો થઈ જાય છે, પરન્તુ તેમાંથી ચ્યુત થયા બાદ કાળા-ન્તરે એજ પરમાણુ પોતાના મૂળ પરિણામને પ્રાપ્ત કરી લે છે, તેથી દ્રવ્યાદેશની અપેક્ષાએ પરમાણુને ચરમ કહેવામાં આવ્યું નથી. સંઘાતમાં મળ્યા પહેલાં પરમાણુની જે અવસ્થા હતી, તે અવસ્થામાં તે પરમાણુ સંઘાતમાંથી ચ્યુત થયા બાદ આવી જાય છે, આ પ્રકારનું આ કથનનું તાત્પર્ય છે. તે કારણે આ અપેક્ષાએ તેને ચરમ કહેવામાં આવ્યું નથી, પણ અચરમ કહેવામાં આવ્યું છે. "खेत्तादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे"

त्यर्थः स्यात्–कदाचित् चरमो भवेत्, स्यात्–कदाचित् अचरमो भवेत्, तत्र क्षेत्रे केवलीसमुद्घातं प्राप्तस्तत्र क्षेत्रे यः परमाणुपुद्गलोऽवगाढवान् स तत्र क्षेत्रे तेन केवलिना समुद्घातगतेन विशेषितो न कदाचनापि अवगाहं लप्स्यते केवलिनो मोक्षप्राप्ते रतः क्षेत्रतश्चरमोऽसौ परमाणुपुद्गलः साधारणक्षेत्रापेक्षया तु अचरमोऽसौ परमाणुपुद्गलो व्यपदिश्यते, तत्क्षेत्रावगाहस्य तेन पुनर्लप्स्यमानत्वात् 'कालादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे' एवमेवासौ परमाणुपुद्गलः, कालादेशेन कालविशेषतत्त्वस्वरूपप्रकारेण कालापेक्षयेत्यर्थः, स्यात्–कथञ्चित् चरमो भवेत्, स्यात्–कथञ्चित् अचरमो भवेत्, तत्र यत्र काले पूर्वाह्णादौ केव-

तात्पर्य ऐसा है कि जिस क्षेत्र में केवलज्ञानी ने समुद्घात–केवली समुद्घात किया है, उस समय उस क्षेत्र में जो पुद्गलपरमाणु था कि जिसका संबंध उस केवली के साथ था–अब वह परमाणु उस केवली के साथ पुनःसम्बन्धविशिष्ट होकर कभी भी इस क्षेत्र का आश्रय नहीं कर सकेगा। क्योंकि वे केवली तो मोक्ष को प्राप्त हो चुके हैं। अतः अब उस क्षेत्र में उनका आगमन होता नहीं है। इसलिये ऐसा परमाणु क्षेत्र की अपेक्षा से इस दृष्टि से–चरम कहा गया है। तथा साधारण क्षेत्र की अपेक्षा से वह परमाणु उसी क्षेत्र में पुनः आश्रय पालेता है–इस अपेक्षा इसे अचरम कहा गया है। 'कालादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे' काल की अपेक्षा पुद्गल परमाणु कथंचित् चरम है, और कथंचित् अचरम है–ऐसा जो कहा गया है–

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે ચરમ પણ હોઈ શકે છે અને અચરમ પણ હોઈ શકે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે–જે ક્ષેત્રમાં કેવળજ્ઞાનીએ સમુદ્ઘાત (કેવલીસમુદ્ઘાત) કર્યો છે, તે સમયે તે ક્ષેત્રમાં જ પુદ્ગલપરમાણુ હતું,–જે પુદ્ગલપરમાણુનો સંબંધ તે કેવળીની સાથે હતો–તે પરમાણુ તે કેવલીની સાથે ફરી સંબંધયુક્ત થઈને હવે કદી પણ તે ક્ષેત્રનો આશ્રય કરી શકશે નહીં, કારણ કે કેવલી તો મોક્ષમાં પહોંચી ગયા છે, તેથી હવે તે ક્ષેત્રમાં તેમનું આગમન થઈ શકવાનું નથી તેથી એવા પરમાણુને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચરમ કહેવામાં આવ્યું છે. તથા સાધારણ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે પરમાણુ એજ ક્ષેત્રમાં ફરી આશ્રય લઈ લે છે, તે અપેક્ષાએ તેને અચરમ કહેવામાં આવ્યું છે.

"कालादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे" કાળની અપેક્ષાએ પુદ્ગલપરમાણુને ચરમ પણ કહ્યું છે અને અચરમ પણ કહ્યું છે. આ પ્રકારના કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે–જે પૂર્વાહ્ણ આદિ કાળમાં જે કેવલીએ

लिना समुद्घातः कृतस्तत्रैव यः परमाणुपुद्गलरूपतया संवृत्तः, स च तं काल-
विशेषितं भावं न कदाचनापि प्राप्स्यति तस्य केवलिनः सिद्धेः प्राप्तत्वेन पुनः
समुद्घाताभावात् इति तदपेक्षया कलितचरमोऽसौ परमाणुपुद्गलो भवति,
साधारणकालापेक्षया तु अचरमोऽसौ भवतीति बोध्यम्, 'भावादेसेणं सिय चरिमे
सिय अचरिमे' एवमेव परमाणुपुद्गलो भावादेशेन-भावो-वर्णादिविशेषस्तद्
विशेषस्वरूपप्रकारेण, स्यात्-कथञ्चित् चरमो भवेत्, स्यात्-कथञ्चित् अचरमो
भवेत्, तत्र विवक्षितकेवलिसमुद्घातावसरे यः परमाणुपुद्गलो वर्णादि
भावविशेषरूपं परिणतः-प्राप्तः, स विवक्षितकेवलिसमुद्घात विशेषितवर्ण-
परिणामापेक्षया चरमो भवति, यतो हि तस्य केवलिनो निर्वाणे पुनस्तं वर्णादि

सो उसका तात्पर्य ऐसा है कि जिस पूर्वाह्न आदि काल में जिस केवली
ने समुद्घात किया, उस काल में जो परमाणु रहा हुआ था, वह पर-
माणु पुनः अब उस केवलि समुद्घात विशिष्ट काल को प्राप्त नहीं कर
सकेगा- कारण वह केवली मोक्ष में प्राप्त हो जाने पर पुनः समुद्घात
करने के नहीं हैं। इसलिये इस अपेक्षा से वह परमाणु पुद्गल काल से
चरम कहा गया है। तथा सामान्यकाल की अपेक्षा वह परमाणु-
अचरम है 'भावादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे' भावादेश
से-भाव विशेषस्वरूप प्रकार से-परमाणु कथंचित् चरम होता है
और कथंचित् अचरम होता है, सो इसका अभिप्राय ऐसा है
कि विवक्षित केवलि समुद्घातावसर में जो पुद्गल परमाणुवर्णादि भाव
विशेष रूप का परिणाम था, वह पुद्गल परमाणु केवलि समुद्घात विशे-
षितवर्णपरिणाम की अपेक्षा से चरम होता है, क्योंकि उस केवली के

સમુદ્ઘાત કર્યો, તે કાળે જે પરમાણુ વિદ્યમાન હતું તે પરમાણુ ફરી તે
કેવલિસમુદ્ઘાત વિશિષ્ટ કાળની પ્રાપ્તિ કરી શકશે નહીં, કારણ કે તે કેવલી
મોક્ષધામમાં વિરાજમાન હોવાને કારણે હવે ફરી તેમને સમુદ્ઘાત કરવાનો
પ્રસંગ આવવાનો નથી તેથી તે દૃષ્ટિએ તે પરમાણુપુદ્ગલને ચરમ કહેવામાં
આવ્યું છે. તથા સામાન્ય કાળની અપેક્ષાએ તે પરમાણુ અચરમ છે.
"ભાવાદેસેણં સિય ચરિમે, સિય અચરિમે" ભાવાદેશની દૃષ્ટિએ ક્યારેક
પરમાણુ ચરમ હોય છે અને ક્યારેક અચરમ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય
નીચે પ્રમાણે છે-વિવક્ષિત કેવલિસમુદ્ઘાતના અવસરે જે પુદ્ગલપરમાણુ
વર્ણાદિ ભાવવિશેષ રૂપે પરિણત હતું, તે પુદ્ગલપરમાણુ કેવલિસમુદ્ઘાત
વિશિષ્ટ વર્ણ પરિણામની અપેક્ષાએ ચરમ હોય છે, કારણ કે તે કેવલી

भावपरिणाममसौ परमाणुपुद्गलो न प्राप्स्यति, साधारणभावापेक्षया तु अचरमोऽसौ परमाणुपुद्गलो व्यपदिश्यते, पुनस्तस्य तं भावं प्राप्स्यमानत्वात् ॥ सू० ४ ॥

परिणामभेदवक्तव्यता ।

मूलम्-"कइविहे णं भंते! परिणामे पण्णत्ते, गोयमा! दुविहे परिणामे पण्णत्ते, तं जहा-जीवपरिणामे य, अजीव-परिणामे य, एवं परिणामपयं निरवसेसं भाणियव्वं, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू०५॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त! परिणामः प्रज्ञप्तः? गौतम! द्विविधः परिणामः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—जीवपरिणामश्च, अजीवपरिणामश्च, एवं परिणामपदं निरवशेषं भणितव्यम्, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद् विहरति ॥ सू० ५॥

टीका—पूर्वं परमाणुपुद्गलस्य चरमत्वाचरमत्वलक्षणपरिणामस्य प्ररूपितत्वेन परिणामप्रस्तावात् तद्भेदान् प्ररूपयितुमाह—'कइविहेणं भंते' इत्यादि। 'कइविहे णं भंते! परिणामे पण्णत्ते?' गौतमः पृच्छति हे भदन्त! कतिविधः

निर्वाण प्राप्त होने पर वह परमाणु उस वर्णादि भाव परिणाम को नहीं प्राप्त करेगा तथा साधारण भाव की अपेक्षा वह परमाणु अचरम कहा गया है। क्योंकि वह पुनः उस भाव को प्राप्त करनेवाला होता है ॥सू०४॥

परिणाम भेदवक्तव्यता—

'कइविहे णं भंते! परिणामे पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले सूत्रकार ने परमाणुपुद्गल के चरम अचरम ऐसे दो परिणाम कहे हैं इसलिये परिणाम का प्रकरण होने से अब वे उनके भेदों की प्ररूपणा इस सूत्र द्वारा कर रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइविहे णं भंते! परिणामे पण्णत्ते' हे भदन्त! परिणाम

નિર્વાણ પામ્યા બાદ તે પરમાણુ તે વર્ણાદિ ભાવપરિણામને પ્રાપ્ત કરશે નહીં' સાધારણ ભાવની અપેક્ષાએ તે પરમાણુને અચરમ કહ્યું છે, કારણ કે તે ફરી તે ભાવને પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છે. ॥સૂ૦૪॥

–પરિણામભેદ વક્તવ્યતા–

"કઇવિહે णं भंते! परिणामे पण्णत्ते" ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–આની પહેલા સૂત્રમાં પરમાણુપુદ્ગલના ચરમ અને અચરમ, એવાં બે પરિણામ કહ્યાં છે. પરિણામનું પ્રકરણ ચાલુ હોવાથી હવે સૂત્રકાર તેના ભેદોની પ્રરૂપણા કરે છે–આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"કઇવિહે णं भंते! परिणामे पण्णत्ते?" હે

खलु परिणामः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह 'गोयमा ! दुविहे परिणामे पण्णत्ते' हे गौतम ! द्विविधः परिणामः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-जीवपरिणामे य, अजीव परिणामे य, एवं परिणामपयं निरवसेसं भाणियव्वं' तद्यथा-जीवपरिणामश्च, अजीव परिणामश्च, तत्र परिणमनं-द्रव्यस्यावस्थान्तरगमनं परिणामः, तथाचोक्तम्-परिणामो ह्यर्थान्तरगमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम्। न तु सर्वथा विनाशः परिणामस्तद्विदामिष्टः॥१॥ इति, एवं रीत्या परिणामपदं-प्रज्ञापनायां त्रयोदशं परिणामपदं निरवशेषं-सर्वं भणितव्यम् अत्र। तथाचोक्तं प्रज्ञापनायम्-"जीवपरिणामेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते, तं जहा गइपरिणामे इंदियपरिणामे, एवं कसाय लेसा, जोग, उवओगे नाणदंसणचरित्तवेय परिणामे" इत्यादि, तथैव

कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' ! दुविहे परिणामे पण्णत्ते' हे गौतम ! परिणाम दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'जीवपरिणामे य अजीवपरिणामे य' एक जीवपरिणाम और एक अजीवपरिणाम' 'एवं परिणामपयं निरवसेसं भाणियव्वं' इस प्रकार से यहां पर परिणाम पद सम्पूर्णरूप से कहना चाहिये। यह परिणाम पद प्रज्ञापना सूत्र का द्रव्य का एक अवस्था से दूसरी अवस्था में परिणत होना इसका नाम परिणाम-परिणमन है। सो ही कहा है-'परिणामो ह्यर्थान्तरगमनं' इत्यादि। इस प्रकार से प्रज्ञापना का यह १३ वां परिणाम पद समस्त यहां कहना चाहिये-प्रज्ञापना में ऐसा कहा गया है-'जीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! जीव परिणाम कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु ने वहां ऐसा कहा है-'गोयमा'

ભગવન્! પરિણામના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा ! दुविहे परिणामे पण्णत्ते" હે ગૌતમ! બે પ્રકારના પરિણામ કહ્યા છે. "तंजहा" તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-"जीवपरिणामे य अजीवपरिणामे य" (૧) જીવપરિણામ અને (૨) અજીવપરિણામ. "एवं परिणामपयं निरवसेसं भाणियव्वं" આ પ્રકારે પ્રજ્ઞાપનાનું ૧૩મું પરિણામ પદ અહીં સંપૂર્ણરૂપે કહેવું જોઈએ દ્રવ્યનું એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં પરિણત થવું, તેનું નામ પરિણામ (પરિણમન) છે. કહ્યું પણ છે કે-"परिणामो ह्यर्थान्तरगमनं" ઇત્યાદિ-

પ્રજ્ઞાપનાના ૧૩માં પદમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે-"जीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?" હે ભગવન્! જીવપરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે?

"अजीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ! गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते, तं जहा बंधणपरिणामे १, गइपरिणामे २, एवं संठाण ३, भेय ४, वन्न ५, गंध ६, रस ७, फास ८, अगुरुलहुय ९, सद्दपरिणामे १०," इत्यादि । अन्ते गौतम ! आह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेवेति यावत् विहरति ॥ सू०५ ॥

इति चतुर्दशशतके चतुर्थोद्देशकः समाप्तः

हे गौतम ! 'दसविहे पण्णत्ते' जीवपरिणाम दश प्रकार का कहा गया है-तं जहा-'गइपरिणामे, इंदियपरिणामे, एवं कसाय, लेस्सा, जोग, उवओगे, नाणदंसणचरित्तवेयपरिणामे' इत्यादि । इसके बाद गौतमने पुनः ऐसा पूछा-'अजीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! अजीव परिणाम कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! अजीव परिणाम दश प्रकार का कहा गया है-'तं जहा-बंधणपरिणामे १, गइपरिणामे २, एवं संठाण ३, भेय ४, वन्न ५, गंध ६, रस ७, फास ८, अगुरुलहुय ९, सद्दपरिणामे १०'इत्यादि । अब अन्त में गौतम प्रभु से कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब सत्य है, हे भगवन् ! आपका कहा हुआ यह सब सत्य ही है । इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।सू०५।

॥ चतुर्थउद्देशक समाप्त १४-४ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "दसविहे पण्णत्ते" જીવપરિણામ દસ પ્રકારનું કહ્યું છે. "तंजहा" તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- "गइ परिणामे, इंदियपरिणामे, एवं कसाय, लेस्सा, जोग, उवओगे, नाणदंसण-चरित्तवेयपरिणामे" ઇત્યાદિ ગૌતમ સ્વામી હવે એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- "अजीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! અજીવપરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते" હે ગૌતમ ! અજીવપરિણામ દસ પ્રકારનું કહ્યું છે. "तंजहा" તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"बंधपरिणामे१, गइपरिणामे२, एवं संठाण३, भेद४, वन्न, गंध६, रस७, फास८, अगुरुलहुय९, सद्दपरिणामे१०" ઇત્યાદિ-

અન્તે ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ" "હે ભગવન્ ! આપનું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે," આ પ્રમાણે કહી મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ।।સૂ૦૫।।

।। ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।।૧૪-૪।।

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते–

चतुर्दशशतके पञ्चमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

नैरयिकाः किम् अग्निकायस्य मध्यभागेन उल्लंघनपूर्वकं गमनं कुर्यात् ? इत्यादि प्रश्नोत्तरवक्तव्यता । एवमेव किम् असुरकुमाराः, एकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रिया, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः अग्निकायं मध्यभागेन उल्लङ्घ्य गच्छेयुः ? इत्यादिप्रश्नोत्तरवक्तव्यता । नैरयिका दश स्थानानि अनुभवन्ति,

---

पांचवां उद्देशा

१४ वें शतक के इस पंचम उद्देशक में जो विषय आया हुआ है–उसका विवरण संक्षेपतः इस प्रकार से है–नैरयिक क्या अग्निकाय के मध्यभाग से उल्लंघनपूर्वक गमन कर सकते हैं ? इत्यादि प्रश्न और इसका उत्तर उसी प्रकार से क्या असुरकुमार, एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यश्च भी अग्निकाय को उल्लङ्घन करके उसके मध्यभाग से जा सकते हैं ? इत्यादि प्रश्न और उसका उत्तर नैरयिक दश स्थानों का अनुभव करते हैं इत्यादि प्ररूपण । इसी प्रकार से असुरकुमार, पृथिवीकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय जीव और पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव यथायोग्य दशस्थानों का अनुभव करते हैं इत्यादिप्ररूपणा क्या महर्द्धिक देव बाह्य पुद्गलों को विना ग्रहण किये ही पर्वतादिकों को उल्लङ्घन करने में समर्थ हो सकते हैं ? इत्यादि प्ररूपण या विना बाह्यपुद्गलों के ग्रहण किये पर्वतादिको कों उल्लङ्घन करने में समर्थ होते हैं ? इत्यादि निरूपण ।

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

૧૪માં શતકના આ પાંચમા ઉદ્દેશામાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ–"શું નારકો અગ્નિકાયના મધ્ય ભાગમાંથી ઉલ્લંઘનપૂર્વક ગમન કરી શકે ?" ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરનું કથન એજ પ્રમાણે શું અસુરકુમાર, એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પણ અગ્નિકાયનું ઉલ્લંઘન કરીને મધ્યભાગમાંથી જઇ શકે છે ખરાં ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો નારકો દસ સ્થાનોનો અનુભવ કરે છે, ઇત્યાદિ પ્રરૂપણા એજ પ્રમાણે અસુરકુમાર, પૃથ્વીકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક જીવો યથાયોગ્ય દસ સ્થાનોનો અનુભવ કરે છે, ઇત્યાદિ પ્રરૂપણા શું મહર્દ્ધિક દેવ બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના જ પર્વતાદિકોનું ઉલ્લંઘન કરવાને શક્તિમાન થઈ શકે છે ખરાં ? ઇત્યાદિ પ્રરૂપણા કે તેઓ બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ પર્વતાદિકોનું ઉલ્લંઘન કરવાને શક્તિમાન્ થાય છે ? ઇત્યાદિ નિરૂપણ.

इत्यादि प्ररूपणम्, तथैव असुरकुमाराः, पृथिवीकायिकाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः जीवाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः यथायोग्यं दशस्थानानि अनुभवन्ति, इत्यादि प्ररूपणम् किं महर्द्धिकदेवाः बाह्यपुद्गलान् अगृहीत्वैव पर्वतादीन् उल्लङ्घितुं समर्थाः सन्ति ? इत्यादिप्ररूपणम्, किं वा बाह्यान् पुद्गलान् गृहीत्वैव पर्वतादीन् उल्लङ्घितुं समर्था भवन्ति, इत्यादि निरूपणम् चेति ।

नैरयिकादेर्विशेषपरिणामवक्तव्यता ।

मूलम्—"नेरइए णं भंते! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा? गोयमा! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा? गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—विग्गहगइसमावन्नगा य अविग्गहगइसमावन्नगा य, तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए नेरइए, से णं अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे, णो खलु तत्थ सत्थं कमइ, तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए नेरइए, से णं अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं णो वीइवएज्जा, से तेणट्ठेणं जाव नो वीइवएज्जा, असुरकुमारेणं भंते! अगणिकायस्स पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा, से केणट्ठेणं जाव णो वीइवएज्जा? गोयमा! असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य, तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए असुर-

तत्र खलु यः स ऋद्धिप्राप्तः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, स खलु अस्त्येकोऽग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येको नो व्यतिव्रजेत्, यः खलु व्यतिव्रजेत्, स खलु तत्र ध्मायेत्? नायमर्थः समर्थः, नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति, तत्र खलु यः सः अनृद्धिप्राप्तः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः सः खलु अस्त्येकः अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येको नो व्यतिव्रजेत्, यः खलु व्यतिव्रजेत्, स खलु तत्र ध्मायेत् ? हन्त, ध्मायेत्, तत् तेनार्थेन यावत् नो व्यतिव्रजेत्, एवं मनुष्योऽपि, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिको यथाऽसुरकुमारः ॥ सू० १ ॥

टीका—चतुर्थोद्देशके परिणामस्य प्रतिपादितत्वेन तदधिकारात् व्यतिव्रजनादिकं विचित्रं परिणाममधिकृत्य प्ररूपयितुमाह–'नेरइया णं भंते, इत्यादि। 'नेरइया णं भंते! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! नैरयिकः खलु अग्निकायस्य मध्यमध्येन–सममध्यभागेन, व्यतिव्रजेत् ? उल्लङ्घ्य गच्छेत् ? भगवानाह–'गोयमा! अत्थेगइए वीइवएज्जा अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे गौतम! अस्त्येक कश्चित् नैरयिकः व्यतिव्रजेत्–

नैरयिकादि की विशेषपरिणामवक्तव्यता

'नेरइए णं भंते! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं' इत्यादि।

टीकार्थ—चतुर्थउद्देशक में परिणाम का कथन किया गया है सो उसी संबंध को लेकर यहां सूत्रकार ने व्यतिव्रजनादिक रूप जो विचित्र परिणाम है उसका प्रतिपादन इस सूत्र द्वारा किया है–इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है–'नेरइयाणं भंते! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' हे भदन्त! जो नारक जीव हैं वे क्या अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम! 'अत्थेगइए वीइवएज्जा' अत्थेगइए नो वीइवएज्जा'

—નૈરયિકાદિની વિશેષપરિણામ વક્તવ્યતા—

" नेरइए णं भंते! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं " ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–ચોથા ઉદ્દેશામાં પરિણામનું (પરિણમનનું) પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું હવે સૂત્રકાર અહીં વ્યતિવ્રજનાદિક રૂપ જે વિચિત્ર પરિણામ છે, તેનું નિરૂપણ કરે છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–" नेरइया ण भंते! अगणिकायस्स मज्झंमज्झेणं वीइवएज्जा ?" હે ભગવન્! નારક જીવો શું અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જઈ શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो

अग्निकायम् उल्लङ्घ्य गच्छेत्, अथ अस्त्येकः कश्चित् नैरयिको नो व्यतिव्रजेत्-अग्निकायं नोल्लङ्घ्य गच्छेत्, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत् एवमुच्यते अस्त्येकः कश्चित् नैरयिकोऽग्निकायं व्यतिव्रजेत् अस्त्येकः कश्चित् नैरयिकोऽग्निकायं नो व्यतिव्रजेत् इति? भगवानाह-'गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! नैरयिका द्विविधाः-द्विप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य' तद्यथा-विग्रहगतिसमापन्नकाश्च-कार्मणसूक्ष्मशरीरप्राप्ताः, अविग्रहगतिसमापन्नकाश्च-उत्पत्ति

कोई नारक अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाते हैं-पर सब नारक नहीं निकलते हैं-कोई नारक ही निकलता है, कोई नहीं भी निकलता है। अर्थात् नारकों में कोई नारक ऐसा होता है जो निकल जाता है और कोई नारक ऐसा भी होता है जो नहीं निकल सकता है। अब 'ऐसा क्यों होता है-इसको जानने की इच्छा से गौतम प्रभु से पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे भदन्त! ऐसा आप क्यों कहते हैं कि कोई नारक अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल सकता है और कोई नारक उसके बीचों बीच से नहीं निकल सकता है? तब इसके समाधान के निमित्त प्रभु कहते हैं-'गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! इसमें कारण यह है कि नैरयिक दो प्रकार के होते हैं-एक से सब नहीं होते हैं 'तं जहा' जैसे-'विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य' एक नारक विग्रहगतिसमापन्नक होते हैं और दूसरे नारक अविग्रहगति-समापन्नक होते हैं। विग्र-

---

वीइवएज्जा" હે ગૌતમ! કોઇ નારક અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે અને કોઈ નારક અગ્નિકાયની વચ્ચે થઇને નીકળી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, अत्थेगइए वीइवएज्जा अत्थेगइए नो वीइवएज्जा?" હે ભગવન્! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે કોઇ નારક અગ્નિકાયની વચ્ચે થઇને નીકળી શકે છે અને કોઇ તેની વચ્ચે થઇને નીકળી શકતો નથી?

મહાવીર પ્રભુ તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે-"गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता" હે ગૌતમ! નારકોના બે પ્રકાર કહ્યા છે. "तंजहा" તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य" (૧) વિગ્રહગતિસમાપન્નક નારકો અને (૨) અવિગ્રહગતિસમાપન્નક નારકો

क्षेत्रोपपन्नकाः 'तत्थ णं जेसे विग्गहगइसमावन्नए नेरइए, से णं अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' तत्र-तयोर्मध्ये खलु योऽसौ विग्रहगतिसमापन्नकः-कार्मणसूक्ष्मशरीरप्राप्तः नैरयिको भवति, स खलु अग्निकायस्य मध्यमध्येन, व्यतिव्रजेत्-उल्लंघ्य गच्छेत्। गौतमः पृच्छति-'से णं तत्थ झियाएज्जा?' हे भदन्त! स खलु विग्रहगतिसमापन्नको नैरयिकस्तत्र-अग्निकायस्य मध्ये किं ध्मायेत्? दह्येत? भस्मसात् भवेत्? भगवानाह-' णो इणट्ठे समट्ठे, णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः, विग्रहगतिसमापन्नकस्य नैरयिकस्य कार्मणसूक्ष्मशरीरत्वेन तस्य दह्यत्वासंभवत्वात्, अतएव तत्र विग्रहगति-

---

ग्रहगति समापन्नक का तात्पर्य है सूक्ष्म शरीरवाले-सूक्ष्मकार्मणशरीर से युक्त होना-विग्रहगति में यही शरीर होता है। औदारिकादि स्थूल-शरीर नहीं होते हैं। अविग्रहगतिसमापन्नक का तात्पर्य है उत्पत्ति क्षेत्र में प्राप्त होना, 'तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए नेरइए, से णं अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा' इनमें जो नारक विग्रहगति समापन्नक-विग्रहगति में प्राप्त हुआ है, वह नारक अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल जाता है।

अब गौतम प्रभु से इस पर यों पूछते हैं-'से णं तत्थ झियाएज्जा' हे भदन्त! जब वह उस अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकलता है-तो क्या वह उसमें जल नहीं जाता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थसमर्थ नहीं है। अर्थात् वह उससे नहीं जलता है-क्यों कि 'तत्थ' विग्रहगतिसमापन्नक जीव पर-'णो खलु

વિગ્રહગતિસમાપન્નક એટલે સૂક્ષ્મશરીરવાળા-સૂક્ષ્મ કાર્મણશરીરવાળા વિગ્રહ-ગતિમાં સૂક્ષ્મ કાર્મણ શરીરનો જ સદ્‌ભાવ રહે છે, ઔદારિક આદિ સ્થૂલ શરીર હોતાં નથી.

અવિગ્રહગતિસમાપન્નક એટલે ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં પહોંચી ગયેલાં. "तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए नेरइए, से णं अगणिकायस्स मज्झंमज्झेणं वीइवएज्जा" આ બે પ્રકારના નારકોમાંથી જે નારકો વિગ્રહગતિસમાપન્નક (વિગ્રહ-ગતિમાં રહેલાં) છે, તે નારકો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જઈ શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से णं तत्थ झियाएज्जा?" હે ભગવન્! જ્યારે તે અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળે છે, ત્યારે શું તેમાં બળી જતા નથી?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! એવું બનતું નથી, તે એમાંથી નીકળતાં બળી જતા નથી, કારણ કે "तत्थ णो खलु

समापन्नके नैरयिके नो खलु अग्निकायरूपं शस्त्रं क्रामति-प्रसरति, तस्य कार्मण-सूक्ष्मशरीरस्य नैरयिकस्य उपरि अग्निरूपशस्त्रस्य प्रसरणसामर्थ्याभावात्, 'तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए नेरइए से णं अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं णो वीइवएज्जा' तत्र-तयोर्मध्ये खलु योऽसौ अविग्रहगतिसमापन्नकः-उत्पत्तिक्षेत्रोपपन्नको नैरयिको भवति, स खलु अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्-अग्निकायं नोल्लङ्घ्य गच्छेत्, नैरयिकक्षेत्रे बादराग्निकायस्य असद्भावात्, मनुष्यक्षेत्रे एव तस्य सत्त्वात्। प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव नो वीइवएज्जा' तत् अथ, तेनार्थेन-तेन कारणेन, यावत्-एवमुच्यते-अस्त्येकः कश्चिद् नैरयिको-

---

सत्थं कमइ' शस्त्र का अग्निकायरूप शस्त्र का-कुछ भी प्रभाव नहीं पड़ता है। क्योंकि विग्रहगतिसमापन्नक नारक जो होता है वह सूक्ष्म कार्मण शरीरवाला होता है। इसलिये उसमें दह्यता (जल जाने का) अभाव रहता है। इसी कारण उस नैरयिक के ऊपर उस अग्निकाय रूप शस्त्र के प्रसरण के सामर्थ्य का अभाव कहा गया है। तथा-'तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए नेरइए से णं अगणिकायस्स मज्झं-मज्झेणं णो वीइवएज्जा' जो नारक अविग्रहगतिसमापन्नक होता है, वह अग्निकाय के बीचों बीच से होकर नहीं निकल सकता है। क्योंकि नैरयिक क्षेत्र में बादर अग्निकाय का अभाव कहा गया है। इसका कारण यह है कि बादर अग्निकाय का सद्भाव मनुष्यक्षेत्र में ही है 'से तेणट्ठेणं जाव नो वीइवएज्जा' इस कारणे हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि कोई

सत्थं कमइ" વિગ્રહગતિ સમાપન્નક જીવ પર અગ્નિકાય રૂપ શસ્ત્રનો કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી તેનું કારણ એ છે કે વિગ્રહગતિસમાપન્નક જે નારક હોય છે, તે સૂક્ષ્મ કાર્મણશરીરવાળો હોય છે, તેથી તે જીવમાં બળી જવાના સ્વભાવનો અભાવ હોય છે. તે કારણે તે નારક પર તે અગ્નિકાય રૂપ શસ્ત્રના પ્રસરણના સામર્થ્યનો અભાવ કહ્યો છે. તથા "तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए नेरइए से णं अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं णो वीइवएज्जा" જે નારક અવિગ્રહગતિ સમાપન્ન હોય છે-ઉત્પત્તિક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ ચુકેલો હોય છે, તે નારક અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકતો નથી, કારણ કે નૈરયિકક્ષેત્રમાં બાદર અગ્નિકાયના સદ્ભાવનો અભાવ કહ્યો છે. બાદર અગ્નિકાયનો સદ્ભાવ મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ હોય છે. "से तेणट्ठेणं जाव नो वीइवएज्जा" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ નારક અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે અને કોઈ નીકળી શકતો નથી.

ऽग्निकायस्य मध्ये व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकः कश्चित् नैरयिकः अग्निकायस्य मध्ये नो व्यतिव्रजेत्। गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारे णं भंते! अगणिकायस्स पुच्छा?' हे भदन्त! असुरकुमारः खलु किम् अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्?-उल्लङ्घ्य गच्छेत्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे गौतम! अस्त्येकः-कश्चित्, असुरकुमारो व्यतिव्रजेत्-अग्निकायमुल्लङ्घ्य गच्छेत्, अस्त्येकः कश्चित् असुरकुमारो नो व्यतिव्रजेत्-अग्निकायं नोल्लङ्घ्य गच्छेत्। गौतमः पृच्छति-से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जाव नो वीइवएज्जा?' हे भदन्त! तत् अथ केनार्थेन-कथं तावत्, यावत्, एवमुच्यते-अस्त्येकः कश्चित् असुरकुमारो व्यतिव्रजेत् अग्निकायमुल्लङ्घ्य गच्छेत्, अस्त्येकः कश्चित् असुरकुमारोऽग्निकायं नो व्यतिव्रजेत्-नोल्लङ्घ्य

नारक अग्निकाय के बीचोंबीच से होकर निकल जाता है और कोई नारक नहीं निकलता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'असुरकुमारे णं भंते! अगणिकायस्स पुच्छा' हे भदन्त! असुरकुमार क्या अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल जाता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' कोई एक असुरकुमार ऐसा होता है जो अग्निकाय के बीचों बीचमें से होकर निकल जाता है और कोई असुरकुमार ऐसा होता है जो उसके बीचोंबीच से होकर नहीं निकल सकता है। अब इस पर गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठणं भंते! एवं वुच्चइ जाव नो वीइवएज्जा' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कोई एक असुरकुमार अग्निकाय के बीचों बीच में से होकर निकल जाता है और कोई असुरकुमार उसके बीचों बीच से होकर नहीं निकलता है? इस पर

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"असुरकुमारे णं भंते! अगणिकायस्स पुच्छा" હે ભગવન્! શું અસુરકુમાર અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा" કોઈ કોઈ અસુરકુમાર અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે, અને કોઈ કોઈ અસુરકુમાર તેની વચ્ચે થઈને નીકળી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जाव नो वीइवएज्जा?" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઇ અસુરકુમાર તેની વચ્ચેથી નીકળી શકે છે અને કોઈ નીકળી શકતો નથી?

गच्छेत् इति ? भगवानाह-'गोयमा ! असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-विग्गहगइसमावन्नगा य अविग्गहगइसमावन्नगा य' हे गौतम ! असुरकुमारा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-विग्रहगतिसमापन्नकाश्च, अविग्रहगतिसमापन्नकाश्च, 'तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए असुरकुमारे, से णं एवं जहेव नेरइए जाव कमइ' तत्र तयोर्मध्ये, खलु योऽसौ विग्रहगतिसमापन्नकः सूक्ष्मकार्मणशरीरोपपन्नः असुरकुमारो भवति, स खलु एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, यथैव नैरयिको यावत् विग्रहगतिसमापन्नकोऽग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् किन्तु न स तत्र ध्मायेत्-दह्येत्, नापि तत्र तदुपरि अग्निशस्त्रं क्रामति, इत्युक्तम्, तथैव विग्रहगतिसमापन्नकोऽसुरकुमारोऽग्निकायस्य मध्यभागेन व्यतिव्रजेत्, किन्तु स न तत्र ध्मायेत्-दह्येत्,-नो वा तत्र-तदुपरि, अग्निशस्त्रं क्रामति, तस्यापि कार्मणसूक्ष्मशरीरतया अग्निना दाह्यत्वा

प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता' असुरकुमार दो प्रकार के कहे गये हैं जो इस प्रकार से हैं-'विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य' एक असुरकुमार ऐसे होते हैं जो विग्रहगति समापन्नक होते हैं और दूसरे असुरकुमार ऐसे होते हैं जो विग्रहगतिसमापन्नक नहीं होते हैं 'तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए असुरकुमारे, से णं एवं जहेव निरइए जाव कमइ' इनमें जो असुरकुमार विग्रहगतिसमापन्नक होता है-सूक्ष्मकार्मण शरीरवाला होता है, वह जैसे विग्रहगतिसमापन्नक नारक अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है परन्तु उस पर अग्निकायरूप शस्त्र का कुछ भी प्रभाव नहीं पड़ता है अर्थात् वह उससे बिलकुल नहीं जलता है। क्योंकि उसका सूक्ष्मकार्मणशरीर होता है अतः उसमें उसके द्वारा दह्यता

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता" અસુરકુમારો બે પ્રકારના કહ્યા છે "तजहा" તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य" (૧) વિગ્રહગતિસમાપન્નક અસુરકુમાર અને (૨) અવિગ્રહગતિસમાપન્નક અસુરકુમાર. "तत्थ णं जे से विग्गहगइसमावन्नए असुरकुमारे, से णं एवं जहेव निरइए जाव कमइ" તેમાંથી જે અસુરકુમાર વિગ્રહગતિસમાપન્નક હોય છે-સૂક્ષ્મ કાર્મણુશરીરવાળો હોય છે, તે વિગ્રહગતિસમાપન્નક નારકની જેમ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, પરન્તુ તેના પર અગ્નિકાય રૂપ શસ્ત્રની કોઈ પણ અસર થતી નથી, એટલે કે તે અગ્નિકાય વડે બિલકુલ બળતો નથી, કારણ કે તેને સૂક્ષ્મકાર્મણુ શરીર હોય છે, તેથી તે અગ્નિકાય

भावात्। 'तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए असुरकुमारे, से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' तत्र–तयोर्मध्ये, खलु योऽसौ अविग्रहगतिसमापन्नकः उत्पत्तिक्षेत्रोपपन्नः, असुरकुमारो भवति, स खलु अस्त्येकः कश्चित् अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्–यो हि असुर-कुमारोऽविग्रहगतिसमापन्नको वैक्रियशरीरो मनुष्यलोकमागच्छति सः अग्निकाय-मुल्लङ्घ्य गच्छेत्, किन्तु अस्त्येकः कश्चित् अविग्रहगतिसमापन्नकोऽसुरकुमारः अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्, यो ऽसुरकुमारस्तादृशो मनुष्यलोकं ना गच्छति, नासौ अविग्रहगतिसमापन्नकोऽसुरकुमारोऽग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, गौतमः पृच्छति–' जे णं वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा ?'

का अभाव रहता है। 'तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए असुरकुमारे, से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झंमज्झेणं वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' तथा जो असुरकुमार अविग्रहगतिसमापन्नक होता है–उत्पत्ति क्षेत्र में उत्पन्न हो चुका है ऐसा होता है–वह असुरकुमार सब नहीं कोई एक अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल जाता है अर्थात् वैक्रियशरीरवाला जो असुरकुमार मनुष्यलोक में आ जाता है, वह तो अग्निकाय को उल्लंघन करके उसके बीचों बीच से होकर निकल जाता है, किन्तु जो अविग्रहगतिसमापन्नक असुरकुमार मनुष्य-लोक में नहीं आता है–वह अग्निकाय के बीचोंबीच में से होकर नहीं निकलता है। क्योंकि बादर अग्निअढाइद्वीप में होती है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'जे णं वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा' हे भदन्त! जो अविग्रहगतिसमापन्नक

વડે બળી શકતું નથી. "तत्थ णं जे से अविग्गहगइसमावन्नए असुरकुमारे, से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं मज्जेणं वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा" જે અસુરકુમાર અવિગ્રહગતિસમાપન્નક હોય છે–ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઇ ચુકયો છે, તે અગ્નિકાયની વચ્ચેથી નીકળી જ શકે છે, એવો કોઇ નિયમ નથી અમુક પરિસ્થિતિમાં તે અસુરકુમાર તેની વચ્ચેથી નીકળી પણ શકે છે અને અમુક પરિસ્થિતિમાં તેની વચ્ચે થઇને નીકળી શકતો નથી વૈક્રિયશરીરવાળો જે અસુરકુમાર મનુષ્ય લોકમાં આવી જાય છે, તે અગ્નિકાયનું ઉલ્લંઘન કરીને તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, પરન્તુ જે અવિગ્રહગતિસમાપન્નક અસુરકુમાર મનુષ્ય લોકમાં આવતો નથી, તે અસુરકુમાર અગ્નિકાયની વચ્ચો-વચ્ચ થઈને નીકળતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"जेणं वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा?" હે ભગવન્! જે અસુરકુમાર (અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક વૈક્રિયશરીરવાળો અસુર-

यः खलु अविग्रहगतिसमापन्नकोऽसुरकुमारोऽग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, स खलु किम् तत्र–अग्निकायस्य मध्ये, ध्मायेत् ? दह्येत् ? भगवानाह–नो इणट्ठे समट्ठे, नो खलु तत्थ सत्थं कमइ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, सः अविग्रहगतिसमापन्नकोऽसुरकुमारोऽग्निकायस्य मध्ये नो दह्येत, यतो हि न खलु तत्र असुरकुमारे, अग्निशस्त्रं क्रामति–वैक्रियशरीरस्य सूक्ष्मत्वात् तद्गतेः शीघ्रतरत्वाच्च। प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं०' हे गौतम ! तत्–अथ, तेनार्थेन एवमुच्यते–अस्त्येकः कश्चित् असुरकुमारः अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकः कश्चित् असुरकुमारः अग्निकायस्य मध्येन नो व्यतिव्रजेदिति 'एवं जाव थणियकुमारे' एवं पूर्वोक्तासुरकुमारवदेव, यावत्–नागकुमारादि, 'एगिंदिया जहा नेरइया' एकेन्द्रियाः पृथिवीकायिकादयस्तु यथा नैरयिकाः प्रतिपादितास्तथैव

असुरकुमार अग्निकाय के बीचोंबीच से होकर निकलता है वह उससे जलजाता है क्या? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्योंकि 'नो तत्थ सत्थं कमइ' उस अविग्रहगतिसमापन्नक असुरकुमार पर इसका–अग्निकायरूप शस्त्र का कुछ भी प्रभाव नहीं पड़ता है। क्योंकि एक तो उसका वैक्रियशरीर सूक्ष्म होता है, और दूसरे उसकी गति शीघ्रतर होती है 'से तेणट्ठेणं०' इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि कोई असुरकुमार अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल जाता है और कोई असुरकुमार उसके बीचोंबीच से होकर नहीं निकलता है। 'एवं जाव थणियकुमारे' जैसा यह असुरकुमार के सम्बन्ध में कहा गया है–वैसा ही यावत्–नागकुमारादिकों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये 'एगिंदिया जहा नेरइया' तथा जैसा कथन नैरयिकों के सम्बन्ध में कहा गया है–

કુમાર) અગ્નિકાયની વચ્ચોવચ્ચ થઇને નીકળે છે, તે શું તેનાથી બળે છે ખરા ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! એવું બની શકતું નથી કારણ કે "नो तत्थ सत्थ कमइ" તે અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક પર તેના અગ્નિકાય રૂપ શસ્ત્રનો કોઈ પણ પ્રભાવ પડતો નથી, કારણ કે તેનું વૈક્રિયશરીર સૂક્ષ્મ હોય છે, વળી તેની ગતિ શીઘ્રતર હોય છે. "से तेणट्ठेणं०" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઇ અસુરકુમાર અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે અને કોઇ નીકળી શકતો નથી. "एवं जाव थणियकुमारे" અસુરકુમારોના જેવું જ કથન નાગકુમારથી લઇને સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ દેવો વિષે પણ સમજવું "एगिंदिया जहा

प्रतिपत्तव्याः, तथा च–विग्रहगतिसमापन्नकाः एकेन्द्रियाः अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेयुः ते च सूक्ष्म कार्मणशरीरत्वाद् अग्निमध्ये नो दह्यन्ते, अविग्रहगतिसमापन्नकास्तु एकेन्द्रियाः अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेयुः यतो विग्रहे तेऽपि पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिया अग्निमध्ये व्यतिव्रजन्ति सूक्ष्मत्वाच्चन न दह्यन्ते, अविग्रहगतिसमापन्नकाश्चते एकेन्द्रियाः अग्निमध्ये नो व्यतिव्रजन्ति तेषां स्थावरत्वेन गमनशक्तेरभावात् इति भावः, अग्निवाय्वोर्गतित्रसत्वेन अग्निमध्यतो गतिव्रजनसंभवेऽपि न तयोरत्र विवक्षा, स्थावराणामेव विवक्षणात्, यद्यपि वाय्वादि प्रेरणया पृथिवीकायिकादीनामग्निमध्ये गमनसंभवस्तथाप्यत्र स्वातन्त्र्यकृतगमनस्यैव विवक्षा कृता, स्वातन्त्र्येण तेषामग्निमध्ये गमना-

---

वैसा ही कथन एकेन्द्रिय जीवों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये। तथा च–विग्रहगतिसमापन्नक एकेन्द्रिय जीव अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल जाते हैं, ये सूक्ष्मकार्मणशरीरवाले होते हैं, इसलिये अग्नि के बीच में ये नहीं जलते हैं। तथा अविग्रहगतिसमापन्नक जो एकेन्द्रिय जीव है वे अग्निकाय के बीचों बीच से होकर नहीं निकलते हैं क्यों कि ये स्थावर होते हैं, और स्थावर जीवों में गमन करने की शक्ति होती नहीं है–उसका उनमें अभाव रहता है। अग्नि और वायु ये एकेन्द्रिय जीव गतित्रस होने से अग्निकाय के बीचों बीच से होकर निकल सकते है परन्तु इसकी यहां विवक्षा नहीं है–यहां तो स्थावरों की विवक्षा है। यद्यपि वायु आदि की प्रेरणा से पृथिव्यादि का अग्नि के बीच में गमन संभवित है, परन्तु यहां पर स्वातन्त्र्यकृत गमन ही

'नेरइया" તથા જેવું કથન નારકોના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન એકેન્દ્રિય જીવોના વિષે પણ સમજવું એટલે કે–વિગ્રહગતિ સમાપન્નક એકેન્દ્રિય જીવો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, તે સૂક્ષ્મકાર્મણ શરીરવાળા હોય છે, તેથી તેઓ અગ્નિ વડે બળતા નથી તથા અવિગ્રહગતિ સમાપન્ન એકેન્દ્રિય જીવો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકતા નથી, કારણ કે તેઓ સ્થાવર હોય છે સ્થાવર જીવોમાં ગમન કરવાની શક્તિ હોતી નથી તેમનામાં તે શક્તિનો અભાવ હોય છે. અગ્નિકાય અને વાયુકાય, આ બન્ને પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવો ગતિત્રસ હોય છે, તેથી તેઓ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે, પરન્તુ અહીં તેમની વિવક્ષા થઈ નથી અહીં તો સ્થાવરોની જ વાત ચાલી રહી છે. જો કે વાયુ આદિની પ્રેરણાથી પૃથ્વીકાય આદિની અગ્નિકાયની વચ્ચેથી ગતિ સંભવી શકે છે, પરંતુ અહીં

संभवात् । गौतमः पृच्छति–'बेइंदियाणं भंते ! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं० ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः खलु किम् अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेयुः ? भगवानाह–'जहा असुरकुमारे तहा बेइंदिए वि' हे गौतम ! यथा असुरकुमाराः पूर्वं प्रतिपादितः तथैव द्वीन्द्रियोऽपि प्रतिपत्तव्यः, तथा च–विग्रहगतिसमापन्नको द्वीन्द्रियः अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, अविग्रहगतिसमापन्नकस्तु कश्चिद्द्वीन्द्रियः अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, कश्चित्तु अविग्रह गतिससापन्नको द्वीन्द्रियोऽग्निकायस्य मध्येन नो व्यतिव्रजेदिति भावः । 'नवरं जे णं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा ? हंता, झियाएज्जा' नवरं–विशे-

---

विवक्षित है–इसलिये पृथिव्यादिक का गमन स्वतन्त्रता से अग्निकाय के बीच से होकर नहीं हो सकता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'बेइंदिया णं भंते ! अगणिकायस्स मज्झंमज्झेणं०' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियादिक जीव क्या अग्निकाय के बीचों बीच से होकर जा सकते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहा असुरकुमारे तहा बेइंदिए वि' हे गौतम ! जैसा असुरकुमार के सम्बन्ध में पहिले कहा जा चुका है वैसा ही दो इन्द्रिय जीवों के सम्बन्ध के भी कहना चाहिये, तथा च–विग्रहगतिसमापन्नक द्वीन्द्रिय अग्निकाय के बीच में से होकर चला जाता है और जो अविग्रहगतिमसमापन्नक द्वीन्द्रिय जीव है–वह कोई एक अग्निकाय के बीचों बीच से होकर चला जाता है और कोई एक उसके बीचों बीच से होकर नहीं जाता है 'नवरं जे णं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा, हंता झियाएज्जा' जो

સ્વતંત્ર ગમનની જ વિવક્ષા હોવાથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે અવિગ્રહ-ગતિ સમાપન્નક પૃથ્વીકાય આદિ જીવો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" बेइंदिया णं भंते ! अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं०" હે ભગવન્ ! શું દ્વીન્દ્રિય જીવો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને જઈ શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" जहा असुरकुमारे तहा वेइदिए वि " હે ગૌતમ ! જેવું કથન અસુરકુમારોના વિષયમાં પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમાં પણ થવું જોઈએ એટલે કે વિગ્રહગતિસમાપન્નક દ્વીન્દ્રિય જીવ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઇને જઈ શકે છે, પરન્તુ જે અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક દ્વીન્દ્રિયો છે તેમાંના કોઈ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને જઈ શકતા નથી. " नवरं जेणं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्ज,

परस्तु-यः खलु द्वीन्द्रियः कश्चिद्‌अविग्रहगतिसमापन्नकश्च अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, स खलु तत्र-अग्निकायमध्ये ध्मायेत्-दह्येत किम्? इति, भगवानाह-हन्त-सत्यम्, हे गौतम! स खलु अविग्रहगतिसमापन्नकश्च द्वीन्द्रियोऽग्निकायस्य मध्ये ध्मायेत्-दह्येत, तस्य वैक्रियशरीराभावात् स्थूलौदारिकशरीरसद्भावाच्च, सेसं तं चेव, एवं जाव चउरिंदिए' शेषं तदेव पूर्वरीत्यैव अवसेयम्, एवं-तथैव यावत्-त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियश्चापि अविग्रहगतिसमापन्नक कश्चित् अग्निकायस्य मध्ये व्यतिव्रजेत्, कश्चित्तु अविग्रहगतिसमापन्नकस्त्रीन्द्रिय तुरिन्द्रियश्च अग्निकायस्यमध्ये न व्यतिव्रजेत् किन्तत्रापि यः खलु त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियश्च अविग्रहगतिसमापन्नकः, अग्निकायस्य मध्ये व्यतिव्रजेत्, स खलु तत्र-अग्निकायस्य मध्ये ध्मायेत् दह्येतेति। गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते! अगणिकायस्स पुच्छा?' हे भदन्त! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु अग्निकायस्स मध्यं

कोई द्वीन्द्रियजीव अविग्रहगतिसमापन्नक है वह अग्निकाय के बीचों बीच से होकर जब निकलता है तब क्या वह उसमें जल जाता है? तब प्रभु कहते हैं-हां, गौतम! वह उसमें जल जाता है। क्योंकि उसके वैक्रिय शरीर तो होता नहीं है- होता है उसके स्थूल औदारिक शरीर 'सेसं तं चेव-एवं जाव चउरिंदिए' बाकी का और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये। ते इन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीव जो अविग्रहगति समापन्न होते हैं अग्नि-काय के बीचों बीच से होकर निकल जाते हैं। परन्तु वे उसमें जल जाते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-' पंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! अगणिकायस्स पुच्छा' हे भदन्त पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अग्निकाय

हंता, झियाएज्जा" પરન્તુ અહીં જે વિશેષતા છે, નીચેના પ્રશ્નોત્તર દ્વારા પ્રદર્શિત થાય છે-

પ્રશ્ન-" જે કોઈ દ્વીન્દ્રિય અવિગ્રહગતિસમાપન્નક જીવ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળે છે, તે શું અગ્નિકાય દ્વારા બળતો નથી? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-હા, ગૌતમ! તે તેમાં બળી જાય છે, કારણ કે તેને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી તેને સ્થૂલ ઔદારિક શરીર હોય છે. "सेसं तंचेव, एवं जाव चउरिंदिए" બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન જેવું જ સમજવું ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પણ એવું જ કથન સમજવું એટલે કે અવિગ્રહગતિસમાપન્નક ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળે છે તો ખરાં, પરન્તુ તેઓ તેમાં બળી જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"पंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! अगणिकायस्स०

मध्येन व्यतिव्रजेत् ? अग्निकायमुल्लङ्घ्य गच्छेत् किम् ? इतिपृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा ! अत्थेगइए वीइवएज्जा, हे गौतम ! अस्त्येकः-कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, अथ च अस्त्येकः कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ० ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत् एवमुच्यते-अस्त्येकः कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेदिति ? भगवानाह-गोयमा ! पचेंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा-पण्णत्ता' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य' तद्यथा-विग्रहगति-

---

के बीच में से होकर निकल जाते हैं क्या ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' हे गौतम ! कोई पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है और कोई पंचेन्द्रियतिर्यञ्च उसके बीच में से होकर नहीं निकलता है। अब गौतम इस पर प्रभु से पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ०' हे भदन्त ! ऐसा आप किस आधार से कहते हैं कि कोई पंचेन्द्रियतिर्यंच अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है, और कोई पंचेन्द्रियतिर्यञ्च उसके बीच में होकर नहीं निकलता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पण्णत्ता' पंचेन्द्रियतिर्यंच दो प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा-विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमावन्नगा य' जैसे-एक पंचेन्द्रियतिर्यंच विग्रहगति

पुच्छा" હે ભગવન્ ! શું પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! अत्थेगइए वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा " હે ગૌતમ ! કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, અને કોઈ નીકળી જતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે અને કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ તેની વચ્ચે થઈને નીકળતો નથી?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-' गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पण्णत्ता " હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના બે પ્રકાર કહ્યા છે. " तंजहा " તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-" विग्गहगइसमावन्नगा य, अविग्गहगइसमाव-

समापन्नकाश्च, अविग्रहगतिसमापन्नकाश्च, 'विग्गहगइसमावन्नए जहेव नेरइए जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ' तत्र–विग्रहगतिसमापन्नकः–सूक्ष्मकार्मणशरीरः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको यथैव–नैरयिको विग्रहगतिसमापन्नकोऽग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् किन्तु स खलु तत्र नोध्मायेत्, नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति–इति-प्रतिपादितस्तथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोऽग्निकायस्य मध्यमध्ये न व्यतिव्रजेत्, अथ च स खलु तत्र–अग्निकायस्य मध्ये नो ध्मायेत्–दह्येत, नो वा तत्र अग्निकायशस्त्रं-क्रामति, तस्य सूक्ष्मकार्मणशरीरतया अग्नेस्तदुपरि प्रसराभावात्, 'अविग्गहगइसमावन्नगा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा इड्ढिप्पत्ता य, अणिड्ढिप्पत्ता य' अविग्रहगतिसमापन्नकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा ऋद्धिप्राप्ताश्च, अनृद्धिप्राप्ताश्च तत्र ऋद्धिप्राप्ताः–वैक्रियलब्धियुक्ताः, अनृद्धिप्रा-

---

समापन्नक और दूसरा पंचेन्द्रियतिर्यंच अविग्रहगतिसमापन्नक, इनमें जो पंचेन्द्रियतिर्यंञ्च–'विग्गहगइसमावन्नए जहेव नेरइए जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ' विग्रहगतिसमापन्नक होता है वह विग्रहगतिसमान्नक नैरयिक के जैसा अग्निकाय के बीच से होकर निकल जाता है–परन्तु वह उससे जलता नहीं है, क्योंकि वह उस अवस्था में सूक्ष्म कार्मण शरीरवाला होता है। इसलिये उस पर अग्निकाय का प्रभाव नहीं पडता है। 'अविग्गहगइसमावन्नगा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पण्णत्ता' तथा अविग्रहगतिसमापन्नकतिर्यंच हैं–वे दो प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा–इड्ढिप्पत्ता य अणिड्ढिप्पत्ता य' एकऋद्धि प्राप्त अविग्रह-गतिसमापन्नक पंचेन्द्रियतिर्यंच और दूसरे अनृद्धिप्राप्त अविग्रहगति-समापन्नक पंचेन्द्रियतिर्यंच, ऋद्धिप्राप्त से तात्पर्य है जो वैक्रियलब्धियुक्त

न्नगा य" (१) विग्रहगतिसमापन्नक पंचेन्द्रिय तिर्यंच (२) अविग्रहगति समापन्नक पंचेन्द्रिय तिर्यंच. "विग्गहगइसमावन्नए जहेव नेरइए जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ" तेमांथी जे विग्रहगतिसमापन्नक तिर्यंच छे, ते विग्रहगतिसमापन्नक नारकनी जेम अग्निकायनी वच्चे थईने नीकळी शके छे, परन्तु ते तेना वडे बळतुं नथी, कारण के ते अवस्थामां ते कार्मण-शरीरवाळुं होय छे, तेथी अग्निकायनो प्रभाव तेना पर पडतो नथी. "अविग्गहगइसमावन्नगा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पण्णत्ता–तंजहा" तथा जे अविग्रहगतिसमापन्नक पंचेन्द्रिय तिर्यंच छे, ते बे प्रकारना होय छे–"इड्ढिप्पत्ता य, अणिड्ढिप्पत्ता य" (१) ऋद्धि प्राप्त अने (२) अनृद्धि-प्राप्त जे पंचेन्द्रियतिर्यंच वैक्रियलब्धियुक्त होय छे तेने ऋद्धिप्राप्त पंचे-न्द्रियतिर्यंच कहे छे. जे अविग्रहगतिसमापन्नक पंचेन्द्रिय तिर्यंच वैक्रिय-

प्तास्तु-वैक्रियलब्धिरहिता इत्यर्थः, 'तत्थ णं जे से इड्ढिप्पत्ते पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिए' तत्र-तयोर्मध्ये खलु योऽसौ ऋद्धिप्राप्तः-वैक्रियलब्धियुक्तः, पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिको भवति, 'से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' स खलु अस्त्येकः कश्चित् वैक्रियलब्धियुक्तः पञ्चेन्द्रि-यतिर्यग्योनिको मनुष्यलोकवर्ती अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, मनुष्य-लोकवर्तिनो वैक्रियलब्धिसम्भवेन तन्मध्यात् व्यतिव्रजेत्, किन्तु अस्त्येकः कश्चित् वैक्रियलब्धियुक्तो मनुष्यक्षेत्राद् बहिर्वर्ति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोऽग्निकायस्य मध्य-मध्येन नो व्यतिव्रजेत्, अग्नेरेव तत्राभावात्, 'जे णं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा ? गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! यः खलु मनुष्यक्षेत्रवर्ती वैक्रियलब्धि-

पंचेन्द्रियतिर्यंच हैं वे तथा अनृद्धिप्राप्त से तात्पर्य है जो वैक्रियलब्धि से रहित पंचेन्द्रियतिर्यंच हैं वे 'से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं म-ज्झेणं वीइवएज्जा' अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' इनमें जो वैक्रियलब्धि-संपन्न पंचेन्द्रियतिर्यंच हैं उनमें से कोई एक पंचेन्द्रियतिर्यञ्च तो अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है। और कोई एक पंचेन्द्रियतिर्यंच उसके बीच में से होकर नहीं निकलता है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि बादर अग्निकाय मनुष्य लोक में ही है अतः ऋद्धिप्राप्ततिर्यञ्च भी यदि मनुष्यलोक में मौजूद है तो वह उसके भीतर से होकर निकल जाता है और यदि वह वैक्रियलब्धियुक्त पंचेन्द्रियतिर्यञ्च मनुष्यलोक से बहिर्वर्ती है तो वह वहां बादर अग्निकाय के अभाव होने से उसके बीच से नहीं निकलता है। 'जे णं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा' हे गौतम! यदि इस पर तुम ऐसा प्रश्न करो कि वह वैक्रियलब्धियुक्त पंचेन्द्रियतिर्यंच उसमें जल नहीं जाता है क्या? तो इसके उत्तर में

લબ્ધિથી રહિત હોય છે, તેમને અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત કહે છે. "से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा" તેમાંથી જે વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ છે, તેમાંથી કોઇ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ તો અગ્નિકાયની વચ્ચે થઇને જઇ શકે છે, કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચેથી નીકળી શકતા નથી આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે-બાદર અગ્નિકાય મનુષ્યલોકમાં જ છે. તેથી ઋદ્ધિપ્રાપ્ત (વૈક્રિય-લબ્ધિસંપન્ન) તિર્યંચ પણ જો મનુષ્યલોકમાં મોજૂદ હોય તો તે અગ્નિકા-યની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે. જો તે ઋદ્ધિપ્રાપ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ મનુષ્ય-લોકની બહાર હોય, તો ત્યાં બાદર અગ્નિકાયનો અભાવ હોવાથી, તે અગ્નિ-કાયની વચ્ચેથી નીકળતો નથી. "जे णं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा"

युक्तः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, स खलु तत्र-अग्निकायस्य मध्ये किं ध्मायेत् ? दह्येत ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे, णो खलु तत्थ सत्थं कमइ हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, स खलु अग्निकायस्य मध्ये नो दह्येत, नो वा खलु तत्र-वैक्रियलब्धियुक्ते मनुष्यलोकवर्तिनि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिके, शस्त्रम्-अग्निरूपं क्रामति तस्य सूक्ष्मशरीरत्वात् अतिशीघ्रगतिकत्वाच्च, 'तत्थ णं जे से अणिड्ढिप्पत्ते पंचिंदियतिरिक्खजोणिए, से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झंमज्झेणं वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' तत्र-तयोर्मध्ये खलु योऽसौ अनृद्धिप्राप्तः वैक्रियलब्धिरहितः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको भवति, स, खलु अस्त्येकः कश्चित्, अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकः कश्चित् वैक्रियलब्धि-रहितः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्। गौतमः पृच्छति-'जे णं वीइवएज्जा, से णं तत्थ झियाएज्जा ?'

प्रभु कहते हैं-हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् वह उससे जलता नहीं है क्योंकि 'णो खलु तत्थ सत्थं कमइ' उस पर अग्निकायरूप शस्त्र का प्रभाव नहीं पड़ता है। क्योंकि एक तो वह सूक्ष्म शरीरवाला होता है और दूसरे उसकी गति शीघ्रतर होती है। 'तत्थ णं जे से अणिड्ढिपत्ते पंचिंदियतिरिक्खजोणिए से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा, अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' तथा जो अविग्रहगतिसमापन्नक अनृद्धिप्राप्तपंचेन्द्रियतिर्यञ्च हैं उनमें से कोई एक पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है और कोई एक पंचेन्द्रियतिर्यञ्च उसके बीच में से होकर नहीं निकलता है। 'जेणं वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा' वैक्रिय-

'હે ગૌતમ ! જો આ વિષયમાં તું એવો પ્રશ્ન પૂછતો હોય કે શું તે વૈક્રિય-લબ્ધિસંપન્ન પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તેમાં બળી જતું નથી ? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે. "णो इणट्ठे समट्ठे" તે તેમાં બળતું નથી કારણ કે "णो खलु तत्थ सत्थं कमइ" તેના પર તે અગ્નિકાય રૂપ શસ્ત્રનો પ્રભાવ પડતો નથી કારણ એ છે કે તે સૂક્ષ્મ શરીરવાળું હોય છે અને તેની ગતિ શીઘ્રતર હોય છે. "तत्थ णं जे से अणिड्ढिपत्ते, पंचिंदियतिरिक्खजोणिए से णं अत्थेगइए अगणिकायस्स मज्झं मज्झेग वीइवएज्जा अत्थेगइए नो वीइवएज्जा" તથા જે અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત (વૈક્રિયલબ્ધિ રહિત) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો છે, તેમાંથી કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે અને કોઈ નીકળી જતું નથી. "जे णं वीइवएज्जा से णं तत्थ झियाएज्जा"

हे भदन्त ! यः खलु वैक्रियलब्धिरहितो हि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोऽग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, स खलु किम् तत्र-अग्निकायस्य मध्ये ध्मायेत् ? दह्येत ? भगवानाह-'हंता, झियाएज्जा' हे गौतम ! हन्त सत्यम्, कश्चित् वैक्रियलब्धिरहितः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोऽग्निकायस्य मध्ये ध्मायेत्-दह्येत। प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव नो वीयवएज्जा' तत्-अथ तेनार्थेन तेन कारणेन यावत्-अस्त्येकः कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकः कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः अग्निकायस्य मध्येन नो व्यतिव्रजेत्। 'एवं मणुस्से वि, वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा असुरकुमारे' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, मनुष्योऽपि द्विविधः प्रज्ञप्तः, ऋद्धिप्राप्तश्च, अनृद्धिप्राप्तश्च, तत्र योऽसौ ऋद्धिप्राप्तः-वैक्रियलब्धियुक्तो मनुष्यो भवति, स खलु अस्त्येकः कश्चित् अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकः-कश्चित् वैक्रियलब्धियुक्तो

लब्धिरहित जो पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अग्निकाय के बीच में से होकर निकलता है तो क्या वह उससे जल जाता है 'हंता झियाएज्जा' हां, गौतम ! जल जाता है। अब प्रकृतविषय का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-'से तेणट्ठेणं जाव नो वीइएज्जा' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि कोई एक पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है और कोई एक अग्निकाय के बीच में से होकर नहीं निकलता है। 'एवं मणुस्से वि वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा असुरकुमारे' पूर्वोक्त रीति के अनुसार मनुष्य भी ऋद्धिप्राप्त और अनृद्धिप्राप्त मनुष्य के भेद से दो प्रकार का कहा गया है-इनमें जो ऋद्धिप्राप्त वैक्रियलब्धियुक्त मनुष्य होता है वह कोई एक अग्निकाय के बीच से होकर निकल जाता है, और कोई एक वैक्रियलब्धियुक्त मनुष्य अग्नि-

---

વૈક્રિય-લબ્ધિરહિત જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે, તે શું તેનાથી બળી જાય છે ? "हंता, झियाएज्जा" હા, ગૌતમ ! તે તેમાં બળી જાય છે હવે આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે- "से तेणट्ठेणं जाव नो वीइवएज्जा" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે અને કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળતું નથી. "एवं मणुस्से वि, वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा असुरकुमारे" પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર મનુષ્ય પણ બે પ્રકારના હોય છે. (૧) ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અને (૨) અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત તેમાંથી જે ઋદ્ધિપ્રાપ્ત-વૈક્રિયલબ્ધિયુક્ત-મનુષ્ય હોય છે તેમાંથી કોઈ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, અને કોઈ વૈક્રિયલબ્ધિયુક્ત

मनुष्यः अग्निकायस्य मध्यमध्येन नो व्यतिव्रजेत्, तत्र यः कश्चित् वैक्रियलब्धियुक्तो मनुष्यः अग्निकायस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् स तत्र न दह्येत, न तत्र शस्त्रं क्रामति वैक्रियशरीरस्य सूक्ष्मत्वात्, तद्गतेश्च शीघ्रत्वात्। एवमेव वैक्रियलब्धिरहितो मनुष्यः अस्त्येकः कश्चित् अग्निकायस्य मध्येन व्यतिव्रजेत्, अस्त्येकः कश्चित् वैक्रियलब्धिरहितो मनुष्योऽग्निकायस्य मध्येन नो व्यतिव्रजेत् यः खलु मनुष्यो व्यतिव्रजेत् सोऽपि तत्र-अग्निकायस्य मध्ये ध्मायेत् दह्येत। वानव्यन्तरः, ज्योतिषिकः, वैमानिकश्च यथा असुरकुमारः प्रतिपादितस्तथैव प्रतिपत्तव्यः॥ सू० १॥

दशस्थानवक्तव्यता।

मूलम्-"नेरइया दसठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-अणिट्ठा, सद्दा, अणिट्ठा रूवा, अणिट्ठा गंधा, अणिट्ठा

काय के बीच से होकर नहीं निकलता है। जो वैक्रियलब्धिसहित मनुष्य अग्निकाय के बीच से होकर निकलता है वह वहां नहीं जलता है-क्योंकि वैक्रियशरीर उसका सूक्ष्म होता है और गति उसकी शीघ्र होती है। इसलिये उस पर शस्त्र का प्रभाव नहीं पडता है। इसी प्रकार वैक्रियलब्धिरहित मनुष्यों में से कोई एक मनुष्य अग्निकाय के बीच में से होकर निकल जाता है और कोई एक मनुष्य उसके बीच में से होकर नहीं निकलता है जो ऐसा हुआ उसके बीच से होकर निकलता है वह उससे जल जाता है। वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक इनके सम्बन्ध में कथन जैसा असुरकुमारों के सम्बन्ध में किया गया है। वैसा ही जानना चाहिये॥ सू० १॥

મનુષ્ય અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળતો નથી જે વૈક્રિય લબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળે છે, તે તેમાં બળતો નથી કારણ કે તેનું વૈક્રિય શરીર સૂક્ષ્મ હોય છે અને તેની ગતિ ઘણીજ શીઘ્ર હોય છે તે કારણે તેના પર અગ્નિકાય રૂપ શસ્ત્રનો પ્રભાવ પડતો નથી એજ પ્રમાણે વૈક્રિયલબ્ધિ રહિત મનુષ્યોમાંના કોઇ અગ્નિકાયની વચ્ચે થઇને નીકળી જાય છે અને કોઈ નીકળી જતો નથી વૈક્રિયલબ્ધિરહિત જે મનુષ્ય અગ્નિકાયની વચ્ચે થઈને નીકળે છે, તે અગ્નિકાય વડે બળી જાય છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન અસુરકુમારોના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. ॥સૂ૦૧॥

रसा, अणिट्ठा फासा, अणिट्ठा गई, अणिट्ठा ठिई, अणिट्ठे लावण्णे, अणिट्ठे जसोकित्ती, अणिट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरियपुरिसक्कार-परक्कमे, असुरकुमारा दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-इट्ठा सद्दा, इट्ठा रूवा, जाव इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरिय-पुरिसक्कारपरक्कमे, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविक्काइया छट्ठा-णाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-इट्ठा णिट्ठा फासा इट्ठा णिट्ठा गई, एवं जाव परक्कमे, एवं जाव वणस्सइकाइया, बेइंदिया सत्तट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-इट्ठा-णिट्ठा रसा, सेसं जहा एगिंदियाणं, तेंदियाणं अट्ठट्ठाणाइं पच्च-णुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-इट्ठाणिट्ठा गंधा, सेसं जहा-बेइंदियाणं, चउरिंदिया नवट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-इट्ठाणिट्ठा रूवा, सेसं जहा-तेंदियाणं, पंचिंदियतिरि-क्खजोणिया दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, तं जहा-इट्ठाणिट्ठा सद्दा, जाव परक्कमे, एवं मणुस्सा वि, वाणमंतर-जोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा ॥सू० २॥

छाया—नैरयिकाः दशस्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तद्यथा-अनिष्टान्, शब्दान्, अनिष्टानि रूपाणि, अनिष्टान् गन्धान्, अनिष्टान् रसान्, अनिष्टान् स्पर्शान्, अनिष्टां गतिम्, अनिष्टां स्थितिम्, अनिष्टम् लावण्यम्, अनिष्टे यशः कीर्ती, अनिष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान् असुरकुमाराः दशस्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तद्यथा-इष्टान् शब्दान्, इष्टानि रूपाणि, यावत्-इष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान् एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवी-कायिकाः षट्स्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तद्यथा-इष्टानिष्टान् स्पर्शान्, इष्टानिष्टां गतिम्, एवं यावत् पराक्रमान् एवं यावत्-वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः सप्तस्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तद्यथा-इष्टानिष्टान् रसान्, शेषं यथा

एकेन्द्रियाणाम्, त्रीन्द्रियाः खलु अष्टौ स्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति तद्यथा-इष्टानिष्टान् गन्धान्, शेषं यथा-द्वीन्द्रियाणाम्, चतुरिन्द्रिया नवस्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तद्यथा-इष्टानिष्टानि रूपाणि, शेषं यथा त्रीन्द्रियाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः दशस्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, तद्यथा-इष्टानिष्टान् शब्दान् यावत्-पराक्रमान् एवं मनुष्याअपि, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकाः यथा असुरकुमाराः ॥ सू० २ ॥

टीका-अथ नैरयिकाधिकारात् तेषां दशस्थानद्वारमधिकृत्याह-'नेरइया' इत्यादि। 'नेरइया दसठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरन्ति' नैरयिकाः दशस्थानानि-अग्रे वक्ष्यमाणस्वरूपाणि प्रत्यनुभवन्तः-अनुभवविषयीकुर्वन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति 'तं जहा अणिट्ठा सद्दा, अणिट्ठा, रूवा, अणिट्ठा गंधा, अणिट्ठा रसा, अणिट्ठा फासा, अणिट्ठा गई, अणिट्ठा ठिई, अणिट्ठे लावण्णे, अणिट्ठे जसो कित्ती, अणिट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरियपुरिसकारपरक्कमे'

दशस्थानवक्तव्यता—

'नेरइया दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' इत्यादि।

टीकार्थ—नैरयिकों के अधिकार को लेकर यहां उनके दश स्थानद्वार की प्ररूपणा सूत्रकार ने की है-'नेरइया दस ठाणाइं पचणुब्भवमाणा विहरंति' नैरयिक अग्रेवक्ष्यमाण स्वरूपवाले दशस्थानों को भोगते हैं 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'अणिट्ठा सद्दा, अणिट्ठा रूवा, अणिट्ठागंधा, अणिट्ठा रसा, अणिट्ठा फासा, अणिट्ठा ठिई, अणिट्ठे लावण्णे, अणिट्ठे-जसो कित्ती, अणिट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरियपुरिसकारपरक्कमे' अनिष्ट अनिच्छा के विषय-मन के प्रतिकूल शब्द-कटुशब्द १, अनिच्छा के विषय-

---

—દસ સ્થાન વક્તવ્યતા—

"नेरइया दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-નારકોનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી હવે સૂત્રકાર તેમના દસ સ્થાનદ્વારની પ્રરૂપણા કરે છે-"नेरइया दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंते" નારકો નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેના સ્વરૂપવાળાં દસ સ્થાનોને ભોગવે છે. "तंजहा" જે સ્થાનો આ પ્રમાણે છે-"अणिट्ठा सद्दा, अणिट्ठा रूवा, अणिट्ठा गंधा, अणिट्ठा रसा, अणिट्ठा फासा, अणिट्ठा गई, अणिट्ठा ठिई, अणिट्ठे लावण्णे, अणिट्ठे जसोकित्ती अणिट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरियपुरिसकारपरक्कमे" (૧) અનિષ્ટ શબ્દ, એટલે કે મનને પ્રતિકૂળશબ્દ, કટુશબ્દ, (૨) અનિષ્ટ રૂપ-કુરૂપ, (૩)

तानि यथा अनिष्टाः-अनिच्छाविषयाः-मनसः प्रतिकूला इत्यर्थः शब्दाः-कटुशब्दाः१, अनिष्टानि-अनिच्छाविषयभूतानि रूपाणि-कुरूपाणि २, अनिष्टाः-अनिच्छाविषयाः गन्धाः-दुरभिगन्धाः ३, अनिष्टाः-अनिच्छाविषयाः रसाः-कुरसाः ४, अनिष्टाः-अनिच्छा विषयाः स्पर्शाः-कर्कशकठोरादिरूपाः५, अनिष्टाः -अप्रशस्तविहायोगतिनामोदयसम्पाद्या नरकगतिरूपा वा गतिः ६, अनिष्टा-स्थितिः-नरकावस्थानलक्षणा, नरकायुष्यलक्षणा वा ७, अनिष्टं लावण्यं-विकृतशरीराकृतिविशेषरूपम् ८, अनिष्टे यशःकीर्ती-अपयशोऽपकीर्ती इत्यर्थः ९, अनिष्टा उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमाः-वीर्यान्तरापेक्षयोपशमादि जन्य वीर्यविशेषरूपा उत्थानकर्मबलवी-र्यपुरुषपराक्रमाः । अनिष्टत्वं च तेषां कुत्सितत्वात् १०, एतानिदशविधानि स्थानानि नैरयिकाः प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति इतिभावः । 'असुरकुमारा दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' असुरकुमाराः दशस्थानानि-वक्ष्यमाणस्वरूपाणि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-

---

भूत रूप-कुरूप २, अनिच्छा के विषयभूत गंध-दुरभिगंध ४, अनिच्छा के विषयभूत रस-कुरस अनिष्ट-अनिच्छा के विषयभूत स्पर्श-कर्कश-कठोर आदिरूपस्पर्श ५, अनिष्ट-अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्म के उदय से सम्पाद्य गति-चाल अथवा नारकगति ६, अनिच्छा के विषयभूत नरकावस्थानरूप स्थिति, अथवा-नरकायुरूपस्थिति ७, अनिष्टलावण्य-विकृतशरीराकृति विशेष ८, अनिष्टयश और कीर्ति-अपयश एवं अपकीर्ति ९, वीर्यान्तराय के क्षयोपशम आदि से उत्पन्न अनिष्टवीर्यविशेषरूप उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार पराक्रम १०, ये सब निन्दित इसलिये कहे गये हैं कि ये नारकों के निन्द्रित होते हैं। इन दश प्रकारों के अनिष्ट स्थानों को नैरयिक भोगते हैं। 'असुरकुमारा दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' इसी प्रकार

અનિષ્ટ ગંધ-દુર્ગંધ, (૪) અનિષ્ટ રસ, (૫) અનિષ્ટ સ્પર્શ-કઠોર આદિ સ્પર્શ, (૬) અનિષ્ટ ગતિ-અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામકર્મના ઉદયથી સંપાદ્ય ગતિ-ચાલ અથવા નરકગતિ, (૭) અનિષ્ટ સ્થિતિ-નરકમાં નિવાસરૂપ અથવા નરકાયુ રૂપ અનિષ્ટ સ્થિતિ, (૮) અનિષ્ટ લાવણ્ય-વિકૃતશરીરાકૃતિ, (૯) અનિષ્ટ યશ અને કીર્તી-અપયશ અને અપકીર્તિ, અને (૧૦) વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમ આદિથી ઉત્પન્ન અનિષ્ટ વીર્યવિશેષ રૂપ ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય પુરુષપરાક્રમ આ દસે સ્થાનોને નિંદિત કહેવાનું કારણ એ છે કે આ દસે સ્થાનો નારકોમાં નિંદિત હોય છે. આ દસ પ્રકારનાં નિંદિત સ્થાનોને નારકો ભોગવે છે.

"असुरकुमारा दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" એજ પ્રમાણે નીચે દર્શાવેલા સ્વરૂપવાળાં દસ સ્થાનોને અસુરકુમારો ભોગવે છે. "तंजहा"

तिष्ठन्ति, 'तं जहा-इट्ठा सद्दा, इट्ठा रूवा, जाव इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरियपुरिसक्कारपक्कमे, एवं जाव-थणियकुमारा' तद्यथा-इष्टाः शब्दाः मनसोऽनुकूलाः १, इष्टानि रूपाणि, इच्छाविषयभूता निरूपाणि २ यावत्-इष्टाः गन्धाः ३, इष्टाः रसाः ४, इष्टाः स्पर्शाः ५ इष्टा गतिः-प्रशस्तविहायोगतिनामोदयसम्पाद्यास्वर्गापवर्गगतिरूपी वा ६, इष्टा स्थितिः-शुभचिरायुष्यलक्षणा ७' इष्टं लावण्यं -सुन्दरशरीराकृति विशेषरूपम् ८, इष्टे यशः कीर्ती ९, इष्टा उत्थानकर्मबलवीर्य-पुरुषकारपराक्रमाः-वीर्यान्तरायक्षयोपशमादिजन्यवीर्यविशेषरूपाः १०, इष्टत्वं च तेषां प्रशस्तत्वात्, एतानि दश १० स्थानानि शुभलक्षणानि असुरकुमाराः मत्यनुभवन्तो विहरन्ति । एवं-रीत्या यावत्-नागकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तं विज्ञेयम् । एते सर्वे उपर्युक्तानि दश शुभस्थानानि मत्यनुभवन्तो विहरन्ति । 'पुढ-

वक्ष्यमाण स्वरूपवाले दश स्थानों को असुरकुमार देव भोगते हैं-'तं जहा-इट्ठा, सद्दा, इट्ठा रूवा, जाव इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरियपुरिसकारपरक्कमे' एवं जाव थणियकुमारा' जो इस प्रकार से हैं-मन के अनुकूल होने से इष्ट शब्द, इष्टरूप-इच्छा के विषयभूतरूप, यावत् इष्टगंध, इष्टरस, इष्टस्पर्श, इष्टगति-प्रशस्तविहायोगतिनामकर्मजन्यसुन्दरगमन, अथवा स्वर्ग और अपवर्गरूपगति, शुभचिरायुष्यरूप इष्टस्थिति, सुन्दरशरीराकृति विशेषरूप इष्टलावण्य, इष्टयश और कीर्ति तथा वीर्यान्तराय के क्षयोपशमादि से जन्य वीर्यविशेषरूप इष्ट उत्थान, इष्टकर्म, इष्टबल, इष्टवीर्य, इष्टपुरुषकार और पराक्रम ये सब प्रशस्त होते हैं इसलिये इष्ट कहे गये हैं। इन दश १० शुभरूप स्थानों को असुरकुमार भोगते हैं। इसी प्रकार से यावत् नागकुमार से लेकर स्तनितकुमार देवों तक के भी ऐसा ही कथन जानना चाहिये। अर्थात् ये सब उपर्युक्त १० शुभ स्थानों का अनुभव करते हैं। 'पुढविकाइया

તે નીચે પ્રમાણે છે-" इट्ठा सद्दा, इट्ठा रूवा जाव इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरिय पुरिसकारपरक्कमे " (૧) મનને અનુકૂળ હોય એવા ઇષ્ટ શબ્દો, (૨) ઇષ્ટ રૂપ, (૩) ઇષ્ટ ગંધ, (૪) ઇષ્ટ રસ, (૫) ઇષ્ટ સ્પર્શ, (૬) ઇષ્ટ ગતિ-પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મ જન્ય સુંદર ગમન અથવા સ્વર્ગ અને અપવર્ગ રૂપ ગતિ, (૭) શુભ ચિરાયુષ્ય રૂપ સ્થિતિ, (૮) સુંદર શરીરાકૃતિ રૂપ ઇષ્ટ લાવણ્ય, (૯) ઇષ્ટ યશ અને કીર્તિ અને (૧૦) વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમાદિ જન્ય વીર્યવિશેષ રૂપ ઉત્થાન, ઇષ્ટ કર્મ, ઇષ્ટ, બળ, ઇષ્ટ વીર્ય, ઇષ્ટ પુરુષકાર અને પરાક્રમ આ બધાં સ્થાનો પ્રશસ્ત હોય છે, તેથી ઇષ્ટ

विकाइया छट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' पृथिवीकायिकाः वक्ष्यमाणानि षट्-स्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति, पृथिवीकायिकानाम् एकेन्द्रियतया उपर्युक्तदशस्थानेषु शब्दरूपगन्धरसा न तेषां विषया भवन्तिः अतः स्पर्शादीनेव षट्-विषयान् ते प्रत्यनुभवन्ति, तान्येव षट्स्थानान्याह-'तं जहा-इट्ठाणिट्ठा फासा इट्ठाणिट्ठा गई, एवं जाव परक्कमे, एवं जाव वणस्सइकाइया' तद्यथा-इष्टानिष्टान् स्पर्शान्, सातासातोदयसम्भवात् शुभाशुभक्षेत्रोत्पत्तिसद्भावाच्च, इष्टानिष्टां गतिम्, पृथिवीकायिकानां स्थावरत्वेन यद्यपि गमनरूपा गतिर्न संभवति स्वभावात्तथापि परनिमित्ता सा भवतीति शुभाशुभत्वे इष्टानिष्टव्यपदेशार्हा संभवेत्, अथवा पापरूपत्वात्तिर्यग्गतिर्यद्यपि अनिष्टैव स्यात् तथापि ईषत्प्राग्भाराऽप्रतिष्ठा

छट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणाविहरंति' पृथिवीकायिक जीव इन ६ स्थानों को भोगते हैं-स्थान दश १० कहे गये हैं। सो इनमें ये शब्द; रूप गंध और रस इन चार स्थानों का अनुभव नहीं करते हैं-क्योंकि इनके एक स्पर्शन इन्द्रिय ही होती है। इसलिये ये स्पर्शादि ६ विषयों का अनुभव करते हैं। वे ६ स्थान इस प्रकार से हैं-'इट्ठाणिट्ठा फासा, इट्ठा-णिट्ठा गई, एवं जाव परक्कमे एवं जाव वणस्सइकाइया' इष्टानिष्ट स्पर्श, एकेन्द्रिय जीवों की उत्पत्ति शुभाशुभ क्षेत्र में हो सकने की संभवना से उनमें साता और असाता का उदय संभव है, इसलिये इनमें इष्टानिष्ट स्पर्श होते हैं। यद्यपि ये पृथिवीकायिक जीव स्थावर कहे गये हैं-इस कारण इनमें स्वभाव से गमनरूप गति की संभावना नहीं है, तो भी इसमें परप्रेरित गति तो होती है, इसलिये वह शुभाशुभरूप होने से

કહ્યાં છે. "एवं जाव थणियकुमारा" એજ પ્રકારના-અસુરકુમારોનાં જેવાં જ-દસ સ્થાનોનો નાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના દેવો અનુભવ કરે છે. એટલે કે તેઓ પણ ઇષ્ટ શબ્દ આદિ ઉપર્યુક્ત દસ સ્થાનો ભોગવે છે, "पुढविकाइया छ ट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" પૃથ્વીકાયિક જીવો આ ૬ સ્થાનોને ભોગવે છે-"इट्ठाणिट्ठा फासा, इट्ठाणिट्ठा गई एव जाव परक्कमे, एवं जाव वणस्सइकाइया" (૧) ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શ-એકેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિ શુભાશુભ ક્ષેત્રમાં થઇ શકવાની સંભાવના હોવાથી તેમનામાં સાતા અને અસાતાનો ઉદય સંભવે છે. તેથી તેઓ ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ સ્પર્શોનો અનુભવ કરે છે. (૨) જો કે પૃથ્વીકાયિક જીવ સ્થાવર હોવાથી તેઓમાં સ્વભાવથી ગમન રૂપ ગતિ સંભવી શકતી નથી, છતાં પણ તેમનામાં પરપ્રેરિત ગતિ તો સંભવી શકે છે. તે ગતિ શુભાશુભ રૂપ હોવાથી તેને ઇષ્ટાનિષ્ટ ગતિ

नादि क्षेत्रोत्पत्तिद्वारेण तेषाम् इष्टानिष्टा गतिरवसेया, एवं–तथैव–पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्–इष्टानिष्टा स्थितिः–गतिवदेव शुभाशुभरूपा आयुष्यलक्षणा तदन्या वा पूर्वोक्तरूपा स्थितिस्तेषामवसेया, इष्टानिष्टं लावण्यं मणिकृष्णपाषाणादिषु भावनीयम्, इष्टानिष्टे यशःकीर्ती–सत्ख्यात्यसत्ख्यातिरूपे मण्यादिष्वेवावसेये, इष्टानिष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान् प्रत्यनुभवन्तः पृथिवीकायिका विहरन्तीति सम्बन्धोऽवसेयः यद्यपि पृथवीकायिकानां स्थावरत्वात् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमा न संभवन्ति, तथापि पूर्वभवानुभूतोत्थानादिसंस्कारवशात्ते इष्टानिष्टा बोध्याः, एवं–तथैव, पृथिवीकायिकवदेव यावत्–अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाश्चापि उपर्युक्तान् षडेव इष्टानिष्टान् स्पर्शादीन् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्तीति बोध्यम्। बेइंदिया-

---

इष्टानिष्ट कही गई है। अथवा–पापरूप होने से तिर्यग्गति अनिष्ट ही है, फिर भी ईषत्प्राग्भार और अप्रतिष्ठानादि क्षेत्र में उत्पत्ति द्वारा उनकी गति इष्टानिष्ट जाननी चाहिये। इसी रीति के अनुसार यावत् –शुभाशुभआयुरूप इष्टानिष्टस्थिति, अथवा इससे भिन्न पूर्वोक्तरूप स्थिति जाननी चाहिये। तथा–इष्टानिष्ट लावण्यमणिकृष्णपाषाण आदिकों में जानना चाहिये। और इष्टानिष्ट यशःकीर्ति–सत्ख्यातिवाले एवं असत्ख्यातिवाले मणि आदिकों में जानना चाहिये। यद्यपि पृथिवीकायिक जीवों के स्थावर होने के कारण उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार और पराक्रम ये संभवित नहीं होते हैं, फिर भी पूर्वभवानुभूत उत्थान आदि के संस्कार वश वे इष्टानिष्ट होते हैं। पृथिवीकायिक के जैसा ही यावत्–अप्कायिक, तेजस्कायिक, और वनस्पतिकायिक भी उपर्युक्त

કહી છે. અથવા પાપરૂપ હોવાથી તિર્યગ્ગતિ અનિષ્ટ જ છે, છતાં પણ ઇષત્પ્રાગ્ભાર અને અપ્રતિષ્ઠાનાદિ ક્ષેત્રમાં ઉત્પત્તિ દ્વારા તેમની ગતિ ઇષ્ટાનિષ્ટ સમજવી. (૩) ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્થિતિ--એટલે કે શુભાશુભ આયુષ્ય રૂપ ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્થિતિ (૪) ઇષ્ટાનિષ્ટ લાવણ્ય મણિ, કૃષ્ણપાષાણ આદિમાં ઇષ્ટાનિષ્ટ લાવણ્ય સમજવું (૫) ઇષ્ટાનિષ્ટ યશ અને કીર્તિ–આ કથન સારી ખ્યાતિવાળાં મણિ અને ખરાબ ખ્યાતિવાળાં પાષાણાદિની અપેક્ષાએ થયેલું સમજવું. (૬) ઇષ્ટાનિષ્ટ પુરુષકાર પરાક્રમ–જો કે પૃથ્વીકાયિક જીવો સ્થાવર હોવાને લીધે તેમનામાં ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરુષકાર અને પરાક્રમ સંભવી શકતા નથી, છતાં પણ પૂર્વભવાનુભૂત ઉત્થાન આદિના સંસ્કારને કારણે તેઓ ઇષ્ટાનિષ્ટ હોય છે. પૃથ્વીકાયિકોમાં શબ્દ, રૂપ, ગંધ અને રસ આ ચાર સ્થાનોનો અનુભવ સંભવી શકતો નથી, કારણ કે તેમને એક

सत्तट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' द्वीन्द्रियाः सप्तस्थानानि वक्ष्यमाणस्वरूपाणि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति, शब्दरूपगन्धानां द्वीन्द्रियाविषयत्वात्, वक्ष्यमाणानि रसस्पर्शादिस्थानानि च सप्त एकेन्द्रियाणामिव तेषामपि इष्टानिष्टान्यवसेयानि। गतिस्तु तेषां त्रसत्वाद् गमनरूपा द्विधाऽप्यस्ति भवगतिस्तु उत्पत्तिस्थानविशेषेण इष्टानिष्टा बोध्या। इत्यभिप्रायेणाह-'तं जहा इट्ठाणिट्ठा रसा, सेसं जहा एगिंदियाणं' तद्यथा-इष्टानिष्टान् रसान्; शेषं यथा एकेन्द्रियाणामुक्तं तथैव एषामप्यवसेयम्, तथाच इष्टानिष्टरसान् इष्टानिष्टान् स्पर्शान्,

---

६ ही इष्टानिष्ट स्पर्शादिकों का अनुभव करते हैं ऐसा जानना चाहिये। 'बेइंदिया सत्तट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' दो इन्द्रियजीव सातस्थानों का अनुभव करते हैं-क्योंकि पूर्वोक्त १० स्थानों में से शब्द, रूप और गंध ये स्थान इनके विषयभूत नहीं होते हैं रस, स्पर्शादि सात स्थान एकेन्द्रिय जीवों के समान इनके भी इष्टानिष्टरूप होते हैं ऐसा जानना चाहिये। द्वीन्द्रिय जीव त्रस होते हैं इसलिये इनमें दोनों प्रकार की गति होती है। भवगति जो है वह उत्पत्तिस्थान की विशेषता से इष्टानिष्टरूप होती है। इसी बात को 'तं जहा इट्ठाणिट्ठा रसा, सेसं जहा एगिंदियाणं' इस सूत्र द्वारा प्रकट किया गया है। तथा च ये दो

માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિય જ હોય છે. તેથી તેઓ સ્પર્શાદિ ૬ વિષયોનો જ અનુભવ કરે છે, એમ સમજવું પૃથ્વીકાયિકોની જેમ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકો પણ ઉપર્યુક્ત ૬ ઈષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શાદિકોનો અનુભવ કરે છે, એમ સમજવું.

"बेइंदिया सत्तट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" દ્વીન્દ્રિય જીવો સાત સ્થાનોનો અનુભવ કરે છે. કારણ કે પૂર્વોક્ત ૧૦ સ્થાનોમાંથી શબ્દ, રૂપ અને ગંધ આ ત્રણ સ્થાનોનો અનુભવ તેઓ કરી શકતા નથી કર્ણેન્દ્રિય, નેત્રેન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિયો તેમને હોતી નથી તેથી તેઓ શબ્દ, રૂપ અને ગંધનો અનુભવ કરી શકતા નથી એકેન્દ્રિય જીવોના જેવાં જ ૬ સ્થાનો અને રસ રૂપ સ્થાન, એમ સાત સ્થાનોનો તેઓ અનુભવ કરે છે. રસ, સ્પર્શાદિ સાત સ્થાન તેમનામાં પણ ઈષ્ટાનિષ્ટ રૂપ હોય છે, એમ સમજવું. દ્વીન્દ્રિય જીવો ત્રસ હોય છે, તેથી તેમનામાં બન્ને પ્રકારની ગતિનો સદ્ભાવ હોય છે. જે ભવગતિ છે, તે ઉત્પત્તિ સ્થાનની વિશેષતાને લીધે ઇષ્ટાનિષ્ટ રૂપ હોય છે. એજ વાત "तंजहा-इट्ठाणिट्ठा रसा, सेसं जहा एगिंदियाणं" આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે

इष्टानिष्टां गतिम्, इष्टानिष्टां स्थितिम्, इष्टानिष्टं लावण्यम्, इष्टानिष्टे यशःकीर्ती इष्टानिष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान् प्रत्यनुभवन्तो द्वीन्द्रिया विहरन्तीति सम्बन्धः। 'तेंदिया णं अट्ठ ट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' त्रीन्द्रियाः खलु अष्टौ स्थानानि वक्ष्यमाणानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, 'तं जहा इट्ठा णिट्ठा गंधा, सेसं जहा बेइंदियाणं' तद्यथा इष्टानिष्टान् गन्धान्, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणाम् प्रतिपादितम् तथैव एषामपि प्रतिपत्तव्यम्, तथाच इष्टानिष्टान् रसान्, इष्टानिष्टान् स्पर्शान्, इष्टानिष्टां गतिम्, इष्टानिष्टां स्थितिम्, इष्टानिष्टं ५ लावण्यम्, इष्टानिष्टे ६ यशःकीर्ती, इष्टानिष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकार-पराक्रमान् इष्टानिष्टगंधान् प्रत्यनुभवन्त त्रीन्द्रिया विहरन्तीति सम्बन्धः श्रोत्र चक्षुरिन्द्रयाभावेन शब्दरूपानुभवाभावात्, अन्यत्पूर्ववदुह्यम्। 'चउरिंदिया नव

इन्द्रिय जीव इष्टानिष्ट रसों को, इष्टानिष्ट स्पर्शों को, इष्टानिष्ट गति को, इष्टानिष्ट स्थिति को, इष्टानिष्ट लावण्य को, इष्टानिष्ट यश और कीर्ति को, इष्टानिष्ट उत्थान, कर्म बल, वीर्य, पुरुषकार एवं पराक्रम को भोगते हैं। 'तेइंदियाणं अट्ठट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' तीन इन्द्रिय जीव-स्पर्शन, रसना-घ्राण इन तीन इन्द्रियों वाले जीव इष्टानिष्ट रसों को १, इष्टानिष्ट स्पर्शों को २, इष्टानिष्ट गतिको ३, इष्टानिष्टस्थिति को, इष्टानिष्ट लावण्य को ५, इष्टानिष्ट यश कीर्ति को ६, इष्टानिष्ट गंधको ७, तथा इष्टानिष्ट उत्थान कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार, पराक्रम ८ को भोगते हैं। इनमें श्रोत्रेन्द्रिय और चक्षुइन्द्रिय के अभाव से शब्द और रूप इनके अनुभव का अभाव रहता है। 'चउरिं-

---

द्वीन्द्रिय જીવો ઇષ્ટાનિષ્ટ રસોને, ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શોને, ઇષ્ટાનિષ્ટ ગતિને, ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્થિતિને, ઇષ્ટાનિષ્ટ લાવણ્યને, ઇષ્ટાનિષ્ટ યશ અને કીર્તિને તથા ઇષ્ટાનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરુષકાર અને પરાક્રમને ભોગવે છે.

"तेइंदेयाणं अट्ठट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" ત્રીન્દ્રિય જીવો (સ્પર્શ, રસના અને ઘ્રાણ, આ ત્રણ ઇન્દ્રિયોવાળા જીવો) (૧) ઇષ્ટાનિષ્ટ રસોનો, (૨) ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શોનો, (૩) ઇષ્ટાનિષ્ટ ગતિનો, (૪) ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્થિતિનો, (૫) ઇષ્ટાનિષ્ટ લાવણ્યનો, ઇષ્ટાનિષ્ટ યશ અને કીર્તિનો (૭) ઇષ્ટાનિષ્ટ ગંધનો અને (૮) ઇષ્ટાનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરુષકાર અને પરાક્રમનો અનુભવ કરે છે. આ જીવોમાં ચક્ષુઇન્દ્રિય અને શ્રોત્રેન્દ્રિ-યનો અભાવ હોવાને કારણે તેઓ રૂપ અને શબ્દનો અનુભવ કરી શકતા નથી, બાકીના આઠ વિષયોનો જ અનુભવ કરી શકે છે.

ट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरन्ति' चतुरिन्द्रियाः वक्ष्यमाणानि नव स्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति, 'तं जहा-इट्ठाणिट्ठा रूवा, सेसं जहा तेंदियाणं' तद्यथा-इष्टानिष्टानि रूपाणि, शेषं यथा त्रीन्द्रियाणां प्रतिपादितं तथैव चतुरिन्द्रियाणामपि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च इष्टानिष्टान् गन्धान्, इष्टानिष्टान् रसान्, इष्टानिष्टान् स्पर्शान्, इष्टानिष्टां गतिम्, इष्टानिष्टां स्थितिम्, इष्टानिष्टं लावण्यम्, इष्टानिष्टे यशःकीर्ती, इष्टानिष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकार पराक्रमान् प्रत्यनुभवन्तश्चतुरिन्द्रिया विहरन्तीति सम्बन्धः। तेषां कर्णरहितत्वेन शब्दानुभवाभावात् अन्यत्पूर्ववदेवोह्यम्। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरन्ति' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः वक्ष्यमाणानि दश स्थानानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति, 'तं जहा-इट्ठाणिट्ठा सद्दा, जाव परक्कमे १।' तद्यथा इष्टानिष्टान् शब्दान् यावत्-इष्टानिष्टानि रूपाणि, इष्टानिष्टान् गन्धान्, इष्टानिष्टान् रसान्, इष्टानिष्टान् स्पर्शान्, इष्टानिष्टां गतिम्, इष्टानिष्टां स्थितिम्, इष्टानिष्टं लावण्यम्, इष्टानिष्टे यशःकीर्ती,

---

दिया नवट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' चौइन्द्रिय जीव नौ स्थानोंका अनुभव करते हैं। दशस्थानों में से यहां कर्णइन्द्रिय का विरह होने से शब्द के अनुभव का अभाव रहता है बाकी के स्थानों का अनुभव पहिले कहे हुए अनुसार ही जानना चाहिये। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दस ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' जो पंचेन्द्रियतिर्यञ्च हैं वे पूर्वोक्त दश स्थानों का अनुभव करते हैं।'तं जहा इट्ठाणिट्ठा सद्दा जाव परक्कमे' इष्टानिष्ट शब्द, यावत् इष्टानिष्टरूप, इष्टानिष्टगंध, इष्टानिष्ट रस, इष्टानिष्ट स्पर्श, इष्टानिष्ट गति, इष्टानिष्ट स्थिति, इष्टानिष्टलावण्य, इष्टानिष्ट यशःकीर्ति इष्टानिष्ट उत्थानकर्म,

---

"चउरिंदिया नवट्ठाणाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" ચતુરિન્દ્રિય જીવો નવ સ્થાનોનો અનુભવ કરે છે. તેમને કર્ણેન્દ્રિય હોતી નથી, તેથી તેઓ શબ્દનો અનુભવ કરી શકતા નથી બાકીનાં નવ સ્થાનોનો તેઓ અનુભવ કરે છે. આ ઇષ્ટાનિષ્ટ રૂપ સ્થાનો આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવા.

"पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दस ठाणाइ पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો છે, તેઓ પણ પૂર્વોક્ત દસ સ્થાનોનો જ અનુભવ કરે છે. "तंजहा-इट्ठाणिट्ठा सद्दा जाव परक्कमे" તે સ્થાનો નીચે પ્રમાણે છે-(૧) ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દ, (૨) ઇષ્ટાનિષ્ટ રૂપ, (૩) ઇષ્ટાનિષ્ટ રસ, (૪) ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શ, (૫) ઇષ્ટાનિષ્ટ ગંધ, (૬) ઇષ્ટાનિષ્ટ ગતિ, (૭) ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્થિતિ, (૮) ઇષ્ટાનિષ્ટ યશ અને કીર્તિ (૧૦) ઇષ્ટાનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય,

इष्टानिष्टान् उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान् प्रत्यनुभवन्तः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः विहरन्ति इति सम्बन्धः । 'एवं मणुस्सा वि' एवं-तथैव, मनुष्या अपि दशस्थानानि इष्टानिष्टानि शब्दाद्युत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान्तानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-तिष्ठन्ति । 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिका देवाः यथा असुरकुमारा दश स्थानानि इष्टादि शब्दाद्युत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमान्तानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति तथैव वानव्यन्तरादयोऽपि दशस्थानानि इष्टान्येव शब्दादि पराक्रमन्तानि प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥ सू० २ ॥

देवविशेषवक्तव्यता ।

मूलम्-"देवे णं भंते! महिड्डिए जाव महासोक्खे बाहिरिए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू, तिरियपव्वयं वा, तिरियभित्तिं वा उल्लंघेत्तए वा? पलंघेत्तए वा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, देवे णं भंते! महिड्डिए जाव महासोक्खे बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू, तिरियजाव पलंघेत्तए वा, हंता पभू, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति॥सू०३॥

बल, वीर्य, पुरुषकार एवं पराक्रम इन १० स्थानों का पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अनुभव करते हैं। 'एवं मणुस्सा वि' इसी प्रकार से मनुष्य भी इन्ही पूर्वोक्त इष्टानिष्ट दश ही स्थानों का अनुभव करते हैं। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक देव ये असुरकुमारों के जैसा इष्ट शब्द आदि उत्थान, कर्म, बल, वीर्य पुरुषकार पराक्रम तक के १० स्थानों का अनुभव करते हैं।सू०२।

પુરુષકાર અને પરાક્રમ આ દસ સ્થાનોનો પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો અનુભવ કરે છે. "एवं मणुस्सा वि" એજ પ્રમાણે મનુષ્યો પણ પૂર્વોક્ત ઇષ્ટાનિષ્ટા દસ સ્થાનોનો જ અનુભવ કરે છે. ' वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा " વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વમાનિક દેવો, અસુરકુમારોના જેવાં જ ઇષ્ટ શબ્દથી લઇને ઇષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ બલ, વીર્ય પુરુષકાર અને પરાક્રમ પર્યન્તના ૧૦ ઇષ્ટ સ્થાનોનો અનુભવ કરે છે. ॥સૂ૦૨॥

छाया—देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको यावत् महासौख्यो बाह्यान् पुद्गलान् आपर्यादाय प्रभुः, तिर्यक्पर्वतं वा तिर्यग्भित्तिं वा उल्लङ्घयितुं वा, प्रलङ्घयितुं वा ? गौतम ? नायमर्थः, समर्थः, देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको यावत् महासौख्यो बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभुः तिर्यग् यावत् प्रलङ्घयितुं वा ? हन्त प्रभुः' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ३ ॥

टीका—देवसम्बन्धिविशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'देवे णं भंते' इत्यादि । 'देवे णं भंते ! महड्ढिए जाव महासोक्खे बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू तिरियपव्वयं वा, तिरियभित्तिं वा उल्लंघेत्तए वा, पलंघेत्तए वा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! देवः खलु महर्द्धिको यावत्-महाद्युतिको महाबलः, महासौख्यः किं बाह्यान्-बहिः स्थितान् भवधारणीयशरीरव्यतिरिक्तान् पुद्गलान् अपर्यादाय-अगृहीत्वैव, तिर्यक्पर्वतं वा गच्छतो मार्गावरोधकं तिर्यग्भित्तिं वा तादृशं तिर्यग्रूपेण स्थितं कुड्यं वा उल्लङ्घयितुं वा-सकृत् अतिक्रमितुं वा, प्रलङ्घयितुं वा

देवविशेषवक्तव्यता—

'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महासोक्खे' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने देव के सम्बन्ध में विशेष वक्तव्यता कही है-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महासोक्खे बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू तिरियपव्वयं वा, तिरियभित्तिं वा उल्लंघेत्तए वा पलंघेत्तए वा' हे भदन्त ! महर्द्धिक यावत्-महाद्युतिक, महाबलशाली महासौख्यादि विशिष्ट देव भवधारणीय शरीर से व्यतिरिक्त पुद्गलों को ग्रहण किये बिना तिरछे पर्वत को-जाते समय रास्ते को तिरछे रूप में रोककर खडे हुए पर्वत को, अथवा-जाते समय रास्ते को रोक कर तिरछेरूप में स्थित

—દેવવિશેષ વક્તવ્યતા—

" देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महासोक्खे" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે દેવના સંબંધમાં વિશેષ વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- "देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महासोक्खे बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू तिरियपव्वयं वा, तिरियभित्तिं वा उल्लंघेत्तए वा पलंघेत्तए वा" હે ભગવન્ ! મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાબળયુક્ત, મહાસુખસંપન્ન દેવ શું ભવધારણીય શરીર સિવાયના બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના જ તિરછા પર્વતનું (જવાના માર્ગમાં રસ્તો રોકીને તિરછે રૂપે રહેલા પર્વતનું) અથવા ભીંતનું

-पुनःपुनः सम्यक्तया अतिक्रमितुं प्रभुः-समर्थो भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, महर्द्धिको देवो बाह्यान् पुद्गलान् अप र्यादाय मार्गावरोधकं तिर्यक्पर्वतम् , तिर्यक्कुडयं वा उल्लङ्घयितुं प्रलङ्घयितुं वा नो प्रभुः-समर्थो न भवतीतिभावः। गौतमः पृच्छति-'देवे णं भंते ! महिड्डिए जाव महसोक्खे बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू तिरियजाव पलंघेत्तएवा ?' हे भदन्त ! देवः खलु महर्द्धिको यावत्-महाद्युतिकः, महाबलः, महायशाः, महा-सौख्यः किं बाह्यान्-भवधारणीयशरीरव्यतिरिक्तान् पुद्गलान्, पर्यादाय-गृहीत्वैव तिर्यग् यावत्-पर्वतं वा-गच्छतो देवस्य मार्गावरोधकं तिर्यग्रूपेण मध्ये स्थितं पर्व-

भित्ति को, उल्लंघन करने के लिये-एक ही बार में लांघने के लिये, या प्रलंघन करने के लिये या बारबार अच्छे प्रकार से अतिक्रमण करने के लिये-समर्थ हो सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् महर्द्धिक देव बाह्यपुद्गलों को ग्रहण किये विना मार्गावरोधक तिरछे पर्वत को या तिरछी भींत को उल्लंघन करने के लिये प्रलंघन करने ने लिये समर्थ नहीं हो सकता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'देवे णं भंते ! महिड्डिए जाव महासोक्खे बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू तिरिय जाव पलंघेत्तए वा' हे भदन्त ! महर्द्धिक यावत्-महाद्युतिक, महाबलिष्ठ, महायशस्वी, महासुखी देव बाह्यपुद्गलों को-भवधारणीय शरीर से व्यतिरिक्त पुद्गलों को-ग्रहण करके ही क्या तिर्यग् पर्वत को, चलते हुए देव के मार्ग

(રસ્તો રોકીને તિરછા રૂપે રહેલી ભીંતનું) ઉલ્લંઘન કરવાને (એક જ વાર તેને પાર કરવાને) અથવા પ્રલંઘન કરવાને (વારંવાર તેને પાર કરવાને) સમર્થ હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! એવું બની શકતું નથી. એટલે કે મહર્દ્ધિક દેવ બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના માર્ગાવરોધક તિરછા પર્વતો કે તિરછી ભીંતનું ઉલ્લંઘન કે પ્રલંઘન કરવાને સમર્થ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"देवेणं भंते ! महिड्ढिए जाव महासोक्खे बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू तिरिय जाव पलंघेत्तए वा" હે ભગવન્ ! મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાબલિષ્ટ, મહાયશસ્વી અને મહાસુખી દેવ શું બાહ્ય પુદ્ગલોને (ભવધારણીય શરીરનાં પુદ્ગલો સિવાયનાં પુદ્ગલોને) ગ્રહણ કરીને જ

मित्यर्थः तिर्यग्भित्तिं वा-तादृशं तिर्यग्रूपेण स्थितं कुड्यमित्यर्थः, उल्लङ्घयितुं वा सकृद्अतिक्रमितुं वा प्रलङ्घयितुं वा-पौनः पुन्येन अतिक्रमितुं वा प्रभुः-समर्थो भवेत् ? भगवानाह-'हंता, पभू' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, महर्द्धिको देवो वाह्यान् पुद्गलान् पर्यादायैव मार्गावरोधकं तिर्यग्रूपेण स्थितं पर्वतं वा, तिर्यग्भित्तिं वा उल्लङ्घयितुं वा प्रलङ्घयितुं वा प्रभुः समर्थो भवेदिति भावः। अन्ते गौतम-आह-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० ३ ॥

पञ्चमोद्देशकः समाप्तः

अवरोध कर बीच में तिरछेरूप में खडे हुए पर्वत को-अथवा इसीरूप से बीच में आई हुई भित्ति को, उल्लंघन करने के अथवा प्रलंघन करने के लिये समर्थ हो सकता है क्या ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, पभू' हां, गौतम ! सत्य है। महर्द्धिक देव बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके अपने मार्गावरोधक तिरछे रूप में बीच में पडे हुए पर्वत को उल्लंघन करने के लिये अथवा प्रलंघन करने के लिये समर्थ हो सकता है। अब अन्त में प्रभु से गौतम कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपने जो यह विषय कहा है वह सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त ! आपने जो कहा है वह सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कहकर वे गौतम ! यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ३ ॥

॥ पंचम उद्देशक समाप्त १४-५ ॥

શું માર્ગાવરોધન તિરછા પર્વતનું અથવા ભીંતનું ઉલ્લંઘન કરવાને અથવા પ્રલંઘન કરવાને સમર્થ હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, पभू" હા, ગૌતમ ! એવું બની શકે છે. એટલે કે મહર્દ્ધિક દેવ બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, પોતાના માર્ગને રોકીને ઊભેલા પર્વત અથવા ભીંતનું ઉલ્લંઘન અથવા પ્રલંઘન કરવાને સમર્થ હોય છે.

હવે સૂત્રને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કહે છે કે-"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" "હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયને અનુલક્ષીને જે કહ્યું તે સત્ય જ છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે." આ પ્રમાણે કહીને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦૩॥

॥ પંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૪-૫ ॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते-
नैरयिकादिजीववक्तव्यता ॥

मूलम्-"रायगिहे जाव एवं वयासी-नेरइया णं भंते! किमाहारा, किं परिणामा, किं जोणिया, किं ठितीया पण्णत्ता? गोयमा! नेरइया णं पोग्गलाहारा, पोग्गलपरिणामा, पोग्गल-जोणिया, पोग्गलट्ठितीया, कम्मोवगा, कम्मनियाणा, कम्मट्ठिती-या, कम्मुणामेव विप्परियासमेंति, एवं जाव वेमाणिया ॥सू० १॥

छाया राजगृहे यावत् एवम् अवदीत्-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमाहाराः, किम्परिणामाः, किं योनिकाः किं स्थितिकाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! नैरयिकाः खलु पुद्गलाहाराः पुद्गलपरिणामाः पुद्गलयोनिकाः, पुद्गलस्थितिकाः, कर्मोपगाः, कर्म-निदानाः कर्मस्थितिका, कर्मणैव विपर्यासं यन्ति, एवं यावद्-वैमानिकाः॥सू० १॥

टीका—पञ्चमोद्देशके नैरयिकादि जीववक्तव्यतायाः प्ररूपितत्वेन षष्ठो-देशकेऽपि तद्वक्तव्यतामेव प्रकारान्तरेण प्ररूपयितुमुपक्रमते 'रायगिहे' इत्यादि। 'रायगिहे जाव एवं वयासी'-राजगृहे यावद्-नगरे स्वामी समवसृतः, धर्मकथां-श्रोतुं पर्षद् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो

छट्ठे उद्देशेका प्रारंभ
नैरयिकादिजीववक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ--पंचम उद्देशे में नैरयिक आदि जीवों की वक्तव्यता प्ररू-पित हुई है। इस छठे उद्देशे में भी उसी वक्तव्यता को सूत्रकार ने प्रकारान्तर से प्ररूपित की है-'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहनगरमें महावीरस्वामी पधारे, धर्मकथा सुनने के लिये परिषदा

—નૈરયિકાદિ જીવવક્તવ્યતા—

"रायगिहे जाव एवं वयासी" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ-પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં નારકાદિ જીવોની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં પણ એજ જીવોની વક્તવ્યતાનું પ્રકારાન્તરે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. "रायगिहे जाव एवं वयासी" રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા ધર્મકથા સાંભળવાને પરિષદ નીકળી

गौतमः प्राञ्जलिपुटः पर्युपासीनः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'नेरयाणं भंते ! किमाहारा, किं परिणामा, किं ठिइया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किमाहारयन्तीति किमाहाराः ? किमाहारितं सत् परिणमयन्तीति किम्परिणामाः ? किं योनिकाः-का योनिः-उत्पत्तिस्थानं येषां ते किं योनिकाः ? एवं किं स्थितिकाः-का स्थितिः-अवस्थानहेतुर्येषां ते किं स्थितिकाः प्रज्ञप्ताः-भगवानाह-'गोयमा ! नेरइयाणं पोग्गलाहारा, पोग्गलपरिणामा, पोग्गलजोणिया, पोग्गलट्ठिइया, कम्मोवगा, कम्मनियाणा, कम्मट्ठिइया, कम्मुणामेव विप्परियासं यंति, एवं जाव वेमाणिया' हे गौतम ! नैरयिकाः खलु पुद्गलाहाराः-पुद्गलानाहरयन्तीति-पुद्गलाहाराः पुद्गलपरिणामाः पुद्गलान् आहारितवान् परिणमयन्तीति पुद्गलपरिणामाः, पुद्गलयोनिकाः पुद्गलाः-शीतोष्णस्पर्शाः योनिः-उत्पत्तिस्थानं येषां ते

निकली और वह धर्मकथा सुनकर अपने २ स्थान पर गई। तब धर्मश्रवणाभिलाषी गौतम ने दोनों हाथ जोडकर बडे विनय के साथ प्रभु से इस प्रकार पूछा-'नेरइया णं भंते ! किमाहारा, किं परिणामा, किं जोणिया, किं ठिइया पण्णत्ता' हे भदन्त ! नैरयिक किसका आहार करते हैं ? आहारित वस्तु का परिणाम कैसा होता है ? अर्थात् वे उस आहार के उपयोग में लाई गई वस्तु को किस रूप में परिणमाते हैं। इनकी उत्पत्ति के स्थान क्या हैं ? इनके अवस्थान का हेतु क्या है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नेरइयाणं पोग्गलाहारा, पोग्गलपरिणामा, पोग्गलजोणिया, पोग्गलट्ठिइया, कम्मोवगा, कम्मनियाणा, कम्मट्ठिइया, कम्मुणामेव विप्परियासं यंति' हे गौतम ! नैरयिक ! पुद्गल का आहार करते हैं, आहारित पुद्गलों को पुद्गल रूप में ही परिणमाते हैं। शीत उष्ण स्पर्श वाले पुद्गल

ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ ત્યાર બાદ ધર્મશ્રવણ કરવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-" णेरइया णं भंते ! किमाहारा, किं परिणामा, किं जोणिया, किं ठिइया पण्णत्ता ?" હે ભગવન્ ! નારકો કઈ વસ્તુનો આહાર કરે છે? આહાર રૂપે ઉપયોગમાં લીધેલી વસ્તુને તેઓ કયા રૂપે પરિણમાવે છે? તેમની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન કયાં છે ? તેમના અવસ્થાનનો હેતુ શો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! नेरइयाणं पोग्गलाहारा, पोग्गलपरिणामा, पोग्गलजोणिया, कम्मोवगा, कम्मनियाणा, कम्मट्ठिइया, कम्मुणामेव विप्परियासं यंति " હે ગૌતમ ! નારકો પુદ્ગલનો આહાર કરે છે, આહારિત પુદ્ગલોને પુદ્ગલ રૂપે જ પરિણમાવે છે, શીતઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો

तथाविधाः भवन्ति, नैरयिकाणां शीतयोनित्वात् उष्णयोनित्वाच्च, पुद्गलस्थितिकाः-पुद्गलाःआयुष्यकर्मपुद्गलाः स्थितिः नरके अवस्थानहेतुः येषां ते तथाविधाः भवन्ति। तेषां पुद्गलस्थितिहेतुत्वमाह-कर्मोपगा-कर्मज्ञानावरणादिकं पुद्गलरूपमुपगच्छन्ति -बन्धनद्वारेणोपयान्तीति कर्मोपगाः, कर्मनिदानाः-कर्मनिदानं कारणं नैरयिकत्व-निमित्तं कर्मबन्धनिमित्तं वा येषां ते कर्मनिदानाः, कर्मस्थितिकाः-कर्मणः कर्म पुद्गलेभ्यः सकाशात् स्थितिरायुः स्थितिर्येषां ते कर्मणैव-हेतुभूतेन विपर्यासं पर्या-यान्तरं-पर्याप्तापर्याप्तादिकं यन्ति-प्राप्नुवन्ति अतस्ते पुद्गलस्थितिका भवन्ति, एवं-रीत्या, यावत्-असुरकुमारादिभवनवासिनः, पृथिवीकायिकादयः, एके न्द्रियाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, मनुष्याः, वानव्यन्तराः ज्योतिषिकाः, वैमानिकाश्चचतुर्विंशतिदण्डकप्रतिपाद्याः पुद्गलाहाराः, पुद्गलपरिणामाः, पुद्गलयोनिकाः, पुद्गलस्थितिकाः कर्मोपगाः, कर्मनिदानाः कर्म-स्थितिकाः कर्मणैव विपर्यासमायान्तीतिभावः ॥ सू० १ ॥

इनकी योनि है, क्योंकि नैरयिकों की योनि शीत एवं उष्ण कही गई है। इनको नरक में रहने के कारण आयुष्यकर्मरूप पुद्गल हैं। ये बंध द्वारा ज्ञानावरणादिक कर्मरूप पुद्गल को प्राप्त करते हैं। इनकी नैरयिकता का कारण या कर्मबंध का कारण कर्म ही है। कर्म पुद्गलों से ही इनकी आयुस्थिति है और ये हेतुभूत कर्म से ही पर्याप्त आदि पर्या-यान्तररूप विपर्यास को प्राप्त करते हैं इसलिये पुद्गलस्थितिक कहे गये हैं। इसी रीति से 'एवं जाव वेमाणिया' असुरकुमारादि भवनवासी, पृथिवी कायिकादिक एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, तीन इन्द्रिय जीव, चतुरिन्द्रिजीव पंचेन्द्रियतिर्यञ्च, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, और वैमानिक ये चौवीसदण्डक प्रतिपाद्यजीव पुद्गल आहारवाले, पुद्गलपरिणामवाले,

તેમની યોનિ છે, કારણ કે નારકોની યોનિ શીત અને ઉષ્ણ કહી છે. આયુ-ષ્યકર્મ રૂપ પુદ્ગલોને કારણે જ તેમને નરકમાં રહેવું પડે છે. તેઓ બંધ દ્વારા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મરૂપ પુદ્ગલોને પ્રાપ્ત કરે છે. તેમની નરકાવ-સ્થાનું કારણ અથવા કર્મબંધનું કારણ કર્મ જ છે. કર્મપુદ્ગલોને કારણે જ તેમની આયુસ્થિતિ છે, અને તેઓ હેતુભૂત કર્મને કારણે જ પર્યાપ્ત, અપ-ર્યાપ્ત આદિ પર્યાયાન્તર રૂપ વિપર્યાસને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી તેમને પુદ્ગલ-સ્થિતિક કહ્યા છે, "एवं जाव वेमाणिया" એજ પ્રમાણે અસુરકુમારાદિ ભવનવાસી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ મનુષ્ય, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો, આ ૨૪ દંડક પ્રતિપાદ્ય જીવો પણ પુદ્ગલાહારી, પુદ્ગલપરિણામવાળા, પુદ્ગલયોનિ-

नैरयिकाद्याहारवक्तव्यता।

मूलम्—"नेरइया णं भंते! किं वीइदव्वाइं आहारेंति, अवीचिदव्वाइं आहारेंति? गोयमा! नेरइया वीचिदव्वाइं पि आहारेंति, अवीचिदव्वाइं पि आहारेंति, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—नेरइया वीचिदव्वाइं पि तं चेव जाव आहारेंति? गोयमा! जे णं नेरइया एगपएसूणाइं पि दव्वाइं आहारेंति? तेणं नेरइया वीचिदव्वाइं आहारेंति, जे णं नेरइया पडिपुन्नाइं दव्वाइं आहारेंति, तेणं नेरइया अवीचिदव्वाइं आहारेंति से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ जाव आहारेंति, एवं जाव वेमाणिया आहारेंति ॥सू० २॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त! किं वीचिद्रव्याणि आहरंति, अवीचिद्रव्याणि आहरंति? गौतम! नैरयिका वीचिद्रव्याण्यपि आहरंति, अवीचिद्रव्याण्यपि आहरंति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते—नैरयिका वीचिद्रव्याण्यपि, तच्चैव यावत् आहरंति? गौतम! ये खलु नैरयिकाः एकप्रदेशोनान्यपि द्रव्याणि आहरंति, ते खलु नैरयिकाः वीचिद्रव्याणि आहरंति, ये खलु नैरयिकाः प्रतिपूर्णानि द्रव्याणि आहरंति, ते खलु नैरयिका अवीचिद्रव्याणि आहरंति, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते—यावद्—आहरंति, एवं यावद् वैमानिका आहरंति ॥ सू० २ ॥

टीका—नैरयिकादीनामाहारवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—'नेरइया णं भंते! इत्यादि। 'नेरयिया णं भंते! किं वीइदव्वाइं आहारेंति? अवीइदव्वाइं आहा-

---

पुद्गलयोनिवाले, पुद्गलस्थितिवाले कर्मोपग, कर्मनिदानवाले कर्मस्थिति वाले, और, कर्मद्वारा ही विपर्यास—पर्यायान्तरवाले होते हैं ॥ सू० १ ॥

नैरयिकाद्याहारवक्तव्यता—

'नेरइया णं भंते! किं वीइदव्वाइं आहारेंति' इत्यादि।

વાળા, પુદ્ગલસ્થિતિવાળા, કર્મોપગ, કર્મનિદાનવાળા, કર્મસ્થિતિવાળા, અને કર્મ દ્વારા જ વિપર્યાસવાળા (પર્યાયાન્તરવાળા) હોય છે. ॥સૂ૦૧॥

रेंति ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् वीचिद्रव्याणि वीचिः-विवक्षितद्रव्याणां तदवयवस्य च परस्परेण पृथग् भावः, तत् प्रधानानि द्रव्याणि वीचि द्रव्याणि-एकादिप्रदेशन्यूनानीति भावः । आहारयन्ति ? किं वा अवीचि-द्रव्याणि-पूर्वोक्तवीचिद्रव्यभिन्नानि द्रव्याणि आहरन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! नेरइया वीइदव्वाइं पि आहारेंति, अवीइदव्वाइं पि आहारेंति' हे गौतम ! नैरयिका वीचिद्रव्याणि अपि आहरन्ति, अथ च अवीचि द्रव्याण्यपि आहरन्ति, तत्र यावता द्रव्यसमुदायेन आहारः पूर्णो भवति स एकादि प्रदेशोनः आहारो वीचि द्रव्याणि व्यपदिश्यन्ते, सर्वप्रदेशपरिपूर्णस्तु आहारः अवीचि द्रव्याणि व्यपदिश्यन्ते, एतदेव प्रश्नोत्तराभ्यां विशदयति-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-

---

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने नैरयिकादिकों के आहार की वक्तव्यता की प्ररूपणा किया है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'नेरइया णं भंते ! किं वीइदव्वाइं आहारेंति ? अवीइदव्वाइं आहारेंति' हे भदन्त ! नैरयिक क्या वीचिद्रव्यों का आहार करते हैं ? या अवीचि-द्रव्यों का आहार करते हैं ? विवक्षित-द्रव्यों का और उनके अवयव जो परस्पर में पृथक्भाव है उसका नाम वीचि है, इस वीचिप्रधान जो द्रव्य हैं, वे विचिद्रव्य हैं तात्पर्य कहने का यह है । कि संपूर्ण आहार से एकादिप्रदेशन्यून जो आहार है वह वीचिद्रव्य है । तथा जितने पुद्गल द्रव्य के समुदाय से संपूर्ण आहार होता है वह अवीचिद्रव्य है । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नेरइया वीइदव्वाइं पि आहारेंति, अवीइ-दव्वाइं पि आहारेंति' हे गौतम ! नारक वीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं और अवीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं । 'से केणट्ठेणं

—નૈરયિકાદિ આહારવક્તવ્યતા—

"नेरइया णं भंते ! किं वीइदव्वाइं आहारेंति" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે નારકાદિ જીવોના આહારની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"नेरइया णं भंते ! किं वीइदव्वाइं आहारेंति, अवीइदव्वाइं आहारेंति ?" હે ભગવન્ ! શું નારકો વીચિદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, કે અવીચિદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? (વિવક્ષિત દ્રવ્યોનો અને તેમના અવયવોનો પરસ્પરમાં જે પૃથક્ (અલગતા રૂપ) ભાવ છે, તેનું નામ 'વીચિ' છે. આ વીચિપ્રધાન જે દ્રવ્ય છે, તેમનું નામ વીચિદ્રવ્ય છે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે—સંપૂર્ણ આહાર કરતાં એકાદિ પ્રદેશ જેટલો ન્યૂન જે આહાર છે, તેનું નામ વીચિ દ્રવ્યાહાર છે, તથા જેટલા પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમુદાય હોય, તે સમુદાયથી જે આહાર પૂર્ણ હોય છે તેને અવીચિદ્રવ્યાહાર કહે છે.

नेरइया वीइदव्वाइं पि तं चेव जाव आहारेंति ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! तत् अथ, केनार्थेन एवमुच्यते–नैरयिका वीचिद्रव्याण्यपि तदेव–पूर्वोक्तरीत्यैव वीचिद्रव्याण्यपि आहरन्ति, अवीचिद्रव्याण्यपि आहरन्तीति ? भगवानाह– 'गोयमा ! जे णं नेरइया एगपएसूणाइं पि दव्वाइं आहारेंति, तेणं नेरइया वीइदव्वाइं आहारेंति ' हे गौतम ! ये खलु नैरयिका एकप्रदेशोनान्यपि द्रव्याणि आहरन्ति, ते खलु नैरयिका वीचिद्रव्याणि आहरन्ति, 'जे णं नेरइया पडिपुन्नाइं दव्वाइं आहारेंति, तेणं नेरइया अवीचिदव्वाइं आहारेंति ' ये खलु नैरयिकाः सर्वप्रदेशैः प्रतिपूर्णानि द्रव्याणि आहरन्ति ते खलु नैरयिकाः अवीचिद्रव्याणि आहरन्ति । प्रकृतमुपसंहरन्नाह–' से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–जाव

भंते ! एवं वुच्चइ, नेरइया वीइदव्वाइं पि तं चेव जाव आहारेंति हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नैरयिक वीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं और अवीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जे णं नेरइया एगपएसूणाइं पि दव्वाइं आहारेंति ते णं नेरइया वीचिदव्वाइं आहारेंति' हे गौतम ! जो नैरयिक एकप्रदेश भी कम द्रव्यों का आहार करते हैं वे नैरयिक वीचिद्रव्यों का आहार करते हैं 'जे णं नेरइया पडिपुन्नाइं दव्वाइं आहारेंति, ते णं नेरइया अवीचिदव्वाइं आहारेंति' तथा जो नैरयिक सर्वप्रदेशों से परिपूर्ण द्रव्यों का आहार करते हैं वे नैरयिक अवीचिद्रव्यों का आहार करते हैं । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! नेरइया वीइदव्वाइं पि आहारेंति, अवीइदव्वाइं पि आहारेंति " હે ગૌતમ ! નારકો વીચિદ્રવ્યોનો આહાર પણ કરે છે અને અવીચિદ્રવ્યોનો આહાર પણ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, नेरइया वीइदव्वाइं पि तंचेव जाव आहारेंति ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નારકો વીચિ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને અવીચિદ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! जे णं नेरइया एगपएसूणाइं पि दव्वाइं आहारेंति, तेणं नेरइया वीचिदव्वाइं आहारेंति " હે ગૌતમ ! જે નારકો એક પ્રદેશ ન્યૂન દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તેઓ વીચિદ્રવ્યોનો આહાર કહે છે, " जेणं नेरइया पडिपुन्नाइं दव्वाइं आहारेंति, तेणं नेरइया अवीचिदव्वाइं आहारेंति " તથા જે નારકો સર્વ પ્રદેશોથી પરિપૂર્ણ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તે નારકો અવીચિદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે " से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं

आहारेंति' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवमुच्यते यावत्-नैरयिका वीचि द्रव्याणि अपि आहरन्ति, अथ च अवीचिद्रव्याण्यपि आहरन्ति, 'एवं जाव वेमाणिया आहारेंति' एवं पूर्वोक्त नैरयिकवदेव यावत्-असुरकुमाराद्यारभ्य वैमानिकपर्यन्ताः वीचिद्रव्याण्यपि आहरंति, अथ च अवीचिद्रव्याण्यपि आहरन्ति॥सू०२॥

वैमानिककामभोगवक्तव्यता।

मूलम्-"जाहे णं भंते! सक्के देविंदे देवराया दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजिउं कामे भवइ से कहमियाणिं पकरेइ ? गोयमा! ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया एगं महं नेमि पडिरूवगं विउव्वइ, एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिन्नि जोयणसयसहस्साइं जाव अद्धंगुलं च किंचिविसेसाहियं परिक्खेवे णं, तस्स णं नेमिपडिरूवगस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव मणीणं फासे, तस्स णं नेमिपडिरूवगस्स बहुमज्झदेसभाये, तत्थ णं महं एगं पासायवडेंसगं विउव्वइ, पंच जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसिय वन्नओ जाव पडिरूवं,

---

आहारेंति' इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है नैरयिक वीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं और अवीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं। 'एवं जाव वेमाणिया आहारेंति' इसी नैरयिक कथन के जैसा यावत्-असुरकुमार से लेकर वैमानिक तक के देव वीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं और अवीचिद्रव्यों का भी आहार करते हैं ऐसा कथन जानना चाहिये ॥सू० २॥

वुच्चइ जाव आहारेंति " હે ગૌતમ ! આ કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારકો વીચિદ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને અવીચિદ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે. "एवं जाव वेमाणिया आहारेंति" નારકોની જેમ જ અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વીચિદ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને અવીચિદ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે, એવું કથન સમજવું. ॥સૂ૦૨॥

तस्स णं पासायवडिंसगस्स उल्लोए पउमलयभत्तिचित्ते जाव पडिरूवे, तस्स णं पासायवडेंसगस्स अंतो बहुसमरणिज्जे भूमिभागे जाव मणीणं फासो, मणिपेढिया अट्ठ जोयणिया जहा वेमाणियाणं। तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं महं एगं देवसयणिज्जं विउव्वइ, सयणिज्ज वण्णओ जाव पडिरूवे, तत्थ णं से सक्के देविंदे देवराया अट्ठहिं अग्गमहिसीहिं सपरिवाराहिं दोहि य अणीएहिं नट्टाणीएण य गंधव्वाणीएण य सद्धिं महयाहय नट्ट जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ। जाहे ईसाणे देविंदे देवराया दिव्वाइं जहा सक्के तहा ईसाणे वि निरवसेसं। एवं सणंकुमारे वि। नवरं पासायवडेंसओ छ जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं तिन्नि जोयणसयाइं विक्खंभेणं, मणिपेढिया तहेव अट्ठ जोयणिया, तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगं सीहासणं विउव्वइ सपरिवारं भाणियव्वं, तत्थ णं सणंकुमारे देविंदे देवराया बावत्तरीए सामाणियसाहस्सीहिं बावत्तरीहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहि य बहुहिं सणंकुमारकप्पवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं सद्धिं संपरिवुडे महया जाव विहरइ। एवं जहा सणंकुमारे तहा जाव आरणो, अच्चुओ नवरं जो जस्स परिवारो सो तस्स भाणियव्वो, पासाय उच्चत्तं जं सएसु सएसु कप्पेसु विमाणाणं उच्चत्तं अद्धद्धं वित्थारो जाव अच्चुयस्स नव जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्ध पंचमाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं, तत्थ णं गोयमा! अच्चुए देविंदे देवराया

दसहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव विहरइ। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥सू० ३॥

चउद्दसे सए छट्ठो उद्देसो समत्तो।

छाया—यदा खलु भदन्त! शक्रो देवेन्द्रो देवराजो दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तुकामो भवति, तत्कथमिदानीं प्रकरोति? गौतम! तदैव खलु स शक्रो देवेन्द्रो देवराजः एकं महत् नेमिप्रतिरूपकं विकुर्वति, एकं योजनशतसहस्रम् आयामविष्कम्भेण, त्रीणि योजनशतसहस्राणि यावत् अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद् विशेषाधिकम् परिक्षेपेण, तस्य खलु नेमिप्रतिरूपकस्य उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, यावद्-मणीनां स्पर्शः, तस्य खलु नेमिप्रतिरूपकस्य बहुमध्यदेशभागे तत्र खलु महान्तम् एकं प्रासादावतंसकं विकुर्वति पञ्चयोजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन, सार्द्धद्वे योजनशते विष्कम्भेण, अभ्युद्गतोच्छ्रितादिवर्णकः, यावत् प्रतिरूपम्, तस्य खलु प्रासादावतंसकस्य उल्लोचः पद्मलताभक्तिचित्रो यावत्-प्रतिरूपः, तस्य खलु प्रासादावतंसकस्यान्तो बहुसमरमणीयो भूमिभागो यावद् मणीनां स्पर्शः, मणिपीठिका अष्टयोजनिका यथा वैमानिकानाम्, तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि महत् एकम् देवशनीयम् विकुर्वति, शयनीयवर्णको यावत् प्रतिरूपकम्, तत्र खलु स शक्रो देवेन्द्रो देवराजः अष्टाभिः अग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिः, द्वाभ्यां च अनीकाभ्यां नाटयानीकेन च गन्धर्वानीकेन च सार्द्धं महताहतनाटय यावद् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, यदा ईशानो देवेन्द्रो देवराजो दिव्यान् यथा शक्रस्तथा ईशानोऽपि निरवशेषम्, एवं सनत्कुमारोऽपि, नवरम् प्रासादावतंसकः षट्योजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन, त्रीणि योजनशतानि विष्कम्भेण, मणिपीठिका तथैव अष्टयोजनिका, तस्याः खलु मणिपीठिकायाः उपरि, अत्र खलु महत् एकं सिंहासनं विकुर्वति सपरिवारं भणितव्यम्, तत्र खलु सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजो द्वासप्तत्या सामानिकसाहस्रिकैः यावत् चतसृभिः द्वासप्ततिभिः आत्मरक्षकदेवसाहस्रिकैश्च बहुभिः सनत्कुमारकल्पवासिभिः वैमानिकैः देवैस्सार्द्धं संपरिवृतो महता यावत् विहरति, एवं यथा सनत्कुमारस्तथा यावत्-आरणः, अच्युतः, नवरं यो यस्य परिवारः स तस्य भणितव्यः, प्रासादोच्चत्वं यत् स्वेषु स्वेषु कल्पेषु विमानानामुच्चत्वम्, अर्द्धार्द्धं विस्तारो यावत्-अच्युतस्य नवयोजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन, अर्द्धपञ्चमानि योजनशतानि विष्कम्भेण, तत्र खलु गौतम! अच्युतो देवेन्द्रो देवराजो दशभिस्सामानिकसाहस्रिकैः यावत् विहरति, शेषं तदेव, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति॥ सू० ३ ॥

इतिचतुर्दशशतके षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—पूर्वं वैमानिकानामाहारभोगस्य प्ररूपितत्वेन अत्र वैमानिकविशेषस्य कामभोगान् प्ररूपयितुमाह–'जाहे णं भंते! इत्यादि। 'जाहे णं भंते! सक्के देविंदे देवराया दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजिउं कामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! यदा खलु शक्रो देवेन्द्रो देवराजो दिव्यान् भोगभोगान्–भुज्यन्ते इति भोगाः शब्दादयः, भोगार्हा भोगाः भोगभोगाः मनोज्ञस्पर्शादयस्तान्, भोक्तुकामः– अनुभवितुकामो भवति, तत्–अथ, तदा कथं–केन प्रकारेण, इदानीं–तदानीं तान् भोगान् प्रकरोति–भोक्तुंप्रवर्तते? भगवानाह–'गोयमा! ताहेचेव णं से सक्के देविंदे देवराया एगं महं नेमिपडिरूवगं विउव्वइ एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिन्नि जोयणसय-

वैमानिककामभोगवक्तव्यता—

'जाहे णं भंते! सक्के देविंदे देवराया' इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले वैमानिक देवों के आहार एवं भोग की प्ररूपणा की गई हैं, अब सूत्रकार यहां वैमानिक विशेष के कामभोगों की प्ररूपणा कर रहे हैं। इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है–'जाहे णं भंते! सक्के देविंदे देवराया दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजिउं कामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ' हे भदन्त! जब देवेन्द्र देवराज शक्र दिव्य भोगभोगों को –भोगने योग्य शब्दादिकों को, एवं मनोज्ञस्पर्शादिकों को भोगने का अभिलाषी होता है–तब वह किस प्रकार से उन्हें भोगता है? किस प्रकार की उन्हें भोगने के लिये प्रवृत्ति करता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया एगं महं नेमि-

—વૈમાનિક કામભોગ વક્તવ્યતા—

"जाहेणं भंते! सक्के देविंदे देवराया" ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–આ પહેલાના સૂત્રોમાં વૈમાનિક દેવોના આહાર અને ભોગની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. હવે સૂત્રકાર વૈમાનિક દેવવિશેષના કામભોગોની પ્રરૂપણા કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"जाहे णं भंते! सक्के देविंदे देवराया दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजिउं कामे भवइ, से कहमियाणिं पकरेइ?" હે ભગવન્! જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્રને દિવ્ય ભોગભોગોને (ભોગવવા યોગ્ય શબ્દાદિકોને અને મનોજ્ઞ સ્પર્શાદિકોને) ભોગવવાની ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે તે કેવી રીતે તેમને ભોગવે છે? તેમને ભોગવવાને માટે તે કેવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–"गोयमा! ताहे चेवणं से सक्के

सहस्साइं जाव अद्धंगुलं च किंचिविसेसाहियं परिक्खेवेणं' हे गौतम ! तदैव तस्मिन्-काले खलु स शक्रो देवेन्द्रो देवराजः, एकं महत्-विशालम्, नेमिप्रतिमतिरूपकम्-नेमिः-चक्रधारा तत्सम्बन्धात् चक्रमपि नेमिस्तत्प्रतिरूपकं गोळाकारतया तत्सदृशं स्थानमित्यर्थः विकुर्वति-वैक्रियकरणशक्त्या निष्पादयति, तस्य दैर्घ्य-विस्तारादिकमाह-एकं योजनशतसहस्रम्-एकलक्षयोजनम् आयामविष्कम्भेण-दैर्घ्य-विस्तारेण अथ च त्रीणि योजनशतसहस्राणि-लक्षत्रययोजनं यावत्-षोडश च योजनसहस्राणि द्वे च योजनशते सप्तविंशत्यधिके, क्रोशत्रयम्, अष्टविंशत्यधिकं धनुःशतम्, किञ्चिद्विशेषाधिकानि सार्द्धत्रयोदशाङ्गुलानि परिक्षेपेण-परिधिना भवति 'तस्स णं नेमिपडिरूवस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते, जाव मणीणं फासे' तस्य खलु नेमिप्रतिरूपकस्य-चक्रसदृशवर्तुलाकारस्य स्थानस्य उपरिभागे बहुसमः-अत्यन्तसमः रमणीयो रम्यश्च भूमिभागः प्रज्ञप्तः, यावद्-मणीनां स्पर्शः,

---

पडिरूवगं विउव्वइ' हे गौतम ! तब वह देवेन्द्रदेवराज शक्र एक बहुत बडे विशाल चक्र के जैसे गोल स्थान की विकुर्वणा करता है अर्थात् वैक्रियकरण शक्ति द्वारा उस स्थान की निष्पत्ति करता है यह स्थान 'एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिन्नि जोयणसयसहस्साइं जाव अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं' लम्बाई एवं चौडाई में एक लाख योजन प्रमाण होता है, यावत्-तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्ताईस योजन तीनकोश, एक सौ अट्ठाईस धनुष एवं कुछ अधिक १३॥ अंगुल प्रमाण इसकी परिधि होती है। 'तस्स णं नेमिपडिरूवस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते, जाव मणीणं फासे' उस नेमिप्रतिरूप-चक्र के जैसे गोलाकार वाले स्थान के ऊपर भाग में अत्यन्त सम ऐसा सुन्दर

देविंदे देवराया एगं महं नेमिपडिरूवगं विउव्वइ" હે ગૌતમ ! ત્યારે તે દેવેન્દ્ર, દેવરાય શક્ર એક ઘણાજ મોટા, વિશાળ ચક્રના જેવા ગોળાકાર સ્થાનની રચના કરે છે એટલે કે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ વડે તેઓ એ સ્થાનની રચના કરે છે. "एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं' तिन्नि जोयणसयसहस्साइं जाव अद्धंगुल च किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं" તે સ્થાન લંબાઈ અને પહોળાઈમાં એક લાખ યોજનપ્રમાણ હોય છે અને તેની પરિધિ ત્રણ લાખ સોળહજાર બસો સત્યાવીશ યોજન, ત્રણ કોશ, એક સો અઠયાવીસ ધનુષ અને ૧૩॥ આંગળથી પણ થોડી અધિક હોય છે. "तस्स णं नेमिपडिरूवस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते, जाव मणीणं फासे" આ નેમિપ્રતિરૂપ (ચક્રના જેવા ગોળાકાર) સ્થાનની ઉપરના ભાગમાં અત્યંત સમતલ એવો સુંદર

स भूमिभागवर्णकस्तावद् वक्तव्यो यावद् मणीनां स्पर्शवर्णकः कृतः, तथाहि-तत्--यथानाम--आलिङ्गपुष्करमिति वा, मुरजमुखपुटं- मर्दलमुखपुटं तद्वत्समः, सच्छायैः सत्प्रभैः समरीतिभिः सदुद्योतैः, नानाविधपञ्चवर्णैः मणिभिः उपशोभितः, तद्यथा-कृष्णैः, नीलैः, पीतैः, रक्तैः, शुक्लैरित्यादि वर्णगन्धरसस्पर्शवर्णको मणीनां वक्तव्य इतिभावः। 'तस्स णं नेमिपडिरूवगस्स बहुमज्झदेसभाए, तत्थ णं महं एगं पासायवडेंसगं विउव्वइ' तस्य खलु पूर्वोक्तस्य नेमिप्रतिरूपकस्य चक्राकार सदृशस्य स्थानस्य बहुमध्यदेशभागे-सममध्यभागे, तत्र खलु महान्तम्-विशालम् एकं प्रासादावतंसकम्-अत्यन्तसुन्दरप्रासादं विकुर्वति-वैक्रियशक्त्या निष्पादयति, तस्य मध्यगतप्रासादावतंसकस्य स्वरूपमाह-'पंचजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसियवण्णओ जाव पडिरूवे' स मध्यगतप्रासादावतंसकः पञ्चयोजनशतानि-पञ्चशतयोजनानि, ऊर्ध्वम् उपरि,

---

भूमिभाग कहा गया है। इस भूमिभाग का वर्णन इस प्रकार से 'यावत् मणीनां स्पर्शः' यहाँ तक अन्यत्र किया गया है-यह भूमिभागमर्दल के मुख के जैसा सम है। अच्छीप्रभावाले, नाना प्रकार के पंचवर्ण के मणियों से-कृष्ण, नील, पीत, रक्त, शुक्ल मणियों से-सुशोभित है तथा इनके जैसे गंध, रस, स्पर्श होते हैं वैसा ही इसका गंध, रस और स्पर्श है। 'तस्स णं नेमिपडिरूवगस्स बहुमज्झदेसभाए-तत्थ णं एगं महं पासायवडेंसगं विउव्वइ' उस नेमिप्रतिरूपक-चक्राकार जैसे स्थान के ठीकबीचभाग में वह शक्र एक बहुत बडे-विशाल प्रासादावतंसक-अत्यन्त सुन्दर प्रासाद की विकुर्वणा करता है-अर्थात् विक्रियाशक्ति से उसकी निष्पत्ति करता है। 'पंच जोयणसयाइं उड्ढं, उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं,

---

ભૂમિભાગ કહ્યો છે. તે ભૂમિભાગનું વર્ણન "यावत् मणीनां स्पर्शः" આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તના સૂત્રપાઠ જેવું સમજવું તે સૂત્રપાઠનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે-તે ભૂમિભાગ મર્દલ (મૃદંગ)ના મુખ જેવો સમ છે, અને સુંદર પ્રભાવાળા, વિવિધ પ્રકારનાં પંચવર્ણના-કૃષ્ણ, નીલ, પીત, લાલ અને સફેદ-મણિઓથી સુશોભિત છે, અને તેમના જેવાં જ ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી યુક્ત છે "तस्स णं नेमिपडिरूवगस्स बहुमज्झदेसभाए, तत्थ णं एगं महं पासायवडेंसगं विउव्वइ" તે ચક્રાકારના સ્થાનની બરાબર મધ્યમાં તે શક્ર એક ઘણા જ વિશાળ પ્રાસાદાવતંસકની (અનુપમ સુંદર પ્રાસાદની) વિકુર્વણા કરે છે, એટલે કે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ વડે તેનું નિર્માણ કરે છે. "पंच जोयणसयाइं उड्ढं, उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेण, अब्भुग्गयमुसियव-

उच्चत्वेन-उच्छ्रायतया भवति, अथ च सार्द्धद्वे योजनशते विष्कम्भेण-विस्तारेणभवति, अथ च स प्रासादावतंसकः अभ्युद्गतः-अत्यन्तोन्नतः, उच्छ्रितः-उच्छ्राययुक्तः, वर्णकः-अस्य प्रासादावतंसकस्य वर्णनं यावत् प्रभापुञ्जैर्व्याप्तत्वात् उपहसन्निव स विभाति, इत्यादिरीत्या द्रष्टव्यम्। प्रतिरूपकः-अत्यन्तसुन्दरो दर्शनीयश्च स भवति, 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स उल्लोए पउमलयभत्तिचित्ते जाव पडिरूवे' तस्य खलु उपर्युक्तस्य प्रासावतंसकस्य, उल्लोचः-उपरितलम्, वितानो वा पद्मलताभक्तिचित्रः-पद्मानि च-कमलानि, लताश्च-वल्लर्यः पद्मलतास्तद्रूपाभिः भक्तिभिः-विच्छित्तिभिः, विशेषरचनाच्छटाभिः चित्रो विचित्रो यावत्-प्रासादीयः-प्रसन्नताजनकः, दर्शनीयश्च, अभिरूपः अत्यन्तमनोज्ञः, प्रतिरूपः-अत्यन्तसुंदरो भवति। अथ तस्यैव प्रासादावतंसकस्य आभ्यन्तरभागं वर्णयितुमाह-'तस्स णं पासायवडेंसगस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव मणीणं फासो' तस्य खलु पूर्वो-

---

अब्भुग्गयमूसियवण्णओ जाव पडिरूवं' यह मध्यगत प्रासादावतंसक ऊँचाई में ५०० योजन ऊँचा होता है, और विस्तार में २५० योजन का होता है। यह अभ्युद्गत-अत्यन्तउन्नत-उच्छ्रित-उच्छ्राययुक्त होता है। इस प्रासादावतंसक का वर्णन यावत् प्रभापुंजों से यह हँसता हो न मानो इत्यादिरूप से किया गया है। यह अत्यन्त सुन्दर और दर्शनीय होता है। 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स उल्लोए पउमलयभत्ति जाव पडिरूवे' इस प्रासादावतंसक का उल्लोच-ऊपर का भाग अथवा वितान-चन्दोवा पद्म और लताओं की विशेष रचना छटाओं से विचित्र रहता है यावत् यह प्रासादीय प्रसन्नता जनक होता है और दर्शनीय होता है, अभिरूप-अत्यन्त मनोज्ञ होता है एवं प्रतिरूप-अत्यन्तसुन्दर होता है। 'तस्स णं पासायवडेंसगस्स

ण्णओ जाव पडिरूवं" તે પ્રાસાદની ઊંચાઈ ૫૦૦ યોજનની હોય છે અને વિસ્તાર ૨૫૦ યોજનનો હોય છે. તે ઘણો જ અભ્યુદ્દગત (અતિશય ઉન્નત) હોય છે તે અનુપમ પ્રાસાદનું વર્ણન અન્યત્ર કરવામાં આવેલા વર્ણન અનુસાર "પ્રભા પુંજોથી વ્યાપ્ત હોવાને કારણે જાણે હસી રહ્યો ન હોય એવો લાગે છે," આ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત સમજવું તે ઘણો જ સુંદર અને દર્શનીય હોય છે "तस्स णं पासायवडिंसगस्स उल्लोए पउमलयभत्तिचित्ते जाव पडिरूवे" તે પ્રાસાદાવતંસકનો ઉલ્લોચ (ઉપરનો ભાગ, અથવા ચંદરવો) પદ્મ અને લતાઓની વિશેષ રચના છટાઓથી ઘણો જ સુંદર લાગે છે, તથા તે પ્રાસાદીય (પ્રસન્નતાજનક) અને દર્શનીય, અભિરૂપ (અત્યંત મનોજ્ઞ), અને પ્રતિરૂપ (અનુપમ સૌંદર્યયુક્ત) હોય છે. "तस्स णं पासायवडेंसगस्स अंतो

कस्य प्रासादावतंसकस्य अन्तः-आभ्यन्तरे बहुसमरमणीयोऽत्यन्तसमः रम्यश्च, भूमिभागो भवति, यावत्-तद् भूमिभागस्तावद्वक्तव्यो यावद् मणीनां स्पर्शवर्णको भवति, स च प्रतिपादित एव, 'मणिपेढिया अट्ठजोयणिया जहा वेमाणियाणं' तस्य प्रासादावतंसकस्यान्त. एका मणिपीठिका-मणिमयवेदिका, अष्टयोजनिका-अष्टौ-योजनानि आयामविष्कम्भाभ्यां च, परिक्षेपेण परिधिना तु चत्वारि योजनानि भवति, सा च मणिपीठिका यथा वैमानिकानां माणिपीठिका भवति तथैव विज्ञेया, न तु वानव्यन्तरादिवत्, तस्या अन्यथास्वरूपत्वात् । 'तीसे णं मणिपेढीयाए उवरिं महं एगं देवसयणिज्जं विउव्वइ' तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरिभागे, महद्-विशालम्, एकम्-देवशयनीयम्-देवशय्याम्, स शक्रो विकुर्वति-वैक्रियशक्त्या निष्पादयति, 'सयणिज्जवण्णओ जाव पडिरूवे' तस्य शयनीयस्य-देवशय्यायाः वर्णकः-वर्ण

अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव मणीणं फासो' इस प्रासादावतंसक का आभ्यन्तरभाग बिलकुल सम होता है, और रमणीय रहता है। इस पाठ तक करना चाहिये। यह वर्णन हमने ऊपर में प्रकट कर दिया है। 'मणिपेढिया अट्ठजोयणिया जहा वेमाणियाणं' इस प्रासादावतंसक के भीतर एक मणिमयवेदिका होती है-जो लम्बाई चौड़ाई में आठ योजन की होती है। और इसकी जाडाई (मोटाई) चार योजन की होती है। यह मणिपीठिका जैसी वैमानिक देवों की मणिपीठिका होती है। क्योंकि उसका स्वरूप इससे भिन्न कहा गया है। 'तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं महं एगं देवसयणिज्जं विउव्वइ' वह उस मणिपीठिका के ऊपरि भाग में विशाल एक देवशय-

---

बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव मणीण फासो" ते प्रासादावतंसकनो अभ्यन्तर भाग बिलकुल समतल अने रमणीय होय छे. आ अंदरना भागनुं "यावत् मणीनां स्पर्शः" आ सूत्रपाठ पर्यन्तनुं वर्णन, पहेलां दर्शावेला वर्णन प्रमाणे ज समजवुं "मणिपेढिया अट्ठ जोयणिया जहा वेमाणियाणं" ते श्रेष्ठ प्रासादमां एक मणिमय वेदिका होय छे, जे लंबाई पहोळाईमां आठ योजननी, अने चार योजननी परिधिवाळी होय छे. आ मणिपीठिका वैमानिक देवोनी मणिपीठिका जेवी ज होय छे-वानव्यंतरादिकेनी मणिपीठिका जेवी होती नथी वानव्यंतरादिनी मणिपीठिका करतां ते भिन्नस्वरूपवाळी होय छे. "तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं महं एगं देवसयणिज्जं विउव्वइ" ते मणिपीठिकानी उपर देवेन्द्र शक्र एक विशाळ देवशय्यानी विकुर्वणा करे छे, एटले के पोतानी वैक्रियशक्ति द्वारा तेनुं निर्माण करे छे.

नम्, यावद् तस्य खलु देवशयनीयस्य अयमेतद्रूपो वर्णकव्यासः-वर्णकविस्तरः प्रज्ञप्तः-तद्यथा-नानामणिमयाः प्रतिपादाः सौवर्णिकाः पादाः-नाना-मणिमयानि पादशीर्षकाणि' इत्यादिरीत्या प्रतिरूपपर्यन्तं वक्तव्यम्, 'तत्थ णं से सक्के देविंदे देवराया अट्ठहिं अग्गमहिसीहिं सपरिवाराहिं दोहि य अणीएहिं नट्टाणीएण य गंधव्वाणीएण य सद्धिं महयाहयनट्ट जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंज-माणे विहरइ' तत्र खलु नेमिप्रतिरूपकस्थानमध्यगतप्रासादावतंसके मणिपीठिकायाः उपरि देवशयनीये, स शक्रो देवेन्द्रो देवराजः अष्टभिः अग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिः, द्वाभ्यां च अनीकाभ्यां-सैन्याभ्यां-नाटचानीकेन च गन्धर्वानीकेन च, तत्र नाटयं-नृत्यं तत्कारकमनीकं-जनसमुदायो नाटयानीकम् तेन, एवं गन्ध-र्वानीकम्-गन्धर्वाणां-गीतकानामनीकं-जनसमुदायो गन्धर्वानीकम् तेन च सार्द्धम् -सह महतासमारोहेण, आहतनाटयथावद् गीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटिकघनमृ-

नीय-देवशय्या की विकुर्वणा शक्ति द्वारा निष्पत्ति करता है। 'सयणि-ज्जवण्णओ' यहां देवशय्या का वर्णन करना चाहिये। जो इस प्रकार से है-'नानामणिमयाः प्रतिपादाः सौवर्णिकाः पादाः, नानामणिमयानि पादशीर्षकानि' यह वर्णन 'प्रतिरूप' इस पद तक किया गया जानना चाहिये। 'तत्थ णं से सक्के देविंदे देवराया, अट्ठहिं अग्गमहिसीहिं सप-रिवाराहिं दोहि य अणीएहिं नट्टाणीएणय गंधव्वाणीएण य सद्धिं महया-हयनट्टजावभोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' उस नेमिप्रतिरूपक स्थान के मध्यगत-प्रासादावतंसक में मणिपीठिका के ऊपर जो देवशय-नीय है उस पर वह देवेन्द्र देवराज शक्र परिवारसहित आठ अग्रमहि-षियों के साथ तथा नाटयानीक-नृत्यकारकजनसमूह के साथ, एवं गन्ध-र्वानीक-गायक-गायकजनसमूह के साथ इन दो अनीकों के साथ बडे समारोह से बजाये गये नाटय के, गीत के बाजों की तथा तन्त्री, ताल,

"सयणिज्ज वण्णओ" અહીં તે દેવશય્યાનું વર્ણન કરવું જોઈએ તે વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે-" नानामणिमयाः प्रतिपादाः, सौवर्णिकाः पादाः, नानामणि-मयानि पादशीर्षकानि " આ વર્ણન "प्रतिरूप" આ પદ પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "तत्थ णं से सक्के देविंदे देवराया, अट्ठहिं अग्गमहिसीहिं सपरिवाराहिं दोहि य अणीएहिं नट्टाणीएण य गंधव्वाणीएण य सद्धिं महया हय नट्टजावभोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ" તે નેમિપ્રતિરૂપક (ચક્રાકારના) સ્થાનની મધ્યમાં આવેલા ઉત્તમ પ્રાસાદમાં મણિપીઠિકાની ઉપર જે દેવ-શય્યા છે, તેના પર દેવેન્દ્ર, દેવરાય શક્ર પરિવાર સહિત આઠ અગ્રમહિષી સાથે, નાટયાનીક (નૃત્યકારકોનો સમૂહ) અને ગન્ધર્વાનીક (ગાયકોનો સમૂહ) રૂપ બે અનીકો સાથે, ઘણા જ ભવ્ય સમારંભમાં, નાટકોના, ગીતના,

दङ्गप्रत्युत्पादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति-तिष्ठति, गौतमः पृच्छति-'जाहे ईसाणे देविंदे देवराया दिव्वाइं०' हे भदन्त ! यदा ईशानो देवेन्द्रो देवराजो दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तुकामो भवति स कथं तावत् तदानीं दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तुं प्रवर्तते ? इतिप्रश्नः। भगवानाह-'जहा सक्के तहा ईसाणे वि निरवसेसं, एवं सणंकुमारे वि हे गौतम ! यथा शक्रः पूर्वं दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तुकामो नेमिप्रतिरूपकस्थाने प्रासादावतंसकम्, मणिपाठिकाम्, देवशयनीयं च विकुर्वित्वा अष्टाग्रमहिष्यादिभिः सह दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, तथैव ईशानोऽपि देवेन्द्रो देवराजो दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तु-

त्रुटिक एवं घन मृदङ्गों की तुमुलध्वनिपूर्वक दिव्य भोगभोगों को भोगता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जाहे ईसाणे देविंदे देवराया दिव्वाइं' हे भदन्त ! जिस समय देवेन्द्र देवराजा ईशान दिव्य भोगभोगों को भोगने का अभिलाषी होता है, तब वह किस प्रकार से उन्हें भोगता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहा सक्के तहा ईसाणे वि निरवसेसं, एवं सणंकुमारे वि' हे गौतम ! जिस प्रकार वर्णित शक्र जब दिव्य भोगभोगों को भोगने का अभिलाषी होता है, तब वह नेमिप्रतिरूपक स्थान में प्रासादावतंसक की, मणिपीठिका की और देवशयनीय की विकुर्वणा करता है और विकुर्वणा करके वह आठ अग्रमहिषियों के साथ दिव्यभोगभोगों को भोगता है, उसी प्रकार से देवेन्द्र देवराज ईशान भी जब दिव्यभोगभोगों को भोगने का अभिलाषी होता है तब नेमिप्रतिरूपकचक्र के जैसे गोल स्थान विशेष की, प्रासा-

વાજિંત્રોના તથા તંત્રી, તાલ, ત્રુટિક, અને ઘનમૃદંગોના તુમુલધ્વનિપૂર્વક દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવે છે. હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- "जाहे ईसाणे देविंदे देवराया दिव्वाइ०" હે ભગવન્ ! જ્યારે દેવેન્દ્ર, દેવરાય ઈશાનને દિવ્ય ભોગભોગો ભોગવવાની ઈચ્છા થાય છે, ત્યારે કેવી રીતે તે તેને ભોગવે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"जहा सक्के तहा ईसाणे वि निरवसेसं, एवं सणंकुमारे वि" હે ગૌતમ ! જેમ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર જ્યારે ભોગભોગોને ભોગવવાની ઈચ્છા થાય છે, ત્યારે નેમિપ્રતિરૂપક સ્થાનમાં ઉત્તમ પ્રાસાદની અંદર મણિપીઠિકા પરની દેવશય્યાની વિકુર્વણા કરીને આઠ અગ્રમહિષીઓ આદિની સાથે દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવે છે, એજ પ્રમાણે જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનને ભોગભોગોને ભોગવવાની ઈચ્છા થાય છે, ત્યારે ચક્રાકાર

कामो नेमिप्रतिरूपकम्–चक्रसदृशवर्तुलाकारं स्थानविशेषं, प्रासादावतंसकं, मणिपीठिकाम्, देवशयनीयं च पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं विकुर्वित्वा यथायोग्याग्रमहिष्यादिभिः सह दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, इत्यादिरीत्या निरवशेषं शक्रप्रकरणोक्तं सर्वं भणितव्यम्। एवं तथैव शक्रवदेव सनत्कुमारोऽपि देवेन्द्रो देवराजो दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तुकामो नेमिप्रतिरूपकं स्थानं प्रासादावतंसकं मणिपीठिकां देवशयनीयं च पूर्वोक्तवदेव विकुर्वित्वा यथायोग्याग्रमहिष्यादिभिः सह दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, किन्तु पूर्वापेक्षया सनत्कुमारस्य विशेषतामाह–'नवरं पासायवडेंसओ छ जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं तिन्नि जोयणसयाइं विक्खंभेणं' नवरम्–शक्रेशानापेक्षया सनत्कुमारस्य विशेषस्तु प्रासादावतं-

दावतंसक की, मणिपीठिका की, एवं देवशयनीय की–अपने २ विशेषणोंवाले इन सबकी विक्रियाशक्ति द्वारा निष्पत्ति करता है। पश्चात् वह यथायोग्य अग्रमहिष्यादिकों के साथ दिव्य भोगभोगों को भोगता है। इत्यादि रीति से शक्रप्रकरणोक्त सब कथन यहां पर कहना चाहिये। शक की तरह ही देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार भी दिव्यभोगभोगों को जब भोगने का अभिलाषी होता है–तब वह नेमिप्रतिरूपक स्थान की, प्रासादावतंसक की, मणिपीठिका की और देवशयनीय की अपनी विक्रियाशक्ति द्वारा निष्पत्ति करता है। एवं निष्पत्ति करके यथायोग्य अग्रमहिषियों के साथ दिव्य भोगभोगों को भोगता है। किन्तु सनत्कुमार की वक्तव्यता में पूर्ववक्तव्यता की अपेक्षा जो विशेषता है वह 'नवरं पासायवडेंसए छ जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, तिन्नि जोयणसयाइं विक्खंभेणं' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है–इसमें यह कहा गया

ગોળ સ્થાન વિશેષની, ઉત્તમપ્રાસાદની, મણિપીઠિકાની, અને દેવશય્યાની પોતાની વૈક્રિયશક્તિ વડે વિકુર્વણા કરે છે અને ત્યાર બાદ પોતાના પરિવારસહિત, આઠ અગ્રમહિષીઓ અને બે અનીકોની સાથે ત્યાં દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવે છે, ઈત્યાદિ 'શક્ર પ્રકરણોકત' સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. દેવન્દ્ર, દેવરાય શક્રને જ્યારે દિવ્ય ભોગો ભોગવવાની ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે તે પણ શક્રની જેમ જ ચક્રાકારના સ્થાનની, ઉત્તમ પ્રાસાદની, મણિપીઠિકાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા રચના કરે છે. અને સપરિવાર, અગ્રમહિષીઓ આદિ સહિત દિવ્ય ભોગોને ભોગવે છે. પરન્તુ સનત્કુમારની વક્તવ્યતામાં શક્રની વક્તવ્યતા કરતાં એટલી જ વિશેષતા છે કે–" नवरं पासायवडेंसए छ जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, तिन्नि जोयणसयाइं विक्खं

सकः षट्योजनशतानि ऊर्ध्वम्-उपरि उच्चत्वेन-उच्छ्रायतया भवति अथ च त्रीणि योजनशतानि विष्कम्भेण-विस्तारेण-आयामेन च भवति, किन्तु-'मणिपेढिया तहेव अट्ठजोयणिया' मणिपीठिका मणिमयवेदिका तथैव पूर्वोक्तशक्रेशानवदेव अष्ट योजनिका-अष्टयोजनानि आयामविष्कम्भेण भवति, 'तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगं सीहासणं विउव्वइ, सपरिवारं भाणियव्वं' तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि अत्र खलु सनत्कुमारो महदेकं सिंहासनं विकुर्वति न तु शक्रेशानवद् देवशयनीयं तस्य परिचारकत्वात् स्पर्शमात्रेण विषयोपभोगसंभवात् शयनीयेन प्रयोजनाभावात्, ततः सपरिवारो भणितव्यो-वक्तव्यः स्वपरिवारयोग्यासनपरिकरादिकं वक्तव्य-मिति भावः। 'तत्थ णं सणंकुमारे देविंदे देवराया बावत्तरीए सामाणिए साहस्सीहिं जाव चउहिं बावत्तरीहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं य बहूहिं सणंकुमारकप्पवा-

है-शक्र और ईशान की अपेक्षा जो यहां प्रासादावतंसक विकुर्वित होता है, वह ऊंचाई में ६ सौ योजन का होता है, और विस्तार में ३ सौ योजन का होता है। किन्तु यहां मणिपीठिका-मणिमयवेदिका ८ आठ योजन की ही होती है। जैसी कि वह शक्र और ईशान के प्रकरण में कही गई है। 'तीसे णं मणिपेढीयाए उवरिं एत्थ णं महेगं सीहासणं विकुव्वइ सपरिवारं भाणियव्वं' इस मणिपीठिका के ऊपर वह सन-त्कुमार एक विशाल सिंहासन की विकुर्वणा करता है शक्र और ईशान की तरह वह देवशयनीय की वहां विकुर्वणा नहीं करता है क्योंकि यह स्पर्शमात्र से विषयोपभोग करता है इसलिये इसे शय्या से तात्पर्य नहीं रहता है। 'तत्थ णं सणंकुमारे देवराया बावत्तरीए सामाणियसाहस्सीहिं जाव चउहिं बावत्तरीहिं आयर-

मेणं" સનત્કુમાર તે ચક્રાકારના સ્થાનમાં જે ઉત્તમ પ્રાસાદની વિકુર્વણા કરે છે, તેની ઉંચાઇ ૬૦૦ યોજનની અને વિસ્તાર ૩૦૦ યોજનને કહ્યો છે. પરન્તુ મણિપીઠિકા તો અહીં પણ આઠ જ યોજનની હોય છે. આ રીતે શક્ર અને ઇશાનની વક્તવ્યતામાં તેમની મણિપીઠિકાનું માપ આપ્યું છે, એટલું જ સનત્કુમારના ઉત્તમ પ્રાસાદગત મણિપીઠિકાનું માપ પણ સમજવું. "तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगं सीहासण विकुव्वइ सपरिवारं भाणियव्व" આ મણિપીઠિકાની ઉપર દેવેન્દ્ર સનત્કુમાર એક વિશાળ સિંહા-સનની વિકુર્વણા કરે છે. શક્ર અને ઇશાનની જેમ તે દેવશય્યાની વિકુર્વણા કરતો નથી, કારણ કે તે સ્પર્શ માત્ર વડે જ વિષયોપભોગ કરે છે, તેથી તેને શય્યાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. "तत्थ णं सणंकुमारे देवराया बावत्तरीए सामाणियसाहस्सीहिं जाव चउहिं बावत्तरीहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहि य

सीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं सद्धिं संपरिवुडे महया जाव विहरइ' तत्र खलु तादृश पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टे विकुर्विते सिंहासने सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजो द्वासप्तत्या सामानिकसाहस्रिकैः-द्विसप्ततिसहस्रसामानिकैः, यावत्-चतसृभिः द्वासप्ततिभिः आत्मरक्षकदेवसाहस्रिकैः-अष्टाशीतिसहस्राधिकलक्षद्वयात्मरक्षक देवैश्च बहुभिः अनेकैः सनत्कुमारकल्पवासिभिः वैमानिकैः देवैस्सार्द्धं संपरिवृतः-परिवृतः, महता यावत्-आहतनाट्यगीततन्त्रीतलतालत्रुटिकघनमृदङ्गप्रत्युत्पादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, 'एवं जहा सणंकुमारे तहा जाव पाणओ अच्चुओ' एवं-तथैव यथा सनत्कुमारः प्रतिपादितस्तथैव यावत्-माहेन्द्रः ब्रह्मलोकः, लान्तकः महाशुक्रः सहस्रारः, आनतः प्राणतः, आरणः, अच्चुतश्च प्रतिपत्तव्यः, किन्तु 'नवरं जो जस्स परिवारो सो तस्स भाणियव्वो' नवरम्-

---

क्खदेव साहस्सीहि य बहूहिं सणंकुमारकप्पवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिय देवीहिय सद्धिं संपरिवुडे महया जाव विहरइ' पूर्वोक्तविशेषण विशिष्ट उस विकुर्वित सिंहासन के ऊपर देवेन्द्र देव राज सनत्कुमार ७२ हजार सामानिक देवों के साथ, यावत् ८८ हजार अधिक दो लाख आत्मरक्षक देवों के साथ, अनेक सनत्कुमार कल्पवासी देवों के साथ, तथा देवीयों के साथ घिरा हुआ रहकर नाटय और गीतों के बजते हुए तंत्री, तल, ताल, त्रुटिक एवं घन मृदङ्गों की तुमुलध्वनिपूर्वक दिव्य भोगभोगों को भोगता है। 'एवं जहा सणंकुमारे तहा जाव पाणओ अच्चुओ' जिस प्रकार से सनत्कुमार के सम्बन्ध में यह वक्तव्यता प्रकट की गई है, उसी प्रकार से माहेन्द्र ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत इन सब के सम्बन्ध में भी ऐसी वक्तव्यता जाननी चाहिये। 'नवरं

बहुहिं सणंकुमारकप्पवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं य देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे महया जाव विहरइ" પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા તે વિકુર્વિત સિંહાસન પર દેવેન્દ્ર, દેવરાજ સનત્કુમાર ૭૨૦૦૦ સામાનિક દેવોની સાથે, ૨૮૮૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવોની સાથે, અનેક સનત્કુમાર કલ્પવાસી દેવો અને દેવીઓની સાથે (અથવા તેમના સમુદાય વડે વીંટળાયેલો રહીને) તંત્રી, તલ, તાલ, ત્રુટિક અને ઘનમૃદંગોના તુમુલધ્વનિપૂર્વક દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવે છે. "एवं जहा सणंकुमारे तहा जाव पाणओ अच्चुओ" સનત્કુમારના ભોગભોગોના વિષયમાં અહીં જેવી વક્તવ્યતા પ્રગટ કરવામાં આવી છે, એજ પ્રકારની વક્તવ્યતા માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત, આ કલ્પોના દેવેન્દ્રોના ભોગભોગો વિષે પણ

विशेषस्तु यो यावान् यस्य देवस्य परिवारो भवति, स तावान् तस्य देवस्य परिवारो भणितव्यः। 'पासाय उच्चत्तं जं सएसु सएसु कप्पेसु विमाणाणं उच्चत्तं अद्धद्धं वित्थारो जाव' सर्वेषां प्रासादोच्चत्वं-प्रासादानामुच्चत्वम्-उच्छ्रायः, यत्-यावत् परिमाणम् स्वेषु स्वेषु कल्पेषु विमानानामुच्चत्वं प्रतिपादितं तावत्परिमाणं बोध्यम्, अर्द्धार्द्धं तद्विमानानाम् उच्चत्वस्य अर्द्धार्द्धो विस्तारस्तेषां प्रासादो बोध्यः, यावत्-यावत्पदेन आरणपर्यन्तं ग्राह्यम्। अथान्तिमस्य तत्प्रदर्शयितुमाह-'अच्चुयस्स नवजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, अद्धपंचमाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं' अच्युतस्य नवयोजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन, प्रासादो भवति, अथ चार्द्धपञ्चमानि-सार्द्धचत्वारि योजनशतानि विष्कम्भेण-विस्तारेण प्रासादो भव-

---

जो जस्स परिवारो सो तस्स भाणियव्वो' परन्तु विशेषता ऐसी है कि सब का परिवार एकसरीखा-नहीं है अतः जिसका जितना परिवार है उतना परिवार उस उस की वक्तव्यता में कहना चाहिये। 'पासाय उच्चत्तं जं सएसु कप्पेसु विमाणाणं उच्चत्तं अद्धद्धं वित्थारो जाव' तथा जिस २ कल्प में विमानों की जितनी २ ऊँचाई है, उतनी २ ऊँचाई वहां के प्रासादों की कहनी चाहिये। तथा ऊँचाई से आधा इनका विस्तार है ऐसा जानना चाहिये। विमान और प्रासादों की ऊँचाई आदिका यह कथन आरण देवलोक तक ही यहां कहा गया है यही बात यावत्पद से प्रकट की गई है। अन्तिम जो अच्युत देवलोक है-उस विषयक कथन 'अच्चुयस्स नवजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धपंचमाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं' अच्युत का प्रासाद नौ सौ योजन ऊँचा है, और उसका विस्तार साडे चार सौ योजन का है तात्पर्य इस प्रासादसंबंधी कथन का ऐसा

સમજવી "नवरं जो जस्स परिवारो सो तस्स भाणियव्वो" પરન્તુ આ કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે આ બધા દેવેન્દ્રોનો પરિવાર એક સરખો નથી જેનો જેટલો પરિવાર હોય, એટલો પરિવાર અહીં તેમની વક્તવ્યતામાં કહેવો જોઈએ. "पासाय उच्चत्तं जं सएसु सएसु कप्पेसु विमाणाणं उच्चत्तं अद्धद्धं वित्थारो जाव" તથા જે જે કલ્પમાં વિમાનોની જેટલી જેટલી ઉંચાઇ છે, એટલી એટલી જ અહીં પ્રાસાદોની ઉંચાઈ કહેવી જોઇએ તથા તે પ્રાસાદોની ઉંચાઈ આદિનું આ કથન આરણ દેવલોક પર્યન્તના દેવલોકો માટે જ અહીં પ્રકટ થયું છે. એજ વાત "यावत्" પદ વડે વ્યક્ત થઈ છે. હવે અન્તિમ અચ્યુત દેવલોકના વિષયમાં કથન કરવામાં આવે છે-"अच्चुयस्स नवजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेण अद्धपंचमाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं" અચ્યુતનો

तीत्यर्थः, तत्र सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः षट्शतयोजनानि प्रासादस्योच्चत्वं भवति, ब्रह्मलान्तकयोः सप्तशतयोजनानि, शुक्रसहस्रारयोरष्टशतयोजनानि, आनत-प्राणतेन्द्रस्य, आरणाच्युतेन्द्रस्य च नवशतयोजनानि प्रासादस्योचत्वं भवतीति भावः। भगवान् प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह–'तत्थ णं गोयमा! अच्चुए देविंदे देव-राया दसहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव विहरइ सेसं तं चेव' हे गौतम! तत्र

है–सनत्कुमार और माहेन्द्र के विमान ६ सौ योजन ऊँचे हैं, इसलिये इनके प्रासाद की ऊँचाई भी ६ सौ योजन की है। विस्तार ऊंचाई से आधा है। ब्रह्म और लान्तक के विमान ७ सौ योजन ऊँचे हैं, इस-लिये इसके प्रासाद भी सात सौ योजन ऊँचे हैं। विस्तार इनका ऊंचाई से आधा है। शक्र और सहस्रार के विमान आठ सौ योजन उँचे हैं, इसलिये उनके प्रासाद भी आठ सौ योजन की ऊँचाईवाले हैं–विस्तार इनका ऊँचाई से आधा हैं। आनत और प्राणतेन्द्र के विमानों की ऊँचाई ९ सौ योजन की हैं, इसलिये इनके प्रासाद भी ९ सौ योजन के ऊँचे हैं। विस्तार इनका ऊँचाई से आधा है। इसी प्रकार से आरण अच्युतेन्द्र के विमानों की ऊँचाई भी ९ सौ योजन की है और इतने ही ऊँचे इनके प्रासाद हैं। तथा विस्तार इनका ऊँचाई से आधा है। 'तत्थ णं गोयमा! अच्चुए देविंदे देवराया दसहिं सामाणियसाह-

---

પ્રાસાદ ૯૦૦ યોજન ઉંચો છે અને તેનો વિસ્તાર ૪૫૦ યોજનનો છે. આ પ્રાસાદની આ પ્રકારની ઉંચાઇ આદિ કહેવાનું કારણ એ છે કે–સનત્કુમાર અને માહેન્દ્રનાં વિમાન ૬૦૦–૬૦૦ યોજન ઉંચાં છે, તેથી તેમના વિકુર્વિત પ્રાસાદની ઉંચાઈ પણ ૬૦૦ યોજનની સમજવી જોઈએ તે પ્રાસાદનો વિસ્તાર ઉંચાઇથી અર્ધો–૩૦૦ યોજનનો સમજવો બ્રહ્મ અને લાન્તક વિમાન ૭૦૦–૭૦૦ યોજન ઉંચાં છે. તેથી તેમના વિકુર્વિત પ્રાસાદ પણ ૭૦૦–૭૦૦ યોજનની ઉંચાઇના છે. તે પ્રાસાદનો વિસ્તાર ઉંચાઈથી અર્ધો–૩૫૦ યોજ-નનો સમજવો શક્ર અને સહસ્રારનાં વિમાનોની ઉંચાઈ ૮૦૦–૮૦૦ યોજ-નની હોવાથી તેમના પ્રાસાદોની ઉંચાઇ પણ ૮૦૦–૮૦૦ યોજન અને વિસ્તાર ૪૦૦–૪૦૦ યોજન સમજવો આનત અને પ્રાણતેન્દ્રનાં વિમાનોની ઉંચાઇ ૯૦૦–૯૦૦ યોજનની કહી છે, માટે તેમના પ્રાસાદોની ઉંચાઈ પણ ૯૦૦–૯૦૦ યોજન અને વિસ્તાર ૪૫૦–૪૫૦ યોજન સમજવો. એજ પ્રમાણે અચ્યુતેન્દ્રનાં વિમાનોની ઉંચાઈ પણ ૯૦૦ યોજનની હોવાથી વિકુ-ર્વણા દ્વારા નિર્મિત પ્રાસાદની ઉંચાઇ ૯૦૦ યોજનની અને તેનો વિસ્તાર ૪૫૦ યોજનનો સમજવો જોઇએ.

खलु विकुर्वित प्रासादे अच्युतो देवेन्द्रो देवराजो दशभिः सामानिकसाहस्त्रिकैः यावत् चत्वारिंशता आत्मरक्षकदेवसाहस्त्रिकैः बहुभिरच्युतकल्पवासिभिः वैमानिकै र्देवैश्च सार्द्धं संपरिवृतो महता यावत्-आहत नाटयगीतवादितवन्त्रीतलतालत्रुटित-घनमृदङ्गप्रतिवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति शेषं तदेव पूर्वोक्तरीत्यैवावसेयम्। अन्ते गौतम ! आह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं-सत्यमेव इति॥सू.३॥

षष्ठोद्देशकः समाप्तः

स्सीहिं जाव विहरइ, सेसं तं चेव' हे गौतम ! विकुर्वित प्रासाद में देवेन्द्र देवराज अच्युत १० हजार सामानिक देवों के साथ यावत् ४० हजार आत्मरक्षक देवों के साथ तथा अनेक अच्युतकल्पवासी वैमानिक देवों के साथ, घिरा रहकर, नाटय और गीतों के बजते हुए तन्त्री, तल, ताल, त्रुटिक, एवं घन मृदङ्गों की तुमुलध्वनिपूर्वक दिव्य भोगभोगों को भोगता है। अवशिष्ट कथन पूर्वोक्त रीति के जैसा ही जानना चाहिये। अन्त में गौतम प्रभु से कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कहकर वे गौतम ! यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सूत्र ३ ॥

॥ छट्ठा उद्देश समाप्त १४-६ ॥

"तत्थ णं गोयमा ! अच्चुए देविंदे देवराया दसहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव विहरइ, सेसं तंचेव" हे गौतम ! ते विकुर्वित उत्तम प्रासादमां देवेन्द्र, देवराय अच्युत दस हजार सामानिक देवो, ४० हजार आत्मरक्षक देवो, तथा बीजां पणु अनेक अच्युतकल्पवासी वैमानिक देवो साथे नाटको अने गीतो साथे वगाडवामां आवतां तंत्री, तल, ताल, त्रुटिक अने घन-मृदंगोनी तुमुलध्वनिपूर्वक दिव्य भोगभोगोने भोगवे छे अन्ते गौतम स्वामी महावीर प्रभुने कहे छे के-"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" हे भगवन् ! आपे आ विषयनुं जे प्रतिपादन कर्युं, ते सत्य ज छे. "हे भगवन् ! आपनुं कथन सर्वथा सत्य ज छे आ प्रमाणे कहीने महावीर प्रभुने वंदणानमस्कार करीने तेओ पोताने स्थाने बेसी गया ॥सू०३॥

॥ छठ्ठो उद्देशक समाप्त ॥ १४-६ ॥

अथसप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

चतुर्दशशतके सप्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

केवलज्ञानाप्राप्त्या खिन्नं गौतमस्वामिनं प्रति भगवतो महावीरस्य आश्वासनम्, किम् अनुत्तरौपपातिका देवाः जानन्ति, पश्यन्ति ? इत्यादि प्रश्नोत्तरवक्तव्यता । तुल्यता वक्तव्यतायाः प्ररूपणम्, द्रव्यतुल्य–क्षेत्रतुल्य–कालतुल्य–भवतुल्य–भावतुल्य वक्तव्यता निरूपणम्, औदयिकादिभावेन तुल्यतायाः प्ररूपणम्, संस्थानतुल्यता निरूपणम्, किम् आहारप्रत्याख्याता अनगारो मूर्छितो भूत्वा आहारं कुर्यात् । अथ च ततः पश्चात् मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा

सातवें उद्देशेका प्रारंभ—

चौदहवें शतक के इस सातवें उद्देशे में जो विषय आया हुआ है–उसका संक्षेपतः विवरण इस प्रकार से है–केवल ज्ञान की अप्राप्ति से खिन्न हुए गौतम को भगवान् महावीर स्वामी का आश्वासन–क्या अनुत्तरौपपातिक देव जानते हैं ? देखते हैं ? इत्यादि प्रश्न और इसका उत्तर। तुल्यता की वक्तव्यता की प्ररूपणा । द्रव्यतुल्य, क्षेत्रतुल्य, कालतुल्य, भवतुल्य और भावतुल्य की वक्तव्यता का प्ररूपण । औदयिक आदि भाव को लेकर तुल्यता आदि की प्ररूपणा । संस्थानतुल्यता की प्ररूपणा आहार का जिसने प्रत्याख्यान कर दिया है ऐसा अनगार मूर्च्छित होकर क्या आहार कर सकता है ? इसके बाद मारणान्तिक-

---

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચૌદમાં શતકના આ સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ–કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાને કારણે ખિન્ન થયેલા ગૌતમ સ્વામીને મહાવીર સ્વામીનું આશ્વાસન.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–આપણી બન્નેની તુલ્યતાને (બન્ને નિર્વાણ રૂપ સમાન સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાના છે, તે વાતને) શું અનુત્તરૌપપાતિક દેવો જાણે–દેખે છે ? ઈત્યાદિ પ્રશ્નો અને તેમના ઉત્તરો. તુલ્યતાની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા ઔદયિક આદિ ભાવને અનુલક્ષીને તુલ્યતા આદિની પ્રરૂપણા, સંસ્થાન તુલ્યતાની પ્રરૂપણા, પ્રશ્ન–આહારનો જેણે પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા પરિત્યાગ કર્યો છે એવો અણગાર મૂર્ચ્છિત થઈને શું આહાર કરી શકે છે ખરો ? ત્યાર બાદ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને અનાસક્ત થઈને શું તે આહાર

अनासक्तो भूत्वा आहारं कुर्यात् ? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम् , केन हेतुना एव-मुच्यते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम् , लवसप्तमदेव वक्तव्यता प्ररूपणम् , अनुत्तरौपपातिक देववक्तव्यता निरूपणम् , कियति कर्मणि अवशिष्टे सति अनुत्तरदेवतया उत्पन्नो भवति ? इत्यादि प्रश्नोत्तरप्ररूपणम् ॥

तुल्यतावक्तव्यता ।

मूलम्-"रायगिहे जाव-परिसा पडिगया, गोयमित्ति ! समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं आमंतेत्ता एवं वयासी-चिरसंसि-ट्ठोऽसि मे गोयमा ! चिरसंथुओऽसि मे गोयमा ! चिरपरिचिओ-ऽसि मे गोयमा ! चिरजुसिओऽसि मे गोयमा ! चिराणुगओऽसि मे गोयमा ! चिराणुवत्तीसि मे गोयमा ! अणंतरं देवलोए, अणं-तरं माणुस्सए भवे, किं परं, मरणा कायस्स भेदा, इओ चुता दो वि तुल्ला एगट्ठा अविसेसमणाणत्ता भविस्सामो"॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत्-पर्षत् प्रतिगता, गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् आमन्त्र्य एवम् अवादीत्-चिरसंश्लिष्टोऽसि मम गौतम ! चिरसंस्तुतोऽसि मम गौतम ! चिरपरिचितोऽसि मम गौतम ! चिर-जुष्टोऽसि मम गौतम ! चिरानुगतोऽसि मम गौतम ! चिरानुवृत्तिरसि मम गौतम ! अनन्तरं देवलोके, अनन्तरं मानुष्ये भवे, किं परतो मरणात् , कायस्य भेदात् , इतश्च्युतौ द्वावपि तुल्यौ, एकार्थौ, अविशेषम् अनानात्वौ भविष्यावः ॥ सू० १ ॥

समुद्घात करके अनासक्त बनकर वह आहार कर सकता है ? इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा । आप ऐसा किस कारण से कहते हैं ? इत्यादि प्रश्नोत्तर । लवसप्तमदेववक्तव्यता की प्ररूपणा। अनुत्तरौपपातिक देव-वक्तव्यता निरूपण कितने कर्म अवशिष्ट रहने पर जीव अनुत्तर देवरूप से उत्पन्न होता है ? इत्यादि प्रश्नोत्तरप्ररूपण—

કરી શકે છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોની પ્રરૂપણા આપ શા કારણે એવું કહો છો? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તર લવસપ્તમ દેવવક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા, અનુત્તરૌપપા-તિક દેવવકતવ્યતાનું નિરૂપણ, કેટલાં કર્મ બાકી રહેવાથી જીવ અનુત્તર દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોનું પ્રતિપાદન.

टीका—'रयगिहे जाव-परिसा पडिगया' राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः परिपन्नगरान्निःसृता धर्मकथां श्रुत्वा पर्षत् प्रतिगता। ततो भगवान् महावीरो गौतमाय तस्य स्वस्य च भाविनीं तुल्यता प्रदर्शयन्नाह—'गोयमित्ति! समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं आमंतित्ता, एवं वयासी' हे गौतम! इति शब्देन श्रमणो भगवान् महावीरो कठिनकठिनतरकठिनतमाभिग्रहधारिणं भगवन्तं गौतमस्वामिनं आमन्त्य-सम्बोध्य, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'चिरसंसिट्ठोऽसि मे गोयमा!' हे गौतम! चिरसंश्लिष्टोऽसि चिरं बहुकालं यावत् चिरअतीते प्रभूते काले वा संश्लिष्टः-स्नेहात्संबद्धश्चिरसंश्लिष्टः, असि-भवसि त्वम् मम मया वा, 'चिरसंथुओऽसि मे गोयमा!'

तुल्यतावक्तव्यता—

'रायगिहे जाव' इत्यादि।

'रायगिहे जाव परिसा पडिगया' राजगृह नगर में महावीर स्वामी पधारे। नगर से परिषदा निकली धर्मकथा को सुनकरके वहां से परिषद् पीछे गई। इसके बाद केवलज्ञान अप्राप्ति से खिन्न हुए गौतम को आश्वासित करने के लिये भगवान् महावीर उनकी और अपनी होनेवाली तुल्यता को प्रदर्शित करते हुए कहते हैं—'गोयमित्ति! समणं भगवं गोयमं आमंतित्ता एवं वयासी' हे गौतम! इस प्रकार विविध और कठिन से कठिन अभिग्रह धारी उन भगवान् गौतम को श्रमण भगवान् महावीरने संबोधित करके कहा 'चिरसंसिट्ठोसि मे गोयमा!' हे गौतम! तुम मेरे साथ चिरकाल से स्नेह से संबद्ध चले आ रहे हो, अथवा—तुम चिरकाल से मेरे साथ

—તુલ્યતા વક્તવ્યતા—

"रायगिहे जाव" ઇત્યાદિ—

"रायगिहे जाव परिसा पडिगया" રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા નગરમાંથી લોકોના સમુદાય ધર્મકથા સાંભળવાને ઉપડયો. ધર્મકથા શ્રવણ કરીને ત્યાંથી પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિથી ખિન્ન થયેલા ગૌતમ સ્વામીને મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપે છે— (આ આશ્વાસનાનાં વચનો દ્વારા મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી નેએવું સમજાવે છે કે પોતે તથા ગૌતમ નિર્વાણ પામીને એક સરખા બનવાના છે.) "गोयमित्ति! समणं भगवं गोयमं आमंतित्ता एवं वयासी" પહેલાં તો ભગવાન ગૌતમને, "હે ગૌતમ," એવું સંબોધન વિવિધ અને કઠણમાં કઠણ અભિગ્રહ ધારી ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે કર્યું ત્યાર બાદ તેમણે આ પ્રમાણે કહ્યું—"चिर संसिट्ठो मे गोयमा!" હે ગૌતમ! તમે મારી સાથે ચિરકાળથી સ્નેહથી સંબદ્ધ રહેલા છે। અથવા

हे गौतम ! चिरसंस्तुतोऽसि-चिरात् अतीतात् बहोः कालात् संस्तुतः-स्नेहात् प्रशंसितश्चिरसंस्तुतः, असि भवसि त्वम् मम मया वा, 'चिरपरिचिओऽसि मे गोयमा !' हे गौतम ! चिरात्-अतीतबहुकालात् परिचितः पौनः पुन्येन अवलोकनतो विशिष्टपरिचितः, असि-भवसि त्वम् मम मया वा, 'चिरजुसिओऽसि मे गोयमा !' हे गौतम ! चिरात्-बहोः कालात् जुषितः-सेवितः, प्रीतिविषयी कृतो वा चिरजुषितः, असि-भवसि, मम मया वा, 'चिराणुगओऽसि मे गोयमा !' हे गौतम ! चिरानुगतोऽसि-चिरात्-बहोः कालात् अनुगतः ममानुगमनकारित्वात् चिरानुगऽतोसि त्वं मम मया वा, 'चिराणुवत्तीसि मे गोयमा !' हे गौतम ! चिरानुवर्ती-चिरात्-अतीताद् बहोः कालात् अनुवर्ती-अनुवर्तनशीलः चिरानुवर्ती, असि-भवसि त्वं मम इति भावः । तयोश्चिरसंश्लिष्टत्वादिकस्य स्थानं प्रदर्शयितुमाह-'अणंतरं देवलोए, अणंतरं माणुस्सए भवे' अनन्तरम्-

---

स्नेह से संबद्ध हुए हो, चिरसंथुओऽसि मे गोयमा' हे गौतम ! तुम बहुत काल से मेरे प्रशंसित हो, अर्थात् तुमने मेरी प्रशंसा की है। 'चिरपरिचिओऽसि मे गोयमा !' हे गौतम ! मेरे साथ तुम्हारा बारंबार के अवलोकन से बहुत पुराना परिचय चला आ रहा है। 'चिरजुसिओसि' हे गौतम ! तुम बहुत समय पहिले से मेरी प्रीति के विषय बने हुए हो। 'चिराणुगओमे गोयमा' हे गौतम ! तुम बहुत समय से मेरा अनुगमन करते चले आ रहे हो, 'चिराणुवत्तीसि मे गोयमा' हे गौतम ! तुम बहुत समय से मेरा अनुवर्तन करने के स्वभाववाले बने हुए हो। हमारा यह चिरसंश्लिष्टत्वादिरूप सम्बन्ध कहां पर हुआ

ચિરકાળથી તમે મારી સાથે સ્નેહથી સંબદ્ધ થયા છો, "चिरसंथुओऽसि मे गोयमा ! " હે ગૌતમ ! તમે ઘણા કાળથી મારા દ્વારા સ્નેહથી પ્રશંસિત થયા છો. चिरपरिचिओऽसि मे गोयमा !" હે ગૌતમ ! મારી સાથે તમારો વારંવાર અવલોકનથી ઘણો જ પુરાણો પરિચય ચાલ્યો આવે છે. "चिरजुसि ओऽसि" હે ગૌતમ ! તમે ઘણા સમય પહેલાંથી મારી પ્રીતિનું પાત્ર બનેલા છો. "चिराणुगओऽसि मे गोयमा !" હે ગૌતમ ! તમે ઘણા જ સમયથી મારૂં અનુગમન કરી રહ્યા છો. "चिराणुवत्तीसि मेगोयमा" હે ગૌતમ ! તમે ઘણા સમયથી મારૂં અનુવર્તન કરવાનો સ્વભાવ ધરાવતા આવ્યા છો. અમારો અને તમારો ચિરસંશ્લિષ્ટત્વ આદિ રૂપ સંબંધ કયાં બંધાયો છે, તે વાતને પ્રગટ કરવા માટે મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-

अव्यवधानं यथा स्यात्तथा देवलोके, अनन्तरे देवभवे आवयोश्चिरसंश्लिष्टत्वादिकमासीत् , अथ च ततोऽपि अनन्तरं–निर्व्यवधानं यथा स्यात्तथा अस्मिन् मनुष्ये भवे च आवयोश्चिरसंश्लिष्टत्वादिकमस्त्येवेति भावः। तत्र खलु त्रिपृष्ठभवे गौतमो भगवतः सारथितया चिरसंश्लिष्टत्वादि धर्मयुक्त आसीत्, एवमन्येष्वपि भवेषु संभवतीत्यर्थः, तथा च मयि तव स्नेहस्य गाढत्वेन न केवलज्ञानमुत्पद्यते, तथापि स्नेहनाशे सति केवलज्ञानं भविष्यति, इति त्वं तदर्थमधीरो मा भव इति मतीयते, 'किं? परं मरणा कायस्स भेदा इओ चुया दो वि तुल्ला एगट्ठा अविसेसमणाणत्ता भविस्सामो ' किं बहुना? मरणात् परं–मृत्योरनन्तरं कायस्य भेदात् विनाशाद्धेतोः

है–इस बात को प्रदर्शित करने के लिये प्रभु गौतम से कहते हैं–'अणंतरं देवलोए अणंतरं माणुस्सए भवे' अनन्तर देवभव में हे गौतम! हमारा तुम्हारा चिरकाल का यह संलिष्टत्वादिरूप संबंध रहा है, इसी प्रकार से चिरकाल से चला आ रहा यह संबंध उसके अनन्तर इस मनुष्य में भी हो रहा है। क्योंकि त्रिपृष्ठ वासुदेव भगवान् के भव में गौतम, भगवान् के सारथिरूप से थे। इसलिये वे अपने साथ चिरसंलिष्टादिरूप संबंध से युक्त प्रकट किये गये हैं। इसी प्रकार से अन्य और भवों में भी घटित करना चाहिये। इसलिये तुम्हें हम पर अधिक स्नेह की गाढता को लेकर केवलज्ञान उत्पन्न नहीं हो रहा है। जब इस स्नेह का नाश होगा तब ही तुम्हें भी केवलज्ञान उत्पन्न हो जावेगा। अतः तुम केवलज्ञान के लिये अधीर मत बनो "किं" ज्यादा क्या कहा जावे–'परं मरणकायस्स भेदा इओ चुया दो वि तुल्ला, एगट्ठा, अविसेसमणाणत्ता भविस्सामो' मरण के बाद शरीर के विनाश से इस प्रत्यक्ष

"अणंतरं देवलोए अणंतरं मणुस्सए भवे" હે ગૌતમ ! અનન્તર દેવભવમાં અમારો અને તમારો ચિરકાળનો આ સંશ્લિષ્ટાદિ રૂપ સંબંધ રહ્યો છે. એજ પ્રમાણે આ ચિરકાળથી ચાલ્યો આવતો સંબંધ અનન્તર મનુષ્ય ભવમાં પણ ચાલૂ જ રહ્યો છે. (ત્રિપૃષ્ઠના ભવમાં ગૌતમ તેમના સારથિ રૂપે હતા) આ પ્રકારે મહાવીર પ્રભુ અને ગૌતમનો ચિરસંશ્લિષ્ટાદિ રૂપ સંબંધ બતાવવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રકારે તમને મારી પ્રત્યે ખૂબ જ અધિક સ્નેહ ઉત્પન્ન થયેલો છે. તે સ્નેહની ગાઢતાને લીધે તમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી જ્યારે આ સ્નેહભાવ નષ્ટ થશે, ત્યારે જ તમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે તેથી હે ગૌતમ ! તમે કેવળજ્ઞાનને માટે અધીર ન બનો. "किं" અધિક શું કહું "परं मरणाकायस्स भेदा इओ चुया दो वि तुल्ला, एगट्ठा, अविसेसमणाणत्ता भवि-

इतः-प्रत्यक्षादस्माद् मनुष्यभवात् च्युतौ द्वावपि आवाम् तुल्यौ-सदृशौ-समान जीवद्रव्यौ, एकार्थौ-एकप्रयोजनौ-अनन्तसुखप्रयोजनवन्तौ, एकस्थौ वा-सिद्धिक्षेत्रस्थितौ, अविशेषम्-निर्विशेषं यथास्यात्तथा, अनानात्वौ-अभिन्नौ-भेदरहितौ तुल्यज्ञानदर्शनादिपर्यायौ भविष्याव इति ॥ सू० १ ॥

तुल्यताविज्ञतावक्तव्यता।

मूलम्-'जहा णं भंते! वयं एयमट्ठं जाणामो पासामो, तहा णं अणुत्तरोववाइया वि देवा एयमट्ठं जाणंति, पासंति? हंता, गोयमा! जहा णं वयं एयमट्ठं जाणामो पासामो तहा अणुत्तरोववाइयावि देवा एयमट्ठं जाणंति, पासंति, से केणट्ठेणं जाव पासंति? गोयमा! अणुत्तरोववाइयाणं अणंताओ मणोदव्ववग्गणाओ लद्धाओ पत्ताओ अभिसमन्नागयाओ भवंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-जाव पासंति ॥सू० २॥

छाया—यथा खलु भदन्त! वयम् एतमर्थम् जानीमः, पश्यामः, तथा खलु अनुत्तरौपपातिका अपि देवा एतमर्थं जानन्ति, पश्यन्ति? हन्त, गौतम! यथा खलु वयम् एतमर्थं जानीमः, पश्यामः, तथा अनुत्तरौपपातिका अपि देवा एतमर्थं जानन्ति पश्यन्ति, तत् केनार्थेन यावत्-पश्यन्ति? गौतम! अनुत्तरौपपातिकाः खलु अनन्ताः मनोद्रव्यवर्गणाः लब्धाः प्राप्ताः अभिसमन्वागताः भवन्ति, तत्तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते यावत् पश्यन्ति ॥ सू० २ ॥

मनुष्यभव से छूटनेके अनन्तर हम तुम दोनों समान जीव द्रव्यरूप होकर अनन्त सुखप्रयोजनवाले अथवा सिद्धि क्षेत्र में रहनेवाले सम्पूर्णरूप से हो जावेंगे वहां हमारे तुम्हारे दर्शन, ज्ञान भेद रहित होकर तुल्यरूप में हो जावेंगे ॥ सू० १ ॥

स्वामो" मरण બાદ શરીરના વિનાશપૂર્વક આ પ્રત્યક્ષ મનુષ્ય ભવમાંથી ચ્યુત થયેલા આપણે બન્ને સમાન જીવદ્રવ્ય રૂપ બનીને અનંત સુખપ્રયોજનવાળા અથવા સિદ્ધિક્ષેત્રમાં રહેનારા સંપૂર્ણ રૂપે બની જશું ત્યાં અમારૂં અને તમારૂં દર્શન, જ્ઞાન ભેદરહિત બની જવાથી તુલ્ય રૂપમાં આવી જશે. ॥સૂ૦૧॥

टीका—पूर्वभाविनी आत्मतुल्यता भगवताऽभिहिता। साम्प्रतं यद्यन्योऽपि कश्चिदेनमर्थं जानीयात् तदा साधुस्यादित्यभिप्रायेण गौतमः पृच्छति–'जहा णं भंते! वयं एयमट्ठं जाणामो पासामो तहाणं अणुत्तरोववाइया वि देवा एयमट्ठं जाणंति, पासंति ?' हे भदन्त ! यथा खलु वयम् एतमर्थम्–आवयो र्भावितुल्यतास्वरूपं जानीमः पश्यामः, तथा खलु अनुत्तरौपपातिकाः अपि देवाः किम्, एतमर्थम्–आवयो र्भावितुल्यता लक्षणम् अर्थं जानन्ति, पश्यन्ति ? अत्र यूयं च वयं चेत्यनयोरेकशेषाद् वयम्, तत्र यूयं केवलज्ञानेन आवयो र्भावितुल्यतां जानीथ, वयंतु भवदु-

---

तुल्यता विज्ञतावक्तव्यता—

'जहा णं भंते ! वयं एयमट्ठं' इत्यादि।

टीकार्थ—सूत्रकार ने पहिले भगवान् के द्वारा कही गई आत्मतुल्यता का प्रतिपादन किया है। सो गौतम अब यहां इसी बात को इस प्रकार से पूछते हैं कि इस हमारी तुम्हारी भाविनी आत्मतुल्यता को और भी कोई जानते हैं क्या ? 'जहा णं भंते ! वयं एयमट्ठं जाणामो-पासामो तहा णं अणुत्तरोववाइया वि देवा एयमट्ठं जाणंति पासंति' हे भदन्त ! जैसे की हम दोनों भावितुल्यता के स्वरूप को जानते और देखते हैं, वैसे क्या अनुत्तरौपपातिक देव भी हम दोनों की भावितुल्यतारूप अर्थ को जानते और देखते हैं ? यहां वयं 'यह पद 'हम तुम" इन दो का 'यूयं वयंच' इनमें के एकशेष होने से बोधक है। तात्पर्य

–તુલ્યતાવિજ્ઞતા વક્તવ્યતા–

"जहाण भंते ! वयं एयमट्ठं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આની પહેલાના સૂત્રમાં સૂત્રકારે ભગવાન દ્વારા કથિત આત્મતુલ્યતાનું પ્રતિપાદન કર્યું હવે ગૌતમ સ્વામી એજ વાતને આ પ્રકારે પૂછે છે કે–મારી અને તમારી ભાવિની (ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થનારી) આત્મતુલ્યતાની વાત શું બીજાં કોઈ જાણે છે ખરાં ? "जहा णं भंते ! वयं एयमट्ठं जाणामो पासामो तहा णं अणुत्तरोववाइया वि देवा एयमट्ठं जाणंति, पासंति ?" હે ભગવન્ ! જેમ આપણે બન્ને આપણી ભાવિતુલ્યતાના સ્વરૂપને જાણીએ અને દેખીએ છીએ, એજ પ્રમાણે શું અનુત્તરૌપપાતિક દેવો પણ આપણી બન્નેની ભાવિતુલ્યતા રૂપ અર્થને (વાતને) જાણે–દેખે છે ખરાં ? અહીં "वयं" આ પદ "હું અને તમે" આ બન્નેનું, "यूयं वयं च" આ બે પદોમાંથી એક ગ્રહણ થવાને કારણે, બોધક છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે–ભગવાનને

पदेशात्, एवम् अनुत्तरौपपातिका अपि देवाः किं जानन्ति ? इतिप्रश्नः । भगवानाह-'हंता गोयमा ! जहा णं वयं एयमट्ठं जाणामो तहा अणुत्तरोववाइया वि देवा एयमट्ठं जाणंति, पासंति' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, यथा खलु वयम् एतमर्थम्-आवयो र्भावितुल्यतालक्षणम् अर्थं जानीमः, पश्यामः, तथैव अनुत्तरौपपातिका अपि देवाः, एतमर्थम्-आवयो र्भावितुल्यतास्वरूपम् अर्थम्, जानन्ति । पश्यन्ति गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं जाव पासंति ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन कथं तावत्, यावत् एवमुच्यते-यथा खलु वयम् एतमर्थं जानीमः पश्यामस्तथैव अनुत्तरौपपातिका अपि देवा एतमर्थं जानन्ति, पश्यन्ति, इति ? भगवानाह-

---

ऐसा है-भगवान् से गौतम ने ऐसा कहा-मैं और आप भविष्य में समान हो जावेंगे इस बात को आप केवलज्ञान से जानते हैं, और मैं आपके उपदेश से जानता हूँ, तो क्या इसी प्रकार से अनुत्तरौपपातिक देव भी जानते हैं और देखते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा ! जहा णं वयं एयमट्ठं जाणामो, पासामो तहा अणुत्तरोववाइया वि देवा एयमट्ठं जाणंति पासंति' हां, गौतम ! जैसे हम तुम हमारी तुम्हारी होनेवाली तुल्यता को जानते हैं और देखते हैं, उसी प्रकार से अनुत्तरौपपातिक देव भी हमारी तुम्हारी इस भाविनी तुल्यता को जानते हैं और देखते हैं । इस पर गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं जाव पासंति' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं-कि जैसे हम तुम होनेवाली हमारी तुल्यता को

ગૌતમે એવું પૂછ્યું-"હું અને તમે ભવિષ્યમાં સમાન થઈ જશું, આ વાતને આપ કેવળજ્ઞાન વડે જાણો છો અને મેં તે વાત આપના ઉપદેશથી જાણી છે. શું અનુત્તરૌપપાતિક દેવો પણ આ વાત જાણે છે અને દેખે છે ખરાં ?"

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"હંતા, ગોયમા ! जहा णं वयं एयमट्ठं जाणामो, पासामो, तहा अणुत्तरोववाइया देवा एयमट्ठं जाणंति, पासंति" હે ગૌતમ ! જેવી રીતે આપણે બન્ને આપણી ભાવિતુલ્યતાની વાતને જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ, એજ પ્રમાણે અનુત્તરૌપપાતિક દેવો પણ આપણી તે ભાવિતુલ્યતાની વાતને જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं जाव पासंति ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જેમ આપણે બન્ને આપણી ભાવિતુલ્યતાની વાતને જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ, તેમ અનુત્તરૌપપાતિક દેવો પણ આપણી ભાવિતુલ્યતાને જાણે છે અને દેખે છે ?

'गोयमा ! अणुत्तरोववाइया णं अणंताओ मणोदव्ववग्गणाओ लद्धाओ पत्ताओ अभिसमन्नागयाओ भवंति' हे गौतम ! अनुत्तरौपपातिकाः खलु अनन्ताः, मनोद्रव्यवर्गणाः लब्धास्तद्विषयावधिज्ञानलब्धिमन्तः, प्राप्तास्तद्द्रव्यपरिच्छेदवन्तः अभिसमागमस्वागता तद्गुणपर्यायं परिच्छेदवन्तो भवन्ति । तस्मादावयोर्भावितुल्यतालक्षणमर्थं ते जानन्ति पश्यन्ति । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवंवुच्चइ जाव पासंति' हे गौतम ! तत्-अथ, तेनार्थेन एवमुच्यते-यावत् खलु वयम् एतमर्थं जानीमः, पश्यामः, तथा अनुत्तरौपपातिका अपि देवा एतमर्थं जानन्ति पश्यन्तीति ॥सू० २॥

जानते हैं और देखते हैं, उसी प्रकार के अनुत्तरौपपातिक देव भी इस अर्थ को जानते और देखते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-गोयमा ! अणुत्तरोववाइयाणं अणंताओ मणोदव्ववग्गणाओ लद्धाओ पत्ताओ अभिसमन्नगयाओ भवंति' हे गौतम ! अनुत्तरौपपातिक देव अनन्त मनोद्रव्यवर्गणाओं को लब्ध किये होते हैं अर्थात् तद्विषयक अवधिज्ञानलब्धिवाले होते हैं-प्राप्त किये होते हैं-उनके द्रव्यों के ज्ञानवाले होते हैं और अभिसमन्वागत होते हैं उनके गुणों के और पर्यायों के ज्ञाता होते हैं इस कारण हमारी तुम्हारी भावितुल्यतारूप अर्थको वे जानते हैं और देखते हैं 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, जाव पासंति' इसीलिये हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि जिस प्रकार हम तुम हमारी तुम्हारी होनेवाली तुल्यतारूप अर्थको जानते हैं और देखते हैं, उसी प्रकार से अनुत्तरौपपातिक देव भी इस अर्थको जानते और देखते हैं।सू० २।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! अणुत्तरोववाइयाणं अणंताओ मणोदव्ववग्गणाओ लद्धाओ, पत्ताओ, अभिसन्नागयाओ भवंति " હે ગૌતમ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવોએ અનંત મનોદ્રવ્યવર્ગણાઓને લબ્ધ કરેલી હોય છે- (એટલે કે તદ્વિષયક અવધિજ્ઞાનલબ્ધિવાળા હોય છે-) પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે (તેમના દ્રવ્યોના જ્ઞાનવાળા હોય છે) અને અભિસમન્વાગત કરેલી હોય છે (તેમના ગુણોના અને પર્યાયોના જ્ઞાતા હોય છે. તે કારણે તેઓ આપણી બન્નેની ભાવિતુલ્યતા રૂપ અર્થને જાણે છે અને દેખે છે. " से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, जाव पासंति " હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે જેવી રીતે આપણે બન્ને આપણી ભાવિસમાનતા રૂપ અર્થને જાણીએ, દેખીએ છીએ, એવી જ રીતે અનુત્તરૌપપાતિક દેવો પણ આપણી બન્નેની ભાવિતુલ્યતા રૂપ અર્થને જાણે-દેખે છે. ॥ સૂ૦૨॥

तुल्यताप्रकारवक्तव्यता।

मूलम्-'कइविहे णं भंते तुल्लए पण्णत्ते ? गोयमा! छव्विहे तुल्लए पण्णत्ते, तं जहा-दव्वतुल्लए, खेत्ततुल्लए, कालतुल्लए, भवतुल्लए भावतुल्लए, संठाणतुल्लए, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-दव्वतुल्लए दव्वतुल्लए? गोयमा! परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलस्स दव्वओ तुल्ले, परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलवइरित्तस्स दव्वओ णो तुल्ले, दुपएसिए खंधे दुपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले, दुपएसिए खंधे दुपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले, एवं जाव दसपएसिए, तुल्लसंखेज्जपएसिए खंधे तुल्ल संखेज्जपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले, तुल्ल संखेज्जपएसिए खंधे तुल्ल संखेज्जपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले, एवं तुल्ल असंखेज्जपएसिए वि, एवं तुल्ल अणंतपएसिए वि, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-दव्वओ तुल्लए, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-खेत्ततुल्लए खेत्ततुल्लए? गोयमा! एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढवइरित्तस्स पोग्गलस्स खेत्तओ णो तुल्ले, एवं जाव दस पएसोगाढे, तुल्ल संखेज्जपएसोगाढे पोग्गले तुल्ल संखेज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले० एवं तुल्ल असंखेज्जपएसोगाढे वि, से तेणट्ठेणं जाव खेत्ततुल्लए, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-कालतुल्लए कालतुल्लए? गोयमा!

एगसमयट्ठिईए पोग्गले एगसमयट्ठिईयस्स पोग्गलस्स कालओ तुल्ले, एगसमयट्ठिईए पोग्गले एगसमयट्ठिईवइरित्तस्स पोग्गलस्स कालओ णो तुल्ले, एवं जाव दससमयट्ठिईए, तुल्ल संखेज्जसमयट्ठिईए एवं चेव, एवं तुल्लअसंखेज्ज समयट्ठिईए वि, से तेणट्ठेणं जाव कालतुल्लए, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—भवतुल्लए, भवतुल्लए, गोयमा! नेरइए नेरइयस्स भवट्ठयाए तुल्ले, नेरइयवइरित्तस्स भवट्ठयाए नो तुल्ले, तिरिक्खजोणिए एवं चेव, एवं मणुस्से, एवं देवेवि, से तेणट्ठेणं जाव भवतुल्लए, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—भावतुल्लए भावतुल्लए? गोयमा! एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगस्स पोग्गलस्स भावओ तुल्ले, एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगवइरित्तस्स पोग्गलस्स भावओ णो तुल्ले, एवं जाव दसगुणकालए, एवं तुल्लसंखेज्जगुणकालए पोग्गले, एवं तुल्ल असंखेज्जगुणकालए वि, एवं तुल्ल अणंतगुणकालए वि, जहा कालए, एवं नीलए, लोहियए हालिद्दे, सुक्किल्लए, एवं सुब्भिगंधे, एवं दुब्भिगंधे, एवं तित्ते जाव महुरे, एवं कक्खडे जाव लुक्खे, उदइए भावे उदइयस्स भावस्स भावओ तुल्ले, उदइए भावे उदइयभाववइरित्तस्स भावस्स भावओ नो तुल्ले, एवं उवसमिए० खइए० खओवसमिए० पारिणामिए० संनिवाइए भावे संनिवाइयस्स भावस्स०, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—भावतुल्लए भावतुल्लए, से

केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-संठाणतुल्लए संठाणतुल्लए? गोयमा! परिमंडले संठाणे परिमंडलस्स संठाणस्स संठाणओ तुल्ले, परिमंडलसंठाणवइरित्तस्स संठाणओ नो तुल्ले, एवं वट्टे तंसे चउरंसे आयए, समचउरंससंठाणे समचउरंसस्स संठाणस्स संठाणओ तुल्ले, समचउरंसे संठाणे समचउरंस-संठाणवइरित्तस्स संठाणस्स संठाणओ नो तुल्ले, एवं परि-मंडले, एवं जाव हुंडे, से तेणट्ठेणं जाव संठाणतुल्लए संठाणतुल्लए ॥सू० ३॥

छाया-कतिविधं खलु भदन्त! तुल्यकं प्रज्ञप्तम्? गौतम! षड्विधं तुल्यकं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-द्रव्यतुल्यकम्१ क्षेत्रतुल्यकम्,२ कालतुल्यकम्,३ भवतुल्यकम्,४ भावतुल्यकम्,५ संस्थानतुल्यकम्,६ तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-द्रव्यतुल्यकम् द्रव्यतुल्यकम्? गौतम! परमाणुपुद्गलः परमाणुपुद्गलस्य द्रव्यतस्तुल्यः परमाणुपुद्गलः परमाणुपुद्गलव्यतिरिक्तस्य द्रव्यतो नो तुल्यः, द्विप्रदेशिकः स्कन्धो द्विप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यतस्तुल्यः, द्विप्रदेशिकः स्कन्धो द्विप्रदेशिकव्यतिरिक्तस्य स्कन्धस्य द्रव्यतो नो तुल्यः, एवं यावत्-दशप्रदेशिकः, तुल्यसंख्येयप्रदेशिकःस्कन्धस्तुल्यसंख्येयप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यतस्तुल्यः, तुल्य संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धस्तुल्यसंख्येयप्रदेशिकव्यतरिक्तस्य स्कन्धस्य द्रव्यतो नो तुल्यः, एवं तुल्यासंख्येयप्रदेशिकोऽपि, एवं तुल्यानन्तप्रदेशिकोऽपि, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते-द्रव्यतस्तुल्यकम्, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-क्षेत्रतुल्यकं क्षेत्रतुल्यकम्? गौतम! एकप्रदेशावगाढः पुद्गलः, एकप्रदेशावगाढस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतस्तुल्यः, एकप्रदेशावगाढः पुद्गलः एकप्रदेशावगाढव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतो नो तुल्यः, एवं यावत् दशप्रदेशावगाढः, तुल्यसंख्येयप्रदेशावगाढः पुद्गलस्तुल्य-संख्येयप्रदेशावगाढस्य पुद्गलस्य तुल्यः०, एवम् तुल्यासंख्येयप्रदेशावगाढोऽपि, तत् तेनार्थेन यावत् क्षेत्रतुल्यकम्, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते कालतुल्यकम् कालतुल्यकम्? गौतम! एकसमयस्थितिकः पुद्गलः एकसमयस्थितिकस्य पुद्गलस्य कालतस्तुल्यः, एकसमयस्थितिकः पुद्गलः एकसमयस्थितिकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य कालतो नो तुल्यः, एवं यावत् दशसमयस्थितिकःतुल्यसंख्येयसमयस्थितिकः, एवञ्चैव, एवं तुल्यासंख्येयसमयस्थितिकोऽपि, तत् तेनार्थेन यावत्

कालतुल्यकम्, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-भवतुल्यकं भवतुल्यकम् ? गौतम ! नैरयिको नैरयिकस्य भवार्थतया तुल्यो, नैरयिकव्यतिरिक्तस्य भावार्थतया नो तुल्यः, तिर्यग्योनिकः एवञ्चैव, एवं मनुष्यः, एवं देवोऽपि, तत् तेनार्थेन यावत् भवतुल्यकम्, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-भावतुल्यकम् भावतुल्यकम् ? गौतम ! एकगुणकालकः पुद्गलः एकगुणकालकस्य पुद्गलस्य भावतस्तुल्यः, एकगुणकालकः पुद्गलः एकगुणकालकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य भावतो नो तुल्यः, एवं यावत् दशगुणकालकः, एवं तुल्यासंख्येयगुणकालकः पुद्गलः, एवम् तुल्यासंख्येयगुणकालकोऽपि, एवं तुल्यानन्तगुणकालकोऽपि, यथाकालकः, एवं नीलकः, लोहितकः, हारिद्रकः, शुक्लकः, एवं सुरभिगन्धः, एवं दुरभिगन्धः, एवं तिक्तो यावत् मधुरः, एवं कर्कशो यावत् रूक्षः, औदयिको भावः औदयिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यः, औदयिको भावः औदयिकभावव्यतिरिक्तस्य भावस्य भावतो नो तुल्यः, एवम् औपशमिको भावः औपशमिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यः-क्षायिको भावः क्षायिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यः०, क्षयोपशमिको भावः क्षयोपशमिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यः०, पारिणामिको भावः पारिणामिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यः० सांनिपातिको भावः सांनिपातिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यः०, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-भावतुल्यकं भावतुल्यकम्, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते संस्थानतुल्यकं संस्थानतुल्यकम् ? गौतम ! परिमण्डलंसंस्थानं परिमण्डलस्य संस्थानस्य संस्थानतस्तुल्यम्, परिमण्डलसंस्थानव्यतिरिक्तस्य संस्थानतो नो तुल्यम्, एवं वृत्तं, त्र्यस्रं, चतुरस्रम्, आयतम्, समचतुरस्रसंस्थानं समचतुरस्रस्य संस्थानस्य संस्थानतस्तुल्यम्, समचतुरस्रं संस्थानं समचतुरस्रसंस्थानव्यतिरिक्तस्य संस्थानस्य संस्थानतो नो तुल्यम्, एवं परिमण्डलम्, एवं यावद्-हुण्डम्, तत् तेनार्थेन यावत् संस्थानतुल्यकं संस्थानतुल्यकम् ॥सू० ३॥

टीका—पूर्वं तुल्यतायाः प्ररूपितत्वेन तत्प्रस्तावात् तुल्यभेदं प्ररूपयितुमाह-'कइविहेणं भंते ! इत्यादि, 'कइविहेणं भंते ! तुल्लए पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति-

---

तुल्यताप्रकारवक्तव्यता—

'कइविहे णं भंते ! तुल्लए पण्णत्ते ?' इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले तुल्यता के विषय में कथन किया गया है-अतः तुल्यता का कथन होने से यहां सूत्रकार ने उसके भेदों की प्ररूपणा

-તુલ્યતાપ્રકાર વક્તવ્યતા-

" कइविहे णं भंते ! तुल्लए पण्णत्ते ?" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આના પહેલાના સૂત્રમાં તુલ્યતાના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું. તુલ્યતાનું પ્રતિપાદન ચાલી રહ્યું હોવાથી સૂત્રકાર હવે તુલ્યતાના પ્રકારોનું

हे भदन्त! कतिविधं खलु तुल्यकम्-तुल्यं समं तदेव तुल्यकम्, प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! छव्विहे तुल्लए पण्णत्ते' हे गौतम! पञ्चविधं तुल्यकं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-दव्वतुल्लए, खेत्ततुल्लए, कालतुल्लए, भवतुल्लए, भावतुल्लए, संठाणतुल्लए' तद्यथा-द्रव्यतुल्यकम्, क्षेत्रतुल्यकम्, कालतुल्यकम्, भवतुल्यकम्, भाव तुल्यकम्, संस्थानतुल्यकम्। गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-दव्वतुल्लए दव्वतुल्लए?' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत्, एवमुच्यते-द्रव्यतुल्यकं द्रव्यतुल्यकमिति? द्रव्यतुल्यकशब्दस्य कोऽर्थः? भगवानाह-'गोयमा! परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलस्स दव्वओ तुल्ले' हे गौतम! परमाणुपुद्गलः

की है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कइविहेणं भंते! तुल्लए पण्णत्ते' हे भदन्त! तुल्यक-तुल्यता-समानता कितने प्रकार का कहा है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! छव्विहे तुल्लए पण्णत्ते' हे गौतम! तुल्यता छ प्रकार की कही गई है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-दव्वतुल्लए, खेत्ततुल्लए, कालतुल्लए, भवतुल्लए भावतुल्लए, संठाणतुल्लए' द्रव्यतुल्यक, क्षेत्रतुल्यक, कालतुल्यक, भवतुल्यक और भावतुल्यक तथा संस्थानतुल्यक।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवंवुच्चइ दव्वतुल्लए, दव्वतुल्लए' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि द्रव्यतुल्यक द्रव्यतुल्यक हैं? अर्थात् द्रव्यतुल्यक इस शब्द का क्या अर्थ है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! परमाणुपोग्गले परमा-

---

નિરૂપણ કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"कइविहेणं भंते! तुल्लए पण्णत्ते?" હે ભગવન્! તુલ્યતા (સમાનતા) કેટલા પ્રકારની કહી છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! छव्विहे तुल्लए पण्णत्ते-तंजहा" હે ગૌતમ! તુલ્યતા છ પ્રકારની કહી છે, જે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"दव्वतुल्लए, खेत्ततुल्लए, कालतुल्लए, भवतुल्लए, भावतुल्लए, संठाणतुल्लए" (૧) દ્રવ્યતુલ્યક, (૨) ક્ષેત્રતુલ્યક, (૩) કાળતુલ્યક, (૪) ભવતુલ્યક, (૫) ભાવતુલ્યક અને (૬) સંસ્થાનતુલ્યક.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ दव्वतुल्लए, दव्वतुल्लए" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે દ્રવ્યતુલ્યક દ્રવ્યતુલ્યક છે? એટલે કે "દ્રવ્યતુલ્યક" આ પદનો શો અર્થ થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलस्स दव्वओ तुल्ले" હે ગૌતમ! એક પરમાણુપુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ

परमाणुपुद्गलस्य द्रव्यतो-द्रव्यार्थिकनयेन एकाणुकादि द्रव्यापेक्षयेत्यर्थः, तुल्यः समो भवति, 'परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलवइरित्तस्स दव्वओ णो तुल्ले' परमाणुपुद्गलः परमाणुपुद्गलव्यतिरिक्तस्य द्रव्यतः-एकाणुकाद्यपेक्षया नो तुल्यो भवति, 'दुपएसिए खंधे दुपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले' द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, द्विप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यतो-द्विप्रदेशिकाद्यपेक्षया तुल्यः समो भवति, 'दुपएसिए खंधे दुपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले' द्विप्रदेशिकः स्कन्धो द्विप्रदेशिकव्यतिरिक्तस्य स्कन्धस्य द्रव्यतो नो तुल्यो भवति, 'एवं जाव दस पएसिए' एवं-तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-त्रिप्रदेशिकः चतुष्प्रदेशिकः, पञ्चप्रदेशिकः, षट्प्रदेशिकः, सप्तप्रदेशिकः, अष्टप्रदेशिकः, नवप्रदेशिकः, दशप्रदेशिकश्च

णुपोग्गलस्स दव्वओ तुल्ले' हे गौतम ! एक परमाणुपुद्गल दूसरे परमाणुपुद्गल के द्रव्य की द्रव्यार्थिक नय की अपेक्षा से तुल्य-सम होता है, 'परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलवइरित्तस्स दव्वओ णो तुल्ले' परन्तु वही परमाणु पुद्गल परमाणुपुद्गल से व्यतिरिक्त द्रव्य की अपेक्षा द्व्यणुकादि की अपेक्षा समान नहीं होता है। 'दुपएसिए खंधे दुपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले' द्विप्रदेशिक स्कन्ध दूसरे द्विप्रदेशिक स्कन्ध के साथ द्रव्य की अपेक्षा-द्विप्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा तुल्य-समान होता है। परन्तु वही 'दुपएसिए खंधे दुपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले' द्विप्रदेशिक स्कन्ध से व्यतिरिक्तस्कन्ध के साथ द्रव्य की अपेक्षा समान नहीं होता है। 'एवं जाव दस पएसिए' इसी प्रकार यावत्-त्रिप्रदेशिक, चतुष्प्रदेशिक, पंचप्रदेशिक, षट्प्रदेशिक, सप्तप्रदेशिक, अष्टप्रदेशिक नौप्रदेशिक और दशप्रदेशिकस्कन्ध द्रव्यकी

બીજા પરમાણુપુદ્ગલના દ્રવ્યની તુલ્ય (સમાન) હોય છે. "परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलवइरित्तस्स दव्वओ णो तुल्ले" પરન્તુ એજ પરમાણુપુદ્ગલ સિવાયના દ્રવ્યની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એકાણુક આદિની અપેક્ષાએ સમાન હોતુ નથી "दुपएसिए खंधे दुपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले" એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ બીજા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ-"दुपएसिए खंधे दुपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले" એજ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ, બીજા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ સિવાયના સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય (સમાન) હોતો નથી. "एवं जाव दस पएसिए" એજ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પંચપ્રદેશિક, છ પ્રદેશિક,

स्कन्धः त्रिप्रदेशिकादि दशप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यत स्तुल्यो भवति, 'तुल्ल-संखेज्जपएसिए खंधे तुल्लसंखेज्जपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले' तुल्यः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धस्तुल्यसंख्येयप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यत स्तुल्यो भवतीत्यर्थः । 'तुल्लसंखेज्जपएसिए खंधे तुल्लसंखेज्जपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले' तुल्यसंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धस्तुल्यसंख्येयप्रदेशिक व्यतिरिक्तस्य स्कन्धस्य द्रव्यतः-एकाणुकाद्यपेक्षया, नो तुल्यो भवति, 'एवं तुल्ल असंखेज्जपएसिए वि० एवं तुल्लअणंतपएसिए वि' एवं तथैव-पूर्वोक्त-रीत्यैव, तुल्यासंख्येयप्रदेशिकोऽपि स्कन्धस्तुल्यासंख्येयप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यतः-एकाणुकाद्यपेक्षया तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यासंख्येयप्रदेशिकः स्कन्ध-स्तुल्यासंख्येयप्रदेशिकव्यतिरिक्तस्य स्कन्धस्य द्रव्यतः-एकाणुकाद्यपेक्षया नो

अपेक्षा से अपने २ त्रिप्रदेशिकादि दश प्रदेशिकान्त दूसरे स्कन्ध के समान होते हैं 'तुल्लसंखेज्जपएसियखंधे तुल्लसं-खेज्जपएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले' इसी प्रकार से तुल्य संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध दूसरे तुल्य संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध के साथ द्रव्य की अपेक्षा समान होता है 'तुल्ल संखेज्जपएसिए खंधे तुल्ल संखेज्जपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले' परन्तु वही तुल्य संख्यातप्रदेशिक-स्कन्ध तुल्यसंख्यातप्रदेशिक स्कन्ध से व्यतिरिक्त स्कन्ध के साथ द्रव्य एकाणुकादि की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है । 'एवं तुल्ल असंखेज्जपएसिए वि, एवं तुल्ल अणंतपएसिए वि' इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार तुल्ल असंख्यातप्रदेशिक स्कन्ध भी तुल्य असंख्यातप्रदेशिक स्कन्ध के साथ द्रव्य की अपेक्षा से तुल्य होता है, किन्तु वही तुल्य असंख्यातप्रदे-

---

સાત પ્રદેશિક, આઠ પ્રદેશિક, નવ પ્રદેશિક અને દસ પ્રદેશિક સ્કંધ પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પોતપોતાના જેવાં જ ત્રિપ્રદેશિક આદિથી લઈને દસપ્રદેશિક પર્યન્તોની સાથે તુલ્ય હોય છે. "तुल्ल संखेज्जपएसिए खंधे तुल्ल संखेज्ज पएसियस्स खंधस्स दव्वओ तुल्ले" એજ પ્રમાણે તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ પણ બીજા તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે. "तुल्ल संखेज्जपएसिए खंधे तुल्ल संखेज्जपएसियवइरित्तस्स खंधस्स दव्वओ णो तुल्ले" પરન્તુ એજ તુલ્ય સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કંધ, તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ સિવાયના સ્કન્ધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (એક અણુ આદિની અપેક્ષાએ) તુલ્ય હોતો નથી. "एव तुल्ल असखेज्जपए-सिए वि, एवं तुल्ल अणतपएसिए वि" એજ પ્રમાણે તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ પણ બીજા તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ,

तुल्यो भवति, एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, तुल्यानन्तप्रदेशिकोऽपि स्कन्धस्तुल्यानन्त-प्रदेशिकस्य स्कन्धस्य द्रव्यतः-एकाणुकाद्यपेक्षया तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यानन्त-प्रदेशिकः स्कन्धः तुल्यानन्तप्रदेशिकव्यतिरिक्तस्य स्कन्धस्य द्रव्यतो नो तुल्यो भवति, प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-दव्वओ तुल्लए' हे गौतम ! तत्-अथ, तेनार्थेन एवमुच्यते-द्रव्यतुल्यकं-द्रव्यतुल्यक-पदवाच्यमुक्तस्वरूपं भवतीति। गौतमः पृच्छति-से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-खेत्ततुल्लए, खेत्ततुल्लए ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत्, एव-मुच्यते क्षेत्रतुल्यकं क्षेत्रतुल्यकमिति ? कस्तावत् क्षेत्रतुल्यक पदार्थः ? इति प्रश्नः।

शिकस्कन्ध तुल्य असंख्यात प्रदेशिक स्कन्ध से व्यतिरिक्त स्कन्ध के साथ द्रव्य की-एकाणुकादि की अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार तुल्य अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध भी तुल्य अनन्त-प्रदेशिक स्कन्ध के साथ द्रव्य की- अपेक्षा से तुल्य होता है, किन्तु वही अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध तुल्य अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध से व्यतिरिक्त-स्कन्ध के साथ द्रव्य की-एकगुणकालकादि की-अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, दव्वओ तुल्लए' इसीलिये हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि द्रव्य तुल्यकपदवाच्य द्रव्यतुल्यक अर्थ का वाचक होता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, खेत्ततुल्लए खेत्ततुल्लए' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि क्षेत्रतुल्यक शब्द क्षेत्र तुल्यक अर्थ का वाचक होता है ? अर्थात्-क्षेत्र तुल्य इस शब्द का क्या अर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !

તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશિક સિવાયના સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન હોતા નથી એજ પ્રમાણે તુલ્ય અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ બીજા તુલ્ય અનંતપ્રદે-શિક સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે. પરન્તુ એજ તુલ્ય અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ, તુલ્ય અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ સિવાયના સ્કંધની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ-એક અણુક આદિની અપેક્ષાએ-તુલ્ય હોતો નથી. "से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, दव्वओ तुल्लए" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે દ્રવ્યતુલ્યક પદ વાચ્ય "દ્રવ્યતુલ્યક," દ્રવ્યતુલ્યક અર્થનો વાચક હોય છે. એટલે કે દ્રવ્યતુલ્યકનો ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે ભાવાર્થ સમજવો જોઇએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-खेत्ततुल्लए, खेत्ततुल्लए" હે ભગવન્ ! 'ક્ષેત્રતુલ્યક' આ પદ દ્વારા આપ શું પ્રતિપાદન કરવા માગો છો ? અથવા-આ પદનો ભાવાર્થ શો છે ?

भगवानाह-' गोयमा ! एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले ' हे गौतम ! एकप्रदेशावगाढः पुद्गलः, एकप्रदेशावगाढस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः-एकप्रदेशावगाढत्वादिना, तुल्यः सदृशो भवति, किन्तु 'एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढवइरित्तस्स पोग्गलस्स खेत्तओ णो तुल्ले ' एकप्रदेशावगाढः पुद्गलः एकप्रदेशावगाढव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः-एकप्रदेशावगाढत्वादिना, नो तुल्यो भवति, ' एवं जाव दसपएसोगाढे ' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-द्विप्रदेशावगाढस्त्रिप्रदेशावगाढश्चतुष्प्रदेशावगाढः पञ्चप्रदेशावगाढः षट्प्रदेशावगाढः सप्तप्रदेशावगाढः, अष्टप्रदेशावगाढो नवप्रदेशिकावगाढो दशप्रदेशिकावगाढः पुद्गलः, द्व्यादिदशप्रदेशिकावगाढस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः एकप्रदेशावगाढत्वादिना तुल्यो भवति, किन्तु द्व्यादि दशप्रदेशावगाढः पुद्गलः द्व्यादिदशप्रदेशि-

---

एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले' हे गौतम ! जो पुद्गल एकप्रदेश में अवगाढ होता है, वह एक प्रदेश में अवगाढ हुए दूसरे पुद्गल के समान क्षेत्र की अपेक्षा तुल्य होता है। किन्तु वही 'एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढवइरित्तस्स पोग्गलस्स खेत्तओ णो तुल्ले' एक प्रदेशावगाढपुद्गल से अतिरिक्त पुद्गल के साथ क्षेत्र की अपेक्षा-द्विप्रदेशावगाढत्वादि की अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। 'एवं जाव दसपएसोगाढे' इसी प्रकार यावत् द्विप्रदेशावगाढ, त्रिप्रदेशावगाढ, चतुष्प्रदेशावगाढ, पंचप्रदेशावगाढ, षट्प्रदेशावगाढ, सप्तप्रदेशावगाढ, अष्टप्रदेशावगाढ, नवप्रदेशावगाढ एवं दशप्रदेशावगाढ पुद्गल द्व्यादि दशप्रदेशावगाढ पुद्गल के क्षेत्र की-द्व्यादिप्रदेशावगाढता आदि की अपेक्षा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले " હે ગૌતમ ! જે પુદ્ગલ એક પ્રદેશમાં અવગાઢ હોય છે, તે એક પ્રદેશમાં અવગાઢ થયેલા બીજા પુદ્ગલની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમાન ગણાય છે. પરન્તુ " एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढ वइरित्तस्स पोग्गलस्स खेत्तओ णो तुल्ले " એજ એક પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ, એકપ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ સિવાયના પુદ્ગલની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-એકપ્રદેશાવગાઢત્વ આદિની અપેક્ષાએ-તુલ્ય હોતું નથી.

" एवं जाव दसपएसोगाढे " એજ પ્રમાણે બે પ્રદેશાવગાઢ, ત્રણ પ્રદેશાવગાઢ, ચાર પ્રદેશાવગાઢ, પાંચ પ્રદેશાવગાઢ, છ પ્રદેશાવગાઢ, સાત પ્રદેશાવગાઢ, આઠ પ્રદેશાવગાઢ, નવ પ્રદેશાવગાઢ, અને દસપ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ, પોતપોતાના જેટલા જ પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલની સાથે એટલે કે અનુક્રમે

कावगाढव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः एकप्रदेशावगाढत्वादिना नो तुल्यो भवतीति भावः। 'तुल्ल संखेज्जपएसोगाढे पोग्गले तुल्लसंखेज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले' तुल्य संख्येयप्रदेशावगाढः पुद्गलस्तुल्यसंख्येयप्रदेशावगाढस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः-एकप्रदेशावगाढत्वादिना तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यसंख्येयप्रदेशावगाढः पुद्गलः तुल्यसंख्येयप्रदेशावगाढव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः एकप्रदेशावगाढत्वादिना नो तुल्यो भवति, 'एवं तुल्ल असंखेज्जपएसोगाढे वि' एवं-तथैव-पूर्वोक्तरीत्या, तुल्यासंख्येयप्रदेशावगाढोऽपि पुद्गलस्तुल्यासंख्येयप्रदेशावगाढस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः-एकप्रदेशावगाढत्वादिना-

---

से तुल्य होता है, परन्तु द्व्यादि दशप्रदेशावगाढ पुद्गल द्व्यादि दशप्रदेशावगाढपुद्गल से भिन्न पुद्गल के क्षेत्र की-एकप्रदेशावगाढता आदि की-अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। 'तुल्लसंखेज्जपएसोगाढे पोग्गले संखेज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले' तथा तुल्य संख्यातप्रदेशों से अवगाढ हुआ पुद्गल तुल्यसंख्यातप्रदेशों में अवगाढ हुए पुद्गल-स्कन्ध के साथ क्षेत्र की अपेक्षा तुल्य होता है। परन्तु वही तुल्य संख्यात प्रदेशावगाढपुद्गल तुल्य संख्यातप्रदेशावगाढ पुद्गल से व्यतिरिक्त पुद्गल के साथ क्षेत्र की-एकप्रदेशावगाढता आदि की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है। 'एवं तुल्लअसंखेज्जपएसोगाढे वि' इसी प्रकार से तुल्य असंख्यातप्रदेशावगाढपुद्गल स्कन्ध भी तुल्यअसंख्यातप्रदेशावगाढपुद्गल स्कन्ध के क्षेत्र की अपेक्षा-तुल्यप्रदेशावगाढता

બેથી લઈને દસ પર્યન્તના પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ બેથી લઈને દસ પર્યન્તના પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલ સિવાયના પુદ્ગલની સાથે ક્ષેત્રની-એક પ્રદેશાવગાઢતા આદિની-અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતું નથી. "तुल्लसंखेज्जपएसोगाढे पोग्गले तुल्लसंखेज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स खेत्तओ तुल्ले" તથા તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલ, તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા બીજા પુદ્ગલસ્કંધની સાથે ક્ષેત્રની-એક પ્રદેશાવગાઢતા આદિની-અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલસ્કંધ, તુલ્ય સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલસ્કંધ સિવાયના પુદ્ગલસ્કંધની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતો નથી. "एवं तुल्ल असंखेज्जपएसोगाढे वि" એજ પ્રમાણે તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલસ્કંધ પણ તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ સ્કંધની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-એક પ્રદેશાવગાઢતા

तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यासंख्येयप्रदेशावगाढः पुद्गलस्तुल्यासंख्येयप्रदेशावगाढव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य क्षेत्रतः-एकप्रदेशावगाढतयादिना नो तुल्यो भवति, प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-से तेणट्ठेणं जाव खेत्ततुल्लए' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन यावत्-एवमुच्यते क्षेत्रतुल्यकं क्षेत्रतुल्यकमिति। गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-कालतुल्लए, कालतुल्लए? हे भदन्त! तत् अथ केनार्थेन कथं तावत्, एवमुच्यते-कालतुल्यकम् कालतुल्यकमिति? कोनामकालतुल्यकपदार्थः? इतिप्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा! एगसमयट्ठिइए पोग्गले एगसमयठिइयस्स पोग्गलस्स कालओ तुल्ले' हे गौतम! एकसमयस्थितिकः-एकस्मिन् समये स्थितिर्यस्य स तथाविधः पुद्गलः, एकसमयस्थितिकस्य पुद्गलस्य कालतः-एकसमया-

---

आदि की अपेक्षा से तुल्य असंख्यातप्रदेशावगाढपुद्गल तुल्य असंख्यातप्रदेशावगाढपुद्गल से व्यतिरिक्त पुद्गल के साथ क्षेत्र की अपेक्षा-एकप्रदेशावगाढता आदि की अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव खेत्ततुल्लए' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि क्षेत्रतुल्यक शब्द क्षेत्रतुल्य अर्थ का वाचक है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ कालतुल्लए कालतुल्लए' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कालतुल्यक यह शब्द काल से जो पुद्गलतुल्य होता है उसका वाचक है? अर्थात् कालतुल्य इस शब्द का क्या अर्थ है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! एगसमयट्ठिइए पोग्गले एगसमयट्ठिइयस्स पोग्गलस्स कालओ तुल्ले' हे गौतम! जिसकी एक समय

આદિની અપેક્ષાએ-તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલસ્કંધ, તુલ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ સ્કંધ સિવાયના સ્કંધ સાથે સમાનક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-એક પ્રદેશાવગાઢતા આદિની અપેક્ષાએ-તુલ્ય હોતો નથી. "से तेणट्ठेणं जाव खेत्ततुल्लए" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે ક્ષેત્રતુલ્યક શબ્દ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ 'ક્ષેત્રતુલ્ય' અર્થનો વાચક છે. એટલે કે 'ક્ષેત્રતુલ્યક' આ પદનો ભાવાર્થ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-कालतुल्लए कालतुल्लए?" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'કાળતુલ્ય' પદ કાળની અપેક્ષાએ જે પુદ્ગલ તુલ્ય હોય છે, તેનું વાચક છે? એટલે કે 'કાળતુલ્ય' આ પદનો શો અર્થ થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! एग समयट्ठिइए पोग्गले एगसमयट्ठिइयस्स पोग्गलस्स कालओ तुल्ले" હે ગૌતમ! એક સમયની સ્થિતિવાળું

दिना तुल्यो भवति, किन्तु 'एगसमयट्ठिइए पोग्गले एगसमयट्ठिइवइरित्तस्स पोग्गलस्स कालओ णो तुल्ले' एकसमयस्थितिकः पुद्गलः एकसमयस्थितिकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य कालतः-एकसमयादिना, नो तुल्यो भवति, 'एवं जाव दससमयट्ठिइए' एवं-रीत्या यावत् द्विसमयस्थितिकः त्रिसमयस्थितिकः, चतुःसमयस्थितिकः, पञ्चसमयस्थितिकः, षट्समयस्थितिकः सप्तसमयस्थितिकः, अष्टसमयस्थितिकः

में स्थिति है ऐसा पुद्गल एक समय स्थितिक पुद्गल के काल की अपेक्षा एक समयादि की अपेक्षा से तुल्य होता है, किन्तु जिसकी 'एगसमयट्ठिइए पोग्गले एगसमयट्ठिइवइरित्तस्स पोग्गलस्स कालओ णो तुल्ले' एक समय में स्थिति है ऐसा वही पुद्गल, जिस पुद्गल की स्थिति एक समय से व्यतिरिक्त समय में है उसके तुल्य कालकी अपेक्षा से द्वयादिसमयादि की अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। 'एवं जाव दससमयट्ठिइए' इसी प्रकार यावत्-दो समय की स्थितिवाला पुद्गल दो समय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ तुल्य काल की अपेक्षा से होता है, तीन समय की स्थितिवाला पुद्गल तीनसमय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ तुल्य काल की अपेक्षा से होता है, चार समय की स्थितिवाला पुद्गल चार समय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ तुल्य होता है, पांच समय की स्थितिवाला पुद्गल पांचसमय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ काल की अपेक्षा से तुल्य होता है, छह समय की स्थितिवाला पुद्गल ६ समय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ काल की अपेक्षा तुल्य

પુદ્ગલ, એક સમયની સ્થિતિવાળા બીજા પુદ્ગલની સાથે કાળની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. પરન્તુ "एगसमयट्ठिइए पोग्गले एगसमयठिइवइरित्तस्स पोग्गलस्स कालओ णो तुल्ले" એક સમયની સ્થિતિવાળું એજ પુદ્ગલ, એક સમયની જેની સ્થિતિ ન હોય એવા પુદ્ગલની સાથે કાળની અપેક્ષાએ-એક સમયાદિની અપેક્ષાએ-તુલ્ય હોતું નથી. "एवं जाव दस समयट्ठिइए" એજ પ્રમાણે બે સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ, બે સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલની સાથે કાળની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે, ત્રણ સમયની સ્થિનિવાળું પુદ્ગલ ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે, ચાર સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ ચાર સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે, પાંચ સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ પાંચ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે, છ સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ છ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે, સાત સમયની

नवसमयस्थितिकः दशसमयस्थितिकश्च पुद्गलः द्व्यादिदशसमयस्थिति-कस्य पुद्गलस्य कालतः-एकसमयादिना तुल्यो भवति, किन्तु द्व्यादिदश समयस्थितिकः पुद्गलो द्व्यादिदशसमयस्थितिकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य कालतः-एकसमयस्थितिकत्वादिना नो तुल्यो भवति 'तुल्लसंखेज्जसमयट्ठिइए एवं चेव' तुल्यसंख्येयसमयस्थितिकः पुद्गलः एवमेव-पूर्वोक्तवदेव-तुल्यसंख्येयसमयस्थिति-कस्य पुद्गलस्य कालतः एकसमयस्थितिकत्वादिना तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यसंख्येय-समयस्थितिकः पुद्गलः तुल्यसंख्येयस्थितिकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य कालतः-एकस-

होता है, सात समय की स्थितिवाला पुद्गल सात समय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ तुल्य होता है, आठ समय की स्थितिवाला पुद्गल आठ समय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ काल की अपेक्षा तुल्य होता है, नौ समय की स्थितिवाला पुद्गल नौ समय की स्थितिवाले पुद्गल के साथ और दश समय की स्थितिवाला पुद्गल दश समय की स्थितिवाले अन्य पुद्गल के साथ तुल्य कालकी अपेक्षा तुल्य होता है। किन्तु द्वयादिसमय से लेकर दश समय तक की स्थितिवाले पुद्गल द्व्यादि दशसमय की स्थितिवाले पुद्गल से व्यतिरिक्त पुद्गल के साथ काल की अपेक्षा-एक समय स्थितिकत्वादि की अपेक्षा से-तुल्य नहीं होते हैं। 'तुल्लसंखेज्जसमयट्ठिइए एवं चेव' तुल्यसंख्यात समय की स्थितिवाला पुद्गल तुल्यसंख्यात समय की स्थितिवाले पुद्गल के समान होता है। किन्तु संख्यात समय की स्थिति वाला वही पुद्गल तुल्यसंख्यात समय

સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ સાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે, આઠ સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ આઠ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે, નવ સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ નવ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે અને દસ સમ-યની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ દસ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સાથે કાળની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. પરન્તુ બેથી લઈને દસ પર્યન્તની સ્થિતિવાળાં પુદ્ગલો, બેથી લઈને દસ પર્યન્તની સ્થિતિ કરતાં જુદી જ સ્થિતિવાળાં પુદ્ગલોની સાથે કાળની અપેક્ષાએ-એક સમય સ્થિતિત્વ આદિની અપેક્ષાએ-તુલ્ય હોતા નથી.

"તુલ્લ સંખેજ્જસમયટ્ઠિઇએ એવં ચેવ" તુલ્ય સંખ્યાત સમયની સ્થિતિ-વાળું પુદ્ગલ તુલ્ય સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલની સાથે કાળની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ તુલ્ય સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળું એજ પુદ્ગલ તુલ્ય સંખ્યાત સમયની સ્થિતિ કરતાં જુદી જ સ્થિતિવાળા પુદ્ગ-લની સાથે કાળની અપેક્ષાએ-એક સમયની સ્થિતિ આદિની અપેક્ષાએ-સમાન હોતું નથી.

मयस्थितिकत्वादिना नो तुल्यो भवति, एवं तुल्लअसंखेज्जसमयट्ठिइए वि' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, तुल्यासंख्येयसमयस्थितिकोऽपि पुद्गलस्तुल्यासंख्येयसमयस्थितिकस्य पुद्गलस्य कालत.-एकसमयस्थितिकत्वादिना तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यासंख्येयसमयस्थितिकः पुद्गलः तुल्यासंख्येयसमयस्थितिकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य कालतः -एकसमयस्थितिकत्वादिना नो तुल्यो भवति। प्रस्तुतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव कालतुल्लए कालतुल्लए' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन यावत्-एवमुच्यते-कालतुल्यकं कालतुल्यक पदवाच्यौक्तस्वरूपं भवति। अत्र अनन्तक्षेत्रप्रदेशावगाढत्वस्य अनन्तसमयस्थायित्वस्य चानुक्तिस्तु अवगाहप्रदेशानाम् स्थितिसमयानां च पुद्गलापे-

की स्थिति से भिन्न पुद्गल के साथ एक समय स्थिति आदि को लेकर समान नहीं होता है। 'एवं तुल्ल असंखेज्जसमयट्ठिइए वि' इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार ही तुल्य असंख्यातसमय की स्थितिवाला पुद्गल तुल्य असंख्यात समय की स्थितिवाले पुद्गल के समान होता है। किन्तु जो पुद्गल तुल्य असंख्यात समय की स्थिति से व्यतिरिक्त स्थितिवाला है उसके साथ वह तुल्य असंख्यात समय की स्थितिवाला पुद्गल काल की अपेक्षा-एक समयस्थिति आदि से-समान नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव काल तुल्लए' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है, कि कालतुल्यक शब्द काल से तुल्य अर्थ का वाचक होता है। यहां जो अनन्त क्षेत्र प्रदेशों में अवगाढता का और अनन्तसमय में रहने का कथन सूत्रकार ने नहीं किया है सो उसका कारण ऐसा है कि अवगाह प्रदेशों में और स्थितिसमयों में पुद्गल की अपेक्षा अनन्तता का असद्भाव है ऐसा जानना चाहिये।

"एवं तुल्ल असंखेज्जसमयट्ठिइए वि" એજ પ્રમાણે તુલ્ય અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ તુલ્ય અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલની સાથે કાળની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલ, તુલ્ય અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિ કરતાં જુદી જ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલના સમાન કાળની અપેક્ષાએ હોતું નથી. "से तेणट्ठेणं जाव कालतुल्लए" એજ કારણે, હે ગૌતમ! મેં એવું કહ્યું છે કે 'કાળ-તુલ્યક' શબ્દ 'કાળની અપેક્ષાએ તુલ્ય' અર્થનો વાચક છે.

અહીં અનંતક્ષેત્ર પ્રદેશોમાં અવગાઢતાનું અને અનંત સમયની સ્થિતિનું કથન સૂત્રકારે કર્યું નથી, કારણ કે અવગાહ પ્રદેશોમાં અને સ્થિતિસમયોમાં પુદ્ગલની અપેક્ષાએ અનંતતાનો અસદ્ભાવ હોય છે, એમ સમજવું જોઇએ.

क्षयाऽनन्तानामसद्भावाद् बोध्या, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ--भवतुल्लए, भवतुल्लए ?' हे भदन्त ! तत् अथ, केनार्थेन एवमुच्यते-भवतुल्यकं भवतुल्यकमिति ? भगवानाह-'गोयमा ! नेरइए नेरइयस्स भवट्ठयाए तुल्ले, नेरइयवइरित्तस्स भवट्ठयाए नो तुल्ले' हे गौतम ! नैरयिको नैरयिकस्य भवार्थतया-भवो नारकादिरेव अर्थो भवार्थस्तद्भावस्तत्ता तया भवार्थतया-भवप्रयोजनकतयेत्यर्थः, तुल्यो भवति, नैरयिको नैरयिकव्यतिरिक्तस्य भवार्थतया भवप्रयोजनकतया नो तुल्यो भवति, 'तिरिक्खजोणिए

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, भवतुल्लए भवतुल्लए' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि भवतुल्य शब्द भवतुल्यक अर्थ का वाचक है ? अर्थात् भवतुल्यक इस शब्द का क्या अर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नेरइए नेरइयस्स भवट्ठयाए' तुल्ले, नेरइयवइरित्तस्स भवट्ठयाए नो तुल्ले' हे गौतम ! नैरयिक नैरयिक भव की अपेक्षा से दूसरे नैरयिक के तुल्य होता है। परन्तु वही नैरयिक नैरयिक भव से अतिरिक्त के साथ भव की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है। 'तिरिक्खजोणिए एवं चेव' इसी प्रकार का कथन तिर्यग्योनिक जीव के विषय में भी कर लेना चाहिये। अर्थात् एक तिर्यग्योनिक जीव तिर्यग्भव की अपेक्षा से दूसरे तिर्यग्योनिक जीव के बराबर होता है। परन्तु वही तिर्यग्यो-

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, भवतुल्लए-भवतुल्लए ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'ભવતુલ્યક' પદ ભવની અપેક્ષાએ તુલ્યતાનું વાચક છે ? એટલે કે ભવતુલ્યક પદનો શો અર્થ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! नेरइए नेरइयस्स भवट्ठयाए तुल्ले, नेरइयवइरित्तस्स भवट्ठयाए नो तुल्ले" હે ગૌતમ ! નારક નૈરયિક ભવની અપેક્ષાએ બીજા નારક સાથે સમાન હોય છે, પરન્તુ એજ નારક નૈરયિક ભવ સિવાયના ભવવાળા જીવની સાથે ભવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતો નથી. "तिरिक्खजोणिए एवंचेव" એજ પ્રકારનું કથન તિર્યંગ્યોનિક જીવના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે એક તિર્યંગ્યોનિક જીવ તિર્યંચ ભવની અપેક્ષાએ બીજા તિર્યંચ જીવની બરાબર છે, પરન્તુ એજ તિર્યંગ્યોનિક જીવ તિર્યંચ ભવ સિવાયના ભવવાળા જીવની બરાબર, ભવની અપેક્ષાએ, હોતો

'एवं चेव' तिर्यग्योनिकः, एवमेव-पूर्वोक्तवदेव तिर्यग्योनिकस्य भवा- र्थतया तुल्यो भवति, तिर्यग्योनिकव्यतिरिक्तस्य तु भवार्थतया नो तुल्यो भवति। 'एवं मणुस्से, एवं देवेवि' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, मनुष्यो मनुष्यस्य भवार्थतया तुल्यो भवति, मनुष्यो मनुष्यव्यतिरिक्तस्य तु भवार्थतया नो तुल्यो भवति, एवं- पूर्वोक्तरीत्यैव, देवोऽपि देवस्य भवार्थतया तुल्यो भवति, देवो देवव्यतिरिक्तस्य तु भवार्थतया नो तुल्यो भवति, प्रस्तुतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव भवतुल्लए' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन यावत्-स एवमुच्यते भवतुल्यकं भवतुल्यकं भवतुल्य- कपदोक्तस्वरूपं भवति। गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-भावतु- ल्लए भावतुल्लए?' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत् एवमुच्यते- भावतुल्यकं भावतुल्यकमिति? कस्तावत् भावतुल्यकशब्दार्थः? प्रश्नः भगवानाह-

निक जीव तिर्यग्भव से व्यतिरिक्त भववाले के साथ तिर्यग्भव की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है। 'एवं मणुस्से, एवं देवे वि' इसी प्रकार का कथन मनुष्य एव देव के संबंध में भी जानना चाहिये। अर्थात् एक मनुष्य दूसरे मनुष्यभव की अपेक्षा से तुल्य होता है, मनुष्यभव से व्यतिरिक्त के साथ वह मनुष्यभव की अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। देव भी अपने देवभव की अपेक्षा से दूसरे देव के तुल्य होता है, देवभव से अतिरिक्त के साथ वह देवभव की अपेक्षा से तुल्य नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव भवतुल्लए' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि भवतुल्यक शब्द भव से तुल्य अर्थ का वाचक होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, भाव तुल्लए भावतुल्लए' हे भदन्त ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि भावतुल्यक यह पद भावतुल्यक अर्थ का वाचक होता है। अर्थात्

નથી. "एवं मणुस्से, एवं देवे वि" એવું જ કથન મનુષ્ય અને દેવના વિષયમાં પણ સમજવું. એટલે કે એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યની સાથે ભવની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ મનુષ્ય સિવાયના ભવવાળા જીવ સાથે, ભવની અપેક્ષાએ એજ મનુષ્ય સમાન હોતો નથી એક દેવ દેવભવની અપેક્ષાએ બીજા દેવના સમાન છે, પરન્તુ એજ દેવ દેવભવ સિવાયના ભવ- વાળા જીવની સાથે ભવની અપેક્ષાએ સમાન હોતો નથી. "से तेणट्ठेणं जाव भवतुल्लए" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે 'ભવતુલ્ય' શબ્દ ભવની અપેક્ષાએ તુલ્યનો વાચક છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"से केण- ट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, भावतुल्लए भावतुल्लए?" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'ભાવતુલ્યક' પદ ભાવની અપેક્ષાએ સમાનતાનું વાચક છે? એટલે કે "ભાવતુલ્યક' પદનો શો અર્થ થાય છે?

'गोयमा ! एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगस्स पोग्गलस्स भावओ तुल्ले' हे गौतम ! एकगुणकालकः–एकगुणकालकत्वविशिष्टः कालकः एकगुणकालकः–एकगुणकालककृष्णता विशिष्टः पुद्गलः, एकगुणकालकस्य–पुद्गलस्य भावतः–कालत्वादिपर्यायविशेषादिना तुल्यो भवति, किन्तु 'एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगवइरित्तस्स पोग्गलस्स भावओ णो तुल्ले' एकगुणकालकः पुद्गलः एकगुणकालकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य भावतो नो तुल्यो भवति, 'एवं जाव दसगुणकालए' एवं–पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्–द्विगुणकालकादारभ्य दशगुणकालपर्यन्तश्च पुद्गलो द्व्यादिदशगुणकालकस्य पुद्गलस्य भावतः–एकगुणकालकत्वादिपर्यायविशेषापेक्षया तुल्यो भवति, किन्तु द्व्यादिदशगुणकालकः पुद्गलो द्व्यादिदशगुणकालकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य भावतः–एकगुण-

---

भावतुल्य इसशब्द का क्या अर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगस्स पोग्गलस्स भावओ तुल्ले' एक गुणवालीकृष्णता से विशिष्ट पुद्गल एकगुणवाली कृष्णता से विशिष्ट पुद्गल के समान भाव की अपेक्षा से कालत्वादि पर्याय-विशेष आदि की आपेक्षा से होता है, किन्तु वही एकगुणकालए पोग्गले 'एगगुणकालगवइरित्तस्स पोग्गलस्स भावओ णो तुल्ले' एकगुणवाली कृष्णतावाला पुद्गल दूसरे एक गुणवाली कृष्णतावाले पुद्गल से भिन्न पुद्गल के तुल्य भाव की अपेक्षा नहीं होता है। 'एवं जाव दसगुणकालए' इसी प्रकार से द्विगुणकालक से लेकर दशगुण-कालकपर्यन्त पुद्गल द्व्यादि दशगुणकालक पुद्गल द्व्यादि गुणकालक-त्वादि पर्यायविशेष की अपेक्षा से तुल्य होता है। किन्तु द्व्यादिदश-गुणकालक पुद्गल द्व्यादिदशगुणकालक से भिन्न पुद्गल के तुल्य भाव

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा ! एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकाल-गस्स पोग्गलस्स भावओ तुल्ले" એક ગુણવાળી કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ, એક ગુણવાળી કૃષ્ણતાવાળા બીજા પુદ્ગલની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ–કૃષ્ણત્વ આદિ પર્યાય–વિશેષ આદિની અપેક્ષાએ–તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ એજ "एग-गुणकालए पोग्गले एगगुणकालगवइरित्तस्स पोग्गलस्स भावओ णो तुल्ले" એક ગુણવાળી કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ, બીજા એક ગુણવાળી કૃષ્ણતાવાળા પુદ્ગલ સિવાયના પુદ્ગલની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતું નથી. "एवं जाव दसगुणकालए" એજ પ્રમાણે દ્વિગુણ કૃષ્ણતાવાળાથી લઈને દશ ગુણ કૃષ્ણતા-વાળા સુધીનાં પુદ્ગલો પણ પોતપોતાના જેટલી જ દ્વિગુણથી લઈને દસગુણ પર્યન્તની કૃષ્ણતાવાળાં પુદ્ગલોની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય (સમાન) હોય છે, પરન્તુ એજ પુદ્ગલો દ્વિગુણથી લઈને દસગુણ પર્યન્તની કૃષ્ણતા

कालकत्वादिना नो तुल्यो भवति, 'एवं तुल्लसंखेज्जगुणकालए पोग्गले' 'एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, तुल्यसंख्येयगुणकालकः पुद्गलस्तुल्यसंख्येयगुणकालकस्य पुद्गलस्य भावतः-एकगुणकालकत्वपर्यायविशेषादिना तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यसंख्येयगुणकालकः पुद्गलस्तुल्यसंख्येयगुणकालकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य भावतो नो तुल्यो भवति, 'एवं तुल्ल असंखेज्जगुणकालए वि' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव तुल्यासंख्येयगुणकालकः पुद्गलस्तुल्यासंख्येयगुणकालकस्य पुद्गलस्य भावतस्तुल्यो भवति, किन्तु तुल्यासंख्येयगुणकालकः पुद्गलस्तुल्यासंख्येयगुणकालकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य भावतो नो तुल्यो भवति, 'एवं तुल्लअणंतगुणकालए वि' एवं -पूर्वोक्तरीत्यैव तुल्यानन्तगुणकालकोऽपि पुद्गलस्तुल्यानन्तगुणकालकः पुद्गलस्तु-

---

की-एकगुणकालकत्वादि-अपेक्षा से नहीं होता है। 'एवं तुल्लसंखेज्जगुणकालए पोग्गले' इसी प्रकार से तुल्यसंख्यातगुणकालकपुद्गल तुल्य संख्यातगुणकालक पुद्गल के तुल्य होता है। किन्तु वही तुल्यसंख्यातगुणकालकपुद्गल तुल्यसंख्यातगुणकालक पुद्गल से भिन्न पुद्गल के भाव की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है। 'एवं तुल्लअसंखेज्जगुणकालए वि' इसी प्रकार तुल्य असंख्यातगुणकालक पुद्गल के भाव की अपेक्षा तुल्य होता है, किन्तु वही तुल्य असंख्यातगुणकालक पुद्गल तुल्य असंख्यातगुणकालक पुद्गल से व्यतिरिक्त पुद्गल के भाव की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है। 'एवं तुल्ल अणंतगुणकालए वि' इसी प्रकार तुल्य अनन्तगुणकालक पुद्गल भी तुल्य अनन्तगुणकालक पुद्गल के भाव की अपेक्षा तुल्य होता है परन्तु वही तुल्य अनन्तगुणकालक पुद्गल तुल्य अनन्तगुणकालक पुद्गल से व्यतिरिक्त पुद्गल के भाव की अपेक्षा तुल्य नहीं होता

જેમાં ન હોય એવાં પુદ્ગલો સાથે ભાવની અપેક્ષાએ સમાન હોતાં નથી. "एवं तुल्ल संखेज्जगुणकालए" એજ પ્રમાણે તુલ્ય સંખ્યાતગુણ કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ તુલ્ય સંખ્યાતગુણ કૃષ્ણતાવાળા પુદ્ગલની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય સંખ્યાતગુણ કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય સંખ્યાતગુણ કૃષ્ણતા જેમાં ન હોય એવાં પુદ્ગલના સમાન હોતું નથી. "एवं तुल्ल असंखेज्जगुणकालए" એજ પ્રમાણે તુલ્ય અસંખ્યાત ગુણયુક્ત કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ, તુલ્ય અસંખ્યાત ગુણયુક્ત કૃષ્ણતાવાળા પુદ્ગલની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય અસંખ્યાતગુણ કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ, તુલ્ય અસંખ્યાતગુણ કાળક જેમાં ન હોય એવા પુદ્ગલની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ સમાન હોતું નથી. "एवं तुल्ल अणंतगुणकालए वि" એજ પ્રમાણે તુલ્ય અનંત ગુણ કૃષ્ણતાવાળું પુદ્ગલ ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય અનંત ગુણકૃષ્ણતાવાળા પુદ્ગલની સમાન

स्यानन्तगुणकालकव्यतिरिक्तस्य पुद्गलस्य भावतो नो तुल्यो भवति, 'जहा कालए एवं नीलए, लोहियए, हालिद्दे, सुक्किल्लए' यथा कालकः-कृष्णवर्णः एकाद्यनन्तगुणकालकः भावतः पर्यायतः तुल्यत्वे प्रतिपादितः, एवं-तथैव नीलकः-नीलवर्णः, लोहितकः-रक्तवर्णः, हारिद्रकः-पीतवर्णः, शुक्लकः-श्वेतवर्णश्चापि एकाद्यनन्तगुण-गुणकस्तुल्यत्वादिना भावतः प्रतिपादनीयः, 'एवं सुब्भिगंधे, एवं दुब्भिगंधे' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव सुरभिगन्धः, एवं-तथा दुरभिगन्धश्चापि एकाद्यनन्तगुणको भावतः पर्यायविशेषेण तुल्यत्वे प्रतिपत्तव्यः, 'एवं

है। 'जहा कालए एवं नीलए लोहियए, हालिद्दे, सुक्किल्लए' जिस प्रकार भाव पर्याय की अपेक्षा एकगुणकालक से लेकर अनन्तगुणकालक पुद्गल के संबंध में वह कथन किया गया है उसी प्रकार का कथन नील वर्ण, लालवर्ण पीतवर्ण एवं श्वेतवर्णवाले पुद्गल के संबंध में भी करना चाहिये। अर्थात् एकादि अनन्तगुणवाले नीलादिवर्णों से विशिष्ट पुद्गल भाव की अपेक्षा एकादि अनन्तगुणवाले नीलादिवर्णों से विशिष्ट पुद्गल के तुल्य होता है। परन्तु इनसे व्यतिरिक्त नीलादिवर्णोंवाले पुद्गल के तुल्य वह पुद्गल नहीं होता है। 'एवं सुब्भिगंधे' एवं दुब्भिगंधे' इसी प्रकार से एकादि अनन्तगुणवाले सुरभिगंध से विशिष्ट पुद्गल और एकादि दुरभिगंध से विशिष्ट पुद्गल भाव की अपेक्षा एकादि अनंत-

---

હોય છે, પરન્તુ એજ તુલ્ય અનંતગુણુ કૃષ્ણુતાવાળું પુદ્ગલ, તુલ્ય અનંતગુણુ કૃષ્ણુતા જેમાં ન હોય એવા પુદ્ગલ સાથે ભાવની અપેક્ષાએ સમાન હોતું નથી. "जहा कालए एवं नीलए, लोहियए, हालिद्दे, सुक्किल्लए" જેવી રીતે ભાવપર્યાયની અપેક્ષાએ એક ગુણુકૃષ્ણુતાવાળાથી લઈને અનંતગુણુકૃષ્ણુતાવાળાં પુદ્ગલો વિષે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે નીલવર્ણુ, લાલવર્ણુ, પીતવર્ણુ અને શ્વેતવર્ણુવાળાં પુદ્ગલોનાં સંબંધમાં પણુ કથન કરવું જોઈએ જેમ કે એકથી લઈને અનન્તગુણુ નીલાદિ વર્ણુવાળાં પુદ્ગલો ભાવની અપેક્ષાએ એકથી લઈને અનન્તગુણુ નીલાદિ વર્ણુવાળાં પુદ્ગલોના સમાન હોય છે, પરન્તુ જે પુદ્ગલોમાં આ પુદ્ગલોના જેટલાં જ પ્રમાણુમાં નીલાદિ વર્ણુનો સદ્ભાવ હોતો નથી, તે પુદ્ગલોની સાથે તેઓ ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતાં નથી. "एव सुब्भिगंधे, एवं दुब्भिगंधे" એજ પ્રમાણે એકથી લઈને અનન્ત ગુણુ સુરભિવાળાં પુદ્ગલો, અને એકથી લઈને અનન્ત ગુણુ દુરભિવાળાં પુદ્ગલો ભાવની અપેક્ષાએ સમાન છે. પરન્તુ એકથી

तित्ते जाव मधुरे' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव तिक्तो यावत् कटुकः, कषायः अम्लः, मधुरश्च रस एकाद्यनन्तगुणको भावतः पर्यायविशेषेण तुल्यत्वे प्रतिपत्तव्यः, 'एवं कक्खडे जाव लुक्खे' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, कर्कशः यावत्-कर्कशादारभ्यरूक्ष पर्यन्त-स्पर्शः एकाद्यनन्तगुणको भावतः-पर्यायविशेषेण तुल्यत्वे प्रतिपादनीयः । 'उद-

---

गुणवाले दुरभिगंध से विशिष्ट पुद्गल के तुल्य होता है, 'एवं तित्ते जाव मधुरे' इसी प्रकार से एक से लेकर अनन्तगुणवाले तिक्त रस से विशिष्ट पुद्गल, यावत् एक से लेकर अनन्तगुणवाले कटुकरस से विशिष्ट पुद्गल, एक से लेकर अनन्तगुणवाले कषायरस से विशिष्ट पुद्गल एक से लेकर अनंतगुणवाले अम्लरस से विशिष्ट पुद्गल, और एक से लेकर अनन्तगुणवाले मधुररस से विशिष्ट पुद्गल भाव-पर्यायविशेष की अपेक्षा एक से लेकर अनन्तगुणवाले कटुकरस आदि से विशिष्ट पुद्गल के तुल्य होता है ऐसा जानना चाहिये, 'एवं कक्खडे जाव लुक्खे' इसी प्रकार से एक गुण से लेकर अनन्तगुणवाले कर्कश स्पर्श से विशिष्ट पुद्गल, यावत् एक गुण से लेकर अनन्तगुण-वाले रूक्षस्पर्श से विशिष्ट पुद्गल क्रमशः एकगुण से लेकर अनन्त-

---

લઈને અનંત ગુણ સુરભિવાળાં પુદ્ગલો ભાવની અપેક્ષાએ એકથી અનંત ગુણ સુરભિવાળાં પુદ્ગલો સિવાયના પુદ્ગલોની સાથે તુલ્ય હોતાં નથી એવું જ કથન દુરભિગંધવાળા પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ.

"एवं तित्ते जाव मधुरे" એજ પ્રમાણે એકથી લઈને અનન્ત પર્યન્તના ગુણવાળા તિકત (તીખા) રસવાળાં પુદ્ગલો એકથી લઈને અનન્ત ગુણવાળા કટુકરસ (કડવા) પુદ્ગલો, એકથી લઈને અનંત ગુણવાળા કષાય રસયુક્ત પુદ્ગલો, એકથી લઈને અનંત ગુણવાળા અમ્લરસયુકત પુદ્ગલો અને એકથી લઈને અનંત ગુણવાળાં મધુરરસવાળાં પુદ્ગલો ભાવ-પર્યાય વિશેષની અપેક્ષાએ એકથી લઈને અનંત ગુણવાળા કટુકરસ આદિ રસવાળાં પુદ્ગલોની તુલ્ય હોય છે, એમ સમજવું. "एवं कक्खडे जाव लुक्खे" એજ પ્રમાણે એક ગુણ (ગણી)થી લઈને અનન્ત ગુણ પર્યન્તની કર્કશતાથી યુકત પુદ્ગલો; એક ગુણથી લઈને અનન્ત ગુણ પર્યન્તના રૂક્ષસ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો, ક્રમશઃ એક ગુણથી લઈને અનંત ગુણ પર્યન્તના કર્કશ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે, તથા એક ગુણવાળા રૂક્ષ સ્પર્શથી લઈને અનન્ત પર્યન્તના ગુણવાળા રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોની તુલ્ય હોય

इए भावे उदइयस्स भावस्स भावओ तुल्ले' औदयिकः-उदयेन निष्पन्नः औदयिकः भावः-नारकत्वादिपर्यायविशेषः, औदयिकस्य भावस्य नारकत्वेऽपि भावतो -भावसामान्यमाश्रित्य तुल्यः-सदृशो भवति, 'उदइए भावे उदइयभाववइरित्तस्स भावस्स भावओ नो तुल्ले' औदयिको भावः-नारकत्वादिपर्यायविशेषः, औदयिकभावव्यतिरिक्तस्य-भावस्य भावतो नो तुल्यो भवति, 'एवं उवसमिए० खइए० खओवसमिए० पारिणामिए० संनिवाइए भावे संनिवाइयस्स भावस्स०' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, औपशमिकः-उपशमेन निर्वृतः औपशमिकः सम्यग्दर्शनादिः भावः औप-

गुणवाले कर्कशस्पर्श से युक्त पुद्गल के भावविशेष की अपेक्षा तुल्य होता है, तथा एकगुणवाले रूक्ष स्पर्श से लेकर अनन्तगुण रूक्ष स्पर्शवाले पुद्गल के तुल्य होता है ऐसा जानना चाहिये। 'उदइए भावे उदइयस्स भावस्स भावओ तुल्ले' इसी प्रकार से यह भी जानना चाहिये कि नारकत्वादिपर्यायविशेषरूप जो औदयिक भाव है वह भावसामान्य की अपेक्षा लेकर अन्य नारकत्वादिरूप औदयिक भाव के तुल्य होता है। 'उदइए भावे उदइयभाववइरित्तस्स भावस्स भावओ नो तुल्ले' परन्तु यही नारकत्वादि पर्यायविशेषरूप जो औदयिक भाव है वह औदयिकभाव से व्यतिरिक्त भाव के सदृश भाव की अपेक्षा नहीं होता है। 'एवं उवसमिए० खइए०, खओवसमिए० पारिणामिए०, संनिवाइए भावे-संनिवाइयस्स भावस्स०' इसी प्रकार से औपशमिकभाव-उपशम से हुआ आत्मविशुद्धिरूप भाव-औपशमिकसम्यग्दर्शना-

છે, એમ સમજવું પરન્તુ એટલાં જ ગુણુ કર્કશતા અને રૂક્ષતા જેમાં ન હોય, એવાં પુદ્ગલો સાથે તેઓ ભાવની અપેક્ષાએ સમાન હોતા નથી. "उदइए भावे उदइयभाववइरित्तस्स भावस्स भावओ नो तुल्ले" એજ પ્રમાણે એવું સમજવું જોઈએ કે નારકત્વ આદિ પર્યાય વિશેષ રૂપ જે ઔદયિક ભાવ છે, તે ભાવસામાન્યની અપેક્ષાએ અન્ય નારકત્વ આદિ રૂપ ઔદયિક ભાવની સમાન હોય છે. "उदइए भावे उदइयभाववइरित्तस्स भावस्स भावओ नो तुल्ले" પરન્તુ એજ નારકત્વાદિ પર્યાયવિશેષ રૂપ જે ઔદયિક ભાવ છે, તે ઔદયિક ભાવ સિવાયના ભાવની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતો નથી. "एवं उवसमिए० खइए० खओवसमिए० पारिणामिए०, संनिवाइए भावे-संनिवाइयस्स भावस्स०" એજ પ્રમાણે ઔપશમિક ભાવ (ઉપશમ જન્ય આત્મવિશુદ્ધિ રૂપ ભાવ)-ઔપશમિક સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપ ભાવ, ભાવની અપેક્ષાએ અન્ય ઔપશમિક ભાવની સાથે તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ આ ઔપ-

शमिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यो भवति, औपशमिको भाव औपशमिकव्यतिरिक्तस्य भावस्य नो तुल्यो भवति, क्षायिकः-क्षायेण निर्वृत्तः क्षायिकः-केवलज्ञानादिः क्षायोपशमिकः-क्षायोपशमेन निर्वृत्तः क्षायोपशमिको मतिज्ञानादि पर्यायविशेषः भावः क्षायोपशमिकस्य भावस्य भावतः तुल्यो भवति, क्षायोपशमिकव्यतिरिक्तस्य भावस्य तु भावतो नो तुल्यो भवति, पारिणामिकः-परिणमनं परिणामः, स एव पारिणामिको भावः पारिणामिकस्य भावस्य भावतस्तुल्यो भवति, पारिणामिकव्यतिरिक्तस्य भावस्य तु भावतो नो तुल्यः, सान्निपातिकः-सन्निपातः-औदयिकादि भावानां द्व्यादिसंयोगस्तेन निर्वृत्तः सान्निपातिको भावः सान्निपातिकस्य-

दिरूप भाव, भाव की अपेक्षा अन्य औपशमिक भाव के तुल्य होता है। परन्तु यह औपशमिकभाव औपशमिक भाव से व्यतिरिक्त भाव की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है। इसी प्रकार कर्मों के क्षय से निष्पन्न हुआ क्षायिकभाव-केवलज्ञानादिरूप भाव, क्षायोपशमिकभाव-क्षय एवं उपशम से निष्पन्न हुआ मतिज्ञादि-रूपभाव, क्रमशः क्षायिकभाव के और क्षायोपशमिकभाव के भाव की अपेक्षा तुल्य होता है, परन्तु क्षायिकभाव क्षायिकभाव से व्यतिरिक्त के साथ तुल्य नहीं होता है और न क्षायोपशमिकभाव क्षायोपशमिकभाव से व्यतिरिक्त भाव के साथ तुल्य होता है। इसी प्रकार पारिणामिक भाव भी पारिणामिक भाव के साथ तुल्य होता है पारिणामिकभाव से व्यतिरिक्त के साथ वह तुल्य नहीं होता है। औदयिक आदि भावों में के दो आदि भावों के संयोग से निष्पन्न हुआ सान्निपातिक भाव सामान्य की अपेक्षा से

શમિક ભાવ, ઔપશમિક ભાવ સિવાયના ભાવની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતા નથી એજ પ્રમાણે કર્મોના ક્ષયથી નિષ્પન્ન થયેલો ક્ષાયિકભાવ-કેવળજ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવ, અને ક્ષાયોપશમિક ભાવ-ક્ષય અને ઉપશમથી નિષ્પન્ન થયેલ મતિજ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવ, ક્રમશઃ અન્ય ક્ષાયિક ભાવ અને ક્ષાયોપશમિક ભાવની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે, ક્ષાયિક ભાવ, ક્ષાયિક ભાવ સિવાયના ભાવની સાથે અને ક્ષાયોપશમિક ભાવ, ક્ષાયોપશમિક સિવાયના ભાવની સાથે ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતા નથી. એજ પ્રમાણે પારિણામિક ભાવ પણ પારિણામિક ભાવની સાથે તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ પારિણામિક ભાવ સિવાયના ભાવની સાથે તુલ્ય હોતો નથી ઔદયિક આદિ ભાવોમાંના બે આદિ ભાવોના સંયોગથી નિષ્પન્ન થયેલો સાન્નિ-

भावस्य भावतः-भावसामान्यापेक्षया तुल्यः-समो भवति किन्तु सान्निपातिको भावः सान्निपातिकव्यतिरिक्तस्य भावस्य भावतः-भावसामान्यापेक्षया नो तुल्यो भवति। प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-भावतुल्लए, भावतुल्लए' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन, एवमुच्यते-भावतुल्यकं भावतुल्यकपदवाच्यमुक्तस्वरूपं भवति। गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-संठाणतुल्लए, संठाणतुल्लए?' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत् एवमुच्यते-संस्थानतुल्यकं संस्थानतुल्यकमिति? संस्थानतुल्यकशब्दस्य कोऽर्थः? इति प्रश्नः। संस्थानम्-आकृतिविशेषः, तच्च द्विविधम्-जीवसंस्थानम् अजीवसंस्थानं च तत्र अजीवसंस्थानं पञ्चविधम्-परिमण्डलम्१, वृत्तम्२, त्र्यस्रम्३, चतुरस्रम्,४, आयतं च ५, तत्र प्रथमं परिमण्डलरूपं संस्थानमाश्रित्य भगवानाह-

---

अन्य सांनिपातिक तुल्य होता है, किन्तु सान्निपातिक भाव से व्यतिरिक्त भाव के साथ वह सान्निपातिक भाव तुल्य नहीं होता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ भावतुल्लए भावतुल्लए' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है भावतुल्य यह शब्द भावतुल्य अर्थ का वाचक होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ संठाणतुल्लए संठाणतुल्लए' हे भदन्त ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि संस्थानतुल्य पद संस्थान से तुल्य अर्थ का वाचक होता है? अर्थात् संस्थानतुल्य इस शब्द का क्या अर्थ है? संस्थान नाम आकृतिविशेष का है यह संस्थान जीवसंस्थान और अजीवसंस्थान के भेद से दो प्रकार का कहा गया है। इनमें अजीव संस्थान पांच प्रकार का कहा गया है-१ परिमंडल, २ वृत्त, ३ त्र्यस्र, ४ चतुरस्र और आयत।

પાતિક ભાવ, ભાવસામાન્યની અપેક્ષાએ અન્ય સાન્નિપાતિક ભાવની સાથે તુલ્ય હોય છે, પરન્તુ સાન્નિપાતિક ભાવ સિવાયના ભાવની સાથે તે સાન્નિપાતિક ભાવ તુલ્ય હોતો નથી. "से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ भावतुल्लए भावतुल्लए" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે 'ભાવતુલ્યક' પદ ભાવની અપેક્ષાએ તુલ્યનું વાચક છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ संठाणतुल्लए संठाणतुल्लए" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'સંસ્થાનતુલ્ય' પદ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ તુલ્યનું વાચક છે? એટલે કે 'સંસ્થાનતુલ્ય' આ શબ્દનો શો અર્થ થાય છે? સંસ્થાન એટલે આકાર આ સંસ્થાનના બે ભેદ છે-(૧) જીવસંસ્થાન અને (૨) અજીવસંસ્થાન તેમાંથી અજીવસંસ્થાનના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે-(૧) પરિમંડળ, (૨) વૃત્ત, (૩) ત્ર્યસ્ર, (૪) ચતુરસ્ર, અને (૫) આયત તેમાં પ્રથમ પરિમંડળ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે-

'गोयमा ! परिमंडले संठाणे परिमंडलस्स संठाणस्स संठाणओ तुल्ले' हे गौतम! परिमण्डलं संस्थानं परिमण्डलस्य संस्थानस्य संस्थानतः–आकृति विशेषापेक्षया तुल्यं भवति, किन्तुपरिमंडलसंठाणवइरित्तस्स संठाणओ नो तुल्ले' परिमण्डलं संस्थानं परिमण्डलसंस्थानव्यतिरिक्तस्य संस्थानस्य संस्थानतः आकृतिविशेषापेक्षया नो तुल्यं भवति, 'एवं वट्टे, तंसे, चउरंसे, आयए' एवं–पूर्वोक्तरीत्यैव, वृत्तम्, त्र्यस्रम्, चतुरस्रम्, आयतं च विज्ञेयम्, 'समचउरंससंठाणे समचउरंसस्स संठाणस्स संठाणओ तु[illegible]' समचतुस्रसंस्थानम्–तुल्यारोहपरिणाहं सम्पूर्णशरीरावयवं साङ्गुलाष्टशतो[illegible]यरूपम्, तस्य रोहपरिणाहत्वेन समत्वात् पूर्णावयवत्वेन च चतुरस्रत्वात्, संग[illegible]पर्यायम् समचतुरस्रस्य संस्थानस्य संस्थानतः उक्ताकृतिविशेषापेक्षया तुल्यं

[illegible] में प्रथम परिमण्डल संस्थानरूप संस्थान को लेकर प्रभु उत्तर देते हैं–'गोयमा ! परिमंडले संठाणे परिमंडलस्स संठाणस्स संठाणओ तुल्ले' हे गौतम ! परिमण्डल संस्थान अन्य परिमण्डल संस्थान के साथ संस्थान –आकृतिविशेष की अपेक्षा से तुल्य होता है। परन्तु यही 'परिमंडल संठाणवइरित्तस्स संठाणओ णो तुल्ले' परिमंडल संस्थान परिमण्डल संस्थान से व्यतिरिक्त संस्थान के साथ तुल्य नहीं होता है 'एवं वट्टे, तंसे, चउरंसे, आयए' इसी प्रकार का कथन संस्थान की अपेक्षा से वृत्तसंस्थान, त्र्यस्रसंस्थान, चतुरस्रसंस्थान के विषय में भी समझना चाहिये। 'समचउरंससंठाणे समचउरंससंठाणस्स संठाणओ तुल्ले' समचतुररस्रसंस्थान संस्थान की अपेक्षा अन्यसमचतुरस्रसंस्थान के तुल्य होता है। जिस संस्थान में शरीर का आकार ठीक २ परिमाण में होता है उसका नाम समचतुरस्रसंस्थान है। इस संस्थान में आरोहपरिणाह तुल्य होता

"गोयमा ! परिमंडले संठाणे परिमंडलस्स संठाणस्स संठाणओ तुल्ले" હે ગૌતમ ! પરિમંડળ સંસ્થાન, અન્ય પરિમંડળ સંસ્થાનની સાથે સંસ્થાનની–આકારવિશેષની–અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. પરન્તુ "परिमंडलसंठाण वइरित्तस्स संठाणओ नो तुल्ले" એજ પરિમંડળ સંસ્થાન, પરિમંડળ સંસ્થાન સિવાયના સંસ્થાનની સમાન હોતું નથી. "एवं वट्टे, तंसे, चउरंसे आयए" એજ પ્રકારનું કથન સંસ્થાનની અપેક્ષાએ વૃત્ત સંસ્થાન, ત્ર્યસ્રસંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાનના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ. "सम-चउरंससठाणे समचउरंसस्स संठाणस्स संठाणओ तुल्ले" સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, સંસ્થાનની અપેક્ષાએ અન્ય સમચતુરસ્ર સંસ્થાનની સાથે સમાન હોય છે. જે સંસ્થાનમાં (આકાર વિશેષમાં) શરીરનો આકાર બરાબર પ્રમાણસર હોય છે, તે સંસ્થાનને સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહે છે. આ સંસ્થાનમાં આરોહ

भवति, 'समचउरंससंठाणे समचउरंससंठाणवइरित्तस्स संठाणस्स संठाणओ नो तुल्ले' चतुरस्रं संस्थानं समचतुरस्रसंस्थानव्यतिरिक्तस्य संस्थानस्य संस्थानतः-उक्ताकृतिविशेषापेक्षया नोतुल्यं भवति, 'एवं परिमंडले वि, एवं जाव हुंडे' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव. परिमण्डलमपि संस्थानं बोध्यम्, एवं च यथा समचतुरस्रसंस्थानमुक्तं तथैव न्यग्रोधपरिमण्डलमपि संस्थानं वक्तव्यम्, न्यग्रोधो वटवृक्षस्तद्वत् परिमण्डलं नाभेरुपरिचतुरस्रलक्षणयुक्तम्, अधस्तदनुरूपं न भवति तस्मात्प्रमाणाद्धीनतरं भवति, तथा च परिमण्डलसंस्थानं परिमण्डलस्य संस्थानस्य संस्थानतः उक्ताकृतिविशेषापेक्षया तुल्यं भवति, किन्तु परिमण्डलसंस्थानं परि-

सम्पूर्ण अवयव होते हैं। अपने अंगुल से यह एक सो आठ अंगुल ऊँचा होता है। तुल्य आरोहपरिणाहवाला होने के कारण ही यह सम होता है, तथा पूर्ण अवयववाला होने के कारण यह चतुरस्र होता है। 'समचउरंसे संठाणे समचउरंससंठाणवइरित्तस्स संठाणस्स संठाणओ नो तुल्ले' यह समचतुरस्र संस्थान समचतुरस्रसंस्थान से भिन्न संस्थान के समान संस्थान की अपेक्षा से नहीं होता है। 'एवं परिमंडले वि, एवं जाव हुंडे' जिस प्रकार का कथन समचउरस्रसंस्थान के विषय में किया गया है, उसी प्रकार से न्यग्रोधपरिमण्डल संस्थान के विषय में भी कथन जानना चाहिये, न्यग्रोध नाम वटवृक्ष का है, वृक्ष के जैसा जिस शरीर का आकार होता है-अर्थात् ऊपर का-नाभि से ऊपर का आकार फैला हुआ होता है और नीचे का आकार पतला होता है वह न्यग्रोधपरिमण्डल संस्थान है। तथाच-परिमण्डलसंस्थान संस्थान की अपेक्षा परि-

પરિણાહ સમાન હોય છે-અવયવો સંપૂર્ણ હોય છે, પોતાના આંગળ કરતાં આ ૮૦૦ આંગળ ઊંચું હોય છે. તુલ્ય આરોહ પરિણાહવાળું હોવાને કારણે જ તે સમ હોય છે, તથા પૂર્ણ અવયવવાળું હોવાને કારણે તે ચતુરસ્ર હોય છે. " समचउरंसे संठाणे समचउरंससंठाणवइरित्तस्स संठाणस्स संठाणओ नो तुल्ले " આ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન સિવાયના સંસ્થાનની સાથે સંસ્થાનની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોતું નથી. " एव परिमंडले वि, एवं जाव हुंडे " જેવું કથન સમચતુરસ્ર સંસ્થાનના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન ન્યગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાનના વિષયમાં પણ સમજવું 'ન્યગ્રોધ' એટલે વડનું ઝાડ આ વૃક્ષ જેવો જે શરીરનો આકાર હોય છે-એટલે કે નાભિથી ઉપરનો આકાર ફેલાયેલો અને નીચેનો આકાર પાતળો હોય છે-તેવા આકારવાળા શરીરને ન્યગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાનયુક્ત કહે

मण्डलसंस्थानव्यतिरिक्तस्य संस्थानस्य संस्थानतः-उक्ताकृतिविशेषापेक्षया नो तुल्यं भवति। एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-सादिसंस्थानम् नाभितोऽधस्ताच्चतुरस्रलक्षणयुक्तम् उपरि च तदनुरूपं न भवति, एवं कुब्जं संस्थानं ग्रीवादौ पाणिपादे च चतुरस्रलक्षणयुक्तं संकुचितविकृतमध्यं भवति, एवमेव वामनं संस्थानं लक्षणयुक्तमध्यम् ग्रीवादौ पाणिपादे चादिलक्षणहीनं भवति हुण्डं च संस्थानम्-प्रायः सर्वाङ्गेषु आदिलक्षण विसंवादोपेतं भवति। एतेषामभिलापास्तु तुल्यता विष-

मण्डल संस्थान के जैसा होता है। परन्तु यही परिमण्डल संस्थान परिमण्डलसंस्थान से व्यतिरिक्त संस्थान के जैसा नहीं होता है। इसी प्रकार का कथन सादि संस्थान के संबंध में भी जानना चाहिये। यह संस्थान नाभि से नीचे चतुरस्रलक्षणवाला होता है और ऊपर में ऐसा नहीं होता है-अर्थात् वल्मीक-बांबई का जैसा आकार होता है-वैसा ही आकार इस संस्थान में होता है-इसी प्रकार का कथन कुब्जसंस्थान में भी जानना चाहिये। इस संस्थान में हाथ पांव गर्दन ये अवयव लम्बे होते हैं और मध्यभाग छोटा विकृत होता है। वामनसंस्थान में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिये। इस संस्थान में शरीर का आकार बौना रहता है। अर्थात् हाथ पांव और गर्दन आदि अवयव छोटे होते हैं और मध्यभाग बडा होता है। हुण्डकसंस्थान में शरीर का आकार विषम अवयवोंवाला होता है। तुल्य विषय के इनके अभिलाप पहिले

છે. ન્યગ્રોધપરિમંડળ સંસ્થાન, સંસ્થાનની અપેક્ષાએ અન્ય ન્યગ્રોધપરિમંડળ સંસ્થાનની સમાન હોય છે, પરન્તુ એજ ન્યગ્રોધપરિમંડળ સંસ્થાન, ન્યગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાન સિવાયના સંસ્થાન જેવું હોતું નથી એજ પ્રકારનું કથન સાદિ સંસ્થાનના વિષયમાં પણ સમજવું આ સંસ્થાન નાભિની નીચે ચતુરસ્રલક્ષણવાળું -સમપ્રમાણ અવયવોવાળું-હોય છે, પરન્તુ નાભિની ઉપરના ભાગમાં એવું હોતું નથી, એટલે કે વલ્મીકના (રાફડાના) જેવો તેનો આકાર હોય છે એજ પ્રકારનું કથન "કુબ્જ સંસ્થાન" વિષે પણ સમજવું આ સંસ્થાનમાં હાથ, પગ, ડોક આદિ અવયવો લાંબા હોય છે અને મધ્યભાગ નાનો અને વિકૃત હોય છે. વામન સંસ્થાન વિષે પણ એવું જ કથન સમજવું આ સંસ્થાનમાં શરીર ઠિંગણું હોય છે. એટલે કે હાથ, પગ, ડોક આદિ અવયવો નાનાં હોય છે, અને મધ્યભાગ મોટો હોય છે. 'હુંડક સંસ્થાન'માં શરીરનાં અવયવો વિષમ આકારવાળાં હોય છે. તુલ્યના વિષયમાં હુંડક સંસ્થાનના વિષયમાં પણ પૂર્વોકત કથન અનુસારનું જ કથન

यकाः पूर्ववदेव स्वयमूह्याः, प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव संठाणतुल्लए संठाण तुल्लए' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन यावत्-एवमुच्यते-संस्थानतुल्यं संस्थानतुल्यपदवाच्यमुक्तस्वरूपं भवतीति बोध्यम् ॥ सू० ३ ॥

अनगारवक्तव्यता।

मूलम्-भत्तपच्चक्खायए णं भंते! अणगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहारमाहारेइ, अहे णं वीससाए कालं करेइ, तओ पच्छा अमुच्छिए अगिद्धे जाव अणज्झोववन्ने आहार-माहारेइ? हंता, गोयमा! भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे तं चेव, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-भत्तपच्चक्खायए णं तं चेव? गोयमा! भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे मुच्छिए जाव अज्झो-ववन्ने आहारए भवइ, अहे णं वीससाए कालं करेइ तओ पच्छा अमुच्छिए जाव आहारे भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव आहारमाहारेइ ॥सू० ४॥

छाया-भक्तप्रत्याख्यायकः खलु भदन्त! अनगारो मूर्च्छितो यावत् अध्युप-पन्नः आहारमाहरति, अथ खलु विस्रसया कालं करोति, ततः पश्चात् अमूर्च्छितः, अगृद्धः, यावत्-अनध्युपपन्नः आहारमाहरति? हन्त, गौतम! भक्तप्रत्याख्यायकः खलु अनगारस्तच्चैव, तत् केनार्थेन भदन्त एवमुच्यते-भक्तप्रत्याख्यायकः खलु तच्चैव? गौतम! भक्तप्रत्याख्यायकः खलु अनगारो मूर्च्छितो यावत्-अध्युप-पन्नः आहारको भवति, अथ खलु विश्रसया कालं करोति, ततः पश्चात् अमूर्च्छितो यावत् आहारको भवति, तत् तेनार्थेन गौतम! यावत्-आहारमाहरति ॥ सू० ४ ॥

जैसे ही जानना चाहिये। 'से तेणट्ठेणं जाव संठाण तुल्लए संठाणतुल्लए' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि संस्थानतुल्य यह शब्द संस्थानतुल्य अर्थ का वाचक होता है ॥ सू० ३ ॥

સમજવું જોઇએ. "से तेणट्ठेणं जाव संठाणतुल्लए संठाणतुल्लए" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે 'સંસ્થાનતુલ્ય' પદ સંસ્થાન (આકાર)ની અપેક્ષાએ સમાનનું વાચક છે. ॥સૂ૦૩॥

टीका-पूर्वं संस्थानस्य प्ररूपितत्वेन अथ संस्थानवतोऽनगारस्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-' भत्तपच्चक्खाएणं भंते ! अनगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहारेइ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! भक्तप्रत्याख्यायकः भक्तप्रत्याख्यान-कर्त्ता अनशनी खलु अनगारः श्रमणः किम् मूर्च्छितः-संजातमूर्च्छः, संजाताहार-संरक्षणानुबन्धः, तद्दोषविषये वा मूढः, यावत्-ग्रथित्-ग्रथितः-आहारविषयस्नेह-सूत्रैः संदब्धः, गृद्धः-प्राप्ताहारासक्तिमान् , अतृप्तत्वेन तदाकाङ्क्षावान् वा अध्युपपन्नः-अप्राप्ताहारचिन्ताधिक्योपपन्नःसन् आहारम्-वायुतैलाभ्यङ्गादिकम्

अनगारवक्तव्यता—

'भत्तपच्चक्खायए णं भंते ! अणगारे मुच्छिए जाव' इत्यादि।

टीकार्थ—इसके पहिले सूत्रकार ने संस्थान की प्ररूपणा की है अब वे इस सूत्र द्वारा संस्थानवाले अनगार की वक्तव्यता की प्ररूपणा कर रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'भत्तपच्चक्खायए णं भंते ! अनगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहारेइ' हे भदन्त ! जिस अन-गार ने भक्तप्रत्याख्यान (संथारा) कर लिया है, ऐसा अनशनी वह अनगार श्रमण क्या मूर्च्छावाला वन कर-आहार के संरक्षण का अनु-बंधवाला होकर अथवा उसके दोष के विषय में मूढ़ होकर यावत् ग्रथित-आहारविषयक स्नेह सूत्रों द्वारा गुंथा हुआ होकर, गृद्ध-प्राप्त आहार में आसक्तिवाला होकर, अथवा अतृप्त होने के कारण उसकी आकांक्षावाला होकर, अध्युपपन्न-अप्राप्ताहार की चिन्ताधिकता से युक्त आहार को-अभ्यवहार्य-वायु, तैलाभ्यंग आदि को, अथवा ओदनादि

—અણુગાર વક્તવ્યતા—

"भत्तपच्चक्खायए णं भंते ! अणगारे मुच्छिए जाव" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આની પહેલાના સૂત્રમાં સૂત્રકારે સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરી હવે તેઓ આ સૂત્રમાં સંસ્થાનવાળા અણુગારના વિષયમાં પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામી અણુગારના વિષે આ પ્રકારનો પ્રશ્ન મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે—"भत्तपच्चक्खायए णं भंते ! अणगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहा-रेइ ?" હે ભગવન્ ! જે અણુગારે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન (સંથારો) કરેલો છે, એવો તે અનશની અણુગાર શું મૂર્ચ્છાવાળો બનવાથી—આહારના અનુબંધ-વાળો થઈને અથવા તેના દોષના વિષયમાં મૂઢ હોવાથી, ગ્રથિત—આહાર વિષયક સ્નેહ સૂત્રો દ્વારા ગ્રથિત થઈને, ગૃદ્ધ—પ્રાપ્ત આહારમાં આસકત-થઈને, અથવા અતૃપ્ત હોવાને કારણે તેની આકાંક્ષાવાળો થઈને, અધ્યુપ-પન્ન—અપ્રાપ્ત આહારની ચિન્તાધિકતાથી યુકત થઈને આહારને—ન વાપરવા

ओदनादिकं वा अभ्यवहार्यम्, उत्कटक्षुधावेदनीयकर्मोदयात् असमाधौ सति तदुपशमाय प्रयुक्तम्, आहारइ-उपभुङ्क्ते, 'अहेणं वीससाए कालं करेइ, तओ पच्छा अमुच्छिए अगिद्धे जाव अणज्झोववन्ने आहारमाहारेइ ? अथ-आहारानन्तरम्, खलु विश्रसया-स्वभावत एव, कालम्-मरणं कालमिवकालं-मारणान्तिकसमुद्घातं करोति, ततः पश्चात्-मारणान्तिकसमुद्घातानन्तरम्, तस्माद् निवृत्तो भूत्वा अमूर्च्छितः-मूर्च्छारहितः, अगृद्धः-गृद्धिरहितः, यावत्-अग्रथितः, अनध्युपपन्नः सन् अमूर्च्छितत्वादि विशेषणविशिष्टः प्रशान्तपरिणामसद्भावात् आहारम् आहरति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता गोयमा ! भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे तं चेव' हे गौतम ! हन्त सत्यम्, भक्तप्रत्याख्यायकः-अनशनी खलु अनगारः-श्रमणस्तदेव-पूर्वोक्तवदेव प्रथमं मूर्च्छितः गृद्धः, ग्रथितः, अध्युपपन्नः सन्

को-उत्कट क्षुधावेदनीय कर्म के उदय से असमाधि होने पर उसके उपशमन के लिये प्रयुक्त हुए आहार को अपने उपयोग में लाता है ? 'अहे णं वीससाए कालं करेइ, तओ पच्छा अमुच्छिए अगिद्धए जाव अणज्झोववन्ने आहारमाहारेइ' आहार के बाद वह काल के समान काल-मारणान्तिक समुद्घात करता है ? मारणान्तिक समुद्घात के अनन्तर-उससे निवृत्त होकर के वह मूर्च्छारहित हुआ गृद्धि रहित हुआ यावत्-अग्रथित एवं अनध्युपपन्न हुवा प्रशान्त परिणाम के सद्भाव से आहार को अपने उपयोग में लाता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा ! भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे तं चेव' हां, गौतम ! भक्त प्रत्याख्यायक-अनशनी अनगार श्रमण पूर्वोक्तरूप से पहिले मूर्च्छित,

---

યોગ્ય વાયુ, તૈલાભ્યંગ, ઓદનાદિને-ઉત્કટ ક્ષુધાવેદનીય કર્મના ઉદયથી અસમાધિભાવ ઉત્પન્ન થવાથી તેના ઉપશમનને માટે પ્રયુકત થઇને આહારને પોતાના ઉપભોગમાં લે છે ખરો ? "अहेणं वीससाए कालं करेइ, तओ पच्छा अमुच्छिए अगिद्धए जाव अणज्झोववन्ने आहारमाहारेइ ?" આહાર પછી તે કાળના સમાન કાળ (મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત) કરે છે ? મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યા બાદ-તેનાથી નિવૃત્ત થઇને-મૂર્ચ્છારહિત, ગૃદ્ધિરહિત, અગ્રથિત અને અનધ્યુપપન્ન થયેલો તે પ્રશાન્ત પરિણામના સદ્ભાવમાં આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, गोयमा ! भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे तंचेव" હા, ગૌતમ ! ભકત પ્રત્યાખ્યાનવાળો (અનશની) અણુગાર શ્રમણ

आहारमाहरति, अथ खलु विश्रसया कालं मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा ततः पश्चात् अमूर्छितः अगृद्धः अग्रथितः अनध्युपपन्नः आहारमाहरति; गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–भत्तपच्चक्खायए णं तं चेव ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन–कथं तावत्, एवमुच्यते–भक्तप्रत्याख्यायकः खलु तदेव–पूर्वोक्तः अनगारो यावत्–अनध्युपपन्नः आहारम् आहरतीति ? भगवानाह– गोयमा ! भत्तपच्चक्खायएणं अणगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहारए भवइ, अहेणं वीससाए कालं करेइ, तओपच्छा अमुच्छिए जाव आहारे भवइ' हे गौतम ! भक्तप्रत्याख्यायकः खलु अनगारः प्रथमं मूर्च्छितो यावत्–गृद्धः, ग्रथितः अध्युप-

---

गृद्ध, ग्रथित एवं अध्युपपन्न होकर आहार को अपने उपयोग में लाता है इसके अनन्तर मारणान्तिक समुद्घात करके बाद में वह अमूर्च्छित, अगृद्ध, अग्रथित एवं अनध्युपपन्न होकर आहार को अपने उपयोग में लाता है। अब गौतम इस विषय में कारण पूछने के अभिप्राय से प्रभु से ऐसा कहते हैं–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, भत्त-पच्चक्खायए णं तं चेव' भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं भक्तप्रत्याख्यायक अनगार पूर्वोक्त रूप से यावत् अनध्युपपन्न होकर आहार ग्रहण करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! हे गौतम ! 'भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहारए भवइ, अहे णं वीससाए कालं करेइ, तओ पच्छा अमुच्छिए जाव आहारे भवइ' भक्तप्रत्याख्यायक अनगार पहिले मूर्च्छित यावत्

પૂર્વોક્ત રૂપે પહેલાં મૂર્ચ્છિત, ગૃદ્ધ, ગ્રથિત અને અધ્યુપપન્ન થઈને આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે, ત્યાર બાદ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને, ત્યાર બાદ તે અમૂર્ચ્છિત, અગૃદ્ધ, અગ્રથિત અને અનધ્યુપપન્ન થઈને આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે.

તેનું કારણ જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, भत्तपच्चक्खायए णं तंचेव ?" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે ભક્તપ્રત્યાખ્યાયક અણુગાર પૂર્વોક્ત રૂપે યાવત્ અનધ્યુપપન્નક થઈને આહાર ગ્રહણ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "भत्तपच्चक्खायए णं अणगारे मुच्छिए जाव अज्झोववन्ने आहारए भवइ, अहेणं वीससाए कालं करेइ, तओ पच्छा अमुच्छिए जाव अहारए भवइ" ભક્તપ્રત્યાખ્યાયક અણુગાર પહેલાં મૂર્ચ્છિત, મૂર્છાભાવવાળા ગૃદ્ધ, લોલુપ ગ્રથિત આસક્ત અને

पन्नः सन् आहारको भवति, अथ खलु-आहारानन्तरम् विश्रसया-स्वभावतः, कालं मारणान्तिकसमुद्घातं करोति, ततः पश्चात् मारणान्तिकसमुद्घातानन्तरम् ततो निवृत्तो भूत्वा अमूर्च्छितो यावत्-अगृद्धः अग्रथितः, अनध्युपपन्नः सन् आहारको भवति। प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव आहार माहारेइ' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन तस्यापि अनगारस्य भक्तप्रत्याख्यातुः तथाभूतभावस्य सद्भावेन यावद् एवमुच्यते भक्तप्रत्याख्यायकः खलु अनगारः प्रथमं मूर्च्छितो ग्रथितः गृद्धः, अध्युपपन्नः आहारमाहरति, अथ खलु विश्रसया कालं करोति, ततः पश्चात् अमूर्च्छितः अगृद्धः अग्रथितः अनध्युपपन्नः सन् आहारमाहरतीति ॥ सू० ४ ॥

-गृद्ध, ग्रथित, अध्युपपन्न होकर आहार को अपने उपयोग में लाता है, इसके बाद वह स्वभावतः मारणान्तिक समुद्घात करता है-मारणान्तिक समुद्घात के अनन्तर उससे निवृत्त होकर अमूर्च्छित यावत्-अगृद्ध, अग्रथित और अनध्युपपन्न हुआ वह आहार को अपने उपयोग में लाता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव आहारमाहारेइ' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि भक्तप्रत्याख्यायक अनगार प्रथम मूर्च्छित, ग्रथित, गृद्ध एवं अध्युपपन्न होकर आहार को अपने उपयोग में लाता है, बाद में मारणान्तिक समुद्घात करता है। मारणान्तिक समुद्घात के अनन्तर वह अमूर्च्छित, अगृद्ध, अग्रथित एवं अनध्युपपन्न हुआ आहार को अपने उपयोग में लाता है। क्योंकि उस भक्तप्रत्याख्याता के ऐसे ही भाव का सद्भाव होता है ॥ सू० ४ ॥

અધ્યુપપન્નક અત્યંત આસક્ત થઈને આહારનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યાર બાદ તે સ્વભાવતઃ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યા બાદ તેમાંથી નિવૃત્ત થઈને અમૂર્ચ્છિત, અગૃદ્ધ, અગ્રથિત અને અનધ્યુપપન્ન થયેલો તે આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે. "से तेणट्ठेण गोयमा! जाव आहारमाहारेइ" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે ભકતપ્રત્યાખ્યાયક અણુગાર પ્રથમ મૂર્ચ્છિત, ગ્રથિત, ગૃદ્ધ અને અધ્યુપપન્ન થઈને આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે, ત્યાર બાદ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને અમૂર્ચ્છિત, અગૃદ્ધ, અગ્રથિત અને અનધ્યુપપન્ન થયેલો તે અણુગાર આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે. કારણ કે તે ભકતપ્રત્યાખ્યાતામાં એવા જ ભાવનો સદ્ભાવ હોય છે. ॥સૂ૦૪॥

लवसत्तमदेववक्तव्यता।

मूलम्–अत्थि णं भंते! लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा? हंता, अत्थि, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–लवसत्तमा देवा? लवसत्तमा देवा? गोयमा! से जहा नामए–केइ पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, गोधूमाण वा, जवाण वा, जवजवाण वा पक्काणं परियातताणं हरियाणं हरियकंडाणं तिक्खेणं णवपज्जणएणं असिअएणं पडिसाहरिया, पडिसाहरिया, पडिसंखिया पडिसंखिया जाव इणामेव त्तिकट्टु सत्त लवए लुएज्जा जाति णं गोयमा! तेसिं देवाणं एवतियं कालं आउए पहुप्पत्ते तो णं ते देवा तेणं चेव भवग्गहणेणं सिज्झंता जाव अंतं करेंता, से तेणट्ठेणं जाव लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा॥सू० ५॥

छाया–अस्ति खलु भदन्त लवसप्तमा देवाः, लवसप्तमा देवाः? हन्त, अस्ति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–लवसप्तमा देवाः, लवसप्तमा देवा इति? गौतम! तद् यथानाम–कश्चित् पुरुषस्तरुणो यावत् निपुणशिल्पोपगतः शालीनां वा, व्रीहीणां वा, गोधूमानां वा, यवानां वा, यवयवानां वा पक्वानां पर्यवगतानां हरितानां हरितकाण्डानां तीक्ष्णेन नवपायनेन असिपत्रेण प्रतिसंहृत्य, प्रतिसंहृत्य, प्रतिसंक्षिप्य प्रतिसंक्षिप्य यावत् इदानीमेव इदानीमेव इति कृत्वा सप्तलवान् लुनीयात्, यदि खलु गौतम! तेषां देवानाम् एतावन्तं कालम् आयुष्यं-प्रभूतम् तदा खलु ते देवास्तेनैव भवग्रहणेन सिध्येयुः यावत् अन्तं कुर्युः, तत् तेनार्थेन यावत्–लवसप्तमा देवा लवसप्तमादेवा इति॥ सू० ५॥

टीका–पूर्वं भक्तप्रत्याख्यानकर्तुरनगारस्य वक्तव्यतायाः प्ररूपितत्वेन तस्य तु कस्यचित् अनुत्तरौपपातिकसुरेषु उत्पादवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह–'अत्थि णं

लवसत्तमदेववक्तव्यता–

'अत्थि णं भंते! लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' इत्यादि।

टीकार्थ––इससे पहिले भक्तप्रत्याख्यान कर्ता अनगार की वक्त-

—લવસપ્તમદેવ વક્તવ્યતા—

"अत्थि णं भंते! लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આની પહેલાના સૂત્રમાં ભકતપ્રત્યાખ્યાન (સંથારો) કરનારા

भंते !' इत्यादि । अत्थि णं भंते ! लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अस्ति-संभवति खलु किं लवसप्तमा देवाः लवसप्तमा देवा इति ? लवसप्तमदेवस्य पदस्य कोऽर्थः इति प्रश्नः, भगवानाह-' हंता, अत्थि ' हे गौतम हन्त-सत्यम्, अस्ति-संभवति खलु लवसप्तमा देवाः लवसप्तमदेवपदवाच्या इति, गौतमः पृच्छति ' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा ' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन एवमुच्यते-लवसप्तमा देवाः लवसप्तमदेवपदवाच्या भवन्ति ? इति भगवानाह-' गोयमा ! से जहानामए केइपुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, गोधूमाण वा, जवाण

व्यता की प्ररूपणा कही गई है ऐसे कोई २ अनगार अनुत्तरौपपातिक देवों में उत्पन्न हो जाते हैं अतः इस सूत्रद्वारा सूत्रकार इनके उत्पाद की वक्तव्यता पर यहां प्रकाश डाल रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'अत्थि णं भंते लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' हे भदन्त ! 'लवसप्तमदेव' इस पद के वाच्य लवसप्तमदेव हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, अत्थि' हां, गौतम ! 'लवसप्तमदेव' इस पद के वाच्य लवसप्तमदेव हैं । 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि 'लवसप्तमदेव' इस पद के वाच्य लवसप्तमदेव हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे जाव निउण-

---

અણુગારની વકતવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. એવા કોઈ કોઈ અણુગાર અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. તેથી સૂત્રકારે અહીં તેમના ઉત્પાદની વકતવ્યતા પ્રકટ કરી છે-

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" अत्थि णं भंते ! लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा ?" હે ભગવન્ ! " લવસપ્તમદેવ " આ પદ દ્વારા વાચ્ય એવાં લવસપ્તમ દેવો છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" हंता, अत्थि " હા, ગૌતમ ! ' લવસપ્તમદેવ ' આ પદ દ્વારા વાચ્ય લવસપ્તમદેવોનું અસ્તિત્વ છે ખરૂં.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" से केणट्ठेण भंते ! एव वुच्चइ, लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा " હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે ' લવ સપ્તમદેવ ' આ પદથી વાચ્ય લવસપ્તમ દેવો છે ખરા ? એટલે કે લવસપ્તમદેવો કોને કહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, गोधूमाण वा, जवाण वा,

लवसत्तमदेववक्तव्यता।

मूलम्-अत्थि णं भंते! लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा? हंता, अत्थि, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-लवसत्तमा देवा? लवसत्तमा देवा? गोयमा! से जहा नामए-केइ पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, गोधूमाण वा, जवाण वा, जवजवाण वा पक्काणं परियाताणं हरियाणं हरियकंडाणं तिक्खेणं णव पज्जणए णं असिअए णं पडिसाहरिया, पडिसाहरिया, पडिसंखिया पडिसंखिया जाव इणामेव त्तिकट्टु सत्त लवए लुएज्जा जाति णं गोयमा! तेसिं देवाणं एवतियं कालं आउए पहुप्पत्ते तो णं ते देवा तेणं चेव भवग्गहणेणं सिज्झंता जाव अंतं करेंता, से तेणट्ठेणं जाव लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा ॥सू० ५॥

छाया-अस्ति खलु भदन्त लवसप्तमा देवाः, लवसप्तमा देवाः? हन्त, अस्ति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-लवसप्तमादे वाः, लवसप्तमा देवा इति? गौतम! तद् यथानाम-कश्चित् पुरुषस्तरुणो यावत् निपुणशिल्पोपगतः शालीनां वा, व्रीहीणां वा, गोधूमानां वा, यवानां वा, यवयवानां वा पक्वानां पर्यवगतानां हरितानां हरितकाण्डानां तीक्ष्णेन नवपायनेन असिपत्रेण प्रतिसंहृत्य, प्रतिसंहृत्य, प्रतिसंक्षिप्य प्रतिसंक्षिप्य यावत् इदानीमेव इदानीमेव इति कृत्वा सप्तलवान् लुनीयात्, यदि खलु गौतम! तेषां देवानाम् एतावन्तं कालम् आयुष्यं-प्रभूतम् तदा खलु ते देवास्तेनैव भवग्रहणेन सिध्येयुः यावत् अन्तं कुर्युः, तत् तेनार्थेन यावत्-लवसप्तमा देवा लवसप्तमादेवा इति ॥ सू० ५ ॥

टीका-पूर्वं भक्तप्रत्याख्यानकर्तुरनगारस्य वक्तव्यतायाः प्ररूपितत्वेन तस्य तु कस्यचित् अनुत्तरौपपातिकसुरेषु उत्पादवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'अत्थि णं

लवसप्तमदेववक्तव्यता-

'अत्थि णं भंते! लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' इत्यादि।

टीकार्थ--इससे पहिले भक्तप्रत्याख्यान कर्ता अनगार की वक्त-

—લવસપ્તમદેવ વક્તવ્યતા—

"अत्थि णं भंते! लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આની પહેલાના સૂત્રમાં ભકતપ્રત્યાખ્યાન (સંથારો) કરનારા

भंते ! ' इत्यादि । अत्थि णं भंते ! लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा ? ' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! अस्ति–संभवति खलु किं लवसप्तमा देवाः लवसप्तमा देवा इति ? लवसप्तमदेवस्य पदस्य कोऽर्थः इति प्रश्नः, भगवानाह–' हंता, अत्थि ' हे गौतम हन्त–सत्यम्, अस्ति–संभवति खलु लवसप्तमा देवाः लवसप्तमदेवपदवाच्या इति, गौतमः पृच्छति ' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा ' हे भदन्त ! तत्–अथ, केनार्थेन एवमुच्यते–लवसप्तमा देवाः लवसप्तमदेवपदवाच्या भवन्ति ? इति भगवानाह–' गोयमा ! से जहानामए केइपुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, गोधूमाण वा, जवाण

व्यता की प्ररूपणा कही गई है ऐसे कोई २ अनगार अनुत्तरौपपातिक देवों में उत्पन्न हो जाते हैं अतः इस सूत्रद्वारा सूत्रकार इनके उत्पाद की वक्तव्यता पर यहां प्रकाश डाल रहे हैं–इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'अत्थि णं भंते लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' हे भदन्त ! 'लवसप्तमदेव' इस पद के वाच्य लवसप्तमदेव हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, अत्थि' हां, गौतम ! 'लवसप्तमदेव' इस पद के वाच्य लवसप्तमदेव हैं । 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि 'लवसप्तमदेव' इस पद के वाच्य लवसप्तमदेव हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे जाव निउण-

અણુગારની વકતવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. એવા કોઈ કોઈ અણુગાર અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. તેથી સૂત્રકારે અહીં તેમના ઉત્પાદની વકતવ્યતા પ્રકટ કરી છે–

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"अत्थि णं भंते ! लवसत्तमा देवा, लवसत्तमा देवा ?" હે ભગવન્ ! "લવસપ્તમદેવ" આ પદ દ્વારા વાચ્ય એવાં લવસપ્તમ દેવો છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"हंता, अत्थि" હા, ગૌતમ ! 'લવસપ્તમદેવ' આ પદ દ્વારા વાચ્ય લવસપ્તમદેવોનું અસ્તિત્વ છે ખરૂં.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'લવ સપ્તમદેવ' આ પદથી વાચ્ય લવસપ્તમ દેવો છે ખરા ? એટલે કે લવસ-પ્તમદેવો કોને કહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा ! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, गोधूमाण वा, जवाण वा,

वा, जवजवाण वा पक्काणं परियाताणं हरियाणं, हरियकंडाणं तिक्खेणं णव-पज्जणएणं असिअएणं पडिसाहरिया पडिसाहरिया, पडिसंखिविया पडिसंखिविया जाव इणामेव, इणामेव त्ति कट्टु सत्तलवए लुएज्जा' हे गौतम! तद्-अथ यथानाम कश्चित् पुरुषस्तरुणो युवा यावत्-निपुणशिल्पोपगतः-शिल्पविद्यादक्षः, शालीनां वा, व्रीहीणाम् वा, गोधूमानां वा, यवानां वा, यवयवानां वा-यवविशेषाणाम् पक्वानां परियातानां-पर्यन्तगतानाम् लवनयोग्यानाम्, हरितानां पीतानां हरितकाण्डानाम्-पीतनालदण्डानाम् तीक्ष्णेन-क्षुरप्रेण, नवपायनेन नवं प्रत्यग्रं सद्यः, प्रतापितस्यायोघनकुट्टनेन तीक्ष्णीकृतस्य पायनं-जलनिबोलनं यस्य तत् नवपायनम् तेन तथाविधेन असिपत्रेण-दात्रेण प्रतिसंहृत्य प्रतिसंहृत्य विकीर्णनालान् बाहुभ्यां संगृह्य संगृह्य, प्रतिसंक्षिप्य-मुष्टिग्रहणद्वारा संक्षिप्य, प्रतिसंक्षिप्य-यावत्-इदानीमेव इति कृत्वा-इत्येवं लवनक्रियाशीलता प्रतिपादनपरच्छोटिकादि हस्तव्यापारं सूचयित्वा, सप्तलवान्-लूयन्ते इति लवाः शाल्यादि नालमुष्टय

सिप्पोवगए सालीण वा वीहीण वा गोधूमाण वा, जवाण वा जवजवाण वा पक्काणं, परियाताणं हरियाणं, हरियकंडाणं, तिक्खेणं णवपज्जवणएणं असि अएणं पडिसाहरिया २ पडिसंखिविया २ जाव इणामेव २ त्तिकट्टु सत्तलवए लुएज्जा' हे गौतम! जैसे कोई तरुण पुरुष जो कि शिल्पविद्या में दक्ष हो पक्व काटने योग्य हरितवर्णवाले अर्थात् पीलेवर्णवाले, हरे २ नालवाले अर्थात् पीले २ नालदण्डवाले ऐसे शालिधान्य को, व्रीहि को या गेहुओं को, या जौं को या यवविशेषों को, एकट्ठा करके अर्थात् मुष्टि में पकड २ करके तीक्ष्ण धारवाले हसिया से अब काटता हूं, अब काटता हूं, इस प्रकार मन में विचार करके सातलवप्रमाण समय में काट लेता है अर्थात् एक २ मुट्ठी प्रमाण धान्यादिकों की सात मुट्ठियों को

जवजवाण वा, पक्काणं, परियाताणं, हरियाणं, हरियकंडाणं, तिक्खेणं, णवपज्जवणएणं असि अएणं पडिसाहरियार पडिसंखिवियार जाव इमामेवर त्ति कट्टु सत्तलवए लुएज्जा" હે ગૌતમ! કોઇ એક તરુણ પુરુષ છે, જે શિલ્પવિદ્યામાં દક્ષ છે, એવો તે પુરુષ પાકાં, યોગ્ય, લીલા વર્ણના અથવા પીળા વર્ણના, લીલી લીલી નાળવાળા અથવા પીળા પીળા નાળદંડવાળા શાલિ ધાન્યને, વ્રીહિને (એક પ્રકારની ડાંગર), ઘઉંને, જવને અથવા યવવિશેષોને એકઠાં કરીને, એટલે કે મુઠીમાં પકડી પકડીને તીક્ષ્ણ ધારવાળા દાતરડાની મદદથી હમણાં જ કાપી નાખું છું, હમણાં જ કાપી નાખું છું એવો મનમાં વિચાર કરીને, સાત લવપ્રમાણ સમયમાં તેને કાપી નાખે છે. એટલે કે એક એક મુઠીપ્રમાણ

स्तान् लवान् लुनीयात् छिन्द्यात्, तत्र खलु सप्तलवलवने यावान् कालो लगति इति वाक्यशेषः 'जइ णं गोयमा! तेसिं देवाणं एवतियं कालं आउए पउप्पत्ते तो णं ते देवा तेणं चेव भवग्गहणेणं सिज्झंता जाव अंतं करेंता' हे गौतम! यदा खलु तेषां देवानां द्रव्यदेवत्वे श्रमणावस्थाया मित्यर्थः एतावन्तं कालम् आयुष्यं प्रभूतम् अधिकं भवेत् तदा खलु ते देवाः यस्य भवग्रहणस्य सम्बन्धि आयुःसंपूर्णं तेनैव भवग्रहणेन मनुष्यभवग्रहणेनेत्यर्थः सिध्यन्ति यावत्-बुध्यन्ते, मुच्यन्ते, परिनिर्वान्ति सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति, प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेण-ट्ठेणं जाव लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन यावत्-एवमुच्यते-लवसप्तमा देवाः लवसप्तमा देवाः इत्येवं व्यपदिश्यन्ते ॥सू० ५॥

काट लेता है-सो इन सात मुट्ठीप्रमाण धान्यादिकों के काटने में जितना समय लगता है उतने समय प्रमाण आयुष 'जइ णं गोयमा! तेसिं देवाणं एवतियं कालं आउए पउप्पत्ते तो णं ते देवा तेणं चेव भवग्गहणेणं सिज्झंता जाव अंतं करेंता' हे गौतम! यदि इन द्रव्य देवों का-श्रम-णावस्थापन्न इन जीवों का-गृहीत आयुष से अधिक हो जाता तो ये द्रव्य देव उसी मनुष्यभवग्रहण से सिद्ध हो जाते यावत् बुद्ध हो जाते, मुक्त हो जाते, परिनिर्वात हो जाते और समस्त दुःखों का अन्त कर देते। 'से तेणट्ठेणं जाव लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा' इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि लवसप्तमदेव पद के वाच्य लवसप्तमदेव होते हैं। लव शब्द से यहां पर शाल्यादिनाल की मुट्ठियां ग्रहण की गई हैं।

ધાન્યાદિકોનેસાત મુઠ્ઠી ભરીને કાપી લે છે. આ સાત મુઠ્ઠીપ્રમાણ ધાન્યાદિકોની કાપણી કરવામાં જેટલો સમય લાગે છે, એટલા સમય પ્રમાણ, "जइ णं गोयमा! तेसि देवाणं एवतियं कालं आउए पउप्पत्ते तो णं ते देवा तेणं चेव भवग्गहणेणं सिज्झंता जाव अंतंकरेंता" તે દ્રવ્યદેવોનું-શ્રવણાવસ્થાપન્ન તે જીવોનું-ગૃહિત આયુષ્ય કરતાં અધિક આયુષ્ય થઈ જાત, તો તે દ્રવ્યદેવો એજ મનુષ્ય-ભવમાંથી જ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરનારા થઈ ગયા હોત સાત લવપ્રમાણ આયુષ્ય ઓછું હોવાને કારણે જ તેમને અનુત્તરૌપપાતિક વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થવું પડયું છે. માટે અનુત્તરૌ-પપાતિક વિમાનના દેવોને 'લવસપ્તમદેવો' કહે છે. "से तेणट्ठेणं जाव लवसत्तमा देवा लवसत्तमा देवा" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે 'લવસપ્તમદેવ' આ પદના વાચ્ય "લવસપ્તમદેવો" હોય છે. "લવ" પદ દ્વારા અહીં શાલી આદિ નાળની મુઠ્ઠીઓ ગ્રહણ કરવામાં આવી છે.

अनुत्तरौपपातिकदेववक्तव्यता।

मूलम्-"अत्थि णं भंते! अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरोववाइया? हंता, अत्थि, से केणट्ठेणं! एवं वुच्चइ-अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरोववाइया देवा? गोयमा! अणुत्तरोववाइया णं देवाणं अणुत्तरा सद्दा जाव अणुत्तरा फासा, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-जाव अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरोववाइया, देवा अणुत्तरोववाइया णं भंते! देवाणं केवइएणं कम्मावसेसे णं अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववन्ना? गोयमा! जावतियं छट्ठभत्तिए समणे निग्गंथे कम्मं निज्जरेइ, एवतिएणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइया देवा देवत्ताए उववन्ना, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" ॥सू० ६॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त! अनुत्तरौपपातिकाः देवाः अनुत्तरौपपातिकाः? हन्त, अस्ति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-अनुत्तरौपपातिका देवाः अनुत्तरौपपातिका देवा इति, गौतम! अनुत्तरौपपातिकानां देवानाम् अनुत्तराः शब्दाः यावत् अनुत्तराः स्पर्शाः, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते-यावत्-अनुत्तरौपपातिका देवाः अनुत्तरौपपातिका देवाः, अनुत्तरौपपातिकाः खलु भदन्त! देवाः खलु कियता कर्मावशेषेण अनुत्तरोपपातिकदेवतया उपपन्नाः? गौतम! यावत् षष्ठभक्तिकः श्रमणो निर्ग्रन्थः कर्म निर्जरयति इयता कर्मावशेषेण अनुत्तरोपपातिका देवाः देवतया उपपन्नाः, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० ६॥

एकमुट्ठी द्वारा धान्यादिकों के जितने नाल पकड़ने में आते हैं-और उन्हें जो काटा जाता है उसका नाम एक प्रमाण काल है ॥सू० ५॥

એક મુઠી દ્વારા ધાન્યાદિકોની જેટલી નાળ પકડવામાં આવે છે, અને તેમને જે કાપવામાં આવે છે, તેનું નામ એક લવપ્રમાણ કાળ છે. એટલે કે એક મુઠી પ્રમાણ ધાન્યને કાપવામાં જેટલો સમય લાગે છે, તેટલા સમયને લવપ્રમાણ કાળ કહે છે. ॥સૂ૦૫॥

टीका– पूर्वं लवसप्तमा देवाः प्ररूपितास्तेचानुत्तरौपपातिका भवन्ति इति अनुत्तरौपपातिकदेववक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह–'अत्थि णं भंते ! अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरोववाइया देवा ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु किम् अनुत्तरौपपातिका देवाः अनुत्तरोपपातिका देवा इति ? भगवानाह–'हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त–सत्यम्, अस्ति–संभवति तावत् अनुत्तरौपपातिका देवाः अनुत्तरौपपातिका देवाः–अनुत्तरः–सर्वप्रधानः अनुत्तरशब्दरूपरसगन्धस्पर्श-विषयभोगात् उपपातो जन्म–अनुत्तरोपपातः सोऽस्ति येषां ते अनुत्तरौपपातिकाः इति गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अणुत्तरोववाइया

अनुत्तरौपपातिकदेववक्तव्यता—

'अत्थि णं भंते ! अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरोववाइया देवा ?' इत्यादि ।

टीकार्थ—इसके पहिले लवसप्तमदेवों की प्ररूपणा की गई है। ये लवसप्तमदेव अनुत्तरौपपातिक होते हैं–इसलिये सूत्रकार ने इस सूत्रद्वारा अनुत्तरौपपातिक देवों की वक्तव्यता प्ररूपित की है–इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'अत्थि णं भंते ! अणुत्तरोव-वाइया देवा अणुत्तरोववाइया देवा ?' हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिक देव इस पद के वाच्य अनुत्तरौपपातिक देव होते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं हंता, अत्थि' हां, गौतम ! अनुत्तरौपपातिक देव पद के वाच्य अनुत्तरौपपातिक देव होते हैं। क्योंकि अनुत्तर शब्द, रूप, रस, गंध और स्पर्श विषय के संबंध से इनका जन्म सर्व प्रधान होता है।

–અનુત્તરૌપપાતિક દેવવકતવ્યતા–

"अत्थि णं भंते ! अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरोववाइया" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આની પહેલાંના સૂત્રમાં લવસપ્તમ દેવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી તે લવસપ્તમ દેવો અનુત્તરૌપપાતિક હોય છે. તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની વકતવ્યતાની પ્રરૂપણા કરે છે–

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"अत्थि णं भंते ! अणुत्तरोववाइया देवा अणुत्तरो-ववाइया देवा ?" હે ભગવન્ ! 'અનુત્તરૌપપાતિક દેવ' આ પદના વાચ્ય શું અનુત્તરૌપપાતિક દેવો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"हंता, अत्थि" હા, ગૌતમ ! 'અનુત્તરૌપપા-તિક દેવ' આ પદના વાચ્ય અનુત્તરૌપપાતિક દેવો હોય છે, કારણ કે શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેમનો જન્મ સર્વોત્તમ હોય છે.

देवा, अणुत्तरोववाइया देवा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत् एवमुच्यते-अनुत्तरौपपातिका देवाः अनुत्तरौपपातिका देवा इति ? भगवानाह- 'गोयमा ! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं अणुत्तरा सद्दा जाव अणुत्तरा फासा' हे गौतम ! अनुत्तरौपपातिकानां देवानाम् अनुत्तराः- न उत्तरो येभ्यस्ते अनुत्तराः- सर्वोत्तमाः शब्दा यावत्-अनुत्तरा गन्धाः, अनुत्तराणि रूपाणि, अनुत्तराः रसाः, अनुत्तराः स्पर्शा भवन्ति, 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ 'जाव' अनुत्तरोववाइया देवा अनुत्तरोववाइया देवा' हे गौतम ! तत् अथ, तेनार्थेन एवमुच्यते- (यावत्) अनुत्तरौपपातिका देवाः अनुत्तरौपपातिकादेवा इति, गौतमः पृच्छति- 'अणुत्तरोववाइया णं भंते ! देवा केवइएणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइयदेव-

---

अब गौतम प्रभु से ऐसा ही पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, अणुत्तरोववाइया देवा' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि अनुत्तरौपपातिकदेव इस पद के वाच्य अनुत्तरौपपातिक देव होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं अणुत्तरा सद्दा, जाव अणुत्तरा फासा' हे गौतम ! अनुत्तरौपपातिक देवों के जिनसे उत्तर और कोई नहीं है ऐसे सर्वोत्तम शब्द होते हैं, यावत् अनुत्तर गंध होते हैं। अनुत्तररूप होते हैं। अनुत्तर रस होते हैं, अनुत्तर स्पर्श होते हैं 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, जाव अणुत्तरोववाइया देवा' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि अनुत्तरौपपातिक देव यह पद अनुत्तरौपपातिक देव इस अर्थका वाचक है।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अणुत्तरोववाइयाणं भंते !

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ अणुत्तरोववाइया देवा०?" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'અનુત્તરૌપપાતિક દેવ' પદ વાચ્ય અનુત્તરૌપપાતિક દેવો હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं अणुत्तरा सद्दा, जाव अणुत्तरा फासा" હે ગૌતમ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવોનો ગંધ અનુત્તર (જેના કરતાં ઉત્તમ કોઈ ન હોય એવો, સર્વોત્તમ) હોય છે, તેમના શબ્દ પણ અનુત્તર હોય છે, તેમનું રૂપ પણ અનુત્તર હોય છે, રસ પણ અનુત્તર હોય છે અને સ્પર્શ પણ અનુત્તર હોય છે. " से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुचइ, जाव अनुत्तरोववाइया देवा" હે ગૌતમ ! તે કારણે જ તેમને અનુત્તરૌપપાતિક દેવો કહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" अणुत्तरोववाइयाणं भंते ! देवा केवइएणं कम्मा-

त्ताए उववन्ना ?' हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिकाः खलु देवाः कियत्केन–कियता कर्मावशेषेण अनुत्तरौपपातिकदेवत्वेन उपपन्नाः ? भगवानाह–'गोयमा ! जाव इयं छट्ठभत्तिए समणे निग्गंथे कम्मं निज्जरेइ, एवइएणं कम्मावसेसेणं अणुत्त-रोववाइया देवा देवत्ताए उववन्ना' हे गौतम ! षष्ठभक्तेन यावत्कर्मश्रमणो निर्ग्रन्थः निर्जरयति क्षपयति एतावता–इयता कर्मावशेषेण अनिर्जरेण कर्मणा तावति कर्मणि अवशिष्टे सति इत्यर्थः, अनुत्तरौपपातिका देवा अनुत्तरौपपातिक देवतया उपपन्ना भवन्ति । अन्ते गौतम आह–'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं–भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥सू. ६॥

इति चतुर्दशशतकस्य सप्तमोदेशकः समाप्तः ॥

देवा केवइएणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववन्ना' हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिकदेव कितने कर्मावशेष से अनुत्तरौपपातिक देवरूप से उत्पन्न हुए हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जावइयं छट्ठभत्तिए समणे निग्गंथे कम्मं निज्जरेइ, एवइएणं कम्मावसे-सेणं अणुत्तरोववइया देवा देवत्ताए उववन्ना' हे गौतम ! जितने कर्मों की निर्जरा श्रमण निर्ग्रन्थ छट्ठभक्त की तपस्या से करता है, इतने कर्म अवशेष रहने पर अनुत्तरौपपातिक देव अनुत्तरौपपातिक रूप से उत्पन्न हुए होते हैं। अब अन्त में गौतम प्रभु से कहते हैं 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे गौतम ! आपका कहा हुआ यह सब सत्य ही है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब सत्य ही है ॥ सू० ६ ॥

॥ सप्तम उद्देश समाप्त ॥

वसेसेणं अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववन्ना ?" હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવો, કેટલા કર્મની નિર્જરા બાકી રહી જવાથી અનુત્તરૌપપાતિક દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! जावइयं छट्ठभत्तिए समणे निग्गंथे कम्मं निज्जरेइ, एवइएणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइया देवा देवत्ताए उववन्ना " હે ગૌતમ ! જેટલાં કર્મોની નિર્જરા શ્રમણનિર્ગ્રંથ છટ્ઠ ભક્ત (બે દિવસના ઉપવાસ)માં કરે છે, એટલાં કર્મ બાકી રહી જવાથી અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા હોય છે.

ઉદ્દેશકને અંતે ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે–" सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति " હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. ॥સૂ૦૬॥

॥ સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૪–૭ ॥

अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते—

चतुर्दशशतके अष्टमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः परस्परमन्तरवक्तव्यता । शर्कराप्रभायाः वालुकाप्रभायाश्च पृथिव्याः परस्परमन्तरवक्तव्यता । सप्तमनरकपृथिव्याः अलोकस्य च परस्परमन्तरवक्तव्यता । रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ज्योतिषिकस्य च परस्परमन्तरवक्तव्यता । ज्योतिषिकस्य सौधर्मेशानदेवलोकस्य च अन्तरवक्तव्यता । सौधर्मेशानदेवलोकस्य सनत्कुमारमाहेन्द्रदेवलोकस्य चान्तरवक्तव्यता। सनत्कुमारमाहेन्द्रदेवलोकस्य ब्रह्मलोकस्य चान्तरवक्तव्यता । ब्रह्मदेवलोकस्य लान्तकदेवलोकस्य चान्तरवक्तव्यता । लान्तकदेवलोकस्य महाशुक्रदेवलोकस्य

आठवें उद्देशेका प्रारंभ

चौदहवें शतक से इस अष्टम उद्देश में जो विषय आया हुआ है उसका विवरण संक्षेपतः इस प्रकार से है—

रत्नप्रभा पृथिवी और शर्कराप्रभापृथिवी में कितना अन्तर है ? ऐसा कथन, शर्कराप्रभापृथिवी में परस्पर में कितना अन्तर है ? ऐसा कथन, सप्तमनरक पृथिवी और अलोक में परस्पर में कितना अन्तर है ? ऐसा कथन, रत्नप्रभापृथिवी और ज्योतिषिक में परस्पर में कितना अन्तर है ऐसा कथन। ज्योतिषिक और सौधर्म ईशान में परस्पर में कितना अन्तर है? ऐसा कथन । सनत्कुमार, माहेन्द्रदेवलोक का और ब्रह्मदेवलोक का परस्पर में कितना अन्तर है ? ऐसा कथन, ब्रह्मदेवलोक और लान्तक देवलोक का परस्पर में कितना अन्तर है ? ऐसा कथन, लान्तक देवलोक का और महाशुक्रदेवलोक का परस्पर में कितना अंतर है ऐसा

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

ચૌદમાં શતકના આ આઠમાં ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે–

રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી વચ્ચે કેટલું અંતર છે ? શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા પૃથ્વી વચ્ચે કેટલું અંતર છે ? એજ પ્રકારના પ્રશ્નો અને ઉત્તરોનું પ્રતિપાદન અધઃસપ્તમી નરક પૃથ્વી અને અલોક વચ્ચે કેટલું અંતર છે ? રત્નપ્રભા પૃથ્વી અને જ્યોતિષક વચ્ચેના અંતરનું કથન જ્યોતિષિક અને સૌધર્મઈશાન વચ્ચેના અંતરનું કથન, સનત્કુમાર માહેન્દ્ર દેવલોક અને બ્રહ્મદેવલોક વચ્ચેના પરસ્પરના અંતરનું કથન, બ્રહ્મદેવલોક અને લાન્તક દેવલોક વચ્ચેના અંતરનું કથન, લાન્તક દેવલોક અને મહાશુક્ર દેવ-

चान्तर वक्तव्यता। अनुत्तरविमानस्य ईषत्प्राग्भारायाः पृथिव्याश्चान्तरवक्तव्यता। ईषत्प्राग्भारायाः आलोकस्य चान्तरवक्तव्यता। शालवृक्षः खलु मृत्वा कुत्र गमिष्यति ? इत्यादि वक्तव्यता। तथैव शालयष्टिका उदुम्बरयष्टिका च मृत्वा कुत्र गमिष्यति ? इत्यादि वक्तव्यता। अम्बडपरिव्राजकवक्तव्यता। अव्याबाधदेववक्तवक्तव्यता। इन्द्रो यद्यपि कस्यापि जीवस्य शिरः असिना छित्वा कमण्डलौ प्रक्षिपेत् तथापि तस्य किञ्चिदपि दुखं न भवेत्, इत्यादि प्ररूपणम्। जृंभकदेववक्तव्यता। जृंभकदेवशब्दव्यपदेशहेतुवक्तव्यता। जृंभकदेवप्रकारप्ररूपणम्। जृम्भकदेवावासवक्तव्यता। जृंम्भकदेवानां स्थितिवक्तव्यता

अन्तरवक्तव्यता।

मूलम्—"इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढवीए केवइयं अबाहाए अंतरं पण्णत्ते? गोयमा!

कथन अनुत्तरविमान का और ईषत्प्राग्भारापृथिवी का और अलोक का कितना अन्तर है? ऐसा कथन, शालिवृक्ष मर कर कहां जावेगा? इत्यादि वक्तव्यता। उसी प्रकार शालियष्टिका और उदुम्बर यष्टिका मर कर कहां जावेंगी ऐसी वक्तव्यता। अम्बडपरिव्राजक वक्तव्यता, अव्याबाधदेव वक्तव्यता, इन्द्र यद्यपि किसी भी जीव के शिर को छेद करके उसे कमण्डलु में रख सकता है, फिर उसे कुछ भी दुःख नहीं होता है। इत्यादि प्ररूपणा। जृम्भक देव वक्तव्यता। 'जृम्भकदेव' इस शब्द के व्यपदेश की हेतुवक्तव्यता जृम्भक देवप्रकारप्ररूपणा, जृम्भकदेवों के जृम्भक देवावास की वक्तव्यता जृम्भक देवों की स्थिति की वक्तव्यता।

લોક વચ્ચેના અંતરનું કથન, એજ પ્રમાણે અનુક્રમે અન્ય દેવલોકોના પરસ્પરના અંતરનું કથન અનુત્તર વિમાન અને ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી વચ્ચેના અંતરનું કથન, ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી અને અલોક વચ્ચેના અંતરનું કથન શાલિવૃક્ષ મરીને કયાં જશે, ઇત્યાદિ વકતવ્યતા, એજ પ્રમાણે શાલિયષ્ટિકા અને ઉદુમ્બર યષ્ટિકા મરીને કયાં જશે? તેની વક્તવ્યતા, અંબડ પરિવ્રાજકની વકતવ્યતા, અવ્યાબાધ દેવની વક્તવ્યતા, ઈન્દ્ર કોઈ પણ જીવના મસ્તકને છેદીને કમંડળમાં મૂકી રાખે, તો પણ તે જીવને દુઃખ થતું નથી, ઈત્યાદિ પ્રરૂપણા, જમ્ભકદેવની વક્તવ્યતા, "જૃંભકદેવ" આ શબ્દ પ્રયોગ થવાનું કારણ, જૃંભકદેવ પ્રકારના દેવપ્રકારની પ્રરૂપણા, જૃંભકદેવાવાસની અને જૃંભકદેવોની સ્થિતિની વક્તવ્યતા.

असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते! सक्करप्पभाए णं भंते! पुढवीए वालुयप्पभाए य पुढवीए केवइए एवं चेव। एवं जाव तमाए अहे सत्तमाए य। अहे सत्तमाए णं भंते! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते? गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए जोइसस्स य केवइयं पुच्छा, गोयमा! सत्तनउए जोयणसए आबाहाए अंतरे पण्णत्ते। जोइसस्स णं भंते! सोहम्मीसाणाणं य कप्पाणं केवइयं पुच्छा, गोयमा! असंखेज्जाइं जोयण जाव अंतरे पण्णत्ते? सोहम्मीसाणाणं भंते! सणंकुमारमाहिंदाणं य केवइयं एवं चेव, सणंकुमारमाहिंदाणं भंते! बंभलोगस्स कप्पस्सय केवइयं एवं चेव। बंभलोगस्स णं भंते! लंतगस्स य कप्पस्स केवइयं एवं चेव, लंतयस्स णं भंते! महासुक्कस्स य कप्पस्स केवइयं एवं चेव। एवं महासुक्कस्स कप्पस्स सहस्सारस्स य। एवं सहस्सारस्स आणयपाणयकप्पाणं। एवं आणयपाणय य कप्पाणं आरणच्चुयाणं य कप्पाणं। एवं आरणच्चुयाणं गेविज्जविमाणाणं य। एवं गेविज्जविमाणाणं अनुत्तरविमाणाणं य। अनुत्तरविमाणाणं भंते! ईसिं पब्भाराए य पुढवीए केवइए पुच्छा, गोयमा! दुवालस जोयणं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते। ईसिं पब्भाराए णं भंते! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अबाहाए पुच्छा, गोयमा! देसूणं जोयणं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते ॥सू० १॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः कियद् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम्। शर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः वालुकाप्रभायाश्च पृथिव्याः कियद्, एवमेव, एवं यावत्-तमायाः अधःसप्तम्याश्च । अधः सप्तम्याः खलु भदन्त ! पृथिव्याः अलोकस्य च कियद् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम्, अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ज्योतिषिकस्य च कियत् पृच्छा, गौतम! सप्तनवतिः योजनशतम् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम्। ज्योतिषिकस्य खलु भदन्त! सौधर्मेशानयोश्च कल्पयोः कियत् पृच्छा, गौतम ! असंख्येयानि योजन यावत् अन्तरं प्रज्ञप्तम् । सौधर्मेशानयोः भदन्त ! सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कियत्, एवमेव। सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः भदन्त! ब्रह्मलोकस्य कल्पस्य च कियद्, एवमेव। ब्रह्मलोकस्य च खलु भदन्त ! लान्तकस्य च कल्पस्य कियद्, एवमेव । लान्तकस्य खलु भदन्त ! महाशुक्रस्य च कल्पस्य कियद्, एवमेव । एवं महाशुक्रस्य कल्पस्य सहस्रारस्य च । एवं सहस्रारस्य आनतप्राणतकल्पयोः । एवम् आनतप्राणतयोश्च कल्पयोः आरणाच्युतयोश्च कल्पयोः । एवम् आरणाच्युतयोः ग्रैवेयकविमानानां च, एवं ग्रैवेयकविमानानम् अनुत्तरविमानानां च । अनुत्तरविमानानां भदन्त ! ईषत्प्राग्भारायाश्च पृथिव्याः कियत् पृच्छत् पृच्छा, गौतम ! द्वादशयोजनानि अबाधाया अन्तरं प्रज्ञप्तम्, ईषत्प्राग्भारायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः अलोकस्य च कियद् अबाधया पृच्छा, गौतम ! देशोनं योजनम् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ॥ सू० १ ॥

टीका–सप्तमोद्देशके तुल्यतारूपस्य वस्तुधर्मस्य प्ररूपणं कृतम्, अष्टमोद्देशके तु अन्तररूपस्य वस्तुधर्मस्य प्ररूपणार्थमाह–'इमीसे णं भंते' इत्यादि । 'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए, सक्करप्पभाए पुढवीए, केवइए अबाहाए

अन्तरवक्तव्यता—

'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए' इत्यादि ।

टीकार्थ—सप्तम उद्देश में तुल्यतारूप वस्तुधर्म की प्ररूपणा की गई है । अब इस अष्टम उद्देश में अन्तररूप वस्तुधर्म की प्ररूपणा की जा

—અંતર વક્તવ્યતા—

"इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–સાતમાં ઉદ્દેશામાં તુલ્યતા રૂપ વસ્તુધર્મની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. હવે આ આઠમાં ઉદ્દેશામાં અંતર રૂપ વસ્તુધર્મની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે–

अंतरे पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः परस्परम् कियद् अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? अत्र अबाधा शब्दार्थस्तु-बाधा-परस्पर संश्लेषात् पीडनम् न बाधा अबाधा, तया अबाधयेति। अन्तरशब्दस्यानेकार्थकत्वेऽपि प्रकृते व्यवधानार्थे एव तात्पर्य ग्राहकतयाऽबाधा शब्दः-उक्त इति बोध्यम्, भगवानाह-' गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि रत्नप्रभा पृथिव्याः शर्कराप्रभापृथिव्याश्च परस्परम् अबाधया अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-' सक्करप्पभाए णं भंते ! पुढवीए वालु-

---

रही है। इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढवीए केवइए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभापृथिवी में और शर्कराप्रभापृथिवी में परस्पर में बीच में कितना अन्तर कहा गया है ? परस्पर में संश्लेष होने से जो पीड़न होता है उसका नाम बाधा है इस बाधा का नहीं होना इसका नाम अबाधा है। अन्तर शब्द अनेक अर्थरूप कहा गया है। फिर भी यहां प्राकृत में उसका अर्थ व्यवधान लिया गया है। जहां अबाधा-दूरी होता है वहीं पर व्यवधान होता है। तात्पर्य पूछने का यह है कि रत्नप्रभापृथिवी और शर्कराप्रभापृथिवी में जो दूरी है वह कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! रत्नप्रभापृथिवी में और शर्कराप्रभापृथिवी में जो परस्पर में दूरी को लेकर अन्तर कहा गया है वह असंख्यात हजार योजन का कहा गया है।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढवीए केवइए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते ?" હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા નરક પૃથ્વી અને શર્કરાપ્રભા નરક પૃથ્વીની વચ્ચે-પરસ્પરની વચ્ચે-કેટલું અંતર કહ્યું છે ? (પરસ્પરમાં સંશ્લેષ હોવાથી જે પીડન થાય છે, તેનું નામ બાધા છે. આ બાધા ન હોવી તેનું નામ અબાધા છે. અંતર શબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે, પરન્તુ અહીં તેનો અર્થ વ્યવધાન લેવામાં આવ્યો છે.) પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી કેટલે દૂર રહેલી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणाइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते " હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા, આ બે નરકપૃથ્વીઓની વચ્ચે દૂરત્વ રૂપ અંતર અસંખ્યાત હજાર યોજનનું કહ્યું છે.

यप्पभाए य पुढवीए केवइए० ?" हे भदन्त ! शर्कराप्रभायाः खलु पृथिव्याः, वालुकाप्रभायाश्च पृथिव्याः कियद् अबाधया अन्तरं–व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–एवं चेव, 'एवं जाव तमाए अहे सत्तमाए य' हे गौतम ! एवमेव–पूर्वोक्तरीत्यैव शर्कराप्रभापृथिव्याः वालुकाप्रभापृथिव्याश्च परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं–व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। एवं–पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्–वालुकाप्रभायाः पृथिव्याः पङ्कप्रभायाश्च पृथिव्याः परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। एवमेव पङ्कप्रभायाः पृथिव्याः धूमप्रभायाश्च पृथिव्याः परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं–व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। एवं धूमप्रभायाः पृथिव्याः तमायाश्च पृथिव्याः परस्परम् असंख्यानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं–व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। तमायाः पृथि-

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'सक्करप्पभाए णं भंते ! पुढवीए केवइए०' हे भदन्त ! शर्कराप्रभापृथिवी में और वालुका प्रभापृथिवी में जो दूरी को लेकर अन्तर कहा गया है वह कितना कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'एवं चेव' हे गौतम ! शर्कराप्रभापृथिवी और–वालुकाप्रभापृथिवी इन दोनों में जो दूरीरूप अन्तर कहा गया है, वह असंख्यात हजार योजन का कहा है। 'एवं जाव तमाए अहे सत्तमाए य' इसी प्रकार से वालुकाप्रभापृथिवी और पंकप्रभापृथिवी इनमें भी परस्पर में दूरी को लेकर जो अन्तर कहा गया है वह भी असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। पंकप्रभापृथिवी और धूमप्रभा पृथिवी इनमें जो दूरी को लेकर अन्तर कहा गया है वह भी असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। धूमप्रभा और तमः प्रभापृथिवी में परस्पर में अन्तर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। तमःप्रभापृथिवी और अधः-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"सक्करप्पभाए णं भंते ! पुढवीए वालुयप्पभाए य पुढवीए केवइए०?" હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી અને વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીની વચ્ચે કેટલું અંતર છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"एवं चेव" હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા અને વાલુકા પ્રભા પૃથ્વી વચ્ચેનું અંતર પણ એટલું જ–અસંખ્યાત હજાર યોજનનું કહ્યું છે. "एवं जाव तमाए अहेसत्तमाए य" એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા અને પંકપ્રભા પૃથ્વી વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર છે. પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભા વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર છે. ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભા વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું

व्याः अधःसप्तम्याश्च पृथिव्याः परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'अहे सत्तमाए णं भंते! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अवाहाए अंतरे पण्णत्ते?' हे भदन्त! अधः सप्तम्याः खलु पृथिव्याः अलोकस्य च कियद् अवाधया अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम! असंख्येयानि योजनसहस्राणि अधः सप्तम्याः पृथिव्याः अलोकस्य च अवाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए जोइसस्स य केवइए पुच्छा?' हे भदन्त! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ज्योतिषिकस्य च कियद् अवाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्? इति

सप्तमी में भी असंख्यात हजार योजन का परस्पर में अंतर कहा गया है। तमःप्रभापृथिवी और अधःसप्तमी पृथिवी में भी असंख्यात हजार योजन का परस्पर में अन्तर कहा गया है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अहेसत्तमाए णं भंते! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अबा-हाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त! अधःसप्तमी पृथिवी में और अलोक में परस्पर में दूरी को लेकर कितना व्यवधान-अंतर कहा है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम! अधःसप्तमीपृथिवी और अलोक इनमें परस्पर में अन्तर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए जोइसस्स य केव-इए पुच्छा' हे भदन्त इस रत्नप्रभापृथिवी और ज्योतिषिक इनमें पर-

---

અંતર છે, તમઃપ્રભા અને અધઃસપ્તમી, આ છેલ્લી બે નરકપૃથ્વીઓ વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अहे सत्तमाए णं भंते! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते?" હે ભગવન્! અધઃસપ્તમી પૃથ્વી અને અલોકની વચ્ચે કેટલું અંતર કહ્યું છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबा-हाए अंतरे पण्णत्ते" હે ગૌતમ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વી અને અલોકની વચ્ચે અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए जोइसस्स य केवइए पुच्छा" હે ભગવન્! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી અને જ્યોતિષિક મંડળ વચ્ચે કેટલું અંતર કહ્યું છે?

पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा ! सत्तनउए जोयणसए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिव्याः ज्योतिषिकस्य च परस्परम् नवतियुक्तानि सप्त योजन-शतानि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'जोइसियस्स णं भंते ! सोहम्मीसाणाणय कप्पाणं केवइए पुच्छा ?' हे भदन्त ! ज्योतिषिकस्य खलु सौधर्मेशानयोश्च कल्पयोः परस्परं कियद् अबाधया, अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञ-प्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयण जाव अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! ज्योतिष्कस्य सौधर्मेशानयोश्च कल्पयोः असंख्येयानि योजन यावत् योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'सोहम्मीसाणाणं भंते सणंकुमारमाहिंदाणय केवइए०' हे भदन्त ! सौ-

---

स्पर में कितना अन्तर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सत्तन-उए जोयणसए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! रत्नप्रभापृथिवी एवं ज्योतिषिक इनमें परस्पर में व्यवधान रूप अन्तर ७९० योजन का कहा गया है-अर्थात् रत्नप्रभापृथिवी से लगाकर ७९० योजन ऊपर में ज्योतिषिक मण्डल कहा गया है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जोइसियस्स णं भंते ! सोहम्मी साणाण य कप्पाणं केवइए पुच्छा' हे भदन्त ! ज्योतिषिक और सौधर्म-ईशान कल्पों में परस्पर में कितना अन्तर कहा गया है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयण जाव अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! ज्योतिषिक में और सौधर्म ईशान कल्पों में परस्पर में असंख्यात हजार योजन का अन्तर-व्यवधान कहा गया है। अब गौतम ! प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सोहम्मीसाणाणं भंते ! सणंकुमार

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" सत्तनउए जोयणसए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते" હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી અને જ્યોતિષિક મંડળ વચ્ચેનું અંતર ૭૯૦ યોજનનું કહ્યું છે. એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી ૭૬૦ યોજન ઊંચે જવાથી જ્યોતિષિક મંડળ આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" जोइसियस्स णं भंते ! सोहम्मीसाणाण य कप्पाणं केवइए पुच्छा" હે ભગવન્ ! જ્યોતિષિક અને સૌધર્મ-ઈશાન દેવલોકની વચ્ચે કેટલું અંતર કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! असंखेज्जाइ जोयण जाव अंतरे पण्णत्ते" હે ગૌતમ ! જ્યોતિષિક મંડળ અને સૌધર્મ ઈશાન કલ્પોની વચ્ચે અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે.

धर्मेशानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कियत् अबाधया, अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'एवं चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव सौधर्मेशानयोः, सनत्कुमार माहेन्द्रयोश्च परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? गौतमः पृच्छति-'सणंकुमारमाहिंदाणं भंते ! बंभलोगस्स कप्पस्स य केवइयं ?०' हे भदन्त ! सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः खलु ब्रह्मलोकस्य कल्पस्य च परस्परं कियत् अबाधया अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'एवं चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः ब्रह्मलोकस्य कल्पस्य च परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'बंभलोगस्स णं भंते ! लंतगस्स य कप्पस्स केवइयं०'

माहिंदाण य केवइए०' हे भदन्त ! सौधर्मईशान और सनत्कुमार माहेन्द्र इनमें परस्पर में बीच में कितना अन्तर कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवंचेव' हे गौतम ! पूर्वोक्तरीति से ही सौधर्म ईशान में और सनत्कुमार माहेन्द्र में असंख्यात हजार योजन का अन्तर अबाधा को लेकर कहा गया है। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सणंकुमारमाहिंदाणं भंते ! बंभलोगस्स कप्पस्स य केवइयं ?' हे भदन्त ! सनत्कुमारमाहेन्द्र और ब्रह्मलोक इनमें परस्पर में कितना अन्तर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम। पूर्वोक्त रीति से सनत्कुमार माहेन्द्र और ब्रह्मलोक कल्प इनमें आपस में अबाधा को लेकर अन्तर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। अब गौतम ऐसा पूछते हैं-'बंभलोगस्स णं भंते ! लंतगस्स

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"सोहम्मीसाणाणं भंते ! सणंकुमारमाहिंदाण य केवइए०?" હે ભગવન્ ! સૌધર્મઈશાન કલ્પો અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પો વચ્ચે કેટલું અંતર કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं चेव" હે ગૌતમ ! સૌધર્મઈશાન અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પો વચ્ચે અસંખ્યાત હજાર યોજનનું જ અંતર કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"सणंकुमारमाहिंदाणं भंते ! बंभलोगस्स कप्पस्स य केवइयं ?" હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પો અને બ્રહ્મલોક કલ્પની વચ્ચે કેટલું અંતર કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं चेव" હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રીતે સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પોથી બ્રહ્મલોક કલ્પનું અંતર અસંખ્યાત હજાર યોજન છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"बंभलोगस्स णं भंते ! लंतगस्स य कप्पस्स केवइयं ?" હે ભગવન્ ! બ્રહ્મલોક કલ્પ અને લાન્તક વચ્ચે કેટલું અંતર કહ્યું છે ?

हे भदन्त ! ब्रह्मलोकस्य खलु लान्तकस्य च कल्पस्य परस्परं कियद् अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'एवं चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, ब्रह्मलोकस्य लान्तकस्य च कल्पस्य परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरम्-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् । गौतमः पृच्छति-'लंतयस्स णं भंते ! महासुक्कस्स य कप्पस्स केवइए० ?' हे भदन्त ! लान्तकस्य खलु महाशुक्रस्य च कल्पस्य परस्परं कियद् अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'एवं चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, लान्तकस्य महाशुक्रस्य च कल्पस्य परस्परम् अबाधया असंख्येयानि योजनसहस्राणि अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्, 'एवं महासुक्कस्स कप्पस्स सहस्सारस्स य' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, महाशुक्रस्य कल्पस्य सहस्रारस्य च कल्पस्य परस्परम् असंख्यानि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? 'एवं सहस्सारस्स आणयपाणयकप्पाणं' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, सहस्रा-

---

य कप्पस्स केवइयं' हे भदन्त ब्रह्मलोक का और लान्तक कल्प का परस्पर में अन्तर कितना कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'एवं चेव' हे गौतम ! ब्रह्मलोक और लान्तक कल्प का अन्तर परस्पर में असंख्यात हजार योजन का कहा गया है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'लंतयस्स णं भंते ! महासुक्कस्स य कप्पस्स केवइए०' हे भदन्त ! लान्तक और महाशुक्र कल्प का परस्पर में अबाधा को लेकर व्यवधान कितना कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! लान्तक और महाशुक्र कल्प का अबाधा को लेकर परस्पर में अन्तर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है । 'एवं महासुक्कस्स कप्पस्स सहस्सारस्स य' इसी प्रकार से महाशुक्र कल्प का और सहस्रारकल्प का परस्पर में अन्तर अबाधा को लेकर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है । 'एवं सहस्सारस्स आणयपाणयकप्पाणं' इसी प्रकार से

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं चेव" હે ગૌતમ ! બ્રહ્મલોક કલ્પ અને લાન્તક કલ્પ વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"लंतयस्स णं भंते ! महासुक्कस्स य कप्पस्स केवइए०?" હે ભગવન્ ! લાન્તક કલ્પ અને મહાશુક્ર વચ્ચે કેટલું અંતર છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-'एवं चेव" હે ગૌતમ ! લાન્તક અને મહાશુક્ર કલ્પો વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે. "एवं महासुक्कस्स कप्पस्स सहस्सारस्स य" એજ પ્રમાણે મહાશુક્ર કલ્પ અને સહસ્રાર કલ્પ વચ્ચે પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું અંતર છે, "एवं सहस्सारस्स आणयपाणय-कप्पाणं" એજ પ્રમાણે સહસ્રાર કલ્પથી આનત-

रस्य आनतप्राणतकल्पयोश्च परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। 'एवं आणयपाणयाणय कप्पाणं आरणच्चुयाण य कप्पाणं' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, आनतप्राणतयोश्च कल्पयोः आरणाच्युतयोश्च कल्पयोः परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? 'एवं आरणच्चुयाणं गेविज्जविमाणाण य' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, आरणाच्युतयोः ग्रैवेयकविमानानां च परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। 'एवं गेविज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, ग्रैवेयकविमानानाम् अनुत्तरौपपातिकविमानानां च परस्परम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'अणुत्तरविमाणाणं भंते! ईसिंपब्भाराए य पुढवीए केवइए पुच्छा' हे

सहस्रार और आणतप्राणतकल्पों का अबाधा को लेकर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। 'एवं आणयपाणयाण य कप्पाणं आरणच्चुयाण य कप्पाणं' इसी प्रकार से आणतप्राणत कल्पों का और आरण अच्चुतकल्पों का परस्पर में अन्तर अबाधा को लेकर असंख्यात हजार योजनका कहा गया है। 'एवं आरणच्चुयाणं गेविज्जविमाणाणं य' इसी प्रकार से आरण अच्युत का और ग्रैवेयकविमानों का परस्पर में अन्तर अबाधा को लेकर असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। 'एवं गेविज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य' इसी प्रकार से ग्रैवेयकविमानों का और अनुत्तरौपपातिक विमानों का परस्पर में अन्तर अबाधा को लेकर असंख्यात हजार योजन कहा गया है। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'अणुत्तरविमाणाणं भंते! ईसिंपब्भाराए य पुढवीए केव-

પ્રાણુત કલ્પોનું અંતર પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું છે. "एवं आणयपाणयाण य कप्पाणं आरणच्चुयाण य कप्पाणं" એજ પ્રમાણે આણુતપ્રાણુત કલ્પોથી આરણાચ્યુત કલ્પોનું અંતર પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું કહ્યું છે. "एवं आरणच्चुयाणं गेविज्जविमाणाणं य" એજ પ્રમાણે આરણઅચ્યુત કલ્પોથી ગ્રૈવેયક વિમાનોનું અંતર પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું કહ્યું છે. "एवं गेविज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य" એજ પ્રમાણે ગ્રૈવેયક વિમાનોથી અનુત્તરૌપપાતિક વિમાનોનું અંતર પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનું કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अणुत्तरविमाणाणं भंते! ईसिपब्भराए य पुढवीए केवइए पुच्छा" હે ભગવન્! અનુત્તર વિમાનોથી ઇષિત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીનું (સિદ્ધ શિલાનું) કેટલું અંતર કહ્યું છે?

भदन्त ! अनुत्तरविमानानाम् ईषत्प्राग्भारायाश्च पृथिव्याः सिद्धशिलायाः परस्परम् कियद् अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा ! दुवालसजोयणे अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! अनुत्तरविमानानाम् ईषत् प्राग्भारायाश्च पृथिव्याः परस्परम् द्वादशयोजनानि अबाधया, अन्तरम्-व्यवधानम् प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'ईसिपब्भाराए णं भंते ! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अबाहाए पुच्छा' हे भदन्त ! ईषत्प्राग्भारायाः खलु पृथिव्याः सिद्धशिलायाः अलोकस्य च परस्परं कियद् अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ! देसूणं जोयणं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! ईषत्प्राग्भारायाः अलोकस्य च परस्परं देशोनं योजनम् अबाधया अन्तरं-व्यवधानं प्रज्ञप्तम् ॥ सू. १ ॥

इए पुच्छा' हे भदन्त ! अनुत्तर विमानों का और ईषत्प्राग्भारा पृथिवी का-सिद्धशिला का-परस्पर में कितना अन्तर अबाधा को लेकर कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! दुवालसजोयणे अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! अनुत्तर विमानों का और ईषत्प्राग्भारापृथिवी का परस्पर में अबाधा को लेकर अन्तर १२ योजन का कहा गया है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ईसिपब्भाराए णं भंते ! पुढवीए अलोगस्स य केवइए अबाहाए पुच्छा' हे भदन्त ! ईषत्प्राग्भारापृथिवी-सिद्धशिला का और अलोक का परस्पर में अबाधा को लेकर कितना अन्तर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! देसूणं जोयणं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! ईषत्प्राग्भारापृथिवी का और अलोक का अन्तर अबाधा को लेकर कुछ कम एक योजन का कहा गया है ॥ सू० १ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! दुवालसजोयणे आबाहाए अंतरे पण्णत्ते " હે ગૌતમ ! અનુત્તર વિમાનોથી ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી ૧૨ યોજન દૂર આવેલી છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" ईसिपब्भाराए णं भंते ! पुढवीए अलोगस्स य केवइए आबाहाए पुच्छा ?" હે ભગવન્ ! ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી-સિદ્ધશિલાનું અને અલોકનું પરસ્પરની વચ્ચેનું અંતર કેટલું કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! देसूणं जोयणं आबाहाए अंतरे पण्णत्ते " હે ગૌતમ ! ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીથી અલોકનું અંતર એક યોજનથી પણ સહેજ ઓછું કહ્યું છે ॥સૂ૦૧॥

जीवविशेषगतिवक्तव्यता।

मूलम्-"एस णं भंते! सालरुक्खे उण्हाभिहए तण्हाभिहए दवग्गिजालाभिहए कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! इहेव रायगिहे नयरे सालरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ, से णं तत्थ अच्चियवंदियपूइयसक्कारियसम्माणिय दिव्वे सच्चे सच्चोवाए सन्निहियपाडिहेरे लाउल्लोइयमहिए यावि भविस्सइ। से णं भंते! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गमिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ। एस णं भंते! साललट्ठिया उण्हाभिहया तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालंकिच्चा जाव कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरिपायमूले महेसरीए नगरीए सामलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिति, से णं तत्थ अच्चियवंदियपूइय जाव लाउल्लोइयमहिए यावि भविस्सइ, से णं भंते! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता सेसं जहा सालरुक्खस्स जाव अंतं काहिइ, एस णं भंते! उंबरलट्ठिया उण्हाभिहया तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा जाव कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहेवासे पाडलिपुत्ते नामं नयरे पाडलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ, से णं तत्थ अच्चियवंदिय जाव भविस्सइ, से णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता सेसं तं चेव जाव अंतं काहिइ ॥सू० २॥

छाया—एष खलु भदन्त ! शालवृक्षः उष्णाभिहतः तृषाभिहतो दावाग्निजालाभिहतः, कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति कुत्र उपपत्स्यते ? गौतम ! इहैव राजगृहे नगरे शालवृक्षतया प्रतिजनिष्यते, स खलु तत्र अर्चितवन्दितपूजितसत्कारितसम्मानितो दिव्यः सत्यः सत्यावपातः सन्निहितप्रातिहार्यः लिप्तोल्लोचितमहितश्चापि भविष्यति, स खलु भदन्त ! तेभ्योऽन्तरम् उद्वृत्य कुत्र गमिष्यति कुत्र उत्पत्स्यते ? गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत्–अन्तं करिष्यति, एषा भदन्त ! शालयष्टिका उष्णाभिहता, तृषाभिहता, दावाग्निजालाभिहता कालमासे कालं कृत्वा यावत् कुत्र उत्पत्स्यते ? गौतम ! इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विन्ध्यगिरिपादमूले महेश्वर्यां नगर्यां शाल्मलिवृक्षतया प्रतिजनिष्यति, सा खलु तत्र अर्चितवन्दितपूजिता यावत् लिप्तोल्लोचितमहिता चापि भविष्यति, सा खलु भदन्त ! तेभ्यः अनन्तरम् उद्वृत्य शेषं यथा शालवृक्षस्य यावत्–अन्तं करिष्यति । एषा खलु भदन्त ! उदुम्बरयष्टिका उष्णाभिहता, तृषाभिहता, दावाग्निजालाभिहता, कालमासे कालं कृत्वा यावत् कुत्र उत्पत्स्यते ? गौतम ! इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे पाटलिपुत्रे नाम्नि नगरे पाटलिवृक्षतया प्रतिजनिष्यते, सा खलु तत्र अर्चिता वन्दिता यावत्–भविष्यति सा खलु भदन्त ! अनन्तरम् उद्वृत्य शेषं तदेव यावत्–अन्तं करिष्यति ॥ सू० २ ॥

टीका–पूर्वं रत्नप्रभादि पृथिवी नामन्तरस्य प्ररूपितत्वेन, तस्य च अन्तरस्य जीवगम्यतया जीवविशेषगतिमाश्रित्य प्ररूपयितुमाह–'एस णं भंते' इत्यादि । एस णं भंते ! सालरुक्खे उण्हाभिहए, तण्हाभिहए दवग्गिजालाभिहए काल-

जीवविशेषगतिवक्तव्यता—

'एस णं भंते ! सालरुक्खे उण्हाभिहए' इत्यादि ।

टीकार्थ—इसके पहिले सूत्रकार ने रत्नप्रभा आदि पृथिवियों के बीच का अन्तर प्ररूपित किया है । इस अन्तर की गम्यता जीव में है–इस कारण जीव विशेष की गति को आश्रित करके यहां कथन किया जा रहा है–इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'एस णं भंते ! सालरुक्खे-

—જીવવિશેષ ગતિ વક્તવ્યતા—

"एस णं भंते ! सालरुक्खे उण्हाभिहए" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આની પહેલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓનું પરસ્પરની વચ્ચેનું અંતર પ્રકટ કર્યું. આ અન્તરમાં ગમન કરવાની શક્તિ જીવમાં છે. તેથી જીવવિશેષની ગતિને અનુલક્ષીને અહીં નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે–ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન

मासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! एष खलु शालवृक्षः-शालनामको वृक्षविशेषः उष्णाभिहतः-रवितापा घातं प्राप्तः, तृषाभिहतः-पिपासाघातं प्राप्तः, दावाग्निज्वालाभिहतः-दावानलज्वालादग्धः सन् कालमासे-मरणावसरे कालं कृत्वा-मरणधर्मं प्राप्य कुत्र गमिष्यति ? कुत्र उत्पत्स्यते-जनिष्यते ? भगवानाह-' गोयमा ! इहेव रायगिहे नयरे सालरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ ' हे गौतम ! इहैव अत्रैव स्थले राजगृहे नगरे स शालवृक्षः कालमासे कालं कृत्वा शालवृक्षतया प्रत्यायास्यति-पुनरुत्पत्स्यते ' से णं तत्थ अच्चियवंदियपूइयसक्कारियसम्माणिए दिव्वे सच्चे सच्चोवाए सन्निहियपाडिहेरे लाउल्लोइयमहिए यावि भविस्सइ ' स खलु शालवृक्षस्तत्र-राजगृहे नगरे अर्चितवन्दितपूजितसत्कारितसम्मानितो

उण्हाभिहए, तण्हाभिहए, दवग्गिजालाभिहए कालमासे कालं किच्चा, कहिंगच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ' हे भदन्त ! यह शाल नाम का वृक्ष जो सूर्य के ताप के आघात को सहन करता रहता है । पिपासा की बाधा को सहता रहता है । और दावानल की लपटों से समय २ पर दग्ध होता रहता है कालमास में काल कर कहां जावेगा ? कहां उत्पन्न होगा ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इहेव रायगिहे नयरे सालरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ' हे गौतम ! वह शाल नाम का वृक्ष इसी राजगृह नगर में, मर कर पुनःशाल वृक्षरूप से ही उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ अच्चिय-वंदियपूइय-सक्कारिय-सम्माणिए दिव्वे सच्चे, सच्चोवाए, सन्निवाहियपाडिहेरे, लाउल्लोइयमहिए यावि भविस्सइ' वह वहां पर अर्चित, वन्दित, पूजित, सत्कारित, सन्मानित होकर दिव्य

પૂછે છે કે-" एस णं भंते ! सालरुक्खे उण्हाभिहए, तण्हाभिहए, दवग्गिजाला-भिहए कालमासे कालं किच्चा, कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ ?" હે ભગવન્ ! આ શાલ નામનું વૃક્ષ કે જે સૂર્યના તાપના આઘાતને સહન કરે છે, પિપાસાની મુશ્કેલીને પણ સહન કર્યા કરે છે અને દાવાનલની જવાળાઓ વડે વારંવાર બળતું રહે છે, તે કાળનો અવસર આવે કાળ કરીને ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! इहेव रायगिहे नयरे सालरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ " હે ગૌતમ ! આ શાલવૃક્ષ મરીને આ રાજગૃહ નગરમાં જ ફરી શાલવૃક્ષ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. " से णं तत्थ अच्चिय, वंदिय, पूइय, सक्कारिय, सम्माणिए दिव्वे, सच्चे, सच्चोवाए सन्निहियपाडिहेरे, लाउल्लोइयमहिए यावि भविस्सइ " તે ત્યાં લોકો દ્વારા અર્ચિત, વન્દિત, પૂજિત, સત્કારિત અને

भूत्वा दिव्यः-प्रधानः, सत्यः सत्यावपातः-सत्यः अवपातः सेवा यस्य स सत्यावपातः-सफलसेवः, सन्निहितप्रातिहार्यः-सन्निहितं-सम्यक्तया विहितं, प्रातिहार्यं प्रतीहारकर्म-सानिध्यं देवेन यस्य स सन्निहितप्रातिहार्यः, लिप्तोल्लोचितमहितः-लिप्तः गोमयमृत्तिकादिना, उल्लोचितः-प्रक्षालितो जलादिना, महितः पूजितश्चापि भविष्यति, गौतमः पृच्छति-' से णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गमिहिइ ? हे भदन्त ! स खलु शालवृक्षः ततः अनन्तरम्-शालवृक्षतया उत्पन्नानन्तरम् , उद्वृत्य-कालं कृत्वा, कुत्र गमिष्यति ? कुत्र उत्पत्स्यते ? कुत्र जनिष्यते ? भगवानाह-' गोयमा ! महाविदेहे सिज्झिहिइ जाव अन्तं काहिय ' हे गौतम ! स शालवृक्षः ततः-उद्वर्तनान्तरं महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, यावत्-भोत्स्यते, सर्वदुखानाम् अन्तं करिष्यति । गौतमः पृच्छति-' एस

-प्रधान और सत्यरूप बनेगा। यह सफल सेवावाला होगा। देव इसका अच्छी प्रकार से सानिध्य करेंगे। यह जहां पर खडा होगा वहां की भूमिका भाग गोमयादि से लिपा पुता रहेगा। जलादि से प्रक्षालित होता रहेगा। इस प्रकार से यह महित-मान्य होगा। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से णं भंते! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गमिहिइ' हे भदन्त! वह शालवृक्ष वहां से जब मरण करेगा-तब कहां जावेगा? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! महाविदेहे सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहिइ' हे गौतम! जब वह शालवृक्ष वहां से मरण करेगा-तब वह सीधा महाविदेहक्षेत्र में उत्पन्न होगा और वहां से वह सिद्ध होगा, बुद्ध होगा और समस्त दुःखों का अन्त करनेवाला

સન્માનિત થશે. ત્યાં તે દિવ્ય (ઉત્તમ) અને સત્યરૂપ બનશે, સફળ સેવાવાળું બનશે, દેવો તેનું સાંનિધ્ય કરશે-એટલે કે ત્યાં દેવો નિવાસ કરશે તે જ્યાં ઉગશે, ત્યાં (તેની આસપાસની ભૂમિ પર) લોકો છાણ આદિ વડે લીંપીગુંપીને તે ભાગની સજાવટ કરશે તથા તેના ઉપર જલાદિનું સિંચન કરશે આ પ્રકારે તે શાલવૃક્ષ મહિત (માન્ય, મહિમાવાન) બનશે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" से णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गमिहिइ ?" હે ભગવન્! તે શાલવૃક્ષ ત્યાંથી મરીને ક્યાં જશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! महाविदेहे सिज्झिहिइ, जाव अंत काहिइ " હે ગૌતમ ! તે શાલવૃક્ષ ત્યાંથી મરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં (મનુષ્ય રૂપે) ઉત્પન્ન થશે અને ત્યાંથી સિદ્ધ, બુદ્ધ મુક્ત આદિ થઇને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરશે એટલે કે નિર્વાણ પામશે.

भंते ! सालट्ठिया उण्हाभिहया, तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया, कालमासे कालं किच्चा जाव कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' हे भदन्त ! शालयष्टिका-शालशाखा उष्णाभिहता-रवितापतापिता तृषाहिता-पिपासापीडिता, दावाग्नि-जालाभिहता-दावानलज्वालादग्धा सती कालमासे कालं कृत्वा-यावत्-कुत्र गमिष्यति, कुत्र उत्पत्स्यते ? भगवानाह-गोयमा ! इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरिपायमूले महेसरीए नयरीए सामलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ' हे गौतम ! इहैव-अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विन्ध्यगिरि पादमूले माहे-श्वर्याँ-माहेश्वरीनाम्न्यां नगर्यां सा शालयष्टिका शाल्मलिवृक्षतया प्रत्यायास्यति पुनरुत्पत्स्यते, 'सा णं तत्थ अच्चियवंदियपूइयजाव लाउल्लोइयमहिए यावि

होगा। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एस भंते ! सालट्ठिया उण्हा-भिहया तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा जाव कहिं उववज्जिहिइ' हे भदन्त ! यह शालयष्टिका-शालवृक्षकी शाखा जो कि रातदिन सूर्य के आताप से संतप्त होती रहती है, पिपासा से बाधित होती रहती है, और दावाग्नि की लपेटों से झुलसती रहती है कालमास में काल करके कहां जावेगी ? कहां उत्पन्न होवेगी ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझ-गिरीपायमूले महेसरीए नयरीए सामलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ' हे गौतम ! इसी जंबूद्वीपनाम के द्वीप में भरतवर्ष में, विन्ध्यगिरि के पाद-मूल में, माहेश्वरी नगरी में वह शालयष्टिका-शाल्मलिवृक्षरूप से उत्पन्न होगी, 'सा णं तत्थ अच्चियवंदियपूइय जाव लाउल्लोइयमहिए

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" एस भंते ! सालट्ठिया उण्हाभिहया, तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा जाव कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?" હે ભગવન્ ! શાલયષ્ટિકા (શાલવૃક્ષની શાખા) કે જે નિરંતર સૂર્યનો તાપ સહન કર્યા કરે છે, પિપાસા (તૃષા)થી પીડાયા કરે છે, અને દાવાગ્નિની જ્વાળાઓ વડે દાઝયા કરે છે, તે કાળનો અવસર આવતાં કાળ કરીને કયાં જશે ? કયાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર" गोयमा ! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगि-रिपायमूले महेसरीए नयरीए सामलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ " હે ગૌતમ ! આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભારતવર્ષમાં વિંધ્યગિરિના પાદમૂળમાં (તળેટીમાં), માહેશ્વરી નગરીમાં તે શાલયષ્ટિકા શાલ્મલિવૃક્ષ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. " सा णं तत्थ अच्चिय वंदिय पूइय जाव लाउल्लोइयमहिए यावि भविस्सइ" તે શાલ્મલિવૃક્ષ

भविस्सइ ' स खलु शाल्मलिवृक्षतया उत्पन्ना शालयष्टिका, तत्र-माहेश्वरी नगर्याम् अर्चितवन्दितपूजिता अर्चिता चासौ वन्दिता चेति अर्चितवन्दिता तथा भूताचासौ पूजिता चेति तथाविधा, यावत् सत्कारिता सम्मानिता, लिप्तोल्लोचितमहिता चापि भविष्यति, गौतमः पृच्छति-' से णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता० ? ' हे भदन्त ! सा खलु शालयष्टिका शाल्मलिवृक्षत्वेन उत्पन्ना सती तेभ्योऽनन्तरं-ततः पश्चात्, उद्वृत्य-मरणधर्मं प्राप्य कुत्र गमिष्यति, कुत्र उत्पत्स्यते ? भगवानाह-' सेसं जहा सालरुक्खस्स जाव अंतं काहिइ ' हे गौतम ! शेषं यथा शालवृक्षस्य वक्तव्यता उक्ता तथैव शालयष्टिकाया अपि वक्तव्या, तथा च यावत् सा शालयष्टिकाऽपि शाल्मलिवृक्षतयोत्पन्नानन्तरं महा-

यावि भविस्सइ' वह शाल्मलिवृक्षरूप से उत्पन्न हुई शालयष्टिका उस माहेश्वरी नामकी नगरी में अर्चित होगी, वंदित होगी, पूजित होगी, यावत्-सत्कारित होगी, सन्मानित होगी, तथा इसका चबूतरा गोमयादि से लिपा पुता रहेगा, जलादि से प्रक्षालित रहेगा, इस प्रकार से यह वहां जनता में मान्यता प्राप्त करनेवाली होगी।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता०' हे भदन्त ! शाल्मलिवृक्ष से उत्पन्न हुई वह शालयष्टिका जब वहां से कालमास में काल करेगी। तब कहा जावेगी कहां उत्पन्न होगी ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सेसं जहा सालरुक्खस्स जाव अंतं काहिइ' हे गौतम ! जिस प्रकार से शालवृक्ष की वक्तव्यता कही गई है, उसी प्रकार से शालयष्टिका की भी वक्तव्यता कहनी चाहिये,

રૂપે ઉત્પન્ન થયેલી શાલયષ્ટિકા માહેશ્વરી નગરીમાં અર્ચિત થશે, વંદિત થશે, પૂજાશે, સત્કારિત થશે, સન્માનિત થશે, તથા તેનો ચબૂતરો છાણાદિ વડે લીંપાતો રહેશે, લોકો તે વૃક્ષ પર જળાદિનું સિંચન કરશે, આ પ્રકારે તે ત્યાં જનતા દ્વારા માન્ય (માન પ્રાપ્ત કરનારી) બનશે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" से णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता०?" હે ભગવન્ ! શાલ્મલિ વૃક્ષ રૂપે ઉત્પન્ન થયેલી તે શાલયષ્ટિકા, જ્યારે ત્યાંથી કાળનો અવસર આવતા કાળ પામશે, ત્યારે ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" सेसं जहा सालरुक्खस्स जाव अंतं काहिइ " હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે શાલવૃક્ષની વક્તવ્યતા કરવામાં આવી છે, એજ પ્રમાણે શાલયષ્ટિકાની બાકીની વક્તવ્યતા પણ સમજવી એટલે કે તે શાલ-

विदेहे वर्षे सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति । गौतमः पृच्छति-' एस णं भंते ! उंबरलट्ठिया उण्हाभिहया तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा जाव कहिं ' उववज्जिहिइ ?' हे भदन्त ! एषा खलु उदुम्बरयष्टिका उष्णाभिहता-सूर्यतापतापिता, तृषाभिहता-पिपासापीडिता, दावाग्निजालाभिहता दावानलज्वालादग्धासती कालमासे कालं कृत्वा यावत्-कुत्र गमिष्यति ? कुत्र उत्पत्स्यते ? भगवानाह-' गोयमा ! इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे पाडलिपुत्ते नामं नयरे पाडलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ ' हे गौतम ! सा खलु उदुम्बरयष्टिका, इहैव-अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे पाटलिपुत्रे नाम्नि नगरे पाटलिवृक्षतया प्रत्यायास्यति पुनरुत्पत्स्यते । ' से णं तत्थ अच्चिय

तथा च-यावत् वह शालयष्टिका भी शाल्मलिवृक्ष के रूप में उत्पन्न होने के बाद महाविदेहक्षेत्र में उत्पन्न होकर वहीं से सिद्ध होगी, बुद्ध-होगी और समस्त दुःखों का अन्त कर देगी। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एस णं भंते ! उंबरलट्ठिया उण्हाभिहया, तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा जाव कहिं उववज्जिहिइ' हे भदन्त ! यह जो उदुम्बरयष्टिका है कि जो रातदिन सूर्य के आताप को सहन करती रहती है, प्यास की बाधा को सहन करती रहती है, दवाग्नि की लपटों में झुलसती रहती है, कालमास में काल कर कहां जावेगी ? कहां उत्पन्न होवेगी ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे पाडलिपुत्ते नामं नयरे पाडलिरुक्खत्ताए पच्चायाहिइ' हे गौतम ! वह उदुम्बरयष्टिका इसी जम्बूद्वीप

યષ્ટિકા શાલ્મલિવૃક્ષ રૂપે ઉત્પન્ન થયા બાદ, ત્યાંથી મરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થશે અને સમસ્ત દુઃખોનો નાશકરનારી અવસ્થા (નિર્વાણુ) પ્રાપ્ત કરશે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" एस णं भंते ! उंबरलट्ठिया उण्हाभिहया, तण्हाभिहया, दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किचा जाव कहिं उववज्जिहिइ " હે ભગવન્ ! આ જે ઉદુમ્બર યષ્ટિકા છે કે જે નિરંતર સૂર્યના તાપને સહન કર્યા કરે છે, તરસના દુઃખને સહન કર્યા કરે છે અને વારંવાર દવાગ્નિની જવાળાઓ વડે દાઝતી રહે છે, તે કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને કયાં જશે ? કયાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे पाड-लिपुत्ते नामं नयरे पाडलिरुक्खत्ताए पचायाहिइ " હે ગૌતમ ! તે ઉદુમ્બર

वंदिय जाव भविस्सइ' सा खलु पाटलिवृक्षत्वेन उदुम्बरयष्टिका, तत्र-पाटलिपुत्रे नगरे अर्चितवन्दित यावत् लिप्तोल्लोचितमहिता चापि भविष्यति। गौतमः पृच्छति-'से णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता० ?' हे भदन्त! सा खलु पाटलिवृक्षतया उत्पन्ना उदुम्बरयष्टिका अनन्तरम्-ततः पश्चात्, उद्वृत्य-उद्वर्तनां कृत्वा, कुत्र गमिष्यति? कुत्रोत्पत्स्यते? भगवानाह-'सेसं तं चेव जाव अंतं काहिइ' हे गौतम! शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव-तत उद्वर्तनानन्तरं यावत्-महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते सर्वदुखानामन्तं करिष्यति। अत्रेदमवसेयम्-शालवृक्षादौ अनेकजीवसद्भावेऽपि प्रथमजीवापेक्षयैव प्रकृते तद्विचारप्ररूपणं कृतमिति ॥ सू० २ ॥

नामके द्वीप में भरतवर्ष में पाटलिपुत्र नामके नगर में पाटलिवृक्ष के रूप में उत्पन्न होगी, 'से णं तत्थ अच्चियवंदिय जाव भविस्सइ' पाटलिवृक्ष के रूप में उत्पन्न हुई वह उदुम्बरयष्टिका उस पाटलिपुत्र नगर में अर्चित, वन्दित होती हुई यावत् लिप्त, उल्लोचित, एवं महित होगी। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता०' हे भदन्त! पाटलिवृक्षरूप से उत्पन्न हुई वह उदुम्बरयष्टिका कालमास में कालकर वहां से कहां जावेगी? कहां उत्पन्न होवेगी? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-सेसं तं चेव जाव अंतं काहिइ' हे गौतम! वह वहां से मर कर यावत् महाविदेह क्षेत्र में उत्पन्न होगी, वहीं पर यह सिद्ध होगी, बुद्ध होगी, कर्मों से रहित होगी और समस्त दुःखों का अंत करेगी। यहां पर ऐसा समझना चाहिये कि शालवृक्ष आदि में अनेक

यष्टिका आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां, भारतवर्षना पाटली पुत्र नामना नगरमां पाटलि (पाटल) वृक्ष रूपे उत्पन्न थशे. "से णं तत्थ अच्चियवंदिय जाव भविस्सइ" पाटलि वृक्ष रूपे उत्पन्न थयेली ते उदुम्बरयष्टिका ते पाटलिपुत्र नगरमां अर्चित, वंदित, पूजित, सत्कारित अने सन्मानित थशे, लोको तेना चबूतराने छाणु आदि वडे लींपशे अने ते वृक्ष पर जळनुं सिंचन करशे आ रीते त्यां ते खूबज मान्य (महिमावान) थशे.

गौतम स्वामीनो प्रश्न-"से णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता०" हे भगवन्! त्यांथी काळनो अवसर आवता मरीने ते क्यां जशे? क्यां उत्पन्न थशे?

महावीर प्रभुनो उत्तर-"सेसं तचेव जाव अंत काहिइ" हे गौतम! ते त्यांथी मरीने महाविदेह क्षेत्रमां उत्पन्न थशे त्यांथी ज ते सिद्ध थशे, बुद्ध, थशे, मुक्त थशे अने समस्त दुःखोनो अंत करी नाखशे. अहीं एवुं समजवुं जोईए के शालवृक्ष आदिमां अनेक जीवोनो सद्भाव

अम्बडशिष्यवक्तव्यता।

मूलम्-'तेणं कालेणं तेणं समए णं अम्मडस्स परिव्वायगस्स सत्त अंतेवासीसया गिम्हकालसमयंसि, एवं जहा-उववाइए जाव आराहगा॥सू० ३॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अम्बडस्य परिव्राजकस्य सप्त अन्तेवासि शतानि ग्रीष्मकालसमये, एवं यथा-औपपातिके यावद् आराधकाः॥सू.३॥

टीका—गतिप्रस्तावात् अम्बडशिष्यवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-' तेणं कालेणं, तेणं समएणं, अम्मडस्स परिव्वायगस्स सत्त अंतेवासीसया गिम्हकालसमयंसि एवं जहा उववाइए जाव आराहगा' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, अम्बडस्य परिव्राजकस्य सप्त अन्ते वासिशतानि-सप्तशतानि अन्तेवासिनः-शिष्याः, ग्रीष्मकालसमये एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण यथा औपपातिके प्रतिपादिताः यावत्-आराधकाः

जीवों का सद्भाव रहता है-फिर भी यहां पर जो विचार किया गया है वह प्रकृत में प्रथम जीव की अपेक्षा से ही किया गया है ॥सू० २॥

अम्बड़शिष्यवक्तव्यता—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं अम्मड़स्स' इत्यादि।

टीकार्थ—गति के प्रकरण से यहां अम्बड़शिष्य की वक्तव्यता की प्ररूपणा की गई है-'तेणं कालेणं तेणं समएणं अम्मडस्स परिव्वायगस्स अंतेवासी सया गिम्हकालसमयंसि एवं जहा उववाइए जाव आराहगा' उस काल और उस समय में अम्बडपरिव्राजक के ७०० सात सौ शिष्य ग्रीष्मकाल के समय में औपपातिक सूत्र में कहे अनुसार इस प्रकार से आराधक हुए हैं-औपपातिक सूत्र में इस प्रकार से कहा गया है-ग्रीष्मकाल में अम्बड़परिव्राजनक के ७०० सौ शिष्य गङ्गानन्दी के दोनों

रહે છે. છતાં પણ અહીં જે એક જ જીવનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રથમ જીવની અપેક્ષાએ જ કરવામાં આવ્યો છે.

—અમ્બડ શિષ્ય વક્તવ્યતા—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं अम्मडस्स" ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ-ગતિનો અધિકાર ચાલુ રહ્યો છે, તેથી અહીં અંબડશિષ્યોની દેવગતિ પ્રાપ્તિની વક્તવ્યતાનું સૂત્રકારે નિરૂપણ કર્યું છે-"तेणं कालेणं तेणं समएणं अम्मडस्स परिव्वायगस्स सत्त अंतेवासी सया गिम्हकालसमयंसि एवं जहा उववाइए जाव आराहगा" તે કાળે અને તે સમયે અંબડ પરિવ્રાજકના ૭૦૦ શિષ્યો ગ્રીષ્મકાળના સમયમાં, ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે આરાધક બન્યા હતા. ઔપપાતિક સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને

भवन्ति, तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्याः, तथा चोक्तम्-औपपातिके-ग्रीष्मकाले अम्बड परिव्राजकस्य सप्तशतानि शिष्याः गङ्गाया नद्याः उभयतटोपरि आगत्य काम्पिल्य नगरात् पुरिमतालनगरं प्रति प्रस्थिताः, तदनन्तरं ते यदा महाटवीं प्रविष्टवन्तस्तदा पातुं पूर्वं सहानीतं जलं समाप्तम्, ततस्तृषापीडिताः, सन्तस्ते जलदातुः कस्यचिदपि जनस्यानुपलब्धेः अदत्तमगृह्णन्तः अर्हन्तं नमस्कुर्वन्तोऽनशनं विदधतः कालं कृत्वा ब्रह्मदेवलोकं प्राप्ताः सन्तः परलोकस्याराधकाः संजाताः इति ॥ सू० ३ ॥

तटों पर आकरके काम्पिल्यनगर से पुरिमतालनगर की ओर प्रस्थित हुए चलते २ जब वे एक बहुत बडी अटवी में आ पहुँचे, तब वहां साथ में लाया हुआ जब उनका समाप्त हो गया। तब वे वहां बहुत ही अधिक रूप से पिपासा से व्याकुलित होने लगे। उस भयङ्कर जंगल में पानी देनेवाला उन्हें कोई मिला नहीं, विना दिया हुआ जल उन्होंने लिया नहीं-ऐसी स्थिति में अर्हन्त भगवन्त को नमस्कार करके उन्होंने अनशन ले लिया और मरकर वे सब के सब ब्रह्मदेवलोक में देवरूप से उत्पन्न हो गये। इस प्रकार वे आराधक हुए सो ऐसा ही कथन इनका यहां पर करना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

આ પ્રકારનું કથન છે-"ગ્રીષ્મકાળે અંબડ પરિવ્રાજકના ૭૦૦ શિષ્યોએ ગંગા નદીના બન્ને તટો પર આવીને કાંપિલ્ય નગરથી પુરિમતાલ નગરની તરફ પ્રસ્થાન કર્યું ચાલતાં ચાલતાં તેઓ એક મોટી અટવીમાં આવી પહોંચ્યા તેઓ પોતાની સાથે જે પાણી લાવ્યા હતા, તે ખલાસ થઈ જવાને કારણે તેઓ અતિશય તૃષાથી વ્યાકુળતા અનુભવવા લાગ્યા તે ભયંકર જંગલમાં તેમને પાણી દેનાર કોઈ પણ મળ્યું નહીં, અને જે જળ કોઈના દ્વારા દેવાયુ ન હોય, એવું જળ તેમણે લીધું નહીં આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેમણે મનથી જ અહંત ભગવંતોને નમસ્કાર કરીને અનશન વ્રત ધારણ કરી લીધું તેઓ મરણ પામીને બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઇ ગયા." આ પ્રકારે તેઓ આરાધક થયા, એવું તેમના વિષેનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઇએ. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

अम्मवड़वक्तव्यता।

मूलम्-बहुजणेणं भंते! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ-एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कंपिल्लपुरे नगरे घरसए एवं जहा उववाइए अम्मडस्स वत्तव्वया जाव दढपइण्णो अंतं काहिइ ॥सू.४॥

छाया—बहुजनः खलु भदन्त! अन्योन्यस्य एवमाख्याति-एवं खलु अम्बडः परिव्राजकः काम्पिल्यपुरे नगरे गृहशते एवं यथा औपपातिके अम्बडस्य वक्तव्यता यावत् दृढप्रतिज्ञोऽन्तं करिष्यति ॥ सू०४ ॥

टीका—अम्बडशिष्यप्रस्तावात् प्रस्तुतस्य अम्बडस्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'बहुजणेणं भंते' इत्यादि। 'बहुजणेणं भंते! अन्नमन्नस्य एवमाइक्खइ एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कंपिल्लपुरे नयरे घरसए एवं जहा उववाइए अम्मडस्स वत्तव्वया जाव दढपइण्णो अंतं काहिइ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! बहुजनः खलु अन्योन्यस्य, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण, आख्याति एवं खलु प्रसिद्धिः-अम्बडः परिव्राजकः काम्पिल्यपुरे नगरे गृहशते भुङ्क्ते परिवसति चेत्यादि? भग-

---

अम्बड़वक्तव्यता—

'बहुजणेणं भंते! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ' इत्यादि।

टीकार्थ—अम्बड़शिष्य के प्रकरण को लेकर यहां प्रस्तुत अम्बड़ की वक्तव्यता सूत्रकार ने की है। जो इस प्रकार से है 'बहुजणेणं भंते! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ-एवं खलु अंबडे परिव्वायए कंपिल्लपुरे नयरे घरसए एवं जहा उववाइए अम्मडस्स वत्तव्वया जाव दढप्पइण्णो अंतं काहिइ' हे भदन्त! अनेक मनुष्य आपस में इस प्रकार से बातचीत करते हैं कि अम्बडपरिव्राजक काम्पिल्यपुर नगर में सौ घरों में भोजन

—અમ્મડ વકતવ્યતા—

"बहुजणेणं भंते! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આની પહેલાનાં સૂત્રમાં અંબડના શિષ્યોની વકતવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી હવે સૂત્રકાર અંબડ પરિવ્રાજકની પ્રરૂપણા કરે છે. "बहुजणेणं भंते! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ-एवं खलु अंबडे परिव्वायए कंपिल्लपुरे नयरे घरसए एवं जहा उववाइए अंबडस्स वत्तव्वया जाव दढप्पइण्णो अंतं काहिइ" હે ભગવન્! અનેક લોકો એક બીજાં સાથે આ પ્રકારની વાતચીત કરે છે કે અંબડ પરિવ્રાજક કાંપિલ્યપુર નગરનાં સો ઘરોમાં ભોજન

वानाह–हे गौतम ! एवं वक्ष्यमाण प्रकारेण यथा–औपपातिके अम्बडस्य वक्तव्यता उक्ता तथैव अत्रापि वक्तव्यता, यावत् दृढप्रतिज्ञो महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, भोत्स्यते मोक्ष्यते, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति, तथा चोक्तम्–औपपातिके–हे गौतम ! अम्बडपरिव्राजको वैक्रियलब्धिसामर्थ्यात् मनुष्यान् विस्मापयितुं गृहशतेभुङ्क्ते, गृहशते स्वयं परिवसति च, अथ चान्ते अधिगतजीवाजीवतत्त्वगुणः कृतानशनो ब्रह्मलोके गमिष्यति, ततश्च्युतश्च महाविदेहे वर्षे दृढप्रतिज्ञाभिधानो महर्द्धिको भूत्वा सेत्स्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति । सू० ४ ॥

करता है, वहां रहता है इत्यादि सो हे गौतम ! इत्यादिरूप से जैसी यह अम्बड की वक्तव्यता औपपातिक सूत्र में कही गई है, वैसी ही यहां पर भी कहनी चाहिये । यावत् वह दृढप्रतिज्ञ के जैसा महाविदेहक्षेत्र में सिद्ध होगा, बुद्ध होगा, समस्तकर्मों से छूटेगा, और सर्वदुःखों का अंत करेगा–औपपातिक सूत्र में ऐसा कहा गया है । हे गौतम ! परिव्राजक वैक्रियलब्धि की शक्ति से मनुष्यों को आश्चर्ययुक्त करने के लिये सौ घरों में भोजन करता है, सौ घरों में स्वयं रहता है । अंत में वह जीवाजीव तत्त्वों का ज्ञाता बनकर अनशन करके ब्रह्मलोक में जावेगा वहां से च्युत होकर फिर वह महाविदेह क्षेत्र में दृढप्रतिज्ञ नामका महर्द्धिक होकर सिद्ध होगा, और सर्वदुःखों का अंत करेगा ॥ सू० ४ ॥

કરે છે, ત્યાં રહે છે, ઈત્યાદિ રૂપે અંબડ પરિવ્રાજકના વિષયમાં જેવી વકતવ્યતા ઔપપાતિક સૂત્રમાં કરવામાં આવી છે, એવી જ અહીં પણ કરવી જોઈએ. " દૃઢપ્રતિજ્ઞની જેમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે અને સમસ્ત કર્મોમાંથી મુકત થશે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરશે, " આ કથન પર્યન્તનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ઔપપાતિક સૂત્રમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે–હે ગૌતમ ! અંબડ પરિવ્રાજક વૈક્રિયલબ્ધિની શકિતથી લોકોને આશ્ચર્યયુકત કરવાને માટે સો ઘરોમાં ભોજન કરે છે. અને પોતે સો ઘરોમાં રહે છે. પરન્તુ અન્તે તે જીવાજીવ તત્ત્વોના જ્ઞાતા બનીને અનશન કરીને બ્રહ્મલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં દૃઢપ્રતિજ્ઞ નામનો મહર્દ્ધિક થશે અને એજ ભવમાં સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુકત થશે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરશે. ॥સૂ૦૪॥

देववक्तव्यता।

मूलम्–"अत्थि णं भंते! अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा? हंता, अत्थि से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–अव्वाबाहा देवा, अव्वाबाहा देवा? गोयमा! पभू णं एगमेगे अव्वाबाहे देवे एगमेगस्स पुरिसस्स एगमेगंसि अच्छिपत्तंसि दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुतिं दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं बत्तीसइविहं नट्टविहिं उवदंसेत्तए, णो चेव णं तस्स पुरिसस्स किंचि वि आबाहं वा, वाबाहं वा उप्पाएइ छविच्छेयं वा करेइ, एसुहुमंच णं उवदंसेज्जा, से तेणट्ठेणं जाव अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा ॥सू० ५॥

छाया––अस्ति खलु भदन्त! अव्याबाधा देवाः, अव्याबाधा देवाः? हन्त, अस्ति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–अव्याबाधा देवाः? अव्याबाधा देवाः? गौतम! प्रभुः एकैकोऽव्याबाधो देवः एकैकस्य पुरुषस्य एकैकस्मिन् अक्षिपत्रे दिव्यां देवर्द्धिं, दिव्यां देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभागम्, दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधिम् उपदर्शयितुम्, नो चैव खलु तस्य पुरुषस्य किञ्चिदपि आबाधां वा, व्याबाधां वा उत्पादयति, छविच्छेदं वा करोति, इयत् सूक्ष्मं च खलु उपदर्शयेत्, तत् तेनार्थेन यावत् अव्याबाधा देवा अव्याबाधा देवा इति ॥ सू० ५ ॥

टीका—इतः पूर्वम् अम्बडस्य तच्छिष्याणां च देवत्वेनोत्पादस्योक्ततया देवाधिकारात् तद् वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह–'अत्थि णं भंते' इत्यादि। 'अत्थि णं

देववक्तव्यता—

'अत्थि णं भंते! अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा?' इत्यादि।

टीकार्थ–इससे पहिले अम्बड़ और उसके शिष्यों की देवरूप से उत्पन्न होने की वक्तव्यता कही जा चुकी है। अतः देव का अधिकार होने से देवों के संबंध की वक्तव्यता यहां कही जा रही है–इसमें गौतम ने

–દેવવક્તવ્યતા–

" अत्थि णं भंते! अव्वाबाहा देवा " ઈત્યાદિ–

ટીકાર્થ–આની પહેલાનાં સૂત્રોમાં અંબડ પરિવ્રાજક અને તેના ૭૦૦ શિષ્યો દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયાનું કથન થયું છે. હવે અહીં દેવોના સંબંધમાં વિશેષ કથન કરવામાં આવે છે–

भंते ! अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अस्ति-संभवति खलु अव्याबाधाः व्याबाधन्ते-परं पीडयन्तीति व्याबाधास्तद्भिन्ना अव्याबाधाः-परपीडानिवारकाः देवाः के तावत् अव्याबाधदेवपदवाच्या भवन्ति? भगवानाह-'हंता, अत्थि' हे गौतम! हन्त-सत्यम्, अस्ति-संभवति खलु अव्याबाधदेवपदवाच्या-अव्याबाधा देवा भवन्तीति, गौतमः तद् व्यपदेशहेतुं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अव्वाबाहा देवा ? अव्वाबाहा देवा ?' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन एवमुच्यते-अव्याबाधा देवा अव्याबाधदेवपदवाच्या भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा ! पभू णं एगमेगे अव्वाबाहे देवे एगमेगस्स पुरिसस्स एगमेगंसि अच्छिपत्तंसि दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं, दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं बत्तीसइविहं नट्टविहिं उवदंसेत्तए' हे गौतम ! प्रभुः समर्थो भवति, एकैकः

प्रभु से ऐसा पूछा है-'अत्थि णं अव्वाबाहा देवा अव्याबाहा देवा' हे भदन्त पर को कष्ट पहुँचानेवालों से भिन्न ऐसे अव्वाबाध-परपीड़ा निवारक देव क्या अव्याबाध देव इस पद के वाच्य हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंता, अत्थि' हां, गौतम ! अव्याबाध देव इस पद के वाच्य अव्याबाध देव हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा' हे भदन्त ! अव्याबाध देव अव्याबाध देव इस पद के वाच्य किस कारण से होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पभू णं एगमेगे अव्वाबाहे देवे एगमेगस्स पुरिसस्स एगमेगंसि अच्छिपत्तंसि दिव्वं देविड्ढिं दिव्वं देवज्जुइं देवाणुभागं दिव्वं बत्तीसइविहं नट्टविहिं उवदंसेत्तए' हे गौतम!

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"अत्थिणं भंते ! अव्वाबाहा देवा ?" હે ભગવન્! અન્યને પીડા ઉત્પન્ન કરનારા દેવોથી ભિન્ન એવાં અવ્યાબાધ-પર પીડા નિવારક દેવો-શું 'અવ્યાબાધ દેવ' આ પદના વાચ્ય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, अत्थि"-હા, ગૌતમ ! 'અવ્યાબાધ દેવ' આ પદના વાચ્ય અવ્યાબાધ દેવો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अव्वाबाहा देवा, अव्वाबाहा देवा ?" હે ભગવન્ ! અવ્યાબાધ દેવો 'અવ્યાબાધ દેવ' આ પદના વાચ્ય શા કારણે ગણાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! पभूणं एगमेगे अव्वाबाहे देवे एगमेगस्स पुरिसस्स एगमेगंसि अच्छिपत्तंसि दिव्वं देविड्ढिं दिव्व देवज्जुइं देवाणुभागं बत्तीसइविहिं नट्टविहं उवदंसेत्तए" હે ગૌતમ ! પ્રત્યેક અવ્યાબાધ

अव्याबाधो देवः एकैकस्य पुरुषस्य एकैकस्मिन्, अक्षिपत्रे–अक्षिपक्ष्मणि दिव्याम् देवर्द्धिम्, दिव्यां देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभावं, दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधि–नाट्यकलाम् उपदर्शयितुं प्रभुरितिपूर्वेण सम्बन्धः, 'णो चेव णं तस्स पुरिसस्स किंचि वि, आबाहं वा, वाबाहं वा उप्पाएइ, छविच्छेयं वा करेइ ?' किन्तु नो चैव खलु तस्य पुरुषस्य किंचिदपि आबाधां वा ईषत्पीडाम्, व्याबाधाम् वा विशेषपीडां वा उत्पादयति, नो वा छविच्छेदं वा–आकृतिभङ्गं शरीरच्छेदमित्यर्थः, करोति, 'एसुहुमं च णं उवदंसेज्जा' इयत् सूक्ष्मं च खलु यथा स्यात्तथानाट्यविधिमुपदर्शयति । प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं जाव अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा, हे गौतम ! तत्–अथ, तेनार्थेन, यावत्–एवमुच्यते–अव्याबाधा देवाः –अव्याबाधदेवपदवाच्या भवन्तीति । ते च लोकान्तिकदेवमध्यगता अवसेयाः तथाचोक्तम् ।

एक एक अव्याबाधदेव एक एक पुरुष को एक२ आंख की पलक पर दिव्य देवर्द्धि को, दिव्य देवद्युति को, दिव्य देवानुभाव को, दिव्य ३२ प्रकार की नाटकविधि को–नाटयकला को, दिखाने के लिये समर्थ होता है । 'णो चेव णं तस्स पुरिसस्स किंचि वि आबाहं वा वाबाहं वा उप्पाएइ, छविच्छेयं वा करेइ' परन्तु उस पुरुष को इसके द्वारा थोडी सी भी पीडा, या विशेषरूप से पीडा नहीं पहुँचती है। और न उसके शरीर का छेद ही होता है । 'एसुहुमं च णं उवदंसेज्जा' इस प्रकार की सूक्ष्मता के रूप में वह नाटयकला दिखलाता है। 'से तेणट्ठेणं जाव अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा' इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि अव्याबाधदेव इस पद के वाच्य अव्याबाधदेव होते हैं। ये अव्याबाधदेव लोकान्तिक देवों के मध्यगत होते हैं। इत्यादि।

દેવ, પ્રત્યેક મનુષ્યની દરેક આંખની પલક પર દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ અને ૩૨ પ્રકારની દિવ્ય નાટયવિધિને (નાટય કલાને) બતાવવાને સમર્થ હોય છે "णो चेव णं तस्स पुरिसस्स किंचि वि आबाहं वा वाबाहं वा उप्पाएइ, छविच्छेयं वा करेइ" પરન્તુ તેના દ્વારા તે પુરુષને થોડી પીડા કે અધિક પીડા પણ પહોંચતી નથી, અને તેના શરીરનું છેદન પણ થતું નથી. "एसुहुमं च णं उवदंसेज्जा" આ પ્રકારની સૂક્ષ્મતાના રૂપમાં તે નાટયકળા બતાવે છે. "से तेणट्ठेणं जाव अव्वाबाहा देवा अव्वाबाहा देवा" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે 'અવ્યાબાધ દેવ' આ પદ કોઈને પણ પીડા નહીં પહોંચાડનારા અવ્યાબાધ દેવોનું વાચક છે. લોકાન્તિક દેવોમાં આ અવ્યાબાધ દેવોનો સમાવેશ થાય છે, એમ સમજવું કહ્યું પણ છે કે–

"सारस्सयमाइच्चा वण्हीवरुणाय गद्दतोया वा,
तुसिया अव्वाबाहा अग्गिच्चा चेव रिट्ठा य ॥१॥

छाया—सारस्वताः, आदित्याः, वह्नयः, वरुणाश्च, गर्दतोयाः ।
तुषिताः, अव्याबाधाः अग्न्यर्चाः, अरिष्ठाश्चेति ॥ १ ॥

एतेषु नवसु लोकान्तिकदेवेषु सप्तमोऽव्याबाधनाम लोकान्तिको देवो द्रष्टव्यः ॥ सू० ५ ॥

शक्रविशेषवक्तव्यता ।

मूलम्—"पभू णं भंते! सक्के देविंदे देवराया पुरिसस्स सीसं पाणिणा असिणा छिंदित्ता कमंडलुंमि पक्खिवित्तए? हंता, पभू, से कहमिहाणिं पकरेइ? गोयमा! छिंदिया छिंदिया च णं पक्खिवेज्जा भिंदिया भिंदिया च णं पक्खिवेज्जा कोट्टिया कोट्टिया च णं पक्खिवेज्जा, चुन्निया चुन्निया च णं पक्खिवेज्जा, तओ पच्छा खिप्पामेव पडिसंघाएज्जा, नो चेवणं तस्स पुरिसस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा उप्पाएज्जा, छविच्छेदं वा पुण करेइ, एसुहुमं च णं पक्खिवेज्जा ॥सू० ६॥

छाया—प्रभुः खलु भदन्त! शक्रो देवेन्द्रो देवराजः पुरुषस्य शीर्षम् पाणिना असिना छित्त्वा कमण्डलौ प्रक्षिपेत्? हन्त, प्रभुः, तत् कथमिदानीं प्रकरोति? गौतम! छित्त्वा छित्त्वा च खलु प्रक्षिपेत्, भित्त्वा भित्त्वा च खलु प्रक्षिपेत् कुट्टयित्वा कुट्टयित्वा च खलु प्रक्षिपेत्, चूर्णयित्वा चूर्णयित्वा च खलु प्रक्षिपेत्, ततः

हैं ऐसा जानना चाहिये। सो ही कहा है—'सारस्सय माइच्चा' सारस्वत, आदित्य, वह्नि, वरुण, गर्दतोय, तुषित, अव्याबाध, अग्न्यर्च और अरिष्ट ये नौ लोकान्तिक देव हैं। इसमें ये सातवें लोकान्तिक देव हैं ॥ सू० ५ ॥

"सारस्सयमाइच्चा" ઈત્યાદિ-(૧) સારસ્વત, (૨) આદિત્ય, (૩) વહ્નિ, (૪) વરુણ, (૫) ગર્દતોય, (૬) તુષિત, (૭) અવ્યાબાધ, (૮) અગ્ન્યર્ચ અને (૯) અરિષ્ટ, આ નવ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવો હોય છે. આ રીતે લોકાન્તિક દેવોના પ્રકારોમાં સાતમો પ્રકાર 'અવ્યાબાધ દેવો' નો છે. ॥સૂ૦૫॥

पश्चात् क्षिप्रमेव प्रतिसंघातयेत्, नो चैव खलु तस्य पुरुषस्य किञ्चिद् आवाधां वा, व्यावाधां वा, उत्पादयेत्, छविच्छेदं पुनः करोति, इयत् सूक्ष्मं च खलु प्रक्षिपेत् ॥सू.६॥

टीका-देवाधिकारात् तद्विशेषशक्रवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'पभू णं भंते' इत्यादि । 'पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया पुरिसस्स सीसं पाणिणा असिणा छिंदित्ता कमंडलुंमि पक्खिवित्तए ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! प्रभुः समर्थः खलु किम् शक्रो देवेन्द्रो देवराजः पुरुषस्य शीर्षं-मस्तकं पाणिना-हस्तेन, असिना शस्त्रेण खड्गादिना छित्त्वा कमण्डलौ-कमण्डलुमध्ये प्रक्षेप्तुम् ? भगवानाह-'हंता, पभू' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, प्रभुः-समर्थस्तावत् शक्रो देवेन्द्रो देवराजः पुरुषस्य शीर्षं खड्गादिना छित्वा कमण्डलौ प्रक्षेप्तुम् । गौतमस्तत्र कारणं

शक्रविशेषवक्तव्यता—

'पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया' इत्यादि ।

टीकार्थ--देव का अधिकार चल रहा है-इससे देवविशेष शक्र की वक्तव्यता यहां प्ररूपित की गई है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया पुरिसस्स सीसं पाणिणा असिणा छिंदित्ता कमंडलुंमि पक्खिवित्तए' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र किसी पुरुष के मस्तक को अपने हाथ से तलवार आदि द्वारा काटकर कमण्डलु में रखने के लिये समर्थ होता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, पभू' हां, गौतम ! देवेन्द्र देवराज शक्र पुरुष के मस्तक को अपने हाथ से तलवार आदि शस्त्र द्वारा काटकर कमण्डलु के भीतर रख सकने में समर्थ होता है । अब गौतम प्रभु

—શક્રના સંબંધમાં વિશેષ વક્તવ્યતા—

"पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-દેવોનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી હવે સૂત્રકાર દેવવિશેષ શક્રની વક્તવ્યતાની આ સૂત્રમાં પ્રરૂપણા કરે છે-ગૌતમ સ્વામી શક્રના વિષયમાં એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया पुरिसस्स सीसं पाणिणा असिणा छिंदित्ता कमंडलुंमि पक्खिवित्तए ?" હે ભગવન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર શું પોતાના હાથમાં ધારણ કરેલી તલવાર આદિ વડે કોઇ પુરુષના મસ્તકને છેદીને કમંડળમાં રાખવાને સમર્થ હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, पभू" હા, ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર કોઇપુરુષના મસ્તકને પોતાના હાથે જ તલવાર આદિ શસ્ત્ર વડે કાપીને કમંડળમાં રાખી શકવાને સમર્થ હોય છે.

पृच्छति-'से कहमियाणीं पकरेइ ?' तत्-अथ कथम्-कया रीत्या इदानीं प्रकरोति यदि शक्रः शीर्षं छित्वा कमण्डलौ प्रक्षेप्तुं समर्थश्चेत् तर्हि कथं तत्प्रक्षेपणं तदानीं करोति? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा! छिंदिया छिंदिया च णं पक्खिवेज्जा' हे गौतम ! छित्त्वा छित्त्वा च खलु क्षुरमादिना कुष्माण्डादिकमिवश्लक्ष्णखण्डी कृत्येत्यर्थः पुरुषस्य मस्तकं कमण्डलौ प्रक्षिपेत् 'भिंदिया भिंदिया च णं पक्खिवेज्जा' भित्त्वा भित्त्वा-विदार्य विदार्य ऊर्ध्वपाटनेन शाटिकमिव च खलु पुरुषस्य शीर्षं कमण्डलौ प्रक्षिपेत् 'कुट्टिया कुट्टिया च णं पक्खिवेज्जा' कुट्टयित्वा कुट्टयित्वा च खलु उदूखलादौ तिलादिकमिव पुरुषस्य शीर्षं कमण्डलौ प्रक्षिपेत्, 'चुन्निया चुन्निया च णं पक्खिवेज्जा' चूर्णयित्वा चूर्णयित्वा च खलु प्रस्तरखण्डे

से ऐसा पूछते हैं-'से कहमियाणिं पकरेइ' हे भदन्त ! वह देवेन्द्र देवराज शक्र जो पुरुष के मस्तक को काटकर कमण्डलु में रखने में समर्थ होता है-तो उसे उसमें किस प्रकार से रखता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! छिंदिया २ च णं पक्खिवेज्जा' हे गौतम ! जिस प्रकार चाकू आदि द्वारा कूष्माण्ड के छोटे २ टुकडें कर दिये जाते हैं-इस प्रकार से उस मस्तक के छोटे २ टुकडे करके वह उस मस्तक को कमण्डलु में रख सकता है, अथवा-'भिंदिया २ च णं पक्खिवेज्जा' वस्त्र के जैसा उसे फाड फाडकर भी वह कणमडलु में रख सकता है, अथवा 'कुट्टिया कुट्टिया च णं पक्खिवेज्जा' जैसे तिलादिकोंको ओखली में मूसलादि द्वारा कूटा जाता है इस प्रकार से कूट २ कर भी वह उसे कमण्डलु में रख सकता है, अथवा 'चुन्नियार च णं पक्खि-

---

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से कहमियाणिं पकरेइ" હે ભગવન્ ! તે તેને કેવી રીતે (શું શું કરીને) કમંડળમાં મૂકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! छिंदियार च णं पक्खिवेज्जा" હે ગૌતમ ! જેમ ચાકૂ આદિ વડે દુધીના નાના ટુકડા કરવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તે મસ્તકના નાના નાના ટુકડા કરીને તેમને તે કમંડળમાં મૂકે છે. અથવા "कुट्टिया कुट्टिया च णं पक्खिवेज्जा" જેમ તલ આદિને ખાંડણિયા અથવા ખાયણીમાં મૂસળ અથવા પરાળ વડે ખાંડવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તે મસ્તકને ખાંડીખાંડીને તે કમંડળમાં મૂકી શકે છે, અથવા-"चुन्नियार च णं पक्खिवेज्जा" જેમ પથ્થર પર અથવા ખરલમાં કોઇ ચીજને ઉપરવટણા વડે લસોટવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તે મસ્તકને

शिलाखण्डादिना गन्धद्रव्यादिकमिव पुरुषस्य शीर्षं कमण्डलौ प्रक्षिपेत्, 'तओ-पच्छा खिप्पामेव पडिसंधाएज्जा' ततः पश्चात् कमण्डलौ प्रक्षेपानन्तरम्, क्षिप्रमेव मस्तकावयवान् प्रतिसंघातयेत्-मेलयेत्-संयोजयेदित्यर्थः, किन्तु 'नो चेवणं तस्स पुरिसस्स किंचि आवाहं वा वावाहं वा उप्पाएज्जा' नो चैव खलु तस्य पुरुषस्य किञ्चिदपि आवाधां वा ईषत्पीडां वा, व्यावाधां वा-विशेषपीडां वा उत्पादयेत् यद्येवं तर्हि तस्य पुरुषस्य शरीरच्छेदं शक्रो न करोति इति न किन्तु पुनः 'छविच्छेदं पुणकरेइ' छविच्छेदं-शरीरच्छेदं पुनः करोति, 'ए सुहुमं च णं पक्खिवेज्जा इयत्सूक्ष्मम् इत्येवं रीत्या सूक्ष्मं यथास्यात्तथा कमण्डलौ प्रक्षिपेत् दैवशक्तिवैचित्र्येण क्षिप्रकारित्वात् येन न कथमपि तस्य पुरुषस्य पीडा मुत्पादयेदिति ॥ सू० ६ ॥

वेज्जा जिस प्रकार पत्थर पर कोई चीज लोढी' आदि में पीसी जाती है, उसी प्रकार से उसे पीस २ कर वह उसको कमण्डल में रख सकता है। 'तओ पच्छा खिप्पामेव पडिसंघाएज्जा' कमण्डलु में रखने के बाद वह बहुत ही जल्दी उस मस्तक के अवयवों को आपस में मिला देता है। 'नो चेव णं तस्स पुरिसस्स किंचि आवाहं वा वावाहं वा उप्पाएज्जा' परन्तु इस सब हालत में वह उस पुरुष को न थोड़ी सी भी पीडा उत्पन्न होने देता है और न विशेष पीड़ा भी उत्पन्न होने देता है। यदि ऐसा है तो शक्र उस पुरुष का शरीर छेद नहीं करता होगा, ऐसा नहीं किन्तु 'छविछेयं पुण करेइ' उसके शरीर का छेदन तो जरूर करता है, परन्तु वह इतनी सूक्ष्मतासे बहुत ही अधिक हाथ की सफाई के साथ देवशक्ति की विचित्रता को लेकर शीघ्र वह शक्र पुरुष के मस्तक को कमंडलु में रख देता है। इसी कारण उस पुरुष को थोडी सी भी पीडा नहीं हो पाती है ॥ सू० ६ ॥

લસોટી લસોટીને પણ શક્રેન્દ્ર તેને કમંડળમાં મૂકી શકે છે. "तओ पच्छाखिप्पामेव पडिसंघाएज्जा" આ રીતે તેને કમંડળમાં મૂકયા બાદ ઘણીજ ઝડપથી દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્ર તે મસ્તકના અવયવો જોડી દઈને ફરી તે મસ્તકને તે પુરુષના શરીર સાથે જોડી દઈ શકે છે. "नो चेव णं तस्स पुरिसस्स किंचि आवाहं वा वावाहं वा उप्पाएज्जा" આમ કરવા છતાં પણ તે પુરુષને વિશેષ તો શું પણ સહેજ પણ તેને પીડા થવા દેતો નથી, જો એવું હોય તો શક્રે તે પુરુષના શરીરનું છેદન નહિ કર્યું હોય, એમ નહિ સમજવું કિન્તુ "छविच्छेयं पुण करेइ" શરીરનું છેદન તો કરે જ, પણ આટલી સૂક્ષ્મતાથી ખૂબ જ હાથ ચાલાકિપૂર્વક પોતાની દિવ્ય દેવશક્તિને, કારણે શીઘ્રતાથી તે શક્ર પુરુષના માથાને કમંડલુંમાં નાખી દે છે. એજ કારણે તે પુરુષને સહેજ પણ પીડા થતી નથી. ॥સૂ૦૬॥

व्यन्तरजृंभकवक्तव्यता।

मूलम्–"अत्थि णं भंते! जंभया देवा जंभया देवा? हंता अत्थि, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–जंभया देवा, जंभया देवा? गोयमा! जंभया णं देवा निच्चं पमुइयपक्कीलिया कंदप्परति-मोहणसीला जे णं ते देवे कुद्धे पासेज्जा, से णं पुरिसे महंतं अयसं पाउणिज्जा, जे णं ते देवे तुट्ठे पासेज्जा से णं महंतं जसं पाउणेज्जा, से तेणट्ठेणं गोयमा! जंभगा देवा, जंभगा देवा, कइ-विहा णं भंते! जंभगा देवा पण्णत्ता? गोयमा! दसविहा पण्णत्ता, तं जहा–अन्नजंभगा, पाणजंभगा, वत्थजंभगा, लेणजंभगा, सयणजंभगा, पुप्फजंभगा, फलजंभगा, पुप्फ-फलजंभगा, विज्जाजंभगा, अवियत्त जंभगा, जंभगा णं भंते! देवा कहिं वसहिं उवेंति? गोयमा! सव्वेसु चेव दीहवेयड्ढेसु चित्तविचित्त जमग समग पव्वएसु कंचणपव्वएसु य एत्थ णं जंभगा देवा वसहिं उवेंति, जंभगाणं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता? गोयमा! एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ॥सू०७॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त! जृम्भका देवाः, जृम्भका देवाः? हन्त, अस्ति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–जृम्भका देवाः जृम्भका देवाः? गौतम! जृम्भकाः खलु देवाः नित्यं प्रमुदितप्रक्रीडिताः कन्दर्परतिमोहनशीलाः, यः खलु तान् देवान् क्रुद्धान् पश्येत् स खलु पुरुषो महत् अयशः प्राप्नुयात्, य खलु तान् देवान् तुष्टान् पश्येत् स खलु महत् यशः प्राप्नुयात्, तत् तेनार्थेन गौतम! जृम्भका देवाः, जृम्भका देवाः, कतिविधाः खलु भदन्त! जृम्भका देवाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–अन्नजृम्भकाः, पानजृम्भकाः, वस्त्रजृम्भकाः, लयनजृम्भकाः, शयनजृम्भकाः, पुष्पजृम्भकाः, फलजृम्भकाः,

पुष्पफलजृम्भकाः, विद्याजृम्भकाः, अव्यक्तजृम्भकाः, जृम्भकाः खलु भदन्त ! देवाः कुत्र वसतिम् उपयन्ति ? गौतम ! सर्वेषु चैव दीर्घविजयार्द्धेषु चित्रविचित्र यमकसमकपर्वतेषु काञ्चनपर्वतेषु च अत्र खलु जृम्भकाः देवाः वसतिम् उपयन्ति, जृम्भकाणां भदन्त ! देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एकं पल्योपमम् स्थितिः प्रज्ञप्ता, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावत् विहरति ॥सू० ७॥

टीका--देवाधिरात् जृम्भव्यन्तरविशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अत्थि णं भंते ! जंभया देवा जंभया देवा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अस्ति-संभवति खलु जृम्भका देवाः जृम्भकाः-जृम्भन्ते विजृम्भन्ते-स्वच्छन्दचारित्वेन ये चेष्टन्ते ते जृम्भकाः तिर्यग्लोकवासिनोव्यन्तरदेवाः किं भवन्ति ? भगवानाह-'हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् अस्ति संभवति

व्यन्तरजृम्भकवक्तव्यता—

'अत्थि णं भंते ! जंभया देवा जंभया देवा' इत्यादि ।

टीकार्थ--देवों का अधिकार चल रहा है। इसलिये ंभकविशेष वक्तव्यता की प्ररूपणा करने के लिये सूत्रकार ने इस सूत्र को कहा है-'अत्थि णं भंते जंभया देवा, जंभया देवा' इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-भदन्त ! स्वच्छन्दचारी होने से जो विविध प्रकार की चेष्टाएँ किया करते हैं उनका नाम जृंभकदेव हैं ये तिर्यग्लोक में रहते हैं और ये व्यन्तर जाति के देव हैं। इसी बात को गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-कि जृंभक देव यह पद स्वच्छन्दचरण शील होने के कारण तिर्यग्लोक वासीदेव जृंभक देवों का वाचक है क्या ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता,

---

-વ્યન્તર જૃંભક વક્તવ્યતા-

"अत्थि णं भंते जंभया देवा जंभया देवा" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-દેવોનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી હવે સૂત્રકાર વ્યન્તર જાતિના જૃંભક દેવવિશેષની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરે છે. જૃંભક સ્વચ્છંદાચારી હોય છે. તેઓ વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કર્યા કરે છે. તેઓ તિર્યગ્લોકમાં રહે છે. તેઓ વ્યન્તર જાતિના દેવો છે. ગૌતમ સ્વામી આ દેવોના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"अत्थिणं भंते ! जंभया देवा, जंभया देवा" હે ભગવન્ ! 'જૃંભક દેવ' આ પદ શું સ્વચ્છંદ ચરણશીલ, તિર્યગ્લોકવાસી જૃંભક દેવોનું વાચક છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, अत्थि" હા ગૌતમ ! 'જૃંભકદેવ' આ પદ જૃંભકદેવોનું વાચક છે.

खलु जृम्भका देवाः स्वच्छन्दचरणशीलतया तिर्यग्लोकवासिनो व्यन्तरदेवा जृम्भका इति शब्देन व्यपदिश्यन्ते। गौतमस्तथा शब्दव्यपदेशे कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जंभया देवा, जंभया देवा?' हे भदन्त! तत्-अथ, केनार्थेन एवमुच्यते-जृम्भका देवाः जृम्भकदेवशब्दव्यपदेश्या जृम्भक देवाः इति? भगवानाह-'गोयमा! जंभगाणं देवा निच्चं पमुइयपक्कीलिया कंदप्परतिमोहणसीला' हे गौतम! जृम्भकाः खलु देवाः नित्यं-सततम्, प्रमुदितप्रक्रीडिताः प्रमुदिताश्च तोषयुक्तास्ते प्रक्रीडिताश्च-प्रकृष्टक्रीडा इति प्रमुदितप्रक्रीडिताः, कन्दर्परतिकाः अत्यन्तकामकेलिरताः मोहनशीलाश्च भवन्ति, 'जे णं ते देवे कुद्धे पासेज्जा, से णं पुरिसे महंतं अयसं पाउणिज्जा' यः खलु जनः पुरुषस्तान् देवान् जृम्भकान् क्रुद्धान् पश्येत्, स खलु पुरुषो महत् अयशः-अनर्थ-रोगातङ्कादिकम् प्राप्नुयात्, अथ च 'जे णं ते देवे तुट्ठे पासेज्जा, सेणं महंतं जसं पाउणेज्जा' यः खलु

अत्थि' हां गौतम! जृंभकदेवपद जृंभकदेवका वाचक होता है-अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ,जंभयादेवा जंभया देवा' हे भदन्त! जृंभकदेव यह पद जृंभक देव का वाचक क्यों होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! जंभगा णं देवा निच्चं पमुइयपक्कीलिया कंदप्परतिमोहणसीला' हे गौतम! ये जृंभकदेव सदा प्रमुदित रहते हैं, प्रकृष्ट क्रीडा करनेवाले होते हैं, अत्यन्त कामकेलि में रत रहते हैं, और मोहनशील होते हैं। 'जे णं ते देवे कुद्धे पासेज्जा, से णं पुरिसे महंतं अयसं पाउणिज्जा' जो पुरुष इन जृंभक देवों को क्रुद्ध हुआ देखता है वह पुरुष बडे भारी अयश-अनर्थ को रोगातंकादि उपद्रवों को-प्राप्त करता है, 'जे णं ते देवे तुट्ठे पासेज्जा, से णं महंतं जसं पाउणेज्जा' तथा जो पुरुष इन

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, जंभया देवा, जंभया देवा" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે-'જૃંભક દેવ' આ પદ જૃંભક દેવોનું વાચક છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે "गोयमा! जंभगाणं देवा निच्चं पमुइयपक्कीलिया कंदप्परतिमोहणसीला" હે ગૌતમ! તે જૃંભક દેવો સદા પ્રમુદિત (આનંદિત) રહે છે. ખૂબ જ ક્રીડા કરનારા હોય છે, અત્યંત કામક્રીડામાં લીન રહે છે, અને મોહનશીલ હોય છે. "जे णं ते देवे कुद्धे पासेज्जा, से णं पुरिसे महंतं अयसं पाउणिज्जा" જે પુરુષ આ જૃંભક દેવોને ક્રોધાયમાન થયેલા જુવે છે, તે પુરુષ ભારે અયશ (રોગાતંક આદિ ઉપદ્રવો અથવા અનર્થ)ને પ્રાપ્ત કરે છે. "जे णं ते देवे तुट्ठे पासेज्जा, से णं महंतं जसं पाउणेज्जा" તથા જે પુરુષ આ જૃંભક

पुरुषस्तान् देवान् जृम्भकान्-तुष्टान्-तोषयुक्तान् पश्येत्, स खलु पुरुषो महद् यशः-वैक्रियलब्ध्यादिकं प्राप्नुयात्। प्रकृतार्थमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! जंभगा देवा जंभगा देवा' हे गौतम! तत्-अथ, तेनार्थेन, जृम्भका देवाः जृम्भक पदव्यपदेश्याः जृम्भका देवा इत्युच्यन्ते! गौतमः पृच्छति-'कइविहाणं भंते! जंभगा देवा पण्णत्ता?' हे भदन्त कतिविधाः खलु जृम्भकाः देवाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा! दसविहा पण्णत्ता' हे गौतम जृम्भका देवाः दशविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा-ते यथा-'अन्नजंभगा, पाणजंभगा, सयणजंभगा, पुप्फजंभगा, फलजंभगा, पुप्फफलजंभगा, बीयजंभगा, अवियत्तजंभगा' अन्नजृम्भकाः वस्त्रजृम्भकाः, लयनजृम्भका, शयनजृम्भका, पुष्पजृम्भकाः फलजृम्भकाः पुष्पफलजृम्भकाः,

जृंभक देवों को संतुष्ट हुआ देखता है, वह पुरुष बडे भारी यश को वैक्रियलब्धि आदि को प्राप्त करता है 'से तेणट्ठेणं गोयमा! जंभगा देवा जंभगा देवा' इसी कारण हे गौतम! जृंभकदेव यह पद जृंभकदेव इस अर्थ का वाचक हैं। अर्थात् जृंभकदेव शब्द के वाच्य जृंभक देव हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कइविहा णं भंते! जंभगा देवा पण्णत्ता' हे भदन्त! जृंभकदेव कितने प्रकार के कहे गये हैं-इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! दसविहा पण्णत्ता' हे गौतम! जृंभक देव १० प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'अन्नजंभगा, पाणजंभगा, वत्थजंभगा, लेणजंभगा, सयणजंभगा, पुप्फजंभगा, फलजंभगा पुप्फफलजंभगा, बीयजंभगा, अवियत्तजंभगा' अन्नजृंभक, पानजृंभक, वस्त्रजृंभक, लयनजृंभक, शयनजृंभक, पुष्पजृंभक, फलजृंभक, पुष्प-

દેવોને સંતુષ્ટ થયેલા જુવે છે, તે પુરુષ ભારે યશની (વૈક્રિયલબ્ધિ આદિની) પ્રાપ્તિ કરે છે. "से-तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव जंभगा देवा, जंभगा देवा" હે ગૌતમ! આ કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે 'જૃંભક દેવ' આ પદ ઉપર દર્શાવ્યા એવાં જૃંભક દેવોનું વાચક છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"कइ विहा णं भंते ! जंभगा देवा पण्णत्ता" હે ભગવન્! જૃંભક દેવો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता" હે ગૌતમ! જૃંભકદેવોના દસ પ્રકાર કહ્યા છે. "तंजहा" તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-

'अन्नजंभगा, पाणजंभगा, वत्थजंभगा, लेणजभगा, सयणजंभगा, पुप्फजंभगा, फलजंभगा, बीजजंभगा, अवियत्तजंभगा" (૧) અન્નજૃંભક, (૨) પાનજૃંભક, (૩) વસ્ત્રજૃંભક, (૪) લયનજૃંભક, (૫) શયનજૃંભક, (૬) પુષ્પજૃંભક, (૭) ફલજૃંભક, (૮) પુષ્પફલજૃંભક, (૯) બીજજૃંભક અને (૧૦)

वीजजृम्भकाः, अव्यक्तजृम्भकाः, तत्र अन्ने–भोजनविषये जृम्भन्ते वैक्रियलब्धि-सामर्थ्येण, अन्नाभाव–अन्नसद्भावान्नाल्पत्वान्नबहुत्वान्नसरसत्वान्नविरसत्वादि-करणेन विजृम्भन्ते ते ये अन्नजृम्भका व्यन्तरविशेषा उच्यन्ते, तथैव पानजृम्भकाः, वस्त्रादिजृम्भकाः अपि अवसेयाः, एवं लयनजृम्भकाः–वैक्रियलब्ध्या लयनस्थ–गृहस्य निष्पादकाः लयनजृम्भका–व्यन्तरदेवा भवन्ति, एवं पुष्पजृम्भकाः, फल-जृम्भकाः, पुष्पफलोभयजृम्भकाश्च व्यन्तरदेवा भवन्ति, तथैव बीजजृम्भकाः अव्यक्तजृम्भकाः–अव्यक्ताः अन्नादीनामपि भागेन जृम्भकाः ये भवन्ति ते अव्य-क्तजृम्भकाः अन्नादि सर्ववस्तु निष्पादकाः व्यन्तरदेवा भवन्ति। गौतमः पृच्छति–'जंभगाणं भंते! देवा कहिं वसहिं उवेंति? हे भदन्त! जृम्भका खलु देवाः कुत्र वसतिम् आवासम् उपयन्ति–प्राप्नुवन्ति? भगवानाह–'गोयमा! सव्वेसु

फलजृंभक, बीजजृंभक और अव्यक्तजृंभक, अन्न–भोजन का अपनी वैक्रियलब्धि के सामर्थ्य से अभाव कर देना, या उसका सद्भाव कर देना, या उसे अल्प कर देना या उसे बहुत कर देना या उसे सरस कर देना, या नीरस कर देना इत्यादिरूप से जो नानाप्रकार की चेष्टाएँ करते हैं वे व्यन्तरविशेष अन्नजृंभक हैं। इसी प्रकार से पानजृंभक और वस्त्रादि जृंभक भी जानना चाहिये। वैक्रियलब्धि द्वारा जो गृह के निष्पादक होते हैं वे व्यन्तरदेव लयनजृंभक हैं। इसी प्रकार से पुष्प-फल उभयजृंभक व्यन्तरदेव होते हैं। अन्नादि समस्तवस्तुओं के जो निष्पादक व्यन्तरदेव होते हैं वे अव्यक्तजृंभक देव हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'जंभगा णं भंते! 'देवा कहिं-वसहिं उवेंति' हे भदन्त! जो ये जृंभक देव हैं वे कहां रहते हैं? उत्तर में

અવ્યક્ત જૃંભક અન્નને (ભોજનને) પોતાની વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા સદ્‌ભાવ અથવા અભાવ કરી નાખનારા, તેની વૃદ્ધિ કરનારા અથવા તેને ન્યૂન કર-નારા, તેને સરસ અથવા નીરસ કરનારા–આ પ્રકારની અન્નવિષયક વિવિધ ચેષ્ટાઓ કરનારા–જે વ્યંતર વિશેષ છે, તેમને અન્નજૃંભક કહે છે. એજ પ્રમાણે પાનજૃંભક અને વસ્ત્રાદિ જૃંભક વિષે પણ સમજવું. પોતાની વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા ગૃહનું નિર્માણ કરનારા વ્યંતર દેવોને 'લયનજૃંભક' કહે છે. એજ પ્રમાણે પુષ્પજૃંભક, ફલજૃંભક અને પુષ્પફલ જૃંભક વ્યંતર દેવો વિષે પણ સમજવું જે વ્યન્તર દેવો અન્નાદિ સમસ્ત વસ્તુઓનું પોતાની વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા નિર્માણ કરે છે, તેમને 'અવ્યક્ત જૃંભક દેવ' કહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" जंभगा णं भंते ! देवा कहिं वसहिं उवेति " હે ભગવન્! જે આ જૃંભક દેવો છે, તેઓ ક્યાં રહે છે?

चेव दीहवेयड्ढेसु चित्तविचित्तजमगसमगपव्वएसु कंचणपव्वएसु य, एत्थ णं जंभगा देवा वसहिं उवेंति' हे गौतम ! सर्वेषु चैव दीर्घवैताढयेषु पर्वतेषु प्रतिक्षेत्रं तेषां सद्भावात् सप्ततयधिकशतसंख्यकेषु दीर्घवैताढयगिरीषु इत्यर्थः, अथ च चित्रविचित्रयमकसमकपर्वतेषु–देवकुरुषु–शीतोदानद्या उभयपार्श्वे चित्रकूटो विचित्रकूटश्च पर्वतः एवमेव उत्तरकुरुषु शीताभिधाननद्या उभयपार्श्वे यमकसमकाभिधानौ पर्वतौ स्तस्तेषु पर्वतेषु, तथा काञ्चनपर्वतेषु उत्तरकुरुषु शीतानदी सम्बन्धिनां पञ्चानां नीलवदादिह्रदानां क्रमव्यवस्थितानां प्रत्येकं पूर्वपश्चिमतटयोर्दशदशकाञ्चनाभिधानाः पर्वताः सन्ति ते च शतसंख्यका (१००) भवन्ति एवं शीतोदानद्या अपि काञ्चनपर्वताः शतसंख्या भवन्ति, एवं ते द्विशतसंख्यका जाताः तेषु पर्वतेषु च अत्र खलु–उपर्युक्तपर्वतत्रिकवर्गेषु जृम्भकाः देवा वस-

प्रभु कहते हैं–'सव्वेसु चेव दीहवेयड्ढेसु चित्तविचित्तजमगसमगपव्वएसु कंचनपव्वएसु य एत्थ णं जंभगा देवा वसहिं उवेंति' हे गौतम ! समस्त दीर्घवैताढयपर्वतों में–प्रतिक्षेत्र में इसका सद्भाव कहा गया है, अतः इनकी संख्या १७० हैं–ऐसे इन दीर्घवैताढयपर्वतों में तथा चित्रविचित्र पर्वतों में–देवकुरु में सीतोदा नदी के दोनों तरफ ये पर्वत हैं–इन सो पर्वतों में, इसी प्रकार से उत्तरकुरु में सीता नदी के दोनों तरफ जमक समक नामके दो पर्वत हैं–सो इन दोनों पर्वतों में, तथा कांचनपर्वतों में–उत्तरकुरु में सीता नदी संबंधी क्रमव्यवस्थित पांच नीलवदादि ह्रद हैं, सो इनके प्रत्येक के पूर्वपश्चिम तटों पर दश दश कांचन नाम के पर्वत हैं–और ये १०० हैं–इसी प्रकार सीता नदी के १०० सो इन २०० कांचन पर्वतों में, ये जृंभकदेव रहते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" सव्वेसु चेव दीहवेयड्ढेसु चित्तविचित्तजमगसमगपव्वएसु कंचनपव्वएसु य एत्थ णं जंभगा देवा वसहिं उवेंति" હે ગૌતમ ! સમસ્ત દીર્ઘવૈતાઢય પર્વતોમાં–પ્રતિક્ષેત્રમાં તેમનો સદ્ભાવ કહ્યો છે, તેથી તેમની સંખ્યા ૧૭૦ની છે, એવાં દીર્ઘવૈતાઢય પર્વતોમાં જૃંભક દેવો રહે છે તથા ચિત્રવિચિત્ર પર્વતોમાં પણ તેઓ રહે છે. દેવકુરુમાં સીતોદા નદીની બન્ને તરફ આ પર્વતો છે, એજ પ્રમાણે ઉત્તર કુરુમા સીતા નદીની બન્ને તરફ યમક સમક નામના બે પર્વત છે, તેમાં જૃંભક દેવો વસે છે, તથા કાંચન પર્વતોમાં પણ તેઓ વસે છે. ઉત્તર કુરુમાં સીતા નદી સંબંધી ક્રમવ્યવસ્થિત નિલવત આદિ પાંચ હ્રદ છે. તે દરેક હ્રદના પૂર્વપશ્ચિમ તટો પર ૧૦–૧૦ કાંચન નામના પર્વતો છે. તેથી કાંચન પર્વતોની કુલ સંખ્યા ૧૦૦ થાય છે. એની જ રીતે સીતોદા નદીના પણ કાંચન પર્વતો સો હોય છે આ સો કાંચન પર્વતોમાં જૃંભક દેવો વસે છે.

तिम् आवासम् उपयन्ति-प्राप्नुवन्ति। गौतमः पृच्छति-'जंभगाणं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता?' हे भदन्त! जृम्भकाणाम् देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा! एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम! एकं पल्योपमम् जृम्भकाणां देवानां व्यन्तरविशेषाणाम् स्थितिः प्रज्ञप्ता। अन्ते गौतम आह, 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव हे भदन्त! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति प्रतिपादयन् गौतमो यावद्-विहरति तिष्ठति, ॥ सू० ७ ॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूपितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां चतुर्दशशतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥१४-८॥

पूछते हैं-जंभगाणं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' जृंभकदेवों की स्थिति कितने काल की कही गई है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-गोयमा! एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम! व्यन्तरदेवविशेषरूप इन जृंभक देवों की स्थिति एक पल्योपम की कही गई है। अब अन्त में गौतम कहते हैं-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त। आपका कहा हुआ यह सब विषय सत्य ही है, हे भदन्त! आपका कहा हुआ यह सब विषय सत्य ही है ऐसा कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ७ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौदहवें शतक का आठवां उद्देशक समाप्त ॥ १४-८ ॥

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"जंभगाणं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता?" હે ભગવન્! જૃંભક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता" હે ગૌતમ! વ્યંતર દેવવિશેષ રૂપ આ જૃંભકોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ઉદ્દેશકને અંતે ગૌતમ સ્વામી કહે છે-"सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ" "હે ભગવન્! આપનું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સર્વથા સત્ય જ છે," આ પ્રમાણે કહીને તેઓ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦૭॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌદમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૪-૮॥

अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते–

चतुर्दश शतके नवमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

यो भावितात्मा अनगारः स्वकर्मलेश्यां न जानाति स किं सशरीरं जीवं जानाति ? इत्यादि प्रश्नोत्तरवक्तव्यता प्ररूपणम्, किं रूपी पुद्गलस्कन्धः प्रकाशितो भवति ? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम्, ये पुद्गलाः प्रकाशिता भवन्ति, ते कियन्तः सन्ति ? इत्यादि निरूपणम्, नैरयिकाणां सुखोत्पादकाः पुद्गलाः न भवन्ति, इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम्, असुरकुमाराणां सुखोत्पादकाः पुद्गलाः भवन्ति नवेति वक्तव्यताप्ररूपणम्, पृथिवीकायिकानां सुखोत्पादकाः दुःखोत्पादकाश्च पुद्गलाः भवन्ति, इत्यादि वक्तव्यताप्ररूपणम्, नारकाणां किम् इष्टाः,

नववें उद्देशे का प्रारंभ—

चौदहवें शतक के इस नौवें उद्देशे में जो विषय आया हुआ है– उसका विवरण संक्षेपतः इस प्रकार से है—

जो भावितात्मा अनगार कर्मलेश्या को नहीं जानता है वह क्या सशरीर जीव को जानता है ? इत्यादि प्रश्नोत्तर वक्तव्यता का प्ररूपण, क्या रूपी पुद्‌गल स्कन्ध प्रकाशित होता है ? इत्यादि वक्तव्यता का प्ररूपण, जो पुद्गल प्रकाशित होते हैं वे कितने हैं ? इत्यादि निरूपण नैरयिकों के सुखोत्पाक पुदुगक नहीं होते हैं इत्यादि वक्तव्यता का निरूपण । असुरकुमारों के सुखोत्पादक पुद्‌गल होते हैं या नहीं होते हैं इस वक्तव्यता का निरूपण, पृथिवीकायिकों के सुखोत्पादक और दुःखोत्पादक पुद्‌गल होते हैं इत्यादि वक्तव्यता का निरूपण, नारकों

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચૌદમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશામાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—

જે ભાવિતાત્મા અણગાર પોતાની કર્મલેશ્યાને જાણતો નથી, તે શું સશરીર આત્માને જાણે છે ? આ પ્રશ્ન અને તેના ઉત્તરની પ્રરૂપણા. "શું રૂપી પુદ્ગલસ્કંધ પ્રકાશિત હોય છે ?" ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોનું પ્રતિપાદન. "જે પુદ્ગલો પ્રકાશિત હોય છે, તેમની સંખ્યા કેટલી છે ? નારકોમાં સુખોત્પાદક પુદ્ગલોનો સદ્ભાવ નથી, ઇત્યાદિ વિષયનું નિરૂપણ. "અસુરકુમારોમાં સુખોત્પાદક પુદ્ગલો હોય છે કે નથી હોતાં ?" ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોની પ્રરૂપણા પૃથ્વીકાયિકોમાં સુખોત્પાદક અને દુઃખોત્પાદક પુદ્ગલો હોય છે, એવું પ્રતિપાદન. "શું નારકોમાં ઇષ્ટાનિષ્ટ પુદ્ગલો હોય છે ? ઇત્યાદિ વક્તવ્યતાની

अनिष्टाः वा पुद्गलाः भवन्ति? इत्यादि वक्तव्यताप्ररूपणम्, महर्द्धिकदेवस्य सहस्ररूप-विकुर्वणानन्तरं सहस्रभाषासु भाषितुं सामर्थ्यवर्णनम्, एषा भाषा भवति? सहस्रं वा भाषा भवति? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम्, सूर्यशब्दार्थप्ररूपणम्, सूर्यप्रभावक्तव्यता प्ररूपणम्। श्रमणानां सुख तुल्यता वक्तव्यता प्ररूपणम्॥

अनगारविशेषवक्तव्यता।

मूलम्—"अणगारे णं भंते! भावियप्पा अप्पणो कम्मलेस्सं न जाणइ, न पासइ, तं पुण जीवं सरूविं सकम्मलेस्सं जाणइ, पासइ? हंता, गोयमा! अणगारे णं भावियप्पा अप्पणो जाव पासइ, अत्थि णं भंते! सरूवी सकम्मलेस्सा, पोग्गला, ओभासंति, पभासंति, उज्जोयंति, पज्जोयंति? हंता, अत्थि, कयरे णं भंते! सरूवी सकम्मलेस्सा, पोग्गला ओभासेंति जाव पभासेंति? गोयमा! जाओ इमाओ चंदिमसूरियाणं देवाणं विमाणेहिंतो लेस्साओ बहिया अभिनिस्सडाओ, ताओ ओभासेंति, पभासेंति, एवं एएणं गोयमा! ते सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासेंति?॥सू० १॥

के क्या इष्ट अनिष्ट पुद्गल होते हैं इत्यादि वक्तव्यता का प्ररूपण, महर्द्धिक देव की सहस्र रूपों की विकुर्वणा के बाद सहस्रभाषाओं में बोलने की शक्ति का वर्णन, वह एक भाषा होती है या हजार भाषा रूप होती है इत्यादि वक्तव्यता का प्ररूपण। सूर्य शब्द के अर्थ की प्ररूपणा। सूर्यप्रभा की वक्तव्यता प्ररूपणा श्रमणों के सुख की ल्यता का कथन।

પ્રરૂપણા 'સહસ્ર રૂપોની વિકુર્વણા કરીને સહસ્ર ભાષાઓમાં બોલવાની મહ-ર્દ્ધિક દેવની શક્તિનું વર્ણન "તે એક ભાષા રૂપ હોય છે, કે હજાર ભાષા રૂપ હોય છે?" ઈત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરોનું પ્રતિપાદન સૂર્ય શબ્દના અર્થની પ્રરૂપણા સૂર્યપ્રભાની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા શ્રમણોના સુખની તુલ્યતાનું કથન.

छाया--अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा आत्मनः कर्मलेश्यां न जानाति, तं पुनर्जीवं, सरूपिणम् सकर्मलेश्यं जानाति-पश्यति ? हन्त गौतम ! अनगारः खलु भावितात्मा आत्मनो यावत् पश्यति, अस्ति खलु भदन्त ! सरूपिणः सकर्मलेश्याः पुद्गलाः अवभासन्ते, प्रभासन्ते ? हन्त, अस्ति, कतरे खलु भदन्त ! सरूपिणः सकर्मलेश्याः पुद्गलाः अवभासन्ते, यावत्-प्रभासन्ते ? गौतम ! याः इमाः चन्द्रसूर्याणां देवानां विमानेभ्यो लेश्याः बाह्याः अभिनिःसृताः, ताः अवभासन्ते, प्रभासन्ते एवम् एतेन गौतम ! ते सरूपिणः सकर्मलेश्याः पुद्गलाः अवभासन्ते ॥ सू० १ ॥

टीका—पूर्वोद्देशके देवानां विचित्रार्थविषयसामर्थ्यसत्वेऽपि तेषां स्वकर्मलेश्यापरिज्ञानसामर्थ्याभावस्य प्ररूपितत्वेन तत्प्रस्तावात् अनगारस्यापि स्वकर्मलेश्या परिज्ञानसामर्थ्याभावं प्ररूपयितुमाह-'अणगारेणं भंते' इत्यादि। अणगारेणं भंते ! भावियप्पा अप्पणो कम्मलेस्सं न जाणइ, न पासइ, तं पुण जीवं सरूविं सकम्मलेस्सं जाणइ, पासइ ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अनगारः

अनगारविशेषवक्तव्यता—

'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा अप्पणो कम्मलेस्सं न जाणइ' इत्यादि।

टीकार्थ—पूर्व उद्देशे में विचित्रार्थविषयक शक्ति का सद्भाव प्रकट किया गया है। फिर भी इनमें स्वकर्मलेश्या के परिज्ञान की शक्ति का अभाव कहा गया है अतः इसी प्रकरण को लेकर अनगार को भी स्वकर्मलेश्या के परिज्ञान की शक्ति का अभाव है-इस विषय को प्रकट करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा अप्पणो कम्मालेस्सं न जाणइ न पासइ, तं पुण जीवं सरूविं सकम्मलेस्सं जाणइ पासइ' हे भदन्त !

-અણગાર વિશેષ વક્તવ્યતા-

" अणगारे णं भंते ! भावियप्पा अप्पणो कम्मलेस्सं न जाणइ " ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ—આની પહેલાના ઉદ્દેશામાં વિવિધ અર્થ વિષયક વિશિષ્ટ શક્તિને સદ્ભાવ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. પરન્તુ દેવોમાં સ્વકર્મલેશ્યાના પરિજ્ઞાનની શક્તિનો અભાવ કહ્યો છે. અણુગારમાં પણ સ્વકર્મલેશ્યાના પરિજ્ઞાનની શક્તિનો અભાવ હોય છે. એજ વાતને સૂત્રકારે પ્રશ્નોત્તર રૂપે આ સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" अणगारेणं भंते ! भावियप्पा कम्मलेस्सं न जाणइ, न पासइ, तं पुण जीवं सरूविं सकम्मलेस्सं जाणइ पासइ ?" હે ભગ-

खलु भावितात्मा-संयमसंस्कारेण वासितान्तःकरणः, आत्मनः-स्वस्य सम्बन्धिनीं कर्मलेश्याम्-कर्मणो योग्य लेश्या-कृष्णनीलकापोतादिका, कर्मणो वा लेश्या-सम्बन्धः कर्मलेश्या, तां विशेषतो न जानाति, सामान्यतश्च न पश्यति किम्? किन्तु तं पुनर्जीवम्, यो जीवः कर्मलेश्यावान् भवति तं जीवं स्वात्मानम्, सरूपिणम्-रूपेण-शरीरेण सह वर्तते यस्तं सरूपिणम् सशरीरमित्यर्थः, अतएव सकर्मलेश्यं-सकर्मलेश्यया सह वर्तमानं सकर्मलेश्यं स्वात्मानमिति पूर्वेण सम्बन्धः किं जानाति? पश्यति? भगवानाह-'हंता, गोयमा! अणगारेणं भावियप्पा अप्पणो जाव पासइ' हे गौतम! हन्त-सत्यम्, अनगारः खलु भावितात्मा आत्मनो यावत्-कर्मलेश्यां विशेषरूपेण न जानाति, सामान्यरूपेण न पश्यति, किन्तु स्वात्मानं सरूपिणं सकर्मलेश्यं जानाति, पश्यति शरीरस्य चक्षुर्ग्राह्यत्वात् जीवस्य च कथंचिच्छरीराव्यतिरिक्तत्वात् भावितात्मा अनगारश्छद्मस्थत्वात् ज्ञानावरणादि

जो अनगार संयम के संस्कार से वासितान्तःकरणवाला है वह अपनी संबन्धी कर्मयोग्य कृष्ण, नील, कापोत आदि लेश्या को अथवा कर्म संबंधी कृष्णादि लेश्या को विषयरूप से नहीं जानता है, और सामान्यरूप से उसे नहीं देखता है, तो क्या वह कर्म एवं लेश्या से युक्त हुए ऐसे शरीरसहित स्वात्मा को नहीं जानता है? नहीं देखता है? इसके उत्तर में प्रभु करते हैं-'हंता, गोयमा! अणगारेणं भावियप्पा अप्पणो जाव पासइ' हां गौतम! भावितात्मा अनगार अपनी कर्मलेश्याको-ज्ञानावरणादि कर्मों को और कृष्णादिलेश्या को-विशेषरूप से नहीं जानता है, नहीं देखता है, किन्तु वह शरीरसहित, एवं कर्म और लेश्या सहित अपनी आत्मा को जानता और देखता है।

વન્! જે અણુગાર સંયમના સંસ્કારથી યુક્ત અંતઃકરણવાળો છે, તે સ્વકર્મયોગ્ય કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત આદિ લેશ્યાઓને અથવા કર્મસંબંધી કૃષ્ણાદિ લેશ્યાઓને વિશેષ રૂપે જાણતો નથી અને સામાન્ય રૂપે તેને દેખતો નથી. તો શું તે કર્મ અને લેશ્યાઓથી યુક્ત એવા શરીરસહિત સ્વાત્માને (પોતાના આત્માને) જાણતો નથી? દેખતો નથી?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, गोयमा! अणगारेणं भावियप्पा अप्पणो जाव पासइ" હા, ગૌતમ! ભાવિતાત્મા અણુગાર પોતાની કર્મલેશ્યાઓને-જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોને અને કૃષ્ણાદિ લેશ્યાઓને-વિશેષ રૂપે જાણતો નથી અને દેખતો નથી, પરન્તુ તે શરીરસહિત અને કર્મો અને લેશ્યાઓ સહિતના પોતાના આત્માને જાણે છે અને દેખે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે

कर्मयोग्याः कर्मसम्बन्धिनीर्वा कृष्णादिलेश्याः न जानाति कर्मद्रव्यस्य लेश्याद्रव्यस्य-चातिसूक्ष्मत्वेन छद्मस्थस्य ज्ञानागोचरत्वात् किन्तु सः अनगारः कर्मलेश्यावन्तं शरीरयुक्तं च स्वात्मानं जानात्येव, शरीरस्य चक्षुर्ग्राह्यत्वात् आत्मनश्च शरीरेण सह कथंचिद्भेदेन तस्य स्वसंविदितत्वात् इति । सरूपिकर्मलेश्या सहितत्वप्रस्तावात् गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते ! सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासंति, जाव पभासंति ?' हे भदन्त ! अस्ति–संभवति खलु सरूपिणः–रूपेण मूर्त्ततया सह ये वर्तन्ते ते सरूपिणो वर्णादिमन्तः, सकर्मलेश्याः कर्मलेश्यया सह वर्तमानाः सकर्मलेश्याः, पुद्गलाः स्कन्धरूपाः अवभासन्ते–प्रकाशन्ते, यावत्–उद्-

इस कथन का तात्पर्य ऐसा है कि भावितात्मा अनगार छद्मस्थ होने के कारण ज्ञानावरणीयादि कर्म के योग्य अथवा कर्मसंबंधी कृष्णादिलेश्या-को नहीं जानता है क्योंकि कर्मद्रव्य और लेश्या, द्रव्य अतिसूक्ष्म होते हैं इस कारण वे छद्मस्थ के ज्ञान के विषयभूत नहीं होते हैं । परन्तु वह कर्म और लेश्या से युक्त तथा शरीर सहित स्वात्माको तो जानता ही है–क्योंकि शरीर चक्षुद्वारा ग्राह्य होता है और आत्मा शरीर से सम्बन्धित है–अर्थात् आत्मा का शरीर के साथ कथंचित् अभेद है–तथा स्वसंविदित है–इस कारण भावितात्मा अनगार कर्म एवं लेश्या से युक्त तथा शरीर सहित स्वात्मा को जानता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'अत्थि णं भंते ! सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासंति जाव पभासंति' हे भदन्त ! सरूपी– वर्णादिवाले एवं कर्मलेश्यावाले पुद्गलस्कन्ध प्रकाशित होते हैं ? यावत्–उद्योतित

કે–ભાવિતાત્મા અણુગાર છદ્મસ્થ હોય છે. તેથી તે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને યોગ્ય અથવા કર્મ સંબંધી કૃષ્ણાદિ લેશ્યાઓને જાણતા નથી, કારણ કે કર્મદ્રવ્ય અને લેશ્યાદ્રવ્ય અતિસૂક્ષ્મ હોય છે. તેથી તેઓ છદ્મસ્થના જ્ઞાન દ્વારા જાણી શકતા નથી પરન્તુ એજ કર્મ અને લેશ્યાથી યુક્ત તથા શરીરસહિત આત્માને તો તેઓ જાણે જ છે, કારણ કે શરીર ચક્ષુ ગ્રાહ્ય હોય છે અને આત્મા શરીર સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એટલે કે આત્માનો શરીરની સાથે અમુક દૃષ્ટિએ અભેદ છે, તથા તે સ્વસંવિદિત છે. આ કારણે ભાવિતાત્મા અણુગાર કર્મ અને લેશ્યાથી યુક્ત તથા શરીરસહિત પોતાના આત્માને જાણે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" अत्थि णं भंते ! सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासंति जाव पभासंति ?" હે ભગવન્ ! અરૂપી (વર્ણાદિવાળાં) અને કર્મ-લેશ્યાવાળાં પુદ્ગલસ્કંધો પ્રકાશિત હોય છે ? ઉદ્દ્યોતિત હોય છે ? પ્રદ્યોતિત

द्योतन्ते, प्रद्योतन्ते, प्रभासन्ते ? भगवानाह–'हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, अस्ति–संभवति खलु सरूपिणः सकर्मलेश्याः स्कन्धरूपाः पुद्गलाः अवभासन्ते यावत् प्रभासन्ते इति। गौतमः पृच्छति–'कयरेणं भंते ! सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासंति जाव पभासेंति ?' हे भदन्त कतरे खलु सरूपिणः सकर्मलेश्याः पुद्गलाः स्कन्धरूपाः अवभासन्ते, यावत्–उद्योतन्ते, प्रद्योतन्ते, प्रभासन्ते ? भगवानाह–'गोयमा ! जाओ इमाओ चंदिमसूरियाणं देवाणं विमाणेहिंतो लेस्साओ बहिया अभिनिस्सडाओ, ताओ ओभासंति जाव पभासेंति' हे गौतम ! याः इमाः चन्द्रसूर्याणां देवानां विमानेभ्यो लेश्याः बहिः अभिनिःसृताः बहिर्निर्गता भवन्ति ताश्चन्द्रसूर्यविमाननिर्गतास्तेजोलेश्याः अवभासन्ते यावत्–उद्योतन्ते, प्रद्योतन्ते, प्रभासन्ते, अतएव 'एवं एएण गोयमा !

होते हैं ? प्रद्योतित होते हैं ? प्रभासित होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, अत्थि' हां गौतम ! वर्णादिवाले एवं कर्मलेश्यावाले पुद्गलस्कन्ध प्रकाशित होते हैं यावत् प्रभासित होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'कयरे णं भंते ! सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासंति जाव पभासेंति' हे भदन्त ! वर्णादिवाले एवं कर्मलेश्यावाले पुद्गलस्कन्ध जो प्रकाशित यावत् प्रभासित होते हैं, वे कितने हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जाओ इमाओ चंदिमसूरियाणं देवाणं विमाणेहिंतो लेस्साओ बहिया अभिनिस्सडाओ ताओ ओभासंति जाव पभासेंति' हे गौतम ! जो ये चन्द्र और सूर्यों के विमानों से बाहिर निकली हुई लेश्याएँ हैं-वे चन्द्रसूर्यनिर्गत तेजोलेश्याएँ (तेज) प्रकाशित होती हैं यावत्

હોય છે ? પ્રભાસિત હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–"हंता, अत्थि" હા, ગૌતમ ! તે પુદ્ગલસ્કંધો પ્રકાશિત, ઉદ્યોતિત અને પ્રભાસિત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"कयरे णं भंते ! सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासंति जाव पभासेंति ?" હે ભગવન્ ! વર્ણાદિવાળા અને કર્મલેશ્યાવાળાં પુદ્ગલસ્કંધો જે પ્રકાશિત, ઉદ્યોતિત, પ્રદ્યોતિત અને પ્રભાસિત હોય છે, તે કેટલાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा ! जाओ इमाओ चंदिमसूरियाणं देवाणं विमाणेहिंतो लेस्साओ बाहिया अभिनिस्सडाओ ताओ ओभासंति, जाव पभासेंति" હે ગૌતમ ! આ જે ચન્દ્ર અને સૂર્યના વિમાનોમાંથી બહાર નીકળતી લેશ્યાઓ છે, તે ચન્દ્રસૂર્યનિર્ગત તેજોલેશ્યાઓ (તેજ) પ્રકાશિત,

ते सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासेंति जाव पभासेंति' हे गौतम ! एवं रीत्या, एतेनैव–चन्द्रसूर्यविमाननिर्गततेजोलेश्याप्रकाशेनैव ते पूर्वोक्ताः सरूपिणः सकर्मलेश्याः पुद्गलाः स्कन्धरूपा अपि अवभासन्ते यावत्–उद्द्योतन्ते, प्रद्योतन्ते, प्रभासन्ते चेति भावः। अत्रेदं बोध्यम्–यद्यपि चन्द्रसूर्यविमानपुद्गलानामेव पृथिवीकायिकतया सचेतनत्वात् सकर्मलेश्यावत्त्वमुचितं तथापि तन्निर्गतप्रकाशपुद्गलानां तद्धेतुकत्वेन कार्ये कारणोपचारात् स्कन्धरूपपुद्गलानामपि सकर्मलेश्यावत्त्वमवसेयमिति ध्येयम् ॥ सू० १ ॥

पुद्गलविशेषवक्तव्यता।

मूलम्–'नेरइयाणं भंते! किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला? गोयमा! नो अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला, असु-

---

उद्द्योतित होती हैं, प्रद्योतित होती हैं, प्रभासित होती हैं, अत एव 'एवं एएणं गोयमा! ते सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासेंति, जाव पभासेंति' हे गौतम ! इस चन्द्रसूर्यनिर्गत तेजोलेश्या के प्रकाश से ही वे पूर्वोक्त सरूपी–वर्णादिवाले एवं कर्मलेश्यावाले स्कन्धरूप पुद्गल भी अवभासित होते हैं, यावत्–उद्द्योतित होते हैं, प्रद्योतित होते हैं, प्रभासित होते हैं। यहां पर ऐसा समझना चाहिये–यद्यपि चन्द्रसूर्य के विमान के पुद्गल पृथिवीकायिक होने से सचेतन हैं–इससे उनमें सकर्मलेश्यावत्ता तो उचित है परन्तु उनसे निकले हुए प्रकाश के पुद्गल कर्मलेश्यावाले नहीं हैं फिर भी वे उनसे निकले हैं–इस कारण वे प्रकाश के पुद्गल कार्य में कारण के उपचार को लेकर कर्मलेश्यावाले कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये ॥सू०१॥

ઉદ્યોતિત, પ્રદ્યોતિત, અને પ્રભાસિત હોય છે, તેથી "एवं एएणं गोयमा ! ते सरूवी सकम्मलेस्सा पोग्गला ओभासेंति जाव पभासेंति" હે ગૌતમ ! આ ચન્દ્રસૂર્યનિર્ગત તેજોલેશ્યાના પ્રકાશથી જ તે સરૂપી (વર્ણાદિવાળાં) અને કર્મલેશ્યાઓવાળાં સ્કંધ રૂપ પુદ્ગલો પણ અવભાસિત, ઉદ્યોતિત, પ્રદ્યોતિત અને પ્રભાસિત હોય છે. અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે ચન્દ્રસૂર્યનાં વિમાનોનાં પુદ્ગલ પૃથ્વીકાયિક હોવાથી સચેતન છે, તેથી તે પુદ્ગલોમાં તો સકર્મલેશ્યાવત્તા હોઈ શકે છે, પરન્તુ તે વિમાનોમાંથી નીકળેલાં પ્રકાશનાં પુદ્ગલો કર્મલેશ્યાવાળાં હોતાં નથી. છતાં પણ તેઓ તેમાંથી નીકળે છે, આ કારણે પ્રકાશનાં તે પુદ્ગલોને, કાર્યમાં કારણના ઉપચારની અપેક્ષાએ કર્મલેશ્યાવાળાં કહ્યાં છે, એમ સમજવું. ॥સૂ૦૧॥

रकुमाराणं भंते! किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला? गोयमा! अत्ता पोग्गला, णो अणत्ता पोग्गला, एवं जाव थणियकुमाराणं पुढवीकाइयाणं पुच्छा, गोयमा! अत्ता वि पोग्गला, अणत्ता वि पोग्गला, एवं जाव मणुस्साणं, वाणमंतरजोइसिय वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं, नेरइयाणं भंते! किं इट्ठा पोग्गला, अणिट्ठा पोग्गला? गोयमा! नो इट्ठा पोग्गला, अणिट्ठा पोग्गला, जहा अत्ता भणिया, एवं इट्ठा वि, कंता वि, पिया वि, मणुन्ना वि भाणियव्वा, एए पंचदंडगा। देवेणं भंते! महड्ढिए जाव महासोक्खे रूवसहस्सं विउव्वित्ता पभू भासासहस्सं भासित्तए? हंता, पभू सा णं भंते! किं एगा भासा भासासहस्सं? गोयमा! एगा णं सा भासा, णो खलु तं भासासहस्सं" ॥सू०२॥

छाया—नैरयिकाणां भदन्त! किम् आत्राः (आप्ताः) पुद्गलाः, अनात्राः (अनाप्ताः) पुद्गलाः? गौतम! नो आत्राः पुद्गलाः, अनात्राः पुद्गलाः असुरकुमाराणां भदन्त! किम् आत्राः पुद्गलाः अनात्राः पुद्गलाः गौतम! आत्राः पुद्गलाः नो अनात्राः पुद्गलाः, एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम! आत्रा अपि पुद्गलाः, अनात्रा अपि पुद्गलाः एवं यावत्-मनुष्याणाम्, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकानां यथा असुरकुमाराणाम्, नैरयिकाणां भदन्त! किम् इष्टाः पुद्गलाः, अनिष्टाः पुद्गलाः? गौतम! नो इष्टाः पुद्गलाः, अनिष्टाः पुद्गलाः यथा आत्राः भणिताः, एवम् इष्टा अपि, कान्ता अपि, प्रिया अपि, मनोज्ञा अपि, भणितव्याः, एते पञ्चदण्डकाः। देवः खलु भदन्त! महर्द्धिको यावत्-महासौख्यो रूपसहस्रं विकुर्वित्वा प्रभुः भाषा सहस्रं भाषितुम्? हन्त, प्रभुः, सा खलु भदन्त! किम् एका भाषा भाषासहस्रम्? गौतम! एका खलु सा भाषा, नो खलु सा भाषासहस्रम् ॥ सू० २ ॥

टीका—पुद्गलाधिकारात्तद्विशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह 'नेरइया णं भंते' इत्यादि। 'नेरइयाणं भंते। किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला?' गौतमः

पृच्छति-'हे भदन्त ! नैरयिकाणां किम् आत्राः-आसमन्वात् त्रायन्ते-दुःखात् संरक्षन्ति, सुखं च उत्पादयन्तीति आत्राः सुखकारकाः, आप्ता वा-एकान्तात्यन्तहिताः, अतएव रमणीयाः पुद्गलाः भवन्ति ? किंवा अनात्राः-दुःखकारकाः अनाप्ताः वा-एकान्ताहिताः पुद्गला भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! नो अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला,' हे गौतम ! नैरयिकाणां नो आत्राः-सुखकारकाः, आप्ता वा-एकान्तहिताः, पुद्गला भवन्ति, अपितु अनात्राः-दुखकारकाः, अनाप्ता वा एकान्ताहिताः, पुद्गलाः भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमाराणं

पुद्गलविशेषवक्तव्यता-

'णेरइयाणं भंते ! किं अत्ता पोग्गला अणत्ता पोग्गला' इत्यादि ।

टीकार्थ-पुद्गल का अधिकार चल रहा है-इसलिये यहां पर सूत्रकार ने पुद्गल विशेष की प्ररूपणा की है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'नेरयाणं भंते ! किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला' हे भदन्त ! नैरयिकों के आत्र-सब प्रकार से दुःखों से रक्षा करनेवाले और सुख को उत्पन्न करनेवाले-पुद्गल होते है ? अनात्र-दुःखकारक पुद्गल होते हैं ? अथवा-अनाप्त-एकान्त रूप से अहितकारक पुद्गल होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नो अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला' हे-गौतम ! नैरयिकों को सुखकारक या एकान्ततः हितविधायक पुद्गल नहीं होते हैं, अपि तु अनात्र-दुःखकारक या अनाप्त-एकान्ततः अहितविधायक ही पुद्गल होते हैं ।

-પુદ્ગલવિશેષ વક્તવ્યતા-

" णेरइया णं भंते ! किं अत्ता पोग्गला अणत्ता पोग्गला " ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ-પુદ્ગલની પ્રરૂપણા ચાલી રહી છે. તેથી હવે સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં પુદ્ગલવિશેષની પ્રરૂપણા કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" नेरइया णं भंते ! किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला ?" હે ભગવન્ ! નારકોનાં પુદ્ગલો આત્ર હોય છે, કે અનાત્ર હોય છે ? (જે પુદ્ગલો દુઃખોથી રક્ષા કરનારા અને સુખઉત્પન્ન કરનારાં હોય છે, તેમને 'આત્રપુદ્ગલો' કહે છે. દુઃખકારક પુદ્ગલોને અનાત્ર પુદ્ગલો કહે છે) અથવા નારકોનાં પુદ્ગલો સુખકારક હોય છે, કે અનાપ્ત (એકાન્ત રૂપે અહિતકારક) હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! णो अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला" હે ગૌતમ ! નારકોનાં પુદ્ગલ સુખકારક અથવા આપ્ત-એકાન્તતઃ હિતવિધાયક હોતાં નથી, પરન્તુ અનાત્ર-દુઃખકારક, અથવા અનાપ્ત-અહિતકારક જ હોય છે.

भंते ! अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराणां किम् आत्राः सुखकारकाः, आप्ता वा-एकान्तहिताः पुद्गला भवन्ति ? किं वा अनात्राः-दुःखकारकाः अनाप्ताः वा एकान्ताहिताः, पुद्गला भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! अत्ता पोग्गला, णो अणत्ता पोग्गला । एवं जाव थणियकुमाराणं' हे गौतम ! असुरकुमाराणाम्-आत्राः-सुखकारकाः, आप्ता वा एकान्तहिताः, पुद्गला भवन्ति, नो अनात्राः दुःखकारकाः, अनाप्ता वा-एकान्ताहिताः, पुद्गला भवन्ति, एवं-रीत्या, यावत्-नागकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानाम् आत्राः सुखकारकाः, आप्ता, वा-एकान्त हिताः पुद्गला भवन्ति, नो अनात्राः-दुःखकारकाः, अनाप्ता वा-एकान्ताहिताः पुद्गला भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'असुरकुमाराणं भंते ! किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला' हे भदन्त ! असुरकुमार देवों के जो पुद्गल होते हैं-वे क्या सुखकारक या एकान्तः हितविधायक पुद्गल होते हैं ? किंवा-अनात्र-दुःखकारक या एकान्तः अहितविधायक पुद्गल होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अत्ता पोग्गला, णो अणत्ता पोग्गला, एवं जाव थणियकुमाराणं' हे गौतम ! असुरकुमारदेवों के जो पुद्गल होते हैं-वे आत्र-सुखकारक ही होते हैं-अथवा-आप्त-एकान्तहितविधायक ही होते हैं, अनात्र-दुःखकारक या अनाप्त-एकान्ततः अहित विधायक नहीं होते हैं। इसी प्रकार का कथन यावत्-नागकुमार से लेकर स्तनितकुमारतक के देवों के भी जानना चाहिये-अर्थात् इनदेवों के भी जो पुद्गल होते हैं वे सुखकारक या एकान्ततः हितविधायक ही होते हैं, दुःखकारक या एकान्ततः अहितविधायक नहीं होते हैं।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"असुरकुमाराणं भंते ! किं अत्ता पोग्गला, अणत्ता पोग्गला ?" હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવોનાં જે પુદ્ગલો હોય છે, તે શું સુખકારક અથવા એકાન્તતઃ હિતકારક હોય છે ? કે દુઃખકારક અથવા એકાન્તતઃ અહિતકારક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! अत्ता पोग्गला, णो अणत्ता पोग्गला, एवं जाव थणियकुमाराणं" હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોનાં પુદ્ગલ આત્ર (સુખકારક) અથવા આપ્ત (હિતકારક) જ હોય છે, અનાત્ર (દુઃખકારક) અથવા અનાપ્ત (એકાન્તતઃ અહિતકારક) હોતાં નથી. એવું જ કથન નાગકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના દેવોનાં પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એટલે કે તે દેવોનાં પુદ્ગલો પણ સુખકારક અથવા એકાન્તતઃ હિતકારક જ હોય છે, દુઃખકારક અથવા અહિતકાર હોતાં નથી.

पुच्छा' हे भदन्त! पृथिवीकायिकानां किम् आत्राः-सुखकारकाः, आप्ता वा-एकान्तहिताः पुद्गला भवन्ति? किंवा अनात्राः-दुःखकारकाः, अनाप्ता वा-एकान्ताहिताः पुद्गला भवन्ति। भगवानाह-' गोयमा! अत्तावि पोग्गला अणत्ता वि पोग्गला, एवं जाव मणुस्साणं' हे गौतम! पृथिवीकायिकानाम् आत्रा अपि-सुखकारका अपि, आप्ता अपि वा-एकान्तहिता अपि, पुद्गला भवन्ति, अनात्रा अपि-दुःखकारका अपि, अनाप्ता अपि वा-एकान्ताहिता अपि, पुद्गला भवन्ति, एवं रीत्या, यावत्-अप्कायिकानां, तेजस्कायिकानां, वायुकायिकानाम्, वनस्पतिकायिकानाम्, एकेन्द्रियाणाम्, द्वीन्द्रियाणाम्, त्रीन्द्रियाणाम्, चतुरिन्द्रियाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्, मनुष्याणां च आत्रा अपि-सुखकारका अपि,

---

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुढविकाइयाणं पुच्छा' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीवों के जो पुद्गल होते हैं वे क्या सुखकारक या एकान्तहितविधायक ही होते हैं? या दुःखकारक अथवा-एकान्त अहितविधायक होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! अत्ता वि पोग्गला, अणत्ता वि पोग्गला वि' हे गौतम! पृथिवीकायिक जीवों के आत्र भी-सुखकारक या एकान्तहिकारक भी पुद्गल होते हैं और अनात्र-दुःखकारक या एकान्त अहितविधायक भी पुद्गल होते हैं। इसी प्रकार का कथन यावत्-अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय जीवों के संबंध में, तथा द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों के संबंध में पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों के संबंध में और मनुष्यों के संबंध में भी जानना चाहिये अर्थात् इन सब जीवों के-

---

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"पुढविकाइयाणं पुच्छा" હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક જીવોનાં જે પુદ્ગલો હોય છે, તે શું સુખકારક કે એકાન્તતઃ હિતવિધાયક હોય છે? કે દુઃખકારક અથવા એકાન્તતઃ અહિતવિધાયક હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! अत्ता वि पोग्गला, अणत्ता वि पोग्गला" હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક જીવોનાં પુદ્ગલો આત્ર (સુખકારક) અથવા એકાન્ત હિતકારક) પણ હોય છે, અને અનાત્ર (દુઃખકારક અથવા એકાન્તતઃ અહિતકારક) પણ હોય છે. એવું જ કથન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં, તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ... જીવોના સંબંધમાં પણ

आप्ता अपि-एकान्तहिता अपि, पुद्गला भवन्ति, अनाप्ता अपि-दुःखकारका अपि, अनाप्ता अपि वा एकान्ताहिता अपि पुद्गला भवन्ति। 'वाणमंतरजोइसिय-वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं' वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकानां यथा असुरकुमाराणाम् आप्ताः सुखकारका एव, नो अनाप्ताः-दुःखकारकाः पुद्गला भवन्ति, गौतमः पृच्छति-' नेरयियाणं भंते! किं इट्ठा पोग्गला, अणिट्ठा पोग्गला? हे भदन्त! नैरइकाणां किम् इष्टाः-इष्टजनकाः पुद्गला भवन्ति? किं वा अनिष्टाः-अनिष्टजनकाः पुद्गला भवन्ति? भगवानाह-' गोयमा! नो इट्ठा पोग्गला, अणिट्ठा पोग्गला' हे गौतम! नैरयिकाणां नो इष्टाः-इष्टजनकाः पुद्गला भवन्ति, अपितु अनिष्टाः-अनिष्टजनकाः पुद्गला भवन्ति, ' जहा अत्ता भणिया, एवं इट्ठा

जो पुद्गल होते हैं-वे आत्र-सुखकारक या एकान्तहितकारक भी होते हैं और अनात्र-दुःखकारक या एकान्तअहितकारक भी होते हैं। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं' वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक इनके जो पुद्गल होते हैं-वे असुरकुमारों के पुद्गल के जैसा सुखकारक या एकान्तहितकारक ही होते हैं; दुःख-कारक या एकान्त अहित कारक नहीं होते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'नेरइयाणं भंते! किं इट्ठा पोग्गला' अणिट्ठा पोग्गला' हे भदन्त! नैरयिकों के जो पुद्गल होते हैं वे क्या उनके इष्टजनक होते हैं? किं वा-अनिष्ट जनक होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! नो इट्ठा पोग्गला, अनिट्ठा पोग्गला' हे गौतम! नैरयिकों के जो पुद्गल होते हैं वे उनके इष्टजनक

સમજવું. એટલે કે આ બધાં જીવોનાં પુદ્ગલો આત્ર પણ હોય છે અને અનાત્ર પણ હોય છે. "वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं" વાનવ્યંતરો, જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોનાં પુદ્ગલો, અસુરકુમારોનાં પુદ્ગલોની જેમ સુખકારક અથવા એકાન્તતઃ હિતકારક જ હોય છે. તેમનાં પુદ્ગલો દુઃખકારક અથવા એકાન્તતઃ અહિતકારક હોતાં નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"नेरइयाणं भंते! किं इट्ठा पोग्गला, अणिट्ठा पोग्गला?" હે ભગવન્! નારકોનાં જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ શું તેમને માટે ઇષ્ટજનક હોય છે, કે અનિષ્ટજનક હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! नो इट्ठा पोग्गला, अनिट्ठा पोग्गला" હે ગૌતમ! નારકોનાં જે પુદ્ગલો હોય છે, તે તેમને માટે ઇષ્ટજનક હોતાં નથી, પરન્તુ અનિષ્ટજનક જ હોય છે. "जहा अत्ता भणिया, एवं इट्ठा वि,

वि, कंता वि, पिया वि, मणुन्ना वि, मणामा वि भाणियव्वा, एए पंचदंडगा' यथा-आत्राः, आप्ता वा भणिताः-प्रतिपादिताः एवं-तथैव इष्टा अपि, कान्ता अपि, प्रिया अपि, मनोज्ञा अपि, मनोऽमा अपि पुद्गलाः-पुद्गलविषयकवक्तव्यता भणितव्याः-प्रतिपत्तव्याः, एते आत्रे-ष्टकान्त-प्रिय-मनोज्ञपुद्गलविषयकाः पञ्चदण्डकाः अभिलापका भवन्ति इत्यवसेयम्, पुद्गलप्रस्तावाद् गौतमस्तत्सम्बन्धि प्रश्नान्तरं पृच्छति-'देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खेरूवसहस्सं विउव्वित्ता पभूभासा सहस्सं भासित्तए?' हेभदन्त! देवः खलु महर्द्धिकः यावत्-महाद्युतिकः, महाबलः, महायशाः, महासौख्यो रूपसहस्रं विकुर्वित्वा-वैक्रियकरणेन निष्पाद्य, किं भाषासहस्रं भाषितुं-वक्तुं प्रभुः-समर्थो भवति? भगवानाह-

---

नहीं होते हैं, किन्तु अनिष्टजनक होते हैं। 'जहा अत्ता भणिया, एवं इट्ठा वि, कंता वि, पिया वि, मणुन्ना वि, मणामा वि भाणियव्वा, एए पंच दंडगा' जैसा कथन आत्र या आप्त पुद्गलों के संबंध में किया जा चुका है, वैसा ही कथन इष्ट, कान्त, प्रिय, मनोज्ञ एवं मनोम पुद्गलों के सम्बन्ध में भी करना चाहिये इस प्रकार से आत्र, इष्ट, कान्त, प्रिय, मनोज्ञ पुद्गलविषयक पांच अभिलाप हो जाते हैं,

अब गौतम पुद्गल के प्रकरण को लेकर तत्संबंधी अन्य प्रश्न को इस प्रकार से पूछते हैं-'देवे णं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे रूवसहस्सं विउव्वित्ता पभू भासासहस्सं भासित्तए' हे भदन्त! महर्द्धिक यावत् महाद्युतिक, महाबलिष्ठ, महायशस्वी, एवं महासौख्यशाली देव एक हजार रूपों की विकुर्वणा करके-वैक्रियशक्ति द्वारा निष्पत्ति करके क्या एक हजार भाषा को बोल सकता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-

---

कंता वि, पिया वि, मणुन्ना वि, मणामा वि भाणियव्वा, एए पंच दंडगा" જેવું કથન આત્ર (સુખકારક) અથવા આપ્ત (હિતવિધાયક) પુદ્ગલોના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ અને મનોમ પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ આ પ્રમાણે ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ અને મનોમ પુદ્ગલવિષયક પાંચ અભિલાપ થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પુદ્ગલવિષયક અન્ય પ્રશ્નો મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે-"देवेणं भंते! महिड्ढिए जाव महासोक्खे रूवसहस्सं विउव्वित्ता पभू भासासहस्सं भासित्तए?" હે ભગવન્! મહર્દ્ધિક, મહાદ્યતિક, મહાબલિષ્ઠ, મહાયશસ્વી અને મહાસુખસંપન્ન દેવ એક હજાર રૂપોની વિકુર્વણા કરીને-શું એક હજાર ભાષાઓ બોલી શકે છે ખરો?

'हंता, पभू' हे गौतम ! हन्त–सत्यम् , देवः खलु वैक्रियलब्धिसम्पन्नो रूपसहस्रं विकुर्वित्वा भाषा सहस्रं भाषितुं प्रभुः–समर्थो भवति। गौतमः पृच्छति–'सा णं भंते ! किं एगा भासा, भासासहस्सं ?' हे भदन्त ! सा खलु उच्यमाना भाषा किम् एका भाषा भवति, किं वा भाषासहस्रं भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! एगा णं सा भासा, णो खलु तं भासासहस्सं' हे गौतम ! एका खलु सा उच्यमाना भाषा भवति, जीवस्य एकत्वेन एकस्यैव उपयोगस्य सम्भवात् , एकस्यहि जीवस्य एकदा एक एवोपयोग इष्यते, ततश्च यदा खलु जीवः सत्याद्येकतरस्यां भाषायां प्रवृत्तो भवति तदा नान्यस्यां प्रवर्तते इत्येकैव भाषा भवति नो खलु सा भाषा भाषासहस्रं भवतीति भावः ॥ सू०२ ॥

'हंता पभू' हां गौतम ! वैक्रियलब्धिसंपन्न देव एक हजार रूपों की विकुर्वणा करके एक हजार भाषा को बोलसकता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–सा णं भंते ! किं एगा भासा, भासासहस्सं' हे भदन्त ! बोली जाती वह भाषा क्या एक भाषा होती है, किं वा–एक हजार भाषा होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! एगा णं सा भासा, णो खलु तं भासासहस्सं' हे गौतम ! बोली जाती वह भाषा एक भाषा होती है हजार भाषा नहीं होती है। तात्पर्य कहने का ऐसा है–जीव एक है और उपयोग भी एक ही है एककाल में एक जीव के एक ही उपयोग माना गया है अतः जब जीव सत्य आदि किसी एक भाषा में प्रवृत्त होता है, तब वह उस समय

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" हंता, पभू " હા, ગૌતમ ! વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન દેવ હજાર રૂપોની વિકુર્વણા કરીને એક હજાર ભાષા બોલી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" सा णं भंते ! किं एगा भासा, भासासहस्सं ?" હે ભગવન્ ! બોલવામાં આવતી તે ભાષા શું એક ભાષા રૂપ હોય છે, કે હજાર ભાષા રૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! एगाणं सा भासा, णो खलु तं भासासहस्सं " હે ગૌતમ ! બોલવામાં આવતી તે ભાષા એક ભાષા રૂપ જ હોય છે, હજાર ભાષા રૂપ હોતી નથી. આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે– જીવ એક છે અને ઉપયોગ પણ એક જ છે. એક કાલે એક જીવમાં એક જ ઉપયોગનો સદ્‌ભાવ હોઈ શકે છે. તેથી જ્યારે જીવ સત્ય આદિ કોઈ એક ભાષામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે એજ સમયે તે અન્ય ભાષામાં પ્રવૃત્ત

सूर्यप्रभाविशेषवक्तव्यता।

मूलम्-तेणं कालेणं, तेणं समएणं, भगवं गोयमे अचिरुग्गयं बालसूरियं जासुमणाकुसुमपुंजप्पकासं लोहितगं पासइ पासित्ता जायसड्ढे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, जाव नमंसित्ता, जाव एवं वयासी-किमिदं भंते! सूरिए, किमिदं भंते! सूरियस्स अट्ठे? गोयमा! सुभे सूरिए, सुभे सूरियस्स अट्ठे, किमिदं भंते! सूरिए किमिदं भंते! सूरियस्स पभा, एवं चेव, एवं छाया, एवं लेस्सा"॥सू०३॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये भगवान् गौतमः अचिरोद्गतं बालसूर्यं जासुमनाः कुसुमपुञ्जप्रकाशं लोहितकं पश्यति, दृष्ट्वा जातश्रद्धो यावत् समुत्पन्न कुतूहलो यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, यावत्-नमस्यित्वा-यावत्-एवम् अवादीत् कोऽयं भदन्त! सूर्यः, कोऽयं भदन्त! सूर्यस्य अर्थः? गौतम! शुभः सूर्यः, शुभः सूर्यस्य अर्थः कोऽयं भदन्त! सूर्यः, केयं भदन्त! सूर्यस्य प्रभा, एवमेव, एवं छाया, एवं लेश्या॥ सू० ३॥

टीका—पुद्गलाधिकारात् सूर्यसम्बन्धिविशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे अचिरुग्गयं

अन्य भाषा में प्रवृत्त नहीं होता है इसलिये वह एक ही भाषा होती है, हजारभाषारूप वह नहीं होती है ॥सू०२॥

सूर्यप्रभाविशेषवक्तव्यता

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

टीकार्थ-पुद्गलाधिकार को लेकर सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा सूर्यसंबंधी विशेषवक्तव्यता का कथन किया है-'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं

થતો નથી. તેથી તે ભાષા એક જ ભાષા રૂપ હોય છે, હજાર ભાષા રૂપ તે હોતી નથી. ॥સૂ૦૨॥

-સૂર્યપ્રભાવિશેષ વક્તવ્યતા-

"તેણં કાલેણં તેણં સમએણં" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પુદ્ગલોનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સૂર્યસંબંધી વિશેષ વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે-"તેણં કાલેણં તેણં

बालसूरियं जासुमणाकुसुमपुंजप्पकासं लोहितगं पासइ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये भगवान् गौतमः अचिरोद्गतं-सद्यः उदितम्-उदितमात्रमित्यर्थः, अतएवाह-बालसूर्यम् जासुमनाकुसुमपुञ्जप्रकाशम्-जासुमना नामरक्तपुष्पपुञ्जसदृश-प्रकाशम् अतएव-लोहितकम्-अत्यन्तरक्तम् बालसूर्यमितिपूर्वेण सम्बन्धः, पश्यति 'पासित्ता जायसड्ढे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले' दृष्ट्वा तादृशं बालसूर्यं विलोक्य जात-श्रद्धः-समुत्पन्नश्रद्धावान् यावत् समुत्पन्नकुतूहलः 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, जाव नमंसित्ता जाव एवं वयासी' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, यावत्-तत्रैव उपागत्य, वन्दते नमस्यति वन्दित्वा. नमस्यित्वा, यावत्-विनयेन पर्युपासीनः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवा-

---

गोयमे अचिरुग्गयं बालसूरियं जासुमणा कुसुमपुंजप्पकासं लोहितगं पासइ' उसकाल और उस समय में भगवान् गौतम ने जासुमणाकुसुम के पुंज जैसा लोहितसूर्य देखा-जिसे उदित हुए बहुत समय नहीं हुआ था अर्थात् उदित होते ही सूर्य लोहित (लाल) रहता है बाद में नहीं-तात्पर्य कहने का यही है कि बालसूर्य गौतम ने देखा-'पासित्ता जायसड्ढे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले' देखते ही उन्हें बडा कुतूहल हुआ इस कुतूहल की निवृत्ति भगवान् से ही हो सकती है ऐसे उनके चित्त में श्रद्धा तो थी ही सो वे 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे-वहां पर गये वहां जाकर उन्होंने श्रमण भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना-नमस्कार कर फिर वे बडे विनय के साथ प्रभु से इस प्रकार पूछने लगे

समएणं भगवं गोयमे अचिरुग्गयं बालसूरियं जासुमणाकुसुमपुंजप्पकासं लोहितं पासइ" તે કાળે અને તે સમયે, ભગવાન ગૌતમે જાસુમણાકુસુમના પુંજ જેવા લોહિત (આરકત) સૂર્યને દેખ્યો. (જેનો ઉદય થયાને વધારે સમય ન હોય એવો સૂર્ય અથવા ઉગતો સૂર્ય લાલ હોય છે.) આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ગૌતમ સ્વામીએ બાલસૂર્યને જોયો.

"पासित्ता जायसड्ढे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले" લાલ રંગના બાલસૂર્યને જોતાં જ તેમને ખૂબ જ કુતૂહલ થયું. તેમને એવી શ્રદ્ધા હતી કે આ કુતૂહલનું નિવારણ મહાવીર પ્રભુ જ કરી શકશે, તેથી "जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા, ત્યાં ગયા. ત્યાં જઇને તેમણે તેમને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં. વંદણાનમસ્કાર કરીને ખૂબ જ વિનયપૂર્વક તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે

दीत्-'किमिदं भंते ! सूरिए, किमिदं भंते सूरियस्स अट्ठे ?' हे भदन्त ! कोऽयं पुरो दृश्यमानः सूर्यो वर्तते ? किं स्वरूपमिदं सूर्यवस्तु वर्तते, हे भदन्त ! कोऽयं सूर्यशब्दस्य अर्थश्च वर्तते ? भगवानाह-'गोयमा ! सुभे सूरिए, सुभे सूरियस्स अट्ठे' हे गौतम ! शुभः सूर्यः शुभस्वरूपं सूर्यवस्तु वर्तते सूर्यविमानपृथिवीकायिकानामातपाभिधानपुण्यप्रकृत्युदयवर्तित्वात्, लोके प्रशस्ततया प्रसिद्धत्वाच्च, ज्योतिश्चक्रकेन्द्रत्वाच्च, एवं शुभः सूर्यशब्दार्थो वर्तते-सूरेभ्यः-क्षमातपोदानयुद्धादिवीरेभ्यो हितः, सूरेषु वा साधुः सूर्यः 'तस्मै हितम्' 'तत्र साधुः' इत्यन्यतरसूत्रेण यत्प्रत्यये सूर्यशब्दस्य व्युत्पादितत्वात्, गौतमः पुनः पृच्छति-

---

'किमिदं भंते ! सूरिए, किमिदं भंते ! सूरियस्स अट्ठे' हे भदन्त ! यह आगे दिखलाई देता सूर्य क्या पदार्थ है और सूर्य इस शब्द का अर्थ क्या है ? इसके उत्तर में प्रभुने कहा-गोयमा ! सुभे सूरिए सुभे सूरियस्स अट्ठे' हे गौतम ! आगे दिखलाइ देता यह सूर्य एक शुभ स्वरूपवाला पदार्थ है क्यों कि सूर्य के विमान पृथिवीकायिक होते हैं और इन पृथिवी कायिकों के आतप नामकी पुण्यप्रकृति का उदय होता है तथा लोक में सूर्य प्रशस्तरूप से प्रसिद्ध है एवं यह सूर्य ज्योतिश्चक्र का केन्द्र है तथा सूर्यशब्द का अर्थ भी शुभ है "सूरेभ्यो" हितः सूर्यः इस व्युत्पत्ति के अनुसार जो क्षमा, तप, दान, युद्ध आदि में शूरवीरों के लिये हितकारक होता है वह सूर्य है। अथवा शूरों में जो साधु हो वह सूर्य है "तस्म हितम्" "तत्र साधु" इनमें से किसी एक सूत्र से यत् प्रत्यय करने पर सूर्यशब्द बन जाता है।

પ્રશ્ન પૂછયો-"किमिदं भंते ! सूरिए, किमिदं भंते ! सुरियस्स अट्ठे" હે ભગવન્ ! આ સામે દેખાતો સૂર્ય કયો પદાર્થ છે ? અને "સૂર્ય" આ શબ્દનો શો અર્થ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा ! सुभे सूरिए, सुभे सूरियस्स अट्ठे" હે ગૌતમ ! સામે દેખાતો સૂર્ય એક શુભ સ્વરૂપવાળો પદાર્થ છે, કારણ કે સૂર્યનાં વિમાન પૃથ્વીકાયિક હોય છે અને આ પૃથ્વીકાયિકોમાં આતપ નામની પુણ્યપ્રકૃતિનો ઉદય હોય છે, તથા લોકમાં સૂર્ય પ્રશસ્ત રૂપે પ્રસિદ્ધ છે, તથા આ સૂર્ય જ્યોતિશ્ચક્રના કેન્દ્રરૂપ છે. સૂર્ય શબ્દનો અર્થ પણ શુભ છે "सूरेभ्यो हितः" આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર જે ક્ષમા, તપ, દાન, યુદ્ધ આદિમા શૂરવીરોને માટે હિતકારક હોય છે, તે સૂર્ય છે. અથવા શૂરોમાં જે સાધુ હોય તે સૂર્ય છે. "तस्मै हितम्" "तत्र साधु" આ બન્નેમાંથી કોઈ પણ સૂત્રથી "यत्" પ્રત્યય લગાડવાથી 'સૂર્ય' શબ્દ બને છે.

'किमिदं भंते! सूरिए, किमिदं भंते! सूरियस्स पभा?' हे भदन्त! कोऽयं सूर्यः? किं स्वरूपमिदं सूर्यवस्तु वर्तते? हे भदन्त! केयं च सूर्यस्य प्रभा? किं स्वरूपा इयं सूर्यप्रभा वर्तते? इति प्रश्नः। भगवानाह–'एवं चेव, एवं छाया, एवं लेस्सा' हे गौतम! एवमेव–पूर्वोक्तरीत्यैव शुभः खलु सूर्यो वर्तते, शुभा च सूर्यस्य प्रभा वर्तते उक्तयुक्तेः, एवं–तथैव सूर्यस्य छायाऽपि–कान्तिरपि शुभैव वर्तते, एवं–तथैव, सूर्यस्य लेश्याऽपि–तेजोलेश्याऽपि शुभैव वर्तते, इतिभावः ॥सू० ३॥

श्रमणविशेषवक्तव्यता।

मूलम्–"जे इमे भंते! अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति, एतेणं कस्स तेयलेस्सं वीइवयंति? गोयमा! मासपरियाए समणे निग्गंथे वाणमंतराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, दुमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, एवं एएणं अभिलावेणं तिमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरकुमाराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, चउम्मास परियाए सगहनक्खत्ततारारूवाणं जोइसियाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, पंचमासपरियाए य सचंदिमसूरियाणं जोइसिंदाणं

अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं–'किमियं भंते! सूरिए, किमिदं भंते! सूरियस्स पभा' हे भदन्त! यह सूर्यरूप वस्तु क्या है और सूर्य की प्रभा क्या है? इस के उत्तरमें प्रभु कहते हैं–'एवं चेव, एवं छाया, एवं लेस्सा' हे गौतम ऊपर कहे अनुसार सूर्य यह एक शुभ पदार्थ है और सूर्य की प्रभा भी शुभरूप है इसी प्रकार सूर्य की कान्ति भी शुभ ही है और सूर्य की तेजोलेश्या भी शुभ ही है ॥सू०३॥

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"किमिदं भंते! सूरिए, किमिदं भंते! सूरियस्स पभा?" હે ભગવન્! આ સૂર્યરૂપ વસ્તુ શું છે, અને સૂર્યની પ્રભા શું છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"एवं चेव, छाया, एवं लेस्सा" હે ગૌતમ! ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સૂર્ય એક શુભ પદાર્થ છે. સૂર્યની પ્રભા પણ શુભરૂપ છે. આ પ્રકારે સૂર્યની કાન્તિ પણ શુભ જ અને સૂર્યની તેજોલેશ્યા પણ શુભ જ છે. ॥સૂ૦૩॥

जोइसरायाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, छम्मासपरियाए समणे सोहम्मीसाणाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ सत्तमासपरियाए सणंकुमारमाहिंदाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, अट्ठमासपरियाए बंभलोगलंतगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, नवमासपरियाए समणे महासुक्कसहस्साराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, दसमासपरियाए आणयपाणय आरणच्चुयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, एक्कारसमासपरियाए गेवेज्जगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, बारसमासपरियाए समणे निग्गंथे अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ, तेण परं सुक्के सुक्काभिजाए भवित्ता तओ पच्छा सिज्झइ जाव अंतं करेइ, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ४॥

चउद्दसमे नवमो उद्देसो ॥१४-९॥

छाया—ये इमे भदन्त! आर्यतया श्रमणाः निर्ग्रन्थाः विहरन्ति, एते खलु कस्य तेजोलेश्यां व्यतिव्रजन्ति? गौतम! मासपर्यायः श्रमणः निर्ग्रन्थः वानव्यन्तराणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, द्विमासपर्यायः श्रमणः निर्ग्रन्थः असुरेन्द्रवर्जितानाम् भवनवासिनाम् देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, एवम् एतेन अभिलापेन त्रिमासपर्यायः श्रमणः निर्ग्रन्थः असुरकुमाराणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, चतुर्मासपर्यायः सग्रहनक्षत्रताराारूपाणां ज्योतिषिकाणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, पञ्चमासपर्यायश्च सचन्द्रमः सूर्याणां ज्योतिषिकेन्द्राणाम्, ज्योतिषिकराजानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, षण्मासपर्यायः श्रमणः सौधर्मेशानानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, सप्तमासपर्यायः सनत्कुमारमाहेन्द्राणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, अष्टमासपर्यायः ब्रह्मलोकलान्तकानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, नवमासपर्यायः श्रमणः महाशुक्रसहस्राराणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, दशमासपर्यायः आनतप्राणताऽऽरणाच्युतानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, एकादशमासपर्यायाः ग्रैवेयकाणां देवानां तेजोलेश्यां व्यति-

व्रजति, द्वादशमासपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः अनुत्तरौपपातिकानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, तेन परं शुक्लः शुक्लाभिजातो भूत्वा ततः पश्चात् सिध्यति, यावत्-अन्तं करोति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद् विहरति ॥ सू० ४ ॥

चतुर्दशशतके नवमोद्देशकः ॥१४-९॥

टीका—लेश्याप्रस्तावात् तत्सम्बन्धि विशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-जे इमे भंते ! इत्यादि । 'जे इमे भंते ! अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरन्ति' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! ये खलु इमे प्रत्यक्षतया दृश्यमानाः आर्यतया-श्रेष्ठतया पापकर्मबहिर्भूततया विद्यमानाः श्रमणा निर्ग्रन्था विहरन्ति-तिष्ठन्ति, 'एएणं कस्स तेयलेस्सं वीइवयंति ?' एते खलु उपर्युक्ताः श्रमणा निर्ग्रन्थाः कस्य तेजोलेश्यां सुखासिकां व्यतिव्रजंति-व्यतिक्रामन्ति ? एतेषां श्रमणानां सुखं केषां सुखापेक्षया अधिकं विशिष्टं वा वर्तते ? इति प्रश्नः प्रकृते तेजोलेश्या शब्देन प्रशस्तलेश्याया विवक्षितत्वात्, तस्याश्च सुखासिका हेतुत्वेन कारणे कार्योपचारात् तेजोलेश्या-

---

श्रमणविशेष वक्तव्यता—

'जे इमे भंते ! अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति' इत्यादि ।

टीकार्थ-लेश्या के प्रकरण को लेकर तत्संबंधी विशेषवक्तव्यता की प्ररूपणा सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा की है-इसमें गौतम ने प्रभु से पूछा है-'जे इमे भंते ! अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति' जो ये प्रत्यक्ष दिखते हुए श्रमण निर्ग्रन्थ पापकर्म से बहिर्भूत बने हुए हैं 'एएणं कस्स तेयलेस्सं वीइवयंति' सो ये किसकी तेजोलेश्या का-सुखासिका का-व्यतिक्रमण करते हैं ? अर्थात् इन श्रमण निर्ग्रन्थों का जो सुख है वह किनके सुख की अपेक्षा अधिक अथवा विशिष्ट है ? प्रकृत में तेजोलेश्यापद से प्रशस्तलेश्या विवक्षित हुई है, वह तेजोलेश्या

—શ્રમણુવિશેષ વક્તવ્યતા—

"जे इमे भंते ! अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ–આની પહેલાનાં સૂત્રમાં લેશ્યાની વાત કરવામાં આવી છે. સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા લેશ્યાવિષયક વિશેષ વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરે છે–

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"जे इमे भंते ! अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति" જે આ પ્રત્યક્ષ દેખાતાં શ્રમણુનિર્ગ્રંથો પાપકર્મથી નિવૃત્ત થઇ ગયેલા છે, "एएणं कस्स तेयलेस्सं वीइवयंति" તેઓ તેજોલેશ્યાનું (સુખાસિકાનું) વ્યતિક્રમણ કરે છે ? એટલે કે આ શ્રમણુનિર્ગ્રંથોનું જે સુખ છે, તે કોના સુખ કરતાં અધિક અથવા વિશિષ્ટ છે ? અહીં તેજોલેશ્યા પદ દ્વારા પ્રશસ્તલેશ્યા ગ્રહણ થઈ છે. તે તેજોલેશ્યા સુખાસિકાના

पदेन सुखासिका प्रतिपादिता भवति। भगवानाह–' गोयमा ! मासपरियाए समणे निग्गंथे वाणमंतराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ ' हे गौतम ! मासपर्यायः एकमासिकदीक्षापर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः वानव्यन्तराणां देवानां तेजोलेश्यां–सुखासिकां व्यतिव्रजति–व्यतिक्रामति, ' दुमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ ' द्विमासपर्यायः–मासद्वयकालिकदीक्षापर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः असुरेन्द्रवर्जितानां–चमरेन्द्रबलीन्द्रभिन्नानां भवनवासिनां तेजोलेश्यां–सुखासिकां व्यतिव्रजति 'एवं एएणं अभिलावेणं तिमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरकुमाराणं देवाणं तेयलेस्से वीइवयइ ' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन–उपर्युक्तेन अभिलापेन–आलापकक्रमेण, त्रिमासपर्यायः–त्रैमासिक

सुखासिका की हेतु होती है, इसलिये कारण में कार्य के उपचार से तेजोलेश्या पद से सुखासिका का प्रतिपादन किया गया है। उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! मासपरियाए समणे निग्गंथे वाणमंतराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' हे गौतम ! जिसे संयम धारण किये अभी एक ही मास हुआ है ऐसा श्रमण निर्ग्रन्थ वानव्यन्तर देवों की तेजोलेश्या का–व्यतिक्रमण करता है 'दुमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' जिसे संयम धारण किये अभी दो ही मास हुए हैं ऐसा श्रमण निर्ग्रन्थ चमरेन्द्र बलीन्द्रभिन्न भवनवासीदेवों की तेजोलेश्या–सुखासिका का व्यतिक्रमण करता है 'एएणं अभिलावेणं तिमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरकुमाराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' पूर्वोक्त रीति से कहे गये इस अभि-

---

કારણ રૂપ હોય છે, તે કારણે, કારણમાં કાર્યના ઉપચારની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યા પદ વડે સુખાસિકાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! मासपरियाए समणे निग्गंथे वाणमंतराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ " હે ગૌતમ ! જેને સંયમ ધારણ કર્યાને એક જ માસ પૂરો થયો છે, એવો શ્રમણનિર્ગ્રંથ વાનવ્યંતર દેવોની તેજોલેશ્યાનું (સુખાસિકાનું) વ્યતિક્રમણ કરે છે. " दुमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ " જેને સંયમ ધારણ કર્યાને બે માસનો સમય પૂરો થઈ ગયો છે, એવા શ્રમણનિર્ગ્રંથ ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર સિવાયના ભવનવાસી દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. " एएणं अभिलावेणं तिमासपरियाए समणे निग्गंथे असुरकुमाराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ " પૂર્વોક્ત પદ્ધતિથી કથિત અભિલાપ દ્વારા–આલા-

दीक्षापर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः असुरकुमाराणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति 'चउम्मासपरियाए सग्गहनक्खत्ततारारूवाणं जोइसियाणं देवाणं तेउलेस्सं वीइवयइ' चतुर्मासपर्यायः–चतुर्मासिकदीक्षापर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः सग्रहनक्षत्र-तारारूपाणां ज्योतिषिकाणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति 'पंचमासपरियाए य सचंदिमसूरियाणं जोइसिंदाणं जोइसरायाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' पञ्चमास-पर्यायश्च–पञ्चमासिकदीक्षापर्यायश्च श्रमणो निर्ग्रन्थः सचन्द्रमः सूर्याणां ज्योतिषि-केन्द्राणां ज्योतिषकराजानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति। 'छम्मासपरियाए समणे सोहम्मीसाणाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' षण्मासपर्यायः–षाण्मासिक-दीक्षापर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः सौधर्मेशानानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति;

लाप द्वारा–आलापकक्रम द्वारा–तीन मास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण निर्ग्रन्थ असुरकुमारदेवों की तेजोलेश्या–सुखासिका का व्यतिक्रमण करता है ऐसा जानना चाहिये तथा–'चाउम्मास–परियाए सग्गहनक्ख-त्ततारारूवाणं जोइसियाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' इसी प्रकार चारमास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण निर्ग्रन्थ ग्रहगण, नक्षत्र, तारारूप ज्योतिषिक देवों की तेजोलेश्या का व्यतिक्रमण करता है। 'पंचमास-परियाए य सचंदिमसूरियाणं जोइसिंदाणं जोइसरायाणं तेयलेस्सं वीइ-वयइ' पांचमास की दीक्षापर्यायवाला निर्ग्रन्थ चन्द्रसूर्य जो ज्योतिषिक इन्द्र और ज्योतिषिक राजा हैं इनकी तेजोलेश्या का व्यतिक्रमण करता है। 'छम्मासपरियाए समणे सोहम्मीसाणाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' इसी प्रकार जिसे दीक्षापर्याय धारणकिये हुए अभी ६ मास व्यतीत हुए हैं ऐसे श्रमण निर्ग्रन्थ की जो तेजोलेश्या होती है वह सौधर्म

પક ક્રમ દ્વારા ત્રણ માસની દીક્ષા પર્યાયવાળાં શ્રમણ નિર્ગ્રંથ અસુરકુમાર દેવોની તેજોલેશ્યાનું (સુખાસિકાનું) વ્યતિક્રમણ કરે છે, એવું સમજવું જોઈએ. તથા "चाउम्मासपरियाए सग्गहनक्खत्ततारारूवाणं जोइसियाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" એજ પ્રમાણે ચાર માસની દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણ નિર્ગ્રંથ ગ્રહગણ, નક્ષત્રો અને તારાઓરૂપ જ્યોતિષિક દેવોની તેજો-લેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "पंचमासपरियाए य सचंदिमसूरियाणं जोइसिं-दाणं जोइसरायाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" પાંચ માસની દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણનિર્ગ્રંથ જ્યોતિષિકોના ઇન્દ્ર અને જ્યોતિષિકરાય ચન્દ્રસૂર્યની તેજો-લેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "छम्मासपरियाए समणे सोहम्मीसाणाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" ૭ માસની દીક્ષાપર્યાયવાળો શ્રમણનિર્ગ્રંથ સૌધર્મ

'सत्तमासपरियाए सणंकुमारमाहिंदाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' सप्तमासपर्यायः-साप्तमासिकदीक्षापर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः सनत्कुमारमाहेन्द्राणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, 'अट्ठमासपरियाए बंभलोगलंतगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' अष्टमासपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः ब्रह्मलोक लान्तकानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, 'नवमासपरियाए समणे महासुक्कसहस्साराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' नवमासपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः महाशुक्रसहस्राराणां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, 'दसमासपरियाए आणयपाणयआरणच्चुयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' दसमासपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः आनतप्राणताऽऽरणाच्युतानां देवानां तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, 'एक्कारसमासपरियाए गेवेज्ज-

ईशान देवों की तेजोलेश्या को भी व्यतिक्रमण करती है। 'सत्तमास परियाए सणंकुमारमाहिंदाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' सातमास दीक्षापर्यायवाले श्रमण निर्ग्रन्थ की तेजोलेश्या सनत्कुमारमाहेन्द्र देवों की तेजोलेश्या का व्यतिक्रमण करती है। 'अट्ठमासपरियाए बंभलोग-लंतगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' आठमास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण अनगार ब्रह्मलोक और लान्तक देवों की तेजोलेश्या का अतिक्रमण करता है। 'नवमासपरियाए समणे महासुक्कसहस्साराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' नौ मास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण निर्ग्रन्थ महाशुक्र और सहस्रार देवों की तेजोलेश्या का अतिक्रमण करता है। 'दसमासपरियाए आणयपाणय आरणच्चुयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइ-वयइ' दशमास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण निर्ग्रन्थ आनत, प्राणत,

અને ઇશાન કલ્પવાસી દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "सत्तमास परियाए सणंकुमारमाहिंदाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' સાત માસની દીક્ષા પર્યાયવાળો શ્રમણ નિગ્ર'થ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પવાલા દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "अट्ठमास-परियाए बंभलोगलंतगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" આઠ માસની દીક્ષાપર્યાયવાળો શ્રમણ નિગ્ર'થ બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પવાસી દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "नवमासपरियाए समणे महासुक्कसहस्साराणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" નવમાસની દીક્ષાપર્યાયવાળો શ્રમણનિગ્ર'થ મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પવાસી દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "दसमासपरि-याए आणयपाणय आरणच्चुयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" દસ માસની દીક્ષા-પર્યાયવાળો શ્રમણનિગ્ર'થ આણત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પવાસી

गाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' एकादशमासपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः ग्रैवेयकाणां नवानां देवानां तेजोलेश्यां-सुखासिकां व्यतिव्रजति व्यतिक्रामति, 'वारसमासपरियाए समणे निग्गंथे अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' द्वादशमासपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः अनुत्तरौपपातिकानां देवानां पञ्चानामपि तेजोलेश्यां व्यतिव्रजति, 'तेण परं सुक्के सुक्काभिजाए भवित्ता तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ' तेन परं-ततः परं तदनन्तरम्-सम्वत्सरादूर्ध्वमित्यर्थः 'सुक्केत्ति' शुक्लः-शुक्ललेश्यावान्, शुक्लाभिजातः परमशुक्लः-अत्यन्तशुद्धो-भूत्वा ततः पश्चात्-तदनन्तरं सिध्यति यावत्-बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति सर्वदुःखानामन्तं करोति। अन्ते गौतम आह-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति

आरण और अच्युत देवों की तेजोलेश्या का अतिक्रमण करता है। 'एक्कारसमासपरियाए गेवेज्जगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' ग्यारह मास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण निर्ग्रन्थ नौ ग्रैवेयक देवों की तेजोलेश्या का-सुखासिका का अतिक्रमण करता है। 'बारसमासपरियाए समणे निग्गंथे अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ' बारह मास की दीक्षापर्यायवाला श्रमण निर्ग्रन्थ पांचों अनुत्तरौपपातिक देवों की तेजोलेश्या का व्यतिक्रमण करता है। 'तेण परं सुक्के सुक्काभिजाए भवित्ता तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ' संवत्सर के बाद शुक्लेश्यावाला, परमशुक्लेश्यावाला होकर अर्थात् अत्यन्त शुद्ध होकर पीछे सिद्ध हो जाता है, यावत् बुद्ध हो जाता है, मुक्त हो जाता है, बिलकुल शान्त हो जाता है, और समस्त दुःखों का नाश कर देता है।

દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "एक्कारसमासपरियाए गेवेज्जगाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" અગિયાર માસની દીક્ષાપર્યાયવાળો શ્રમણનિર્ગ્રંથ નવગ્રૈવેયક વિમાનોના દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "बारमासपरियाए समणे निग्गंथे अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं तेयलेस्सं वीइवयइ" બાર માસની દીક્ષાપર્યાયવાળો શ્રમણનિર્ગ્રંથ પાંચે અનુત્તરૌપપાતિક વિમાનવાસી દેવોની તેજોલેશ્યાનું વ્યતિક્રમણ કરે છે. "तेण परं सुक्के सुक्काभिजाए भावेत्ता तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ" વર્ષ કરતાં વધારે દીક્ષાપર્યાયવાળો શ્રમણનિર્ગ્રંથ શુકલલેશ્યાવાળો, પરમશુકલલેશ્યાવાળો એટલે કે અત્યંત શુદ્ધ થઈને સિદ્ધ થઈ જાય છે, બુદ્ધ થઈ જાય છે, મુકત થઈ જાય છે, બિલકુલ પરિતાપ રહિત થઈ જાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરી નાખે છે,

जाव विहरइ' हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सत्यमेव इति, यावद् गौतमो विहरति-तिष्ठति ॥ सू० ४ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां चतुर्दशशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥१४-९॥

अब अन्त में गौतम प्रभु से कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य है। इस प्रकार कह कर वे गौतम बारह प्रकार के तप और १६ प्रकार के संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराज कृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौदहवें शतकका
॥ नौवां उद्देशक समाप्त ॥ १४-९ ॥

ઉદ્દેશકને અંતે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કહે છે કે-" सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ " " હે ભગવન્ ! આપનું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સર્વથા સત્ય જ છે." આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરીને, ૧૨ પ્રકારનાં તપ અને ૧૭ પ્રકારના સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા તેઓ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ।।સૂ૦૪।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત " ભગવતી સૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌદમાં શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત।।૧૪-૯।।

अथ दसमोदेशकः प्रारभ्यते–

चतुर्दशशतके दशमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

किं केवलज्ञानी छद्मस्थान् जानाति सिद्धोऽपि छद्मस्थान् जानाति, किम् किं केवलज्ञानी अवधिज्ञानिनो जानाति ? इत्यादि वक्तव्यताप्ररूपणम् , किं केवलज्ञानी भाषेत ? केवलिवत् किं सिद्धोऽपि भाषेत ? उताहो नो भाषेत ? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम् , केवलिज्ञानिवत् सिद्धः कथं न भाषेत ? इत्यादि वक्तव्यताप्ररूपणम्, किं केवलज्ञानी अक्षिणी उन्मिषेत् , अथ च निमिषेत् ? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम् , किं केवलज्ञानी रत्नप्रभां पृथिवीं जानाति ? किं सिद्धोऽपि रत्नप्रभां पृथिवीं जानाति ? इत्यादिवक्तव्यताप्ररूपणम् , किं केवल-

दशवें उद्देशे का प्रारंभ–

चौदहवें शतक के इस दशवें उद्देशे में जो विषय आया हुआ है उसका संक्षेपतः विषयविवरण इस प्रकार है–क्या केवलज्ञानी छद्मस्थों को जानता है ? सिद्ध भी क्या छद्मस्थों को जानते हैं ? क्या केवलज्ञानी अवधिज्ञानियों को जानता है ? इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा। क्या केवलज्ञानी बोलते हैं ? सिद्ध भी क्या केवली के जैसा बोलते हैं ? या नहीं बोलते हैं ? इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा क्या केवलज्ञानी अपनी दोनों आंखों को उघाडते है और बन्द करते हैं ? या नहीं उघाड़ते हैं और नहीं बन्द करते हैं ? इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा क्या केवलज्ञानी रत्नप्रभा पृथिवी को जानते हैं ? क्या सिद्ध भी रत्नप्रभा पृथिवी को

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

ચૌદમાં શતકના આ દસમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ–શું કેવલજ્ઞાની છદ્મસ્થોને જાણે છે ? શું સિદ્ધો પણ છદ્મસ્થોને જાણે છે ? શું કેવલજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીઓને જાણે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો અને ઉત્તરોની પ્રરૂપણા શું કેવલજ્ઞાની બોલે છે ખરાં ? શું સિદ્ધ પણ કેવલીની જેમ બોલે છે ખરાં ? શું કેવલજ્ઞાની પોતાની બન્ને આંખોને ઉઘાડે છે અને બંધ કરે છે ? કે ઉઘાડતા પણ નથી અને બંધ પણ કરતા નથી ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોના ઉત્તરોનું નિરૂપણ શું કેવલજ્ઞાની રત્નપ્રભા પૃથ્વીને જાણે છે ? શું સિદ્ધ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને જાણે છે ? શું કેવલજ્ઞાની શર્કરાપ્રભાદિ પૃથ્વીઓને

ज्ञानी शर्कराप्रभां पृथिवीं जानाति? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम्, किं केवलज्ञानी सौधर्मादिकल्पान् जानाति? किं केवली नवग्रैवेयकादिकं जानाति? किम् इषत्प्राग्भारां पृथिवीं जानाति? किं परमाणुपुद्गलान् जानाति केवलज्ञानी? इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम्।

केवलिप्रभृतिवक्तव्यता।

मूलम्–"केवली णं भंते! छउमत्थं जाणइ, पासइ? हंता, जाणइ, पासइ, जहा णं भंते! केवली छउमत्थं जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि छउमत्थं जाणइ, पासइ, हंता, जाणइ, पासइ, केवली णं भंते! आहोहियं जाणइ, पासइ, एवं चेव, एवं परमाहोहियं, एवं केवलिं, एवं सिद्धं जाव, जहा णं भंते! केवली सिद्धं जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि सिद्धं जाणइ, पासइ? हंता, जाणइ, पासइ, केवली णं भंते! भासेज्ज वा वागरेज्ज वा? हंता, भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा, जहा णं भंते! केवली भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा, तहा णं सिद्धे वि भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा? णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–जहा णं केवली णं भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा णो तहा णं सिद्धे भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा? गोयमा! केवली णं सउट्ठाणे सकम्मे सबले सवीरिए सपुरिसक्कारपरक्कमे, सिद्धे णं अणुट्ठाणे जाव अपुरिसक्कारपरक्कमे,

---

जानते हैं? इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा क्या केवलज्ञानी शर्कराप्रभा पृथ्वी को जानते हैं? क्या केवलज्ञानी सौधर्मादिकल्पों को जानते हैं? नौ ग्रैवेयक आदि को जानते हैं? ईषत्प्राग्भारा पृथिवी को जानते हैं? परमाणुपुद्गलों को जानते हैं इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा।

જાણે છે? ઇત્યાદિ વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા શું કેવળજ્ઞાની સૌધર્માદિ કલ્પોને જાણે છે? નવગ્રૈવેયકોને જાણે છે? અનુત્તરૌપપાતિકોને જાણે છે? ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીને જાણે છે? પરમાણુપુદ્ગલોને જાણે છે? ઇત્યાદિ વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા.

से तेणट्ठेणं जाव वागरेज्ज वा, केवली णं भंते! उम्मिसेज्ज वा, निमिसेज्ज वा? हंता, उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज वा, एवं चेव, एवं आउट्टेज्ज वा, पसारिज्ज वा, एवं ठाणं वा, सेज्जं वा, निसीहियं वा चेएज्जा, केवली णं भंते! इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभा पुढवी त्ति जाणइ, पासइ? हंता, जाणइ, पासइ, जहा णं भंते! केवली इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभा पुढवी ति जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभा पुढवी ति जाणइ, पासइ? हंता, जाणइ, पासइ, केवली णं भंते! सक्करप्पभं पुढविं सक्करप्पभा पुढवीति जाणइ, पासइ? एवं चेव, एवं जाव अहे सत्तमाए, केवली णं भंते! सोहम्मं कप्पं सोहम्मे कप्पे त्ति जाणइ, पासइ? हंता, जाणइ, पासइ, एवं चेव, एवं इसाणं, एवं जाव अच्चुयं, केवली णं भंते! गेवेज्जविमाणे गेवेज्जविमाणे त्ति जाणइ, पासइ? एवं चेव, एवं अणुत्तरविमाणे वि, केवली णं भंते! ईसीपब्भारं पुढविं ईसीपब्भार-पुढवी ति, जाणइ, पासइ? एवं चेव, केवली णं भंते! परमाणु-पोग्गलं परमाणुपोग्गले त्ति जाणइ, पासइ? एवं चेव, एवं दुपएसियं खंधं, एवं जाव, जहा णं भंते! केवली अणंतपए-सियं खंधं अणंतपएसिए खंधे त्ति जाणइ, पासइ, तहाणं सिद्धे वि अणंतपएसियं जाव पासइ? हंता, जाणइ, पासइ, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" ॥सू०१॥

चोद्दसमसए दसमो उद्देसो समत्तो, चोद्दसमं सयं समत्तं॥

छाया—"केवली खलु भदन्त! छद्मस्थं जानाति, पश्यति? हन्त, जानाति, पश्यति, यथा खलु भदन्त! केवली छद्मस्थं जानाति, पश्यति' तथा खलु सिद्धोऽपि छद्मस्थं जानाति, पश्यति? हन्त, जानाति, पश्यति, केवली खलु भदन्त! आधोवधिकं जानाति, पश्यति? एवं चैव, एवं परमावधिकम्, एवं केवलिनम्, एवं सिद्धम्, यावत्, यथा खलु भदन्त! केवली सिद्धं जानाति, पश्यति, तथा खलु सिद्धोऽपि सिद्धं जानाति, पश्यति? हन्त, जानाति, पश्यति, केवली खलु भदन्त! भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा? हन्त, भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा, यथा खलु भदन्त! केवली भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा? तथा खलु सिद्धोऽपि भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा? नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-यथा खलु केवली भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा, नो तथा खलु सिद्धो भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा? गौतम! केवली खलु सोत्थानः सकर्मा; सबलः सवीर्यः, सपुरुषकारपराक्रमः, सिद्धः खलु अनुत्थानो यावत्-अपुरुषकारपराक्रमः, तत्-तेनार्थेन यावत्-व्याकुर्याद् वा, केवली खलु भदन्त! उन्मिषेद् वा, निमिषेद् वा? हन्त, उन्मिषेद् वा, निमिषेद् वा, एवमेव, एवम् आकुञ्चेद् वा, प्रसारयेद् वा, एवं स्थानं वा, शय्यां वा, नैषेधिकीं वा, श्वेतयेत् (कुर्यात्) केवली खलु भदन्त! इमां रत्नप्रभां पृथिवीं रत्नप्रभापृथिवीति जानाति, पश्यति? हन्त, जानाति, पश्यति, यथा खलु भदन्त! केवली इमां रत्नप्रभां पृथिवीं रत्नप्रभापृथिवीति जानाति, पश्यति, तथा खलु सिद्धोऽपि इमां रत्नप्रभां पृथिवीं रत्नप्रभापृथिवीति जानाति पश्यति? हन्त! जानाति, पश्यति, केवली खलु भदन्त! शर्कराप्रभां पृथिवीं शर्कराप्रभापृथिवीति जानाति, पश्यति? एवञ्चैव, एवं यावत्-अधः सप्तम्याम्, केवली खलु भदन्त! सौधर्मं कल्पं सौधर्मकल्प इति जानाति, पश्यति? हंत जानाति, पश्यति, एवञ्चैव, एवं ईशानम्, एवं यावत्-अच्युतम्, केवली खलु ग्रैवेयकविमानं ग्रैवेयकविमान इति जानाति, पश्यति? एवञ्चैव, एवम् अनुत्तरविमानमपि, केवली खलु भदन्त! ईषत्प्राग्भारां पृथिवीम् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीति जानाति पश्यति? एवञ्चैव, केवली खलु भदन्त! परमाणुपुद्गलं परमाणुपुद्गल इति जानाति, पश्यति? एवंचैव, एवं द्विप्रदेशिकं स्कन्धम्, एवं यावत् यथा खलु भदन्त! केवली अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धम् अनन्तप्रदेशिकस्कन्ध इति जानाति, पश्यति, तथा खलु सिद्धोऽपि अनन्तप्रदेशिकं यावत्-पश्यति? हन्त, जानाति, पश्यति, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० १ ॥

॥ चतुर्दशशतकं समाप्तम् ॥

टीका—नवमोदेशकान्ते शुक्लः प्ररूपितः स तु तत्त्वतः केवलीति तत्सम्बन्धि-वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह–' केवली णं भंते ! ' इत्यादि । ' केवली णं भंते ! छउमत्थं जाणइ, पासइ ? ' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! केवली खलु छद्मस्थम् अनगारं विशेषेण जानाति, सामान्येन पश्यति ? भगवानाह–' हंता, जाणइ, पासइ ' हे गौतम ! हन्त सत्यम् , केवली छद्मस्थम् अनगारं जानाति, पश्यति, अत्र केवलिशब्देन भवस्थकेवली गृह्यते, अग्रे सिद्धस्य पृथग्ग्रहणात् । गौतमः

केवलिप्रभृतिवक्तव्यता—

'केवली णं भंते ! छउमत्थं जाणइ पासइ' इत्यादि ।

टीकार्थ—नौवें उद्देशे के अन्त में शुक्ल की प्ररूपणा की गई है सो ऐसे शुक्ल वास्तव में केवली ही होते हैं। इसलिये सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा उनसे संबंध रखनेवाली वक्तव्यता की प्ररूपणा की है–इसमें गौतम ने ऐसा पूछा है–'केवली णं भंते ! छउमत्थं जाणइ पासइ' हे भदन्त ! केवली छद्मस्थ को विशेषरूप से जानते हैं और सामान्यरूप से उसे देखते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, जाणइ पासइ' हां गौतम ! केवली छद्मस्थ को विशेषरूप से जानते हैं और सामान्य-रूप से उसे देखते हैं। यहां 'केवली' शब्द से भवस्थ केवली का ग्रहण किया गया है क्यों कि आगे सिद्ध का पृथग्रूप से ग्रहण हुआ है।

—કેવલિપ્રભૃતિ વક્તવ્યતા—

" केवली णं भंते ! छउमत्थं जाणइ पासइ " ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ–નવમાં ઉદ્દેશાના અન્તે શુકલલેશ્યાવાળા જીવની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. એવી શુકલલેશ્યાવાળા, અત્યંત શુદ્ધ તો વાસ્તવમાં કેવલી જ હોય છે. તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા કેવલીઓ સાથે સંબંધ ધરાવતી વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરે છે–

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" केवली णं भंते ! छउमत्थं जाणइ पासइ " હે ભગવન્ ! શું કેવળી છદ્મસ્થ અણુગારને વિશેષ રૂપે જાણે છે અને સામાન્ય રૂપે તેને દેખે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" हंता, जाणइ, पासइ " હા, ગૌતમ ! છદ્મસ્થ અણુગારને વિશેષ રૂપે જાણે છે અને તેને સામાન્ય રૂપે દેખે છે. અહીં " કેવલી " પદ દ્વારા ભવસ્થ કેવળી જ સમજવા જોઈએ, કારણ કે હવે પછી જે ' સિદ્ધ ' પદ આવશે તેનું પૃથગ્ રૂપે ગ્રહણ કરવાનું છે.

पृच्छति-'जहा णं भंते ! केवली छउमत्थं जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि छउमत्थं जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! यथा खलु केवली छद्मस्थं जानाति, पश्यति, तथा खलु सिद्धोऽपि छद्मस्थं जानाति, पश्यति ? भगवानाह-'हंता, जाणइ, पासइ' हे गौतम ! हन्त सत्यम्, केवलिवत् सिद्धोऽपि छद्मस्थं जानाति, पश्यति, गौतमः पृच्छति-'केवली णं भंते ! अहोहियं जाणइ, पासइ ?' हे भदन्त ! केवली खलु अधोवधिकम्-प्रतिनियतक्षेत्रावधिकज्ञानवन्तं जानाति, पश्यति ? भगवानाह-'एवं चेव' एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, केवली आधोवधिकज्ञानवन्तं जानाति, पश्यति, 'एवं परमाहोहियं' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव, परमावधिकज्ञानवन्तमपि केवली जानाति, पश्यति, 'एवं केवलिं, एवं सिद्धं जाव' एवं-तथैव केवलिनम्,

---

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जहा णं भंते ! केवली छउमत्थं जाणइ पासइ, तहा णं सिद्धे वि छउमत्थं जाणइ पासइ' हे भदन्त ! जैसे केवली छद्मस्थ को जानते हैं, और देखते हैं, वैसे ही क्या सिद्ध भी छद्मस्थ को जानते हैं और देखते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, जाणइ पासइ' हां, गौतम ! केवली के जैसा सिद्ध भी छद्मस्थ को जानते हैं और देखते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'केवली णं भंते ! अहोहियं जाणइ पासइ' हे भदन्त ! प्रतिनियतक्षेत्रविषयक अवधिज्ञानवाले को केवली जानते हैं और देखते हैं क्या ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' हां गौतम ! केवली आधोवधिकज्ञानवाले को जानते हैं और देखते हैं। 'एवं परमाहोहियं' इसी प्रकार से वे परमावधिज्ञानवाले को भी जानते

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" जहा णं भंते ! केवली छउमत्थं जाणइ, पासइ, तहाणं सिद्धे वि छउमत्थं जाणइ पासइ ?" હે ભગવન્ ! જેમ કેવલી છદ્મસ્થ અણગારને જાણે છે અને દેખે છે, એજ પ્રમાણે શું સિદ્ધ પણ છદ્મસ્થ અણગારને જાણે છે અને દેખે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" हंता, जाणइ, पासइ " હા ગૌતમ ! કેવલીની જેમ જ સિદ્ધ પણ છદ્મસ્થ અણગારને જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" केवली णं भंते ! अहोहियं जाणइ पासइ ?" હે ભગવન્ ! શું કેવલી પ્રતિનિયત ક્ષેત્ર વિષયક અવધિજ્ઞાનવાળાને જાણે છે અને દેખે છે ખરાં ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-" एवं चेव " હા, ગૌતમ ! કેવલી તેમને જાણે છે અને દેખે છે. " एवं परमाहोहियं " એજ પ્રમાણે તેઓ પરમાવધિજ્ઞાનવાળા અણગારને પણ જાણે છે

एवं-तथैव, सिद्धं यावत्-केवली जानाति, पश्यति । गौतमः पृच्छति-'जहा णं भंते ! केवली सिद्धं जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि सिद्धं जाणइ, पासइ ?' हे भदन्त ! यथा खलु केवली सिद्धं जानाति, पश्यति, तथा खलु किं सिद्धोऽपि सिद्धं जानाति, पश्यति ? भगवानाह-'हंता, जाणइ, पासइ' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, केवलिवत् सिद्धोऽपि सिद्धं जानाति पश्यति । गौतमः पृच्छति-केवली णं भंते ! भासेज्जा, वागरेज्ज वा ?' हे भदन्त ! केवली खलु किं भाषेत वा, अपृष्टएव वदेत् वा ? किं व्याकुर्याद्वा पृष्टः सन् व्याक्रियां वा कुर्यात् ? भगवानाह-'हंता, भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, केवली

हैं और देखते हैं । 'एवं केवलिं एवं सिद्धं जाव' इसी प्रकार से वे केवली को और सिद्ध को भी जानते हैं और देखते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जहा णं भंते ! केवली सिद्धं जाणइ, पासइ तहा णं सिद्धे वि सिद्धं जाणइ पासइ' हे भदन्त ! जैसे केवली सिद्ध को जानते हैं और देखते हैं-वैसे ही क्या सिद्ध भी सिद्धों को जानते हैं और देखते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, जाणइ पासइ' हां, गौतम ! केवली के जैसा सिद्ध भी सिद्धों को जानते हैं और देखते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'केवली णं भंते ! भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा' हे भदन्त ! केवली क्या बिना पूछे ही बोलते हैं ? अथवा-पूछने पर उत्तर देते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता,

---

અને દેખે છે. "एवं केवलिं, एवं सिद्धं जाव" એજ પ્રમાણે તેઓ કેવલીને અને સિદ્ધને પણ જાણે છે અને દેખે છે. હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"जहा णं भंते ! केवली सिद्धं जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि सिद्धं जाणइ, पासइ ?" હે ભગવન્ ! જેમ કેવલી સિદ્ધને જાણે છે અને દેખે છે, એજ પ્રમાણે શું સિદ્ધ પણ સિદ્ધને જાણે છે અને દેખે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, जाणइ, पासइ" હા, ગૌતમ ! કેવલીની જેમ સિદ્ધ પણ સિદ્ધને જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"केवली णं भंते ! भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा ?" હે ભગવન્ ! શું કેવલી વિના પૂછયે જ બોલે છે ? કે પૂછવામાં આવે ત્યારે જ ઉત્તર દે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा" હા, ગૌતમ ! કેવલી વિના પૂછયે પણ બોલે છે અને પૂછવામાં આવે, ત્યારે ઉત્તર પણ દે છે.

खलु भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा। गौतमः पृच्छति-'जहा णं भंते! केवली भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा तहा णं सिद्धे वि भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा ? हे भदन्त! यथा खलु केवली भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा, तथा खलु किं सिद्धोऽपि भाषेत वा, व्याकुर्याद्वा ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः केवलिवद् नो सिद्धो भाषेत वा, व्याकुर्याद्वा। गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ-जहा णं केवलीणं भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा, णो तहा णं सिद्धे भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा ?' हे भदन्त! तत्-अथ. केनार्थेन, एवमुच्यते यथा खलु केवली खलु भाषेत वा, व्याकुर्याद् वा, नो तथा खलु सिद्धो भाषेत वा,

---

भासेज्ज वा वागरेज्ज वा' हां गौतम! केवली विना पूछे भी बोलते हैं और पूछने पर उत्तर भी देते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'जहा णं भंते! केवली भासेज्ज वा, वागरेज्जा वा, तहा णं सिद्धे वि भासेज्ज वा वागरेज्ज वा' हे भदन्त! जैसे केवली बोलते हैं और पूछने पर उत्तर देते हैं, उसी प्रकार से क्या सिद्ध भी बोलते हैं? और उत्तर देते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् केवली के जैसा सिद्ध न बोलते हैं और न पूछने पर उत्तर ही देते हैं। इसी विषय में गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-जहा णं केवली णं भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा, णो तहा णं सिद्धे भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जैसे केवली विना पूछे बोलते हैं और

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" जहा णं भंते! केवली भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा, तहा णं सिद्धे वि भासेज्ज वा वागरेज्ज वा ?" હે ભગવન્! જેમ કેવલી બોલે છે અને પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે, એજ પ્રમાણે શું સિદ્ધ બોલે છે અને ઉત્તર દે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" णो इणट्ठे समट्ठे " હે ગૌતમ! એવું સંભવી શકતું નથી, એટલે કે કેવલીની જેમ સિદ્ધમાં બોલવાની વાત કે ઉત્તર આપવાની વાત સંભવતી નથી. એટલે કે-તેઓ બોલતા પણ નથી અને પ્રશ્નના ઉત્તર પણ આપતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-जहा णं केवली णं भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा, णो तहा णं सिद्धे भासेज्ज वा, वागरेज्ज वा" હે ભગવન્! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જેમ કેવલી વિના પૂછયે બોલે છે અને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે, એ પ્રમાણે

व्याकुर्याद्वेति ? भगवानाह-' गोयमा ! केवली णं उट्ठाणे सकम्मे, सबले सवीरिए, सपुरिसक्कारपरक्कमे ' हे गौतम ! केवली खलु सोत्थानः-उत्थानसहितः, सकर्मा-सव्यापारः, सबलः, सवीर्यः सपुरुषकारपराक्रमो भवति, किन्तु 'सिद्धे णं अणुट्ठाणे जाव अपुरिसक्कारपरक्कमे ' सिद्धः खलु अनुत्थानः उत्थानरहितः, यावत्-अकर्मा, अबलः, अवीर्यः, अपुरुषकारपराक्रमो भवति, ' से तेणट्ठेणं जाव वागरेज्जा वा, तत्-अथ तेनार्थेन यावत्-केवलिवद् नो सिद्धः भाषेत वा, व्याकुर्याद्वेति भावः गौतमः पृच्छति-' केवली णं भंते ! उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज वा ?' हे भदन्त ! केवली खलु किम् उन्मिषेत्-नेत्र मुन्मीलयेद् वा ?, अथ च निमिषेत्-नेत्रं निमीलयेद् वा ? भगवानाह-' हंता उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज

पूछने पर उत्तर देते हैं, वैसे सिद्ध नहीं बोलते हैं, और न पूछने पर उत्तर देते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! केवली णं सउट्ठाणे, सकम्मे, सबले, सवीरिए, सपुरिसक्कारपक्कमे' हे गौतम ! केवली उत्थान सहित होते हैं, व्यापारसहित होते हैं, बलसहित होते हैं, वीर्यसहित होते हैं, एवं पुरुषकार पराक्रम से युक्त होते हैं, परन्तु सिद्ध 'सिद्धेणं अणुट्ठाणे जाव अपुरिसक्कारपरक्कमे' उत्थान रहित होते हैं यावत् व्यापार रहित होते हैं, बल रहित होते हैं, वीर्यरहित होते हैं, एवं पुरुषकार पराक्रम से रहित होते हैं 'से तेणट्ठेणं जाव वागरेज्ज वा' इस कारण वे केवली के जैसे न बोलते हैं और न प्रश्नों का उत्तर देते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-' केवली णं भंते ! उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज वा' हे भदन्त ! केवली अपने नेत्रों का उन्मीलन करते हैं ? निमीलन करते हैं क्या ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-

સિદ્ધ બોલતા પણ નથી અને પ્રશ્નોના ઉત્તર પણ દેતા નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" गोयमा ! केवलीणं सउट्ठाणे, सकम्मे, सबले, सवीरिए, सपुरिसक्कारपरक्कमे " હે ગૌતમ ! કેવલી ઉત્થાન સહિત હોય છે, વ્યાપાર સહિત હોય છે, બળયુક્ત હોય છે, વીર્યયુકત હોય છે અને પુરુષકારપરાક્રમયુકત હોય છે, પરન્તુ "सिद्धे णं अणुट्ठाणे, जाव अपुरिसक्कारपरक्कमे" સિદ્ધ ઉત્થાનરહિત હોય છે, વ્યાપારરહિત હોય છે. શારીરિક બળરહિત હોય છે, વીર્યરહિત હોય છે અને પુરુષકારપરાક્રમથી પણ રહિત હોય છે. " से तेणट्ठेणं जाव वागरेज्जा " હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કેવળી બોલે છે અને પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે, પરન્તુ સિદ્ધ બોલતા નથી અને પ્રશ્નોના ઉત્તર પણ આપતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" केवलीणं भंते ! उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज वा " હે ભગવન્ ! કેવળી શું પોતાનાં નેત્રોને ઉઘાડે છે ખરાં ? બંધ કરે છે ખરાં.

वा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, केवली उन्मिषेत्-नेत्रमुन्मीलयेद् वा, अथ च निमिषेत्-नेत्रं निमीलयेद् वा, 'एवं चेव, एवं आउट्टेज्ज वा, पसारेज्ज वा, एवं ठाणं वा, सेज्जं वा, निसीहियं वा चेएज्जा' एवमेव-पूर्वोक्तवदेव एवं रीत्या केवली पुरुषः आकुञ्चेद् वा-हस्तादिकं संकोचयेद् वा, अथ च प्रसारयेद् वा-हस्तादिकं विस्तारयेद्वा, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव केवली पुरुषः स्थानं-स्थितिं वा, शय्यां-शयनीयं वा, नैषेधिकीं निषदनं वा चेतयेत्-कुर्यात्। गौतमः पृच्छति-'केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभापुढवी ति जाणइ, पासइ ?' हे भदन्त ! केवली खलु भदन्त ! इमां रत्नप्रभापृथिवीम् रत्नप्रभा पृथिवी इयमित्येवं रूपेण जानाति ? पश्यति ? भगवानाह-'हंता, जाणइ पासइ' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, केवली पुरुषो रत्नप्रभां पृथिवीं रत्नप्रभापृथिवीरूपेण जानाति, पश्यति। गौतमः पृच्छति-'जहा णं भंते ! केवली इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभा पुढवीति

'हंता, उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज वा' हे गौतम ! केवली अपनी आंखों का उन्मीलन निमीलन करते हैं। 'एवं चेव, एवं आउट्टेज्ज वा, पसारेज्ज वा, एवं ठाणं, वा, सेज्जं वा, निसीहियं वा चेएज्जा' इसी प्रकार केवलीपुरुष अपने हस्तादिकों को संकुचित करते हैं उन्हें पसारते हैं स्थिति करते हैं, शयनीय-शयन करते हैं, नैषेधिकी करते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभापुढवीति जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! केवली इस रत्नप्रभापृथिवी को 'यह रत्नप्रभापृथिवी है' इस रूप से जानते हैं देखते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, जाणइ, पासइ' हां गौतम ! केवली रत्नप्रभापृथिवी को रत्नप्रभारूप से जानते हैं, देखते हैं। 'जहा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, उम्मिसेज्ज वा, निम्मिसेज्ज वा" હા, ગૌતમ ! તેઓ પોતાનાં નેત્રોને ઉઘાડે છે પણ ખરાં અને બંધ પણ કરે છે. "एवं चेव, एवं आउट्टेज्ज वा, पसारेज्ज वा, एवं ठाणं वा, सेज्जं वा, निसीहियं वा, चेएज्ज वा" એજ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાની પુરુષ પોતાના હાથ આદિને સંકુચિત પણ કરી શકે છે, અને પ્રસારિત પણ કરી શકે છે, બેસે પણ છે, શયન પણ કરે છે અને નૈષેધિકી પણ કરે છે. હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभापुढवीति जाणइ पासइ ?" હે ભગવન્ ! શું કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને "આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી છે," એવા રૂપે જાણે છે અને દેખે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, जाणइ, पासइ ?" હા, ગૌતમ ! કેવલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી રૂપે જાણે છે અને દેખે છે. હવે ગૌતમ

जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभा पुढवीति जाणइ, पासइ' हे भदन्त! यथा खलु केवली पुरुषः इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् 'रत्नप्रभा पृथिवी' इत्येवं रूपेण जानाति, पश्यति, तथैव सिद्धोऽपि पुरुषः इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् 'रत्नप्रभा पृथिवी' इत्येवंरूपेण किं जानाति, पश्यति? भगवानाह- 'हंता, जाणइ, पासइ' हे गौतम! हन्त-सत्यम् केवलीवत् सिद्धोऽपि इमां रत्न-रत्नप्रभां पृथिवीम् रत्नप्रभापृथिवीरूपेण जानाति, पश्यति। गौतमः पृच्छति- 'केवली णं भंते! सक्करप्पभं पुढविं सक्करप्पभा पुढवीति जाणइ, पासइ?' हे भदन्त! केवली खलु शर्कराप्रभां पृथिवीम् 'शर्कराप्रभा पृथिवी' इत्येवं रूपेण किं जानाति, पश्यति? भगवानाह-'एवं चेव, एवं जाव अहे सत्तमाए' हे गौतम! एवमेव-

---

णं भंते केवली इमं रयणप्पभं पुढवीं रयणप्पभा पुढवीति जाणइ पासइ' 'तहा णं सिद्धे वि इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभा पुढवीति जाणइ पासइ' अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-भदन्त! केवली जिस प्रकार इस प्रत्नप्रभा पृथिवी को रत्नप्रभापृथिवीरूप से जानते हैं, उसी प्रकार क्या सिद्ध भी रत्नप्रभापृथिवी को रत्नप्रभापृथिवीरूप से जानते हैं और देखते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, जाणइ पासइ' हां, गौतम! केवली के जैसे सिद्ध भी इस रत्नप्रभापृथिवी को रत्नप्रभा पृथिवीरूप से जानते हैं देखते हैं। 'केवली णं भंते सक्करप्पभं पुढविं सक्करप्पभापुढवीति जाणइ पासइ' हे भदन्त! केवली क्या शर्कराप्रभापृथिवी को यह शर्करापृथिवी है इस रूप से जानते हैं, देखते है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव, जाव अहे सत्तमाए' हां गौतम! केवली शर्कराप्रभापृथिवी

સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"जहा णं भंते! केवली इमं रयणप्पभं पुढवीं रयणप्पभा पुढवीति जाणइ पासइ तहा णं सिद्धे वि इमं रयणप्पभं पुढविं रयणप्पभापुढवीति जाणइ, पासइ?" હે ભગવન્! કેવલીની જેમ શું સિદ્ધ પણ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"हंता, जाणइ, पासइ" હા, ગૌતમ! કેવલીની જેમ સિદ્ધ પણ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને રત્નપ્રભા રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"केवली णं भंते! सक्करप्पभं पुढविं सक्करप्पभापुढवीति जाणइ पासइ?" હે ભગવન્! શું કેવળી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી રૂપે જાણે છે અને દેખે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं चेव, एवं जाव अहे सत्तमाए" હા, ગૌતમ! કેવલી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી રૂપે જાણે છે અને

पूर्वोक्तवदेव, केवली शर्कराप्रभां पृथिवीं शर्कराप्रभा पृथिवीरूपेण जानाति, पश्यति, एवं-रीत्या यावत्-केवली वालुकाप्रभां पृथिवीं वालुकाप्रभापृथिवीरूपेण, पङ्कप्रभां पृथिवीं पङ्कप्रभापृथिवीरूपेण, धूमप्रभां पृथिवीं धूमप्रभापृथिवीरूपेण, तमःप्रभां पृथिवीं तमःप्रभापृथिवीरूपेण, अधः सप्तमीं पृथिवीम् अधः सप्तमी पृथिवी रूपेण जानाति, पश्यति। गौतमः पृच्छति-'केवली णं भंते! सोहम्मं कप्पं सोहम्मकप्पेति जाणइ, पासइ?' हे भदन्त! केवली खलु सौधर्मं कल्पं सौधर्मकल्परूपेण किं जानाति, पश्यति? भगवानाह-'एवं चेव, एवं ईसाणं एवं जाव अच्चुयं' हे गौतम! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, केवली सौधर्मं कल्पं सौधर्मकल्परूपेण जानाति, पश्यति, एवं-तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव, ईशानं कल्पम् ईशानकल्परूपेण, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-सनत्कुमारं कल्पं सनत्कुमारकल्परूपेण, माहेन्द्रं कल्पं माहेन्द्रकल्परूपेण, ब्रह्मलोकं कल्पं ब्रह्मलोककल्परूपेण, लान्तकं

को शर्कराप्रभापृथिवीरूप से जानते हैं, देखते हैं? इसी प्रकार केवली वालुकाप्रभापृथिवी को वालुकाप्रभारूप से, पंकप्रभापृथिवी को पंकप्रभारूप से, धूमप्रभापृथिवी को धूमप्रभारूप से तमःप्रभा पृथिवी को तमःप्रभारूप से और अधः सप्तमीपृथिवी को अधःसप्तमीरूप से जानते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-केवली णं भंते! सोहम्मं कप्पं सोहम्मकप्पेति जाणइ पासइ' हे भदन्त! केवली सौधर्मकल्प को यह सौधर्मकल्प है इस रूप जानते हैं क्या? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव, एवं ईसाणं एवं जाव अच्चुयं' हां, गौतम! केवली सौधर्मकल्प को सौधर्मकल्परूप से जानते हैं, देखते हैं। इसी प्रकार वे ईशान कल्प को ईशानकल्परूप से, सनत्कुमारकल्प को सनत्कुमार कल्परूप से, माहेन्द्रकल्प को माहेन्द्रकल्परूप से ब्रह्मलोककल्प को ब्रह्मलोककल्परूप से लान्तककल्प को लान्तकरूप से, महाशुक्रकल्प को महाशुक्रकल्प-

---

દેખે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ વાલુકાપ્રભાને વાલુકાપ્રભા રૂપે, પંકપ્રભાને પંકપ્રભા રૂપે, ધૂમપ્રભાને ધૂમપ્રભા રૂપે, તમઃપ્રભાને તમઃપ્રભા રૂપે અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી ને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"केवली णं भंते! सोहम्मं कप्पं सोहम्मकप्पेति जाणइ पासइ?" હે ભગવન્! શું કેવલી સૌધર્મકલ્પને સૌધર્મકલ્પ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं चेव, एवं ईसाणं, एव जाव अच्चुयं" હા, ગૌતમ! કેવલી સૌધર્મ કલ્પને સૌધર્મ કલ્પ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ ઈશાન કલ્પને ઈશાન કલ્પરૂપે, સનત્કુમાર કલ્પને સનત્કુમાર કલ્પરૂપે, માહેન્દ્ર કલ્પને માહેન્દ્ર કલ્પરૂપે, બ્રહ્મલોક કલ્પને

कल्पं लान्तककल्परूपेण, महाशुक्रं कल्पं महाशुक्रकल्परूपेण, आनतप्राणतं कल्पम् आनतप्राणतकल्परूपेण, आरणाच्युतं कल्पम् आरणाच्युतकल्परूपेण जानाति, पश्यति। गौतमः पृच्छति-'केवली णं भंते! गेवेज्जविमाणे गेवेज्जविमाणे त्ति जाणइ, पासइ?' हे भदन्त! केवली खलु ग्रैवेयकविमानान् ग्रैवेयकविमान इत्येवं रूपेण किम् जानाति, पश्यति? भगवानाह-'एवं चेव, एवं अणुत्तरविमाणेवि' हे गौतम! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, केवली ग्रैवेयकविमानान् ग्रैवेयकविमानरूपेण जानाति, पश्यति, एवं-तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव, अनुत्तरविमानामपि अनुत्तरविमानरूपेण केवली जानाति, पश्यति, गौतमः पृच्छति-'केवलीणं भंते! ईसिपब्भारं पुढविं ईसिपब्भारपुढवि त्ति जाणइ, पासइ?' हे भदन्त! केवली

रूप से, सहस्रारकल्प को सहस्रारकल्परूप से आनतप्राणत कल्प को आनतप्राणतकल्परूप से और आरण अच्युतकल्प को आरण अच्युत-रूप से जानते हैं और देखते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'केवली णं भंते! गेवेज्जविमाने गेवेज्जविमाणे त्ति जाणइ पासइ' हे भदन्त! केवली ग्रैवेयकविमानों को-ये ग्रैवेयकविमान हैं इसरूप से क्या जानते हैं और देखते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव, एवं अणुत्तरविमाणे वि' हां गौतम! केवली ग्रैवेयकविमानों को ग्रैवेयक-विमानरूप से जानते हैं, देखते हैं, इसी प्रकार से वे पांच अनुत्तर-विमानों को भी अनुत्तरविमानरूप से जानते हैं, देखते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'केवली णं भंते! ईसिपब्भारं पुढविं ईसिपब्भारपुढवि त्ति जाणइ पासइ' हे भदन्त! केवली ईषत्प्राग्भारा-

---

બ્રહ્મલોક કલ્પરૂપે, લાન્તક કલ્પને લાન્તક કલ્પરૂપે, મહાશુક્ર કલ્પને મહાશુક્ર કલ્પરૂપે, સહસ્રાર કલ્પને સહસ્રાર કલ્પરૂપે, આનતપ્રાણત કલ્પોને આનત-પ્રાણત કલ્પોરૂપે, અને આરણઅચ્યુત કલ્પોને આરણઅચ્યુત કલ્પો રૂપે જાણે છે અને દેખે છે. હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"केवलीणं भंते! गेवेज्जविमाणे गेवेज्जविमाणेत्ति जाणइ पासइ?" હે ભગવન્! શું કેવલી ગ્રૈવેયક વિમાનોને ગ્રૈવેયક વિમાનો રૂપે જાણે છે અને દેખે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवं चेव, एवं अणुत्तरविमाणे वि" હા, ગૌતમ! કેવળી ગ્રૈવેયક વિમાનોને ગ્રૈવેયકવિમાનો રૂપે જાણે છે અને દેખે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ પાંચ અનુત્તર વિમાનોને પણ અનુત્તર વિમાનો રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"केवली णं भंते! ईसिपब्भारं पुढविं ईसिपब्भार-पुढवी त्ति जाणइ, पासइ?" હે ભગવન્! શું કેવલી ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીને (સિદ્ધ શિલાને) ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી રૂપે (સિદ્ધ શિલા રૂપે) જાણે છે અને દેખે છે?

खलु ईषत्प्राग्भारां पृथिवीम् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी इति रूपेण किं जानाति, पश्यति? भगवानाह-'एवमेव' हे गौतम! एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव, केवली पुरुषः ईषत्प्राग्भारां पृथिवीम् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीरूपेण जानाति, पश्यति, गौतमः पृच्छति-'केवली णं भंते! परमाणुपोग्गलं परमाणुपोग्गले त्ति जाणइ, पासइ?' हे भदन्त! केवली खलु पुरुषः परमाणुपुद्गलं परमाणुपुद्गल इति रूपेण किं जानाति, पश्यति? भगवानाह-'एवं चेव, एवं दुप्पएसियं खंधं' हे गौतम! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव केवली परमाणुपुद्गलं परमाणुपुद्गलरूपेण जानाति, पश्यति, एवं तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव द्विप्रदेशिकं स्कन्धं द्विप्रदेशिकस्कन्धरूपेण केवली जानाति, पश्यति, 'एवं जाव' एवं-रीत्या यावत् त्रिप्रदेशिकं स्कन्धं त्रिप्रदेशिकस्कन्धरूपेण, चतुष्प्रदेशिकं स्कन्धं चतुष्प्रदेशिकस्कन्धरूपेण, पञ्चप्रदे-

---

पृथ्वी को ईषत्प्राग्भारा पृथिवीरूप से जानते हैं, देखते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवंचेव' हां गौतम! केवली ईषत्प्राग्भापृथिवी को ईषत्प्राग्भारापृथिवीरूप से जानते हैं और देखते है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'केवली णं भंते! परमाणु पोग्गले परमाणुपोग्गलेत्ति जाणइ पासइ' हे भदन्त! केवली क्या परमाणुपुद्गलों को 'ये परमाणुपुद्गलहैं' इसरूप से जानते हैं और देखते हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं -'एवं चेव, एवं दुप्पएसियं खंधं' हां, गौतम! परमाणुपुद्गलको परमाणु पुद्गलरूप से केवलि भगवान् जानते हैं और देखते हैं। इसी प्रकार से वे द्विप्रदेशीस्कंधको द्विप्रदेशीस्कन्धरूप से जानते हैं और देखते हैं। 'एवं जाव' तथा इसी प्रकार वे यावत्-त्रिप्रदेशीस्कन्ध को त्रिप्रदेशीस्कन्धरूप से, चतुष्प्रदेशी स्कन्ध को चतुष्प्रदेशीस्कन्धरूप से,

---

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"एवंचेव" હા, ગૌતમ! કેવળી ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીને ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"केवली णं भंते! परमाणुपोग्गले परमाणुपोग्गलेत्ति जाणइ, पासइ?" હે ભગવન્! શું કેવલી ભગવાન્ પરમાણુ પુદ્ગલને પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"एवं चेव, एव दुप्पएसियं खधं" હા, ગૌતમ! કેવળી પરમાણુ પુદ્ગલને પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધને દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે. "एवं जाव" એજ પ્રમાણે તેઓ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધને ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, ચાર પ્રદેશી સ્કંધને ચાર પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, પાંચ પ્રદેશી સ્કંધને પાંચ પ્રદેશી

शिकं स्कन्धं पञ्चप्रदेशिकस्कन्धरूपेण, षट्प्रदेशिकं स्कन्धम् षट्प्रदेशिकस्कन्धरूपेण सप्तप्रदेशिकं स्कन्धं सप्तप्रदेशिकस्कन्धरूपेण, अष्टप्रदेशिकं स्कन्धम् अष्टप्रदेशिकस्कन्ध-रूपेण, नवप्रदेशिकं स्कन्धं नवप्रदेशिकस्कन्धरूपेण, दशप्रदेशिकं स्कन्धं दशप्रदे-शिकस्कन्धरूपेण, संख्येयप्रदेशिकं स्कन्धं संख्येयप्रदेशिकस्कन्धरूपेण, असंख्येय-प्रदेशिकं स्कन्धम् असंख्येयप्रदेशिकस्कन्धरूपेण अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धम् अनन्त-प्रदेशिकस्कन्धरूपेण जानाति, पश्यति । गौतमः पृच्छति–'जहाणं भंते ! केवली अणंतपएसियं खंधं अणंतपएसिए खंधे त्ति जाणइ, पासइ, तहा णं सिद्धे वि अणं तपएसियं खंधं जाव पासइ ?' हे भदन्त ! यथा खलु केवली अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धम्, यावत् अनन्तप्रदेशिकस्कन्ध इत्येवं रूपेण जानाति, पश्यति, तथा खलु सिद्धोऽपि किम् अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धं यावत् अनन्तप्रदेशिकस्कन्धरूपेण

पंचप्रदेशी स्कन्ध को पंचप्रदेशीस्कन्धरूप से षट्प्रदेशी स्कन्ध को षट्-प्रदेशीस्कन्धरूप से, सप्तप्रदेशी स्कन्ध को सप्तप्रदेशीरूप से अष्टप्रदे-शीस्कन्ध को अष्टप्रदेशीस्कन्धरूप से, नौ प्रदेशीस्कन्ध को नौप्रदेशी-स्कन्धरूप से दशप्रदेशीस्कन्ध को दशप्रदेशी स्कन्धरूप से, असंख्यात-प्रदेशीस्कन्ध को असंख्यात प्रदेशी स्कन्धरूप से और अनन्तप्रदेशी स्कंध को अनन्तप्रदेशी स्कन्धरूप से जानते हैं और देखते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'जहा णं भंते ! केवली अणंतपएसियं खंधं अणंतपएसिए खंधे त्ति जाणइ पासइ, तहा णं सिद्धे वि अणंतपएसियं खंधं जाव पासइ' हे भदन्त ! जिस प्रकार केवली अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को अनन्तप्रदेशीस्कन्धरूप से जानते हैं और देखते

સ્કંધ રૂપે, છ પ્રદેશી સ્કંધને છ પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, સાત પ્રદેશી સ્કંધને સાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, આઠ પ્રદેશી સ્કંધને આઠ પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, નવ પ્રદેશી સ્કંધને નવ પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, દસ પ્રદેશી સ્કંધને દસ પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે, અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધને અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે અને અનંતપ્રદેશી સ્કંધને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–" जहा ण भंते ! केवली अणंतपएसियं खंधं अणं-तपएसिए खंधे त्ति जाणइ, पासइ, तहाणं सिद्धे वि अणंतपएसियं खंधं जाव पासइ ?" હે ભગવન્ ! જે પ્રકારે કેવલી અનંતપ્રદેશી સ્કંધને અનંત-પ્રદેશી સ્કંધ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે, એજ પ્રમાણે શું સિદ્ધ પણ અનંત-પ્રદેશી સ્કંધને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે ખરાં ?

जानाति, पश्यति ? भगवानाह–' हंता, जाणइ पासइ ' हे गौतम ! हन्त–सत्यम्, केवलिवत् सिद्धोऽपि अनन्तप्रदेशिकं स्कन्धम् अनन्तप्रदेशिकस्कन्धरूपेण जानाति, पश्यति । अन्ते गौतम आह–' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति हे भदन्त ! तदेव–भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं–भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
–पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां चतुर्दशशतके
दसमोद्देशकः समाप्तः ॥१४–१०॥

॥ चतुर्दशशतकं समाप्तम् ॥

हैं उसी प्रकार से सिद्ध भी अनन्तप्रदेशीस्कन्ध को अनन्तप्रदेशीस्कंधरूप से जानते हैं। और देखते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, जाणइ पासइ' हां, गौतम ! केवली के जैसे सिद्ध भी अनन्तप्रदेशीस्कन्ध को अनन्तप्रदेशी स्कन्धरूप से जानते हैं और देखते हैं। अब अन्त में गौतम प्रभु से कहते हैं–'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! आपका कहा हुआ यह सब विषय सत्य ही है, हे भदन्त! आपका कहा हुआ यह सब विषय सत्य ही है ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौदहवें शतक का
दशवां उद्देशक समाप्त ॥१४–१०॥

॥ चौदवहवां शतक संपूर्ण ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" हंता, जाणइ, पासइ " હા, ગૌતમ ! કેવળીની જેમ સિદ્ધ પણ અનંતપ્રદેશી સ્કંધને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

ઉદ્દેશકને અંતે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કહે છે–" सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति " " હે ભગવન્ ! આપનું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. " આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌદમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૪–૧૦॥

॥ ચૌદમું શતક સમાપ્ત ॥

अथ पञ्चदशशतकं प्रारभ्यते—

पञ्चदशशतकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

श्रावस्ती नगरी वक्तव्यता। ततः कोष्ठकचैत्यवर्णनम्। ततो हालाहला-कुम्भकारी वक्तव्यता। तदनन्तरम् संघसहितस्य गोशालकस्य हालाहलाकुम्भ-कार्याः गृहागमनप्ररूपणम्। ततो गोशालकं प्रति षण्णां दिशाचराणां समागम-वर्णनम्, ततो गोशालकस्य स्वस्य जिनत्वकथनम्। ततो महावीरेण गौतमं प्रति गोशालकस्य जन्मादिवृत्तान्तप्रतिपादनम्। ततो भगवता महावीरेण गोशालकस्य स्वसमीपे समागमनवृत्तान्तकथनमाश्रित्य दीक्षामासक्षपणादि तपोविहारादिकथ-नम्। ततो भगवता महावीरेण गोशालकस्य पूर्वं शिष्यत्वेनास्वीकरणं पश्चा-

---

पन्द्रहवें शतक का प्रारंभ-

इस पन्द्रहवें शतक में जो विषय आया हुआ है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार से है—

श्रावस्ती नगरी की वक्तव्यता, कोष्ठक चैत्य का वर्णन, हाला-हलाकुंभारणी की वक्तव्यता, संघसहित गोशालक का हालाहलाकुंभा-रिणी के घर पर आने का कथन, ६ दिशाचरों के आगमन का वर्णन, गोशालक अपने आप को जिनरूप से कहने का कथन, महावीर द्वारा गौतम से गोशालक के जन्मादि के वृत्तान्त का कथन, गोशालक का अपने पास आने के कथन को लेकर महावीर द्वारा गोशालक की दीक्षा, उसके मासक्षपण आदि तप और विहार आदि का कथन, महावीर द्वारा पहिले गोशालक को शिष्यरूप से अस्वीकार करना

પંદરમા શતકનો પ્રારંભ

આ પંદરમાં શતકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે–શ્રાવસ્તી નગરીની વક્તવ્યતા, કોષ્ઠક ચૈત્યનું વર્ણન, હાલાહલા કુંભાર-ણીનું વૃત્તાંત, સંઘસહિત ગોશાલકનું હાલાહલા કુંભારણીના ઘેર આગમનનું કથન, છ દિશાચરોના આગમનનું વર્ણન, ગોશાલક પોતાને જ જિનરૂપ કહે છે એવું કથન, મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને ગોશાલકના જન્માદિનું જે વૃત્તાંત કહે છે, તેનું કથન મહાવીર પ્રભુ પાસે આવીને ગોશાલક મહાવીર પ્રભુ પાસે કેવી રીતે દીક્ષા લે છે, તેનું કથન, તેના માસખમણ આદિ તપ અને વિહારાદિનું કથન, મહાવીર દ્વારા ગોશાલકનો શિષ્ય રૂપે પહેલાં

दस्वीकरणम् । ततो भगवतो महावीरस्य गोशालकेन सह सिद्धार्थग्रामात् कूर्मनामकग्रामम्प्रति विहारवर्णने तिलस्तम्भनिष्पत्तिविषये गोशालस्य पृच्छनं भगवता तन्निष्पत्तिः तिलपुष्पजीवानां तिलत्वेन पुनरागमनं च प्रतिपादितम् । ततो गोशालकेन भगवतो महावीरस्य वाक्यमसत्यं विधातुं तिलस्तम्भोत्पाटनवक्तव्यता । ततः कूर्मग्रामबहिः प्रस्थितः वेश्यायननामकबालतपस्विनो गोशालेन निन्दनम् , वेश्यायनस्य बालतपस्विनो गोशालकोपरि तेजोलेश्याप्रक्षेपप्ररूपणम् , ततो भगवता महावीरेण शीतलेश्या प्रक्षेपद्वारा गोशालकस्य रक्षणप्ररूपणम् । एतद्वृत्तान्तस्य गोशालं प्रति भगवतः कथनम् । ततस्तेजोलेश्या शक्तिप्राप्त्युपायपृच्छनम् । भगवता गोशालकं प्रति तेजोलेश्याप्राप्तिविधिप्ररूपणम् । ततो भग-

---

और बाद में उसे शिष्यरूप से स्वीकार करना ऐसा कथन, महावीर स्वामी का गोशालक के साथ सिद्धार्थग्राम से कूर्मग्राम नगर की ओर विहार करने का कथन, उसमें तिलस्तम्भ निष्पत्ति के विषय में गोशालक का प्रश्न और भगवान् का उत्तर रूप में तिल की निष्पत्ति होने का तथा तिलपुष्पजीवों का तिलरूप से पुनः आने का प्रतिपादन, भगवान् महावीर के वचन को असत्य करने के लिये गोशालक के द्वारा तिलस्तंभ का उखाडना, कूर्मगामनगर बाहर प्रस्थान, वेश्यायन नामक बालतपस्वी की गोशालक द्वारा निन्दा, गोशालक के ऊपर वेश्यायन बाल तपस्वी द्वारा तेजोलेश्या का छोडना, भगवान् महावीर द्वारा शीतलेश्या छोडने से गोशालक का संरक्षण करना, इन वृत्तान्त का गोशालक से कथन, तेजोलेश्यारूप शक्ति की प्राप्ति का उपाय

અસ્વીકાર અને પાછળથી શીષ્ય રૂપે તેના સ્વીકારનું કથન, મહાવીર પ્રભુના સિદ્ધાર્થ ગામથી કૂર્મગ્રામ નગરની તરફ ગોશાલકની સાથે વિહારનું કથન, માર્ગમાં તિલસ્તંભ નિષ્પત્તિના વિષયમાં ગોશાલકનો પ્રશ્ન, તેના ઉત્તર રૂપે તલની ઉત્પત્તિનું તથા તિલપુષ્પ જીવોનું, તલ રૂપે ફરી ઉત્પન્ન થવાનું કથન ભગવાન મહાવીરનાં વચનોને અસત્ય કરાવવા માટે ગોશાલક દ્વારા તિલસ્થંભને ઉખાડી નાખવાનું કથન, કૂર્મગ્રામનગર બહાર પ્રસ્થાન, ગોશાલક દ્વારા વેસ્યાયન નામના બાલતપસ્વીની નિંદા, તેના દ્વારા ગોશાલક પર તેજોલેશ્યા છોડવાનું અને મહાવીર પ્રભુ વડે શીતલેશ્યા છોડીને ગોશાલકના સંરક્ષણનું કથન, આ વૃત્તાતનું ગોશાલકને કથન, ગોશાલક દ્વારા તેજોલેશ્યા-રૂપ શક્તિની પ્રાપ્તિનો ઉપાય પૂછવામાં આવતાં, મહાવીર પ્રભુ દ્વારા તેજો-

ततो महावीरस्य गोशालकेन सह कूर्मग्रामात् पुनः सिद्धार्थग्रामं प्रति विहारः तन्मार्गे भगवतो महावीरस्य वाक्यासत्यत्व कथनार्थं गोशालकस्य तिलस्तम्भान्वेषणप्रतिपादनम्, दिव्यवृष्ट्या तत्तिलस्तम्भस्य पुनरारोपः पुष्पजीवानां तिलत्वेन च पुनरागमनं दृष्ट्वा गोशालकस्य परिवर्त्तवादस्वीकारप्रतिपादनम्, भगवतो महावीरात् गोशालकस्य पृथग्भवनप्ररूपणं च। भगवदुक्तविधिकरणेन गोशालकस्य तेजोलेश्या प्राप्तिप्ररूपणम्। ततो गोशालकस्य षण्णां दिशाचराणां शिष्यत्वप्राप्तिप्ररूपणम्, ततो गोशालकेन जिनरूपेण स्वस्य प्रतिपादनम्। ततो गोशालको जिनो नास्ति' इत्येवं भगवतो महावीरस्य कथनप्ररूपणम्, तत्कथनश्रवणेन ग्रामजनानां गोशालस्याजिनत्वविषये परस्परसंलपनम्, तच्छ्रुत्वा गोशालकस्य क्रोधोत्पत्तिप्रतिपादनम्। तत आहारार्थं श्रमन्तमानन्दमनगारमाहूय भगवतो

पूछना, गोशालक से तेजोलेश्या की प्राप्ति कैसे होती है इस विधि का कहना, भगवान् महावीर का कूर्मग्रामनगर से सिद्धार्थनगर ग्राम की ओर गोशालक के साथ विहार करना, मार्ग में महावीर के वचन में असत्यता प्रकट करने के लिये गोशालक का तिलस्तंभ का अन्वेषण करना, दिव्यवृष्टि द्वारा उस तिलस्तंभ का पुनः आरोप होना, पुष्प जीवों का तिलरूप से पुनः आगमन देख गोशालक का परिवर्तवाद स्वीकार करना। और भगवान् महावीर से गोशालक का पृथक् होना, भगवान् द्वारा कथित विधि करने से गोशालक को तेजोलेश्या की प्राप्ति होना। ६ दिशाचरों का गोशालक का शिष्य होना, अपने को जिन मानकर गोशालक का विचरण करना, गोशालक जिन नहीं है, ऐसा महावीर का कथन करना, महावीर के इस कथन को सुनकर ग्रामजनों का गोशालक के अजिनत्व में परस्पर में वार्तालाप होना। इसको सुनकर गोशालक को क्रोध उत्पन्न होना और आहार के निमित्त

લેશ્યાની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે, આ વિધિનું કથન, ભગવાન મહાવીરનો કૂર્મગ્રામ નગરથી સિદ્ધાર્થગ્રામ તરફ ગોશાલક સાથે વિહાર, માર્ગમાં મહાવીર પ્રભુના વચનમાં અસત્યતા પ્રકટ કરવા માટે તિલસ્તંભનું ગોશાલક દ્વારા અન્વેષણ, દિવ્યવૃષ્ટિ દ્વારા તે તિલસ્તંભનું ફરી આરોપણ થવું, પુષ્પજીવોનું તલ રૂપે પુનરાગમન જોઇને ગોશાલક પરિવર્તવાદનો સ્વીકાર કરે છે. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુથી જુદા પડવાનું કથન, ભગવાને કહેલી વિધિ કરવાથી ગોશાલકને તેજોલેશ્યાની પ્રાપ્તિ થવાનું કથન, છ દિશાચરો ગોશાલકના શિષ્ય બને છે, પોતાને જિન માનતા થકા ગોશાલકનું વિચરણ, ગોશાલક જિન નથી, એવું મહાવીર સ્વામીનું કથન, મહાવીર સ્વામીના આ કથનને સાંભળીને ગોશાલકના અજિનત્વ સંબંધમાં ગ્રામજનોની અંદરો

भयोत्पादनार्थं वल्मीकिरूप चतुष्टय त्रोटकवणिजां दृष्टान्तप्रतिपादनम् , आनन्दस्य भगवन्तम्प्रति गोशालककथितसंदेशप्रतिपादनम् , ततो भगवतो महावीरस्य आनन्दं प्रति सूचना त्वया गौतमादयो मुनयो वक्तव्या-यत् गोशालकेन सह वादविवादः केनापि न विधेयः ' इत्यादि प्ररूपणम् , एतदवसरे गोशालकस्य भगवत्पार्श्वे समागमनम् , भगवन्तं प्रति गोशालकस्य अन्तेवासिकथने उपालम्भदानं च । ततो गोशालकस्य स्वस्य गोशालकत्वेन अस्वीकारविषये स्वस्य सप्तशरीरप्रवेशककथनं स्वमतनिरूपणं च । ततो भगवतो महावीरस्य गोशालकम्प्रति " त्वं गोशाल एव नान्यः " इत्यादि तस्य स्वात्मरूपापलापप्रतिपादनम् । ततो गोशालकस्य भगवन्तं महावीरं प्रति आक्रोशादियुक्तवचनप्रतिपादनम् , ततो

भ्रमण, करते आनन्द अनगार को बुलाकर भगवान् को भयान्वित करने के लिये वल्मीक के चार शिखरों को गिरानेवाले वणिकों का दृष्टान्त देना आनन्द का भगवान् से गोशालक कथित संदेश का कहना। महावीर की आनन्द को सूचना देना। और ऐसा कहना कि तुम गौतमादि से कहो कि कोई भी गोशालक के साथ विवाद न करे, इसी अवसर पर गोशालक का भगवान् के पास आना और मैं आप का शिष्य हूं ऐसा आप क्यों कहते हैं? ऐसा ठपका देना। गोशालक मैं नहीं हूं। मैं सात शरीरों में प्रवेश कर चुका हूं ऐसा अपने स्वरूप का कथन और अपने मत का प्रदर्शन। 'तुम गोशालक ही हो दूसरे नहीं हो' इस प्रकार से उसको झूठ का अपलाप करना, इस प्रकार भगवान् महावीर की बात सुनकर गोशालक का आक्रोशादि युक्त

અંદર ચર્ચા, તે સાંભળીને ગોશાલકને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું કથન ત્યાર બાદ આહારને નિમિત્તે તેનું ભ્રમણ, આનન્દ અણુગારને બોલાવીને વલ્મીકનાં ચાર શિખરોને પાડી નાખનાર વણિકોના દૃષ્ટાન્તનું કથન આ પ્રકારે મહાવીર પ્રભુને ભયભીત કરવાનો તેનો હેતુ, આનંદ અણુગાર દ્વારા ગોશાલક કથિત સંદેશનું મહાવીર પ્રભુને કથન, ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુનું આનંદ દ્વારા ગૌતમાદિને ગોશાલક સાથે વાદવિવાદ નહીં કરવાનું સૂચન એજ અવસરે ગોશાલકનું મહાવીર પ્રભુ પાસે આગમન અને "હું આપનો શિષ્ય છું, એવું આપ શા માટે કહો છો ? હું ગોશાલક નથી. હું તો સાત શરીરમાં પ્રવેશ કરી ચુકયો છું," એવું કથન અને પોતાના મતનું પ્રદર્શન, "તમે ગોશાલક જ છો, બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી," એવું મહાવીર પ્રભુનું કથન. ભગવાનના વચનો સાંભળીને ગુસ્સે થયેલા ગોશાલકના આક્રો-

गोशालकम्प्रति भगवदपमानसहनसर्वानुभूतिनामानगारेणोपालम्भदाने गोशालक द्वारा तेजोलेश्या प्रक्षेपणेन सर्वानुभूतेर्भस्मीकरणप्ररूपणम्। एवं सुनक्षत्र नामानगारोपरि गोशालकस्य तेजोलेश्याप्रक्षेपणम्, सुनक्षत्रानगारस्य भगवत्पार्श्वे आलोचनप्रतिक्रमणस्वीकरणपूर्वकं कालधर्मप्राप्तिवर्णनम्। ततो गोशालकस्य भगवन्तं प्रति तृतीयवारमाक्रोशादिकरणं भगवदुपर्यपि तेजोलेश्या प्रक्षेपणं च। तत्प्रक्षिप्ततेजोलेश्यायाः भगवत्पार्श्वाद् विनिवृत्य गोशालकशरीरे प्रवेशः, ततः 'त्वं षण्मा सान्ते मृत्युं लप्स्यते' इति भगवन्तम्प्रति गोशालकस्य कथनम्। ततः "त्वं स्वस्यैव तेजोलेश्यया पराभूतः सन् सप्तरात्रान्ते कालं करिष्यसि"

वचन महावीर से कहना, भगवान् महावीर के प्रति कहे गये दुर्वचनों को भगवान् महावीर का अपमान समझकर सर्वानुभूति अनगार का गोशालक को ठपका देना इससे अप्रसन्न बन कर गोशालक द्वारा तेजोलेश्या छोडकर सर्वानुभूति अनगार को भस्म कर देना, सुनक्षत्र अनगार को भी इसी प्रकार से तेजोलेश्या का लक्ष्य बनाना, सुनक्षत्र अनगार का भगवान् के पास आलोचना प्रतिक्रमण स्वीकार पूर्वक कालधर्म के वश हो जाना, भगवान के प्रति तीसरी बार गोशालक का आक्रोशादियुक्त होना और भगवान् के ऊपर तेजोलेश्या का प्रक्षेप करना, भगवान् के ऊपर छोडी गई तेजोलेश्या का उनके पास से होकर पीछे-लौट जाना और गोशालक के शरीर में ही प्रविष्ट हो जाना, तुम छह मास के बाद मर जाओगे ऐसा भगवान् के प्रति गोशालक का कहना। तुम अपनी तेजोलेश्या के आघात से सात रात के अन्त

શાદિ યુક્ત વચનો, આ પ્રકારનાં વચનોથી મહાવીર પ્રભુનું અપમાન થયું છે. એમ સમજીને સર્વાનુભૂતિ અણુગાર ગોશાલકને ઠપકો આપે છે, ગોશાલક ગુસ્સે થઈને તે અણુગાર પર તેજોલેશ્યા છોડીને તેમને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે. સુનક્ષત્ર અણુગારને પણુ એજ પ્રકારે તેજોલેશ્યાનું લક્ષ્ય બનાવવાનું કથન, સુનક્ષત્ર અનગાર ભગવાનની સમક્ષ આલોચના અને પ્રતિક્રમણુ કરીને કાળધર્મ પામે છે, એવું કથન ત્યાર બાદ ત્રીજી વાર મહાવીર પ્રભુ પર ગોશાલક આક્રોશાદિ પ્રકટ કરીને તેજોલેશ્યા છોડે છે, તે તેજોલેશ્યા ભગવાનની પાસે જઈને પાછી ફરીને ગોશાલકના શરીરમાં જ પ્રવેશ કરે છે. "છ માસ પછી તમે મરી જશો," એવું ગોશાલકનું મહાવીર સ્વામીને કથન "તારી પોતાની તેજોલેશ્યાના આઘાતથી તું સાત રાત્રિ પૂરી થતાંજ મરણુ પામીશ, અને હું ૧૬ સોળ વર્ષ સુધી ગજ હસ્તીની જેમ વિચરણુ કરીશ," એવું

इति, अहं च षोडशवर्षपर्यन्तं सुहस्ती भूत्वा विहरिष्यामि ' इति गोशालकं प्रति भगवतः कथनम्। ततः श्रावस्त्यां नगर्यां मनुष्याणां भगवतो महावीरस्य गोशालकस्य च स्वस्य जिनत्वप्रतिपादनविषये वादप्रवादप्ररूपणम्, ततो भगवतो महावीरस्य गोशालके तेजोलेश्या निःसारणेन निस्तेजसि जाते सति प्रश्नोत्तरादिना निरुत्तरकरणार्थं स्वश्रमणेभ्यः कथनम्। ततो गोशालकस्य निरुत्तरतया क्रोधोत्पत्तिनिरूपणम्, ततो गोशालकस्य भगवतो गोशालप्रक्षिप्ततेजोलेश्यायाः सामर्थ्यप्रतिपादनम्। ततो गोशालकस्योन्मत्तदशायां पानकापानकप्ररूपणम्। तत्र आजीविकोपासकस्य अयं पुद्गलस्य गोशालकपार्श्वे आगमननिरूपणम्, ततो गोशालकेन अयं पुद्गलस्य मनःसंकल्पनिवेदनम्, तन्मनःसमाधाननिरूपणम् च। स्वमरणानन्तरं देहस्य महोत्सवपूर्वकं बहिर्निष्काशनविषये गोशालकस्य स्व-

में मर जाओगे, और मैं १६ वर्ष तक गंध हस्ती के जैसा विहार करूँगा ऐसा गोशालक के प्रति भगवान् का कथन, श्रावस्ती नगरी में मनुष्यों का भगवान् महावीर और गोशालक को अपने २ जिनरूप से प्रतिपादन करनेके विषय में वादविवाद, भगवान् महावीर का अपने शिष्यों के लिये ऐसा कथन कि तेजोलेश्या के निकालने से निस्तेज बने हुए गोशालक को प्रश्नोत्तर द्वारा निरुत्तर करो, निरुत्तर होने से गोशालक को क्रोध की उत्पत्ति होना, गोशालक के द्वारा प्रक्षिप्त हुई तेजोलेश्या की शक्ति का कथन, गोशालक की उन्मत्तदशा में पानकापानक का कथन, आजीविकोपासक अयंपुल का गोशालक के पास आना, अयंपुल के मनःसंकल्प का गोशालक द्वारा कथन, उसके मनः समाधान का निरूपण, जब मैं मर जाऊँ तब तुम लोक मेरे देह को बहुत

ગોશાલકને ભગવાનનું કથન શ્રાવસ્તી નગરીમાં લોકો વચ્ચે વાદવિવાદ કોઈ ગોશાલકને જિન રૂપે માને છે, કોઈ મહાવીર જ જિન છે, એવું પ્રતિપાદન કરે છે. ભગવાન મહાવીરનું પોતાના શિષ્યોને સૂચન "તેજોલેશ્યા છોડવાથી નિસ્તેજ બનેલા ગોશાલકને પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા નિરુત્તર કરો." નિરુતર થવાથી ગોશાલકમાં ક્રોધની ઉત્પત્તિ ગોશાલક દ્વારા છોડવામાં આવેલી તેજોલેશ્યાની શક્તિનું કથન, ગોશાલકની ઉન્મત દશામાં પાનકાપાનકનું કથન, આજીવિકોપાસક અયંપુલનું ગોશાલકની પાસે આગમન, અયંપુલના મનઃસંકલ્પનું ગોશાલક દ્વારા કથન, તેના મનનું કેવી રીતે સમાધાન કર્યું, તેનું નિરૂપણ, " જ્યારે મારું મૃત્યુ થાય, ત્યારે મારા મૃતશરીરને ખૂબ જ મોટા ઉત્સવ સાથે બહાર કાઢજો, " એવું ગોશાલકનું પોતાના શિષ્યોને

शिष्येभ्यः कथनम्। मरणावसरे गोशालकस्य सम्यक्त्वप्राप्तिप्ररूपणम्, ततो गोशालकस्य–'अहं जिनोनास्मि, महावीरो जिनोऽस्ति' इति स्वस्य वास्तविकस्थितिप्रकाशनपूर्वकं पश्चात्तापनिरूपणम्। ततो 'मम कालधर्मप्राप्त्यनन्तरं वामपादं सूत्रेण बद्ध्वा भूमौ घर्षणं कर्त्तव्यम् मुखे निष्ठीवनं च विधेयम्' तथा 'अयं गोशालको जिनो नास्ति' इत्येव मुद्घोषणापूर्वकं मम शरीरं बहिर्निष्काशनीयम्' इत्येवं गोशालकस्य स्वशिष्यान् प्रति कथनम्। ततः आजीवकस्थविराणां हालाहलायाः कुम्भकार्याः द्वारं पिधाय श्रावस्तीमालिख्य गोशालकस्य कथनानुसारं कार्यकरणप्रतिपादनम्। ततो महावीरस्य श्रावस्तीनगर्या निस्सृत्य मेण्ढकग्रामस्य शालकोष्ठकचैत्ये समवसरणम्। तत्र भगवतो महावीरस्य शरीरे पीडाजनकरोगोत्पादनिरूपणम्, ततो ब्राह्मणादि चातुर्वर्ण्यजनानां भगवतश्छ-

---

ही उत्सव पूर्वक बाहर निकालना, ऐसा अपने शिष्यों से गोशालक का कथन। तथा मरण के अवसर पर गोशालक को सम्यक्त्व की प्राप्ति का प्ररूपण। इससे मैं जिन नहीं हूं, भगवान् महावीर ही जिन हैं ऐसी अपनी वास्तविक स्थिति के प्रकाशन से उसका पश्चात्ताप करना मेरे मरने पर तुम लोक मेरे बांये पैर को रस्सी से बांधकर मुझे जमीन पर घसीटना और मेरे मुह में थूकना तथा यह गोशालक जिन नहीं है ऐसी घोषणा पूर्वक मेरे मृतक शरीर को बाहर निकालना ऐसा अपने शिष्यों से गोशालक का कथन। आजीविकस्थविरों का हालाहलाकुंभकारिणी के द्वार को बन्द कर श्रावस्ती में घोषणा पूर्वक गोशालक के कहे अनुसार कार्य करने का कथन इसके बाद महावीर स्वामी का श्रावस्ती नगरी से विहार कर मेंढग्राम के शालकोष्ठक चैत्य में आना। वहां भगवान् महावीर के शरीर में पीड़ाजनक रोगों का होना।

સૂચન મરણકાળે ગોશાલને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવાનું કથન, "હું જિન નથી, મહાવીર સ્વામી જ જિન છે," આ વાસ્તવિક સ્થિતિના ખ્યાલ આવવાથી તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, એવું કથન "જ્યારે મારૂં મૃત્યુ થાય, ત્યારે મારા ડાબા પગે દોરડું બાંધીને મને જમીન પર ઢસડજો, મારા મોંઢામાં થૂંકજો અને એવી જાહેરાત કરજો કે ગોશાલક જિન નથી," આ પ્રકારનું ગોશાલકનું પોતાના શિષ્યોને સૂચન આજીવિકસ્થવિરો હાલાહલા કુંભારણીના દ્વારને બંધ કરીને, ગોશાલકની સૂચના અનુસારની ઘોષણાપૂર્વક, ગોશાલકની આજ્ઞા પ્રમાણે કરે છે, એવું કથન ત્યાર બાદ શ્રાવસ્તી નગરીમાંથી વિહાર કરીને મહાવીર પ્રભુ મેંઢગ્રામના શાલકોષ્ઠક ચૈત્યમાં પધારે છે, ત્યાં ભગવાન મહાવીરના શરીરમાં પીડાજનક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે, ભગવાન

द्मस्थावस्थायामेव षण्मासान्ते मरणं भविष्यतीति नगरे कथनप्रचारः। ततो भगवतो महावीरस्य रोगव्यथया कालधर्मप्राप्तिविषयकशङ्कासमुत्थदुःखेन मालुकाकच्छस्थितसिंहनामकानगारस्य रुदनप्रतिपादनम्। ततो भगवत्कृतसिंहानगाराऽऽह्वानप्ररूपणम्। ततो भगवता रेवतीश्राविकासकाशात् आधाकर्मदोषदूषितकूष्माण्डपाकनिषेधपूर्वकं बीजोरापाकस्य आनायनाय सिंहानगारस्य प्रेषणम्' भगवतो रोगशमने श्रमण श्रमणी श्रावकश्राविका देवदेवीनां हृष्ट तुष्ट त्वकथनम्। सर्वानुभूतेः सुनक्षत्रस्य चानगारस्य मरणानन्तर गन्तव्यस्थानप्राप्तिविषये गौतमस्य प्रश्नः। भगवतस्तयोरष्टमद्वादशतमदेवलोकयोर्गमनविषयमुत्तरम्। ततो गोशालकः कालधर्मं प्राप्य कुत्र गतः? इति गौतमस्य प्रश्नः। ततो गोशालको देवलोकाच्च्यवनानन्तरं 'द्वादशदेवलोके गतः' इति भगवत उत्त-

---

भगवान् रोग की पीडा से छद्मस्थावस्था में मर जावेंगे ऐसा ब्राह्मण आदि चारों वर्णों का नगर में कहना भगवान् महावीर रोगव्यथा से कालधर्मप्राप्त करेंगे ऐसी आशंका से समुत्थदुःख से मालुका कच्छ में स्थित सिंह नामक अनगार का रोना। भगवान् द्वारा सिंह अनगार को बुलाना। तथा रेवती श्राविका के पास से आधाकर्मदोष से दूषित कूष्माण्डपाक को नहीं लाना, किन्तु बीजोरापाक को लाना ऐसा कहकर सिंह अनगार को रेवती श्राविका के यहां भेजना। भगवान् का रोग शान्त हो जाने पर श्रमण, श्रमणी, श्रावक, श्राविका देव देवी इन सब को बहुत खुशी होना सर्वानुभूति अनगार और सुनक्षत्र अनगार मरण के बाद कहां गये, इस विषय में गौतम का प्रश्न अष्टम देवलोक में एवं १२ वें देवलोक में ये गये हैं ऐसा भगवान् का उत्तर। गोशालक

મહાવીર રોગની પીડાથી છદ્મસ્થાવસ્થામાં જ મરી જશે, એવું બ્રાહ્મણાદિ ચારે વર્ણના લોકોનું કથન. "ભગવાન મહાવીર રોગવ્યથાથી કાળધર્મ પામશે," એવી આશંકાને લીધે માલુકાકચ્છમાં વિરાજતા સિંહ નામના અણગારનું રુદન ભગવાન દ્વારા સિંહ અણગારને પોતાની પાસે બોલાવવામાં આવે છે અને એવી આજ્ઞા અપાય છે કે–"રેવતી શ્રાવિકાને ઘેર જાઓ તેની પાસે આધાકર્મ દોષથી દૂષિત જે કોળાનો પાક છે તે નહી લાવતાં, બીજોરાનો પાક વહોરી લાવો." તે પ્રમાણે સિંહ અણગાર દ્વારા કોળાપાક વહોરી લવાય છે. તેના સેવનથી ભગવાનનો રોગ દૂર થાય છે. તે કારણે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, દેવ અને દેવીઓને ખૂબ જ આનંદ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–"સર્વાનુભૂતિ અણગાર અને સુનક્ષત્ર અણગાર મરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયા છે?"

रम्। कुत्र गमिष्यति? इत्यादि गौतमस्य प्रश्नः, तस्योत्तरविषये भगवता गोशालस्य विमलवाहनभववर्णनम्, ततो विमलवाहनस्य श्रमणनिर्ग्रन्थैः सह मिथ्याभावप्राप्तिप्ररूपणम्, ततः सुमङ्गलनामानगाराशातनाकरणेन विमलवाहनस्य हयरथसारथिसहितस्य भस्मीभवनप्ररूपणम्, ततः मङ्गलोऽनगारः कालधर्मं प्राप्य कुत्र गमिष्यति? इति गौतमस्य प्रश्नः, सर्वार्थसिद्धविमाने गमिष्यति' इति भगवत उत्तरम्। ततो विमलवाहनः कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति? इति प्रश्नः, सप्तमनरकादारभ्य गोशालस्यानेकभवभ्रमणवर्णनरूपमुत्तरम्' अन्ते मनुष्यदेहं धृत्वा सम्यग्दर्शनं प्राप्य महाविदेहक्षेत्रे गत्वा प्राप्तश्रामण्यः दृढप्रतिज्ञ नामा केवली भूत्वा बहूनि वर्षाणि केवलिपर्यायं पालयित्वा मोक्षं प्राप्स्यति, इत्यादि वक्तव्यता प्ररूपणम्॥

इति गोशकवक्तव्यता।

मरकर कहाँ गया ऐसा प्रश्न। गोशालक मर कर बारहवें देव लोक में गया है ऐसा कथन। अब कहां जावेगा? ऐसा प्रश्न इसके उत्तर के विषय में भगवान् द्वारा गोशालक के विमलवाहन भव का वर्णन। विमलवाहन का श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ मिथ्याभाव प्राप्ति की प्ररूपणा। सुमंगल अनगार की आशातना करने से हयरथ सारथी विमलवाहन का भस्म होना। मंगल अनगार कालधर्म प्राप्तकर कहां जावेंगे ऐसा गौतम का प्रश्न सर्वार्थसिद्ध विमान में जावेंगे ऐसा उत्तर। विमलवाहन कालधर्म प्राप्तकर कहां जावेगा ऐसा प्रश्न। गोशालक के सप्तमनरक से लेकर अनेक भवों में भ्रमण होने रूप उत्तर। अन्त में मनुष्यदेह को धारण कर वह सम्यग्दर्शन प्राप्त करके महाविदेह क्षेत्र

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"તેઓ અનુક્રમે આઠમા અને બારમાં દેવલોકમાં ગયા છે." "ગોશાલક મરીને કયાં ગયો છે?" એવો પ્રશ્ન "ગોશાલક મરીને બારમાં દેવલોકમાં ગયા છે," એવું કથન ત્યાંથી ચ્યવીને તે વિમલવાહન નામના માણસ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. વિમલવાહનનું વર્ણન શ્રમણનિર્ગ્રંથોની સાથે વિમલવાહનને મિથ્યાભાવપ્રાપ્તિની પ્રરૂપણા, સુમંગલ અણગારની અશાતના કરવાથી હયરથ નામના સારથિ સહિત વિમલવાહન બળીને ભસ્મ થવાનું કથન. "સુમંગલ અણગાર મરીને કયાં જશે?" એવો ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન "સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં જશે," એવો ઉત્તર "વિમલવાહન કાળધર્મ પામીને કયાં જશે?"

ઉત્તર-"ગોશાલક સાતમી નરકથી લઈને અનેક ભવોમાં ભ્રમણ કરશે. અન્તે મનુષ્યદેહ ધારણ કરીને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં

मूलम्-"नमो सुयदेवयाए भगवईए, तेणं कालेणं, तेणं समएणं सावत्थी नामं नयरी होत्था, वण्णओ, तीसे णं सावत्थीए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए, तत्थ णं कोट्ठए नामं चेइए होत्था, वण्णओ। तत्थ णं सावत्थीए नयरीए हालाहला नामं कुंभकारी आजीविओवासिया परिवसइ, अड्ढा जाव अपरिभूया आजीवियसमयंसि लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा विणिच्छियट्ठा अट्ठिमिंजपेमाणुरागरत्ता अयमाउसो! आजीवियसमये अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे त्ति आजीवियसमए णं अप्पाणं भावेमाणी विहरइ। तेणं कालेणं, तेणं समएणं गोसाले मंखलिपुत्ते चउव्वीसवासपरियाए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणं आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तएणं तस्स गोसालगस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ इमे छद्दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था, तं जहा-साणे१, कलंदे२, कणियारे३, अच्छिद्दे४, अग्गिवेसायणे५, अज्जुन्ने गोमायुपुत्ते६। तएणं ते छ दिसाचरा अट्ठविहं पुव्वगयं मग्गदसमं सएहिं मतिदंसणेहिं निज्जूहंति, निज्जूहित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं उवट्ठाइंसु। तए णं से गोसाले

में उत्पन्न होकर श्रमणपर्याय का पालन करेगा और दृढप्रतिज्ञ नामका केवली होकर अनेक वर्षों तक केवलिपर्याय में रहकर मोक्ष प्राप्त करेगा। इत्यादि वक्तव्यता की प्ररूपणा। इति गोशालक वक्तव्यता-

---

ઉત્પન્ન થઈને શ્રમણુપર્યાયનું પાલન કરીને દૃઢપ્રતિજ્ઞ નામના કેવળી બનશે, અને અનેક વર્ષો સુધી કેવળિપર્યાયમાં રહીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે," ઈત્યાદિ વક્તવ્યતાનું આ પંદરમાં શતકમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

मंखलिपुत्ते ते णं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्ते णं सव्वेसिं पाणाणं भूयाणं, जीवाणं, सत्ताणं, इमाइं छ अणइक्कमणिज्जाइं वागरणाइं वागरेइ, तं जहा-लाभं, अलाभं, सुहं, दुक्खं, जीवियं, मरणं तहा। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते तेणं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्ते णं सावत्थीए नयरीए अजिणे जिणप्पलावी अणरहा अरहप्पलावी अकेवली केवलिप्पलावी असवन्नू सव्वन्नुप्पलावी अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ॥सू० १॥

छाया—नमः श्रुतदेवतायै भगवत्यै। तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रावस्ती नाम नगरी अभवत्, वर्णकः, तस्याः खलु श्रावस्त्याः नगर्याः बहिः, उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे, तत्र खलु कोष्ठकं नाम चैत्यम् आसीत्, वर्णकः, तत्र खलु श्रावस्त्यां नगर्यां हालाहलानाम कुम्भकारी आजीविकोपासिका परिवसति, आढ्या यावत्-अपरिभूता आजीविकसमये लब्धार्था गृहीतार्था पृष्टार्था, विनिश्चितार्था, अस्थिमज्जा प्रेमानुरागरक्ता अयम् आयुष्मन्! आजीविकसमयोऽर्थः, अयं परमार्थः, शेषः अनर्थः इति आजीविकसमयेन आत्मानं भावयन्ती विहरति। तस्मिन्काले तस्मिन् समये गोशालो मङ्खलिपुत्रश्चतुर्विंशतिवर्षपर्यायो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आजीविकसंघसंपरिवृत्तः आजीविकसमयेन आत्मानं भावयन् विहरति। ततः खलु तस्य गोशालकस्य मङ्खलिपुत्रस्य अन्यदा कदाचित् इमे षड्दिक्चराः अन्तिकं प्रादुरभूवन्, तद्यथा-शानः १, कलन्दः २, कर्णिकारः ३, अच्छिद्रः ४, अग्निवेश्यायनः ५, अर्जुनो गोमायुपुत्रः ६, ततः खलु ते षड्दिक्चराः अष्टविधं पूर्वगतं मार्गदशमं स्वकैः स्वकैः मतिदर्शनैः निर्यूहयन्ति, निर्यूह्य गोशालं मङ्खलिपुत्रम् उपस्थितवन्तः। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः तस्य अष्टाङ्गस्य महानिमित्तस्य केनचित् उद्देशमात्रेण सर्वेषां प्राणानां भूतानां जीवानां सत्त्वानाम् इमानि षट् अनतिक्रमणीयानि व्याकरणानि व्याकरोति, तद्यथा-लाभः १, अलाभः २, सुखम् ३, दुःखम् ४, जीवितम् ५, मरणंतथा ६, ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तेन अष्टाङ्गस्य महानिमित्तस्य केनचित् उल्लोकमात्रेण श्रावस्त्यां नगर्याम् अजिनो जिनप्रलापी, अनर्हन् अर्हत्प्रलापी, अकेवली केवलिप्रलापी, असर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, अजिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति ॥सू० १॥

टीका—चतुर्दशशतके केवलज्ञानी रत्नप्रभादिकं वस्तु जानातीत्यस्योक्तत्वेन, आत्मसम्बन्धितत्परिज्ञानं च यथा भगवता महावीरेण गौतमं प्रति प्रकाशीकृतं तथा गोशालकस्य कुशिष्यस्य चतुर्गतिसंसारभ्रमणमाश्रित्य पञ्चदशशतकं प्ररूपयितुं मध्यमङ्गलमाचरति—'नमोसुयदेवयाए भगवईए' नमः श्रुतदेवतायै भगवत्यै इति, अथ वक्तव्यविषयमाह—'तेणं कालेणं, तेणं समएणं सावत्थी नामं नयरी होत्था, वण्णओ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रावस्ती नाम नगरी आसीत्; वर्णकः—अस्याः वर्णनम् औपपातिकानुसारं चम्पानामनगरीवर्णनवदवसेयम्, 'तीसे णं सावत्थीए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए, तत्थ णं

'नमो सुयदेवयाए भगवईए—तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

टीकार्थ—चौदहवें शतक में ऐसा कहा है कि केवलज्ञानी रत्नप्रभापृथिवी आदि वस्तुको जानता है इस कथन से यह भी स्पष्ट भगवान् महावीर ने गौतम से कहा कि सर्वज्ञ अपनी आत्मा को भी जानता है। अब सूत्रकार इस पन्द्रहवें शतक में यह बताना चाहते हैं कि कुशिष्य जो गोशालक था उसने अपनी अज्ञानता से ही चतुर्गतिरूप संसार में परिभ्रमण किया है। इस पन्द्रहवें शतक की प्ररूपणा करने के लिये सूत्रकार ने यह "नमो सुयदेवयाए भगवईए' पाठ मध्यमंगलाचरण के रूप में लिखा है।

अब वे वक्तव्यविषय को कहते हैं—'तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी नामं नयरी होत्था' उस काल और उस समय में श्रावस्ती नामकी नगरी थी। 'वण्णओ' इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित चंपानगरी के जैसा जानना चाहिये। 'तीसे णं सावत्थीए नयरीए बहिया

"नमो सुयदेवयाए भगवईए—तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ચૌદમાં શતકમાં એવું કહેવામાં આવ્યું કે કેવળજ્ઞાની રત્નપ્રભાપૃથ્વી આદિ વસ્તુને જાણે છે. વળી સર્વજ્ઞ પોતાના આત્માને પણ જાણે છે. હવે આ સૂત્ર દ્વારા એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે મહાવીર પ્રભુનો કુશિષ્ય ગોશાલક પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે જ ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે.

"नमो सुयदेवयाए भगवईए" આ મંગલાચરણથી સૂત્રકાર પંદરમાં શતકનો પ્રારંભ કરે છે—"तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी नामं नयरी होत्था" તે કાળે અને તે સમયે શ્રાવસ્તી નામની નગરી હતી. "वण्णओ" તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલી ચંપાનગરીના વર્ણન પ્રમાણે

कोट्ठए नामं चेइए होत्था, वण्णओ' तस्याः खलु श्रावस्त्या नगर्या बहिः उत्तर-पौरस्त्ये ईशानकोणे दिग्भागे, तत्र खलु कोष्ठकं नाम चैत्यम्-उद्यानम् आसीत्, वर्णकः-अस्य कोष्ठकचैत्यस्य वर्णनम् औपपातिकानुसारं मणिभद्रचैत्यवर्णनवदव-सेयम्, 'तत्थ णं सावत्थीए नयरीए हालाहलानामं कुंभकारी आजीविओवासिया परिवसइ' तत्र खलु श्रावस्त्यां नगर्यां हालाहला नाम कुम्भकारी आजीविकोपा-सिका-गोशालकमतोपासिका, परिवसति, सा कीदृशी आसीदित्याह-'अड्ढा जाव अपरिभूया आजीवियसमयंसि लद्धट्ठा, गहियट्ठा, पुच्छियट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अट्ठिमिंजपेमाणुरागरत्ता अयमाउसो! आजीवियसमये अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे त्ति आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणी विहरइ' सा हालाहला कुम्भकारी आढ्या-धनाढ्या, यावत्-दीप्ता, बहुजनस्य अपरिभूता-अपराजिता, आजी-

---

उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए, तत्थ णं कोट्ठए नामं चेइए होत्था-वण्णओ' उस श्रावस्ती नगरी के बाहर ईशान कोने में कोष्ठक नाम का चैत्य -उद्यान था। इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित मणिभद्रचैत्य के जैसा जानना चाहिये। 'तत्थ णं सावत्थीए नयरीए हालाहला नामकी कुंभकारिणी रहती थी। यह आजीविकोपासिका-गोशालक के मत की उपासिका थी। यह 'अड्ढा जाव अपरिभूया, आजीवियसमयंसि लद्धट्ठा, गहियट्ठा, पुच्छियट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अट्ठिमिंजपेमाणुरागरत्ता, अय-माउसो! आजीवियसमए अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे त्ति आजीवि-यसमयएणं अप्पाणं भावेमाणी विहरइ' हालाहला कुंभकारिणी बहुत धनाढ्य थी, यावत् दीप्त थी, अनेकजनों द्वारा भी यह अपरिभूत थी

સમજવું. "तीसे णं सावत्थीए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए, तत्थणं कोट्ठए नामं चेइए होत्था, वण्णओ" તે શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ઈશાન કોણમાં કોષ્ઠક નામનું ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. ઔપપાતિક સૂત્રમાં મણિભદ્ર ચૈત્યનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ વર્ણન અહીં કોષ્ઠક ચૈત્યનું પણ સમજવું. "तत्थ ण सावत्थीए नयरीए हालाहला नामं कुंभकारी आजीविओवासिया परिवसइ" તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં હાલાહલા નામની કુંભારણી રહેતી હતી. તે આજીવિકોપાસિકા-ગોશાલકના મતની ઉપાસિકા-હતી. તે "अड्ढा जाव अपरिभूया, आजीवियसमयंसि लद्धट्ठा, गहियट्ठा, पुच्छि-यट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अट्ठिमिंजपेमाणुरागरत्ता, अयमाउसो! आजीवियसमए अट्ठे अयं परमट्ठे से से अणट्ठेत्ति आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणी विहरइ" હાલાહલા કુંભારણી ઘણી જ ધનાઢ્ય હતી, અનેક લોકો દ્વારા પણ અપ-રિભૂત હતી, આજીવિક મતના સિદ્ધાંતમાં લબ્ધાર્થ (જાણકાર) હતી, તેના

विकसमये-आजीविकमतसिद्धान्ते लब्धार्था-ज्ञातरहस्या, गृहीतार्था-निर्णीतार्था, पृष्टार्था, विनिश्चितार्था, तस्य अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्ता सती हे आयुष्मन्! अयं खलु आजीविकसमयः-आजीविकमतसिद्धान्तरूपः, अर्थः-वास्तविकोऽर्थो वर्तते, अयमेव आजीविकमतसिद्धान्तः परमार्थो वर्तते, शेषस्तदन्यस्तु अनर्थो वर्तते, इत्यादि रीत्या आजीविकसमयेन-आजीविकमतसिद्धान्तेन आत्मानं भावयन्ती विहरति-तिष्ठति, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं गोसाले मंखलिपुत्ते चउव्वीसवासपरियाए' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रश्चतुर्विंशतिवर्षपर्यायः-परिपालितचतुर्विंशतिवर्षप्रमाणदीक्षापर्यायः 'हालाहलाए कुंभकारीए, कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवियसमएणं अप्पाणं

आजीविक मत के सिद्धान्त में लब्धार्थ थी, उसके रहस्य की ज्ञाता थी अर्थका निश्चय किये हुए थी, पूछ२ कर प्रत्येक विषय में यह विशेष निष्णात बनी हुई थी। आजीविक मतके सिद्धान्त का अनुराग इसकी रोम २ में भरा हुआ था। इससे यह यही समझी हुई थी यह आजीविक मत का सिद्धान्त ही यथार्थ है बाकी के और सब सिद्धान्त अयथार्थ-अपरमार्थभूत हैं। इस प्रकार से आजीविक सिद्धान्त पर इसकी अकाट्य श्रद्धा थी। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं गोसाले मंखलिपुत्ते चउव्वीसवास-परियाए' उस काल और उस समय में आजीविक सिद्धान्त का प्रचारक मंखलिपुत्र गोशालक था। उसकी दीक्षापर्याय २४ वर्ष की थी। वह भ्रमण करता हुआ 'हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघ-

રહસ્યની જ્ઞાતા હતી, તે સિદ્ધાન્તના અર્થ (વિષય-તત્ત્વો)નો નિર્ણય કરી ચુકી હતી, પૂછીપૂછીને તે સિદ્ધાન્તના પ્રત્યેક વિષયની તે વિશેષ નિષ્ણાત થઈ ગયેલી હતી. તેના રોમરોમમાં આજીવિક મતના સિદ્ધાન્ત પ્રત્યે અનુ-રાગ વ્યાપેલો હતો, તે કારણે તે એવું માનતી હતી કે આજીવિક મતનો સિદ્ધાન્ત જ યથાર્થ છે, બાકીના સઘળા સિદ્ધાંતો અયથાર્થ-અપરમાર્થભૂત છે. આ પ્રકારે આજીવિક સિદ્ધાન્તમાં તેને અતૂટ શ્રદ્ધા હતી. "तेणं कालेणं तेणं समएणं गोसाले मंखलिपुत्ते चउव्वीसवासपरियाए" તે કાળે અને તે સમયે આજીવિક સિદ્ધાન્તના પ્રચારક મંખલિપુત્ર ગોશાલક હતા. તેની દીક્ષાપર્યાય ૨૪ વર્ષની હતી. તે ગોશાલક ભ્રમણ કરતાં કરતાં "हालाहलाए

भावेमाणे विहरइ ' हालाहलायाः कुंभकार्याः कुम्भकारापणे-कुम्भकारहट्टे, आजीविकसङ्घसंपरिवृतः स्वशिष्ययुक्तः सन् आजीविकसमयेन-आजीविकमतसिद्धान्तेन आत्मानं भावयन् वासयन् विहरति-तिष्ठति, 'तएणं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइं इमे छदिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था' ततः खलु तस्य गोशालकस्य मङ्खलिपुत्रस्य अन्यदा कदाचित्, इमे-वक्ष्यमाणाः षट्दिक्चराः दिक्षु चरन्ति-विचरन्ति ये ते दिक्चराः दूरदेशविहारिणः शिथिलाचारिणः तेषां नामान्याह-अन्तिकं-समीपे प्रादुरभूवन्-प्रादुर्भूताः, 'तं जहा-साणे १, कलंदे २, कणियारे ३, अच्छिदे४, अग्गिवेसायणे ५, अज्जुणे गोमायुपुत्ते ६' तद्यथा-शानः १, कलन्दः २, कर्णिकारः ३, अच्छिद्रः ४, अग्निवेश्यायनः ५, अर्जुनो गोमायुपुत्रश्च । 'तएणं ते छ दिसाचरा अट्ठविहं पुव्वगयं मग्गदसमं सएहिं सएहिं

संपरिवुडे आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' हालाहला कुंभकारापण पर-दुकान पर या बाजार में आया इसके साथ इसके शिष्य थे। आजीविकसिद्धान्त के अनुसार ही यह अपनी प्रत्येक प्रवृत्ति किया करता था। 'तए णं तस्स गोसालगस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ इमे छ दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था' किसी एक समय की बात है कि मंखलिपुत्र गोशालक के पास वहां पर ६ दिशाचर आये जो मर्यादित भूमि में विचरण करते हैं अथवा जो अपने आपको भगवान के शिष्य मानते हैं, उन्हें अथवा देशाटन करने वालों को दिशाचर कहते हैं-उनके नाम इस प्रकार से हैं-'साणे, कलंदे, कणियारे, अच्छिद्दे, अग्गिवेसायणे, अज्जुणे गोमायुपुत्ते' शान, कलन्द, कर्णिकार, अच्छिद्र, अग्निवेश्यायन

कुंभकारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" હાલાહલા કુંભકારીની કુંભકારાપણુ પર-દુકાને અથવા તેના નિવાસસ્થાને-આવ્યો. તેની સાથે તેના શિષ્યો પણ હતા. ગોશાલક આજીવિક સિદ્ધાન્ત અનુસાર જ પોતાની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ ચલાવ્યા કરતો હતો. "तएणं तस्स गोसालगस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइं इमे छ दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था" હવે કોઈ એક સમયે મંખલીપુત્ર ગોશાલકની પાસે છ દિશાચરો આવ્યા તેઓ મર્યાદિતભૂમીમાં વિચરતા હતા અથવા જેઓ પોતે પોતાને ભગવાનના શિષ્યો માને છે. તેમને અથવા દેશાટન કરવા વાળાઓને દિશાચાર કહે છે. અને પોતાના આચારવિચારોમાં શિથિલ હતા. તેમનાં નામ આ પ્રમાણે હતાં-"साणे, कलंदे, कणियारे, अच्छिद्दे, अग्गिवेसायणे, अज्जुणे-गोमायु पुत्ते" શાન, કલન્દ, કર્ણિકાર, અચ્છિદ્ર, અગ્નિવેશ્યાયન, અને ગોમાયુ-

मइदंसणेहिं निज्जुहंति' ततः ततः खलु ते-पूर्वोक्ताः षड्दिक्चराः, अष्टविधम् अष्टप्रकारकम्, पूर्वगतम्-पूर्वाभिधानश्रुतविशेषमध्यगतं निमित्तम्, तच्चेदम्-दिव्यम् १, औत्पातम् २, आन्तरिक्षम् ३, भौमम् ४, आङ्गम् ५, स्वरम् ६, लक्षणम् ७, व्यञ्जनं च इति, तथा मार्गदशमम्-मार्गौ-गीतमार्ग-नृत्यमार्ग-लक्षणौ नवमदशमौ यत्र तत्तथाविधम्, नवमशब्दस्य लुप्तत्वेन केवलदशमशब्देनापि उभयोर्ग्रहणात्, स्वकैः स्वकैः-निजैर्निजैः, मतिदर्शनैः-प्रमेयपरिच्छेदलक्षणैः स्वस्वबुध्यनुसारमित्यर्थः, निर्यूथयन्ति पूर्वलक्षणश्रुतपर्याय यूथादुद्धरन्ति, 'सएहिं सएहिं मइदंसणेहिं निज्जुहित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं उवट्ठाइंसु' स्वकैः स्वकैः मतिदर्शनैः, निर्यूथ्य पूर्वलक्षणश्रुतपर्याययूथादुद्धृत्य, गोशालं नाम मङ्खलिपुत्रम् उपस्थितवन्तः-शिष्यभावेन आश्रयं कृतवन्तः, 'तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते

और गोमायुपुत्र-अर्जुन 'तए णं छद्दिसाचरा अट्ठविहं पुव्वगयं मग्गदसमं सएहिं २ मइदंसणेहिं निज्जुहंति' इन छहों दिशाचरों ने पूर्वनामक श्रुतविशेष के मध्यगत दिव्य १, औत्पात २, आन्तरिक्ष ३, भौम ४, आङ्ग ५, स्वर ६, लक्षण ७, और व्यञ्जन ८ इस अष्टाङ्ग महानिमित्त को तथा नौवें और दशवें गीतमार्ग को एवं नृत्यमार्ग को-(यहां नवम शब्द का लोप हुआ है केवल दशम शब्द से उसका ग्रहण किया गया है, प्रमेयपरिच्छेदक अपनी २ बुद्धि के अनुसार पूर्वलक्षणश्रुतपर्याययूथ से उद्धरित किया था 'सएहिं सएहिं मइदंसणेहिं निज्जुहित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं उवट्ठाइंसु' अपनी २ बुद्धि के अनुसार पूर्व श्रुतपर्याय यूथ से इन सब का उद्धार करके फिर वे मंखलिपुत्र गोशालक की निश्रा में रहने लग गये अर्थात् उसके शिष्य होकर वे उसके पास

પુત્ર અર્જુન. "तएणं ते छद्दिसाचरा अट्ठविहं पुव्वगयं मग्गदसमं सएहिं२ मइदसणेहिं निज्जुहंति" તે છ દિશાચરોએ પૂર્વ નામના શ્રુતવિશેષના (૧) દિવ્ય, (૨) ઔત્પાત, (૩) આન્તરિક્ષ, (૪) ભૌમ, (૫) આંગ, (૬) સ્વર, (૭) લક્ષણ અને (૮) વ્યંજન આ અષ્ટાંગ મહાનિમિત્તને તથા નવમાં ગીતમાર્ગને અને દસમાં નૃત્યમાર્ગને (અહીં નવમાં શબ્દનો લોપ થયો છે. કેવળ 'દસમાં' શબ્દના ઉપયોગ દ્વારા નવમાં ગીતમાર્ગને પણ અહીં ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે.) પ્રમેય પરિચ્છેદક પોતપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર પૂર્વલક્ષણ શ્રુતપર્યાય યૂથમાંથી ઉદ્ધરિત કર્યા હતા. "सएहिं सएहिं मइदंसणेहिं निज्जुहित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं उवट्ठाइंसु" પોતપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર પૂર્વ શ્રુતપર્યાય યૂથમાંથી તે દસેનો ઉદ્ધાર કરીને તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલકની નિશ્રામાં રહેવા લાગ્યા એટલે કે તેના શિષ્ય બનીને તેઓ તેની સાથે રહેવા

तेणं अटुंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्तेणं सव्वेसिं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं, सत्ताणं इमाइं छ अणइक्कमणिज्जाइं वागरणाइं वागरेइ' ततः खलु स गोशालो नाम मंखलिपुत्रस्तेन-तस्य खलु पूर्वोक्तस्य अष्टाङ्गस्य महानिमित्तस्य केनचित्-साधारणजनाज्ञातलक्षणेन, उद्देशमात्रेण किञ्चिदुपदेशमात्रेण वा सर्वेषां प्राणानां, भूतानां, जीवानाम् सत्त्वानां कृते इमानि वक्ष्यमाणस्वरूपाणि, षट्, अनतिक्रमणीयानि-अन्यथा कर्तुमशक्यानि-अव्यर्थानि, व्याकरणानि-व्याक्रियन्ते-पृष्टेन सता यानि व्युत्पाद्यन्ते तानि व्याकरणानि उत्तराणि, व्याकरोति-व्याख्यातिस्म, तानि व्याख्येयानि षडाह-' तं जहा-लाभं, अलाभं, सुहं, दुक्खं, जीवियं, मरणं तहा ' तद्यथा-लाभः १, अलाभः २, सुखं ३, दुःखम् ४, जीवितं ५, मरणम् ६, तथा, एतानि च षट् पुरुषार्थोपयोगित्वादुक्तानि, अन्यथा तु अन्यान्यपि बहूनि नष्ट मुष्टिचिन्तोल्कादीनि निमित्तगोचरी भवन्ति, ' तएणं से

रहने लगे। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ते णं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्तेणं सव्वेसिं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं, सत्ताणं इमाइं छ अणइक्कमणिज्जाइं वागरणाइं वागरेइ' तब वह मंखलिपुत्र गोशालक पूर्वोक्त अष्टांगमहानिमित्त के साधारणजन अज्ञात किसी उद्देशमात्र से अथवा कुछ उपदेशमात्र से ऐसा कहने लगा कि समस्त प्राणियों के लिये, भूतों के लिये, जीवों के लिये, सत्त्वों के लिये छ चीजें अनतिक्रमणीय हैं-अन्यथाकर्तुं अशक्य है। (तं जहा) वे ६ ये हैं- 'लाभं अलाभं, सुहं दुःखं, जीवियं मरणं तहा' लाभ, अलाभ, सुखदुःख जीवित और मरण, पुरुषार्थोपयोगी होने से ही ये ६ चीजें कहीं गई हैं। नहीं तो वैसे इनके अतिरिक्त और भी नष्ट, मुष्टि, चिन्तोल्का-

લાગ્યા. " तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते तेणं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्तेणं सव्वेसिं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं सत्ताणं इमाइं छ अणइक्कमणिज्जाइं वागरणाइं वागरेइ " ત્યારે તે મંખલિપુત્ર ગોશાલક પૂર્વોક્ત અષ્ટાંગ મહાનિમિત્તના સાધારણ લોકોથી અજ્ઞાત એવા કોઇ ઉપદેશમાત્રને આધારે એવું કહેવા લાગ્યો કે સમસ્ત પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વો આ છ વસ્તુઓનું અતિક્રમણ કરવાને અસમર્થ છે. એટલે કે આ છ બાબતોને 'તેઓ અન્યથાકર્તુંમ્' (બદલવાને-ફેરવવાને) અસમર્થ છે-" लाभं, अलाभं, सुहं, दुःखं, जीवियं, मरणं " લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, જીવિત અને મરણ પુરુષાર્થોપયોગી હોવાથી જ આ ૬ ચીજો કહેવામાં આવી છે, નહીં તો તે સિવાયના નષ્ટ, મુષ્ટિ, ચિન્તો-

गोसाले मंखलिपुत्ते तेणं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्तेणं सावत्थीए नयरीए अजिणे जिणप्पलावी, अणरहा अरहप्पलावी, अकेवली केवलिप्पलावी, असवन्नू सवन्नुप्पलावी, अजिणे जिणसदं पगासेमाणे विहरइ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः तेन तस्य पूर्वोक्तस्य अष्टाङ्गस्य महानिमित्तस्य केनचित्–तथाविधजनसाधारणाविदितलक्षणेन उल्लोकमात्रेण–उल्लोक्यते–प्रकाश्यते-ऽर्थोऽनेनेति उल्लोकः–उपदेशः तन्मात्रेण उपदेशमात्रेणेत्यर्थः, श्रावस्त्यां नगर्याम्, अजिनः सन्नपि स्वात्मानं जिनं प्रलपयितुं शीलमस्येति जिनप्रलापी, अनर्हन् सन् स्वात्मानम् अर्हन्तं प्रलपितुं शीलमस्येति अर्हत्प्रलापी, अकेवली–केवलज्ञानरहितो-ऽपि स्वात्मानं केवलिनं प्रलपितुं शीलस्येति केवलि प्रलापी असर्वज्ञोऽपि स्वात्मानं सर्वज्ञं प्रलपतीत्येवं शीलः सर्वज्ञप्रलापी, अजिनः सन्नपि जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति–तिष्ठति ॥ सू० १ ॥

दिक निमित्त के विषयभूत हैं। 'तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते तेणं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमेत्तेणं सावत्थीनयरीए अजिणे जिणप्पलावी अणरहा अरहप्पलावी, अकेवली केवलिप्पलावी, असवन्नू सवन्नूप्पलावी अजिणे जिणसदं पगासेमाणे विहरइ' इस प्रकार यह मंखलिपुत्र गोशालक पूर्वोक्त अष्टाङ्गमहानिमित्त के साधारणजनाविदित उपदेशमात्र से श्रावस्ती नगरी में अजिन होता हुआ भी अपने को जिन मानने लगा, अर्हन्त नहीं होता हुआ भी अपने को अर्हन्तरूप से प्रकाशित करने लगा, केवलज्ञान से रहित होता हुआ भी अपने को केवली मानने लगा, सर्वज्ञ नहीं होने पर भी अपने को सर्वज्ञ के स्थान में रखने लगा, अजिन होने पर भी जिन शब्द का प्रकाश करने लगा ॥ सू० १ ॥

દકાદિક નિમિત્તના વિષયરૂપ છે. " तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते तेणं अट्ठंगस्स महानिमित्तस्स केणइ उल्लोयमे णं सावत्थी नयरीए अजिणे जिणप्पलावी अणरहा अरहप्पलावी, अकेवली केवलिप्पलावी, असवन्नू सवन्नुप्पलावी अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ " આ રીતે સામાન્ય લોકો જેનાથી અજ્ઞાત હતા એવા અષ્ટાંગમહાનિમિત્તના ઉપદેશ માત્રથી જ તે મંખલિપુત્ર ગોશાલક, અજિન હોવા છતાં પોતાને જિન માનવા લાગ્યો, અહ઼ઁત ન હોવા છતાં પોતાને અહ઼ઁત માનવા લાગ્યો, કેવળજ્ઞાનથી રહિત હોવા છતાં પોતાને કેવળી માનવા લાગ્યો, સર્વજ્ઞ ન હોવા છતાં પોતાને સર્વજ્ઞ મનાવવા લાગ્યો અને અજિન હોવા છતાં પણ જિન શબ્દને પ્રકાશિત કરવા લાગ્યો. ॥સૂ૦૧॥

गोशालनामवक्तव्यता।

मूलम्-"तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ-एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ, से कहमेयं मन्ने एवं?। तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया। तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्तेणं जाव छट्ठं छट्ठेणं, एवं जहा बितियसए नियंठुद्देसए जाव अडमाणे बहु-जणसद्दं निसामेइ, बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव परूवेइ, एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ, से कहमेयं मन्ने एवं?। तए णं भगवं गोयमे बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म जाव जायसड्ढे जाव भत्तपाणं पडिदंसेइ, जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते! तं चेव जाव जिणसद्दं पगा-सेमाणे विहरइ, से कहमेयं मन्ने एवं?, तं इच्छामि णं भंते! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स उट्ठाणपरियाणियं परिकहेउं, गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-'जं णं' से बहु-जणे अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ-जाव परूवेइ-एवं खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विह-रइ, तं णं मिच्छा, अहंपुण गोयमा! एवमाइक्खामि जाव

परूवेमि–एवं खलु एयस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखलि-नामं मंखे पिया होत्था। तस्स णं मंखलिस्स मंखस्स भद्दानामं भारिया होत्था, सुकुमाल जाव पडिरूवा। तए णं सा भद्दा भारिया अन्नया कयाइ गुव्विणीयावि होत्था। तेणं कालेणं, तेणं समएणं सरवणे नामं सन्निवेसे होत्था, रिद्धत्थिमिय जाव सन्निभप्पगासे पासाईए४। तत्थ णं सरवणे सन्निवेसे गोबहुले नामं माहणे परिवसइ, अड्ढे जाव अपरिभूए, रिउव्वेय जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था। तस्स णं गोबहुलस्स माहणस्स गोसाला यावि होत्था। तए णं से मंखली मंखेनामं अन्नया कयाइ, भद्दाए भारियाए गुव्विणीए सद्धिं चित्तफलगहत्थगए मंखत्तरेणं अप्पाणं भावेमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणु-गामं दूइज्जमाणे जेणेव सरवणे सन्निवेसे, जेणेव गोबहुलस्स माहणस्स गोसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, गोबहु-लस्स माहणस्स गोसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ, करित्ता सरवणे सन्निवेसे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमु-दाणस्स भिक्खायरियाए अडमाणे वसहीए सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ, वसहीए सव्वओ समंता मग्गणवेसणं करेमाणे अन्नत्थ वसहिं अलभमाणे तस्सेव गोबहुलस्स माह-णस्स गोसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए। तए णं सा भद्दा भारिया नवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धट्ठमाणराइंदियाणं वीइक्कंताणं सुकुमाल जाव पडिरूवगं दारगं पयाया। तए णं

तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते जाव बारसाहे दिवसे अयमेयारूवं गुण्णं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं करेंति–जम्हाणं अम्हं इमे दारए गोबहुलस्स माहणस्स गोसालाए जाए, तं होउणं अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं गोसाले गोसाले त्ति। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेंति–गोसाले त्ति। तए णं से गोसाले दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सयमेव पाडिएक्कं चित्तफलगं करेइ, सयमेव चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणे णं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥सू० २॥

छाया—ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावत् पथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति, यावत्–एवं प्ररूपयति–एवं खलु देवानुप्रियाः ! गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावत्–प्रकाशयन् विहरति, तत् कथमेतत् मन्ये एवम् ? तस्मिन् काले, तस्मिन् समये स्वामी समवसृतो यावत्–पर्षत् प्रतिगता, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिनामाऽनगारो गौतमगोत्रः खलु यावत् षष्ठषष्ठेन एवं यथा द्वितीयशतके निर्ग्रन्थोद्देशके यावत्–अटन् बहुजनशब्दं निशामयति, बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति यावत्–प्ररूपयति–एवं खलु देवानुप्रियाः ? गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावत्–प्रकाशयन् विहरति, तत् कथमेतत् मन्ये एवम् ? ततः खलु भगवान् गौतमो बहुजनस्य अन्तिकमेतमर्थं श्रुत्वा निशम्य यावत् जातश्रद्धो यावत् भक्तपानं प्रतिदर्शयति यावत् पर्युपासीनः एवम् अवादीत्–एवं खलु अहं भदन्त ! तदेव यावत् जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, तत् कथमेतत् मन्ये एवम् ? तत्, इच्छामि खलु भदन्त ! गोशालकस्य मंखलिपुत्रस्य उत्थानपरियानिकं परिकथयितुम् । गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्–यत् खलु तत् बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति, यावत् प्ररूपयति–एवं खलु गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावत् प्रकाशयन् विहरति, तत् खलु मिथ्या, अहं पुनर्गौतम ! एवमाख्यामि यावत् प्ररूपयामि–एवं खलु एतस्य गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य मंखलिनामा मंखः पिता आसीत् । तस्य खलु

मंखलेः मंखस्य भद्रानाम भार्या आसीत् सुकुमारा यावत् प्रतिरूपा। ततः खलु सा भद्रा भार्या अन्यदा कदाचित् गुर्विणी चापि आसीत्। तस्मिन् काले तस्मिन् समये शरवणं नाम सन्निवेशः आसीत्, ऋद्धस्तिमित यावत् सन्निभप्रकाशः प्रासादीयः ४, तत्र खलु शरवणे सन्निवेशे गोबहुलो नाम ब्राह्मणः परिवसति, आढ्यो-यावत् अपरिभूतः ऋग्वेद यावत् सुपरिनिष्ठितश्चापि आसीत्। तस्य खलु गो बहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशाला चापि आसीत्। ततः खलु स मंखलिः मंखो नाम अन्यदा कदाचित् भद्रया भार्यया गुर्विण्या सार्द्धम् चित्रफलकहस्तगतो मंखाटनेन आत्मानं भावयन् पूर्वानुपूर्वी चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव शरवणं सन्निवेशः, यत्रैव गोबहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य गोबहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालाया एकदेशे भाण्डनिक्षेपं करोति, कृत्वा शरवणे सन्निवेशे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन् वसतेः सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं करोति, वसतेः सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं कुर्वन् अन्यत्र वसतिम् अलभमानस्तस्यैव गोबहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालायाः एकदेशे वर्षावासम् उपागतः। ततः खलु सा भद्रा भार्या नवानां मासानां बहुमतिपूर्णानाम् अर्द्धाष्टमानां रात्रिन्दिवानां व्यतिक्रान्तानां सुकुमार यावत् प्रतिरूपकं दारकं प्रजाता, ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्ते यावत् द्वादशाहे दिवसे इममेतद्रूपं गुण्यं गुणनिष्पन्नं नामधेयं कुरुतः—यस्मात् खलु आवयोरयं दारको गोबहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालायां जातस्तद् भवतु खलु आवयोरस्य दारकस्य नामधेयं गोशालः गोशाल इति। ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ नामधेयं कुरुतः गोशाल इति, ततः खलु स गोशालो दारकः उन्मुक्तबालभावो विज्ञातपरिणतमात्रो यौवनकमनुप्राप्तः स्वयमेव प्रत्येकं चित्रफलकं करोति, स्वयमेव चित्रफलकहस्तगतो मंखाटनेन आत्मानं भावयन् विहरति ॥ सू० २ ॥

टीका—अथ गोशालकस्य जन्मवृत्तान्तमाह—'तए णं सावत्थीए' इत्यादि। 'तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ

गोशाल नामवक्तव्यता—

'तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो' इत्यादि।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा गोशालक के जन्मवृत्तान्त का

-ગોશાલક નામ વક્તવ્યતા-

"तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ગોશાલકના જન્મવૃત્તાન્તનું કથન કર્યું છે-"तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्न-

जाव एवं परूवेइ' ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावत्-त्रिकचतुष्क-चत्वर महापथ पथेषु वहुजनोऽन्योन्यस्य परस्परम्, एवं-वक्ष्माणप्रकारेण आख्याति, यावत्-भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति च-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासे माणे विहरइ' भो देवानुप्रियाः ! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या, गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिन प्रलापी यावत् अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति-तिष्ठति, 'से कहमेयं मन्ने एवं ?' तत्-अथ कथं तावत् एतत्-पूर्वोक्तं मन्ये एवम्-गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी इत्यादि रीत्यनुसारमेवेति ? 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये स्वामी महावीरः समवसृतः यावत्-

---

कथन किया है। 'तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव परूवेइ' इसके बाद श्रावस्ती नगरी में त्रिक, चतुष्क, चत्वर महापथ एवं पथ इन सब मार्गों पर एकत्रित होकर अनेक जन परस्पर में इस प्रकार से यावत् भाषण करने लगे, प्रज्ञापना करने लगे, प्ररूपणा करने लगे 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ' हे देवानुप्रियो ! मंखलिपुत्र गोशाल पूर्वोक्तरीति से जिन, जिनप्रलापी यावत् अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवली के प्रलापी, सर्वज्ञ सर्वज्ञप्रलापी होकर जिन बना हुआ, जिन शब्द का प्रकाश कर रहा है। 'से कहमेयं मन्ने एवं' तो फिर हम इस बात को कैसे मानें कि मंखलिपुत्र वह गोशाल जिन है, जिनप्रलापी है इत्यादि रूप से ही है। 'ते णं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया'

मन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ" त्यारे श्रावस्ती नगरीना घणा लोको त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ अने पथ, आ सघळा मार्गो पर भेगा थईने आ प्रमाणे कहेवा लाग्या, संभाषण करवा लाग्या, प्रज्ञापना करवा लाग्या के- "एवं खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे, जिणप्पलावी, जाव पगासेमाणे विहरइ" हे देवानुप्रियो ! मंखलिपुत्र गोशालक पोताने जिन कहे छे, अर्हंत कहे छे, केवली कहे छे, सर्वज्ञ कहे छे अने जिनरूपे पोताने ओळखावीने जिन शब्दने प्रकाशित करी रह्यो छे. "से कहमेयं मन्ने एवं" तो आपणे केवी रीते ए वातने मान्य करवी के मंखलिपुत्र गोशालक जिन, जिनप्रलापी, ईत्यादि रूप ज छे ? "तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे, जाव परिसा पडिगया" ते काळे अने ते समये भगवान् महावीर स्वामी

धर्मकथां श्रोतुं पर्षद् निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्तेणं जाव छट्ठं छट्ठेणं ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी-शिष्यः इन्द्रभूतिर्नामानगारो गौतमगोत्रः-गौतमगोत्रोत्पन्न इत्यर्थः, यावत्-षष्ठषष्ठेन-तन्नामकतपोविशेषेण आत्मानं भावयन् ' एवं जहा बितियसए नियंठुद्देसए जाव अडमाणे बहुजणसद्दं निसामेइ ' एवं रीत्या यथा द्वितीयशतके निर्ग्रन्थोद्देशके-पञ्चमोद्देके प्रतिपादितस्तथैव प्रतिपत्तव्यः, यावत् श्रावस्त्यां नगर्यां गृहसमुदाये भिक्षाचर्याम् अटन्-पर्यटन् बहुजनशब्दम्-अनेकजनवार्तालापं, निशामयति-शृणोति, ' बहुजणो अन्नमन्नस्स

उस काल और उस समय में भगवान् महावीर वहां पधारे यावत् उनसे धर्मकथा को सुनने के लिये परिषद् उनके पास गई और धर्मोपदेश सुनकर वह वहां से पीछे चली गई। ' तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूईणामं अणगारे गोयमगोत्तेणं जाव छट्ठं छट्ठेणं' उस काल और उस समय में श्रमण भगवान् महावीर के ज्येष्ठ अन्तेवासी-इन्द्रभूति नाम के अनगार कि जो गौतम गोत्री थे यावत् षष्ठ षष्ठ तपोविशेष से आत्मा को भावित करते हुए ' एवं जहा बितियसए नियंठु-द्देसए जाव अडमाणे बहुजणसद्दं निसामेइ' जैसा द्वितीय शतक में पांचवें निर्ग्रन्थ उद्देशे में कहा है उसी के अनुसार यावत्-श्रावस्ती नगरी में गृहसमुदाय में भिक्षाचर्या करते समय अनेक जनों के वार्तालाप को सुना-'बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ' अनेकजन उस

શ્રાવસ્તી નગરીના કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા ધર્મકથા શ્રવણ કરવાને પરિષદ નીકળી ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી "तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्तेणं जाव छट्ठं छट्ठेणं" તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના જ્યેષ્ઠ અન્તેવાસી (શિષ્ય) ઇન્દ્રભૂતિ નામના અણગાર હતા. તેઓ ગૌતમ ગોત્રના હતા. તેઓ છટ્ઠને પારણે છટ્ઠની તપસ્યાથી આત્માને ભાવિત કરતા. "एवं जहा बितियसए नियंठुद्देसए जाव अडमाणे बहुजणसद्दं निसामेइ" બીજા શતકના પાંચમાં "નિર્ગ્રંથ ઉદ્દેશામાં' કહ્યા અનુસાર, શ્રાવસ્તી નગરીના ગૃહસમુદાયમાં ભિક્ષાચર્યા નિમિત્તે ફરતા હતા, ત્યારે તેમણે અનેક લોકોનો વાર્તાલાપ સાંભળ્યો. "बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परू-

एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ' बहुजनः-अनेकजनः, अन्योन्यस्य-परस्परम्, एवं-वक्ष्यमाणरीत्या, आख्याति, यावत्-भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति च-'एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ, से कहमेयं मन्ने एवं?' भो देवानुप्रियाः! एवं खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी, यावत् अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति-तिष्ठति, तत्-अथ, कथं तावत्, एतत्पूर्वोक्तम् एवं यथोक्तमेव मन्ये? इत्येवं जना वदन्ति इति। 'तए णं भगवं गोयमे बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म जाव जायसड्ढे जाव भत्तपाणं पडिदंसेइ' ततः खलु भगवान् गौतमो बहुजनस्य अन्तिकं समीपम्

समय आपस में ऐसा कह रहे थे यावत् भाषण कर रहे थे प्रज्ञापित कर रहे थे और प्ररूपित कर रहे थे, 'एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ' कि हे देवानुप्रियो! मंखलिपुत्र गोशाल अपने को जिन मानता हुवा अपने आपको जिन कहता है, अर्हन्त मानता हुवा वह अपने आपको अर्हन्त कहता है, केवली मानता हुवा अपने आपको वह केवली कहता है, सर्वज्ञ मानता हुवा वह अपने आपको सर्वज्ञ कहता है, जिन कहता हुवा और जिन शब्द का प्रकाश करता है। 'से कहमेयं मन्ने एवं' तो भो देवानुप्रियो! यह पूर्वोक्त उसका कथन जैसा वह कहता है वैसा ही मान लिया जावे क्या? ऐसी बातचीत वे सब लोक परस्पर में कर रहे थे। 'तए णं भगवं गोयमे बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म जाव जायसड्ढे जाव भत्तपाणं पडिदंसेइ' इस

वेइ" અનેક લોકો અંદરોઅંદર આ પ્રમાણે કહેતા હતા, સંભાષણ કરતા હતા, પ્રજ્ઞાપના કરતા હતા અને પ્રરૂપણા કરતા હતા કે-"एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी, जाव पगासेमाणे विहरइ" કે "દેવાનુપ્રિયો! મંખલિપુત્ર ગોશાલક જિન માનતો થકો તે પોતાની જાતને જિન કહે છે, અર્હંત માનતો થકો તે પોતાને અર્હંત રૂપે ઓળખાવે છે, કેવળી માનતો થકો તે પોતાને કેવલી રૂપે મનાવે છે, સર્વજ્ઞ માનતો થકો તે પોતાને સર્વજ્ઞ રૂપે ગણાવે છે, જિન માનતો થકો જિન શબ્દને પ્રકટ કરે છે." "से कहमेयं मन्ने एवं" "તો હે દેવાનુપ્રિયો! તે જે કથન કરે છે, તેનું શું માની શકાય એવું છે?" આ પ્રકારની જે વાતચીત લોકો કરતા હતા, તે ગૌતમ સ્વામીએ સાંભળી. "तए णं भगवं गोयमे बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोचा निसम्म जाव जायसड्ढे जाव भत्तपाणं पडिदंसेइ" આ પ્રકારની તે સઘળા લોકોની

एतं-पूर्वोक्तम् अर्थम्-वृत्तान्तम्, श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य, यावत् यथाप्राप्तां भिक्षां गृहीत्वा भगवत्समीपे गच्छति जातश्रद्धः-उत्पन्नश्रद्धः, यावत्-भक्तपानं प्रतिसंदर्शयति; 'जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी' यावत्-भक्तपानं प्रतिसंदर्श्य, पर्युपासीनः, एवं-वक्ष्यमाणरीत्या, अवादीत्-'एवं खलु अहं भंते! तं चेव जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, से कहमेयं मन्ने! एवं?' हे भदन्त! एवं पूर्वोक्तरीत्या, अहम्-तदेव पूर्वोक्तवदेव, यावत्-भिक्षाचर्यायाम् अटन् बहुजन-शब्दं श्रुतवान् यत् गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावत् अर्हन् अर्हत्प्रलापी इत्यादि रीत्या केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति इति, तत्, कथं तावत् एतत् पूर्वोक्तम् एवम्-यथोक्तं संभवति?

प्रकार से की उन सब लोगों की बातचीत को सुनकर और उसे हृदय में धारण कर वे गौतम यथाप्राप्त भिक्षा को लेकर भगवान् के समीप आये। उत्पन्न श्रद्धावाले उन गौतमने प्राप्त भक्तपान प्रभु को दिखलाया। 'जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी' भक्तपान प्रभु को दिखाकर पर्युपासना करते हुए फिर उन्होंने प्रभु से ऐसा कहा-'एवं खलु अहं भंते! तं चेव जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, से कहमेयं मन्ने एवं' हे भदन्त! मैंने भिक्षाचर्या में भ्रमण करते समय अनेक जनों के मुख से ऐसा सुना है कि गोशाल जो कि मंखलि का पुत्र है जिन मानता हुवा वह अपने आपको जिन कहता है, यावत् अर्हन्त मानता हुवा वह अपने आप को अर्हन्त कहता है, केवली मानता हुवा वह अपने आपको केवली कहता है, सर्वज्ञ मानता हुवा वह अपने आपको सर्वज्ञ कहता है, जिन कहता हुवा अपने को और जिन शब्द से प्रकाश करता फिरता है। तो क्या वह जैसा कहता है वह

વાતચીતને સાંભળીને તથા તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને, ગૌતમ સ્વામી યથાપ્રાપ્ત ભિક્ષા લઈને મહાવીર પ્રભુની પાસે આવ્યા ભગવાન્ પર જેમને અત્યંત શ્રદ્ધા છે એવા ગૌતમે પ્રાપ્ત આહારપાણી પ્રભુને બતાવ્યાં "जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी" ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરીને તેમણે વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછયું-"एवं खलु अहं भंते! तंचेव जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ से कहमेयं मन्ने एवं?" હે ભગવન્! ભિક્ષાચર્યામાં ભ્રમણ કરતી વખતે અનેક લોકોના મુખેથી એવી વાત સાંભળી છે કે "ગોશાલક કે જે મંખલિનો પુત્ર છે, તે જિન માનતો થકો તે પોતાને જિન કહે છે, અહંત માનતો થકો તે પોતાને અહંત કહે છે, કેવળી માનતો થકો તે પોતાને કેવળી કહે છે, સર્વજ્ઞ માનતો થકો તે પોતાને સર્વજ્ઞ કહે છે,

'तं इच्छामि णं भंते ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स उट्ठाणपरियाणियं परिकहेउं' हे भदन्त ! तत् तस्मात्कारणात्, अहम् इच्छामि खलु गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य उत्थान-पारियानिकम्-उत्थानात्-जन्मन आरभ्य परियानिकम्-चरितम्, परिकथयितुं देवानुप्रियेण-आख्यापयितुमिच्छामि इति पूर्वेणान्वयः, भगवानाह-'गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी'-हे गौतम ! इति सम्बोध्य श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'जं णं से बहुजणे अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव परूवेइ'-यत् खलु तत्-अथ, बहुजनोऽन्योन्यस्य-परस्परम्, एवं-वक्ष्यमाणरीत्या, आख्याति, यावत्-भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति-'एवं खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ, तं णं मिच्छा' एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या, गोशालो मङ्खलिपुत्रो

वैसा ही है? इस प्रकार मनुष्यों के मुख से सुनी हुई बात को प्रभु से कहकर उन गौतम ने ऐसी प्रार्थना की कि-'तं इच्छामि णं भंते ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स उट्ठाणपरियाणियं परिकहेउं' हे भदन्त ! मैं आपसे मंखलिपुत्र गोशालक का जन्म से लेकर अन्त तक का जीवन वृत्तान्त सुनना चाहता हूं। तब 'गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी' हे गौतम ! इस प्रकार सें सम्बोधित करके श्रमण भगवान् महावीर ने गौतम से इस प्रकार कहा-'जं णं से बहुजणे अन्न-मन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ' जो वे अनेक मनुष्य ऐसा परस्पर में कहते है यावत् प्ररूपित करते हैं, (यहां, यावत् शब्द से 'भाषते, प्रज्ञापयति' इन क्रियापदों का ग्रहण हुआ है) कि 'एवं खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी; जाव पगासेमाणे विहरइ' तं णं मिच्छा'

છે. તો શું તે જે કહે છે, તે ખરું માનવા લાયક છે?" આ પ્રમાણે લોકોને મુખે સાંભળેલી વાત મહાવીર પ્રભુને કહીને તેમણે તેમને એવી પ્રાર્થના કરી કે-"त इच्छामि णं भंते ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स उट्ठाणपरिया-णिइं परिकहेउं" હે ભગવન્! હું આપને મુખે મંખલિપુત્ર ગોશાલકનું જન્મથી લઈને અન્ત પર્યન્તનું વૃત્તાન્ત સાંભળવા માગું છું. ત્યારે "गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी" 'હે ગૌતમ !' આ પ્રકારે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું-"जं णं से बहुजणे अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ" અનેક મનુષ્યો એકબીજાને એવું જે કહે છે, સંભાષિત કરે છે, પ્રજ્ઞાપિત કરે છે અને પ્રરૂપિત કરે છે કે "एवं खलु गोसाले मखलिपुत्ते जिणे, जिण-प्पलावी, जाव पगासेमाणे विहरइ, तं णं मिच्छा" "મંખલિપુત્ર ગોશાલક જિન,

जिनो जिनप्रलापी, यावत्-अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, इति, तत् खलु पूर्वोक्तं सर्वं मिथ्या-असत्यं वर्तते, 'अहं पुण गोयमा! एवमाइक्खामि जाव परूवेमि' हे गौतम! अहं खलु एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण उत्थानवृत्तान्तम् आख्यामि, यावत्-भाषे, प्रज्ञापयामि, प्ररूपयामि, 'एवं खलु एयस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखलिनामं मंखे पिया होत्था' एवं खलु-निश्चयेन, एतस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य मङ्खलिः नामा मंखः-चित्रफलकगृहीतहस्तो चित्रफलकं दर्शयित्वा भिक्षायाचकः भिक्षुक

मंखलिपुत्र गोशालक जिन है और वह स्वयं को भी जिन कहता है, अर्हन्त है और वह स्वयं को भी अर्हन्त कहता है, केवली है, और वह स्वयं को भी केवली कहता है, सर्वज्ञ है और वह स्वयं को भी सर्वज्ञ कहता है, जिन है और वह जिन शब्द का प्रकाश करता है सो ऐसा यह पूर्वोक्त उनका कथन सब मिथ्या है। 'अहं पुण गोयमा! एवमाइक्खामि, जाव परूवेमि' हे गौतम! मैं तो इस विषय में ऐसा कहताहूं, यावत् प्ररूपित करता हूं। 'एवं खलु एयस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखलिनामं मंखे पिया होत्था' इस गोशाल का पिता मंखलि था-यह मंख जाति का था इस ज्ञाति में चित्रपट हाथ में रखकर और उसे दिखाकर भिक्षावृत्ति की जाति है अर्थात् गोशाल का पिता भिक्षुकों की विशेष जाती में उत्पन्न हुआ एक भिक्षुक था, गोशालक मंखलि से उत्पन्न होने के कारण मंखलिपुत्र कहलाता था।

માનતો થકો તે પોતાની જાતને જિન કહે છે, અહંત માનતો થકો પોતાને અહંત રૂપે જ ગણાવે છે, કેવલી માનતો થકો પોતાને કેવલીરૂપે કહે છે, સર્વજ્ઞ માનતો થકો પોતાને સર્વજ્ઞ રૂપે કહે છે, જિન માનતો થકો જિન શબ્દને પ્રકટ કરે છે," આ તેમનું કથન મિથ્યા-અસત્ય જ છે. "एवं खलु गोयमा! एवमाइक्खामि, जाव परूवेमि" હે ગૌતમ! આ વિષયમાં હું તો એવું કહું છું, એવું પ્રતિપાદન કરું છું, એવું પ્રજ્ઞાપિત કરૂં છું અને એવું પ્રરૂપિત કરૂં છું કે-"एवं खलु एयस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखलि नामं मंखे पिया होत्था" આ ગોશાલકના પિતા મંખલિ હતા-તેઓ મંખલિ જાતિના હતા. આ જાતિ ચિત્રપટ હાથમાં લઈને અને લોકોને તે બતાવીને ભિક્ષાવૃત્તિ દ્વારા પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. એટલે કે ગોશાલકનો પિતા ભિક્ષુક જાતિ વિશેષમાં ઉત્પન્ન થયેલો એક ભિક્ષુક જ હતો. આ મંખલિને ત્યાં ગોશાળક જન્મ્યો હતો, તેથી તેને મંખલિપુત્રને નામે પણ ઓળખવામાં આવતો

जातीयविशेषः, पिता आसीत्, 'तस्स णं मंखलिस्स मंखस्स भद्दानामं भारिया होत्था, सुकुमाल जाव पडिरूवा' तस्य खलु मंखलेः मङ्खस्य भद्रानाम भार्या आसीत्, सा भद्रा नाम भार्या सुकुमार यावत् पाणिपादा, लक्षणव्यञ्जनगुणोपेता इत्यादिरीत्या प्रतिपादिता, प्रतिरूपा–अत्यन्तसुन्दरी आसीत्, 'तए णं सा भद्दा भारिया अन्नया कयाइ गुव्विणी यावि होत्था' ततः खलु सा भद्रा नाम भार्या अन्यदा कदाचित् गुर्विणी–गर्भिणी चापि आसीत्, 'तेणं कालेणं, तेणं समए णं, सरवणे नामं सन्निवेसे होत्था, रिद्धत्थिमिय जाव सन्निभप्पगासे पासाईए४' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये शरवण नाम सन्निवेशः–उपनगरम् आसीत्, स च शरवणसन्निवेशः–ऋद्धस्तिमितः समृद्धिशाली, शान्तोपद्रवः, यावत् प्रमुदितजन-जानपदो देवलोकसन्निभप्रकाशः–देवलोकसदृशप्रकाशमानः, प्रासादीयः४–जनप्रसन्नताकारकः आसीत्, 'तत्थ णं सरवणे संनिवेसे गोबहुले नामं

'तस्स णं मंखलिस्स मंखस्स भद्दा नाम भारिया होत्था' इस मंख मंखलि की स्त्री थी जिसका नाम भद्रा था। 'सुकुमाल जाव पड़िरूवा' यह बहुत सुन्दरी थी। हाथ पैर इसके सुकुमार थे। लक्षण और व्यञ्जनों से इसका शरीर युक्त था। 'तए णं सा भद्दा भारिया अन्नया कयाइ गुव्विणी यावि होत्था' धीरे २ यह भद्रा भार्या गर्भवती हुई 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सरवणे नामं संनिवेसे होत्था, रिद्धत्थिमिय जाव सन्निभप्प-गासे पासाईए ४' उस काल और उस समय में शरवण नामका एक सन्निवेश–उपनगर–ग्राम था। यह समृद्धिशाली था, इनमें किसी भी प्रकार का उपद्रव नहीं था इसमें रहनेवाली जनता आनन्द में मस्त होकर रहती थी। देवलोक के जैसा इस सन्निवेश का ठाटबाट था और इसी कारण यह जनता की प्रसन्नता का कारण बना रहता था।

હતો. "तस्स णं मंखलिस्स मंखस्स भद्दा नामं भारिया होत्था" આ મંખ જાતિના મંખલિને ભદ્રા નામની ભાર્યા હતી. "सुकुमाल जाव पडिरूवा" તે ઘણી જ સુંદર હતી. તેના કરચરણ સુકુમાર હતા. તેનું શરીર ઉત્તમ લક્ષણો અને વ્યંજનોથી યુક્ત હતું. "तएणं सा भद्दा भारिया अन्नया कयाइं गुव्विणी यावि होत्था" અમુક સમય બાદ તે ભદ્રા ભાર્યાને ગર્ભ રહ્યો. "तेणं कालेणं तेणं समएणं सरवणे नामं संनिवेसे होत्था, रिद्धत्थिमिय जाव सन्निभप्पगासे पासाइए४" તે કાળે અને તે સમયે શરવણ નામનું એક સન્નિ-વેશ–ઉપનગર હતું. તે ઘણું જ સમૃદ્ધ હતું ત્યાં કોઇ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ ન હતો ત્યાં લોકો આનંદમાં મસ્ત થઇને રહેતા હતા આ સન્નિવેશ દેવ-લોકના જેવા ઠાઠમાઠથી યુક્ત હતું, અને એજ કારણે તે જનતાની પ્રસન્ન-

माहणे परिवसइ, अड्ढे जाव अपरिभूए रिउव्वेद जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था' तत्र खलु शरवणे सन्निवेशे गोबहुलो नाम ब्राह्मणः परिवसति, स च गोबहुलो ब्राह्मणः आढयः' यावत्-बहुजनस्य अपरिभूतः ऋग्वेदादिषु सुपरिनिष्ठितश्चापि आसीत्। 'तस्स णं गोबहुलस्स माहणस्स गोसाला यावि होत्था' तस्य खलु गोबहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशाला चापि आसीत्, 'तएणं से मंखली मंखे नामं अन्नया कयाइं भद्दाए भारियाए गुव्विणीए सद्धिं चित्तफलग-हत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्ज-माणे' ततः खलु स मंखलिः मंखो नामा अन्यदा कदाचित् भद्रया भार्यया गुर्विण्या गर्भिण्या सार्द्धम्, चित्रफलकहस्तगतः-चित्रफलकं हस्तगतं यस्य स तथाविधः

'तत्थ णं सरवणे संनिवेसे गोबहुले नामं माहणे परिवसइ' उस शर-वण सन्निवेश में ब्राह्मण कि जिसका नाम गो बहुल था। यह ब्राह्मण 'अड्ढे जाव अपरिभूए रिउव्वेय जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था' धनिक था यावत् अनेकजनों से भी इसका पराभव नहीं हो सके ऐसा था। तथा ब्राह्मणसंबंधी ऋग्वेदादिकों में यह निष्णात था 'तस्स णं गोबहु-लस्स माहणस्स गोसाला यावि होत्था' इस गोबहुल ब्राह्मण की गोशाला थी। 'तए णं से मंखली मंखे नामं अन्नयाकयाइ भद्दाए भारि-याए गुव्विणीए सद्धिं चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावे-माणे पुव्वानुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे' अब एक समय की बात है वह मंख जाति का मंखलि चित्रपट को हाथ में लेकर और उसे दिखा २ कर अपनी आजीविका करता हुआ गर्भिणी भद्रा भार्या को

તાનું કારણ બની રહેતું હતું. "तत्थ णं सरवणे संनिवेसे गोबहुले नामं माहणे परिवसइ" તે શરવણ સન્નિવેશમાં ગોબહુલ નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે બ્રાહ્મણ "अड्ढे जाव अपरिभूए रिउव्वेय जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था" ઘણોજ ધનિક હતો, અનેક લોકો દ્વારા પણ પરાભવ ન કરી શકાય એવો સમર્થ હતો, બ્રાહ્મણોના ઋગ્વેદાદિ ધર્મગ્રંથોના જ્ઞાનમાં પણ તે નિપુણ હતો. "तस्स णं गोबहुलस्स माहणस्स गोसाला यावि होत्था" આ ગોબહુલ બ્રાહ્મણની એક ગોશાળા હતી. "तए णं से मंखली मंखे नामं अन्नया-कयाइ भद्दाए भारियाए गुव्विणीए सद्धिं चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे पुव्वानुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे" હવે એવું બન્યું કે પૂર્વોક્ત મંખ જાતિનો મંખલિ ચિત્રપટને હાથમાં લઈને અને લોકોને તે ચિત્રપટનાં ચિત્રો બતાવી બતાવીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતો ચલાવતો, પોતાની ગર્ભવતી ભાર્યા ભદ્રાની સાથે તે ગામમાંથી રવાના થયો. ક્રમશઃ

सन् मंखत्वेन मंखजातीयः भिक्षाचरत्वेन आत्मानं भावयन् पूर्वानुपूर्वीम्-अनुक्रमेण चरन्, ग्रामानुग्रामम्-ग्रामाद् ग्रामान्तरम्, द्रवन्-पर्यटन्, 'जेणेव सरवणे सन्निवेसे, जेणेव गोवहुलस्स माहणस्स गोसाला, तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव शरवणं सन्निवेश आसीत्, यत्रैव-गोवहुलस्य ब्राह्मस्य गोशाला आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता गोवहुलस्स महाणस्स गोसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ' उपागत्य गोवहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालाया एकदेशे भाण्ड निक्षेपं करोति-निजोपकरणं स्थापयति, 'भंडनिक्खेवं करेत्ता सरवणे संनिवेसे उच्चनीचमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडमाणे वसहीए सव्वओ समंता मग्गणगवेसण करेइ' भाण्डनिक्षेपं कृत्वा उपकरणं संस्थाप्य, शरवणे-सन्निवेशे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य मध्ये भिक्षाचर्यया अटन्-पर्यटन् वसतए-आवासार्थम्, सर्वतः, समन्तात् मार्गणगवेषणम्-अन्वेषण-

---

साथ लेकर वहां से चल दिया और क्रमशः चलते २ तथा एक ग्राम से दूसरे गांव को पार करते २ वह 'जेणेव सरवणे संनिवेसे जेणेव गोवहुलस्स माहणस्स गोसाला तेणेव उवागच्छइ' जहां शरवण ग्राम था वहां आया, वहां आकर वह गोवहुल ब्राह्मण की गोशाला में आया 'उवागच्छित्ता गोवहुलस्स माहणस्स गोसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ' वहां जाकर वह गोवहुल ब्राह्मण की उस गोशाला में एक तरफ ठहर गया और वहीं पर उससे अपना सामान रख दिया। 'भंडनिक्खेवं करेत्ता सरवणे संनिवेसे उच्चनीचमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडमाणे वसहीए सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ' सामान रखकर वह शरवण संनिवेश में उच्चनीच एवं मध्यमजनों के घरों में भिक्षाचर्या करता हुआ वसति के लिये सब तरफ शोध खोज

એક ગામથી બીજે ગામ ચાલતાં ચાલતાં "जेणेव सरवणे संनिवेसे, जेणेव बहुलस्स माहणस्स गोसाला तेणेव उवागच्छइ" જ્યાં શરવણ સંનિવેશ હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં આવીને તેઓ ગોબહુલ બ્રાહ્મણની ગોશાળામાં દાખલ થયા. "उवागच्छित्ता गोवहुलस्स माहणस्स गोसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ" તેમાં દાખલ થઈને તેણે પોતાનો સામાન તે ગોશાળાના એક ભાગમાં મૂકી દીધો. "भंडनिक्खेवं करेत्ता सरवणे संनिवेसे उच्चनीच्चमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडमाणे वसहीए सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ" ત્યાં સામાન મૂકીને તે શરવણ સંનિવેશના ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ જનોના ઘરોમાં ભિક્ષાચર્યા કરવા લાગ્યો અને રહેવા યોગ્ય સ્થાનની (ઘરની) ચો તરફ શોધ કરવા લાગ્યો. "वसहीए

शोधनम् करोति 'वसहीए सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणे अन्नत्थ वसहिं अलभमाणे' वसतये-आवासार्थम्, सर्वतः-समन्तात्-सर्वदिक्षु मार्गणगवेषणं कुर्वन्, अन्यत्र वसतिम् अलभमानः-अप्राप्नुवन् 'तस्सेव गोवहुलस्स माहणस्स गोसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए' तस्यैव गोवाहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालाया एकदेशे वर्षावासम्-वर्षर्तुवासम् चातुर्मासम् उपागतः-आश्रितः, 'तए णं सा भद्दा भारिया नवण्हं मासाणं वहुपडिपुन्नाणं अद्धट्ठमाणराइंदियाणं वीइक्कंताणं सुकुमाल जाव पडिरूवगं दारगं पयाया' ततः खलु सा भद्रा नाम भार्या मङ्खलिभार्या नवानां मासानां बहुमतिपूर्णानाम् अर्द्धाष्टमानां सार्द्धसप्तानां रात्रिन्दिनानां व्यतिक्रान्तानाम् सार्द्धसप्तदिनाधिक नवमासानन्तरमित्यर्थः, सुकुमार यावत् पाणिपादम् लक्षणव्यञ्जनगुणोपेतं प्रतिरूपकं-परमसुन्दरं दारकं प्रजाता-प्रजनितवती 'तए णं तस्स दार-

---

करने लगा 'वसहीए सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणे अन्नत्थवसहिं अलभमाणे' परन्तु सब तरफ वसति-स्थान की शोध करने पर भी उसे रहने के लिये कोई दूसरा स्थान नहीं मिला। सो वह 'तस्सेव गोबहुलस्स माहणस्स गोसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए' उसी गोबहुल ब्राह्मण की गोशाला में वर्षाकाल तक-चौमासेतक रहा- 'तए णं सा भद्दा भारिया नवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धट्ठमाणराइंदियाणं वीइक्कंताणं सुकुमाल जाव पडिरूवगं दारगं पयाया' दरम्यान भद्रा भार्याने नौमास और साडे सात दिन समाप्त होने पर एक सुकुमार हाथपगवाले पुत्रको जन्म दिया। यह पुत्र लक्षण व्यञ्जन गुणों से युक्त था और परम सुन्दर था। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो

सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणे अन्नत्थवसहिं अलभमाणे" આખા ગામમાં બધી દિશાઓમાં રહેવા યોગ્ય સ્થાનની શોધ કરવા છતાં પણ તેને રહેવા યોગ્ય બીજું કોઈ સ્થાન ન મળ્યું તેથી તે "तस्सेव गोबहुलस्स माहणस्स गोसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए" એજ ગોબહુલ બ્રાહ્મણની ગોશાળાના એક ભાગમાં વર્ષાકાળ સુધી રહ્યો. "तएणं सा भद्दा भारिया नवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धट्ठमाणराइंदियाणं वीईक्कंताणं सुकुमाल जाव पडिरूवगं दारगं पयाया" તે દરમિયાન, ગર્ભ ધારણ કર્યાને નવ માસ અને સાડા સાત દિવસનો સમય પૂરો થયા પછી તે ભદ્રાએ એક સુકુમાર હાથપગવાળા પુત્રનો જન્મ આપ્યો તે પુત્ર સારાં લક્ષણો અને વ્યંજન ગુણોથી યુક્ત હતો અને ઘણોજ સુંદર હતો. "तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे

गस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीतिक्कंते जाव बारसाहे दिवसे अयमेयारूवं गुण्णं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं करेंति' ततः खलु तस्य दारकस्य-बालकस्य अम्बापितरौ एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्ते-व्यतीते सति, यावत् द्वादशे दिवसे इदम् एतद्रूपं-वक्ष्यमाणस्वरूपं गुण्यम्-प्रशस्तगुणयुक्तम्, गुणनिष्पन्नम् नामधेयं कुरुतः, 'जम्हा णं अम्हं इमे दारए गोबहुलस्स माहणस्स गोसालाए जाए, तं होउणं अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं गोसाले गोसालेत्ति' यस्मात् कारणात् खलु अस्माकम् अयं दारको-बालकः, गोबहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालायां जातः-उत्पन्नः, तत्-तस्मात् कारणात् खलु भवतु अस्माकम् अस्य दारकस्य-बालकस्य नामधेयम् गोशालपदवाच्यो गोशाल इति, 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेंति-गोसाले त्ति' ततः खलु तस्य दारकस्य-बालकस्य अम्बापितरौ नामधेयं कुरुतः-गोशाल इति नाम कृतवन्तौ, 'तए णं से गोसाले दारए उम्मुक-

---

एक्कारसमे दिवसे वीतिक्कंते जाव बारसाहे दिवसे अयमेयारूवं गुण्णं गुण-निप्फन्नं नामधेज्जं करेंति' उस लड़के के माता पिता ने जब ग्यारहवां दिन निकल चुका और बारहवां दिन लगा-तब उस दिन ऐसा प्रशस्त गुण युक्त सार्थक नाम रखा-'जम्हा णं अम्हं इमे दारए गोबहुलस्स माहणस्स गोसालाए जाए, तं होउ णं अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं गोसाले गोसालेत्ति' नाम रखने के पहिले उन्होंने ऐसा विचार किया यह हमारा बालक गोहुल ब्राह्मण की गोशाला में जन्मा है इसलिये इस दारक का नाम गोशाल पद वाच्य गोशाल ऐसा होना चाहिये। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेंति' 'गोसाले त्ति' अतः ऐसा ख्याल करके उन्होंने फिर इस अपने पुत्र का नाम गोशाल

दिवसे वीतिक्कंते जाव बारसाहे दिवसे अयमेयारूवं गुण्णं गुणनिप्फन्न नामधेज्जं करेंति" આ બાળકનો જન્મ થયાને અગિયાર દિવસ વ્યતીત થઈ ચુકયા બાદ જ્યારે બારમો દિવસ બેઠો, ત્યારે તે પુત્રના માતા પિતાએ તેનું "ગોશાળ" એવું પ્રશસ્ત, ગુણયુક્ત, સાર્થક નામ રાખ્યું. "जम्हाणं अम्हं इमे दारए गोबहुलस्स माहणस्स गोसालाए जाए, तं होऊणं अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं गोसाले गोसालेत्ति" 'ગોશાળ' નામ રાખવાનું કારણ હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-તે બાળકના માતાપિતાને એવો વિચાર આવ્યો કે આપણા આ પુત્રનો જન્મ ગોબહુલ બ્રાહ્મણની ગોશાળામાં થયો છે. તેથી આપણા આ પુત્રનું નામ "ગોશાળા" પદનું વાચક "ગોશાળ" રાખવું જોઈએ. "तवणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेंति-गोसाले त्ति" આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેમણે તેમના પુત્રનું નામ "ગોશાલક" રાખ્યું

वालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सयमेव पाडिएक्कं चित्तफलगं करेइ' ततः खलु स गोशालो दारकः, उन्मुक्तबालभावः-बाल्यात्परं वयः प्राप्तः सन् विज्ञप्तपरिणतमात्रः परमविज्ञ परिपक्वबुद्धिः यौवनकमनुप्राप्तः स्वयमेव प्रत्येकम् एकमात्मानं प्रति इति प्रत्येकं पृथगित्यर्थः पितुः फलकाद् भिन्नम् चित्रफलकं करोति- विरचयति 'सयमेव चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' स्वयमेव चित्रफलक हस्तगतः, चित्रफलकं हस्ते गतं यस्य तथाविधः सन् मंखाटनेन-मंखभिक्षाचरत्वेन आत्मानं भावयन् विहरति-तिष्ठति ॥सू० २॥

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं अहं गोयमा! तीसं वासाइं आगारवासमज्झे वसित्ता अम्मापिईहिं देवत्तगएहिं एवं जहा भावणाए जाव एगं देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए। तए णं अहं गोयमा! पढमं वासावासं अद्धमासं अद्धमासे णं खममाणे अट्ठियगामनिस्साए पढमं अंतरावासं वासावासं उवागए, दोच्चं वासं मासं मासेणं खममाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव

ऐसा रख दिया। 'तए णं से गोसाले दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सयमेव पडिएक्कं चित्तफलगं करेइ' अब वह गोशालदारक धीरे २ बाल भाव को छोडता हुआ परमविज्ञ एवं परिपक्व बुद्धिवाला बन गया। यौवनावस्था संपन्न हो गया और अपने पिता से अलग-स्वयं चित्रफलक बनाने लग गया 'सयमेव चित्तफलग हत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' और उस चित्रफलक को हाथ में लेकर भिक्षावृत्ति करने लगा ॥ सू० २ ॥

"तएणं से गोसाले दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सयमेव पाडिएक्कं चित्तफलगं करेइ" त्यार બાદ ધીમે ધીમે બાલ્યાવસ્થા પૂરી કરીને તે ગોશાળક પરમવિજ્ઞ અને પરિપકવ બુદ્ધિવાળો બની ગયો. યુવાવસ્થાએ પહોંચી ગયો, અને પોતાના પિતાથી જુદો થઈને જાતે જ ચિત્રફલક બનાવવા લાગ્યો. "सयमेव चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" અને તે ચિત્રફલકને હાથમાં લઈને ભિક્ષાવૃત્તિ કરવા લાગ્યો. ॥સૂ०૨॥

रायगिहे नयरे जेणेव नालिंदा बाहिरिया जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छामि, उवागच्छित्ता अहा पडिरूवं उग्गहं ओगिण्हित्ता तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए। तए णं अहं गोयमा! पढमं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव नालिंदा बाहिरिया जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तंतुवायसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ, करित्ता, रायगिहे नयरे उच्चनीय जाव अन्नत्थकत्थ वि वसहिं अलभमाणे तीसे य तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावसं उवागए, जत्थेव णं अहं गोयमा! तएणं अहं गोयमा! पढममासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिणिक्खमामि, पडिणिक्खमित्ता णालंदा बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छामि। उवागच्छित्ता रायगिहे नयरे उच्चनीय जाव अडमाणे विजयस्स गाहावइस्स गिहं अणुपविट्ठे! तएणं से विजए गहावई ममं एज्जमाणं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ० खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ, ओमुइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, अंजलिमउलियहत्थे ममं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता ममं विउलेणं असण-

पाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे पडिलाभेमाणे वि तुट्ठे पडिलाभिए वि तुट्ठे? तएणं तस्स विजयस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं दायगसुद्धेणं तवस्सिविसुद्धेणं तिकरणसुद्धे पडिगाहगसुद्धेणं तिविहे णं तिकरणसुद्धेणं दाणेणं मए पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे संसारे परित्तीकए गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं, तं जहा—वसुधारा वुट्ठा? दसद्धवन्ने कुसुमे निवातिए२ चेलुक्खेवे कए३, आहयाओ देव दुंदुभीओ४, अंतरा वि य णं आगासे अहोदाणे, अहोदाणे त्ति घुट्ठे५। तए णं रायगिहे नयरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव एवं परूवेइ—धन्ने णं देवाणुप्पिया! विजए गहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया! विजए गाहावई कयपुन्ने णं देवाणुप्पिया! विजए गाहावई, कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया! विजए गाहावई, कया णं लोया देवाणुप्पिया! विजयस्स गाहावइस्स सुलद्धे णं देवाणुप्पिया! माणुस्सए जम्मजीवियफले विजयस्स गाहावइस्स जस्स णं गिहंसि तहारूवे साहू, साहुरूवे पडिलाभिए समाणे इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भुयाइं, तं जहा—वसुधारा वुट्ठा जाव अहो दाणे अहोदाणे त्ति घुट्ठे, तं धन्ने कयत्थे कयपुन्ने कयलक्खणे कयाणं लोया सुलद्धे माणुस्सए जम्मजीवियफले विजयस्स गाहावइस्स विजयस्स गाहावइस्स। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म समुप्पन्नसंसए समुप्पन्न-

कोउहल्ले जेणेव विजयस्स गाहावइस्स गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, पासइ, विजयस्स गाहावइस्स गिहंसि वसुहारं वुटुं दसद्धवन्नं कुसुमं निवडियं ममं च णं विजयस्स गाहावइस्स गिहाओ पडिनिक्खममाणं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता ममं एवं वयासी–तुब्भे णं भंते! ममं धम्मायरिया अहं णं तुब्भं धम्मंतेवासी। तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं नो आढामि, नो परिजाणामि, तुसिणीए संचिट्ठामि। तए णं अहं गोयमा! रायगिहाओ नयराओ पडिणिक्खमामि, पडिणिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झंमज्झेणं जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छामि, तेणेव उवागच्छित्ता दोच्चं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि, तएणं अहं गोयमा! दोच्चं मासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि, तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमित्ता नालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे जाव अडमाणे आणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे। तए णं से आणंदे गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ, एवं जहेव विजयस्स नवरं ममं विउलाए खज्जगविहीए पडिलाभेस्सामीत्ति तुट्ठे सेसं तं चेव जाव तच्चं मासक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि। तए णं अहं

गोयमा! तच्चमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडि-निक्खमामि, पडिनिक्खमित्ता तहेव जाव अडमाणे सुणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे। तए णं से सुणंदे गाहावई, एवं जहेव विजयगाहावई, नवरं ममं सव्वं कामगुणिएणं भोयणे णं पडिलाभेइ, सेसं तं चेव जाव चउत्थं मासक्खमणं उवसं-पज्जित्ताणं विहरामि, तीसे णं नालंदाए बाहिरियाए अदूरसामंते एत्थ णं कोल्लाए नामं सन्निवेसे होत्था, संनिवेसवण्णओ। तत्थ णं कोल्लाए संनिवेसे बहुले नामं माहणे परिवसइ, अड्ढे जाव अपरिभूए रिउव्वेय जाव सुपरिणिट्ठिए यावि होत्था, तए णं से बहुले माहणे कत्तियचाउम्मासियं पाडिवगंसि विउलेणं महुघयसंजुत्तेणं परमण्णेणं माहणे आयामेत्था, तए णं अहं गोयमा! चउत्थमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिणिक्खमामि, पडिणिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं-मज्झेणं णिग्गच्छामि, णिग्गच्छित्ता, जेणेव कोल्लाए संनिवेसे तेणेव उवागच्छामि, उवागच्छित्ता कोल्लाए सन्निवेसे उच्चनीय-मज्झिमाइं कुलाइं जाव अडमाणस्स बहुलस्स माहणस्स गिहं अणुप्पविट्ठे। तए णं से बहुले माहणे ममं एज्जमाणं तहेव जाव ममं विउलेणं महुघयसंजुत्ते णं परमण्णेणं पडिलाभेस्सामीति तुट्ठे सेसं जहा विजयस्स जाव बहुले माहणे बहुले माहणे। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं तंतुवायसालाए अप्पासमाणे रायगिहे नयरे सब्भिंतरबाहिरियाए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं

करेइ, ममं कत्थ वि सुतिं वा, सुसुतिं वा, पवत्तिं वा अलभमाणे जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता साडियाओ य पाडियाओ कुंडियाओ य पाहणाओ य चित्तफलगं च माहणे आयामेइ, आयामेत्ता, सउत्तरोट्ठं मुंडं कारेइ, कारेत्ता तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव कोल्लागसंनिवेसे तेणेव उवागच्छइ। तए णं तस्स कोल्लागस्स सन्निवेसस्स बहिया बहिया बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव परूवेइ धन्ने णं देवाणुप्पिया! बहुले माहणे तं चेव जाव जीवियफले बहुलस्स माहणस्स बहुलस्स माहणस्स। तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म अयमेयारूवे अब्भत्थिए जाव समुप्पज्जित्था–जारिसियाणं ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स इड्ढी, जुई, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए नो खलु अत्थि तारिसियाणं अन्नस्स कस्स तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा इड्ढी जुई जाव परक्कमे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए तं निस्संदिद्धं च णं एत्थ ममं धम्मायरिए धम्मोवदेसए समणे भगवं महावीरे भविस्सइ त्तिकट्टु कोल्लागसन्निवेसे सब्भिंतरबाहिरिए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ, ममं सव्वओ जाव करेमाणे कोल्लागसंनिवेसस्स बहियापणियभूमीए मए

सद्धिं अभिसमन्नागए। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते हट्ठतुट्ठे ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी—तुब्भे णं भंते! मम धम्मायरिया, अहं णं तुब्भं अंतेवासी। तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स, एयमट्ठं पडिसुणेमि, तए णं अहं गोयमा! गोसाले णं मंखलिपुत्ते णं सद्धिं पणियभूमीए छव्वासाइं लाभं, अलाभं, सुखं, दुक्खं, सक्कारमसक्कारं पच्चणुब्भवमाणे अणिच्चजागरियं विहरित्था॥सू० ३॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, अहं गौतम! त्रिंशद्वर्षाणि अगारवासमुषित्वा, अम्बापित्रोः देवत्वगतयोः, एवं यथा भावनायां यावद् एकं देवदूष्यमादाय मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारितां प्रव्रजितुम्, ततः खलु अहं गौतम! प्रथमं वर्षावासम् अर्द्धमासार्द्धमासेन क्षममाणः अस्थिकग्रामं निश्राय प्रथमम् अन्तरावासं वर्षावासम् उपागतः, द्वितीयं वर्षं मासमासेन क्षममाणः पूर्वानुपूर्वीं चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव राजगृहं यत्रैव नालन्दा बाह्या, यत्रैव तन्तुवाय शाला, तत्रैव उपागच्छामि, उपागत्य यथा प्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्णामि, अवगृह्य तन्तुवायशालाया एकदेशे वर्षावासमुपागतः, ततः खलु अहम् गौतम! प्रथमं मासक्षमणमुपसंपद्य खलु विहरामि। ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रश्चित्रफलकहस्तगतो मंखत्वेन आत्मानं भावयन् पूर्वानुपूर्वी चरन् यावत् द्रवन् यत्रैव राजगृहं नगरं यत्रैव नालन्दा बाह्या, यत्रैव तन्तुवायशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तन्तुवायशालाया एकदेशे भाण्डनिक्षेपं करोति। कृत्वा राजगृहे नगरे उच्चनीच यावत् अन्यत्र कुत्रापि वसतिम् अलभमान स्तस्याश्च तन्तुवायशालायाः एकदेशे वर्षावासमुपागतः, यत्रैव खलु अहं गौतम! ततः खलु अहं गौतम! प्रथममासक्षमणपारणके तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दा बाह्यं मध्यमध्येन यत्रैव राजगृहं नगरं तत्रैव उपागच्छामि, उपागत्य राजगृहे नगरे उच्चनीच यावत्—अटन् विजयस्य गाथापतेः गृहम् अनुप्रविष्टः। ततः खलु स विजयो गाथापतिः माम् आयन्तं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टः क्षिप्रमेव आसनात् अभ्युत्तिष्ठते, अभ्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य पादुके अवमुञ्चति, अवमुच्य एकशाटकम् उत्तरासङ्गं करोति, अञ्जलिमुकुलितहस्तो माम् सप्ताष्टपदानि अनुगच्छति, अनुगत्य मम त्रिःकृत्वः आदक्षिणं प्रदक्षिणं

करोति, कृत्वा मां वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा मां विपुलेन अशनपान-खादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयिष्यामि इति कृत्वा तुष्टः प्रतिलाभयन्न पि तुष्टः प्रतिलाभितवानपि तुष्टः। ततः खलु तस्य विजयस्य गाथापते स्तेन द्रव्यशुद्धेन दायकशुद्धेन प्रतिग्राहकशुद्धेन त्रिविधेन त्रिकरणशुद्धेन दानेन मयि प्रतिलाभिते सति देवायुष्यं निबद्धं संसारः परीतीकृतः, गृहे च तत् इमानि पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि, तद्यथा—वसुधारावृष्टा१, दशार्द्धवर्णं कुसुमं निपातितम्२, चैलोत्क्षेपः कृतः३, आहता देवदुन्दुभयः४, अन्तापि च खलु आकाशम् अहोदानम् अहोदानमितिघुष्टम्५। ततः खलु राजगृहे नगरे शृङ्गाटक यावत् पथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति, यावत् एवं प्ररूपयति—धन्यः खलु देवानुप्रियाः! विजयो गाथापतिः, कृतार्थः खलु देवानुप्रियाः! विजयो गाथापतिः, कृतपुण्यः खलु देवानुप्रियाः! विजयो गाथा-पतिः, कृतलक्षणः खलु देवानुप्रियाः! विजयो गाथापतिः, कृतौ खलु लोकौ देवानुप्रियाः! विजयस्य गाथापतेः, सुलब्धं खलु देवानुप्रियाः! मानुष्यकं जन्मजीवितफलं विजयस्य गाथापतेः, यस्य खलु गृहे तथारूपे साधौ साधुरूपे प्रतिलाभिते सति इमानि पञ्चदिव्यानि प्रादुर्भूतानि तद्यथा—वसुधारा वृष्टा, यावत् अहोदानम् अहोदानम् इति घुष्टम्, तत् धन्यः कृतार्थः, कृतपुण्यः, कृतलक्षणः, कृतौ खलु लोकौ, सुलब्धं मानुष्यकं जन्मजीवितफलं विजयस्य गाथापतेः, विज-यस्य गाथापतेः। ततः खलु स गोशालः मंखलिपुत्रो बहुजनस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य समुत्पन्नसंशयः समुत्पन्नकौतूहलः, यत्रैव विजयस्य गाथापतेर्गृहं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य पश्यति विजयस्य गाथापतेः गृहे वसुधारां वृष्टाम्, दशार्द्धवर्णं कुसुमं निपतितम्, मां च खलु विजयस्य गाथापतेः गृहात् प्रति-निष्क्रामन्तं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टो यत्रैव ममान्तिकं तत्रैव उपागच्छति, उपा-गत्य माम् त्रिः कृत्वाः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा मां वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा माम् एवम् अवादीत् यूयं खलु भदन्त! मम धर्माचार्याः, अहं खलु तव धर्मान्तेवासी। ततः खलु अहं गौतम! गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य एतमर्थं नो आद्रिये, नो परिजानामि तूष्णीं संतिष्ठे ततः खलु अहं गौतम! राज-गृहाद् नगरात् प्रतिनिष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दाबाह्यं मध्यमध्येन यत्रैव तन्तुवायशाला तत्रैव उपागच्छामि, उपागत्य द्वितीयं मासक्षमणम् उपसंपद्य खलु विहरामि, ततः खलु अहं गौतम! द्वितीये मासक्षमणपारणके तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दा बाह्यं मध्यमध्येन यत्रैव राजगृहं नगरं यावत् अटन् आनन्दस्य गाथापतेः गृहमनुप्रविष्टः। ततः खलु स आनन्दो गाथा पतिः माम् आयान्तं पश्यति, एवं यथैव विजयस्य नवरं मां विपुलेन स्वाद्यक

विधिना प्रतिलाभयिष्यामीति तुष्टः, शेषं तदेव यावत् तृतीयं मासक्षमणम् उपसंपद्य खलु विहरामि, ततः खलु अहं गौतम ! तृतीयमासक्षमणपारणके तन्तुवाय-शालातः प्रतिनिष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य तथैव यावद् अटन् सुनन्दस्य गाथापतेः गृहमनुप्रविष्टः, ततःखलु स सुनन्दः गाथापतिः, एवं यथैव विजयगाथापतिः, नवरं मां सर्वकामगुणितेन भोजनेन प्रतिलाभयति, शेषं तदेव यावत्-चतुर्थं मास-क्षमणम् उपसंपद्य खलु विहरामि, तस्याः खलु नालन्दाया बाह्यायाः अदूरसामन्ते अत्र खलु कोल्लाको नाम सन्निवेश आसीत्, सन्निवेशवर्णकः, तत्र खलु कोल्लाके सन्निवेशे बहुलो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति, आढयो यावत् अपरिभूतः ऋग्वेद यावत् सुपरिनिष्ठितश्चापि आसीत्, ततः खलु स बहुलो ब्राह्मणः कार्तिक चातुर्मासिकप्रतिपदि विपुलेन मधुघृतसंयुक्तेन परमान्नेन ब्राह्मणान् आचामित-वान्, ततः खलु अहं गौतम ! चतुर्थमासक्षमणपारणके तन्तुवायशालातः प्रति-निष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दां बाह्यां मध्यमध्येन निर्गच्छामि, निर्गत्य यत्रैव कोल्लाकः सन्निवेशस्तत्रैव उपागच्छामि, उपागत्य कोल्लाके सन्निवेशे उच्चनीचमध्यमानि यावत् अटन् बहुलस्य ब्राह्मणस्य गृहमनुप्रविष्टः, ततः खलु स बहुलो ब्राह्मणो माम् आयान्तं तथैव यावत्-माम् विपुलेन मधुघृतसंयुक्तेन परमान्नेन प्रतिलाभयिष्यामीति तुष्टः, शेषं यथा विजयस्य यावत् बहुलो ब्राह्मणः, बहुलो ब्राह्मण इति । ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो मां तन्तुवायशालायाम् अपश्यन् राजगृहे नगरे साभ्यन्तरबाह्ये मम सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं करोति, मम कुत्रापि, श्रुतिं वा, क्षुतिं वा, प्रवृत्तिं वा अलभमानो यत्रैव तन्तुवाय-शाला तत्रैव-उपागच्छति, उपागत्य शाटिकाश्च पाटिकाश्च कुण्डिकाश्च उपानहश्च चित्रफलकं च ब्राह्मणाय आयच्छति, आयम्य सोत्तरोष्ठं मुण्डं कारयति, कार-यित्वा तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दां बाह्यां मध्य-मध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव कोल्लाकसन्निवेशस्तत्रैव उपागच्छति । ततः खलु तस्य कोल्लाकस्य सन्निवेशस्य बहिः बहिः, बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति, यावत् प्ररूपयति-धन्यः खलु देवानुप्रियाः ! बहुलो ब्राह्मणः, तदेव यावद् जीवितफलं बहुलस्य ब्राह्मणस्य बहुलस्य ब्राह्मणस्येति । ततः खलु तस्य गोशा-लस्य मंखलिपुत्रस्य बहुजनस्य अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य अयमेतद्रूपः अध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-यादृशः खलु मम धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ऋद्धिः, द्युतिः, यशः, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकार-पराक्रमो लब्धः प्राप्तः अभिसमन्वागतो नो खलु अस्ति तादृशः खलु अन्यस्य कस्यचित् तथारूपस्य श्रमणस्य वा, ब्राह्मणस्य वा ऋद्धिः, द्युतिः, यावत् पराक्रमो

लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, तत् निःसंदिग्धं च खलु अत्र मम धर्माचार्यो धर्मोपदेशकः श्रमणो भगवान् महावीरो भविष्यतीति कृत्वा कोल्लाकसन्निवेशे साभ्यन्तरवाह्ये मम सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं करोति, मम सर्वतः समन्तात् यावत् कुर्वन् कोल्लाकसन्निवेशस्य बहिः पणितभूमौ मया सार्द्धम् अभिसमन्वागतः, ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो हृष्टतुष्टो मम त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत् नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-यूयं खलु भदन्त ! मम धर्माचार्याः अहं खलु तव अन्तेवासी । ततः खलु अहं गौतम ! गोशालकस्य मंखलिपुत्रस्य एतमर्थं प्रतिशृणोमि । ततः खलु अहं गौतम ! गोशालेन मंखलिपुत्रेण सार्द्धम् पणितभूमौ षड्वर्षाणि लाभम्, अलाभम्, सुखं, दुःखम्, सत्कारम्, असत्कारं प्रत्यनुभवन् अनित्यजागरिका विहृतवान् ॥ सू० ३ ॥

टीका—'तेणं कालेणं, तेणं समएणं, अहं गोयमा ! तीसं वासाइं आगारवासमज्झे वासित्ता अम्मापियरेहिं देवत्तगएहिं' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये हे गौतम ! अहं त्रिंशद्वर्षाणि अगारवासमध्ये उषित्वा-नित्रस्य अम्बापित्रोः जननीजनकयोः, देवत्वगतयोः-कालधर्मं प्राप्तयोः सतो 'एवं जहा भावणाए जाव एगं-देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइए' एवं-रीत्या, यथा भावनायाम्-आचाराङ्ग द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य चतुर्विंशतितमे भावनाऽध्ययने प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम् यावत् समाप्तप्रतिज्ञः सन् एकं

'तेणं काले णं तेणं समएणं अहं गोयमा । तीसं वासाइं' इत्यादि ।

टीकार्थ—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'अहं गोयमा ! तीसं वासाइं अगारवासमज्झे वसित्ता अम्मापिइहिं देवत्तगएहिं' मैं हे गौतम । ३० तीस वर्ष तक घर में रहा-उस समय मेरे माता पिता का स्वर्गवास जब हो गया-तब 'एवं जहा भावणाए जाव एगं देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए' जैसा आचाराङ्गद्वितीश्रुत स्कन्ध के २४ वें भावनाध्ययन में कहा गया

"तेणं कालेणं तेणं समएणं अहं गोयमा ! तीसं वासाइं" ઈત્યાદિ-

ટીકાર્થ-"तेणं कालेणं तेण समएणं" તે કાળે અને તે સમયે, "अहं गोयमा ! तीसं वासाइं आगारवासमज्झे वसित्ता अम्मापिइहिं देवत्तगएहिं" હે ગૌતમ ! ૩૦ વર્ષ સુધી હું ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યો, મારા માતાપિતાનો જ્યારે સ્વર્ગવાસ થયો, ત્યારે "एवं जहा भावणाए जाव एगं देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए" આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુત સ્કંધના ૨૪માં ભાવનાધ્યયનમાં કહ્યા અનુસારનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે.

देवदूष्यम् आदाय गृहीत्वा, मुण्डो भूत्वा, अगारात् अनगारिकतां-प्रव्रज्या, प्रव्रजितः- गृहीतवान् 'तएणं अहं गोयमा! पढमं वासावासं अद्धमासेणं खममाणे अट्ठियगामनिस्साए पढमं अंतरावासं वासावासं उवागए' हे गौतम! ततः खलु-दीक्षाग्रहणानन्तम्, अहं दीक्षाग्रहणस्य प्रथमं वर्षावासम् अर्द्धमासार्द्धमासेन क्षपयन् अस्थिग्रामनिश्रया प्रथमे अन्तरवर्षे-अन्तरम्-अवसरो वर्षस्य-वृष्टेर्यत्रासौ अन्तरवर्षस्तस्मिन्, अथवा अन्तरेऽपि-गन्तव्यक्षेत्रमप्राप्यापि, यस्मिन् सति श्रमणैरवश्यमावासो विधीयतेऽसौ अन्तरावासः-वर्षाकालस्तत्र वर्षावासम्-वर्षासु वासश्चातुर्मासिकमवस्थानं वर्षावासस्तमुपागतः-उपाश्रितः, 'दोच्चं वासं मासं मासेणं खममाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दुइज्ज-

है उसी के अनुसार यावत् समाप्त अभिग्रहवाला होकर एक देवदूष्य लेकर, मुंडित होकर, मैं प्रव्रजित हो गया। 'तए णं अहं गोयमा! पढमं वासावासं अद्धमासं अद्धमासेणं खममाणे अट्ठियगामनिस्साए पढमं अंतरावासं उवागए' दीक्षा लेने के अनन्तर हे गौतम! प्रथम वर्षावास को अर्द्धमास अर्द्धमास क्षपणसे व्यतीत करते हुए मैंने अस्थिग्राम की निश्रा से प्रथम अन्तर में चातुर्मासिक अवस्थान किया। वृष्टि का जहां अवसर होता है वह अन्तर वर्ष है। यहां वर्ष शब्द का अर्थ वृष्टि है। अथवा-जिसके होने पर गन्तव्य क्षेत्र को प्राप्त किये विना ही श्रमणजन अवश्य आवासकर देते हैं वह अन्तरावास है। वर्षावास का अर्थ चातुर्मासिक अवस्थान है। 'दोच्चं वासं मासं मासेणं खममाणे पुव्वाणुपुव्विं

"સમાપ્ત અભિગ્રહવાળો થઈને એક દેવદૂષ્યને લઈને, મુંડિત થઈને, હું પ્રવ્રજિત થઈ ગયો," આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "तएणं अहं गोयमा! पढमं वासावासं अद्धमासं अद्धमासेणं खममाणे अट्ठियगामनिस्साए पढमं अंतरावासं वासावासं उवागए" હે ગૌતમ! દીક્ષા લીધા પછી પહેલા વર્ષાવાસને-ચાતુર્માસને-અર્ધમાસ ખમણને પારણે અર્ધમાસ ખમણ કરીને અસ્થિગ્રામની નિશ્રામાં વ્યતીત કર્યું. (અહીં અન્તર વર્ષ પદ ચોમાસાનું વાચક છે. વૃષ્ટિનો જે કાળ હોય છે, તેનું નામ અન્તર વર્ષ છે. અહીં વર્ષ શબ્દનો અર્થ 'વૃષ્ટિ' છે. અથવા જે થાય ત્યારે શ્રમણો ગન્તવ્ય ક્ષેત્રે પહોંચ્યા ન હોય તો પણ અવશ્ય આવાસ (નિવાસ) કરી દે છે, તેનું નામ અન્તરાવાસ છે. "વર્ષાવાસ" એટલે ચાતુર્માસિક અવસ્થાન.

"दोच्चं वासं मासं मासेणं खममाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे" દીક્ષાપર્યાયનું બીજું વર્ષ માસ ખમણને પારણે માસખમણ કરીને

माणे' द्वितीयं वर्षम्-दीक्षाप्रतिपत्तेः द्वितीयं वर्षम् इत्यर्थः, मासमासेन तपश्चरणेन क्षपयन् पूर्वानुपूर्वीम्-आनुपूर्व्येण, अनुक्रमेणेत्यर्थः, चरन् विचरन् ग्रामानुग्रामम्-ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन् 'जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव नालिंदा बाहिरिया, जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छामि' यत्रैव राजगृहं नगरं, तत्रैव नालन्दा बाह्या-नालन्दाया बहिर्भागः आसीत् यत्रैव तन्तुवायशाला आसीत्, तत्रैव उपागच्छामि उपागतः, 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं ओगिण्हामि' उपागत्य यथाप्रतिरूपं-यथाकल्पम् अवग्रहम्-वसतेराज्ञाम् अवगृह्णामि, अवगृह्य 'तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए' तन्तुवायशालाया एकदेशे-एकभागे वर्षावासम्, उपागतः-उपाश्रितः। 'तए णं अहं गोयमा! पढमं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' ततः खलु हे गौतम! अहम् प्रथमं मासक्षपणम्-उपसंपद्य-

---

चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे' दीक्षा लेने के द्वितीय वर्ष को मास मास तपश्चरण से समाप्त करता हुआ मैं अनुक्रम से विहार करता २ ग्रामानुग्राम विचरता २ 'जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव नालिंदा बाहिरिया जेणेव तंतुवायसाला, तेणेव उवागच्छामि' जहां राजगृह नगर था, जहां नालन्दा का बाह्यभाग था और जहां तन्तुवाय शाला थी वहां आया 'उवागच्छित्ता, अहापडिरूवं उग्गहं ओगिण्हामि' वहां आकर मैं यथाकल्प वसति की आज्ञा को प्राप्तकर 'तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए' तन्तुवाय की शाला में एक तरफ वर्षाकाल समाप्त करने के निमित्त-चातुर्मास व्यतीत करने के निमित्त -ठहर गया अर्थात् वहां मैंने चातुर्मासयोग धारण किया 'तए णं अहं गोयमा! पढमं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' इसके बाद हे गौतम! मैंने वहां पर प्रथम मासक्षपण स्वीकार किया 'तए णं से

મેં વ્યતીત કર્યું. આ સમય દરમિયાન ક્રમશઃ વિહાર કરીને ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતાં કરતાં, "जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव नालिंदा बाहिरिया जेणेव ततुवायसाला, तेणेव उवागच्छामि" જ્યાં રાજગૃહ નગર હતું, જ્યાં નાલંદાનો બાહ્યભાગ હતો, જ્યાં તન્તુવાય શાલા હતી, ત્યાં હું આવ્યો. "उवागच्छित्ता, अहापडिरूवं उग्गहं ओगिण्हामि" ત્યાં જઈને મેં નિયમ પ્રમાણે તંતુવાયશાલાના રક્ષકની અનુજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને "तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए" તન્તુવાય શાલાના એક ભાગમાં ચાતુર્માસ વ્યતીત કરવાને નિમિત્તે અવસ્થાન કર્યું. "तएणं अहं गोयमा! पढमं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि" ત્યાર બાદ, હે ગૌતમ! મેં ત્યાં

स्वीकृत्य खलु विहरामि, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव दुइज्जमाणे' ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रश्चित्रफलकहस्तगतः सन् मंखत्वेन-मंखभिक्षाचरत्वेन आत्मानं भावयन्, पूर्वानुपूर्वीम्-आनुपूर्व्येण चरन्-विचरन्, यावत्-ग्रामानुग्रामं-ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन् व्यतिव्रजन् 'जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव नालिंदा बाहिरिया, जेणेव तन्तुवायसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव राजगृहं नगरम्, यत्रैव नालन्दा बाह्या-नालन्दाया बहिर्भागः, यत्रैव तन्तुवायशाला चासीत्, तत्रैव-उपागच्छति 'उवागच्छित्ता तंतुवायसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ' उपागत्य तन्तुवायशालाया एकदेशे भाण्डनिक्षेपं करोति 'करेत्ता रायगिहे नयरे उच्चनीय जाव अन्नत्थकत्थ वि वसहिं अलभमाणे तीसेय तंतुवायसालाए एगदे-

गोसाले मंखलिपुत्ते चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव दूइज्जमाणे' इसके बाद मंखलिपुत्र वह गोशाल कि जिसके हाथ में चित्र फलक है भिक्षाचर्या से अपना निर्वाह करता हुआ, क्रमशः विचरता हुआ और एक ग्राम से दूसरे ग्राम को उल्लङ्घन करता हुआ 'जेणेव रायगिहे नयरे, जेणेव नालिंदा बाहिरिया, जेणेव तंतुवायसाला, तेणेव उवागच्छइ' जहां राजगृह नगर था, जहां नालन्दा का बाहिर्भाग था और जहां तन्तुवाय की शाला थी वहां आया 'उवागच्छित्ता तंतुवायसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ' वहां आकर के उसने तन्तुवाय की शाला में एक तरफ भाण्डों को रख दिया 'करेत्ता रायगिहे नयरे उच्चनीय जाव अन्नत्थकत्थवि वसहिं अलभमाणे तीसे य तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावासं उवागए' जत्थेव णं अहं

પ્રથમ માસખમણુ કર્યું. "तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते चित्तफलगहत्थगए मंखत्तणेणं अप्पाणं भावेमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव दूइज्जमाणे" હવે એવું બન્યું કે-મંખલિપુત્ર ગોશાલક પોતાના હાથમાં ચિત્રફલક લઈને ભિક્ષાચર્યા દ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવતો થકો, ક્રમશઃ ભ્રમણ કરતો કરતો, ગામેગામ ફરતો ફરતો-એક ગામથી બીજા ગામને પાર કરતો કરતો-जेणेव रायगिहे नयरे, जेणेव नालिंदा बाहिरिया, जेणेव तंतुवायसाला, तेणेव उवागच्छइ" જ્યાં રાજગૃહ નગર હતું, જ્યાં નાલંદાનો બાહ્ય ભાગ હતો, અને જ્યાં તન્તુવાય શાલા હતી, ત્યાં આવ્યો. "उवागच्छित्ता तंतुवायसालाए एगदेसंसि भंडनिक्खेवं करेइ" ત્યાં આવીને તેણે તંતુવાય શાલાના એક ભાગમાં પોતાનો સામાન મૂક્યો. "करेत्ता रायगिहे नयरे उच्चनीय जाव अन्नत्थ कत्थ वि वसहिं अलभमाणे तीसे य तंतुवायसालाए एगदेसंसि वासावासं

संसि वासावासं उवागए जत्थेव णं अहं गोयमा !' भाण्डनिक्षेपं कृत्वा राजगृहे नगरे उच्चनीच यावत् मध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन् वसतये वासार्थं सर्वतः-समन्तात् मार्गणगवेषणं करोति, कुर्वन् अन्यत्र कुत्रापि वसतिम् अलभमानस्तस्याश्च तन्तुवायशालायाः एकदेशे वर्षावासम् उपागतः, हे गौतम ! यत्रैव खलु तन्तुवायशालाया एकदेशे अहं पूर्वमासम्, 'तए णं अहं गोयमा ! पढममासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' हे गौतम ! ततः खलु अहं प्रथममासक्षमणपारणके दिवसे तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामामि, 'पडिनिक्खमित्ता णालंदा बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छामि' प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दा बहिर्भागस्य मध्यमध्येन-मध्यभागेनेत्यर्थः, यत्रैव राजगृहं नगरमासीत् तत्रैव उपागच्छामि 'उवागच्छित्ता

गोयमा !' भाण्डों को रखकर फिर उसने राजगृहनगर में उच्च, नीच यावत् मध्यम कुलों के घरों में भिक्षाचर्या के निमित्त घूमना प्रारंभ कर दिया और अपने ठहरने के लिये वह सब ओर अच्छी प्रकार से मार्गण गवेषण भी करने लगा परन्तु उसे और कहीं पर भी ठहरने के लिये स्थान नहीं मिला। सो उस तन्तुवाय शाला में एक तरफ कि जहां पर मैं पहिले ठहरा था वहां पर चातुर्मास तक ठहर गया 'तए णं अहं गोयमा ! पढममासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' हे गौतम ! मैं प्रथममासक्षपण के पारणा के दिन तन्तुवायशाला से निकला, 'पडिनिक्खमित्ता णालंदा बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिये नयरे तेणेव उवागच्छामि' निकल कर मैं नालन्दा के बाहर के मध्यभाग से होता हुआ जहां राजगृहनगर था, वहां पर आया।

उवागए, जत्थेव णं अहं गोयमा" સામાનને ત્યાં મૂકીને તેણે રાજગૃહ નગરના ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોનાં ઘરોમાં ભિક્ષાચર્યા નિમિત્તે ભ્રમણ કરવા માંડ્યું, અને પોતાને રહેવા લાયક સ્થાનની તેણે આખા નગરમાં બધી તરફ શોધ કરવા માંડી, પરન્તુ તેને રહેવાલાયક બીજું કોઇ પણ સ્થાન જડ્યું નહીં. તેથી હે ગૌતમ ! તંતુવાયશાલાના એક તરફના ભાગમાં, જ્યાં હું આશ્રય લઈ રહ્યો હતો, ત્યાં તે પણ ચાતુર્માસ સુધી થોભી ગયો. "तएणं अहं गोयमा ! पढममासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि" હે ગૌતમ ! પહેલા માસખમણના પારણાને દિવસે તંતુવાયશાલામાંથી નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता" ત્યાંથી નીકળીને, णालंदा बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छामि" નાલંદાની બહારના ભાગના મધ્ય ભાગ પર થઈને, જ્યાં રાજગૃહ નગર હતું ત્યાં આવ્યો.

रायगिहे नयरे उच्चनीय जाव अडमाणे विजयस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' उपागत्य, राजगृहे नगरे उच्चनीच यावत् मध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन्, विजयस्य गाथापतेर्गृहमनुप्रविष्टोऽहम्। 'तए णं से विजए गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ' ततः खलु स विजयो गाथापतिः माम् आयन्तम् आगच्छन्तं पश्यति 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ' दृष्ट्वा हृष्टतुष्टः सन् क्षिप्रमेव आसनात् अभ्युत्तिष्ठते-अभ्युत्थितः, 'अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ' अभ्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवरोहति-अवतरति 'पच्चोरुहेत्ता पाउयाओ ओमुयइ' प्रत्यवरुह्य पादुके अवमुञ्चति-परित्यजति, ओमोइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ' पादुके अवमुच्य एकशाटिकम्-एकशाटकयुक्तम् असूतम् उत्तरासङ्गम् भाषा यतनार्थम् करोति, 'अंजलि मउलियहत्थे ममं सत्तट्ठ-

---

'उवागच्छित्ता रायगिहे नयरे उच्च, नीय जाव अडमाणे विजयस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' वहां आकर मैं राजगृह नगर में उच्च, नीच, यावत् मध्यमकुलों के घर समूह की भिक्षाचर्या के निमित्त भ्रमण करता हुआ विजय गाथापति के घर में प्रविष्ट हुआ 'तए णं से विजए गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ' तब उस विजय गाथापति ने आते हुए मुझे देखा 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ' देखकर वह बहुत अधिक हर्षित एवं संपुष्टचित्त हुआ और शीघ्र ही अपने आसन से उठा 'अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ' उठकर वह सिंहासन से नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयाइ' नीचे उतर कर उसने पादुकाओं को छोड दिया, 'ओमोइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ' पादुकाओं को उतार कर फिर उसने भाषा की यतना के

"उवागच्छित्ता रायगिहे नयरे उच्च, नीय जाव अडमाणे विजयस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे" त्यां आवीने, हुं राजगृह नगरना उच्च, नीच अने मध्यम कुळोना घरसमूहमां भिक्षाचर्या निमित्ते भ्रमण करतो करतो विजय गाथापतिना घरमां प्रवेश्यो. "तएणं से विजए गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ" त्यारे ते विजय गाथापतिए मने आवतो जोयो. "पासित्ता हट्ठतुट्ठ खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ" मने जोईने तेने घणो ज हर्ष अने संतोष थयो, अने तुरत ज ते पोताना आसन परथी ऊभो थयो. "अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ" अने ऊभा थईने ते सिंहासन परथी नीचे ऊतर्यो. "पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ" त्यार बाद पादुकाओने काढी नाखी, "ओमोइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ" पादुकाओने काढी नाखीने भाषानी यतनाने माटे तेणे एक शाटकथी उत्तरासंग

पयाइं अणुगच्छइ' अञ्जलिमुकुलितहस्तः–अञ्जलिना मुकुलितौ मुकुलाकारौ कृतौ येन स तथाविधः सन् मम सप्ताष्टपदानि अनुगच्छति–मम संमुखे समागच्छति, 'अणुगच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' अनुगत्य मम त्रिः कृत्वः त्रिवारम्, आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करेत्ता ममं वंदइ, नमंसइ' कृत्वा मां वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता ममं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे वि तुट्ठे पडिलाभिए वि तुट्ठे' वन्दित्वा नमस्यित्वा माम् विपुलेन अशनपानखादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयिष्यामि इति कृत्वा–विचार्य तुष्टः संजातः, अथ च प्रतिलाभयन्नपि तुष्टोऽभूत्, एवं प्रतिलाभितवानपि तुष्टः कालत्रयेऽपि मम प्रतिलाभसंभावनाजन्यानन्दपरिपूर्णः

लिये एक शाटकयुक्त उत्तरासङ्ग किया अंजलिमउलियहत्थे ममं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ' अंजलि से मुकुलाकार किये हैं हाथों को जिसने ऐसा होकर वह फिर सात आठ पग तक मेरे सन्मुख आया। 'अणुगच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' मेरे सन्मुख आकर तीन बार उसने मेरी प्रदक्षिणा की। 'करेत्ता ममं वंदइ, नमंसइ' प्रदक्षिणा देकर उसने मेरे लिये वन्दना की, नमस्कार किया, 'वंदित्ता नमंसित्ता ममं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे पडिलाभेमाणे वि तुट्ठे पडिलाभिए वि तुट्ठे' वंदना नमस्कार कर फिर उसने विचार किया मैं इन्हें विपुल अशन, पान, खादिम और स्वादिम चारों प्रकार के आहार से प्रतिलाभित करूंगा–इस विचार से वह बहुत तुष्ट हुआ, तथा जब उसने मुझे प्रतिलाभित कराते समय भी

(સાંધાવગરના કપડાથી) કર્યું "अंजलिमउलियहत्थे ममं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ" અંજલીથી હાથોને મુકુલાકાર કરીને, તે સાત ડગલાં આવ્યો. "अणुगच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ" મારી સામે આવીને તેણે ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી. "करेत्ता ममं वंदइ, नमंसइ" ત્યાર બાદ તેણે મને વંદણાનમસ્કાર કર્યા. "वंदित्ता, नमंसित्ता ममं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेस्सामित्ति क तुट्ठे पडिलाभेमाणे वि तुट्ठे, पडिलाभिए वि तुट्ठे" વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે એવો વિચાર કર્યો કે હું આ અણગારને વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય રૂપ ચારે પ્રકારના આહાર વહોરાવીશ આ પ્રકારનો વિચાર આવતાં જ તે ઘણો તુષ્ટ (સંતુષ્ટ, ખુશી) થયો, જ્યારે તેણે મને ચારે પ્રકારના આહારથી પ્રતિલાભિત કર્યો, ત્યારે પણ તે સંતુષ્ટ થયો અને મને પ્રતિલાભિત કર્યા બાદ

संजातः 'तए णं तस्स विजयस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं, दायगसुद्धेणं, पडिगाहगसुद्धेणं तिविहेणं तिकरणसुद्धेणं दाणेणं मए पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे संसारे परित्तीकए' ततः खलु तस्य विजयस्य गाथापतेस्तेन उपर्युक्तेन द्रव्यशुद्धेन-द्रव्यम्-भक्तादिकं शुद्धम्-उद्गमादिदोषशून्यं यत्र दाने तत्तथाविधेन, दायकशुद्धेन-दायकः शुद्धो यत्र दाने आशंसादिदोषशून्यत्वात् तत्तथाविधेन, एवं प्रतिग्राहकशुद्धेन-प्रतिग्राहकः-ग्रहीता शुद्धो यत्र दाने तत्तथाविधेन, त्रिविधेन-उक्तस्वरूपेण-त्रिप्रकारकेण, कृतकारितानुमोदितलक्षणेन वा त्रिविधेन, त्रिकरणशुद्धेन-मनोवचःकायशुद्धेन, दानेन, मयि प्रतिलाभिते-प्रतिलाभविषयीकृते सति तेन विजयेन देवायुष्यं निबद्धम्, संसारः परितीकृतः-अल्पीकृतः, 'गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं' गृहे च तस्य विजयस्य इमानि-वक्ष्माणस्वरूपाणि पञ्चदिव्यानि प्रादुर्भूतानि, उत्पन्नानि, 'तं जहा'-

बहुत तुष्ट हुआ, और जब वह प्रतिलाभित कराने के अनन्तर वह बहुत तुष्ट हुआ। 'तए णं तस्स विजयस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं, दायगसुद्धेणं, परिग्गाहकसुद्धेणं तिविहेणं तिकरणसुद्धेणं दाणेणं मए पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्ध संसारे परित्तीकए' तब उस विजय गाथापति ने इस उपर्युक्त द्रव्य शुद्ध-उद्गमादि दोषवर्जित-भक्तादि के दान से, आशंसादि दोषशून्य देने वाले की शुद्धिवाले दान से, प्रतिग्रहीता-लेनेवाला जहां शुद्ध है ऐसे प्रतिग्राहक के शुद्ध-दान से, एवं कृत, कारित एवं अनुमोदना से तथा मन, वचन और काय इनसे शुद्ध दान से मुझे प्रतिलाभित करने पर देवायुष्क का बंध किया और अपने संसार को अल्प कर लिया 'गिहंसि से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं' तथा उस विजय गाथापति के घर पर ये पांच दिव्य

પણ તે ઘણો જ તુષ્ટ થયો. "तए णं तस्स विजयस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं, दायगसुद्धेणं, परिग्गाहकसुद्धणं तिविहेणं तिकरणसुद्धणं दाणेणं मए पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्ध संसारे परित्तीकए" ઉપર્યુક્ત દ્રવ્યશુદ્ધદાનથી-ઉદ્‌ગમાદિ દોષરહિત આહારાદિના દાનથી, આશંસાદિ દોષરહિત દાતાના શુદ્ધિયુક્ત દાનથી, અને કૃત, કારિત અને અનુમોદના તથા મન, વચન અને કાય રૂપ ત્રણે પ્રકારના કરણોની અપેક્ષાએ શુદ્ધ એવા દાનથી મને પ્રતિલાભિત કરવાથી વિજય ગાથાપતિએ દેવાયુષ્કનો બન્ધ કર્યો અને પોતાના સંસારને અલ્પ કરી નાખ્યો. "गिहंसि से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं" તથા તે વિજયગાથાપતિને ઘેર પાંચ દિવ્યો ઉત્પન્ન થયાં,

तद्यथा तानि यथा-'वसुधारा वुट्ठा १, दसद्धवण्णे कुसुमे निवाइए २, चेलुक्खेवे कए ३, आहयाओ देवदुंदुहीओ ४, अंतरावि य णं आगासे अहोदाणे अहोदाणे त्ति घुट्ठे ३' वसुधारा द्रव्यरूपा वृष्टा १, दशार्द्ध-वर्णम्-पञ्चवर्णम्, कुसुमं-पुष्पं निपातितम् वर्षितम् २, चैलोत्क्षेपः कृतः वस्त्रं वृष्टम् वस्त्राणां वर्षा कृता ३, आहताः-वादिताः, देवदुन्दुभयः देवसम्बन्धिवाद्यविशेषाः ४, अन्तरापि च खलु आकाशे-गगनमध्ये इत्यर्थः, अहो-आश्चर्यं दानं विजयस्येति, घुष्टम्-घोषणा कृता देवैरिति ५, 'तए णं रायगिहे नयरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव एवं परूवेइ' -ततः खलु राजगृहे नगरे शृङ्गाटक यावत् त्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य परस्परम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, आख्याति, यावत्-भाषते,

---

उत्पन्न हुए 'तं जहा' जैसे-'वसुधारा वुट्ठा १, दसद्धवण्णे कुसुमे निवाइए २, चेलुक्खेवेकए ३, आहयाओ देवदुंदुहीओ, अंतरा वि य णं आगासे अहोदणे अहो दाणे त्ति घुट्ठे' वसुधारा-द्रव्य की वर्षा हुई, पांच वर्ण के पुष्प गिराये गये, अर्थात् बरसे, वस्त्रों की वर्षा हुई, देवसम्बन्धी बाजे बजे और आकाश के बीच 'देवों ने विजय का दान आश्चर्यकारण है, 'इस प्रकार से विजय गाथापति के दान की सराहना की-घोषणा की 'तए णं रायगिहे नयरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव एवं परूवेइ' तब राजगृहनगर में शृंङ्गाटक यावत् त्रिक, चतुष्क, चत्वर महापथ एवं पथ इन सब रास्तों पर अनेक मनुष्य आपस में इस प्रकार कहने लगे, यावत् प्ररूपित करने लगे-यहां यावत् शब्द से 'भाषते, प्रज्ञापयति' इन क्रियापदों का अध्याहार हुआ है

"तंजहा" ते दिव्योनां नाम आ प्रमाणे समजवा. "वसुधारावुट्ठा१, दसद्धवण्णे कुसुमे निवाइए२, चेलुक्खेवेकए३- आहयाओ देवदुंदुहीओ४, अंतरा वि य णं आगासे अहोदाणे अहोदाणे त्ति घुट्ठे" (१) वसुधारा-द्रव्यनी वृष्टि-थई, (२) पांच वर्णमां फूलोनी वृष्टि थई, (३) वस्त्रोनी वृष्टि थई, (४) देवदुंदुभि-देवोनां वांजित्रो-वाग्यां (५) अने आकाशमां रहेला देवोए आ प्रकारे घोषणा करीने विजय गाथापतिना दानना वखाण कर्या. "विजय द्वारा अर्पित थयेलुं दान अद्भुत छे," "तए णं रायगिहे नयरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ" त्यारे राजगृह नगरना शृंगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर महापथ अने पथ, आ सघळा मार्गो पर भेगा थईने अनेक लोको एक बीजाने आ प्रमाणे कहेवा लाग्या, प्रज्ञापित

प्रज्ञापयति, एवं प्ररूपयति-'धन्ने णं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया! विजए गाहावई, कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई, कयलक्खणेणं देवाणुप्पिया विजए गाहावई' भो देवानुप्रियाः ! धन्यः खलु विजयो गाथापतिर्वर्तते, भो देवानुप्रियाः ! कृतार्थः-सम्पादित-प्रयोजनः खलु विजयो-गाथापतिः, भो देवानुप्रियाः ! कृतपुण्यः-उपार्जितपुण्यपुञ्जः खलु विजयो गाथापतिः, भो देवानुप्रियाः कृतलक्षणः-कृतफलशालिलक्षणः खलु विजयो गाथापतिः वर्तते, 'कयाणं लोया देवाणुप्पिया ! विजयस्स गाहावइस्स, सुलद्धेणं देवाणुप्पिया! माणुस्सए जम्मजीवियफले विजयस्स गाहावइस्स' भो देवानुप्रियाः ! कृतौ खलु शुभफलौ, लोकौ-इहलोकपरलोकौ विजयस्य गाथापतेः, भो देवानुप्रियाः! सुलब्धं-सम्यक्तया प्राप्तं खलु मानुष्यभवसम्बन्धिजन्मजीवितफलं विज-

---

'धन्नेणं देवाणुप्पिया ? विजए गाहावई' हे देवानुप्रियों विजय गाथापति धन्य है । 'कयत्थेणं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई, कयपुण्णेणं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई, कयलक्खणेणं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई' हे देवानुप्रियो ! विजयगाथापति कृतार्थ है-सम्पादित प्रयोजन वाला है । हे देवानुप्रियों ! विजयगाथापति-उपार्जित पुण्यपुञ्जवाला है । हे देवानुप्रियो ! विजए गाथापति कृतफलशाली लक्षणवाला है 'कयाणं लोया देवाणुप्पिया ! विजयस्स गाहावइस्स सुलद्धेणं देवाणुप्पिया ! माणुस्सए जम्मजीवियफले विजयस्स गाहावइस्स' हे देवानुप्रियो ! विजय गाथापति के इस लोक और परलोक दोनों लोक शुभ फलवाले हो गये हैं। विजय गाथापति ने हे देवानुप्रियो ! अपने मनुष्यभव का और जीवन का फल बहुत अच्छी प्रकार से पा लिया है । 'जस्स णं गिहंसि तहारूवे

કરવા લાગ્યા, પ્રરૂપિત કરવા લાગ્યા કે-" धन्नेणं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई " હે દેવાનુપ્રિયે। ! વિજયગાથાપતિ ધન્ય છે (સદ્ભાગી છે.) " कयत्थेणं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई, कयपुण्णेणं देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई, कयलक्खणेण देवाणुप्पिया ! विजए गाहावई " હે દેવાનુપ્રિયો ! વિજય ગાથા પતિ કૃતાર્થ (જેની બધી અભિલાષાઓ પૂર્ણ થઇ ગઇ હોય એવા) થઇ ગયો છે, હે દેવાનુપ્રિયો ! વિજય ગાથાપતિ ઉપાર્જિત પુણ્યપુંજવાળા છે, હે દેવાનુપ્રિયો ! વિજય ગાથાપતિ કૃતફલશાલી લક્ષણવાળો છે. " कयाणं लोया देवाणुप्पिया ! विजयस्स गाहावइस्स सुलद्धणं देवाणुप्पिया ! माणुस्सए जम्मजीवियफले विजयस्स गाहावइस्स " હે દેવાનુપ્રિયો ! વિજય ગાથાપતિના આ લોક અને પરલોક શુભ ફળવાળા થઈ ગયાં છે, હે દેવાનુપ્રિયો ! વિજયગાથાપતિનો મનુષ્ય ભવ સાર્થક થઇ ગયો છે. " जस्स णं गिहंसि तहारूवे साधु, साधुरूवे पडिलाभिए समाणे इमाई पंचदिव्वाइं पाउब्भूयाइं " જે વિજય ગાથાપતિને ઘેર શ્રમણાકારવાળા તથારૂપ અણગાર પ્રતિલાભિત થવાથી આ

यस्य गाथापतेः, 'जस्स णं गिहंसि तहारूवे साधु साधुरूवे पडिलाभिए समाणे इमाइं पंचदिव्वाइं पाउब्भूयाइं' यस्य खलु विजयस्य गृहे तथारूपे-तथा प्रकारके, साधौ-अनगारे, साधुरूपे-श्रमणाकारे, प्रतिलाभिते-प्रतिलाभविषयीकृते, सति, इमानि मोक्तस्वरूपाणि पंचदिव्यानि प्रादुर्भूतानि-उत्पन्नानि, 'तं जहा-वसुधारा वुट्ठा जाव अहोदाणे, अहोदाणे घुट्ठे' तानि यथा-वसुधारा वृष्टा, यावत्-अहोदानम्, अहोदानम् इति घुष्टम्, 'तं धन्ने कयत्थे, कयपुन्ने, कयलक्खणे, कयाणं लोया, सुलद्धे माणुस्सए जम्मजीवियफले विजयस्स गाहावइस्स विजयस्स गाहावइस्स, विजयस्स गाहावइस्स त्ति' तत्-तस्मात् कारणात् धन्यः, कृतार्थः, कृतपुण्यः, कृतलक्षणः, कृतौ शुभफलौ खलु लोकौ-इहलोक परलोकौ, सुलब्धं खलु मानुष्यकं जन्मजीवितफलं विजयस्य गाथापतेः, विजयस्य गाथापतेरिति भावः, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म समु-

---

साधु, साधुरूवे पडिलाभिए समाणे। इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं' जिस विजय गाथापति के घर पर श्रमणाकारवाले तथारूप साधु-अनगार के प्रतिलाभित होने पर ये पांच दिव्य उत्पन्न हुए हैं-तं जहा' जैसे 'वसुधारा वुट्ठा, जाव अहोदाणे अहो दाणेत्ति घुट्ठे' वसुधारा बरसी है, यावत् अहोदान 'अहोदान ऐसा घोष हुआ है। 'तं धन्ने, कयत्थे, कयपुन्ने कयलक्खणे, कयाणं लोया, सुलद्धे माणुस्सए जम्मजीविय फले, विजयस्स गाहावइस्स त्ति, इसलिये विजय गाथापति धन्य है, कृतार्थ है, कृतपुण्य है कृतलक्षण है, इहलोक परलोक दोनों लोकों को इसने शुभफलवाला बना लिया है। मनुष्य संबंधी भव का और जीवन का फल इसने अच्छे प्रकार से पालिया है। 'तए णं से गोसाले

પાંચ દિવ્યો ઉત્પન્ન થયાં છે-" तंजहा " જેવાં કે-" वसुधारा वुट्ठा, जाव अहो दाणे अहो दाणे घुट्ठे " દ્રવ્યની વૃષ્ટિથી લઈને " અહો દાન ! અહો દાન " આ શબ્દો દ્વારા તેના દાનની દેવો દ્વારા પ્રશંસા, રૂપ પાંચ દિવ્યો અહીં ગ્રહણ કરવા જોઈએ. " त धन्ने, कयत्थे, कयपुन्ने, कयलक्खणे, कयाणं लोया, सुलद्धे माणुस्सए जम्मजीवियफले, विजयस्स गाहावइस्स त्ति " તેથી વિજયગાથાપતિ ધન્ય છે, કૃતાર્થ છે, કૃતપુણ્ય છે, કૃતલક્ષણ છે, આ લોક અને પરલોક બન્નેને તેણે શુભફલયુક્ત કરી નાખ્યા છે, તેણે મનુષ્યભવ અને જીવનનું સુંદર ફળ પ્રાપ્ત કર્યું છે-તેનો મનુષ્યભવ સાર્થક થઈ ગયો છે.

त्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले' ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो बहुजनस्य अन्तिके-समीपे एतमर्थम्-पूर्वोक्तविजयगाथापतिसम्बन्धिवृत्तान्तं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकौतुहलः 'जेणेव विजयस्स गाहावइस्स गिहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव विजयस्य गाथापते गृहमासीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता पासइ विजयस्स गाहावइस्स गिहंसि वसुहारं वुट्ठं, दस-द्धवन्नं कुसुमं निवडियं' उपागत्य पश्यति-विजयस्य गाथापतेः गृहे वसुधारां वृष्टाम्, दशार्द्धवर्णम्-पञ्चवर्णम् कुसुमं निपतितम्, 'ममं च णं विजयस्स गाहा-वइस्स गिहाओ पडिनिक्खममाणं पासइ' मां च खलु विजयस्य गाथापते गृहात् प्रतिनिष्क्रामन्तं-निर्गच्छन्तं पश्यति, 'पासित्ता, हट्ठतुट्ठे जेणेव ममं अंतिए तेणेव

मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले' जब मंखलिपुत्र गोशालकने अनेक मनुष्यों के मुख से ऐसी बात सुनी और उसे हृदय में धारण की-तब उसे संशय उत्पन्न हुआ और कौतूहल उत्पन्न हुआ। सो 'जेणेव विजयस्स गाहावइस्स गिहे, तेणेव उवागच्छइ' वह जहां विजय गाथापति का घर था, वहां गया। 'उवागच्छित्ता पासइ विजयस्स गाहावइस्स गिहंसि वसुहारं वुट्ठं, दसद्धवन्नं कुसुमं निवडियं' वहां जाकर उसने देखा कि विजय गाथा-पति के घर वसुधारा की वृष्टि हुई है, और पांचवर्ण के पुष्प पडे हुए हैं। तथा 'ममं च णं विजयस्स गाहावइस्स गिहाओ पडिनिक्खममाणं पासइ' विजयगाथापति के घर से इसी समय उसने मुझे निकलते हुए भी देखा। 'पासित्ता हट्ठतुट्ठे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ' देखकर

"तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले" જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે અનેક માણુસોને મુખે એવી વાત સાંભળી અને તેને હૃદયમાં ધારણુ કરી, ત્યારે તેને સંશય તથા કુતૂહલ ઉત્પન્ન થવાથી, "जेणेव विजयस्स गाहावइस्स गिहे तेणेव उवागच्छइ" તે વિજય ગથાપતિને ઘેર પહોંચી ગયો. "उवागच्छित्ता पासइ, विजयस्स गाहावइस्स गिहंसि वसुहारं वुट्ठं, दसद्धवन्नं कुसुमं निवडियं" ત્યાં જઈને તેણે જોયું કે વિજય ગાથાપતિના ઘેર ધનની વૃષ્ટિ થયેલી છે અને પાંચ વર્ણનાં ફૂલ પડેલાં છે. તથા "ममं च णं विजयस्स गाहावइस्स गिहाओ पडिनिक्खममाणं पासइ" એજ વખતે તેણે મને વિજય ગાથાપતિના ઘરમાંથી બહાર નીકળતો પણુ જોયો. "पासित्ता हट्ठतुट्ठे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ" જોઈને તેના ચિત્તમાં ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો.

उवागच्छइ' विजयगृहात् प्रतिनिष्क्रामन्तं मां दृष्ट्वा हृष्टतुष्टः सन् यत्रैव-मम अन्तिकं-सामीप्यमासीत् तत्रैव-उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' उपागत्य मम त्रिःकृत्वः-त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करेत्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता ममं एवं वयासी'-आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा माम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तुब्भे ममं धम्मायरिया, अहं णं तुब्भं धम्मंतेवासी' हे भदन्त! यूयं खलु मम धर्माचार्याः, अहं खलु तव धर्मान्तेवासी अस्मि। 'तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं नो आढामि, नो परिजाणामि, तुसिणीए संचिट्ठामि' हे गौतम! ततः खलु अहं गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य एतमर्थं नो आद्रिये-नो आदरदृष्ट्या पश्यामि, नो वा परिजानामि-स्वीकरोमि, किन्तु उष्णीं संतिष्ठे, 'तए णं अहं गोयमा! रायगिहाओ नयराओ पडिनिक्खमामि' हे गौतम!

वह बहुत हर्षित एवं सन्तुष्ट चित्त हुआ, वह मेरे पास आया। 'उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' आते ही उसने मेरी तीन बार आदक्षिण प्रदक्षिणा की। 'करेत्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता ममं एवं वयासी' प्रदक्षिणा करके फिर उसने मुझे वन्दना की, नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके वह फिर मुझ से इस प्रकार कहने लगा-'तुब्भे ममं धम्मायरिया, अहं णं तुब्भे धम्मंतेवासी' भदन्त! तुम मेरे धर्माचार्य हो और मैं आपका धर्मान्तेवासी हूं 'तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं नो आढामि, नो परिजाणामि, तुसिणीए संचिट्ठामि' तब मैं ने हे गौतम! उस मंखलिपुत्र गोशालक के इस कथन को आदर नहीं दिया, उसे स्वीकृत नहीं किया, केवल मैं उस समय चुपचाप ही रहा। 'तए णं

અને તે મારી પાસે આવ્યો "उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेइ" આવતાં જ તેણે ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી. "करेत्ता ममं वदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता ममं एवं वयासी" પ્રદક્ષિણા કરીને તેણે મને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"तुब्भे ममं धम्मायरिया, अहं णं तुब्भे धम्मतेवासी" હે ભગવન્! તમે મારા ધર્માચાર્ય છો અને હું આપનો ધર્માન્તેવાસી છું. "तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अयमट्ठं नो आढामि, नो परिजाणोमि, तुसिणीए संचिट्ठामि" હે ગૌતમ! ત્યારે મેં મંખલિપુત્ર ગોશાલકના આ કથનનો આદર ન કર્યો, અને તેનો સ્વીકાર પણ ન કર્યો, તે સમયે હું તો ચુપચાપ જ રહ્યો. "तएणं अहं गोयमा! रायगिहाओ नयराओ पडिनिक्खमामि" ત્યાર બાદ હું રાજગૃહ નગરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

ततः खलु अहं राजगृहात् नगरात् प्रतिनिष्क्रामामि, 'पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झंमज्झेणं, जेणेव तंतुवायसाला, तेणेव उवागच्छामि' प्रतिनिष्क्रम्य-राजगृहाद् निर्गत्य, नालन्दाया बहिर्भागस्य मध्यमध्येन यत्रैव तन्तुवायशाला आसीत्-तत्रैव उपागच्छामि 'उवागच्छित्ता दोच्चं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' उपागत्य, द्वितीयमासक्षपणम् उपसंपद्य खलु विहरामि-तिष्ठामि, 'अहं गोयमा ! दोच्चं मासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' हे गौतम ! ततः खलु अहं द्वितीये मासक्षपणपारणके तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामामि, 'पडिनिक्खमित्ता नालंदं बाहिरियं मज्झंमज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे जाव अडमाणे अणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य नालन्दा बाह्यस्य मध्यमध्येन-यत्रैव राजगृहं नगरमासीत्, यावत्-तत्रैव उपागच्छामि,

---

अहं गोयमा ! रायगिहाओ नयराओ पडिनिक्खमामि' इसके बाद मैं राजगृहनगर से निकला और 'पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छामि' निकल कर नालन्दा के बाहर के मध्यभाग से होता हुआ जहां तंतुवायशाला थी-वहां पर आया 'उवागच्छित्ता दोच्चं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' वहां आकर के मैंने द्वितीय मासक्षपण धारण कर लिया। 'तए णं अहं गोयमा! दोच्चं मासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' इसके बाद जब हे गौतम ! द्वितीयमासक्षपण की पारणा का दिन आया। तब मैं तन्तुवायशाला से बाहर निकला 'पडिनिक्खमित्ता नालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे जाव अडमाणे आणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' निकल कर नालन्दा

"पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छामि" त्यांथी नीकળीने નાલંદાના બહારના મધ્ય ભાગ પર થઈને હું તંતુવાય શાલામાં ગયો. "उवागच्छित्ता दोच्चं मासखमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि" त्यां જઈને મેં બીજું માસખમણ ધારણ કરી લીધું. "तएणं अहं गोयमा ! दोच्चं मासक्खणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि" ત્યાર બાદ, હે ગૌતમ ! જ્યારે બીજા માસખમણના પારણાનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે હું તન્તુવાય શાલાની બહાર નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता नालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं जेणेव रायगिहे नयरे जाव अडमाणे आणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे" નીકળીને નાલંદાના બહારના મધ્ય ભાગ પર

उपागत्य राजगृहे नगरे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन् आनन्दगाथापतेर्गृहमनुप्रविष्टः । 'तएणं से आणंदे गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ' ततः खलु स आनन्दो गाथापतिः माम् आयान्तम्-आगच्छन्तं पश्यति, 'एवं जहेव विजयस्स, नवरं ममं विउलाए खज्जगविहीए पडिलाभेस्सामि त्ति तुट्ठे सेसं तं चेव जाव तच्चं मासक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' एवं-पूर्वोक्त-रीत्या यथैव विजयस्य वर्णनं कृतं तथैव आनन्दस्यापि वर्णनं कर्तव्यम्, नवरम्-

के बाहर के मध्यभाग से होता हुआ जहां राजगृहनगर था, वहां आया, वहां आकर उच्च, नीच मध्यमकुलों के घरों की भिक्षाचर्या के निमित्त घूमता २ में आनन्द गाथापति के घर में प्रविष्ट हुआ 'तएणं से आणंदे गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ' तब उस आनन्द गाथापतिने मुझे आते हुए ज्यों ही देखा 'एवं जहेव विजयस्स नवरं ममं विउलाए खज्ज-गविहीए पडिलाभेस्सामित्ति तुट्ठे सेसं तं चेव जाव तच्चं मासक्ख-मणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' तब उसने विजय गाथापति के जैसा मेरे साथ धार्मिक व्यवहार किया। अर्थात्-त्यों ही वह बहुत प्रसन्न और संतुष्टचित्त हुआ, उसी समय वह अपने सिंहासन से उठा, और सिंहासन से नीचे उतरा, पादुकाओं को उतार कर वह एक साटीवाले (विनासिये) उत्तरासङ्ग को करके दोनों हाथ जोडकर सात आठ पैर तक मेरे सम्मुख आया। इत्यादि सब कथन यहां कर लेना चाहिये। परन्तु पूर्वापेक्षा से जो यहां विशेषता है वह ऐसी है कि आनन्द गाथापति

થઈને રાજગૃહ નગરમાં ગયો. ત્યાં ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોના ઘરોમાં ભિક્ષાચર્યા નિમિત્તે ભ્રમણ કરતાં કરતાં મેં આનંદ ગાથાપતિના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. "तएणं से आणंदे गाहावई ममं एज्जमाणं पासइ" આનંદ ગાથા-પતિએ મને આવતો જોઈને. "एवं जहेव विजयस्स नवरं ममं विउलाए खज्जगविहीए पडिलाभेस्सामि त्ति तुट्ठे सेसं तंचेव जाव तच्चं मासक्खमणं उवसं-पज्जित्ताणं विहरामि" તેણે મારી સાથે વિજય ગાથાપતિના જેવો જ ધાર્મિક વ્યવહાર કર્યો. એટલે કે મને જોઈને ખૂબ જ હર્ષ અને સંતોષ પામીને તે સિંહાસન ઉપરથી ઊભો થયો, સિંહાસન પરથી નીચે ઉતરીને, પાદુકાઓને કાઢી નાખીને, બોલતી વખતે જીવોની રક્ષા માટે મુખ આગળ એક વસ્ત્ર રાખીને, બન્ને હાથ જોડીને તે સાત આઠ ડગલા મારી સામે આવ્યો ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન અહીં વિજયગાથાપતિના કથન અનુસાર જ થવું જોઈએ. આ કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે આનંદ ગાથાપતિએ મને

पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-आनन्दो गाथापतिः मां विपुलेन खाद्यकविधिना-खण्डखाद्यादि लक्षणोत्तमाशनप्रकारेण प्रतिलाभयिष्यामि इति तुष्टः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव यावत् प्रतिलाभयन्नपि तुष्टः, प्रतिलाभितवानपि तुष्टः इत्यादि वक्तव्यता बोध्या ततः खलु तृतीयं मासक्षपणम् उपसंपद्य-स्वीकृत्य खलु विहरामि-तिष्ठामि, 'तएणं अहं गोयमा ! तच्चमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि ' हे गौतम ! ततः खलु तृतीयमासक्षपणपारणके तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामामि, 'पडिनिक्खमित्ता तहेव जाव अडमाणे सुणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुपविट्ठे ' तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रम्य तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-

ने मुझे विपुल खण्डखाद्यादि रूप उत्तम अशन से प्रतिलाभित किया अर्थात् मैं इन्हें खण्डखाद्यादिरूप उत्तम अशन से प्रतिलाभित करूँगा ऐसा विचार जब मुझे देखकर आनन्द गाथापति को हुआ-तब भी वह इस विचार से बहुत प्रसन्न हुआ, जब उसने मुझे उक्त प्रकार के अशन से प्रतिलाभित किया तब भी वह बहुत प्रसन्न चित्त हुआ। और जब वह मुझे उस प्रकार के अशन प्रतिलाभित कर चुका-तब भी वह बहुत प्रसन्न मन हुआ। इसके बाद मैंने तृतीय मासक्षपण धारण किया 'तए णं अहं गोयमा ! तच्चमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' हे गौतम ! जब इस तृतीय मासक्षपण पारणा का दिन आया। तब मैं तन्तुवायशाला से बाहर निकला, 'पडिनिक्खमित्ता तहेव जाव अडमाणे सुणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुपविट्ठे' बाहर निकल कर पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत्-नालन्दा

વિપુલ ખંડખાદ્યાદિરૂપ ઉત્તમ અશન વડે પ્રતિલાભિત કર્યો. એટલે કે મને જોતાં જ તેના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે હું આ અણગારને ખંડખાદ્યાદિરૂપ ઉત્તમ આહાર વહોરાવીશ આ પ્રકારનો વિચાર જ્યારે તેને ઉદ્ભવ્યો ત્યારે પણ તે ઘણો જ પ્રસન્ન થયો. આ પ્રકારનો આહાર વહોરાવતી વખતે પણ તે ઘણો જ પ્રસન્ન થયો અને મને આ પ્રકારના આહારથી પ્રતિલાભિત કર્યા બાદ પણ તે ઘણો જ પ્રસન્ન થયો. ત્યાર પછીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું ત્યાર બાદ મેં ત્રીજું માસખમણ ધારણ કર્યું. "तए णं अहं गोयमा ! तच्चमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि" હે ગૌતમ ! જ્યારે ત્રીજા માસખમણના પારણાનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે હું તન્તુવાયશાલામાંથી બહાર નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता तहेव जाव अडमाणे सुणंदस्स गाहावइस्स गिहं अणुपविट्ठे" ત્યાંથી નીકળીને

नालन्दा बाह्यभागस्य मध्यमध्येन यत्रैव राजगृहं नगरमासीत् तत्रैव उपागच्छामि, उपागत्य राजगृहे नगरे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन् सुनन्दस्य गाथापतेः गृहमनुप्रविष्टः, 'तएणं से सुणंदे गाहावई एवं जहेव विजयगाहावई' ततः खलु स सुनन्दो गाथापतिः, एवं पूर्वोक्तरीत्या यथैव विजयगाथापतिः प्रतिपादितस्तथैव प्रतिपादयितव्यः। 'नवरं ममं सव्वकामगुणिएणं भोयणेणं पडिलाभेइ, सेसं तं चेव जाव चउत्थं मासक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-मां सर्वकामगुणितेन-सर्वकामगुणयुक्तेन इन्द्रियपञ्चक सुखजनकेन भोजनेन प्रतिलाभयन्, शेषं तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-ततः खलु

के बाह्य भाग के मध्य से होकर चला और चलकर जहां राजगृहनगर था वहां आया। वहां आकर मैं उस राजगृहनगर में उच्च नीच, मध्यम कुलों के घरों की भिक्षाचर्या के निमित्त घूमता २ सुनन्द गाथापति के घर पर प्रविष्ट हुआ। 'तए णं से सुणंदे गाहावई एवं जहेव विजए गाहावई' मेरे प्रविष्ट होने पर जैसा धार्मिक आचरण मेरे प्रति विजय गाथापति ने किया था वैसा ही धार्मिक आचरण इस सुनन्द गाथापति ने किया 'नवरं ममं सव्वकामगुणिएणं भोयणेणं पडिलाभेइ' सेसं तं चेव, जाव चउत्थं मासक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' परन्तु उस कथन की अपेक्षा इस कथन में यदि कोई विशेषता है। तो ऐसी है कि सुनन्द गाथापति ने सर्वकामगुणयुक्त-इन्द्रियपञ्चक सुखजनक भोजन से मुझे प्रतिलाभित किया। बाकी का और सब कथन पूर्व के जैसा ही है। इसके बाद मैं हे गौतम! राजगृह-

નાલંદાના બાહ્યભાગના માર્ગ પર થઈને ચાલતો ચાલતો હું રાજગૃહ નગરમાં ગયો ત્યાં જઈને ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોના ઘરોની ભિક્ષાચર્યા નિમિત્તે ભ્રમણ કરતાં કરતાં મેં સુનંદ ગાથાપતિના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. "तए णं से सुणंदे गाहावई एवं जहेव विजए गाहावई" મેં જ્યારે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે સુનંદ ગાથાપતિએ પણ વિજય ગાથાપતિ જેવો જ ધાર્મિક વ્યવહાર મારી સાથે બતાવ્યો. 'नवरं ममं सव्वकामगुणिएणं भोयणेणं पडिलाभेइ, सेसं तंचेव, जाव चउत्थं मासक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि" પરન્તુ તે કથન કરતાં આ કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે- સુનંદ ગાથાપતિએ સર્વ કામગુણયુકત-પાંચે ઇન્દ્રિયોને સુખજનક-ભોજન વડે મને પ્રતિલાભિત કર્યો. બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું ત્યાર બાદ હું રાજગૃહ નગરની બહાર નીકળ્યો અને નાલંદાના

अहं गौतम ! राजगृहाद् नगरात्-प्रतिनिष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दायाः बाह्यभागस्य मध्यमध्येन यत्रैव तन्तुवायशाला आसीत् तत्रैव उपागच्छामि, उपागत्य चतुर्थं मासक्षपणम् उपसंपद्य-स्वीकृत्य विहरामि-तिष्ठामि, 'तीसेणं नालंदाए बाहिरियाए अदूरसामंते एत्थ णं कोल्लाए नामं सन्निवेसे होत्था, संनिवेस वण्णओ' तस्याः खलु नालन्दाया बाह्ये-बहिर्भागे अदूरसामन्ते-नातिदूरप्रत्यासन्ने स्थाने अत्र खलु कोल्लाको नाम संनिवेशः आसीत् सन्निवेशवर्णकः औपपातिकादौ द्रष्टव्यः, 'तत्थ णं कोल्लाए संनिवेसे बहुले नामं माहणे परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए, रिउव्वेद जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था' तत्र खलु कोल्लाके, सन्निवेशे बहुलो नाम ब्राह्मणः परिवसति, स च बहुलः, आढ्यः, यावत् बहुजनस्य अपरिभूतः ऋग्वेद यावत्-सामवेद-यजुर्वेदाथर्ववेदेषु सुपरिनिष्ठितश्चापि आसीत्,

नगर से बाहिर निकला, बाहिर निकल कर मैं नालन्दा के बाह्यभाग के बीचों बीच से होकर तन्तुवाय शाला में आगया। वहां आकर मैंने चतुर्थ मासक्षपण धारण कर लिया। 'तीसे णं नालंदाए बाहिरियाए अदूरसामंते एत्थ णं कोल्लाए नामं संनिवेसे होत्था, संनिवेसवण्णओ' उस नालन्दा के बाह्य भाग में न अधिक दूर पर और न अधिक पास में कोल्लाक नामका संनिवेश था। यहां इस संनिवेश का वर्णन औपपातिक आदि सूत्र में देखना चाहिये। 'तत्थ णं कोल्लाए संनिवेसे बहुले नामं माहणे परिवसइ' उस कोल्लाकसन्निवेश में बहुल नाम का ब्राह्मण रहता था। 'अड्ढे जाव अपरिभूए, रिउव्वेय जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था' वह बहुल ब्राह्मण आढय-धनसंपन्न था और यावत्-अनेक जनों द्वारा भी अपरिभूत था, ऋग्वेद, सामवेद, यजुर्वेद और अथर्व-

બાહ્યભાગના મધ્ય માર્ગ પર, ચાલતો ચાલતો હું તન્તુવાયશાલામાં પાછો ફર્યો ત્યાં જઈને મેં ચોથું માસખમણ ધારણ કરી લીધું. "तीसे णं नालंदाए बाहिरियाए अदूरसामंते एत्थ णं कोल्लाए नामं सन्निवेसे होत्था, संनिवेस वण्णओ" તે નાલંદાના બાહ્ય ભાગમાં, બહુ દૂર પણ નહીં અને બહુ નજીક પણ નહીં એવે સ્થાને કોલ્લાક નામનું સંનિવેશ હતું. આ સંનિવેશનું વર્ણન ઔપપાતિક આદિ સૂત્રોમાં આપેલા સંનિવેશના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. "तत्थ णं कोल्लाए संनिवेसे बहुले नामं माहणे परिवसइ" તે કોલ્લાક સંનિવેશમાં બહુલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. "अड्ढे जाव अपरिभूए, रिउव्वेय जाव सुपरिनिट्ठिए यावि होत्था" તે બહુલ બ્રાહ્મણ ધનસંપન્ન હતો, યાવત્ અનેક માણસો દ્વારા પણ અપરિભૂત હતો. ઋગ્વેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ

'तए णं से बहुले माहणे कत्तिय चाउमासियपाडिवगंसि विउलेणं महुघयसंजुत्तेणं परमण्णेणं माहणे आयामेत्था' ततः खलु स बहुलो ब्राह्मणः कार्तिकचातुर्मासिक प्रतिपदि विपुलेन मधुघृतसंयुक्तेन परमान्नेन-पायसेन ब्राह्मणान् आचामयत्-आचामितवान्-अभोजयदित्यर्थः, 'तए णं अहं गोयमा ! चउत्थमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' हे गौतम ! ततः खलु अहं चतुर्थमासक्षपणपारणके तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामामि, 'पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छामि' प्रतिनिष्क्रम्य नालन्दाया बाह्यस्य-बहिर्भागस्य मध्यमध्येन-मध्यभागेन निर्गच्छामि, 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोल्लाए संनिवेसे तेणेव उवागच्छामि' निर्गत्य यत्रैव कोल्लाको नाम सनिवेश आसीत्, तत्रैव उपागच्छामि 'उवागच्छित्ता कोल्लाए संनिवेसे उच्चनीय जाव अडमाणस्स बहुलस्स माह-

---

वेद इन चार वेदों में सुपरिष्ठित था 'तए णं से बहुले माहणे कत्तिय चाउम्मासियपाडिवगंसि विउलेणं महुघयसंजुत्तेणं परमण्णेणं माहणे आयामेत्था' एक समय की बात है कि उस बहुल ब्राह्मण ने कार्तिक चातुर्मासिक प्रतिपदा के दिन मधुघृत संयुक्त विपुल परमान्न-पायस (खीर) से ब्राह्मणों को जिमाया 'तए णं अहं गोयमा चउत्थमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि' इसके बाद हे गौतम ! चतुर्थमासक्षपण पारणा के दिन मैं तन्तुवाय की शाला से निकला 'पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छामि' और निकल कर नालन्दा के बहिर्भाग के मध्यभाग से होकर चला, 'निग्गच्छित्ता, जेणेव कोल्लाए संनिवेसे-तेणेव उवागच्छामि' चलकर मैं कोल्लाक संनिवेश में आया। 'उवागच्छित्ता कोल्लाए संनिवेसे उच्च-

---

અને અથર્વવેદમાં તે ઘણો જ નિષ્ણાત હતો. "तए णं से बहुले माहणे कत्तिय चाउम्मासियपाडिवगंसि विउलेणं महुघयसंजुत्तेणं परमण्णेणं माहणे आयामेत्था" હવે એક દિવસે એવું બન્યું કે કાર્તિક ચાતુર્માસિક પ્રતિપદા (એકમ)ને દિવસે મધુઘૃત યુકત વિપુલ પરમાન્ન (ખીર) તૈયાર કરાવીને તેણે બ્રાહ્મણોને જમાડયા "तए णं अहं गोयमा ! चउत्थमासक्खमणपारणगंसि तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमामि" એજ દિવસે મારા ચોથા માસખમણના પારણાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો તેથી હું તન્તુવાય શાલામાંથી નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छामि" ત્યાંથી નીકળીને નાલંદાના બાહ્યભાગના માર્ગ પર હું ચાલતો થયો. "निग्गच्छित्ता जेणेव कोल्लाए संनिवेसे-तेणेव उवागच्छइ" ચાલતાં ચાલતાં હું કોલ્લાક સંનિવેશમાં આવ્યો. "उवागच्छित्ता कोल्लाए संनिवेसे उच्च नीच जाव अडमाणस्स बहु-

णस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' उपागत्य कोल्लाके सन्निवेशे उच्चनीच यावत् मध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन् बहुलस्य ब्राह्मणस्य गृहम् अनुप्रविष्टः, 'तए णं से बहुले माहणे ममं एज्जमाणं तहेव जाव ममं विउलेणं महुघयसंजुत्तेणं परमन्नेणं पडिलाभेस्सामीत्ति तुट्ठे सेसं जहा विजयस्स जाव बहुले माहणे बहुले माहणे' ततः खलु स बहुलो ब्राह्मणो माम् आयान्तं तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत् पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टः सन् क्षिप्रमेव आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति, इत्यादि। बोध्यम्, मां विपुलेन मधुघृतसंयुक्तेन परमान्नेन-पायसेन प्रतिलाभयिष्यामि इति तुष्टः, शेषं यथा विजयस्य वक्तव्यतोक्ता तथैवाऽत्रापि बोध्या, यावत् प्रतिलाभयन्नपि तुष्टः, प्रतिलाभितवानपि तुष्टः, बहुलो ब्राह्मणः, बहुलो नाम ब्राह्मण इति देवैः घुष्टम्।

नीच जाव अडमाणस्स बहुलस्स माहणस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' आकर मैं उस कोल्लाक संनिवेश में उच्च, नीच, और मध्यमकुलों के घरों में भिक्षाचर्या करते २ बहुल ब्राह्मण के घर में प्रविष्ट हुआ 'तए णं से बहुले माहणे ममं एज्जमाणं पासइ; तहेव जाव ममं विउलेणं महुघय संजुत्तेणं परमन्नेणं पडिलाभेस्सामीत्ति तुट्ठे सेसं जहा विजयस्स जाव बहुले माहणे बहुले माहणे' उस बहुल ब्राह्मण ने मुझे ज्यों ही आते हुए देखा तब वह बहुत प्रसन्न हुआ, संतुष्टचित्त हुआ और शीघ्र ही आसन से उठा इत्यादि सब कथन पहिले जैसा कहा गया है वैसा विजय गाथापति की तरह से जानना चाहिये। वह इस विचार से कि मैं इन्हें विपुल मधुघृतसंयुक्त परमान्न से प्रतिलाभित करूँगा सन्तुष्ट हुआ, तथा मुझे प्रतिलाभित करते समय-भी वह बहुत संतुष्ट हुआ और जब वह मुझे प्रतिलाभित कर चुका-तब भी बहुत

लस्स माहणस्स गिहं अणुप्पविट्ठे" त्यां आवीने કोલ્લાક નગરના ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોનાં ઘરોમાં ભિક્ષાચર્યા કરતાં કરતાં તેમણે બહુલ બ્રાહ્મણના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. "तए णं से बहुले माहणे ममं एज्जमाणं पासइ, तहेव जाव ममं विउलेणं महुघयसंजुत्तेणं परमन्नेणं पडिलाभेस्सामि इति तु', सेसं जहा विजयस्स, जाव बहुले माहणे बहुले माहणे" મને ઘરમાં પ્રવેશતો જોઈને તેને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો. આસન પરથી ઉઠીને તે સાત આઠ ડગલાં મારી સામે આવ્યો, ઈત્યાદિ કથન પૂર્વોક્ત વિજય ગાથાપતિના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. આ અણગારને હું વિપુલ મધુઘૃત યુક્ત ખીર વહોરાવીશ, એવા વિચારથી તે પ્રસન્ન થયો તે પ્રકારના આહારથી મને પ્રતિલાભિત કરતી વખતે પણ તે સંતુષ્ટ થયો અને પ્રતિલાભિત કર્યા બાદ પણ

'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं तंतुवायसालाए अपासमाणे रायगिहे नयरे सब्भिंतरबाहिरियाए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ' ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो मां तन्तुवायशालायाम् अपश्यन्–अनवलोकयन् राजगृहे नगरे साभ्यन्तरबाह्ये–सह आभ्यन्तरेण भागेन बाह्येन च भागेन वर्तते यत्तथाविधे, अन्वेषणशोधनं करोति 'मम कत्थवि सुर्ति वा, खुर्ति वा पवत्तिं वा अलभमाणे.जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छइ' मम कुत्रापि स्थाने श्रुतिं वा–श्रूयते इति श्रुतिः शब्दस्तां जनो नेत्रेण दृश्यमानमर्थं शब्देन निश्चिनोति इति श्रुतिग्रहणम्, क्षुतिं वा–क्षवणं छीत्कृतं ताम्, क्षुतेरपि अदृश्यमानमनुष्यादि ज्ञापकत्वात् ग्रहणं कृतम्, प्रवृत्ति

संतुष्ट हुआ इस प्रकार उसकी भक्ति से प्रसन्न होकर देवों ने धन्य है बहुल ब्राह्मण, धन्य है बहुल ब्राह्मण ऐसी घोषणा की 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं तंतुवायसालाए अपासमाणे रायगिहे नयरे सब्भिंतरबाहिरियाए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ' अब मंखलिपुत्र गोशाल ने जब मुझे तंतुवायशाला में नहीं देखा, तब उसने राजगृह नगर के भीतर बाहर सब जगह मेरी मार्गणा एवं गवेषणा की 'मम कत्थ वि सुतिं वा खुतिं वा पवत्तिं वा अलभमाणे जेणेव तंतुवायसाला तेणेव उवागच्छइ' परन्तु जब उसने मेरी आवाज तक नहीं सुनी, (क्यों कि मनुष्य नेत्र से दृष्ट पदार्थ को उसके शब्द से जान लेता है इसलिये यहां श्रुतिपद रखा गया है, न कहीं छींक सुनी–(अदृश्यमान मनुष्यादि की ज्ञापक छींक भी होती है इसलिये यहां

સંતુષ્ટ થયો. આ પ્રકારની તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને દેવોએ તેના ઘરમાં વસુધારાની વૃષ્ટિ આદિ પૂર્વોક્ત પાંચ દિવ્યો પ્રકટ કર્યાં "ધન્ય છે બહુલ બ્રાહ્મણ! ધન્ય છે બહુલ બ્રાહ્મણ!" એવી ઘોષણા દ્વારા દેવોએ અંતરીક્ષમાંથી તેની પ્રશંસા કરી આ પાંચમું દિવ્ય સમજવું.

"तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं तंतुवायसालाए अपासमाणे रायगिहे नयरे सब्भिंतरबाहिरियाए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ" હવે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે જ્યારે મને તંતુવાયશાલામાં ન જોયો, ત્યારે તેણે રાજગૃહ નગરમાં અને રાજગૃહ નગરની બહાર બધી જગ્યાએ મારી શોધ કરી "मम कत्थ वि सुतिं वा, खुतिं वा, पवत्तिं वा अलभमाणे जेणेव तंतुवाय साला तेणेव उवागच्छइ" પરન્તુ જ્યારે તેણે મારો અવાજ પણ ન સાંભળ્યો (અહીં 'શ્રુતિ' પદનો પ્રયોગ કરવાનું કારણ એ છે કે અદૃશ્ય વ્યક્તિને માણસ તેના અવાજથી પણ જાણી લે છે) છીંક કે ઉધરસ પણ ન સાંભળી (અહીં 'ક્ષુતિ' પદનો પ્રયોગ કરવાનું કારણ એ છે કે અદૃશ્ય માણસને તેની

वा-वार्ताम् अलभमानो यत्रैव तन्तुवायशाला आसीत् तत्रैव उवागच्छति, 'उवागच्छित्ता साडियाओय पाडियाओय कुंडियाओय, पाहणाओय चित्तफलगं च माहणे आयामेइ' उपागत्य शाटिकाश्च-परिधानवस्त्राणि, पट्टिकाश्च-उत्तरीय वस्त्राणि कुण्डिकाश्च भाजनानि, उपानहौ च, चित्रफलकं च-चित्रपटं ब्राह्मणान् आचामयति-ब्राह्मणाय ददाति इत्यर्थः 'आयामेत्ता सउत्तरोट्ठं मुंडं कारेइ' आचामयित्वा-प्रदाय सोत्तरोष्ठम्-उत्तरोष्ठेन सहितं सोत्तरोष्ठं श्मश्रुसहितं यथास्या त्तथा मुण्डं-मुण्डनं कारयति, कारेत्ता तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमइ' सोत्तरोष्ठं सश्मश्रुकं मुण्डनं कारयित्वा तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ' तन्तुवायशालातः प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य नालन्दाबाह्यस्य-नालन्दाया बहिर्भागस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोल्लागसंनिवेसे तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य,

---

क्षुतिपद रखा गया है, अथवा न उसने मेरी कोई बात ही सुनी-तब वह तन्तुवायशाला में ही आ गया। 'उवागच्छित्ता साडियाओ य पाडियाओ य कुंडियाओ य पाहणाओ य चित्तफलगं च माहणे आयामेइ' वहां आकर उसने शाटिका-परिधानवस्त्रों को, पट्टिका-उत्तरीयवस्त्रों को, कुण्डिका-भाजनों को और पादुकाओं को तथा चित्रफलक-चित्रपट को ब्राह्मणों के लिये दे दिया। 'आयामेत्ता सउत्तरोट्ठं मुडं कारेइ' दे करके फिर उसने दाढी मूछों के बालों सहित केशों का मुडन करवाया 'कारेत्ता तंतुवाय :सालाओ पडिनिक्खमइ' मुंडन करवाकर फिर वह तन्तुवाय- शाला से बाहर निकला 'पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ' बाहर निकल कर नालन्दा के बहिर्भाग के बीचों बीच से होकर वह चला। 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोल्लागसंनिवेसे तेणेव उवागच्छइ' चल-

---

છીંક આદિથી પણ જાણી લે છે) અને મારી કોઈ પણ વાત ન સાંભળી, ત્યારે તે તંતુવાય શાલામાં જ પાછો ફર્યો. "उवागच्छित्ता साडियाओ य, पाडियाओ य, कुंडियाओ य, पाहणाओ य, चित्तफलगं च माहणे आयामेइ" ત્યાં આવીને તેણે શાટિકા (પહેરવાનાં વસ્ત્રોને), પટ્ટિકા (ઉત્તરીય વસ્ત્રોને), કુંડિકા (વાસણોને), પાદુકાઓ તથા ચિત્રફલકને બ્રાહ્મણોને આપી દીધાં. "आयामेत्ता सउत्तरोट्ठं मुंडं कारेइ" ત્યાર બાદ તેણે દાઢી, મૂછ અને મસ્તક પરના કેશોનું મુંડન કરાવ્યું "कारेत्ता तंतुवायसालाओ पडिनिक्खमइ" ત્યાર બાદ તે તંતુવાયશાલામાંથી બહાર નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता णालंदं बाहिरियं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ" બહાર નીકળીને તે નાલંદાના બાહ્યભાગના માર્ગની વચ્ચે ચાલવા લાગ્યો. "निग्गच्छित्ता जेणेव कोल्लागसंनिवेसे तेणेव उवागच्छइ"

यत्रैव कोल्लाकः सन्निवेशः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति 'तए णं तस्स कोल्लागस्स संनिवेसस्स बहिया बहिया बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ-जाव परूवेइ'- ततः खलु तस्य कोल्लाकस्य सन्निवेशस्य बहिः बहिः-बहिःप्रदेशे बहुजनः अन्योन्यस्य-परस्परम्' एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण, आख्याति, यावत्-भाषते, प्रज्ञापयति-प्ररूपयति-'धन्नेणं देवाणुप्पिया! बहुले माहणे तं चेव जाव जीवियफले बहुलस्स माहणस्स बहुलस्स माहणस्स' भो देवानुप्रियाः! धन्यः खलु बहुलो ब्राह्मणो वर्तते, तदेव-पूर्वोक्तवदेव, यावत् कृतार्थः खलु देवानुप्रियाः! बहुलो ब्राह्मणः, कृतपुण्यः खलु देवानुप्रियाः! बहुलो ब्राह्मणः, कृतलक्षणः खलु देवानुप्रियाः! बहुलो ब्राह्मणः, कृतौ खलु शुभफलौ लोकौ-इहलोकपरलोकौ देवानुप्रियाः! बहुलस्य ब्राह्मणस्य, सुलब्धं खलु देवानुप्रियाः! मानुष्यकं जन्मजीवितफलं बहुलस्य ब्राह्मणस्य, बहुलस्य ब्राह्मणस्येति, 'तएणं तस्स गोसालस्स

कर वह कोल्लाकसंनिवेश में आया 'तए णं तस्स कोल्लागस्स संनिवेसस्स बहिया बहिया बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ' वहां कोल्लाक संनिवेश के बाहिर लोग परस्पर में इस प्रकार से बातचीत कर रहे थे, यावत् प्ररूपित कर रहे थे। यहां यावत् शब्द से 'भाषते, प्रज्ञापयति' इन क्रियापदों का ग्रहण हुआ है। 'धन्ने णं देवाणुप्पिया! बहुले माहणे, तं चेव जाव जीवियफले बहुलस्स माहणस्स बहुलस्स माहणस्स' हे देवानुप्रियो! बहुल ब्राह्मण यावत्-कृतार्थ है। देवानुप्रियो! बहुल ब्राह्मण कृतपुण्य है, हे देवानुप्रियो! बहुल ब्राह्मण कृत लक्षण है। हे देवानुप्रियो! बहुल ब्राह्मण के इसलोक और परलोक दोनों लोक शुभफलवाले हैं, हे देवानुप्रियो! बहुल ब्राह्मण का मनुष्य जन्म और

અને ચાલતો ચાલતો તે કોલ્લાક સંનિવેશમાં આવ્યો. " तए णं तस्स कोल्लागस्स संनिवेसस्स बहिया बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ " ત્યારે કોલ્લાક સંનિવેશની બહાર લોકો એક બીજાને આ પ્રમાણે કહેતા હતા, પ્રતિપાદન કરતા હતા, પ્રજ્ઞાપિત કરતા હતા અને પ્રરૂપિત કરતા હતા કે-" धन्ने णं देवाणुप्पिया! बहुले माहणे, तंचेव जाव जीवियफले बहुलस्स माहणस्स, बहुलस्स माहणस्स " " હે દેવાનુપ્રિયો! બહુલ બ્રાહ્મણને ધન્ય છે, હે દેવાનુપ્રિયો! બહુલ બ્રાહ્મણ કૃતાર્થ થઈ ગયો, હે દેવાનુપ્રિયો! બહુલ બ્રાહ્મણ કૃતપુણ્ય છે, કૃતલક્ષણ છે, તેના આ લોક અને પરલોક બન્ને શુભફલવાળાં છે, હે દેવાનુપ્રિયો! બહુલ બ્રાહ્મણનો મનુષ્યભવ અને જીવન સાર્થક થઈ ગયું છે. "

" तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोचा,

मंखलिपुत्तस्स बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था'-ततः खलु तस्य गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य बहुजनस्य अन्तिकं-समीपे, एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य, अयमेतद्रूपः-वक्ष्माणस्वरूपः, आध्यात्मिकः-आत्मगतो यावत्-चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-समुत्पन्नः-'जारिसियाणं ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स इड्ढी, जुई, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमन्नागए' यादृशः खलु मम धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ऋद्धिः, द्युतिः यशः, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतो वर्तते, 'नो खलु अत्थि तारिसियाणं अन्नस्स कस्सइ तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा, इड्ढी

जीवन सफल है। सुलब्ध है। 'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इस प्रकार से बहुजन के मुख से बातचीत सुनकर और उसे हृदय में धारण कर उस मंखलिपुत्र गोशाल को इस प्रकार का यह आत्मगत विचार उत्पन्न हुआ, यहां यावत् शब्द से चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत संकल्प' इन विचार के विशेषणों का ग्रहण हुआ है, 'जारिसियाणं ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स इड्ढी, जुई जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे, लद्धे, पत्ते, अभिसमन्नागए' जैसी ऋद्धि, जैसी द्युति, जैसा यश, जैसा बल, जैसा वीर्य और जैसा पुरुषकार पराक्रम मेरे धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण महावीर को लब्ध हुआ है, प्राप्त हुआ है, अभिसमन्वागत हुआ

निसम्म अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" घणा લોકોને મુખે આ પ્રકારની વાતચીત સાંભળીને તથા તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને તે મંખલીપુત્ર ગોશાલકના મનમાં આ પ્રકારનો આત્મગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો અહીં "यावत्" પદ વડે "ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત" આ વિચારનાં વિશેષણો ગ્રહણ કરાયાં છે. "जारिसियाणं ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स इड्ढी, जुई, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे, लद्धे, पत्ते, अभिसमन्नागए" જેવી ઋદ્ધિ, જેવી દ્યુતિ, જેવો યશ, જેવું બળ, જેવું વીર્ય અને જેવું પુરુષકાર પરાક્રમ મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને લબ્ધ થયું છે, પ્રાપ્ત થયું છે અને

जुई जाव परक्कमे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए' नो खलु अस्ति-संभवति तादृशी खलु अन्यस्य कस्यचित् तथारूपस्य-तथाविधाकारस्य श्रमणस्य वा, ब्राह्मणस्य वा, ऋद्धिः, द्युतिः, यावत्-यशः, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतो वर्तते, 'तं निस्संदिद्धं च णं एत्थ ममं धम्मायरिए धम्मोवदेसए समणे भगवं महावीरे भविस्सइ त्तिकट्टु कोल्लागसंन्निवेसे सब्भिंतर-बाहिरिए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ' तत् तस्मात् कारणात् निःसंदिग्धं निश्चितं च खलु अत्र-स्थाने मम धर्माचार्यो धर्मोपदेशकः श्रमणो भगवान् महावीरो भविष्यतीति कृत्वा-एवं निर्धार्य, कोल्लाकसन्निवेशे साभ्यन्तर-बाह्ये-आभ्यन्तरभागे बहिर्भागे च मम सर्वतः, समन्तात् मार्गणगवेषणम्-अन्वेषणशोधनं करोति, 'ममं सव्वओ जाव करेमाणे कोल्लागसंन्निवेसस्स बहिया

है, नो खलु अत्थि तारिसियाणं अन्नस्स कस्सइ तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा इड्ढी जुई जाव परक्कमे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए' वैसी ऋद्धि, वैसी द्युति, यावत् वैसा यश, वैसा बल, वैसा वीर्य, और वैसा पुरुषकारपराक्रम तथारूपवाले अन्य किसी श्रमण को ब्राह्मण को लब्ध नहीं हुआ है, प्राप्त नहीं हुआ है, अभिसमन्वागत नहीं हुआ है। 'तं निस्संदिद्धं च णं एत्थ ममं धम्मायरिए धम्मोवदेसए समणे भगवं महावीरे भविस्सइ' त्ति कट्टु कोल्लागसंनिवेसे सब्भिंतरबाहिरिए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ' इसलिये निःसंदिग्ध और निश्चित इस स्थान पर मेरे धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण भगवान् महावीर होंगे, इस प्रकार विचार कर-निश्चित कर कोल्लाकसंनिवेश में भीतर बाहर उसने सब तरफ अच्छे प्रकार से मेरा अन्वेषण एवं शोधनकिया

અભિસમન્વાગત થયું છે, "नो खलु अत्थि तारिसियाणं अन्नस्स कस्सइ तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा इड्ढी जुई जाव परक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमन्नागए" એવી ઋદ્ધિ, એવી દ્યુતિ, એવો યશ, એવું બળ, એવું વીર્ય અને એવું પુરુષકાર પરાક્રમ તથારૂપવાળા અન્ય કોઇ શ્રમણને અથવા બ્રાહ્મણને લબ્ધ થયું નથી, પ્રાપ્ત થયું નથી અભિસમન્વાગત પણ થયું નથી. "तं निस्संदिद्धं च णं एत्थ ममं धम्मायरिए धम्मोवदेसए समणे भगवं महावीरे भविस्सइ त्ति कट्टु कोल्लागसंनिवेसे सब्भिंतरबाहिरिए ममं सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ" તેથી એ વાત નિઃસંદિગ્ધ અને નિશ્ચિત છે, કે આ સ્થાન પર જ મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હશે" આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે કોલ્લાક સંનિવેશની બહારના અને અંદરના ભાગોમાં બધે મારી શોધ કરવા માંડી,

पणियभूमीए मए सद्धिं अभिसमन्नागए' मम सर्वतो यावत् समन्तात् मार्गण-गवेषणं कुर्वन्, कोल्लाकसन्निवेशस्य बहिर्भागे पणितभूमौ, भाण्डविक्रय-स्थाने मया सार्द्धं-सह, अभिसमन्नागतः-मिलितः, 'तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते हट्ठ तुट्ठे ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता, एवं वयासी'-ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो हृष्ट तुष्टः सन् मम त्रिःकृत्वः त्रिवा-रम् आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत्-करोति, कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नम-स्यित्वा, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तुब्भे णं भंते! मम धम्मायरिया, अहं णं तुब्भं अंतेवासी' हे भदन्त! यूयं खलु मम धर्माचार्याः वर्तध्वे, अहं खलु युष्मा-कम् अन्तेवासी-शिष्योऽस्मि, 'तएणं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेमि' हे गौतम! ततः खलु अहं गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य एत-

---

'ममं सव्वओ जाव करेमाणे कोल्लागसंनिवेसस्स बहिया पणियभूमीए मए सद्धिं अभिसमन्नागए' अन्वेषण शोधन करता हुआ वह कोल्लाक संनिवेश के बाहर भाग में पणितभूमि में- भाण्डविक्रयस्थान में मुझ से आकर मिला 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते हट्ठतुट्ठे ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी' वहां आकर उस मंखलिपुत्र गोशालने हृष्ट तुष्ट होकर मेरी तीन बार आदक्षिण प्रदक्षिणा की। आदक्षिण प्रदक्षिणा करके वन्दना की, नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर वह मुझ से इस प्रकार बोला-'तुब्भे णं भंते! मम धम्मायरिया, अहं णं तुब्भं अंतेवासी' हे भदन्त! आप मेरे धर्मा-चार्य हैं और मैं आपका अंतेवासी हूं। 'तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेमि' तब हे गौतम! मैंने मंखलिपुत्र

"ममं सव्वओ जाव करेमाणे कोल्लागसंनिवेसस्स बहिया पणियभूमीए मए सद्धिं अभिसमन्नागए" આ પ્રમાણે શોધ કરતાં કરતાં કોલ્લાક સંનિવેશના બાહ્યભાગમાં પણિતભૂમિમાં- भांड़विक्रय, સ્થાનમાં-આવીને તે મને મળ્યો. "तएणं से गोसाले [मं]खलिपुत्ते हट्ठतुट्ठे ममं तिक्खुत्तो आयाहिण पयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी" ત્યાં આવીને હર્ષ અને સંતોષપૂર્વક તેણે ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી પ્રદક્ષિણા કરીને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"तुब्भे ण भंते! मम धम्मायरिया, अहं णं तुब्भं अंतेवासी" હે ભગવન્! આપ મારા ધર્માચાર્ય છો, અને હું આપનો અંતેવાસી (શિષ્ય) છું "तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेमि" હે ગૌતમ! ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકની તે વાતનો મેં સ્વીકાર કર્યો. "तए णं अहं गोयमा!

मर्थम्-उपर्युक्तनिवेदनं प्रतिशृणोमि-स्वीकरोमि, 'तएणं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं पणियभूमीए छव्वासं लाभं अलाभं, सुखं,दुक्खं, सक्कारमसक्कारं पच्चणुब्भवमाणे अणिच्चजागरियं जागरमाणे विहरित्था' हे गौतम! ततः खलु अहं गोशालेन मंखलिपुत्रेण सार्द्धम् पणितभूमौ-भाण्डविश्रामस्थाने, षड्वर्षाणि लाभम्, अलाभम्, सुखम्, दुखम्, सत्कारम्, असत्कारम्, हानिलाभमानापमानादिकं प्रत्यनुभवन्, अनित्यजागरिकाम् कुर्वन्, विहृतवान्-स्थितवान्। अत्रेदं बोध्यम्-अयोग्यस्यापि एतस्य गोशालस्य यद् भगवता अभ्युपगमनं कृतं तद् एतस्यार्थस्य अवश्यंभावित्वादवसेयम् ॥ सू० ३ ॥

मूलम्-"तए णं अहं गोयमा! अन्नया कयाइ पढमसरद्कालसमयंसि अप्पवुट्ठिकायंसि गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं सिद्धत्थगामाओ नयराओ कुम्मगामं नयरं संपट्ठिए विहाराए। तस्स णं सिद्धत्थस्स गामस्स नगरस्स कुम्मगामस्स

गोशाल की इस बात को स्वीकार कर लिया 'तए णं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं पणियभूमीए छव्वासं लाभं, अलाभं, सुखं दुक्खं, सक्कारमसक्कारं पच्चणुब्भवमाणे अणिच्चजागरियं जागरमाणे विहरित्था' इसके बाद हे गौतम! मंखलिपुत्र गोशालक के साथ पणितभूमि-भाण्डविश्राम स्थान में छह वर्ष तक लाभ, अलाभ, सुख, दुःख, सत्कार असत्कार हानि लाभ, मान अपमान आदि का अनुभव करता हुआ मैं अनित्य जागरिका करता रहा। यहां इस प्रकार समझना चाहिये कि अयोग्य भी इस गोशालक को भगवान् ने स्वीकार किया वह ऐसा होना था इस कारण से किया ॥ सू० ३ ॥

गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं पणियभूमीए छव्वासं लाभं, अलाभं, सुखं दुक्खं, सक्कारमसक्कारं पच्चणुब्भवमाणे अणिच्चजागरियं जागरमाणे विहरित्था" हे गौतम! ત્યાર બાદ મંખલિપુત્ર ગોશાલકની સાથે પણિતભૂમિમાં (ભાંડ વિશ્રામ સ્થાનમાં) છ વર્ષ સુધી લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, સત્કાર, અસત્કાર, હાનિલાભ, માન અપમાન આદિનો અનુભવ કરતો હું અનિત્ય જાગરિકા કરતો રહ્યો અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે અયોગ્ય હોવા છતાં પણ મહાવીર પ્રભુએ ગોશાલકનો જે સ્વીકાર કર્યો હતો, તે એવું જ બનવાનું હતું, તે કારણે કર્યો હતો. ॥સૂ૦૩॥

नगरस्स य अंतरा एत्थ णं महं एगे तिलथंभए पत्तिए, पुप्फिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरिए, अईव अईव उवसोभेमाणे उवसोभेमाणे चिट्ठइ। तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते तं तिलथंभगं पासइ, पासित्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—एस णं भंते! तिलथंभए किं निप्फज्जिस्सइ, नो निप्फज्जिस्सइ? एए य सत्त तिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता कहिं गच्छिहिंति, कहिं उववज्जिहिंति?। तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी—गोसाला! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, नो न निप्फज्जिस्सइ, एए य सत्त तिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाइस्संति, तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं आइक्खमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ, नो पत्तियइ, नो रोएइ, एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावाई भवउ त्तिकट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ, पच्चोसक्कित्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं तिलथंभगं सलेट्ठुयायं चेव उप्पाडेइ, उप्पाडेत्ता, एगंते एडेइ, तक्खणमेत्तं च णं गोयमा! दिव्वे अब्भवद्दलए पाउब्भूए, तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव पतणतणाएइ, पतणतणाएत्ता, खिप्पामेव पविज्जुयाइ, पविज्जुयेत्ता, खिप्पामेव नच्चोदगं णातिमट्टियं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सलिलोदगं वासं वासइ, जे णं से तिलथंभए

आसत्थे पच्चायाए तत्थेव बद्धमूले तत्थेव पइट्ठिए, ते य सत्त तिलपुष्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तस्सेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाया ॥सू० ४॥

छाया—ततः खलु अहं गौतम ? अन्यदा कदाचित् प्रथमशरत्कालसमये अल्पवृष्टिकाये गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण सार्द्धं सिद्धार्थग्रामाद् नगरात् कूर्मग्रामं नगरं संप्रस्थितो विहर्तुम् । तस्य खलु सिद्धार्थकस्य ग्रामस्य नगरस्य कूर्मग्रामस्य नगरस्य च अन्तरा, अत्र खलु महान् एकस्तिलस्तम्भकः पत्रितः, पुष्पितः, हरित-कराराज्यमानः श्रिया अतीव अतीव उपशोभमान उपशोभमानस्तिष्ठति, ततः खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तं तिलस्तम्भकं पश्यति, दृष्ट्वा मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत् एष खलु भदन्त ! तिलस्तम्भकः किं निष्प-त्स्यते, नो निष्पत्स्यते ? एते खलु सप्त तिलपुष्पजीवाः अपद्रूय अपद्रूय, कुत्र गमिष्यन्ति कुत्र उपपत्स्यन्ते ? ततः खलु अहं गौतम ! गोशालं मंखलिपुत्रम् एवम् अवादिषम्—गोशाल ! एष खलु तिलस्तम्भको निष्पत्स्यते, नो न निष्पत्स्यते, एते खलु सप्ततिलपुष्पजीवा अपद्रूय अपद्रूय एतस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां सप्ततिलाः प्रत्यायास्यन्ति, ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो मम एवमाख्यायतः एतमर्थं नो नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत् अप्रतियन् अरोचयन् मां प्रणिधाय अयं खलु मिथ्यावादी भवतु इति कृत्वा ममान्तिकात् शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कते, प्रत्यवष्वष्क्य यत्रैव स तिलस्तम्भक स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तं तिलस्तम्भकं सलेष्ठुकमेव उत्पाटयति, उत्पाटय एकान्ते एडयति, तत्क्षणमात्रेण च खलु गौतम ! दिव्यम् अभ्रवार्दलकं प्रादुर्भू-तम् , ततः खलु तद्दिव्यम् अभ्रवार्दलकं क्षिप्रमेव प्रतणतणायते प्रतणतणाय क्षिप्रमेव प्रविद्योतते प्रविद्युत्य क्षिप्रमेव नात्युदकं नातिमृत्तिकम् प्रविरलप्रपृषत् रजोरेणु विनाशनम् , दिव्यं सलिलोदकवर्षं वर्षति, येन स तिलस्तम्भकः आस्वस्थः, प्रत्यायातः, तत्रैव बद्धमूलः,, तत्रैव प्रतिष्ठितः, ते च सप्ततिलपुष्पजीवाः अपद्रूय अपद्रूय तस्यैव तिलस्तम्भस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायाम् सप्ततिलाः प्रत्यायाताः ॥ सू० ४ ॥

टीका—भगवानाह–' तए णं अहं ' इत्यादि । 'तए णं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ पढमसरदकालसमयंसि अप्पवुट्ठिकायंसि' हे गौतम ! ततः खलु अहम्

'तए णं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ' इत्यादि ।

" तएणं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ " इत्यादि–

अन्यदा कदाचित्, प्रथम शरत्कालसमये मार्गशीर्षे कृष्णप्रतिपदि अल्पवृष्टिकाये-अविद्यमानवर्षे सति चातुर्मासानन्तरमित्यर्थः 'गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं सिद्धत्थगामाओ नगराओ कुम्मगामं नगरं संपट्ठिए विहाराए' गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण सार्द्धम् षड्वर्षविहरणानन्तरं सिद्धार्थग्रामाद् नगरात्, कूर्मग्रामं नगरं संप्रस्थितो विहाराय-विहर्तुम् 'तस्स णं सिद्धत्थस्स गामस्स नगरस्स कुम्मगामस्स नयरस्स य अंतरा,' तस्य खलु सिद्धार्थकस्य ग्रामस्य नगरस्य, कूर्मग्रामस्य नगरस्य च अन्तरा-मध्ये, 'एत्थ णं महं एगे तिलथंभए पत्तिए, पुप्फिए, हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणे उवसोभेमाणे चिट्ठइ' अत्र खलु सिद्धार्थकूर्मग्रामयोर्मध्ये महान् एकस्तिलस्तम्भकः पत्रितः-पत्रयुक्तः,

---

टीकार्थ—भगवान् ने कहा-'तए णं अहं गोयमा! अन्नया कयाइ पढमसरदकालसमयंसि अप्पवुट्ठिकायंसि' हे गौतम! एक दिन की बात है कि मैं प्रथम शरदकाल के समय में-मार्गशीर्ष के कृष्णपक्षकी प्रतिपदा के दिन-जब कि वर्षा काल व्यतीत हो जाता है और चौमासा समाप्त हो जाता है 'गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं सिद्धत्थगामाओ नगराओ कुम्मगामं नगरं संपट्ठिए विहाराए' मंखलिपुत्र गोशालक के साथ-छहवर्ष विहार के बाद सिद्धार्थग्राम नगर से कूर्मग्रामनगरी की तरफ विहार करने के लिये चला 'तस्स णं सिद्धत्थस्स गामस्स नगरस्स कुम्मगामस्स नयरस्स य अंतरा' सिद्धार्थग्राम नगर और कूर्मग्रामनगर के बीच में 'एत्थ णं महं एगे तिलथंभए पत्तिए, पुप्फिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ' एक बडा तिल का

ટીકાર્થ-મહાવીર પ્રભુ ગોશાલકના વૃત્તાન્ત આગળ ચલાવતા ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-"तए णं अहं गोयमा! अन्नया कयाइ पढमकालसमयंसि अप्पवुट्ठिकायंसि" હે ગૌતમ! ત્યાર બાદ એવું બન્યું કે પ્રથમ શરદકાળના સમયે-માગશર માસની કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદા (એકમ)ને દિવસે-જ્યારે વર્ષાકાળ પૂરા થઇ જવાથી ચાતુર્માસ સમાપ્ત થાય છે, ત્યારે "गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं सिद्धत्थगामाओ नगराओ कुम्मगामं नगरं संपट्ठिए विहाराए" મંખલિપુત્ર ગોશાલકની સાથે-છ વર્ષ સુધી વિચરણ કરીને, સિદ્ધાર્થગ્રામ નગરથી કૂર્મગ્રામ નગર તરફ વિહાર કરવાને માટે હું ચાલી નીકળ્યો. "तस्सणं सिद्धत्थस्स गामस्स नगरस्स कुम्मगामस्स नयरस्स य अंतरा" સિદ્ધાર્થગ્રામ નગર અને કૂર્મગ્રામ નગરની વચ્ચે "एत्थ णं महं एगे तिलथंभए पत्तिए, पुप्फिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ"

पुष्पितः-पुष्पयुक्तः, हरितकराराज्यमानः-हरितकेन-हरितवर्णेन अतिशयेन राजते इति तथाविधः. श्रिया शोभया अतीव अतीव उपशोभमानः उपशोभमानस्तिष्ठति, 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते तं तिलथंभगं पासइ' ततः खलु गोशालो मंखलिपुत्रस्तं तिलस्तम्भकं पश्यति, 'पासित्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी'-तं तिलस्तम्भकं दृष्ट्वा मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एस णं भंते! तिलथंभए किं निप्फज्जिस्सइ, नो निप्फज्जिस्सइ?' हे भदन्त! एष खलु पुरो दृश्यमानः, तिलस्तम्भकः किं निष्पत्स्यते नो वा निष्पत्स्यते? 'एए य सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता कहिं गच्छिहिंति, कहिं उववज्जिहिंति?' एते च सप्ततिलपुष्पजीवाः अपद्रूय अपद्रूय कुत्र गमिष्यति, कुत्र उत्पत्स्यन्ते? भगवानाह-'तएणं अहं

झाड था जो पत्तों से युक्त एवं पुष्पों से सुशोभित था। यह अपनी हरियाली से बड़ा सुन्दर दिखता था इसी कारण यह अपनी शोभा से बना हुआ था। 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते तं तिलथंभगं पासइ' गोशालक मंखलिपुत्र ने इस तिल के झाड को देखा। 'पासित्ता ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' देखकर उसने मुझे वंदना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर उसने मुझ से इस प्रकार कहा-'एस णं भंते! तिलथंभए किं निप्फज्जिस्सइ, नो निप्फज्जिस्सइ' हे भदन्त! यह तिल का झाड निपजेगा? या नहीं निपजेगा? 'एए य सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता कहिं गच्छिहिंति, कहिं उववज्जिहिंति' तथा ये जो तिलपुष्प के सात जीव हैं वे मर कर कहां जावेंगे? कहां उत्पन्न होवेंगे? 'तए णं अहं गोयमा!

એક મોટો તલનો છોડ હતો, જે પાનથી યુક્ત હતો અને પુષ્પોથી સુશોભિત હતો. તે પોતાની હરિયાળીને લીધે ઘણો જ સુંદર લાગતો હતો, તે કારણે તે પોતાની શોભા વડે સુશોભિત લાગતો હતો. "तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते तं तिलथंभगं पासइ" મંખલિપુત્ર ગોશાલકે તે તલનો છોડ જોયો. "पासित्ता ममं वदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी" ત્યાર બાદ તેણે મને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે મને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો-"एस णं भंते! तिलथंभए किं निप्फज्जिस्सइ, नो निप्फज्जिस्सइ?" હે ભગવન્! આ તલનો છોડ નિપજશે, કે નહીં નિપજે? "एएय सत्त तिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता कहिं गच्छिहिंति, कहिं उववज्जिहिंति?" તથા જે આ તલના પુષ્પના સાત જીવો છે, તેઓ મરીને ક્યાં જશે? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે? "तएणं अहं गोयमा! गोसाल मंखलिपुत्त एवं

गोयमा ! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी '-हे गौतम ! ततः खलु अहं गोशालं मंखलिपुत्रम् , एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषम्-उक्तवान् ' गोसाला ! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, नो न निप्फज्जिस्सइ' हे गोशाल ! एष खलु पुरो दृश्यमानस्तिलस्तम्भको निष्पत्स्यते, नो न निष्पत्स्यते अपि तु अवश्यं निष्पत्स्यते इति भावः, 'एए य सत्ततिलपुप्फजीवा उदाइत्ता उदाइत्ता' एते च सप्ततिलपुष्पजीवाः अपद्रूय अपद्रूय, 'एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाइस्संति' एतस्य चैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां-तिलफलिकायां, सप्ततिलाः प्रत्यायास्यन्ति-पुनरुत्पत्स्यन्ते, ' तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं आइक्खमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ, नो पत्तियइ नो रोएइ, ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम एवम्-उक्तप्रकारेण, आख्यायतः, एतमर्थम् उपर्युक्तार्थम् नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति-नो विश्वसिति,

---

गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी' इसके उत्तर में हे गौतम ! मैंने मंखलिपुत्र गोशालक से ऐसा कहा-'गोसाला ! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, नो न निप्फज्जिस्सइ' हे गोशालक ! यह तिलका झाड अवश्य निपजेगा, नहीं निपजेगा ऐसा नहीं है। तथा 'एए य सत्ततिलपुप्फजीवा उदाइत्ता उदाइत्ता' ये जो तिल पुष्प के सात जीव हैं, वे मर करके 'एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाइस्संति' इसी तिल के झाड की एक फली में सात तिलरूप से उत्पन्न होंगे। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं आइक्खमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ' इस प्रकार से उसके प्रश्न का उत्तर देनेवाले मेरे वचनों पर उस मंखलिपुत्र गोशालक को विश्वास नहीं हुआ। उसने मेरे कथन को अपनी प्रतीति का विषय नहीं बनाया उस पर उसे श्रद्धा नहीं

वयासी " હે ગૌતમ ! ત્યારે મેં મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો-" गोसाला ! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, नो न निप्फज्जिस्सइ " હે ગોશાલ ! આ તલનો છોડ અવશ્ય નિપજશે. તે નહીં નિપજે, એવી વાત શક્ય નથી તથા " एए य सत्त तिलपुप्फजीवा उदाइत्ता उदाइत्ता " જે આ તલના પુષ્પના સાત જીવો છે તેઓ મરીને " एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाइस्संति " આજ તલના છોડની એક ફલીમાં સાત તલ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. " तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं आइक्खमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ " તેના તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રકારનો દેનારા મારાં વચનોમાં તે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને વિશ્વાસ આવ્યો નહીં તેને મારા કથન પ્રમાણેની વાતની પ્રતીતિ ન થઈ, તેને મારાં વચનોમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ

नो वा रोचयति-'एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावादी भवउ त्ति कट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ' एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधत् अप्रतियन्-अविश्वसन्, अरोचयन्-रुचिविषयम-कुर्वन् मां पणिधाय-आश्रित्य, अयं खलु भगवान् मिथ्यावादी भवतु इति कृत्वा-विचार्य, ममान्तिकात्-मम समीपात्, शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कते पश्चात् गच्छति, 'पच्चोसक्कित्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ' प्रत्यवष्वष्क्य-अपसर्पणं कृत्वा, यत्रैव स तिलस्तम्भक आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता तं तिलथंभगं सलेट्ठुयायं चेव उप्पाडेइ' उपागत्य तं तिलस्तम्भकं सलेष्ठुकं चैव मृत्तिकासहित यथास्यात्तथा उत्पाटयति, 'उप्पाडेत्ता एगंते एडेइ' उत्पाट्य एकान्ते एडयति-प्रक्षिपति, 'तक्खणमेत्तं च णं गोयमा ! दिव्वे अब्भवद्दलए

जभी वह उसके लिये रुचिकर नहीं हुआ इस प्रकार 'एयमट्ठं असद्दह-माणे अपत्तियमाणे अरोएमाणे ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावादी भव उ त्ति कट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ' इस मेरे कथन रूप अर्थ पर श्रद्धा नहीं करता हुआ, प्रतीति नहीं करता हुआ, रुचि नहीं करता हुआ वह गोशाल अपने सहारे से मुझे मिथ्यावादी साबित करने के लिये मेरे पास से धीरे २ चला गया, 'पच्चो-सक्केत्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ' और चल कर वह वहां पहुंचा कि जहां वह तिल का झाड खडा था 'उवागच्छित्ता तं तिल-थभगं सलेट्ठुयायं चेव उप्पाडेइ' वहां जाकर उसने मिट्टी, सहित जड़-मूल से उस तिलके झाड़ को उखाडा 'उप्पाडेत्ता एगंते एडेइ' और उखाड़ कर उसे एकान्त स्थान में फेंक दिया 'तक्खणमेत्तं च णं

નહીં', અને તે વચનો રુચિકર પણ ન લાગ્યાં. "एयमट्ठं असद्दहमाणे, अप-त्तियमाणे, अरोएमाणे ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावादी भवउत्तिकट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ" આ મારા કથન રૂપ અર્થ પર શ્રદ્ધા નહીં રાખતો એવો, તેની પ્રતીતિ નહીં કરતો એવો, તેમાં રુચિથી રહિત એવો તે ગોશાલક, મને મિથ્યાવાદી સાબિત કરવાને માટે મારી પાસેથી ધીમે ધીમે ચાલ્યો ગયો. "पच्चोसक्केत्ता जेणेव तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ" પછી તે જ્યાં તલનો છોડ હતો ત્યાં પહોંચી ગયો. "उवागच्छित्ता तं तिलथंभगं सलेट्ठुयायं चेव उप्पाडेइ" ત્યાં જઈને માટી સહિત જડમૂળમાંથી તે તલના છોડને ઉખાડી નાખ્યો. "उप्पाडेत्ता एगंते एडेइ" અને ઉખાડીને તેને એકાન્ત સ્થાનમાં ફેંકી દીધો.

"तक्खणमेत्तं च णं गोयमा ! दिव्वे अब्भवद्दलए पाउब्भूए" હે ગૌતમ !

पाउब्भूए' हे गौतम! तत्क्षणमात्रेण च दिव्यम्-देवसम्बन्धि, अभ्रवार्दलिकम्-अभ्रं मेघस्तद्रूपं वारो-जलस्य, दलिकम्-कारणम्-अभ्रवार्दलिकम् प्रादुर्भूतं-प्रकटीभूतम्, 'तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव पतणतणाएइ' ततः खलु तत् दिव्यम् अभ्रवार्दलिकम्, क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव प्रतणतणायते-प्रकर्षेण अत्यन्तं तणतणायते गर्जति, 'पतणतणाएत्ता खिप्पामेव पविज्जुयाइ' प्रतणतणाय्य-अत्यन्तं गर्जनं कृत्वा क्षिप्रमेव प्रविद्योतते, विद्योतितुमारब्धवान्, पविज्जुयेत्ता खिप्पामेव न नच्चोदगं णातिमट्टियं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सलिलोदगं वासइ' प्रविद्युत्य-विद्योतनं कृत्वा क्षिप्रमेव नात्युदकम्-नाधिकजलं यथा भवति तथा, नाति मृत्तिकं नाधिकमृत्तिकं च यथा भवति तथा प्रविरलप्रपृषत्कम्-प्रविरलाः-अतिविरलाः, पृषत्काः-बिन्दवो यत्र तत्तथा, रजोरेणु विना-

---

गोयमा! दिव्वे अब्भवद्दलए पाउब्भूए' हे गौतम! उसी समय आकाश में मेघ प्रकट हो गये। अभ्र नाम मेघ का है। वार नाम जल का है और दलिक का अर्थ कारण है। जल का कारण मेघ होना है-अतः इस पद से ऐसा यहां प्रकट किया है कि झूठे बादल आकाश में प्रकट नहीं हुए किन्तु वरसनेवाले मेघ आकाश में प्रकट हुए 'तए णं दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव पतणतणाइए' और प्रकट होते ही गर्जना करने लगे। 'पतणतणाइत्ता खिप्पामेव पविज्जुयाइ' गर्जना होने के बाद बिजली चमकने लगी। 'पविज्जुएत्ता खिप्पामेव नच्चोदगं णाइमट्टियं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सलिलोदगं वासइ' बिजली चमकने के बाद ही पानी वरसने लगा। पानी जो वरसा सो मूसलाधाररूप से नहीं वरसा किन्तु विरल बिन्दुओं के रूप में वरसा। इसी

એજ સમયે આકાશમાં મેઘ (વાદળાં) દેખાવા લાગ્યાં. "અભ્ર" આ પદ મેઘનું વાચક છે. 'વાર્-વારિ' આ પદ જલનું વાચક છે, અને 'દલિક' આ પદનો અર્થ 'કારણ' છે. જળનું કારણ મેઘ હોય છે, તેથી આ પદ દ્વારા અહીં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે જૂઠાં વાદળો આકાશમાં પ્રકટ થયાં ન હતાં, પણ વરસાદ વરસાવનારાં વાદળો જ પ્રકટ થયાં હતાં. "तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव पतणतणाइए" અને પ્રકટ થતાં જ ગર્જના કરવા લાગ્યાં હતાં. "पत्तणतणाइत्ता खिप्पामेव पविज्जुयाइ" ગર્જના થયા બાદ વિજળી ચમકવા લાગી. "पविज्जुएत्ता खिप्पामेव नच्चोदगं णाइमट्टियं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सलिलोदगं वासइ" વિજળી ચમકયા બાદ વરસાદ વરસવા લાગ્યો. જે વરસાદ વરસ્યો તે મૂસલધાર રૂપે વરસ્યો નહીં, પરન્તુ વિરલ બિન્દુઓ રૂપે-નાનાં નાનાં ટીપાંઓ રૂપે-વરસ્યો

शनम्-रजः-पवनोड्डायितो गगनमध्यवर्ती पांशुः, रेणवश्च-भूमिस्थितपांशवस्तेषां विनाशनं-तदुपशमकम्, दिव्यम्, सलिलोदकवर्षम्-सलिलाः शीतादि महानद्यस्तासां रसादिगुणसाधर्म्यात् सदृशस्य उदकस्य वर्षम्-सलिलोदकवर्षम्, 'जे णं से तिलथंभए आसत्थे पच्चायाए, तत्थेव बद्धमूले, तत्थेव पइट्ठिए' येन खलु दिव्यसलिलोदकवर्षणेन स तिलस्तम्भकः, आस्वस्थः-स्थिरोऽभूत्, प्रत्याजातः-प्रत्युत्पन्नः प्रत्यङ्कुरितः तत्रैव-तस्मिन्नेव स्थाने बद्धमूलः-बद्धं-दृढं मूलं यस्य स तथाविधोऽभूत् यत्रैव स पूर्वं पतित आसीत्, तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने स तिलस्तम्भकः प्रतिष्ठितः स्थिरोऽभूत् 'तेय सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तस्सेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलिया सत्ततिला पच्चायाया' ते च

कारण उस वृष्टि से कीचड नहीं होने पाई, पानी की गिरती हुई उन नन्ही २ बून्दों ने आकाश में उडते हुए धूलिकणों को और जमीन पर रहे हुए पांशुकणों को उपशमित कर दिया। इन छोटी २ बिन्दुओं के रूप में जो दिव्य उदक-जल बरसा वह शीतादि महानदियों के रसादि गुण की समानतावाला था। यही बात 'सलिलाः' इस पद से यहां प्रकट की गई है। यहां 'सलिला' शब्द का अर्थ शीतादि महानदियां' ऐसा है। 'जे णं से तिलथंभए आसत्थे पच्चायाए' तत्थेव बद्धमूले तत्थेव पइट्ठिए' इस दिव्य सलिलोदक की वर्षा से वह तिलस्तम्भ स्थिर हो गया, और वहीं पर जहां वह पड़ा था उसकी जड जम गई। इससे वह प्रत्यङ्कुरित हो गया। 'ते य सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता २ तस्सेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाया'

તે કારણે તે વૃષ્ટિથી કીચડ ઉત્પન્ન થયો નહીં આકાશમાંથી નીચે પડતાં પાણીનાં તે નાનાં નાનાં ટીપાંઓએ આકાશમાં ઊડતાં ધૂળનાં રજકણોને તથા જમીન પર રહેલાં માટીનાં કણોને ઉપશમિત કરી નાખ્યા આ નાનાં નાનાં ટીપાંઓ રૂપે જે દિવ્ય જલની વૃષ્ટિ થઈ, તે શીતાદિ મહાનદીઓના રસાદિ ગુણોની સમાનતાવાળું હતું એજ વાત "सलिलाः" આ પદ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. અહીં "सलिला" શબ્દનો અર્થ 'શીતાદિ મહાનદીઓ' છે. "जे णं से तिलथंभए आसत्थे पचायाए तत्थेव बद्धमूले तत्थेव पइट्ठिए" આ દિવ્ય સલિલોદકની વર્ષાથી તે તલનો છોડ સ્થિર થઈ ગયો, અને જે જગ્યાએ તે પડયો હતો તે જગ્યાએ જ તેની જડ જામી ગઈ તે કારણે તે ફરી અંકુરિત થઈ ગયો. "ते य सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता२ तस्सेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाया" અને જે

सप्ततिलपुष्पजीवाः उद्वृत्य उद्वृत्य-पुष्पशरीरात् निःसृत्य निःसृत्य तस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलगुलिकायां-तिलफलिकायां सप्ततिलाः प्रत्यायाताः-प्रत्युत्पन्नाः ॥ सू० ४ ॥

मूलम्-"तए णं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं जेणेव कुम्मग्गामे नयरे तेणेव उवागच्छामि, तए णं तस्स कुम्मग्गामस्स नगरस्स बहिया वेसियायणे नामं बालतवस्सी छट्टं छट्टेण अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ, आइच्चतेयतवियाओ य से छप्पईओ सव्वओ समंता, अभिनिस्सवंति, पाणभूयजीवसत्तदयट्ठयाए च णं पडियाओ पडियाओ तत्थेव तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चोरुभेइ,। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसियायणं बालतवस्सिं पासइ, पासित्ता ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ, पच्चोसक्कित्ता, जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वेसियायणं बालतवस्सिं एवं वयासी-किं भवं मुणी, मुणिए उदाहु-जूया सेज्जायरए? तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसियायणं बालतवस्सिं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी-किं भवं मुणी

और वे जो सात तिलपुष्प के जीव थे पुष्प शरीर से निकल २ उसी तिलस्तम्भ की एक तिलगुलिका-फली में सात तिलों के रूप में उत्पन्न हो गये ॥ सू० ४ ॥

સાત તલના પુષ્પના જીવો હતા, તેઓ પુષ્પશરીરમાંથી નીકળીને તલના છોડની એક તલગુલિકામાં (ફલીમાં) સાત તલો રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયાં. ॥સૂ૦૪॥

मुणिए जाव जुया सेज्जायरए। तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं दोच्चंपि, तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुभइ पच्चोरुभित्ता, तेयासमुग्धाएणं समोहन्नइ, समोहन्नित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ, पच्चोसक्कित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ, तए णं अहं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अणुकंपणट्ठयाए वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयपडिसाहरणट्ठयाए एत्थ णं अंतरा अहं सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि, जाए सा ममं सीयलियाए तेयलेस्साए वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स साउसिणा तेयलेस्सा पडिहया। तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी मम सीयलियाए तेयलेस्साए तं उसिणं तेयलेस्सं पडिहयं जाणित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगस्स किंचि आबाहं वा वाबाहं वा, छविच्छेदं वा अकीरमाणं पासित्ता तं उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ, पडिसाहरेत्ता, ममं एवं वयासीसे गयमेयं भगवं!। तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी—किण्हं भंते! एस जुयासिज्जायरए तुब्भे एवं वयासी—से गयमेयं भगवं! गयमेयं भगवं! तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी—तुमं णं गोसाला! वेसियायणं बालतवस्सिं पाससि, पासित्ता मम अंतियाओ तुसिणियं तुसिणियं पच्चोसक्कसि, पच्चोसक्कित्ता जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छसि, उवागच्छित्ता वेसियायणं बालतवस्सिं

एवं वयासी—किं भवं मुणी मुणिए उदाहु जुयासेज्जायरए?। तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तव एयमट्ठं नो आढाइ, नो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ। तए णं तुमं गोसाला वेसियायणं बालतवस्सिं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी—किं भवं मुणी मुणिए जाव सेज्जायरए। तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तुमं दोच्चंपि, तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते जाव पच्चोसक्कइ, पच्चोसक्कित्ता तव वहाए सरीरगंसि तेयलेस्सं निसिरइ, तए णं अहं गोसाला! तव अणुकंपणट्ठयाए वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयलेस्सा पडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि जाव पडिहयं जाणित्ता तव य सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा, छविच्छेदं व अकीरमाणं पासेत्ता तं उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरेइ, पडिसाहरेत्ता, ममं एवं वयासी—से गयमेयं भगवं, से गयमेयं भगवं!। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं अंतियाओ एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीए जाव संजायभये ममं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—कहं णं भंते! संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ?। तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी-'जे णं गोसाला एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए एगेण य वियडासएणं छट्ठं छट्ठेणं अनिक्खित्ते णं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय जाव विहरइ, से णं अंतो छण्हं

मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एयमट्ठं सम्मं विणए णं पडिसुणेइ॥सू०५॥

छाया—ततः खलु अहं गौतम ! गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण सार्द्धं यत्रैव कूर्मग्रामं नगरं तत्रैव उपागच्छामि, ततः खलु तस्य कूर्मग्रामस्य नगरस्य वहिः वेश्यायनो नाम बालतपस्वी षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा ऊर्ध्वबाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूराभिमुखः आतापनभूमौ आतापयन् विहरति, आदित्यतेजस्तापिताश्च ताः षट्पदिकाः सर्वतः समन्तात् अभिनिःस्रवन्ति, प्राणभूतजीव सत्त्वदयार्थतया च खलु पतिताः पतिताः तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः प्रत्यवरोहयति। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो वेश्यायनं बालतपस्विनं पश्यति, दृष्ट्वा मम अन्तिकात् शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कते, प्रत्यवष्वष्क्य यत्रैव वेश्यायनो बालतपस्वी तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य वेश्यायनं बालतपस्विनम् एवम् अवादीत्-किं भवान् मुनिः, मुनिकः, उताहो यूका शय्यातरकः ? ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य एतमर्थं नो आद्रियते, नो परिजानाति, तूष्णीकः संतिष्ठते। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो वेश्यायनं बालतपस्विनं द्वितीयमपि तृतीयमपि एवम् अवादीत्-किं भवान् मुनिः, मुनिकः यावत्-उताहो यूका शय्यातरकः ? ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण द्वितीयमपि तृतीयमपि एवमुक्तः सन् आशुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणः आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य तेजः समुद्घातेन समवहन्ति, समवहत्य सप्ताष्ट पदानि प्रत्यवष्वष्कते, प्रत्यवष्वष्क्य गोशालकस्य मङ्खलिपुत्रस्य वधाय शरीकात् तेजो निःसृजति। ततः खलु अहं गौतम ! गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य अनुकम्पनार्थतायै वेश्यायनस्य बालतपस्विनस्तेजः प्रतिसंहरणार्थतायै। अत्र खलु अन्तरा अहं शीतलिकां तेजोलेश्यां निःसृजामि, यया सा मम शीतलिकया तेजोलेश्यया वेश्यायनस्य बालतपस्विनः सा उष्णा तेजोलेश्या प्रतिहता। ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी मम शीतलिकया तेजोलेश्यया ताम् उष्णां तेजोलेश्यां प्रतिहतां ज्ञात्वा गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकस्य किञ्चिद् आबाधां वा, व्याबाधां वा, छविच्छेदं वा अक्रियमाणां दृष्ट्वा तामुष्णां तेजोलेश्यां प्रतिसंहरति, प्रतिसंहृत्य, माम् एवमवादीत्-तद् गतमेतद् भगवन् ! तद् गतमेतद् भगवन् ! ततः खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रो माम् एवमादीत्-कथं भदन्त ! एषयूकाशय्यातरको युष्मान् एवमवादीत्-तत् गतमेतद् भगवन् ! तत् गतमेतद् भगवन् ! इति ? ततः खलु अहं गौतम ! गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम्-अवादिषम्-त्वं खलु गोशाल ! वेश्यायनं बालतपस्विनं पश्यसि, दृष्ट्वा ममान्तिकात् तूष्णीं तूष्णीम् प्रत्यवष्वष्कते प्रत्यवष्वष्क्य यत्रैव

वेश्यायनो बालतपस्वी तत्रैव उपागच्छसि, उपागत्य वेश्यायनं बालतपस्विनम् एवम् अवादीः-किं भवान् मुनिः, मुनिकः? उताहो यूका शय्यातरकः? ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी तव एतमर्थं नो आद्रियते, नो परिजानाति, तूष्णीं संतिष्ठते, ततः खलु त्वं गोशालो वेश्यायनं बालतपस्विनं द्वितीयमपि तृतीयमपि एवमवादीः-किं भवान् मुनिः, मुनिकः? यावत् यूकाशय्यातरकः? ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी त्वया द्वितीयमपि तृतीयमपि एवमुक्तः सन् आशुरक्तो यावत् प्रत्यवष्वष्कते, प्रत्यवष्वष्क्य तव वधाय शरीरकात्तेजोलेश्यां निःसृजति, ततः खलु अहं गोशाल! तवानुकम्पनार्थतायै वेश्यायनस्य बालतपस्विनः उष्ण-तेजोलेश्या प्रतिसंहरणार्थतायै। अत्र खलु अन्तरा शीतलतेजोलेश्यां निःसृजामि, यावत् प्रतिहतां ज्ञात्वा, तव च शरीरकस्य किञ्चिद् आबाधां वा, व्याबाधां वा, छविच्छेदं वा अक्रियमाणं दृष्ट्वा, उष्णां तेजोलेश्यां प्रतिसंहरति, प्रतिसंहृत्य माम् एवम् अवादीत्-तत् गतमेतद् भगवन्! तत् गतमेतद् भगवन्!। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो ममान्तिकात् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य भीतो यावत् संजातभयो मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् कथं खलु भदन्त! संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यो भवति? ततः खलु अहं गौतम! गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम् अवादिषम्-यः खलु गोशाल! एकया सनखया कुल्माषपिण्डिकया एकेन च विकटाश्रयेण षष्ठषष्ठेन, अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य यावद् विहरति, स खलु अन्ते षण्णां मासानां संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यो भवति। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम एतमर्थं सम्यग् विनयेन प्रति श्रृणोति॥ सू० ५॥

टीका—पुनरपि भगवानाह-'तएणं अहं' इत्यादि। 'तएणं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं जेणेव कुम्मग्गामे नयरे तेणेव उवागच्छामि' हे गौतम! ततः खलु अहं गोशालेन मंखलिपुत्रेण सार्द्धं यत्रैव कूर्मग्रामं नगरमासीत्,

---

'तए णं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं' इत्यादि।

टीकार्थ—भगवान् कहते हैं-'तए णं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्ते णं सद्धिं जेणेव कुम्मग्गामे नयरे, तेणेव उवागच्छइ' हे गौतम! मैं मंखलिपुत्र गोशालक के साथ जहां कूर्मग्राम नामका नगर

"तए णं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं" ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ-મહાવીર પ્રભુ ગોશાલકનો વૃત્તાંત ગૌતમ સ્વામી પાસે આપી રહ્યા છે-"तए णं अहं गोयमा! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं जेणेव कुम्मग्गामे नयरे, तेणेव उवागच्छइ" હે ગૌતમ! ગોશાલકે તે છોડ મૂળમાંથી ઉખાડી નાખ્યા પછી, અમે બન્ને ચાલતાં ચાલતાં કૂર્મગ્રામ નગર પાસે

तत्रैव उपागच्छामि 'तएणं तस्स कुम्मग्गामस्स नयरस्स वहिया वेसियायणे नामं बालतवस्सी छट्ठ छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ' ततः खलु तस्य कूर्मग्रामस्य नगरस्य बहिर्भागे वेश्यायनो नाम बालतपस्वी षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन-निरन्तरेण, तपः कर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य-प्रासार्य प्रासार्य सूर्याभिमुखः आतापनभूमौ आतापयन्-आतापनां कुर्वन्, विहरति-तिष्ठति, आइच्चतेयतवियाओ य से छप्पईओ सव्वओ समंता अभिनिस्सवंति' आदित्यतेजस्तापिताः-सूर्यकिरणसंतप्ताश्चताः षट्पदिकाः-यूकाः, सर्वतः समन्तात्, अभिनिः स्रवन्ति-सूर्यतापसंतप्ताः सत्यः शिरः सकाशात् इतस्ततो निस्सरन्ति प्रचलन्तीत्यर्थः 'पाणभूय जीवसत्तदयट्ठयाए च णं पडियाओ तत्थेव तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चोरुभेइ' प्राणभूतजीव सत्त्वदयार्थतायै च-प्राणादिषु सामान्येन दयारूपोऽर्थः प्राणादि

था वहां गया 'तए णं तस्स कुम्मग्गामस्स नयरस्स बहिया वेसियायणे नामं बालतवस्सी छट्ठछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ सूराभिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ' उस कूर्मग्राम नगर के बहिर्भाग में वेश्यायन नामका बालतपस्वी निरन्तर षष्ठ षष्ठ तपस्या कर रहा था, उस समय वह आतापन भूमि में दोनों बाहुएँ ऊँची किये हुए सूर्य के सम्मुख बैठा था और आतापना ले रहा था 'आइच्चतेयतवियाओ य से छप्पईओ सव्वओ समंता अभि-निस्सवंति' सूर्यकी गर्मी के आताप से तपकर यूकाएँ शिर से निकल निकल कर उसके समस्त शरीर के ऊपर चारों ओर इधर से उधर फिर रही थीं। 'पाणभूयजीवसत्तदयट्ठयाए च णं पडियाओ तत्थेव तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चोरुभेइ' प्राण, भूत, जीव और सत्त्व की दया

આવી પહોંચ્યા "तए णं तस्स कुम्मग्गामस्स नयरस्स बहिया वेसियायणे नामं बालतवस्सी छट्ठछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झियर सूरा-भिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ" તે કૂર્મગ્રામ નગરની બહારના ભાગમાં વેશ્યાયન નામનો બાલતપસ્વી (યથાર્થ ધર્મતત્ત્વથી અનાભિજ્ઞ તપસ્વી) નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા કરી રહ્યો હતો. ત્યારે તે બન્ને ભુજાઓ ઊંચી રાખીને આતાપના ભૂમિમાં સૂર્યની સામે બેઠો હતો અને આતાપના લઈ રહ્યો હતો. "आइच्चतेयतवियाओ य से छप्पईओ सव्वओ समंता अभिनिस्सवंति" સૂર્યના તાપથી તપીને તેના માથા ઉપરથી જૂઓ નીકળી નીકળીને તેના શરીર પર ચારે તરફ આમ તેમ ફરતી હતી. "पाणभूयजीव-सत्तदयट्ठयाए च णं पडियाओ तत्थेवर भुज्जो भुज्जो पच्चोरुभेइ" પ્રાણ, ભૂત,

दयार्थस्तद्भावस्तत्ता तया च, खलु अथवा यूका एव प्राणानामुच्छ्वासादीनां सद्भावात्प्राणाः, भवनधर्मकत्वाद् भूताः, उपयोग लक्षणत्वाद् जीवाः, जीवानामुपयोग लक्षणत्वात् , सत्त्वयुक्तत्वात् सत्त्वास्तेषां दयार्थतायै प्राणिरक्षार्थमित्यर्थः, पतिताः, पतिताः-शिरः सकाशात् प्रभ्रष्टाः प्रभ्रष्टास्ता यूकास्तत्रैव तत्रैव शिरः प्रदेशे शिरः प्रदेशे एव, भूयो भूयः-पौनःपुन्येन, प्रत्यवरोहयति-स्थापयति, 'तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसियायणं बालतवस्सि पासइ, पासित्ता ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो वेश्यायनं बालतपस्विनं पश्यति, दृष्ट्वा मम अन्तिकात्-समीपात् , शनैः शनैः, प्रत्यवष्वष्कते 'पच्चोसक्कित्ता जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छइ' प्रत्यवष्वष्क्य-अपसृत्य यत्रैव वेश्यायनो बालतपस्वी आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता वेसियायणं

को लेकर वह वेश्यायन बालतपस्वी शिरः प्रदेश से निकली हुई उन यूकाओं को जहां से वे निकलतीं थीं वहीं पर उन्हें बार बार रखता जाता था। उच्छ्वासादि प्राणों के सद्भाव से यूकाओं को ही यहां प्राण शब्द से, भवनधर्मवाली होने से भूतशब्द से, उपयोग लक्षण युक्त होने से जीव शब्द से और सत्त्वयुक्त होने से सत्त्व शब्द से व्यवहृत किया गया है। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसियायणं बालतवस्सिं पासइ, पासित्ता ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ' गोशाल मंखलिपुत्रने ज्यों ही इस बालतपस्वी वेश्यायन को देखा, तो वह मेरे पास से धीरे २ वहां ही पहुंच गया कि जहां वह बालतपस्वी वेश्यायन था। यही बात 'पच्चोसक्कित्ता जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छइ' इस सूत्र पद द्वारा कही गई है। 'तेणेव उवागच्छित्ता वेसिया-

જીવ અને સત્ત્વ પ્રત્યેની દયાભાવનાને લીધે વેશ્યાયન બાલતપસ્વી મસ્તકે પરથી નીકળતી તે જૂઓને, જ્યાંથી તેઓ નીકળતી હતી, ત્યાં જ વારંવાર મૂકયા કરતો હતો ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રાણોના સદ્‌ભાવને લીધે જૂઓને જ અહીં પ્રાણ શબ્દથી, ભવન ધર્મવાળી હોવાથી ભૂત શબ્દ વડે, ઉપયોગ લક્ષણવાળી હોવાથી જીવ શબ્દ વડે અને સત્ત્વયુક્ત હોવાને કારણે સત્ત્વ પદ વડે ઉપલક્ષિત કરવામાં આવી છે. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसियायणं बालतवस्सिं पासइ, पासित्ता ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ" મંખલીપુત્ર ગોશાલકે જેવો તે બાલતપસ્વીને જોયો કે તુરત જ મારી પાસેથી ધીમે ધીમે સરકીને "पच्चोसक्कित्ता जेणेव वेसियायणे तेणेव उवागच्छइ" તે (ગોશાલક) તે વેશ્યાયન બાલતપસ્વીની પાસે પહોંચી ગયો. "तेणेव

वालतवस्सिं एवं वयासी'-तत्रैव उपागत्य वेश्यायनं बालतपस्विनम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'किं भवं मुणी, मुणिए, उदाहु जूयासेज्जायरए ?'। किं भवान् मुनिः-तपस्वी संजातः ? ज्ञाते तत्त्वे सति, अथवा किं भवान् मुनिः यतिः, आहोस्वित्-मुनिकः-कुत्सितो मुनिः ग्रहगृहीतः अस्ति ?, उताहो यूकाशय्यातरकः यूकानां स्थानदाता अस्ति ? 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणाइ तुसिणीए संचिट्ठइ' ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थं नो आद्रियते-आदरदृष्टया नो शृणोति, नो वा परिजानाति-सम्यक्त्वेन निश्चिनोति अपितु तूष्णीं-मौनं यथास्यात्तथा संतिष्ठते, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसियायणं बालतवस्सिं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी'-ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो वेश्यायनं

यणं बालतवस्सिं एवं वयासी' वहां पहुंचकर उसने उस बालतपस्वी वेश्यायन से इस प्रकार कहा-'किं भवं मुणी, मुणिए, उदाहु जूयासेज्जायरए' क्या आप तत्त्व के जान लेने पर मुनि हुए हो-तपस्वी हुए हो, अथवा आप मुनि-यति हुए हो, या मुनिक-कुत्सितमुनि हो-ग्रह से गृहीत हो या यूकाशय्यातरक-यूकाओं के शय्यातर हो ? 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणाइ तुसिणीए संचिट्ठइ' मंखलिपुत्र गोशाल के इस प्रकार वचन सुनकर उस बालतपस्वी वेश्यायन ने उससे प्रत्युत्तर में कुछ नहीं कहा क्योंकि गोशालक के इस वचन को उसने आदर की दृष्टि से नहीं देखा, और न उस पर कुछ ध्यान ही दिया केवल जैसा बैठा था वैसा ही चुपचाप बैठा रहा। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते वेसि-

---

उवागच्छित्ता वेसियायणं बालतवस्सिं एव वयासी" त्यां पहोंची જઈને તેણે તે વેશ્યાયન બાલતપસ્વીને આ પ્રમાણે કહ્યું-"किं भवं मुणी, मुणिए, उदाहु जूयासेज्जायरए" શું આપ તત્ત્વને જાણી લઈને મુનિ-તપસ્વી થયા છો, અથવા આપ શું યતિ-મુનિ છો ? કે મુનિક-કુત્સિત મુનિ છો-શું આપ ગ્રહથી ગૃહીત છો ? કે જૂઓનું શય્યાતર (શયનસ્થાન) છો ? "तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणइ तुसिणीए सचिट्ठइ" મંખલિપુત્ર ગોશાલનાં આ પ્રકારનાં વચનો સાંભળીને તે બાલતપસ્વી વેશ્યાયને તેને પ્રત્યુત્તર રૂપે કંઈ પણ કહ્યું નહીં તેનાં વચનો પ્રત્યે આદરની નજરે જોયું નહીં અને તેના ઉપર ધ્યાન જ ન દીધું. તે પોતાને સ્થાને જ ચુપચાપ બેસી રહ્યો. "तएणं से गोसाले मंखलिपुत्त

वालतपस्विनं द्वितीयमपि तृतीयमपि वारम् , एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-किं भवं मुणी, मुणिए जाव सेज्जायरए?' किं भवान् मुनिः-यतिरस्ति? किं वा मुनिकः- कुत्सितो मुनिः-ग्रहगृहीतः यावत् उताहो यूकाशय्यातरकः, 'तएणं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं दोच्चं पि, तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुभइ' ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण द्वितीयमपि वारं, तृतीयमपि वारम् , एवम् उक्तप्रकारेण उक्तः सन् आशुरक्तः-अत्यन्तरुष्टो यावत्-क्रुद्धः, क्रोधेन च मिषमिषायमाणः-दन्तौष्ठदंशनेन मिषमिष इति शब्दं कुर्वन् , आतापनाभूमितः प्रत्यवरोहति अवतरति 'पच्चोरुभित्ता, तेयासमुग्घाएणं समोहन्नइ' प्रत्यव-

---

यायणं बालतवस्सिं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी' चुपचुप बैठा देखकर मंखलिपुत्र गोशाल ने पुनः दुबारा भी और तिबारा भी उस तपस्वी वेश्यायन से ऐसा ही कहा 'किं भवं मुणी, मुणीए, जाव सेज्जायरए, क्या आप मुनि-यति हैं, या मुनिक-कुत्सित मुनि हैं-ग्रह से गृहीत हैं? अथवा यूकाशय्यातरक हैं? 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं दोच्चंपि तच्चं पि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुभइ' मंखलिपुत्र गोशालक ने जब दुबारा भी और तिबारा भी उस बालतपस्वी वेश्यायन से ऐसा ही कहा-तब वह क्रोध में आगया और क्रोध से लाल पीला होता हुआ-दांतों से होठ को डसता हुआ मिषमिषाता आतापनाभूमि से नीचे उतर आया 'पच्चोरुभित्ता' और नीचे उतर

वेसियायणं बालतवस्सिं दोच्चंपि, तच्चंपि एवं वयासी" જ્યારે બાલતપસ્વી વેશ્યાયને ગોશાલકને કોઈ જવાબ ન આપ્યો, ત્યારે તે મંખલિપુત્ર ગોશાલે તેને બીજી વાર પણ એવું જ કહ્યું અને ત્રીજી વાર પણ એવું જ કહ્યું કે- किं भवं मुणी, मुणिए, जाव सेज्जायरए" શું આપ મુનિ (યતિ) છો? કે મુનિક (કુમુનિ) છો? શું આપ ગ્રહથી ગૃહીત છો? શું આપ જુઓની શય્યાતર છો? "तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुभइ" મંખલિપુત્ર ગોશાલકે જ્યારે તે બાલતપસ્વી વેશ્યાયનને બીજી વાર પણ એવું જ કહ્યું અને ત્રીજી વાર પણ એવું જ કહ્યું, ત્યારે તેને ક્રોધ ચડયો, ક્રોધથી લાલપીળો થઈને, દાંત કચકચાવતો કચાવતો અને દાંતો વડે હોઠને ડંસતો તે આતાપનાભૂમિ પરથી નીચે ઉતર્યો.

रुह्य-अवतीर्य, तेजोलेश्या समुद्घातेन समवहन्ति, 'समोहणित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ' समवहत्य, सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कते-पश्चाद्गच्छति 'पच्चोसक्कित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ' सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कय-अपसृत्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य वधाय शरीरके-स्वशरीरात् तेजोलेश्यां निःसृजति-निःसारयति, 'तए णं अहं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अणुकंपणट्ठयाए' हे गौतम ! ततः खलु अहं गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य अनुकम्पनार्थतायै-दयार्थं परित्राणायेत्यर्थः 'वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयपडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा अहं सियलियं तेयलेस्सं निसिरामि' वेश्यायनस्य बालतपस्विनस्तेजोलेश्या प्रतिसंहरणार्थतायै-तेजोलेश्यासंहारार्थम् , अत्र खलु अन्तरा-एतदवसरमध्ये, अहं शीतलिकां तेजोलेश्यां निःसृजामि-निःसारयामि,

कर 'तेयासमुग्घाएणं समोहनइ' उसने तेजोलेश्या समुद्घात से अपने आपको समवहत किया अर्थात् अपने कुछ आत्मप्रदेशों को शरीर से बाहर निकाला 'समोहन्नित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ' तेजोलेश्या समुद्घात से समवहत होकर फिर वह सात आठ पग पीछे की ओर हटा 'पच्चोसक्कित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ' पीछे की ओर हटकर उसने मंखलिपुत्र गोशालक को मारने के लिये अपने शरीर से तेजोलेश्या को निकाला। 'तए णं अहं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अणुकंपणट्ठयाए' इसके बाद मैंने मंखलिपुत्र गोशालक के रक्षा के लिये 'वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयपडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा अहं सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि' बालतपस्वी वेश्यायन की तेजोलेश्या के संहार करने निमित्त इसी अवसर

"पच्चोरुभित्ता तेयासमुग्घाएणं समोहन्नइ" त्यांथी नीचे ઉતરીને તેણે તેજોલેશ્યા સમુદ્ઘાત વડે પોતાની જાતને સમવહત (યુક્ત) કરી એટલે કે પોતાના કેટલાક આત્મપ્રદેશોને શરીરની બહાર કાઢયા. "समोहन्नित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ" તેજોલેશ્યા સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થઇને, તે સાત આઠ ડગલાં પાછો હટી ગયો. "पच्चोसक्कित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ" પાછાં હટીને તેણે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને મારી નાખવા માટે, પોતાના શરીરમાંથી તેજોલેશ્યા છોડી. "तए णं अहं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अणुकंपणट्ठयाए" ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકની રક્ષા કરવા માટે "वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयपडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा अहं सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि" બાલતપસ્વી વેશ્યાયનની તેજોલેશ્યાનો સંહરણ કરવાને માટે, એજ સમયે મેં શીત તેજોલેશ્યા છોડી,

'जाए सा ममं सीयलियाए तेयलेस्साए वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स सा उसिणा तेयलेस्सा पडिहया' यया सा मम शीतलिकया तेजोलेश्यया वेश्यायनस्य बालतपस्विनः सा उष्णा तेजोलेश्या प्रतिहता निवृत्ता, 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी ममं सीयलियाए तेयलेस्साए तं उसिणं तेयलेस्सं पडिहयं जाणित्ता' ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी मम शीतलिकया तेजोलेश्यया ताम् उष्णां तेजोलेश्यां प्रतिहतां-तत्तो निवृत्तां ज्ञात्वा 'गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा, छविच्छेदं वा अकीरमाणं पासित्ता तं उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ' गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकस्य किञ्चिदपि आबाधां वा-ईषत्पीडाम्, व्याबाधां वा-विशेषपीडाम्, छविच्छेदं वा-आकृतिविकारम् अक्रियमाणाम्-अविधीयमानां

के बीच में शीतलिक-शीततेजोलेश्या निकाली। 'जाए सा मम सीयलियाए तेजलेस्साए वेसियायणस्स बालतवस्सि सा उसिणा तेयलेस्सा पडिहया' सो मेरी उस शीत तेजोलेश्या से बालतपस्वी वेश्यायन की वह उष्ण तेजोलेश्या निवृत्त हो गई। 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी ममं सीयलियाए तेयलेस्साए तं उसिणं तेयलेस्सं पडिहयं जाणित्ता' बालतपस्वी वेश्यायन ने जब ऐसा जाना कि मेरी शीत तेजोलेश्या से वह उष्णतेजोलेश्या प्रतिहत हो गई-तो ऐसा जानकर 'गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगस्स किंचि आबाहं वा वाबाहं वा छविच्छेदं वा अकीरमाणं पासित्ता तं उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ' तथा मंखलिपुत्र गोशालक के शरीर में इससे थोडी सी भी बाधा, या विशेषबाधा या शरीर के किसी भी अवयव का छेद नहीं हुआ है ऐसा देखकर उसने

"जाए सा मम सीयलियाए तेयलेस्साए वेसियायणस्स बालतवस्सि सा उसिणा तेयलेस्सा पडिहया" में छोडेली ते शीतलेश्याना प्रभावथी બાલ-तपस्वी વેશ્યાયનની ઉષ્ણ તેજોલેશ્યા નિવૃત્ત થઈ ગઈ "तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी ममं सीयलियाए तेयलेस्साए तं उसिणं तेयलेस्सं पडिहयं जाणित्ता" જ્યારે બાલતપસ્વી વેશ્યાયનને એ વાતની ખબર પડી કે મારી શીત તેજો-લેશ્યા વડે તેની ઉષ્ણ તેજોલેશ્યા પ્રતિહત થઈ ગઈ છે, "गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगस्स किंचि आबाहं वा वाबाहं वा छविच्छेदं वा अकीरमाणं पासित्ता तं उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ" તથા તે ઉષ્ણ તેજો-લેશ્યા વડે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને થોડી અથવા ઝાઝી પીડા ઉત્પન્ન થઈ નથી અને તેના શરીરના કોઈ પણ અવયવનું છેદન પણ થયું નથી તે જોઈને

दृष्ट्वा ताम् उष्णां तेजोलेश्यां प्रतिसंहरति-परावर्तयति, 'तं उसिणं तेयलेस्सं पडि-साहरेत्ता ममं एवं वयासी'-तामुष्णां तेजोलेश्यां प्रतिसंहृत्य-परावर्त्य माम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'से गयमेयं भगवं! से गयगयमेयं भगवं?' हे भगवन्! तत्-अथ, गतम्-अवगतम्, एतत्-गोशालसंरक्षणम्, यद् भगवतः प्रसा-दादयं न दग्धः, भस्मीभूतो न जातः, तदहं ज्ञातवान्, हे भगवन्! तत्-अथ, गतगतम्-अवगतम्, एतत्-गोशालकसंरक्षणम्, ससंभ्रमाद् गतशब्दस्यात्र पौनः-पुन्येनोच्चारणं कृतमवसेयम्, अत्रेदं बोध्यम्-गोशालस्य अयोग्यस्यापि संरक्षणं करुणावरुणालयतया भगवता कृतम्, सुनक्षत्रसर्वानुभूतिमुनिप्रवरयो र्योग्ययोरपि

अपनी उष्णतेजोलेश्या को पीछे लौटा लिया 'तं उसिणं तेयलेस्सं पडि-साहरेत्ता ममं एवं वयासी' उस उष्णतेजोलेश्या को पीछे लौटाकर फिर उसने मुझ से ऐसा कहा-'से गयमेयं भगवं, से गयगयमेयं भगवं' हे भगवान्! मैं जान गया कि आप भगवान् के प्रसाद से यह गोशाल दग्ध नहीं हो पाया। हे भगवान्! मैं जान गया कि आप भगवान् के प्रसाद से यह गोशाल दग्ध नहीं हो पाया है। यह बच गया है-इसकी रक्षा हो गई है। यहां 'गयगयमेयं' में ससंभ्रम से गत-शब्द दुबारा उच्चारण किया गया जानना चाहिये। यहां ऐसा समझना चाहिये-अयोग्य भी गोशालक का संरक्षण जो भगवान ने किया है सो इसमें उनकी अगाध करुणासागरता है अर्थात् प्रभु दया के सागर थे। सो उन्होंने ऐसा किया तथा सुनक्षत्र और सर्वानुभूति मुनिप्रवरों

તે બાલતપસ્વી વૈશ્યાયને પોતાની તેજોલેશ્યાને પાછી ખેંચી લીધી. "तं उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरेत्ता ममं एवं वयासी" ઉષ્ણુ તેજોલેશ્યાને પાછી ખેંચી લઈને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"से गयमेयं भगवं, से गयगयमेयं भगवं" "હે ભગવન્ત! હું એ વાત જાણી ગયો છું કે આપની કૃપાથી આ ગોશાલક બળી ગયો નથી. હે ભગવન્! હું બરાબર જાણી ગયો છું કે આપની કૃપાથી આ ગોશાલક બળી ગયો નથી." અહીં "गयगयमेयं" આ પદમાં સસંભ્રમને લીધે 'ગત' શબ્દનું બે વાર ઉચ્ચારણ થયું છે, એમ સમજવું વળી અહીં એ વાત પણ સમજવા જેવી છે કે અયોગ્ય શિષ્ય ગોશાલકની ભગવાને જે રક્ષા કરી, તે તેમની અગાધ કરુણા પ્રકટ કરે છે. ભગવાન દયાના સાગર હતા, તેથી જ તેમણે એવું કર્યું. પાછળ સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિ અણુગારો ગોશાલકે છોડેલી તેજોલેશ્યા વડે બળીને કાળધર્મ પામવાનું કથન આવી ગયું છે. આ બન્ને સુયોગ્ય શિષ્યોની મહાવીર પ્રભુએ

अकरिष्यमाणं संरक्षणं भगवतो निश्चयज्ञानवत्त्वेन अवश्यं भाविभावस्य ज्ञायकत्वाद्वसेयमिति, 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी'-ततः खलु गोशालो मंखलिपुत्रो माम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'किण्हं भंते! एस जूयासिज्जायरए तुब्भे एवं वयासी'-हे भदन्त! कथं तावद् एष वेश्यायनो यूकाशय्यातरकः युष्मान् एवम्-अनेन प्रकारेण अवादीत्-से गयमेयं भगवं? गयगयमेयं भगव?' हे भगवन्! तत्-अथ, गतम्-अवगतम्, एतद्, गतगतम्-अवगतम् अवगतम् एतद् इति? 'तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'- हे गौतम! ततः खलु अहं गोशालं मङ्खलिपुत्रम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषम्-'तुमं णं गोसाला! वेसियायणं बालतवस्सिं पाससि पासित्ता मम अंतियाओ तुसिणियं तुसिणियं पच्चोसक्कसि' हे गोशाल! त्वं खलु

का जो कि योग्य थे संरक्षण नहीं किया है वह भगवान् के निश्चयज्ञानशाली होने से तथा अवश्यंभाविभाव के ज्ञायक होने से नहीं किया गया ऐसा जानना चाहिये। 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी' तब मंखलिपुत्र गोशाल ने मुझसे ऐसा पूछा-'किण्हं भंते! एस जूयासिज्जायरए तुब्भे एवं वयासी' हे भदन्त! यूकाशय्यातरक इस वेश्यायन ने आप से ऐसा क्यों कहा कि 'से गयमेयं भगवं, से गयगयमेयं भगवं' हे भगवान्! मैं जान गया, हे भगवन्! मैं जान गया? 'तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी' तब हे गौतम! मंखलिपुत्र गोशाल से मैंने इस प्रकार कहा-'तुमं णं गोसाला! वेसियायणं बालतवस्सिं पाससि, पासित्ता ममं अंतियाओ तुसिणीयं तु

શા માટે રક્ષા ન કરી, એવી શંકાનું આ પ્રમાણે નિવારણ કરી શકાય- મહાવીર પ્રભુ નિશ્ચયજ્ઞાનશાળી-ચારજ્ઞાન વાળા-હોવાથી-તે અણુગારોનું આ રીતે જ મૃત્યુ થવાનું છે તે જાણતા હતા, તે કારણે તેમની રક્ષાનો પ્રયત્ન અનાવશ્યક જ ગણ્યો હશે. "तए णं से मंखलिपुत्ते गोसाले ममं एवं वयासी" ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે મને આ પ્રમાણે પૂછયું-"किण्हं भंते! एस जूयासिज्जायरए तुब्भे एवं वयासी-से गयमेयं भगवं! से गयगयमेयं भगवं?" હે ભગવન્! યૂકા શય્યાતરક (જૂઓની શય્યારૂપ) આ વેશ્યાયને આપને શા માટે એવું કહ્યું કે "હે ભગવન્! હું જાણી ગયો હે ભગવન્! હું જાણી ગયો." "तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी" હે ગૌતમ! ત્યારે મેં મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે કહ્યું-"तुमं णं गोसाला! वेसियायणं बालतवस्सिं पाससि, पासित्ता ममं अंतियाओ तुसि-

वेश्यायनं बालतपस्विनं पश्यसि-दृष्टवानसि, दृष्ट्वा मम अन्तिकात्-समीपात् तूष्णीकं तूष्णीकं प्रत्यवष्वष्कसे-प्रत्यपसर्पसि, 'जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छसि' यत्रैव वेश्यायनो बालतपस्वी आसीत्, तत्रैव उपागच्छसि, 'उवागच्छित्ता वेसियायणं बालतवस्सिं एवं वयासी'-उपागत्य वेश्यायनं बालतपस्विनम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीः-'किं भवं मुणी, मुणिए, उदाहु जूया सेज्जायरए ?' किं भगवान् वेश्यायनो मुनिः वर्तते ? उत मुनिकः-कुत्सितो मुनिर्ग्रहगृहीतो वर्तते ? उताहो यूका शय्यातरकः ? इति, 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तव एयमट्ठं नो आढाइ, नो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ' ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी तव एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम्, नो आद्रियते, नो परिजानाति, किन्तु तूष्णीकः संतिष्ठते, 'तएणं तुमं गोसाला ! वेसियायणं

सीणियं पच्चोसक्कसि' हे गोशाल ! बालतपस्वी वेश्यायन को तुमने ज्यों ही देखा, वैसे ही तुम उसे देखकर मेरे पास से चुपचाप चले गये और 'जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छसि' वहां पहुंचे जहां वह बालतपस्वी वेश्यायन था 'उवागच्छित्ता वेसियायणं बालतवस्सिं एवं वयासी' वहां जाकर तुमने उस बालतपस्वी वेश्यायन से ऐसा पूछा-'किं भवं मुणी, मुणिए, उदाहु सेज्जायरए' क्या आप वेश्यायन -मुनि हो ? या कुत्सित मुनि-ग्रहग्रहीत हो ? या यूकाशय्यातरक हो ? 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तव एयमट्ठं नो आढाइ, नो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ' तब उस बालतपस्वी वेश्यायन ने तुम्हारे इस पूछे गये अर्थ को आदर की दृष्टि से नहीं देखा और उसे अनसुना सा कर दिया, और चुपचाप रहा 'तए णं तुमं गोसाला ! वेसियायणं

णीयं२ पच्चोसक्कसि" हे गोशाल ! બાલતપસ્વી વેશ્યાયનને જોઈને, તું મારી પાસેથી ચુપચાપ સરકી ગયો. "जेणेव वेसियायणे बालतवस्सी तेणेव उवागच्छसि" મારી પાસેથી સરકીને તું ત્યાં ગયો કે જ્યાં બાલતપસ્વી વેશ્યાયન આતાપનાભૂમિ પર આતાપના લઈ રહ્યો હતો. "उवागच्छित्ता वेसियायणं बालतवस्सिं एवं वयासी" ત્યાં જઈને તેં બાલતપસ્વી વેશ્યાયનને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-"किं भवं मुणी, उदाहु सेज्जायरए" શું આપ મુનિ છો ? કે કુત્સિતમુનિ-ગ્રહગૃહીત-છો ? કે આપ જૂઓની શય્યારૂપ છો ? "तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तव एयमट्ठं नो आढाइ, नो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ" ત્યારે તે બાલતપસ્વી વેશ્યાયને તારા તે પ્રશ્ન પ્રત્યે આદરની દૃષ્ટિથી જોયું નહીં, જાણે તે પ્રશ્ન સાંભળ્યો જ ન હોય તેમ તે

बालतवस्सि दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी'-हे गोशाल ! ततः खलु त्वं वेश्यायनं बालतपस्विनं द्वितीयमपि वारं तृतीयमपि वारम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीः- 'किं भवं मुणी, मुणिए जाव सेज्जायरए' किं भवान् मुनिः ? किं वा मुनिकः ? यावद् उताहो यूकाशय्यातरकः, 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तुमं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्ते जाव पच्चोसक्कइ' ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी त्वया द्वितीयमपि वारम् तृतीयमपिवारम्, एवं पूर्वोक्तरीत्या, उक्तः सन् आशुरक्तो यावत् प्रत्यवष्वष्कते, 'पच्चोसक्कित्ता तव वहाए सरीरगंसि तेयलेस्सं निसिरइ' प्रत्यवष्वष्क्य तव वधाय शरीरात् तेजोलेश्यां निःसृजति, 'तए णं अहं गोसाला ! तव अणुकंपणट्ठयाए' हे गोशाल ! ततः खलु अहं तवोपरि अनु-

बालतवस्सिं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी' तब हे गोशाल ! तुमने इसी प्रकार से उस बालतपस्वी वेश्यायन से दुबारा भी और तिबारा भी पूछा-'किं भवं मुणी, मुणिए, जाव सेज्जायरए' क्या आप मुनि हैं ? या कुत्सित मुनि हैं? या यूकाशय्यातरक हैं ? 'तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तुमं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्ते जाव पच्चोसक्कइ' तुम्हारे द्वारा इस प्रकार से दुबारा भी और तिबारा भी पूछा गया वह बालतपस्वी वेश्यायन क्रोध में आगया, यावत् वह अपनी आतापन भूमि से नीचे उत्तरा, 'पच्चोसक्कित्ता तव वहाए सरीरगंसि तेयलेस्सं निसिरइ' और नीचे उतर कर तुम्हें मारने के लिये अपने शरीर से तेजोलेश्या निकाली। 'तए णं अहं गोसाला ! तव अणुकंपणट्ठयाए' तब हे गोशाल ! तुम्हारे ऊपर दया होने के निमित्त से-या

ચુપચાપ બેસી રહ્યો. "तए णं तुमं गोसाला ! वेसियायणं बालतवस्सिं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी" હે ગોશાલક ! ત્યારે બીજી વાર અને ત્રીજી વાર પણ તેં બાલતપસ્વી વેશ્યાયનને એવું જ પૂછ્યું કે-"किं भवं मुणी, मुणिए जाव सेज्जायरए" શું આપ મુનિ છો ? કે કુત્સિત મુનિ છો ? કે યૂકાશય્યા-તરક છો ? "तए णं से वेसियायणे बालतवस्सी तुमं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्ते जाव पच्चोसक्कइ" જ્યારે બીજી અને ત્રીજી વાર પણ તેં એ પ્રમાણે પૂછ્યું, ત્યારે બાલતપસ્વી વેશ્યાયનને ક્રોધ ચડયો તે પોતાની આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ઉતર્યો, ક્રોધાવેશમાં આવીને દાંતો નીચે હોઠ કરડતો અને દાંત કચકચાવતો તે સાત આઠ ડગલાં પાછો હઠયો. "पच्चोसक्कित्ता तव वहाए सरीरगंसि तेयलेस्सं निसिरइ" પછી તેણે તને મારી નાખવાને માટે પોતાના શરીરમાંથી તેજોલેશ્યા છોડી. "तए णं अहं गोसाला ! तव अणुकंपणट्ठयाए" ત્યારે હે ગોશાલક ! તારા પ્રત્યેની અનુકંપાથી પ્રેરાઈને-

कम्पनार्थं 'वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयलेस्सा पडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि' वेश्यायनस्य बालतपस्विनः तेजोलेश्यां प्रतिसंहरणार्थम्, अत्र खलु अन्तरा–एतदवसरमध्ये शीतलिकायां तेजोलेश्यां निःसृजामि, 'जाव पडिहयं जाणित्ता तवय सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा, छविच्छेदं वा अकीरमाणं पासेत्ता उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ' यावत् यथा सा मम शीतलतया तेजोलेश्यया वेश्यायनस्य बालतपस्विनः सा उष्णा तेजोलेश्या प्रतिहता, ततः खलु स वेश्यायनो बालतपस्वी मम शीतलतया तेजोलेश्या तामुष्णां तेजोलेश्यां प्रतिहतां ज्ञात्वा तव च शरीरकस्य किञ्चिदपि आवाधां वा, व्यावाधां वा, छविच्छेदं वा अक्रियमाणां दृष्ट्वा तां तेजोलेश्यां प्रतिसंहरति, 'पडिसाहरेत्ता ममं एवं वयासी' प्रतिसंहृत्य माम् एवं–वक्ष्यमाण प्रकारेण अवा-

---

तुम्हें बचाने के भाव से 'वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयलेस्सा पडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि' मैंने बालतपस्वी वेश्यायन की तेजोलेश्या को संहार करने के लिये इसी बीच में शीत तेजोलेश्या निकाली। 'जाव पडिहयं जाणित्ता, तव य सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा छविच्छेदं वा, अकीरमाणं पासेत्ता उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ' उस मेरी शीततेजोलेश्या से बालतपस्वी वेश्यायन की वह उष्णतेजोलेश्या प्रतिहत हो गई। तब बालतपस्वी वेश्यायन ने मेरी शीत तेजोलेश्या द्वारा अपनी उष्ण-तेजोलेश्या को प्रतिहत हुई जानकर और तुम्हारे शरीरमें थोडी या बहुत किसी भी प्रकार की बाधा या शरीर के किसी भी अवयव का छेद नहीं हुआ देखकर उसने अपनी उष्णतेजोलेश्या को समेट लिया। 'पडिसाहरेत्ता ममं एवं वयासी' और उसे समेट कर तब वह मुझ से

તને બચાવવા માટે, "वेसियायणस्स बालतवस्सिस्स तेयलेस्सा पडिसाहरणट्ठयाए, एत्थ णं अंतरा सीयलियं तेयलेस्सं निसिरामि" બાલતપસ્વી વેશ્યાયનની તેજોલેશ્યાનું સંહરણ કરવાને માટે એજ સમયે મેં શીત તેજોલેશ્યા છોડી. "जाव पडिहयं जाणित्ता, तव य सरीरगस्स किंचि आवाहं वा, वाबाहं वा, छविच्छेदं वा, अकीरमाणं पासेत्ता उसिणं तेयलेस्सं पडिसाहरइ" મારી તે શીત તેજોલેશ્યા વડે તે બાલતપસ્વી વેશ્યાયનની ઉષ્ણ તેજોલેશ્યા પ્રતિહત થઈ ગઈ. મારી શીત તેજોલેશ્યા દ્વારા પોતાની ઉષ્ણ તેજોલેશ્યાને પ્રતિહત થયેલી જોઈને તથા તારા શરીરને થોડી અથવા અધિક વ્યથા નહીં થયેલી જોઈને તથા તારા શરીરના કોઈ પણ અવયવનું છેદન થયેલું ન જોવાને લીધે બાલતપસ્વી વેશ્યાયને પોતાની તે તેજોલેશ્યાને સમેટી લીધી. "पडिसाहरेत्ता

दीत्-'से गयमेयं भगवं! गयगयमेयं भगवं ?' इति, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं अंतियाओ एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीए जाव संजायभए ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी'—ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम अन्तिकात्-समीपात्, एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य भीतो यावत् त्रस्तः-सञ्जातभयः सन् मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'कहं णं भंते! संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ?' हे भदन्त! कथं खलु संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यः-संक्षिप्ता-संकोचिता विपुला प्रचुरा तेजोलेश्या येन स तथाविधो जनो भवति? 'तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'-हे गौतम! ततः खलु अहं गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवं-

---

कहने लगा-'से गयमेयं भगवं!, से गयगयमेयं भगवं!' हे भगवन्! मैं जान गया, हे भगवन्! मैं जान गया। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं अंतियाओ एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीए जाव संजायभए ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' इसके बाद जब गोशाल ने मेरे द्वारा कहे गये इस कथनरूप अर्थ को सुना तो वह सुनकर और इसे हृदय में धारण कर डर गया, एवं संजातभय होकर उसने मुझे वन्दना की, नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर वह इस प्रकार बोला, 'कहं णं भंते! संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ' हे भदन्त! मनुष्य संक्षिप्त तेजोलेश्या वाला, विपुल-प्रचुर तेजोलेश्यावाला कैसे होता है? 'तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी' तब

ममं एवं वयासी" તેજોલેશ્યાને સમેટી લઈને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"से गयमेयं भगव! से गयगयमेयं भगवं!" "હે ભગવન્! હું એ વાત જાણી ગયો છું, હે ભગવન્! હું તે બરાબર જાણી ગયો છું કે આપે જ શીતલેશ્યા છોડીને ગોશાલાને મારી ઉષ્ણ તેજોલેશ્યાથી બચાવી લીધો છે." "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं अंतियाओ एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीए जाव संजायभए ममं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी" મારા દ્વારા કહેવામાં આવેલા આ કથન રૂપ અર્થને સાંભળીને તથા હૃદયમાં ધારણ કરીને, ગોશાલકના મનમાં ભય ઉત્પન્ન થયો, આ પ્રકારે જેને ભય ઉત્પન્ન થયો છે એવા તે ગોશાલકે મને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"कहं णं भंते! संखित्त विउलतेयलेस्से भवइ?" હે ભગવન્! મનુષ્ય સંક્ષિપ્ત તેજોલેશ્યાવાળો અથવા વિપુલ તેજોલેશ્યાવાળો કેવી રીતે થાય છે? "तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी" હે ગૌતમ! ત્યારે મેં મંખલિપુત્ર

वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादिषम्-जे णं गोसाला! एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए एगेण य वियडासएणं छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय जाव विहरइ' हे गोशाल! यः खलु जीवः एकया सनखया यस्यां पिण्डिकायां बध्यमानायाम् अंगुलिनखा अंगुष्ठस्याधो लगन्ति सा सनखा पिण्डिका उच्यते, तया, कुल्माषपिण्डिकया-कुल्माषाः स्विन्ना माषाः तेषां पिण्डिकया, एकेन च विकटाशयेन वा विकटाश्रयेण, विकटम्-अचित्तजलं तन्दुलादिधावनजलं तस्याशयः आश्रयो वा स्थानं विकटाशयः, विकटाश्रयो वा तेन, अचित्तजलचुलुकेन षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन-निरन्तरेण, तपःकर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य यावद्-विहरति, 'से णं अंतो छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ' स खलु जीवः षण्णां मासानाम् अन्तः संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यो भवति, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एयमट्ठं सम्मं विणएणं पडिसुणेइ' ततः खलु

हे गौतम! मैंने मंखलिपुत्र गोशाल से ऐसा कहा-'जे णं गोसाला! एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए एगेण य वियडासएणं छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ जाव विहरइ' हे गोशाल! जो मनुष्य जिस मुट्ठी के बांधने पर चारों अंगुलियों के नख अंगुष्ठ के अधोभाग में लग जाते हैं ऐसी एक मुट्ठी भर कुल्माष-पके उड़दों दोनों-बालसे एवं अचित्त जल के एक चुल्लु से पारणा करता हुआ निरन्तर छह महीनेतक षष्ठ षष्ठ तपः कर्म करता है और दोनों हाथ ऊँचे करके सूर्यकी आपतापना लेता हुआ रहता है। 'से णं अंतो छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ' वह छह महिने के अन्त में संक्षिप्त और विपुल तेजोलेश्यावाला हो जाता है। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एयमट्ठं सम्मं विणएणं

ગોશાળાને આ પ્રમાણે કહ્યું-"जे णं गोसाला! एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए एगेण य वियडासएणं छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय२,, जाव विहरइ" હે ગોશાલ! જે માણસ, મુટ્ઠી વાળવાથી ચારે આંગળીઓનાં નખ અંગુઠાના અધોભાગને સ્પર્શે એવી એક મુટ્ઠી પ્રમાણુ અડદના બાકળા (પકાવેલા અડદ) અને એક અંજલિપ્રમાણુ અચિત્ત જળનો જ ઉપયોગ કરીને છ માસ સુધી છટ્ઠને પારણે નિરંતર છઠ્ઠની તપસ્યા કરે છે. અને છ માસ સુધી બન્ને હાથને ઊંચા જ રાખીને સૂર્યની આતાપના લેતો વિચરે છે. "से णं अंतो छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से भवइ" તે માણુસ છ માસને અન્તે સંક્ષિપ્ત અને વિપુલ તેજોલેશ્યાવાળો થઈ જાય છે. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एयमट्ठं सम्मं विणएणं

स गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थं सम्यक्तया विनयेन प्रतिशृणोति-स्वीकरोति ॥ सू० ५ ॥

मूलम्-'तए णं अहं गोयमा! अन्नया कयाइ, गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं कुम्मगामाओ नयराओ सिद्धत्थग्गामं नयरं संपट्ठिए विहाराए, जाहे य मो तं देसं हव्वमागया, जत्थ णं से तिलथंभए। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते एवं वयासी-तुब्भे णं भंते! तया ममं एवं आइक्खह जाव परूवेह-गोसाला! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, तं चेव जाव पच्चाइस्संति, तं णं मिच्छा, इमे च णं पच्चक्खमेव दीसइ-एस णं से तिलथंभए णो निप्फन्ने अनिप्फन्नमेव, ते य सत्त तिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता नो एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाया। तए णं अहं गोयमा! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी-तुमं णं गोसाला! तया ममं एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहसि नो पत्तियसि, नो रोययसि, एयमट्ठं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे अरोएमाणे मम पणिहाए अयं णं मिच्छावाई भवउ त्तिकट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कसि, पच्चोसक्कित्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छसि, उवागच्छित्ता जाव एगंतमंते एडेसि, तक्खणमेत्तं गोसाला! दिव्वे अब्भवद्दलए

पडिसुणेइ' गोशाल मंखलिपुत्र ने मेरे द्वारा कथित इस पूर्वोक्त अर्थ को अच्छी प्रकार से विनयपूर्वक स्वीकार किया ॥ सू ५ ॥

पडिसुणेइ" હે ગૌતમ! મંખલિપુત્ર ગોશાલકે મારા દ્વારા કહેવામાં આવેલ આ અર્થને (વાતને) ખૂબ જ વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો. ।।સૂ૦૫।।

पाउब्भूए, तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव तं चेव जाव तस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त- तिला पच्चायाया, तं एस णं गोसाला! से तिलथंभए निप्फन्ने, णो अणिप्फन्नमेव, ते य सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता एयस्स चेव तिलथंभयस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाया, एवं खलु गोसाला! वणस्सइकाइया पउट्टपरिहारं परिहरंति। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवमाइक्ख- माणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ, नो पत्तियइ, नो रोयइ, एयमट्ठं असद्दहमाणे जाव अरोएमाणे जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ताओ तिलथंभ- याओ तं तिलसंगुलियं खुड्डइ, खुड्डित्ता करयलंसि सत्त तिले पप्फोडेइ, तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स ते सत्ततिले गणमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—एवं खलु सव्व जीवा वि पउट्टपरिहारं परिहरंति। एस णं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स पउट्टे एस णं गोयमा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स ममं अंतियाओ आयाए अवक्कमणे पण्णत्ते ॥सू०६॥

छाया—ततः खलु अहं गौतम! अन्यदा कदाचित् गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण सार्द्धं कूर्मग्रामाद् नगरात् सिद्धार्थग्रामं नगरं संप्रस्थितो विहाराय, यदा च आवां तं देशं शीघ्रमागतौ, यत्र खलु स तिलस्तम्भकः। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्र एवम् अवादीत्—यूयं खलु भदन्त! तदा माम् एवम् आख्यत, यावत् प्राख्पयत—गोशाल! एष खलु तिलस्तम्भको निष्पत्स्यते; तदेव यावत् प्रत्यायास्यन्ति, तत् खलु मिथ्या, इदं च खलु प्रत्यक्षमेव दृश्यते—एष खलु स तिलस्तम्भको नो निष्पन्नः, अनिष्पन्न एव, ते च सप्ततिलपुष्पजीवाः अपद्रूय अपद्रूय नो एतस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां

तिलसंगुलिकायां सप्ततिलाः प्रत्याजाताः । ततः खलु अहं गौतम ! गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम् अवादिषम्-एवं खलु गोशाल ! तदा मम एवम् आख्यातो यावत् प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधासि, नो प्रत्येषि, नो रोचयसि, एतमर्थम् अश्रद्दधत्, अप्रतियन् आरोचयन् मां प्रणिधाय अयं खलु मिथ्यावादी भवतु इतिकृत्वा मम अन्तिकात्, शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कसे, प्रत्यवष्वष्क्य यत्रैव स तिलस्तम्भकस्तत्रैव उपागच्छसि उपागत्य यावत् एकान्ते अन्तः एडयसि, तत्क्षणमात्रेण गोशाल ! दिव्यम् अभ्रवार्दलिकं प्रादुर्भूतम्, ततः खलु तद्दिव्यम् अभ्रवार्दलिकं क्षिप्रमेव तदेव यावत् तस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां सप्ततिलाः प्रत्याजाताः, तत् एष खलु गोशाल ! स तिलस्तम्भको निष्पन्नः, नो अनिष्पन्न एव, ते च सप्ततिलपुष्पजीवाः अपद्रूय अपद्रूय एतस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां सप्ततिलाः प्रत्याजाताः, एवं खलु गोशाल ! वनस्पतिकायिकाः परिवृत्य परिहारं परिहरन्ति । ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम एवमाख्यातो यावत् प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत्, यावत् अरोचयन् यत्रैव स तिलस्तम्भकस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तस्मात् तिलस्तम्भकात् तां तिलसंगुलिकां त्रोटयति, त्रोटयित्वा करतले सप्ततिलान् प्रस्फोटयति । ततः खलु तस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य तान् सप्ततिलान् गणयतः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-एवं खलु सर्वजीवा अपि परिवृत्यपरिहारं परिहरन्ति । एष खलु गौतम ! गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य परिवर्त्तः एतत् खलु गौतम ! गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य मम अन्तिकाद् आत्मना अपक्रमणं प्रज्ञप्तम् ॥ सू० ६ ॥

टीका—पुनरप्याह-'तए णं अहं' इत्यादि 'तए णं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइं, गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं कुम्मगामाओ नयराओ सिद्धत्थग्गामं नयरं संपट्ठिए विहाराए' हे गौतम ! ततः खलु अहम् अन्यदा कदाचित्,

---

'तए णं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ' इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रभु पुनः आगे कहते हैं-'तए णं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं कुम्मगामाओ नयराओ सिद्धत्थग्गामं नयरं संपट्ठिए विहाराए' हे गौतम ! किसी एक दिन मैं ने मंखलिपुत्र

"तएणं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ" ईत्यादि—

टीकार्थ—गोशालकनुं वृत्तान्त आगळ चाले छे. "तए णं अहं गोयमा ! अन्नया कयाइ गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं सद्धिं कुम्मगामाओ नयराओ सिद्धत्थग्गामं नयरं संपट्ठिए विहाराए" हे गौतम ! त्यार बाद कोई एक दिवसे में

गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण सार्द्धं कूर्मग्रामान्नगरात् सिद्धार्थग्रामं नगरं संप्रस्थितो विहाराय-विहर्तुम् 'जाहे य मो तं देसं हव्वमागया जत्थ णं से तिलथंभए' यदा च आवां द्वौ विहारं कृत्वा तं देशं 'हव्वं' वाक्यालङ्कारे आगतौ यत्र खलु देशे स पूर्वोक्तस्तिलस्तम्भकः आसीत्, 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते एवं वयासी'-ततः-तदा खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-तुब्भे णं भंते ! तया ममं एवं आइक्खइ जाव परूवेइ'-हे भदन्त ! यूयं खलु तदा पूर्वकाले, माम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यत-आख्यातवन्तः, यावत् अभाषध्वम्, प्राज्ञापयत, प्ररूपयत-यत् 'गोसाला ! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ तं चेव जाव पच्चाइस्संति, तं णं मिच्छा' हे गोशाल ! एष खलु तिलस्तम्भको निष्पत्स्यते, तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत् नो न निष्पत्स्यते, एते च सप्ततिलपुष्पजीवा उद्द्रुत्य उद्द्रुत्य एतस्यैव

गोशाल के साथ कूर्मग्रामनगर से सिद्धार्थग्राम नगरी की ओर विहार किया 'जाहे य मो तं देसं हव्वमागया, जत्थ णं से तिलथंभए' जब हम दोनों विहार करके वहां पर आये, कि जहां पर वह पूर्वोक्त तिल का पेड था 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते एवं वयासी' तब मंखलिपुत्र गोशालक ने मुझ से ऐसा कहा-'तुब्भे णं भंते ! तया ममं एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ' हे भदन्त ! पहिले आपने मुझ से ऐसा कहा था यावत् प्ररूपित किया था। यहां यावत् पद से "अभाषध्वम्, प्रज्ञापयत" इन दो क्रियापदों का संग्रह हुआ है) कि 'गोसाला ! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, तं चेव जाव पच्चाइस्संति' तं णं मिच्छा' हे गोशालक यह तिल का पेड निष्पन्न होगा, पूर्वोक्त रीति के अनुसार यावत्-यह अनिष्पन्न नहीं रहेगा तथा ये जो सात तिलपुष्पजीव हैं वे मर कर इसी तिल के

મંખલિપુત્ર ગોશાલકની સાથે કૂર્મગ્રામ નગરથી સિદ્ધાર્થગ્રામ નગર તરફ વિહાર કર્યો. "जाहे य मो तं देसं हव्वमागया, जत्थ णं से तिलथंभए" જ્યારે અમે પૂર્વોક્ત તલનો છોડ જ્યાં ઉગ્યો હતો તે સ્થાને પહોંચ્યા, "तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते एवं वयासी" ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાળકે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"तुब्भे णं भंते ! तया ममं एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ" હે ભગવન્! પહેલાં આપે મને અહીં એવું કહ્યું હતું, એવું પ્રતિપાદન કર્યું હતું, એવી પ્રજ્ઞાપના કરી હતી અને એવી પ્રરૂપણા કરી હતી કે-"गोसाला ! एस णं तिलथंभए निप्फज्जिस्सइ, तंचेव जाव पच्चाइस्संति तं णं मिच्छा" તલનો આ છોડ નિષ્પન્ન થશે-નિપજશે, તે અનિષ્પન્ન નહીં રહે અને જે આ સાત તલના પુષ્પ જીવો છે, તેઓ મરીને આ તલના છોડની એક ફલીમાં

तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां, सप्ततिलाः प्रत्यायास्यन्ति-पुनरुत्पत्स्यन्ते इति तत् खलु युष्माकं कथनं मिथ्या-असत्यं वर्तते, यतः-इमं च णं पच्चक्खमेव दीसइ एस णं से तिलथंभए णो निफ्फन्ने, अनिफ्फन्नमेव', इदं च खलु प्रत्यक्षमेव दृश्यते-यत्-एष खलु स तिलस्तम्भको नो निष्पन्नः, अपितु अनिष्पन्न एव, तेय-सत्ततिलपुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता नो एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाया' ते च सप्ततिलपुष्पजीवा अपद्रूय अपद्रूय मृत्वा-मृत्वा नो खलु एतस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां तिल-फलिकायां सप्ततिलाः प्रत्याजाताः-प्रत्युत्पन्नाः । 'तए णं अहं गोयमा ! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'-हे गौतम ! ततः खलु अहं गोशालं मंखलिपुत्रम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादिषम्-'तुमं णं गोसाला ! तदा ममं एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहसि नो पत्तियसि नो रोययसि' हे गोशाल !

पेड की एक फली में सात तिलरूप से पुनः उत्पन्न होंगे । सो यह आपका कहना असत्य है । क्यों कि 'इमं च णं पच्चक्खमेव दीसइ, एस णं से तिलथंभए णो निप्फन्ने, अनिप्फन्नमेव' यह तो प्रत्यक्ष दिख रहा है कि यह तिल का पेड निष्पन्न नहीं हुआ है, अनिष्पन्न ही है । 'ते य सत्त तिल पुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता नो एयस्स चेव तिल-थंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाया' और वे सात तिलपुष्प जीव मर कर इस तिलपेड की एक तिलफली में सात तिलरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं । 'तए णं अहं गोयमा ! गोसालं मंख-लि पुत्तं एवं वयासी' तब हे गौतम ! मंखलिपुत्र ! गोशालक से मैंने ऐसा कहा 'तुमं णं गोसाला ! तदा ममं एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहसि, नो पत्तियसि, नो रोययसि' हे

સાત તલ રૂપે ફરી ઉત્પન્ન થઈ જશે," આપનું પૂર્વોક્ત આ કથન અસત્ય છે, કારણ કે "इमं च णं पच्चक्खमेव दीसइ, एस णं से तिलथंभए णो निप्फन्ने, अनिप्फन्नमेव" એ તો પ્રત્યક્ષ દેખાઇ રહ્યું છે કે તે તલનો છોડ નિષ્પન્ન થયો નથી, અનિષ્પન્ન જ છે. "ते य सत्त तिल पुप्फजीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता नो एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाया" અને તે પૂર્વોક્ત સાત તલપુષ્પ જીવો મરીને આ તલના છોડની એક તલફળીમાં સાત તલ રૂપે ઉત્પન્ન થયાં નથી. "तए णं अहं गोयमा ! गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी" ત્યારે હે ગૌતમ ! મેં મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે કહ્યું-"तुमं णं गोसाला ! तदा ममं एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहसि, नो पत्तियसि, नो रोययसि" હે ગોશાલક ! મેં પૂર્વો-

त्वं खलु तदा तस्मिन् काले मम एवम्-पूर्वोक्तप्रकारेण आख्यायतः, यावद् भाषमाणस्य, प्रज्ञापयतः, प्ररूपयतः, एतमर्थम् पूर्वोक्तार्थं नो श्रद्दधासि,-नो प्रत्येषि-नो विश्वसिषि, नो विश्वासं कृतवान्, नो रोचयसि-नो अरोचयः 'एयमट्ठं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे, अरोएमाणे ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावादी भवउ त्तिकट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कसि' एतमर्थं-मम पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधत्, अप्रतियन् अविश्वसन्, अरोचयन्-रुचिविषयमकुर्वन्, मां प्रणिधाय आश्रित्य, मम निमित्तकमित्यर्थः, अयं खलु मिथ्यावादी भवतु इति कृत्वा-विचार्य, मम अन्तिकात् समीपात्, शनैः शनैः-मन्दं मन्दम् प्रत्यवष्वष्कसे-'पच्चोसक्कित्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छसि' प्रत्यवष्वष्क्य, यत्रैव स तिलस्तम्भकः आसीत्, तत्रैव उपागच्छसि, 'उवागच्छित्ता जाव एगंतमंते

गोशालक! तुमने उस समय पूर्वोक्त प्रकार से कहनेवाले यावत्-भाषण करनेवाले, प्रज्ञापना करने वाले, प्ररूपणा करनेवाले मेरे इस अर्थ को श्रद्धा की दृष्टि से नहीं देखा था विश्वास उस पर नहीं किया था, अपनी रुचि का उसे विषय नहीं बनाया था। 'एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे, ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावादी भवउ त्ति कट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कसि' इस प्रकार मेरे द्वारा पूर्वोक्त इस अर्थ पर श्रद्धा नहीं करते हुए, विश्वास नहीं करते हुए, रुचि का विषय नहीं करते हुए तुम मुझे आश्रित करके-मेरे निमित्त को लेकर के-ये मिथ्यावादी साबित हों' ऐसा विचार कर मेरे पास से धीरे २ पीछे हटे-पच्चोसक्कित्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छसि' और आकर के जहां वह तिल का पेड था वहां पहुँचे।

કત પ્રકારે જે કહ્યું, જે પ્રતિપાદન કર્યું, જે પ્રજ્ઞાપિત કર્યું અને જે પ્રરૂપિત કર્યું તેના પ્રત્યે તેં શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ જોયું નહીં, મારા કથનની તને પ્રતીતિ પણ ન થઈ અને તને તે કથન રુચ્યું પણ નહીં. "एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे ममं पणिहाए अयं णं मिच्छावादी भवउ त्ति कट्टु ममं अंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कसि" આ પ્રકારે મારા દ્વારા પ્રતિપાદિત પૂર્વોક્ત અર્થ (કથન) પ્રત્યે અશ્રદ્ધા રાખીને, અવિશ્વાસ રાખીને તથા અરુચિ બતાવીને, મારી બાબતમાં તને એવો વિચાર થયો કે "આ મિથ્યાવાદી સાબિત થાય," આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તું મારી પાસેથી ધીમે ધીમે દૂર સરકી ગયો. "पच्चोसक्कित्ता जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छसि" ત્યાર બાદ જ્યાં તે તલનો છોડ હતો, ત્યાં તું ગયો. "उवाग-

एडेसि' तत्रैव उपागत्य, यावत्-तं तिलस्तम्भकं सलेष्टुकमेव उत्पाटयसि-उत्पाटितवान्, उत्पाट्य एकान्तमन्ते-एकान्तस्थाने एडयसि-क्षिप्तवान् 'तक्खणमेत्तं गोसाला ! दिव्वे अब्भवद्दलए पाउब्भूए' हे गोशाल ! तत्क्षणमात्रेण दिव्यम् अभ्रवार्दलकम्-मेघमण्डलं प्रादुर्भूतम् 'तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव तं चेव जाव तस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्ततिला पच्चायाया' ततः खलु तद् दिव्यम् अभ्रवार्दलम् क्षिप्रमेव तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् तेच सप्ततिलपुष्पजीवा उद्वृत्य उद्वृत्य तस्यैव तिलस्तम्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां-तिलकलिकायां सप्ततिलाः प्रत्याजाताः-प्रत्युत्पन्नाः 'तं एस णं गोसाला ! से तिलथंभए निप्फन्ने, णो अनिप्फन्नमेव' हे गोशाल ! तत्-तस्मात्कारणात्, एष खलु स तिलस्तम्भको निष्पन्नः, नो अनिष्पन्न एव, ' ते य सत्ततिलपुप्फ-

---

'उवागच्छित्ता जाव एगंतमंते एडेसि' वहां पहुंच कर तुमने मिट्टीसहित जड़मूल से उस तिल के पेड को उखाड लिया और उखाड कर उसे एकान्त स्थान में डाल दिया 'तक्खणमेत्तं गोसाला ! दिव्वे अब्भवद्दलए पाउब्भूए' हे गोशालक ! उसी समय दिव्य मेघ मण्डल आकाश में प्रकट हुआ 'तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव तं चेव तिलथंभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाया' वह दिव्य अभ्रमण्डल उसी क्षण गर्जना करता हुआ पूर्वोक्तरूप से वरसा यावत् वे तिलपुष्प के सात जीव मर उसी तिल पेड की एक फली में सात तिलरूप से उत्पन्न हो गये। 'तं एस णं गोसाला ! से तिलथंभए निप्फन्ने, णो अनिप्फन्नमेव' इस प्रकार हे गोशाल ! वह तिल का झाड निष्पन्न हो गया, वह अनिष्पन्न नहीं रहा 'ते य सत्तपुप्फ-

---

च्छित्ता जाव एगंतमंते एडेसि" त्यां જઈને તેં તલના તે છોડને માટી સાથે મૂળમાંથી ઉખાડી નાખ્યો અને ઉખાડીને તેને એકાન્ત સ્થાનમાં ફેંકી દીધો. "तक्खणमेत्तं गोसाला ! दिव्वे अब्भवद्दलए पाउब्भूए" હે ગોશાલક ! એજ વખતે આકાશમાં દિવ્ય મેઘમંડળ પ્રકટ થયું. "तए णं से दिव्वे अब्भवद्दलए खिप्पामेव तंचेव जाव तस्स चेव तिलथभगस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पचायाया" તે દિવ્ય મેઘમંડળ એજ ક્ષણે ગર્જના કરવા લાગ્યું, વિજળી ચમકવા લાગી અને પૂર્વોક્ત રૂપે વરસાદ વરસવા લાગ્યો, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ ઉખેડીને એક બાજુ ફેંકી દીધેલો તે તલનો છોડ પાણી મળવાથી ફરી ઉગી ગયો. "સાત તલપુષ્પજીવો મરીને એજ તલના છોડની એક તલફળીમાં સાત તલ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયાં," આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "तं एस णं गोसाला ! से तिलथंभए निप्फन्ने, णो अनिप्फन्नमेव" હે ગોશાલક ! આ રીતે તલનો તેં છોડ નિષ્પન્ન થઈ ગયો, તે અનિષ્પન્ન રહ્યો નહીં. "तेय

जीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता एयस्स चेव तिलथंभयस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त-तिला पच्चायाया' ते च सप्ततिलपुष्पजीवाः, अपद्रूय अपद्रूय एतस्यैव तिलस्त-म्भकस्य एकस्यां तिलसंगुलिकायां सप्ततिलाः प्रत्याजाताः-प्रत्युत्पन्नाः, एवं खलु गोसाला ! वणस्सइकाइया पउट्टपरिहारं परिहरंति' हे गोशाल । एवं रीत्या खलु वनस्पतिकायिकाः परिवृत्यपरिहारं-परिवृत्य-परिवृत्य-मृत्वा मृत्वा यस्तस्यैव वनस्पतिशरीरस्य परिहारः-परिभोगस्तत्रैव पुनरुत्पादः-असौ परिवृत्य परिहारस्तं परिहरन्ति-कुर्वन्ति, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ, नो पत्तियइ' नो रोयइ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम एवम्-उक्तप्रकारेण, आख्यायतः, यावद् भाषमाणस्य, प्रज्ञापयतः,

---

जीवा उद्दाइत्ता २ एयस्स चेव तिलथंभयस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाया, और वे सात तिल पुष्पों के जीव मर २ कर उसी तिल-स्तम्भक की एक तिलफली में सात तिलरूप हो गये। 'एवं खलु गोसाला ! वणस्सइकाइया पउट्ट परिहारं परिहरंति' इस रीति से हे गोशाल ! वनस्पतिकायिक जीव मर मर कर छोडे हुए शरीर में पुनः उत्पन्न हो जाते हैं। यहां एक परिहार शब्द का अर्थ मरना और दूसरे परिहार शब्द का अर्थ करना हैं। जिस शरीर को छोडा है उसी शरीर में पुनः उत्पन्न हो जाना इसका नाम परिवृत्यपरिहार है। वनस्पतिकायिक जीव इस परिवृत्य परिहार को करते हैं। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एव-माइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ, नो पत्तियइ, नो रोयइ' इस प्रकार से कहनेवाले, यावत् भाषण करनेवाले, प्रज्ञापना

सत्त पुप्फजीवा उद्दाइत्ता२ एयस्स चेव तिलथंभयस्स एगाए तिलसंगुलियाए सत्त तिला पच्चायाया" અને તે સાત તલપુષ્પના જીવો મરીને એજ તલના છોડની એક તલફલીમાં સાત તલરૂપે ઉત્પન્ન થઇ ગયા છે. "एवं खलु गोसाला ! वणस्सइकाइया पउट्ट परिहार परिहरंति" હે ગોશાલક ! આ રીતે વનસ્પતિકાયિક જીવ મરી મરીને છોડેલા શરીરમાં જ ફરી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અહીં પહેલું "પરિહાર" પદ મરણના અર્થમાં અને બીજું "પરિહાર" પદ કરવાના અર્થમાં વપરાયું છે. જે શરીરને છોડયું છે, એજ શરીરમાં ફરી ઉત્પન્ન થઇ જવું તેનું તેનું નામ "પરિવૃત્યપરિહાર" છે. વનસ્પતિ-કાયિક જીવો પરિવૃત્યપરિહાર કરે છે "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्त ममं एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहइ, नो पत्तियइ नो रोयइ" આ પ્રમાણે કહેનારા, ભાવિત કરનારા, પ્રજ્ઞાપિત કરનારા અને

प्ररूपयतः, एतमर्थम्-उपर्युक्तार्थम् नो श्रद्दधाति, नो वा प्रत्येति, नो वा रोचयति, 'एवमट्ठं असद्दहमाणे जाव अरोएमाणे जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ' एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधत् यावत्-अप्रतियन्, अरोचयन्, यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने स तिलस्तंभक आसीत्, तत्रैव-तस्मिन्नेव स्थाने उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता ताओ तिलथंभयाओ तं तिलसंगुलियं खुड्डइ, तस्मिन्नेव स्थाने उपागत्य तस्मात्-तिलस्तम्भकात्, तां तिलसंगुलिकां त्रोटयति, 'खुड्डित्ता करयलंसि सत्ततिले पप्फोडेइ' त्रोटयित्वा करतले सप्ततिलान् प्रस्फोटयति, 'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स ते सत्ततिले गणमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था'-ततः खलु तस्य गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य तान् तिलसंगुलिकानिष्काशितान्, सप्ततिलान् गणयतः, अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकः-आत्मगतो यावत्-

करनेवाले और प्ररूपणा करनेवाले मेरे इस पूर्वोक्त अर्थ को मंखलिपुत्र गोशाल ने अपनी श्रद्धा प्रतीति और रुचि का विषय नहीं बनाया 'एयमट्ठं असद्दहमाणे जाव अरोएमाणे जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ' अतः इस कथित अर्थ पर अश्रद्धा यावत् अरुचिरखता हुआ वह गोशाल जहां, वह तिल का पेड खडा था वहां गया, 'उवागच्छित्ता ताओ तिलथंभयाओ तं तिलसंगुलियं खुड्डइ' वहां जाकर उसने उस तिल के पेड से उस तिल की फली को तोड लिया, 'खुड्डित्ता करयलंसि सत्ततिले पप्फोडेइ' और तोडकर उसमें से उसने अपनी हथेली पर सात तिल निकाले 'तए णं तस्स मंखलिपुत्तस्स गोसालस्स ते सत्त तिले गणमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' तब उस मंखलिपुत्र गोशालक के मन में इस प्रकार का यह उन तिलों

પ્રરૂપણા કરનારા મારા આ અર્થને (કથનને) મંખલીપુત્ર ગોશાલકે પોતાની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિનો વિષય બનાવ્યું નહીં. "एयमट्ठं असद्दहमाणे जाव अरोएमाणे जेणेव से तिलथंभए तेणेव उवागच्छइ" તેથી મારા દ્વારા કથિત તે અર્થ પ્રત્યે અશ્રદ્ધા, અપ્રતીતિ અને અરુચિથી યુક્ત એવો તે મંખલિપુત્ર ગોશાલક તે તલનો છોડ જ્યાં ઊભો હતો ત્યાં ગયો. "उवागच्छित्ता ताओ तिल थंभयाओ तं तिलसंगुलियं खुड्डइ" ત્યાં જઈને તેણે તે તલના છોડ પરથી તે તલની ફલીને તોડી. "खुड्डित्ता करयलंसि सत्ततिले पप्फोडेइ" તે તલની ફલીને ફોડીને તેણે તેમાંથી સાત તલ પોતાની હથેલી પર કાઢયા. "तए णं तस्स मंखलिपुत्तस्स गोसालस्स ते सत्त तिले गणमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" તે તલની ફલીમાંથી નીકળેલા સાત તલને ગણતાં તે મંખલિપુત્ર ગોશાલકના મનમાં આ પ્રકારનો ચિન્તિત,

चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-समुत्पन्नः-'एवं खलु सव्वजीवावि पउट्टपरिहारं परिहरंति' एवं-पूर्वोक्तरीत्या खलु सर्वजीवा अपि परिवृत्य परिहारं परिवृत्य परिवृत्य मृत्वा मृत्वा पुनः परिहारम्-परिभोगं परिहरन्ति कुर्वन्ति, 'एस णं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स पउट्टे' हे गौतम ! एष खलु गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य परिवर्तः-परिवर्तवादः विपरीतवादः प्रज्ञप्तः, 'एस णं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स ममं अंतियाओ आयाए अवक्कमणे पण्णत्ते' हे गौतम ! एष खलु गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य मम अन्तिकात् आत्मना-स्वयमेव अपक्रमणम्-पृथग्भवनं प्रज्ञप्तम् ॥ सू० ६ ॥

मूलम्-"तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए य एगेण य वियडासएणं छट्ठं छट्ठेणं अनिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय जाव

को फली में से निकाल कर गिनने पर चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ। 'एवं खलु सव्वजीवा वि पउट्टपरिहारं परिहरंति' पूर्वोक्त रीति से सब जीव भी परिवृत्य परिवृत्य-मर मर करके पुनः परिहार-परिभोग, परिहरन्ति-करते हैं। 'एस णं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स पउट्टे' हे गौतम ! मंखलिपुत्र गोशाल का यह परिवर्त्त-वाद-विपरीतवाद कहा गया है। 'एस णं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स ममं अंतियाओ आयाए अवक्कमणे पण्णत्ते' हे गौतम ! मंखलिपुत्र गोशाल का मेरे पास से अपने आप चलने का कारण-पृथग् होने का कारण कहा गया है ॥ सू० ६ ॥

કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો-"एवं खलु सव्व जीवा वि पउट्टपरिहारं परिहरंति" પૂર્વોક્ત રીતે-વનસ્પતિકાયિકોની જેમ-સઘળા જીવો પણ પરિવૃત્ય પરિવૃત્ય (મરી મરીને) કરીને પુનઃ પરિહાર (પરિભોગ) "परिहरन्ति" કરે છે એટલે કે પ્રત્યેક જીવ મરી મરીને ફરી એજ શરીરમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. "एस णं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स पउट्टे" હે ગૌતમ ! ગોશાલકના આ પરિવર્ત્તવાદને-વિપરીતવાદ માનવામાં આવે છે. "एस णं गोयमा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मम अंतियाओ आयाए अवक्कमणे पण्णत्ते" હે ગૌતમ ! મંખલિપુત્ર ગોશાલક મારી પાસેથી પોતાની જ જાતે શા માટે અલગ થઈ ગયો તેનું આ કારણ, મેં તમારી સમક્ષ પ્રકટ કર્યું. ॥સૂ૦૬॥

विहरइ, तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अंतो छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से जाए॥सू० ७॥

छाया—ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्र एकया सनखया कुल्माषपिण्डिकया च एकेन च विकटाशयेन (विकटाश्रयेण वा) षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा ऊर्ध्वं बाहूः प्रगृह्य प्रगृह्य यावद् विहरति, ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः अन्ते षण्णां मासानां संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यो जातः ॥ सू० ७ ॥

टीका—पुनरप्याह-'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए य, एगेण य वियडासएणं' ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः एकया सनखया-यस्यां पिण्डिकायां बध्यमानायाम् अंगुलिनखा ऽगुष्ठस्याधो लगन्ति सा पिण्डिका सनखा इत्युच्यते, तया सनखया कुल्माषपिण्डिकया-कुल्माषाः-स्विन्नाः माषाः तेषां पिण्डिकया च, एकेन च विकटाशयेन विकटाश्रयेण वा अचित्तजलचुलुकेन, छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय जाव विहरइ' षष्ठषष्ठेन, अनिक्षिप्तेन

'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ-प्रभु कह रहे हैं-'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए य, एगेण य वियडासएणं' जिस पिण्डिका-मुष्ठि के बँध जाने पर समस्त अंगुलियों के नख अङ्गुष्ठ के अधोभाग में लग जाते हैं वह पिण्डिका सनखा कही गई है। कुल्माष नाम पके हुए-सीझे हुए उडदों का नाम है। इस प्रकार की सनख कुल्माषपिण्डिका के आहार से और विकटाश्रय से-चुल्लू भर अचित्त जल के लेने से उस गोशाल ने निरन्तर षष्ठ षष्ठ की तपस्या करनी प्रारंभ

"तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ-ગોશાલકે તેજોલેશ્યાની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે કરી તે હવે મહાવીર પ્રભુ ગૌતમને કહે છે. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते एगाए सणहाए कुम्मासपिंडियाए य, एगेण य वियडासएणं" જે મુઠ્ઠીને બંધ કરવાથી બધી આંગળીઓનાં નખ અંગુઠાના અધોભાગને સ્પર્શે છે, તે મુઠ્ઠીને "પિંડિકા સનખા" કહેવામાં આવી છે. બાફેલા અડદને કુલ્માષ કહે છે. આ પ્રકારના કુલ્માષની એક એક મુઠ્ઠી તથા ખોબાપ્રમાણુ (અંજલિમાં સમાય એટલું) અચિત્ત પાણી, આટલો જ આહાર પારણાને દિવસે ઉપયોગમાં લેવ.ના નિયમપૂર્વક મંખલિ-

निरन्तरेण, तपःकर्मणा ऊर्ध्वे बाहू प्रगृह्य प्रगह्य यावद्-सूराभिमुखं-सूर्याभिमुखो भूत्वा आतापनाभूमौ आतापयन् विहरति-तिष्ठति । 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अंतो छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से जाए' ततः खलु स गोसालो मङ्खलिपुत्रः, षण्णां मासानाम्, अन्तः षण्मासाभ्यन्तरे इत्यर्थः, संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यः-संक्षिप्ता अप्रयोगकाले, विपुला-प्रचुरा प्रयोगकाले तेजोलेश्या-लब्धिविशेषो यस्य येन वा स तथाविधो जातः-सम्पन्नः ॥ सू० ७ ॥

मूलम्-'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ इमे छद्दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था, तं जहा-साणो तं चेव सव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, तं नो खलु गोयमा! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, गोसाले णं मंखलिपुत्ते अजिणे

कर दी और ६ मास तक वह इसी तपस्या के करने में लगा रहा। इस तपस्या में वह अपने दोनों हाथों को ऊँचे किये आतापनास्थान में सूर्य के समक्ष मुंह करके आतापना लेता था। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अंतो छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से जाए' इस प्रकार करते २ वह मंखलिपुत्र गोशालक छह महीनों के भीतर २ संक्षिप्त एवं विपुल तेजोलेश्यावाला बन गया। अप्रयोगकाल में जो तेजोलेश्या संक्षिप्त-संकुचित रहती है वह संक्षिप्त तेजोलेश्या है और प्रयोगकाल में जो तेजोलेश्या विस्तार को प्राप्त हो जाती है। वह विपुलतेजोलेश्या है। इस प्रकार यह दोनों प्रकार की तेजोलेश्यावाला-लब्धि विशेषवाला बन गया॥ सू० ७ ॥

पुत्र ગોશાલકે છ માસ સુધી નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા કરી આ આ તપસ્યા દરમિયાન તે પોતાના બન્ને હાથને ઊંચા રાખીને આતાપના ભૂમિમાં સૂર્યની સામે બેસીને આતાપના લેતો હતો. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते छण्हं मासाणं संखित्तविउलतेयलेस्से जाए" આ પ્રમાણે કરવાથી છ માસને અન્તે મંખલિપુત્ર ગોશાલક સંક્ષિપ્ત અને વિપુલ તેજોલેશ્યાવાળો બની ગયો અપ્રયોગકાળમાં જે તેજોલેશ્યા સંક્ષિપ્ત (સંકુચિત) રહે છે, માટે અપ્રયોગકાળની અપેક્ષાએ તેને સંક્ષિપ્ત સમજવી પ્રયોગકાળમાં જે તેજોલેશ્યા વિસ્તાર પામે છે, તેને વિપુલ તેજોલેશ્યા કહે છે ગોશાલક આ બન્ને પ્રકારની તેજોલેશ્યાવાળો-લબ્ધિ વિશેષવાળો બની ગયો. ॥સૂ૦૭॥

जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ, तए णं सा महति-महालया महच्चपरिसा जहा सिवे जाव पडिगया तए णं साव-त्थीए नगरीए सिंघाडग जाव बहुजणो अन्नमन्नस्स जाव परूवेइ-जं णं देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिण-प्पलावी जाव विहरइ, तं मिच्छा, समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ जाव परूवेइ-एवं खलु तस्स गोसालस्स मंखलि-पुत्तस्स मंखलि नामं मंखपिता होत्था, तए णं तस्स मंखलिस्स एवं चेव तं सव्वं भाणियव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, तं णो खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ, गोसाले मंखलिपुत्ते अजिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ, समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिण-सद्दं पगासेमाणे विहरइ। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहु-जणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म आसुरुत्ते जाव मिसि मिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारा-वणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे एवं चावि विहरइ ॥सू० ८॥

छाया—ततः खलु तस्य गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य अन्यदा कदाचित् इमे षड्दिक्चराः अन्तिके प्रादुर्भूताः, ते यथा—शानः, तदेव सर्वं यावद् अजिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, तद् नो खलु गौतम! गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावद्-जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति,

गोशालः खलु मङ्खलिपुत्रः अजिनो जिनप्रलापी यावत्- प्रकाशयन् विहरति। ततः खलु सा महातिमहालया महता च पर्षद् यथा शिवो यावत् प्रतिगता। ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावद् बहुजनः अन्योन्यस्य यावत् प्ररूपयति-यत् खलु देवानुप्रियाः! गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावद् विहरति, तद् मिथ्या, श्रमणो भगवान् महावीरः एवम् आख्याति यावत् प्ररूपयति-एवं खलु तस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य मङ्खलिनाम मंखपिता आसीत्, ततः खलु तस्य मंखलेः, एवमेव तत् सर्वं भणितव्यम् यावद् अजिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, तत् नो खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावद् विहरति, गोशालो मङ्खलिपुत्रोऽजिनो जिनप्रलापी यावद् विहरति, श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी यावद् जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो बहुजनस्य अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य आशुरक्तो यावद् मिषमिषायमाण आतापनाभूमितः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य श्रावस्तीं नगरीं मध्यमध्येन यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापण स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आजीविकसंघसंपरिवृतो-महान्तम् अमर्षं वहन् एवं चापि विहरति ॥ ८ ॥

टीका—पुनरप्याह-'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ इमे छद्दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था' ततः खलु तस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य अन्यदा कदाचित् इमे-वक्ष्यमाणाः षट् दिक्चराः अन्तिके-समीपे प्रादुर्भूताः-उपागताः 'तं जहा साणो तं चेव सव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' ते यथा-शानः १, तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव सर्वं बोध्यम्, यावद्-कलन्दः २, कर्णिकारः ३ अच्छिद्रः ४, अग्निवेश्यायनः ५, गोमा-

---

'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ' इत्यादि।

टीकार्थ—भगवान् कह रहे हैं-'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ इमे छद्दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था' किसी एक दिन उस मंखलिपुत्र गोशाल के पास ये ६ दिशाचर आये। 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं-'साणो तं चेव सव्वं जाव अजिणे

"तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अन्नया कयाइ इमे छद्दिसाचरा अंतियं पाउब्भवित्था" કોઈ એક દિવસે તે મંખલિપુત્ર ગોશાલકની પાસે છ દિશાચરો આવ્યા "तंजहा" તેમનાં નામ આ પ્રમાણે હતાં—"साणो तंचेव सव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ" (૧) શાન, (૨) કલન્દ,

युपुत्रोऽर्जुनः ६। ततः खलु ते षड्दिक्चरा अष्टविधं पूर्वश्रुताङ्गगतं मार्गदशमं नवमं गीतमार्गं दशमं नृत्यमार्गं च स्वैः स्वैः मतिदर्शनैः निर्यूहयन्ति, स्वैः स्वैः मतिदर्शनैः निर्यूह्य गोशालं मङ्खलिपुत्रम् उपतस्थुः, ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तस्य अष्टाङ्गस्य महानिमित्तस्य केनचिद् उपदेशमात्रेण सर्वेषां प्राणानाम्, सर्वेषां भूतानाम्, सर्वेषां जीवानाम्, सर्वेषां सत्त्वानाम् षड् अनतिक्रमणीयानि व्याकरणानि व्याकरोति—तानि यथा—लाभः१, अलाभः२, सुखम् ३, दुःखम् ४, जीवितम् ५, मरणं तथा ६, ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रस्तस्य अष्टाङ्गस्य महानिमित्तस्य केनचिद् उपदेशमात्रेण श्रावस्त्यां नगर्याम् अजिनो भूत्वाऽपि स्वात्मानं जिनप्रलापी, अनर्हन् भूत्वाऽपि अर्हत्प्रलापी, अकेवली सन्नपि केवलि-

---

जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' शान, १, यावत्—कलन्द, कर्णिकार ३, अच्छिद्र ४ अग्निवेश्यायन ५ और गोमायुपुत्र अर्जुन ६, ये छहों दिशाचर पूर्वश्रुताङ्गगत अष्टविध निमित्त को, नौवें गीतमार्ग को और दशवें नृत्य मार्ग को अपनी २ बुद्धि के अनुसार जानते थे। इस प्रकार इन सब विषयों को यथाबुद्धि धारण कर वे मंखलिपुत्र गोशाल के पास आये। मंखलिपुत्र गोशाल ने इस अष्टाङ्ग महानिमित्त के किसी उपदेश में सब प्राणियों के लिये, सब भूतों के लिये सब जीवों के लिये और समस्त सत्त्वों के लिये इन छहों को—लाभ, अलाभ को, सुखदुःख को और जीवित मरण को अनतिक्रमणीय प्रकट किया। इस प्रकार अष्टाङ्ग महानिमित्त के किसी उपदेश मात्र से वह मंखलिपुत्र गोशाल श्रावस्ती नगरी में अजिन होकर भी अपने आपको जिन प्रलापी

---

(૩) કર્ણિકાર, (૪) અચ્છિદ્ર, (૫) અગ્નિવેશ્યાયન અને (૬) ગોમાયુપુત્ર અર્જુન આ છએ દિશાચરો પૂર્વશ્રુતાંગગત આઠ પ્રકારના નિમિત્તોને, નવમા ગીતમાર્ગને અને દસમાં નૃત્યમાર્ગને પોતપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર જાણતા હતા આ સઘળા વિષયોને યથાબુદ્ધિ ધારણ કરનારા તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલક પાસે આવ્યા મંખલિપુત્ર ગોશાલકે આ અષ્ટાંગ મહાનિમિત્તના કોઇ ઉપદેશને આધારે એવું પ્રતિપાદન કર્યું કે લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, જીવિત અને મરણ. આ છ વસ્તુઓ સમસ્ત ભૂતો, સમસ્ત પ્રાણીઓ, સમસ્ત જીવો અને સમસ્ત સત્ત્વોને માટે અનતિક્રમણીય છે. એટલે કે તેમનો અનુભવ અવશ્ય કરવો પડે છે, તેમાં ફેરફાર કરવાને કોઈ સમર્થ નથી આ પ્રકારે અષ્ટાંગ મહાનિમિત્તના કોઇ ઉપદેશમાત્રથી જ તે મંખલિપુત્ર ગોશાલક, શ્રાવસ્તી નગરીમાં, અજિન હોવા છતાં પોતાને જિન કહેવા

प्रलापी, असर्वज्ञः सन्नपि सर्वज्ञप्रलापी, अजिनो भूत्वाऽपि जिनशब्दं प्रकाशयन्–स्वात्मनि अन्वर्थत्वेन भावयन् विहरति–तिष्ठति, 'तं नो खलु गोयमा ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' हे गौतम ! तत्–अथ, खलु–निश्चयेन, गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनः जिनप्रलापी वर्तते, यावत्–नो अर्हन् अर्हत्प्रलापी, नो केवली केवलिप्रलापी, नो वा सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, नापि जिनो भूत्वा जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, अपितु 'गोसालेणं मंखलिपुत्ते अजिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरइ' गोशालः खलु मंखलिपुत्रः अजिनः

बताता हुआ, अर्हन् नहीं होने पर भी अपने आपको अर्हत्प्रलापी बताता हुआ, केवली नहीं होने पर भी अपने आप को केवलिप्रलापी बताता हुआ सर्वज्ञ नहीं होने पर भी अपने आपको सर्वज्ञ मानता हुआ, तथा जिन नहीं होने पर भी अपने में सार्थकरूप से जिन की भावना करता हुआ रहने लगा 'तं नो खलु गोयमा ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे, जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' हे गौतम ! वास्तविक रीति से विचार किया जाय तो मंखलिपुत्र गोशाल जिन नहीं है, वह तो व्यर्थ में अपने आप में जिन का प्रलापी बना हुआ है, यावत् वह अर्हन्त नहीं है, झूठ झूठ अर्हन्त बना फिर रहा है। केवली नहीं है, व्यर्थ में अपने आप में केवली होने का जाल बिछा रहा है। सर्वज्ञ नहीं है व्यर्थ में सर्वज्ञ होने का वह ढिंढोरा पीट रहा है वह जिन नहीं है व्यर्थ में अपने आप में जिन होने का निश्चयरूप से प्रचार कर रहा है। 'गोसालेणं मंखलिपुत्ते अजिणे जिण-

---

લાગ્યો, અર્હંત ન હોવા છતાં પણ પોતાને અર્હંત ગણાવવા લાગ્યો, સર્વજ્ઞ ન હોવા છતાં પણ પોતાને સર્વજ્ઞ રૂપ ગણાવવા લાગ્યો, કેવળી ન હોવા છતાં પણ પોતાને કેવલી રૂપે માનવા લાગ્યો. અને જીન ન હોવા છતાં પણ પોતાની જાતમાં સાર્થક રૂપે જિનભાવ હોવાનું પ્રકટ કરતો વિચરવા લાગ્યો. "तं नो खलु गोयमा ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे, जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ" હે ગૌતમ ! વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરવામાં આવે, તો મંખલિપુત્ર ગોશાલક જિન નથી, તે પોતાની જાતને જિન કહેતો ફરે છે તે વ્યર્થ જ છે, તે અર્હંત પણ નથી, છતાં પોતે અર્હંત હોવાનો ઢોંગ કરતો ફરે છે. તે કેવલી પણ નથી છતાં પણ પોતાને કેવળી મનાવવાની જાળ બિછાવી રહ્યો છે. તે સર્વજ્ઞ પણ નથી છતાં સર્વજ્ઞ હોવાનું જુઠાણું ચલાવી રહ્યો છે, તે જિન પણ નથી છતાં જિન હોવાનો ખોટો પ્રચાર કરી રહ્યો છે. "गोसालेणं मंखलिपुत्ते अजिणे जिणप्पलावी,

सन् स्वात्मानं जिनं प्रलपितुं शीलमस्येति जिनप्रलापी वर्तते, एवं-यावद्-अर्हन् सन्नेव अर्हत्प्रलापी, अकेवली सन्नेव केवलिप्रलापी, असर्वज्ञः सन्नेव सर्वज्ञप्रलापी, अजिनः सन्नेव जिनशब्दं प्रकाशयन्-स्वात्मनि अन्वर्थतया संगमयन्, विहरति-तिष्ठति। एतच्चरित्रं भगवता परिषदि प्ररूपितमिति बोध्यम्, 'तए णं सा महतिमहालया महच्चपरिसा जहा सिवे जाव पडिगया' ततः खलु सा महातिमहालया-अतिविशाला, महती च-अत्यन्तमहत्वशालिनीपर्षद्-यथा शिवराजर्षेश्चरितविषये एकादशशतकस्य नवमोद्देशके प्रतिपादिता तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्या, तथा च सा पर्षद्धर्मकथां श्रुत्वा, वन्दित्वा नमस्यित्वा प्रतिगता, 'तए णं साव-

---

प्पलावी, जाव पगासेमाणे विहरइ' अतः यह निश्चय है कि वह मंखलिपुत्र गोशाल अजिन है, परन्तु अपने में जिन होने का ढोंग रचे हुए है, वह मंखलिपुत्र गोशाल अर्हन्त नहीं है, अपने आप में अर्हन्त होने का ढोंग रचे हुए है, वह केवली नहीं है, अपने आप में केवली होने का ढोंग रचे हुए है। वह असर्वज्ञ है, पर अपने आप में सर्वज्ञ होने का ढोंग रचे हुए है। इसी प्रकार वह जिन नहीं, है अपने आप में जिन होने का ढोंग रचे हुए है। इस प्रकार का यह चरित्र भगवान् ने परिषदा में प्रकट किया। 'तए णं सा महतिमहालया महच्चपरिसा जहा सिवे जाव पडिगया' इसके बाद वह अतिविशाल एवं महत्वशालिनी परिषदा-जैसीकि शिवराजर्षि के चरितविषय में ग्यारहवें शतक के नौवें उद्देशे में प्रतिपादित हुई है वैसी ही उसे यहां पर भी समझनी चाहिये-धर्मकथा को सुनकर प्रभु को वन्दना नमस्कार कर

जाव पगासेमाणे विहरइ" तेथी એ વાત જ ખરી છે કે ગોશાલક મંખલિપુત્ર અજિન છે, પરન્તુ જિન હોવાનો ઢોંગ કરી રહ્યો છે. તે અર્હંત નથી, છતાં પણ અર્હંત હોવાનો ઢોંગ ચલાવી રહ્યો છે. તે કેવળી નથી, તો પણ કેવળી હોવાનું સદંતર જૂઠ ચલાવી રહ્યો છે. તે સર્વજ્ઞ નથી, છતાં પણ સર્વજ્ઞ હોવાના દંભ કરી રહ્યો છે. તે જિનભાવથી યુક્ત ન હોવા છતાં પણ પોતાની જાતને જિનરૂપે પ્રકટ કરવાનો ઢોંગ ચલાવી રહ્યો છે. "तए णं सा महतिमहालया महच्चपरिसा जहा सिवे जाव पडिगया" આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન મહાવીર પ્રભુએ પરિષદમાં પણ પ્રકટ કર્યું ત્યાર બાદ તે અતિવિશાળ અને મહત્વશાલિની પરિષદ ધર્મકથા સાંભળીને તથા મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને વિસર્જિત થઈ ગઈ અગિયારમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશકમાં શિવરાજર્ષિના પ્રકરણમાં પરિષદના વિષયમાં જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ પરિષદનું વર્ણન અહીં પણ કરવું જોઈએ. "तए णं

त्थीए नयरीये सिंघडग जाव बहुजणो अन्नमन्नस्स जाव परूवेइ-' ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावत्-त्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य परस्परं यावत्-एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्याति, भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति च-'जं णं देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी विहरइ तं मिच्छा' भो देवनुप्रियाः ! यत् खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी, यावद् अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो-जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, तत् खलु मिथ्या-असत्यमेव वर्तते, यतोहि-'समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ'-श्रमणो भगवान् महावीरः

विसर्जित हो गई । 'तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव बहुजणो अन्नमन्नस्स जाव परूवेइ' इसके बाद श्रावस्ती नगरी में शृङ्गाटक यावत् त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ एवं पथ इन सब में एकट्ठे हुए अनेक-जनों ने आपस में इस प्रकार कहा-यावत्-भाषण किया, एवं प्ररूपणा की-'जं णं देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी विहरइ, तं मिच्छा' हे देवानुप्रियो ! मंखलिपुत्र गोशाल अपने आपको जो जिन मानकर जिनका प्रलापी बना हुआ है, यावत् अपने आपको अर्हत् मानकर अर्हत् होने का अपने में प्रचार कर रहा है, केवली अपने आप को मानकर जो केवली होने की बात कह रहा है अपने आपको सर्वज्ञ मानकर जो सर्वज्ञ होने का ढिंढोरा पीट रहा है, तथा जिन अपने आपको मानकर जिन शब्द का प्रकाश करता फिर रहा है-सो यह सब कथन उसका बिलकुल असत्य है । 'समणे भगवं महावीरे

सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव बहुजणो अन्नमन्नस्स जाव परूवेइ" त्यार બાદ શ્રાવસ્તી નગરીના શ્રૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ અને પથ, આ સઘળા માર્ગો પર અનેક લોકો એકત્ર થઈને એક બીજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા, ભાષણ કરવા લાગ્યા, પ્રજ્ઞાપના કરવા લાગ્યા અને પ્રરૂપણા કરવા લાગ્યા કે " जं णं देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी विहरइ, तं मिच्छा" હે દેવાનુપ્રિયો ! મંખલિપુત્ર ગોશાલક જે પોતાને જિન માની રહ્યો છે અને પોતે જિન હોવાનો પ્રચાર કરી રહ્યો છે, પોતાને અર્હંત માની રહ્યો છે અને પોતે અર્હંત હોવાનો પ્રચાર કરી રહ્યો છે, પોતાને કેવળી માનીને પોતે કેવળી હોવાની વાત કરી રહ્યો છે, પોતાને સર્વજ્ઞ માનીને પોતે સર્વજ્ઞ હોવાનો પ્રચાર કરી રહ્યો છે, તથા પોતાને જિનભાવ યુક્ત માનીને તેનો પ્રચાર કરી રહ્યો છે, તે બિલકુલ અસત્ય જ

एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, आख्याति, यावद्-भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति च- 'एवं खलु तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखलीनामं मंखपिता होत्था' एवं-वक्ष्यमाणरीत्या खलु निश्चयेन तस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य मंखलीनाम मंखः भिक्षाचरविशेषः, पिता-जनक आसीत्, 'तए णं तस्स मंखलिस्स एवं चेव तं सव्वं भाणियव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' ततः खलु तस्य मङ्खलेः एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव तत्सर्वं भणितव्यम् यावत्-तस्य मङ्खलेः भद्रानामभार्या आसीत्-इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या तद्वक्तव्यतावधिमाह-अजिनो भूत्वा स गोशालः स्वात्मनि जिनशब्दं प्रकाशयन्-अन्वर्थतया संगमयन् विहरति-तिष्ठतीति'तं नो खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ' तत्-तस्मात्कारणात्

एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ' श्रमण भगवान् इस विषय में ऐसा कह रहे हैं यावत्-भाषण कर रहे हैं, प्रज्ञापित कर रहे हैं, और प्ररूपित कर रहे हैं कि 'एवं खलु तस्स गोसालस्स मंखली नामं मंखपिया होत्था' मंखलिपुत्र इस गोशाल का मंखली नाम पिता था। यह मंखली भिक्षाचर विशेष में गिना जाता था। 'तए णं तस्स मंखलीस्स एवं चेव तं सव्वं भाणियव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' इस मंखलि के विषय में पूर्वोक्तरीति से यहां वह सब कथन करना चाहिये। यावत् उस मंखली के भद्रा नामकी भार्या थी। इत्यादि पूर्वोक्त रीति से 'अजिनो भूत्वा स गोशालः! स्वात्मनि जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति' इस पाठ तक जो कथन किया गया है वह सब कथन यहां पर करना चाहिये। 'तं नो खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी, जाव

છે. "समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ" શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મંખલિપુત્ર ગોશાલકના વિષયમાં એવું કહે છે, એવું પ્રતિપાદન કરે છે, એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે, એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે "एवं खलु तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखली नामं मंखपिता होत्था" મંખલિપુત્ર આ ગોશાળાના મંખલિ નામના પિતા હતા તે મંખલિ ભિક્ષાચર વિશેષ રૂપ ગણાતો હતો. "तए णं तस्स मंखलिस्स एवं चेव तं सव्वं भाणियव्वं जाव अजिणे जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ" આ મંખલિના વિષયમાં તથા તેની ભાર્યા ભદ્રના વિષયમાં સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર અહીં પણ પ્રકટ કરવું જોઈએ મંખલિપુત્ર ગોશાલકના વિષયમાં પણ અહીં પૂર્વોકત કથન પ્રકટ કરવું જોઈએ. "अजिनो भूत्वा स गोशालः स्वात्मनि जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति" આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં કહેવું જોઈએ.

नो खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी वर्तते, यावद् नो अर्हन् अर्हत्प्र-लापी, नो केवली, केवलिप्रलापी, नो सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, नो जिनोजिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, अपितु-'गोसाले मंखलिपुत्ते अजिणे जिणप्पलावी जाव विह-रइ'-गोशालः अजिनो जिनप्रलापी, यावद् अनर्हन् अर्हत्प्रलापी, अकेवली केवलि प्रलापी विहरति। वस्तुतस्तु-'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' श्रमणो भगवान् महावीरो जिनः सन् जिनप्रलापी, यावद् अर्हन् भूत्वा अर्हत्प्रलापी, केवली सन् केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सन् सर्वज्ञ-प्रलापी, जिनः सन् जिनशब्दं प्रकाशयन्-आत्मनि अन्वर्थतया संगमयन् विहरति-तिष्ठति। 'तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा

विहरइ' इस कारण मंखलिपुत्र गोशालक जिन नहीं है, केवली अपने आप में जिन होने का प्रलापमात्र करता है। इसी प्रकार वह अर्हन्त नहीं है, केवल अपने आप में अर्हन्त होने का प्रलापमात्र करता है। वह केवली नहीं है, केवल अपने आप में केवली होने का प्रलापमात्र करता है। वह सर्वज्ञ नहीं है, केवल अपने आप में सर्वज्ञ होने का असत्य भाषण करता है। वह जिन नहीं है और अपने आप में जिन की सार्थकता होने की बात व्यर्थ में कहता फिरता है। 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी, जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' वास्तव में तो श्रमण भगवान् महावीर ही जिन हैं और जिन प्रलापी हैं, यावत्-वे ही अर्हन्त और अर्हन्तप्रलापी, केवली और केवलिप्रलापी, सर्वज्ञ और सर्वज्ञप्रलापी हैं, तथा वे ही जिन और जिनशब्द के-अधिकारी

"त नो खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी, जाव विहरइ" તેથી મંખલિપુત્ર ગોશાલક જિન નથી, પરન્તુ પોતે જિન હોવાનો પ્રલાપ માત્ર જ કરે છે, એજ પ્રમાણે તે અહંન્ત પણ નથી, પોતે અહંન્ત હોવાનો પ્રલાપમાત્ર જ કરે છે, તે કેવલી પણ નથી, છતાં પોતે કેવલી હોવાનો પ્રલાપમાત્ર જ કરે છે, તે સર્વજ્ઞ પણ નથી, છતાં પણ પોતે સર્વજ્ઞ હોવાનો પ્રલાપમાત્ર જ કરી રહ્યો છે. તે જિનભાવથી યુકત નથી, છતાં પણ પોતાની જાતમાં જિનની સાર્થકતા હોવાનો ખોટો પ્રચાર કરતો ફરે છે. "समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी, जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ" શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ જિન છે અને જિન શબ્દના અધિકારી છે, અહંન્ત છે અને અહંત શબ્દના સાચા અધિકારી છે, કેવળી છે અને કેવળી પદના ખરા અધિકારી છે, સર્વજ્ઞ છે અને સર્વજ્ઞ કહેવા યોગ્ય છે, જિનભાવ યુકત

निसम्म आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमिओ पच्चोरुहइ' ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रो बहुजनस्य अन्तिकं-समीपे, एतमर्थं पूर्वोक्तं स्वापमान सूचकमर्थं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य, आशुरक्तः, यावद्-अत्यन्तक्रोधेः ध्मायम्-संधुक्षन्, मिषमिषायमाणः दन्तैरोष्ठदशनपूर्वकं मिषमिष शब्दम् अव्यक्त-रूपम् उच्चारयन् आतापनाभूमितः प्रत्यवरोहति-अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ' प्रत्यवरुह्य-अवतीर्य श्रावस्तीं नगरीम् आश्रित्य मध्यमध्येन श्रावस्त्या नगर्या मध्यभागेनेत्यर्थः, यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापण आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि' उपा-

---

हैं। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म, आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ' ज्यों ही मंखलिपुत्र गोशाल ने अनेक मनुष्यों के पास से स्वापमान सूचक इस बात को सुना तब सुनकर और उसे हृदय में धारण कर बहुत ही अधिक क्रोध में भर गया और लाल पीला हो गया। यावत् क्रोध से जलता हुआ, दांतों से अपने अधरोष्ठ को डसता हुआ। मिसमिसाता हुआ, आतापना भूमि से उठा और नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ' नीचे उतर कर वह सावत्थी-नगरी के बीचों बीच से चलकर वहां आया-जहां वह हालाहला कुंभकारापण था। 'उवागच्छित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि' वहां आकर वह हालाहला कुंभकारी के कुंभकारापण

છે અને જિન નામને સા ક કરી રહ્યા છે. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते बहुजणस्स अंतियं एयम सोच्चा, निसम्म, आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ" જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે ઘણા લોકોને મોઢેથી સ્વાપમાન સૂચક આ વાતને સાંભળી, અને તેને હૃદયમાં ધારણ કરી, ત્યારે તેને ખૂબ જ ક્રોધ થયો. તે ક્રોધથી લાલપીળો થઈ ગયો, તેના હોઠને દાંતો નીચે ભીંસીને તથા ક્રોધથી દાંત કચકચાવતો કચકચાવતો તે આતાપનાભૂમિ પરથી નીચે ઉતર્યો. "पच्चोरुहित्ता सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ" નીચે ઉતરીને શ્રાવસ્તી નગરીની વચ્ચોવચ્ચ ચાલતો ચાલતો તે હાલાહલા કુંભારણીના કુંભકારાપણુ (દુકાન અથવા વખાર)માં આવ્યો. "उवागच्छित्ता हालाहलाए

गत्य हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे 'आजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे एवं चा वि विहरइ' आजीविकसंघसंपरिवृतः सन् महान्तम्-अत्यन्तम्, अमर्षम्-ईर्ष्याम् वहन्-धारयन्, एवं चापि-एतादृशो वा भूत्वा विहरति-तिष्ठति ॥ सू० ८ ॥

मूलम्-'तेणं कालेणं, तेणं समए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी आणंदे नामं थेरे पगइभद्दए जाव विणीए छट्ठं छट्ठेणं अणिनिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तए णं से आणंदे थेरे छट्ठ क्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए एवं जहा-गोयमसामी तहेव आपुच्छइ, तहेव जाव उच्चनीय मज्झिम जाव अडमाणे हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंते वीइ-वयइ। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंते णं वीइवयमाणे पासइ, पासित्ता एवं वयासी-एहि ताव आणंदा! इओ एगं महं उव-मियं निसामेहि। तए णं से आणंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तणेव उवागच्छइ। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं एवं वयासी-एवं खलु आणंदा! इतो

में 'अजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे एवं चा वि विहरइ' अनेक आजीविक मतानुयायियों द्वारा परिवृत हो गया और बहुत भारी ईर्षा से भरा हुआ होकर वह वहां बैठ गया ॥ सू० ८ ॥

कुंभकारीए कुंमकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरसिं वहमाणे एवं चावि विहरइ" त्यां આવીને તે હાલાહલા કુંભારણીની કુંભકારાપણમાં કુંભારની દુકાનમાં અનેક આજીવિક મતાનુયાયીઓથી પરિવૃત થઈને-વીંટળાઈને-ખૂબ જ ઈર્ષ્યાયુકત ભાવે, વિરાજમાન થઈ ગયો. ॥સૂ૦૮॥

चिरातीयाए अद्धाए केइ उच्चावगावणिया, अत्थ अत्थी, अत्थलुद्धा, अत्थगवेसी, अत्थकंखिया, अत्थपिवासा अत्थगवेसणयाए णाणाविहविउलपणियभंडमायाए सगडीसागडेणं सुबहुं भत्तपाणं पत्थयणं गहाय एगं महं अगामियं अणोहियं छिन्नावायं दीहमद्धं अडविं अणुप्पविट्ठा। तए णं तेसिं वणियाणं तीसे अगामियाए अणोहियाए छिन्नावायाए दीहमद्धाए अडवीए किंचि देसं अणुप्पत्ताणं समणाणं से पुव्वगहिए उदए अणुपुव्वेणं परिभुंजेमाणे परिभुंजेमाणे, खीणे। तए णं ते वणिया खीणोदगा समाणा तण्हाए परिब्भवमाणा अन्नमन्नं सद्दावेंति सद्दावेत्ता एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव अडवीए किंचि देसं अणुप्पत्ताणं समाणाणं से पुव्वग्गहिए उदए अणुपुव्वेणं परिभुंजेमाणे परिभुंजेमाणे खीणे तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करित्तए तिकट्टु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता, तीसे णं अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेंति। उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणा एगं महं वणसंडं आसादेंति, किण्हं किण्होभासं जाव निकुरंबभूयं पासादीयं जाव पडिरूवं। तस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए, एत्थ णं महेगं वम्मीयं आसादेंति। तस्स णं वम्मिस्स चत्तारि वप्पुओ अब्भुग्गयाओ

अभिनिस्सडाओ तिरियं सुसंपग्गहियाओ अहे पन्नगद्धरूवाओ पन्नगद्धसंठाणे संठियाओ पासादीयाओ जाव पडिरूवाओ। तए णं तं वाणिया हट्ठतुट्ठ० अन्नमन्नं सद्दावेंति, सद्दावेत्ता एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणेहिं इमे वणसंडे आसादिए किण्हे किण्होभासे, इमस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झ-देसभाए इमे वम्मीए आसादिए, इमस्स णं वम्मीयस्स चत्तारि वप्पाओ अब्भुग्गयाओ जाव पडिरूवाओ, तं सेयं खलु देवाणु-प्पिया! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिंदित्तए अवि-याइं ओरालं उदगरयणं अस्सादेस्सामो। तए णं ते वाणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता तस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिंदंति, ते णं तत्थ अच्छं पत्थं जच्चं तणुयं फालियवन्नाभं ओरालं उदगरयणं आसादेंति। तए णं ते वणिया हट्ठतुट्ठ० पाणियं पिबंति, पिबेत्ता वाहणाइं पज्जेंति, पज्जेत्ता भायणाइं भरेंति, भरेत्ता दोच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हेहिं इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिण्णाए ओराले उदगरयणं आसाइए, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए अवियाइं एत्थ ओरालं सुवन्नरयणं आसाएस्सामो। तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता तस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदंति, ते णं तत्थ अच्छं जच्चं

तावणिज्जं महत्थं महग्धं महरिहं ओरालं सुवन्नरयणं आसादेति। तए णं ते वणिया हट्टतुट्ठ० भायणाइं भरेंति, भरित्ता पवहणाइं भरेंति, भरित्ता तच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे आसादिए, दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवन्नरयणे आसाइए, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए, अवियाइं एत्थ ओरालं मणिरयणं आसाएस्सामो। तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता तस्स वम्मीयस्स तच्चं पि वप्पिं भिंदंति, ते णं तत्थ विमलं निम्मलं नित्तलं निक्कलं महत्थं महग्धं महरिहं ओरालं मणिरयणं आसादेंति। तए णं ते वणिया हट्टतुट्ठ० भायणाइं भरेंति भरेत्ता, पवहणाइं भरेंति, भरेत्ता चउत्थंपि अन्नमन्नं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे आसाइए दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवण्णरयणे आसाइए तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स चउत्थं पि वप्पिं भिंदित्तए, अवियाइं उत्तमं महग्धं महरिहं ओरालं वइररयणं आसाएस्सामो। तए णं तेसिं वणियाणं एगे वणिए हियकामए सुहकामए पत्थकामए आणुकंपिए, निस्सेयसिए हियसुहनिस्सेयसकामए ते वणिए एवं

वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे जाव तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए, तं होउ अलाहिपज्जत्तं एसा चउत्थी वप्पा मा भिज्जइ, चउत्थीणे वप्पा सउवसग्गा यावि होत्था। तए णं ते वणिया तस्स वणियस्स हियकामगस्स सुहकाम जाव हियसुहनिस्सेयसकामगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहंति, जाव नो रोयंति, एयमट्ठं असद्दहमाणा जाव अरोएमाणा तस्स वम्मीयस्स चउत्थंपि वप्पिं भिंदंति, तेणं तत्थ उग्गविसं चंडविसं घोरविसं महाविसं अतिकायमहाकायं मसिमूसाकालगयं नयणविसरोसपुन्नं अंजणपुंजनिगरप्पगासं रत्तच्छं जमलजुयलचंचलचलंतजीहं धरणियलवेणियभूयं उक्कडफुडकुडिलजडुलकक्खडवियडफडाडोवकरणदच्छं लोहागरधम्ममाणधमधमेंतघोसं अणागलियचंडं तिव्वरोसं समुहिं तुरियं चवलं धमंतं दिट्ठिविसं सप्पं संघट्टेंति। तए णं से दिट्ठिविसे सप्पे तेहिं वणिएहिं संघट्टिए समाणे आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे सणियं उट्ठेइ, उट्ठेत्ता सरसरसरस्स वम्मीयस्स सिहरतलं दुरूहेइ दुरूहेत्ता आइच्चं णिज्झाइ, णिज्झेत्ता ते वणिये अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोएइ। तए णं ते वणिया तेणं दिट्ठिविसेणं सप्पेणं अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोइया समाणा खिप्पामेव सभंडमत्तोवगरणया एगाहच्चं

कूडाहच्चं भासरासीकया यावि होत्था। तत्थ णं जे से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव हियसुहनिस्सेयसकामए से णं अणुकंपियाए देवयाए सभंडमत्तोवगरणमायाए नियगं नगरं साहिए। एवामेव आणंदा तव वि धम्मायरिएणं धम्मोवएसएणं समणे णं नायपुत्तेणं ओराले परियाए आसाइए ओराला कित्तिवन्नसद्दसिलोगा सदेवमणुयासुरे लोए पुवंति, गुवंति, थुवंति, इति, खलु समणे भगवं महावीरे इति खलु समणे भगवं महावीरे, तं जइ मे से अज्ज किंचि वि वयइ, तो णं तवेणं तेए णं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेमि, जहा वा वालेणं ते वणिया, तुमं च णं आणंदा! सारक्खामि, संगोवामि, जहा वा से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव निस्सेयसकामए अणुकंपियाए देवयाए सभंडमत्तोवगरणमायाए जाव साहिए, तं गच्छ णं तुमं आणंदा! तव धम्मायरियस्स धम्मोवएसगस्स समणस्स नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि। तए णं से आणंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे भीए जाव संजायभए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतियाओ हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, सिग्धं तुरियं सावत्थिं नयरिं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करेत्ता वंदइ नमं-

सइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते! छट्ठक्खमणपारणगंसि तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे सावत्थीए नयरीये उच्चनीय जाव अडमाणे हालाहलाए कुम्भकारीए जाव वीयीवयामि। तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं हालाहलाए जाव पासित्ता एवं वयासी-एहि ताव आणंदा! इओ एगं महं उवमियं निसामेहि। तए णं अहं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छामि, तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी-एवं खलु आणंदा! इओ इओ चिरातीयाए अद्धाए केइ उच्चावयावणिया एवं तंचेव जाव सव्वं निरवसेसं भाणियव्वं जाव नियगं नयरं साहिए तं गच्छ णं तुमं आणंदा! धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स जाव परिकहेहि॥सू.९॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी आनन्दो नाम स्थविरः प्रकृतिभद्रको यावद् विनीतः षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपःकर्मणा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति। ततः खलु स आनन्दः स्थविरः षष्ठक्षमणपारणके प्रथमायां पौरुष्याम् एवं यथा गौतम स्वामी तथैव आपृच्छति, यावद् उच्चनीचमध्यमानि यावद् अटन् हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य अदूरसामन्ते व्यतिव्रजति। ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः आनन्दं स्थविरं हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य अदूरसामन्तेन व्यतिव्रजन्तं पश्यति, दृष्ट्वा एवम् अवादीत्-एहि तावद् आनन्द! इतः, एकं महद् औपम्यं निशामय ततः खलु स आनन्दः स्थविरो गोशालेन मंखलिपुत्रेण एवमुक्तः सन् यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणः यत्रैव गोशालो मङ्खलिपुत्रः तत्रैवोपागच्छति। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः आनन्दं स्थविरम् एवमवादीत्, एवं खलु आनन्द! इतः चिरातीतायाम् अद्धायाम् केचिद् उच्चावचाः वणिजः अर्थार्थिनः, अर्थलुब्धाः, अर्थगवेषिणः, अर्थकाङ्क्षिणः,

अर्थपिपासवः, अर्थगवेषणार्थतायै नानाविधविपुलपणितभाण्डमादाय शकटी-शाकटेन सुबहुभक्तपानं पथ्यदनं गृहीत्वा एकाम् महतीम् अग्रामिकाम्-अनोधिकाम्, छिन्नापाताम्, दीर्घाध्वनीम् अटवीम् अनुप्रविष्टाः ततः खलु तेषां वणिजां तस्याम् अग्रामिकायाम्, अनोधिकायाम् छिन्नापातायाम्, दीर्घाध्वन्याम् अटव्यां कश्चिद्देशम् अनुप्राप्तानां सतां तत्पूर्वगृहीतम् उदकम् आनुपूर्व्येण परिभुज्यमानं क्षीणम्, ततः खलु ते वणिजः क्षीणोदकाः सन्तस्तृषया परिभूयमानाः अन्योन्यं शब्दयन्ति, शब्दयित्वा एवमवादिषुः-एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माकम् अस्याम् अग्रामिकायां यावद् अटव्यां किञ्चिद्देशम् अनुप्राप्तानां सताम् तत्पूर्वगृहीतम् उदकम् आनुपूर्व्येण परिभुज्यमानं परिभुज्यमानं क्षीणम्, तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः! अस्माकम् अस्याम् अग्रामिकायां यावद् अटव्याम् उदकस्य सर्वतः समन्ताद् मार्गणगवेषणं कर्तुमिति कृत्वा अन्योन्यस्य अन्तिके एतमर्थम् प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य तस्यां खलु अग्रामिकायां यावत् अटव्याम् उदकस्य सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं कुर्वन्ति, उदकस्य सर्वतः समन्ताद् मार्गणगवेषणं कुर्वन्तः, एकं महद् वनखण्डम् आसादयन्ति कृष्णं कृष्णावभासं यावद् निकुरम्बभूतं प्रासादीयं यावत्प्रतिरूपम्, तस्य खलु वनखण्डस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र खलु महान्तमेकं वल्मीकम् आसादयन्ति, तस्य खलु वल्मीकस्य चत्वारो वप्राः अभ्युद्गताः, अभिनिःसृटाः तिर्यक् सुसंप्रगृहीताः अधः पन्नगार्द्धरूपाः, पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः प्रासादीयाः यावत् प्रतिरूपाः, ततः खलु ते वणिजो हृष्टतुष्टाः अन्योन्यम् शब्दयन्ति, शब्दयित्वा एवम् अवादिषुः-एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माभिः अस्याम् अग्रामिकायां यावत् सर्वतः समन्ताद् मार्गणगवेषणं कुर्वद्भिरिदं वनखण्डम् आसादितम्, कृष्णं कृष्णावभासम्, एतस्य खलु वनखण्डस्य बहुमध्यदेशभागे इदं वल्मीकम् असादितम्, अस्य खलु वल्मीकस्य चत्वारो वप्रा अभ्युद्गताः यावत् प्रतिरूपाः, तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः! अस्माकमस्य वल्मीकस्य प्रथमं वप्रं भेत्तुम्, अपि चापि यस्माद् उदारम् उदकरत्नम् आसादयिष्यामः। ततः खलु ते वणिजः अन्योन्यस्य अन्तिकम् एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति, अन्योन्यस्य अन्तिकम् एतमर्थं प्रतिश्रुत्य तस्य वल्मीकस्य प्रथमं वप्रं भिन्दन्ति, ते खलु तत्र अच्छं पथ्यम् जात्यम्, तनुकम् स्फटिकवर्णाभम्, उदारम् उदकरत्नम् आसादयन्ति, ततः खलु ते वणिजो हृष्टतुष्टाः, पानीयम् पिबन्ति, पीत्वा वाहनानि पाययन्ति, पाययित्वा भाजनानि भरन्ति, भृत्वा द्वितीयमपि अन्योन्यम् एवम् अवादिषुः-एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माभिः अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे भिन्ने उदारम् उदकरत्नम् आसादितम्, तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः! अस्माकम् अस्य वल्मी-

कस्य द्वितीयमपि वप्रं भेत्तुम्, अपि चापि यस्मात् अत्र उदारं सुवर्णरत्नम् असादयिष्यामः। ततः खलु ते वणिजः अन्योन्यस्य अन्तिकम् एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य तस्य वल्मीकस्य द्वितीयमपि वप्रं भिन्दन्ति, ते खलु तत्र अच्छम् जात्यम् तपनीयम् महार्थम् महार्घम् महार्हम् उदारम् सुवर्णरत्नम् आसादयन्ति, ततः खलु ते वणिजः हृष्टतुष्टाः भाजनानि भरन्ति, भाजनानि भृत्वा प्रवहणानि भरन्ति, प्रवहणानि भृत्वा तृतीयमपि अन्योन्यम् एवम् अवादिषुः-एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माभिः अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे भिन्ने, उदारम् उदकरत्नम् आसादितम्, द्वितीयवप्रे भिन्ने उदारम् सुवर्णरत्नम् आसादितम्, तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः अस्माकम् अस्य वल्मीकस्य तृतीयमपि वप्रं भेत्तुम्, अपि चापि यस्मात् अत्र उदारम् मणिरत्नम् आसादयिष्यामः, ततः खलु ते वणिजः अन्योन्यस्य अन्तिकम् एतमर्थम् प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य तस्य वल्मीकस्य तृतीयमपि वप्रं भिन्दन्ति, ते खलु तत्र विमलं निर्मलम् निस्तलम् निष्कलम् महार्थम्, महार्घम्, महार्हम्, उदारम् मणिरत्नम् आसादयन्ति। ततः खलु ते वणिजो हृष्टतुष्टाः भाजनानि भरन्ति, भृत्वा प्रवहणानि भरन्ति भृत्वा चतुर्थमपि अन्योन्यम् एवम् अवादिषुः-एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माभिः अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे भिन्ने उदारम् उदकरत्नम् आसादितम्, द्वितीये वप्रे भिन्ने उदारम् सुवर्णरत्नम् आसादितम्, तृतीये वप्रे भिन्ने उदारम् मणिरत्नम् आसादितम्, तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः! अस्माकम् अस्य वल्मीकस्य चतुर्थमपि वप्रं भेत्तुम्, अपि चापि यस्मात् उत्तमं महार्घम् महार्हम् उदारम् वज्ररत्नम् आसादयिष्यामः। ततः खलु तेषां वणिजाम् एको वणिक् हितकामकः, सुखकामकः, पथ्यकामकः, आनुकम्पिकः, नैश्रेयसिकः, हितसुखनिःश्रेयसकामकस्तान् वणिजः एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माभिः अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे भिन्ने उदारम् उदकरत्नं यावत् तृतीये वप्रे भिन्ने उदारम् मणिरत्नम् आसादितम्, तद् भवतु अलं पर्याप्तम्, एतत् चतुर्थं वप्रं मा भिन्दन्तु, चतुर्थं नो (नोऽस्माकम्) वप्रं सोपसर्गं चापि भवेत्। ततः खलु ते वणिजस्तस्य वणिजो हितकामकस्य सुखकामकस्य यावत्-हितसुखनिःश्रेयसकामकस्य एवम् आख्यायतो यावत् प्ररूपयतः एतमर्थम् नो श्रद्दधति यावद् नो रोचयन्ति, एतमर्थम् अश्रद्दधतो यावद् अरोचयन्तस्तस्य वल्मीकस्य चतुर्थमपि वप्रं भिन्दन्ति, ते खलु तत्र उग्रविषम्, चण्डविषम्, घोरविषम्, महाविषम्, अतिकायमहाकायम् मषीमूषाकालकम्, नयनविषरोषपूर्णम् अञ्जनपुञ्जनिकरप्रकाशम्, रक्ताक्षम्, यमलयुगलचञ्चलचलज्जिह्वम् धरणीतलवेणिकभूतम् उत्कटस्फुटकुटिलजटुलकर्कशविकटकटाटोपकरणदक्षम्, लोहाकरध्मायमानधमधमायमान-

घोषम् अनाकलितचण्डतीव्ररोषम् श्वमुखम् त्वरितं चपलं धमन्तं दृष्टिविषं सर्पं संघट्टयन्ति। ततः खलु स दृष्टिविषः सर्पस्तैर्वणिग्भिः संघटितः सन् आशुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणः शनैः शनैः उत्तिष्ठति, उत्थाय सरसरसरस्य वल्मीकस्य शिखरतलमारोहति, शिखरतलमारुह्य आदित्यं निध्यायति, आदित्यं निध्याय तान् वणिजः अनिमेषया दृष्ट्या सर्वतः समन्तात् समभिलोकयति। ततः खलु ते वणिजस्तेन दृष्टिविषेण सर्पेण अनिमेषया दृष्ट्या सर्वतः समन्तात् समभिलोकिताः सन्तः क्षिप्रमेव सभाण्डमात्रोपकरणकाः एकाहत्यम् कूटाहत्यम् भस्मराशीकृताश्चाप्यभवन्। तत्र खलु योऽसौ वणिक् तेषां वणिजाम् हितकामको यावत् हितसुखनिःश्रेयसकामकः, स खलु आनुकम्पिकया देवतया सभाण्डमात्रोपकरणमादाय निजकं नगरं साधितः। एवमेव आनन्द! तवापि धर्माचार्येण धर्मोपदेशकेन श्रमणेन ज्ञातपुत्रेण उदारः पर्यायः, आसादितः, उदारः कीर्तिवर्णशब्दश्लोकाः सदेवमनुष्यासुरे लोके प्लव्यन्ते, गुप्यन्ते, स्तूयन्ते, इति खलु श्रमणो भगवान् महावीरः इति खलु श्रमणो भगवान् महावीरः, तद् यदि मम स अद्य किञ्चिदपि वदति तदा खलु तपसा तेजसा एकाहत्यम् कूटाहत्यम् भस्मराशिं करोमि, यथैव व्यालेन ते वणिजः। त्वाञ्च खलु आनन्द! संरक्षामि, संगोपयामि, यथा वा स वणिग् तेषां वणिजाम् हितकामको यावत् निःश्रेयसकामकः, अनुकम्पिकया देवतया सभाण्डमात्रोपकरणो यावत् साधितः, तत् गच्छ खलु त्वम् आनन्द! तव धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्य एनमर्थम् परिकथय। ततः खलु स आनन्दः स्थविरो गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण एवमुक्तः सन् भीतो यावत् संजातभयः, गोशालकस्य मङ्खलिपुत्रस्य अन्तिकात् हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणात्-प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य शीघ्रं त्वरितम्, श्रावस्तीं नगरीम् मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव कोष्ठकं चैत्यम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरम् त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु अहं भदन्त! षष्ठक्षपणपारणके युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् श्रावस्त्या नगर्याः उच्चनीच यावद् अटन् हालाहलायाः कुम्भकार्याः यावद् व्यतिव्रजामि, ततः खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रो मां हालाहलाया यावद् दृष्ट्वा एवम् अवादीत्-एहि तावद् आनन्द! इतः एकं महद् औपम्यम् निशामय, ततः खलु अहं गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण एवमुक्तः सन् यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणः यत्रैव गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तत्रैव उपागच्छामि, ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो माम् एवमवादीत एवं खलु आनन्द! इतश्चिरातीतायाम् अद्धा-

याम् , केऽपि उच्चावचाः वाणिजः, एवं तदेव यावत् सर्वं निरवशेषं भणितव्यम् यावत् निजकं नगरं साधितः, तद् गच्छ खलु त्वम् आनन्द ! धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य यावत् परिकथय ॥ सू० ९ ॥

टीका—पुनरप्याह-'तेणं कालेणं' इत्यादि । 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी आणंदे नामं थेरे पगइभद्दए जाव विणीए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी आनन्दो नाम स्थविरः प्रकृतिभद्रकः-प्रकृत्या स्वभावेन भद्रकः-श्रेष्ठः प्रकृतिभद्रकः-यावत्-प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः, मृदुमार्दवसम्पन्नः आलीनो भद्रको विनीतः-विनयसम्पन्नः, षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन-निरन्तरेण, तपःकर्मणा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्-वासयन् , विहरति-तिष्ठति, 'तए णं से आणंदे

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स' इत्यादि ।

टीकार्थ—भगवान् ने पुनः कहा-'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी आणंदे नामं थेरे पगइभद्दए जाव विणीए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' उस काल और उस समय में श्रमण भगवान् महावीर के अन्तेवासी आनन्द नामके एक स्थविर थे । यह प्रकृति से-स्वभाव से भद्र थे यावत् प्रकृति से उपशान्त थे। इनकी क्रोध, मान, माया और लोभ ये चारों कषायें बहुत मन्द हो गई थीं, मृदु एवं मार्दव गुण से ये संपन्न थे आलीन थे, भद्रक थे, और विनय युक्त थे। ये निरन्तर षष्ठ षष्ठ तपस्या द्वारा संयम और तप द्वारा अपनी आत्मशोधना में लगे रहते थे। 'तए णं आणंदे

"तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ગોશાલકની વાત આગળ ચાલે છે. "तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी आणंदे नामं थेरे पगइभद्दए जाव विणीए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" તે કાળે અને તે સમયે, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના એક અન્તેવાસી આનંદ નામના એક સ્થવિર હતા. તેઓ ભદ્રિક સ્વભાવવાળા, અને ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળા હતા તેમના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ કષાયો અત્યંત પાતળા પડી ગયા હતા, તેઓ મૃદુ અને માર્દવ ગુણુથી સંપન્ન હતા, આલીન હતા, સરળ સ્વભાવના અને વિનીત હતા તેઓ નિરંતર છટ્ઠને પારણે છટ્ઠની તપસ્યા દ્વારા અને સંયમ અને તપ દ્વારા પોતાના આત્માની

थेरे छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए एवं जहा गोयमसामी तहेव आपुच्छइ' ततः खलु स आनन्दः स्थविरः षष्ठक्षपणपारणके दिवसे प्रथमायां पौरुष्यां द्वितीयशतकस्य पञ्चमोद्देशके एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा गौतमस्वामी आज्ञाग्रहणार्थम् आपृच्छते तथैव आज्ञाग्रहणार्थम् आपृच्छते, 'तहेव जाव उच्चनीयमज्झिम-जाव अडमाणे हालाहलाए कुम्भकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंते वीइवयइ' तथैव-पूर्वोक्तगौतमस्वामिवदेव यावत्-उच्चनीचमध्यमानि यावत्-कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन्-पर्यटन्-पर्यटन् हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य अदूरसामन्ते-नातिदूरमत्यासन्ने व्यतिव्रजति-गच्छति, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं हालाहलाए कुंभकारीए भकारावणस्स अदूरसामंतेणं वीइवयमाणं पासइ, पासित्ता एवं वयासी' ततः खलु स गोशालो मङ्खलि-

---

थेरे छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए एवं जहा गोयमस्वामी तहेव आपुच्छइ' इन आनन्द स्थविर ने छट्ठ छट्ठ पारणा के दिन प्रथम पौरुषी में द्वितीयशतक के पञ्चमोद्देशक में पूर्वोक्त रीति के अनुसार जैसा गौतमस्वामी ने आज्ञाप्राप्ति के निमित्त पूछा है उसी प्रकार से आज्ञा प्राप्त करने के लिये प्रभु से पूछा-'तहेव जाव उच्चनीयमज्झिम जावभडमाणे हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंते वीइवयइ' आज्ञा प्राप्तकर वे गौतमस्वामी के जैसा ही यावत्-उच्च, नीच-मध्यम-कुलों के घरसमूहों की भिक्षाचर्या करते २ हालाहला कुंभकारी के कुंभकारापण के पास से-न अतिदूर से और न अति समीप से होकर निकले। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंतेणं वीइवयमाणं पासइ,

---

શુદ્ધિ કર્યા કરતા હતા. "तए णं से आणंदे थेरे छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए एवं जहा गोयमसामी तहेव आपुच्छइ" આ આનંદ સ્થવિરે છઠના પારણાને દિવસે પ્રથમ પૌરુષીમાં (પહોરે), બીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં ગૌતમ સ્વામીએ આજ્ઞાપ્રાપ્તિને માટે જે પ્રકારે પ્રભુને પૂછયું હતું; એજ પ્રકારે પ્રભુની આજ્ઞા માગી. "तहेव जाव उच्चनीयमज्झिम जाव अडमाणे हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंते वीइवयइ" ભિક્ષાચર્યા માટે નીકળવાની અનુજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી, તેઓ ગૌતમ સ્વામીની જેમ ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોના ઘરસમૂહમાં ભિક્ષાચર્યા કરતાં કરતાં હાલાહલા કુંભારણીના કુંભકરાપણની-દુકાનની પાસે થઈને-અધિક દૂર પણ નહીં અને અતિ સમીપ પણ નહીં એવા માર્ગે પરથી-નીકળ્યા. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स अदूरसामंतेणं वीइवय-

पुनः आनन्दं स्थविरं हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य अदूरसामन्तेन-देशेन व्यतिव्रजन्तं-गच्छन्तम् पश्यति, दृष्ट्वा एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एहि ताव आणंदा ! इओ एगं महं उवमियं निसामेहि' भो आनन्द ! स्थविर ! एहि-आगच्छ तावदिति वाक्यालंकारे, इतः-अत्र एकं महत् विशिष्टम् महत्त्वपूर्णं मम औपम्यम्-उपमा एव औपम्यम्-दृष्टान्तम्, निशामय-शृणु त्वम्, 'तए णं से आणंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुम्भकारावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स आनन्दः स्थविरो गोशालेन मंखलिपुत्रेण एवं-पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणः यत्रैव गोशालो मंखलिपुत्रश्च आसीत्, तत्रैव उपागच्छति । 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं एवं वयासी'-ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः आनन्दं स्थविरम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवा-

---

पासित्ता एवं वयासी' हालाहलाकुंभकारिणी के कुंभकारापण के पास से जाते हुए आनन्द स्थविर को देखकर मंखलिपुत्र गोशाल ने उनसे इस प्रकार कहा 'एहि ताव आणंदा ! इओ एगं महं उवमियं निसामेहि' हे आनंद इधर आओ ! यहां 'ताव' यह पद वाक्यालङ्कार में प्रयुक्त हुआ है । और मेरे एक महत्त्वपूर्ण औपम्य-दृष्टान्त को सुनो । 'तए णं से आनंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ' तब आनन्द स्थविर मंखलिपुत्र गोशाल से इस प्रकार से बुलाये जाने पर जहां हालाहला कुंभकारिणी का कुंभकारापण था और जहां वह मंखलिपुत्र गोशाल था वहां पर गये । 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आणंदं थेरं एवं वयासी' मंखलि-

---

माणं पासइ, पासित्ता एवं वयासी" હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણુની પાસે થઈને જતાં આનંદ સ્થવિરને જોઈને મંખલિપુત્ર ગોશાલકે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एहि ताव आणंदा ! इओ एगं महं उवमियं निसामेहि" હે આનંદ ! અહીં આવો, અને હું જે એક મહત્ત્વપૂર્ણ ઔપમ્ય (દૃષ્ટાન્ત) સંભળાવું, તે સાંભળો (અહીં "ताव" પદ વાકયાલંકાર રૂપે પ્રયુકત થયું છે.) "तए णं से आनंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ" જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલક દ્વારા આ પ્રમાણે બોલાવવામાં આવ્યા, ત્યારે આનંદ સ્થવિર હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણુમાં જ્યાં મંખલિપુત્ર ગોશાલક રહેતો હતો, ત્યાં ગયા. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते

दीत् । 'एवं खलु आणंदा ! इओ चिराईयाए अद्धाए केइ उच्चावगा वणिया' भो आनन्द स्थविर ! एवं खलु निश्चयेन इतः पूर्वं चिरातीतायां—चिरव्यतिक्रान्तायाम् अद्धायाम् चिरातीते काले, केऽपि उच्चावचाः—उत्तमानुत्तमाः नानाप्रकाराः वणिजः 'अत्थ अत्थी, अत्थलुद्धा, अत्थगवेसी, अत्थकंखिया, अत्थपिवासा अत्थगवेसणयाए णाणाविहविउलपणियभंडमायाए सगडीसागडेणं सुबहुं भत्तपाणं पत्थयणं गहाय' अर्थार्थिनः—धनार्थिनः—अर्थप्रयोजनाः, अर्थलुब्धाः अर्थलोभिनः अर्थगवेषिणः—अर्थान्वेषिणः, अर्थाकाङ्क्षिणः अर्थेच्छवः, अर्थे प्राप्तेऽपि अविच्छिन्नेच्छवः, अर्थपिपासवः—अर्थतृष्णाशालिनः अप्राप्तार्थविषयकतृष्णावन्तः अर्थगवेषणायै—अर्थान्वेषणार्थम् अर्थोपार्जनार्थमित्यर्थः, नानाविधविपुलपणितभाण्डमात्राः—पणितं व्यवहरणम् तदर्थं भाण्डमात्रं येषां ते तथाविधाः, अथवा पणितं

पुत्र गोशाल ने तब उनसे ऐसा कहा—'एवं खलु आणंदा ! इओ चिराईयाए अद्धाए केई उच्चावगा वणिया' खलु पद यहां निश्चय अर्थ का वाचक है । चिरातीत—पूर्व काल में हे आनन्द ! कितने उच्चावगा उत्तम अनुत्तम नाना प्रकार के वणिक् 'अत्थ अत्थी, अत्थलद्धा अत्थगवेसी, अत्थकंखिया, अत्थपिवासा, अत्थगवेसणयाए णाणाविह विउलपणियभंडमायाए सगडीसागडेणं सुबहं भत्तपाणं पत्थयणं गहाय' जो कि धन के अर्थी थे, धन के प्रयोजनवाले थे, अर्थ के लुब्धक—लोभी थे, अर्थ के गवेषी अन्वेषी थे, अर्थ के इच्छुक थे अर्थ प्राप्त होने पर भी निरन्तर उसके अविच्छिन्न होने की इच्छावाले थे, अर्थ के पिपासु तृष्णाशाली थे, अप्राप्त अर्थ विषयक तृष्णावाले थे, अर्थोपार्जन के लिये नाना प्रकार के भाण्डमात्र को पणित—वेंचने के अभिप्राय

आणंदं थेरं एवं वयासी " त्यारे मंखलिपुत्र गोशालके आनंद स्थविरने आ प्रमाणे कह्युं—" एवं खलु आणंदा ! इओ चिराईयाए अद्धाए केई उच्चावगा वणिया " (अहीं ' खलु ' पद निश्चयार्थ वाचक छे) हे आनंद ! चिरातीत काळमां (घणा लांबा समय पहेलां) उच्चावगा—उत्तम अनुत्तम विविध प्रकारना—वणिको " अत्थ अत्थि, अत्थलद्धा, अत्थगवेसी, अत्थकंखिया, अत्थपिवासा, अत्थगवेसणयाए णाणाविहविउलपणियभंडमायाए सगडीसागडेणं सुवहं भत्तपाणं पत्थणं गहाय " जेओ धन प्राप्त करवानी अभिलाषावाळा हता, धनना प्रयोजनवाळा हता, धनना लोभी हता, धननी गवेषणा करनारा हता, धननी लालसावाळा हता, धननी पिपासा—तृष्णावाळा हता, धन प्राप्त थवा छतां पण ते अविच्छिन्न रहे एवी इच्छावाळा हता, अप्राप्त अर्थविषयक तृष्णावाळा हता, तेओ विविध प्रकारना भांडमात्रने (वासणोने)

क्रयाणकं तद्रूपं भाण्डमात्रं येषां ते तथाविधाः सन्तः, शकटीशाकटेन-शकटयः- गन्त्रिकाः, शकटानाम्-गन्त्रिविशेषाणां समूहः शाकटम् ततः समाहारद्वन्द्वे सति शकटीशाकटं तेन, सुबहु-पर्याप्तम्, भक्तपानम्-आहारजलरूपम् पथ्यदनम् पाथेयं गृहीत्वा, एगं महं अगामियं अणोहियं छिन्नावायं दीहमद्धं अडविं अणुप्पविट्ठा' एकां महतीम् अत्यन्तविस्तृताम्, अग्रामिकाम्-ग्रामवर्जिताम्, अनोधिकाम्-जलौघरहिताम्, छिन्नापाताम्-व्यवच्छिन्नसार्थघोषाद्यापाताम् वसति रहितां दीर्घाध्वनीं-दीर्घमार्गीम् अटवीम् अनुप्रविष्टाः, 'तए णं तेसिं वणियाणं तीसे अगामियाए अणोहियाए, छिन्नावायाए, दीहमद्धाए अडवीए किंचिदेसं अणुप्पत्ताणं समाणाणं से पुव्वगहिए उदए अणुपुव्वेणं परिभुंजेमाणे परिभुंजेमाणे खीणे' ततः खलु तेषां वणिजां तस्याम् अग्रामिकायाम्-अनौघिकायाम्-जलौघ- रहितायाम्, छिन्नापातायाम्, दीर्घमार्गायाम्, अटव्याम् कञ्चिद्देशम् अनुप्राप्ता- नाम्-गतानाम्, सताम् तत् पूर्वगृहीतम् उदकम् आनुपूर्व्येण-अनुक्रमेण, परि-

से युक्त होकर अथवा पणित-क्रयाणकरूप भाण्डमात्र को लेकर उसे गाड़ी एवं विशेष गाडियों के समूह में भरकर और साथ में पर्याप्त भक्तपान एवं कलेवा भरकर 'एगं महं अगामियं अणोहियं, छिन्नावायं, दीहमद्धं अडविं अणुप्पविट्ठा' चले और चलते २ वे सब एक बड़ी भारी ग्रामशून्य, जलरहित, एवं सार्थ तथा घोषा आदि के सम्बन्ध से सर्वथा रहित ऐसी एक-बडी भारी अटवी में प्रविष्ट हुए-पहुँचे। इस अटवी का मार्ग बहुत भारी लम्बा था। 'तए णं तेसिं वणियाणं तीसे अगामियाए अणोहियाए छिन्नावायाए दीहमद्धाए अडवीए किंचिदेसं अणुप्पत्ताणं समणाणं से पुव्वगहिए उदए आणुपुव्वेणं परिभुंजमाणे २ खीणे' उस ग्रामशून्य, जलरहित, सार्थादिक के सम्बन्ध से सर्वथा रहित तथा दीर्घरास्तावाली उस अटवी के कुछ ही भाग को ज्यों ही उन वणिकों ने पार किया कि इतने में

વેચવાને માટે ગાડાં અને ગાડીઓનાં સમૂહમાં ભરીને તથા પોતાની સાથે વિપુલ ખાદ્ય અને પેય સામગ્રી લઈને, "एगं महं अगामियं, अणोहियं, छिन्नावायं, दीहमद्धं अडविं अणुप्पविट्ठा" ચાલી નીકળ્યા ચાલતાં ચાલતાં તેઓ એક ઘણી મોટી, ગ્રામરહિત, જલરહિત, સાર્થરહિત (વેપા- રીઓના કાફલાથીરહિત) નિર્જન અટવીમાં આવી પહોંચ્યા તે અટવીનો માર્ગ ઘણો જ લાંબો હતો. "तए णं तेसिं वाणियाणं तीसे अगामियाए अणोहियाए छिन्नावायाए, दीहमद्धाए अडवीए किंचिदेसं अणुप्पत्ताणं समणाणं से पुव्वगहिए उदए आणुपुव्वेणं परिभुंजमाणे२ खीणे" તે ગ્રામશૂન્ય, જલવિહીન, સાર્થવાહ આદિના સંબંધથી સર્વથા રહિત તથા દીર્ઘ રસ્તાવાળી અટવીનો કેટલોક ભાગ પાર કર્યા પછી તેમની સાથે લાવવામાં આવેલું પાણી ક્રમશઃ પીતાં

भुज्यमानं परिभुज्यमानम् पौनः पुन्येन पीयमानं सत् क्षीणं-समाप्तम् , 'तए णं ते वणिया खीणोदगा समाणा तण्हाए परिब्भवमाणा अन्नमन्ने सद्दावेंति, सद्दावेत्ता एवं वयासी'-तत्र खलु ते वणिजः क्षीणोदकाः-क्षीणम् उदकं येषां ते तथाविधाः, सन्तः, तृषया-पिपासया, परिभूयमानाः-अभिभूयमानाः अन्योन्यं-परस्परं शब्दयन्ति-आह्वयन्ति, शब्दयित्वा, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव अडवीए किंचिदेसं अणुप्पत्ताणं समाणाणं से पुव्वग्गहिए उदए अणुपुव्वेणं परिभुंजेमाणे परिभुंजेमाणे खीणे' भो देवानुप्रियाः ! एवं खलु निश्चयेन अस्माकम् अस्माकम् अग्रामिकायाम् यावत् अनौधिकायाम्, छिन्नापातायाम्, दीर्घध्वन्यां-दीर्घामार्गायाम् अटव्यां किञ्चिद्देशम् अनुप्राप्तानां-गतानां सताम् पूर्वगृहीतम् उदकम् आनुपूर्व्येण अनुक्रमेण परिभुज्यमानं परिभुज्यमानं क्षीणं-समाप्तम् , 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं

ही उनका पूर्वगृहीत उदक जल-क्रमशः पीते २ समाप्त हो गया 'तए णं ते वणिया खीणोदगा समाणा तण्हाए परिब्भवमाणा अन्नमन्ने सद्दावेंति, सद्दावेत्ता एवं वयासी-उसके बाद वे वणिक् जनोंने पाणीके समाप्त होने पर तृषा से पीडित होकर परस्पर एक दूसरों को बुलाते हैं और बुलाकर इस प्रकार कहने लगे कि हमलोगों को इस अग्रमिका-विनावसतिवाली विना पानी निर्जन-शून्य-आवागम रहित लम्बे मार्गवाली अटवी में थोडे ही दूरी पर आते ही साथ में लिया हुवा पानी पीते पीते समाप्त हो गया है। 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेत्तए' हे देवानुप्रियो ! अब हमें यही उचित है कि हम इस ग्रामहीन यावत् जलहीन सार्थक आदि हीन एवं दीर्घरास्तेवाली अटवी में पानी

પીતાં ખલાસ થઇ ગયું "तए णं ते वणिया खीणोदगा समाणा तण्हाए परिब्भवमाणा अन्नमन्ने सद्दावेंति सद्दावेत्ता एवं वयासी" તે પછી વેપારીયો પાણી ખાલી થઇ જવાથી તરસથી પીડા પામતા એક બીજાને બોલાવ્યા, અને બોલાવીને આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા. કે-આપણને આ અગ્રામિકા વસ્તી વિનાની પાણી વીનાની શૂન્ય આવાગમ રહિત અને લાંબા માર્ગવાળી અટવીમાં થોડે દૂર આવતાં જ સાથે લીધેલું પાણી પીતા પીતા ખાલી થઇ ગયું છે. "तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेत्तए" હે દેવાનુપ્રિયો ! હવે આપણે માટે એજ વાત ઉચિત છે કે આપણે આ ગ્રામશૂન્ય, જલશૂન્ય, સાર્થવાહોના

करेत्तए त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेति' भो देवानुप्रियाः ! तत्-तस्मात्कारणात् श्रेयः-कल्याणं खलु अस्माकम् अस्याम् अग्रामिकायाम् यावत्-अनौघिकायाम् छिन्नापातायाम्, दीर्घमार्गायाम् अटव्याम् उदकस्य सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं कर्तुमिति कृत्वा-इत्येवं विचार्य' अन्योन्यस्य अन्तिके समीपे, एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम् प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणेत्ता तीसेणं अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेंति' प्रतिश्रुत्य-स्वीकृत्य तस्यां खलु अग्रामिकायां यावत्-अनौघिकायाम् पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टायाम् अटव्याम्, उदकस्य सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणम्-अन्वेषणसंशोधनं कुर्वन्ति, 'उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणा एगं महं वणसंडं आसाएंति' उदकस्य सर्वतः समन्तात् चतुर्दिक्षु मार्गणगवेषणं कुर्वन्तः एकं महत्-विशालं वनखण्डम्-वनदेशम् आसादयन्ति-प्राप्नुवन्ति, कीदृशं वनखण्डमित्याह-

---

की चारों ओर अच्छी तरह से तलाश करें 'त्ति कट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पड़िसुणेंति' ऐसा विचार करके उन सब ने एक दूसरे के इस विचाररूप अर्थ को स्वीकार कर लिया। 'पडिसुणेत्ता तीसे णं अगामियाए जाव अड़वीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेंति' स्वीकार करके फिर उन सबने उस ग्रामादि रहित अटवी में इधर उधर फिर कर पानी की चारों ओर अच्छी प्रकार से मार्गणा और गवेषणा की 'उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणा एगं महं वणसंडं आसाएंति' उदक की सब तरफ अच्छी प्रकार से मार्गण गवेषण करते हुए उन लोगों ने एक बहुत विशाल वनखण्ड को प्राप्त किया-अर्थात् जल की तलाश करते २ वे एक बडे भारी वन में पहुँच गये। यह वनखण्ड 'किण्हं किण्होभासं जाव निकुरंब-

---

સંબંધથી રહિત, દીર્ઘ માર્ગવાળી અટવીમાં ચારે તરફ પાણીની શોધ કરવા નીકળી પડવું જોઇએ. "त्ति कट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेति" આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે સઘળા વણિકોએ એક બીજાના આ વિચાર રૂપ અર્થને સ્વીકાર કર્યો "पडिसुणेत्ता तीसेणं अगामियाए जाव अडवीए उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेंति" ત્યાર બાદ તેઓ તે ગ્રામરહિત, જલાદિ રહિત અટવીમાં પાણીની શોધમાં ચારે દિશામાં નીકળી પડયા. "उदगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणा एगं महं वणसंडं आसाएंति" પાણીની શોધ કરતાં કરતાં તેઓ એક ઘણા જ વિશાળ વનખંડમાં આવી પહોંચ્યા તે વનખંડ "किण्हं किण्होभासं जाव निकुरंबभूयं पासादीयं जाव पडिरूवं"

'कण्हं किण्होभासं जाव निकुरंबभूयं पासादीयं जाव पडिरूवं' कृष्णम्-श्यामवर्णम्, कृष्णावभासम्-श्यामकान्तियुक्तम् यावत्-नीलं नीलाभासम्, हरितं हरिताभासम् इत्यादि रीत्या मेघनिकुरम्बभूतम् मेघघटासदृशश्यामम्, प्रासादीयम्-अत्यन्तप्रसन्नताजनकं यावत् प्रतिरूपं-सुन्दरम् आसीत्, 'तस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगं वम्मीयं आसाएंति' तस्य खलु पूर्वोक्तविशेषण विशिष्टस्य परमसुन्दरस्य वनखण्डस्य-वनप्रान्तस्य, बहुमध्यदेशभागे-अत्यन्तमध्यदेशभागे, अत्र खलु वनखण्डबहुमध्यदेशभागे, महान्तं-विशालम्, एकं वल्मीकम् आसादयन्ति-प्राप्नुयन्ति, 'तस्स ण वम्मीयस्स चत्तारि वप्पुओ अब्भुग्गयाओ अभिनिस्सडाओ तिरियं सुसंपग्गहियाओ अहे पन्नगद्धरूवाओ पन्नगद्धसंठाणसंठियाओ पासादीयाओ जाव पडिरूवाओ' 'तस्य खलु वल्मीकस्य चत्वारि वप्राणि शिखराणि इत्यर्थः अभ्युद्गतानि-अत्युन्नतानि, अभिनिःसटानि- अभिविधिना निर्गताः सटाः-तदवयवरूपाः सिंहस्कन्धसटासदृशप्रदेशा येषां तानि तथा

भूयं पासादीयं जाव पडिरूवं' श्यामवर्णवाला, एवं श्यामकान्ति से युक्त था। यावत् नीलवर्णवाला और नीलकान्ति से युक्त था हरितवर्णवाला और हरितकान्ति से युक्त था। अतः इत्यादि रीति से यह देखने वालों को ऐसा प्रतीत होता था कि मानों यह मेघ घटा जैसा श्याम है यह वनखंड प्रासादीय-अत्यन्त प्रसन्नताजनक था यावत् प्रतिरूप-सुन्दर था। 'तए णं वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगं वम्मीयं आसाएंति' पूर्वोक्त विशेषण विशेष इस वनखण्ड के ठीक मध्यभाग में इन लोगों को एक वल्मीक मिला जो बहुत विस्तीर्ण था। 'तस्स णं वम्मीयस्स चत्तारि वप्पुओ अब्भुग्गयाओ अभिनिस्सडाओ तिरियं सुसंपग्गहियाओ अहे पन्नगद्धरूवाओ पन्नगद्धसंठाणसंठियाओ जाव पडिरूवाओ' इस वल्मीक के चार शिखर थे। जो बहुत ऊँचे थे। तथा इनके अवयवरूप

શ્યામ વર્ણવાળો અને શ્યામ કાન્તિથી યુક્ત હતો, નીલ વર્ણવાળો અને નીલ કાન્તિથી યુક્ત હતો, હરિત (લીલા) વર્ણવાળો અને હરિત કાન્તિથી યુક્ત હતો, ઇત્યાદિ વિશેષણોવાળો તે વનખંડ જાણે કે મેઘની ઘટા હોય એવો લાગતો હતો, અને પ્રાસાદીય-અત્યન્ત પ્રસન્નતા જનક અને પ્રતિરૂપ (સુંદર) હતો. " तस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगं वम्मीय आसाएंति " પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા તે વનખંડના બરાબર મધ્યભાગમાં તે લોકોએ એક ઘણો જ વિશાળ વલ્મીક (રાફડો) જોયો. " तस्स णं वम्मीयस्स चत्तारी वप्पुओ अब्भुग्गयाओ अभिनिस्सडाओ तिरियं सुसंपग्गहियाओ अहे पन्नगद्धरूवाओ पन्नगद्धसंठाणसंठियाओ पासादीयाओ जाव पडिरूवाओ " આ વલ્મીકને ચાર શિખર હતા, જે બહુ જ ઊંચાં હતા અને તેમના અવયવ

विधानि अत्युद्गतानि वा इत्येवं तेषामूर्ध्वगतं स्वरूपमुक्त्वा तिर्यक्स्वरूपमाह- तिर्यक्सुसंपगृहीतानि-सुसंवृत्तानि-अतिविस्तीर्णानि, अधोभागस्वरूपमाह-अधोभागे पन्नगार्द्धरूपाणि, यादृशं पन्नगस्य उदरच्छिन्नस्य पुच्छतः ऊर्ध्वीकृतम् अर्द्धम् अधोविस्तीर्णम् , उपर्युपरिचातिश्लक्ष्णं भवतीत्येवं रूपं येषां तानि तथाविधानि, एवं पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थितानि-पन्नगार्द्धस्य संस्थानम्-आकारः, तदिव संस्थितम्-स्थितिराकारो येषां तानि तथाविधानि, प्रासादिकानि-प्रसन्नता जनकानि,-यावत्-प्रतिरूपाणि परमरमणीयानि आसन् , 'तए णं ते वणिया हट्टतुट्ठ० अन्नमन्नं सद्दावेंति, अन्नमन्नं सद्दावेत्ता एवं वयासी'-ततः खलु ते वणिजः हृष्टतुष्टाः सन्तः अन्योन्यं शब्दाययन्ति-आह्वयन्ति, अन्योन्यं शब्दाययित्वा आहूय, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे इमीसे अगामियाए जाव सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणेहिं इमे वणसंडे आसादिए

प्रदेश सिंह की सटा जैसे निकले हुए थे। तिरछे रूप में भी ये शिखर अतिविस्तीर्ण थे। अधोभाग में ये सर्पार्द्ध रूप थे जिस प्रकार का उदरच्छिन्नपन्नग का पूंछ से लेकर ऊपर का भाग अतिविस्तीर्ण होता है तथा नीचे का भाग पतला होता है, चिकना होता है इसी प्रकार का इन शिखरों का रूप था। तथा इनका संस्थान भी पन्नगार्द्ध संस्थान (सर्प का आधा भाग) के जैसा था। ये सब शिखर प्रसन्नताजनक थे यावत् परमरमणीय थे। 'तए णं ते वणिया हट्टतुट्ठ अन्नमन्नं सद्दावेंति' ये सब वणिक् इस वल्मीक को देखकर बहुत प्रसन्न एवं संतुष्टचित्त हुए आपस में इन्होंने एक दूसरे को बुलाया। 'अन्नमन्नं सद्दावेत्ता एवं वयासी' बुलाकर आपस में फिर इस प्रकार से सलाह की -'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे इमी से अगामियाए जाव सव्वओ

રૂપ પ્રદેશો સિંહની કેશવાળીની જેમ વ્યાપ્ત હતા, તિરછાં રૂપે પણ તે શિખરો અતિવિસ્તીર્ણ હતા, તેમને અધોભાગ સર્પાર્દ્ધ રૂપ હતો જે પ્રમાણે ઉદરછિન્ન નાગની પૂંછડીથી લઇને ઉપરને ભાગ વિસ્તીર્ણ હોય છે તથા નીચેના ભાગ પાતળો હોય છે, મુલાયમ હોય છે, એજ પ્રમાણે આ શિખરોને દેખાવ હતો, તથા તેમનું સંસ્થાન (આકાર) પણ પન્નગાર્દ્ધ સંસ્થાનના જેવું જ હતું તે બધાં શિખરો પ્રસન્નતાજનક અને અતિશય રમણીય હતા. "तए णं ते वणिया हट्ठतुट्ठ, अन्नमन्न सद्दावेंति" આ વલ્મીકને જોઇને તે વણિકોને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો તેમણે એક બીજાંને બોલાવ્યા, "अन्नमन्नं सद्दावेत्ता एवं वयासी" અને બોલાવીને આ પ્રમાણે વાતચીત કરી-"एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे इमीसे अगामियाए जाव

किण्हे किण्होभासे' भो देवानुप्रियाः ! एवं खलु निश्चयेन, अस्माभिः वणिग्भिः अस्याम् अग्रामिकायाम् यावत्-अनौदकिकायाम् पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टायाम् अटव्याम् कञ्चिद्देशम् अनुप्राप्तैः-गतैः, सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणं कुर्वद्भिः इदं वनखण्डम् आसादितम्-प्राप्तम्, तच्च वनखण्डम् पूर्वोक्तरीत्या कृष्णं-श्यामम्, कृष्णावभासम्-श्यामकान्तियुक्तम् आसीत्, 'इमस्स णं वणसंडस्स बहु-मज्झदेसभाए इमे वम्मिए आसादिए' अस्य खलु वनखण्डस्य बहुमध्यदेशभागे इदं वल्मीकम् आसादितम्-प्राप्तम्, इमस्स णं वम्मीयस्स चत्तारि वप्पुओ अब्भुग्गयाओ जाव पडिरूवाओ' अस्य खलु वल्मीकस्य चत्वारि वप्राणि शिखराणि इत्यर्थः अभ्युद्गतानि अत्युन्नतानि यावत्-अभिनिःसृटानि, तिर्यक् सुसंप्रगृहीतानि सुसंवृतानि, अधः पन्नगार्द्धरूपाणि, पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थितानि प्रासादी-

---

समंता मग्गणगवेसणं करेमाणेहिं इमे वणसंडे आसादिए, किण्हे किण्होभासे' हे देवानुप्रियो। हम लोगों ने इस अग्राम-ग्राम रहित, जल रहित, आदि पूर्वोक्त विशेषणवाली अटवी में सब ओर अच्छी प्रकार से जल की मार्गण गवेषण करते हुए इस वनखण्ड को प्राप्त किया है। यह वनखण्ड पूर्वोक्त रीति से श्याम है, श्याम कान्ति से युक्त हैं। 'इमस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए इमे, वम्मीए आसादीए' इस वनखण्ड के बीच में जल की मार्गण गवेषण करते हुए हम लोगों ने इस वल्मीक को प्राप्त किया है। 'इमस्स णं वम्मीयस्स चत्तारि वप्पुओ अब्भुग्गयाओ जाव पडिरूवाओ' इस वल्मीक के चार शिखर है। जो अति उन्नत हैं 'यहां यावत् शब्द से 'अतिनिःसृतानि, तिर्यक्सुसंप्रगृहीतानि सुसंवृत्तानि, अधःपन्नगार्द्धरूपाणि, पन्नगार्द्ध-

---

सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेमाणेहिं इमे वणसंडे आसादिए, किण्हे किण्होभासे " હે દેવાનુપ્રિયે। ! આ ગ્રામરહિત, જળરહિત આદિ પૂર્વોકત વિશેષણોવાળી અટવીમાં ચારે તરફ પાણીની ખૂબ જ શોધ કરતાં કરતાં આ વનખંડમાં આવી પહોંચ્યા છીએ આ વનખંડ પૂર્વોકત વર્ણનાનુસાર શ્યામ છે, શ્યામ કાન્તિવાળું છે, ઈત્યાદિ પૂર્વોકત વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "इमस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए इमे वम्मीए आसादिए" આ વનખંડમાં પાણીની શોધ કરતાં કરતાં, વનખંડના મધ્યભાગમાં આપણને આ વલ્મીક (રાફડો) મળી આવ્યો છે. "इमस्स णं वम्मीयस्स चत्तारी वप्पुओ अब्भुग्गयाओ जाव पडिरूवाओ " આ વલ્મીકને ચાર શિખર છે, જે અતિ ઉન્નત છે. અહીં 'યાવત્' પદ વડે "अतिनिःसृतानि, तिर्यक् सुसंप्रगृहीतानि सुसंवृतानि, अधः पन्नगार्द्धरूपाणि, पन्नार्द्धसंस्थानसंस्थितानि प्रासादीयानि " આ વિશેષણો ગ્રહણ

यानि यावत् प्रतिरूपाणि-परमसुन्दराणि आसन्, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अहं इमस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिदित्तए, अवियाइं ओरालं उदगरयणं आसाएस्सामो' हे-देवानुप्रियाः! तत्-तस्मात्कारणात् श्रेयः-कल्याणं खलु अस्माकम् अस्य वल्मीकस्य प्रथमं वप्रं शिखरं भेत्तुम्-विदारयितुम् श्रेयो वर्तते इति पूर्वेणान्वयः, अपि च यस्मात् उदारम् उदकरत्नम्-उत्तमं जलं वयम् आसादयिष्यामः प्राप्स्यामः, तथाहि ईदृशभूमिगर्ते उदकमवश्यमेव भवति, वल्मीके च गर्ता अवश्यमेव भवन्ति अतः शिखरभेदने सति गर्तप्रकटनेन जलोपलब्धिसम्भव इति भावः। 'तए णं ते वाणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' ततः खलु ते वणिजः अन्योन्यस्य अन्तिकं-समीपे एतमर्थम्-उपर्युक्तार्थम् प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिंदंति' प्रतिश्रुत्य-स्वीकृत्य,

---

संस्थानसंस्थितानि प्रासादीयानि' इन विशेषणों का ग्रहण हुआ है। ये सब ही शिखर परम सुन्दर हैं। 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिंदित्तए अवियाइं ओरालं उदगरयणं आसाएस्सामो' हे देवानुप्रियों! हमे यह कल्याणप्रद होगा कि हम इस वल्मीक के प्रथम शिखर को खोदें ताकि उससे प्रचुरमात्रा में हमें उदक प्राप्त हो जावेगा। तात्पर्य यह है कि ऐसी भूमी के गर्त में उदक अवश्य होता है जहां वल्मीक होता है, वल्मीक में शिखर भी अवश्य होते हैं। अतः शिखर का भेदन करने पर गर्त्त प्रकट होगा-और वहां जल की प्राप्ति की संभावना है। 'तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' तब उन वाणिकों ने आपस की

કરાયાં છે આ વિશેષણોનો અર્થ પહેલાં આપ્યા પ્રમાણે સમજવો. આ બધાં શિખરો પરમ સુંદર છે. "तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिंदित्तए अवियाइं ओरालं उदगरयणं आसाएस्सामो" હે દેવાનુપ્રિયો! આપણે આ વલ્મીકના પહેલા શિખરને ખોદી નાખવું જોઈએ તેમ કરવાથી જ આપણું કલ્યાણ થાય એમ છે, કારણ કે તેને ખોદવાથી આપણને વિપુલ પ્રમાણમાં ઉદકરત્નની (ઉત્તમ પાણીની) પ્રાપ્તિ થશે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે વલ્મીકની ગર્તમાં પાણી અવશ્ય હોય છે, અને વલ્મીકમાં શિખર પણ અવશ્ય હોય છે. તેમણે એવું માની લીધું કે શિખરને ખોદી કાઢવાથી ગર્ત્ત (ખાડો) પ્રકટ થશે, અને તે ગર્ત્તમાંથી પાણીની પ્રાપ્તિ થશે. "तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति" ત્યારે તે વણિકોએ અંદરો અંદરની વાતચીતમાં આ પ્રકારનું જે સૂચન કરવામાં આવ્યું તેને માન્ય કર્યું. "पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स

तस्य वल्मीकस्य प्रथमं वप्रं शिखरम्, भिन्दन्ति-विदारयन्ति, 'तेणं तत्थ अच्छं पत्थं जच्चं तणुयं फालियवन्नाभं ओरालं उदगरयणं आसाएंति' ते खलु वणिजस्तत्र प्रथमे वल्मीकशिखरे, अच्छम्-निर्मलम्, पथ्यम्-रोगविनाशकम्, जात्यम्-उत्तमम्, अकृत्रिमम् स्वाभाविकमित्यर्थः, तनुकं-सुजीर्णम्, अतएव स्फटिकवर्णाभम्-स्फटिकवर्णवदाभा यस्य तत् तथाविधम्, उदारम्-प्रधानम्, उदकरत्नम्-उदकमेव रत्नम् उदकरत्नम् उदकजातौ तस्योत्कृष्टत्वात्, आसादयन्ति-प्राप्नुवन्ति, 'तए णं ते वणिया हट्ठ तुट्ठा पाणियं पिबंति, पिबेत्ता वाहणाइं पज्जेंति' ततः खलु ते वणिजः हृष्टतुष्टाः सन्तो पानीयं जलं पिबन्ति, पीत्वा वाहनानि-बलीवर्दादीनि पाययन्ति, 'पज्जेत्ता भायणाइं भरेंति, भरेत्ता दोच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी'-पाययित्वा भाजनानि-जलपात्राणि जलैः भरन्ति-पूरयन्ति, भृत्वा-जलैः पूरयित्वा द्वितीय-

इस सलाह को मान लिया। 'पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स पढमं वप्पिं भिंदंति' और मानकर उन्होंने उस वल्मीक का प्रथम शिखर को खोद डाला। 'ते णं तत्थ अच्छं पत्थं जच्चं तणुयं फालियवन्नाभं ओरालं उदगरयणं आसाएंति' इससे वहां पर उन लोगों ने स्वच्छ, पथ्यकारक-रोग-विनाशक, जात्य उत्तम, अकृत्रिम-स्वाभाविक, तनुक-हलका, ऐसा स्फटिकमणि की कान्ति जैसा जल प्रचुरमात्रा में प्राप्तकर लिया। उदक को जो यहां रत्न की उपमा दी गई है उसका कारण 'जातौ जातौ यदुत्कृष्टं रत्नं तदिहोच्यते' इस कथन के अनुसार उदक जाति में उस जल के श्रेष्ठ होने से है। 'तए णं ते, वणिया हट्ठतुट्ठा पाणियं पिबंति, पिबेत्ता वाहणाइं पज्जेंति' इसके बाद वे वणिकजन हर्षित एवं संतुष्टचित्त हुए और फिर उन्होंने पानी पीया और पीकर के बलीवर्द आदि कों को पिलाया, 'पज्जेत्ता भायणाइं भरेंति' पिला कर

पढमं वप्पिं भिंदंति" અને તેમણે તે વલ્મીકના પહેલા શિખરને ખોદી નાખ્યું. "तेणं तत्थ अच्छं पत्थं जच्चं तणुयं फालियवन्नाभं ओरालं उदगरयणं आसाएंति" તેને ખોદતાં જ તેમાંથી તેમને નિર્મળ, પથ્યકારક-રોગવિનાશક, ઉત્તમ, અકૃત્રિમ, (કુદરતી), તનુક (હલકા) અને સ્ફટિકમણિની કાન્તિવાળા જળની વિપુલ પ્રમાણમાં પ્રાપ્તિ થઈ અહીં ઉદકને (પાણીને) રત્નની ઉપમા આપવાનું કારણ છે છે કે-"जातौ जातौ यदुत्कृष्टं रत्नं तदिहोच्यते" આ કથન અનુસાર ઉદકજાતિમાં આ જળ શ્રેષ્ઠ હોવાથી તેને "ઉદકરત્ન" કહેવામાં આવ્યું છે. "तए णं ते वणिया हट्ठतुट्ठा पाणियं पिबंति, पिबेत्ता वाहणाइं पज्जेंति", તે પાણીને જોઈને તે વણિકોને ઘણો જ હર્ષ અને

मपि वारम् अन्योन्यं-परस्परम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः,-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हेहिं इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पीए भिण्णाए ओराले उदगरयणे आसाइए' भो देवानुप्रियाः ! एवं-पूर्वोक्तरीत्या, खलु निश्चयेन अस्माभिः अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे-शिखरे भिन्ने-विदारिते सति तदन्तः उदारम्, उदकरत्नम् आसादितम् प्राप्तम्, 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए' भो देवानुप्रियाः ! तत्-तस्मात्कारणात् श्रेयः-कल्याणं खलु अस्माकम् अस्य वल्मीकस्य द्वितीयमपि वप्रम्-शिखरं भेत्तुम्-विदारयितुम् श्रेयः इति पूर्वेण सम्बन्धः 'अवियाइं एत्थ ओरालं सुवन्नरयणं आसाएस्सामो' अपि यस्मात् खलु अत्र-द्वितीये शिखरे उदारम्-प्रधानम् आसादयिष्यामः-प्राप्स्यामः, 'तए णं ते वणिया

फिर उन्होंने अपने २ बर्तनों को भरा 'भरेत्ता दोच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी' भरकर फिर उन्होंने दुबारा भी परस्पर में ऐसी सलाह की-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हेहिं इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पीए भिण्णाए ओराले उदगरयणे आसाइए' हे देवाणुप्रियो ! हमने इस वल्मीक के प्रथम शिखर को जब खोदा है, तब हमें इसमें से प्रचुर मात्रा में उदकरूप रत्न प्राप्त हुआ है। 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए' तो हमें अब यह श्रेयस्कर है। कि हम इस वल्मीक के द्वितीय शिखर को भी खोदें 'अवियाइं एत्थ ओरालं सुवन्नरयणं आसाएस्सामो' इससे हम यहां प्रचुर मात्रा में सुवर्णरत्न-श्रेष्ठसुवर्ण प्राप्त कर लेंगे।

સંતોષ થયો. તેમણે તે પાણી પીધું અને બળદાદિ પ્રાણીઓને પણ પિવરાવ્યું "पज्जेत्ता, भायणाइ भरेंति" ત્યાર બાદ તેમણે પોતપોતાનાં વાસણોમાં તે પાણી ભરી લીધું. "भरेत्ता दोच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी" ત્યાર બાદ તેમણે બીજી વાર પરસ્પરની સાથે આ પ્રમાણે મંત્રણા કરી-" एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्मेहिं इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पीए भिण्णाए ओराले उदगरयणे आसाइए" હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વલ્મીકના પહેલા શિખરને ખોદી નાખવાથી આપણને મોટા પ્રમાણમાં ઉદક રૂપ રત્નની પ્રાપ્તિ થઇ છે. "तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए" તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વલ્મીકના બીજા શિખરને પણ તોડી નાખવાનું કાર્ય આપણે માટે શ્રેયસ્કર થઈ પડશે. "अवियाइं एत्थ ओरालं सुवन्नरयणं आसाएस्सामो" તેમાંથી આપણને વિપુલ માત્રામાં સુવર્ણ રત્ન (શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ) પ્રાપ્ત થશે.

अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' ततः खलु ते वणिजः अन्योन्यस्य अन्तिकं-समीपे, एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थम्, प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदंति' अन्योन्यस्य अन्तिकं-समीपे एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम् प्रतिश्रुत्य-स्वीकृत्य, तस्य वल्मीकस्य द्वितीयमपि, वप्रं-शिखरम्, भिन्दन्ति-विदारयन्ति, 'ते णं तत्थ अच्छं जच्चं तवणिज्जं महत्थं महग्घं महरिहं ओरालं सुवण्णरयणं आसाएंति' ते खलु वणिजस्तत्र-द्वितीये वल्मीकशिखरे अच्छम्-निर्मलम्-जात्यम्-प्रशस्तम् दोषरहितमित्यर्थः, तपनीयम्-तापसहं महार्थम्-महाप्रयोजनम्, महार्घम्-बहुमूल्यम्, महार्हम्-महाजनयोग्यम्, उदारम्-प्रधानं सुवर्णरत्नम्, आसादयन्ति-प्राप्नुवन्ति। 'तए णं ते वणिया हट्ठतुट्ठा भायणाइं भरेंति, भरेत्ता तच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी'-ततः खलु ते वणिजः हृष्टतुष्टाः सन्तो भाजनानि-पात्राणि भरन्ति-सुवर्णरत्नैः पूरयन्ति, भृत्वा-सुवर्णरत्नैः

'तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' इस प्रकार उन वणिकों ने आपस की इस एक दूसरे की सलाह को स्वीकार कर लिया 'पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदंति' स्वीकार करके उन लोगों ने फिर उस वल्मीक के द्वितीय शिखर को भी खोद डाला 'तेणं तत्थ अच्छं, जच्चं, तवणिज्जं महत्थं, महग्घं, महरिहं, ओरालं सुवण्णरयणं आसाएंति' इससे उन लोगों ने वहां पर स्वच्छ, उत्तम-निर्दोष, तापसह, महाप्रयोजनसाधक, बहुमूल्य, महार्ह-महाजनयोग्य, उदार-प्रधान-ऐसे सुवर्णरत्न को श्रेष्ठ सुवर्ण को प्राप्तकर लिया। 'तए णं ते वणिया, हट्ठतुट्ठा भायणाइं भरेंति, भरित्ता तच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी' इससे वे बहुत अधिक हर्षित एवं संतुष्ट चित्त

"तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति" અંદરો અંદરની ચર્ચા દ્વારા આ પ્રકારનો જે નિર્ણય લેવામાં આવ્યો, તેનો બધા વણિકોએ સ્વીકાર કર્યો. "पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स दोच्चंपि वप्पिं भिंदंति" સ્વીકાર કરીને, તેમણે તે વલ્મીકના બીજા શિખરને પણ ખોદી નાખ્યું. "तेणं तत्थ अच्छं, जच्चं, तवणिज्जं महत्थ, महग्घ, महरियं ओरालं सुव्वणरयणं आसाएंति" તે શિખરમાંથી તેમને સ્વચ્છ, ઉત્તમ (નિર્દોષ), તાપસહ, મહાપ્રયોજન સાધક, બહુમૂલ્ય મહાર્હ-મહાજનોને યોગ્ય, ઉદાર (અનુપમ) સુવર્ણરત્નની (શ્રેષ્ઠ સુવર્ણની) પ્રાપ્તિ થઈ. "तए णं ते वणिया, हट्ठतुट्ठा भायणाइं भरेंति, भरित्ता तच्चंपि अन्नमन्नं एवं वयासी" તેથી ખૂબ જ હર્ષ

पूरयित्वा, प्रवहणानि-वाहनानि बलीवर्दादीनि भरन्ति, तदुपरि सुवर्णानि स्थापयन्ति, प्रवहणानि भृत्वा तृतीयमपि वारम् अन्योन्यम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादिषुः-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे आसाइए' भो देवानुप्रियाः ! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या निश्चयेन, अस्माभिः, अस्य वल्मीकस्य, प्रथमे वप्रे-शिखरे भिन्ने-विदारिते सति, उदारम् उदकरत्नम्-आसादितम्-प्राप्तम्, 'दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवन्नरयणे आसाइए' द्वितीये वप्रे-शिखरे भिन्ने-विदारिते सति उदारम् सुवर्णरत्नम् आसादितम्-उपलब्धम् अस्माभिः 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए' भो देवानुप्रियाः ! तत्-तस्मात्कारणात् श्रेयः-कल्याणं अस्माकम् अस्य वल्मीकस्य तृतीयमपि वप्रं-शिखरम् भेत्तुम्-विदारयितुम्, श्रेय इति पूर्वेण सम्बन्धः, 'अवियाइं एत्थ ओरालं मणिरयणं

हुए उन्होंने अपने २ पात्रोंको उस सुवर्णरूप रत्न से भर लिया। बाद में फिर उन्होंने वाहनों को भी उससे भर लिया अर्थात् वाहनों के ऊपर-बलीवर्दादिकों के ऊपर सुवर्ण को भरकर लाद दिया। इस प्रकार भरकर उन्होंने तृतीय बार भी आपस में मिलकर ऐसी सलाह की 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदयरयणे आसाइए' हे देवानुप्रियो ! हम लोगों ने इस वल्मीक की प्रथम शिखर को खोदकर उदार उदकरत्न प्राप्त किया- 'दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवण्णरयणे आसाइए' द्वितीय शिखर खोदकर उदार सुवर्णरत्न प्राप्त किया। 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए' अतः इसी में अब हमारी भलाई है कि हम इस वल्मीक के तृतीय शिखर को

અને સંતોષ પામેલા તે વણિકોએ પોતપોતાનાં પાત્રોમાં તે શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ ભરી લીધું ત્યાર બાદ તેમણે વાહનોમાં પણ તે સુવર્ણને ભરી દીધું અને બળદાદિની પીઠ પર તે સુવર્ણને લાદી દીધું. આ પ્રકારે સુવર્ણને ભરી લીધા બાદ તેમણે ત્રીજી વાર અંદરોઅંદર આ પ્રમાણે મંત્રણા કરી-"एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए भिन्नाए ओराले उदयरयणे आसाइए" હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વલ્મીકના પહેલા શિખરને તોડવાથી આપણને વિપુલપ્રમાણમાં ઉદકરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ "दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवण्णरयणे आसाइए" બીજું શિખર ખોદવાથી આપણને સુવર્ણ-રત્નની પ્રાપ્તિ થઇ "तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पिं भिंदित्तए" તો આ વલ્મીકના ત્રીજા શિખરને ખોદી નાખવું

आसाइस्सामो' अवि यस्मात् कारणात्, अत्र-तृतीये वल्मीकशिखरे, उदारम् मणिरत्नम् आसादयिष्यामो वयम्, 'तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेति' ततः खलु ते वणिजः अन्योन्यस्य अन्तिकं-समीपे, एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम्, प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पि भिंदंति' प्रतिश्रुत्य-स्वीकृत्य, तस्य वल्मीकस्य तृतीयमपि वप्रशिखरम् भिंदन्ति-विदारयन्ति; 'ते णं तत्थ विमलं निम्मलं नित्तलं निक्कलं महत्थं महग्घं महरिहं ओरालं मणिरयणं आसाएंति' ते खलु वणिजस्तत्र-तृतीये वल्मीकशिखरे, विमलम्-विगतागन्तुकमलं निर्मलम्-स्वाभाविकमलवर्जितम्, निस्तलम्-अतिवृत्तम्, निष्कलम्=त्रासादिरत्नदोषवर्जितम्, महार्थम्, महार्घम्, महार्हम्, उदारम् मणिरत्नम् आसादयन्ति 'तएणं ते वणिया हट्ठतुट्ठा भायणाइं

भी खोदें। 'अवियाइं एत्थ ओरालं मणिरयणं आसादेस्सामो' इससे हमें इस तृतीय शिखर पर उदार मणिरत्न-श्रेष्ठमणियां प्राप्त होंगी; 'तएणं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेति' इसके बाद उन वणिकों ने आपस के इस सलाहरूप अर्थ को स्वीकार कर लिया। 'पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पिं भिंदंति' स्वीकार करके फिर उन्होंने उस वल्मीक की तीसरी भी शिखर को खोदना प्रारंभ कर दिया। 'तेणं तत्थ विमलं निम्मलं नित्तलं निक्कलं महत्थं महग्घं महरिहं ओरालं मणिरयणं आसाएंति' खोदते २ वहां पर उन्होंने विमल -आगन्तुक मलरहित, निर्मल-स्वाभाविक मलरहित, निस्तल-बिलकुल गोल, त्रासादि रत्नदोषवर्जित, महार्थ-महाप्रयोजनसाधक, महार्घ-बेश कीमती अमूल्य, महार्ह-बडे आदमियों के योग्य, ऐसे उदार मणि-

---

તે આપણે માટે શ્રેયસ્કર થઈ પડશે. "अवियाइं एत्थ ओरालं मणिरयणं आसाएस्सामो" આ ત્રીજા શિખરને ખોદી નાખવાથી આપણને ઉદાર મણિ-રત્નોની (શ્રેષ્ઠ મણિઓની) પ્રાપ્તિ થશે. "तए णं ते वणिया अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेति," તે વણિકોએ અંદરો અંદરની આ સલાહ રૂપ અર્થનો સ્વીકાર કર્યો, "पडिसुणेत्ता तस्स वम्मीयस्स तच्चंपि वप्पिं भिंदंति". સ્વીકાર કરીને તેમણે તે વલ્મીકના ત્રીજા શિખરને પણ ખોદી નાખ્યું "तेणं तत्थ विमलं निम्मलं नित्तलं निक्कलं महत्थं महग्घं महरिहं ओरालं मणिरयणं आसाएंति" ખોદતાં ખોદતાં તેમાંથી તેમને વિમલ (આગન્તુક મળરહિત), નિર્મળ (સ્વાભાવિક મળરહિત), નિસ્તલ (બિલકુલ ગોળ), ત્રાસાદિ રત્નદોષ-વિહીન, મહાર્થ (મહા પ્રયોજન સાધક) મહાર્ઘ (અમૂલ્ય) મહાર્હ (મોટા પુ-

भरेंति, भरेत्ता, पवहणाइं भरेंति, पवहणाइं भरेत्ता चउत्थं पि अन्नमन्नं एवं वयासी' ततः खलु ते वणिजो हृष्टतुष्टाः सन्तो मणिरत्नैः भाजनानि पात्राणि, भरन्ति-पूरयन्ति, भृत्वा प्रवहणानि-वाहनानि भरन्ति, भृत्वा, चतुर्थमपि वारम् अन्योन्यम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'एवं खलु देवाणुप्पिया अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे आसाइए' भो देवानुप्रियाः! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या निश्चयेन अस्माभिः अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे शिखरे-भिन्ने-विदारिते सति उदारम्-उदकरत्नम् आसादितम् प्राप्तम्, 'दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवण्णरयणे आसाइए' द्वितीए वप्रे-शिखरे भिन्ने सति अस्माभिः उदारम् सुवर्णरत्नम् आसादितम्-प्राप्तम्, 'तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए' तृतीए वप्रे-शिखरे भिन्ने सति अस्माभिः उदारम्

रत्नों को प्राप्त किया 'तए णं ते वणिया हट्ठतुट्ठा भायणाइं भरेंति' इसके बाद वे वणिक बहुत अधिक हर्षित एवं संतुष्ट चित्त हुए और फिर उन्होंने अपने २ भाजनों को उनसे भर लिया। 'भरेत्ता पवहणाइं भरेंति' भाजनों को भरकर फिर उन्होंने उन भाजनों को बैलों के ऊपर लाद दिया। 'पवहणाइं भरेत्ता चउत्थंपि अन्नमन्नं एवं वयासी' बैलों पर लादकर उन लोगों ने फिर चौथी बार आपस में मिलकर इस प्रकार की सलाह की-'एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे आसाइए' हे देवानुप्रियो! हम लोगों ने इस वल्मीक के प्रथम शिखर को खोदने पर उदार उदक रत्न प्राप्त किया है, 'दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवण्णरयणे आसाइए' तथा द्वितीय शिखर खोदने पर उदार सुवर्णरत्न प्राप्त किया है।

રુપોને યોગ્ય) એવાં ઉદાર મણિરત્નો મળી આવ્યાં. "तए णं ते वणिया हट्ठतुट्ठा भायणाइं भरेंति" તેની પ્રાપ્તિથી હર્ષ અને સંતોષ પામેલા તે વણિકોએ પોતપોતાનાં ભાજનો (પાત્રો)માં તે મણિરત્નોને ભરી લીધાં. "भरेत्ता पवहणाइं भरेंति" ત્યાર બાદ તેમણે તે ભાજનોને બળદોની પીઠ પર લાદી દીધાં. "पवहणाइं भरेत्ता चउत्थंपि अन्नमन्नं एवं वयासी" ત્યાર બાદ તેમણે ચોથી વાર પરસ્પરની સાથે આ પ્રમાણે વાતચીત કરી. "एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे आसाइए" હે દેવાનુપ્રિયો! આ વલ્મીકના પહેલા શિખરને ભેદવાથી આપણને ઉદાર ઉદકરત્ન પ્રાપ્ત થયું. "दोच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले सुवण्णरयणे आसाइए" તથા બીજું શિખર ખોદવાથી ઉદાર સુવર્ણરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. "तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए" અને ત્રીજા શિખ-

मणिरत्नम् आसादितम्-प्राप्तम् , 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स चउत्थंपि वप्पं भिंदित्तए' भो देवानुप्रियाः ! तत् तस्मात्कारणात् श्रेयः कल्याणम् , अस्माकम् अस्य वल्मीकस्य चतुर्थमपि वप्रं-शिखरम् भेत्तुम्-विदारयितुम् 'अवियाइं उत्तमं महग्घं महरिहं ओरालं वइररयणं आसाएस्सामो' अपि यस्मात्-उत्तमं श्रेष्ठम् महार्घम् , बहुमूल्यम् , महार्हम् महतां योग्यम् , उदारम् वज्ररत्नम् आसादयिष्यामः-प्राप्स्यामः, 'तए णं तेसिं वणियाणं एगे वणिए हियकामए, सुहकामए, पत्थकामए, आणुकंपिए निस्सेयसिए हियसुह निस्सेसकामए ते वणिए एवं वयासी'-ततः खलु तेषां वणिजां मध्ये एको वणिक् वृद्धवणिक् हितकामकः-हितम्-अपायाभावलक्षणम् कामयते-वाञ्छति इति हितकामकः, सुखकामकः-सुखम्-आनन्दरूपं कामयते इति सुखकामकः पथ्यकामकः-पथ्यसदृशं पथ्यम्-आनन्दकारकं वस्तुतत्कामकः,

'तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए' तथा तृतीय शिखर को खोदने पर उदार मणिरत्न प्राप्त किये हैं । 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमस्स वम्मीयस्स चउत्थंपि वप्पिं भिंदित्तए' इसलिये हे देवानुप्रियो ! अब हमें इस वल्मीक का चौथा शिखर भी खोदना श्रेयस्कर है । 'अवियाइं उत्तमं महग्घं, महरियं ओरालं, वइररयणं आसाएस्सामो' इससे हम लोग उत्तम, महार्घ महार्ह, उदार ऐसे वज्ररत्न प्राप्त कर लेंगे 'तएणं तेसिं वणियाणं एगे वणिए हियकामए, सुहकामए पत्थकामए, आणुकंपिए; निस्सेयसिए, हियसुहनिस्सेयकामए ते वणिए एवं वयासी' इसके बाद उन वणिकों के मध्य में एकवृद्ध वणिक ऐसा था जो उन वणिकों के उपाय के अभावरूप हितका अभिलाषी था आनन्दरूप सुख का अभिलाषी था, पथ्यकामुक-पथ्य जैसे पथ्य-

રને ખોદવાથી ઉદાર મણિરત્નો પ્રાપ્ત થયાં છે. "तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमीयस्स चउत्थपि वप्पिं भिंदित्तए" હે દેવાનુપ્રિયો ! હવે આ વલ્મીકના ચોથા શિખરને પણ ખોદી નાખવાનું કાર્ય આપણે માટે શ્રેયસ્કર થઈ પડશે. "अवियाइं उत्तमं महग्घं, महरियं ओरालं, वइररयणं आसाएस्सामो" તેમાંથી આપણને ઉત્તમ, મહામૂલ્ય, મહાર્હ, ઉદાર એવાં વજ્રરત્નની પ્રાપ્તિ થશે. "तए णं तेसिं वाणियाणं एगे वणिए हियकामए सुहकामए, पत्थकामए, आणुकंपिए, निस्सेयसिए, हियसुहनिस्सेयसकामए ते वणिए एवं वयासी" તે વણિકોમાં એક વૃદ્ધ વણિક પણ હતો તે વૃદ્ધ વણિક તેમનું હિત ચાહનારો હતો, તેમનું સુખ ચાહનારો હતો, પથ્યકામુક (તેમને પથ્યકારક-આનંદદાયક વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય એવી અભિલાષાવાળો) હતો,

आनुकम्पिकः-अनुकम्पया चरतीति आनुकम्पिकः, नैःश्रेयसिकः-निःश्रेयसं कल्याणमभिलषतीति नैःश्रेयसिकः, उक्तैरेवगुणैः कतिपयैर्युगपद् योगमाह-हितसुखनिःश्रेयसकामकस्तान् वणिजः एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे जाव तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए' भो देवानुप्रियाः! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या निश्चयेन, अस्माभिः-अस्य वल्मीकस्य प्रथमे वप्रे-शिखरे भिन्ने उदारम् उदकरत्नं यावत्-आसादितम्, द्वितीये शिखरे भिन्ने उदारम् सुवर्णरत्नम् आसादितम्, तृतीये शिखरे भिन्ने उदारम् मणिरत्नम् आसादितम्, 'तं होउ अलाहिपज्जत्तं, एसा चउत्थी वप्पा मा भिज्जउ, चउत्थीणे वप्पा सउवसग्गा यावि होत्था' तद् भवतु तावत् पूर्वोक्तैस्त्रिभिरेव शिखरैः

आनन्द कारणभूत वस्तुका अभिलाषी था, आनुकम्पिक-दयावाला था, नैःश्रेयसिक-कल्याण का अभिलाषी था। तथा युगपत् हित, सुख निःश्रेयस का अभिलाषी था। अतः वह इस प्रकार बोला-'एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे जाव तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए' हे देवानुप्रियो! हम लोगों को इस वल्मीक के प्रथम शिखर के खोदने पर उदार उदकरत्न प्राप्त हुआ है, यावत् द्वितीय शिखर के खोदने पर सुवर्णरत्न प्राप्त हुआ है, तृतीय शिखर के खोदने पर उदार मणिरत्न प्राप्त हुए हैं, 'तं होउ अलाहि पज्जत्तं, एसा चउत्थी वप्पा मा भिज्जउ' तो इन पूर्वोक्त शिखरों से प्राप्त हुआ द्रव्य ही हमें बस है-पर्याप्त काफी है। यह चौथा शिखर आप लोग मत खोदो यह चौथा शिखर उपसर्ग-

---

તેમના પ્રત્યે અનુકંપાભાવવાળો હતો, નૈઃશ્રેયસિક-કલ્યાણનો અભિલાષી હતો, તથા એક સાથે હિત. સુખ, નિઃશ્રેયસનો અભિલાષી હતો. તેથી તેણે તેમને આ પ્રમાણે સલાહ આપી-"एव खलु देवाणुप्पिया! अम्हे इमस्स वम्मीयस्स पढमाए वप्पाए भिन्नाए ओराले उदगरयणे जाव तच्चाए वप्पाए भिन्नाए ओराले मणिरयणे आसाइए" હે દેવાનુપ્રિયો! આ વલ્મીકનું પહેલું શિખર ખોદવાથી આપણને ઉદાર ઉદકરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ છે, બીજું શિખર ખોદવાથી ઉદાર સુવર્ણરત્નની પ્રાપ્તિ થઇ છે અને ત્રીજું શિખર ખોદવાથી ઉદાર મણિરત્નોની પ્રાપ્તિ થઈ છે. "तं होउ अलाहि पज्जत्तं, एसा चउत्थी वप्पा मा भिज्जउ" આ પૂર્વોક્ત શિખરોને ખોદવાથી આપણને પર્યાપ્ત (પુરતી) દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થઇ છે તો આપણે આ ચોથા શિખરને ખોદવું જોઇએ નહીં આ ચોથું શિખર ઉપસર્ગ (વિઘ્નો)થી યુક્ત જ હશે તેને ખોદવાથી આપણે

अलम्-पर्याप्तम्, एतत् चतुर्थं वप्रं-शिखरम् मा भिन्दन्तु-नो विदारयन्तु, नः अस्माकम्, चतुर्थम् वप्रं-शिखरम्, सोपसर्गम्-उपसर्गेण विघ्नबाधया सहितम्-सोपसर्गम् चापि भवेत्-'तए णं ते वणिया तस्स वणियस्स हियकामगस्स सुहकामगस्स जाव हियसुहनिस्सेयसकामगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहंति, जाव नो रोयंति' ततः खलु ते वणिजस्तस्य वणिजो हितकामस्य, सुखकामस्य, यावत्-पथ्यकामकस्य आनुकम्पिकस्य नैःश्रेयसिकस्य हितसुखनिःश्रेयसकामकस्य एवम्-उक्तप्रकारेण आचक्षाणस्य यावत्-भाषमाणस्य, प्रज्ञापयतः, प्ररूपयतश्च एतमर्थम्-उपर्युक्तार्थम् नो श्रद्दधति-श्रद्धया न स्वीकुर्वन्ति, यावत्-नो प्रतियन्ति नो विश्वसन्ति नो रोचयन्ति-नो प्रीतिविषयं कुर्वन्ति, 'एयमट्ठं असद्दहमाणा जाव अरोएमाणा तस्स वम्मीयस्स चउत्थंपि वप्पिं भिंदंति' एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधतः, यावत् अप्रतियन्तः-अविश्वसन्तः, अरोचयन्तः-रुचिविषयमकुर्वन्तस्तस्य वल्मीकस्य चतुर्थ-

विघ्नबाधा सहित है। 'तए णं ते वणिया, तस्स वणियस्स हियकामगस्स सुहकामगस्स जाव हियसुहनिस्सेयसकामगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहंति, जाव नो रोयंति' उन वणिकों ने अपने इस हिताभिलाषी, सुखाभिलाषी, यावत् युगपत् हित, सुख और कल्याणाभिलाषी वृद्धवणिक् की बात नहीं मानी। यहां प्रथम 'यावत्' पद से 'भाषमाणस्य, प्रज्ञापयतः' इन पदों का और द्वितीय यावत् पद से 'नो प्रतियन्ति' इस क्रियापद का ग्रहण हुआ है। 'एयमट्ठं असद्दहमाणा जाव अरोएमाणा तस्स वम्मीयस्स चउत्थंपि वप्पिं भिंदंति' इस प्रकार उसके द्वारा कथित भाषित प्रज्ञापित तथा प्ररूपित बात को श्रद्धा की दृष्टि से स्वीकार नहीं करनेवाले, उस पर प्रतीति नहीं करनेवाले, एवं उसे अपनी रुचि का विषय

મુશ્કેલીમાં આવી પડશું "तए णं ते वणिया, तस्स वणियस्स हियकामगस्स सुहकामगस्स जाव हियसुहनिस्सेयसकामगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स एयमट्ठं नो सद्दहंति, जाव नो रोयंति" તેમના હિતાભિલાષી, સુખાભિલાષી, પથ્યાભિલાષી, અને એક સાથે હિત, સુખ અને કલ્યાણાભિલાષી એવા તે વૃદ્ધ વણિકના દ્વારા કથિત, ભાષિત પ્રજ્ઞાપિત અને પ્રરૂપિત તે વાત રૂપ અર્થ પ્રત્યે શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિથી જોયું નહીં, તેમને આ વાત પ્રતીતિજનક પણ ન લાગી અને રુચિકર પણ ન લાગી. "एयमट्ठं असद्दहमाणा जाव अरोएमाणा तस्स वम्मीयस्स चउत्थंपि वप्पिं भिंदंति" આ પ્રકારે તે વૃદ્ધની તે વાત પ્રત્યે અશ્રદ્ધાવાળા થવાથી, તે વાતને પ્રતીતિજનક નહીં માનનારા અને તે વાત જેમને અરુચિકર લાગી છે એવાં તે વણિકોએ તે

मपि वप्रं-शिखरम्, भिन्दन्ति विदारयन्ति 'ते णं तत्थ उग्गविसं चंडविसं घोरविसं महाविसं अतिकायं महाकायं' ते खलु वणिजस्तत्र-चतुर्थे शिखरे उग्रविषम्-दुर्जीर्णविषम्, चण्डविषम्-दृष्टजनकाये झटिति व्यापिविषम्, घोरविषम्-परम्परा पुरुषसहस्रस्यापि हननसामर्थ्यशालिविषम्, महाविषम्-जम्बूद्वीपप्रमाणस्यापि शरीरस्य व्यापनसमर्थं विषम्, अतिकायमहाकायम्-कायान् शेषनागादीनामतिक्रान्तः-अतिकायः अतएव महाकायः, उभयोः कर्मधारयः, अथवा अतिकायानां मध्ये महाकायः अतिकायमहाकायस्तम् 'मसिमूसाकालगयं नयणविसरोसपुन्नं अंजणपुंजनिगरप्पगासं रत्तच्छं जमलजुयलचंचलचलंतजीहं धरणितलवेणियभूयं'

नहीं बनाने वाले उन वणिकों ने उस वल्मीक के चौथे भी शिखर को खोदना प्रारंभ कर दिया। 'ते णं तत्थ उग्गविसं चंडविसं घोरविसं महाविसं अतिकायं महाकायं' खोदते २ उन लोगों को वहां पर एक सर्पका स्पर्श हुआ। यह सर्प उग्रविषवाला था। दुर्जीर्णविष से युक्त था। चण्डविषवाला था। काटनेवाले मनुष्य के शरीर में बहुत ही जल्दी जिसका विष व्याप्त हो जावे ऐसा था। घोरविषवाला था-क्रमशः एक हजार पुरुषों को भी नष्ट करने की शक्तियुक्त विष से युक्त था। महाविषवाला था। जम्बूद्वीप के बराबर शरीर में भी इसके विष को व्याप्त होने की शक्ति थी-ऐसे विष से युक्त था। इसका जो शरीर था वह शेषनाग आदिकों के भी शरीर से अधिक था। इसी कारण यह अतिकाय वालों के बीच में महाकायवाला था। 'मसिमूसाकालगयं, नयनविसरोसपुन्नं, अंजणपुंजनिगरप्पगासं, रत्तच्छं, जमलजुयलचंचलचलंत

વલ્મીકના ચોથા શિખરને પણ ખોદવા માંડ્યું. " तेणं तत्थ उग्गविसं, चंडविसं, घोरविसं, महाविसं, अतिकाय, महाकायं " ખોદતાં ખોદતાં તે લોકોએ ત્યાં એક સ્પર્શનો અનુભવ કર્યો. તે સર્પનો સ્પર્શ હતો. તે સર્પ ઉગ્ર વિષવાળો હતો-દૂર ન કરી શકાય એવા વિષથી યુક્ત હતો-ચંડ વિષવાળો હતો-જે મનુષ્યને તેણે ડંસ માર્યો હોય, તે મનુષ્યના શરીરમાં જલ્દી વિષ વ્યાપી જાય એવો હતો, ઘોર વિષવાળો હતો-ક્રમશઃ હજાર પુરુષોને પણ પોતાના ઝેરથી મારી નાખવાને સમર્થ વિષથી યુક્ત હતો, મહાવિષવાળો હતો-જંબૂદ્વીપપ્રમાણ શરીરમાં પણ તેના વિષને વ્યાપ્ત કરવાની શક્તિવાળો હતો-એવાં વિષથી યુક્ત હતો, તેનું શરીર શેષનાગ આદિના શરીર કરતાં પણ મોટું હતું, તે કારણે અતિકાયવાળાઓની સરખામણીમાં પણ તેમના કરતાં મહાકાયવાળો હતો.

मषीमूषाकालकम्-मषी-कज्जलम्, मूषा च सुवर्णादितापनभाजनविशेषस्ते इव कालको यस्तं तथाविधम्, नयनविषरोषपूर्णम्-नयनविषेण-दृष्टिविषेण, रोषेण च पूर्णम्, अञ्जनपुञ्जनिकरप्रकाशम् अञ्जनपुञ्जानां निकरस्येव प्रकाशो दीप्तिर्यस्य स तथाविधम्, रक्ताक्षम्-लोहितनयनम्, यमलयुगलचञ्चलचलज्जिह्वम्-जमलं सहचरं, युगलं-द्वयम्, चञ्चलं यथास्यात्तथा चलन्त्योः-अतिचपलयोर्जिह्वयोर्यस्य तं तथाविधम्, धरणीतलवेणीभूतम्-धरणीतलस्य वेणीभूतः-पृथिवीरूपयुवतिजनमस्तकस्य कचकलापसदृशम् कृष्णत्वदीर्घत्वश्लक्ष्णत्वपश्चाद्भागलम्बायमानत्वादिसाधर्म्यात्, 'उक्कडफुडकुडिलजडुलकक्खडविकडफडाडोवकरदच्छं लोहागरधम्ममाणधमधमेंतघोसं अणागलियचंडतिव्वरोसं समुहं तुरियं चवलं धमंतं दिट्ठीविसं सप्पं संघट्टेंति' उत्कटस्फुटकुटिलजटिलकर्कशविकटस्फटा-

---

जीहं, धरणितलवेणियभूयं' मषी-कज्जल एवं मूषा-सुवर्णादि को गलाने के पात्र विशेष के समान कृष्णवर्ण से युक्त था। दृष्टिविष और रोष से परिपूर्ण था। इसके शरीर की दीप्ति अंजनपुंजों के समूह के जैसी थी इसकी दोनों आंखें लाल थी, इसकी जिह्वाएँ एकसाथ अतिशय रूप में चलती थीं, यह ऐसा मालूम देता था कि मानों पृथिवी रूप युवतिजन के मस्तक की वेणी ही है, कृष्णता, दीर्घता, श्लक्ष्णता एवं पश्चाद्भाग में लम्बायमानता आदि के साधर्म्य को लेकर यह उपमा दी गई है। 'उक्कडफुडकुडिलजडुलकक्खडविकडफडाडोवकरणदच्छं, लोहागरधम्ममाणधमधमेंतघोसं, अणागलियचंडं, तिव्वरोसं, समुहं तुरियं चवलं धमंतं दिट्ठीविसं, सप्पं संघट्टेंति' फणा के विस्तार करने में यह

"मसिमूसाकालगयं, नयनविसरोसपुन्नं अंजणपुंजनिगरप्पगासं, रत्तच्छं, जमलजुयलचंचलचलंतजीहं, धरणितलवेणियभूयं" ते મષી અને મૂષા સમાન હતો. (મષી એટલે કાજળ અને મુષા એટલે સુવર્ણાદિને ગાળવાનું શ્યામ રંગનું પાત્ર) એટલે કે મષી અને મુષા સમાન કૃષ્ણવર્ણનો હતો, દૃષ્ટિવિષ અને રોષથી પરિપૂર્ણ હતો, તેના શરીરની કાન્તિ અંજનપુંજોના સમૂહના જેવી હતી, તેની બન્ને આંખો લાલ હતી, તેની બન્ને જીભ એક સાથે ખૂબ જ ઝડપથી ચાલતી હતી, તે સર્પ પૃથ્વી રૂપ યુવતિના મસ્તકની વેણી જેવો લાગતો હતો. કૃષ્ણતા, દીર્ઘતા શ્લક્ષ્ણતા (મુલાયમતા) અને (પાછલા) ભાગની દીર્ઘતા આદિ સાધર્મ્યને કારણે આ ઉપમા આપવામાં આવી છે. "उक्कडफुडकुडिलजडुलकक्खडविकड, फडाडोवकरणदच्छं, लोहागरधम्ममाणधमधमेंतघोसं, अणागालियचंड, तिव्वरोसं, समुहं तुरियं चवलं धमंतं दिट्ठीविसं, सप्पं संघ-

टोपकरणदक्षम्-उत्कटः अन्येन बलवता अविनाश्यत्वात्, स्फुटः-व्यक्तः प्रयत्नोपलब्धत्वात्, कुटिलः-वक्रस्तत्स्वरूपत्वात्, जटिलः-स्कन्धदेशे सिंहानामिव केशरसद्भावात्, कर्कशः-कठोरः, बलशालित्वात्, विकटः-विस्तीर्णो यः स्फटाटोपः-फणाविस्तारस्तत्करणे दक्षो यः स तथाविधस्तम्, लोहाकरधमधमायमानधमधमद्घोषम्-लोहस्येव आकरे धमायमानस्य अग्निना संताप्यमानस्य धमधमायमानः-धम धम इति वर्णव्यक्तिमिवोत्पादयन् घोषः-शब्दो यस्य स तथाविधस्तम्, अनाकलितचण्डतीव्ररोषम्-अनाकलितः-अप्रमितः, अनिर्गलितो वा-अनिवारितश्चण्डस्तीव्रो रोषो यस्य स तम् तथाविधम्, श्वमुखं त्वरितं चपलम्-शुनो मुखम्-श्वमुखम् यथास्यात्तथा-कुक्कुरस्य मुखमिव, त्वरितं-शीघ्रतायुक्तं

बडा चतुर था, इसके फणा का आटोप-विस्तार अन्य बलवान् के द्वारा अविनाश्य होने के कारण उत्कट था, प्रयत्नोपलब्ध होने से स्फुट-व्यक्त था, वक्र स्वरूपवाला होने से स्वाभाविक कुटिल-टेडा था, जैसे शेर के स्कन्धदेश में सटा-बाल होती है, उसी प्रकार से इसका फणा भी सटा-बालों से युक्त था। बलशाली होने से कठोर था। एवं विकट-विस्तीर्ण था। जैसे लोहाकर में-भट्टी में लोहा जब गलाया जाता है तब वह जैसे धम धम शब्द करता है उसी प्रकार से इस के मुख से जो घोषशब्द निकलता था वह भी धम धम इस ध्वनिपूर्वक निकलता था। इसका जो रोष था वह अप्रमित था अथवा अनिर्गलित था। या अनिवारित था और बडा तीव्र था। कुत्ते का मुख जैसे भोंकते समय शीघ्रता से युक्त एवं अतिचपलतावाला होता है,

कुंति" ते सर्प पोतानी ફેણાને વિસ્તૃત કરવામાં ઘણો દક્ષ હતા. તેની ફેણાનો આટોપ (વસ્તાર) અન્ય બળવાન વ્યકિત દ્વારા અવિનાશ્ય હોવાને કારણે ઉત્કટ હતો, પ્રયત્નોપલબ્ધ હોવાથી સ્ફુટ (વ્યકત) હતો, વક્ર સ્વરૂપવાળો હોવાથી સ્વાભાવિક કુટિલ (વક્ર) હતો. જેમ સિંહના શરીર પર સટા (વાળ) હોય છે, એજ પ્રમાણે તેની ફેણા પણ વાળોથી યુકત હતી તે ફેણા બળશાલી હોવાથી કઠોર અને વિકટ (વિસ્તીર્ણ) હતી. ધમણ વડે લુહારની ભઠ્ઠીમાં વાયુ ભરતી વખતે જેવો "ધમધમ" અવાજ થાય છે, એવો જ ઘોષ (અવાજ) તેના મુખમાંથી નીકળતો હતો. તેનો જે રોષ હતો તે અપ્રમિત (પારવગરનો) અથવા અનિર્ગલિત અથવા અનિર્વારિત હતો તે રોષ ઘણો જ તીવ્ર પણ હતો કૂતરો જયારે ભસતો હોય છે, ત્યારે તેનું મુખ જેવું અતિ શીઘ્રતાયુકત અને ચપલતા યુકત હોય છે, એવું જ તે સાપનું

चपलम्-अति चञ्चलतया, धमन्तं-धमधमशब्दं कुर्वन्तम्, दृष्टिविषं नाम सर्पम् संघट्टयन्ति-संस्पर्शयन्ति, 'तए णं से दिट्ठीविसे सप्पे तेहिं वणिएहिं संघट्टिए समाणे आसुरुत्ते जाव मिसमिसे माणे सणियं सणियं उट्ठेइ, उट्ठेत्ता' ततः खलु स दृष्टिविषः सर्पः तैः वणिग्भिः संघट्टितः सन् आशुरक्तः यावत्-दन्तैरोष्टदशन-पूर्वकम् मिषमिषायमाणः-क्रोधेन 'मिषमिष' इति शब्दं कुर्वन्, शनैः शनैः-मन्दं मन्दम् उत्तिष्टति, उत्थाय 'सरसरसरस्स वम्मीयस्स सिहरतलं दुरूहेइ' सरसरसरस्येति सर्पगतेरनुकरणं बोध्यम्, तस्य वल्मीकस्य शिखरतलम् आरोहति, 'दुरुहेत्ता आइच्चं णिज्झाइ, णिज्झाइत्ता ते वणिए अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोएइ' शिखरतलम्-आरुह्य आदित्यं-सूर्यं निध्यायति-पश्यति, निध्याय-दृष्ट्वा तान् वणिजः अनि-

उसी प्रकार से यह भी था। इसी कारण यह उस कुत्ते की तरह धम-धम ऐसा शब्द कर रहा था। इसकी दृष्टि में विष था। ऐसे दृष्टिविषवाले सर्प का उन्हें स्पर्श हुआ। 'तए णं से दिट्ठीविसे सप्पे तेहिं वणिएहिं संघट्टिए समाणे असुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे सणियं सणियं उट्ठेइ, उट्ठेत्ता' जब दृष्टि विष सर्प उन वणिकों से स्पृष्ट हुआ तब वह इकदम उन पर क्रुद्ध हो उठा यावत्-दन्तों से अपने होठ को डसता वह मिष-मिषाता धीरे २ उठा और उठकर 'सरसरसरस्स वम्मीयस्स सिहरतलं दुरूहेइ' 'सरसरसरस्स' यह सर्वगति का अनुकरण है। सरसराता है। सरसराता हुआ वल्मीक के शिखर पर चढ गया। 'दुरुहेत्ता आइच्चं णिज्झाइ' चढ कर उसने सूर्य की ओर देखा। 'णिज्झाइत्ता ते वणिए अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोएइ' देखकर फिर उसने उन

મુખ શીઘ્રતા અને ચપલતાયુક્ત હતું. તેની દષ્ટિમાં વિષ હતું. એવી દૃષ્ટિવાળા સર્પનો તે માણુસોને સ્પર્શ થયો. "तए णं से दिट्ठीविसे सप्पे तेहिं वणिएहिं संघट्टिए समाणे आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे सणियं सणियं उट्ठेइ, उट्ठेत्ता" જ્યારે તે દૃષ્ટિવિષ સર્પ તે વણિકો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થયો, ત્યારે તે એકદમ તેમના પર ગુસ્સે થઇ ગયો, તે દાંતો વડે પોતાના હોઠને કરડતો કરડતો ધુરકતો ધુરકતો ધીરે ધીરે ઉઠયો, ઊઠીને "सरसरसरस्स वम्मीयस्स सिहर-तलं दुरूहेइ" "सरसर सरस्स" આ પદ સર્પગતિનું સૂચક છે. તે સાપ 'સરર સર'-સરકતો સરકતો-વલ્મીકના શિખર પર ચઢી ગયો. "दुरूहेत्ता आइच्चं णिज्झाइ" શિખર પર ચઢીને તેણે સૂર્યની સામે જોયું. "णिज्झा-इत्ता ते वणिए अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोएइ" ત્યાર બાદ

मेषया-निमेषरहितया दृष्ट्या सर्वतः समन्तात् समभिलोकयति-पश्यति 'तए णं ते वणिया तेणं दिट्ठिविसेणं सप्पेणं अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोइया समाणा' ततः खलु ते वणिजः तेन-उपर्युक्तेन दृष्टिविषेण सर्पेण अनिमेषया-निमेषरहितया दृष्ट्या-अवलोकनेन, सर्वतः समन्तात्-चतुर्दिक्षु, समभिलोकिताः-दृष्टाः सन्तः, 'खिप्पामेव सभंडमत्तोवगरणया एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिकया यावि होत्था' क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव' सभाण्डमात्रोपकरणाः-भाण्डमात्रोपकरणसहिताः, भाण्डमात्रया-पणितपरिच्छेदेन उपकरणमात्रया च सह ये वर्तन्ते ते तथाविधाः एकाहत्यम्-एका एव आहत्या आहननं प्रकारो यत्र भस्मीकरणे तदेकाहत्यं तथथा स्यात्तथा, कथमिव तदित्याह-कूटाहत्यम्-कूटस्येव-प्रस्तरमयमारणमहायन्त्रस्येव आहत्या-आहननं यत्र तत् कूटाहत्यं तथथा स्यात्तथा, भस्मराशी कृताश्चापिता-भस्मसात्कृताश्चापि अभवन् भस्मीभूता जाता इत्यर्थः 'तएणं जे से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव हियसुहनिस्सेयसकामए' तत्र खलु तेषु वणिक्षु, योऽसौ वणिक् तेषां-पूर्वोक्तानां वणिजां, हितकामकः-

---

वणिकों को अनिमिषदृष्टि से अच्छी तरह चारों तरफ से देखा-'तए णं ते वणिया तेणं दिट्ठीविसेणं सप्पेणं अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोइया समाणा' इस प्रकार उस दृष्टि विष सर्प द्वारा अनिमिष दृष्टि से अच्छी तरह चारों ओर से देखे गये वे वणिक् 'खिप्पामेव सभंडमत्तोवगरणया एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिकया यावि होत्था' शीघ्र ही अपने २ सब सामान के साथ कूटाहत्य-प्रस्तरनिर्मित मारण महायंत्र के आघात के तुल्य एक ही आघात से सर्प की दृष्टि के एक ही प्रहार से भस्मीभूत हो गये-राख हो गये। 'तए णं जे से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव हियसुहनिस्सेयसकामए' तब जो वह वृद्ध

તેણે તે વણિકોની સામે અનિમિષ દૃષ્ટિથી બરાબર-ચારે તરફથી-જોયું "तए णं ते वणिया तेणं दिट्ठीविसेणं सप्पेणं अणिमिसाए दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोइया समाणा" આ પ્રમાણે તે દૃષ્ટિવિષ સર્પ દ્વારા જેમની સામે અનિમિષ દૃષ્ટિથી ચોમેરથી બરાબર જોવામાં આવ્યું છે એમાં તે વણિકો "खिप्पामेव सभंडमत्तोवगरणया एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासीकया यावि होत्था" તુરત જ પોતપોતાના સઘળા સામાનની સાથે કૂટાહત્ય-પ્રસ્તર-નિર્મિત મારણ મહામંત્રના આઘાતના-જેવા એક જ આઘાતથી એટલે કે સર્પની દૃષ્ટિના એક જ પ્રહારથી ભસ્મીભૂત (રાખ) થઇ ગયા. "तए णं जे से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव हियसुहनिस्सेयसकामए" પરન્તુ જે વૃદ્ધ વણિક તેમના હિતની,

हितैषी यावत्-सुखकामकः-सुखाभिलाषी, पथ्यकामको नैःश्रेयसिकः, आनुकम्पिकः, हितसुखनिःश्रेयसकामक आसीत्, 'से णं अणुकंपयाए देवयाए सभंडमत्तोवगरणमायाए नियगं नयरं साहिए' स खलु हितकामको वणिक् आनुकम्पिकया-दयाकारिण्या देवतया सभाण्डमात्रोपकरणः-भाण्डमात्रोपकरणसहितः निजकं-स्वकीयं नगरम्प्रति, साधितः-संप्रापितः । इमं दृष्टान्तं दार्ष्टान्तिके योजयति-'एवामेव आणंदा ! तव वि धम्मायरिएणं धम्मोवएसएणं समणेणं नायपुत्तेणं ओराले परियाए आसाइए' हे आनन्द स्थविर ! एवमेव-उपर्युक्तवणिग् दृष्टान्तवदेव, तवापि, धर्माचार्येण, धर्मोपदेशकेन श्रमणेन, ज्ञातपुत्रेण-महावीरेण, उदारः-प्रधानः, पर्यायः-अवस्था, आसादितः-प्राप्तो वर्तते, 'ओराला कित्तिवन्नसद्दसिलोगा सदेवमणुयासुरे लोए पुव्वंति, गुवंति, थुवंति इति समणे भगवं

वणिक् उन वणिकों का हितैषी था उनके यावत् सुख का अभिलाषी था । पथ्य का अभिलाषी था, नैःश्रेयसिक-कल्याण का अभिलाषी था, आनुकम्पिक-दयालु था तथा युगपत् उन सबके हित सुख एवं कल्याण का अभिलाषी था । 'से णं अणुकंपाए देवयाए सभंडमत्तोवगरणयाए नियगं नगरं साहिए' वह किसी अनुकम्पाकारिणी देवता के द्वारा भाण्डमात्रोपकरणसहित अपने नगर में पहुंचा दिया गया । 'एवामेव आणंदा ! तव वि धम्मायरिए णं धम्मोवएसणं समणेणं नायपुत्तेणं ओराले परियाए आसाइए' पूर्वोक्त इस दृष्टांन्त की दार्ष्टान्त में योग्य करता हुआ गोशाल कहता है-हे आनन्द स्थविर ! इस उपर्युक्त वणिक् दृष्टान्त के अनुसार ही तुम्हारे धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण ज्ञातपुत्र महावीर ने उदारप्रधान अवस्था प्राप्त की है । 'ओराला कित्ति-

સુખની અને પથ્યની કામનાવાળો હતો, તેમના કલ્યાણની અભિલાષાવાળો હતો, અનુકંપાવાળો હતો, અને તે સૌનાં હિત, સુખ અને કલ્યાણ ચાહનારો હતો, "से णं अणुकंपाए देवयाए सभंडमत्तोवगरणमायाए नियगं नगरं साहिए" તેને કોઈ અનુકંપાયુકત દેવતા દ્વારા પોતાના વાસણાદિ ઉપકરણો સહિત તેના પોતાના નગરમાં પહોંચાડી દેવામાં આવ્યો. "एवामेव आणंदा तव वि धम्मायरिएणं धम्मोवएसणं नायपुत्तेणं ओराले परियाए आसाइए" આ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા ગોશાલક શું પ્રતિપાદન કરવા માગે છે, તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-ગોશાલક આનંદ સ્થવિરને કહે છે કે-હે આનંદ સ્થવિર ! તમારા ધર્મોપદેશક, ધર્માચાર્ય શ્રમણ જ્ઞાનપુત્ર મહાવીરે પણ ઉપર્યુકત વણિકોના જેવી જ ઉદાર (શ્રેષ્ઠ) અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે. "ओराला कित्तिव-

महावीरे इति समणे भगवं महावीरे' उदाराः-प्रधानाः, कीर्तिवर्णश्लोकाः-सर्व-दिग्व्यापी धन्यवादः कीर्तिः, एकदिग्व्यापी साधुवादो वर्णः, अर्द्धदिग्व्यापी साधु-वादः शब्दः, तत्स्थानव्यापी साधुवादः श्लोकः श्लाघा, तेषामितरेतरयोगद्वन्द्वे कृते सति ते तथाविधाः, सदेवमनुजासुरलोके-देवैः, मनुजैः असुरैश्च सह यो-लोकः-जीवलोको वर्तते स तथाविधे-सदेवमनुजासुरे लोके, प्लव्यन्ते प्रस्रियन्ते, गुप्यन्ते-व्याप्यन्ते, स्तूयन्ते अभिष्टूयन्ते-अभिनन्द्यन्ते, इति-यत्खलु श्रमणो भग-वान् महावीरः, श्रमणो भगवान् महावीर इति, सर्वत्र श्रमणस्य भगवतो महावी-रस्य प्रसिद्धिः संजाताऽस्ति, 'तं जइ मे से अज्जज्ज किंचिवि वदइ, तो णं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करोमि, जहा वा वालेणं ते वणिया' तत्

वन्नसद्दसिलोगा सदेवमाणुया सुरेलोए पुव्वंति, गुवंति, थुवंति, इति समणे भगवं महावीरे इति समणे भगवं महावीरे' श्रमण भगवान् महावीर की कीर्ति, वर्ण, शब्द और श्लोक देव मनुष्य एवं असुरसहित इस लोक में तैर रहे हैं, फैल रहे हैं, व्याप्त हो रहे हैं, सब ओर से स्तुति के विषयभूत बन रहे हैं-अभिनन्दित हो रहे हैं-क्योंकि 'श्रमण भगवान् महावीर श्रमण भगवान् महावीर' इस रूप से सर्वत्र उनकी प्रसिद्धि हो चुकी है। सर्वदिग्व्यापी जो धन्यवाद है उसका नाम कीर्ति है, एक दिग्व्यापी जो साधुवाद है उसका नाम वर्ण है, अर्धदिग्व्यापी जो साधुवाद हैं उसका नाम शब्द है। तथा उसी स्थान में व्याप्त जो साधुवाद है उसका नाम श्लोक है। श्लोक का दूसरा नाम श्लाघा है। 'तं जइ मे से अज्जज्ज किंचिवि वदइ, तो णं तवे णं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेमि, जहा वा वालेणं ते वणिया' तो जो वे आर्य-महावीर

ब्रसद्दसिलोगा सदेवमणुयासुरे लोए पुव्वंति, गुवंति, थुवंति, इति 'समणे भगवं महावीरे इति समणे भगवं महावीरे इति समणे भगवं महावीरे" "શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની કીર્તિ, વર્ણ, શબ્દ અને શ્લોક દેવ, મનુષ્ય અને અસુરસહિત આ લોકમાં ગુંજી રહ્યો છે, ફેલાઈ રહ્યો છે, વ્યાપી રહ્યો છે, અને ચારે દિશામાં તેમની સ્તુતિ થઈ રહી છે-તેઓ અભિનન્દિત થઈ રહ્યા છે, કારણ કે "શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર" આ રૂપે સર્વત્ર તેઓ પ્રખ્યાત થઈ ચુકયા છે. સર્વદિગ્વ્યાપી ધન્યવાદને કીર્તિ કહે છે, એક દિગ્વ્યાપિ ખ્યાતિનું નામ 'વર્ણ' છે. અર્ધદિગ્વ્યાપી પ્રખ્યાતિનું નામ 'શબ્દ' છે અને એજ સ્થાનમાં જે ખ્યાતિ વ્યાપેલી છે, તેનું નામ 'શ્લોક' છે. શ્લોકને શ્લાઘા પણ કહે છે. "तं जइ मे से अज्जज्ज किंचि वि वदइ, तो णं तवेणं तेएणं एगा-हच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेमि, जहा वा वालेणं ते वणिया" જો તે આર્ય-

तस्मात्कारणात्, यदि मम स आर्यः–महावीरः, अद्य किञ्चिदपि अनुचितं वदति–कथयेत्, तदा खलु तपसा तेजसा तेजोलेश्यया एकाहत्यम्–एका एव आहत्या–आहननं प्रहारो यस्मिन् भस्मीकरणे तद् एकाहत्यं तद्यथा स्यात्तथा, एवं कूटाहत्यम्–कूटस्येव–पाषाणमयमारणमहायन्त्रस्येव आहत्या–आहननं यस्मिन् तत् कूटाहत्यम्, तद्यथा स्यात्तथा भस्मराशिम्–भस्मसात् करोमि करिष्यामि, यथैव व्यालेन–सर्पेण, ते पूर्वोक्ता वणिजो भस्मसात्कृताः, 'तुमं च णं आणंदा! सारक्खामि संगोवामि जहा वा से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव निस्सेयसकामए अणुकंपयाए देवयाए सभंडमत्तोवकरणमायाए जाव साहिए' हे आनन्द! स्थविर! त्वां च खलु अहं संरक्षामि–दाहभयात् त्राये, संगोपयामि–कल्याणस्थानप्रापणेन संरक्षणं करिष्यामि, यथैव स पूर्वोक्तो वणिक् तेषां वणिजां हितकामको यावत् सुखकामकः पथ्यकामकः, नैःश्रेयसिकः, आनुकम्पिको हितसुखनिःश्रेयसकामकः आनुकम्पिकया–दयाकारिण्या देवतया सभाण्डमात्रोपकरणमात्रो

आज मेरे सम्बन्ध में कुछ अनुचित कहेंगे, तो मैं उन्हें तप और तेज–तेजोलेश्या के पाषाण निर्मित मारने के महायंत्र के आघात जैसे एक ही प्रहार से भस्म कर दूंगा, जैसे सर्पने उन पूर्वोक्त वणिकों को कर दिया। 'तुमं च णं आणंदा! सारक्खामि, संगोवामि, जहा वा से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव निस्सेयसकामए अणुकंपयाए देवताए सभंडमत्तोवकरणमायाए जाव साहिए' और हे आनन्द! मैं तुम्हारी रक्षा करूंगा, तुम्हें नहीं जलाऊँगा और तुम्हें कल्याणकारक किसी स्थान विशेष में पहुँचवा दूंगा–जैसे कि उन वणिकों का हिताभिलाषी, यावत्–सुखाभिलाषी, पथ्याभिलाषी, दयालु वह वृद्ध वणिक् जो कि युगपत् भी उन सब का हित, सुख और कल्याण का अभि-

---

મહાવીર મારા સંબંધમાં અનુચિત કંઈ પણ કહેશે, તો જેવી રીતે પેલા સર્પે પૂર્વોકત વણિકોને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યા હતા, એજ પ્રમાણે હું પણ તેમને મારી તેજોલેશ્યાના, પાષાણુનિર્મિત મારવાના મહાયંત્રના આઘાત જેવા એક જ પ્રહારથી, બાળીને ભસ્મ કરી નાખીશ. "तुमं च णं आणंदा सारक्खमि, संगोवामि, जहा वा से वणिए तेसिं वणियाणं हियकामए जाव निस्सेयसकामए अणुकंपाए देवताए सभंडमत्तोवकरणमायाए जाव सहिए" હે આનંદ સ્થવિર! હું તમારી રક્ષા કરીશ, તમને બાળીને ભસ્મ નહીં કરૂં અને તમને કલ્યાણકારક કોઈ સ્થાનવિશેષમાં પહોંચાડી દઈશ જેમ તે વણિકોના હિતાભિલાષિ, સુખાભિલાષી, પથ્યાભિલાષી, કલ્યાણાભિલાષી, દયાલુ તે વૃદ્ધ કે જે તે વણિકોના હિત, સુખ અને કલ્યાણાભિલાષી હતો, તેને

यावत्-निजकं नगरं प्रति साधितः-प्रापितः, 'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! तव धम्मायरियस्स धम्मोवएसगस्स समणस्स नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि' हे आनन्द ! स्थविर ! तत् तस्मात्कारणात्, गच्छ खलु त्वं तव धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्य महावीरस्य, एतमर्थम्-मदुक्तं सर्वार्थम् परिकथय-ब्रूहि, 'तए णं से आणंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे, भीए जाव संजायभए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतियाओ हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ' ततः खलु स आनन्दः स्थविरो गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण, एवं-पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् भीतो यावत्-त्रस्तः, संजातभयः-संजातं भयं यस्य स तथाविधः सन् गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य अन्तिकात्-समीपात्, हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता सिग्घं तुरियं सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं निगच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य,

---

लाषी था, किसी दयाकारणी देवता के द्वारा अपनी सब सामग्री सहित अपने नगर को पहुंचा दिया गया। 'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! तव धम्मायरियस्स धम्मोवएसगस्स समणस्स नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि' इसलिये हे आनन्द ! स्थविर ! तुम जाओ और अपने धर्माचार्य धर्मोपदेशकश्रमण ज्ञातपुत्र महावीर से इस मेरे कहे हुए सब कथन को कह दो। 'तए णं से आणंदे थेरे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे भीए जाव संजायभए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स' इस प्रकार जब मंखलिपुत्र ने आनन्द स्थविर से कहा-तब डर गये और भयभीत होकर वे मंखलिपुत्र गोशाल के 'अंतियाओ' पास से 'हालाहलाए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ' तथा हालाहला कुंभकारी के

કોઇ દયાલુ દેવતાએ પોતાની સઘળી સામગ્રીસહિત બચાવી લઇને તેના નગરમાં પહોંચાડી દીધો હતો, તેમ હું પણ તમારી રક્ષા કરીને તમને સુરક્ષિત સ્થાનમાં પહોંચ ડી દઇશ. " तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! तव धम्मायरियस्स धम्मोवएसगस्स समणस्स नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेइ " તો હે આનંદ ! તમે જઇને તમારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરને મારા દ્વારા કહેવામાં આવેલી આ વાત કહો. " तए णं से आणंदे थेरे गोसालेणं मखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे भीए जाव संजायभए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स " આ પ્રમાણે જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે આનંદ સ્થવિરને કહ્યું, ત્યારે તેમના મનમાં ભયનો સંચાર થયો, આ પ્રમાણે ભયભીત થયેલા તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલકની " अंतियाओ " પાસેથી " हालाहलाए कुंभकारीए कुमकारावणाओ पडिनिक्खमइ " તથા હાલહલા કુંભકારીના

शीघ्रं त्वरितं यथा स्यात्तथा श्रावस्तीं नगरीमाश्रित्य मध्यमध्येन-श्रावस्त्या नगर्या मध्यभागेनेत्यर्थः निर्गच्छति, 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य-निष्क्रम्य, यत्रैव कोष्ठकं नाम चैत्यम् आसीत्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरश्चासीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ' उपागत्य, श्रमणं भगवन्तं महावीरम् त्रिःकृत्वः-त्रिवारम्, आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करेत्ता, वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी'- कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु अहं भंते ! छट्ठक्खमणपारणगंसि तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे सावत्थीए नयरीए उच्चनीय जाव

कुंभकारापण से चले आये। 'पडिनिक्खमित्ता सिग्धं, तुरियं सावत्थि, नयरिं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ' और आकर वे शीघ्र, त्वरित गति से श्रावस्ती नगरी के बीचों बीच से होकर निकले 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' निकल कर वे कोष्ठक चैत्य में आये और उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां गये 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ' वहां पहुंच कर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर की तीन प्रदक्षिणाएँ की 'करेत्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' तीन प्रदक्षिणा करने के बाद फिर उन्होंने प्रभु की वन्दना की, नमस्कार किया। वंदना नमस्कार करके फिर उन्होंने प्रभु से ऐसा कहा-'एवं खलु अहं भंते ! छट्ठक्खमणपारणगंसि तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे सावत्थीए नयरीए

કુંભકારાપણુથી ચાલી નીકળ્યા. "पडिनिक्खमित्ता सिग्घं, तुरियं सावत्थि नयरिं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ" ત્યાંથી રવાના થઈને શ્રાવસ્તી નગરીની વચ્ચે થઈને શીઘ્ર અને ત્વરિત ગતિથી ચાલવા લાગ્યા. "निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" ચાલતાં ચાલતાં તેઓ કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાં જ્યાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં ગયા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ," ત્યાં પહોંચીને તેમણે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, "करेत्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी" ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને તેમણે તેમને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં અને વંદણાનમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एवं खलु अहं भंते ! छट्ठक्खमणपारणगंसि तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे सावत्थिए नयरीए उच्चनीय जाव अडमाणे हाला-

अडमाणे हालाहलाए कुंभकारीए जाव वीइवयामि' हे भदन्त ! एवं खलु निश्चयेन अहं षष्ठक्षमणपारणके दिवसे युष्माभिरभ्यनुज्ञातः-आज्ञप्तः सन् श्रावस्त्यां नगर्यां किल उच्चनीच यावत् मध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षाचर्यया अटन्-पर्यटन्, हालाहलायाः कुम्भकार्याः, यावत् कुम्भकारापणस्यादूरसामन्तेन व्यतिव्रजामि-गच्छामि, 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं हालाहलाए जाव पासित्ता एवं वयासी'-ततः खलु गोशालो मंखलिपुत्रो माम् हालाहलायाः यावत् कुम्भकार्याः कुम्भकारापणपार्श्वतो व्यतिव्रजन्तं पश्यति दृष्ट्वा एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एहि ताव आणंदा ! इओ एगं महं उवमियं निसामेहि' हे आनन्द ! स्थविर ! एहि-आगच्छ, तावत् इति वाक्यालंकारे, इतः-अत्र अस्माद्

उच्चनीय जाव अडमाणे हालाहलाए कुंभकारीए जाव वीइवयामि' हे भदन्त ! मैं आज छट्ठक्खमण की पारणा के दिन आप से आज्ञा लेकर श्रावस्ती नगरी में उच्च, नीच एवं मध्यमकुलों में गृह समुदाय की भिक्षाचर्या के निमित्त घूमता हुआ हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण से न अधिक दूर और न अधिक पास से होकर निकला। 'तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं हालाहलाए जाव पासित्ता एवं वयासी' तब मंखलिपुत्र गोशाल ने मुझे हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण से आते हुए देखा-तब देखकर उसने मुझ से ऐसा कहा-'एहि ताव आणंदा ! इओ, एगं महं उवमियं निसामेहि' हे आनन्द स्थविर ! यहां आओ-मैं तुम्हें एक दृष्टान्त सुनाता हूं-उसे सुनो-यहां 'इओ' का अर्थ 'यहां' ऐसा होता है। अथवा 'इतः' 'इस' ऐसा भी होता है। इस पक्ष में 'तुम मेरे

हलाए कुंभकारीए जाव वीइवयामि" હે ભગવન્ ! આજ છઠ્ઠની તપસ્યાના પારણાને દિવસે આપની આજ્ઞા લઈને હું શ્રાવસ્તી નગરીના ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોના ઘરસમુદાયમાં ભિક્ષાચર્યા કરતો કરતો હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણથી, બહુ દૂર પણ નહીં અને બહુ સમીપ પણ નહીં, એવા માર્ગેથી નીકળ્યો. "तए णं गोसाले मंखलिपुत्ते ममं हालाहलाए जाव पासित्ता एवं वयासी" ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે મને હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણ પાસેથી જતો જોયો. તેણે મને જોઈને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एहि ताव आणंदा ! इओ, एगं महं उवमियं निसामेहि" હે આનંદ સ્થવિર ! અહીં આવો, હું તમને એક દૃષ્ટાન્ત સંભળાવવા માંગું છું, તો તે દૃષ્ટાન્ત સાંભળો, 'इओ" નો અર્થ "અહીં" થાય છે અથવા "इतः-આ" પણ થાય છે. આ રીતે વિચારતાં "તમે મારી પાસેથી આ

वा मादृशाञ्जनात्, एकं महद्विस्तृतम्, औपम्यम्-दृष्टान्तम्, निशामय-शृणु, 'तए णं अहं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे, जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते, तेणेव उवागच्छामि' ततः खलु अहम् गोशालेन मंखलिपुत्रेण, एवम् उक्तप्रकारेण उक्तः सन्, यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापण आसीत्, यत्रैव गोशालो मंखलिपुत्रश्चासीत् तत्रैव उपागच्छामि-उपागतः,-संप्राप्त इत्यर्थः, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी'-ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो माम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु आणंदा! इओ चिरातीयाए अद्धाए केइ उच्चवया वणिया एवं तं चेव जाव सव्वं निरवसेसं भाणियव्वं जाव नियगनयरसाहिए' हे आनन्द! स्थविर! एवं-पूर्वोक्तरीत्या खलु निश्चयेन, इतः पूर्वं चिरातीतायाम्-चिरं व्यतिक्रान्तायाम्, अद्धायाम्-काले केऽपि-केचन उच्चावचाः उत्तमानुत्तमाः,

---

जैसे जन से एक विस्तृत दृष्टान्त सुनो' ऐसा अर्थ होता है। 'तए णं अहं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते, तेणेव उवागच्छामि' जब मंखलिपुत्रने मुझे बुलाया-तब मैं हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण से होता हुआ जहां वह मंखलिपुत्र गोशाल था वहां गया-'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी' तब मंखलिपुत्र गोशाल ने मुझ से ऐसा कहा 'एवं खलु आणंदा इओ चिरातीताए अद्धाए केइ उच्चावया वणिया एवं तं जाव सव्वं निरवसेसं भाणियव्वं, जाव नियगनयरं साहिए' हे आनन्द! स्थविर! पूर्वोक्त रीति से यह बात जो मैं तुमसे कह रहा हूं आज से बहुत अधिक पहिले की है-कितनेक उत्तमानुत्तम

એક દૃષ્ટાન્ત સાંભળો," એવો અર્થ પણ થાય છે. "तए णं अहं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे, जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छामि" જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે મને બોલાવ્યો, ત્યારે હું હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં (દુકાનમાં) દાખલ થયો અને મંખલિપુત્ર ગોશાલકની પાસે ગયો. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते ममं एवं वयासी" ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકે મને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एवं खलु आणंदा इओ चिरातीताए अद्धाए केइ उच्चवया वणिया एवं तं चेव जाव सव्वं निरवसेसं भाणियव्वं जाव नियगनयरं साहिए" "હે આનંદ સ્થવિર! હું તને જે વાત કહી રહ્યો છું, તે ઘણા જ પુરાણા કાળની વાત છે. કેટલાક ઉત્તમાનુત્તમ આદિ વિશેષણોવાળા વણિકો હતા."

वणिजः एवं-पूर्वोक्तरीत्या तदेव-पूर्वोक्तवदेव, यावद् सर्वं निरवशेषं वृत्तान्तं भणितव्यम्, यावत् निजकनगरम् प्रति स एको वणिक् साधितः-संप्रापितः, 'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! तव धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स जाव परिकहेहि' हे आनन्द ! स्थविर ! तत्-तस्मात् कारणात्, गच्छ खलु त्वम् तव धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य यावत्-श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्य महावीरस्य अन्तिके एतमर्थम्-मदुक्तार्थम् परिकथय-निवेदय ॥ सू० ९ ॥

मूलम्-"तं पभू णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेत्तए? विसए णं भंते! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स जाव करेत्तए? समत्थे णं भंते! गोसाले जाव करेत्तए? पभू णं आणंदा! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं जाव करेत्तए, विसए णं आणंदा! गोसाले जाव करेत्तए, समत्थे णं आणंदा! गोसाले जाव करेत्तए, णो चेवणं अरिहंते भगवंते, परियावणियं पुण करेज्जा, जावइएणं आणंदा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठयराए चेव तवतेए अणगाराणं भगवंताणं खंतिखमा पुण अण-

---

वणिक् जो कि पूर्वोक्त विशेषणवाले थे-'यहां से लेकर वह एक वृद्ध वणिक देवता द्वारा अपने नगर पहुंचा दिया गया। 'यहां तक का सब कथन यहां कर लेना चाहिये। 'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! तव धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स जाव परिकहेहि' तो हे आनन्द ! तुम जाओ और अपने धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण ज्ञातपुत्र महावीर से इस मेरे कहे हुए अर्थ को कहो॥ सू० ९ ॥

આ કથનથી શરૂ કરીને "તે વૃદ્ધ વણિકને એક દયાળુ દેવતા દ્વારા તેના નગરમાં પહોંચાડવામાં આવ્યો." આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં પણ કહેવું જોઈએ. ગોશાલકે જે અન્તિમ શબ્દો કહ્યા હતા તે આનંદ સ્થવિર મહાવીર પ્રભુને કહે છે-"તં ગચ્છ णं तुमं आणंदा ! तव धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स जाव परिकहेहि" "તો હે આનંદ સ્થવિર ! તમે જાઓ, અને મેં કહેલી આ વાત તમારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરને કહો." ॥સૂ૦૯॥

गारा भगवंतो, जावइएणं आणंदा! अणगाराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठयराए चेव तवतेए थेराणं भगवंताणं खंतिखमा पुण थेरा भगवंतो, जावइएणं आणंदा! थेराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव तवतेए अरिहंताणं भगवंताणं, खंतिखमा पुण अरिहंता भगवंतो, तं पभू णं आणंदा! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं जाव करेत्तए, विसए णं आणंदा! जाव करेत्तए, समत्थे णं आणंदा! जाव करेत्तए, नो चेव णं अरिहंते भगवंते, परियावणियं पुण करेज्जा॥सू० १०॥

छाया—तत् प्रभुः खलु भदन्त! गोशालो मंखलिपुत्रस्तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्मराशिं कर्तुम्? विषयः खलु भदन्त! गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य यावत् कर्तुम्? समर्थः खलु भदन्त! गोशालो यावत् कर्तुम्? प्रभुः खलु आनन्द! गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तपसा यावत् कर्तुम्, विषयः खलु आनन्द! गोशालो यावत् कर्तुम्, समर्थः खलु आनन्द! गोशालो यावत् कर्तुम्, नो चैव खलु अर्हतो भगवतः, परितापनकं पुनः कुर्यात्, यावत् खलु आनन्द! गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य तपस्तेजः, इतः अनन्तगुणविशिष्टतरमेव तपस्तेजः अनगाराणाम् भगवताम्, क्षान्तिक्षमाः पुनरनगाराः भगवन्तः, यावत् खलु आनन्द! अनगाराणाम् भगवतां तपस्तेजः, इतः अनन्तगुणविशिष्टतरमेव तपस्तेजः, स्थविराणाम् भगवतां क्षान्तिक्षमाः पुनः स्थविराः भगवन्तः यावत् खलु आनन्द! स्थविराणाम् भगवतां तपस्तेजः, इतः अनन्तगुणविशिष्टतरमेव तपस्तेजः अर्हताम् भगवताम् क्षान्ति क्षमाः पुनः अर्हन्तो भगवन्तः, तत् प्रभुः खलु आनन्द! गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तपसा तेजसा यावत् कर्तुम्। विषयः खलु आनन्द! यावत् कर्तुम्, समर्थः खलु आनन्द! यावत् कर्तुम्, नो चैव खलु अर्हतो भगवतः, परितापनिकां पुनः कुर्यात्।

टीका—पुनरप्याह—'तं पभू णं' इत्यादि। तं पभू णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेत्तए?' आनन्दः पृच्छति—हे भदन्त! तत्—अथ, तस्मात्कारणाद् वा, प्रभुः समर्थः खलु किम् गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तपसा तपः सम्बन्धिना तेजसा—तेजोलेश्यया, एकाहत्यम्—एका एव आहत्या—आहननं प्रहारो यस्मिन् भस्मराशिकरणे तत्—एकाहत्यम् यथा स्यात्तथा एवमेव, कूटाहत्यं कूटस्येव-पाषाणमयमारणमहायन्त्रस्येव, आहत्या आहननं यस्मिन् तत् कूटाहत्यं, तद् यथा स्यात्तथा, भस्मराशिम्—भस्मसात् कर्तुम्? 'विसए णं भंते! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स जाव करेत्तए?' हे भदन्त!

'तं पभू णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेत्तए' इत्यादि।

टीकार्थ—भगवान् कह रहे हैं—'तं पभू णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेत्तए' इसमें आनन्द ने प्रभुसे ऐसा पूछा—हे भदन्त! मंखलिपुत्र गोशाल तपसंबंधी तेज के द्वारा—तेजोलेश्या के द्वारा एक ही आघात से पाषाणमय मारण-महायंत्र के आघात के जैसा क्या भस्मसात् करने के लिये समर्थ है? 'एकाहत्यम्' यह क्रिया विशेषण है, जिस भस्मराशि करने में एक ही प्रहार बस है—वह भस्मराशि करण एकाहत्य है। इसी प्रकार से कूटाहत्य के विषय में भी जानना चाहिये। कूट नाम पाषाण निर्मित मारने के महायंत्र का है। इसकी एक चोट से ही जीवन समाप्त हो जाता है। 'विसएणं भंते! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स जाव करेत्तए' प्रभुत्व दो

"तं पभू णं भंते" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આનંદસ્થવિર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"तं पभू णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेत्तए?" હે ભગવન્! શું મંખલિપુત્ર ગોશાલક તપસંબંધી તેજના દ્વારા—તેજોલેશ્યાના દ્વારા—એક જ આઘાતથી, પાષાણમય મારણમહાયંત્રના આઘાતની જેમ, ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ છે ખરો? "एकाहत्यम्" આ ક્રિયાવિશેષણ છે. જે ભસ્મરાશિ કરવામાં એક જ પ્રહાર પૂરતો થાય છે, તેનું નામ "ભસ્મરાશિકરણ એકાહત્ય" છે. એજ પ્રમાણે કૂટાહત્યના વિષયમાં પણ સમજવું. પાષાણનિર્મિત મારવાના મહાયંત્રને 'કૂટ' કહે છે. તેના એક જ પ્રહારથી જીવન સમાપ્ત થઇ જાય છે. "विसए णं भंते! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स जाव करेत्तए" પ્રભુત્વ બે પ્રકારના હોય છે. એક વિષય-

किं विषयः-योग्यता खलु वर्तते गोशालस्य मंङ्खलिपुत्रस्य यावत्-तपसा तपःप्रभावेण, तेजसा-तेजोलेश्यया एकाहत्यं, कूटाहत्यं यथास्यात्तथा, भस्मराशिं कर्तुम् ? 'समत्थे णं भंते ! गोसाले जाव करेत्तए ?' हे भदन्त ! किं समर्थः खलु सामर्थ्यवान् , शक्तिशाली वर्तते गोशालो यावत्-मङ्खलिपुत्रः तपसा तेजसा एकाहत्यम् कूटाहत्यं यथास्यात्तथा भस्मराशिं कर्तुम् ? भगवानाह-'पभू णं आणंदा ! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं जाव करेत्तए' हे आनन्द ! प्रभुः-समर्थः खलु वर्तते गोशालो मङ्खलिपुत्रः तपसा-तपःप्रभावेण, यावत् तेजसा तेजोलेश्यया, एकाहत्यम् कूटाहत्यं यथा स्यात्तथा भस्मराशिं कर्तुम् , 'विसएणं आणंदा ! गोसालस्स जाव करेत्तए' हे आनन्द ! विषयः योग्यता खलु वर्तते ! गोशालस्य यावत् मङ्खलि-

---

प्रकार का होता है-एक विषयमात्र की अपेक्षा से और दूसरा करने की अपेक्षा से, अतः आनन्द ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि पाषाणनिर्मित मारणमहायंत्र के एक ही आघात के जैसा तपसंबंधी तेज के एक ही आघात से क्या भस्मसात् कर देने की उसमें योग्यता है ? 'समत्थे णं भंते ! गोसाले जाव करेत्तए' हे भदन्त ! मंखलिपुत्र गोशाल तप के तेज के, पाषाणनिर्मित मारणमहायंत्र के एक ही आघाततुल्य आघात से क्या भस्मसात् करने के शक्तिशाली है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'पभू णं आणंदा ! गोसाले मंखलिपत्ते तवेणं जाव करेत्तए' हे आनन्द ! मंखलिपुत्र गोशाल तपःजन्य तेजोलेश्या के कूटाहत्य के जैसा एक ही आघात से भस्मसात् करने के लिये समर्थ है । 'विसए णं आणंदा ! गोसालस्स जाव करेत्तए' हे आनन्द ! मंखलिपुत्र गोशालक की कूटाहत्य

માત્રની અપેક્ષાએ પ્રભુત્વ અને બીજું કરવાની અપેક્ષાએ પ્રભુત્વ. તેથી આનંદે અહીં મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછયો છે કે-પાષાણુનિર્મિત મારણુ મહાયંત્રના એક જ આઘાતની જેમ તપસંબંધી તેજોલેશ્યા તેજના એક જ આઘાતમાં શું ભસ્મીભૂત કરવાનું સામર્થ્ય હોય છે ખરું ? "समत्थे णं भंते ! गोसाले जाव करेत्तए" હે ભગવન્ ! મંખલિપુત્ર ગોશાલક પોતાના તપના તેજના, પાષાણુનિર્મિત મારણુમહાયંત્રના એક જ આઘાતતુલ્ય આઘાતથી શું માણુસને ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ છે ખરો ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"पभू णं आणंदा ! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं जाव करेत्तए" હે આનન્દ ! મંખલિપુત્ર ગોશાલક તપઃજન્ય તેજોલેશ્યાના, કૂટાહત્યના જેવા (પાષાણુનિર્મિત મારણુમહાયંત્રના જેવા) એક જ પ્રહારથી (માણુસને) ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ છે, "विसए णं आणंदा ! गोसालस्स जाव करेत्तए" હે આનંદ ! વિષયમાત્રની અપેક્ષાએ

पुत्रस्य तपसा तेजसा एकाहत्यम् कूटाहत्यं यथास्यात्तथा भस्मराशिं कर्तुम्, 'समत्थे णं आणंदा! गोसाले जाव करेत्तए' हे आनन्द! समर्थः खलु वर्तते गोशालो यावत् मङ्खलिपुत्रः, तपसा तेजसा-तेजोलेश्यया एकाहत्यं कूटाहत्यं यथा स्यात्तथा भस्मराशिं कर्तुम्, किन्तु'णो चेव णं अरिहंते भगवंते' नो चैव खलु अर्हतो भगवतो भस्मराशिं कर्तुम् प्रभुः-समर्थो भवेत्, 'परियावणियं पुण करेज्जा' केवलं परितापनिकां पीडां पुनः कुर्यात्-अर्हतोऽपि पीडां समुत्पादयेत् 'जावइए णं आणंदा! गोसालस्स मंखलिपुतस्स तवतेए' हे आनन्द! यावत् खलु गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य तपस्तेजो भवति, 'एत्तो अणंतगुणविसिट्ठयराए चेव तवतेए अणगाराणां भगवंताणं' इतः-अस्मात् गोशालतपस्तेजसः अनन्तगुण-

---

के जैसा तपजन्य तेज के एक ही आघात से भस्मसात् करने की योग्यता है। 'समत्थे णं आणंदा गोसाले जाव करेत्तए' हे आनन्द! मंखलि पुत्र गोशाल तपः जन्य तेजोलेश्या के कूटाहत्य के जैसे एक ही आघात से भस्मसात् करने के लिये शक्तिशाली है-समर्थ है-किन्तु 'णो चेव णं अरिहंते भगवंते' अरिहंत भगवन्तों के विषय में ऐसा करने की शक्ति उसमें नहीं है। हां, 'परियावणियं पुण करेज्जा' वह उन्हें दुःखित अवश्य कर सकता है, उन्हें पीडा उत्पन्न कर सकता है। क्यों कि 'जावइएणं आणंदा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवतेए' हे आनन्द मंखलिपुत्र गोशालक का जितना तपस्तेज है। 'एत्तो अणंतगुण-विसिट्ठतराएचेव तवतेए अणगाराणं भगवंताणं' इससे भी अनन्तगुणित

પ્રભુત્વનો વિચાર કરવામાં આવે, તો મંખલિપુત્ર ગોશાલકની તપઃજન્ય તેજોલેશ્યાના, કૂટાહત્યના જેવા એક જ આઘાતમાં જીવને ભસ્મીભૂત કરવાનું સામર્થ્ય છે, "समत्थे णं आणंदा! जाव करेत्तए" હે આનંદ! કરણની અપેક્ષાએ પ્રભુત્વનો વિચાર કરવામાં આવે, તો મંખલિપુત્ર ગોશાલક તપ-જન્ય તેજોલેશ્યાના કૂટાહત્ય જેવા એક જ આઘાતથી જીવાદિને ભસ્મીભૂત કરવાને શક્તિશાળી છે. "णो चेव णं अरिहंते भगवंते" પરન્તુ અરિહંત ભગવંતોના વિષયમાં, એવું કરવાની શક્તિ તેનામાં નથી. "परियावणियं पुण करेज्जा" હા, તે તેમને પીડા ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરો-તે શા કારણે અર્હંત ભગવંતોને ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ નથી? તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે- "जावइए णं आणंदा! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवतेए" હે આનંદ! મંખ-લિપુત્ર ગોશાલકનું જેટલું તપઃ તેજ છે, "एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव तववेए अणगाराणं भगवंताणं" તેના કરતાં પણ અનંતગણું

विशिष्टतरमेव तपस्तेजो भवति अनगाराणाम् भगवताम्, किन्तु 'खंतिखमा पुण अणगारा भगवंतो' क्षान्तिक्षमाः-क्रोधशमनसमर्थाः पुनर्भवन्ति अनगारा भगवन्तः, 'जावइए णं आणंदा ! अणगाराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठयराए चेव तवतेए थेराणं भगवंताणं' हे आनन्द ! यावत् खलु अनगाराणाम् भगवतां तपस्तेजो भवति, इतः-अस्मात् अनगारतपस्तेजसः, अनन्तगुणविशिष्टतरमेव तपस्तेजो भवति स्थविराणां भगवताम्, परन्तु 'खंतिखमा पुण थेरा भगवंतो' यतः क्षान्तिक्षमाः-क्रोधादिशमनसमर्थाः पुनर्भवन्ति स्थविरा भगवन्तः, 'जावइए णं आणंदा ! थेराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठियतराए चेव तवतेए अरिहंताणं भगवंताणं, खंतिखमा पुण अरिहंता भगवंतो' हे आनन्द ! यावत् खलु स्थविराणां भगवतां तपस्तेजो भवति, इतः-अस्मात् स्थविरतपस्तेजसः अनन्तगुणविशिष्टतरमेव तपस्तेजो भवति अर्हतां भगवताम्, यतः क्षान्ति-

---

-अतएव विशिष्टतर ही तपस्तेज अनगार भगवन्तों का होता है। ये अनगार भगवन्त 'खंतिखमा पुण अनगारा भगवंतो' क्रोध के शमन करने में समर्थ होते हैं। 'जावइए णं आणंदा ! अणगाराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव तवतेए थेराणं भगवंताणं' हे आनन्द ! जितना तपस्तेज अनगारभवन्तों का होता है-इस अनगार भगवन्तों के तपस्तेज से अनन्तगुण विशिष्टतर ही तजस्तेज स्थविर भगवन्तों का होता है। ये स्थविर भगवन्त 'खंतिखमापुण थेरा भगवंतो' क्रोधादिकषायों से शमन करने में समर्थ होते हैं। 'जावइएणं आणंदा ! थेराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठयराए चेव तवतेए अरिहंताणं, खंतिखमा पुण अरिहंत भगवंतो' हे आनन्द ! स्थविर भगवन्तों का जितना तपस्तेज होता है उससे अनन्तगुणविशिष्टतर ही तपस्तेज अरिहंत भगवतों का होता है। ये

હોવાને કારણે વિશિષ્ટતર અણુગાર ભગવંતોનું તપઃ તેજ છે. આ અણુગાર ભગવંતો "खंतिखमा पुण अणगारा भगवंतो" ક્રોધનું શમન કરવાને સમર્થ હોય છે. "जावइएणं आणंदा ! अणगाराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव तवतेए थेराणं भगवंताणं" હે આનંદ ! જેટલું અણુગાર ભગવંતોનું તપઃતેજ હોય છે, તેના કરતાં અનંતગણુ વિશિષ્ટતર તપઃતેજ સ્થવિર ભગવંતોનું હોય છે. આ સ્થવિર ભગવંતો "खंतिखमा पुण थेरा भगवंतो" ક્રોધાદિ કષાયોનું શમન કરવાને સમર્થ હોય છે. "जावइएणं आणंदा ! थेराणं भगवंताणं तवतेए, एत्तो अणंतगुणविसिट्ठयराए चेव तवतेए अरिहंताणं भगवंताणं, खंतिखमा पुण अरिहंता भगवंतो" હે આનંદ ! સ્થવિર ભગવંતોનું જેટલું તપઃતેજ હોય છે, તેના કરતાં અનંતગણુ વિશિષ્ટતર તપઃતેજ

क्षमाः-क्रोधादिशमनसमर्थाः पुनर्भवन्ति अर्हन्तो भगवन्तः। प्रकृतमुपसंहरन्नाह- 'तं पभू णं आणंदा ! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं जाव करेत्तए' हे आनन्द ! तत्-तस्मात् कारणात् प्रभु:-समर्थः खलु गोशालो मङ्खलिपुत्र स्तपसा यावत्-एकाहत्यं कूटाहत्यं यथा स्यात्तथा भस्मराशिं कर्तुम्, 'विसएणं आणंदा ! जाव करेत्तए' हे आनन्द ! विषयः खलु योग्यता खलु वर्तते, यावत् गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्मराशिं कर्तुम् 'समत्थे णं आणंदा जाव करेत्तए' हे आनन्द स्थविर ! समर्थः खलु यावत्-गोशालो मंखलिपुत्रस्तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्मराशिं कर्तुम्, 'णो चेव णं अरिहंते भगवंते, परियावणियं पुण करेज्जा' नो चैव खलु अर्हतो भगवतो तपस्तेजसा गोशालो भस्मसात् कर्तुं प्रभुः, किन्तु परितापनिकां पीडां पुनः कुर्यात् अर्हतोऽपि ॥ सू० १० ॥

अरिहंत भगवन्त क्रोधादिकषायों को सर्वथा नाश किये हुए होते हैं। 'तं पभू णं आणंदा ! गोसाले मंखलिपुत्ते तवेणं तेएणं जाव करेत्तए' इसलिये हे आनंद ! मंखलिपुत्र गोशाल तपसंबंधी तेज से कूटाहत्य के जैसा एक आघात में भस्मसात् करने के लिये समर्थ है। 'विसए णं आणंदा ! जाव करेत्तए' हे आनन्द ! मंखलिपुत्र गोशाल की ऐसी ऐसी योग्यता है कि वह अपने तपस्तेज से कूटाहत्य के जैसा एक ही आघात में भस्मसात् कर दे। 'समत्थे णं आणंदा! जाव करेत्तए' हे आनन्द ! मंखलिपुत्र गोशाल तपस्तेज से कूटाहत्य के जैसा एक आघात में भस्मसात् करने के लिये समर्थ-शक्तिशाली है। 'णो चेव णं अरिहंते भगवंते, परिया-

અરિહંત ભગવંતોનું હોય છે. તે અરિહંત ભગવંતોએ ક્રોધાદિ કષાયોનો સર્વથા નાશ કર્યો હોય છે. " तं पभू णं आणंदा ! गोसाले मंखलिपुत्ते तवे णं तेएणं जाव करेत्तए " તેથી હે આનંદ ! મંખલિપુત્ર ગોશાલક પોતાના તપના તેજથી કૂટાહત્યની જેમ એક જ આઘાતથી ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ છે. " विसए णं आणंदा ! जाव करेत्तए " આ પ્રકારના પ્રભુત્વના વિષયમાત્રની અપેક્ષાએ પણ, હે આનંદ ! મંખલિપુત્ર ગોશાલકમાં એટલી યોગ્યતા છે કે પોતાના તપના તેજથી કૂટાહત્યની જેમ એક જ પ્રહારથી ભસ્મીભૂત કરી શકે છે. " समत्थे णं आणंदा! जाव करेत्तए " કરણરૂપ પ્રભુત્વની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો પણ મંખલિપુત્ર ગોશાલક પોતાના તપઃતેજ વડે કૂટાહત્યની જેમ એક જ આઘાતથી ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ છે. " णो चेव ण अरिहंत भगवंते, परियावणियं पुण करेज्जा " પરન્તુ અરિહંત ભગવંતોને

मूलम्-"तं गच्छ णं तुमं आणंदा! गोयमाईणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्ठं परिकहेहि-मा णं अज्जो! तुब्भं केइ गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएउ, धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारेउ, धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेउ, गोसाले णं मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने। तए णं से आणंदे थेरे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, जेणेव गोयमाइ समणा निग्गंथा तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता गोयमाइं समणे निग्गंथे आमंतेइ, आमंतित्ता एवं वयासी-एवं खलु अज्जो! छट्ठक्खमणपारणगंसि समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुन्नाए समाणे सावत्थीए नयरीए उच्चनीय तं चेव सव्वं जाव नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि, तं मा णं अज्जो! तुब्भे केई गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएउ जाव मिच्छं विपडिवन्ने॥सू० ११॥

छाया—तद् गच्छ खलु त्वम् आनन्द! गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् एतमर्थं परिकथय, मा खलु आर्याः! यूयं केऽपि गोशालं मङ्खलिपुत्र धार्मिक्या प्रतिनोदनया प्रतिनोदयत धार्मिक्या प्रतिसारणया प्रतिसारयत, धार्मिकेण प्रत्युपचारेण प्रत्युपचारयत, गोशालः खलु मङ्खलिपुत्रः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः ततः खलु स आनन्दः स्थविरः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा यत्रैव गौत-

---

वणियं पुणकरेज्जा' परन्तु अरिहंत भगवंतों के प्रति वह ऐसा नहीं कर सकता है। हां, उन्हें पीडा दे सकता है॥ सू० १०॥

તે પોતાના તપઃતેજથી ભસ્મીભૂત કરી શકવાને સમર્થ નથી, હા, તે તેમને પીડા ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરો. ।।સૂ૦૧૦।।

मादिश्रमणा निर्ग्रन्थास्तेनैव उपागच्छति, तेनैव उपागत्य गौतमादिश्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमंत्रयति आमन्त्र्य एवम् अवादीत्-एवं खलु आर्याः ! षष्ठक्षमण-पारणके श्रमणेन भगवता महावीरेण अभ्यनुज्ञातः सन् श्रावस्त्यां नगर्याम् उच्च-नीचानि तदेव सर्वं यावत् ज्ञातपुत्रस्य एतमर्थं परिकथय, तद् मा खलु आर्याः ! यूयं केऽपि गोशालं मङ्खलिपुत्रं धार्मिक्या प्रतिनोदनया प्रतिनोदयत, यावत्-मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः ॥सू० ११ ॥

टीका—पुनरप्याह-'तं गच्छ णं तुमं' इत्यादि। 'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! गोयमाइणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्ठं परिकहेहि'-महावीरः कथयति-हे आनन्द ! तत् तस्मात्कारणात्, गच्छ खलु त्वम्, गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्र-न्थानां साधूनाम् एतमर्थम् वक्ष्यमाणस्वरूपार्थम् परिकथय-ब्रूहि-'मा णं अज्जो ! तुज्झं केइ गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएउ, धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारेउ, धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेउ' भो आर्याः ! श्रमणाः ! निर्ग्रन्थाः ! मा खलु यूयं केऽपि-अन्यतमा अपि केचित् गोशालं मङ्खलिपुत्रं धार्मिक्या-धर्मसम्बन्धिन्या प्रतिनोदनया-गोशालमतप्रतिकूलवचनेन, प्रतिनोद-

---

'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! गोयमाईणं समणाणं इत्यादि।

टीकार्थ—भगवान् ने पुनः कहा-'तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! गोय-माइणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्ठं परिकहेहि' इस कारण हे आनन्द तुम जाओ और गौतमादि श्रमण निर्ग्रन्थों से इस बात को कह दो कि 'मा णं अज्जो ! तुज्झं केइ गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोए उ धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारेउ धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेउ' हे आर्यो ! श्रमण निर्ग्रन्थो ! तुम सब से कोई भी श्रमण निर्ग्रन्थ मंखलिपुत्र गोशाल से धर्मसंबंधि प्रतिनोदनासंबंधि प्रतिसारणा को लेकर उसके मत के विरुद्धरूप से उसे अर्थ का स्मरण न करावे।

"तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! गोयमाईणं समणाणं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—મહાવીર સ્વામીએ આનંદ સ્થવિરને કહ્યું. "तं गच्छ णं तुमं आणंदा ! गोयमाइणं समणाणं निग्गंथाण एयमट्ठं परिकहेहि" આ કારણે, હે આનંદ ! તમે જઈને ગૌતમાદિ શ્રમણનિર્ગ્રંથોને આ વાત કહો કે "मा णं अज्जो ! तुज्झं केइ गोसाल मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएउ धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारेउ धम्मिएणं पडियारेणं पडोयारेउ" હે આર્યો ! હે શ્રમણનિર્ગ્રંથો ! તમારામાંથી કોઈએ મંખલિપુત્ર ગોશાલકની સાથે ધર્મ સંબંધી પ્રતિનોદનાની બાબતમાં—ગોશાલકના મતની વિરૂદ્ધમાં વચનોનો

यत-विवादं कुरुत, धार्मिकया-धर्मसम्बन्धिन्या प्रतिसारणया-गोशालमतविरुद्ध-तया अर्थस्मरणं मा प्रतिसारयत-मा कारयत, धार्मिकेण-धर्मसम्बन्धिना, प्रत्युपचारेण-तिरस्कारेण तं मा प्रत्युपचारयत-तस्य गोशालस्य तिरस्कारं मा कुरुत। तत्र कारणमाह-'गोसाले णं मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्प-डिवन्ने' गोशालः खलु मङ्खलिपुत्रः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः-विशेषेण आदृतवान् अस्ति, इति, 'तए णं से आणंदे थेरे समणेणं भगवया महा-वीरेण एवं वुत्ते समाणे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता' ततः खलु स आनन्दः स्थविरः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम्-उक्तरीत्या उक्तःसन् श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, 'जेणेव गोयमादि समणा निग्गंथा तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव गौतमादिश्रमणा निर्ग्रन्थाः आसन् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता गोयमाइ समणे निग्गंथे आमंतेइ,

तथा धर्मसंबंधी प्रत्युपचार से-तिरस्कार से उसका कोई भी तिरस्कार न करे। इसमें कारण यह है-कि 'गोसाले णं मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने' अब मंखलिपुत्र गोशाल ने श्रमण निर्ग्रन्थो के साथ मिथ्यात्व भाव को विशेषरूप से आदृत किया है 'तए णं से आणंदे थेरे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता' इस प्रकार से श्रमण भगवान् महावीर द्वारा कहे गये वे आनन्द स्थविर श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना नमस्कार करके 'जेणेव गोयमादि समणा निग्गंथा तेणेव उवागच्छइ' जहां गौतमादि श्रमण निर्ग्रन्थ थे वहां गये 'उवागच्छित्ता गोयमाइ समणे निग्गंथे आमंतेइ' वहाँ जाकर उन्हेंने

પ્રયોગ કરીને-વાદવિવાદ કરવો નહીં, તથા ધર્મસંબંધી પ્રતિસારણા ન કરે એટલે કે તેના મતની વિરૂદ્ધમાં તેને અર્થનું સ્મરણ ન કરાવે, અને ધર્મ-સંબંધી પ્રત્યુપચાર-તિરસ્કારની ભાવનાથી કોઇ પણ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ તેનો તિરસ્કાર ન કરે, કારણ કે "गोसाले णं मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने" હવે ગોશાલક મંખલિપુત્ર શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની સાથે મિથ્યાત્વ ભાવનાથી વિશેષ રૂપે યુક્ત થઇ ગયો છે. "तए णं से आणंदे थेरे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता" જ્યારે મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે આનંદ સ્થવિરે મહાવીર-પ્રભુને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને, "जेणेव गोयमादि समणे निग्गंथे, तेणेव उवागच्छइ" તેઓ ગૌતમાદિ શ્રમણ નિર્ગ્રંથો જ્યાં હતા ત્યાં ગયા. "उवागच्छित्ता गोयमाइ समणे निग्गंथे आमंतेइ आमं-

आमंतेत्ता एवं वयासी'-उपागत्य, गौतमादि श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्रयति-आह्वयति, आमन्त्र्य-आहूय, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'एवं खलु अज्जो! छट्ठक्खमणपारणगंसि समणेणं भगवया महावीरणं अब्भणुण्णाए समाणे सावत्थीए नयरीए उच्चनीय तं चेव सव्वं जाव नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि' भो आर्याः! श्रमणाः निर्ग्रन्थाः! एवं खलु निश्चयेन पूर्वोक्तरीत्या, षष्ठक्षमणपारणके दिवसे, श्रमणेन भगवता महावीरेण अहम् अभ्यनुज्ञातः-आज्ञप्तः सन् श्रावस्त्यां नगर्याम्, उच्चनीच इत्यादि तदेव-पूर्वोक्तवदेव सर्वं यावत् ज्ञातपुत्रस्य एतमर्थं-पूर्वोक्तार्थं त्वं परिकथय-निवेदय इति। वक्तव्यविषयमाह-'तं मा णं अज्जो तुब्भे केई गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएउ जाव मिच्छं विप्पडिवन्ने' तत्-तस्मात् कारणात् भो आर्याः! श्रमणाः! निर्ग्रन्थाः! मा खलु यूयं

श्रमण निर्ग्रन्थों को बुलाया। 'आमंतेत्ता एवं वयासी' बुलाकर उनसे ऐसा कहा 'एवं खलु अज्जो छट्ठक्खमणपारणगंसि समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुण्णाए समाणे सावत्थीए नयरीए उच्चनीय तं चेव सव्वं जाव नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि' भो आर्यो! श्रमण निर्ग्रन्थो! पूर्वोक्तरीति के छट्ठक्षमण तपस्या की पारणा के दिन श्रमण भगवान् महावीर से आज्ञाप्राप्त कर मैं श्रावस्ती नगरी में गया। वहां गोचरी के निमित्त उच्च, नीच मध्यम कुलों में घूमने लगा-घूमते हुए मुझे मंखलिपुत्र गोशालने देखा-इत्यादि सब कथन जैसा कि पहिले कहा जा चुका है-यहां आनन्द स्थविर ने 'जाकर महावीर से कह दो' यहां तक सब गौतमादि गणधरों से कहा-सो उसे यहां कहलेना चाहिये। 'तं मा णं अज्जो! तुब्भे केई गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए

तेत्ता एवं वयासी" त्यां जईने तेमणे गौतमादि श्रमण निर्ग्रंथोने બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું-" एवं खलु अज्जो! छट्ठक्खमणपारणगंसि समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुण्णाए समाणे सावत्थीए नयरीए उच्चनीय तंचेव सव्वं जाव नायपुत्तस्स एयमट्ठं परिकहेहि" "હે આર્યો! હે શ્રમણનિર્ગ્રંથો! છઠ્ઠની તપસ્યાના પારણાને દિવસે મહાવીર પ્રભુની આજ્ઞા લઈને હું શ્રાવસ્તી નગરીમાં ગયો, ત્યાં ગોચરીને નિમિત્તે ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોમાં ભ્રમણ કરતો કરતો હાલાહલા કુંભકારિણીની દુકાન પાસેથી નીકળ્યો, ગોશાલકે મને જોયો," ઈત્યાદિ કથનથી લઈને સમસ્ત પૂર્વોક્ત "જઈને જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરને કહી દો," અહીં સુધીનું કથન આનંદ સ્થવિરે ગૌતમાદિને કહ્યું. "तं मा णं अज्जो! तुब्भे केइ गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचो-

केऽपि गोशालं मंखलिपुत्रं धार्मिक्या-धर्मसम्बन्धिन्या प्रतिनोदनतया-तद् विरुद्ध वादविवादेन नो प्रतिनोदयत-मा विवादं कुरुत, यावत्-मा प्रतिसारणया प्रतिसारयत, मा धार्मिकेण प्रत्युपचारेण प्रत्युपचारयत, यतो गोशालो मंखलिपुत्रः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह, मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः-प्राप्तोऽसि ॥ सू० ११ ॥

मूलम्-जावं च णं आणंदे थेरे गोयमाईणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्ठं परिकहेइ, तावं च णं से गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता आजीवियसंघं संपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे सिग्घं तुरियं जाव सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी-सुट्ठु णं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी, साहू णं आउसो! कासवा!

पडिचोएउ, जाव मिच्छं विप्पडिवन्ने' इसलिये हे आर्यो! श्रमण निर्ग्रन्थो! आप कोई भी गोशाल मंखलिपुत्र से धर्म संबधिनी प्रतिनोदना को लेकर-गोशाल मत के प्रतिकूल वचनों को लेकर वादविवाद न करें, धर्मसंबंधी प्रतिसारणा को लेकर-उसके मतके विरुद्धरूप से अर्थ का स्मरण न करावें-उससे विरुद्ध होकर वाद विवाद न करें, तथा धर्मसंबंधी तिरस्कार से उसका कोई भी तिरस्कार न करें, क्योंकि मंखलिपुत्र गोशाल श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ इस समय बिलकुल मिथ्यात्व परिणति से युक्त बन गया है ॥ सू० ११ ॥

एउ, जाव मिच्छं विपडिवन्ने" तेथी हे आर्यो ! हे श्रमणु निग्रंथो ! तमारामांथी कोई पणु श्रमणुनिग्रंथ गोशालक मंखलिपुत्रनी साथे धर्मसंबंधी प्रतिनोदनानी अपेक्षाओ-गोशालकना मतनी विरुद्धना वचनो द्वारा-तेनी साथे वादविवाद न करवो धर्मसंबंधी प्रतिसारणुानी अपेक्षाओ-तेना मतनी विरुद्धमां तेने अर्थनुं स्मरणु न करावे,-तेनी विरुद्ध पडीने वादविवाद न करे, तथा धर्मसंबंधी तिरस्कार राखीने कोईओ तेनो तिरस्कार करवो नहीं, कारणु के मंखलिपुत्र गोशालक श्रमणुनिग्रंथोनी साथे आ समय बिलकुल मिथ्यात्व परिणुतिथी युक्त थई गयो छे, ॥सू०११॥

ममं एवं वयासी–गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी, गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी, जे णं से मंखलिपुत्ते तव धम्मंतेवासी, से णं सुक्के सुक्काभिजाइए भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववन्ने, अहं णं उदाइ नामं कुंडिण्णायणए अज्जुणस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि, अज्जुणस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहेत्ता, गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, जे वि याइं आउसो! कासवा! अम्हं समयंसि केइ सिज्झिसु वा, सिज्झंति वा, सिज्झिस्संति वा, सव्वे ते चउरासीइं महाकप्पसयसहस्साइं सत्तदिव्वे सत्तसंजूहे सत्तसन्निगब्भे सत्तपउट्टपरिहारे पंचकम्माणि सयसहस्साइं सट्ठिं च सहस्साइं छच्च सए तिन्नि य कम्मंसे अणुपुव्वेणं खवइत्ता, तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वाइंति, सव्वदुक्खाणमंतं करेंसु वा, करेंति वा, करिस्संति वा, से जहा वा गंगा महानई, जओ पवूढा, जहिं वा पज्जुवत्थिया, एस णं अद्धा पंचजोयणसयाइं आयामेणं अद्धजोयणं विक्खंभेणं, पंच धणुसयाइं उव्वेहेणं, एएणं गंगापमाणेणं, सत्तगंगाओ सा एगा महागंगा, सत्तमहागंगाओ सा एगा साईणगंगा, सत्तसाईणगंगाओ सा एगा मच्चुगंगा सत्त मच्चुगंगाओ सा एगा लोहियगंगा, सत्त लोहियगंगाओ सा एगा आवईगंगा, सत्त आवईगंगाओ सा एगा परमावईगंगा, एवामेव सपुव्वा-

वरेणं एगं गंगासयसहस्सं सत्तरसहस्सा छच्च एगुणपन्नगंगासया भवंतीति मक्खया, तासिं दुविहे उद्धारे पण्णत्ते, तं जहा—सुहुमबोंदिकलेवरे चेव बायर बोंदिकलेवरे चेव, तत्थ णं जे से सुहुमबोंदिकलेवरे से ठप्पे, तत्थ णं जे से बायरबोंदिकलेवरे, तओ णं वाससए वाससए, गएगए एगमेगं गंगावालुयं अवहाय जाव इएणं कालेणं से कोट्ठे खीणे णीरए निल्लेवे निट्ठिए भवइ, से त्तं सरे सरप्पमाणे। एएणं सरप्पमाणेणं तिन्नि सरसयसाहस्सीओ से एगे महाकप्पे, चउरासीइ महाकप्पसयसहस्साइं से एगे महामाणसे, अणंताओ संजूहाओ जीव चयं चइत्ता उवरिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ, से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ, विहरित्ता ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता पढमे सन्निगब्भेजीवे पच्चायाइ, से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मज्झिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ, से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं जाव विहरित्ता ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं भवक्खएणं, ठिइक्खएणं जाव चइत्ता दोच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ; से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता हेट्ठिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ, से णं तत्थ दिव्वाइं जाव चइत्ता तच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ, से णं तओहिंतो जाव उवट्टित्ता उवरिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ, से णं तत्थ दिव्वाइं जाव चइत्ता चउत्थे संन्निगब्भे जाव पच्चायाइ, से णं

तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मज्झिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ, से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता पंचमे संन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ, से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता हिट्ठिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उवव्वज्जइ, से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता छट्ठे संन्निगब्भे जाव पच्चायाइ, से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता बंभलोगे नामं से कप्पे पन्नत्ते पाईणपडीणायए, उदीणदाहिणवित्थिन्ने जहा ठाणपदे जाव पंचवडेंसगा पण्णत्ता, तं जहा—असोगवडेंसगे जीवे पडिरूवा, से णं तत्थ देवे उववज्जइ, से णं तत्थ दस सागरोवमाइं दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता सत्तमे संन्निगब्भे जाव पच्चायाइ, से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाण जीवे वीइक्कंताणं सुकुमालगभद्दलए मिउकुंडलकुंचियकेसए मट्ठगंडतलकन्नपीठए देवकुमारसप्पभए दारए पयायाइ, से णं अहं कास वा! ते णं अहं आउसो! कास वा! कोमारियपव्वज्जाए कोमारएणं बंभचेरवासेणं अविद्धकन्नए चेव संखाणं पडिलभामि, पडिलभित्ता इमे सत्त पउट्टपरिहारे परिहरामि, तं जहा—एणेज्जगस्स१, मल्लरामस्स२, मंडियस्स३, रोहस्स४, भारद्दाइस्स५, अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स६, गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स७, तत्थ णं जे से पढमे पउट्टपरिहारे से णं रायगिहस्स नयरस्स बहिया मंडियकुच्छिंसि चेइयंसि उदाइस्स कुंडियायणस्स सरीरं विप्पजहामि, विप्पजहित्ता एणेज्जगस्स सरीरगं

अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता बावीसं पढमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से दोच्चे पउट्टपरिहारे से उद्दंडपुरस्स नयरस्स बहिया चंदोयरणांसि चेइयंसि एणेज्जगस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहेत्ता, मल्लरामस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता एक्कवीसं वासाइं दोच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से तच्चे पउट्टपरिहारे से णं चंपाए नयरीए बहिया अंगमंदिरंसि चेइयंसि मल्लरामस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहेत्ता मंडियस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता वीसं वासाइं तच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से चउत्थे पउट्टपरिहारे से णं वाणारसीए नयरीए बहिया काम-महावणंसि चेइयंसि मंडियस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्प-जहित्ता रोहस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता एगूण-वीसं वासाइं चउत्थं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से पंचमे पउट्टपरिहारे से णं आलभियाए नयरीए बहिया पत्त-कालगयंसि चेइयंसि रोहस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहित्ता भारद्दाइस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता अट्ठारस वासाइं पंचमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से छट्ठे पउट्टपरिहारे से णं वेसालीए नयरीए बहिया कोंडियायणंसि चेइयंसि भारद्दाइयस्स सरीरं विप्पजहामि, विप्पजहित्ता अज्जु-णगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता

सत्तरसवासाइं छटुं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से सत्तमे पउट्टपरिहारे से णं इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अलं थिरं धुवं धारणिज्जं सीयसहं उण्हसहं खुहासहं विविहदंसमसगपरीसहोवसग्गसहं थिरसंघयणं तिकट्टु तं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता तं सेणं सोलसवासाइं इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, एवामेव आउसो! कासवा! एगे णं तेत्तीसेणं वाससएणं सत्त पउट्टपरिहारा परिहारिया भवंतीति मक्खाया, तं सुट्ठुणं आउसो! ममं एवं वयासी-साहुणं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी-गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासि त्ति गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मं ते वासित्ति ॥सू.१२॥

छाया—यावच्च खलु आनन्दः स्थविरो गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् एतमर्थं परिकथयति तावच्च खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य आजीविकसंघसंपरिवृतो महान्तम् अमर्षम् वहन् शीघ्रं त्वरितं यावत् श्रावस्तीं नगरीं मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव कोष्ठकं चैत्यम् , यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते स्थित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवम् अवादीत्—सुष्ठु खलु आयुष्मन् ! काश्यप ! माम् एवम् अवादीः, साधु खलु आयुष्मन् काश्यप ! माम् एवम् अवादीः—गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी, गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासीति यः खलु स मङ्खलिपुत्रस्तव धर्मान्तेवासी स खलु शुक्लः शुक्लाभिजातिको भूत्वा कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उत्पन्नः, अहं खलु उदायीनाम कौण्डिन्यायनः, अर्जुनस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकं विप्रजहामि, विप्रजहाय गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य इमं सप्तमं प्रवृत्तिपरिहारं परि-

अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता बावीसं पढमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से दोच्चे पउट्टपरिहारे से उद्दंडपुरस्स नयरस्स बहिया चंदोयरणंसि चेइयंसि एणेज्जगस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहेत्ता, मल्लरामस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता एक्कवीसं वासाइं दोच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से तच्चे पउट्टपरिहारे से णं चंपाए नयरीए बहिया अंगमंदिरंसि चेइयंसि मल्लरामस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहेत्ता मंडियस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता वीसं वासाइं तच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से चउत्थे पउट्टपरिहारे से णं वाणारसीए नयरीए बहिया काम-महावणंसि चेइयंसि मंडियस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्प-जहित्ता रोहस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता एगूण-वीसं वासाइं चउत्थं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से पंचमे पउट्टपरिहारे से णं आलभियाए नयरीए बहिया पत्त-कालगयंसि चेइयंसि रोहस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहित्ता भारद्दाइस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता अट्ठारस वासाइं पंचमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से छट्ठे पउट्टपरिहारे से णं वेसालीए नयरीए बहिया कोंडियायणंसि चेइयंसि भारद्दाइयस्स सरीरं विप्पजहामि, विप्पजहित्ता अज्जु-णगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता

सत्तरसवासाइं छट्ठं पउट्टपरिहारं परिहरामि, तत्थ णं जे से सत्तमे पउट्टपरिहारे से णं इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अलं थिरं धुवं धारणिज्जं सीयसहं उण्हसहं खुहासहं विविहदंसमसगपरीसहोवसग्गसहं थिरसंघयणं तिकट्टु तं अणुप्पविसामि, अणुप्पविसित्ता तं सेणं सोलसवासाइं इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि, एवामेव आउसो! कासवा! एगे णं तेत्तीसेणं वाससएणं सत्त पउट्टपरिहारा परिहारिया भवंतीति मक्खाया, तं सुट्ठुणं आउसो! ममं एवं वयासी-साहुणं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी-गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासि त्ति गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मं ते वासित्ति ॥सू. १२॥

छाया—यावच्च खलु आनन्दः स्थविरो गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् एतमर्थं परिकथयति तावच्च खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य आजीविकसंघसंपरिवृतो महान्तम् अमर्षम् वहन् शीघ्रं त्वरितं यावत् श्रावस्तीं नगरीं मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव कोष्ठकं चैत्यम् , यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते स्थित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवम् अवादीत्—सुष्ठु खलु आयुष्मन् ! काश्यप ! माम् एवम् अवादीः, साधु खलु आयुष्मन् काश्यप ! माम् एवम् अवादीः—गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी, गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासीति यः खलु स मङ्खलिपुत्रस्तव धर्मान्तेवासी स खलु शुक्लः शुक्लाभिजातिको भूत्वा कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उत्पन्नः, अहं खलु उदायीनाम कौण्डिन्यायनः, अर्जुनस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकं विप्रजहामि, विप्रजहाय गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य इमं सप्तमं प्रवृत्तिपरिहारं परि-

हरामि, येऽपि 'आइं' आयुष्मन् ! काश्यप ! अस्माकं समये केऽपि असिध्यन् वा, सिध्यन्ति वा, सेत्स्यन्ति वा, सर्वेते चतुरशीतिं महाकल्पशतसहस्राणि सप्त-दिव्यानि, सप्तसंयूथानि, सप्तसंज्ञिगर्भान् सप्तप्रवृत्तिपरिहारान् पंचकर्माणि शत-सहस्राणि षष्टिं च सहस्राणि, षट् च शतानि त्रीणि च कर्माणि आनुपूर्व्येण क्षप-यित्वा ततः पश्चात् सिध्यन्ति बुध्यन्ते मुच्यन्ते, परिनिर्वान्ति सर्वदुःखनामन्तम् अकुर्वन् वा, कुर्वन्ति वा, करिष्यन्ति वा, तद् यथा वा गङ्गामहानदी यतः प्रवृत्ता, यत्र वा पर्युपस्थिता, एष खलु अध्वा पञ्चयोजनशतानि आयामेन, अर्द्धयोजनं विष्कम्भेण, पञ्चधनुः शतानि उद्वेधेन एतेन गङ्गाप्रमाणेन सप्तगङ्गाः सा एका महागङ्गा, सप्त महागङ्गा सा एका सादीनगङ्गा, सप्तसादीनगङ्गा सा एका मृत्यु-गङ्गा, सप्त मृत्युगङ्गाः सा एका लोहितगङ्गा, सप्त लोहितगङ्गाः सा एका आवन्ती गङ्गा, सप्त आवन्तीगङ्गाः सा एका परमावन्ती गङ्गा, एवमेव सपूर्वापरेण एकं गङ्गा-शतसहस्रम् सप्तदशसहस्राणि षट् च एकोनपञ्चाशद् गङ्गाशतानि भवन्तीति आख्याताः, तासां द्विविधः उद्धारः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सूक्ष्मबोन्दिकलेवरं चैव, बादरबोन्दिकलेवरं चैव, तत्र खलु यत् तत् सूक्ष्मबोन्दिकलेवरं तत् स्थाप्यम्, तत्र खलु यत् तत् बादरबोन्दिकलेवरं ततः खलु वर्षशते वर्षशते गते गते एकैकां गङ्गावालुकाम् अपहार्य यावता कालेन स कोष्ठः क्षीणो नीरजाः, निर्लेपो निष्ठितो भवति, तदेव तत् सरःसरःप्रमाणम्, एतेन सरःप्रमाणेन त्रीणि सरः शतसहस्राणि स एको महाकल्पः चतुरशीतिः महाकल्पशतसहस्राणि तत् एकं महामानसम्, अनन्तात् संयूथात् जीवश्चयं त्यक्त्वा उपरितने मानसे संयूथे देवे उपपद्यते, स खलु तत्र दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, विहृत्य तस्माद्देवलोकात् आयुः क्षयेण भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण अनन्तरं चयं त्यक्त्वा प्रथमे संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्या-याति, स खलु तेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्त्य मध्यमे मानसे संयूथे देव उपपद्यते, स खलु तत्र दिव्यान् भोगभोगान् यावत्-विहृत्य, तस्माद्देवलोकाद् आयुः क्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, यावत् त्यक्त्वा द्वितीये संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्यायाति, स खलु तेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्त्य अधस्तने मानसे संयूथे देव उपपद्यते, स खलु तत्र दिव्यान् यावत् च्युत्वा तृतीये संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्यायाति, स खलु तेभ्यो यावत् उद्वृत्त्य उपरितने मानसोत्तरे संयूथे देव उपपत्स्यते, स खलु तत्र दिव्यान् भोग यावत् च्युत्वा चतुर्थे संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्यायाति, स खलु तेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्त्य मध्यमे मानसोत्तरे संयूथे देवउपपद्यते, स खलु तत्र दिव्यान् भोग यावत् त्यक्त्वा पञ्चमे संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्यायाति, स खलु तेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्त्य अधस्तने मानसोत्तरे संयूथे देवउपपद्यते स खलु तत्र दिव्यान् भोग यावत् त्यक-

त्वा षष्ठे संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्यायाति स खलु तेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्य-ब्रह्मलोको-नाम स कल्पः प्रज्ञप्तः, प्राची प्रतीच्यायतः, उदीची दक्षिणविस्तीर्णः, यथा स्थानपदे यावत् पञ्च अवतंसकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अशोकावतंसको यावत्-प्रतिरूपाः, स खलु तत्र देव उपपद्यते, स खलु तत्र दशसागरोपमान् दिव्यान् भोग यावत् त्यक्त्वा सप्तमे संज्ञिगर्भे जीवः प्रत्यायाति, स खलु तत्र नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम् अर्द्धाष्टमानां यावत् व्यतिक्रान्तानाम् सुकुमारकभद्रलको मृदुकुण्डलकुञ्चितकेशको मृष्टगण्डतलकर्णपीठको देवकुमारसमप्रभो, दारकः प्रजायते, स खलु अहं काश्यप ! तेन अहम् आयुष्मन् ! काश्यप ! कौमारिकप्रव्रज्यायां कौमारिकेण ब्रह्मचर्यवासेन अविद्धकर्णक एव संख्यानं प्रतिलभे, प्रतिलभ्य इमान् सप्त प्रवृत्तिपरिहारान् परिहरामि, तद्यथा-एणेयकस्य १, मल्लरामस्य, मण्डिकस्य ३, रोहस्य ४, भारद्वाजस्य २, अर्जुनस्य गौतमपुत्रस्य ६, गोशालस्य मङ्खलि पुत्रस्य ७, तत्र खलु योऽसौ प्रथमः प्रवृत्तिपरिहारः, स खलु राजगृहस्य नगरस्य बहिः मण्डिककुक्षौ चैत्ये उदायिनः कौण्डिन्यायनस्य शरीरं विप्रजहामि, विप्रहाय एणेयकस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य द्वाविंशतिवर्षाणि प्रथमं प्रवृत्तिपरिहारं परिहरामि, तत्र खलु योऽसौ द्वितीयः प्रवृत्तिपरिहारः स उद्दण्ड पुरस्य नगरस्य बहिश्चन्द्रावतरणे चैत्ये एणेयकस्य शरीरकं विप्रजहामि, विप्रहाय मल्लरामस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य एकविंशतिवर्षाणि द्वितीयं प्रवृत्तिपरिहारं परिहरामि, तत्र खलु योऽसौ तृतीयः प्रवृत्तिपरिहारः स खलु चम्पाया नगर्या बहिः अङ्गमन्दिरे चैत्ये मल्लरामस्य शरीरकं विप्रजहामि, विप्रहाय मण्डिकस्य शरीरकं अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य विंशतिवर्षाणि तृतीयं प्रवृत्तिपरिहार परिहरामि, तत्र खलु योऽसौ चतुर्थः प्रवृत्तिपरिहारः स खलु वाराणस्याः नगर्याः बहिः काममहावने चैत्ये मण्डिकस्य शरीरकं विप्रजहामि, विप्रहाय, रोहस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य एकोनविंशतिं वर्षाणि च चतुर्थं प्रवृत्तिपरिहारं परिहरामि, तत्र खलु योऽसौ पञ्चमप्रवृत्तिपरिहारः स खलु आलम्भिकाया नगर्याः बहिः प्राप्तकालगते चैत्ये रोहस्य शरीरं विप्रजहामि, विप्रहाय भारद्वाजिनः शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य अष्टादशवर्षाणि पञ्चमं प्रवृत्तिपरिहारम् परिहरामि, तत्र खलु योऽसौ षष्ठः प्रवृत्तिपरिहारः स वैशाल्या नगर्याः बहिः कुण्डिकायने चैत्ये भारद्वाजिकस्य शरीरं विप्रजहामि, विप्रहाय अर्जुनकस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य सप्तदश वर्षाणि षष्ठं प्रवृत्तिपरिहारं परिहरामि, तत्र खलु योऽसौ सप्तमः प्रवृत्तिपरिहारः स खलु इहैव श्रावस्त्याम् नगर्याम्, हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे

अर्जुनस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकं विप्रजहामि, विप्रहाय गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य शरीरकम् अलम्, स्थिरम्, ध्रुवम्, धारणीयम्, शीतसहम्, उष्णसहम्, क्षुधासहम्, विविधदंशमशकपरीषहोपसर्गसहं स्थिरसंहननमिति कृत्वा तम् अनुप्रविशामि, अनुप्रविश्य, तत् स खलु षोडशवर्षाणि इमम् सप्तमम् प्रवृत्तिपरिहारं परिहरामि, एवमेव आयुष्मन्! काश्यप! एतेन त्रयस्त्रिंशता वर्षशतेन सप्तप्रवृत्तिपरिहाराः परिहृताः भवन्तीति आख्याताः, तत् सुष्ठु खलु आयुष्मन्! काश्यप! मामेवम् अवादीः-साधु खलु आयुष्मन्! काश्यप! माम् एवम् अवादीः-गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी इति, गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी इति ॥ सू० १२ ॥

टीका—ततः किं जातम्? इत्याह-'जावं च णं' इत्यादि। 'जावं च णं आणंदे थेरे गोयमाईणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्ठं परिकहेइ' यावच्च खलु आनन्दः स्थविरो गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् एतमर्थम्-पूर्वोक्तमहावीरादेशरूपार्थम् परिकथयति; 'तावं च णं से गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ' तावच्च खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भाकारापणात्-कुम्भकारहट्टात्, प्रतिनिष्क्रामति निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता आजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे

'जावं च णं आणंदे थेरे गोयमाईणं समणाणं निग्गंथाणं' इत्यादि।

टीकार्थ—इसके बाद क्या हुआ यह बात इस सूत्र द्वारा सूत्रकार प्रकट कर रहे हैं-'जावं च णं आणंदे थेरे गोयमाईणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्ठं परिकहेइ' कि जितने समय में आनन्द स्थविर गौतमादि श्रमण निर्ग्रन्थों से पूर्वोक्त महावीर के आदेशरूप अथ कह रहे थे। 'तावं च णं से गोसाले मंखलिपुत्ते, हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ' कि इतने में ही मंखलिपुत्र गोशाल, हालाहलानामकी कुंभकारिणी के कुंभकारापण से-हाट से निकला,

---

"जावं च णं आणंदे थेरे गोयमाईणं समणाणं निग्गथाणं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ત્યાર બાદ શું બન્યું તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—"जावं च णं आणंदे थेरे गोयमाईणं समणाणं निग्गंथाणं एयमट्टं परिकहेइ" જ્યારે આનંદ સ્થવિર ગૌતમાદિ શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પૂર્વોક્ત મહાવીરના આદેશ રૂપ અર્થ કહી રહ્યા હતા, "तावं च णं से गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणाओ पडिनिक्खमइ" ત્યારે જ મંખલિપુત્ર ગોશાલક, હાલાહલા કુંભકારિણીની દુકાનમાંથી બહાર નીકળ્યો, "पडिनिक्खमित्ता

सिग्धं तुरियं जाव सावत्थिं नयरिं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य आजीविकसंघसंपरिवृतः सन् महान्तम् अमर्षम् वहन्-धारयन्, शीघ्रं त्वरितम् यावत्-श्रावस्तीं नगरीम् आश्रित्य मध्यमध्येन-श्रावस्त्या नगर्याः मध्यभागेनेत्यर्थः, निर्गच्छति, 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य, यत्रैव कोष्ठकं नामचैत्यमासीत्, यत्रैव च श्रमणो भगवान् महावीरो विराजतेस्म, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी'- उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते-नातिदूरप्रत्यासन्ने, स्थित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'सुट्ठुणं आउसो!

'पडिनिक्खमित्ता, आजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे सिग्धं, तुरियं जाव सावत्थिं नयरिं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ' ज्यों ही वह वहां से निकला आजीविक संघने उसे घेर लिया-इस प्रकार आजीविक संघ से संपरिवृत हुआ वह मंखलिपुत्र गोशाल बहुत अधिक अमर्ष से संतप्त होता हुआ शीघ्रत्वरावाली गति से श्रावस्ती नगरी के बीच से होकर निकला 'निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' निकलकर वह कोष्ठक चैत्य की ओर बढा और उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर थे-वहां पहुँचा 'उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी' वहां पहुँच कर वह उनके बिलकुल नजदीक नहीं गया किन्तु ऐसे स्थान पर वह जाकर खड़ा हो गया कि जो उनसे न अधिक दूर था, और न अधिक पास ही था, वहां खडे २

आजीवियसंघसंपरिवुडे महया अमरिसं वहमाणे सिग्घं, तुरिय जाव सावत्थि नयरिं मज्झं मज्झेणं निगच्छइ" જેવો તે ત્યાંથી નીકળ્યો કે આજીવિકસંઘે પણ તેને ઘેરી લીધો, આ પ્રકારે આજીવિકસંઘથી સંપરિવૃત થઈને, ઘણા જ અમર્ષ (ઈર્ષાભાવથી)થી સંતપ્ત દશામાં, ઘણી જ શીઘ્ર, ત્વરાવાળી ગતિથી, શ્રાવસ્તી નગરીની વચ્ચે થઈને તે નીકળ્યો. "निगच्छित्ता जेणेव कोट्ठए चेइए, जेणेण समणे भगवं महावीरे ते उ उवागच्छइ" ત્યાંથી નીકળીને તે કોષ્ઠક ચૈત્યની તરફ આગળ વધ્યો તે ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરીને તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે ગયો., "उवागच्छि ा समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा, समणं भगवं महावीरं एवं वयासी" ત્યાં પહોંચીને તેમનાથી દૂર પણ નહીં, અને બહુ સમીપ પણ નહીં એવા સ્થાને ઊભા

कासवा ! ममं एवं वयासी, साहूणं आउसो ! कासवा ! ममं एवं वयासी-गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी, गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासीत्ति ?' हे आयुष्मन् ! हे काश्यप ! काश्यपगोत्रीय ! सुष्ठु सम्यक् खलु त्वम् माम् एवम्-वक्ष्यमाणं वचः अवादीः हे आयुष्मन् ! काश्यपगोत्रीय ! साधु-वादं खलु त्वम् माम् एवं-वक्ष्यमाणं वचः अवादीः-यत् गोशालो मंखलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी वर्तते इति, गोशालो मंखलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी-वर्तते इति, अत्र सुष्ठु पदं साधुपदं च महावीरम्प्रति गोशालस्य उपालम्भसूचनाय प्रयुक्तं बोध्यम् , सर्वमेतद् मिथ्यैव त्वयोक्तमिति भावः । तदेव वक्ति-'जे णं से मंखलिपुत्ते तव धम्मंतेवासी से णं सुक्के सुक्काभिजाइए भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववन्ने' यः खलु स मंखलिपुत्रस्तव धर्मान्तेवासी आसीत्

उसने श्रमण भगवान् महावीर से ऐसा कहा-'सुट्ठु णं आउसो ! कासवा ! मम एवं वयासी-गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी, गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी त्ति' हे आयुष्मन् काश्यप ! आप ऐसा जो कहते हैं कि मंखलिपुत्र गोशाल मेरा धर्मान्तेवासी है, सो यह आप मेरे प्रति बहुत अच्छा कहते हैं-बडा सुहावना कहते हैं । यहां 'सुष्ठु' और 'साधु' ये जो पद प्रयुक्त किये गये हैं उससे गोशाल महावीर को इस ढंग से उपालंभ देता है इस बात को सूचन करने के लिये दिये गये हैं । तात्पर्य कहने का तो यही है कि ऐसा यह सब कथन आपका केवल मिथ्या ही है । इसी बात को वह आगे के पदों से स्पष्ट करता है-'जे णं से मंखलिपुत्ते तव धम्मंतेवासी ते णं सुके सुक्काभिजाइए भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववन्ने'

રહીને તેણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે કહ્યું-" सुट्ठु णं आउसो ! कासवा ! ममं एवं वयासी-साहू णं आउओ ! कासवा ! ममं एवं वयासी गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी, गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी त्ति " " હે આયુષ્મન્ ! કાશ્યપ ! આપ મારા વિષે એવું જે કહો છો કે મંખલિપુત્ર ગોશાલક મારો ધર્માન્તેવાસી છે, તે બહુ જ સારૂં કહો છો, આપનું આ કથન ઘણું જ સુંદર છે !" ગોશાલક અહીં "सुष्ठु" અને "साधु" "પ્રયોગ કટાક્ષ રૂપે કરે છે. આ પ્રકારનાં વચનો મહાવીર પ્રભુની અવહેલના કરવા માટે જ તેણે વાપર્યાં છે. તે આ વક્રોક્તિ દ્વારા મહાવીર પ્રભુના ઉપર્યુક્ત કથનને અસત્ય કથન રૂપ જ ગણાવે છે. એજ વાતને તે હવે સ્પષ્ટ કરે છે-" जेणं से मंखलिपुत्ते तव धम्मंतेवासी से णं सुक्के सुक्काभिजाइए भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववन्ने " જે

स खलु मङ्खलिपुत्रस्तव धर्मान्तेवासी शुक्लः-पवित्रः, शुक्लाभिजातिकः-पवित्र परिणामवान् भूत्वा, कालमासे-कालावसरे, कालं कृत्वा-मरणधर्मं माप्य अन्यतरेषु-एकतमेषु देवलोकेषु देवत्वेन उपपन्नः-उत्पन्नः,

अत्रेदं बोध्यम्-कृष्ण-कृष्णाभिजातिक-नील-नीलाभिजातिक-कापोत-कापोताभिजातिक-तेजः-तेजोऽभिजातिक-पद्म-पद्माभिजातिक-शुक्ल-शुक्लाभिजातिक भेदेन षड्विधाः परिणामा भवन्ति, तत्र षट्सु परिणामेषु स गोशालो मरणकाले शुक्लाभिजातिकपरिणामवान् सन् कालधर्मं माप्य कस्मिंश्चित् देवलोके उत्पन्नः इति, तदपेक्षया आत्मानं भिन्नतया प्रतिपादयति-'अहं णं उदाइनामं कुंडिण्णायणए अज्जुणस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि' अहं खलु उदायीनाम कौण्डिन्यायनः-कौण्डिन्यायनगोत्रीयः, अर्जुनस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकं विप्रजहामि-परित्य-

---

जो वह मंखलिपुत्र आपका धर्मान्तेवासी था, वह मंखलिपुत्र आपका धर्मान्तेवासी शुक्ल-पवित्र एवं शुक्लाभिजातिक-पवित्र परिणामवाला था और ऐसा होकर ही वह कालमास में-कालावसर में मृत्यु के समय में मर करके किसी एक देवलोक में देव की पर्याय से उत्पन्न हो गया है यहां पर ऐसा समझना चाहिये-कृष्ण, कृष्णाभिजातिक, नील, नीलाभिजातिक, कापोत, कापोताभिजातिक, पीत, पीताभिजातिक, पद्म, पद्माभिजातिक, और शुक्ल, शुक्लाभिजातिक इस प्रकार से जीव के ६ प्रकार के परिणाम होते हैं। वह गोशाल इन ६ परिणामों में से शुक्लाभिजातिक परिणामवाला होकर मरा है। और इसी बात को अब वह प्रकट करता है कि-'अहं णं उदाइनामं कुंडिण्णायणए अज्जुणस्स

મંખલિપુત્ર આપનો ધર્માન્તેવાસી હતો, તે તો શુકલ અને શુકલાભિજાતિક (પવિત્ર અને પવિત્રપરિણામવાળો) હતો. તે મંખલિપુત્ર તો કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને કોઈ એક દેવલોકમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે.

અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે કૃષ્ણ, કૃષ્ણાભિજાતિક, નીલ, નીલાભિજાતિક, કાપોત, કાપોતાભિજાતિક, પીત, પીતાભિજાતિક, પદ્મ, પદ્માભિજાતિક અને શુકલ, શુકલાભિજાતિક, આ પ્રકારે છ પ્રકારના જીવના પરિણામ હોય છે ;"તે ગોશાલક આ છ પરિણામોમાંથી શુકલાભિજાતિક પરિણામયુકત દશામાં મરણ પામ્યો છે, અને તે કારણે તે કોઈ એક દેવલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે, એવું તે ગોશાલક મંખલિપુત્ર પ્રતિપાદન કરે છે. તે એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે હું ગોશાલક નથી, પણ જુદી જ વ્યક્તિ છું-"अहं णं उदाइ नामं कुंडिण्णायणए अज्जुणस्स गोयमपुत्तस्स सरी-

जामि, 'विप्पजहित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' विप्रहाय-परित्यज्य, गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, 'अणुप्पविसित्ता इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' अनुप्रविश्य इमं-साम्प्रतिकं सप्तमं प्रवृत्ति-परिहारम्-सप्तमं शरीरान्तरप्रवेशम्, परिहरामि-करोमि, एतस्मिन् गोशालशरीरे मम सप्तमशरीरान्तरप्रवेशो वर्तते, स्वसिद्धान्तस्य महत्तां प्रतिपादयति-'जेवि आइं आउसो ! कासवा ! अम्हं समयंसि केइ सिज्झिसु वा, सिज्झंति वा, सिज्झि-स्संति वा, सव्वे ते चउरासीइं महाकप्पसयसहस्साइं सत्तदिव्वे सत्त संजूहे' हे आयुष्मन् ! काश्यप ! येऽपि 'आइं' इति देशीयः शब्दो वाक्यालङ्कारे, अस्माकं

गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि' मैं कौडिन्यायन गौत्र का हूं मेरा नाम उदायी है मैंने गौतम के पुत्र अर्जुन का शरीर छोडा है और 'विप्पजहित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' छोडकर मंखलिपुत्र गोशाल के शरीर में प्रविष्ट हुआ हूं । 'अणुप्पविसित्ता इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' प्रविष्ट होकर यह मैंने प्रवृत्तपरिहार-शरीरान्तर प्रवेश किया है अर्थात् इस गोशाल के शरीर में मेरा यह सातवां शरीरान्तर प्रवेश है। अब यहां से आगे वह अपने सिद्धान्त की महत्ता करता हुआ कहता है-'जे वि आइं आउसो ! कासवा ! अम्हं समयंसि केइ सिज्झिंसु वा, सिज्झंति वा, सिज्झिस्संति वा सव्वे ते चउरासीइं महाकप्पसयसहस्साइं सत्त दिव्वे सत्त संजूहे' हे आयुष्मन् ! काश्यप ! हमारे सिद्धान्त में वर्तमान-अर्थात् हमारे सिद्धान्त

रगं विप्पजहामि" हुं કોડિન્યાયન ગોત્રનો છું, મારું નામ ઉદાયી છે મેં ગૌતમના પુત્ર અર્જુનનું શરીર છોડયું છે. "विप्पजहित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि" તે શરીરનો પરિત્યાગ કરીને મેં મંખલિ-પુત્ર ગોશાલકના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો છે. "अणुप्पविसित्ता इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि" આ રીતે મેં સાતમો શરીરાન્તર પ્રવેશ કર્યો છે. એટલે કે આ પહેલાં છ અન્ય શરીરોમાં પ્રવેશ કરીને મેં ગોશાલકના શરીરમાં જે પ્રવેશ કર્યો છે, તે તો મારો સાતમો શરીરાન્તર પ્રવેશ છે. હવે પોતાના સિદ્ધાન્તની મહત્તા પ્રકટ કરવાના ઉદ્દેશથી તે આ પ્રમાણે કહે છે-"जे वि आइं आउसो ! कासवा ! अम्हं समयंसि केइ सिज्झिंसु वा, सिज्झंति वा, सिज्झिस्संति वा, सव्वे ते चउरासीइं महाकप्पसयसहस्साइं सत्त दिव्वे, सत्त संजूहे" હે આયુષ્યમન્ ! હે કાશ્યપ ! અમારા સિદ્ધાન્તને અંગીકાર કરનારા જે કોઈ પણ જીવો પહેલાં સિદ્ધ થયા છે, વર્તમાનકાળે

समये-सिद्धान्ते वर्तमानाः अस्माकं सिद्धान्तमङ्गीकुर्वन्तः केऽपि जीवाः असिध्यन् वा, सिध्यन्ति वा, सेत्स्यन्ति वा सर्वेऽपि ते-अस्मत्सिद्धान्तानुसारिणः, चतुरशीतिं महाकल्पशतसहस्राणि-चतुरशीतिमहाकल्पलक्षाणि क्षपयित्वा इत्यग्रेण सम्बन्धः, सप्तदिव्यान्-देवभवान्, सप्तसंयूथान्-निकायविशेषान् 'सत्त संनिगब्भे सत्त पउट्टपरिहारे पंचकम्माणि सयसहस्साइं सट्ठिं च सहस्साइं छच्च सए तिन्नियकम्मंसे अणुपुव्वेणं खवइत्ता' सप्त संज्ञिगर्भान्-मनुष्यगर्भवसतीः, एते च गोशालकमतेन मुक्तिगामिनां सप्तसान्तरा भवन्तीति बोध्यम्, सप्तप्रवृत्तिपरिहारान्-शरीरान्तरप्रवेशान्, एते च सप्तम संज्ञिगर्भानन्तरम् क्रमेण विज्ञेयाः, पञ्चकर्माणि-कर्मविषये कर्मणामित्यर्थः पञ्चशतसहस्राणि-लक्षाणि, षष्टिश्च सहस्राणि षट् च शतानि, त्रीणि च कर्मांशान् आनुपूर्व्येण अनुक्रमेण, क्षपयित्वा 'तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति मुच्चंति, परिनिव्वाइंति सव्वदुक्खाणमंतं करेंसु वा,

---

को अंगीकार करनेवाले जो भी कोई जीव पहिले सिद्ध हुए हैं, अब सिद्ध होते हैं, आगे भी सिद्ध होंगे वे सब हमारे सिद्धान्तानुसारी जीव चौरासी लाख महाकल्पों को क्षपित करके सात देवभवों को, सात निकायविशेषों को 'सत्तसन्निगब्भे, सत्तपउट्टपरिहारे, पंचकम्माणि, सयसहस्साइं सट्ठिं च सहस्साइं छच्च सए तिन्नि य कम्मंसे अणुपुव्वेणं खवइत्ता' सात संज्ञिगर्भों को-मनुष्यगर्भवासों को, (ये सात गोशालक के मत से मनुष्यगर्भवास मुक्तिगामी जीवों के सान्तर होते हैं) सात प्रवृत्तपरिहारों को-शरीरान्तर प्रवेशों को (ये सात सप्तमसंज्ञिगर्भ के अनन्तर क्रम से होते हैं) पांच कर्मों के पांच लाख, साठ हजार ६ सौ तीन कर्मांशों को क्रमशः क्षपित करके 'तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वाइंति, सव्वदुक्खाणमंतं करेंसु वा, करेंति वा, करि-

---

સિદ્ધ થાય છે, અને ભવિષ્યમાં સિદ્ધ થવાના છે, તે સઘળા અમારા સિદ્ધાન્તાનુસારી જીવો ૮૪ લાખ મહાકલ્પોને ક્ષપિત કરીને, સાત દેવભવોને, સાત નિકાયવિશેષોને, "सत्तसन्निगब्भे, सत्त पउट्टपरिहारे, पंच कम्माणि, सयसहस्साइं सट्ठिं च सहस्साइं छच्च सए तिन्नि य कम्मंसे अणुपुव्वेणं खवइत्ता" સાત સંજ્ઞિગર્ભોને (મનુષ્યગર્ભાવાસોને)-આ સાત મનુષ્યગર્ભાવાસ મુક્તિગામી જીવોમાં સાન્તર હોય છે, એવો ગોશાલકનો મત છે,-સાત પ્રવૃત્ત પરિહારોને-શરીરાન્તર પ્રવેશોને (તે સાત સપ્તસંજ્ઞિ ગર્ભના અનન્તર ક્રમે થાય છે) પાંચ કર્મોના પાંચ લાખ, સાઠ હજાર, છસો ત્રણ કર્માંશોને ક્રમશઃ ક્ષપિત કરીને, "तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वाइंति,

करेंति वा, करिस्संति वा' ततः पश्चात् सिध्यन्ति, बुध्यन्ते, मुच्यन्ते, परिनिर्वान्ति-परिनिर्वाणतां प्राप्नुवन्ति, सर्वदुःखानामन्तम् अकार्षुर्वा, कुर्वन्ति वा, करिष्यन्ति वा तत्र महाकल्पप्रमाणमाह-'से जहा वा गङ्गा महानई जओ पवूढा, जहिं वा पज्जुवत्थिया एस णं अद्धे पंचजोयणसयाइं आयामेणं अद्धजोयणं विक्खंभेणं पंचधणुसयाइं उव्वेहेण' तत्-अथ, यथा वा-गङ्गानाम महानदी यतः प्रवृत्ता-निर्गता भवति, यत्र वा गत्वा पर्युपस्थिता-उपरता समाप्तो भवतीत्यर्थः, एष खलु अध्वा-गङ्गायाः मार्गः पञ्चयोजनशतानि, आयामेन-दैर्घ्येण, अथ च अर्द्धयोजनम् विष्कम्भेण-विस्तारेण, अथ च पञ्च धनुःशतानि उद्वेधेन गाम्भीर्येण वर्तते, 'एएणं गंगापमाणेणं सत्तगंगाओ सा एगा महागंगा, सत्तमहागंगाओ सा एगा सादीण-

स्संति वा' इसके बाद सिद्ध होते हैं, बुद्ध होते हैं, मुक्त होते हैं, परिनिर्वाणता को प्राप्त करते हैं। उन जीवों ने ही समस्त दुःखों का अन्त किया है, अब भी करते हैं और आगे भी वे करेंगे। महाकल्प का प्रमाण कितना होता है-अब वह इस बात को प्रकट करने के लिये कहता है-'से जहा वा गंगा महानईजओ पवूढा जहिं वा पज्जुवत्थिया, एस णं अद्धे पंच जोयणसयाइं आयामेणं अद्धजोयणं विक्खंभेणं पंचधणुसयाइं उव्वेहेणं' जैसे गंगामहानदी जहां से निकली है, और जहां जाकर समाप्त होती है, ऐसा यह गंगा का मार्ग पांच सौ योजन लम्बा है और आधा योजन चौड़ा है। तथा पांचसौ धनुषगंभीरतावाला है। 'एए णं गंगापमाणेणं सत्तगंगाओ सा एगा महागंगा, सत्त महागंगाओ सा एगा सादीणगंगा' और उसके मार्ग के प्रमाण से सात गंगाओं

सव्वदुक्खाणमंतं करेंसु वा, करेंति वा, करिस्संति वा" त्यार બાદ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, પરિનિર્વાણતાને પ્રાપ્ત કરે છે. એ જીવોએ જ સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ અન્ત કરશે મહાકલ્પનું પ્રમાણ કેટલું હોય છે, તે પ્રકટ કરવા નિમિત્તે હવે મંખલિપુત્ર ગોશાલક આ પ્રમાણે કહે છે-" से जहा वा गंगा महानई जओ पवूढा जहिंवा पज्जुवत्थिया, एस णं अद्धे पंच जोयणसयाइं अद्धजोयणं विक्खंभेणं पंचधणुसयाइं उव्वेहेणं" ગંગા નદી જ્યાંથી નીકળે છે, ત્યાંથી શરૂ કરીને તે સમુદ્રને જ્યાં મળે છે ત્યાં સુધીનું અંતર ૫૦૦ યોજનનું છે. એટલે કે ગંગાનો પ્રવાહ ૫૦૦ યોજનની લંબાઈવાળા માર્ગ પરથી વહે છે, તેના પટની પહોળાઈ અર્ધા યોજનની છે, અને ઊંડાઈ ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણ છે. "एए णं गंगापमाणेणं सत्तगंगाओ सा एगा महागंगा, सत्त महागंगाओ सा एगा सादीणगंगा" આ ગંગાના માર્ગ કરતાં સાત

गंगा' एतेन-उपर्युक्तेन गङ्गाप्रमाणेन गङ्गायास्तन्मार्गस्य चाभेदाद् गङ्गाप्रमाणेनेत्युक्तम्, सप्तगङ्गा मिलित्वा सा एका सादीनगङ्गा भवति, 'सत्तसादीणगंगाओ सा एगा मच्चगंगा' सप्तसादीनगङ्गा मिलित्वा सा एका मर्त्यगङ्गा भवति, 'सत्तमच्चुगंगाओ सा एगा लोहियगंगा, सत्तलोहियगंगाओ सा एगा आवतीगंगा' सप्तमृत्युगङ्गा मिलित्वा सा एका लोहितगंगा भवति, सप्तलोहितगङ्गा मिलित्वा सा एका आवन्ती गङ्गा भवति, 'सत्त आवती गंगाओ सा एका परमावती' सप्त आवन्तीगङ्गा मिलित्वा सा एका परमावन्ती भवति, 'एवामेव सपुव्वावरेणं एगं गंगासयसहस्सं सत्तरसहस्सा छच्चए गुणपन्नगंगासया भवंतिति मक्खाया' एवमेव-

---

की एक महागंगा होती है, यहां गंगा और उसके मार्ग में अभेद मानकर केवल गंगा के प्रमाण से ऐसा कहा गया है। सात महागंगाओं की एक सादीन गंगा होती है अर्थात् गंगामहानदी के मार्ग का प्रमाण कहा गया है-ऐसे महागंगाओं की एक सादीन गंगा होती है अर्थात् गंगा महानदी के मार्ग का प्रमाण कहा गया है-ऐसे महागंगानदी के सात मार्ग मिलकर उनसे एक सादीन गङ्गा होती है। 'सत्त सादीणगंगाओ सा एगा मच्चगंगा' सात सादीन गंगा मिलकर उनसे एक मर्त्यगंगा होती है। 'सत्त मच्चगंगाओ एगा लोहियगंगा, सत्तलोहियगंगाओ सा एगा आवती गंगा' सात मर्त्यगंगा मिलकर उनसे एक लोहित गंगा होती है, सात लोहीत गंगा मिलकर उनसे एक आवन्ती गंगा होती है। सात आवन्ती गंगा मिलकर उनसे एक परमावती गंगा होती है। 'एवामेव सपुव्वावरेणं एगं गंगासयसहस्सं सत्तरसहस्सा छच्चगुणपन्नगंगासया भवंतीति मक्खाया'

गणुं प्रमाणुवाળी એક મહાગંગા નદી હોય છે. સાત મહાગંગાઓ મળીને એક સાદીનગંગા થાય છે. (અહીં ગંગા અને તેના માર્ગમાં અભેદ માનીને માર્ગપ્રમાણુને બદલે ગંગાપ્રમાણુ શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે.) એટલે કે મહાગંગા નદીના સાત માર્ગ જેટલી સાદીન ગંગાના માર્ગની લંબાઈ સમજવી. "सत्त सादीनगंगाओ सा एगा मच्चगंगा" સાત સાદીનગંગા મળીને એક મર્ત્યગંગા બને છે. "सत्तमच्चगंगाओ एगा लोहियगंगा, सत्त लोहियगंगाओ सा एगा आवंतीगंगा" સાત મર્ત્યગંગા મળીને એક લોહિતગંગા બને છે. સાત લોહિતગંગા મળીને એક આવન્તીગંગા બને છે, અને સાત આવન્તી ગંગા મળીને એક પરમાવંતી ગંગા બને છે. "एवामेव सपुव्वावरेणं एगं गंगासयसहस्सं सत्तरसहस्सा छच्च गुणपन्नगंगासया भवंति मक्खाया" આ

तथैव सपूर्वापरेण गङ्गादिना यदपरं महागङ्गादि तत् तेन सर्वसंकलनापेक्षया एकं गङ्गाशतसहस्रम्–एकलक्षमित्यर्थः, सप्तदशसहस्राणि, षट् च शतानि एकोनपञ्चाशत् गङ्गा भवन्तीति आख्याताः–प्रसिद्धाः, 'तासिं दुविहे उद्धारे पण्णत्ते' तासां पूर्वोक्तानां गङ्गादीनाम् गङ्गादिगतवालुकाकणादीनाम् द्विविधः, उद्धारः–बहिर्निष्काशनम् , प्रज्ञप्तः, उद्धरणीयवस्तु द्वैविध्यात् 'तं जहा–सुहुमबोंदिकलेवरे चेव बायरबोंदिकलेवरे चेव' तद्यथा–सूक्ष्मबोन्दिकलेवरश्च, बादरबोंदिकलेवरश्च तयोर्मध्ये, यस्मिन् उद्धारे वालुकाकणानां सूक्ष्मबोन्दयः–सूक्ष्माकारयुक्तानि कलेवराणि–असंख्यातखण्डानि सन्ति स सूक्ष्मबोन्दिकलेवर उद्धारः अथ च यस्मिन् उद्धारे बादरबोन्दयः–स्थूलाकार युक्तानि कलेवराणि वालुकाकणाः सन्ति स बादरबोन्दिकलेवरउद्धारः प्रज्ञप्त इति भावः, अत्र आकारवाचको

इस प्रकार से सब गंगाएँ मिलकर एकलाख १७ हजार ६ सौ ४९ होती हैं ऐसी इनकी प्रसिद्धि है। 'तासिं दुविहे उद्धारे पण्णत्ते' इन पूर्वोक्त गंगाओं का उद्धार–गंगादिगतवालुका के कणों को बाहर निकालनेरूप उद्धार–दो प्रकार से कहा गया है। क्योंकि उद्धरणीय वस्तु दो प्रकार की है–इसलिये इसका उद्धार भी दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है–'सुहुमबोंदिकलेवरे चेव, बायरबोंदि कलेवरे चेव, सूक्ष्मबोन्दि कलेवर और बादर बोन्दिकलेवर, इनके बीच में जिस उद्धार में वालुकाकणों की सूक्ष्मबोन्दियां–सूक्ष्म आकार युक्त कलेवर–असंख्यात खण्ड होते हैं वह सूक्ष्मबोन्दिकलेवररूप उद्धार हैं। तथा जिस उद्धार में बादरबोन्दियां स्थूलाकारयुक्त कलेवर बालुकाकण होते हैं, वह बादर बोन्दिकलेवर रूप उद्धार

પ્રકારે બધી ગંગાઓ મળીને ૧૧૭૬૪૯ (એકલાખ, સત્તરહજાર, છસો ઓગણપચાસ) ગંગાઓ થાય છે, એવું માનવામાં આવે છે. "तासिं दुविहे उद्धारे पण्णत्ते" આ પૂર્વોક્ત ગંગાઓનો ઉદ્ધાર–એટલે કે ગંગામાં રહેલી રેતીના કણોને બહાર કાઢવા રૂપ ઉદ્ધાર–બે પ્રકારનો કહ્યો છે. ઉદ્ધરણીય વસ્તુ બે પ્રકારની હોય છે, તે કારણે તેના ઉદ્ધારના પણ બે પ્રકારો કહ્યા છે. "तंजहा" તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે–"सुहुमबोंदिकलेवरे चेव, बायरबोंदिकलेवरे चेव" (૧) સૂક્ષ્મ બોન્દિ કલેવર અને (૨) બાદર બોન્દિકલેવર. સૂક્ષ્મબોન્દિ કલેવર એટલે રેતીના કણમાંથી જે અસંખ્યાત ખંડ બને છે, તેમને સૂક્ષ્મબોન્દિ કલેવર કહે છે. અહીં 'બોન્દિ' પદ ગામઠી શબ્દ છે, તેનો અર્થ આકાર થાય છે. સ્થૂલાકારયુક્ત રેતીના કણોને બાદર બોન્દિકલેવર કહે છે. આ બાદર બોન્દિકલેવર રૂપ બાદર વાલુકા કણોને બહાર કાઢવાનું નામ બાદર બોન્દિકલેવરોદ્ધાર છે.

बोन्दिशब्दो देशीयो बोध्यः, 'तत्थ णं जे से सुहुमबोंदिकलेवरे से ठप्पे' तत्र-तयोर्द्वयोर्मध्ये खलु योऽसौ सूक्ष्मबोन्दिकलेवर उद्धार उक्तः स स्थाप्यः-स्थापनीयः परित्यक्तव्य इत्यर्थः तस्य निरूपयोगितया तद्विचाराऽनावश्यकत्वात् किन्तु 'तत्थ णं जे से बादरबोंदिकलेवरे तओ णं वाससए वाससए गएगए एगमेगं गंगा-वालुयं अवहाय' तत्र-तयोर्द्वयोर्मध्ये खलु योऽसौ बादरबोन्दिकलेवर उद्धारः प्रज्ञप्तः, तस्मात् खलु बादरबोन्दिकलेवरोद्धारात् वर्षशते वर्षशते गते गते सति एकैकां गंगा वालुकायाम् अपहाय-परित्यज्य, अपहृत्येत्यर्थः, 'जावइएणं कालेणं से कोट्ठे खीणे णीरए निल्लेवे निट्ठिए भवइ सेत्तं सरे सरप्पमाणे' यावता कालेन स कोष्ठः-गङ्गासमुदायरूपः, क्षीणः-रिक्तो भवेत् नीरजाः-वालुका रजःकणरहितः, निर्लेपः-भूमिकुडयादिसंश्लिष्टः सिकतालेपाभावात्, अतएव निष्ठितः-समाप्तः-

है। यहां 'बोंदि' यह शब्द देशीय शब्द है और आकार अर्थ का वाचक है। 'तत्थ णं जे से सुहुमबोंदिकलेवरे से ठप्पे' इन दोनों उद्धारों में जो सूक्ष्मबोंदिकलेवररूप उद्धार कहा गया है वह स्थापनीय-परित्यक्तव्य है। क्योंकि निरूपयोगी होने से इसके विचार की आवश्यकता नहीं है। 'तत्थ णं जे से बायरबोंदिकलेवरे तओ णं वाससए वाससए गए गए एगमेगं गंगावालुयं अवहाय' इन दोनों उद्धारों में जो बादरबोंदिकलेवररूप उद्धार कहा गया है। उस बादर बोंदि कलेवर उद्धार में से १००,१०० वर्ष व्यतीत होने पर एक एक गंगा की वालुका के कण को निकालना चाहिये। ऐसा करते २ 'जावइएणं कालेणं से कोट्ठे खीणे, नीरए, निल्लेवे, निट्ठिए भवइ, से त्तं सरे सरप्पमाणे' जितने काल में वह गंगा समुदायरूप कोठा रिक्त हो जावे, बालुकारजः कण से रहित हो जावे,

"तत्थ णं जे से सुहुमबोंदिकलेवरे से ठप्पे" આ પ્રકારના ઉદ્ધારમાંથી જે સૂક્ષ્મબોન્દિકલેવર રૂપ ઉદ્ધાર છે, તે સ્થાપનીય-પરિત્યક્તવ્ય છે. કારણ કે તે નિરૂપયોગી અથવા અસંભવિત હોવાથી તેનો વિચાર કરવાની આવશ્યકતા નથી. "तत्थ णं जे से बायरबोंदिकलेवरे तओ णं वाससए वाससए गए गए एगमेगं गंगावालुयं अवहाय" આ બે પ્રકારના ઉદ્ધારોમાંથી બાદર બોંદિ કલેવરોદ્ધારનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે. ૧૦૦-૧૦૦ વર્ષ વ્યતીત થાય ત્યારે તે પરમાવતી ગંગાના એક એક રેતીના કણને બહાર કાઢવો એ પ્રમાણે કરતાં કરતાં "जावइएणं कालेणं से कोट्ठे खीणे, नीरए, निल्लेवे, निट्ठिए भवइ, से त्तं सरे सरप्पमाणे" જેટલા કાળમાં તે ગંગાસમુદાય રૂપ કોઠો (પટ) ખાલી થઈ જાય, રેતીના રજકણોથી રહિત થઈ જાય, ભૂમિમાં

निरवयवी कृतो भवति-भवेत्, तत्-अथ, एतत्-तावत्कालखंडं सरः-सरः संज्ञं भवति मानससंज्ञं सरः इत्यर्थः, सरः प्रमाणम्-सर एव उक्तलक्षणम्-प्रमाणं वक्ष्यमाणमहाकल्पादेर्मानं सरःप्रमाणम् उच्यते, 'एए णं सरप्पमाणेणं तिन्नि सर सयसाहस्सीओ से एगे महाकप्पे चउरासीइ महाकप्पसयसहस्साइं से एगे महामाणसे' एतेन-उक्तलक्षणेन, सरः प्रमाणेन, त्रीणि सरः शतसहस्राणि-सरो लक्षाणि स एको महाकल्पो भवति, चतुरशीतिः महाकल्पशतसहस्राणि-महाकल्पलक्षाणि तत् एकं महामानसं मानसोत्तरम् भवति, अथ सप्तदिव्यानां प्ररूपणायाह-'अणंताओ संजूहाओ जीवे चयं चइत्ता उवरिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ' अनन्तात् संयूथात्-अनन्तदेवनिकायरूपात् जीवः चयं देहं त्यक्त्वा, उपरितने मानसे उपरितनसरःप्रमाणमानसायुष्येण संयूथे देवनिकायविशेषे देव उपपद्यते 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' स खलु जीवस्तत्र-संयूथदेव-

भूमि में या भीतमें उसकी एक भी रजःकण का संश्लेष न रहे, सर्वथा खाली हो जावे-इतने काल का नाम एक सर है। इसका दूसरा नाम मानस है। महाकल्पादि का जो प्रमाण है वही सरः प्रमाण कहा गया है 'एएणं सरप्पमाणं तिन्नि सरसयसाहस्सीओ से एगे महाकप्पे चउरासीइ महाकप्पसयसहस्साइं से एगे महामाणसे' जितना सर का प्रमाण कहा गया है ऐसे तीन लाख सर जब हो जाते हैं तब एक महाकल्प होता है, ८४ लाख महाकल्पों का एक महामानस-मानसोत्तर होता है। 'अणंताओ संजूहाओ जीवे चयं चइत्ता उवरिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ' अनंत संयूथ से-अनन्त देवनिकाय से जीव चय को-शरीर को छोडकर ऊपर मे वर्णित सरः प्रमाण आयु को लेकर संयूथ में देवनिका-

અથવા પટમાં તેના એક પણ રજકણનો સંશ્લેષ ન રહે, સર્વથા ખાલી થઈ જાય, એટલા કાળનું નામ 'સર' તેનું બીજું નામ માનસ છે. મહાકલ્પાદિનું જે પ્રમાણ છે તેને જ સરઃપ્રમાણક કહેવામાં આવ્યું છે. "एएणं सरप्पमाणेणं तिन्नि सरसयसाहस्सीओ से एगे महाकप्पे, चउरासीइ महाकप्पसयसहस्साइं से एगे महामाणसे" જેટલું સરનું પ્રમાણ કહ્યું છે એટલાં પ્રમાણવાળાં ત્રણ લાખ સરનો એક મહાકલ્પ થાય છે. ૮૪ લાખ મહાકલ્પોનો એક મહામાનસ-'માનસોત્તર' થાય છે. "अणंताओ संजूहाओ जीवे चयं चइत्ता उवरिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ" અનંત સંયૂથમાંથી-અનંત દેવનિકાયમાંથી-જીવ ચય પામીને-શરીરને છોડીને, ઉપર દર્શાવેલા સરઃપ્રમાણ (કલ્પપ્રમાણ) આયુસ્થિતિ સાથે સંયૂથમાં-દેવનિકાયવિશેષમાં, દેવરૂપે

निकाए दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति तिष्ठति, 'विहरित्ता ताओ देव-लोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं च यं चइत्ता पढमे सन्निगब्भे पच्चायाइ' विहृत्य संयूथदेवनिकाये स्थित्वा, तस्मात्-संयूथात् देवनिकायविशेषात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, अनन्तरम्-तदनन्तरम् चयं शरीरं त्यक्त्वा-च्यवनं कृत्वा, प्रथमे संज्ञिगर्भे-पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवे स जीवः प्रत्यायाति उत्पद्यते, 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टिता मज्झिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ' स खलु जीवः तस्मात्-संज्ञिगर्भात् अनन्तरम्-तत्पश्चात्, उद्वृत्य-उद्वर्तनां कृत्वा, मध्यमे मानसे-गङ्गादि स्वरूपप्ररूपणतः पूर्वोक्तस्वरूपे सरसि सरः प्रमाणायुष्कयुक्ते, संयूथे देवनिकायविशेषे देव उपपद्यते, 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं जाव विहरित्ता ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्ख-

यविशेष में-देवरूप से उत्पन्न होता है। 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' वह वहां दिव्य-स्वर्गीय भोगने योग्य भोगों को भोगता है। 'विहरित्ता ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता पढमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' वहां के भोगों को भोगकर जब वह जीव उस देवनिकायविशेषरूप देवलोक से आयु के क्षय हो जाने के कारण अनन्तर शरीर को छोडकर मरता है तब वह पहिले संज्ञिगर्भ में-पंचेन्द्रिय मनुष्य भव में उत्पन्न होता है। 'सेणं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मज्झिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ' उस संज्ञिगर्भ से जब वह जीव उद्वर्तना करता है-तब उद्वर्तना करके-मर करके वह मध्यम सरःप्रमाण आयुष्क से युक्त देवनिकायविशेष में देवरूप से उत्पन्न होता है, 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभो-

ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ" તેઓ ત્યાં દિવ્ય (સ્વર્ગીય) ભોગભોગોને ભોગવે છે. "विहरित्ता ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता पढमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" ત્યાંના ભોગોને ભોગવીને જીવ તે દેવનિકાયવિશેષ રૂપ દેવલોકમાંથી આયુનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે, ભવનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે, અથવા સ્થિતિનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે તે ભવસંબંધી શરીરથી ચ્યવીને પહેલાં તો તે સંજ્ઞિગર્ભમાં-પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मज्झिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ" તે સંજ્ઞિગર્ભમાંથી જ્યારે તે જીવ ઉદ્વર્તના કરે છે-મરે છે, ત્યારે ઉદ્વર્તના કરીને (મરીને) મધ્યમ સરઃપ્રમાણ આયુષ્યથી યુક્ત દેવનિકાય વિશેષમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. "से ण तत्थ दिव्वाइं भोगभोगाइं जाव विहरइ,

एणं जाव चइत्ता दोच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' स खलु जीवस्तत्र-संयूथदेव-निकाये दिव्यान् भोगभोगान् यावत्-भुञ्जानो विहरति-तिष्ठति, विहृत्य, तस्मात् संयूथाद् देवनिकायात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण यावत्-अनन्तरम्, चयं-शरीरं त्यक्त्वा-च्यवनं कृत्वा, द्वितीये संज्ञिगर्भे-पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवे जीवः प्रत्यायाति-उत्पद्यते, 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता हेट्ठिल्ले माणसे संजूहे देवे उववज्जइ' स खलु जीवः तस्मात्-द्वितीयसंज्ञिगर्भात्, अनन्तरम्-तत्पश्चात् उद्वृत्य-उद्वर्तनां कृत्वा, अधस्तने मानसे-प्रागुक्तस्वरूपे सरसि-सरः प्रमाणायुष्य-युक्ते संयूथे-संयूथनामकनिकायविशेषे देव उपपद्यते, एवं च त्रिषु मानसेषु उपरितनमध्यमाधस्तनलक्षणेषु संयूथेषु आद्यसंयूथसहितेषु चत्वारि संयूथानि त्रयश्च देवभवा भवन्ति, 'से णं तत्थ दिव्वाइं जाव चइत्ता तच्चे सन्निगब्भे जीवे

गाइं जाव विहरइ, विहरित्ता ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं, भव-क्खएणं ठिइक्खएणं जाव चइत्ता दोच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' वह वहां-संयूथदेवनिकाय में-दिव्य भोगभोगों को भोगता है। फिर उस संयूथ देवनिकाय से आयु के क्षय होने के कारण भव के क्षय होने के कारण और स्थिति के क्षय होने के कारण यावत् अनन्तर चय को-छोडकर द्वितीय संज्ञिगर्भ में पंचेन्द्रिय मनुष्यभव में उत्पन्न होता है। 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता हेट्ठिल्ले माणसे संयूथे देवे उवव-ज्जइ' वहां से-द्वितीय संज्ञिगर्भ से-उद्वर्त्तना करके वह जीव अधस्तन मानस में-प्रागुक्तस्वरूपवाले सरःप्रमाणायुष्कयुक्त संयूथनामक निकाय-विशेष में देवरूप से उत्पन्न होता है। इस प्रकार आद्यसंयूथसहित तीन मानसों में उपरितन, मध्यम और अधस्तन सरः प्रमाण आयुष्कयुक्त

विहरित्ता ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिइक्खएणं जाव चइत्ता दोच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" ते त्यां-संयूथ देवनिकायमां-दिव्य भोगभोगो भोगवे छे; त्यार बाद ते संयूथ देवनिकायमांथी आयुनो क्षय थवाने कारणे, भवनो क्षय थवाने कारणे, स्थितिनो क्षय थवाने कारणे फरी च्यवीने-शरीरने छोडीने, द्वितीय संज्ञिगर्भमां-पंचेन्द्रिय मनुष्यभवमां-उत्पन्न थाय छे. "से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता हेट्ठिल्ले माणसे संयूथे देवे उववज्जइ" त्यांथी (द्वितीय संज्ञिगर्भमांथी) ઉद्वर्त्तना करीने ते જીव अधःस्तन मानसमां-आगळ वर्णव्या प्रमाणेना स्वरूपवाळा सरःप्रमाण आयुष्ययुक्त संयूथ नामक निकायविशेषमां देव रूपे उत्पन्न थाय छे. आ प्रमाणे आद्य-संयूथ सहित-त्रण मानसोमां उपरितन, मध्यम अने अधःस्तन सरःप्रमाण आयुष्ययुक्त संयूथोमां चार संयूथ थाय छे अने त्रण देवभव थाय छे.

पच्चायाइ' स खलु जीवस्तत्र—अधस्तनमानसे संयूथदेवभवे, दिव्यान् यावत्—भोग भोगान् भुञ्जानो विहरति विहृत्य तस्माद् देवलोकात् आयुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण अनन्तरं चयं त्यक्त्वा तृतीये संज्ञिगर्भे—पञ्चेन्द्रियमनुष्ये जीवः प्रत्यायाति—उत्पद्यते, 'से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता उवरिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जिहिइ' स खलु जीवस्तस्माद्यावत् संज्ञिगर्भात् अनन्तरम् उद्वृत्य—उद्वर्तनां कृत्वा, उपरितने मानसोत्तरे महामानसे प्रागुक्तमहाकल्पप्रमितायुष्ययुक्ते, संयूथे—संयूथनामकनिकायविशेषे देव उपपत्स्यते—जनिष्यते, 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता चउत्थे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' स खलु जीवस्तत्र मानसोत्तरे संयूथे देवनिकाये, दिव्यान् भोग यावत्—भोगान् भुञ्जानो विहरति,

---

संयूथों में चार संयूथ होते हैं और तीन देवभव होते हैं। 'से णं तत्थ दिव्वाइं जाव चइत्ता तच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' वह जीव उस अधस्तनमानसवाले संयूथदेवभव में दिव्य भोगभोगों को भोगता है। वहां के दिव्य भोगभोगों को भोगकर वह उस देवलोक से आयु के क्षय हो जाने के कारण, भव के क्षय हो जाने कारण और स्थिति के क्षय हो जाने कारण शरीर को छोडकर तृतीय संज्ञिगर्भ में-पंचेन्द्रिय मनुष्य में उत्पन्न होता है। 'से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता उवरल्लि माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जिहिइ' अब वह जीव वहां से यावत् उद्वर्त्तना करके उपरितन महामानस वाले महाकल्पप्रमित आयु वाले-संयूथ नामक निकाय विशेष में देवरूप से उत्पन्न होता है 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता चउत्थे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' वह जीव महाकल्प प्रमित आयु वाले उस देवनिकाय में दिव्य भोग भोगों

"से णं तत्थ दिव्वाइं जाव चइत्ता तच्चे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" ते જીવ તે અધસ્તન માનસવાળા સંયૂથદેવભવમાં દિવ્ય ભોગભોગો ભોગવે છે. ત્યાંના દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવીને, તે દેવલોકમાંથી આયુનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે, ભવનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે, સ્થિતિનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે, શરીરને છોડીને ત્રીજા સંજ્ઞિગર્ભમાં-પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता उवरिल्ले माणसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जहिइ" હવે તે જીવ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરીને ઉપરિતન મહામાનસવાળા (મહાકલ્પ-પ્રમાણ આયુવાળા) સંયૂથ નામના નિકાયવિશેષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता चउत्थे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" તે જીવ મહાકલ્પપ્રમાણ આયુવાળા તે દેવનિકાયમાં દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવે છે.

विहृत्य तस्मात्-देवलोकात्-मानसोत्तरसंयूथदेवभवात्, अनन्तरम् चयं त्यक्त्वा, चतुर्थे संज्ञिगर्भे-पञ्चेन्द्रियभवे जीवः प्रत्यायाति-उत्पद्यते, 'सेणं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टिता मज्झिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ' स खलु जीवस्तस्मात्-चतुर्थ संज्ञिगर्भात्, अनन्तरम् उद्वृत्य-उद्वर्तनां कृत्वा मध्यमे मानसोत्तरे-प्रागुक्तमहाकल्पप्रमितायुष्यवति संयूथे-संयूथनामनिकायविशेषे देव उपपद्यते-जायते, 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता पंचमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' स खलु जीवस्तत्र-मध्यममानसोत्तरे संयूथदेवभवे, दिव्यान् भोग यावद्-भोगान् भुञ्जानो विहरति, विहृत्य तस्माद् देवलोकात् अनन्तरं चयं त्यक्त्वा पञ्चमे संज्ञिगर्भे-पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवे, जीवः प्रत्यायाति-उत्पद्यते, 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टिता हिट्ठिल्ले माणुमुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ' स खलु जीवस्तेभ्यः-पञ्चमसंज्ञिगर्भेभ्यः, अनन्तरम् उद्वृत्य अधस्तने मानसोत्तरे

को भोगता है। भोगकर उस देवलोक से मानसोत्तर संयूथ देवभव से-शरीर को छोड़कर चतुर्थसंज्ञिगर्भ में पंचेन्द्रियमनुष्यभव में उत्पन्न होता है। 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टितां मज्झिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ' वह जीव उस चतुर्थ संज्ञिगर्भ से मरकर मध्यम महामानस प्रमित आयुवाले संयूथनामक निकाय विशेष में देवरूप से उत्पन्न होता है। 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता पंचमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' वह जीव उस मध्यम महामानस प्रमाण आयु वाले देवलोक में दिव्यभोगों को भोग कर यावत् वह वहां से चवकर पांचवें संज्ञिगर्भ-पंचेन्द्रियमनुष्यभव में उत्पन्न होता है। 'से णं तओहिंतो अणंतरं उववट्टित्ता हिट्ठिल्ले माणुसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ' वह

તે માનસોત્તર સંયૂથ દેવભવના ભોગભોગોને ભોગવીને ત્યાંના આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે ત્યાંથી ચ્યવીને તે જીવ ચોથા સંજ્ઞિગર્ભમાં -પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मज्झिल्ले माणसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ" તે જીવ તે ચોથા સંજ્ઞિગર્ભ માંથી મરીને મધ્યમ મહાકલ્પપ્રમાણુ આયુવાળા સંયૂથ નામના નિકાયવિશેષમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता पंचमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" તે જીવ તે મધ્યમ મહાકલ્પપ્રમાણુ આયુવાળા દેવલોકમાં દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવીને ત્યાંના આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે ત્યાંથી ચ્યવીને પાંચમાં સંજ્ઞિગર્ભમાં-પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता हिट्ठिले

संयूथे संयूथनाम निकायविशेषे देव उपपद्यते–जायते, 'सेणं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता छट्ठे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' स खलु जीव स्तत्र–अधस्तनमानसोत्तरे संयूथदेवभवे, दिव्यान् भोग यावत्–भोगान् भुञ्जानो विहरति, विहृत्य तस्मात् देवलोकात् अनन्तरम् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, चयं त्यक्त्वा षष्ठे संज्ञिगर्भे–पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवे, जीवः प्रत्यायाति उत्पद्यते, 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता बंभलोगे नामं से कप्पे पन्नत्ते' स खलु जीव स्तेभ्यः–षष्ठं संज्ञिगर्भेभ्यः निर्गत्य अनन्तरम् उद्वृत्य–उद्वर्तनां कृत्वा ब्रह्मलोके कल्पे उपपद्यते इत्यग्रेण सम्बन्धः, ब्रह्मलोकस्वरूपं प्ररूपयितुं प्रथमं तत्कल्पमाह–ब्रह्मलोको नाम स कल्पः देवलोकः प्रज्ञप्तः, तत्स्वरूपाकारमाह–'पाईणपडिणायए उदीणदाहिणविच्छिन्ने जहा ठाणपए जाव पंच वडेंसगा पण्णत्ता' स ब्रह्मलोककल्पः प्राची

उस पंचमपंचेन्द्रिय मनुष्यभव से उद्वर्तना करके अधस्तन मानुसोत्तर वाले संयूथ नामक निकायविशेष में देवरूप से उत्पन्न होता है 'से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता छट्ठे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' वह वहां–अधस्तन मानुसोत्तरवाले संयूथदेवभव में दिव्यभोगों को भोगता है फिर वह वहां से आयु भव और स्थिति के क्षय हो जाने के कारण शरीर को छोड़कर छठे संज्ञिगर्भ में–पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवमें उत्पन्न होता है 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता बंभलोगे नामं से कप्पे पन्नत्ते' फिर वह जीव उस छट्ठे पञ्चेन्द्रियभव से निकलकर अर्थात् उद्वर्तना कर ब्रह्मलोक कल्प में उत्पन्न होता है यह ब्रह्मलोक नाम का कल्प देवलोक 'पाईणपडीणायए, उदीणदाहिणविच्छिन्ने, जहा ठाणपए जाव पंचवडेंसगा पण्णत्ता' पूर्वपश्चिम तक लम्बा है उत्तर

माणसुत्तरे संजूहे देवे उववज्जइ" ते જીવ તે પાંચમાં મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ભવમાંથી ઉદ્વર્ત્તના કરીને અધઃસ્તન મહાકલ્પપ્રમાણ આયુવાળા સંયૂથ નામના નિકાયવિશેષમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तत्थ दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता छट्ठे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" ત્યાં મહાકલ્પપ્રમાણ કાળ સુધી દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવીને, તે ભવમાંથી આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે, તે દેવલોકમાંથી ચ્યવીને તે જીવ છઠ્ઠા સંજ્ઞિગર્ભમાં–પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાં–ઉત્પન્ન થાય છે. "से ण तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता बंभलोगे नामं से कप्पे पन्नत्ते" ત્યાર બાદ છટ્ઠા પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાંથી ઉદ્વર્ત્તના કરીને (મરીને) જીવ બ્રહ્મલોક કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે બ્રહ્મલોક નામનું દેવલોક "पाईण पडीणायए, उदीणदाहिणविच्छिन्ने, जहा ठाणपए जाव पंच वडेंसगा पण्णत्ता" પૂર્વપશ્ચિમ સુધી લાંબું અને ઉત્તરદક્ષિણ સુધી વિસ્તૃત છે. પ્રજ્ઞા-

प्रतीच्यायतः-पूर्वपश्चिमाभ्याम् आयतः-दैर्घ्ययुक्तः, अथ च उदीचीदक्षिणविस्तीर्णः उत्तरदक्षिणाभ्यां विस्तारयुक्तो वर्तते, यथा स्थानपदे प्रज्ञापनायाः द्वितीयपदे यावत्-'पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए अच्चिमाली भासरासिप्पभे' प्रतिपूर्णचन्द्र संस्थानसंस्थितः, अर्चिमाली, भासराशिप्रभः-प्रकाशपुञ्जस्वरूपः, इत्यादि विशेषणविशिष्टो बोध्यः तत्र पञ्च अवतंसकाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-असोगवडेंसगे जाव पडिरूवा, से णं तत्थ देवे उववज्जइ' तद्यथा-अशोकावतंसकः१, यावत्-सप्तपर्णावतंसकः२, चम्पकावतंसकः३, आम्रावतंसकः४, मध्ये ब्रह्मलोकावतंसकः५, सर्वे ते प्रतिरूपाः परमरमणीयाः सन्ति, स खलु जीव स्तत्र-ब्रह्मलोके कल्पे देव उपपद्यते-जायते, त्रिषु मानसोत्तरेषु उपरितनमध्यमाधस्तनेषु त्रीण्येव संयूथानि त्रयश्च देवभवाः सन्ति, आदितस्तु सप्त संयूथानि षट् च देवभवाः, सप्तमदेव-

दक्षिण दिशा तक विस्तृत विस्तारयुक्त है जैसा कि प्रज्ञापना के द्वितीय पद में 'पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए, अच्चिमाली, भासरासिप्पभे' इन विशेषणों से इसका वर्णन किया गया है। उस ब्रह्मलोककल्प में पांच अवतंसक मुख्यविमान कहे गए हैं-'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं 'असोग वडेंसगे जाव पडिरूवा, से णं तत्थ देवे उववज्जइ' अशोकावतंसक १ यावत् सप्तपर्णावतंसक २, चम्पकावतंसक ३, और चूतावतंसक ४, मध्य में ब्रह्मलोकावतंसक है ये सब प्रतिरूप-परमरमणीय हैं। वह जीव ऐसे इस ब्रह्मलोक में देव की पर्याय से उत्पन्न होता है उपरितन मध्यम और अधस्तन इन तीन मानसोत्तरों में तीन ही संयूथ हैं और तीन देवभव हैं। पहिले के चार और ये तीन इस प्रकार सात संयूथ हैं और पहिले ३ और ये ३ मिलकर ६ देवभव हैं। सातवां देवभव

પનાના બીજા પદમાં " पडिपण्णचंदसंठाणसंठिए, अच्चिमाली, भासरासिप्पभे " આ વિશેષણો દ્વારા તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે બ્રહ્મલોક કલ્પમાં (દેવલોકમાં) પાંચ અવતંસક (ઉત્તમ આવાસો) કહ્યાં છે. " तंजहा " તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે-" असोगवडेंसगे जाव पडिरूवा से णं तत्थ देवे उववज्जइ " (૧) અશોકાવતંસક, (૨) સપ્તપર્ણાવતંસક, (૩) ચંપકાવતંસક, (૪) ચૂતાવતંસક અને મધ્યમાં પાંચમું બ્રહ્મલોકાવતંસક આ પાંચે અવતંસકો પ્રતિરૂપ-પરમરમણીય છે-તે જીવ એવાં આ બ્રહ્મલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે. ઉપરીતન, મધ્યમ અને અધસ્તન, આ ત્રણ માનસોત્તરોમાં (મહાકલ્પપ્રમાણ આયુવાળા દેવલોકમાં) ત્રણ જ સંયૂથ છે અને ત્રણ દેવભવ છે. પહેલાંના ચાર અને આ ત્રણ મળીને સાત સંયૂથ છે. અને પહેલાં ત્રણ અને આ ત્રણ મળીને ૬ દેવરૂપ છે. સાતમો દેવભવ બ્રહ્મલોકમાં કહેવામાં

भवस्तु ब्रह्मलोके, स च संयूथं न भवति, तस्य संयूथत्वेन अनभिधानात् 'से णं तत्थ दस सागरोवमाइं दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता सत्तमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ' स खलु जीव स्तत्र-ब्रह्मलोके कल्पे दश सागरोपमान् दिव्यान् भोगयावत्-भोगान् भुञ्जानो विहरति, विहृत्य तस्मात् ब्रह्मलोकात् अनन्तरम् आयुः क्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण चयं च्युत्वा-च्यवनं कृत्वा सप्तमे संज्ञिगर्भे-पञ्चेन्द्रियमनुष्यभवे जीवः प्रत्यायाति-उपपद्यते, 'से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाण जाव वीइक्कंताणं सुकुमालगभद्दलए मिउकुंडलकुंचियकेसए मट्ठगंडतलकन्नपीढए देवकुमारसमप्पभए दारए पयायइ' स खलु जीव स्तत्र-सप्तमे संज्ञिगर्भे नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम्, अर्द्धाष्टमानां यावत्-रात्रिन्दिवानां व्यतिक्रान्तानाम्-व्यतीतानाम्, सार्द्धसप्तदिनाधिक नवमासानन्तरमित्यर्थः, सुकुमारकभद्रलकः-सुकुमारकश्चासौ भद्रश्च-भव्यकृतिरिति कर्मधारयः, तादृशं भद्र

ब्रह्मलोक में कहा गया है। यह संयूथ नाम से व्यवहृत नहीं हुआ है। इसलिये यह संयूथ नहीं है। 'से णं तत्थ दस सागरोवमाइं दिव्वाइं भोगजाव चइत्ता सत्तमे सन्निगब्भे जाव पच्चायाइ' वह जीव उस ब्रह्मलोककल्प में १० सागरोपम तक दिव्य भोगों को भोगता है। इसके बाद उस ब्रह्मलोक से आयु के क्षय से, भव के क्षय से और स्थिति के क्षय से चय कर सातवें संज्ञिगर्भ में पंचेन्द्रियमनुष्य भव में वह जीव उत्पन्न होता है। 'से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाण जाव वीइक्कंताणं सुकुमालभद्दलए मिउकुंडलकुंचियकेसए, मट्ठगंडतलकन्नपीढए देवकुमारसमप्पभे दारए पयायइ' वह वहां ठीक नौ मास और साडे सात दिन समाप्त होने पर ही उत्पन्न होता है यह बालक बहुत सुकुमार प्रकृति का और भद्रस्वभाव का

આવ્યો છે. તે સંયૂથને નામ પ્રતિપાદિત થયો નથી, તેથી તેને સંયૂથ રૂપે ગણાવ્યો નથી "से णं तत्थ दस सागरोवमाइं दिव्वाइं भोग जाव चइत्ता सत्तमे सन्निगब्भे जीवे पच्चायाइ" તે જીવ તે બ્રહ્મલોકકલ્પમાં દસ સાગરોપમ પ્રમાણુ કાળ સુધી દિવ્ય ભોગભોગોને ભોગવે છે ત્યાર બાદ ત્યાંના આયુનો, ભવનો અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે, ત્યાંથી ચ્યવીને સાતમાં સંજ્ઞિગર્ભમાં-પંચેન્દ્રિય મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाणं जाव वीइक्कंताणं सुकुमालगभद्दलए मिउकुंडलकुंचियकेसए, मट्ठगंडतलकन्नपीढए देवकुमारसमप्पभे दारए पयायइ" તે ગર્ભાવાસમાં નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ પૂર્ણ કરીને જ તે ઉત્પન્ન થાય છે તે બાળક બહુજ સુકુમાર પ્રકૃતિનો અને ભદ્ર સ્વભાવનો હોય છે. અથવા તેની

लातीति तथाविधभद्रकः स एव सुकुमारकभद्रलकः इत्यर्थः, मृदुकुण्डल-कुञ्चितकेशकः-मृदवः-कोमलाः, कुण्डलमिव-दर्भादि कुण्डलमिव कुञ्चिताश्च-घूर्णिताः केशा यस्य स तथाविधः, मृष्टगण्डतलकर्णपीठकः-मृष्टगण्डतले-विशदकपोलपालौ, कर्णपीठे-कर्णाभरणविशेषौ यस्य स तथाविधः-विशुद्धगण्डस्थलपरिलसितकर्णभूषणः, देवकुमारसमप्रभः-देवकुमारसदृशकान्तिः, दारकः-बालकः प्रजायते-उत्पद्यते, 'से णं अहं कासवा!' हे काश्यप! काश्यपगोत्रीय! स खलु दारकः, अहमस्मि इति भगवन्तं महावीरम् गोशालः प्रत्यभिज्ञापयति, 'ते णं अहं आउसो! कासवा! कोमारिय-पव्वज्जाए कोमारएणं बंभचेरवासेणं अविद्धकन्नए चेव संखाणं पडि-लभामि' हे आयुष्मन्! हे काश्यप! काश्यपगोत्रीय! तेन कारणेन, अहम्-कौमारिकप्रव्रज्यायाम् कुमारस्येयं कौमारी सैव कौमारिकी तस्यां प्रव्रज्यायां विषयभूतायां कौमारिकेण-कुमारसम्बन्धिना ब्रह्मचर्यावासेन कुश्रुति-शलाकया अविद्धकर्णकश्चैव-व्युत्पन्नमतिः सन् संख्यानं-तत्त्वबुद्धिम्, प्रतिलभे-

---

होता है। अथवा इसकी आकृति बडी भव्य होती है। इसके केश मृदु-कोमल और कुण्डल के जैसे कुंचित होते हैं। इसके दोनों कपोलों पर कर्णाभरणविशेष झूमते रहते हैं, इसकी कान्ति देवकुमार के जैसी होती है। 'से णं अहं कासवा!' हे काश्यप! जिस बालक के विषय में अभी कहा गया है-ऐसा वह बालक मैं हूं। इस प्रकार से भगवान् महावीर को गोशाल ने समझाया-'तेणं अहं आउसो! कासवा! कोमारियपव्वज्जाए, कोमारएणं बंभचेरवासेणं अविद्धकन्नए चेव संखाणं पडिलभामि' हे आयुष्मन्! काश्यप! कुमारकाल की प्रव्रज्या से एवं कुमारकालसंबंधी ब्रह्मचर्यावास से व्युत्पन्नमतिवाले मैंने संख्यात-तत्त्वबुद्धिको प्राप्तकर लिया। सो 'पडिलभेत्ता इमे सत्त पउट्टपरिहारे

આકૃતિ ઘણી જ ભવ્ય હોય છે, તેના કેશ મૃદુ અને કુંડળના સમાન કુંચિત હોય છે. તેના બન્ને ગાલોની બાજુમાં કર્ણાભરણવિશેષ ઝૂલ્યા કરે છે અને તેની કાન્તિ દેવકુમારના જેવી હોય છે. "से णं अहं कासवा!" હે કાશ્યપ! જે બાળકના વિષયમાં મેં વાત કરી, એવો જ બાળક હું છું, આ પ્રમાણે ગોશાલકે મહાવીર પ્રભુને સમજાવ્યું. "तेणं अहं आउसो! कासवा! कोमारिय पव्वज्जाए, कोमारएणं बंभचेरवासेणं अविद्धकन्नए चेव संखाणं पडिलभामि" હે આયુષ્મન્! હે કાશ્યપ! કુમારકાળમાં જ પ્રવ્રજ્યા લઈને તથા કુમારકાળમાં બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાને કારણે વ્યુત્પન્ન મતિવાળા મેં સંખ્યાત તત્ત્વબુદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરી લીધી છે. તો "पडिलभेत्ता इमे सत्त पउट्टपरिहारे

प्रतिलब्धवान् 'पडिलभेत्ता इमे सत्त पउट्टपरिहारे परिहरामि' प्रतिलभ्य-प्राप्य, इमान्-वक्ष्यमाणस्वरूपान् सप्तप्रवृत्तिपरिहारान्-शरीरान्तरप्रवेशरूपान् परिहरामि-करोमि-'तं जहा-एणेज्जगस्स, मल्लरामस्स, मंडियस्स, रोहस्स भारद्दाइस्स, अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स, गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स' तद्यथा-एणेयकस्य, मल्लरामस्य, मण्डिकस्य, रोहस्य, भारद्वाजस्य, अर्जुनकस्य गौतमपुत्रस्य, गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य शरीरान्तरप्रवेशं कृतवानस्मि, 'तत्थ णं जे से पढमे पउट्टपरिहारे से णं रायगिहस्स नयरस्स बहिया मंडियकुच्छिसि चेइयंसि उदाइस्स कुंडियायणस्स सरीरं विप्पजहामि' तत्र खलु-सप्तसु प्रवृत्तिपरिहारेषु शरीरान्तर प्रवेशलक्षणेषु, योऽसौ प्रथमः प्रवृत्तिपरिहारः-शरीरान्तरप्रवेशः-शरीरान्तर-उक्तस्तस्मिन् खलु प्रथमे शरीरान्तरप्रवेशरूपे प्रवृत्तिपरिहारे राजगृहस्य नगरस्य बहिः मण्डिककुक्षौ मण्डिककुक्षिनामके चैत्ये उदायिनः कौण्डिन्यायनस्य-कौण्डि-

परिहरामि' उसे प्राप्तकर मैंने इन सात प्रवृत्तिपरिहारों को किया है। 'तं जहा' वे सात प्रवृत्तिपरिहार-शरीरान्तर प्रवेश इस प्रकार से हैं- 'एणेज्जगस्स, मल्लरामस्स, मंडियस्स, रोहस्स, भारद्दाइस्स, अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स, गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स' एणेयक के, मल्लराम के, मण्डित के, रोह के, भारद्वाज के, गौतमपुत्र अर्जुन के, और मंखलिपुत्र गोशाल के शरीरों में प्रवेश किया है। 'तत्थ णं जे से पउट्टपरिहारे से णं रायगिहस्स नयरस्स बहिया मंडिय कुच्छिसि चेइयंसि उदाइस्स कुंडियायणस्स सरीरं विप्पजहामि' पूर्वोक्त ७ प्रवृत्तपरिहारों में शरीरान्तर प्रवेशों में जो प्रथम प्रवृत्त परिहार कहा गया है, उसमें मैंने राजगृहनगर के बाहर मण्डिक कुक्षि नाम के

परिहरामि" ત્યાર બાદ મેં આ સાત પ્રવૃત્તિપરિહારો (શરીરાન્તર પ્રવેશ) કર્યાં છે. તે સાત પ્રવૃત્તિપરિહારો (શરીરાન્તર પ્રવેશ) "तंजहा" આ પ્રમાણે છે. "एणेज्जगस्स, मल्लरामस्स, मंडियस्स, रोहस्स, भारद्दाइस्स, अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स, गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स" (૧) એણેયકના, (૨) મલ્લરામના, (૩) મડિતના, (૪) રોહકના, (૫) ભારદ્વજના, (૬) ગૌતમપુત્ર અર્જુનના અને (૭) મંખલિપુત્ર ગોશાલકના શરીરમાં, આ પ્રમાણે ક્રમશઃ સાત શરીરોમાં મેં પ્રવેશ કર્યો છે. "तत्थ णं जे से पढमे, पउट्टपरिहारे से णं रायगिहस्स नयरस्स बहिया मंडियकुच्छिसि चेइयंसि उदाइस्स कुंडियायणस्स सरीरं विप्पजहामि" પૂર્વોક્ત સાત પ્રવૃત્તિપરિહારોમાંનો-શરીરાન્તર પ્રવેશોમાંનો, જે પહેલો પ્રવૃત્તિપરિહાર કહ્યો છે, તેમાં મેં રાજગૃહ નગરની બહાર મંડિકકુક્ષિ નામના ચૈત્યમાં કૌડિન્યગોત્રોત્પન્ન ઉદાયીના શરીરને છોડયું

न्यगोत्रोत्पन्नस्य शरीरं विप्रजहामि-परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता एणेज्जगस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' उदायिनः कौण्डिन्यायनस्य-कौण्डिन्यगोत्रोत्पन्नस्य शरीरं विप्रहाय-परित्यज्य, एणेयकस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, 'अणुप्पविसित्ता बावीसं वासाइं पढमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' एणेयकस्य शरीरकम् अनुप्रविश्य द्वाविंशतिं वर्षाणि यावत् प्रथमं प्रवृत्तिपरिहारं परिहारं-शरीरान्तरप्रवेशं परिहरामि करोमि, शरीरान्तरपरावर्तनं कृतवान् इत्यर्थः, 'तत्थ णं जे से दोच्चे पउट्टपरिहारं से उद्दंडपुरस्स नगरस्स वहिया चंदोयरणंसि चेइयंसि एणेज्जगस्स सरीरगं विप्पजहामि' तत्र खलु सप्तसु प्रवृत्तिपरिहारेषु योऽसौ द्वितीयः प्रवृत्तिपरिहारः उक्तस्तस्मिन्-द्वितीये प्रवृत्तिपरिहारे उद्दण्डपुरस्य नगरस्य वहिश्चन्द्रावतरणे चैत्ये एणेयकस्य शरीरकम् विप्रजहामि-परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता मल्लरामस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' विप्रहाय परित्यज्य, मल्लरामस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, 'अणुप्पविसित्ता एकवीसं वासाइं, दोच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि' अनुप्रविश्य एकविंशति

चैत्य में कौडिन्यगोत्रोत्पन्न उदायी के शरीर को छोडा है। 'विप्पजहेत्ता एणेज्जगस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' और उसे छोड़कर एणेयक के शरीर में प्रवेश किया। 'अणुप्पविसित्ता बावीसं वासाइं पढमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' वहां प्रवेश करके मैंने वहां २२ वर्ष तक उस प्रवृत्त परिहार को किया 'तत्थ जे से दोच्चे पउट्टपरिहारे से उद्दंडपुरस्स नगरस्स बहिया चंदोयरणंसि चेइयंसि एणेज्जगस्स सरीरगं विप्पजहामि' पूर्वोक्त सात प्रवृत्तिपरिहारों में जो द्वितीय प्रवृत्ति परिहार कहा गया है। उस द्वितीय प्रवृत्ति परिहार में उद्दण्डपुर नगर के बाहर चन्द्रावतरण चैत्य में एणेयक के शरीर का छोडना है और 'विप्पजहेत्ता मल्लरामस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' उसे छोड़कर मेरा मल्लराम के शरीर में प्रवेश करना है। 'अणुप्पविसित्ता एकवीसं वासाइं दोच्चं

છે. "विप्पजहेत्ता एणेज्जगस्स सरीरगं अणुप्पविसामि" ઉદાયીના શરીરને છોડીને મેં એણેયકના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. "अणुप्पविसित्ता बावीसं वासाइं पढमं पउट्टपरिहारं परिहरामि" ત્યાં પ્રવેશ કરીને ૨૨ વર્ષ સુધી તે પ્રવૃત્તપરિહાર કર્યો-એટલે કે ૨૨ વર્ષ સુધી મારો જીવ તે શરીરમાં રહ્યો. "तत्थ जे से दोच्चे पउट्टपरिहारे से उद्दंडपुरस्स नयरस्स बहिया चंदोयरणंसि चेइयंसि एणेज्जगस्स सरीरगं विप्पजहामि" હવે બીજા પ્રવૃત્તિ પરિહારનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ઉદ્દંડપુર નગરની બહાર ચન્દ્રાવતરણ ચૈત્યમાં મેં એણેયકના શરીરને છોડયું. "विप्पजहेत्ता मल्लरामस्स सरीरगं अणुप्पविसामि" તે શરીરને છોડીને મેં મલ્લરામના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. "अणुप्पविसित्ता

वर्षाणि द्वितीयं प्रवृत्तिपरिहारं-शरीरान्तप्रवेशरूपम्, परिहरामि, 'तत्थ णं जे से तच्चे पउट्टपरिहारे, से णं चंपाए नयरीए बहिया अंगमंदिरं चेइयंसि मल्लरामस्स सरीरगं विप्पजहामि' तत्र खलु-सप्तसु प्रोक्तेषु प्रवृत्तिपरिहारेषु, योऽसौ तृतीयः प्रवृत्तिपरिहारः उक्तः तस्मिन् खलु शरीरान्तरप्रवेशलक्षणे तृतीये प्रवृत्ति परिहारे, चम्पायाः नगर्याः, बहिर्भागे अङ्गमन्दिरे चैत्ये मल्लरामस्य शरीरकम् विप्रजहामि-परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता मंडियस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' विप्रहाय-परित्यज्य, मण्डिकस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, 'अणुप्पविसेत्ता, वीसं वासाइं तच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि' अनुप्रविश्य विंशतिं वर्षाणि यावत् तृतीयं प्रवृत्तिपरिहारम्-शरीरान्तरप्रवेशम्, परिहरामि करोमि, 'तत्थ णं जे से चउत्थे पउट्टपरिहारे, से णं वाणारसीए नयरीए बहिया काममहावणंसि चेइयंसि मंडियस्स सरीरगं विप्पजहामि' तत्र खलु पूर्वोक्तसप्तप्रवृत्तिपरिहारेषु योऽसौ चतुर्थः

पउट्टपरिहारं परिहरामि' वहां प्रवेश कर मैंने २१ वर्ष तक इस द्वितीय प्रवृत्तिपरिहार को किया है। 'तत्थ णं जे से तच्चे पउट्टपरिहारे, से णं चंपाए नयरीए बहिया अंगमंदिरं चेइयंसि मल्लरामस्स सरीरगं विप्पजहामि' उन सात प्रवृत्तिपरिहारों में जो तृतीय प्रवृत्तिपरिहार है, वह चंपानगरी के बाहर अंगमंदिर चैत्य में मल्लराम के शरीर का छोडना है। और 'विप्पजहेत्ता मंडियस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' मण्डित के शरीर में प्रवेश करना हैं। 'अणुप्पविसेत्ता वीसं वासाइं तच्चं पउट्टपरिहरं परिहारामि' यहां प्रवेश करके मेरा बीस वर्ष तक वहां रहना है। इस प्रकार मैंने वह तृतीय प्रवृत्तिपरिहार किया है। 'तत्थ णं जे से चउत्थे पउट्टपरिहारे, से णं वाणारसीए नयरीए बहिया काममहावणं-

एक्कवीसं वासाइं दोच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि" त्यां प्रवेश करीने २१ वर्ष सुधी आ बीजा प्रवृत्तिपरिहारने निभाव्यो. "तत्थ णं जे से तच्चे पउट्टपरिहारे, से णं चपाए नयरीए बहिया अंगमंदिरं चेइयंसि मल्लरामस्स सरीरगं विप्पजहामि" त्यार बाद चंपानगरीनी बहार अंगमंदिर चैत्यमां मल्लरामना शरीरने छोडीने अन्य शरीरमां प्रवेश करवां रूप त्रीजो प्रवृत्तिपरिहार में कर्यो. "विप्पजहेत्ता मंडियस्स सरीरगं अणुप्पविसामि" मल्लरामना शरीरने छोडीने मंडितना शरीरमां में प्रवेश कर्यो. "अणुप्पविसेत्ता वीसं वासाइं तच्चं पउट्टपरिहारं परिहरामि" मंडितना शरीरमां २० वर्ष सुधी हुं रह्यो. आ प्रकारे में त्रीजो प्रवृत्तिपरिहार कर्यो. "तत्थ णं जे से चउत्थे पउट्टपरिहारे, से णं वाणारसीए नयरीए बहिया काममहावणंसि चेइयंसि

प्रवृत्तिपरिहारः उक्तः तस्मिन् खलु प्रवृत्तिपरिहारे वाराणस्याः नगर्याः बहिर्भागे काममहावने चैत्ये मण्डिकस्य शरीरकं विप्रजहामि-परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता रोहस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' विप्रहाय-परित्यज्य, रोहस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, अणुप्पविसेत्ता, एकूणवीसं वासाइय चउत्थं पउट्टपरिहारं परिहरामि' अनुप्रविश्य एकोनविंशतिं वर्षाणि च चतुर्थं प्रवृत्तिपरिहारम्-शरीरान्तरप्रवेशरूप-परावर्तनं परिहरामि-करोमि, 'तत्थ णं जे से पंचमे पउट्टपरिहारे से णं आलभियाए नयरीए बहिया पत्तकालगयंसि चेइयंसि रोहस्स सरीरगं विप्पजहामि' तत्र खलु सप्तसु पूर्वोक्तेषु प्रवृत्तिपरिहारेषु, योऽसौ पञ्चमः प्रवृत्तिहारः उक्तः तस्मिन् खलु पञ्चमे प्रवृत्तिपरिहारे आलभिकाया नगर्याः बहिर्भागे प्राप्तकालगने चैत्ये रोहस्य शरीरकं विप्रजहामि-परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता भारद्दाइस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' विप्रहाय-परित्यज्य, भारद्वाजस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि'

सि चेइयंसि मंडयस्स सरीरगं विप्पजहामि' इन सात प्रवृत्तिपरिहारों में जो चतुर्थप्रवृत्तिपरिहार है वह मैंने वाराणसी नगरी के बाहर काममहावन चैत्य में मंडित के शरीर का छोडना है और 'विप्पजहेत्ता रोहस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' और उसे छोडकर रोह के शरीर में प्रवेश करना है 'अणुप्पविसेत्ता एगूणवीसं वासाइयं चउत्थं पउट्टपरिहारं परिहरामि' वहां प्रवेश कर मैं १९ वर्ष तक उस शरीर में रहा। इस प्रकार से मैंने यह चतुर्थप्रवृत्तिपरिहार किया है। 'तत्थ णं जे से पंचमे पउट्टपरिहारे से णं आलभियाए नयरीए बहिया पत्तकालगयंसि चेइयंसि रोहस्स सरीरगं विप्पजहामि'' इन सातप्रवृत्ति परिहारों में जो पंचम प्रवृत्तिपरिहार है, उसमे आलभिका नगरी के बाहर प्राप्त कालगत चैत्य में रोह के शरीर का छोडना है। ''विप्पजहेत्ता भारद्दाइस्स

मंडियस्स सरीरगं विप्पजहामि" पूर्वोक्त सात प्रवृतिपरिहारोमानो चोथो प्रवृत्तिपरिहार मे' वाराणुसी नगरीनी બહાર કામમહાવન ચૈત્યમાં કર્યો. ત્યાં મે' મંડિતના શરીરને છોડ્યું. "विप्पजहेत्ता रोहस्स सरीरगं अणुप्पविसामि" મંડિતના શરીરને છોડીને મે' રોહના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો, "अणुप्पविसेत्ता एगूणवीसं वासाइयं चउत्थं पउट्टपरिहारं परिहरामि" તે શરીરમાં પ્રવેશ કરીને હું ૧૯ વર્ષ સુધી તે શરીરમાં રહ્યો આ પ્રકારે મે' ચોથો પ્રવૃત્તિ-પરિહાર (શરીરાન્તર પ્રવેશ) કર્યો. "तत्थ णं जे से पंचमे पउट्टपरिहारे से णं आलभियाए नयरीए बहिया पत्तकालगयंसि चेइयंसि रोहस्स सरीरगं विप्पजहामि, विप्पजहेत्ता भारद्दाइस्स सरीरगं अणुप्पविसामि" ત્યાર બાદ આલભિકા નગરીની

'अणुप्पविसेत्ता अट्ठारसवासाइं पंचमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' अनुप्रविश्य अष्टादशवर्षाणि यावत् पञ्चमं प्रवृत्तिपरिहारम्-शरीरान्तरप्रवेशलक्षणं परावर्तनं परिहरामि-करोमि, 'तत्थ णं जे से छट्ठे पउट्टपरिहारे से णं वेसालीए नयरीए बहिया कोंडियायणंसि चेइयंसि भारद्दाइयस्स सरीरगं विप्पजामि' तत्र खलु-पूर्वोक्त सप्तप्रवृत्तिपरिहारेषु, योऽसौ षष्ठः प्रवृत्तिपरिहारः-शरीरान्तरप्रवेशः उक्तः तस्मिन् खलु षष्ठप्रवृत्तिपरिहारे वैशाल्याः नगर्याः बहिर्भागे, कौण्डिन्यायने चैत्ये भारद्वाजिकस्य शरीरकम् विप्रजहामि-परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' विप्रहाय-परित्यज्य, अर्जुनकस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकम् अनुप्रविशामि, 'अणुप्पविसेत्ता सत्तरवासाइं छट्ठं पउट्टपरिहारं परिहरामि' अनुप्रविश्य, सप्तदशवर्षाणि यावत् षष्ठम् प्रवृत्ति-

---

सरीरगं अणुप्पविसामि' और उसे छोडकर भारद्वाज के शरीर में प्रवेश करना है। 'अणुप्पविसित्ता अट्ठारसवासाइं पंचमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' इस प्रकार मैंने वहां प्रवेश कर १८ वर्ष तक इस पंचम प्रवृत्तिपरिहार को किया है 'तत्थ णं जे से छट्ठे पउट्टपरिहारे से णं वेसालीए नयरीए बहिया कोंडियावणंसि चेइयंसि भारद्दाइयस्स सरीरगं विप्पजहामि' इन पूर्वोक्त सात प्रवृत्तिपरिहार है-उसमें वैशाली नगरी के बाहर कौंडिन्यायन चैत्य में भारद्वाज के शरीर का छोडना है और विप्पजहेत्ता अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि' उसे छोडकर गौतमपुत्र अर्जुन के शरीर में प्रवेश करना है। 'अणुप्पविसेत्ता सत्तरसवासाइं छट्ठं पउट्टपरिहारं परिहरामि' उस में प्रवेश करके मैंने

બહાર પ્રાપ્તકાલગત ચૈત્યમાં મેં પાંચમો પ્રવૃત્તિપરિહાર કર્યો. તેમાં મેં રોહના શરીરને છોડીને ભારદ્વાજના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. " अणुप्पविसित्ता अट्ठारसवासाइं पचमं पउट्टपरिहारं परिहरामि " આ પ્રકારે ભારદ્વાજના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને ૧૮ વર્ષ પર્યન્ત એજ શરીરમાં રહ્યો. આ પ્રકારે મેં પાંચમો પ્રવૃત્તિપરિહાર કર્યો. " तत्थ णं जे से छट्ठे पउट्टपरिहारे से णं वेसालीए नयरीए बहिया कोंडियावणंसि चेइयंसि भारद्दाइयस्स सरीरगं विप्पजहामि " પૂર્વોક્ત સાત પ્રવૃત્તિપરિહારોમાંના જે છઠ્ઠો પ્રવૃત્તિપરિહાર કર્યો તેનું હવે પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. છઠ્ઠો પ્રવૃત્તિપરિહાર વૈશાલી નગરીની બહાર કૌંડિન્યાયન ચૈત્યમાં કર્યો, અને મેં ભારદ્વાજના શરીરનો પરિત્યાગ કર્યો. " विप्पजहेत्ता अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं अणुप्पविसामि " ભારદ્વાજના શરીરને છોડીને મેં ગૌતમપુત્ર અર્જુનના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. " अणुप्पविसेत्ता सत्तरसवासाइं छट्ठं पउट्टपरिहारं परिहरामि " આ છઠ્ઠા પ્રવૃત્તિપરિહાર

परिहारं शरीरान्तरप्रवेशरूपपरावर्तनम् परिहरामि–करोमि,' तत्थ णं जे से सत्तमे पउट्टपरिहारे से णं इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि' तत्र खलु–पूर्वोक्तसप्तप्रवृत्तिपरिहारेषु योऽसौ सप्तमः प्रवृत्तिपरिहारः–शरीरान्तरप्रवेशलक्षणः उक्तः, स खलु इहैव–अत्रैव, श्रावस्त्यां नगर्याम्, हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे कुम्भकारहट्टे, अर्जुनकस्य गौतमपुत्रस्य शरीरकम् विप्रजहामि परित्यजामि, 'विप्पजहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं पविसामि' विप्रहाय–परित्यज्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकम्–'अलं थिरं धुवं धारणिज्जं सीयसहं उण्हसहं खुहासहं, विविहदंसमसगपरीसहोवसग्गसहं थिरसंघयणं तिकट्टु तं अणुप्पविसामि' अलं पर्याप्तम्,

यहां १७ वर्ष तक इस छठे प्रवृत्तिपरिहार को किया है। 'तत्थ णं जे से सत्तमे पउट्टपरिहारे से णं इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अज्जुनस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि' पूर्वोक्त सात प्रवृत्ति परिहारों में जो सप्तम प्रवृत्ति परिहार है। शरीरान्तर में प्रवेश करना है वह यहीं श्रावस्ती नगरी में हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण में–गौतमपुत्र अर्जुन के शरीर का मेरे द्वारा छोडना है। 'विप्पजहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं पविसामि' और उसे छोडकर मंखलिपुत्र गोशाल के शरीर में 'अलं थिरं, धुवं, धारणिज्जं, सीयसहं, उण्हसयं, खुहासह, विविहदंसमसगपरिसहोवसग्गसहं थिरसंघयणं त्ति कट्टु तं अणुप्पविसामि' विवक्षित काल तक अवश्य स्थायी होने से ऐसा विचार कर

રૂપ શરીરાન્તરપ્રવેશ કરીને, અર્જુનના શરીરમાં હું ૧૭ વર્ષ સુધી રહ્યો. "तत्थ णं जे से सत्तमे पउट्टपरिहारे से णं इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावर्णसि अज्जुणगस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि" પૂર્વોકત સાત પ્રવૃત્તિપરિહારોમાંનો સાતમો પ્રવૃત્તિપરિહાર (શરીરાન્તર પ્રવેશ) આ પ્રમાણે કર્યો–આ શ્રાવસ્તી નગરીમાં હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં (કુંભારની દુકાનમાં) મેં ગૌતમપુત્ર અર્જુનના શરીરને છોડયું. "विप्पजहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं पविसामी" અર્જુનના શરીરને છોડીને મેં, મંખલિપુત્ર ગોશાલકના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે શરીરમાં શા માટે પ્રવેશ કર્યો તે ગોશાલક પ્રકટ કરે છે–" अलं थिरं, धुवं, धारणिज्जं, सीयसहं, उण्हसहं, खुहासहं, विविहदंसमसगपरिसहोवसग्गसहं, थिरसंघयणं कट्टु तं अणुप्पविसामि" વિવક્ષિત કાળ સુધી અવશ્ય સ્થાયી હોવાથી, મને એવો

अत्यन्तम्, स्थिरं-चिरस्थायि, विवक्षितकालपर्यन्तम् अवश्यं स्थायित्वात् ध्रुवम्-तद्गुणानां ध्रुवत्वात्, अतएव धारणीयम्-धारयितुं योग्यम्, एतदेव भावयन्नाह-शीतसहम् शीतं सहते इति शीतसहनशीलम्, उष्णसहम्-उष्णं सहते इति उष्ण-सहनशीलम्, क्षुधासहम्-क्षुधां-बुभुक्षां सहते इति क्षुधासहम्-बुभुक्षासहनशीलम्, विविधदंशमसकपरीषहोपसर्गसहम् - अनेकदंशमसकरूपपरीषहोपसर्गसहनसमर्थम्, स्थिरसंहननम्-अविघट्टमानसंहननं वर्तते इति कृत्वा-विमृश्य, तच्छरीरमनुप्रविशामि गोशालकशरीरमनुप्रविष्टोऽस्मीति भावः, 'तं से णं सोलसवासाइं इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' तत्-तस्मात्कारणात् स खलु षोडशवर्षाणि यावत् इमं वर्तमानकालिकं सप्तमं प्रवृत्तिपरिहारम्-शरीरान्तरप्रवेशरूपम्, परिहरामि करोमि, 'एवामेव आउसो! कासवा! एगेणं तेत्तीसेणं वाससएणं सत्त पउट्टपरिहारा परिहरिया भवंतीति मक्खाया' हे आयुष्मन्! काश्यप!

के यह अत्यन्त चिरस्थायी है, शारीरिक गुणों के ध्रुवता की अपेक्षा ध्रुव है। इसलिये धारण करने के योग्य है, शीत को सहन करने के लायक होने से शीतसह है, उष्ण को सहन करने के योग्य होने से उष्णसह है, क्षुधासह है, विविध प्रकार के दंशमशकजन्य परिषह और उपसर्ग को सहन करनेवाला है, अविघट्टमानसंहनन वाला है। मैंने प्रवेश किया है। 'तं से णं सोलसवासाइं इमं सत्तमं पउट्टपरिहारं परिहरामि' इसी कारण मैं सोलह वर्ष तक इस वर्तमानकालिक प्रवृत्तिपरिहार को-शरीरान्तरप्रवेश को कर रहा हूं। 'एवामेव आउसो! कासवा! एगे णं तेत्तीसेणं वाससएणं सत्त पउट्टपरिहारा परिहारिया भवंतीति मक्खाया' इस प्रकार हे आयुष्मन्! काश्यप! ये पूर्वोक्त सात प्रवृत्तिपरिहार १३३ वर्षों में सम्पादित होते हैं ऐसा कहा गया है।

વિચાર આવ્યો કે આ શરીર ચિરસ્થાયી- છે, શારીરિક ગુણોની-ધ્રુવતાની અપેક્ષાએ ધ્રુવ છે, અને તે કારણે ધારણ કરવા યોગ્ય છે, શીતને સહન કરવાને સમર્થ છે, ઉષ્ણતાને સહન કરવાને સમર્થ છે, ક્ષુધા સહન કરવાને સમર્થ છે, દંશમશક જન્ય પરીષહ અને ઉપસર્ગને સહન કરવાને સમર્થ છે, અવિઘટમાન સંહનનવાળું છે. આ પ્રકારનો વિચાર કરીને મેં મંખલિપુત્ર ગોશાલકના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. "त से णं सोलसवासाइं इमं सत्तमं पउट्टपरिहार परिहरामि" આ કારણે સોળ વર્ષ સુધી આ વર્તમાનકાલિક સાતમો પ્રવૃત્તિપરિહાર (શરીરાન્તર પ્રવેશ) કરી રહ્યો છું. "एवामेव आउसो! कासवा! एगेणं तेत्तीसेणं वाससएणं सत्त पउट्टपरिहारा परिहारिया भवंतीति मक्खाया" હે આયુષ્મન્! હે કાશ્યપ! તેથી જ મેં એવું કહ્યું છે કે

एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, एकेन त्रयस्त्रिंशता वर्षशतेन-त्रयस्त्रिंशदधिकवर्षशतेनेत्यर्थः, सप्तप्रवृत्तिपरिहाराः-शरीरान्तरप्रवेशरूपाः परिहृताः-कृताः सम्पादिता भवन्तीति आख्याताः, 'तं सुट्ठु णं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी, साहूणं आउसो! कासवा ममं एवं वयासी'-हे आयुष्मन्! काश्यप! तत्तस्मात्कारणात्, सुट्ठु-सम्यक् खलु मां-गोशालम्, त्वम् एवं-वक्ष्यमाणं वचः, अवादीः, हे आयुष्मन्! काश्यप! साधु-बाढं खलु त्वं माम्-गोशालम्, एवं-वक्ष्यमाणं वचः अवादीः-यत्-'गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी त्ति, गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी त्ति' गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी वर्तते, इति गोशालो मङ्खलिपुत्रो मम धर्मान्तेवासी वर्तते इति ॥सू० १२॥

मूलम्-"तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी-गोसाला! से जहा नामए-तेणए सिया गामेल्लएहिं परब्भमाणे परब्भमाणे कत्थइ गड्डं वा, दरिं वा, दुग्गं वा, णिन्नं वा, पव्वयं वा, विसमं वा, अणासाएमाणे एगेणं महं उन्नालोमेण वा, सणलोमेण वा, कप्पासपम्हेण वा, तणसूएण वा, अत्ताणं आवरेत्ता णं चिट्ठेज्जा, से णं अणावरिए आवरिय-

---

'तं सुट्ठु णं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी, साहू णं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी' इसलिये हे आयुष्मन्! काश्यप! आपने ऐसा मेरे प्रति अच्छा कहा है, हे आयुष्मन्! काश्यप! आपने मेरे प्रति ऐसा ठीक कहा है। कि 'गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी त्ति गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासीत्ति' मंखलिपुत्र गोशाल मेरा धर्मान्तेवासी है मंखलिपुत्र गोशाल मेरा धर्मान्तेवासी है ॥ सू. १२॥

પૂર્વોકત સાત પ્રવૃત્તિપરિહાર ૧૩૩ વર્ષમાં સંપાદિત થાય છે. "तं सुट्ठु णं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी, साहूणं आउसो! कासवा! ममं एवं वयासी-गोसाले मंखलिपुत्ते ममं धम्मंतेवासी त्ति, मंखलिपुत्ते गोसाले ममं धम्मंतेवासी त्ति" તે હે આયુષ્મન્! કાશ્યપ! તમે એવું જ કહો છો કે 'મંખલિપુત્ર ગોશાલક મારો ધર્માન્તેવાસી છે, મંખલિપુત્ર ગોશાલક મારો ધર્માન્તેવાસી છે,' આ પ્રકારનું મને અનુલક્ષીને આપ જે કથન કરો છો તે ખરૂં જ છે! તે ઘણું જ સુંદર છે! આ પ્રકારની વક્રોકિત દ્વારા ગોશાલક મહાવીર પ્રભુની અવહેલના કરે છે ॥સૂ૦૧૨॥

मिति अप्पाणं मन्नइ, अप्पच्छण्णे य पच्छण्णमिति अप्पाणं मन्नइ अणिलुक्के णिलुक्कमिति अप्पाणं मन्नइ अपलाइए पलाइयमिति अप्पाणं मन्नइ, एवामेव तुमंपि गोसाला! अणन्ने संते अन्नमिति अप्पाणं उवलभसि, तं मा एवं गोसाला! नारिहसि गोसाला! सच्चेव ते सा छाया नो अन्ना॥सू० १३॥

छाया—ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम् अवादीत्-गोशाल! तत् यथानाम-स्तेनकः स्यात्, ग्रामिकैः परिभूयमानः परिभूयमानः कुत्रचित् गर्तं वा, दरीं वा, दुर्गं वा, निम्नं वा, पर्वतं वा, विषमं वा, अनासादयन्, एकेन महता उर्णालोम्ना वा, शणलोम्ना वा, कार्पासपक्ष्मेण वा, तृणसूकेन वा, आत्मानम् आवृत्य खलु तिष्ठेत्, स खलु अनावृतः, आवृतइति आत्मानं मन्यते, अप्रच्छन्नश्च प्रच्छन्न इति आत्मानं मन्यते, अनिर्लुप्तः, निर्लुप्त इति आत्मानं मन्यते, अपलायितः, पलायितः इति आत्मानं मन्यते एवमेव त्वमपि गोशाल! अनन्यः सन् अन्य इति आत्मानम् उपलम्भयसि, तत् मा एवं गोशाल! नार्हसि, गोशाल! सैव ते छाया, नो अन्या॥सू० १३॥

टीका—पूर्वोक्तरीत्या गोशालकवक्तव्यतानन्तरं भगवतो वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'-ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'गोसाला! से जहा नमाए-तेणए सिया गामेल्लएहिं परब्भमाणे

"गोसाला" इत्यादि

टीकार्थ—गोशाल की वक्तव्यता के बाद अब सूत्रकार भगवान् की वक्तव्यता का प्रतिपादन कर रहे हैं-'तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी' गोशाल की वक्तव्यता के बाद श्रमण भगवान् महावीर ने मंखलिपुत्र गोशाल से ऐसा कहा-'गोसाला! से जहा नामए तेणए सिया, गामेल्लएहिं परब्भवमाणे परब्भवमाणे' हे

"गोसाला! ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ગોશાલકની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને મહાવીર પ્રભુએ જે જવાબ આપ્યો, તેનું હવે સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરે છે-"तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी" ગોશાલકની પૂર્વોક્ત વાતનો મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો. "गोसाला! से जहा नामए

परब्भवमाणे' हे गोशाल ! तत् अथ, यथानाम-स्तेनकः-चौरः स्यात् कश्चित्, ग्रामिकैः-ग्रामवासिभिर्जनैः परिभूयमानः परिभूयमानः-पौनःपुन्येन पराभवं प्राप्यमाणः 'कत्थइ गड्डं वा, दरिं वा दुग्गं वा, णिन्नं वा, पव्वयं वा विसमं वा, अणासाएमाणे' कुत्रचित् गर्तम्-प्रसिद्धं वा, दरीं शृगालादिकृतभूविवरविशेषं वा, दुर्गम्-दुःखेन गमनयोग्यं वनगहनादिकं वा, निम्नं-गभीरं शुष्कसरः प्रभृति वा, पर्वतं वा, विषमम्-गर्तपाषाणादि युक्तम् उच्चावचं स्थानं वा, अनासादयन्-अप्राप्नुवन्' 'एगेणं महं उन्नालोमेण वा, सणलोमेण वा, कप्पासपम्हेण वा, तण-सूएण वा अत्ताणं आवरेत्ताणं चिट्ठेज्जा' एकेन महता-विशालेन दीर्घेणेत्यर्थः, ऊर्णालोम्ना-ऊर्णतन्तुना वा, शणलोम्ना शणतन्तुना वा, कार्पासपक्ष्मेण-कार्पास लोम्ना वा, तृणसूकेन-तृणाग्रेण वा, आत्मानम् आवृत्य-आच्छाद्य, तिष्ठेत्, 'से णं अनावरिए आवरियमिति अप्पाणं मन्नइ' स खलु स्तेनः आवरणस्य अल्पत्वात् अनावृतोऽपि-अनाच्छादितोऽपि सन् आवृतः-आच्छादितोऽस्म्यहमिति आत्मानं

गोशाल ! जैसे कोई चोर हो और वह ग्रामवासीजनों से वार २ परा-भूत होता हुआ किसी गर्त (खड्डे) को अथवा गुफा को-शृगाल आदि-कृत भू विवर विशेषको, दुर्ग-दुःख से गमनयोग्य गहनवनादि को, निम्नस्थान को-गंभीर शुष्क सरोवररूप जगह को, पर्वत को, गर्त पाषाण आदि से युक्त ऊंचे नीचे स्थान को नहीं पाकर 'एगे णं महं उन्नालोमेण वा, सणलोमेण वा कप्पासपम्हेण वा, तणसूएण वा, अत्ताणं आवरेत्ता चिट्ठेज्जा' एक बडे भारी लम्बे ऊन के कम्बल से, शण के बने हुए वस्त्र से, कपास के बने हुए वस्त्र से अथवा तृण के अग्रभागों से अपने आपको आच्छादित करके बैठ जाता है। 'से णं अनावरिए आवरियमिति अप्पाणं मन्नइ' परन्तु आवरण की अल्पता के कारण

तेणए सिया, गामेल्लएहिं परब्भवमाणेर" હે ગોશાલક! ધારો કે કોઈ એક ચોર છે, તે ગ્રામવાસીઓથી વારંવાર પરાભૂત થઈને, કોઈ ગર્ત (ખાડો) અથવા ગુફા (શિયાળ આદિ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ બોડ), દુર્ગ, ગહન-વનાદિ સ્થાન નહીં મળવાથી, તથા શુષ્ક સરોવર આદિ નીચાણવાળું સ્થાન, પર્વત, ગર્ત પાષાણ આદિથી યુક્ત ઊંચાનીચાં સ્થાન નહીં જડવાથી "एगेण' महं उन्नालोमेण वा, सणलोमेण वा, कप्पासपम्हेण वा, तणसूएण वा, अत्ताणं आवरेत्ता चिट्ठेज्जा" એક ઘણા જ ભારે લાંબા ઊનના કામળાને, અથવા શણના વસ્ત્રને, અથવા કપાસમાંથી બનેલા સૂતરાઉ વસ્ત્રને અથવા તૃણના અગ્રભાગો વડે પોતાને આચ્છાદિત કરીને બેસી જાય છે, "से णं अनावरिए आवरियमिति अप्पाणं मन्नइ" પરન્તુ આવરણની અલ્પતાને કારણે અનાચ્છા-

मन्यते, 'अप्पच्छण्णेय पच्छण्णमिति अप्पाणं मन्नइ' अप्रच्छन्नश्च भूत्वाऽपि अहं प्रच्छन्नोऽस्मि इत्येवम् आत्मानं मन्यते, 'अणिलुक्के णिलुक्कमिति अप्पाणं मन्नइ' अनिलीनोऽपि–दृष्टिगोचरोऽपि सन् निलीनः अदृष्टिगोचरोऽस्म्यहमित्येवम् आत्मानं मन्यते, 'अपलाइए पलाइयमिति अप्पाणं मन्नइ' अपलायितः–पलायन वर्जितोऽपि भूत्वा अहम् पलाइतोऽस्मि–गुप्तोऽस्मि इत्येवम् आत्मानं मन्यते, 'एवामेव तुमंपि गोसाला ! अणन्ने संते अन्नमिति अप्पाणं उवलभसि' हे गोशाल ! एवमेव–तथैव, पूर्वोक्तवदेव त्वमपि अनन्यः–न अन्यः सन्नपि, अहम् अन्योऽस्मि इत्येवम् आत्मानम् उपलम्भयसि–दर्शयसि, 'तं मा एवं गोसाला ! नारिहसि गोसाला ! सच्चेव ते सा छाया नो अन्ना' हे गोशाल ! तत्–तस्मात्कारणात्,

---

अनाच्छादित हुआ भी वह 'मैं आच्छादित हूं' ऐसा अपने आप को मानता है, 'अपाच्छण्णे य पच्छण्णमिति अप्पाणं मन्नइ' अप्रच्छन्न होकर भी मैं प्रच्छन्न हूं–ऐसा स्वयं को मानता है, 'अणिलुक्के णिलुक्कमिति अप्पाणं मन्नइ' दृष्टिगोचर होता हुआ भी मैं दृष्टि गोचर नहीं हो रहा हूं ऐसा निज को मानता है, 'अपलाइए पलाइयमिति अप्पाणं मन्नइ' पलायन वर्जित होता हुआ भी मैं पलायित हूं ऐसा –गुप्त हूं ऐसा अपने आपको समझता है। 'एवामेव तुमं पि गोसाला! अणन्ने संते अन्नमिति अप्पाणं उवलभसि' इसी प्रकार हे गोशाल! तुम भी दूसरे नहीं होकर भी मैं दूसरा गोशाल हूं ऐसा अपने आपको दिखा रहे हो–प्रकट कर रहे हो 'तं मा एवं गोसाल! नारिहसि गोसाला! सच्चेव ते सा छाया नो अन्ना' इसलिये हे गोशाल तुम पूर्वोक्त रूप से मत कहो क्यों कि ऐसा करना और कहना तुम्हें योग्य

દિત હોવા છતાં પણ તે એવું માને છે કે "હું આચ્છાદિત છું." "अपाच्छण्णे य पच्छण्णमिति अप्पाणं मन्नइ" અપ્રચ્છન્ન હોવા છતાં પણ પોતે પ્રચ્છન્ન જ છે, એવું માને છે, "अणिलुक्के णिलुक्कमिति अप्पाणं मन्नइ" દૃષ્ટિગોચર થતો હોવા છતાં પણ એવું માને છે કે "હું દૃષ્ટિગોચર થતો નથી," "अपलाइए पलाइयमिति अप्पाणं मन्नइ" "પલાયન નહીં થવા છતાં એમ માને છે કે હું પલાયન થઇ ગયો છું," "एवामेव तुमं पि गोसाला ! अणन्ने संते अन्नमिति अप्पाणं उवलभसि" એજ પ્રમાણે હે ગોશાલક ! તું અન્ય કોઇ પણ વ્યક્તિ ન હોવા છતાં પણ પોતાને અન્ય વ્યક્તિ રૂપે પ્રકટ કરી રહ્યો છે. "तं मा एवं गोसाला ! नारिहसि गोसाला ! सच्चेव ते सा छाया, नो अन्ना" તેથી હે ગોશાલ ! તું એવું ન બોલીશ, કારણ કે એવું કરવું અને કહેવું તે તારે માટે યોગ્ય નથી. તારી તો છાયા

मा एवम्-पूर्वोक्तरीत्या कुरु, उक्तरीत्या त्वं मावदेत्यर्थः, हे गोशाल! त्वं नार्हसि-न योग्योऽसि, एवं कर्तुं वक्तुं वा सैव ते सा-प्रसिद्धा, छाया-प्रकृतिः वर्तते, या तव अन्यथा दर्शयितुमिष्टाऽस्ति, सा छाया-प्रकृतिः, नो अन्या-नो अन्यभवसम्बन्धिनी वर्तते, स एवासि त्वं नान्योऽसि इत्यर्थः ॥सू० १३॥

मूलम्-'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५, समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ, आउसेत्ता, उच्चावयाहिं उद्धंसणाहिं उद्धंसेइ, उद्धंसेत्ता, उच्चावयाहिं निब्भंछणाहिं निब्भंछेइ, निब्भंछेत्ता, उच्चावयाहिं निच्छोडणाहिं निच्छोडेइ, निच्छोडेत्ता एवं वयासी-नट्ठेसि कयाइ विणट्ठेसि कयाइ, भट्ठोऽसि कयाइ, नट्ठे विणट्ठे भट्ठेसि कयाइ अज्ज, न भवसि, नाहि ते ममाहिंतो सुहमत्थि॥सू० १४॥

छाया—ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् आशुरक्तः५, श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उच्चावचाभिः आक्रोशनाभिः आक्रोशयति, आक्रुश्य, उच्चावचाभिः उद्घर्षणाभिः उद्घर्षयति, उद्घर्ष्य, उच्चावचाभिः निर्भर्त्सनाभिः निर्भर्त्सयति, निर्भर्त्स्य, उच्चावचाभिः निश्छोटनाभिः निश्छोटयति, निश्छोट्य एवम् अवादीत्-नष्टोऽसि कदाचित्, विनष्टोऽसि कदाचित्, भ्रष्टोऽसि कदाचित्, नष्टविनष्टभ्रष्टोऽसि कदाचित्, अद्य न भवसि, नहि तव सुखमस्ति अस्मत्तः ॥सू० १४॥

नहीं है। तुम्हारी तो छाया-प्रकृति वही है जिसे तुम दूसरेरूप में प्रकट करना इष्ट मान रहे हो। अतः वह अन्य संबंधिनी नहीं है। तात्पर्य कहने का यही है कि तुम वही प्रसिद्ध गोशाल हो, दूसरे नहीं हो ॥सू० १३॥

(પ્રકૃતિ) એજ છે, જેને તું બીજે રૂપે પ્રકટ કરવાનું ઇષ્ટ માની રહ્યો છે- આ છાયા (શરીર) તારી છે, અન્યનું નથી. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તું પોતે ગોશાલક જ છે, તું તારી જાતને અન્ય વ્યકિત રૂપે ઓળખાવે છે, તે મિથ્યા છે. ॥સૂ૦૧૩॥

टीका—महावीरस्य उक्तवचनश्रवणानन्तरं गोशालो यत्करोति तदाह—'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५', ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणेन भगवता महावीरेण, एवं-पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् आशुरक्तः-क्रोधानलैः अत्यन्तदीप्तः प्रज्वलितः सन् नः रुष्टः क्रुद्धः कुपितः मिषमिषायमाणः 'समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उच्चावचाभिः—अयुक्ताभिः असमञ्जसाभिरित्यर्थः, आक्रोशनाभिः—'त्वं मृतोऽसि' इत्यादिभिराक्रोशवचनैः, आक्रोशयति—निन्दति, 'आउसेत्ता, उच्चावयाहिं उद्धंसणाहिं उद्धंसेइ' उच्चावचाभिः आक्रोशनाभिः, आक्रुश्य उच्चावचाभिः, उद्घर्षणाभिः—पराभवसूचकवचनैः, दुष्कुलीनोऽसि त्वम्' इत्यादिभिः कुलाद्यभिमानपातनशीलै-

'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं' इत्यादि।

टीकार्थ-महावीर भगवान् के कथित वचनों को सुनकर गोशाल ने क्या किया-यही बात इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है-'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते ६' मंखलिपुत्र गोशाल से जब भगवान् महावीर ने ऐसा कहा-तब वह क्रोधरूपी अग्नि से अत्यन्त दीप्त एवं प्रज्वलित हो उठा और रुष्ठ क्रुद्ध, कुपित, एवं मिषमिषाता हुआ श्रमण भगवान् महावीर की ऊँच-नीच वचनों-अयुक्त वचनों से 'तुम मरे हो' इत्यादि प्रकार के अयोग्य शब्दों से निन्दा करने लगा 'आउसेत्ता' उच्चावयाहिं उद्धंसणाहिं उद्धंसेइ' अयोग्य शब्दों से उनकी निन्दा करके फिर वह परभवसूचक शब्दों से-तुम दुष्कुलीन हो इत्यादि कुलादिक के उत्कर्ष का अपकर्ष

"तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं" ઈત્યાદિ-

ટીકાર્થ—મહાવીર ભગવાનની આ વાત સાંભળીને ગોશાલકે શું કર્યું તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५" જ્યારે મહાવીર પ્રભુએ મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે તે ગોશાલક ક્રોધ રૂપી અગ્નિથી અત્યંત દીપ્ત અને પ્રજવલિત થઈ ગયો, અને રુષ્ટ, ક્રુદ્ધ, કુપિત અને ધૂંઆફૂંઆ થતો, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ઊંચ નીચ શબ્દો વડે-અયુક્ત વચનો વડે નિન્દા કરવા લાગ્યો. "તમે આવા છો અને તેવા છો" એવું બોલવા લાગ્યા. "आउसेत्ता उच्चावयाहिं उद्धंसणाहिं उद्धंसेइ" અનુચિત શબ્દપ્રયોગો દ્વારા તેમની નિંદા કરીને. પરભવસૂચક શબ્દો વડે "તમે દુષ્કુલીન છો" ઈત્યાદિ કુલાદિકનો અપકર્ષ કરનારા-તિરસ્કાર કરનારાં

र्वचनैः उद्घर्षयति-तिरस्करोति, कुलाद्यभिमानादधः पातयतीव, 'उद्धंसेत्ता, उच्चावयाहिं निब्भंछणाहि निब्भंछेइ' उद्घर्ष्य-पराभवसूचकवचनैस्तिरस्कृत्य, उच्चावचाभिः निर्भत्सनाभि-'न मम त्वया किमपि प्रयोजनमित्यादिभिः परुषवचनैः निर्भत्सयति-नितरां तर्जयति, 'निब्भंछेत्ता, उच्चावयाहिं निच्छोडणाहिं निच्छोडेइ' निर्भर्त्स्य-संतर्ज्य, उच्चावचाभिः निश्छोटनाभिः-परित्यज तीर्थकरालंकारान्' इत्यादिभिः अपमानसूचकवचनैः निश्छोटयति-धिक्करोति 'निच्छोडेत्ता, एवं वयासी'-निश्छोटय-धिक्कृत्य, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-नट्ठेसि कयाइ, विणट्ठेसि कयाइ, भट्ठेसि कयाइ, नट्ठ-विणट्ठ-भट्टेसि कयाइ' त्वं नष्टोऽसि कदाचित्-स्वाचारनाशात् नष्टो भवसि, अहयेवं मन्ये यदुत नष्टस्त्वमसीत्यर्थः, त्वं विनष्टोऽसि मृतोऽसि कदाचित् इत्येवमहं मन्ये त्वं भ्रष्टोऽसि-सम्पदो व्यप-

करनेवाले वचनों से-तिरस्कार करने लगा। 'उद्धंसेत्ता उच्चावयाहिं निब्भंछणाहिं निब्भंछेइ' पराभव सूचक शब्दों से उनका तिरस्कार करके फिर वह-मुझे तुम से कुछ मतलब नहीं है। इत्यादि अयोग्य कठोरवचनों से उन्हें तर्जित करने लगा 'निब्भंछेत्ता उच्चावयाहिं निच्छोडणाहिं निच्छोडेइ' तर्जना करके फिर वह 'तिर्थंकर के चिह्नों को तुम छोडो' इत्यादिरूप से अपमान सूचक अयोग्य शब्दों द्वारा उन्हें धिक्कार देने लगा। 'निच्छोडेत्ता' धिक्कार देकर फिर वह उनसे इस प्रकार बोला-'नट्ठेसि कयाइ' विनट्ठेसि कयाइ' भट्ठेसि कयाइ' नट्ठविणट्ठ, भट्ठेसि कयाइ' तुम अपने आचार के नाश से नष्ट हुए हो अर्थात् मैं ऐसा मान रहा हूं कि तुम नष्ट हो चुके हो, कदाचित् तुम मर चुके हो ऐसा मैं मानता हूं-और ऐसा भी मानता हूं कि तुम अपनी सम्पत्ति

વચનો વડે તે તેમનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યો. "उद्धंसेत्ता उच्चावयाहिं निब्भंछणाहिं निब्भंछेइ" પરભવસૂચક શબ્દો વડે તિરસ્કાર કર્યા પછી તે "મારે તમારી સાથે કોઈ પણ પ્રયોજન નથી," ઈત્યાદિ કઠોર વચનો દ્વારા તે તેમની નિર્ભર્ત્સના કરવા લાગ્યો. "निब्भंछेत्ता उच्चावयाहिं निच्छोडणाहिं निच्छोडेइ" ત્યાર બાદ "તમે તિર્થંકરનાં ચિહ્નોને છોડી દો," ઈત્યાદિ રૂપે અપમાન સૂચક અયોગ્ય શબ્દો દ્વારા તે તેમને ધિક્કારવા લાગ્યો. "निच्छोडेत्ता" આ પ્રમાણે ધિક્કારીને તેણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-"नट्ठेसि कयाइ, विनट्ठेसि कयाइ, भट्ठेसि कयाइ, नट्ठविणट्ठभट्ठेसि कयाइ" તમારા આચાર નષ્ટ થવાને કારણે તમે નષ્ટ થઈ ચુકયા છો, એટલે કે હું એવું માનું છું કે તમારો નાશ થઈ ચુકયો છે, તમે મરી જ ચુકયા છો, એવું હું માનું છું, વળી હું એવું પણ માનું છું કે તમે તમારી સંપત્તિથી પણ રહિત

गतोऽसि कदाचित्–इत्येवमहं मन्ये, प्रागुक्तधर्मत्रयस्य यौगपद्येन योगादाह–नष्ट-विनष्टभ्रष्टोऽसि त्वं कदाचित्–इत्यहं मन्ये 'अज्ज न भवसि, नहि ते ममाहिंतो सुहमत्थि' अद्य न भवसि–नासि त्वम् इति अहं मन्ये, नहि ते–नैव तव अस्मत्तः अस्मत्सकाशात् सुखमस्ति ॥ सू० १४ ॥

मूलम्–" तेणं कालेणं, तेणं समएणं, भगवओ महावीरस्स अंतेवासी पाईण जाणवए सव्वाणुभूई णामं अणगारे पगइ-भद्दए जाव विणीए धम्मायरियाणुरागेणं एयमट्ठं असद्दहमाणे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता, जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवा-च्छइ, उवागच्छित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी–जे वि ताव गोसाला! तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा अंतियं एगम वि आयरियं धम्मियं सुवयणं निसामेइ, से वि ताव वंदइ, नमंसइ, जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासइ, किमंग पुण तुमं गोसाला! भगवया चेव पव्वाविए भगवया चेव मुंडा विए भगवया चेव सेहाविए भगवया चेव सिक्खाविए, भग-वया चेव बहुस्सुईकए, भगवओ चेव मिच्छं विप्पडिवन्ने, तं मा एवं गोसाला! नारिहसि गोसाला! सच्चेव तं छाया नो

से भी रहित हो चुके हो। एक साथ तुम नष्ट विनष्ट और भ्रष्ट हो चुके हो 'अज्ज न भवसि, नहि ते ममाहिंतो सुहमत्थि' ऐसा मैं मानता हूं कि तुम आज नहीं हो मुझ से तुम्हें थोडा सा भी सुख होनेवाला नहीं है ॥ सू० १४ ॥

થઈ ચુકયા છો તમે નષ્ટ, વિનષ્ટ, અને ભ્રષ્ટ થઈ ચુકયા છો. " अज्ज न भवसि, नहि ते ममाहिंतो सुहमत्थि " હું એવું માનું છું કે આજ તમે (મારા હાથથી બચવાના) નથી, મારા દ્વારા તમને સહેજ પણ સુખ પ્રાપ્ત થવાનું નથી એટલે કે આજ હું તમને જીવતા છોડવાનો નથી. ।।સૂ૦૧૪।।

अन्ना। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइ णामं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५, सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तए णं एगाहच्चं कूडाहच्चं जाव भासरासिं करेइ। तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं जाव भासरासिं करेत्ता दोच्चंपि समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ, जाव सुहं नत्थि, तेणं कालेणं तेणं समएणं, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी कोसलजाणवए सुणक्खत्ते णामं अणगारे पगइभद्दए, विणीए, धम्मायरियाणुरागेणं जहा सव्वाणुभूई तहेव जाव सच्चेव ते सा छाया, नो अन्ना। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते, सुणक्खत्तेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५, सुनक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेइ। तए णं से सुनक्खत्ते अणगारे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता सयमेव पंचमहाव्वयाइं आरुहेइ, आरुहित्ता, समणाय समणीओ य खामेइ, खामेत्ता आलोइय पडिक्कंते समाहिपत्ते आणुपुव्वीए कालगए। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुनक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेत्ता तच्चंपि समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ, सव्वं तं चेव जाव सुहं नत्थि। तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं

एवं वयासी–जे वि ताव गोसाला! तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा तं चेव जाव पज्जुवासेइ, किमंगपुण गोसाला! तुमं मए चेव पव्वाविए जाव मए चेव बहुसुईकए ममं चेव मिच्छं विप्पडिवन्ने? तं मा एवं गोसाला! जाव नो अन्ना। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५, जाव मिसमिसेमाणे तेया समुग्घाएणं समोहन्नइ, समोहन्निता सत्तट्ठपयाई पच्चोसक्कइ, पच्चोसक्कित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसरइ, से जहा नामए–वाउक्कलियाइ वा, वायमंडलियाइ वा, सेलंसि वा, कुड्डंसि वा, थंभंसि वा, थुभंसि वा, आवरिज्जमाणी वा, निवारिज्जमाणी वा, सा णं तत्थ णो कमइ, नो पक्कमइ, एवामेव गोसालस्स वि मंखलिपुत्तस्स तवे तेए समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि निसिट्ठे समाणे से णं तत्थ नो कमइ, नो पक्कमइ, अंचियं चियं करेंति, करित्ता आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता उड्ढं वेहासं उप्पइए, से णं तओ पडिहए पडिनियत्ते समाणे तमेव गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुडहमाणे अणुडहमाणे अंतो अंतो अणुप्पविट्ठे। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सएणं तएणं अन्नाइट्ठे समाणे समणं भगवं महावीरं एवं वयासी–तुमं णं आउसो! कासवा! ममं तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जर परिगय सरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करिस्ससि। तए णं समणे भगवं महावीरे

गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी–नो खलु अहं गोसाला! तव तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं जाव कालं करेस्सामि अहं णं अन्नाइं सोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि, तुमं णं गोसाला! अप्पणा चेव सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे जाव छउमत्थे चेव कालं करिस्ससि। तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ, एवं खलु देवाणुप्पिया! सावत्थीए नयरीए बहिया कोट्ठए चेइए दुवे जिणा संलवंति, एगे वयंति–तुमं पुव्विं कालं करिस्ससि, एगे वदंति–तुमं पुव्वं कालं करिस्ससि, तत्थ णं के पुण सम्मावाई, के पुण मिच्छावाई? तत्थ णं जे से अप्पहाणे जणे से वयइ–समणे भगवं महावीरे सम्मावई, गोसाले मंखलिपुत्ते मिच्छावाई। अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतेत्ता एवं वयासी–अज्जो! से जहा नामए– तणरासीइ वा, कट्ठरासीइ वा, पत्तरासीइ वा, तयारासीइ वा, तुसरासीइ वा, भुसरासीइ वा, गोमयरासीइ वा, अवकररासीइ वा, अगणिज्झामिए, अगणिज्झुसिए, अगणिपरिणामिए हयतेए गततेए नट्ठतेए भट्ठतेए लुत्ततेए विणट्ठतेए जाव एवामेव गोसाले मंखलिपुत्ते ममं वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरेत्ता हयतेए गयतेए जाव विणट्ठतेए जाए, तं छंदेणं अज्जो! तुब्भे गोसालं मंखलिपुत्तं ...ए पडिसारणाए पडिसारेह, पडिसारेत्ता धम्मियाए णं

पडोयारेणं पडोयारेह, पडोयारेत्ता अट्ठेहिय हेउहिय पसिणेहिय वागरणेहिय, कारणेहिय निप्पट्ठपसिणवागरणं करेह। तए णं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता, जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएंति, पडिचोएत्ता, धम्मियाए पडिसाहरणाए पडिसाहरेंति, पडिसाहरेत्ता, धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेंति, पडोयारेत्ता, अट्ठेहिय, हेऊहिय कारणेहिय जाव वागरणं करेंति। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोइज्जमाणे जाव निप्पट्ठपसिणवागरणे कीरमाणे आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे नो संचाएइ समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा उप्पाएत्तए वा छविच्छेदं वा करेत्तए। तए णं ते आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोइज्जमाणं धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारिज्जमाणं, धम्मिएणं पडोयारेण य परियारिज्जमाणं अट्ठेहिय हेऊहिय जाव कीरमाणं आसुरत्तं जाव मिसिमिसेमाणं समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा, छविच्छेदं वा, अकरेमाणं पासंति, पासित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमंति, अवक्कमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे

तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता, समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयहिणपयाहिण करेंति, करित्ता वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति। अत्थेगइया आजीविया थेरा गोसालं चेव मंखलिपुत्तं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते जस्सट्टाए हव्वमागए, तमट्ठं असाहेमाणे रुंदाइं पलोएमाणे दीहुण्हाइं नीसासमाणे दाढियाए लोमाइं लुंचमाणे अवडुं कंडूयमाणे पुयलिं पप्फोडेमाणे हत्थे विणिद्धुणमाणे दोहि वि पाएहिं भूमिं कोट्टेमाणे हाहा अहो! हओऽहमस्सी त्तिकट्टु समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए, मज्जपाणगं पियमाणे अभिक्खणं गायमाणे अभिक्खणं नच्चमाणे अभिक्खणं हालाहलाए कुंभकारीए अंजलिकम्मं करेमाणे सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयं चणिउदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ ॥सू० १५॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी प्राची जानपदः सर्वानुभूतिर्नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावत्-विनीतो धर्माचार्यानुरागेण एतमर्थम् अश्रद्दधत् उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थाय यत्रैव गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवमवादीत्-योऽपि तावत् गोशाल! तथारूपस्य श्रमणस्य वा ब्राह्मणस्य वा अन्तिकम् एकमपि आर्यम् धार्मिकम् सुवचनं निशामयति सोऽपि तावद् वन्दते नमस्यति यावत् कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं पर्युपास्ते किमङ्ग पुनस्त्वं गोशाल! भगवतैव प्रव्राजितः,

भगवतैव मुण्डितः, भगवतैव सेधितः, भगवतैव, शिक्षितः, भगवतैव बहुश्रुती कृतः, भगवतएव मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः, तत् मा एवं गोशाल ! नार्हसि गोशाल ! सैव तव सा छाया, नो अन्या । ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः सर्वानुभूतिनाम्ना अनगारेण एवमुक्तः आसुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणः सर्वानुभूतिम् अनगारम् तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं यावत् भस्मराशिं करोति । ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः सर्वानुभूतिम् अनगारम् तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं यावत् भस्मराशिं कृत्वा द्वितीयमपि श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उच्चावचाभिः आक्रोशनाभिः आक्रोशयति, यावत् सुखं नास्ति । तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी कोशलजानपदः सुनक्षत्रो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको विनीतः, धर्माचार्यानुरागेण यथा सर्वानुभूतिस्तथैव यावत् सैव तव सा छाया, नो अन्या । ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः सुनक्षत्रेण अनगारेण एवमुक्तः सन् आसुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणः सुनक्षत्रम् अनगारम् तपसा तेजसा परितापयति । ततः खलु स सुनक्षत्रोऽनगारो गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण तपसा तेजसा परितापितः सन् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा स्वयमेव पञ्चमहाव्रतानि आरोहति, आरुह्य श्रमणांश्च श्रमणींश्च क्षमयति, क्षमयित्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिमाप्तः आनुपूर्व्या कालगतः । ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः सुनक्षत्रम् अनगारम् तपसा तेजसा परिताप्य तृतीयमपि श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उच्चावचाभिः आक्रोशनाभिः आक्रोशयति, सर्वं तदेव यावत् सुखं नास्ति, ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम् अवादीत्–योऽपि तावत् गोशाल ! तथारूपस्य श्रमणस्य वा ब्राह्मणस्य वा तदेव यावत् पर्युपास्ते, किमङ्ग,पुनः गोशाल ! त्वम् मयैव प्रव्राजितो यावत् मयैव बहुश्रुतीकृतः, ममैव मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः ? तत् मा एवं गोशाल ! यावत् नो अन्या । ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् आसुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणस्तेजः समुद्घातेन समवहन्ति, समवहत्य सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कते, प्रत्यवष्वष्क्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य वधाय शरीरकात्तेजो निसृजति, तदा यथानाम–वातोत्कलिका इति वा, वातमण्डलिका वा, शैले वा, कुडचे वा, स्तम्भे वा, स्तूपे वा आव्रियमाणा वा निवार्यमाणा वा सा खलु तत्र नो क्रमते, नो प्रक्रमते, एवमेव गोशालस्यापि मंखलिपुत्रस्य तपस्तेजः, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य वधाय शरीरकात् निसृष्टं सत् तत् खलु तत्र नो क्रमते, नो प्रक्रमते, अञ्चिताञ्चितं करोति, कृत्वा आदक्षिण-

प्रदक्षिणं करोति, कृत्वा ऊर्ध्वं विहाय उत्पतितम्, तत् खलु ततः प्रतिहतं प्रतिनिवृत्तं सत् तदेव गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकम् अनुदहत्, अनुदहत् अन्तः, अन्तः, अनुप्रविष्टम्। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः स्वकेन तेजसा अन्वाविष्टः सन् श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवम् अवादीत्-त्वं खलु आयुष्मन्! काश्यप! मम तपसा तेजसा अन्वाविष्टः सन् अन्तः षण्णां मासानाम् पित्तज्वरपरिगतशरीरो दाहव्युत्क्रान्त्या छद्मस्थ एव कालं करिष्यसि, ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम् अवादीत्-नो खलु अहं गोशाल! तव तपसा तेजसा अन्वाविष्टः सन् अन्तः षण्णां यावत् कालं करिष्यामि, अहं खलु अन्यानि षोडश वर्षाणि जिनः सुहस्ती विहरिष्यामि, त्वं खलु गोशाल! आत्मनैव स्वकेन तेजसा अन्वाविष्टः सन् अन्तः सप्तरात्रस्य पित्तज्वरपरिगतशरीरो यावत् छद्मस्थ एव कालं करिष्यसि। ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावत् पथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति यावत्-एवं प्ररूपयति-एवं खलु-देवानुप्रियाः! श्रावस्त्याः नगर्याः बहिः कोष्ठके चैत्ये द्वौ जिनौ संलपतः, एके वदन्ति-त्वं पूर्वं कालं करिष्यसि, एके वदन्ति-त्वं पूर्वं कालं करिष्यसि, तत्र खलु कः पुनः सम्यग्वादी, कः पुनर्मिथ्यावादी? तत्र खलु योऽसौ यथा प्रधानो जनः, स वदति-श्रमणो भगवान् महावीरः सम्यग्वादी, गोशालो मंखलिपुत्रो मिथ्यावादी। आर्याः! इति श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्र्य एवम् अवादीत्-आर्याः! तत् यथानाम-तृणराशिर्वा, काष्ठराशिर्वा पत्रराशिर्वा, त्वचाराशिर्वा, तुषराशिर्वा, बुसराशिर्वा, गोमयराशिर्वा, अवकरराशिर्वा, अग्निध्यामितः, अग्निजुष्टः, अग्निपरिणामितः, हततेजाः, गततेजाः, नष्टतेजाः, भ्रष्टतेजाः, लुप्ततेजाः, विनष्टतेजा यावत् एवमेव गोशालो मंखलिपुत्रो मम वधाय शरीरकात्तेजः निःसार्य हततेजाः गततेजाः, यावत् विनष्टतेजाः जातः, तत् छन्देन आर्याः! यूयं गोशालं मङ्खलिपुत्रं धार्मिक्या प्रतिनोदनया प्रतिनोदयत, प्रतिनोद्य, धार्मिक्या प्रतिसारणया प्रतिसारयत, प्रतिसार्य, धार्मिकेण प्रत्युपचारेण प्रत्युपचारयत, प्रत्युपचार्य अर्थैश्च हेतुभिश्च, प्रश्नैश्च, व्याकरणैश्च, कारणैश्च निःस्पृष्टप्रश्नव्याकरणम् कुरुत। ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः, श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्ताः सन्तः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा यत्रैव गोशालो मङ्खलिपुत्रस्तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य गोशालं मङ्खलिपुत्रं धार्मिक्या प्रतिनोदनतया, प्रतिनोदयन्ति, प्रतिनोद्य धार्मिक्या प्रतिसारणया प्रतिसारयन्ति, प्रतिसार्य धार्मिकेण प्रत्युपचारेण प्रत्युपचारयन्ति, प्रत्युपचार्य, अर्थैश्च, हेतुभिश्च, कारणैश्च यावद् व्याकरणं कुर्वन्ति। ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः धार्मिक्या

प्रतिनोदनया प्रतिनोद्यमानो यावत् निःस्पष्टप्रश्नव्याकरणः क्रियमाणः आशु-रक्तो यावत् मिषमिषायमाणो नो संजायते श्रमणानां निर्ग्रन्थानां शरीरकस्य किञ्चिद् अबाधां वा, व्याबाधां वा उत्पादयितुम्, छविच्छेदं वा कर्तुम्। ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः गोशालं मङ्खलिपुत्रम् श्रमणैः निर्ग्रन्थैः धार्मिक्या प्रतिनोदनया प्रतिनोद्यमानम्, धार्मिक्या प्रतिसारणया प्रतिसार्यमाणम्, धार्मिकेण प्रत्युपचारेण च प्रत्युपचार्यमाणम् अर्थैश्च हेतुभिश्च यावत् क्रियमाणम् आशु-रक्तं यावत् मिषमिषायमाणं, श्रमणानां निर्ग्रन्थानां शरीरकस्य किञ्चिद् अबाधां वा, व्याबाधां वा छविच्छेदं वा अकुर्वन्तं पश्यन्ति दृष्ट्वा गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य अन्तिकात् आत्मना अपक्रामन्ति अपक्रम्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छन्ति उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, कृत्वा वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उपसंपद्य खलु विहरन्ति, अस्त्येके आजीविकाः स्थविराः गोशालमेव मङ्खलिपुत्रम् उपसंपद्य खलु विहरन्ति, ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः यस्यार्थं शीघ्रमागत स्तमर्थम् असाधयन् रुदन्ति प्रलोकयन् दीर्घोष्णं निःश्वसन् 'दाढियाए' 'चिबुकस्य' लोमानि लुञ्चन् अवटुं कण्डूयमानः पुततटीं प्रस्फोटयन् हस्तौ विनिर्धुन्वन् द्वाभ्यामपि पादाभ्यां भूमिं कुट्टयन् हा! हा! अहो! हतोऽहमस्मीति कृत्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् कोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य, यत्रैव श्रावस्ती नगरी यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतो मद्य-पानकं पिबन् अभीक्ष्णं गायन् अभीक्ष्णं नृत्यन् अभीक्ष्णं हालाहलायाः कुम्भ-कार्याः अञ्जलिकर्म कुर्वन् शीतलकेन मृत्तिकापानीयेन आतञ्चनिकोदकेन गात्राणि परिषिञ्चन् विहरति ॥ सू० १५ ॥

टीका—ततः किमित्याह-'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी पाईणजाणवए सव्वाणुभूई णामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए' तस्मिन् काले, तस्मिन् समए, श्रमणस्य

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

टीकार्थ–इसके बाद क्या हुआ यह बात इस सूत्र द्वारा कही गई है–'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंते-वासी पाईणजाणवए सव्वाणुभूईणामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए'

"तेण कालेणं तेणं समएणं" ઇत्याहि—

ટીકાર્થ–ત્યાર બાદ શું બન્યું, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે–"तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी पाईणजाणवए

भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी–शिष्यः प्राची जानपदः पूर्वदिक् जनपदे भवः प्राच्य इत्यर्थः सर्वानुभूतिर्नाम अनगारः, प्रकृतिभद्रकः–प्रकृत्या–स्वभावेन भद्रः–श्रेष्ठः स एव प्रकृतिभद्रकः, यावत्–प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमाया लोभः, मृदुमार्दवसम्पन्नो विलीनः भद्रः, विनीतः 'धम्मायरियाणुरागेणं एयमट्ठं असद्दहमाणे उट्ठाए उट्ठेइ' धर्माचार्यानुरागेण धर्माचार्यस्य महावीरस्य अनुरागेण–श्रद्धातिशयेन भक्त्यतिशयेन च, एतमर्थम्–गोशालोक्तार्थम्, अश्रद्दधत्–अविश्वसन् अस्वीकुर्वन् वा, उत्थया–उत्थानेन उत्तिष्ठति, 'उट्ठाए उट्ठेत्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ' उत्थया–उत्थानेन उत्थाय यत्रैव गोशालो मंखलि-

---

उस काल और उस समय में श्रमण भगवान् महावीर के अंतेवासी –शिष्य जो कि पूर्वदिक्स्थितजनपद में उत्पन्न हुए थे सर्वानुभूति नामके अनगार थे। ये स्वभाव से भद्र–श्रेष्ठ थे, प्रकृति से ही क्रोध, मान, माया और लोभ कषायों की मन्दतावाले थे। मृदुमार्दवगुण से युक्त थे। विलीन थे। भद्र थे और विनीत थे। 'धम्मायरियाणुरा· गेणं एयमट्ठं असद्दहमाणे उट्ठाए उट्ठेइ' इन्होंने धर्माचार्य महावीर के ऊपर रहे अनुराग से श्रद्धा के अतिशय से और भक्ति के अतिशय से गोशालोक्त अर्थपर विश्वास नहीं किया अर्थात् गोशाल ने जो तेजो-लेश्या से भस्म करने की बात कही उस पर इन्हें विश्वास नहीं हुआ सो विश्वास के नहीं होने के कारण ही ये उठे–'उट्ठाए उट्ठेत्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ' और उठकर जहां मंखलिपुत्र

सव्वाणुभूई णामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए" તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના અંતેવાસી (શિષ્ય) કે જે પૂર્વમાં રહેલા જનપદમાં ઉત્પન્ન થયા હતા, એવા સર્વાનુભૂતિ નામના અણુગાર હતા. તેઓ ભદ્ર સ્વભાવના હતા, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયોને તેમણે પાતળાં પાડી નાખ્યા હતા. તેઓ મૃદુમાર્દવ ગુણુથી યુક્ત હતા, વિલીન હતા, સરળ હતા અને વિનીત હતા. "धम्मायरियाणुरागेणं एयमट्ठं असद्दहमाणे उट्ठाए उट्ठेइ" તેમણે મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યેના અનુરાગને લીધે–અતિશય શ્રદ્ધા અને અતિશય ભક્તિભાવને કારણે, ગોશાલનાં વચનોને શ્રદ્ધાની નજરે જોયાં નહીં–એટલે કે ગોશાલે તેજોલેશ્યા વડે બાળીને ભસ્મ કરી નાખવાની જે વાત કરી હતી, તે વાત પર તેમણે વિશ્વાસ ન મૂક્યો, અને વિશ્વાસ નહીં હોવાને કારણે જ તેઓ ઊઠયા. "उट्ठाए उट्ठेत्ता जेणेव गोसाले मखलि-पुत्ते, तेणेव उवागच्छिइ" ઊઠીને તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલક જ્યાં ઊભો

पुत्रः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छेत्ता गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'-उपागत्य, गोशालं मङ्खलिपुत्रम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'जे वि ताव गोसाला ! तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा, अंतीयं एगमवि आयरियं धम्मियं सुवयणं निसामइ, सेवि ताव वंदइ, नमंसइ, जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासइ' हे गोशाल ! योऽपि तावत्-इति वाक्यालंकारे, तथारूपस्य-अतिशयविशिष्टस्य, श्रमणस्य वा, ब्राह्मणस्य अन्तिकं-समीपे, एकमपि आर्यम्-श्रेष्ठम्, धार्मिकम्-धर्मसम्बन्धि, सुवचनम्-सदुपदेशं निशामयति-सम्यगाकर्णयति, सोऽपि तावत् वन्दते, नमस्यति, यावत्-वन्दित्वा, नमस्यित्वा विनयेन शुश्रूषमाणः प्राञ्जलिपुटः सन् कल्याणं-कल्याणकारकम्, मङ्गलम्-मङ्गल-

गोशाल था वहां पर आये 'उवागच्छेत्ता गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी' वहां जाकर इन्होंने उस मंखलिपुत्र से ऐसा कहा 'जे वि ताव गोसाला ! तहारूवस्स वा, माहणस्स वा अंतियं एगमवि आयरियं धम्मियं सुवयणं निसामइ, से वि ताव वंदइ, नमंसइ जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासइ' हे गोशाल ! जो व्यक्ति तथारूप अतिशय विशिष्ट श्रमण के पास या माहन के पास एक भी धार्मिक-धर्म-संबंधी सुवचन को-सदुपदेश को अच्छी प्रकार से सुनता है, ऐसा वह श्रमण या माहण उस व्यक्ति के द्वारा वन्दनीय होता है और नमस्करणीय होता है वन्दना नमस्कार कर वह व्यक्ति फिर विनयावनत होकर उनकी सेवा शुश्रूषा करता है। उन्हें कल्याणकारक मंगलमय देवतचैत्य-सम्यग्ज्ञानयुक्त मानता है अर्थात् साक्षात् देवतुल्य और सम्यग्ज्ञानस्वरूप समझता है। और ऐसा समझकर ही वह उनकी पर्यु-

હતા, ત્યાં આવ્યા. " उवागच्छित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी " ત્યાં આવીને તેમણે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે કહ્યું-" जे वि ताव गोसाला ! तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा, अंतियं एगमवि आयरियं धम्मियं सुवयणं निसामइ, से वि ताव वंदइ, नमंसइ, जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासइ " " હે ગોશાલ ! જે વ્યક્તિ તથારૂપ (શ્રમણ વેષધારી),-અતિશયવિશિષ્ટ શ્રમણની પાસે અથવા માહણની પાસે એક પણ ધાર્મિક સુવચન-સદુપદેશનું શ્રવણ કરે છે, એવા તે શ્રમણ અથવા માહણ તે વ્યક્તિ દ્વારા વન્દનીય થઈ જાય છે, નમસ્કરણીય થાય છે, વન્દણા નમસ્કાર કરીને તે વ્યક્તિ વિનયાવનત થઇને તેમની સેવા શુશ્રૂષા કરે છે, તેમને કલ્યાણ-કારક, મંગલમય, સાક્ષાત્ દેવતુલ્ય અને સમ્યગ્ જ્ઞાનસ્વરૂપ માનીને તેમની

मयम्, दैवतम्, चैत्यम्, पर्युपास्ते, 'किमंग पुण तुमं गोसाला ! भगवया चेव पव्वाविए, भगवया चेव मुंडाविए, भगवया चेव सेहाविए, भगवया चेव सिक्खाविए, भगवया चेव बहुस्सुईकए, भगवओ चेव मिच्छं विप्पडिवन्ने ?' हे गोशाल ! किमङ्ग पुनः-किमुत वक्तव्यम्, यत्-त्वम्, भगवता-महावीरेणैव, प्रव्राजितः दीक्षां ग्राहितोऽसि, भगवता-महावीरेणैव मुण्डितः-मुण्डने प्रयोजितोऽसि, मुण्डितस्यैव तस्य शिष्यत्वेन अङ्गीकारात्, भगवता-महावीरेणैव, सेधितः-व्रतित्वेन सिद्धीकृतोऽसि, तस्य व्रतिसमाचारसेवायां भगवत एव कारणभूतत्वात्, भगवता महावीरेणैव शिक्षितः-तेजोलेश्यादि ग्रहणोपदेशदानद्वारा दीक्षां ग्राहितोऽसि, भगवता महावीरेणैव बहुश्रुतीकृतः-बहुश्रुतिकः कृतोऽसि, एवं सत्यपि त्वं भगवतो-महावीरस्यैव मिथ्यात्वम्-मिथ्याभावं विप्रतिपन्नोऽसि ? तद्विरुद्धाचरणे

पासना करता है। 'किमंग पुण तुमं गोसाला ! भगवया चेव पव्वाविए, भगवया चेव मुंडाविए' परन्तु हे गोशाल ! तुम्हारे विषय में क्या कहा जाय-भगवान् महावीर ने ही तुम्हें दीक्षा दी है, भगवान् महावीर ने ही मुण्डित किया है, भगवयाचेव सेहाविए' भगवान् महावीर ने ही तुम्हें मुण्डित करने के कारण शिष्यरूप से अंगीकार किया है। व्रतिरूप से तुम्हें प्रसिद्ध किया है। व्रतिजनों के आचार विचार की सेवा में तुम्हारे प्रति कारण भगवान् महावीर ही हुए है, तथा भगवान् महावीर ने ही तुम्हें तेजोलेश्या आदि की प्राप्ति की विधि का उपदेश दिया है-अतः 'भगवया चेव सिक्खाविए' भगवान् महावीर ने ही तुम्हें इस विषय में शिक्षित किया है 'भगवया चेव बहुस्सुईकए' भगवान् महावीर ने ही तुम्हें बहुश्रुत का ज्ञाता किया है। यह

પર્યુંપાસના કરે છે. " किमंग पुण तुमं गोसाला ! भगवया चेव पव्वाविए, भगवया चेव मुंडाविए " પરન્તુ હે ગોશાલક ! તમારા વિષયમાં તો વાત જ શી કરવી ! ભગવાન મહાવીરે જ તમને દીક્ષા આપી છે, ભગવાન મહાવીરે જ તમને મુંડિત કર્યા છે, " भगवया चेव सेहाविए " ભગવાન મહાવીરે જ તમને શિષ્ય રૂપે અંગીકાર કર્યા છે, વ્રતિરૂપે તમને પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, ભગવાન મહાવીરે જ તમને વ્રતિ જનોના આચારવિચારની સેવામાં પ્રવૃત્ત કર્યા છે, અને ભગવાન મહાવીરે જ તમને તેજોલેશ્યા આદિ પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ બતાવી છે, આ રીતે " भगवया चेव सिक्खाविए " ભગવાન મહાવીરે જ તમને આ વિષયમાં શિક્ષિત કર્યા છે, " भगवया चेव बहुस्सुईकए " ભગવાન મહાવીરે જ તમને બહુશ્રુતના જ્ઞાતા બનાવ્યા છે. આટલું આટલું

प्रवृत्तोऽसि ? नैतत्समुचितं तवेत्याह-'तं मा एवं गोसाला ! नारिहसि गोसाला ! सच्चेव ते सा छाया, नो अन्ना' तत् तस्मात्कारणात् हे गोशाल ! मा एवं महावीरम्प्रति पूर्वोक्तव्यवहारं कुरु, हे गोशाल ! नार्हसि-न योग्योऽसि त्वं भगवन्तं प्रति तथा व्यवहारं कर्तुम् , सैव खलु-एतद्भवीया एव तव सा प्रसिद्धा छाया-प्रकृतिर्वर्तते, नो अन्या-नैव तावत् त्वदुक्तरीत्या अन्या कापि तव प्रकृतिर्वर्तते इति भावः। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइणामं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते ५, सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं जाव भासरासिं करेइ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः सर्वानुभूतिनाम्ना अनगारेण एवं-पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् आशुरक्तः-क्रोधेन जाज्वल्यमानः यावत्-रुष्टः क्रुद्धः कुपितः मिषमिषायमाणः-दन्तै रोष्ठदशनपूर्वकं मिषमिषशब्दं समु-

सब कुछ करने पर भी तुम भगवान् महावीर के प्रति मिथ्याभाव को प्राप्त हो रहे हो अर्थात् उनके विरुद्ध अपनी प्रवृत्ति बनाने में तल्लीन हो रहे हो। 'तं मा एवं गोसाला' नारिहसि गोसाला ! सच्चेव ते सा छाया, नो अन्ना' इसलिये-हे गोशाल ! तुम महावीर के प्रति पूर्वोक्तरूप से व्यवहार मत करो, तुम्हें भगवान् महावीर के प्रति ऐसा व्यवहार करना उचित नहीं है। तुम्हारी छाया इस भवसंबंधी ही है, तुम्हारे कहे अनुसार वह कोई दूसरी-दूसरे भवसंबंधी नहीं है। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइणामं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते ५, सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तेएणं एगाहच्चं भासरासिं करेइ' जब उस मंखलिपुत्र गोशाल से सर्वानुभूति अनगार ने ऐसा कहा-तब वह उन पर क्रोध से जल उठा और रुष्ट हो गया, उसी समय उसने क्रोध में आकर, कुपित होकर दांतों से होठ को डसते हुए मिष मिष

કરવા છતાં પણ તમે મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે મિથ્યાભાવથી યુકત બન્યા છે. એટલે કે તેમના વિરૂદ્ધની પ્રવૃત્તિમાં તલ્લીન રહ્યા કરે છે. "त मा एवं गोसाला ! नारिहसि गोसाला ! सच्चेव ते सा छाया, नो अन्ना" હે ગોશાલ ! તું મહાવીર પ્રભુ સાથે આ પ્રકારનું વર્તન ન રાખ, મહાવીર પ્રભુ સાથે આવું વર્તન કરવું ઉચિત નથી. હે ગોશાલ ! આ તમારી આ ભવસંબંધી જ છાયા (કાયા) છે, તમારા કહ્યા અનુસાર, તે કોઈ અન્યભવસંબંધી છાયા નથી."

"तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइणामं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते५ सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तेएणं एगाहचं भासरासिं करेइ" જ્યારે સર્વાનુભૂતિ અણગારે તે મંખલિપુત્ર ગોશાલને આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે તેમના પ્રત્યે તેના દિલમાં ક્રોધ રૂપ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો, રૂષ્ટ, ક્રુદ્ધ, કુપિત અને

च्चारयन् सर्वानुभूतिम् अनगारम् तपसा–तपःसम्बन्धिना तेजसा–तेजोलेश्यया, एकाहत्यम्–एका आहत्या आहननं यस्मिन् कर्मणि तत् एकाहत्यम्–एकाघातपूर्वकम्, कूटाहत्यम्–कूटस्येव–पाषाणमयस्येव यन्त्रस्य आहत्या–आहननं यस्मिन् कर्मणि तत्–कूटाहत्यमिव, यावत्–दग्ध्वा, भस्मराशिम् भस्मसात् करोति, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं जाव भासरासिं करेत्ता, दोच्चंपि समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ जाव सुहं नत्थि' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः सर्वानुभूतिम् अनगारम्, तपसा–तपःप्रभावेण तेजसा–तेजोलेश्यया एकाहत्यं कूटाहत्यं यावत्–भस्मराशिं–भस्मसात् कृत्वा, द्वितीयमपि वारं श्रमणं भगवन्तं महावीरम्, उच्चावचाभिः–अनुचिताभिः असमञ्जसाभिरित्यर्थः, आक्रोशनाभिः–

शब्दोच्चारपूर्वक सर्वानुभूति अनगार को तपसंबंधी तेजोलेश्या के एक ही आघात के साथ पाषाणमयमारक यंत्र के आघात के समान भस्मसात् कर दिया। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं एगाहच्चं कूडाच्चं जाव भासरासिं करेत्ता दोच्चंपि समणे भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ' इस प्रकार सर्वानुभूति अनगार को पाषाण मय यंत्र के आघात तुल्य एक ही आघात से तपजन्य तेजोलेश्या द्वारा भस्मसात् कर देने के बाद उस मंखलिपुत्र गोशाल ने दुबारा भी श्रमण भगवान् महावीर को अनुचित–असमंजस आक्रोशनाओं द्वारा निन्दा अपमान सूचकवचनों द्वारा कोसना प्रारंभ कर दिया। यावत् 'हमसे तुम्हें सुख नहीं है' यहां तक के

ક્રોધથી ધૂંઆફૂંઆ થઈને તેણે એજ વખતે તપજન્ય તેજોલેશ્યાના એક જ આઘાતથી, પાષાણનિર્મિત મારણમહાયંત્રના આઘાતના જેવા આઘાતથી, સર્વાનુભૂતિ અણગારને બાળીને ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યા. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सव्वाणुभूइं अणगारं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं जाव भासरासिं करेत्ता दोच्चंपि समणे भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ" આ પ્રકારે સર્વાનુભૂતિ અણગારને પાષાણમય યંત્રના આઘાત સમાન, તપજન્ય તેજોલેશ્યાના એક જ આઘાતથી ભસ્મીભૂત કરીને, મંખલિપુત્ર ગોશાલકે બીજી વાર પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને અનુચિત, કઠોર વચનો સંભળાવવા માંડયા આ પ્રકારનાં વચનો દ્વારા તેમની નિન્દા કરી, તિરસ્કાર કર્યો, ભર્ત્સના કરી, ઈત્યાદિ પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "આજ તમારૂં આવી બન્યું છે, મારા તરફથી તમને સહેજ પણ સુખ ઉપજવાનું નથી" આ

निन्दाऽपमानसूचकवाग्भिः, आक्रोशयति, यावत्-उच्चावचाभिः उद्घर्षणाभिः उद्घर्षयति, उच्चावचाभिः निर्भर्त्सनाभिः निर्भर्त्सयति, उच्चावचाभिः निश्छोटनाभिः निश्छोटयति, अथ चैवं वदति-नष्टोऽसि कदाचित्, विनष्टोऽसि कदाचित्, भ्रष्टोऽसि कदाचित्, नष्टविनष्टभ्रष्टोऽसि कदाचित् इत्येवमहं मन्ये, अद्यत्वं न भवसि, अस्मत्तस्तव सुखं नास्ति, इति। 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी कोसलजाणवए सुणक्खत्ते णामं अणगारे पगइ-भद्दए विणीए धम्मायरियाणुरागेणं जहा सव्वाणुभूई तहेव जाव सच्चेव ते सा छाया नो अन्ना' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी-शिष्यः, कोशलजानपदः-कोशलदेशोत्पन्नः सुनक्षत्रो नाम अनगारः, प्रकृतिभद्रको यावत्-विनीतः, धर्माचार्यानुरागेण-धर्माचार्यस्य महावीरस्य, अनु-

---

वचनों द्वारा उन्हें फटकारा-यहां यावत् शब्द से 'उच्चावचाभिः उद्घर्षणाभिः उद्घर्षयति, उच्चावचाभिः निर्भर्त्सनाभिः निर्भर्त्सयति, उच्चावचाभिः निश्छोटनाभिः निश्छोटयति, अथचैवं वदति-नष्टोसि कदाचित्, विनष्टोऽसि कदाचित्, भ्रष्टोऽसि कदाचित, नष्टविनष्ट-भ्रष्टोऽसि कदाचित् इत्येवमहं मन्ये, अद्यत्वं न भवसि' यह सब पूर्वोक्त पाठ यहां ग्रहण किया गया है। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी कोसलजाणवए सुणक्खत्ते णामं अणगारे पगइभद्दए, विणीए, धम्मायरियाणुरागेणं सव्वाणुभूई तहेव जाव सच्चेव ते सा छाया नो अन्ना' उस काल और उस समय में श्रमण भगवान् महावीर के एक और अंतेवासी थे इनका नाम सुनक्षत्र अनगार था। ये कोशलदेश में उत्पन्न हुए थे। प्रकृति से भद्र और बडे विनीत थे,

---

કથન પર્યન્તનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ અહીં 'યાવત્' પદ દ્વારા "उच्चावचाभिः उद्घर्षणाभिः उद्घर्षयति, उच्चावचाभिः निर्भर्त्सनाभिः निर्भर्त्सयति, उच्चावचाभिः निश्छोटनाभिः निश्छोटयति, अथ चैव वदति, नष्टो सि कदाचित, विनष्टोऽसि कदाचित, भ्रष्टोऽसि कदाचित्, नष्टविनष्टभ्रष्टोऽसि कदाचित् इत्येवमहं मन्ये, अद्यत्वं न भवसि" આ પૂર્વોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે.

"तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी कोसलजाणवए सुणक्खत्ते णामं अणगारे पगइभद्दए, विणीए, धम्मायरियाणुरागेणं जहा सव्वाणुभूई तहेव जाव सच्चेव ते सा छाया नो अन्ना" તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણભગવાન મહાવીરના એક બીજા અન્તેવાસી-શિષ્ય કે જેનું નામ સુનક્ષત્ર અણગાર હતું. તેઓ કોશલ દેશમાં જન્મ્યા હતા. તેઓ ભદ્ર

रागेण–श्रद्धातिशयेन भक्त्यतिशयेन च, यथा सर्वानुभूतिरुक्तवान् तथैव अयमपि यावत् गोशालम् अवादीत् योऽपि तावत् गोशाल ! तथारूपस्य श्रमणस्य वा ब्राह्मणस्य वा अन्तिकम् एकमपि आर्यं धार्मिकम् सुवचनं निशामयति सोऽपि तावत् वन्दते, नमस्यति, यावत् कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं पर्युपास्ते, किमङ्ग पुनस्त्वं गोशाल ! भगवतैव प्रव्रजितः, भगवतैव मुण्डितः, भगवतैव सेधितः, भगवतैव शिक्षितः, भगवतैव बहुश्रुतीकृतः तथापि भगवतश्चैव मिथ्यात्वम्–मिथ्याभावं विप्रतिपन्नः–प्राप्तोऽसि, तत् मा एवं कुरु गोशाल ! नार्हसि तथा कर्तुं गोशाल ! सैव तव सा छाया प्रकृतिर्वर्तते, नो अन्या छाया–प्रकृतिस्त-

इन्हों ने भी सर्वानुभूति अनगार के जैसा मंखलिपुत्र गोशाल को धर्माचार्य के प्रति उत्पन्न अनुराग के वशवर्ती होकर समझाया और कहा–हे गोशाल ! तथारूप श्रमण या माहन के पास जो व्यक्ति एक भी आर्य धार्मिक सुवचन को सुनता है, वह भी उन्हें वन्दना करता है, और नमस्कार करता है यावत् कल्याणकारक मङ्गलमय दैवत चैत्य-रूप उनकी पर्युपासना करता है । हे गोशाल ! तुमसे क्या कहा जाय–तुम भगवान् के द्वारा ही प्रव्रजित हुए हो भगवान् के द्वारा मुण्डित हुए हो, भगवान् के द्वारा ही सेधित हुए हो भगवान् के द्वारा ही शिक्षित हुए हो, और भगवान् के द्वारा ही बहुश्रुतीकृत हुए हो, तब भी तुम भगवान् के प्रति मिथ्यात्वभाव को प्राप्त हो रहे हो । इसलिये तुम ऐसा मत करो–तुम्हें ऐसा करना उचित नहीं हैं । तुम वही गोशाल

-પ્રકૃતિવાળા અને ઘણા વિનીત હતા. તેમને પણ સર્વાનુભૂતિ અણુગાર જેવો -જ અનુરાગ મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે હતો તેમણે પણ મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો–" હે ગોશાલક ! તથારૂપ શ્રમણ અથવા માહણુની પાસે જે વ્યક્તિ એક પણ આર્ય ધાર્મિક સુવચનને શ્રવણ કરે છે, તે વ્યક્તિ તેમને વંદણા કરે છે, નમસ્કાર કરે છે, અને તેમને કલ્યાણસ્વરૂપ, મંગળસ્વરૂપ અને દેવ સ્વરૂપ ગણીને તેમની પર્યુપાસના કરે છે. હે ગોશાલક ! તમારી તો વાત જ જુદી છે. તમે તો મહાવીર પ્રભુ દ્વારા પ્રવ્રજિત થયા છો, તેમના દ્વારા જ મુંડિત થયા છો, ભગવાનના દ્વારા જ શિષ્યરૂપે તમને અંગીકાર કરવામાં આવ્યાં છે, ભગવાને જ તમને તેજોલેશ્યા પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ શિખવી છે, ભગવાનના દ્વારા જ તમે શિક્ષિત થયા છો, ભગવાને જ તમને બહુશ્રુત કર્યા છે. છતાં પણ તમે મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે મિથ્યાભાવ પરિણત થયા છો. હે ગોશાલક ! એવું કરવું તમને શોભતું નથી હે ગોશાલક ! ભગવાન પ્રત્યે એવો વર્તાવ ન કરો તમે

वेयमिति। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुणक्खत्तेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते ५, सुणक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेइ' ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः सुनक्षत्रेण अनगारेण, एवं–पूर्वोक्तरीत्या, उक्तः सन् आशुरक्तः–क्रोधेन जाज्वल्यमानो यावत् मिषमिषायमाणः सुनक्षत्रम् अनगारम् तपसा तपःप्रभावेण, तेजसा–तेजोलेश्यया, परितापयति–पीडयति, 'तए णं से सुणक्खत्ते अणगारे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परितावए समाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स सुनक्षत्रः अनगारो गोशालेन मंखलिपुत्रेण, तपसा–तपःप्रभावेण, तेजसा–तेजोलेश्यया, परितापितः सन्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ' उपागत्य श्रमणं

हो। दूसरे भव संबंधी गोशाल नहीं हो। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुणक्खत्तेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते ५, सुणक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेइ' जब सुनक्षत्र अनगार ने उस मंखलिपुत्र गोशाल से ऐसा कहा–तब वह उन पर क्रोध से जल उठा यावत् मिषमिषाते हुए उसने उन सुनक्षत्र अनगार को तपजन्य तेजोलेश्या से पीडित कर दिया। 'तए णं से सुणक्खत्ते अणगारे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' इस प्रकार वे सुनक्षत्र अनगार मंखलिपुत्र गोशाल के द्वारा तपजन्य तेजोलेश्या से परितापित हो चुके, तब वे इसी स्थिति में जहां श्रमण भगवान् महावीर थे–वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ' वहां आकर

મંખલિપુત્ર ગોશાલક જ છો, ગોશાલના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને સાતમો પ્રવૃત્તિપરિહાર (શરીરાન્તર પ્રવેશ) કરવાની તમારી વાત સાચી નથી." "तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुणक्खत्तेणं अणगारेणं एव वुत्ते समाणे आसुरत्ते५, सुणक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेइ" જ્યારે સુનક્ષત્ર અણુગારે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે તે ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થઈ ગયો. રૂષ્ટ, ક્રુદ્ધ, કુપિત અને ક્રોધથી ધૂંઆંફૂંઆં થઈ ઉઠેલા તેણે એજ વખતે પોતાની તપજન્ય લેશ્યા તેમના પર છોડીને તેમના શરીરમાં ખૂબ જ પીડા ઉત્પન્ન કરી. "तएणं से सुणक्खत्ते अणगारे गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" મંખલિપુત્ર ગોશાલકના દ્વારા છોડવામાં આવેલી તપજન્ય તેજોલેશ્યા વડે પરિતાપિત થયેલા તે સુનક્ષત્ર અણુગાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે આવ્યા.

भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः-वारत्रयम् आदक्षिणमदक्षिणं कृत्वा वन्दते, नमस्यति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता, सयमेव पंच महव्वयाइं आरुभेइ' वन्दित्वा, नमस्यित्वा, स्वयमेव पञ्चमहाव्रतानि आरभते-उच्चारयति, 'आरुभेत्ता समणा य समणीओ य खामेइ' स्वयमेव पञ्च महाव्रतानि आरभ्य-उच्चार्य, श्रमणांश्च-साधून् श्रमण्यश्च-साध्वीश्च क्षमयति-क्षमापनां करोति, 'खामेत्ता आलोइयपडिकंते समाहिपत्ते आणुपुव्वीए कालगए' क्षमयित्वा-क्षमापनां कृत्वा, आलोचितमतिक्रान्तः-कृतालोचनप्रतिक्रमणः, समाधिप्राप्तः-समाहितः सन् आनुपूर्व्या-अनुक्रमेण कालगतः-मरणधर्मं प्राप्तवान्। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुनक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेत्ता तच्चंपि समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ

उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की, नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता सयमेव पंचमहव्वयाइं आरुभेइ' वंदना नमस्कार करके फिर उन्होंने अपने आप पांच महाव्रतों का उच्चारण किया। 'आरुभेत्ता समणा य समणीओ य खामेइ' उच्चारण करके फिर उन्होंने श्रमण और श्रमणियों से क्षमापना की 'खामेत्ता आलोइयपडिकंते समाहिपत्ते आणुपुव्वीए कालगए' क्षमापना करके फिर वे आलोचना प्रतिक्रमण करके समाधिप्राप्त हो गये और क्रमशः कालकर गये। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुनक्खत्तं अणगारं तवेणं परितावेत्ता तच्चंपि समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ' इस प्रकार सुनक्षत्र अनगार को तपजन्य तेजोलेश्या से पीडित कर वह मंखलिपुत्र गोशाल तृतीयवार

"उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ, नमंसइ" त्यां જઈને તેણે તેમને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદણા કરી, અને નમસ્કાર કર્યાં. "वंदित्ता, नमंसित्ता सयमेव पंचमहव्वयाइं आरुभेइ" વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે પોતાની જાતે જ પાંચ મહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ કર્યું. "आरुभेत्ता समणा य समणीओ य खामेइ" ત્યાર બાદ તેમણે શ્રમણો અને શ્રમણીઓને ક્ષમાપના કરી (ખમાવ્યાં) "खामेत्ता आलोइयपडिकंते समाहिपत्ते आणुपुव्वीए कालगए" ત્યાર બાદ આલોચના પ્રતિક્રમણ કરીને સમાધિભાવ-યુક્ત થઈ ગયા અને ક્રમશઃ કાળધર્મ પામી ગયા. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सुनक्खत्तं अणगारं तवेणं तेएणं परितावेत्ता तच्चंपि समणं भगवं महावीरं उच्चावयाहिं आउसणाहिं आउसइ" આ પ્રકારે સુનક્ષત્ર અણગારને તપજન્ય તેજોલેશ્યાથી પરિતપ્ત કરીને મંખલિપુત્ર ગોશાલકે ત્રીજી વાર પણ અનુચિત, કઠોર, નિંદાસૂચક વચનો વડે મહાવીર પ્રભુનો તિરસ્કાર કરવા

सव्वं तंचेव जाव सुह नत्थि' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः सुनक्षत्रम् अनगारम्, तपसा-तपःप्रभावेण, तेजसा-तेजोलेश्यया परिताप्य, तृतीयमपि वारम्, श्रमणं भगवन्तं महावीरम्, उच्चावचाभिः-अयुक्ताभिः असमञ्जसाभिरित्यर्थः आक्रोशनाभिः-निन्दासूचकवाग्भिः, आक्रोशयति, सर्वं तदेव-पूर्वोक्तवदेव, यावत्, अस्मत्तस्तत्र सुखं नास्ति इति । 'तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'-ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालं मंखलिपुत्रम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'जे वि ताव गोसाला ! तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा तंचेव जाव पज्जुवासइ' हे गोशाल ! योऽपि तावत्, तथारूपस्य-अतिशयज्ञानर्द्धिसम्पन्नस्य श्रमणस्य वा, ब्राह्मणस्य वा, तदेव-पूर्वोक्तवदेव, यावत्-अन्तिके-समीपे, एकमपि आर्यं धार्मिकं सुवचनं निशामयति, सोऽपि तावत् वन्दते नमस्यति यावत् कल्याणं मङ्गलं चैत्यं पर्युपास्ते, 'किमंगपुण गोसाला !

भी अयुक्त-असमंजस निन्दासूचक वचनों से श्रमण भगवान् को कोसने लगा। यहां 'सव्वं तं चेव जाव सुहं नत्थि' पूर्वोक्त सब कथन 'यावत् हम से तुम्हें सुख नहीं मिल सकता है' यहां तक कहनाचाहिये। 'तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी' तब श्रमण भगवान् महावीर ने मंखलिपुत्र गोशाल से ऐसा कहा-'जे वि ताव गोसाला ! तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा तं चेव, जाव पज्जुवासइ' हे गोशाल जो भी कोई व्यक्ति तथारूप-अतिशय ज्ञान ऋद्धि संपन्न श्रमण के पास या माहण के पास पूर्वोक्तानुसार यावत्-एक भी आर्य धार्मिक सुवचन को सुनता है, वह भी उन्हें वंदना करता है, नमस्कार करता है, यावत् कल्याणकारक मंगलमय दैवतचैत्य उनकी

માંડયો. " सव्व तंचेव जाव सुह नत्थि " અહીં પૂર્વોક્ત સમસ્ત સૂત્રપાઠ- એટલે કે મારા તરફથી તમને સહેજ પણ સુખ પ્રાપ્ત થવાનું નથી," આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનો પૂર્વોકત સૂત્રપાઠ અહીં ગ્રહણ કરવો જોઈએ. " तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्त एवं वयासी " ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે કહ્યું-" जे वि ताव गोसाला ! तहारूवस्स समणस्स वा, तंचेव जाव पज्जुवासइ " હે ગોશાલક ! જે કોઈ વ્યક્તિ તથારૂપ-અતિશય જ્ઞાનઋદ્ધિ સંપન્ન-શ્રમણની પાંસે અથવા માહણની પાસે એક પણ આર્ય ધાર્મિક સુવચનનું શ્રવણ કરે છે, તે વ્યકિત પણ તેમને વંદણા કરે છે, નમસ્કાર કરે છે, અને કલ્યાણકારક, મંગળમય, જ્ઞાનસ્વરૂપ, ધર્મદેવ સ્વરૂપ માનીને તેમની પર્યુપાસના કરે છે. " किमंग पुण

तुमं मए चेव पव्वाविए जाव मए चेव बहुसुई कए, ममं चेव मिच्छं विप्पडिवन्ने ?' हे गोशाल! किमङ्ग पुनः-किंमुत वक्तव्यम्, यत्-त्वं मयैव प्रव्राजितः-दीक्षां ग्राहितः, यावत्-मयैव मुण्डितः, मयैव शिक्षितः, मयैव बहुश्रुतो कृतोऽसि, तथापि ममैव मिथ्यात्वम्-मिथ्याभावं विप्रतिपन्नः?-विरुद्धतया प्राप्तोऽसि? 'तं मा एवं गोसाला! जाव नो अन्ना' तत्-तस्मात्कारणात्, हे गोशाल! मा एवं पूर्वोक्तव्यवहारं मां प्रति कुरु, हे गोशाल! यावत्-नार्हसि त्वं मां प्रति तथा व्यवहारं कर्तुम्, सैव तव सा छाया-प्रकृतिर्वर्तते नो अन्या-छाया-प्रकृतिरियं वर्तते इति भावः। 'तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं, एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते ५, तेयासमुग्घाएणं समोहन्नइ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम् पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन्, आशु-

---

पर्युपासना करता है। 'किमंगपुण गोसाला! तुमं मए चेव पव्वाविए जाव मएचेव बहुसुईकए, ममं चेव मिच्छं विप्पडिवन्ने' हे गोशाल! तुमसे क्या कहा जावे-तुम मेरे से ही प्रव्रजित हुए हो-दीक्षित हुए हो, यावत् मेरे से ही मुण्डित हो, मेरे से ही सेधित हुए हो, मेरे से ही बहुश्रुतीकृत हुए हो, तब भी मुझ से ही विरुद्धाचरण करने में प्रवृत्त हो रहे हो, 'तं मा एवं गोसाला! जाव नो अन्ना' इसलिये हे गोशाल! तुम ऐसा मेरे प्रति व्यवहार मत करो, हे गोशाल! मेरे प्रति ऐसा व्यवहार करना तुम्हें योग्य नहीं है। क्योंकि तुम दूसरे गोशाल नहीं हो, तुम तो वही गोशाल हो। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया, महावीरेणं एवंवुत्ते समाणे आसुरत्ते ५ तेयासमुग्घाएणं समोहन्नइ' जब श्रमण भगवान् महावीर ने गोशाल मंखलिपुत्र से ऐसा कहा तब वह उन पर क्रोध

गोसाला! तुमं मए चेव पव्वाविए जाव मए चेव बहुस्सुई कए, ममं चेव 'मिच्छं विप्पडिवन्ने" હે ગોશાલક! તારી તો વાત જ જુદી છે. તેં મારી પાસે જ પ્રવજ્યા લીધી છે, મારી પાસે જ તું મુંડિત થયો છે, મેં જ તને શિષ્ય રૂપે અંગીકાર કરેલો છે, મેં જ તને શિક્ષિત કર્યો છે, અને શ્રુતનો અભ્યાસ કરાવીને મેં જ તને બહુશ્રુત (ધર્મગ્રંથોમા પારંગત) બનાવ્યો છે. છતાં પણ તું મારી વિરૂદ્ધ આચરણ કરી રહ્યો છે. "तं मा एवं गोसाला! जाव नो अन्ना" તેથી, હે ગોશાલક! તું મારી સાથે એવો વર્તાવ ન કર હે ગોશાલક! મારી સાથે એવો વ્યવહાર કરવો તે તારે માટે ઉચિત નથી, કારણ કે તું એજ ગોશાલક છે, તું અન્ય ગોશાલક નથી. "तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते, तेयासमुग्घाएणं समोहन्नइ" જ્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને આ પ્રમાણે

रक्तः-क्रोधेन जाज्वल्यमानः यावत्-मिषमिषायमाणः, तेजः समुद्घातेन-तेजोलेश्यया समवहन्ति, 'समोहण्णित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ' तेजः समुद्घातेन समवहत्य, सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कते-पश्चादपसरति-पश्चात्परावर्तते, 'पच्चोसक्कित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ' प्रत्यवष्वष्क्य पश्चादपसृत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य वधाय शरीरकात्-स्वशरीरात् तेजः-तेजोलेश्यां निःसृजति- निःसारयति, 'से जहानामए वाउक्कलियाइ वा, वायमंडलियाइ वा, सेलंसि वा, कुड्डंसिया वा, थंभंसि वा, थुभंसि वा, आवरिज्जमाणी वा निवारिज्जमाणी वा, साणं तत्थ णो कमइ, नो पक्कमइ' तत्-अथ, यथानाम-वातोत्कालिका-स्थित्वा स्थित्वा यो वातो वाति सा वातोत्कालिका, इति वा, वातमण्डलिका-मण्डलिकाभिर्यो वातो वाति सा वातमण्डलिका इति वा' शैले वा, कुडचे वा, स्तम्भे वा, स्तूपे वा आव्रियमाणा-

से जल उठा, यावत् मिषमिषाते हुए उसने अपने आपको तेजोलेश्या से समवहत किया। 'समोहण्णित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ' समवहत करके फिर वह सात आठ पैर पीछे हटा 'पच्चोसक्कित्ता समणस्स भगवंओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ' पीछे हटकर उसने श्रमण भगवान् महावीर को मारने के लिये अपने शरीर में से तेजोलेश्या निकाली 'से जहानामए, वाउक्कलियाइ वा वायमंडलियाइ वा, सेलंसि वा, कुड्डंसिया वा थंभंसि वा, थुभंसि वा, आवरिज्जमाणी वा निवारिज्जमाणी वा, सा णं तत्थ णो कमइ, नो पक्कमइ' जैसे वातोत्कलिका-ठहर २ कर जो वायु चलती है वह, या वातमण्डलिका-मण्डलाकाररूप में जो वायु चलती है वह शैल पर, भीत पर, या स्तंभ पर, या

કહ્યું, ત્યારે તેમના પ્રત્યે તે ક્રોધથી પ્રજવલિત થઈ ગયો, રૂષ્ટ, ક્રુદ્ધ, કુપિત થઈને તેણે દાંત વડે હોઠ કરડવા માંડયા અને ધૂંવાકૂંવા થઈને તેણે પોતાની જાતને તેજોલેશ્યા સમુદ્ઘાતથી યુક્ત કરી. "समोहन्नित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ" પછી તે સાત આઠ ડગલા પાછો હઠયો. "पच्चोसक्कित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरइ" પાછા હઠીને તેણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને મારી નાખવા માટે પોતાના શરીરમાંથી તેજોલેશ્યા છોડી. "से जहा नामए वाउक्कलियाइ वा, वायमंडिलियाइ वा, सेलंसि वा, कुइडंसि वा, थंभंसि वा, थुभंसि वा, आवरिज्जमाणी वा निवारिज्जमाणी वा, सा णं तत्थ णो कमइ, नो पक्कमइ" જેમ વાતોત્કલિકા વચ્ચે વચ્ચે થંભી જઈને વાતો વાયુ, અથવા વાતમંડલિકા-ગોળાકારમાં જે પવન વાય છે તે-વંટોળીઓ, તે પર્વત પર, દિવાલ પર, સ્તંભ પર કે સ્તૂપ પર સ્ખલિત

स्खलयमाना वा, निवार्यमाणा वा निवर्त्यमाणा वा, सा वातोत्कलिका, वात मण्डिका वा, खलु निश्चयेन तत्र-शैलादिषु नो क्रमते-न प्रसरति, नो वा प्रक्रमते-प्रकर्षेण क्रमते प्रभवतीत्यर्थः, 'एवामेव गोसालस्स वि मंखलिपुत्तस्स तवे तेए समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि निसिट्ठे समाणे सेणं तत्थ नो कमइ, नो पक्कमइ' एवमेव-तथैव, गोशालस्यापि मङ्खलिपुत्रस्य तपः-तपः प्रभवम्, तेजः-तेजोलेश्यया, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य वधाय शरीरकात् निःसृष्टं-निःसारितम् सत्, तत् खलु तत्र-महावीरोपरि नो क्रमते-प्रसर्तुं न प्रभवति, नो वा प्रक्रमते-प्रकर्षेण प्रसर्तुं न प्रभवति, अपितु 'अंचियं चियं करेइ, करित्ता आयाहिणपयाहिणं करेइ' अञ्चिताञ्चितम्--गमनागमनं करोति, कृत्वा आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करित्ता उड्ढं वेहासं उप्पइए' कृत्वा, ऊर्ध्वम्-उपरि विहायः-आकाशे उत्पतितम्, 'से णं तओ पडिहए पडिनियत्ते समाणे तमेव

स्तूप पर स्खलित होती हुई' या वहां से हटती हुई उन शैलादिकों के ऊपर अपना थोड़ा सा भी प्रभाव नहीं दिखाती है और विशेषप्रभाव नहीं दिखाती है, 'एवामेव गोसालस्स वि मंखलिपुत्तस्स तवे तेए समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि निसिट्ठे समाणे से णं तत्थ नो कमइ' नो परकमइ' इसी प्रकार मंखलिपुत्र गोशाल की भी उस तपः जन्य तेजोलेश्या ने जो कि श्रमण भगवान् महावीर को मारने के लिये अपने शरीर में से छोड़ी गई थी। उन श्रमण भगवान् महावीर के ऊपर थोडा या बहुत कुछ भी अपना प्रभाव नहीं दिखाया। 'अंचियं चियं करेइ' करित्ता आयाहिणपयाहिणं करेइ' सिर्फ उसने गमनागमन ही किया और करके उसने उनकी प्रदक्षिणा की। 'करित्ता उड्ढं वेहासं उप्पइए' प्रदक्षिणा करके फिर वह ऊपर आकाश में उछल गई।

થઇને અથવા ત્યાંથી પાછી ફરી જઈને, તે પર્વતાદિ પર સહેજ પણ પ્રભાવ પાડી શકતી નથી અને વિશેષ પ્રભાવ પણ પાડી શકતી નથી, "एवामेव गोसालस्स वि मंखलिपुत्तस्स तवे तेए समणस्स भगवओ महावीरस्स वहाए सरीरगंसि निसिट्ठे समाणे से णं तत्थ नो कमइ, नो परकमइ" એજ પ્રમાણે મંખલિપુત્ર ગોશાલકના દ્વારા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને મારવાને માટે જે તપજન્ય તેજોલેશ્યા પોતાના શરીરમાંથી છોડવામાં આવી હતી, તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પર થોડો કે ઝાઝો પ્રભાવ પાડી શકી નહીં. "अंचियं चियं करेइ, करित्ता आयाहिणपयाहिणं करेइ" તેણે માત્ર ગમનાગમન જ કર્યું. તેજોલેશ્યાએ મહાવીર પ્રભુની પ્રદક્ષિણા કરી. "करित्ता उड्ढं वेहासं उप्पइए" પ્રદક્ષિણા કરીને તે ઉપર આકાશ તરફ ઉછળી. "से णं तओ पडि-

गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुडहमाणे अणुडहमाणे अंतो अंतो अणुप्पविट्ठे' तत् खलु तपःप्रभवं तेजः, तत् आकाशात् प्रतिहतं-स्खलितं भूत्वा प्रतिनिवृत्तं परावर्तितं सत् तस्यैव गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकम् अनुदहत् अनुदहत्-पौनः पुन्येन दग्धं कुर्वत्, अन्तः अन्तः तच्छरीरान्तः, अनुप्रविष्टम्, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे समणं भगवं महावीरं एवं वयासी-ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः स्वकेन तेजसा, अन्वाविष्टः-आक्रान्तः अभिव्याप्तः सन् श्रमणं भगवन्तं महावीरम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तुमं णं आउसो ! कासवा ! ममं तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्ससि' हे आयुष्मन् ! काश्यप ! काश्यपगोत्रीय ! मम तपसा तपः प्रभवेण तेजसा-तेजोलेश्यया, अन्वाविष्टः-अभिव्याप्तः सन् अन्तः-मध्ये षण्णां मासानाम्,

'से णं तओ पडिहए पडिनियत्ते समाणे तमेव गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुडहमाणे २ अंतो अंतो अणुप्पविट्ठे' वह वहां से नीचे गिरी और गिरकर वह लौट कर उसी मंखलिपुत्र गोशाल के शरीर को बार २ जलाती हुई अन्त में उसी से शरीर के भीतर घुस गई 'तए णं से मंखलिपुत्ते सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे समणं भगवं महावीरं एवं वयासी' तब वह मंखलिपुत्र गोशाल अपने तेज से आक्रान्त -अभिव्याप्त होता हुआ-श्रमण भगवान् से इस प्रकार कहने लगा- 'तुमं णं आउसो! कासवा ! ममं तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करिस्ससि' हे आयुष्मन् काश्यप ! काश्यप गोत्रीय ! मेरे तप से जन्य तेजोलेश्या से अभिव्याप्त हुए तुम छह मास के भीतर २

हए पडिनियत्ते समाणे तमेव गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं अणुडहमाणे२ अंतो अंतो अणुप्पविट्ठे " તે ત્યાંથી નીચે પડી તે પાછી ફરીને એજ ગોશાલકના શરીરને વારંવાર દઝાડતી આખરે તેના જ શરીરની અંદર દાખલ થઈ ગઈ. " तएणं से गोसाले मंखलिपुत्ते सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे समणं भगवं महावीरं एवं वयासी " ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલક પોતાના તેજથી (તેજોલેશ્યાથી) આક્રાન્ત (અભિવ્યાપ્ત-દગ્ધ) થયો અને એવી પરિસ્થિતિમાં મુકાયેલા તેણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે કહ્યું-" तुमं णं आउसो ! कासवा ! ममं तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करिस्ससि " હે આયુષ્મન્ ! કાશ્યપ ! કાશ્યપગોત્રીય ! મારા તપથી જન્ય તેજોલેશ્યાથી અભિ-

पित्तज्वरपरिगतशरीरः पित्तज्वरव्याप्तशरीरः, दाहव्युत्क्रान्त्या छद्मस्थ एव कालं करिष्यसि-मरिष्यसि, 'तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी'-ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालं मंखलिपुत्रम् , एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'नो खलु अहं गोसाला ! तव तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं जाव कालं करेस्सामि' हे गोशाल ! नो खलु अहं तव तपसा-तपः प्रभवेण, तेजसा-तेजोलेश्यया अन्वाविष्टः- अभिव्याप्तः सन् अन्तः षण्णां यावत् मासानाम् पित्तज्वरपरिगतशरीरः, दाहव्युत्क्रान्त्या छद्मस्थ एव कालं करिष्यामि, अपितु-'अहं णं अन्नाइं सोलस वासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि' अहं खलु अन्यानि-अपराणि, षोडशवर्षाणि यावत् जिनो भवन् सुहस्तीव सुहस्ती विहरिष्यामि 'तुमं णं गोसाला ! अप्पणाचेव सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जपरिगयसरीरे जाव छउमत्थे चेव कालं करेस्ससि' हे गोशाल !

पित्तज्वर से परिगत शरीर होकर-दाह की व्युत्क्रान्ति से छद्मस्थावस्था में ही मर जाओगे । 'तए णं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलि-पुत्तं एवं वयासी' तब श्रमण भगवान् महावीर ने मंखलिपुत्र गोशाल-से ऐसा कहा-'नो खलु अहं गोसाला ! तव तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं जाव कालं करिस्सामि' हे गोशाल ! यह निश्चय समझो कि मैं तुम्हारी तपजन्य तेजोलेश्या से अभिव्याप्त हुआ छ मास के भीतर पित्तज्वर से परिगत शरीर होकर, दाह की व्युत्क्रान्ति से छद्मस्थावस्था में नहीं मरूँगा। किन्तु-'अहं णं अन्नाइं सोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि' इसके विपरीत मैं अन्य १६ वर्षों तक जिन अवस्था में सुहस्ती के जैसा विहार करता रहूंगा । 'तुमं णं गोसाला ! अप्पणाचेव सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जर-

---

વ્યાપ્ત થયેલા તમે છમાસમાં પિત્તજવરથી પરિગત શરીરયુકત થઈને-દાહની વ્યુત્ક્રાન્તિથી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ મરી જશો. "तएणं समणे भगवं महावीरे गोसालं मंखलिपुत्तं एवं वयासी" ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મંખલિપુત્ર ગોશાલને આ પ્રમાણે કહ્યું-"नो खलु अहं गोसाला ! तव तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं जाव कालं करिस्सामि" હે ગોશાલ ! એ વાત તો નિશ્ચિત માની લે, કે તારી તપજન્ય તેજોલેશ્યાથી અભિવ્યાપ્ત થયેલો હું છ માસમાં પિત્તજવર યુકત શરીરવાળો થઈને દાહની વ્યુત્ક્રાન્તિથી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં મરીશ નહીં. પરન્તુ "अहं णं अन्नाइं सोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि" હું બીજાં સોળ વર્ષ સુધી જિન અવસ્થામાં સુહસ્તીની જેમ વિચરણ કર્યા કરીશ. "तुमं णं गोसाला ! अप्पणाचेव सएणं

त्वं खलु आत्मनैव स्वकेन तेजसा-तेजोलेश्यया अन्वाविष्टः-अभिव्याप्तः सन् अन्तः मध्ये सप्तरात्रस्य, पित्तज्वरपरिगतशरीरो यावत्-दाहव्युत्क्रान्त्या छद्मस्थ एव कालं करिष्यसि, 'तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ'-ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावत्-त्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य-परस्परम्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्याति यावत् भाषते, प्रज्ञापयति, एवं प्ररूपयति-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सावत्थीए नयरीए बहिया कोट्ठए चेइए दुवे जिणा संलवंति' भो देवानुप्रियाः ! श्रावस्त्या नगर्याः बहिर्भागे कोष्ठके चैत्ये

परिगयसरीरे जाव छउमत्थे चेव कालं करिस्ससि' परन्तु हे गोशाल ! तुम अपनी ही तेजोलेश्या से अभिव्याप्त होकर सातरात्रि के बीच में पित्तज्वर से परिगत शरीर होकर के यावत् दाह की व्युत्क्रान्ति द्वारा छद्मस्थावस्था में ही मरोगे। 'तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ' तब इसके बाद श्रावस्ती नगरी के शृङ्गाटक, यावत् त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ एवं पथ इन सब में एकत्रित हुए लोगों ने परस्पर में इस प्रकार से बातचीत करना प्रारंभ किया-यहां यावत् शब्द से ऐसा भाषण करना, ऐसा प्रज्ञापना करना ऐसी प्ररूपणा करना प्रारंभ किया-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सावत्थीए नयरीए बहिया कोट्ठए चेइए दुवे जिणा संलवंति' हे देवानुप्रियो ! श्रावस्ती नगरी के बाहर कोष्ठक चैत्य में दो जिन

तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे जाव छउमत्थे चेव कालं करिस्ससि ' પરન્તુ હે ગોશાલ ! તું તારી પોતાની જ તેજોલેશ્યા વડે અભિવ્યાપ્ત થવાને કારણે સાતરાત્રિ પૂરી થયા પહેલાં, પિત્તજ્વર પરિગત શરીરવાળો થઈને દાહની વ્યુત્ક્રાન્તિથી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ મરણ પામીશ. " तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव एवं परूवेइ " ત્યાર બાદ શ્રાવસ્તી નગરીના શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ અને પથ પર ઘણા લોકો ભેગા થઈને એક બીજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા, આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવા લાગ્યા, આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના કરવા લાગ્યા અને આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરવા લાગ્યા. " एवं खलु देवाणुप्पिया ! सावत्थीए नयरीए बहिया कोट्ठए चेइए दुवे जिणा संलवंति " હે દેવાનુપ્રિયો ! આ શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર કોષ્ઠક ચૈત્યમાં બે જિન વચ્ચે આ પ્રકારની વાતચીત ચાલી રહી છે-

द्वौ जिनौ संलपतः परस्परं आपेते-'एगे वयंति-तुमं पुव्विं कालं करेस्ससि' एके वदन्ति-त्वं पूर्वं-प्रथमं, कालं करिष्यसि, 'एगे वयंति-तुमं पुव्विं कालं करेस्ससि' एके अपरे वदन्ति-त्वम् पूर्वं-प्रथमं कालं करिष्यसि, 'तत्थ णं के पुण सम्मावाई, के पुण मिच्छावाई ?' तत्र-तयोर्द्वयोर्मध्ये खलु कः पुनः जिनः सम्यग् वादी-यथार्थवक्ता वर्तते ? कः पुनर्जिनो मिथ्यावादी वर्तते ?' 'तत्थ णं जे से अहप्पहाणे जणे से वयइ-समणे भगवं महावीरे सम्मावाई, गोसाले मंखलिपुत्ते मिच्छावाई' तत्र-तेषु मध्ये खलु योऽसौ यथा प्रधानो जनो-यो यः प्रधानो जनो वर्तते, स वदति-श्रमणो भगवान् महावीरः सम्यग्वादी वर्तते, अथ च गोशालो मङ्खलिपुत्रो मिथ्यावादी वर्तते अज्जोत्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतेत्ता एवं वयासी'-भो आर्याः ! इति सम्बोध्य श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्र्य, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'अज्जो ! से

आपस में इस प्रकार से बातचीत कर रहे हैं-'एगे वयंति,-तुमं पुव्विं कालं करेस्ससि' इनमें एक एक से कह रहा कि तुम मुझ से पहिले मरोगे। 'एगे वयंति-तुमं पुव्विं कालं करेस्ससि' दूसरा कह रहा कि तुम मुझ से पहिले मरोगे' 'तत्थ णं के पुण सम्मावाई, के पुण मिच्छावाई' सो इनमें कौन सत्यवादी है और कौन असत्यवादी है। 'तत्थ णं जे से अहप्पहाणे जणे से वयइ-समणे भगवं महावीरे सम्मावाई, गोसाले मंखलिपुत्ते मिच्छावाई' तब इन मनुष्यों के बीच में जो प्रधान मनुष्य था, वह कहने लगा-श्रमण भगवान् महावीर यथार्थवक्ता हैं और मंखलिपुत्र गोशालक असत्यवादी है। 'अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंत्तेत्ता एवं वयासी' हे आर्यो ! इस प्रकार से श्रमण निग्रन्थों को संबोधित करके श्रमण भगवान् महावीर ने

"एगे वयंति-तुमं पुव्विं कालं करेस्ससि" તેમાંથી એક બીજાને કહે છે કે તમે મારા પહેલાં મરશો "एगे वयंति-तुमं पुव्विं कालं करेस्ससि" અને બીજો પહેલાને કહે છે કે તમે મારા પહેલાં મરશો. "तत्थ णं के पुण सम्मावाई, के पुण मिच्छावाई" તો તે બન્નેમાંથી કોને સત્યવાદી માનવો અને કોને અસત્યવાદી માનવો ? "तत्थ णं जे से अहप्पहाणे जणे से वयइ-समणे भगवं महावीरे सम्मावाई, गोसाले मंखलिपुत्ते मिच्छावाई" ત્યારે તે મનુષ્યોમાં જે પ્રધાન (મુખ્ય) પુરૂષ હતો, તે કહેવા લાગ્યો "શ્રમણ ભગવાન મહાવીર યથાર્થવક્તા છે અને મંખલિપુત્ર ગોશાલક અસત્યવાદી છે. "अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंत्तेत्ता एवं वयासी" 'હે આર્યો !' આ પ્રકારે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને સંબોધન કરીને, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે

जहा नामए तणरासीइ वा, कट्ठरासीइ वा, पत्तरासीइ वा, तयारासीइ वा' तुसरासीइ वा, भुसरासीइ वा, गोमयरासीइ वा' अवकररासीइ वा' हे आर्याः! तत्-अथ यथानाम-तृणराशिरिति वा, काष्ठराशिरिति वा, पत्रराशिरिति वा, त्वग्राशिरिति, तुषराशिरिति वा, बुसराशिरिति वा, गोमयराशिरिति वा, अवकरराशिः-कचवरराशिरिति वा 'अगणिझामिए अगणिझूसिए, अगणिपरिणामिए, हयतेये, गयतेये, नट्ठतेये, भट्ठतेये, लुत्ततेये, विणट्ठतेये जाव' अग्निध्मातः-अग्निना ध्मातः-दग्धः, अथवा अग्निना ध्यामितः-ईषद्दग्धः, अग्निजुष्टः-अग्निना जुष्टः-सेवितः अग्निपरिणामितः-अग्निना परिणामं प्रापितः सन् हततेजाः-हतं तेजो यस्य स तथाविधः धूल्यादिना ध्वस्ततेजाः गततेजाः-तेजोरहितः क्वचित् स्वत एव नष्टतेजाः, भ्रष्टतेजाः कचिद् व्यक्ततेजाः लुप्ततेजाः, विनष्टतेजाः

उनसे ऐसा कहा-'अज्जो! से जहानामए तणरासीइ वा कट्ठरासीइ वा, पत्तरासीइ वा, तयारासीइ वा, तुसरासीइ वा, गोमयरासीइ वा, अवकररासीइ वा, हे आर्यों! जैसे तृणराशि-तृणों का समूह, या काष्ठराशि-लकडियों का समूह, पत्रराशि-पत्रों का समूह, त्वग्राशि-छाल का समूह, तुषराशि-फोतरों का समूह, बुसराशि-भुसा का समूह, गोमयराशि-कंडों का समूह अथवा अवकरराशि-कूडा का समूह, "अगणिझामिए' अग्नि से दग्ध होकर, अथवा अग्नि से थोडा सा जला हुआ होकर, 'अगणिझूसिए' अग्नि से खूब जला हुआ होकर या 'अगणिपरिणामिए' अग्नि से परिणत होकर। 'हयतेये, गयतेए, नट्ठतेये भट्ठतेए, लुत्ततेए, विणट्ठतेए जाव' हततेज-धूली आदि के पटक देने से ध्वस्ततेजवाली हो जाता है, गततेज-तेजरहित हो जाता है, कहीं पर स्वतः ही धीरे २ तेजरहित हो जाता है, नष्टतेज-नष्टतेज-

---

તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-" अज्जो! से जहा नामए तणरासीइ वा, कट्ठरासीइ वा, पत्तरासीइ वा, तयारासीइ वा, तुसरासीइ वा, भुसरासीइ वा, गोमयरासीइ वा, अवक्कररासीइ वा" હે આર્યો! જેમ કોઈ તૃણરાશિ-ઘાસનો ઢગલો, કાષ્ઠરાશિ (લાકડાંનો ઢગલો), પત્રરાશિ, ત્વગ્રાશિ (છાલનો ઢગલો), તુષરાશિ (ફોતરાનો ઢગલો), ભુસરાશિ-ભુસાનો ઢગલો, ગોમયરાશિ (છાણાનો ઢગલો), અથવા કચરાનો ઢગલો "अगणिझामिए" અગ્નિ વડે દગ્ધ થઈને એટલે કે થોડા પ્રમાણમાં બળીને, "अगणिझूसिए" અગ્નિ વડે ખૂબ જ બળીને અથવા "अगणिपरिणामिए" અગ્નિ વડે પરિણત થઈને "हयतेये, गयतेए, नट्ठतेय, भट्ठतेए, लुत्ततेए, विणट्ठतेए जाव" હતતેજ (ધૂળ આદિ નાખવાથી નષ્ટ તેજવાળી) થઇ જાય છે ગતતેજ (તેજરહિત) થઇ જાય છે- ક્યારેક આપ મેળે જ ધીમે ધીમે તેજરહિત થઇ જાય છે, નષ્ટતેજ (નષ્ટ

क्वचित् स्वरूपभ्रष्टतेजाः यावद् भवति, 'एवामेव गोसाले मंखलिपुत्ते मम वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरेत्ता हयतेये गयतेये जाव विणट्ठतेसे जाए' एवमेव-तथैव, गोशालो मंखलिपुत्रो मम वधाय, शरीरके-स्वशरीरात् तेजः-तेजोलेश्यां निःसृज्य-निःसार्य, हततेजाः, गततेजाः यावत्-नष्टतेजाः, भ्रष्टतेजाः लुप्ततेजाः, विनष्टतेजाः जातः 'तं छंदेणं अज्जो ! तुब्भे गोसाले मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणयाए पडिचोएह' तत्-तस्मात्कारणात् भो आर्याः ! छन्देन-यथेष्टं यूयं गोशालं मङ्खलिपुत्रम् , धार्मिक्या-धर्मसम्बन्धिन्या, प्रतिनोदनया-तद्विरुद्धतया वादविवादेन, प्रतिनोदयत-विवादं कुरुत, 'पडिचोएत्ता, धम्मियाए पडिसारणाए परिसारेह' प्रतिनोद्य धार्मिक्या-धर्मसम्बन्धिन्या प्रतिसारणया-तन्मति प्रतिकूल-

वाला हो जाता है, भ्रष्टतेजवाला हो जाता है, कहीं पर अव्यक्त तेजवाला हो जाता है, लुप्त तेजवाला हो जाता है-कहीं पर स्वरूप से भ्रष्ट तेजवाला हो जाता है, 'एवामेल गोसाले मंखलिपुत्ते मम वहाए सरीरगंसि लेयं निसिरेत्ता हयतेए गयतेये जाव विणट्ठतेये जाए' इसी प्रकार से मंखलिपुत्र गोशाल मुझे मारने के लिये स्वशरीर से तेजोलेश्या को निकाल कर हततेजवाला, गततेजवाला, यावत् नष्टतेजवाला, भ्रष्टतेजवाला, लुप्ततेजवाला और विनष्ट तेजवाला, हो गया है। 'तं छंदेणं अज्जो! तुब्भे गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पड़िचोएह' इसलिये अब आप लोग इच्छानुसार मंखलिपुत्र गोशाल की धर्मसंबधी प्रतिनोदना से-तद्विरुद्धवादविवाद से प्रतिनोदित करो-वाद विवाद करो। 'पड़िचोएत्ता धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारेह' वादविवाद करके धर्म संबंधी प्रति-

तेजवाळी) थई जाय छे, भ्रष्टतेजवाळी थई जाय छे એટલે કે અવ્યક્ત તેજવાળી થઇ જાય છે, લુપ્તતેજવાળી થઈ જાય છે અને સંપૂર્ણતઃ વિનષ્ટ તેજવાળી થઇ જાય છે, "एवामेव" એજ પ્રમાણે "गोसाले मंखलिपुत्ते मम वहाए सरीरगंसि तेयं निसिरेत्ता हयतेए, गयतेए जाव विणट्ठतेए जाए" મંખલિપુત્ર ગોશાલક મને મારવાને માટે પોતાના શરીરમાંથી તેજોલેશ્યા છોડીને હતતેજ, ગતતેજ, નષ્ટતેજ, ભ્રષ્ટતેજ, લુપ્તતેજ અને વિનષ્ટતેજવાળો થઈ ગયો છે. "तं छंदेणं अज्जो! तुब्भे गोसालं मंखलिपुत्त धम्मियाए पडिचायणाए पडिचोएह" તો હે આર્યો! હવે તમે મંખલિપુત્ર ગોશાલની સાથે ઇચ્છાનુસાર ધાર્મિક પ્રતિનોદના દ્વારા તેને પ્રતિનોદિત કરો એટલે કે તેના મતની વિરૂદ્ધ વાદવિવાદ કરો, "पडिचोएत्ता धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारेह" વાદવિવાદ કર્યા બાદ ધર્મસંબંધી પ્રતિસ્મારણા વડે-એટલે કે

तथा विस्मृतार्थान् प्रतिसारयत स्मारयत, 'पडिसारित्ता धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेह' प्रतिस्मार्य-स्मारयित्वा, धार्मिकेन-धर्मसम्बन्धिना प्रत्युपचारेण-औपचारिकव्यवहारेण, प्रत्युपचारयत-प्रत्युपचारं कुरुत, औपचारिकव्यवहारं विधत्तेत्यर्थः, 'पडोयारेत्ता, अट्ठेहिय, हेऊहिय, पसिणेहिय, वागरणेहिय, कारणेहिय, निप्पट्ठपसिणवागरणं करेह' प्रत्युपचार्य-प्रत्युपचारं कृत्वा, अर्थैश्च प्रयोजनैः, अभिधेयरूपार्थैर्वा, हेतुभिश्च युक्तिवादैश्च, प्रश्नैश्च-तन्मतविरुद्धप्रतिप्रश्नैश्च, व्याकरणैश्च-व्याख्याकरणश्च, कारणैश्च, निःस्पृष्टप्रश्नव्याकरणम्-निर्गतानि स्पृष्टानि प्रश्नव्याकरणानि प्रश्नोत्तराणि यस्य स तथाविधं कुरुत, निरुत्तरं विधत्तेति भावः; 'तएणं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा समणं

स्मारणा से-उसके मत के यह विरुद्ध हैं। इस रूप से उसे विस्मृत अर्थ की स्मृति कराओ। 'पडिसारित्ता धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेह' अर्थ की स्मृति कराकर फिर तुम लोग धर्मसंबंधी प्रत्युपचार से-औपचारिक-व्यवहार से-औपचारिक व्यवहार करो 'पडोयारेत्ता अट्ठेहि य हेऊहि य, पसिणेहि य, वागरणेहि य, कारणेहि य, निप्पट्ठपसिणवागरणं करेह' प्रत्युपचार करके अर्थ-प्रयोजनों द्वारा, अथवा-अभिधेयरूप अर्थों द्वारा, हेतु-युक्तिवाद द्वारा, प्रश्नों-उसके मत के विरुद्ध प्रति प्रश्नों द्वारा, व्याकरणों द्वारा और कारणों द्वारा निस्पृष्ट प्रश्नव्याकरणवाला उसे बनाओ अर्थात्-पूछे गये प्रश्नों का वह उत्तर न दे सके ऐसा उसे कर दो-निरुत्तर करो। 'तए णं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया

આ તેના મતની વિરૂદ્ધ છે એ રૂપે-તેને વિસ્મૃત અર્થની સ્મૃતિ કરાવો." પડિસારિત્તા ધમ્મિએણં પડોયારેણં પડોયારેહ" તેને અર્થની સ્મૃતિ કરાવીને તમે તેની સાથે ધર્મસંબંધી ઔપચારિક વ્યવહાર કરો. "પડોયારેત્તા અટ્ઠેહિ ય, હેઊહિ ય, પસિણેહિ ય, વાગરણેહિ ય કારણેહિ ય, નિપ્પટ્ઠપસિણવાગરણં કરેહ" પ્રત્યુપચાર (ઔપચારિક વ્યવહાર) કરીને અર્થ દ્વારા (પ્રયોજન દ્વારા), અથવા અભિધેય રૂપ અર્થો દ્વારા, હેતુદ્વારા-યુક્તિવાદ દ્વારા પ્રશ્નો દ્વારા-તેના મતની વિરૂદ્ધના પ્રતિ પ્રશ્નો દ્વારા વ્યાકરણો દ્વારા અને કારણો દ્વારા નિસ્પૃષ્ટ પ્રશ્નવ્યાકરણવાળો બનાવો, એટલે કે પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર ન આપી શકે એવી પરિસ્થિતિમાં તેને મૂકી દઈને, તેને નિરુત્તર કરી નાખો.

"તએણં તે સમણા નિગ્ગંથા સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં એવ વુત્તા સમાણા સમણં ભગવં મહાવીરં વંદંતિ, નમંસતિ, વંદિત્તા નમંસિત્તા જેણેવ ગોસાલે મંખલિ-

भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति' ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः श्रमणेन भगवता महावीरेण, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, उक्ताः सन्तः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते नमस्यन्ति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता' वन्दित्वा, नमस्यित्वा यत्रैव गोशालो मङ्खलिपुत्रः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य 'गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएंति' गोशालं मङ्खलिपुत्रम्, धार्मिकया-धर्मसम्बन्धिन्या प्रतिनोदनया-तन्मतविरुद्धतया प्रतिवचनेन प्रतिनोदयन्ति-प्रतिवादं कुर्वन्ति, 'पडिचोएत्ता धम्मियाए पडिसारणायए पडिसारेंति' प्रतिनोद्य-वादविवादं कृत्वा, धार्मिकया-धर्मसम्बन्धिन्या, प्रतिस्मारणया-तन्मतप्रतिकूलतया प्रतिवचनेन विस्मृतार्थान् प्रतिस्मारयन्ति-संस्मारयित्वा, 'पडिसारेत्ता, धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेंति' प्रतिस्मार्य-

---

महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति' श्रमण भगवान् महावीरने जब उन निर्ग्रंथों से ऐसा कहा तब उन्होंने श्रमण भगवान् को वन्दना की, नमस्कार किया। 'वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छंति' वन्दना नमस्कार कर फिर वे जहां वह मंखलिपुत्र गोशाल था वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता' वहां आकरके 'गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएंति' उन्होने मंखलिपुत्र गोशाल को धार्मिक प्रतिनोदना से प्रतिनोदित किया-उसके मत के विरुद्ध होकर उससे वाद विवाद किया। 'पडिचोएत्ता धम्मियाए पडिसारणाए पड़िसारेंति' वाद विवाद करके फिर उसके लिये यह बात उसके मत के विरुद्ध है। इस रूप से विस्मृत अर्थ की स्मृति कराई। 'पडिसारेत्ता धम्मिएणं पडोयारेणं

पुत्ते तेणेव उवागच्छंति" જ્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તે શ્રમણનિર્ગ્રંથોને આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે તેમણે તેમને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલની પાસે પહોંચી ગયા. "उवागच्छित्ता" ત્યાં જઈને "गोसालं मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएंति" તેમણે ગોશાલને ધાર્મિક પ્રતિનોદના દ્વારા પ્રતિનોદિત કર્યો, એટલે કે તેના મતની વિરૂદ્ધમાં તેની સાથે વાદવિવાદ કર્યો. "पडिचोएत्ता धम्मियाए पडिसारणयाए पडिसारेंति" ત્યાર બાદ તેમણે તેને પ્રતિસ્મારણા દ્વારા પ્રતિસ્મારિત કર્યો, એટલે કે "આ વાત તારા મતની વિરૂદ્ધ છે," આ રૂપે વિસ્મૃત અર્થની તેને સ્મૃતિ કરાવી. "पडिसारेत्ता धम्मिएणं पडोयारेणं पडोयारेंति" ત્યાર બાદ તેમણે ધાર્મિક પ્રત્યુપચાર દ્વારા તેને પ્રત્યુપચારિત

संस्मार्य, धार्मिकेण-प्रत्युपचारेण प्रत्युपचारयन्ति 'पडोयारेत्ता, अट्ठेहिय, हेऊहिय, कारणेहिय जाव वागरणं वागरेंति' प्रत्युपचार्य औपचारिकप्रयोगं कृत्वा, अर्थैश्च-प्रयोजनैश्च, अभिप्रेयार्थैर्वा हेतुभिश्च-युक्तिवादैश्च, कारणैश्च यावत्-प्रतिप्रश्नैश्च, व्याकरणैश्च निःस्पृष्टप्रश्नव्याकरणं कुर्वन्ति। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोइज्जमाणे जाव निप्पट्ठपसिणवागरणे कीरमाणे' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः धार्मिक्या धर्मसम्बन्धिन्या प्रतिनोदनया-तन्मतविरुद्धतया प्रतिवचनेन प्रतिनोद्यमानः-प्रतिकूलतया प्रतिपृच्छ्यमानः यावत्-धार्मिक्या प्रतिसारणया-तन्मतप्रतिकूलतया विस्मृतार्थस्मारणया, प्रतिसार्यमाणः-विस्मृतार्थान् स्मार्यमाणः धार्मिकेण प्रत्युपचारेण-प्रत्युपचार्यमाण -औपचारिकतया व्यवहार्यमाणः, अर्थैश्च-प्रयोजनैः हेतुभिश्च-

पडोयारेंति' स्मृति कराकर फिर उन्होंने धार्मिक प्रत्युपचार से उसका प्रत्युपचार किया। 'पडोयारेत्ता अट्ठेहि य, हेऊहि य, कारणेहि य, जाव वागरणं करेंति' औपचारिक व्यवहार करके अर्थ, हेतु, कारण यावत्-प्रतिप्रश्न और व्याकरण इन सबको लेकर उसे निरुत्तर कर दिया। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोइज्जमाणे जाव निप्पट्ठपसिणवागरणे कीरमाणे' इस प्रकार श्रमण निग्रन्थों द्वारा धार्मिक प्रतिनोदना द्वारा-उसके मत से विरुद्ध होने के कारण प्रतिवचन द्वारा प्रतिनोद्यमान हुआ-प्रतिकूलतारूप से पूछा गया, यावत्-धर्मसंबंधी प्रतिसारणा द्वारा-उसके मत के प्रतिकूल होने के कारण उसरूप से, विस्मृत हुए अर्थ की स्मृति युक्त कराया गया, तथा धार्मिक प्रत्युपचार से प्रत्युपचार युक्त किया गया-वह मंखलिपुत्र गोशाल अर्थ-प्रयोजन, हेतु-युक्तिवाद, प्रतिप्रश्न और व्याक-

કર્યો, "पडोयारेत्ता अट्ठेहि य, हेऊहि य, कारणेहि य, जाव वागरणं करेंति" આ પ્રકારે ઔપચારિક વ્યવહાર કર્યા બાદ તેમણે તેને અર્થ, હેતુ, કારણ, પ્રતિપ્રશ્ન અને વ્યાકરણ, આ સઘળી વિધિઓ દ્વારા નિરુત્તર કરી નાખ્યો. "तए ण से गोसाले मंखलिपुत्ते समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोइज्जमाणे जाव निप्पट्ठपसिणवागरणे कीरमाणे" આ પ્રકારે શ્રમણ નિર્ગ્રંથો દ્વારા ધાર્મિક પ્રતિનોદના દ્વારા પ્રતિનોદિત કરવામાં આવેલ, પ્રતિસ્મારણા દ્વારા વિસ્મૃત અર્થની સ્મૃતિ કરાવવા રૂપ પ્રતિસ્મારિત કરવામાં આવેલા, ધાર્મિક પ્રત્યુપચાર દ્વારા પ્રત્યુપચારયુક્ત કરવામાં આવેલ, તે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને અર્થ (પ્રયોજન), હેતુ (યુક્તિવાદ), પ્રતિપ્રશ્ન અને વ્યાકરણ આ

युक्तिवादैः, प्रतिप्रश्नैश्च, व्याकरणैश्च—व्याख्यानैः कारणैश्च निःस्पृष्टप्रश्नव्याकरणः पृष्टप्रश्नानामुत्तररहितः क्रियमाणः सन् 'आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे नो संचाएइ, समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा बाबाहं वा उप्पाएत्तए छविच्छेदं वा करेत्तए' आशुरक्तः-क्रोधेन जाज्वल्यमानः, यावत्—मिषमिषायमाणः—दन्तैरोष्ठदशनपूर्वकं मिषमिषशब्दोच्चारणं कुर्वन् नो शक्नोति—नो समर्थो भवति, श्रमणानां निर्ग्रन्थानां शरीरकस्य किञ्चिद् आबाधाम्—ईषत्पीडां वा, व्याबाधाम्—विशेषपीडां वा उत्पादयितुम्, छविच्छेदम्—आकृतिभङ्गं वा कर्तुं नो शक्नोति इति पूर्वेण सम्बन्धः, 'तए णं ते आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएज्जमाणं' ततः खलु ते आजीविकाः गोशालक-संघवर्तिनः, स्थविराः, गोशालं मङ्खलिपुत्रं श्रमणैः निर्ग्रन्थैः धार्मिक्या—धर्मसम्बन्धि-

---

रण इन सबकी सहायता से निरुत्तर जब कर दिया गया तब वह 'आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे नो संचाएइ, समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा बाबाहं वा उप्पाएत्तए छविच्छेदं वा करेत्तए' एकदम क्रोध से जाज्वल्यमान हो उठा और यावत्—दांतों से अपने होठ को डसता हुआ वह मिषमिष शब्दोच्चारण करने लगा। परन्तु उसमें ऐसी अब कुछ भी शक्ति नहीं रही जो वह उन श्रमण निर्ग्रन्थों का कुछ भी बिगाड कर सके, उससे श्रमण निर्ग्रन्थों के शरीर में थोडी या बहुत पीडा करते भी नहीं बनी और न उनके किसी भी अवयव का छेद ही करते बना। 'तए णं ते आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएज्जमाणं'

બધાંની સહાયતા દ્વારા જ્યારે નિરુત્તર કરી નાખવામાં આવ્યો, ત્યારે તે "आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे नो संचाएइ, समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा बाबाहं वा उप्पाएत्तए छविच्छेदं वा करेत्तए" ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થઈ ગયો, રૂષ્ટ, ક્રુદ્ધ અને કુપિત થયેલો તે દાંત વડે હોઠ કરડવા લાગ્યો, દાંત કચકચાવવા લાગ્યો અને ધૂંઆફૂંઆ થઈ ગયો. પરન્તુ હવે એવી કોઈ પણ શક્તિ જ રહી ન હતી કે જેના દ્વારા તે શ્રમણનિર્ગ્રંથોને સહેજ પણ ઇજા કરી શકે આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેના દ્વારા તે શ્રમણ-નિર્ગ્રંથોના શરીરમાં થોડી અથવા અધિક પીડા પણ ઉત્પન્ન કરી શકાઈ નહીં અને તેમના શરીરના કોઈ પણ અવયવોનું છેદન કરવાનું કાર્ય પણ બની શક્યું નહીં. "तए णं ते आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं समणेहिं निग्गंथेहिं धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएज्जमाणं" આ પ્રકારે શ્રમણ નિર્ગ્રંથો

न्या प्रतिनोदनया-तन्मतविरुद्धप्रतिवचनया, प्रतिनोद्यमानं-विरुद्धतया प्रतिपृच्छ्यमानम् 'धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारिज्जमाणं, धम्मिएणं पडोयारेण य पडोयारेज्जमाणं' धार्मिकया धर्मसम्बन्धिन्या, प्रतिसारणया-तन्मतप्रतिकूलतया विस्मृतार्थस्मारणया प्रतिस्मार्यमाणम्-विस्मृतार्थान् संस्मार्यमाणम्, धार्मिकेण धर्मसम्बन्धिना, प्रत्युपचारेण-औपचारिकप्रयोगेण, च प्रत्युपचार्यमाणम्-प्रत्युपचारविषयी क्रियमाणम्, 'अट्ठेहि य हेऊहि य, जाव कीरमाणं आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणं' अर्थैश्च-प्रयोजनैः, हेतुभिश्च युक्तिभिः, यावत्-प्रश्नैश्च, व्याकरणैश्च निःस्पृष्टप्रश्नव्याकरणम्, क्रियमाणम्, आशुरक्तं-क्रोधेन जाज्वल्यमानम् यावत् मिषमिषायमाणम्-दन्तौष्ठदशनपुरःसरं मिषमिषशब्दमुच्चारयन्तम्, 'समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा, वाबाहं वा, छविच्छेदं वा अकरेमाणं पासंति' श्रमणानां निर्ग्रन्थानां शरीरकस्य किञ्चित् आबाधाम्-ईषत्पीडां वा,

---

इस प्रकार से श्रमण निर्ग्रन्थों द्वारा धार्मिक प्रतिनोदना को लेकर-उसके मतके विरुद्ध होकर-वादविवाद में उतारे गये, 'धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारिज्जमाणं, धम्मिएणं पडोयारेण य पडोयारेज्जमाणं' धर्मसंबंधी प्रतिस्मारणाको लेकर प्रत्युपचार का विषय किये गये एवं 'अट्ठेहि य हेऊहि य जाव कीरमाणं आसुरत्तं जाव मिसिमिसेमाणं समणाणं निग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा वाबाहं छविच्छेदं वा अकरेमाणं पासंति' अर्थ-प्रयोजन, हेतु-युक्तिवाद, यावत्-प्रश्न और व्याकरण इन सबकी सहायता से निरुत्तर किये गये और इसी कारण क्रोध से जाज्वल्यमान हुए, तथा दांतों से होठो को डसता हुआ और मिसमिस शब्द करते हुए मंखलिपुत्र गोशाल को, श्रमण निर्ग्रन्थों के

દ્વારા પ્રતિનોદના દ્વારા-તેના મતની વિરૂદ્ધમાં વાદવિવાદ દ્વારા પરાજિત કરાયેલા "धम्मियाए पडिसारणाए पडिसारिज्जमाणं" પ્રતિસ્મારણા દ્વારા પ્રતિસ્મારિત કરાયેલા એટલે કે તેના જ મતના વિસ્મૃત અર્થનું જેને સ્મરણ કરાવવામાં આવ્યું છે એવા, તથા ઔપચારિક પ્રયોગ (વ્યવહાર) દ્વારા પ્રત્યુપચારિત કરાયેલા, અને "अट्ठेहि य, हेऊहि य जाव कीरमाणं आसुरत्तं जाव मिसिमिसेमाणं समणाणं निगथाणं सरीरगस्स किंचि आबाहं वा वाबाहं वा छविच्छेदं वा अकरेमाणं पासंति" અર્થ-પ્રયોજન, હેતુ-યુક્તિવાદ, કારણ, પ્રશ્ન અને વ્યાકરણ આ બધાની સહાયતાથી નિરુત્તર કરી નાખવામાં આવેલ અને એજ કારણે ક્રોધથી પ્રજ્વલિત, કુપિત, ક્રુદ્ધ આદિ ભાવોથી યુક્ત, દાંતો નીચે હોઠને કરડતા, દાંત કચકચાવતો અને ધૂંઆફૂંઆ થયેલા, શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના શરીરમાં વિશેષ યા અલ્પ પીડા

व्याबाधाम्-विशेषपीडां वा, छविच्छेदं वा-आकृतिभङ्गं वा, अकुर्वाणं पश्यन्ति 'पासित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमंति' दृष्ट्वा गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य अन्तिकात्-समीपात्, आत्मना-स्वयमेव, आक्रामयन्ति-निर्गच्छन्ति, 'आयाए अवक्कमित्ता, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति' आत्मना-स्वयमेव, अपक्रम्य, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्, तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः वारत्रयम् आदक्षिण प्रदक्षिणं कुर्वन्ति 'करित्ता, वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा, वन्दते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उपसंपद्य-आश्रित्य विहरन्ति-

---

शरीर में थोड़ी या बहुत किसी भी प्रकार की आबाधा या व्याबाधा करने में सर्वथा असमर्थ बने हुए देखकर या उनके शरीर का कोई सा अवयव भंग करने में अशक्त बने हुए देखा तो देखकर वे आजीविक स्थविर 'गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमंति' उस मंखलिपुत्र गोशाल के पास से विना कहे सुने अपने आप ही चले आये। 'आयाए अवक्कमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति' और चले आकर जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति' वहां जाकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को तीन प्रदक्षिणाएँ दीं 'करित्ता वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति' तीन प्रदक्षिणाएँ करके फिर उन्होंने

ઉત્પન્ન કરવાને તથા શરીરના કોઇ પણ અવયવનું છેદન કરવાને અસમર્થ બનેલા તે મંખલિપુત્ર ગોશાલકને જોઇને કેટલાક આજીવિક સ્થવિરો "गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमंति" મંખલિપુત્ર ગોશાલકની પાસેથી તેને કંઇ પણ કહ્યા વિના પોતાની જાતે જ ચાલી નીકળ્યા. "आयाए अवक्कमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति" ત્યાંથી નીકળીને તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યાં. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ત્રણ પ્રદક્ષિણાઓ કરી, "करित्ता वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति" ત્યાર બાદ તે આજીવિક સ્થવિરોએ તેમને વંદણા કરી અને

तिष्ठन्ति, 'अत्थेगइया आजीविया थेरा गोसालं चेव मंखलिपुत्तं उपसंपज्जित्ता णं विहरंति' अस्त्येके-केचन आजीविकाः स्थविराः गोशालमेव मङ्खलिपुत्रम्, उपसंपद्य-आश्रित्य, विहरन्ति-तिष्ठन्ति। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते जस्सट्ठाए हव्वमागए तमट्ठं असाहेमाणे रुंदाइं पलोएमाणे दीहुण्हाइं नीसासमाणे दाढियाए लोमाए लुंचमाणे' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रो यस्यार्थाय-यस्य स्वोत्कर्षरूपस्य कार्यस्य अर्थाय शीघ्रम् आगतः, तमर्थम्-स्वोत्कर्षरूपार्थम्, असाधयन्-साधयितुमपारयन् रुंदानि विस्तीर्णं प्रलोकयन्-चतुर्दिक्षु दीर्घदृष्टीः प्रक्षिपन्, दीर्घोष्णं निःश्वसन्-दीर्घोष्णश्वासनिश्वासं कुर्वन् 'दाढिया' इति देशीयशब्दश्चिबुकार्थस्तेन 'दाढियाए' चिबुकस्य लोमानि लुञ्चन् 'अवडुं कंडूयमाणे पुयलिं पप्फोडेमाणे हत्थे विणिद्धुणमाणे दोहि वि पएहिं भूमिं कोट्टमाणे' अवटुम्-कृका

उन्हें वन्दना की नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके फिर वे श्रमण भगवान् महावीर की आज्ञा में रहने लगे। 'अत्थेगइया आजीविया थेरा गोसालं चेव मंखलिपुत्तं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति' कितने ऐसे भी आजीविक स्थविर थे-जो मंखलिपुत्र गोशाल के ही पास में रहे 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते जस्सट्ठाए हव्वमागए तमट्ठं असाहेमाणे रुंदाइं पलोएमाणे दीहुण्हाइं नीसासेमाणे दाढियाए लोमाए लुंचमाणे' इसके बाद मंखलिपुत्र गोशालने जिस अपने उत्कर्ष रूप अर्थ को सिद्ध करने के लिये वहां आया था। उसकी सिद्धि में जब अपने को सर्वथा असमर्थ पाया-उसमें प्रयत्न करने पर भी जब असफल रहा-तब उसने चारों ओर हताश होकर अपनी शून्य दृष्टि से देखा-लम्बी श्वासोच्छ्वासें खेंची एवं छोडीं और अपनी दाढी के बालों

નમસ્કાર કર્યાં. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ મહાવીર પ્રભુની આજ્ઞામાં વિચરવા (રહેવા) લાગ્યા. "अत्थेगइए आजीविया थेरा गोसालं चेव मंखलिपुत्तं उवसंपज्जित्ता णं विहरति" કેટલાક એવા પણ આજીવિક સ્થવિરો હતા કે જેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલની પાસે જ રહ્યા. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते जस्सट्ठाए हव्वमागए तमट्ठं असाहेमाणे रुंदाइं पलोएमाणे दीहुण्हाइं नीसासेमाणे दाढियाए लोमाए लुंचमाणे" ત્યાર બાદ, પોતાના જે ઉત્કર્ષરૂપ અર્થ (પ્રયોજન)ને સિદ્ધ કરવાને માટે પોતે ત્યાં આવ્યો હતો, તે અર્થને સિદ્ધ કરવને પોતે અસમર્થ છે, એવું જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલને ભાન થયું, ત્યારે તેણે હતાશ થઇને ચારે તરફ શૂન્ય દૃષ્ટિથી જોયું, ઊંડા શ્વાસોચ્છ્વાસો છોડયા-નિઃસાસા નાખ્યા અને પોતાની દાઢીના વાળને ખેંચી

ष्टिकाम्, काष्ठमणिमित्यर्थः, कण्डूयमानः-घर्षयन्, पुष्टतटीम् पुतप्रदेशम् प्रस्फोटयन्, हस्तौ विनिर्धुन्वन्-कम्पयन्, द्वाभ्यां पादाभ्यां भूमिम् कुट्टयन् 'हा हा अहो! हओऽहमस्मीति कट्टु समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' हा हा!!! अहो! हतोऽहमस्मीति कृत्वा-उक्त्वा विमृश्य वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्-समीपात्, कोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, यत्रैव श्रावस्ती नगरी आसीत्, यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणम्-आसीत् तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य 'हालाहलाए कुंभकारीए कुंभ-

---

को नोंच डाला। 'अवडुं कंडूयमाणे पुयलिं पप्फोडेमाणे हत्थे विणिद्धुणमाणे दोहिं वि पएहिं भूमिं कोट्टमाणे' गर्दन के पीछे भाग को वह खुजलाने लगा और दोनों पगों को हाथों से ठोकता हुआ वह जमीन को दोनों पैरों से खूंदता २ 'हा हा! अहो! हओऽहमस्सीतिकट्टु समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ, कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' हाय! हाय! अब मैं मरा इस प्रकार विचार कर या कहकर श्रमण भगवान् महावीर के पास से उस कोष्ठक चैत्य से निकला और 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ' निकल कर जहां श्रावस्ती नगरी थी और उसमें भी जहां हालाहला कुंभकारिणी का कुंभकारापण था वहां वह आया। 'उवागच्छित्ता हालाहलाए कुंभकारीए

કંઠયા "अवडुं कंडूयमाणे पुयलिं पप्फोडेमाणे हत्थे विणिद्धुणमाणे दोहिं वि पएहिं भूमिं कोट्टमाणे" તેણે ગર્દનની પાછળનો ભાગ ખંજવાળવા માંડયો, બન્ને પગ પર હાથ ઠોકવા લાગ્યો અને પોતાના બન્ને પગ વડે જમીનને ખૂંદતો ખૂંદતો "हा, हा! हओऽहमस्सीति कट्टु समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ, कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ" 'હાય, હાય! હવે મારું આવી બન્યું,' આ પ્રકારનો વિચાર કરીને, તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસેથી અને કોષ્ઠક ચૈત્યમાંથી બહાર નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता जेणेव सावत्थी नयरी, जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ' ત્યાંથી નીકળીને તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં હાલાહલા કુંભારણીનું કુંભકારાપણ (હાટ) જ્યાં હતું ત્યાં આવ્યો. 'उवागच्छित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए मज्जपाणगं

कारावणंसि, अंबकूणगहत्थगए मज्जपाणगं पियमाणे अभिक्खणं गायमाणे' हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतः-आम्रफलकरतलगतः, स्वकीयतपस्तेजोलेश्याजन्यदाहोपशान्त्यर्थमाम्रास्थिकं चूषयन्निति भावः, मद्यपानकम्-मदिरासेवनम् पिबन्-कुर्वन्, अभीक्ष्णम्-वारं वारम् गायन्-मद्यपानप्रयुक्तोन्मादवशात् गानं कुर्वन्, 'अभिक्खणं नच्चमाणे, अभिक्खणं हालाहलाए कुंभकारीए अंजलिकम्मं करेमाणे' अभीक्ष्णं-वारं वारम् नृत्यन् अभिक्ष्णं वारं वारं हालाहलायाः कुम्भकार्याः अञ्जलिकर्म करबद्धप्रार्थनाम्, कुर्वन्, 'सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयंचणि उदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ' शीतलकेन मृत्तिकापानीयकेन मृत्तिकामिश्रितजलेन, आतञ्चनिकोदकेन-कुम्भकारस्य गृहे घटादिनिर्माणाय भाजनस्थितमृन्मिश्रजलेन, गात्राणि अवयवान् परिषिञ्चन्-विहरति-तिष्ठति ॥ सू० १५ ॥

कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए मज्जपाणगं पियमाणे अभिक्खणं गायमाणे' वहां आकर अपनी ही उष्णतेजोलेश्या से जन्य ताप-दाह की उपशान्ति के लिये आम की गुठली को चूसता हुआ वह हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण में ठहर गया। वहां वह मद्यपान करने लगा तथा मद्यपानजन्य नशा के आवेश से बार २ गाना भी गाने लगा। 'अभिक्खणं नच्चमाणे अभिक्खणं हालाहलाए कुंभकारीए अंजलिकम्मं करेमाणे' बार बार नाचने लगा और बार बार हालाहला कुंभकारिणी को दोनों हाथ जोडकर उसकी प्रार्थना भी करने लगा। इस प्रकार सब कुछ करता हुआ वह 'सीयलएणं मट्टिया पाणएणं आयंचणिउदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ' अपने शरीर पर शीतल

पियमाणे अभिक्खणं गायमाणे" त्यां आवीने पोतानी ज उष्णु तेजोलेश्या जन्य दाहनी उपशान्तिने निमित्ते ते केरीनी गोटलीने चूसवा लाग्यो, तथा मदिरापान पणु करवा लाग्यो. मद्यपानजन्य नशाना आवेशमां ते वारंवार गीतो पणु गावा लाग्यो, "अभिक्खणं नच्चमाणे, अभिक्खणं हालाहलाए कुंभकारीए अंजलिकम्मं करेमाणे" नाचवा लाग्यो अने वारंवार हालाहला कुंभकारिणीनी सामे बन्ने हाथ जोडीने प्रार्थना करवा लाग्यो. आ प्रकारे पोतानी ज तेजोलेश्याजन्य शारीरिक दाहना उपशमन निमित्ते "सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयंचणिउदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ" पोताना शरीर पर शीतल मृत्तिकामिश्रित जळनुं सिंचन करतो थको हालाहला कुंभकारिणीना कुंभकारापणुमां शेषजीवन

मूलम्-'अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतित्ता एवं वयासी-जावइएणं अज्जो! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं ममं वहाए सरीरगंसि तेये निसट्ठे, से णं अलाहि पज्जत्ते सोलसण्हं जणवयाणं, तं जहा-अंगाणं१, वंगाणं२, मगहाणं३, मलयाणं४, मालवगाणं५, अत्थाणं६, वत्थाणं७, कोत्थाणं८, पाढाणं९, लाढाणं१०, वज्जाणं११, मोलीणं१२, कासीणं१३, कोसलाणं१४, अबाहाणं१५, सुमुत्तराणं१६, घाताए वहाए उच्छायणयाए, भासीकरणयाए। जं पि य अज्जो गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए मज्जपाणं पियमाणे अभिक्खणं जाव अंजलिकम्मं करेमाणे विहरइ, तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं अट्ठ चरिमाइं पन्नवेइ, तं जहा-चरिमे पाणे चरिमे गेये, चरिमे नट्टे, चरिमे अंजलिकम्मे, चरिमे पोक्खलसंवट्टए महामेहे, चरिमे सेयणए गंधहत्थी, चरिमे महासिलाकंटए संगामे अहं च णं इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थयराणं चरिमे तित्थयरे सिज्झिस्सं जाव अंतं करेस्संति। जं पि य अज्जो! गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयंचणिउदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ, तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि आपाणगाइं पन्नवेइ,

---

मृत्तिकामिश्रितजल जिसका दूसरा नाम आतञ्चनिकोदक है-छिडक २ कर उष्णतेजोलेश्याजन्य दाहकी शान्ति करने लगा॥ सू० १५ ॥

વ્યતીત કરવા લાગ્યો મૃત્તિકામિશ્રિત શીતળ જળનું નામ "આતંચનિકોદક" છે. ॥સૂ૦૧૫॥

से किं तं पाणए? पाणए चउव्विहे पण्णत्ते, जं जहा-गोपुट्टए१, हत्थमद्दियए२, आयवतत्तए३, सिलापब्भट्ठए४, से त्तं पाणए। से किं तं अपाणए? अपाणए चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-थालपाणए१, तयापाणए२, सिंबलिपाणए३, सुद्धपाणए४। से किं तं थालपाणए? थालपाणए जं णं दाथालगं वा, दावारगं वा, दाकुंभगं वा, दाकलसं वा, सीयलगं वा उल्लगं हत्थेहिं परामुसइ न य पाणियं पियइ, से त्तं थालपालए। से किं तं तयापाणए? तयापाणए जं णं अंबं वा, अंबाडगं वा, जहा पओगपदे जाव बोरं वा, तिंदुरुयं वा, तरुणगं वा, आमगं वा, आसगंसि आवीलेइ वा, पवीलेइ वा, नय पाणियं पियइ, से त्तं तया पाणए। से किं तं सिंबलिपाणए? सिंबलिपाणए जं णं कलसंगलियं वा मुग्गसंगलियं वा, माससंगलियं वा, सिंबलिसंगलियं वा, तरुणियं आमियं आसगंसि आवीलेइ पावीलेइ वा, णय पाणियं पियइ से त्तं सिंवलिपाणए। से किं तं सुद्धपाणए? सुद्धपाणए जं णं छम्मासे सुद्धखाइमं खाएइ, दो मासे पुढवि संथारोवगए दो मासे कट्ठसंथारोवगए, दो मासे दब्भसंथारोगए, तस्स णं वहुपडिपुण्णाणं छण्हं मासाणं अंतिमराइए इमे दो देवा महड्ढिया जाव महासोक्खा, अंतियं पाउब्भवंति, तं जहा-पुण्णभद्देय, माणिभद्देय, तए णं ते देवा सीयलएहिं उल्लएहिं हत्थेहिं गायाहिं परामुसंति, जे णं ते देवे साइज्जइ, से णं आसीविसत्ताए कम्मं पकरेइ, जे णं ते देवे

नो साइज्जइ तस्स णं तंसि सरीरगंसि अगणिकाए संभवइ, से णं सएणं तेएणं सरीरगं झामेइ, झामित्ता तओ पच्छा सिज्झइ जाव अंतं करेइ, से तं सुद्धपाणए।

तत्थ णं सावत्थीए नयरीए अयंपुले णामं आजीविओवासए परिवसइ, अड्ढे जाव अपरिभूए, जहा हालाहला जाव आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीविओवासगस्स अन्नया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—किं संठिया हल्ला पण्णत्ता?। तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीविओवासगस्स दोच्चंपि अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—एवं खलु ममं धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते उप्पन्नणाणदंसणधरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवियसमए णं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तं से यं खलु मे कल्लं जाव जलंते गोसालं मंखलिपुत्तं वंदित्ता जाव पज्जुवासित्ता, इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ, संपेहित्ता, कल्लं जाव जलंते ण्हाए कय जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, पायविहारचारेणं सावत्थिं नयरीं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ, उवा-

गच्छित्ता, गोसालं मंखलिपुत्तं हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगयं जाव अंजलिकम्मं करेमाणे सीयलएणं मट्टिया जाव गायाइं परिसिंचमाणं पासइ, पासित्ता लज्जिए, विलीए, विड्डे सणियं सणियं पच्चोसक्कइ। तए णं ते आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं लज्जियं जाव पच्चो सक्कमाणं पासइ, पासित्ता एवं वयासी-एहि ताव अयंपुल! एत्तओ, तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए आजीवियथेरे हिं एवं वुत्ते समाणे जेणेव आजीविया थेरा तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, आजीविए थेरे वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता नच्चा सन्ने जाव पज्जुवासइ, अयंपुलाइ आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी-से नूणं ते अयंपुला! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव किं संठिया हल्ला पण्णत्ता? तए णं तव अयंपुला! दोच्चंपि अयमेयारूवे तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणेव इहं तेणेव हव्वमागए, से नूणं ते अयंपुला! अट्ठे समट्ठे? हंता, अत्थि, जं पि य अयंपुला! तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए, कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए जाव अंजलिं करेमाणे विहरइ, तत्थ वि णं भगवं इमाइं अट्ठचरिमाइं पन्नवेइ, तं जहा-चरिमे पाणे जाव अंतं करिस्सइ, जे वि य अयंपुला! तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए

गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलएणं मट्टिया जाव विहरइ, तत्थ वि य णं भगवं इमाइं चत्तारि पाणगाइं, चत्तारि अपाणगाइं, पन्नवेइ। से किं तं पाणए? पाणए जाव तओ पच्छा सिज्झइ जाव अंतं करेइ, तं गच्छ णं तुमं अयंपुला! एस चेव तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्ति। तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए आजीविएहिं थेरेहिं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे उट्ठाइ उट्ठेइ, उट्ठित्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव पहारेत्थ गमणाए। तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंबकूणगपडावणट्ठयाए एगंतमंते संगारं कुव्वइ। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आजीवियाणं थेरा णं संगारं पडिच्छइ, पडिच्छित्ता, अंबकूणगं एगंतमंते एडेइ। तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं तिक्खुत्तो जाव पज्जुवासइ, अयंपुलाइ गोसाले मंखलिपुत्ते अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी–से नूणं अयंपुला! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव जेणेव ममं अंतियं तेणेव हव्वमागए, से णूणं अयं पुला! अट्ठे समट्ठे? हंता अत्थि, तं नो खलु एस अंबकूणए अंबचोयएणं एसे किं संठिया हल्ला पण्णत्ता? वंसीमूलसंठिया हल्ला पण्णत्ता। वीणं वाएहि रे वीरगा, वीणं वाएहि रे वीरगा, तए णं से अयंपुले आजी-

वियो वासए गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं इमं एयारूवं वागरणं वागरिए समाणे हट्टतुट्ठे जाव हियए गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, पसिणाइं पुच्छइ, पुच्छित्ता अट्ठाइं परियादियइ, परियादिइत्ता, गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता जाव पडिगए। तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अप्पणो मरणं आभोएइ, मरणं आभोएत्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–तुब्भे णं देवाणुप्पिया! ममं कालगयं जाणित्ता सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेह, ण्हाणित्ता पम्हलसुकुमालाए गंधकासाइए गायाइं लूहेह, लुहित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपह, अणुलिंपित्ता, महरिहं हंसलक्खणं पडसाडगं नियंसेह, नियंसित्ता सव्वालंकारविभूसियं करेह, करित्ता पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दुरूहेइ, दुरूहिता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वदह–एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरित्ता इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थयराणं चरिमे तित्थयरे सिद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे। इड्ढिसक्कारसमुदएणं मम सरीरगस्स णीहरणं करेह। तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेंति ॥सू० १६॥

छाया–आर्याः! इति श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्र्य एवम् अवादीत्–यावत् खलु आर्याः! गोशालेन मंखलिपुत्रेण मम वधाय शरीरकात्तेजो निःसृष्टं तत् खलु अलं पर्याप्तम्, षोडशानां जनपदानां–तद्यथा–

अङ्गानाम् १, वङ्गानाम् २,, मगधानाम् ३, मलयानाम् ४, मालवकानाम् ५, अच्छानाम् ६, वत्सानाम् ७, कौत्सानाम् ८, पटानाम् ९, लाटानाम् १०, वज्राणाम् ११ मौलीनाम् १२, काशीनाम् १३, कोशलानाम् १४, अबाधानाम् १५, सुंभुत्तराणाम् १६, घाताय-वधाय उच्छादनतायै, भस्मकरणार्थतायै यदपि च आर्याः ! गोशालो मंखलिपुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतो मद्यपानं पिबन् अभीक्ष्णम् यावत् अञ्जलिकर्म कुर्वन् विहरति, तस्यापि च खलु वज्रस्य वा प्रच्छादनार्थतायै इमानि अष्ट चरमाणि प्रज्ञापयति, तद्यथा-चरमं पानम् चरमं गीतम्, चरमं नृत्यम्, चरमम् अञ्जलिकर्म, चरमः पुष्करसंवर्तको महामेघः, चरमः सेचनको गन्धहस्ती, चरमो महाशिलाकण्टकः संग्रामः, अहं च खलु अस्याः उत्सर्पिण्याः चतुर्विंशते स्तीर्थकराणामेव, चरमस्तीर्थकरः सेत्स्यामि, यावत्-अन्तं करिष्यामि, यदपि च आर्याः ! गोशालो मंखलिपुत्रः शीतलेन मृत्तिकापानीयेन आतञ्चनिकोदकेन गात्राणि परिषिञ्चन् विहरति तस्यापि च खलु वज्रस्य प्रच्छादनार्थतायै इमानि चत्वारि पानकानि चत्वारि अपानकानि प्रज्ञापयति अथ किं तत् पानम् ? पानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-गोपृष्ठकम्, हस्तमर्दितम्, आतपतापितम्, शिलाप्रभ्रष्टकम् तदेतत् पानकम्। अथ किम् तत् अपानकम् ? अपानकं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-स्थालपानकम्, त्वक्पानकम्, सिम्बली पानकम्, शुद्धपानकम्, अथ किम् तत् स्थालपानकम् ?, स्थालपानकं यत् खलु उदकस्थालकं वा, उदकवारकं वा, उदककुम्भकं वा, उदककलशं वा, शीतलकं वा, आर्द्रक हस्तः परामृशति न च पानीयं पिबति, तदेतत् स्थालपानकम्। अथ किं तत् त्वक्पानकम् ? त्वक्पानकं यत् खलु आम्रं वा, आम्रातकं वा, यथा प्रयोगपदे यावत्-बदरं वा, तिन्दुरुकं वा, तरुणकं वा, आमकं वा, आस्यके आपीडयेद् वा, प्रपीडयेद् वा, न च पानीयं पिबति, तदेतत् त्वक्पानकम्, अथ किं तत् सिम्बलिपानकम्, सिम्बलिपानकम् यत् खलु कलायसिम्बलीं वा, मुद्गसिम्बलीं वा, माषसिम्बलीं वा, शिम्बलीसिम्बलीं वा, तरुणिकाम् आमिकाम् आस्यके आपीडयेद् वा, प्रपीडयेद् वा, न च पानीयं पिबति, तदेतत् सिम्बलीपानकम्। अथ किं तत् शुद्धपानकम् ? शुद्धपानकं यत् खलु षण्मासान् शुद्धखादिमं खादति, द्वौ मासौ पृथिवीसंस्तारकोपगतश्च द्वौ मासौ काष्ठसंस्तारकोपगतौ, द्वौ मासौ दर्भसंस्तारकोपगतः, तस्य खलु बहुप्रतिपूर्णानां षण्णां मासानाम् अन्तिमरात्रौ इमौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावद् महासौख्यौ अन्तिकं प्रादुर्भवतः, तौ यथा-पूर्णभद्रश्च, माणिभद्रश्च, ततः खलु तौ देवौ शीतलकैः आर्द्रकैः हस्तैः गात्राणि परामृशतः, यः खलु तौ

देवौ स्वदते, स खलु आशीविषपतया कर्मप्रकरोति, यः खलु तौ देवौ नो स्वदते, तस्य खलु स्वके शरीरके अग्निकायः संभवति, स खलु स्वकेन तेजसा शरीरकं ध्मायति, ध्मायित्वा ततः पश्चात् सिध्यति यावद्-अन्तं करोति, तदेतत् शुद्ध-पानकम्। तत्र खलु श्रावस्त्यां नगर्याम् अयंपुलो नाम आजीविकोपासकः परि-वसति, आढ्यो यावत्-अपरिभूतः, यथा हालाहालायाः यावत्-आजीविकसम-येन आत्मानं भावयन् विहरति। ततः खलु तस्य अयंपुलस्य आजीविकोपासकस्य अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापररात्रकालसमये कुटुम्बजागरिकां जाग्रतः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-किं संस्थिता हल्ला प्रज्ञप्ता ? ततः खलु तस्य अयंपुलस्य आजीविकोपासकस्य द्वितीयमपि अयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-एवं खलु मम धर्माचार्यो धर्मोपदेशको गोशालो मङ्खलिपुत्रः उत्पन्नज्ञानदर्शनधरो यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी इहैव श्रावस्त्यां नगर्यां हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आजीविकसंघसंपरिवृतः आजीविक-समयेन आत्मानं भावयन् विहरति, तत् श्रेयः खलु मम कल्ये यावत् ज्वलति गोशालं मङ्खलिपुत्रं वन्दित्वा यावत् पर्युपास्य एतद्रूपं व्याकरणं व्याकर्तुम् इति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य कल्ये यावत् ज्वलति स्नातः कृत यावत् अल्पमहार्घा-भरणालङ्कृतशरीरः स्वस्मात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य पादविहारचारेण श्रावस्तीं नगरीम् मध्यमध्येन यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य गोशालं मङ्खलिपुत्रं हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भ-कारापणे आम्रकूणकहस्तगतं यावत् अञ्जलिकर्म कुर्वाणं शीतलकेन मृत्तिका यावत् गात्राणि परिषिञ्चन्तं पश्यति, दृष्ट्वा लज्जितः, व्यलीकितः, व्रीडः शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कते, ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः अयंपुलम् आजीविकोपासकं लज्जितं यावत् प्रत्यवष्वष्कमानं पश्यन्ति, दृष्ट्वा एवम्-अवादिषुः-एहि तावत् अयं-पुल! अत्र, ततः खलु सः अयंपुलः आजीविकोपासकः आजीविकस्थविरैः एवमुक्तः सन् यत्रैव आजीविकाः स्थविरा स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य आजीविकान् स्थवि-रान् वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा नात्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते, अयं-पुल! इति आजीविकाः स्थविराः, अयंपुलम् आजीविकोपासकम् एवम् अवादीषुः-अथ नूनं तव अयंपुल! पूर्वरात्रापररात्रकालसमये यावत् किं संस्थिता हल्ला प्रज्ञप्ता? ततः खलु तव अयंपुल! द्वितीयमपि अयमेतद्रूप स्तदेव सर्वम् भणित-व्यम्, यावत्-श्रावस्तीं नगरीं मध्यमध्येन यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भ-कारापणं यत्रैव इह तत्रैव शीघ्रमागतः, तत् नूनं तव अयंपुल! अर्थः समर्थः? हन्त, अस्ति, योऽपि च अयंपुल! तव धर्माचार्यः, धर्मोपदेशको गोशालो मङ्खलि-

पुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतो यावत् अञ्जलिं कुर्वन् विहरति, तत्रापि खलु भगवान् इमानि अष्टौ चरमाणि प्रज्ञापयति, तानि यथा-चरमं पानं यावत् अन्तं करिष्यति, योऽपि च अयंपुल! तव धर्माचार्यो धर्मोपदेशको गोशालो मंखलिपुत्रः शीतलकेन खलु मृत्तिका यावत्-विहरति, तत्रापि खलु भगवान् इमानि चत्वारि पानकानि, चत्वारि अपानकानि प्रज्ञापयति, अथ किं तत् पानकम्? पानकं यावत्, ततः पश्चात् सिध्यति, यावत् अन्तं करोति, तद्गच्छ खलु त्वम् अयंपुल! एष चैव तव धर्माचार्यो, धर्मोपदेशको गोशालो मंखलिपुत्रः इदम् एतद्रूपं व्याकरणं व्याकर्तुम् इति, ततः खलु सः अयपुल आजीविकोपासकः आजीविकैः स्थविरैः एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थाय यत्रैव गोशालो मंखलिपुत्रस्तत्रैव प्रधारयद् गमनाय। ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य आम्रकूणकप्रस्थापनार्थतायै एकान्तेऽन्ते संकेतं करोति। ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः आजीविकानां स्थविराणां संकेतं प्रतीच्छति, प्रतीष्य आम्रकूणकम् एकान्तेऽन्ते एडयति। ततः खलु सः अयंपुलः आजीविकोपासको यत्रैव गोशालो मंखलिपुत्रस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य गोशालं मंखलिपुत्रं त्रिःकृत्वो यावत्-पर्युपास्ते, अयंपुल! इति गोशालो मंखलिपुत्रः अयंपुलम् आजीविकोपासकम् एवम् अवादीत्-तत् नूनम् अयंपुल! पूर्वरात्रापररात्रकालसमये यावत् यत्रैव ममान्तिकं तत्रैव शीघ्रमागतः, तत् नूनम् अयंपुल! अर्थः समर्थः? हन्त, अस्ति, तत् नो खलु एतत् आम्रकूणकम्, आम्रत्वक् खलु एषा, किं संस्थिता हल्ला प्रज्ञप्ता? वंशीमूलसंस्थिता हल्ला प्रज्ञप्ता, "वीणां वादयत रे वीरकाः! वीणां वादयत रे वीरकाः!" ततः खलु स अयंपुलः आजीविकोपासको गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण इदम् एतद्रूपं व्याकरणं व्याकृतः सन् हृष्टतुष्टो यावत् हृदयो गोशालं मङ्खलिपुत्रं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, प्रश्नान् पृच्छति, पृष्ट्वा अर्थान् पर्याद्त्ते पर्यादाय उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थाय गोशालं मंखलिपुत्र वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत् प्रतिगतः। ततः खलु स गोशालो मंखलिपुत्रः आत्मनो मरणम् आभोगयति, आभोग्य आजीविकान् स्थविरान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-यूयं देवानुप्रियाः! मां कालगतं ज्ञात्वा सुरभिणा गन्धोदकेन स्नपयत, स्नपयित्वा, पक्ष्मलसुकुमारेण गन्धकाषायिकया गात्राणि रूक्षयत, रूक्षयित्वा सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्राणि अनुलिम्पत, अनुलिप्य महार्हम् हंसलक्षणं पटशाटकम् निवासयत-परिधापयत, निवास्य, सर्वालङ्कारविभूषितं कुरुत, कृत्वा पुरुषसहस्रवाहिनीं शिबिकाम् आरोहयत, आरोह्य श्रावस्त्याः नगर्याः शृङ्गाटक यावत् पथेषु महता महता शब्देन उद्घोषयन्त २,

एवं वदत एवं खलु देवानुप्रियाः! गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावत् जिनशब्दं प्रकाशयन् विहृत्य अस्याः अवसर्पिण्याश्चतुर्विंशते स्तीर्थंकराणां चरमस्तीर्थङ्करः सिद्धो यावत् सर्वदुःखप्रहीणः, ऋद्धिसत्कारसमुदायेन मम शरीरकस्य निहरणं कुरुत। ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य एतमर्थम् विनयेन प्रतिश्रृण्वन्ति ॥ सू० १६ ॥

टीका—पुनरप्याह-'अज्जो त्ति' इत्यादि। 'अज्जो त्ति' इत्यादि। 'अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतेत्ता एवं वयासी' हे आर्याः! इति सम्बोध्य श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्र्य, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'जाणइए णं अज्जो! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं ममं वहाए सरीरगंसि तेये निसट्ठे' हे आर्याः! श्रमणाः! निर्ग्रन्थाः! यावत् खलु यत्-गोशालेन मंखलिपुत्रेण, मम वधाय, शरीरके-स्वशरीरात् तेजः-तेजोलेश्यया, निःसृष्टम्-निःसारितम्, 'से णं अलाहि पज्जत्ते सोलहसण्हं जणवयाणं, तं जहा-अंगाणं १ वगाणं २ मगहाणं ३ मलयाणं ४ मालवगाणं ५ अच्छाणं ६ वच्छाणं ७ कोच्छाणं ८ पाढाणं९ लाढाणं १० वज्जाणं ११ मोलीणं १२ कासीणं

'अज्जोत्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंत्तिता एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ-'अज्जोत्ति समाणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमं तेत्ता' एवं वयासी' हे आर्यो! इस प्रकार से सम्बोधित करके, श्रमण भगवान् महावीर ने श्रमण निग्रन्थों से ऐसा कहा-'जाणइए णं अज्जो! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं ममं वहाए सरीरगंसि तेयं निसट्ठे' हे आर्यो! मंखलिपुत्र गोशाल ने मुझे मारने के लिये अपने शरीर में से जो तेजो लेश्या बाहर निकाली थी-'से णं अलाहि पज्जत्ते सोलसण्हं जणवयाणं-तं जहा-अंगाणं १, बंगाणं २, मगहाणं ३, मलयाणं ४, मालवगाणं ५, अच्छाणं ६, वच्छाणं ७, कोच्छाणं ८, पाढाणं ९, लाढाणं १०, वज्जाणं

"अज्जोत्ति समणे भगवं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमतेत्ता एव वयासी" 'હે આર્યો!' આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે શ્રમણનિર્ગ્રંથોને આ પ્રમાણે કહ્યું-"जाणइए ण अज्जो! गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं ममं वहाए सरीरगंसि तेयं निसट्ठे" હે આર્યો! મંખલિપુત્ર ગોશાલે મને મારવાને માટે પોતાના શરીરમાંથી જે તેજોલેશ્યા છોડી હતી, "से णं अलाहि पज्जत्ते सोलसण्हं जणवयाणं-तंजहा-अंगाणं, वंगाणं, मगहाणं, मलयाणं, मालवगाणं अच्छाणं, वच्छाणं, कोच्छाणं, पाढाणं, लाढाणं, वज्जाणं,

१३ कोसलाणं १४ अवाहाणं १५ सुभुत्तराणं १६ घायाए वहाए उच्छादणयाए, भासीकरणयाए' तत् खलु तेजः-तेजोलेश्येत्यर्थः, अलम्-अत्यन्तत्, पर्याप्तम्-शक्तम्, षोडशानां जनपदानां घाताय-वधायेत्यग्रेणान्वयः, केषां च षोडशानामित्यत आह-तद्यथा-अङ्गानाम्-अद्यत्वे भागलपुरपदवाच्यानाम् १ वङ्गानाम्-वङ्गदेशानाम् २ मगधानाम्-मगधदेशानाम् ३ मलयानाम्-मलयदेशानाम् ४, मालवानाम्-उज्जयिनीप्रत्यासन्नदेशानाम् ५, अच्छानाम्-अच्छनामदेशविशेषाणाम् ६, वत्सानाम्-वत्सनामदेशविशेषाणाम् ७, कौत्सानाम्-कौत्सनामदेशविशेषाणाम् ८, पाटानाम् ९, लाटानाम् १०, वज्राणाम् ११ मौलीनाम् १२, काशीनाम् १३, कोशलानाम् १४, अवाधानाम् १५, सुभुक्तराणाम् १६ एते सर्वे तत्तन्नाम्ना देशविशेषाणाम् घाताय हननाय वधाय-विनाशाय, उच्छादनाय

११, मोलीणं १२, कासीणं १३, कोसलाणं १४, अबाहाणं १५, सुभुत्तराणं १६, घायाए, वहाए, उच्छादणयाए, भासीकरणयाए' वह तेजोलेश्या १६ जनपदों को मारने के लिये, वध करने के लिये, उच्छादन करने के लिये, भस्म करने लिये अत्यन्त पर्याप्त थी ऐसा आगे इन घातादि पदों के साथ अन्वय कर लेना चाहिये। वे १६ जनपद इस प्रकार से हैं-अंग-जिसे आज की भाषा में भागलपुर कहते हैं, वंग २, बंगाल, मगध ३, मगधदेश, मलय ४, मलयदेश, मालव ५, उज्जयिनी के पास का देश, अच्छ ६, अच्छनामक देशविशेष, वत्स ७, वत्सनामक देशविशेष, कौत्स ८, कौत्सनामक देशविशेष, पाट, ९, लाट १०, वज्र, ११, मौली, १२ काशी, १३ कोशल, १४ अबाध, १५ और सुभुत्तर १६ ये सब जनपद अपने २ नाम से प्रसिद्ध जानना चाहिये। घात शब्द

मोलीणं, कासीणं, कोसलाणं, अबाहाणं, सुभुत्तराणं, घायाए, वहाए, उच्छादणयाए, भासीकरणयाए" ते तेजोलेश्या સોળ જનપદોને મારવાને, તેમનો વધ કરવાને અને તેમનું ઉચ્છેદન કરવાને માટે અને તેમને ભસ્મીભૂત કરવાને માટે સમર્થ હતી. તે ૧૬ જનપદોનાં નામ આ પ્રમાણે છે-(૧) અંગ-હાલનું ભાગલપુર, (૨) બંગ (બંગાલ), (૩) મગધદેશ, (૪) મલયદેશ (૫) માલવા-ઉજ્જૈન પાસેનો પ્રદેશ, (૬) અચ્છદેશ, (૭) વત્સદેશ, (૮) કૌત્સદેશ, (૯) પાટદેશ, (૧૦) લાટદેશ, (૧૧) વજ્રદેશ, (૧૨) મૌલીદેશ, (૧૩) કાશી, (૧૪) કોશલ, (૧૫) અબાધ અને (૧૬) સુભુત્તર, આ સઘળા જનપદો પોતપોતાના નામે પ્રખ્યાત છે, તેમ સમજવું "ઘાત" એટલે

-समूलनाशाय, भस्मीकरणाय-भस्मसात्करणाय पर्याप्तमिति आसीत्, अथ गोशालकस्थितिमाह-'जं पि य अज्जो! गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए मज्जपाणं पियमाणे अभिक्खणं जाव अञ्जलिकम्मं करेमाणे विहरइ'-हे आर्याः! स्थविराः! यदपि च गोशालो मंखलिपुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतः-आम्रकूणकम्-आम्रास्थिकं हस्ते गतं यस्य स तथाविधः सन्, मद्यपानं पिबन्, अभीक्ष्णं-वारं वारम्, यावत्-गायन्, अभीक्ष्णं नृत्यन्, अभीक्ष्णं हालाहलायाः कुम्भकार्याः, अञ्जलिकर्म-अञ्जलिबद्धप्रार्थनाम् कुर्वन्, विहरति-तिष्ठति, 'तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं अट्ठ चरिमाइं पन्नवेइ' तस्यापि च-तदन्यस्यापि च, खलु अवद्यस्य, यद्वा वज्रस्येव वज्रस्य

का अर्थ हनन है, वध शब्द का अर्थ विनाश है। उच्छादन शब्द का अर्थ समूल नाश है। और भस्मीकरण शब्द का अर्थ भस्मसात् करना है

अब गोशालक की स्थिति को प्रकट किया जाता है-'जं पि य अज्जो गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए मज्जपाणं पियमाणे अभिक्खणं जाव अंजलिकम्मं करेमाणे विहरइ' हे आर्यो! मंखलिपुत्र गोशाल जो हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण में हाथ में आम्र की गुठली को लिये हुए एवं मद्यपान करते हुए तथा बार बार गाना गाते हुए, बार २, नाचते हुए बार बार हालाहलाकुंभकारिणी को अंजलि बद्ध प्रार्थना करते हुए अपने समय को निकाल रहा है-'तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं अट्ठचारिमाइं पन्नवेइ' सो उसने अपने इस दोष को अथवा वज्र के

હનન, "વધ" એટલે વિનાશ, ઉચ્છાદન એટલે સંપૂર્ણ વિનાશ અને 'ભસ્મીકરણ' એટલે બાળીને રાખરૂપ કરવું, આ પ્રમાણે આ પદોનો અર્થ સમજવો.

હવે ગોશાલકની કેવી સ્થિતિ થઇ તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-'जं पि य अज्जो! गोसाले मखलिपुत्ते हालाहलाए कुमकारीए कुंभकारावणंसि अंवकूणगहत्थगए मज्जपाणं पियमाणे अभिक्खणं जाव अंजलिकम्मं करेमाणे, विहरइ" હે આર્યો! મંખલિપુત્ર ગોશાલ હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં (હાટમાં) હાથમાં કેરીની ગોટલી લઇને તથા મદ્યપાન કરતો કરતો, તથા વારંવાર ગીત ગાતો ગાતો, નાચતો નાચતો અને હાલાહલા કુંભકારિણીને વારંવાર હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરતો કરતો, હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરી રહ્યો છે. "तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं अट्ठ चरिमाइं पन्नवेइ" તે ગોશાલ મંખલિપુત્ર

वज्रसादृश्यात् मद्यपानादिपापस्य, प्रच्छादनार्थतायै-आच्छादनाय, इमानि-वक्ष्यमाणानि अष्टौ चरमाणि-चरमपदवाच्यानि, प्रज्ञापयति-प्ररूपयति, 'तं जहा-चरिमे पाणे, चरिमे गीये, चरिमे नट्टे चरिमे अंजलि कम्मे' तद्यथा चरमं पानम्-न खलु मम पुनरिदं भविष्यतीति कृत्वा चरमम् पानकं भवति१ चरमं गीतं-मम गानं२, चरमम् नृत्यं-मम नर्तनम्३, चरमं मम अञ्जलिकर्म यद् हालाहलां प्रति भवतीति४। 'चरिमे पोक्खलसंवट्टए महामेहे, चरिमे सेयणए गंधहत्थी, चरिमे महासिलाकंटए संगामे'-चरमः पुष्करसंवर्तको महामेघो भवति५, चरमः

जैसे मद्यपानादि पाप को ढकने के लिये ये चरमपदवाच्य आठ वस्तुएँ कही हैं। 'तं जहा'-जो इस प्रकार से हैं-'चरिमे पाणे, चरिमे गेये, चरिमे नट्टे, चरिमे अंजलिकम्मे' चरमपान-अन्तिम पान-यह मेरा पुनः नहीं होगा। इस प्रकार करके इस अपने पान को चरमपान रूप से उसने कहा है। चरमगेय-यह मेरा गाना फिर नहीं होगा। इस प्रकार करके यह मेरा चरम गाना है ऐसा उसने कहा है। चरमनृत्य यह मेरा नर्तन (नाचना) अन्तिम है-फिर मेरा यह नर्तन नहीं होगा-इसलिये अपने इस नर्तन को उसने चरम नर्तन कहा है। हालाहला कुंभकारिणी के प्रति जो मेरा यह अंजलिकर्म है वह अन्तिम है मोक्ष में जाने के बाद यह नहीं होगा-इसीलिये इसे उसने चरम अंजलिकर्म कहा है। 'चरिमे पोक्खलसंवट्टए महामेहे, चरिमे सेयणए गंधहत्थी; चरिमे महासिलाकंटए

પોતાના વજ્રના જેવા મદ્યપાનાદિ દોષોને ઢાંકવાને માટે આ પ્રમાણે ચરમ પદવાચ્ય આઠ વસ્તુઓની પ્રરૂપણા કરી રહ્યો છે-" तंजहा " તે આઠ વસ્તુઓ નીચે પ્રમાણે છે-" चरिमे पाणे, चरिमे गेये, चरिमे नट्टे, चरिमे अंजलिकम्मे " (૧) ચરમપાન-અન્તિમપાન-હવે આ પ્રકારના મદ્યાદિ પદાર્થોનું પાન મારે કરવું નહીં પડે, આ પ્રમાણે કહીને તે પોતાના મદ્યપાનને ચરમપાન રૂપ કહી રહ્યો છે. (૨) ચરમગેય-આ જે ગીત હું ગાઈ રહ્યો છું, તે મારૂં ચરમ ગીત છે. ફરી તે ગીત ગવાશે નહીં આ પ્રમાણે તે પોતાના ગીતને અન્તિમગેય રૂપ કહે છે. (૩) ચરમનૃત્ય-મારૂં આ નૃત્ય ફરી થશે નહીં આ પ્રમાણે તે પોતાના નૃત્યને અન્તિમનૃત્ય કહે છે. (૪) હાલાહલા કુંભ-કારિણીને હું હાથજોડીને જે પ્રાર્થના કરી રહ્યો છું, તે પણ અન્તિમ છે મોક્ષમાં ગયા બાદ તે અંજલિકર્મ ફરી થવાનું નથી, એમ કહીને તેણે તે અંજલિકર્મને ચરમ કહ્યું છે. " चरिमे पोक्खलसंवट्टए महामेहे, चरिमे सेयणए गंधहत्थी, चरिमे महासिलाकंटए संगामे " પુષ્કર સંવર્તક નામનો મહામેઘ

से चनको गन्धहस्ती भवति६, चरमो महाशिलाकण्टकः सङ्ग्रामो भवति७, 'अहं च णं इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थकराणं चरिमे तित्थकरे सिज्झिस्सं जाव अंतं करेस्संति' अहं च खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रोऽस्याः अवसर्पिण्याः-पूर्वोक्त काल-विशेषरूपायाः, चतुर्विंशते स्तीर्थंकराणां मध्ये चरमस्तीर्थंकरः सन् सेत्स्यामि, यावत्-भोत्स्ये, मोक्ष्ये, परिनिर्वास्यामि, सर्वदुःखानाम् अन्तं करिष्यामि इति ८। एतेषु अष्टसु चतुर्णां स्वगतानां, स्वस्य मोक्षगमनेन पुनरकरणात् प्रतिपत्तव्यम्, 'एतानि च निर्वाणकाले जिनस्यावश्यं भवन्तीति नास्त्येतेषु कश्चिद्दोषः' इत्यस्य,

---

संगामे' पुष्कर संवर्तक नामका महामेघ प्रलयकाल के अंत में होता है। इसीलिये इसे उसने चरमपदवाच्य वस्तुरूप से कहा है। सेचनक गंध-हस्ती भी चरम होता है क्यों कि युद्ध में इसके द्वारा अंत में विजय निश्चित होता है। तथा महाशिलाकण्टकसंग्राम भी अंत में ही होता है-इसके बाद फिर संग्राम नहीं है-इसलिये इन्हें चरमपदवाच्य वस्तु-रूप कहा गया है तथा 'अहं च णं इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थकराणं चरिमे तित्थकरे सिज्झिस्सं जाव अंतं करिस्सामि' मैं मंख-लिपुत्र गोशाल इस-अवसर्पिणी काल के चौव्वीस तीर्थंकरों के बीच चरम तीर्थंकर होता हुआ सिद्ध होऊंगा, यावत् सकल चराचर पदार्थों का ज्ञाता होऊंगा, मुक्त होऊंगा, परिनिर्वात-सर्वथा शितीभूत होऊंगा और समस्त दुःखों का अन्त करूंगा सो इस अपनी मान्यता को लेकर उसने इसे चरम वस्तु कहा है। इन आठों में से चार उसने स्वगत ही प्रकट किये हैं-क्यों कि मोक्ष में गमन होने से इन्हें वह पुनः नहीं

પ્રલયકાળને અન્તે જ થાય છે, તેથી તેને પણ ચરમપદ વાચ્ય વસ્તુરૂપ કહ્યો છે સેચનક ગંધહસ્તી પણ ચરમ હોય છે, કારણ કે તેના દ્વારા યુદ્ધમાં અન્તિમ વિજય નિશ્ચિત થાય છે. મહાશિલાકંટક સંગ્રામ પણ યુદ્ધને અંતે જ થાય છે. ત્યાર બાદ ફરી સંગ્રામ થતો નથી, તેથી તેને પણ ચરમ પદવાચ્ય વસ્તુરૂપ કહ્યો છે. તથા " अहं च णं इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थकराणं चरिमे तित्थकरे सिज्झिस्सं जाव अंतं करिस्सामि " હું, મંખલિપુત્ર ગોશાલ આ અવસર્પિણી ૨૪ તીર્થંકરોમાં ચરમ તીર્થંકર રૂપ થઈને સિદ્ધ થઈશ, બુદ્ધ થઈશ, મુક્ત થઈશ પરિનિર્વાત (સર્વથા શીતલી-ભૂત) થઈશ અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરીશ આ પોતાની માન્યતાને કારણે તેણે તેને ચરમ વસ્તુ રૂપ કહેલ છે. આઠ ચરમમાંથી ચાર ચરમ તો તેણે પોતાની જાતે જ પ્રકટ કર્યાં છે, કારણ કે પોતે મોક્ષમાં જવાનો

एवम् 'नाहमेतानि चत्वारि दाहोपशान्तये सेवामी' इत्यस्य च अर्थस्य प्रकाशनार्थं तया अवद्यप्रच्छादनार्थानि भवन्तीत्यवसेयम्, पुष्करसंवर्तकादीनि तु त्रीणि बाह्यानि प्रकृतानुपयोगेऽपि चरमसामान्यात् साधारणजनचित्तानुरञ्जनाय चरमाणि बोध्यानि७। अष्टमं तु स्वस्य तीर्थकरत्वप्रकाशनाय प्रोक्तम्८, 'जं पि य अज्जो ! गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयंचणि उदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ' हे आर्याः ! स्थविराः ! यदपि खलु गोशालो

करेगा। तथा 'निर्वाणकाल में ये जिन भगवान् के अवश्य होते हैं, इसलिये इनमें कोई दोष भी नहीं है' इस अर्थ को, एवं मैं इन चार को दाहोपशांति के लिये सेवन नहीं करता हूं। इस अर्थ को प्रकाशित करनेवाले होने से ये अवद्य को प्रच्छादन करने के लिये ही होते हैं। ऐसा जानना चाहिये। तथा पुष्करसंवर्तनादिक जो तीन चरमरूप से प्रकट किये गये हैं सो ये बाह्य हैं इनका यद्यपि प्रकृत में कोई उपयोग नहीं है फिर भी चरम सामान्य की अपेक्षा से ही ये कहे गये हैं। साधारण जनों के चित्त को अनुरञ्जन करने के लिये ही ये चरमरूप में होते हैं, ऐसा समझना चाहिये। तथा आठवां जो चमर प्रकट किया गया है वह अपने में तीर्थंकरत्व को प्रकाशित करने के लिये प्रकट किया गया है। 'जं पि य अज्जो ! गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयंचणि उदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ' तथा हे

હોવાથી એ ચારે વસ્તુ ફરી કરવાનો નથી તથા "નિર્વાણુ કાળે જિન ભગવાનમાં તે અન્તિમ (ચરમ)નો સદ્ભાવ હોય છે, તેથી તેના સેવનમાં કોઈ પણ દોષ નથી," આ અર્થને, અને હું આ ચારેનું દાહોપશમનને માટે સેવન કરતો નથી, આ અર્થને પ્રકાશિક કરનારા હોવાથી તે પાપકર્મને (દોષને) પ્રચ્છાદન કરવાને માટે જ-ઢાંકવાને માટે જ–પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે, એમ સમજવું જોઈએ તથા પુષ્કરસંવર્તનાદિ જે ત્રણ વસ્તુને ચરમ રૂપે પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે, તે તો બાહ્ય ચરમ રૂપ જ છે જો કે તેમનો પ્રકૃતમાં કોઈ ઉપયોગ નથી, છતાં પણ ચરમ સામાન્યની અપેક્ષાએ જ તેમને ચરમરૂપ કહ્યા છે. સાધારણ જનોના ચિત્તનું અનુરંજન કરવાને માટે જ તે ચરમરૂપ હોય છે, એવું સમજવું જોઈએ આઠમું જે ચરમ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે, તે પોતાને તીર્થંકર રૂપ બતાવવાને માટે જ પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. "जं पि य अज्जो ! गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलएणं मट्टियापाणएणं आयंचणि उदएणं गायाइं परिसिंचमाणे विहरइ" તથા હે આર્યો !

मङ्खलिपुत्रः शीतलकेन मृत्तिकापानकेन-मृत्तिकामिश्रितजलेन, आतञ्चनिकोदकेन-कुम्भकारगृहस्थितभाजनवर्तिमृत्तिकामिश्रितजलेन, गात्राणि शरीरावयवान्, परिषिञ्चन् विहरति-तिष्ठति, 'तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि अपाणगाइं पन्नवेइ'-तस्यापि च-तथाविधगात्रपरिषेचनजनस्य च, खलु अवद्यस्य, वज्रस्य वा, वज्रसदृशत्वात् पापस्य प्रच्छादनार्थतायै-आच्छादनाय, इमानि-वक्ष्यमाणानि चत्वारि पानकानि-साधुयोग्यजलविशेषरूपाणि प्रज्ञापयति-प्ररूपयति-'से किं तं पाणए ?' अथ किं तत् पानकमुच्यते ? 'पाणए चउव्विहे पण्णत्ते' पानकं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् , 'तं जहा-गोपुट्ठए, हत्थमद्दियए, आयवतत्तए, सिलापब्भट्ठए, सेत्तं पाणए' तद्यथा-गोपृष्ठकम् , हस्तमर्दितम् , आतपतप्तम् , शिलाप्रभ्रष्टकम् , तदेतत् पानकम् , तत्र गोपृष्ठात् पतितं तद् गोपृष्ठकमुच्यते, हस्तेन मर्दितम्-मलितमित्यर्थः, हस्तमर्दितमुच्यते

आर्यो ! मंखलिपुत्र गोशाल जो शीतल मृत्तिकामिश्रितजल से-कुंभकार के घर पर रखे हुए वर्तन में गत मिट्टी से युक्त पानीरूप पानक से-शरीर के अवयवों को सींचता रहता है, सो 'तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि अपाणगाइं पन्नवेइ' उसने इस गात्रपरिषेचन जन्य अवद्य को-दोष को अथवा वज्रसदृश पाप को-ढांकने के लिये चार पानक-साधु योग्य जलरूप पेय कहे हैं। और चार अपानक कहे हैं। 'से किं तं पाणए' वह पानक क्या है ? अर्थात् पानक का क्या स्वरूप है ? तो इसका उत्तर यह है कि 'पाणए चउव्विहे पण्णत्ते' पानक-साधु योग्यजल रूप पेय-चार प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'गोपुट्ठए, हत्थमद्दियए, आयवतत्तए, सिलापब्भट्ठए' गोपृष्ठ से पतित जो पानक है वह गोपृष्ठ पानक है, हाथ से

મંખલિપુત્ર ગોશાલ જે શીતલ મૃત્તિકામિશ્રિત જળ વડે-કુંભારને ઘેરરા ખેલ વાસણમાં રહેલા માટીયુક્ત પાણી રૂપ પાનક વડે-શરીરના અવયવોનું સિંચન કરી રહ્યો છે, "तस्स वि य णं वज्जस्स पच्छादणट्ठयाए इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि अपाणगाइं पन्नवेइ" તે ગાત્રપરિસિંચન રૂપ અવદ્યને (દોષને)-વજ્ર જેવા પાપને-ઢાંકવાને માટે ચાર પાનક-સાધુને ઉપયોગમાં લેવા લાયક જલરૂપ પેય-કહ્યા છે અને ચાર અપાનક કહ્યા છે. 'से किं तं पाणए ?" તે પાનકનું સ્વરૂપ કેવું છે, તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-"पाणए चउव्विहे पण्णत्ते-तंजहा" પાનક-સાધુને યોગ્ય જલરૂપ પેય-ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જે નીચે પ્રમાણે છે-"गोपुट्ठए, हत्थमद्दियए, आयवतत्तए, सिलापब्भट्ठए" (૧) ગોપૃષ્ઠમાંથી પડેલું જે પાનક છે, તેને ગોપૃષ્ઠપાનક કહે છે. (૨)

एतदेवातश्चनिकोदकमपि कथ्यते आतपेन-सूर्यतापेन तप्तम्-आतपतप्तमुच्यते, शिलायाः प्रभ्रष्टकम्-पतितं शिलाप्रभ्रष्टकमुच्यते, 'से किं तं अपाणए?' अथ, किं तत् अपानकमुच्यते ? 'अपाणए चउव्विहे पण्णत्ते' अपानकम् चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-थालपाणए, तयापाणए, सिंबलिपाणए, सुद्धपाणए' तद्यथा-स्थालपानकम्, त्वक्पानकम्, सिम्बलीपानकम्, शुद्धपानकम्। 'से किं तं थालपाणए?' अथ, किं तत् स्थालपानकमुच्यते ? 'थालपाणए जं णं दाथालगं वा, दावारगं वा, दाकुंभगं वा, दाकलसं वा, सीयलगं उल्लगं हत्थेहिं परामुसइ, न य पाणियं पियइ, से त्तं थालपाणए' स्थालपानकं यत् खलु उदकस्थालकं वा

मसला गया-मर्दित किया हुआ जो पानक है वह हस्तमर्दित पानक है। इसका दूसरा नाम आतञ्चनिकोदक भी है। सूर्य के ताप से तपा हुआ जो पानक है वह आतपतप्त पानक है। जो पानक शिला से नीचे गिरा होता है वह शिलाप्रभ्रष्ट पानक है 'से किं तं अपाणए' वह अपानक क्या है? अर्थात् अपानक का क्या स्वरूप है? तो इसका उत्तर यह है कि-'अपाणए चउव्विहे पण्णत्ते' अपानक चार प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे-'थालपाणए, तयापाणए, सिंबलिपाणए, सुद्धपाणए' स्थालपानक; त्वक्पानक, सिम्बलीपानक, और शुद्धपानक 'से किं तं थालपाणए' स्थालपानक का क्या स्वरूप है? तो इसका उत्तर इस प्रकार से है--'थालपाणए जं णं दाथालगं, दाकुंभगं वा, दाकलसं वा सीयलगं, उल्लगं हत्थेहिं परामुसइ, न य पणियं पियइ, से त्तं थालपाणए' जिस पानक में स्थाल उदक से गीला हो, उदक से गीला वारक हो, या उदक से आर्द्र कुंभ हो, या उदक से

હાથથી મસળેલું જે પાનક છે, તેને હસ્તમર્દિત પાનક કહે છે તેનું બીજું નામ 'આતંચનિકોદક' છે. (૩) સૂર્યના તાપથી તપેલું જે પાનક છે, તેને આતપતપ્ત પાનક કહે છે. (૪) જે પાનક શિલા પરથી નીચે પડયું હોય છે, તેનું નામ શિલાપ્રભ્રષ્ટ પાનક છે "से किं तं अपाणए" તે અપાનક શું છે? એટલે કે અપાનકનું સ્વરૂપ કેવું છે? તો તેનો ઉત્તર એ છે કે "अपाणए चउव्विहे पण्णत्ते" અપાનકના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. "तंजहा" તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-"थालपाणए, तयापाणए, सिंबलिपाणए, सुद्धपाणए" (૧) સ્થાલપાનક, (૨) ત્વક્પાનક, (૩) સિમ્બલીપાનક, (૪) શુદ્ધપાનક "से किं तं थालपाणए?" સ્થાલપાનકનું સ્વરૂપ કેવું છે? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-"थालपाणए जं णं दाथालगं, दावारगं वा, दाकुंभगं वा, दाकलसं वा सीयलगं, उल्लगं हत्थेहिं परामुसइ, न य पाणियं पियइ, से त्तं थालपाणए"

उदकार्द्रं स्थालकम् उदकवारकम्-उदकार्द्रं वारकम्-उदकवारकम्, उदककुम्भकं उदकार्द्रः कुम्भो यस्मिन् पानके तद् उदककुम्भकमुच्यते, उदककलशं वा-उदकार्द्रः कलशो यत्र तत्-उदककलशम्, अत्र कुम्भो महान्, कलशस्तु लघुतरो वोध्यः, अतएव कीदृशं तत् इत्याह-शीतलकम् आर्द्रकम्-क्लिन्नम्, हस्तैः परा-मृशति,-स्पृशति, किन्तु न च पानीयं-जलं पिबति, तदेतत् स्थालपानकमुच्यते। 'से किं तं तयापाणए ?' अथ, किं तत् त्वक्पानकमुच्यते ? 'तयापाणए, जं णं अंबं वा, अंबाडगं वा जहा पओगपदे जाव बोरं वा तिंदुरुयं वा, तरुणगं वा, आमगं वा, आसगंसि आवीलेइ वा, पवीलेइ वा, न य पाणियं पियइ, सेत्तं तया-पाणए' त्वक्पानकं, यत् खलु आम्रं वा, आम्रातकं वा, 'अमरा' इति भाषा-प्रसिद्धम्, यथा-प्रयोगपदे-प्रज्ञापनायाः षोडशपदे प्रतिपादितानुसारं यावत्-भव्यं वा, पनसं वा, दाडिमं वा, इत्यादिरीत्या, बदरिकां वा तिन्दुरुकं वा,

गीला कलश हो ऐसे उस आर्द्रक-क्लिन्न हुए ठंडे स्थालनपानक आदि को साधु स्पर्श तो कर सकता है। पर पानी पी नहीं सकता है, इस प्रकार का स्थालपानक का स्वरूप है, बडे घडे का नाम कुंभ और छोटे घडे का नाम कलश है। 'से किं तं तयापाणए' वह त्वक्पानक क्या है ? अर्थात् त्वक्पानक का क्या स्वरूप ? तो इसका उत्तर इस प्रकार से है, कि 'तयापाणए, जं णं अंबं वा, अंबाडगं वा जहा पओगपदे जाव बोरं वा तिंदुयं वा तरुणगं वा आमगं वा, आसगंसि आवीलेइ वा, पवीलेइ वा न य पाणियं पियइ-से त्तं तयापाणए' आम हो या आम्रातक-अमरा हो, जैसा कि प्रज्ञापना के १६ वें पद में कहा गया है यावत् भव्य हो, पनस हो दाडिम-अनार हो बद-

જે પાનકમાં સ્થાલ (થાળ) પાણીથી ભીનો હોય, પાણીથી ભીનું વારક હોય, પાણીથી ભીનો કુંભ હોય, પાણીથી ભીનો કળશ હોય એવાં તે આર્દ્રક-ક્લિન્ન ઠંડા સ્થાલપાનક આદિનો સાધુ સ્પર્શ તો કરી શકે છે, પણ પાણી પી શકતો નથી આ પ્રકારનું સ્થાલપાનકનું સ્વરૂપ છે. મોટા ઘડાને કુંભ કહે છે અને નાના ઘડાને કળશ કહે છે. "से किं तं तयापाणए ?" ત્વક્-પાનક શું છે ? એટલે કે ત્વક્પાનકનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-"तयापाणए, जं णं अंबं वा, अंबाडगं वा, जहा पओगपदे जाव बोरं वा तिंदुरुयं वा, तरुणगं वा, आमगं वा, आसगंसि, आवीलेइ वा, पवीलेइ वा नय पाणिय पियइ-से त्तं तयापाणए" "કેરી હોય કે અમરા હોય" ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાપનાના ૧૬માં પદમાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું યાવત્ ભવ્ય હોય, પનસ હોય, દાડમ હોય, બોર હોય, અથવા તિન્દુક

तरुणकं वा-अभिनवम्, आमकं वा-अपक्वम् आस्यके-मुखे आपीडयेद् वा-ईषत्पीडयेत्, प्रपीडयेद् वा-प्रकर्षेण पीडयेत् न च पानीयं पिबति तदेतत् त्वक्-पानकमुच्यते, 'से किं तं सिंबलिपाणए?' तत्-अथ, किं तत् सिम्बलीपानकमुच्यते? 'सिंबलिपाणए जं णं कलसंगलियं वा, मुग्गसंगलियं वा, मास संगलियं वा, सिंबलि संगलियं वा, तरुणियं आमियं आसगंसि आवीलेइ, पवीलेइ वा णय पाणियं पियइ, से त्तं सिंबलिपाणए' शिम्बलीपानकम् यत् खलु कलायसंगलिकां वा-कलायादि फलिकाम्, 'मटर' इति भाषाप्रसिद्धा' मुद्गसंगलिकां वा-मुद्गफलिकाम्, माषसङ्गलिकां वा-माषफलिकाम्, शिंबलीसंगलिकां वा-शिम्बलीफलिकाम् तरुणि-काम्-अभिनवाम्, आमिकाम्-अपक्वाम्. आस्यके मुखे आपीडयेद् वा,-ईषत्पीड येद् वा, प्रपीडयेद् वा, प्रकर्षेण पीडयेद् वा, किन्तु न च पानीयं-जलं, पिबति,

रिका-वेर हो, या तिन्दुक हो, ये सब पके हुए हों या विना पके हों साधु इन्हें खावे, या चखे-पर पानी न पिये-वह त्वक्पानक है। 'से किं तं सिंबलिपाणए' सिम्बलीपानक क्या है? अर्थात् सिम्बलीपानक का क्या स्वरूप है? तो इसका उत्तर इस प्रकार से है-'सिंबलिपाणए जं णं कलसंगलियं, मुग्गसंगलियं वा, माससंगलियं वा सिंबलिसंगलियं वा तरुणियं आमियं आसगंसि आवीलेइवा पवीलेइवा ण य पाणियं पियइ से त्तं सिंबलिपाणए' जो मटर की फली हो मूंग की फली हो, उडद की फली हो, या शिम्बली (मोंठ) की फली हो इन्हें जो साधु चाहे ये पकी हों, या विना पकी हों चबावे या खावे-पर इनके ऊपर पानी नहीं पीवे तो वह शिम्बलीपानक कहा गया है। 'से किं तं सुद्धपाणए' शुद्धपानक क्या है? अर्थात् शुद्धपानक का स्वरूप क्या है? तो इसका

હોય, આ બધા ફળો પાકેલાં હોય કે કાચા હોય, સાધુ તેમને ખાય અથવા ચાખે, પણ પાણી ન પીવે, તેનું નામ ત્વક્પાનક છે. તે ત્વક્પાનકને પણ અપાનક જ કહ્યું છે. "से किं त. सिंबलिपाणए?" સિમ્બલી પાનકનું સ્વરૂપ કેવું છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-" सिंबलिपाणए, जं णं कलसंगलियं, मुग्गसंगलियं वा, माससंगलियं वा, सिंबलिसगलियं वा, तरु-णियं आमियं आसगंसि आवीलेइ वा, पवीलेइ वा, ण य पाणियं पियइ, से त्तं सिंबलिपाणए" વટાણાની ફળીને (સિંગને), મગની ફલીને, અડદની ફલીને, અથવા શિમ્બલીની ફલીને, કાચી હોય કે પાકી હોય તેને ખાય છે અથવા ચાખે છે, પણ પાણી પીતો નથી, એવા પાનને શિમ્બલી પાનક કહે છે. આ શિમ્બલીપાનકને પણ અપાનક જ કહ્યું છે. "से किं तं सुद्धपाणए?" શુદ્ધપાનક શું છે? એટલે કે શુદ્ધપાનકનું કેવું સ્વરૂપ છે? તેનો ઉત્તર

तदेतत् शिम्बलीपानकमुच्यते । 'से किं तं सुद्धपाणए ?' अथ किं तत् शुद्धपानकमुच्यते ? 'सुद्धपाणए जं णं छम्मासे सुद्धं खाइमं खायइ, दो मासे पुढविसंथारोवगएय, दो मासे कट्ठसंथारोवगए, दोमासे दब्भसथारोवगए' शुद्धपानकम्-यत् षण्मासान् शुद्धखादिमं खादति, तत्र द्वौ मासौ पृथिवी संस्तारकोपगतश्च, द्वौ मासौ कोष्ठसंस्तारकोपगतः, द्वौ मासौ दर्भसंस्तारकोपगतस्तिष्ठेत्, 'तस्स णं बहुपडिपुन्नाणं छण्हं मासाणं अंतिमराइए इमे दो देवा महड्ढिया जाव महासोक्खा अंतियं पाउब्भवंति' तस्य खलु षण्मासान् शुद्धखादिम भक्षयितुः बहुप्रतिपूर्णानां षण्णां मासानाम् अन्तिमरात्रौ इमौ वक्ष्यमाणौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्-महाद्युतिकौ, महायशसौ, महाबलौ, महासौख्यौ अन्तिकं-समीपे, प्रादुर्भवतः, 'तं जहा-पुन्नभद्देय माणिभद्देय' तद्यथा पूर्णभद्रश्च मणिभद्रश्च। 'तए णं ते देवा सीयलएहिं उल्लएहिं हत्थेहिं

उत्तर इस प्रकार से है 'सुद्धपाणए जं णं छम्मासे सुद्धंखाइमं खायइ, दो मासे पुढविसंथारोवगए, दो मासे कट्ठसंथारोवगए, दो मासे दब्भसंथारोवगए' जो साधु ६ मास तक शुद्ध भोजन करता है-इनमें दो मास तक तो वह पृथिवीरूप संथारे पर शयन करता है, दो मास तक काष्ठ के तखता (पाटिया) आदिरूप संथारे पर शयन करता है। एवं दो मासतक दर्भ के संथारे पर शयन करता है। 'तस्स णं बहुपडिपुन्नाणं छण्हं मासाणं अंतिमराइए इमे दो देवा महड्ढिया जाव महासोक्खा अंतियं पाउब्भवंति' इस प्रकार करते २ जब उसके पूरे छ मास समाप्त हो जाते हैं-तब छठे मास की अन्तिम रात्रि में उसके पास ये दो देव जो कि महाऋद्धिसंपन्न और महाद्युतिक, महायशस्वी, महाबलिष्ठ, एवं महासुखशाली होते हैं-आते हैं। 'तं जहा'

આ પ્રમાણે છે-" सुद्धपाणए जं णं छम्मासे सुद्ध खाइमं खायइ, दो मासे पुढविसंथारोवगए, दो मासे कट्ठसंथारोवगए, दो मासे दब्भ संथारोवगए " જે સાધુ ૬ માસ સુધી શુદ્ધ ભોજનનું સેવન કરે છે, તેમાંના પહેલા બે માસ સુધી તે પૃથ્વી રૂપ સંથારા પર શયન કરે છે, પછીના બે માસ સુધી કાષ્ઠના પાટિયા આદિ રૂપ સંથારા પર શયન કરે છે, અને છેલ્લા બે માસ દર્ભના સંથારા પર શયન કરે છે " तस्स णं बहुपडिपुन्नाणं छण्हं मासाणं अंतिमराइए इमे दो देवा महड्ढिया जाव महासोक्खा अंतियं पाउब्भवंति " આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં જ્યારે છ માસ પૂરા થઈ જાય છે, ત્યારે છઠ્ઠા માસની અન્તિમ રાત્રિના સમયે તેની પાસે મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાયશસ્વી, મહાબલિષ્ઠ અને મહાસુખસંપન્ન બે દેવો આવે છે. " तंजहा " તે બે દેવોનાં

गायाइं परामुसंति' ततः खलु शीतलैः आर्द्रैः हस्तैः गात्राणि शरीरावयवान्, परामृशतः-स्पृशतः, 'जे णं ते देवे साइज्जइ सेणं आसीविसत्ताए कम्मं पकरेइ' यः खलु जनस्तौ देवौ स्वदते-अनुमन्यते अनुमोदते स खलु जनः आशीविषतया-सर्पभावेन कर्म प्रकरोति, 'जे णं ते देवे नो साइज्जइ, तस्स णं संसि सरीरगंसि अगणिकाए संभवइ' किन्तु यः खलु जनस्तौ देवौ नो स्वदते-नानुमन्यते नो अनुमोदते तस्य खलु अनुपमन्तुर्जनस्य स्वके-निजे शरीरके अग्निकायः सम्भवति, 'से णं सएणं तेएणं सरीरगं झामेइ' स खलु जनः स्वकेन-स्वीयेन तेजसा-तेजोलेश्यया, शरीरकं ध्मायति-दहति, 'सरीरगं झामेत्ता तओ पच्छा सिज्झइ जाव अंतं करेइ, से त्तं सुद्धपाणए' शरीरकं ध्मायित्वा-प्रदह्य ततःपश्चात्

इनके नाम हैं-'पुन्नभद्दे य माणिभद्दे य' पूर्णभद्र और मणिभद्र 'तए णं ते देवा सीयलेहिं उल्लएहिं हत्थेहिं गायाइं परामुसंति' ये दोनों देव शीतल गीले अपने हाथों से उसके शरीर का स्पर्श करते हैं। 'जे णं ते देवे साइज्जइ, से णं आसीविसत्ताए कम्मं पकरेइ' जो साधुजन इन दोनों देवों की अनुमोदना करता है। वह सर्पभाव-सर्परूप से कर्म करता है। 'जे णं ते देवे नो साइज्जइ, तस्स णं संसि सरीरगंसि अगणिकाए संभवइ' तथा जो इन देवों की अनुमोदना नहीं करता है-उस अननुमन्ता के अपने निज शरीर में अग्निकाय प्रकट हो जाता है 'से णं सए णं तेए णं सरीरगं झामेइ' सो वह साधुजन अपनी तेजोलेश्या से शरीर को जला देता है। 'सरीरगं झामेत्ता तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ, से त्तं सुद्धपाणए' शरीर को जलाकर फिर वह सिद्ध हो जाता है यावत् बुद्ध हो जाता है, मुक्त हो जाता है,

નામ આ પ્રમાણે છે. "पुन्नभद्दे य मणिभद्दे य" પૂર્ણભદ્ર અને મણિભદ્ર "तए णं ते देवा सीयलेहिं उल्लएहिं हत्थेहिं गायाइं परामुसंति" તે બન્ને દેવો પોતાના શીતળ, ભીના હાથો વડે તેના ગાત્રોનો સ્પર્શ કરે છે. "जे णं ते देवे साइज्जइ, से णं आसीविसत्ताए कम्मं पकरेइ" જો તે સાધુ તે બન્ને દેવોની અનુમોદના કરે છે, તો સર્પભાવ (સર્પરૂપે)રૂપ કર્મ કરે છે. "जे णं ते देवे नो साइज्जइ, तस्स णं संसि सरीरगंसि अगणिकाए संभवइ" તથા જો તે સાધુ આ દેવોની અનુમોદના કરતો નથી, તો તે અનુમોદના ન કરનારના પોતાના શરીરમાં જ અગ્નિકાય પ્રકટ થઈ જાય છે "से णं सएणं तेएणं सरीरगं झामेइ" ત્યારે તે સાધુ પોતાની તેજોલેશ્યા વડે પોતાના શરીરનો પોતે કરી નાખે છે, "सरीरगं झामेत्ता तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ" શરીરનો નાશ કરીને તે સિદ્ધ થઇ જાય છે, બુદ્ધ થઇ જાય છે,

सिध्यति, यावत्-बुध्यते, मुच्यते परिनिर्वाति सर्वदुःखानामन्तं करोति तदेतत् शुद्धपानकमुच्यते। 'तत्थ णं सावत्थीए नयरीए अयंपुले णामं आजीविओवासए परिवसइ' तत्र खलु श्रावस्त्यां नगर्याम्, अयं पुलो नाम आजीविकोपासकः परिवसति, 'अड्ढे जाव अपरिभूए जहा हालाहला जाव आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' आढयः, यावत्-दीप्तः, बहुजनस्यापरिभूतः-अपराजितः यथा हलाहलायाः प्रकरणे यावत्-प्रतिपादितं तदनुसारमेव अत्रापि प्रतिपत्तव्यम्, आजीविकसमयेन-आजीविकसिद्धान्तेन, आत्मानं भावयन् विहरति-तिष्ठति, 'तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीविओवासगस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु

परिनिर्वात-शीतीभूत हो जाता है, और समस्तदुःखों का अंत कर देता है। इसका नाम शुद्धपानक है।

'तत्थ णं सावत्थीए नयरीए अयपुले णामं आजीवियोवासए परिवसइ' उस श्रावस्ती नगरी में एक आजीविकोपासक रहता था-जिसका नाम अयंपुल था। यह 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आजीविकोपासक धनाढ्य था और दीप्त एवं बहुजनों से भी अपरिभूत था। 'जहा हालाहला जाव आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' जैसा कथन हालाहला के प्रकरण में किया गया है-वैसा ही कथन यहां पर भी जानना चाहिये। वह अयंपुल आजीविक सिद्धान्त के अनुसार अपने आपको वासित किये रहता था। 'तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीवियोवासगस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्त कालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए

મુક્ત થઇ જાય છે, પરિનિર્વાત-પરિતાપરહિત-થઇ જાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે. "से तं सुद्धपाणए" તેનું નામ શુદ્ધપાનક છે.

"तत्थ णं सावत्थीए नयरीए अयंपुले णामं आजीवियोवासए परिवसइ" તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં અયંપુલ નામનો એક આજીવિકોપાસક ગોશાલકના મતનો અનુયાયી રહેતો હતો. "अड्ढे जाव अपरिभूए" તે અયંપુલ ધનાઢ્ય હતો, દીપ્ત હતો અને ઘણા લોકો વડે પણ અપરિભૂત હતો. "जहा हालाहला जाव आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" જેવું કથન હાલાહલા વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં અયંપુલ વિષે પણ સમજવું તે અયંપુલ આજીવિક સિદ્ધાન્તો વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો વિચરતો હતો. "तए णं तस्स अयंपुलस्स कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" તે આજીવિકોપાસક અયંપુલ એક દિવસે મધ્યરાત્રે કુટુંબજાગરિકા

तस्य अयंपुलस्य आजीविकोपासकस्य अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापररात्र कालसमये कुटुम्बजागरिकां जाग्रतः, अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकः–आत्मगत', यावत्–चिन्तितः कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत–समुत्पन्नः–'किं संठिया हल्ला पण्णत्ता?' किं संस्थिता–किमाकारा हल्ला–गोवालिका तृणसमाना कीटविशेषरूपा प्रज्ञप्ता, 'तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीविओवासगस्स दोच्चंपि अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था'–ततः खलु तस्य अयंपुलस्य आजीविकोपासकस्य द्वितीयमपि वारम् अयमेतद्रूपः–वक्ष्यमाणस्वरूपः, आध्यात्मिकः–आत्मगतः, यावत्–चिन्तितः, कल्पितः प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत–समुत्पन्नः–'एवं खलु ममं धम्मायरिए, धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते' एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या, मम धर्माचार्यः, धर्मोपदेशको गोशालो मङ्खलिपुत्रः, 'उप्पन्नणाणदंसणधरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी, इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभ-

जाव समुप्पज्जित्था' आजीविकोपासक उस अयंपुल को एक दिन जब कि वह कुटुम्बजागरिका से मध्यरात्रि के समय जग रहा था उसे निद्रा नहीं आ रही थी–इस प्रकार का यह आत्मगत संकल्प यावत् उत्पन्न हुआ। (यहां यावत् शब्द से 'चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, एवं मनोगत' इन संकल्प के विशेषणों का ग्रहण हुआ है। 'किं संठिया हल्ला पण्णत्ता' तृण के समान कीटविशेषरूप जो हल्ला–गोवालिका है–उसका आकार कैसा कहा गया है? 'तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीविओवासगस्स दोच्चंपि अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' दूसरी बार फिर उस आजीविकोपासक अयंपुल को ऐसा यह आत्मगत संकल्प यावत् उत्पन्न हुआ (यहां पर भी यावत् शब्द से संकल्प के चिन्तित, कल्पित प्रार्थित और मनोगत' ये विशेषण गृहीत हुए हैं। 'एवं खलु मम धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते' मंखलिपुत्र गोशाल मेरे धर्माचार्य धर्मोपदेशक हैं। 'उप्प-

કરી રહ્યો હતો–તેને કૌટુંબિક બાબતોના વિચારે ચડવાને લીધે ઊંઘ આવતી ન હતી. ત્યારે તેના મનમાં આ પ્રકારનો ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો–" किं संठिया हल्ला पण्णत्ता " તૃણના સમાન કીટવિશેષ રૂપ જે હલ્લા (ગોવાલિકા) છે, તેનો આકાર કેવો પ્રરૂપિત થયો છે? " तए णं तस्स अयंपुलस्स आजीविओवासगस्स दोच्चंपि अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था " બીજી વાર તેના મનમાં એવો ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે–" एवं खलु मम धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मखलिपुत्ते " મંખલિપુત્ર ગોશાલ મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદે-

कारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' उत्पन्नज्ञानदर्शनधरो यावत् जिनः अर्हन् केवली सर्वज्ञः सर्वदर्शी इहैव-अस्यामेव तावत् श्रावस्त्यां नगर्याम्, हालाहलायाः कुम्भकार्या कुम्भकारापणे आजीविकसंघसंपरिवृतः-आजीविकसंघसंष्ठितः सन् आजीविकसमयेन-आजीविकसिद्धान्तेन आत्मानं भावयन्-विहरति-तिष्ठति, 'तं सेयं खलु मे कल्लं जाव जलंते गोसालं मंखलिपुत्तं वंदित्ता जाव पज्जुवासेत्ता इमं एयारूवं वागरित्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ' तत्-तस्मात्कारणात्, श्रेयः-कल्याणं खलु मम कल्ये-आगामि दिवसे यावत्-भास्करे-सूर्ये, ज्वलति-प्रकाशमाने सति, गोशालं मंखलिपुत्रं वन्दित्वा-यावत्-नमस्यित्वा सत्कार्य सम्मान्य विनयेन प्राञ्जलिपुटः पर्युपास्य, इदम् एतद्रूपं-हल्लाविषयकं व्याकरणं-प्रश्नं व्याकर्तुम्-प्रष्टुं श्रेयो

ण्णणाणदंसणधरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवीयसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' ये उत्पन्न हुए ज्ञान और दर्शन के धारी हैं, यावत्-जिन हैं, अर्हन्त हैं, केवली हैं, सर्वज्ञ हैं, सर्वदर्शी हैं और इस श्रावस्ती नगरी में इस समय हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण में आजीविकसंघ के साथ आजीविक सिद्धान्त के अनुसार अपने आपको भावित करते हुए ठहरे हैं। 'तं सेयं खलु मे कल्लं जाव जलंते गोसालं मंखलिपुत्तं वंदित्ता जाव पज्जुवासेत्ता इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ' अतः मुझे अब यही श्रेयस्कर है कि मैं प्रातः काल सूर्योदय हो जाने पर उन मंखलिपुत्र गोशाल के पास जाऊं और उनकी वन्दना और पर्युपासना

શકે છે. "उप्पण्णणाणदंसणधरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी इहेव सावत्थीए नयरीए हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि आजीवियसंघसंपरिवुडे आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" તેઓ ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાન અને દર્શનનાધારક છે, જિન છે, અર્હંત છે, કેવલી છે, સર્વજ્ઞ છે અને સર્વદર્શી છે. તેઓ આ શ્રાવસ્તી નગરીમાં જ હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં (હાટમાં) આજીવિક સંઘસહિત આજીવિક સિદ્ધાન્તાનુસાર પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિરાજમાન થયેલા છે. "तं सेयं खलु मे कल्लं जाव जलंते गोसालं मंखलिपुत्तं वंदित्ता जाव पज्जुवासेत्ता इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ" તો મારે માટે એજ શ્રેયસ્કર છે કે હું પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય થઈ ગયા બાદ તે મંખલિપુત્ર ગોશાલની પાસે જઉં અને તેમને વંદણાનમસ્કાર કરીને, તેમની પર્યુપાસના કર્યા બાદ મારા મનમાં જે પ્રશ્ન

वर्तते इति पूर्वेण सम्बन्धः, इति कृत्वा-इत्येवं विचार्य एवं-पूर्वोक्तरीत्या संप्रेक्षते-विचारयति 'संपेहेत्ता, कल्लं जाव जलंते ण्हाए कय जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' एवं संप्रेक्ष्य कल्ये-आगामिनि दिवसे यावत्प्रभाकरे-सूर्ये ज्वलति-प्रकाशमाने सति, स्नातः कृतयावत्-कृतबलिकर्मा-वायसाद्यर्थं दत्तान्नादिभागः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः-अल्पबहुमूल्यकभूषणभूषितशरीरः स्वकात् स्वस्मात् गृहात्प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता पायविहारचारेणं सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य पादविहारचारेण-पादाभ्यां विहरणगमनेन श्रावस्त्या नगर्याः मध्यमध्येन -मध्यभागेन, यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणम् आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता, गोसालं मंखलिपुत्तं

करके उनसे इस प्रकार के इस प्रश्न का स्पष्टीकरण कराऊँ ऐसा उसने विचार किया-'संपेहेत्ता कल्लं जाव जलंते ण्हाए कय जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' विचार करके फिर उसने प्रातः काल होते ही सूर्योदय हो जाने पर स्नान किया, यावत् -बलिकर्म किया-वायस आदिकों के लिये अन्न वगैरह डाला और बहुमूल्यवाले अल्प आभरणों से भूषित शरीर होकर फिर वह अपने घर से निकला। 'पडिनिक्खमित्ता पायविहारचारेणं सावत्थिं नयरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ' निकलकर वह पैदल ही श्रावस्ती नगरी के मध्यभाग से होता हुआ जहां हालाहला कुंभकारिणी का कुंभकारापण था उस ओर

ઉદ્દભવ્યો છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરાવું આ પ્રમાણે તેણે સંકલ્પ કર્યો. "संपेहेत्ता कल्लं जाव जलंते ण्हाए कय जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ" આ પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યા બાદ પ્રાતઃકાળ થઈ ગયા બાદ જ્યારે સૂર્યોદય થયો ત્યારે તેણે સ્નાન કર્યું, બલિકર્મ કર્યું-વાયસાદિને અન્ન નાખ્યું. ત્યાર બાદ બહુ જ મૂલ્યવાન પણ વજનમાં હલકાં એવાં આભૂષણો તેણે પોતાના શરીર પર ધારણ કર્યાં આ પ્રમાણે આભરણો વડે શરીરને આભૂષિત કરીને તે પોતાના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો. "पडिनिक्खमित्ता पायविहारचारेणं सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे तेणेव उवागच्छइ" ઘરમાંથી નીકળીને પગપાળા ચાલતો ચાલતો, શ્રાવસ્તી નગરીની વચ્ચે થઈને તે હલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણ તરફ

हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगयं जाव अंजलिकम्मं करेमाणं सीयलयाएणं मट्टिया जाव गायाइं परिसिंचमाणं पासइ' उपागत्य, गोशालं मंखलिपुत्रं हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतम्-आम्रास्थिक हस्तगतं, यावत्-मद्यपानकं पिबन्तम्, अभीक्ष्णं गायन्तम्, अभीक्ष्णं नृत्यन्तम्, अभीक्ष्णं हालाहलायाः कुम्भकार्याः अञ्जलिकर्मकुर्वन्तं शीतलकेन मृत्तिका यावत् पानकेन आतञ्चनिकोदकेन गात्राणि परिषिञ्चन्तं पश्यति, 'पासित्ता लज्जिए विलिए विड्डे सणियं सणियं पच्चोसक्कइ' दृष्ट्वा लज्जितः व्यलीकितः-संजातव्यलीकः, व्रीडः-व्रीडा अस्यास्तीति व्रीडः-व्रीडितः-अतिशयलज्जावान् भूत्वा शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कते-प्रत्यपसरति पश्चात्परावर्तते. 'तए णं ते

चला-'उवागच्छित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकुणगहत्थगयं जाव अंजलिकम्मं करेमाणं सीयलयाएणं मट्टियाजाव गायाइं परिसिंचमाणं पासइ' चलकर वह हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण में पहुंचा-वहाँ उसने मंखलिपुत्र गोशाल को हाथ में आम की गुठली लिये हुए, मद्य का पान करते हुए, बारंबार गाते हुए, वारंबार नाचते हुए एवं बारंबार हालाहला कुंभकारिणी की हाथ जोडकर प्रार्थना करते हुए देखा। तथा ऐसा भी उसे देखा कि वह मृत्तिका मिश्रित शीतल जल अपने शरीर के अवयवों पर पुनः पुनः छिड़क रहा है। 'पासित्ता लज्जिए, विलिए विड्डे, सणियं २ पच्चोसक्कइ' इस प्रकार की स्थिति से युक्त हुए गोशाल को वह देखकर लज्जित हुआ, खेदखिन्न हुआ-एवं अतिशयलज्जावान् होकर वहां से वापिस हो

રવાના થયો. " उवागच्छित्ता गोसाल मंखलिपुत्तं हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकुणगहत्थगयं जाव अंजलिकम्मं करेमाणं, सीयलयाएणं मट्टिया जाव गायाइं परिसिंचमाणं पासइ " ચાલતો ચાલતો હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં પહોંચ્યો ત્યાં તેણે, હાથમાં કેરીની ગોટલી જેણે રાખી છે, જે મદ્યપાન કરી રહ્યો છે, જે વારંવાર ગીત ગાઇ રહ્યો છે, જે વારંવાર નૃત્ય કરી રહ્યો છે, વારંવાર હાલાહલા કુંભકારિણીને હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી રહ્યો છે, એવા મંખલિપુત્ર ગોશાલકને જોયો વળી તેણે તે પણ જોયું કે મંખલિપુત્ર ગોશાલ પોતાનાં અંગો પર માટીમિશ્રિત શીતલ જળનું સિંચન કરી રહ્યો છે. "पासित्ता लज्जिए, विलिए, विड्डे, सणियं२ पच्चोसक्कइ " ગોશાલ મંખલિપુત્રને આ પ્રમાણે કરતો જોઇને તે લજ્જિત થયો, ખિન્ન થયો અને અતિશય શર્મિન્દો થઇને ત્યાંથી પાછો

आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं लज्जियं जाव पच्चोसक्कमाणं पासइ, पासित्ता एवं वयासी' ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः अयंपुलम् आजीविकोपासकम् लज्जितं यावत्-व्यलीकितं व्रीडं शनैः शनैः प्रत्यवष्वष्कमानं-प्रत्यपसरन्तम्-पश्चात्परावर्तमानं पश्यति, दृष्ट्वा एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'एहि ताव अयंपुला ! एत्तओ' हे अयंपुल ! एहि आगच्छ तावत्, अत्र-इहस्थाने 'तए णं से अयंपुले आजीविओवासए आजीवियथेरेहिं एवं वुत्ते समाणे, जेणेव आजीविया थेरा तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु सः अयंपुलः आजीविकोपासकः आजीविकस्थविरैः, एवम्-उक्तरीत्या, उक्तः सन्, यत्रैव आजीविकाः स्थविराः आसन् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता आजीविए थेरे वंदइ, नमंसइ' वंदित्ता नमंसित्ता नच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ' उपागत्य आजीविकान् स्थविरान् वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, नात्यासन्ने-नातिदूरे नाति प्रत्यासन्ने,

---

गया। 'तए णं ते आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं लज्जियं जाव पच्चोसक्कमाणं पासइ, पासित्ता एवं वयासी' आजीविकोपासक अयंपुल को लज्जित आदि होकर पीछे जाते हुवे आजीविकोपासक स्थविरों ने जब देखा-तो देखकर उन्होंने उससे ऐसा कहा-'एहि ताव आयंपुला एत्तओ' हे अयंपुल ! इधर आओ-'तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए आजीवियथेरेहिं एवं वुत्ते समाणे जेणेव आजीविया थेरा, तेणेव उवागच्छइ' इस प्रकार से आजीविक स्थविरों ने जब उस आजीविकोपासक अयंपुल को बुलाया-तब वह उन आजीविक स्थविरों के पास गया-'उवागच्छित्ता आजीविए थेरे वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता नच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ' वहां जाकर उसने आजीविक स्थविरों की वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके

ફરી ગયો. " तए णं ते आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं लज्जियं जाव पच्चोसक्कमाणं पासइ, पासित्ता एवं वयासी " આજીવિકોપાસક અયંપુલને લજ્જિત, ખિન્ન આદિ થઈને પાછો ફરતો જોઈને આજીવિકોપાસક સ્થવિરોએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું-" एहि ताव अयंपुला एत्तओ " હે અયંપુલ અહીં આવ. " तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए आजीवियथेरेहिं एवं वुत्ते समाणे जेणेव आजीविया थेरा, तेणेव उवागच्छइ " આ રીતે જ્યારે તે આજીવિક સ્થવિરોએ તે આજીવિકોપાસક અયંપુલને બોલાવ્યો, ત્યારે તે તેમની પાસે ગયો. " उवागच्छित्ता आजीविए थेरे वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता नच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ " ત્યાં જઈને તેણે આજીવિક સ્થવિરોને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને, તેમનાથી બહુ દૂર પણ નહીં

यावत्पर्युपास्ते, 'अयंपुलाइ आजीया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी'- हे अयंपुल ! इति संबोध्य आजीविकाः स्थविराः, अयंपुलम् आजीविकोपासकम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः 'से नूणं ते अयंपुला ! पुव्वरत्तावरत्तकाल-समयंसि जाव किं संठिया हल्ला पण्णत्ता ?' हे अयंपुल ! तत्-अथ, नूनं-निश्चयेन तव पूर्वरात्रापररात्रकालसमये यावत्-कुटुम्बजागरिका जाग्रतः अयमेत प आध्यात्मिकश्चिन्तितः कल्पितः प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत यत् किं संस्थिता-किमाकारा, हल्ला प्रज्ञप्ता? इति, 'तए णं तव अयंपुला ! दोच्चंपि अयमेयारूवे तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सावत्थि नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हाला-हलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणं इहं तेणेव हव्वमागए' ततः खलु हे अयं-

फिर उनसे न अधिक दूर और न अधिक पास ऐसे यथोचित स्थान पर बैठ गया और उनकी पर्युपासना करने लगा-'अयंपुलाइ आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी' तब हे अयंपुल ! इस प्रकार से उस आजीविकोपासक को संबोधित करके उन आजीविक स्थविरों ने उससे ऐसा कहा-'से नूणं ते अयंपुला ! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव किंसंठिया हल्ला पण्णत्ता' हे अयंपुल ! पूर्वरात्रापररात्रकालसमय में-रात्रि के मध्यभाग में यावत् कुटुम्बजागरिका करते हुए तुम्हें यह इस प्रकार का आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ है न ? कि हल्ला का आकार कैसा होता है । 'तए णं' तव अयंपुला ! दोच्चंपि अयमेयारूवे तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सावत्थिं नयरिं मज्झंमज्झेणं तेणेव हालाहलाए

અને બહુ સમીપ પણ નહીં એવા ઉચિત આસને તે બેસી ગયો અને તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો, "अयंपुलाइ आजीविया थेरा अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी" ત્યારે "હે અયંપુલ !" આ પ્રકારનું સંબોધન કરીને તે આજીવિક સ્થવિરોએ તે આજીવિકોપાસક અયંપુલને આ પ્રમાણે કહ્યું-"से नूणं ते अयंपुला ! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव किं संठिया हल्ला पण्णत्ता" હે અયંપુલ ! પૂર્વરાત્રાપરરાત્ર કાળસમયે-મધ્યરાત્રે, કુટુંબ જાગરિકા કરી રહેલા તારા મનમાં આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો હતો, એ વાત ખરી છે કે નહીં ? તને એવો વિચાર આવ્યો કે હલ્લા (સરકબામણી)નો આકાર કેવો કહ્યો છે ? "तए णं तव अयंपुला ! दोच्चंपि अयमेयारूवे तंचेव सव्वं भाणियव्वं जाव सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव हालाहलाए कुंभकारीए कुंभका-

पुल ! तव द्वितीयमपि वारम्, अयमेतद्रूपः-उक्तस्वरूपः तदेव-पूर्वोक्तवदेव सर्वं भणितव्यम्-वक्तव्यम्, यावत्-श्रावस्त्याः नगर्याः मध्यमध्येन यत्रैव हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणम् आसीत्, यत्रैव इह एतत्-स्थानमासीत्, तत्रैव शीघ्रमागतस्त्वम्. 'से नूणं ते अयंपुला ! अट्ठे समट्ठे ?' हे अयंपुल ! तत्-अथ, नूनं-निश्चितं तव अयमर्थः समर्थः-सत्यो वर्ततेनु ? इति आजीविकस्थविराणां प्रश्नः, अयंपुलः प्राह-'हंता, अत्थि' हे स्थविराः ! हन्त-सत्यम् अस्ति, यथा भवद्भिः ममाभिप्रायविषये प्रतिपादितं तथैव ममाभिप्रायो वर्तते इति भावः, स्थविराः पुनस्तदभिप्रायं प्रतिपादयन्ति-'जं पि य अयंपुला ! तव धम्मा-

कुंभकारीए कुंभकारावणे जेणं इहं तेणेव हव्वमागए' इसके बाद हे अयंपुल ! तुम्हें दुबारा भी यह इस प्रकार का दूसरा और संकल्प यावत्-उत्पन्न हुआ-यहां अयंपुल का दूसरा उत्पन्न सब संकल्प कहना चाहिये । यावत् तुम श्रावस्ती नगरी के मध्यभाग से पैदल चलकर जहां हालाहला कुंभकारिणी का यह कुंभकारापण है और उसमें भी जहां यह स्थान है वहां तुम बहुत जल्दी आ गये हो 'से नूणं ते अयंपुला ! अट्ठेसमट्ठे' हे अयंपुल ! यह हमारे द्वारा कहा गया तुम्हारा उत्पन्न संकल्परूप अर्थ ठीक-सत्य है न ? तब अयंपुल ने कहा-'हंता, अत्थि' हां, हे स्थविरो ! आप के द्वारा कहा गया मेरा अभिप्राय रूप अर्थ ठीक है अर्थात् जैसा मेरा अभिप्राय आप लोगों ने कहा है-वह वैसा ही है-अब स्थविर पुनः उसके और अभिप्राय का

रावणे जेणं इह तेणेव हव्वमागए" હે અયંપુલ ! ત્યાર બાદ તારા મનમાં આ પ્રકારનો બીજો સંકલ્પ પણ ઉત્પન્ન થયો. "મંખલિપુત્ર ગોશાલક મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક છે" ત્યાંથી શરૂ કરીને પૂર્વોકત સમસ્ત કથન અહીં ફરી કહેવું જોઈએ. "તું શ્રાવસ્તી નગરીના મધ્યભાગમાંથી ચાલતો ચાલતો હાલાહલા કુંભકારિણીના આ કુંભકારાપણમાં મંખલિપુત્ર ગોશાલકની પાસે થઈને, આ સ્થાને હમણાં જ આવી પહોંચ્યો છે." અહીં સુધીનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "से नूणं ते अयंपुला ! अट्ठे समट्ठे" હે અયંપુલ ! અમારાં દ્વારા, તારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલ સંકલ્પ રૂપ અર્થનું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે ખરૂં છે ને ? ત્યારે અયંપુલે કહ્યું-"हंता, अत्थि" હા, સ્થવિરો ! આપે મારા સંકલ્પના વિષયમાં જે કથન કર્યું છે, તે સત્ય જ છે.

यरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए जाव अंजलिं करेमाणे विहरइ, तत्थ वि य णं भगवं इमाइं अट्ठचरिमाइं पन्नवेइ'–हे अयंपुल ! यदपि च तव धर्माचार्यो, धर्मोपदेशको गोशालो मङ्खलिपुत्रो हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आम्रकूणकहस्तगतः–आम्रास्थिककरतलगतः, यावत्–मद्यपानकं पिबन् गायन् नृत्यन् हालाहलायाः कुम्भकार्याः अञ्जलिकर्म कुर्वन् विहरति, तत्रापि खलु विषये, भगवान् गोशालः इमानि उक्तवक्ष्यमाणानि अष्टौ चरमाणि–यानि पुनर्न भवन्ति तानि, प्रज्ञापयति–प्ररूपयति, 'तं जहा चरिमे पाणे जाव अंतं करेस्संति' तद्यथा–चरमं पानकम्

कथन करते हुए कहते हैं–'जं पि य अयंपुला ! तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगकत्थगए अंजलिं करेमाणे विहरइ, तत्थ वि य णं भगवं इमाइं अट्ठचरिमाइं पन्नवेइ' हे अयंपुल ! यद्यपि तुम्हारे धर्माचार्य, धर्मोपदेशक मंखलिपुत्र गोशाल हालाहला कुंभकारी के कुंभकारापण में आमकी गुठली को हाथ में लिये हुए यावत् –मद्यपान करते हुए, गाते हुए नाचते हुए, और हालाहला कुंभकारी के प्रति अंजलि कर्म करते हुए रह रहे हैं–सो इस विषय में वे गोशाल भगवान् इन आठ चरमों का कथन करते हैं–ये फिर नहीं होते हैं। इस लिये इन्हें चरम कहा गया है। 'तं जहा' ये चरम इस प्रकार से है–'चरिमे पाणे जाव अंतं करिस्संति' गोशाल का चरम पानक, गोशाल

હવે સ્થવિરો તેના બીજા અભિપ્રાયનું કથન કરતા આ પ્રમાણે કહે છે–" जंपि य अयंपुला ! तव धम्मायरीए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणगहत्थगए जाव अंजलिकरेमाणे विहरइ, तत्थ वि य णं भगवं इमाइं अट्ठचरिमाइं पन्नवेइ " હે અયંપુલ ! જો કે તમારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક મંખલિપુત્ર ગોશાલ હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણમાં હાથમાં કેરીની ગોટલી લઈને, મદ્યપાન કરતાં, વારંવાર ગીત ગાતાં, વારંવાર નૃત્ય કરતાં, હાલાહલા કુંભકારિણીને વારંવાર હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરતા નિવાસ કરી રહ્યા છે, પરન્તુ આ વિષયમાં તેઓ આ આઠ ચરમોનું પ્રતિપાદન કરે છે. તે આઠ વસ્તુઓ ફરી થતી નથી, તેથી તેમને ચરમ (અન્તિમ) કહેવાય છે. "तंजहा" તે આઠ ચરમ નીચે પ્રમાણે છે–"चरिमे पाणे जाव अंतं करिस्संति" ગોશાલકનું ચરમ પાનક,

गोशालस्य, चरमं गीतम्, चरमं नृत्यम्, चरमं हालाहलायाः कुम्भकार्या अञ्जलिकर्म, चरमः पुष्करसंवर्तको महामेघः, चरमः सेचनको गन्धहस्ती, चरमो महाशिलाकण्टकः संग्रामः, अहं च गोशालोऽस्याः अवसर्पिण्या चतुर्विंशते स्तीर्थंकराणां चरमस्तीर्थंकरो भूत्वा सेत्स्यामि, भोत्स्ये, मोक्ष्ये, परिनिर्वास्यामि सर्वदुःखानामन्तं करिष्यामि इति 'जे वि य अयंपुला! तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलयाएणं मट्टिया जाव विहरइ, तत्थ वि य णं भगवं इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि अपाणगाइं पन्नवेइ' हे अयंपुल! यदपि च तव धर्माचार्यो धर्मोपदेशको गोशालो मङ्खलिपुत्रः शीतलकेन खलु मृत्तिका यावत् पानीयकेन आतञ्चनिकोदकेन गात्राणि परिषिञ्चन् विहरति, तत्रापि खलु विषये भगवन्-गोशालः इमानि वक्ष्यमाणानि चत्वारि पानकानि, चत्वारि अपानकानि-पानकसह-

का चरम गीत, गोशाल का चरम नृत्य, गोशाल का हालाहला कुंभकारी के प्रति अंतिम अंजलिकर्म, अन्तिम पुष्करसंवर्तक महामेघ, चरम सेचनक गंध हस्ती, चरममहाशिलाकण्टकसंग्राम, तथा मुझ गोशाल का इस अवसर्पिणीकाल के चौवीस तीर्थंकरों के बीच में चरम तीर्थंकर होकर, सिद्ध होना, सकल चराचर पदार्थों का जानना मोक्ष में जाना, शितीभूत होना और समस्त दुःखों का अंत करना 'जे वि य अयंपुला! तव धम्मायरिए गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलयाए णं मट्टिया जाव विहरइ, तत्थ वि य णं भगवं इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि अवाणगाइं पन्नवेइ' हे अयंपुल! जो तुम्हारे धर्माचार्य धर्मोपदेशक मंखलिपुत्र गोशाल ठंडे मृत्तिकामिश्रित जल से-अतञ्चनिक उदक से अपने शरीरावयवों को सिञ्चित करते हैं। सो उस विषय में भी उन

ગોશાલકનું ચરમ ગીત, ગોશાલકનું ચરમનૃત્ય ૩, ગોશાલકનું હાલાહલા કુંભકારિણીને અંતિમ અંજલિકર્મ ૪, અંતિમ પુષ્કર સંવર્તક મહામેઘ ૫, ચરમ સેચનક ગંધ હસ્તી, ૬ ચરમ મહાશિલાકંટક, ૭ સંગ્રામ અને ગોશાલકનું આ અવસર્પિણી કાળના ૨૪ તીર્થંકરોમાં અન્તિમ તીર્થંકર થઇને સિદ્ધ, બુદ્ધ (સકલ ચરાચર પદાર્થોને જાણનાર) મુક્ત, પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્તકર થવું. ૮ " जे वि य अयपुला! तव धम्मायरिए गोसाले मंखलिपुत्ते सीयलयाए णं मट्टिया जाव विहरइ, तत्थ वि णं भगव इमाइं चत्तारि पाणगाइं चत्तारि अपाणगाइं पन्नवेइ " હે અયંપુલ! તમારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક મંખલિપુત્ર ગોશાલ ઠંડા મૃત્તિકામિશ્રિત પાણીનું-આતંચનિક ઉદકનું-પોતાના શરીરનાં અંગો પર સિંચન કરી રહ્યા છે, તો તે બાબતમાં તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે સાધુઓએ ઉપયોગ કરવા યોગ્ય પાનક ચાર છે અને ઉપયોગમાં ન લેવા

शानि, प्रज्ञापयति-प्ररूपयतीति,-'से किं तं पाणए ? पाणए जाव तओ पच्छा सिज्झइ जाव अंतं करेइ' तत्-अथ, किं तत् पानकम् ? पानकम्-यावत्-पानकं चतुर्विधम् इत्यारभ्य देवद्वयप्रकटनं तयोर्हस्तस्पर्शनादिपूर्वकं शुद्धपानकनिर्वचन-पर्यन्तमवसेयम्, ततः पश्चात् स सिध्यति, यावत्-बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति सर्वदुःखानामन्तं करोति, 'तं गच्छ णं तुमं अयंपुला ! एस चेव तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते पभू णं इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्ति' तत्-तस्मात् कारणात्, हे अयंपुल ! गच्छ खलु त्वम्, एष एव तव धर्माचार्यो धर्मो-

भगवान् गोशाल ने ये चार पानक और चार अपानक-पानक सदृश पदार्थ कहे हैं-'से किं तं पाणए ? पाणए जाव तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ' यदि तुम ऐसा पूछो कि वह पानक क्या है ? तो इसका उत्तर यह है कि पानक चार प्रकार का उन गोशाल भगवान् ने कहा है-और वह 'पानकं चतुर्विधम्' इस पाठ से लेकर देवद्वय के प्रकट होने, उनके हस्त द्वारा स्पर्शन करने तथा उनकी अनुमोदना करने, एवं शुद्धपानक के कथन करने तक जानना चाहिये। इसके बाद वह सिद्ध होता है, यावत् बुद्ध होता है, मुक्त होता है, परिनिर्वात होता है और समस्त दुःखों का अन्तकर्त्ता होता है। 'तं गच्छ णं तुमं अयंपुला ! एसचेव तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते पभू णं इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्ति' इस लिये हे अयंपुल ! तुम जाओ-ये ही तुम्हारे धर्माचार्य धर्मोपदेशक मंखलिपुत्रगोशाल तुम्हारे

યોગ્ય પાનક એટલે કે અપાનક પણ ચાર છે. "से किं तं पाणए ? पाणए जाव तओ पच्छा सिज्झइ, जाव अंतं करेइ" તમે કદાચ એવો પ્રશ્ન કરો, કે તે પાનક શું છે ? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-"પાનકના ગોશાલક ભગવાને ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. "पानकं चतुर्विधम्" આ કથનથી શરૂ કરીને "બે દેવો પ્રકટ થઈને તેમના હાથ વડે તેના અંગોનો સ્પર્શ કરે છે, તે સાધુ તેમની અનુમોદના કે અનનુમોદના કરે છે, ઇત્યાદિ શુદ્ધ પાનકના કથન પર્યન્તનું કથન" અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "ત્યાર બાદ તે સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોના અન્તકર થાય છે." આ પૂર્વોક્ત સમસ્ત કથન અહીં થવું જોઈએ. "तं गच्छ णं तुमं अयंपुला ! एस चेव तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए गोसाले मंखलिपुत्ते पभूणं इमं एयारूवं वागरणं वागरित्तए त्ति" તો હે અયંપુલ ! તમે તેમની પાસે જાઓ. આ તમારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક મંખલિપુત્ર ગોશાલ જ તમારા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર

पदेशको गोशालो मङ्खलिपुत्रः प्रभुः समर्थः खलु इदम् एतद्रूपम् व्याकरणं-प्रश्नं व्याकर्तुम्, अस्य उत्तरं दातुं समर्थ इति, 'तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए आजीविएहिं थेरेहिं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' ततः खलु सः अयंपुलः आजीविकोपासकः आजीविकैः स्थविरैः, एवम्-उक्तरीत्या उक्तः सन् हृष्टतुष्टः उत्थया-उत्थानेन उत्तिष्ठति, उट्ठेत्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव पहारेत्थ-गमणाए' उत्थाय, यत्रैव-गोशालो मङ्खलिपुत्रः आसीत्-तत्रैव प्राधारयत्-प्रस्थितवान्, गमनाय, 'तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंबकूणग-पडावणट्ठयाए एगंतमंते संगारं कुव्वंति' ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य आम्रकूणपातनार्थम् एकान्ते विजने भूभागे यावत् अयंपुलो गोशालान्तिके नागच्छति तावत् 'संगारं' ति संकेतं कुर्वन्ति अयंपुलो भवत्समीपे आगच्छति, अतो भगवान् आम्रकूणिकं परित्यजतु तथा सति संवृतं

इस प्रकार के इस प्रश्न का उत्तर देने के लिये समर्थ हैं। 'तए णं ते अयंपुले आजीवियोवासए आजीविएहिं थेरेहिं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' इसके बाद उन आजीविक स्थविरों से इस प्रकार कहा गया वह आजीविकोपासक अयंपुल बहुत खुश हुआ-एवं संतुष्टचित्त हुआ और अपने आप वहां से उठा-'उट्ठेत्ता जेणेव गोसाले मंखलित्ते-तेणेव पहारेत्थ गमणाए' उठकर वह जहां मंखलिपुत्र गोशाल थे उस ओर चलने का विचार करने लगा अर्थात् उसी ओर वह चल दिया-'तएणं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंबकूणगपडावणट्ठयाए एगंतमंते संगारं कुव्वंति' इसके बाद आजीविक स्थविरों ने मंखलिपुत्र गोशाल के लिये हाथ में रही हुई आम की गुठली को जब तक अयंपुल नहीं आपाता है, तब तक फेंक देने के लिये संकेत किया अर्थात्

દેવાને સમર્થ છે. "तए णं ते अयंपुले आजीवियोवासए आजीविएहिं थेरेहिं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठइ" તે આજીવિક સ્થવિરોનું આ પ્રકારનું કથન સાંભળીને તે આજીવિકોપાસક અયંપુલને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો. તે પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઊઠયો, "उट्ठेत्ता जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव पहारेत्थ गमणाए" ત્યાર બાદ તે મંખલિપુત્ર ગોશાલની પાસે જવા માટે ઉપડયો. "तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मखलिपुत्तस्स अंबकूणगपडावणट्ठयाए एगंतमंते संगारं कुव्वंति" ત્યાર બાદ આજીવિક સ્થવિરોએ મંખલિપુત્ર ગોશાલકને એવો સંકેત કર્યો કે અયંપુલ તમારી પાસે આવે તે પહેલાં તમારા હાથમાં રહેલી કેરીની ગોટલી ફેંકી દો, એવું કરવાથી આપની

भवत्वेतद्रूपम्, इति भावः, 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आजीवियाणं थेराणं संगारं पडिच्छइ' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः आजीविकानां स्थविराणां 'संगारं' सङ्केतं प्रतीच्छति-स्वीकरोति 'संगारं पडिच्छित्ता अंबकूणगं एगंतमन्ते एडेइ' संकेतं प्रतीष्य-स्वीकृत्य, आम्रकूणम्-आम्रास्थिकम्, एकान्ते, एडयति-स्थापयति, 'तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु सोऽयंपुलः आजीविकोपासको यत्रैव गोशालो मङ्खलिपुत्र आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता गोसालं तिक्खुत्तो जाव पज्जुवासइ' उपागत्य गोशालं मङ्खलिपुत्रं त्रिःकृत्वो-वारत्रयं यावत्-आदक्षिण-प्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, विनयेन शुश्रूषमाणः

उन्होंने उससे ऐसा कहा, अयंपुल आपके पास आरहा है अतः हे भगवन्! आप छोड दीजिये-ऐसा करने पर यह रूप आपका खुल जावेगा। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आजीवियाणं थेराणं संगारं पडिच्छइ' इस प्रकार कहे जाने पर मंखलिपुत्र गोशाल ने आजीविक स्थविरों के संकेत को मान लिया। 'संगारं पडिच्छित्ता अंबकूणगं एगं-तमंते एडेइ' और संकेत मानकर फिर उसने आम की गुठली को एकान्त स्थान में रख दिया। 'तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ' इसके बाद आजीविको-पासक अयंपुल जहां पर मंखलिपुत्र गोशाल थे-वहां पर आया। 'उवाग-च्छित्ता गोसालं तिक्खुत्तो जाव पज्जुवासइ' वहां आकरके उसने गोशाल की तीन प्रदक्षिणाएँ की। यावत् उन्हें वन्दना नमस्कार किया-वंदना नमस्कार कर फिर उसने बडे विनय के साथ उनकी पर्युपासना

પોલ ખૂલ્લી નહીં પડવાને કારણે અયંપુલનો આપના પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ટકી રહેશે. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते आजीवियाणं थेराणं संगारं पडिच्छइ" આ પ્રમાણે જ્યારે સંકેત કરવામાં આવ્યો, ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાલે તે આજીવિક સ્થવિરોના સંકેતને માની લીધો "संगारं पडिच्छित्ता अंबकूणगं एगंतमंते एडेइ" તેમના સંકેતાનુસાર તેણે કેરીની તે ગોટલીને એકાન્ત સ્થાનમાં મૂકી દીધી. "तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते तेणेव उवागच्छइ" ત્યાર બાદ આજીવિકોપાસક અયંપુલ મંખ-લિપુત્ર ગોશાલ જ્યાં બેઠો હતો, ત્યાં આવ્યો "उवागच्छित्ता गोसालं तिक्खुत्तो जाव पज्जुवासइ" ત્યાં જઈને તેણે ગોશાલની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, વંદણાનમસ્કાર કર્યા વંદણાનમસ્કાર કરીને ખૂબજ વિનયપૂર્વક તે તેમની

प्राञ्जलिपुटः सन् पर्युपास्ते-सेवते, 'अयं पुलाइ, गोसाले मंखलिपुत्ते अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी'-हे अयंपुल ! इति संबोध्य गोशालो मङ्खलिपुत्रः अयंपुलम् आजीविकोपासकम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-से नूणं अयंपुला ! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव जेणेव ममं अंतियं तेणेव हव्वमागए' हे अयं पुल ! अथ नूनं-निश्चितं पूर्वरात्रापररात्रकालसमये यावत्-कुटुम्बजागरिकां जाग्रतस्तव अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकश्चिन्तितः कल्पितः, प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-किं संस्थिता-किमाकारा हल्ला प्रज्ञप्ता ! इति, ततः खलु हे अयंपुल ! तव द्वितीयमपि वारम् अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् संकल्पः समुदपद्यत-यत् खलु मम धर्माचार्यो धर्मोपदेशको गोशालो मंखलिपुत्रः उत्पन्नज्ञान-दर्शनधरो जिनः अर्हन् केवली सर्वज्ञः सर्वदर्शी इहैव श्रावस्त्यां नगर्यां हाला-हालायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे आजीविकसंघसंपरिवृतः आजीविकसमयेन

को 'अयंपुलाइ गोसाले मंखलिपुत्ते अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी' हे अयंपुल ! इस प्रकार से सम्बोधित करके मंखलिपुत्र गोशाल ने आजीविकोपासक अयंपुल से इस प्रकार कहा-'से नूणं अयंपुला ! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव जेणेव ममं अंतियं तेणेव हव्वमागए' हे अयंपुल ! यह निश्चित है कि रात्रि के मध्यभाग में यावत् कुटुम्ब जागरिका करते हुए तुम्हें इस प्रकार का यह आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ है-कि मेरे धर्माचार्य धर्मो-पदेशक मंखलिपुत्र गोशाल कि जो उत्पन्न ज्ञानदर्शन को धारण किये हुए हैं, जिन हैं, अर्हन्त हैं, केवली हैं, सर्वज्ञ हैं, सर्वदर्शी हैं। इसी श्रावस्ती

પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો. "अयंपुलाइ गोसाले मंखलिपुत्ते अयंपुलं आजीवियोवासगं एवं वयासी" "હે અયંપુલ !" આ પ્રકારનું સંબોધન કરીને મંખલિપુત્ર ગોશાલે આજીવિકોપાસક અયંપુલને આ પ્રમાણે કહ્યું-"से नूणं अयंपुला ! पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव जेणेव मम अंतियं तेणेव हव्वमागए" હે અયંપુલ ! તે વાત નિશ્ચિત છે કે મધ્યરાત્રે કુટુંબ જાગરિકા કરતા કરતા તારા મનમાં આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે હલ્લા (સરકબામણી) કેવા સંસ્થાનવાળી કહી છે ? ત્યાર બાદ બીજી વાર પણ તારા મનમાં એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક મંખલિપુત્ર ગોશાલક છે. તેઓ ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનધારી છે, જિન છે, અહંત છે, કેવલી છે, સર્વજ્ઞ છે અને સર્વદર્શી છે. તેઓ આ શ્રાવસ્તી નગરીમાં જ હાલાહલા કુંભકારિ-

आत्मानं भावयन् विहरति, तत् श्रेयः खलु यावत्-इदमेतद्रूपं व्याकरणं-प्रश्नम्, व्याकर्तुम्-प्रष्टुमिति कृत्वा, यत्रैव ममान्तिकमासीत्, तत्रैव शीघ्रमागतोऽसीति, 'से णूणं अयंपुला! अट्ठे समट्ठे?' तत् कारणात् हे अयंपुल! नूनं-निश्चितं तावत् अयमर्थः समर्थः? सत्यो वर्तते नो? इति रीत्या अयंपुलाभिप्रायं गोशालः प्रश्नद्वारा प्रकटीकरोति। अयंपुल आह-'हंता, अत्थि' हन्त-सत्यम् अस्ति, यथा भवान् ममाभिप्रायं प्रकटयति तथैव वर्तते इति भावः। अथ गोशालो वस्तुस्थितिमपलपति-'तं नो खलु एस अंबकूणए, अंबचोयएणं एसे' तत्-तस्मात्कारणात्, नो खलु एतत् आम्रकूणकम्-आमास्थिकम् वर्तते, अपितु आम्रत्वक् खलु एषा वर्तते, तथा च मां दृष्ट्वा परावर्तयता भवता यद् आम्रास्थिकतया संभावितं तदिदं किल आम्रास्थिकं न भवति, यद् व्रतीनामकल्प्यं भवेत् किन्तु इदं

नगरी में हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण में आजीविक संघसहित आजीविकसिद्धान्त से अपनी आत्मा को भावित करते हुए ठहरे हैं सो मुझे यही श्रेयस्कर है कि मैं इस प्रकार के इस प्रश्न के उत्तर को चलकर उन्हीं से पूछूं। सो इसी विचार से तुम मेरे पास यहां शीघ्र आये हुए हो। 'से नूणं अयंपुला! अट्ठे समट्ठे' हे अयंपुल! यही बात है न? तब अयंपुल ने कहा-'हंता अत्थि' हे भगवन्! जैसा मेरा अभिप्राय आपने कहा है, वह वैसा ही है। अब गोशाल वस्तुस्थितिका अपलाप करने के निमित्त कहता है-'तं नो खलु एस अंबकूणए, अंबचोयएणं एसे' यह आम की गुठली नहीं है, यह तो आम की छाल है-तथाच मुझे देखकर जो लौटते हुए आपने इसे आमकी गुठली समझ लिया है-सो वह यह नहीं है यह तो व्रती पुरुषों के लिये अकल्प्य है।

ણીના કુંભકારાપણુમાં આજીવિક સંઘસહિત, આજીવિક સિદ્ધાન્તો વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરી રહ્યા છે તો મારે માટે એજ શ્રેયસ્કર છે કે તેમની પાસે જઈને મારા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પૂછું આ પ્રકારનો વિચાર આવવાથી તું તુરત જ મારી પાસે ચાલ્યો આવ્યો છે. " से नूणं अयंपुला! अट्ठे समट्ठे " હે અયંપુલ! શું મારી વાત ખરી છે ને? ત્યારે અયંપુલે કહ્યું-" हंता अत्थि " હે ભગવન્! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે. હું તે પ્રશ્નનો ઉત્તર જાણવા માટે જ આપની પાસે આવ્યો છું. હવે ગોશાલક વસ્તુસ્થિતિનો અપલાપ (વિપરીત પ્રતિપાદન) કરવા નિમિત્તે આ પ્રમાણે કહે છે-" तं नो खलु एस अंबकूणए, अंबचोयएणं एसे " આ કેરીની ગોટલી નથી, પણ કેરીની છાલ જ છે. તમે મારા હાથમાં રહેલી વસ્તુને કેરીની ગોટલી સમજીને પાછાં ફરી ગયા, પરન્તુ આ કેરીની ગોટલી નથી, વ્રતીજનોને

यद् भवता दृष्टं तत् आम्रत्वगस्तीति भावः अस्याश्च आम्रत्वचस्त्वक्पानकत्वात् त्वक्पानकस्य च निर्वाणगमनकाले आश्रयणीयत्वात्, यच्च मनसि प्रश्नः उपस्थितः, यथा–'किं संठिया हल्ला पण्णत्ता ?' किं संस्थिता–किमाकारा हल्ला प्रज्ञप्ता ? इति, तस्योत्तरं शृणु 'हल्ला वंसीमूलसंठाणसंठिया' वंशीमूलसंस्थानसंस्थिता–वंशीमूलस्येव संस्थितं–संस्थानं यस्याः सा वंशीमूलसंस्थानसंस्थिता; हल्ला–जन्तुविशेषः 'बामणी' इति प्रसिद्धा प्रज्ञप्ता, तस्मिन् समये गोशालः मदिरामदविह्वलमनोवृत्तितया प्राह–'वीणं वाएहि रे वीरगा, वीणं वाएहि रे वीरगा ?' रे वीरकाः ! शूराः ! वीणां वादयत यूयम्, रे वीरकाः ! शूराः ! वीणां वादयत यूयम्' एतच्च गोशालकोन्मादवचनं शृण्वतोऽपि अयंपुलस्य न व्यलीककारणम-

---

यह तो आम की छाल है, जिसे आपने देखा है। आम की छाल त्वक्पानकरूप होने से ग्राह्य कही गई है। और निर्वाणगमन काल में यह पानक अवश्य आश्रयणीय होता है। तथा जो तुम्हारे मन में प्रश्न उपस्थित हुआ है कि–'किं संठिया हल्ला पण्णत्ता' हल्ला किस आकार की कही गई है? सो इस प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है–'हल्ला वंसीमूलसंठाणसंठिया' हल्ला जो कि जन्तुविशेष होता है और जिसे भाषा में बामणी कहा जाता है, वंशीमूल का जैसा संस्थान होता है उसी संस्थान की होती है। जब कि मंखलिपुत्र गोशाल अयंपुल के प्रश्न का उत्तर दे रहे थे–तब उस समय में वे मदिरा के मद विह्वल मनोवृत्तिवाले होने के कारण बोल उठे–'वीणं वाएहि रे वीरगा, वीणं वाएहि रे वीरगा' हे वीरक–शूरो ! तुम सब वीणा बजाओ ! हे वीरक शूरो ! तुम सब वीणा बजाओ !

માટે તે તો અકલ્પ્ય જ છે. તમે મારા હાથમાં જે વસ્તુ જોઇ હતી તે તો કેરીની છાલ હતી, કેરીની છાલ ત્વક્પાનક રૂપ હોવાથી વ્રતી જનોને માટે ગ્રાહ્ય કહી છે, તથા નિર્વાણગમન કાળે તો આ પાનકનું સેવન અવશ્ય કરવા યોગ્ય ગણાય છે, તમારા મનમાં જે આ પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો છે કે "किं सठिया हल्ला पण्णत्ता" હલ્લાનો (સરક બામણી નામના જંતુવિશેષનો) આકાર કેવો કહ્યો છે, તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે–"हल्ला वंसीमूलसंठाणसंठिया" હલ્લા–સરક બામણી રૂપે ઓળખાતું જતું–વંશીમૂલ (વાંસનામૂળ) જેવા સંસ્થાન (આકાર)નું હોય છે. જ્યારે તેઓ અયંપુલના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી રહ્યા હતા, ત્યારે મદિરાના નશાથી વિહ્વલ મનોવૃત્તિવાળા હોવાને કારણે આ પ્રમાણે બોલી ઊઠયા–"वीणं वाएहि, रे वीरगा, वीणं वाएहि रे वीरगा" "હે શૂરો ! તમે વીણા વગાડો ! હે શૂરો ! તમે વીણા

भूत, सिद्धिं प्राप्नुवतो जनस्य चरमगानादिकरणविषयकप्रसिद्ध्या विमोहित-बुद्धित्वात्, 'तए णं से अयंपुले आजीवियोवासए गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं इमं एयारूवं वागरणं वागरिए समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ' ततः खलु सोऽयंपुलः आजीविकोपासको गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण इदमेत-द्रूपम्-उक्तस्वरूपं व्याकरणं-प्रश्नं व्याकृतः-व्युत्पाद्यमानः सन् हृष्टतुष्टो यावत्-हर्षवशविसर्पद् हृदयो गोशालं मङ्खलिपुत्रम् वन्दते, नमस्यति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता, पसिणाइं पुच्छइ, पसिणाइं पुच्छित्ता, अट्ठाइं परियादियइ' वन्दित्वा, नमस्यित्वा प्रश्नान् पृच्छति, प्रश्नान् पृष्ट्वा अर्थान् पर्याददाति-गृह्णाति, परियादयित्ता,

---

इस प्रकार गोशाल का उन्माद भरा वचन सुनकर भी अयंपुल के चित्त में उसके प्रति अविश्वास, अश्रद्धा का भाव नहीं जगा-अर्थात् उसका वह वचन उसके मनने असत्य नहीं समझा। क्यों कि सिद्धि को प्राप्त करनेवाले मनुष्यों को चरम गानादि दोषरूप नहीं होता हैं ऐसी गोशाल ने पहिले से ही प्रसिद्धि कर दी थी। अतः इस प्रसिद्धि से अयंपुल की बुद्धि विमोहित बनी हुई थी। 'तए णं से अयं-पुले आजीवियोवासए गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं इमं एयारूवं वागरणं वागरिए समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ' मंखलिपुत्र गोशाल ने जब आजीविकोपासक अयंपुल के इस प्रकार के इस प्रश्न का उत्तर दे दिया-तब वह अयंपुल बड़ाखुश हुआ। हर्ष प्रकर्ष से उसका हृदय उछलने लग गया। उसने गोशाल मंखलिपुत्र की वन्दना की, नमस्कार किया। 'वंदित्ता नमंसित्ता पसि-णाइं पुच्छइ, पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियादियइं' वन्दना नमस्कार

વગાડો" મંખલિપુત્ર ગોશાલનાં આ પ્રકારનાં વચનો સાંભળવા છતાં પણ અયંપુલના મનમાં તેના પ્રત્યે અવિશ્વાસ-અશ્રદ્ધાનો ભાવ ઉત્પન્ન થયો નહીં. એટલે કે તેણે તે વચનને અસત્ય માન્યાં નહીં, કારણ કે સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરનાર મનુષ્યના ગાનાદિ દોષરૂપ હોતા નથી, એવું પ્રતિપાદન તો ગોશાલકે અગાઉ કરેલું જ હતું. તે પ્રકારનું પ્રતિપાદન થયેલું હોવાથી અયંપુલની મતિ વિમોહિત બની ગઈ હતી. "तए णं से अयंपुले आजीवि-योवासए गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं इमं एयारूवं वागरणं वागरिए समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ, पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियादियइ" જ્યારે આજીવિકોપાસક અયંપુલના પ્રશ્નનો મંખલિપુત્ર ગોશાલે આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો, ત્યારે તેને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો તેનું હૃદય હર્ષથી નાચી ઊઠ્યું તેણે મંખલિપુત્ર ગોશાલને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને

उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता, गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता जाव पडिगए' अर्थात् पर्यादाय-गृहीत्वा, उत्थया उत्थानेन उत्तिष्ठति, उत्थया उत्थानेन उत्थाय, गोशालं मङ्खलिपुत्रं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत्-विनयेन पर्युपास्य, प्रतिगतः-स्वगृहाभिमुखं गतः। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अप्पणो मरणं आभोएइ, आभोएत्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी' ततः खलु स गोशालो मङ्खलिपुत्रः आत्मनः-स्वस्य मरणम् आभोगयति-जानाति, आभोग्य-स्वस्य मरणं ज्ञात्वा आजीविकान् स्थविरान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तुब्भे णं देवाणुप्पिया! ममं कालगयं जाणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेह' भो देवानुप्रियाः!

करके फिर उसने और प्रश्न पूछे और पूछकर उनके अर्थों को ग्रहण किया-'परियादयित्ता उट्ठाए उट्ठेइ' अर्थों को ग्रहण कर के फिर वह अपने आप वहां से उठा-'उट्ठाए उट्ठित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगए' उठकर पुनः उसने मंखलिपुत्र गोशाल को वन्दना की नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके और विनय के साथ उसकी पर्युपासना करके वह वहां से अपने घर की तरफ चल दिया। 'तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अप्पणो मरणं आभोएइ' आभोइत्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी' इसके बाद मंखलिपुत्र गोशाल ने अपने मरण का ख्याल किया-ख्याल करके आजीविक स्थविरों को उसने बुलाया-बुलाकर उनसे ऐसा कहा-'तुब्भे णं देवाणुप्पिया! ममं कालगयं जाणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेह' हे

તેણે તેમને બીજાં પ્રશ્નો પણ પૂછયા અને તે પ્રશ્નોના ઉત્તર મેળવ્યા. "परियादयित्ता उट्ठाए उट्ठेइ" ત્યાર બાદ તે પોતાની જાતે જ ત્યાંથી ઊભો થયો. "उट्ठाए उट्ठित्ता गोसालं मंखलिपुत्तं वंदइ, नमंसइ, वंदिता, नमंसित्ता जाव पडिगए" ઊઠીને તેણે મંખલિપુત્ર ગોશાલને ફરી વંદણાનમસ્કાર કર્યાં. વંદણા નમસ્કાર કરીને અને વિનયપૂર્વક તેમની પર્યુપાસના કરીને, તે ત્યાંથી પોતાના ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો. "तए णं से गोसाले मंखलिपुत्ते अप्पणो मरणं आभोएइ, आभोइत्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी" ત્યાર બાદ મંખલિપુત્ર ગોશાલકને પોતાનું મરણ થવાનો સમય નજીકમાં આવી પહોંચ્યો છે, એવો ખ્યાલ આવ્યો ખ્યાલ આવતાં જ તેણે આજીવિક સ્થવિરોને પોતાની પાસે બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું-"तुब्भे णं देवाणुप्पिया! ममं कालगयं जाणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेह" હે દેવાનુપ્રિયો! હું

यूयं खलु मां कालगतं मरणधर्मप्राप्तं ज्ञात्वा सुरभिणा गन्धोदकेन स्नपयत स्नानं कारयत, 'ण्हाणेत्ता पम्हलसुकुमालाए गंधकासाइयाए गायाइं लूहेह' स्नपयित्वा, पक्ष्मलसुकुमारया—अत्यन्तसूक्ष्मकोमलया, गन्धकाषायिक्या—सुगन्धपरिमलवासितया उपवस्त्रिकया गात्राणि—शरीरावयवान्, रूक्षयत—प्रोञ्छयत, 'लूहेत्ता सरेण गोसीसचंदणेणं गायाइं लिंपह' रूक्षयित्वा—प्रोञ्छ्य सरसेण—आर्द्रेण गोशीर्षचन्दनेन गात्राणि—शरीरावयवान् अनुलिम्पत, 'अणुलिंपेत्ता महरिहं हंसलक्खणं पडसाडगं नियंसेह' अनुलिप्य, महार्हम्—महता योग्यं हंसलक्षणम्—हंसवद्धवलं पटशाटकं—पटवस्त्रम् निवासयत—परिधापयत, 'नियंसेत्ता, सव्वालंकारविभूसियं करेह' निवास्य परिधाप्य, सर्वालङ्कारविभूषितं कुरुत, 'करेत्ता पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दूरूहेह' कृत्वा पुरुषसहस्रवाहिनीम्—पुरुषसहस्रेण उह्यमानाम्

देवानुप्रियो! जब आप लोग मुझे कालधर्मप्रसित जानलें, तब मुझे सुरभिगंधोदक से स्नान करावें। 'ण्हाणेत्ता पम्हलसुकुमालाए गंधकासाइयए गायाइं लूहेह' स्नान कराकर फिर अत्यन्तपतली, कोमल, सुगन्धपरिमलवासित उपवस्त्रिका से—तौलिया से—मेरे शरीरावयवों को पोंछे 'लूहेत्ता सरेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं लिंपह' पोंछ कर सरस—आर्द्र—गोशीर्षचन्दन का उस शरीर पर लेप करें। 'अणुलिंपेत्ता महरिहं हंसलक्खणं पडसाडगं नियंसेह' लेप करके महापुरुषों के योग्य, तथा हंस के जैसे धवल पटशाटक—पटवस्त्र उसे पहिरावें। 'नियंसेत्ता सव्वालंकारविभूसियं करेह' पहिराकर फिर उसे समस्त अलंकारों से विभूषित करें। 'करेत्ता पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दुरूहेह' विभूषित करके जिसे १ हजार आदमी अपने कंधे पर मिलकर उठावें ऐसी

કાળધર્મ પામ્યો છુ, એવી જ્યારે તમને ખબર પડે, ત્યારે તમારે મને સુગંધિદાર જળ વડે સ્નાન કરાવવું. "ण्हाणेत्ता पम्हलसुकुमालाए गंधकासाइयाए गायाइं लूहेइ" સ્નાન કરાવ્યા બાદ તમે મારા શરીરનાં અવયવોને અત્યન્ત પાતળા, કોમળ, સુગન્ધિદાર ઉપવસ્ત્ર—ટુવાલ—વડે લૂછજો. "लूहेत्ता सरेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं लिंपह" ત્યાર બાદ સરસ (આર્દ્ર) ગોશીર્ષચન્દનનો આ શરીરના ઉપર લેપ કરજો. "अणुलिंपेत्ता महरिहं हंसलक्खणंपडसाडगं नियंसेह" ત્યાર બાદ મહાપુરુષોને યોગ્ય, તથા હંસના જેવું ધવલ પટશાટક—પટવસ્ત્ર તેને પહેરાવજો. "नियंसेत्ता सव्वालंकारविभूसियं करेह" ત્યાર બાદ તેને સમસ્ત અલંકારોથી વિભૂષિત કરજો. "करेत्ता पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दुरूहेह" ત્યાર બાદ એક હજાર આદમીઓ પોતાના ખભા

शिबिकायाम्, आरोहयत, 'दुरुहेत्ता, सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वयह'-आरोह्य श्रावस्त्यां नगर्यां शृङ्गाटक यावत्-त्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु महता महता शब्देन उद्घोषयन्तः-उद्घोषणां कुर्वन्तः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण वदत-ब्रूत-'एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरित्ता' भो देवानुप्रियाः! एवं खलु-निश्चयेन पूर्वोक्तरीत्या, गोशालो मंखलिपुत्रो जिनो जिन-प्रलापी यावत्-अर्हन्, अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी' सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनोभूत्वा जिनशब्दं प्रकाशयन्-अन्वर्थतया संगमयन्, विहृत्य, 'इमीसे ओस-प्पिणीए चउवीसाए तित्थयराणं चरिमे तित्थयरे सिद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' अस्याः अवसर्पिण्याः मोक्षलक्षणायाः, चतुर्विंशतेस्तीर्थकराणां मध्ये चरमः अन्तिमः तीर्थकरः सन् सिद्धो यावत्-बुद्धः, मुक्तः, सर्वदुःखप्रहीणः संजातः

शिबिका में उसे रखें, 'दुरुहेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वयह' रखकर श्रावस्ती-नगरी में शृंगाटक-यावत्-त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ एवं पथ इन सब मार्गों पर जोर २ से ऐसी घोषणा करते हुए कहें कि-'एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरित्ता' हे देवानुप्रियो! मंखलिपुत्र गोशाल जिन, जिन-प्रलापी, यावत्-अर्हन्, अर्हत्प्रलापी, केवली, केवलिप्रलापी, सर्वज्ञ, सर्वज्ञप्रलापी, जिन होकर जिनशब्द का प्रकाश करता हुआ-जिन शब्द को सार्थक करता हुआ। 'इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थयराणं चरिमे तित्थयरे सिद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' इस अवस-

---

પર વહન કરી શકે એવી શિબિકામાં (પાલખીમાં) તેને પધરાવજો. "दुरूहेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वयह" તેને પાલખીમાં પધરાવીને શ્રાવસ્તી નગરીના શ્રૃંગાટક, ત્રિક, ચત્વર, મહાપથ અને પથ, આ સઘળા માર્ગોપરથી, જોર જોરથી આ પ્રકારની ઘોષણા કરતાં કરતાં તમે મારા મૃત શરીરને બહાર કાઢજો-"एवं खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरित्ता" "હે દેવાનુપ્રિયો! મંખલિપુત્ર ગોશાલક જિન, જિનપ્રલાપી, અહંત, અહંતપ્રલાપી, કેવલી, કેવલીપ્રલાપી, સર્વજ્ઞ, સર્વજ્ઞપ્રલાપી, જિન અને જિનનું નામ સાર્થક કરીને "इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसाए तित्थयराणं चरिमे तित्थयरे सिद्धे जाव सव्व दुक्खप्पहीणे" આ અવસર્પિણી કાળના

इत्येवं मुद्घोषयन्तो यूयम्-'इड्डिसक्कारसमुदएणं मम सरीरगस्स णीहरणं करेह' ऋद्धिः सत्कारसमुदयेन-ऋद्ध्या ये सत्काराः-आदरविशेषाः तेषां समुदयेन, ऋद्धिसत्कारसमुदयेन मम शरीरकस्य निर्हरणम्-बहिर्निष्काशनम्, कुरुत, 'तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेंति' ततः खलु ते आजीविकाः स्थविराः गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य एतदर्थं-पूर्वोक्तार्थम्, विनयेन प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति ॥ सू० १६ ॥

मूलम्-'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि पडिलद्धसम्मत्तस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था णो खलु अहं जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरित्तए, अहं णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघायए समणमारए, समणपडिणीए आयरियउवज्झायाणं अयसकारए अवन्नकारए अकित्तिकारए बहूहिं असब्भावुब्भाव-

र्पिणी काल के चौबीस तीर्थंकरों के बीच में अन्तिम तीर्थंकर होता हुआ सिद्ध हो गया है यावत्-बुद्ध हो गया है, मुक्त हो गया है, और समस्त दुःखों से रहित हो गया है। इस प्रकार की घोषणा करते हुए आप लोग 'इड्डिसक्कारसमुदएणं मम सरीरगस्स णीहरणं करेह' ऋद्धि सत्कार समुदायपूर्वक-ऋद्धि के आदरविशेष के समुदय से मेरे मृतक शरीरको बाहर निकाले 'तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेंति' मंखलिपुत्र गोशाल के इस कथन को उन आजीविकस्थविरों ने बडे विनय के साथ स्वीकार कर लिया ॥सू० १६॥

२४ तीर्थंकरोमां अन्तिम तीर्थंकर रूपे विचरीते सिद्ध थइ गया छे, मुक्त थइ गया छे, परिनिर्वात थई गया छे अने समस्त दुःखोथी रहित थई गया छे." आ प्रकारनी घोषणा करतां करतां "इड्ढिसक्कारसमुदएणं मम सरीरगस्स णीहरणं करेह" तमे ऋद्धि सत्कार समुदायपूर्वक-ऋद्धिना आदर विशेषना समुदायपूर्वक मारा मृतशरीरने बहार काढजो. "तए णं ते आजीविया थेरा गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेंति" मंखलिपुत्र गोशालकनी आ सलाहने ते आजीविक स्थविरोए खूब ज विनयपूर्वक स्वीकार कर्यो. ॥सू०१६॥

णाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहि य अप्पाणं वा, परं वा, तदुभयं वा, वुग्गाहेमाणे, वुग्गाहेमाणे विहरित्ता सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थं चेव कालं करेस्सं, समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता, अजीविए थेरे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता उच्चावयसवहसाविए करेइ, करित्ता, एवं वयासी—नो खलु अहं जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरित्तए, अहं णं गोसाले मंखलिपुत्ते समणघायए, जाव छउमत्थे चेव कालं करेस्सं, समणं भगवं महावीरे, जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, तं तुब्भे णं देवाणुप्पिया! ममं कालगयं जाणेत्ता वामं पाए सुंबेणं बंधह, बंधित्ता, तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहेह उट्ठुहित्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढविकड्ढिं करेमाणा महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा उग्घोसेमाणा एवं वदह—नो खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव विहरिए, एस णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए, समणं भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ, महया अणिड्ढि असक्कारसमुदएणं ममं सरीरगस्स नीहरणं करेज्जाह, एवं वदित्ता कालगए ॥सू० १७॥

छाया—ततः खलु तस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य सप्तरात्रे परिणममाणस्य प्रतिलब्धसम्यक्त्वस्य अयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत नो खलु अहं जिनो जिनप्रलापी यावत् जिनशब्दं प्रकाशयन् विहृतः, अहं खलु गोशाल एव मङ्खलिपुत्रः

श्रमणघातकः श्रमणमारकः श्रमणप्रत्यनीकः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कारकः, अवर्णकारकः, अकीर्तिकारको बह्वीभिरसद्भावोद्भावनाभिः, मिथ्याभिनिवेशैश्च आत्मानं वा, परं वा, तदुभयं वा, व्युद्ग्राहयन्, व्युत्पादयन् विहृत्य स्वकेन तेजसा अन्वाविष्टः सन् अन्तः सप्तरात्रस्य पित्तज्वरपरिगतशरीरो दाहव्युत्क्रान्त्या छद्मस्थ एव कालं करिष्यामि, श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी यावत् जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य-आजीविकान् स्थविरान् शब्दयति, शब्दयित्वा उच्चावचशपथशापितान् करोति, कृत्वा एवम् अवादीत्-नो खलु अहं जिनो जिनप्रलापी यावत् प्रकाशयन् विहृतः, अहं खलु गोशालो मंखलिपुत्रः श्रमणघातको यावत् छद्मस्थ एव कालं करिष्यामि, श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी, यावत् जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, तत् यूयं खलु देवानुप्रियाः! मां कालगतं ज्ञात्वा वामं पादं शुम्बेन बध्नीत, बध्वा त्रिःकृत्वो मुखे अवष्ठीव्यत, अवष्ठीव्य, श्रावस्त्यां नगर्यां शृंगाटक यावत् पथेषु आकृष्टविकृष्टिं कुर्वन्तो महता महता शब्देन उद्घोषयन्तः उद्घोषयन्तः, एवं वदत-नो खलु देवानुप्रियाः! गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी, यावत्-विहृतः', एष खलु गोशाल एव मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातको यावत् छद्मस्थ एव कालगतः,श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी यावद् विहरति, महता अनृद्धयसत्कारसमुदयेन मम शरीरकस्य निर्हरणं करिष्यथ एवमुदित्वा कालगतः ॥ सू० १७ ॥

टीका—अथ गोशालस्य सम्यक्त्व प्राप्ति वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि पडिलद्धसम्मत्तस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य सप्तरात्रे सप्तानां रात्रीणां समाहारः सप्तरात्रम् तस्मिन्

'तएणं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि' इत्यादि

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा गोशाल को सम्यक्त्वप्राप्ति होने का कथन किया है-'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि पडिलद्धसम्मत्तस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' सात रात्रियों के व्यतीत हो जाने पर मंखलिपुत्र

"तएणं तस्स गोसालस्स" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ-સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ગોશાલને સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થવાનું કથન કર્યું છે. 'तए णं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि पडिलद्धसम्मत्तस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" સાત

सप्तरात्रे, परिणमति व्यतीते सति प्रतिलब्धसम्यक्त्वस्य-प्रतिलब्धं-प्राप्तं सम्यक्त्वं येन स तस्य-प्राप्तसम्यक्तत्त्वबोधस्य अयमेतद्रूपः-वक्ष्यमाणस्वरूपः आध्यात्मिकः-आत्मगतः, यावत्-चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-'णो खलु अहं जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरिए' खलु-निश्चयेन अहं जिनो जिनप्रलापी, यावत्-अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन्-अन्वर्थत्वेन स्वात्मनि जिन-शब्दार्थं संगमयन् विहृतोऽस्मि, किन्तु नो-नैव एतादृशोऽहम्, पूर्वोक्तं कथनं मम मिथ्येति भावः। अपितु-'अहं णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघायए समणमारए समणपडिणीए आयरिय उवज्झायाणं अयसकारए अवन्नकारए अकित्तिकारए' अहं खलु गोशाल एव मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातकः-श्रमणयोः पूर्वोक्तयोः सर्वानुभूतिसुनक्षत्रयोस्तेजोलेश्याक्षेपनेन घातकः अतएव श्रमणमा-

गोशाल को सम्यक् प्रकार से तात्त्विक बोध प्राप्त हो गया, तब उसे आत्मगत यावत् चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत ऐसा संकल्प उत्पन्न हुआ। (णो खलु अहं जिणे, जिणप्पलावी, जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरिए' मैं जिन नहीं हूं, न जिनप्रलापी हूं, यावत् अर्हन्त नहीं हूं, अर्हत्प्रलापी नहीं हूं, केवली नहीं हूं केवली प्रलापी नहीं हूं, सर्वज्ञ नहीं हूं, सर्वज्ञ प्रलापी नहीं हूं, और न जिन शब्द का यथार्थरूप में प्रकाशक हूं, किन्तु अपने को जो मैं जिन और जिन प्रलापी मानता था-सो यह सब मेरा कथन मिथ्या है। 'अहं णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघायए, समणमारए, समणपडिनीए, आयरिय उवज्झायाणं अयसकारए, अवन्नकारए, अकित्तिकारए' मैं तो ऐसा मंखलिपुत्र गोशाल हूं कि

રાત્રિઓ વ્યતીત થઇ ગયા બાદ મંખલિપુત્ર ગોશાલકને સમ્યકત્વ-તાત્વિક-બોધ-પ્રાપ્ત થયો. ત્યારે તેના મનમાં એવો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિક, મનોગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે-"णो खलु अहं जिणे, जिणप्पलावी, जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरिए" હું જિન નથી, જિનપ્રલાપી પણ નથી, અહંત નથી, અહંતપ્રલાપી પણ નથી, કેવલી નથી, કેવલી-પ્રલાપી પણ નથી, સર્વજ્ઞ નથી, સર્વજ્ઞ પ્રલાપી પણ નથી, હું યથાર્થ રૂપે જિન પણ નથી અને જિન શબ્દને સાર્થક કરનારો પણ નથી હું મને જિન, જિનપ્રલાપી આદિ જે કહેતો હતો, તે મારી વાત સર્વથા અસત્ય જ છે. "अहं णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघायए, समणमारए, समणपडिनीए, आयरियउवज्झायाणं अयसकारए, अवन्नकारए, अकित्तिकारए" મેં શ્રમણ

रकः-श्रमणहिंसकः, श्रमणप्रत्यनीकः-श्रमणानां प्रत्यनीको विरोधी, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कारकः,-अपयशःकर्ता, अवर्णकारकः-निन्दाकारकः अकीर्तिकारकः सन् 'बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहिय अप्पाणं वा, परं वा, तदुभयं वा वुग्गाहेमाणे वुग्गाहेमाणे विहरेत्ता' बहीभिः-अनेकाभिः, असद्भावोद्भावनाभिः विविधासद्भावप्रकटनैः, मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च आत्मानं स्वम् वा, परं वा, अन्यं वा, तदुभयं वा-स्वपरोभयं वा, व्युद्ग्राहयन्-भ्रान्तिं प्रापयन्, व्युद्ग्राहयन्-मिथ्यात्वम् आपादयन् विहृत्य 'सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्सं'

जिसने श्रमणजनों का-सर्वानुभूति और सुनक्षत्र अनगारों का-घात किया है, उन पर तेजोलेश्या छोडने से उनका विनाश किया है। इसीलिये मैं श्रमणमारक श्रमणजनों की हिंसा करनेवाला बना हूं, श्रमणजनों का प्रत्यनीक विरोधी बना हूं, आचार्य उपाध्याय का अपयश कर्त्ता बना हूं, अवर्णकारक-निन्दाकारक बना हूं, और उनकी अकीर्ति का कारक बना हूं, इस प्रकार का होकर मैंने 'बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहिय अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा वुग्गाहेमाणे वुग्गाहेमाणे विहरेत्ता' अनेक असद्भावनाओं के द्वारा विविध प्रकार के असद्भावों को प्रकट न करने द्वारा और मिथ्या अभिनिवेशों द्वारा अपने को दूसरे को और एक साथ दोनों को भ्रान्ति में डालकर, मिथ्यात्व में फँसाकर अपने समय को व्यर्थ खोया है। 'सएणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्सं' अब मैं अपनी ही तेजोलेश्याद्वारा अन्वा-

જનોનો-સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર અણુગારોનો-ઘાત કર્યો છે-તેમના ઉપર તેજોલેશ્યા છોડીને તેમનો વિનાશ કર્યો છે, તેથી હું શ્રમણુમારક-શ્રમણોની હત્યા કરનારો બન્યો છું, શ્રમણોનો પ્રત્યનીક (વિરોધી) બન્યો છું, આચાર્ય ઉપાધ્યાયનો અપયશકર્ત્તા બન્યો છું, તેમની અપકીર્તિ કરનારો બન્યો છું અને તેમની નિન્દા (અવર્ણવાદ) કરનારો બન્યો છું. આ પ્રમાણે કરીને મેં "बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहि य अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा वुग्गाहेमाणेर विहरेत्ता" અનેક અસદ્ભાવનાઓ દ્વારા-વિવિધ પ્રકારના અસદ્ભાવોને પ્રકટ કરીને, અને મિથ્યા અભિનિવેશો દ્વારા મારી જાતને, અન્યને તથા ઉભયને ભ્રમમાં નાખીને, મિથ્યાત્વમાં ફસાવીને મારા જીવનને વ્યર્થ બનાવ્યું છે. "सएणं तेएण अन्नाइट्ठे समाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्सं" હવે પોતાની જ

स्वकेन-निजेन, तेजसा-तेजोलेश्यया अन्वाविष्टः-व्याप्तः सन्, अन्ते सप्त रात्रस्य-सप्तरात्रान्ते इत्यर्थः, पित्तज्वरपरिगतशरीरः दाहव्युत्क्रान्त्या दाहज्वरव्याप्त्या, छद्मस्थ एव-छद्मस्थावस्थायामेव कालं करिष्यामि-प्राप्स्यामि 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ, एवं संपेहेइ' श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी यावत्-अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन्-आत्मनि अन्वर्थतया संगमयन् विरहति-तिष्ठति, एवं-रीत्या, संप्रेक्षते-विचारयति, 'संपेहित्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ' संप्रेक्ष्य-परामृश्य, आजीविकान् स्थविरान् शब्दयति-आह्वयति, 'सद्दावित्ता उच्चावयसवहसाविए करेइ' शब्दयित्वा-आहूय, उच्चावचशपथशापितान्-अनेकानेकशपथशापितान्, करोति, 'करित्ता

विष्ट-व्याप्त हुआ-सात रात्रि के अन्त में पित्तज्वर परिगत शरीरवाला होकर दाहकी व्युत्क्रान्ति से-दाहज्वर की व्याप्ति से छद्मस्थावस्था में ही काल करूंगा 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' वास्तव में तो श्रमण भगवान् महावीर ही जिन हैं, जिन प्रलापी हैं, यावत् अर्हन्त अर्हन्तप्रलापी हैं, केवली केवलीप्रलापी, हैं, सर्वज्ञ सर्वज्ञप्रलापी हैं, जिन हैं और जिन शब्द के प्रकाशक हैं-सार्थकरूप से अपने में जिन इस शब्द के प्रकाशकर्त्ता हैं। 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार से उसने विचार किया। 'संपेहित्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ' इस प्रकार का विचार करके फिर उसने आजीविक स्थविरों को बुलाया -सद्दावित्ता उच्चावयसवहसाविए करेइ' बुला करके उन्हें अनेकानेक शपथों से शापित किया अर्थात् अनेक प्रकार की उन्हें शपथें दिलाई।

તેજોલેશ્યા દ્વારા અન્વાવિષ્ટ-વ્યાપ્ત થયેલો એવો હું સાત રાત્રિ વ્યતીત થયા બાદ, આ પિત્તજવરયુક્ત શારીરિક અવસ્થામાં-દાહજવરની વ્યાપ્તિથી છદ્મસ્થાવસ્થામાં જ કાળ કરીશ. "समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ" ખરી રીતે તો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ જિન છે, જિન કહેવાને યોગ્ય છે, અહંત છે, અહંતપ્રલાપી છે, કેવલી છે, કેવલિપ્રલાપી છે, સર્વજ્ઞ છે, સર્વજ્ઞપ્રલાપી છે. તેઓ જ યથાર્થ રૂપે જિન છે, અને જિન શબ્દને સાર્થક કરતા વિચરી રહ્યા છે "एवं संपेहेइ" તેણે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો. "संपेहित्ता आजीविए थेरे सद्दावेइ, सद्दावित्ता उच्चावयसवहसाविए करेइ, करित्ता एवं वयासी" વિચાર કરીને આજીવિક સ્થવિરોને બોલાવ્યા તેમને બોલાવીને અનેક પ્રકારના શપથો આપીને આ

एवं वयासी'-कृत्वा एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'नो खलु अहं जिणे जिणप्पलावी जाव पगासेमाणे विहरिए' नो खलु निश्चयेन अहं जिनो जिनप्रलापी, यावत् नो अर्हन् अर्हत्प्रलापी, नो केवली केवलिप्रलापी, नो सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, नो जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहृतोऽस्मि, 'अहं णं गोसाले मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालं करेस्सं' अहं खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातको यावत्-श्रमणमारकः, श्रमणप्रत्यनीकः, छद्मस्थ एव कालं करिष्यामि, 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी यावत्-अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली

'करित्ता एवं वयासी' अनेकानेक शपथों से शापित करके फिर-उसने उनसे ऐसा कहा-'नो खलु अहं जिणे जिणप्पलावी, जाव पगासेमाणे विहरिए' मैने जिन और जिन प्रलापी होकर, अर्हन अर्हत्प्रलापी होकर, केवली केवलीप्रलापी होकर, सर्वज्ञ सर्वज्ञप्रलापी होकर एवं जिन और जिनशब्द का प्रकाशक होकर मैंने विहार नहीं किया है, 'अहं णं गोसाले मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालं करेस्सं' मैं तो मंखलिपुत्र गोशाल ही हूं-दूसरा नहीं हूं, मैंने श्रमणजनों का घात किया है, यावत् श्रमणजनों को मारा है, मैं सदा से उनका विरोधी रहा हूं। मैं छद्मस्थावस्था में ही काल करूंगा 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ' वास्तव में तो श्रमण भगवान् महावीर ही जिन हैं, जिनप्रलापी हैं, यावत् अर्हन्त हैं, अर्ह-

---

પ્રમાણે કહ્યું-" नो खलु अहं जिणे, जिणप्पलावी, जाव पगासेमाणे विहरिए " હું જિન નથી છતાં જિન રૂપે મારી જાતને પ્રકટ કરી રહ્યો હતો, અર્હંત નથી, છતાં પણ મારી જાતને અર્હંત રૂપે ઓળખાવતો હતો, કેવલી ન હોવા છતાં પણ કેવલી હોવાનો દંભ કરતો હતો, સર્વજ્ઞ ન હોવા છતાં પણ સર્વજ્ઞ હોવાનો ઢોંગ કરતો હતો, અને યથાર્થ રૂપે જિન ન હોવા છતાં પણ જિન શબ્દને સાર્થક કરતો વિચરવાનો દંભ કરતો હતો. " अहं णं गोसाले मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालं करेस्सं " હું તો મંખલિપુત્ર ગોશાલ જ છું, અન્ય કોઈ નથી, મેં શ્રમણોનો ઘાત કર્યો છે, મેં શ્રમણોની હત્યા કરી છે, હું સદા તેમનો વિરોધી જ રહ્યો છું, હું છદ્મસ્થાવસ્થામાં જ કાળ કરીશ. " समणे भगवं महावीरे जिणे, जिणप्पलावी जाव जिणसद्दं पगासेमाणे विहरइ " ખરી રીતે તો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ જિન છે, જિનપ્રલાપી છે, અર્હંત છે, અર્હંતપ્રલાપી છે, કેવલી છે

केवलिप्रलापी सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन्-आत्मनि अन्वर्थतया प्रकटयन् , विहरति-तिष्ठति, 'तं तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! ममं कालगयं जाणित्ता वामे पाए सुंबेणं बंधह' तत्-तस्मात्कारणात् , भो देवानुप्रियाः ! यूयं खलु मां कालगतं-मरणधर्मप्राप्तं, ज्ञात्वा, वामं पादं शुम्बेन-वल्कलरज्ज्वा बध्नीत, 'बंधेत्ता, तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहेह' बद्ध्वा, त्रिःकृत्वः-त्रिवारं मुखे अवष्ठीव्यत-ष्ठीवनं कुरुत, 'उट्ठुहेत्ता, सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढि विकड्ढि करेमाणा महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा उग्घोसेमाणा एवं वदह'-अवष्ठीव्य-ष्ठीवनं कृत्वा, श्रावस्त्याः नगर्याः शृङ्गाटक यावत् त्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु आकृष्टविकृष्टिम्-आकर्षणविकर्षणम् आघर्षण-विघर्षम् कुर्वन्तो महता महता शब्देन उद्घोषयन्त--उद्घोषयन्तः, एवं-वक्ष्यमाणरीत्या वदत-'णो खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव

प्रलापी हैं, केवली हैं, केवलिप्रलापी हैं सर्वज्ञ हैं सर्वज्ञप्रलापी हैं और वे ही जिन होकर अपने में जिन शब्द को सार्थक कर रहे हैं। 'तं तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! ममं कालगयं जाणित्ता वामे पाए सुंबेणं बंधह' हे देवानुप्रियो ! जब तुम लोग मुझे कालगत हुआ जानो-तब जानकर मेरे बांयें पैर को वल्कल की रस्सी से बांध देना 'बंधेत्ता तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहेह' बांधकर फिर तीन बार मेरे मुख में थूकना। 'उट्ठुहेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढिविकड्ढिं करेमाणा महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा २ एवं वदह' थूक कर श्रावस्ती नगरी के शृङ्गाटक यावत् त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ एवं पथ-इन सब रास्तों के ऊपर मुझे मेरे शवको-इधर से उधर जमीन पर खेंचते हुए अर्थात् घसीटते हुए आप लोग जोर २ से घोषणा करते २ ऐसा कहना। 'णो खलु देवाणुप्पिया !

કેવલીપ્રલાપી છે. સર્વજ્ઞ છે, સર્વજ્ઞપ્રલાપી છે. તેઓ જ યથાર્થ રૂપે જિન છે અને જિન શબ્દને સાર્થક કરતા વિચરી રહ્યા છે. "तं तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! मम कालगयं जाणित्ता वामे पाए सुंवेणं बंधह" હે દેવાનુપ્રિયો ! જ્યારે મારું મરણ થવાની તમને જાણ થાય, ત્યારે મારા ડાબા પગે વલ્કલનું દોરડું બાંધજો. "बंधेत्ता तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहेह" ત્યાર બાદ મારા મોઢા ઉપર ત્રણ વાર થૂંકજો. "उट्ठुहेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढि विकड्ढि करेमाणा महया२ सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वदह" ત્યાર બાદ મારા શરીરને શ્રાવસ્તી નગરીના શ્રૃંગાટકો, ત્રિકો, ચતુષ્કો, ચત્વરો, મહાપથ અને પથ પર-જમીન પર ઘસડતાં ઘસડતાં વારંવાર આ પ્રકારની ઘોષણા કરજો-" णो खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे

विहरिए' भो देवानुप्रियाः ! नो खलु निश्चयेन गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिन-प्रलापी यावत्-नो अर्हन् अर्हत्प्रलापी, नो केवली केवलिप्रलापी, नो सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, नो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहृतः अपितु 'एस णं गोसाले चेव मंखलि-पुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए' एष खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातको यावत्-श्रमणमारकः, श्रमणप्रत्यनीकः, आचार्योपाध्यायानाम् अय-शस्कारकः, अवर्णकारकः, अकीर्तिकारकः इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टः छद्

गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव विहरिए' हे देवानुप्रियो ! मंखलिपुत्र गोशाल जिन नहीं है, जिनप्रलापी नहीं है, अर्हन्त नहीं है, अर्हन्त प्रलापी नहीं है, केवली नहीं है केवलिप्रलापी नहीं है, सर्वज्ञ नहीं है सर्वज्ञ प्रलापी नहीं है, जिन नहीं है और न वह जिन शब्द का सार्थकरूप से अपने में प्रकाशक ही है-अथवा इसका ऐसा भी अर्थ हो सकता है कि मंखलिपुत्र गोशाल जिन नहीं था, केवल जिनप्रलापी था यावत् वह वास्तव में अर्हन्त नहीं था किन्तु अपने को अर्हन्त मान रहा था, केवली नहीं था, किन्तु अपने को केवली मान रहा था, सर्वज्ञ नहीं था, किन्तु अपने को सर्वज्ञ मान रहा था, जिन नहीं था, परन्तु मैं जिन शब्द का प्रकाशक हूं ऐसा जूठमूठ अपने को मान रहा था। 'एस णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते समणघायए, जाव छउमत्थे चेव कालगए' यह मंखलिपुत्र गोशाल ही श्रमणजनों का मारक है, श्रमण जनों का प्रत्यनीक-विरोधी है, आचार्य एवं उपाध्याय इनका अयशस्कार

जिणप्पलावी जाव विहरिए" "हे देवानुप्रियो ! मंखलिपुत्र गोशाल जिन नथी अने जिनप्रलापी पण नथी, अर्हंत नथी अने अर्हंतप्रलापी पण नथी, केवळी नथी अने केवलिप्रलापी पण नथी, सर्वज्ञ नथी अने सर्वज्ञ-प्रलापी पण नथी, ते साचो जिन पण नथी अने जिन शब्दने सार्थक करनारो पण नथी. अथवा आ कथननो अर्थ आ प्रमाणे पण करी शकाय छे-मंखलिपुत्र गोशाल जिन न हतो छतां जिन होवानो प्रचार करी रह्यो हतो, अर्हंत न होवा छतां पोते अर्हंत रूप होवानो दंभ चलावी रह्यो हतो, केवळी न होवा छतां पण पोतानी जातने केवळी मानी रह्यो हतो, सर्वज्ञ न होवा छतां पोतानी जातने सर्वज्ञ कहेतो हतो. ते जिन कहेवाने योग्य न हतो छतां पोते जिन शब्दने सार्थक करी रह्यो छे, एवो प्रचार करतो फरतो हतो. "एस णं गोसाले चेव मंखलिपुत्ते, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए" आ मंखलिपुत्र गोशालक ज श्रमणोनो घातक छे, श्रमणोनो प्रत्यनीक (विरोधी) छे. आचार्य अने उपाध्यायनो अयश-

मस्थ एव-छद्मस्थावस्थायामेव कालगतः-मृतः, 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ' श्रमणो भगवान् महावीरो जिनो जिनप्रलापी, यावत्-अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति। 'महया अणिड्ढि असक्कारसमुदएणं ममं सरीरगस्स नीहरणं करेज्जाह, एवं वदित्ता कालगए' महता अनृद्ध्यसत्कारसमुदयेन ऋद्धिसत्कार-वर्जितेन समुदायेन-जनसंघेन, मम शरीरकस्य निर्हरणं-बहिर्निष्काशनं करिष्यथ, एवं रीत्या, उदित्वा-उक्त्वा, कालगतः-मृतः ॥ सू० १७ ॥

मूलम्-"तए णं आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं काल-गयं जाणित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स दुवाराइं

अवर्णकारक है, अकीर्तिकारक है, यह छद्मस्थावस्था में ही मरा है। 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ' श्रमण भगवान् महावीर जिन हैं, जिनप्रलापी हैं, यावत् वे ही अर्हन्त हैं, अर्हन्त-प्रलापी हैं, केवली हैं केवलीप्रलापी हैं, सर्वज्ञ हैं और सर्वज्ञ प्रलापी हैं, तथा जिन होकर वे ही अपने में 'जिन' इस शब्द के अर्थ को सार्थक कर रहे हैं। 'महया अणिड्ढिअसक्कारसमुदएणं ममं सरीरगस्स नीहरणं करेज्जाह' अतः अब आप लोग बिना किसी ऋद्धि और सत्कार समु-दाय के मेरे शरीर को बाहर निकालना। अथवा ऋद्धि और सत्कार वर्जित समुदाय-जनसंघ के साथ मेरे शरीर को-शब को बाहर निका-लना। 'एवं वदित्ता कालगए' ऐसा कह कर मर गया ॥ सू० १७ ॥

કર્તા છે, અવર્ણકારક (નિન્દા કરનાર) છે, અને અકીર્તિકારક છે. તે છદ્મસ્થા-વસ્થામાં જ મરણ પામ્યો છે. "समणे भगव महावीरे जिणे, जिणप्पलावी जाव विहरइ" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જ જિન છે અને જિનપ્રલાપી છે, અહંત છે અને અહંતપ્રલાપી છે, કેવલી છે અને કેવલિપ્રલાપી છે, સર્વજ્ઞ છે અને સર્વજ્ઞપ્રલાપી છે, તેઓ જ યથાર્થ રૂપે જિન છે અને જિન શબ્દને સાર્થક કરતા વિચરી કહ્યા છે-"महया अणिड्ढि असक्कारसमुदएणं ममं सरीरगस्स नीहरणं करेज्जाह" તો કોઈ પણ પ્રકારની ઋદ્ધિ (ધામધૂમ) અને સત્કાર સમુદાય વિના તમે મારા મૃતશરીરને બહાર કાઢજો અથવા ઋદ્ધિ અને સત્કાર રહિત જનસમુદાય-જનસંઘની સાથે મારા શબને બહાર કાઢજો. "एवं वदित्ता काल गए" આ પ્રમાણે આજીવિક સ્થવિરોને કહીને તે કાળધર્મ પામ્યો. ॥સૂ૦૧૭॥

पिहेंति, पिहित्ता, हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स बहु-मज्झदेसभाए सावत्थिं नयरिं आलिहंति, आलिहित्ता, गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं वामे पाये सुंबेणं बंधंति, बंधित्ता तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहंति, उट्ठुहेत्ता, सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढविकड्ढिं करेमाणा णीयं णीयं सद्देणं उग्घोसेमाणा, उग्घो-सेमाणा एवं वयासी—नो खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलि-पुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव विहरिए, एस णं गोसाले मंख-लिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए, समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ, सवह पडिमोक्खणगं करेंति, करेत्ता दोच्चंपि पूयासक्कारथिरीकरणट्ठयाए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वामाओ पादाओ सुंबं मुयंति, मुयित्ता हाला-हलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे दुवारवयणाइं अवगुणंति, अवगुणित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं सुरभिणा गंधो-दएणं ण्हाणेंति, तं चेव जाव महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरस्स नीहरणं करेंति ॥सू० १८॥

छाया—ततः खलु आजीविकाः स्थविराः गोशालं मङ्खलिपुत्रं कालगतं ज्ञात्वा हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य द्वाराणि पिदधते, पिधाय हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य बहुमध्यदेशभागे श्रावस्तीं नगरीम् आलिखन्ति, आलिख्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकं वामे पादे शुम्बेन बध्नन्ति, बद्ध्वा त्रिःकृत्वो मुखे अवष्ठीव्यन्ति, अवष्ठीव्य श्रावस्त्या नगर्याः शृङ्गाटक यावत्पथेषु आकृष्टिविकृष्टिकाम् कुर्वन्तो नीचैः नीचैः शब्देन उद्घोष-यन्तः उद्घोषयन्तः एवम्—अवादिषुः—नो खलु देवानुप्रियाः! गोशालो मङ्खलि-पुत्रो जिनो जिनप्रलापी यावत् विहृतः, एष खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमण-घातको यावत् छद्मस्थ एव कालगतः श्रमणो भगवान् महावीरो जिनोजिन-

मलापी, यावत् विहरति, शपथप्रतिमोक्षणकं कुर्वन्ति, कृत्वा द्वितीयमपि पूजा-सत्कारस्थिरीकरणार्थताये गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य वामात् पादात् शुम्बं मोचयन्ति, मोचयित्वा हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे द्वारवदनानि अपगुणयन्ति, अपगुण्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकं सुरभिणा गन्धोदकेन स्नपयन्ति, तदेव यावत् महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य शरीरस्य निर्हरणं कुर्वन्ति ॥ सू० १८ ॥

टीका—अथ गोशालस्य आज्ञानुसारं शरीरदाहसंस्कारादिकं प्ररूपयितुमाह-'तए णं' इत्यादि । 'तए णं आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं कालगयं जाणित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स दुवाराइं पिहेंति' ततः खलु आजीविकाः स्थविराः गोशालं मंखलिपुत्रम् कालगतं—मरणधर्मप्राप्तं ज्ञात्वा, हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य द्वाराणि पिदधते—आवृण्वन्ति, 'पिहित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स बहुमज्झदेसभाए सावत्थिं नयरिं आलिहंति' पिधाय—आच्छाद्य, हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणस्य बहुमध्य-

'तए णं आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं कालगयं जाणित्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने गोशाल की आज्ञा के अनुसार उसके शरीर का दाहसंस्कार आदि किया गया यह प्ररूपित किया है-'तए णं आजीविया गोसालं मंखलिपुत्तं कालगयं जाणित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स दुवाराइं पिहेंति' इसके बाद आजीविक स्थविरों ने जब मंखलिपुत्र गोशाल को मरणधर्मप्राप्त हुआ जाना तो जानकर उन्होंने हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण के सब दरवाजों को बंध कर दिया 'पिहित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स बहुमज्झदेसभाए सावत्थिं नयरिं आलिहंति' दरवाजों को बंद करके फिर उन्होंने हालाहला कुंभकारिणी के कुंभकारापण के

"तए णं आजीविया थेरा" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગોશાલના મૃતદેહને અગ્નિસંસ્કાર કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો. તે સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે "तए णं आजीविया थेरा गोसालं मंखलिपुत्तं कालगयं जाणित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स दुवाराइं पिहेति" જ્યારે મંખલિપુત્ર ગોશાળ કાળધર્મ પામ્યા, ત્યારે આજીવિકોપાસક સ્થવિરોએ હાલાહલા કુંભકારિણીના કુંભકારાપણના બધા દરવાજા બંધ કરાવ્યા. "पिहित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणस्स बहुमज्झदेसभाए सावत्थिं नयरिं आलिहेइ" દરવાજા બંધ કરીને, તેમણે હાલાહલા કુંભકારિણીના

देशभागे-अत्यन्तमध्यभागे श्रावस्तीं नगरीम् आलिखन्ति, 'आलिहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं वामे पादे सुंबेणं बंधंति' आलिख्य गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकं वामे पादे शुम्बेन-वल्कलरज्ज्वा, बध्नन्ति, 'बंधेत्ता तिक्खुत्तो मुहे उद्-धुइंति' बद्ध्वा, त्रिःकृत्वः वारत्रयं मुखे अवष्ठीव्यन्ति-ष्ठीवनं कुर्वन्ति, 'उद्धु-ट्ठेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढिविकड्ढिं करेमाणा णीयं णीयं सद्देणं उग्घोसेमाणा, उग्घोसेमाणा एवं वयासी'-अवष्ठीव्य-ष्ठीवनं कृत्वा, श्रावस्त्या नगर्याः शृङ्गाटक यावत् त्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु आकृष्टिविकृ-ष्टिम्-आकर्षणविकर्षणं कुर्वन्तः नीचैः नीचैः शनैः शनैः, शब्देन उद्घोषयन्तः उद्घोषयन्तः, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'णो खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी जाव विहरिए' भो देवानुप्रियाः ! नो

ठीक मध्यभाग में श्रावस्ती नगरी को लिखा-अर्थात् उसका ज्यों का त्यों चित्र बनाया 'आलिहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं वामे पादे सुंबेणं बंधंति' चित्र बनाकर मंखलिपुत्र गोशाल के शरीर को बायें पैर में वल्कल की रस्सी से बांधा। 'बंधेत्ता तिक्खुत्तो मुहे उद्धुइंति' रस्सी से बांध कर फिर उन्होंने तीन वार उसके मुख में थूका। 'उद्धुट्ठेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढि विकड्ढिं करेमाणा णीयं णीयं सद्देणं उग्घोसेमाणा २ एवं वयासी' थूककर फिर उन्होंने श्रावस्ती नगरी के शृंगाटक यावत् त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ और पथ इन सब रास्तों पर उसके शरीर का आकर्षण विकर्षण किया, आकर्षण विकर्षण

કુંભકારાપણના બરાબર મધ્યભાગમાં શ્રાવસ્તી નગરીનું ચિત્ર દોર્યું. " आलिहेत्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं वामे पादे सुंबेणं बंधंति " ત્યાર બાદ તેમણે મંખલિપુત્ર ગોશાલના ડાબા પગે વલ્કલથી દોરી બાંધી. ' बंधेत्ता तिखुत्तो मुहे उद्धुट्ठंति" ડાબા પગે દોરી બાંધીને તેઓ ત્રણ વાર તેના મુખ પર થૂંક્યા. " उद्धुट्ठेत्ता सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु आकड्ढि विकड्ढि करेमाणा णीयं णीयं सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयासी " ત્યાર બાદ ચિત્રલિખિત શ્રાવસ્તી નગરીના શિંઘાડગ (શ્રૃંગાટક), ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ, પથ આદિ માર્ગો પર તેના મૃતશરીરને આમતેમ ઘસડયું, આ પ્રમાણે શરીરને ઘસડતાં ઘસડતાં તેઓએ મંદ મંદ શબ્દો દ્વારા ધીરે ધીરે આ પ્રમાણે ઘોષણા કરી-" णो खलु देवाणुप्पिया ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे,

खलु निश्चयेन, गोशालो मङ्खलिपुत्रो जिनो जिनप्रलापी, यावत् नो अर्हन् अर्हत्प्रलापी नो केवली केवलिप्रलापी, नो सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, नो जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहृतः 'एस णं चेव मंखलिपुत्ते गोसाले मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए' एष एव खलु-निश्चयेन, गोशालो मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातको यावत्-श्रमणमारकः, श्रमणप्रत्यनीकः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्करः, अवर्णकरः, अकीर्तिकरः इत्यादिपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टश्च छद्मस्थ एव-छद्मस्थावस्थायामेव, कालगतः-मृतः 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ' श्रमणो भगवान् महावीरो जिनोजिन प्रलापी यावत्-अर्हन् अर्हत्प्रलापी, केवली

करते हुए मन्द मन्द शब्दों द्वारा धीरे २ उद्घोषण करते २ फिर उन्होंने इस प्रकार कहा-'णो खलु देवाणुप्पिया! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे, जिणप्पलावी जाव विहरिए' हे देवानुप्रियो! मंखलिपुत्र गोशाल जिन नहीं था, वह तो केवल जिन प्रलापी था-जिन नहीं होकर भी अपने को जिन मानने वाला था। यावत् वह अर्हन्त नहीं था। वह तो केवल अर्हत्प्रलापी था-अर्हन्त नहीं होने पर भी अपने को अर्हन्त माननेवाला था। वह केवली नहीं था किन्तु केवलि प्रलापी था-केवली नहीं होने पर भी अपने को केवली माननेवाला था। वह सर्वज्ञ नहीं था। किन्तु सर्वज्ञ प्रलापी था-सर्वज्ञ नहीं होने पर भी अपने को सर्वज्ञ माननेवाला था। वह जिन नहीं था और न जिन शब्द का वह प्रकाशक ही था 'एस णं चेव मंखलिपुत्ते गोसाले समणघायए जाव चउत्थेचेव कालगए' श्रमणघातक यावत्-श्रमणमारक, श्रमणप्रत्यनीक इत्यादि पूर्वोक्त विशेषणोंवाला यह मंखलिपुत्र गोशाल छद्मस्थावस्था में ही मरा है। 'समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पलावी जाव विहरइ' श्रमण भगवान् महावीर ही जिन हैं। जिन प्रलापी हैं, यावत्-अर्हत् हैं,

---

जिणप्पलावी, जाव विहरिए" "हे देवानुप्रियो! मंखलिपुत्र गोशाल जिन न हतो, परन्तु मात्र जिनप्रलापी ज हतो-जिन न होवा छतां पण पोताने जिन कहेतो फरतो हतो. ते अर्हंत पण न हतो, छतां पण पोताने अर्हंत रूप मनावतो हतो ते केवली न हतो, छतां पण पोताने सर्वज्ञ रूप गणावतो हतो ते खरा रूपे जिन न हतो छतां पण पोने जिन शब्दने सार्थक करी रह्यानो प्रचार करतो विचरतो हतो. "एस णं चेव मंखलिपुत्ते गोसाले समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए" श्रमणघातक, श्रमणमारक, श्रमणप्रत्यनीक आदि पूर्वोकत विशेषणोवाळो ते मंखलिपुत्र गोशाल छद्मस्थावस्थामां ज मरण पाम्यो. "समणे भगव महावीरे जिणे, जिणप्पलावी जाव विहरइ" श्रमणभगवान महावीर ज जिन छे, तेओ ज जिन कहेवाने योग्य छे.

केवलिप्रलापी, सर्वज्ञः सर्वज्ञप्रलापी, जिनो जिनशब्दं प्रकाशयन् विहरति, इति रीत्या 'सवहपडिमोक्खणगं करेंति' शपथप्रतिमोक्षणकं कुर्वन्ति-गोशालकृतशपथानुसारं कार्यं सम्पाद्य आत्मानं शपथात् विमोचयन्तीति भावः। 'करित्ता दोच्चंपि पूयासक्कारथिरीकरणट्ठाए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वामाओ पादाओ सुंवं मुयंति' कृत्वा-शपथादात्मानं विमोच्य, द्वितीयमपि वारं पूजासत्कारस्थिरीकरणार्थतायै-पूजासत्कारयोः पूर्वकालप्राप्तयोः स्थिरताकरणाय गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य वामात् पादात् शुम्बं-वल्कलरज्जूं मोचयन्ति 'मुयित्ता हालाहलाए कुंभकारीए, कुंभकारावणे दुवारवयणाइं अवगुणेंति' मोचयित्वा, हालाहलायाः कुम्भकार्याः कुम्भकारापणे द्वारवदनानि-द्वारमुखानि अपगुणयन्ति-अपावृण्वन्ति

अर्हत्प्रलापी है, केवली है, केवलिप्रलापी हैं, सर्वज्ञ है सर्वज्ञप्रलापी हैं और जिनशब्द के यथार्थ प्रकाशक हैं। इस रीति से कहकर या गोशालोक्त कार्यकर उन आजीविक स्थविरों ने 'सवहपडिमोक्खणगं करेंति' अपने ऊपर गोशाल द्वारा रखी गई शपथ से मुक्ति पाई। 'करित्ता दोच्चंपि पूयासक्कारथिरीकरणट्ठयाए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वामाओ पायाओ सुंबं मुयंति' शपथ से मुक्ति पाकर के दूसरी बार भी उसकी पूजा, सत्कार को स्थिर करने के लिये-पूर्वकाल में प्राप्त पूजा सत्कार को स्थिर करने के लिये-मंखलिपुत्र गोशाल के वाम पाद से वल्कल की रज्जू को छोड लिया। 'मुयित्ता हालाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे दुवारवयणाइं अवगुणेंति' रस्सी छोडकर फिर उन्होंने हालाहला

તેઓ અર્હંત છે અને અર્હંત કહેવાને યોગ્ય છે તેઓ જ કેવલી છે અને કેવલી કહેવાને પાત્ર છે. તેઓ જ સર્વજ્ઞ છે અને સર્વજ્ઞ કહેવાને યોગ્ય છે. તેઓ જ યથાર્થ રૂપે જિન છે અને જિન શબ્દને સાર્થક કરતાં વિચરી રહ્યા છે " આ પ્રમાણે કહીને અથવા ગોશાલકની આજ્ઞાનું પાલન કરીને "सवहपडिमोक्खडगं करेंति" તેમણે ગોશાલક દ્વારા શપથપૂર્વક જે આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી, તેનું પાલન કર્યું. "करित्ता दोच्चपि पूयासक्कार-थिरीकरणट्टयाए गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स वामाओ पादाओ सुबं मुयंति" આ પ્રમાણે તેની આજ્ઞાનું પાલન કરીને-પૂર્વોકત શપથથી મુકત થઇને, બીજી વાર પણ તેની પૂજા, સત્કારને સ્થિર કરવાને માટે-પૂર્વકાળમાં તેણે જે સત્કાર સન્માન પ્રાપ્ત કર્યા હતા, તેને સ્થિર કરવાને માટે-તેમણે મંખલિપુત્ર ગોશાલના ડાબા પગે બાંધેલું વલ્કલનું દોરડું છોડી નાખ્યું, "मुयित्ता हलाहलाए कुंभकारीए कुंभकारावणे दुवारवयणाइं अवगुणेंति" ત્યાર બાદ તેમણે હાલાહલા

उद्घाटयन्तीत्यर्थः, 'अवगुणित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेंति तं चेव जाव' अवगुण्य-अपावृत्य उद्घाटयेत्यर्थः गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य शरीरकं सुरभिणा गन्धोदकेन स्नपयन्ति, तदेव पूर्वोक्तवदेव, यावत्-सुरभिणा गन्धोदकेन स्नपयित्वा 'महया इड्ढिसक्कारसमुदयेणं गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरस्स नीहरणं करेंति' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन-समृद्धिसम्मानपूर्वकजनसंघेन गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य शरीरकस्य-मृतदेहस्य निर्हरणम्-बहिर्निष्काशनम् कुर्वन्ति ॥ सू० १८ ॥

मूलम्-"तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ। तेणं कालेणं, तेणं समएणं मेंढियगामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ, तस्स णं मेंढियगामस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सालकोट्ठए नामं चेइए होत्था, वण्णओ, जाव पुढविसिलापट्टओ। तस्स णं सालकोट्ठगस्स चेइयस्स अदूरसामंते, एत्थ

कुंभकारिणी के कुंभकारापण के दरवाजों को खोल दिया 'अवगुणित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेंति' दरवाजों को खोलकर उन्होंने मंखलिपुत्र गोशाल के शव को सुरभि गंधोदक से स्नान कराया-'स्नान कराकर' 'महया इड्ढिसक्कारसमुदयेणं गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरस्स नीहरणं करेंति', बहुत विशाल समृद्धि सम्मान पूर्वक जनसमूह के साथ मंखलिपुत्र गोशाल के मृत शरीर का बहिर्निष्काशन किया ॥ सू० १८ ॥

કુંભકારિણીના કુંભકારાપણના દરવાજા ખોલી નાખ્યા. " अवगुणित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरगं सुरभिणा गंधोदएणं पहाणेंति " દરવાજા ખોલી નાખીને તેમણે મંખલિપુત્ર ગોશાલના શબને સુગન્ધિદાર જળ વડે સ્નાન કરાવ્યું. સ્નાન કરાવીને " महया इड्ढिसक्कारसमुदयेणं गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स सरीरस्स नीहरणं करेंति " બહુ જ વિશાળ સમૃદ્ધિ સત્કાર અને સન્માનપૂર્વક, જનસમૂહની સાથે મંખલિપુત્ર ગોશાલના શબને બહાર કાઢવામાં આવ્યું. ॥સૂ૦૧૮॥

णं महेगे मालुयाकच्छए यावि होत्था, किण्हे किण्होभासे जाव निकुंरबाभूए पत्तिए पुप्फिए, फलिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरिए अईव अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ, तत्थ णं मेंढियगामे नयरे रेवई नामं गाहावइणी परिवसइ, अड्ढा जाव अपरिभूया। तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव जेणेव मेंढियगामे नयरे जेणेव सालकोट्ठए चेइए जाव परिसा पडिगया। तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विपुले रोगायंके पाउब्भूए उज्जले जाव दुरहियासे पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए यावि विहरइ, अवि आइं लोहियवच्चाइंपि पकरेइ, चाउवन्ने वागरेइ एवं खलु समणे भगवं महावीरे गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थं चेव कालं करिस्सइ, तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी सीहेनामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए मालुयाकच्छगस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहा जाव विहरइ, तए णं तस्स सीहस्स अणगारस्स झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था—एवं खलु ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विउले रोगायंके पाउब्भूए, उज्जले जाव छउमत्थे चेव कालं करिस्सइ, वदिस्संति य णं अन्नतित्थिया छउमत्थे चेव कालगए। इमेणं

एयारूवेणं महया मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहेइ, पच्चोरुहित्ता, जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, मालुयाकच्छगं अंतो अंतो अणुपविसइ, अणुप्पविसित्ता महया महया सद्देणं कुहुकुहुस्स परुन्ने, अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतेइ, आमंतेत्ता एवं वयासी–एवं खलु अज्जो! ममं अंतेवासी सीहनामं अणगारे पगइभद्दए तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव परुन्ने, तं गच्छह णं अज्जो! तुब्भे सीहं अणगारं सद्दह। तए णं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति, पडिनिक्खमित्ता, जेणेव मालुयाकच्छए जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता सीहं अणगारं एवं वयासी–सीहा! धम्मायरिया सद्दावेंति। तए णं से सीहे अणगारे समणेहिं निग्गंथेहिं सद्धिं मालुया कच्छगाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव सालकोट्ठए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करित्ता जाव पज्जुवासइ। सीहाइ समणं भगवं महावीरे सीहं अणगारं एवं वयासी–से नणं ते सीहा! झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव परुन्ने, से नणं ते सीहा! अट्ठे

समट्ठे? हंता, अत्थि, तं नो खलु अहं सीहा! गोसालस्स मंख-लिपुत्तस्स तवेणं तएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं जाव कालं करेस्सं, अहं णं अन्नाइं अद्धसोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि तं गच्छह णं तुमं सीहा! मेंढियगामं नयरं रेवइए गाहावइणीए गिहे, तत्थ णं रेवईए गाहावइणीए ममं अट्ठाए दुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया, तेहिं नो अट्ठो, अत्थि से अन्ने पारियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए तमा-हराहि, एएणं अट्ठो। तए णं से सीहे अणगारे समणेणं भग-वया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता अतुरियं मचवलमसंभंतं मुहपोत्तियं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता, जहा गोयम-सामी जाव जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ साल-कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, अतुरिय जाव जेणेव मेंढियगामे नयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मेंढियगामं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव रेवईए गाहावइणीए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, रेवईए गाहावइणीए गिहं अणुप्पविट्ठे। तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एज्ज-माणं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता, सीहं अणगारं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता

तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी–संदिसंतु णं देवाणुप्पिया! किमागमणप्पओयणं? तए णं से सीहे अणगारे रेवइं गाहावइणिं एवं वयासी–एवं खलु तुमे देवाणुप्पिए! समणस्स भगवओ महावीरस्स अट्ठाइ दुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया तेहिं नो अट्ठे, अत्थि ते अन्ने पारियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए, एयमाहराहि, तेणं अट्ठो। तए णं रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एवं वयासी–केस णं सीहा? से णाणी वा, तवस्सी वा, जेणं तव एस अट्ठे मम ताव रहस्सकडे हव्वमक्खाए, जओ णं तुमं जाणासि? एवं जहा खंदए जाव जओ णं अहं जाणामि, तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहस्स अणगारस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पत्तगं मोएइ, मोइत्ता जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, सीहस्स अणगारस्स पडिग्गहगंसि तं सव्वं संमं निस्सिरइ। तए णं तीए रेवईए गाहावइणीए तेणं दव्वसुद्धेणं जाव दाणेणं सीहे अणगारे पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे जहा विजयस्स जाव जम्मजीवियफले रेवईए गाहावइणीए, रेवइए गाहावइणीए। तए णं से सीहे अणगारे रेवईए गाहावइणीए गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता मेंढियगामं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जहा गोयमसामी जाव भत्तपाणं पडिदंसेइ, पडि-

दंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स पाणिंसि तं सव्वं संमं निस्सिरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे अमुच्छिए जाव अणज्झोववन्ने विलमिवपन्नगभूएणं अप्पाणेणं तमाहारं सरीरकोट्ठगंसि पक्खिवइ। तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स तमाहारं आहारियस्स समाणस्स से विपुले रोगायंके खिप्पामेव उवसमं पत्ते हट्ठे जाए आरोग्गे बलियसरीरे, तुट्ठा समणा, तुट्ठाओ समणीओ, तुट्ठा सावया, तुट्ठाओ सावियाओ, तुट्ठा देवा, तुट्ठाओ देवीओ सदेवमणुयासुरे लोए तुट्ठे-हट्ठे जाए समणे भगवं महावीरे हट्ठतुट्ठे जाए समणे भगवं महावीरे हट्ठतुट्ठे जाए ॥सू० १९॥

छाया—ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् श्रावस्त्याः नगर्याः कोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य बहिर्जनपदविहारं विहरति। तस्मिन् काले, तस्मिन् समये मेण्ढिकग्रामं नाम नगरम् आसीत्, वर्णकः। तस्य खलु मेण्ढिकग्रामस्य नगरस्य उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे, अत्र खलु सालकोष्ठकं नाम चैत्यमासीत्, वर्णकः, यावत् पृथिवीशिलापट्टकम्। तस्य खलु सालकोष्ठकस्य चैत्यस्य अदूरसामन्ते, अत्र खलु महानेको मालुकाकक्षकश्चापि आसीत्, कृष्णः कृष्णावभासः, यावत् निकुरम्बभूतः पत्रितः पुष्पितः फलितः हरितकराराज्यमानः श्रिया अतीव अतीव उपशोभमानस्तिष्ठति, तत्र खलु मेण्ढिकग्रामे नगरे रेवतीनामं गथापत्नी परिवसति, आढ्या यावत् अपरिभूता, ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्वीम् चरन् यावत् यत्रैव मेण्ढिकग्रामं नगरं यत्रैव शालकोष्ठकं चैत्यं यावत् पर्षत् प्रतिगता। ततः खलु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य शरीरके विपुलो रोगातङ्कः प्रादुर्भूतः उज्ज्वलो यावत् दुरधिसह्यः पित्तज्वरपरिगतशरीरो दाहव्युत्क्रान्त्या चापि विहरति, अपि च आइं लोहितवर्चास्यपि प्रकरोति, चातुर्वर्ण्यं व्याकरोति-एवं खलु श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य तपसा तेजसा अन्वाविष्टः सन् अन्तः षण्णां मासानाम् पित्तज्वरपरिगतशरीरो दाहव्युत्क्रान्त्या छद्मस्थ एव कालं

करिष्यति। तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्ते-वासी सिंहो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रकः यावत्-विनीतः, मालुकाकक्षकस्य अदूरसामन्ते षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन, तपःकर्मणा ऊर्ध्ववाहू यावत्-विहरति, ततः खलु तस्य सिंहस्य अनगारस्य ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य अयमेतद्रूपो यावत् समुदपद्यत-एवं खलु मम धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य शरीरके विपुलो रोगातङ्कः प्रादुर्भूतः, उज्ज्वलो यावत् छद्मस्थ एव कालं करिष्यति, वदिष्यन्ति च खलु अन्यतीर्थिकाः छद्मस्थ एव कालगतः। अनेन एतद्रूपेण महता मनोमानसिकेन दुःखेन अभिभूतः सन् आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य यत्रैव मालुकाकक्षकः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य मालुकाकक्षकम् अन्तः अन्तः अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य महता महता शब्देन कुहूः कुहूरिति प्ररुदितः आर्याः! इति श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्रयति, आमन्त्र्य, एवम्-अवादीत्-एवं खलु आर्याः! मम अन्तेवासी सिंहो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रकः तदेव सर्वं भणितव्यम्, यावत् प्ररुदितः तत् गच्छत खलु आर्याः! यूयं सिंहम् अनगारं शब्दयत, ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्ताः सन्तः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् शालकोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रति-निष्क्रम्य यत्रैव मालुकाकक्षकः यत्रैव सिंहः अनगारस्तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य, सिंहम् अनगारम् एवमवादिषुः-सिंह! धर्माचार्याः शब्दयन्ति। ततः खलु स सिंहोऽनगारः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सार्द्धम् मालुकाकक्षकात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रति-निष्क्रम्य, यत्रैव शालकोष्ठकं चैत्यं यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरम् त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा यावत् पर्युपास्ते। सिंह! इति श्रमणो भगवान् महावीरः सिंहम् अनगारम् एवम् अवादीत्-अथ नूनं तव सिंह! ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य अयमेतद्रूपो यावत् प्ररुदितः। अथ नूनं तव सिंह! अर्थः समर्थः? हन्त, अस्ति, तत् नो खलु अहं सिंह! गोशालकस्य मङ्खलिपुत्रस्य तापसेन तेजसा अन्वाविष्टः सन् अन्तः षण्णां मासानाम्, यावत्कालं करिष्यामि, अहं खलु अन्यानि अर्ध षोडश वर्षाणि जिनः सुहस्ती विहरिष्यामि, तत् गच्छत, खलु त्वं सिंह मेण्ढिकग्रामं नगरं रेवत्याः गृहपत्न्याः गृहे, तत्र खलु रेवत्याः गाथापत्न्या मम अर्थाय द्वे कपोतकशरीरे उपसंस्कृते, ताभ्यां नो अर्थः, अस्ति तत् अन्यत् परिवासितम् मार्जारकृतकम्, कुक्कुटमांसकम्, तदाहर, एतेन अर्थः। ततः खलु स सिंहः

अनगारः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन हृष्टतुष्टो यावद्-हृदयः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा अत्वरितमचपलम् असंभ्रान्तं मुखवस्त्रिकाम् प्रतिलिखति, प्रतिलिख्य यथा गौतम स्वामी यावत्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्त महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् शालकोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य अत्वरितं यावत्-यत्रैव मेण्ढिकग्रामं नगरं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य मेण्ढिकग्रामं नगरं मध्य-मध्येन यत्रैव रेवत्या गाथापत्न्याः गृहम् तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य, रेवत्या गाथापत्न्याः गृहमनुप्रविष्टः। ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी सिंहम् अनगारम् आयन्तं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्ट तुष्टः क्षिप्रमेव आसनात् अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय सिंहम् अनगारं सप्ताष्टपदानि अनुगच्छति, अनुगम्य त्रिःकृत्वः आदक्षिण प्रद-क्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम् अवादीत् संदिशन्तु खलु देवानुप्रियाः! किमागमनप्रयोजनम्? ततः खलु स सिंहः अन-गारो रेवतीं गाथापत्नीम् एवम् अवादीत्-एवं खलु त्वम् देवानुप्रिये! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अर्थाय द्वे कपोतकशरीरे उपसंस्कृते, ताभ्यां नो अर्थः, अस्ति तव अन्यत् परिवासितम् मार्जारकृतकम्, कुक्कुटमांसकम्, एतद् आहर तेन अर्थः। ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी सिंहम् अनगारम् एवम् अवादीत्-कीदृशः खलु सिंह! स ज्ञानी वा तपस्वी वा, येन तव एषः अर्थो मम तावद् रहस्यकृतः शीघ्रमाख्यातः, यतः खलु त्वं जानासि! एवं यथा स्कन्दके यावत्, यतः खलु अहं जानामि। ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी सिंहस्य अनगारस्य अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा यत्रैव भक्तगृहं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य पात्रकं मोचयति, मोचयित्वा, यत्रैव सिंहोऽनगारस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य सिंहस्य अनगारस्य प्रतिग्रहके तत सर्वं समं निःसृजति। ततः खलु तया रेवत्या गाथापत्न्या तेन द्रव्यशुद्धेन यावद् दानेन सिंहोऽनगारः प्रतिलाभितः सन् देवायुष्यं निबद्धं यथा विजयस्य यावद् जन्मजीवितफलं रेवत्या गृहपत्न्याः रेवत्या गृहपत्न्याः। ततः खलु स सिंहोऽनगारो रेवत्या गाथापत्न्या गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य मेण्ढिकग्रामं नगरम् मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यथागौतमस्वामी यावद् भक्तपानं प्रतिदर्शयति, प्रतिदर्श्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पाणौ तत सर्वं समम् निःसृजति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महा-वीरः अमूर्च्छितो यावत्-अनध्युपपन्नो बिलमिव पन्नगभूतेन आत्मना तमाहारं शरीरकोष्ठके प्रक्षिपति। ततः खलु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य तम् आहारम्

आहतस्य सतः स विपुलो रोगातङ्कः क्षिप्रमेव उपशमं प्राप्तः, हृष्टोजातः, आरोग्यः बलिकशरीरः। तुष्टाः श्रमणाः, तुष्टाः श्रमण्यः, तुष्टाः श्रावकाः, तुष्टाः श्राविकाः, तुष्टाः देवाः, तुष्टा देव्यः, स देवमनुष्यासुरो लोकस्तुष्टो हृष्टो जातः, श्रमणो भगवान् महावीरो हृष्टतुष्टो जातः श्रमणो भगवान् महावीरो हृष्ट तुष्टो जातः ॥ सू० १९ ॥

टीका—अथ महावीरस्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'तए णं समणे' इत्यादि । 'तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं, सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् श्रावस्त्याः नगर्याः कोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता वहिया जणवयविहारं विहरइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, वहिः-वहिर्भागे जनपदविहारं विहरति, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं मेंढियगामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, मेण्ढिकग्रामं नाम नगरम् आसीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनम् औपपातिकानुसारं चम्पानगरी वर्णनवदवसेयम्, 'तस्स

'तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने महावीर के संबंध की वक्तव्यता का प्ररूपण किया-'तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर किसी एक समय श्रावस्ती नगरी के कोष्ठक चैत्य से निकले 'पडिनिक्खमित्ता वहिया जणवयविहारं विहरइ' निकल कर वे बाहर के जनपदों में विहार करने लगे। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं मेंढियगामे नामं नयरे होत्था' उस काल और उस समय में मेंढिकग्राम नामका नगर था। 'वण्णओ' इसका वर्णन औपपातिकसूत्र में वर्णित चंपानगरी के अनुसार जानना चाहिये।

" तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે ભગવાન્ મહાવીરની વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે-" तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ " ત્યાર બાદ કોઈ એક દિવસે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે શ્રાવસ્તી નગરીના કોષ્ઠક ચૈત્યમાંથી વિહાર કર્યો. " पडिनिक्खमित्ता वहिया जणवयविहार विहरइ " નીકળીને તેઓ બહારના જનપદોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. " तेणं कालेणं तेणं समएणं मेंढियगामे नामं नयरे होत्था " તે કાળે અને તે સમયે, મેંઢિકગ્રામ નામનું નગર હતું. " वण्णओ " ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણિત ચંપાનગરીના વર્ણન જેવું જ તે

णं मेंढियगामस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सालकोट्टए नामं चेइए होत्था, वण्णओ, जाव पुढवि सिलापट्टओ' तस्य खलु मेण्ढिकग्रामस्य नगरस्य बहिर्भागे उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे-ईशानकोणे, अत्र खलु शालकोष्ठकं नाम चैत्यम् आसीत्, वर्णकः, अस्य चैत्यस्य वर्णनं पूर्णभद्रचैत्यवर्णनवदवसेयम्, तद्वर्णनावधिमाह-यावत्-पृथिवीशिलापट्टकम् -पृथिवीशिलापट्टकवर्णनपर्यन्तमवसेयम्। 'तस्स णं सालकोट्ठगस्स चेइयस्स अदूरसामन्ते, एत्थ णं महेगे मालुयाकच्छए यावि होत्था' तस्य खलु शालकोष्ठकस्य चैत्यस्य अदूरसामन्ते नातिदूरमत्यासन्ने, अत्र खलु महदेकम् मालुकाकक्षकम्-मालुकानाम एकबीजका वृक्षविशेषास्तेषां यत्कक्षं वनम् तत्तथा चापि आसीत्, तद्वनस्वरूपमाह-'किण्हे किण्होभासे जाव निकुरंबभूए पत्तिए पुप्फिए फलिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ' तद् मालुका कक्षं वनम्, कृष्णम्-श्यामम्,

---

'तस्स णं मेंढियगामस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सालकोट्टए नामं चेइए होत्था 'वण्णओ' जाव पुढविसिलापट्टओ' उस मेंढिकग्राम नगर के बाहर ईशानकोण में शालकोष्टक नाम का चैत्य था। इसका वर्णन भी पूर्णभद्र चैत्य के वर्णन जैसा समझना चाहिये और यह वर्णन तद्गत पृथिवीशिलापट्टक के वर्णन तक ग्रहण करना चाहिये। 'तस्स णं सालकोट्टगस्स चेइयस्स अदूरसामंते एत्थ णं महेगे मालुयाकच्छए यावि होत्था' उस शालकोष्ठक चैत्य के अदूरसामंत में-न अधिक दूर में और न अधिक पास में विशाल मालुकाकच्छ-एक बीजवाले वृक्षविशेषों का वन था। 'किण्हे किण्होभासे जाव निकुरंबभूए पत्तिए, पुप्फिए, फलिए, हरियगरेरिज्जमाणे

નગરનું વર્ણન સમજવું. "तस्स णं मेंढियगामस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सालकोट्टए नामं चेइए होत्था, वण्णओ, जाव पुढविसिलापट्टओ" તે મેંઢિકગ્રામ નગરની બહાર ઈશાન કોણમાં શાલ કોષ્ઠક નામનું ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. ઔપપાતિક સૂત્રમાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ આ શાલ કોષ્ઠક ચૈત્યનું પણ વર્ણન સમજવું તેમાં રહેલા પૃથ્વીશિલાપટ્ટકના વર્ણન પર્યંતનું વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "तस्स णं सालकोट्ठगस्स चेइयस्स अदूरसामंते एत्थ णं महेगे मालुया कच्छए यावि होत्था" તે શાલકોષ્ઠક ચૈત્યથી અધિક દૂર પણ નહીં અને બહુ નજીક પણ નહીં, એવે સ્થાને વિશાલ માલુકા કચ્છ-એક બીજવાળાં વૃક્ષ વિશેષોનું વન હતું. "किण्हे किण्होभासे जाव निकुरंबभूए, पत्तिए, पुप्फिए, फलिए,

कृष्णावभासम्-श्यामकान्तियुक्तं, यावत्-महामेघनिकुरम्बभूतम्-नीलमेघघटा सदृशम्, पत्रितम्-पल्लवितम्, पुष्पितम्, फलितम् हरितकराराज्यमानम्-हरित वर्णेन देदीप्यमानम्, श्रिया-वनशोभया, अतीव अतीव उपशोभमानम् तिष्ठति, 'तत्थ णं मेंढियगामे नयरे रेवई नामं गाहावइणी परिवसइ, अड्ढा जाव अपरिभूया' तत्र खलु मेण्ढिकग्रामे नगरे रेवती नाम गाथापत्नी गृहस्वामिनी, परिवसति, सा रेवती गाथापत्नी आढया यावत् दीप्ता, बहुजनस्य अपरिभूता-अपराजिता आसीत्, 'तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे

सिरीए अईव २ उवसोभेमाणे चिट्ठइ' यह वन सघन होने के कारण काला काला दिखता था, कान्ति भी इसकी काली काली थी, इससे ऐसा ज्ञात होता था कि मानो यह नील मेघ की घटा ही चढी है। यह वन पत्र एवं पुष्पों से सुशोभित था। फल के विना का एक भी वृक्ष यहां नहीं था-प्रत्येक वृक्ष अपने हरितवर्ण से बडा सुहावना लगता था-चारों ओर इस वन में हरियाली हरियाली छा रही थी। इस प्रकार यह वन अपनी शोभा से बहुत बहुतरूप में सुहावना बना हुआ था। 'तत्थ णं मेंढियगामे नयरे रेवई नामं गाहावइणी परिवसइ' इस मेंढिकग्राम नगर में गाथापत्नी रहती थी जिसका नाम रेवती था। यह 'अड्ढा जाव अपरिभूया' धन में बहुत चढी बढी थी। लोगों में इसकी अच्छी प्रतिष्ठा थी किसी में भी ऐसी शक्ति नहीं थी, जो इसका रंच मात्र भी पराभव कर सके। यहां यावत् पद से 'दीप्ता' इस पद का ग्रहण

हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अईवर अवसोभेमाणे चिट्ठइ" તે વન સઘન હોવાને કારણે કાળું કાળું દેખાતું હતું અને તેની કાન્તિ પણ કાળી કાળી હતી. તે કારણે જાણે નીલવર્ણના મેઘોની ઘટા ચઢી આવી હોય એવું લાગતું હતું. તે વન પર્ણ અને પુષ્પો વડે સુશોભિત હતું. તે વનનું એક પણ વૃક્ષ ફલો વિનાનું ન હતું. ત્યાં પ્રત્યેક વૃક્ષ પોતાના હરિત (લીલા) વર્ણથી સુશોભિત લાગતું હતું. તે વનમાં ચારે તરફ હરિયાળી છવાઇ ગઈ હતી. આ પ્રકારની પોતાની શોભાને લીધે તે વન અતિશય રમણીય અને દર્શનીય લાગતું હતું.

"तत्थ णं मेंढियगामे नयरे रेवई नामं गाहावइणी परिवसइ" આ મેંઢિગ્રામ નગરમાં એક ગાથાપત્ની (ગૃહસ્થની પત્ની) રહેતી હતી, જેનું નામ રેવતી હતું. "अड्ढा जाव अपरिभूया" તે ઘણી જ ધનાઢચ હતી, લોકોમાં તેની ઘણીજ સારી પ્રતિષ્ઠા હતી અને તેનો પરાભવ કરવાને કોઈ સમર્થ ન હતું. અહીં "यावत्" પદ વડે "दीप्ता" દીપ્તા પદ ગ્રહણ કરવામાં

जाव जेणेव मेंढिय गामे नयरे जेणेव सालकोट्ठए चेइए जाव परिसा पडिगया' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्वीम्-आनुपूर्व्येण, चरन् यावत्-ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखसुखेन विहरन् यत्रैव मेण्ढिकग्रामं नगरम् आसीत्, यत्रैव शालकोष्ठकं नाम चैत्यमासीत्, यावत्-तत्रैव समवसृतः, ततो धर्मकथां श्रोतुं पर्षत् निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा पर्षत् प्रतिगता। 'तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विपुले रोगायंके पाउब्भूए उज्जले जाव दुरहियासे पित्तज्जवरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतिए यावि विहरइ' ततः खलु श्रम-

---

किया गया है। 'तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं पुव्वाणुपुव्विं चरमणे जाव जेणेव मेंढियगामे नयरे जेणेव सालकोट्ठए चेइए जाव परिसा पडिगया' श्रमण भगवान् महावीर किसी एक समय पूर्वानुपूर्वी से-सुख पूर्वक एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करते हुए जहां वह मेंढिकग्राम नगर था और उसमें भी जहां शालकोष्ठक चैत्य-उद्यान था-वहां पर आये भगवान को शालकोष्ठक चैत्य में आया हुआ जानकर परिषद् उनसे धर्मामृत का पान करने के लिये उनके पास आई। परिषद् की उस अपार मेदिनी को प्रभु ने धर्मामृत का पान कराया। धर्मामृत का यथेष्ट पानकर वह जनमेदिनी विसर्जित हो गई। 'तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विपुले रोगायंके पाउब्भूए उज्जले जाव दुरहियासे पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए यावि विहरइ' कुछ समय बाद श्रमण भगवान् महावीर

આવ્યું છે. "तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव जेणेव मेंढियगामे नयरे, जेणेव सालकोट्ठए चेइए जाव परिसा पडिगया" શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કોઈ એક દિવસે, ક્રમશઃ સુખપૂર્વક, એક ગ્રામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં કરતાં જ્યાં મેંઢિકગ્રામ નગર હતું અને તે નગરની બહાર જ્યાં શાલકોષ્ઠક ચૈત્ય હતું, ત્યાં પધાર્યા. મહાવીર પ્રભુના આગમનના સમાચાર સાંભળીને તેમને વંદણાનમસ્કાર કરવાને માટે તથા તેમના વચનામૃતનું પાન કરવાને માટે ત્યાંના લોકોનો સમુદાય-પરિષદ-નીકળી પડયો. તે ઘણી વિશાળ પરિષદને મહાવીર પ્રભુએ ધર્મામૃતનું પાન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ તે પરિષદ વિસર્જિત થઈ લોકો પોતપોતાને ઘેર પાછાં ફરી ગયાં. "तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विपुले रोगायंके पाउब्भूए, उज्जले जाव दुरहियासे पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए यावि विहरइ" કેટલાક સમય બાદ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના શરીરમાં

णस्य भगवतो महावीरस्य शरीरके विपुलः-प्रचुरः रोगातङ्कः-रोगः-पीडाकारी स चासौ आतङ्कश्च व्याधिरिति रोगातङ्कः-पीडाजनकव्याधिः, प्रादुर्भूतः, उज्ज्वलः-अत्यन्तदाहकारी, यावत्-विपुलः सर्वाङ्गव्यापी, प्रगाढः-प्रकर्षवान्, कर्कशः-कठोरद्रव्यमिवानिष्टः, कटुकः, मनःप्रतिकूलत्वात्, चण्डः-रौद्रः, तीव्रः तीव्रानुभावात्, दुःखो दुःखहेतुत्वात्, दुरधिसह्यः-सोढुमशक्यः, पित्तज्वरपरिगत-शरीरः, दाहव्युत्क्रान्तिकः-दाहस्य व्युत्क्रान्तिः व्याप्तिर्यस्य स तथाविधः, चापि विहरति-तिष्ठति, 'अवियाइं लोहियवच्चाइंपि पकरेइ' अपि च 'आइं' इति वाक्यालंकारे, किं बहुधा स रोगातङ्कः लोहितवर्चांस्यपि-रुधिरात्मकपुरीषाण्यपि प्रकरोति, 'चाउव्वन्नं वागरेइ-एवं खलु समणे भगवं महावीरे गोसालस्स मंखलि पुत्तस्स तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तज्जरपरिगय-

के शरीर में महान् पीडा देनेवाला, उज्ज्वल-अत्यन्तदाहकारी, यावत् विपुल-सर्वाङ्ग व्यापी, प्रगाढ-प्रकर्षशाली, कर्कश-कठोर द्रव्य के जैसा अनिष्ट, मनः प्रतिकूल होने के कारण कटुक, चण्ड-रौद्र, तीव्र-तीव्र-प्रभाववाला, दुःख का हेतु होने के कारण दुःखरूप, दुरधिसह्य-सहन करने में अशक्य तथा पित्तज्वर से जिसने समस्त शरीर को व्याप्त कर लिया है ऐसा रोगातंक-रोग-पीडाकारी, आतङ्क-व्याधि उत्पन्न हुई। जिसके कारण उनके शरीर में दाह होने लगी। 'अविआइं लोहियवच्चाइं पि पकरेइ' इस रोग के प्रभाव से भगवान् महावीर को खून की दस्तें भी लगने लग गईं। 'चाउव्वन्नं वागरेइ' प्रभु की ऐसी हालत से चारों वर्णों के लोग कहने लग गये। 'एवं खलु समणे भगवं महावीरे गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवेणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं

ખૂબ જ પીડાકારક, ઉજ્જવલ-અત્યંત દાહકારી, વિપુલ (સર્વાંગવ્યાપી), પ્રગાઢ (ખૂબ જ પ્રબળ), કર્કશ (કઠોર દ્રવ્યના જેવો અનિષ્ટ), મનઃપ્રતિકૂળ હોવાને કારણે કટુક, દુરધિસહ્ય-સહન કરવો મુશ્કેલ, તથા પિત્તજવર વડે જેણે સમસ્ત શરીરને વ્યાપ્ત કરી લીધું છે એવો રોગાંતક (પીડાકારી વ્યાધિ) ઉત્પન્ન થયો. જે રોગને કારણે તેમના શરીરમાં દાહ-બળતરા-થવા લાગી. "अविआइं लोहियवच्चाइं पि पकरेइ" આ રોગને કારણે ભગવાન મહાવીરને ઝાડામાં લોહી પણ પડવા લાગ્યું. "चाउव्वनं वागरेइ" મહાવીર પ્રભુની એવી હાલત જોઇને ચારે વર્ણના લોકો એવું કહેવા લાગ્યા કે "एवं खलु समणे भगवं महावीरे गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवेण तेएणं अन्ना-इट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं पित्तजरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे

सरीरे दाहवक्कंतिए छउमत्थे चेव कालं करेस्सइ' चातुर्वर्ण्यम्-ब्राह्मणादिलोको करोति-व्याचष्टे, एवं खलु निश्चयेन श्रमणो भगवान् महावीरो गोशालस्य मंखलिपुत्रस्य तपसा-तपःप्रभावेण, तेजसा-तेजोलेश्यया अन्वाविष्टः-व्याप्तः सन्, अन्ते षण्णां मासानाम्-षण्मासानन्तरमित्यर्थः, पित्तज्वरपरिगतशरीरो दाहव्युत्क्रान्तिकः, छद्मस्थ एव-छद्मस्थावस्थायामेव, कालं करिष्यति-मरणधर्मं प्राप्स्यति, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी सीहे नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए मालुयाकच्छगस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहा जाव विहरइ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी-शिष्यः, सिंहो नाम अनगारः, प्रकृतिभद्रकः-प्रकृत्या-स्वभावेन भद्रः-सरलः, तथाविध एव प्रकृतिभद्रको यावत्-

---

मासाणं पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतीए छउमत्थे चेव कालं करेस्सइ' यह सब प्रभाव मंखलिपुत्र गोशाल के द्वारा अपने शरीर में से काढकर प्रभुके ऊपर छोड़ी गई तप जन्य तेजोलेश्या का ही है-इस कारण वे श्रमण भगवान् महावीर ६ मास के अंत में छद्मस्थावस्था में ही अवश्य मरण को प्राप्त हो जावेंगे, उनके समस्त शरीर भर में पित्तज्वर ने अपना पूर्ण प्रभाव जमा लिया हैं। दाह उनके शरीर को झुलसे डाल रही है। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी सीहे नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए मालुयाकच्छगस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहा जाव विहरइ' जिस काल एवं जिस समय की यह बात है। उस काल और उस समय में श्रमण भगवान् महावीर के सिंहनाम के अनगार थे ये प्रकृति से बडे

चेव कालं करेस्सइ" मंखलिपुत्र ગોશાલે પોતાના શરીરમાંથી જે તપજન્ય તેજોલેશ્યા મહાવીર પ્રભુ પર છોડી છે, તેનો જ આ પ્રભાવ છે. આ તેજોલેશ્યાના પ્રભાવથી શ્રમણુ ભગવાન્ મહાવીર છ માસમાં જ છદ્મસ્થાવસ્થામાં જ મરણુ પામશે. તેમના આખા શરીરમાં પિત્તજ્વરે પોતાનો પૂર્ણુ પ્રભાવ જમાવ્યો છે. તેજોલેશ્યા જન્ય દાહ તેમના શરીરને પ્રજાળી રહી છે. "तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी सीहे नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए मालुयाकच्छगस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेण अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहा जाव विहरइ" જે કાળ અને સમયની આ વાત છે, તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણુ ભગવાનના સિંહ નામના એક અંતેવાસી માલુકાકચ્છ વનથી બહુ દૂર પણુ નહીં અને બહુ સમીપ પણુ નહીં એવા સ્થાને નિરંતર છઠને પારણે છઠની તપસ્યા કરી રહ્યા હતા.

प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिमतनुक्रोधमानमायालोभः, मृदुमार्दवसम्पन्नः, विनीतः, मालुकाकक्षकस्य-मालुका कक्षाभिधवनस्य अदूरसामन्ते-नातिदूरप्रत्यासन्ने, षष्ठ षष्ठेन अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण, तपःकर्मणा उर्ध्वबाहुः यावत् विहरति-तिष्ठति, 'तए णं तस्स सीहस्स अणगारस्स झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था'-ततः खलु तस्य अनगारस्य ध्यानान्तरिकायाम्-ध्यानमध्ये वर्तमानस्य, अयमेतद्रूपो-वक्ष्यमाणस्वरूपो यावत् आध्यात्मिकः-आत्मगतः, चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-'एवं खलु ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विउले रोगायंके पाउब्भूए उज्जले जाव छउमत्थे चेव कालं करिस्सइ' एवं खलु मम

भद्र थे-सरल थे यावत्-प्रकृति से उपशान्त -क्रोध, मान, माया, और लोभ ये चारों कषायें इनकी स्वभावतः पतली हो गई थीं, मृदु-मार्दव गुण से ये संपन्न थे। बडे भारी विनीत थे। मालुकाकक्ष नामके वन के पास में ऐसे स्थान पर ये रहते थे, जो न उससे दूर था और न उसके पास ही था। ये निरन्तर छट्ठ छट्ठ की तपस्या करने में निरत रहते थे। और अपने दोनों हाथों को ऊपर किये रहते थे। 'तए णं तस्स सीहस्स अणगारस्स झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था' एक समय की बात है कि जब ये सिंह अनगार ध्याना-न्तरिका-ध्यान के बीच में विराजमान थे, तब इन्हें यह इस प्रकार का आध्यात्मिक-आत्मगत, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ कि 'एवं खलु ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स भग-वओ महावीरस्स सरीरगंसि विउले रोगायंके पाउब्भूए' मेरे धर्माचार्य

તેઓ આતાપનાભૂમિમાં સૂર્યની સામે હાથ ઊંચા કરીને આતાપના લઈ રહ્યા હતા. તેઓ ભદ્ર (સરળ) પ્રકૃતિવાળા હતા, ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળા હતા- તેમણે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપે ચારે કષાયોને પાતળા પાડી નાખ્યા હતા, તેઓ મૃદુમાર્દવ ગુણોથી સંપન્ન અને ઘણાજ વિનીત હતા. "तए णं तस्स सीहस्स अणगारस्स झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्प-ज्जित्था " એક સમય જ્યારે તે સિંહ અણગાર ધ્યાનાન્તરિકામાં-ધ્યાનસ્થ દશામાં-વિરાજમાન હતા, ત્યારે તેમના મનમાં આ પ્રકારનો આત્મગત આદિ વિશેષણવાળો સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે "एवं खलु ममं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स सरीरगंसि विउले रोगायंके पाउब्भूए " મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના શરી-

धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य शरीरके विपुलः-प्रचुरो, रोगातङ्कः, प्रादुर्भूतः, उज्ज्वलः-अत्यन्तदाहजनकः, यावत्, छद्मस्थ एव कालं करिष्यतीति 'वइस्संति य णं अन्नतित्थिया छउमत्थे चेव कालगए' वदिष्यन्ति च खलु अन्यतीर्थिकाः छद्मस्थ एव-छद्मस्थावस्थायामेव, महावीरः कालगतः-मृतः इति 'इमेणं एयारूवेणं महया मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ' अनेन-पूर्वोक्तेन-एतद्रूपेण महता मनोमानसिकेन-हार्दिकेन दुःखेन अभिभूतः-व्याप्तः सन्, आतापनाभूमितः प्रत्यवरोहति-अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ' प्रत्यवरुह्य-अवतीर्य, यत्रैव मालुकाकक्षकं-वनम् आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता मालुयाकच्छगं अंतो अंतो अणुपविसइ' उपागत्य, मालुकाकक्षकम्, अन्तः अन्तः-आभ्यन्तरे अनुप्रविशति, 'अणुपविसित्ता महया महया सद्देणं कुहु कुहुस्स परुण्णे'

धर्मोपदेशक श्रमण भगवान् महावीर के शरीर में विपुल-प्रचुर रोगातङ्क प्रकट हुआ है। यह अत्यन्त दाहजनक है यावत् वे इस कारण छद्मस्थावस्था में ही काल कर जावेंगे तब 'वइस्संति य णं अन्नतित्थिया छउमत्थे चेव कालगए' अन्य तीर्थिक जन कहेंगे-कि छद्मस्थावस्था में ही महावीर कालगत हो गए हैं 'इमेणं एयारूवेणं महया मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ' इस प्रकार के इस हार्दिक दुःख से व्याप्त होकर वे सिंह अनगार आतापनभूमि से नीचे उतरे 'पच्चोरुहित्ता जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ' नीचे उतर कर वे जहां मालुकाकक्ष वन था उसी ओर चल दिये। 'उवागच्छित्ता मालुया कच्छगं अंतो २ अणुपविसइ' चलकर वे मालुकाकक्ष पहुँचे-वहां पहुँचकर वे उसके भीतर गये 'अणुपविसित्ता महया २ सद्देणं

રમાં વિપુલ રોગાતંક પ્રકટ થયો છે. તે ઘણોજ દાહજનક છે, અને આ રોગના કારણે તેઓ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ કાળ કરી જશે. " वइस्संति य णं अन्नतित्थिया छउमत्थे चेव कालगए " અન્ય તીર્થિકો એવું કહેશે કે મહાવીર સ્વામી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ કાળધર્મ પામી ગયા. " इमेणं एयारूवेणं महया मणोमाणसिएणं दुक्खेणं अभिभूए समाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ " આ પ્રકારના માનસિક દુઃખથી વ્યાપ્ત થઈ ગયેલો તે સિંહ અણુગાર આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ઉતર્યો. पचोरुहित्ता जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ " ત્યાંથી નીચે ઉતરીને તેઓ માલુકાકક્ષ વનમાં ગયા. " उवागच्छित्ता मालुयाकच्छगं अंतोर अणुपविसइ " ત્યાં ગયા બાદ તેઓએ તે વનના વધારે ઊંડાણુના ભાગમાં પ્રવેશ કર્યો. " अणुपविसित्ता महयार सद्देणं कुहुकु-

मालुकाकक्षकस्य अन्तः अन्तः-अत्यन्ताभ्यन्तरे अनुप्रविश्य, महता महता शब्देन कुहू कुहूरिति प्ररुदितः, 'अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतेइ आमंतेत्ता एवं वयासी'-हे आर्याः! इति सम्बोध्य, श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् आमन्त्रयति, आमन्त्र्य, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- 'एवं खलु अज्जो! ममं अंतेवासी सीहे नामं अणगारे पगइभद्दए तंचेव सव्वं भाणियव्वं जाव परुण्णे' हे आर्याः! एवं खलु निश्चयेन, मम अन्तेवासी-शिष्यः सहो नाम अनगारः, प्रकृतिभद्रकः तदेव-पूर्वोक्तवदेव सर्वं भणितव्यम्-वक्तव्यम् यावत्-प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः, इत्यादिरीत्या मन रोगसम्बन्धिना मनोमानसिकेन दुःखेन अभिभूतः सन् आतापनभूमितः प्रत्यवरुह्य, मालुकाकक्षकस्यान्तः अनुप्रविश्य महता महता शब्देन कुहूःकुहूरिति प्ररुदितः,

---

कुहुकुहुस्स परुण्णे' वहां जाकर वे बडे जोर २ से सिसक २ कर रोने लगे। 'अज्जोत्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमतेइ' तब आर्यो! इस प्रकार से श्रमण निग्रन्थों को सम्बोधित करके श्रमण भगवान् महावीर ने उनसे ऐसा कहा-'एवं खलु अज्जो! ममं अंतेवासी सीहे नामं अणगारे पगइभद्दए तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव परुण्णे' हे आर्यो! मेरे अन्तेवासी सिंह नामके अनगार हैं, ये प्रकृत्या भद्र यावत्-प्रकृति से उपशान्त हैं, इनकी चारों कषायें-क्रोध, मान, माया और लोभ मन्द हैं, मेरे रोग के संबंध को लेकर उत्पन्न हुए हार्दिक दुःख से दुःखी होकर ये आतापन भूमि से नीचे उतर कर इस मालुकाकक्ष के भीतर आये हुए हैं और सिसक कर बडे जोर से रोये हैं। 'तं गच्छह-

---

हुस्स परुण्णे" त्यां જઈને તેમણે ઘણા મોટા અવાજે હિબકાં ભરી ભરીને રડવા માંડયું. "अज्जो! त्ति समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे आमंतेइ" "હે આર્યો!" આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને આ પ્રમાણે કહ્યું-" एवं खलु अज्जो! ममं अंतेवासी सीहे णामं अणगारे पगइभद्दए तंचेव सव्वं भाणियव्वं, जाण परुण्णे" હે આર્યો। સિંહ નામના એક અણુગાર, કે જેઓ મારા અંતેવાસી છે, જેઓ પ્રકૃતિભદ્ર છે, ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળા છે, જેમના ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભરૂપ ચારે કષાયો અત્યંત પાતળા પડી ગયા છે, જેઓ નિરંતર છટ્ઠને પારણે છટ્ઠ કરી રહ્યા છે, તેઓ મારા આ રોગાતંકની વાત જાણીને માનસિક દુઃખથી વ્યાપ્ત થઈ ગયા છે તેઓ આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ઉતરીને માલુકા કક્ષની અંદર પ્રવેશ કરીને ખૂબ જ મોટેથી હિબકાં ભરી ભરીને રડી રહ્યા છે.

'तं गच्छह णं अज्जो ! तुब्भे सीहं अणगारं सद्दह' तत्-तस्मात् कारणात् हे आर्याः ! गच्छत खलु यूयं सिंहम् अनगारम् शब्दयत-आह्वयत, 'तएणं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समणा समणं भगवं महावीरं वंदंति नमंसंति' ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम्-उक्तरीत्या उक्ताः सन्तः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यन्ति, 'वंदित्ता नमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति' वन्दित्वा, नमस्यित्वा, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् समीपात्, शालकोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छन्ति, 'पडिनिक्खमित्ता, जेणेव मालुयाकच्छए जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छंति' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, यत्रैव मालुकाकक्षकमासीत्, यत्रैव सिंहोऽनगारः आसीत्, तत्रैव उपा-

---

णं अज्जो ! तुब्भे सीहं अणगारं सद्दह' इसलिये हे आर्यो ! तुम लोग जाओ और सिंह अनगार को यहां मेरे पास बुला लाओ। 'तए णं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा समणं भगवं महावीरं वंदंति नमंसंति' इस प्रकार से जब श्रमण भगवान् महावीर ने उन श्रमण निर्ग्रन्थों से कहा-तब उन श्रमण निर्ग्रन्थों ने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की उन्हें नमस्कार किया। 'वंदित्ता नमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति' वन्दना नमस्कार करके फिर वे श्रमण भगवान् के पास से और सालकोष्ठक चैत्य से बाहर निकले 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव मालुया कच्छए जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छंति' बाहर निकल करके वे जहां मालुकाकक्षा में वे सिंह अनगार

"तं गच्छह णं अज्जो ! तुब्भे सीहं अणगारं सद्दह" तो हे आर्यो ! तमे तेनी पासे जाओ अने ते सिंह अणुगारने मारी पासे बोलावी लावो. "तए णं ते समणा निग्गंथा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति" महावीर प्रभुओ ज्यारे ते श्रमणु निर्ग्रंथोने आ प्रमाणे कह्युं, त्यारे तेमणे तेमने वंदणा करी अने नमस्कार कर्यां. "वंदित्ता, नमंसित्ता, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति" वंदणानमस्कार करीने तेओ महावीर प्रभु पासेथी विदाय थया अने शालकोष्ठक चैत्यमांथी બહાર नीકળ્યા. "पडिनिक्खमित्ता जेणेव मालुयाकच्छए जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छंति" બહાર નીકળીને તેઓ માલુકાકક્ષ વનમાં, જ્યાં સિંહ અણુગાર વિરાજમાન હતા, ત્યાં ગયા.

गच्छन्ति 'उवागच्छित्ता सीहं अणगारं एवं वयासी' उपागत्य, सिंहम् अनगारम्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'सीहा ! धम्मायरिया सद्दावेंति' भो सिंह ! अनगार ! धर्माचार्याः भगवन्तो महावीराः त्वां शब्दयन्ति आह्वयन्ति 'तए णं से सीहे अणगारे समणेहिं निग्गंथेहिं सद्धिं मालुयाकच्छगाओ पडिनिक्खमइ' ततः खलु स सिंहः अनगारः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सार्द्धम् मालुकाकक्षकात्-मालुकावनात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव सालकोट्ठए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य यत्रैव शालकोष्ठकं चैत्यमासीत् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः-त्रिवारम् आदक्षिण प्रदक्षिणं करोति, 'करित्ता जाव पज्जुवासइ' कृत्वा, यावत्-विनयेन शुश्रूषमाणः प्राञ्जलिपुटः पर्युपास्ते,

---

थे वहां गये। 'उवागच्छित्ता सीहं अणगारं एवं वयासी' वहां जाकर के उन्होंने सिंह अनगार से ऐसा कहा -सीहा ! धम्मायरिया सद्दावेंति' हे सिंह ! तुम्हें धर्माचार्य भगवान् महावीर ने बुलाया है। 'तए णं से सीहे अणगारे समणेहिं निग्गंथेहिं सद्धिं मालुयाकच्छगाओ पडिनिक्खमइ' तब वे सिंह अनगार श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ ही उस मालुका कक्ष से निकले। 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव सालकोट्ठए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' निकल कर वे जहां शालकोष्ठ चैत्य था और उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां आये। 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' वहां जाकर के उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को तीन वार आदक्षिण प्रदक्षिण किया 'करित्ता जाव पज्जुवासइ' आदक्षिणा प्रदक्षिणा करके यावत्

"उवागच्छित्ता सीहं अणगारं एवं वयासी" त्यां જઈને તેમણે સિંહ અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યું-"सीहा, धम्मायरिया सद्दावेंति" હે સિંહ! તમને ધર્માચાર્ય મહાવીર ભગવાન બોલાવે છે. "तए णं से सीहे अणगारे समणेहिं निग्गंथेहिं सद्धिं मालुयाकच्छगाओ पडिनिक्खमइ" ત્યારે તે સિંહ અણગાર તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની સાથે જ માલુકાકક્ષ વનમાંથી બહાર નીકળ્યા. "पडिनिक्खमित्ता जेणेव सालकोट्ठए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" ત્યાંથી નીકળીને તેઓ શાલકોષ્ઠક ચૈત્યમાં આવીને જ્યાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં પહોંચી ગયા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ" ત્યાં જઈને તેમણે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કર્યું. "करित्ता जाव पज्जु-

'सीहा ! समणे भगवं महावीरे सीहं अणगारं एवं वयासी'-हे सिंह ! अनगार ! इति सम्बोध्य श्रमणो भगवान् महावीरः सिंहम् अनगारम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'से णूणं ते सीहा ! झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव परुण्णे, से णूणं ते सीहा ! अट्ठे समट्ठे !' हे सिंह ! अनगार ! तत् अथ, नूनं-निश्चितम्, तव ध्यानान्तिरकायां-ध्यानमध्ये वर्तमानस्य, अयमेतद्रूपः-उक्तस्वरूपो यावत् आध्यात्मिकश्चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-यत् मम धर्माचार्यस्य धर्मोपदेशकस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य शरीरके विपुलो रोगातङ्कः प्रादुर्भूतः, उज्ज्वलो यावत् छद्मस्थ एव कालं करिष्यति, अन्यतीर्थिकाश्च वदिष्यन्ति यत्-महावीरश्छद्मस्थ एव कालगतः, अनेन एतद्रूपेण महता मनोमानसिकेन मनस्येव न वहिः, वचनादिभिरप्रकाशितत्वात् यन्मासिकं

-विनय से शुश्रूषमाण होते हुए दोनों हाथ जोड़कर उनकी पर्युपासना कि-'सीहा ! समणे भगवं महावीरे सीहं अणगारं एवं वयासी' श्रमण भगवान् महावीर ने हे 'सिंह! इस प्रकार से सम्बोधित करके उन सिंह अनगार से ऐसा कहा-'से नूणं सीहा ! झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव परुण्णे' हे सिंह ! जब तुम ध्यान के बीच में वर्तमान बैठे हुए थे तब तुम्हें उक्तस्वरूपवाला यावत् आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत ऐसा यह संकल्प उत्पन्न हुआ कि मेरे धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण भगवान् महावीर के शरीर में विपुल रोगातंक प्रकट हुआ है। जो उज्ज्वल है यावत् इस कारण वे छद्मस्थावस्था में ही काल कर जावेंगे, तब अन्यतीर्थिक जन कहेंगे कि महावीर छद्मस्थावस्था में ही काल कर गये हैं। सो तुम्हें इस बात से हार्दिक दुःख है,

---

वासइ" त्यार बाद वंदणानमस्कार करीने विनयपूर्वक बन्ने हाथ जोडीने तेओ तेमनी पर्युपासना करवा लाग्या. "सिहा! समणे भगवं महावीरे सीहं अणगारं एवं वयासी" "सिंह!" आ प्रकारे संबोधन करीने, श्रमण भगवान महावीरे सिंह अणगारने आ प्रमाणे कह्युं-"से नूणं सीहा! झाणंतरियाए वट्टमाणस्स अयमेयारूवे जाव परुण्णे" "हे सिंह! ज्यारे तमे ध्यानमां बेठां हतां, त्यारे तमारा मननां आ प्रकारनो आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित अने मनोगत विचार उत्पन्न थयो हतो-"मारा धर्माचार्य, धर्मोपदेशक श्रमण भगवान् महावीरना शरीरमां विपुल रोगातंक प्रकट थयो छे. आ दाहजनक, प्रचंड आदि विशेषणोवाळा आ रोगने कारणे तेओ छद्मस्थावस्थमां ज काळधर्म पामशे त्यारे अन्यतीर्थिको एवुं कहेशे के महावीर स्वामी तो छद्मस्थावस्थामां ज काळधर्म पाम्या छे. ते कारणे तमारा

दुःखं तत् मनोमानसिकं तेन दुःखेनाभिभूतः, मालुकाकक्षकम् अनुप्रविश्य, महता महता शब्देन कुहूकुहूरिति कृत्वा प्ररुदितोऽसि त्वम् , तत् हे सिंह ! अनगार ! नूनं निश्चयेन खलु तवायमर्थः समर्थः सत्योनु सिंहोऽनगारः स्वीकरोति 'हंता, अत्थि' हन्त–सत्यम् , अस्ति, यथा भवतोक्तं तथैव वर्तते इति भावः, 'तं नो खलु अहं सीहा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं जाव कालं करेस्सं' तत्–तस्मात्कारणात् , हे सिंह ! अनगार ! नो खलु निश्चयेन अहं गोशालस्य मङ्खलिपुत्रस्य तपसा–तपःप्रभवेण, तेजसा–तेजोलेश्यया, अन्वाविष्टः–आक्रान्तः, व्याप्तः सन् अन्ते षण्णां मासानाम्–षण्मासा-

यह दुःख तुम्हारे अभी तक मन में बना हुआ है–बाहर वचन से तुमने इसे अभी तक प्रकाशित नहीं किया है। (जो मानसिक दुःख होता है उसी का नाम मनोमानसिक दुःख है) सो इस मनोमानसिक दुःख से अभिभूत होकर तुम आतापन भूमि से नीचे उतर कर यहां मालुकाकक्ष में आये और जोर २ से सिसक २ खूब रोये। कहो सिंह! अनगार! यह बात सत्य है न ? तब सिंह अनगार ने प्रभु के इस कथन का समर्थन करते हुए प्रभु से कहा। 'हंता, अत्थि' हां भदन्त ! आपका कथन सत्य है, जैसा आप कह रहे हैं, यह ऐसा ही है। 'तं नो खलु अहं सीहा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवे णं तेए णं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं कालं करेस्सं' तब प्रभु ने सिंह अनगार को धैर्य बँधाते हुए इस प्रकार कहा–हे सिंह ! मैं मंखलिपुत्र गोशाल की तपजन्य तेजोलेश्या के प्रभाव से जो कि उसने शरीर से बाहर कर मेरे ऊपर छोड़ी है, आक्रान्त हुआ छह मास के बाद छद्मस्थावस्था

મનમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે. આ મનોમાનસિક દુઃખને તમે હજી સુધી કોઈની પાસે પ્રકટ કર્યું નથી. (માનસિક દુઃખને મનોમાનસિક દુઃખ કહે છે) આ મનોમાનસિક દુઃખને લીધે તમે આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ઉતરીને માલુકાકક્ષ વનમાં જઈને હિબકાં ભરી ભરીને મોટેથી રડવા લાગ્યા હતા. કહો સિંહ અણુગાર! મારી વાત ખરી છે ને ?" ત્યારે સિંહ અણુગારે તેમની વાતનું સમર્થન કરતાં આ પ્રમાણે કહ્યું–" हंता, अत्थि " " હા ભગવન્! આપ જે કહો છો તે સત્ય જ છે. " तं नो खलु अहं सीहा ! गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स तवेणं तेएणं अन्नाइट्ठे समाणे अंतो छण्हं मासाणं जाव कालं करेस्सं " હે સિંહ! હું મંખલિપુત્ર ગોશાલની તપજન્ય તેજોલેશ્યાના પ્રભાવથી છ માસના સમયમાં છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ કાળધર્મ

न्तरमित्यर्थः, यावत् 'पित्तज्जरपरिगतशरीरो दाहव्युत्क्रान्तिकश्छद्मस्थ एव, कालं करिष्यामि मरणं प्राप्स्यामि, अपितु 'अहं णं अन्नाइं अद्धसोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि' अहं खलु अन्यानि अर्धषोडश-सार्धपञ्चदशवर्षाणि जिनो भूत्वा सुहस्तीव सुहस्ती स्वच्छन्दचारी सन् विहरिष्यामि स्थास्यामि, 'तं गच्छह णं तुमं सीहा! मेंढियगामं नयरं रेवईए गाहावयणीए गिहे' तत्-तस्मात् कारणात्, हे सिंह! अनगार! गच्छ खलु त्वम् मेण्डिकग्रामं नगरं रेवत्या गाथापत्न्याः गृहे, 'तत्थ णं रेवईए गाहावइणीए ममं अट्ठाए दुवे कवोय-सरीरा उवक्खडिया तेहिं णो अट्ठो' तत्र खलु-रेवत्या गृहे रेवत्या गाथापत्न्या मम अर्थाय-प्रयोजनाय, द्वे कपोतकशरीरे-कपोतकः-पक्षिविशेषः तद्वद् ये फले वर्णसादृश्यात्प्रमाणसादृश्याच्च ते कपोते कूष्माण्डके, ह्रस्वे कपोते कपोतके,

---

मैं कालकवलित नहीं होऊंगा। यद्यपि मैं पित्तज्वर से परिगत शरीर हो रहा हूं और दाह की व्युत्क्रान्ति से युक्त बना हुआ हूं। किन्तु इसके विपरीत 'अहं णं अन्नाइं अद्धसोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि' मैं १५॥ साढे पन्द्रह वर्ष तक और जीवित रहूंगा एवं जिन हुआ गंध हस्ती के समान स्वच्छन्द चारी होकर विचरण करूंगा। 'तं गच्छह णं तुमं सीहा! मेंढियगामं नयरं रेवइए गाहावइए गिहे' इसलिये हे सिंह! तुम मेरे मरण की चिन्ता से निर्मुक्त होकर मेण्ढिक नगर में रेवती गाथापत्नी के घर जाओ, 'तत्थ णं रेवइए गाहावइणीए ममं अट्ठाए दुवे कवोयसरीरा उवक्खड़िया, तेहिं णो अट्ठो' वहां रेवती गाथापत्नी ने दो कपोतशरीर मेरे निमित्त को लेकर पकाये हैं,-यहां कपोत पक्षिविशेष के जैसे जो फल विशेष होते हैं वे यहां पर कपो

પામવાનો નથી જો કે મારૂં શરીર પિત્તજવરથી યુકત બની ગયું છે અને મારા શરીરમાં દાહ થઈ રહ્યો છે, છતાં પણ છ માસમાં મારૂં મરણ થવાનું નથી, એ નિશ્ચિત છે. "अहं णं अन्नाइं अद्धसोलसवासाइं जिणे सुहत्थी विहरिस्सामि" આ છ માસ વ્યતીત થઇ ગયા બાદ બીજાં ૧૫॥ (સાડા પંદર) વર્ષ સુધી હું જીવતો રહીશ અને જિન રૂપે જ ગંધહસ્તીના સમાન વિચરણ કર્યા કરીશ. "तं गच्छह णं तुमं सीहा! मेंढियगामं नयरं रेवइए गाहवइणीए गिहे" તો હે સિંહ અણગાર! મારા મરણનો ભય છોડી દઈને તમે મેઢિકગ્રામ નગરમાં રેવતી ગાથાપત્નીને ઘેર જાઓ, "तत्थ णं रेवइए गाहावइणीए ममं अट्ठाए दुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया, तेहिं णो अट्ठो" તેણે મારે નિમિત્તે બે કપોતશરીર પકાવ્યાં છે અહીં કપોતપક્ષીવિશેષના જેવાં જ ફલ-વિશેષ હોય છે, તેમને "કપોતક" શબ્દ દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે,

ते च ते शरीरे वनस्पतिजीवदेहत्वात् कपोतकशरीरे, अथवा कपोतकशरीरे इव धूसरवर्णसादृश्यादेव कपोतकशरीरे-कूष्माण्डकफले एव ते उपसंस्कृते-संस्कारयुक्ते कृते वर्तते, ताभ्यां नो अर्थः-नास्ति मम प्रयोजनम्, तयोः आधाकर्मदोषदूषितत्वेनाऽग्राह्यत्वात्, अपितु 'अत्थि से अन्ने पारियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए, तमाहराहि एए णं अट्ठो' अस्ति तद् अन्यत् पारिवासितम्-गतदिनसम्पादितं मार्जारकृतं-मार्जारो वायुविशेषस्तदुपशमनाय कृतं संस्कृतं मार्जारकृतम् अथवा मार्जारो-वायुविशेषस्तं कृन्तति-छिनत्तीति मार्जारकृतं मार्जारवायुविनाशक-

तक से ग्रहण किये गये हैं-कबूतररूप पक्षिविशेष नहीं ये छोटे फलविशेष कूष्माण्ड-भूराकूमडा हैं जिन्हें पेठा कहते हैं। इनका वर्ण कबूतर जैसा होता है। इसी वर्ण सादृश्य को लेकर यहां कपोतक शब्द से इन्हें ग्रहण किया गया है। ये वनस्पतिकायिक जीव देहरूप होने के कारण 'कपोतशरीर' इसरूप से कहे गये हैं अथवा-कपोतक शरीर के जैसा धूसर वर्ण की सादृशता से ही दो कपोतक शरीर-दो कूष्माण्डकफल उपस्कृत-संस्कारयुक्त किये हुए हैं-सो इनसे मेरा कोई प्रयोजन नहीं है, क्योंकि ये आधाकर्मदोष से दूषित होने के कारण अग्राह्य हैं। 'अत्थि से अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुकुडमंसए, तमाहराहि' किन्तु उसने गतदिवस कुकुटमांस बीजपूरक-बिजौरा का गूदा पकाया है, संस्कृत किया है सो उसे ले आओ यहां 'मज्जारकडए' मार्जारकृत शब्द का अर्थ 'मार्जार नामक वायु को शमन करने के लिये संस्कृत हुआ' ऐसा हैं। अथवा मार्जारवायु का विनाशक ऐसा

કબૂતર રૂપ પક્ષીવિશેષને પકવવાની વાત અહીં માનવી જોઈએ નહીં આ નાનકડું ફલવિશેષ "कूष्माण्ड" ભૂરું કોળું અથવા જે 'પેઠા' ને નામ પ્રસિદ્ધ છે તેનો રંગ કબૂતર જેવો હોય છે. આ પ્રકારે રંગની સમાનતાને લીધે અહીં 'કપોતક' પદ દ્વારા તે ફલવિશેષને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે, એમ સમજવું અથવા કપોત શરીરની જેવાં જ બે ભૂરા રંગના કૂષ્માંડક ફલો રેવતીએ સંસ્કારયુક્ત કર્યાં છે-રાંધીને તૈયાર કર્યાં છે-તેનો પાક બનાવ્યો છે, તેનું મારે કોઈ પ્રયોજન નથી, કારણ કે તે આધાકર્મ દોષથી દૂષિત હોવાને કારણે મારે માટે અકલ્પ્ય છે "अत्थि से अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए, तमाहराहि" પરન્તુ તેણે થોડા દિવસ પહેલાં કુકકુટમાંસ-બીજપૂરક-બિજોરાપાક બનાવ્યો છે, તો તમે તે વહોરી લાવો. અહીં "मज्जारकडए" 'માર્જારકૃત' આ શબ્દનો અર્થ "માર્જાર નામના વાયુનું શમન કરવાને માટે સંસ્કૃત કરેલો (તૈયાર કરેલો)" થાય છે. અથવા તે

मित्यर्थः। अथवा मार्जारो विरालिकाभिधवनस्पतिविशेषस्तेन कृतं भावितं यत्तथाविधं कुक्कुटं वर्णप्रमाणादि-सादृश्याद् बीजपूरकफलं-तस्य मांसं तन्मध्यभागो वर्तते, तद् मम रक्तवातरोगशमनार्थम् आहर-आनय, अन्यार्थे निष्पादितत्वेन निरवद्यत्वात्, एतेन बीजपूरकफलमध्यभागेन अर्थः-मम प्रयोजनं वर्तते। 'तए णं से सीहे अणगारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ' ततः खलु स सिंहो नाम अनगारः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम्-उक्त-रीत्या उक्तःसन् हृष्टतुष्टो यावत्-हर्षवशविसर्पद्हृदयः प्रफुल्लमानसः श्रमणं भगवन्तम् महावीरं वन्दते, नमस्यति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता, अतुरियमचवलमसंभंतं मुहपोत्तियं

है, अथवा मार्जार-विरालिका नामकी वनस्पतिविशेष से कृत-भावित हुआ ऐसा है इसे लाने के लिये जो कहा गया है सो उसका कारण ऐसा है कि यह मेरे निमित्त उसने संस्कृत नहीं किया है, अन्य के लिये किया है। अतः निरवद्य होने से यह हमें ग्राह्य है। इसीलिये ऐसा कहा गया है कि इस बीजपूरक मध्यभाग से अर्थात् बिजोरा के गूदे से मुझे प्रयोजन है। 'तए णं से सीहे अणगारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए समणं भगवं महावीरं-वंदइ' नमंसइ' इस प्रकार से जब श्रमण भगवान् महावीर ने उस सिंह अनगार से कहा। तब वे सिंह अनगार हृष्ट हुए, तुष्ट हुए, और हर्ष के उत्कर्ष से जिनका हृदय उछल रहा है ऐसे होकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को वंदना नमस्कार किया। 'वंदित्ता नमंसित्ता अतु-

---

પાક માર્જાર વાયુનો વિનાશ કરનારો છે, અથવા-માર્જાર (વિરાલિકા) નામની વનસ્પતિવિશેષમાંથી બનાવેલો છે. આ બિજોરાપાક લાવવાનું શા માટે કહેવામાં આવ્યું છે તે હવે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે-તે બિજોરાપાક તેણે મારા નિમિત્તે બનાવ્યો નથી પણ અન્યને નિમિત્તે બનાવ્યો છે. તેથી દોષરહિત હોવાને કારણે તે ગ્રાહ્ય છે. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે મારે તે બિજોરાપાકનું જ પ્રયોજન (જરૂર) છે. "तए णं से सीहे अणगारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ" જ્યારે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે સિંહ અણગાર હર્ષ અને સંતોષ પામ્યા. તેમનું હૃદય આનંદથી નાચી ઊઠયું આ પ્રકારે ખૂબ જ પ્રસન્ન થયેલા તેમણે મહાવીર પ્રભુને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. "वंदित्ता,

पडिलेहेइ' वन्दित्वा, नमस्यित्वा अत्वरितं—त्वरावर्जितम्, अचपलम् चाञ्चल्यरहितम्, असंभ्रान्तम्—आवेगवर्जितं च यथास्यात् तथा, मुखपोतिकाम्—सदोरकमुखवस्त्रिकाम्, प्रतिलिखति, 'पडिलेहित्ता जहा गोयमसामी जाव जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' मुखपोतिकाम् सदोरकमुखवस्त्रिकाम्, प्रतिलिख्य, यथा गौतमस्वामी यावत् भगवतः समीपे आगतस्तथैव—सिंहोऽनगारः यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ,' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति' 'वंदित्ता नमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' वन्दित्वा नमस्यित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्—समीपात् शालकोष्ठकात् चैत्यात्, प्रतिनिष्क्रामति—निर्गच्छति 'पडिनि-

रियमचवलमसंभंतं मुहपोत्तियं पडिलेहेइ' वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने त्वरा से रहित होकर, चपलता रहित होकर और असंभ्रान्त—आवेगरहित होकर सदोरकमुखवस्त्रिका की प्रतिलेखना की 'पडिलेहित्ता जहा गोयमसामी जाव जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' सदोरक मुखवस्त्रिका की प्रतिलेखना करके फिर वे गौतमस्वामी के जैसा यावत् भगवान् के पास आये। 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ' वहां आकर के उन्होंने पुनः श्रमण भगवान महावीर को वन्दना की और नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' वन्दना नमस्कार करके फिर वे महावीर के पास से और उस शालकोष्ठक नामचैत्य से निकले। 'पडिनिक्खमित्ता अतुरिय जाव

नमंसित्ता अतुरियमचवलमसंभंतं मुहपोत्तियं पडिलेहेइ" वंदणा नमस्कार करीने, तेमणे त्वरा अने चपलताथी रहित अने आवेगरहित भावपूर्वक सदोरक मुहपत्तीनी प्रतिलेखना करी. "पडिलेहित्ता जहा गोयमसामी जाव जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" मुहपत्तीनी प्रतिलेखना करीने गौतम स्वामीनी जेम (पूर्वोक्त वर्णन अनुसार) महावीर भगवाननी पासे आव्या. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ" त्यां आवीने तेमणे फरी श्रमण भगवान महावीरने वंदणा करी अने नमस्कार कर्या. "वंदित्ता, नमंसित्ता समणस्स भगवओ महाविरस्स अंतियाओ सालकोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ" वंदणा नमस्कार करीने तेओ महावीर भगवाननी पासेथी अने ते शाल कोष्ठक चैत्यमांथी बहार नीकळ्या. "पडिनिक्खमित्ता

क्खमित्ता अतुरिय जाव जेणेव मेंढियगामे नयरे तणेव उवागच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, अत्वरितं यावत् अचपलम् असंभ्रान्तं यथास्यात्तथा, यत्रैव मेण्ढिकग्रामं नाम नगरमासीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता मेंढियगामं नयरं मज्झं-मज्झेणं जेणेव रेवईए गाहावइणीए गिहे, तेणेव उवागच्छइ' उपागत्य, मेण्ढिक-ग्रामं नगरमाश्रित्य मध्यमध्येन मध्यभागेन यत्रैव रेवत्याः गाथापत्न्याः गृहमासीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता रेवईए गिहं अणुप्पविट्ठे' उपागत्य, रेवत्याः गाथापत्न्याः गृहम् अनुप्रविष्टः 'तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एज्ज-माणं पासइ' ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी सिंहम् अणगारम् आयन्तम्-आगच्छन्तम्, पश्यति 'पासित्ता हट्ठतुट्ठा खिप्पामेव आसणाओ अब्भु-ट्ठेइ' दृष्ट्वा हृष्टतुष्टा सती क्षिप्रमेव आसनात् अभ्युत्तिष्ठति' 'अब्भुट्ठित्ता सीहं अणगारं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ' अभ्युत्थाय, सिंहम् अनगारम्, सप्ताष्टपदानि,

---

जेणेव मेंढियगामे नयरे तेणेव उवागच्छइ' निकल कर त्वरावर्जित एवं वेगवर्जित गति से चलकर जहां मेंढिक ग्राम नगर था वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता मेंढियगामं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव रेवईए गाहावइ-णीए गिहे तेणेव उवागच्छइ' वहां आकर वे उस मेण्ढिकग्राम नगर के मध्यभाग से होकर जहां रेवती गाथापत्नी का घर था वहां आये। 'उवागच्छित्ता रेवईए गाहावइणीए गिहं अणुप्पविट्ठे' वहां आकरके वे रेवती गाथापत्नी के घर में प्रविष्ट हुए 'तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एज्जमाणं पासइ' प्रविष्ट होकर आते हुए सिंह अनगार को रेवती गाथापत्नी ने देखा 'पासित्ता हट्ठतुट्ठा खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ' सो देखकर वह हृष्टतुष्ट होती हुई बहुत ही जल्दी से अपने आसन-स्थान से उठी। 'अब्भुट्ठित्ता सीहं अणगारं सत्तट्ठपयाइं अणु-

---

अतुरिय जाव जेणेव मेंढियगामे नयरे तेणेव उवागच्छइ" त्यांथी नीકળીને ત્વરારહિત, ચપલતારહિત અને વેગવર્જિત ગતિથી ચાલતા ચાલતા તેઓ મેંઢિકગ્રામ નગરમાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता मेंढियगामं नयरं मज्झमज्झेणं जेणेव रेवईए गाहावइणीए गिहे तेणेव उवागच्छइ" પછી મેંઢિકગ્રામ નગરના મધ્યભાગમાં થઈને જ્યાં ગાથાપત્ની રેવતીનું ઘર હતું, ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता रेवईए गाहावइणीए गिहं अणुप्पविट्ठे" ત્યાં જઈને તેમણે ગાથાપત્ની રેવતીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. "तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एज्जमाणं पासइ" ત્યારે તે ગાથાપત્ની રેવતીએ પોતાના ઘરમાં પ્રવેશતા તે સિંહ અણગારને જોયા. "पासित्ता हट्ठतुट्ठा खिप्पामेव आसणाओ अब्भुट्ठेइ" તેમને જોઈને ખૂબ જ હર્ષ અને સંતોષ પામીને તે તુરત જ

अनुगच्छति-सम्मुखं गच्छति, अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' सप्ताष्टपदानि अनुगम्य, त्रिःकृत्वः-त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी'-कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पओयणं ?' भो देवानुप्रियाः ! संदिशन्तु-आज्ञापयन्तु खलु भवन्त स्तावत् भवतां किमागमनप्रयोजनं वर्तते ? 'तए णं से सीहे अणगारे रेवइं गाहावइणिं एवं वयासि' ततः खलु स सिंहोऽनगारः रेवतीं गाथापत्नीम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-एवं खलु तुमे देवाणुप्पिये ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अट्ठाए दुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया, तेहिं नो अट्ठो' हे देवानुप्रिये !

गच्छइ' उठ कर वह सिंह अनगार के सन्मुख सात आठ पैर आगे गई। 'अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' आगे जाकर उसने तीनवार उनका आदक्षिण प्रदक्षिणा किया। 'करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी', आदक्षिण प्रदक्षिण करके उसने उनकी वंदना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर उसने उनसे ऐसा पूछा-'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पओयणं' हे देवानुप्रिय ! आप आज्ञा दें, आपके आनेका क्या प्रयोजन है ? 'तए णं से सीहे अणगारे रेवइं गाहावइणिं एवं वयासी' तब सिंह अनगार ने रेवती गाथापत्नी से इस प्रकार कहा -एवं खलु तुमं देवाणुप्पिये ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अट्ठाए दुवे कवोयसरीरा उवक्खड़िया, तेहिं नो अट्ठो' हे देवानुप्रिये ! तुमने श्रमण भगवान महावीर के लिये दो कपोतशरीर-कूष्माण्डफल पकाये-

---

પોતાના આસનેથી ઊઠી. "अब्भुट्ठित्ता सीहं अणगारं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ" ઊઠીને તે સાત આઠ પગલાં તેમની સામે ગઈ. "अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ" સામે જઈને ત્રણ વાર તેમનું આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કર્યું. "करित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी" આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કરીને તેણે તેમને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું-"संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पओयणं" હે દેવાનુપ્રિય ! ફરમાવો, આપના અહીં આગમનનું શું પ્રયોજન છે ? "तए णं से सीहे अणगारे रेवइं गाहावइणिं एवं वयासी" ત્યારે તે સિંહ અણગારે તે ગાથાપત્ની રેવતીને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યા- "एवं खलु तुमं देवाणुप्पिये ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अट्ठाए दुवे कवोयसरीरा उवक्खडिया, तेहिं नो अट्ठो" હે દેવાનુપ્રિયા ! તમે ભગવાન મહા-

रेवति! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या त्वया गाथापत्न्या, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अर्थाय-प्रयोजनाय द्वे कपोतशरीरे-कूष्पाण्डफले, उपस्कृते-संस्कृते, किन्तु ताभ्यां नो अर्थः, औद्देशिकदोषदुष्टत्वात् महावीरस्य न प्रयोजनम्, अपितु 'अत्थि ते अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए एयमाहराहि, तेणं अट्ठो' अस्ति तव अन्यत् परिवासितम् अश्वनिमित्तं पूर्वदिने सम्पादितम्, मार्जारकृतम्-वायुविशेषोपशमनाय संस्कृतम्, कुक्कुटमांसकम्-बीजपूरकजातीयफलमध्यभागो वर्तते, तद् आहर-देहि, तेन-उपस्कृतेन बीजपूरकगर्भेण अर्थः प्रयोजनम् अस्ति, 'तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एवं वयासी'-ततः खलु सा रेवती गथापत्नी सिंहम् अनगारम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्, 'केस णं सीहा! से णाणी वा, तवस्सी वा जेणं तव एसअट्ठे मम ताव रहस्सकडे हव्वमक्खाए जओ णं तुमं जाणासि?' हे सिंह! अनगार!

रांधे हैं, सो उनसे कोई प्रयोजन नहीं है। अर्थात् आधाकर्मदोष से दूषित होने से महावीर को कोई तात्पर्य नहीं है। परन्तु 'अत्थि ते अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए एयमाहराहि तेणं अट्ठो' जो तुमने कल मार्जारकृत-वायु विशेष का शमन करनेवाला-कुक्कुटमांसक संस्कृत-बनाया है अर्थात्-बिजोरे का गूदा तैयार किया है-वह लाओ उस बीजपूरक गर्भ से प्रयोजन है। 'तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एवं वयासी' तब उस गाथापत्नी रेवती ने सिंह अनगार से ऐसा पूछा 'केस णं सीहा! से णाणी वा तवस्सी वा जेणं तव एस अट्ठे मम ताव रहस्सकडे हव्वमक्खाए' हे सिंह! अनगार!

वीरने माटे બे કपोतशरीर-કૂષ્માંડક ફલ-પકાવ્યાં છે, તે અમારે માટે અકલ્પ્ય છે, કારણ કે આધાકર્મ દોષથી દૂષિત હોવાને કારણે મહાવીર સ્વામીને તે કલ્પે એમ નથી. પરન્તુ " अत्थि ते अन्ने परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए एयमाहराहि तेणं अट्ठो " તમે કાલે જે માર્જારકૃત-વાયુવિશેષનું શમન કરનારો-કુક્કુટમાંસક બનાવેલ છે, એટલે કે બિજોરાનો જે પાક બનાવ્યો છે, તે વહોરાવો, તેનું જ અમારે પ્રયોજન (જરૂર) છે. " तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहं अणगारं एवं वयासी " ત્યારે તે ગાથાપત્ની રેવતીએ સિંહ અણગારને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-" केस णं सीहा! से णाणी तवस्सी वा जेणं तव एस अट्ठे मम ताव रहस्सकडे हव्वमक्खाए " હે સિંહ

कीदृशः खलु स ज्ञानी वा, तपस्वी वा पुरुषो वर्तते ? येन ज्ञानिना तपस्विना वा पुरुषेण, तव एष अर्थः-उक्तार्थः, मम तावत् रहस्यकृतः-गुप्तरूपेण सम्पादितः, शीघ्रम् आख्यातः-कथितः यतः खलु-यस्मात् किल त्वं जानासि ? 'एवं जहा खंदए जाव जओणं अहं जाणामि' एवं पूर्वोक्तरीत्या, यथास्कन्दके-द्वितीयशतकस्य प्रथमोद्देशके स्कन्दकप्रकरणे यावत् प्रतिपादितम्, यतः-भगवत उपदेशात् खलु अहं जानामि, 'तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहस्स अणगारस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु सा रेवती गाथपत्नी सिंहस्य अनगारस्य अन्तिकं-समीपे, एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम् श्रुत्वा निशम्य, हृष्टतुष्टा सती यत्रैव भक्तगृहम्-आहारगृहम् आसीत्,

---

कैसा वह ज्ञानी या तपस्वी पुरुष है कि जिस ज्ञानी तपस्वी पुरुष ने यह मेरे द्वारा गुप्तरूप सम्पादित किया गया यह उक्तार्थ इतने जल्दी कह दिया है-बतला दिया है ? 'जओ णं तुमं जाणासि' कि जिससे-जिसके पाससे तुम यह जान गये हो ? 'एवं जहा खंदए जाव जओ णं अहं जाणामि' सो रेवती गाथापत्नी के इस जिज्ञासित अर्थ के उत्तर में जैसा द्वितीय शतक के प्रथम उद्देशक में-स्कन्दकप्रकरण में प्रतिपादन किया गया है, वैसा ही यहां प्रतिपादन कर लेना चाहिये-अर्थात् मैंने भगवान के उपदेश से-कहने से जाना है। 'तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहस्स अणगारस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' जब गाथापत्नी रेवती ने सिंह अनगार के मुख से इस बात को सुना-तब सुनकर और इसे हृदय में धारणकर बहुत

અણગાર ! કેવાં તે જ્ઞાની અથવા તપસ્વી પુરુષ છે કે જે જ્ઞાની તપસ્વી પુરુષે મારા દ્વારા ગુપ્ત રૂપે સંપાદિત કરાયેલ આ ઉકતાર્થને (આપે કહેલી વાતને, કૂષ્માંડક ફલનો પાક અને બિજોરાપાક બનાવવાની વાતને) આટલી બધી જલ્દી કહી દીધી છે, " जओ णं तुमं जाणासि " અને જેની પાસેથી તમે આ વાતને જાણી ગયા છો ? " एवं जहा खंदए जाव जओणं अहं जाणामि " રેવતી ગાથાપત્નીના આ જિજ્ઞાસિત અર્થના ઉત્તરમાં બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં, સ્કન્દકના પ્રકરણમાં જેવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે, એવું પ્રતિપાદન અહીં પણ કરવું જોઈએ, એટલે કે આ વાત મેં મહાવીર પ્રભુના કહેવાથી જાણી છે " तए णं सा रेवई गाहावइणी सीहस्स अणगारस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ " જ્યારે રેવતી ગાથાપત્નીએ સિંહ અણગારના મુખે આ પ્રકારની

तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता, पत्तगं मोएइ, मोएत्ता जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छइ' उपागत्य, पात्रकम्-पिठरकाविशेषं मुञ्चति-पिधानमुद्घाटयति, पात्रकं मोचयित्वा-उद्घाटय-यत्रैव-सिंहोऽनगार आसीत्, तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता सीहस्स अणगारस्स पडिग्गहगंसि तं सव्वं समं निस्सिरइ' उपागत्य, सिंहस्य अनगारस्य प्रतिग्रहके-पात्रे, तद् अविशिष्टं सर्वम् कुष्माण्डान्तर्भागं समं-सहैव निःसृजति-निक्षिपति 'तए णं तीए रेवईए गाहावइणीए तेणं दव्वसुद्धेणं जाव दाणेणं सीहे अणगारे पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे' ततः खलु तया रेवत्या गाथापत्न्या, तेन-पूर्वोक्तेन द्रव्यशुद्धेन यावत् दायकशुद्धेन पात्रशुद्धेन दानेन सिंहे अनगारे प्रतिलाभिते-प्रतिलाभं प्रापिते सति, देवायुष्यं निबद्धम्, 'जहा विजयस्स जाव जीवियफले रेवईए गाहावइणीए, रेवईए गाहावइणीए' यथा विजयस्य यावत् अस्मिन्नेव

हृष्ट-प्रफुल्लित होती हुई-जहां आहारगृह था वहां आई। 'उवागच्छित्ता पत्तगं मोएइ, मोएत्ता जेणेव सीहे अनगारे तेणेव उवागच्छइ' वहां आकर के उसने पात्रक-पिटारे का ढक्कन खोला, ढक्कन को खोलकरके फिर वह जहां सिंह अनगार थे-वहां पर आई 'उवागच्छित्ता सीहस्स अणगारस्स पडिग्गहगंसि तं सव्वं समं निस्सिरइ' वहां आकर के उसने सिंह अनगार के पात्र में वह सब बीजपूरक एक साथ डाल दिया। 'तए णं तीए रेवईए गाहावइणीए तेणं दव्वसुद्धेणं जाव दाणेणं सीहे अणगारे पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे' तब उस रेवती गाथापत्नी ने उस पूर्वोक्त द्रव्यशुद्ध यावत्-दायक शुद्ध पात्रशुद्ध दान द्वारा सिंह अनगार को प्रतिलाभित करने पर देवायु का बन्ध किया। 'जहा विजयस्स जाव जम्म-

---

વાત સાંભળી, ત્યારે ખૂબ જ હર્ષ અને સંતોષ પામીને તે આહારગૃહમાં (રસોડામાં) ગઈ. "उवागच्छित्ता पत्तगं मोएइ, मोएत्ता जेणेव सीहे अणगारे तेणेव उवागच्छइ" ત્યાં જઈને તેણે ડબ્બાના ઢાંકણાને ખોલી નાખ્યું, ત્યાર બાદ તે ડબ્બો લઈને તે સિંહ અણગાર પાસે આવી. "उवागच्छित्ता सीहस्स अणगारस्स पडिग्गहगंसि तं सव्वं समं निस्सिरइ" ત્યાં આવીને તેણે તે સઘળો બિજોરાપાક સિંહ અણગારના પાત્રમાં એક સાથે નાખી દીધો. "तए णं तीए रेवईए गाहावइणीए तेणं दव्वसुद्धेणं जाव दाणेणं सीहे अणगारे पडिलाभिए समाणे देवाउए निबद्धे" આ પ્રકારના દ્રવ્યશુદ્ધ, દાયકશુદ્ધ પાત્રશુદ્ધ આદિ વિશેષણોવાળા દાનથી સિંહ અણગારને પ્રતિલાભિત કરવાને કારણે રેવતી ગાથાપત્નીએ દેવાયુનો બન્ધ કર્યો. "जहा विजयस्स जाव जम्मजीवियफले

पञ्चदशे शतके वसुधारादिप्रतिपादितम् तथा लब्धं जन्मजीवितफलं जन्मनो जीवितस्य च फलं रेवत्या, लब्धं रेवत्या गृहपत्न्याजन्मजीवितफलमिति भावः, 'तए णं से सीहे अणगारे रेवईए गाहावइणीए गिहाओ पडिनिक्खमइ' ततः खलु स सिंहोऽनगारो रेवत्या गाथापत्न्याः गृहात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, पडि- निक्खमित्ता मेंढियगामं नगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, मेण्ढिकग्रामं नगरमाश्रित्य मध्यमध्येन मध्यभागेन निर्गच्छति 'निग्गच्छित्ता, जहा गोयमसामी भत्तपाणं जाव पडिदंसेइ' निर्गत्य यथा गौतमस्वामी-द्वितीय-

---

जीवियफले रेवईए गाहावइणीए रेवईए गाहावइणीए' जैसा इसी पन्द्र- हवें शतक में विजय के घर पर वसुधारा आदि का पडना प्रतिपादित किया गया है और विजय ने अपने जन्म और जीवित का फल प्राप्त कर लिया है ऐसा कहा गया है, इसी प्रकार से यहां पर भी गाथापत्नी रेवतीने अपने जन्म और जीवित का फल प्राप्त कर लिया है, ऐसीआकाश में देवताओं ने घोषणा की। 'तए णं से सीहे अणगारे रेवईए गाहावइणीए गिहाओ पडिनिक्खमइ' इसके बाद वे सिंह अनगार गाथापत्नी रेवती के घर से बाहर निकले-'पडिनिक्खमित्ता मेंढियगामं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ' बाहर निकलकर मेंढिकग्रामनगर के मध्यभाग से होकर चले 'निग्गच्छित्ता जहा गोयमसामी भत्तपाणं जाव पडिदंसेइ' चल- कर वे प्रभु के समीप आये वहां उन्होंने गौतम स्वामी के जैसा प्रभु को लाया हुआ वह भक्तपान दिखलाया। गौतमस्वामी के यह भक्तपान

रेवईए गाहावइणीए, रेवईए गाहावइणीए" मासખમણને પારણે વિજય ગાથા- પતિએ મહાવીર સ્વામીને શુદ્ધ આહારથી પ્રતિલાભિત કર્યા, ત્યારે ધનનીવૃષ્ટિ આદિ જે પાંચ દિવ્યો પ્રકટ થયાં હતાં, એવાં જ પાંચ દિવ્યો રેવતી ગાથાપત્નીને ત્યાં પણ પ્રકટ થયાં. અહીં છેલ્લું દિવ્ય બતાવવામાં આવ્યું છે-"ગાથાપત્ની રેવતીએ પોતાનો જન્મ અને જીવિત સાર્થક કર્યું છે," એવી દેવોએ આકાશમાંથી ઘોષણા કરી. "तए णं से सीहे अणगारे रेवईए गाहावइणीए गिहाओ पडिनिक्खमइ" ત્યાર બાદ તે સિંહ અણગાર રેવતી ગાથાપત્નીના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા. "पडिनिक्खमित्ता मेढियगामं नयरं मंज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ" ત્યાંથી નીકળીને મેંઢકગ્રામ નગરના મધ્યભાગમાંથી પસાર થયા. "निग्गच्छित्ता जहा गोयमसामी भत्तपाणं जाव पडिदंसेइ" ચાલતાં ચાલતાં તેઓ કોષ્ઠક ચૈત્યમાં મહાવીર ભગવાનની પાસે આવ્યા. ત્યાં આવીને તેમણે તે આહારપાણી ભગવાન મહાવીરને બતાવ્યાં. બીજા

शतके पञ्चमोद्देशके भक्तपानं प्रतिदर्शितं तथैव प्रतिदर्शयति, पडिदंसेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स पाणिंसि तं सव्वं समं निस्सिरइ' प्रतिदर्श्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पाणौ तत् सर्वं समं-सहैव निःसृजति-विदधाति, 'तए णं समणे भगवं महावीरे अमुच्छिए जाव अणज्झोववन्ने बिलमिव पन्नगभूएणं अप्पाणेणं तमाहारं सरीरकोट्ठगंसि पक्खिवइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अमुर्च्छितः-आहारमूर्च्छारहितः, यावत्-अनध्युपपन्नः-गृद्धिभाववर्जितः सन् बिले-इव-रन्ध्रे इव पन्नगभूतेन-सर्पसदृशेन आत्मना तमाहारं शरीरकोष्ठके प्रक्षिपति, 'तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स तमाहारं आहारियस्स समाणस्स से विउले रोगायंके खिप्पामेव उवसमं पत्ते' ततः खलु श्रमणस्य भगवतो महावी-

---

दिखलाने का कथन द्वितीय शतक के पंचम उद्देशक में किया गया है। 'पडिदंसेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स पाणिंसि तं सव्वं समं निस्सिरइ' भक्तपान दिखला करके फिर वह सब भक्तपान श्रमण भगवान् महावीर के हाथ पर एक ही साथ उन्होंने रख दिया। 'तए णं समणे भगवं महावीरे अमुच्छिए जाव अणज्झोववन्ने बिलमिव पन्नगभूएणं अप्पाणेणं तमाहारं सरीरकोट्ठगंसि पक्खिवइ' तब श्रमण भगवान् महावीरने अमूर्च्छित-आहार की मूर्च्छा से रहितभाव से एवं गृद्धिवर्जित भाव से बिल में सर्प जैसे प्रवेश करता है-उस प्रकार होकर उस आहार को शरीररूप कोष्ठक में डाल लिया। 'तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स तमाहारं आहारियस्स समाणस्स विउले रोगायंके खिप्पामेव उवसमं पत्ते' श्रमण भगवान् महावीर का प्रचुर

શતકમાં પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન-ગૌતમ સ્વામી આહાર કેવી રીતે બતાવે છે તે કથન-કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ કરવું જોઈએ. "पडिदंसेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स पाणिंसि तं सव्वं समं निस्सिरइ" ભક્તપાન બતાવ્યા બાદ, તેમણે તે સમસ્ત ભક્તપાન (આહાર) એક સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના હાથમાં મૂકી દીધો. "तए णं समणे भगवं महावीरे आमुच्छिए जाव अणज्झोववन्ने बिलमिव पन्नगभूएणं तमाहारं सरीर कोट्ठगंसि पक्खिवइ" ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે અમૂર્ચ્છિત ભાવથી-આસક્તિરહિત ભાવથી, અને ગૃદ્ધિરહિત ભાવથી, જેવી રીતે સર્પ દરમાં પ્રવેશ કરે છે, એજ પ્રમાણે તે આહારને શરીર રૂપ કોઠામાં નાખી દીધો. "तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स तमाहारं आहारियस्स समाणस्स से विउले रोगायंके खिप्पामेव उवसमं पत्ते" આ

रस्य तमाहारं-पूर्वोक्तबीजपूरकाहारम् आहारितस्य सतः स विपुलः-प्रचुरो रोगातङ्कः क्षिप्रमेव उपशमं-शान्तिम् प्राप्तः, 'हट्टे जाए आरोग्गे बलियसरीरे' हृष्टो जातः, आरोग्यः-निरोगः, बलिकशरीरः जातः-संजातः 'तुट्ठा समणा, तुट्ठाओ समणीओ तुट्ठा सावया तुट्ठाओ सावियाओ' तुष्टाः श्रमणाः तुष्टाः श्रमण्यः तुष्टाः श्रावकाः, तुष्टाः श्राविकाः संजाताः, 'तुट्ठा देवा तुट्ठाओ देवीओ सदेवमणुयासुरे लोए तुट्ठे हट्ठे जाए समणे भगवं महावीरे हट्ठ तुट्ठे, समणे भगवं महावीरे हट्ठ तुट्ठे' तुष्टाः देवाः, तुष्टाः देव्यः, सदेवमनुष्यासुरः-देवमनुष्यासुरसहितो लोकस्तुष्टः,, हृष्टो जातः "श्रमणो भगवान् महावीरो हृष्ट तुष्टः संजातः, श्रमणो भगवान् महावीरो हृष्ट तुष्टः संजातः।" इति विचार्य सर्वे हृष्टतुष्टाः जाताः इति भावः ॥ सू० १९ ॥

रोगातङ्क उस आहार के-बीजपूरक के लेने से खाने से शीघ्र ही शान्ति को प्राप्त हो गया। 'हट्ठे जाए, अरोग्गे, बलियसरीरे' वे हृष्ट हो गये, निरोग-रोगरहित हो गए, बलिष्ठ शरीर हो गये। 'तुट्ठा समणा, तुट्ठाओ समणीओ, तुट्ठा सावया, तुट्ठाओ सावियाओ' इससे श्रमण तुष्ट हुए, श्रमणियाँ तुष्ट हुईं, श्रावक तुष्ट हुए श्राविकाएँ तुष्ट हुईं। 'तुट्ठा देवा, तुट्ठाओ देवीओ, सदेवमणुयासुरे लोए तुट्ठे हट्ठे जाए, समणे भगवं महावीरे हट्ठतुट्ठे समणे भगवं महावीरे हट्ठतुट्ठे' देव तुष्ट हुए, देवियां तुष्ट हुईं, देव, मनुष्य असुर सहित यह लोक तुष्ट हुआ। ज्यादा क्या कहें-श्रमण भगवान महावीर हृष्टतुष्ट हो गये हैं, श्रमण भगवान महावीर हृष्टतुष्ट हो गये हैं। ऐसा विचार कर सब ही हृष्ट और तुष्ट हुए। ॥ सू० १९ ॥

બિજોરાપાકનું સેવન કરવાથી, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો તે વિપુલ રોગાંતક તુરત જ શમી ગયો. "हट्ठे जाए, अरोग्गे, बलियसरीरे" હૃષ્ટ થઈ ગયા, નીરોગી થઈ ગયા અને બલિષ્ઠ શરીરવાળા થઈ ગયા. "तुट्ठा समणा, तुट्ठाओ समणीओ, तुट्ठा सावया, तुट्ठाओ सावियाओ" મહાવીર પ્રભુનો તે વિપુલ રોગ દૂર થઈ જવાથી શ્રમણોને સંતોષ થયો, શ્રમણીઓને સંતોષ થયો, શ્રાવકોને સંતોષ થયો, શ્રાવિકાઓને સંતોષ થયો, "तुट्ठा देवा, तुट्ठाओ देवीओ, सदेवमणुयासुरे लोए तुट्ठे हट्ठे जाए समणे भगवं महावीरे हट्ठे तुट्ठे, समणे भगवं महावीरे हट्ठतुट्ठे" દેવોને સંતોષ થયો, દેવીઓને, સંતોષ થયો, દેવ, મનુષ્ય અસુરયુક્ત આ લોક તુષ્ટ થયો, વધુ શું કહું-"શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હૃષ્ટતુષ્ટ થઇ ગયા છે, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હૃષ્ટતુષ્ટ થઇ ગયા છે," એવો વિચાર કરીને સૌ હૃષ્ટતુષ્ટ થઇ ગયા. ॥સૂ૦૧૯॥

अथ रेवतीगाथापत्नीदानसमीक्षा ॥

अत्र केचित् 'दुवे कवोयसरीरा' तथा 'परियासिए मज्जारकडए कुक्कुड-मंसए" एतद्वाक्येन भगवन्तं महावीरं मांसाहारकत्वेन आक्षिपन्ति तत्तेषां मोह-विजृम्भितम्, महामोहनीयकर्मवशवर्त्तित्वात्तेषाम्। यतस्ते साधुकल्पानभिज्ञाः, धर्ममर्माज्ञायकाः' प्रकरणार्थाऽपरामर्शकाः, तीर्थङ्कराचारानभिज्ञाः, परमार्थशून्याः सन्ति, ते तदर्थमेव प्रतिपादयन्ति—हे सिंह! अनगार! मेण्ढिकग्रामे नगरे रेवत्या गृहपत्न्या मदर्थं द्वे कपोतकशरीरे—'कबूतर' इति भाषाप्रसिद्धपक्षिविशेषस्य शरीरद्वयम् उपस्कृतम्—पक्त्वा निष्पादितम्, तेन मम नास्ति प्रयोजनम्,

रेवतीगाथापत्नीदान समीक्षा—

यहां कितनेक व्यक्ति 'दुवे कवोयसरीरा' तथा 'परियासिए मज्जार-कडए कुक्कुडमंसए' इन वाक्यों को लेकर, भगवान् महावीर ने मांस का आहार किया है ऐसा आक्षेप करते हैं—सो उनका ऐसा आक्षेप करना खालीमोह—अज्ञान ही है, क्योंकि इस प्रकार का कथन करनेवाले महामोहनीयकर्म के वशवर्ती होने से ही होते हैं। वे यह नहीं जान पाये हैं कि साधुजन का कल्प कैसा क्या होता है? धर्म का मर्म क्या है? प्रकरणार्थ क्या है? तीर्थंकरों का आचार क्या है? अतः ऐसे मनगढन्त अर्थ का प्रतिपादन करनेवाले व्यक्ति परमार्थ से शून्य ही हैं ऐसा जानना चाहिये इन पदों का ऐसा अर्थ करते हैं—'हे सिंह! अनगार! मेण्ढिक-ग्राम नगर में गृहपत्नी रेवती ने मेरे लिये दो कपोतशरीर—कबूतर इसरूप से भाषा में प्रसिद्ध पक्षि विशेष के दो शरीर—पकाकर तैयार किये हैं,

—ગાથાપત્ની રેવતીના દાનની સમીક્ષા—

"दुवे कवोयसरीरा" અને "परियासिए मज्जारकडए कुक्कुडमंसए" આ સૂત્રાંશોને આધારે કેટલીક વ્યકિતઓ એવો આક્ષેપ કરે છે કે મહાવીર ભગવાને માંસનો આહાર કર્યો હતો. તેઓ મોહ--અજ્ઞાનને કારણે જ આ પ્રકારનો આક્ષેપ કરે છે. મહામોહનીય કર્મના ઉદયને લીધે જ તેઓ એવું કથન કરે છે. તેમને એટલું પણ ભાન નથી કે સાધુઓનો આચાર કેવો હોય છે? તેમને કેવી વસ્તુ કલ્પે છે અને કેવી કલ્પતી નથી? ધર્મનો મર્મ શો છે? અને તીર્થંકરોનો આચાર કેવો હોય છે. પોતાના મનથી જ ઉપજાવી કાઢેલા અર્થનું પ્રતિપાદન કરનારા તે લોકો પરમાર્થથી (ધર્મતત્ત્વના યથાર્થ સ્વરૂપથી) રહિત છે, એમ માનવું જોઇએ એવી વ્યકિતઓ આ પદોનો કેવો અર્થ કરે છે, તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. "હે સિંહ અણગાર! મેંઢિકગ્રામ નગરમાં રેવતી ગૃહપત્નીએ મારે માટે બે કપોતશરીર—

किन्तु मार्जारकृतम्-मार्जारेण हतम् कुक्कुटमांसम् परिवासितम्-पर्युषितं वर्तते, तद् आहर-मम आहारार्थमानय इति । किन्तु वस्तुतः पर्यालोचनेन तद्वाक्यस्य द्व्यर्थकत्वे कथमपि न भगवतो मांसाहारसाधकत्वं संभवति, आयुर्वेदे फलान्तःसारभागस्य मांसमज्जाशब्देन प्रसिद्धत्वात् उक्तञ्च-भावप्रकाशनिघण्टुगतरसोपरसप्रकरणे-"फलतुल्यगुणं सर्वं मज्जानमपि निर्दिशेत्" इति (श्लो १३६) तत्र कारणं तु इदं वर्तते यद्-न केवलं द्व्यर्थकशब्दप्रयोगेणैव सर्वत्र प्रसिद्धस्यैव तदर्थस्य ग्रहणं भवति, अपितु प्रकरणादिकं देशकालपरिस्थितिवस्तुस्वरूपयोग्यतादिकञ्चापि तदर्थनिर्णायकं भवति, यथा 'सैन्धवमानय' इति शब्दप्रयोगेणैव न सैन्धवशब्दार्थो निर्णीतो भवति, सैन्धवशब्दस्य अश्वलवणरूपद्व्यर्थ-

---

सो उनसे मेरा प्रयोजन नहीं किन्तु मार्जारकृत-मार्जार-बिडाल से मारा गया जो कुक्कुट का पर्युषित मांस है, वह तुम मेरे आहार के लिये ले आओ' परन्तु जब इस अर्थ पर वास्तविक दृष्टि से विचार किया जाता है तो इन पदों का ऐसा अर्थ नहीं होता है । क्यों कि ये वाक्य द्वयर्थक हैं, अतः इनसे भगवान् महावीर में मांसाहारकता किसी भी प्रकार से सिद्ध नहीं हो सकती है । इसमें कारण यह है-कि केवल द्वयर्थकशब्दों के प्रयोग से ही सर्वत्र प्रसिद्ध उन वाक्यों के अर्थ का ग्रहण हो जाता है, ऐसी बात नहीं है किन्तु द्वयर्थक शब्दों के अर्थनिर्णय करने में प्रकरण आदि, देशकाल की परिस्थिति और वस्तुस्वरूप की योग्यता भी निर्णायक हुआ करती है । जैसे किसी ने ऐसा कहा कि 'सैन्धवमानय' सैन्धव को लाओ तो क्या सैन्धव शब्द के प्रयोग मात्र

કબૂતરોનાં શરીર-પકાવીને તૈયાર કર્યાં છે, મારે તેની જરૂર નથી, પરન્તુ તેણે જે માર્જારકૃતમાંસ-બિલાડા દ્વારા મારવામાં આવેલા કૂકડાનું માસ-પકવીને તૈયાર કર્યું છે, તે મારા આહાર નિમિત્તે વહોરી લાવો" પરન્તુ આ પદોના અર્થ બાબત વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવે, તો આ પદોનો એવો અર્થ થતો નથી. આ વાકયો દ્વિ અર્થી છે. તેથી આ પદો દ્વારા મહાવીર પ્રભુએ માંસાહાર કર્યાની વાત કોઈ પણ પ્રકારે સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. કારણ કે અહીં દ્વિઅર્થી શબ્દોનો પ્રયોગ થયેલો હોવાથી, આ પદોના અર્થનો નિર્ણય કરતી વખતે પ્રકરણ આદિ, દેશકાળની પરિસ્થિતિ અને વસ્તુસ્વરૂપની યોગ્યતા પણ નિર્ણાયક થઈ પડે છે. આ પદોનો પ્રસિદ્ધ અથવા પ્રચલિત અર્થ જ ગ્રહણ કરવાથી તે પદોનો અર્થ કરવામાં ગોટાળો થઈ જાય છે જેમ કે-કોઈ આ પ્રમાણે કહે છે-"सैन्धवमानय"

कतया संदिग्धत्वात्, किन्तु तदर्थनिर्णयार्थं प्रकरणादिकमपेक्ष्यते-यदि भोजनप्रकरणं विद्यते तदा तत्प्रकरणेन सैन्धवशब्दस्य लवणार्थो भवति, यदा तु यात्राप्रकरणं वर्तते तदा तद्बलेन तस्य अश्वार्थो भवति, एवमेव आयुर्वेदशास्त्रे 'कुमारीं कन्यां भक्षय' इति क्वचिद् वाक्यं श्रूयते परन्तु तत्र कुमारीकन्या पदेन न

से ही सैन्धव शब्द का प्रसिद्ध अर्थ जो लवणात्मक है वह ग्रहण करलिया जायगा? ऐसा नहीं होता है-केवल सैन्धव शब्द के प्रयोग से ही सैन्धव शब्द का प्रसिद्ध अर्थ निर्णित नहीं हो जाता है। क्यों कि यह शब्द लवण और अश्व इन अर्थों का वाचक है। अतः केवल सैन्धव शब्द के प्रयोग से यह संदेह सुननेवाले व्यक्तिको संदेह अवश्य हो जाता है कि यह घोडेरूप अर्थ को कह रहा है, या लवणरूप अर्थ को कह रहा है? तब उस व्यक्ति के संदेह की निवृत्ति प्रकरणादिक को लेकर दूर की जाती है। यदि भोजन का अवसर है और उस समय 'सैन्धवमानय, ऐसा कहा गया है तो वहां सैन्धवपद से नमकरूप अर्थ की उपस्थिति मानी जावेगी। घोडेरूप अर्थ की नहीं क्योंकि उस समय उसका कोई प्रकरण या अवसर नहीं है। हां, जिस समय यात्रा-कहीं जाने का प्रकरण होता है उस समय 'सैन्धवमानय' इस प्रकार के कथन से घोडारूप अर्थ सैन्धव पद का लिया जावेगा। क्योंकि उस समय वही उपयोगी है-नमक-लवण नहीं। इसी प्रकार आयुर्वे-

સિંધવ લાવો" સૈન્ધવ" આ પદનો પ્રસિદ્ધ અર્થ 'સિન્ધાલુણ અથવા મીઠું' છે. શું આ કારણે તેનો "સિંધાલુણ લાવો," આ અર્થ જ ગ્રહણ કરવો? "સૈન્ધવ" આ પદનો બીજો અર્થ "અશ્વ" પણ થાય છે. તેથી આ વાકયનો બીજો અર્થ આ પ્રમાણે પણ થઈ શકે છે. "ઘોડો લાવો" આ શબ્દનો અર્થ "લવણ" કરવો કે "ઘોડો" સમજવો, તે નક્કી કરતી વખતે શ્રોતા વ્યક્તિ પરિસ્થિતિ, અવસર, વાતાવરણ આદિનો વિચાર કરે છે. ધારો કે જમવા માટે કોઈ વ્યક્તિ બેઠેલી છે, તે આ પ્રમાણે કહે છે. "સૈન્ધવમાનય" ત્યારે શ્રોતા "સૈન્વવ" આ પદનો અર્થ "લવણ" જ સમજશે, જમતી વખતે ઘોડાનું કોઈ પ્રયોજન સંભવી શકે જ નહીં. પરન્તુ કોઈ વ્યકિત બહાર જવાને માટે તૈયાર થયેલ છે, અને કોઈને કહે છે કે "સૈન્ધવમાનય", ત્યારે સાંભળનાર વ્યકિત "સૈન્ધવ" આ પદનો અર્થ 'ઘોડો' જ સમજીને, ઘોડો લઈ આવશે. આ રીતે અવસર અથવા પરિસ્થિતિ શબ્દના અર્થનો નિર્ણય કરાવવામાં મદદ રૂપ બને છે. એજ

स्वकुमारीं भक्षयितुं कश्चिन्मनुष्यः कथमपि प्रभवति, अपि तु प्रकरणादिना कुमारीशब्दस्य वनस्पतिविशेषरूपौषधिविशेषार्थो 'घीकुमारी' इति भाषाप्रसिद्धो गृह्यते, तस्यैव कुमार्यासवो निष्पाद्यते' एतादृशानि अनेकसहस्राणि अपि उदाहरणानि दृष्टिगोचरी भवन्ति, विस्तारभिया नेह तानि प्रदर्श्यन्ते। तथा च प्रकृतेऽपि वीतरागस्य महावीरस्य अहिंसाव्रतनिरतस्य जीवनचरणोपरि-वस्तुगत्या विचारेण न कथमपि तस्य मांसाहारकत्वं साधयितुं कश्चित् शक्नोति, तथाहि-विश्वस्मिन्नपि संसारे यावन्तो वीतरागा महात्मानस्तीर्थंकरा अभूवन् तेषां सर्वेषां मांसत्यागविषये ऐकमत्यं वर्तते, तत्प्रभावेणैव अनेकशतमपि तदनुयायिनो

दशास्त्र में 'कुमारीं कन्यां भक्षय' ऐसा वाक्य जो कहीं २ सुनने में आता है सो कुमारीकन्या पद से कोई भी मनुष्य अपनी कुमारीकन्या को भक्षण करने के लिये तैयार नहीं होता है। अपि तु प्रकरणादि से इस पद का अर्थवनस्पति विशेषरूप जो औषधि है-वही अर्थ-घी कुमारी-कुंवारपाठा लिया जाता है। इसीका कुमारी आसव भी बनता है। ऐसे अनेक हजारों उदाहरण हैं-जिन्हें विस्तार हो जाने के भय से यहां प्रकट नहीं किया जाता है, तथा च-प्रकृत में भी अहिंसाव्रत में निरत वीतराग महावीर के जीवनचरण के ऊपर जब वास्तविक दृष्टि से विचार किया जाता है-तब ऐसी कोई युक्ति नजर में नहीं आती है कि जिसके बल पर उनमें मांसाहारकता साधने में कोई समर्थ बन सके इस संसार में जितने भी वीतराग महात्मा तीर्थंकर

પ્રમાણે એવું વાકય આવે છે કે-" कुमारीं कन्यां भक्षय " આ વાકય વાંચીને કોઇ પણ માણસ પોતાની કુમારી કન્યાનું ભક્ષણ કરવાને તૈયાર થતો નથી. પરન્તુ પ્રકરણાદિના અનુસંધાનમાં અહીં 'કુમારી' પદનો અર્થ તે નામની વનસ્પતિ સમજવામાં આવે છે. તે વનસ્પતિમાંથી કુમારી આસવ પણ બને છે. એટલે અહીં આ વાકયનો અર્થ આ પ્રમાણે ઘટાવવામાં આવે છે. " કુમારી નામની વનસ્પતિ વિશેષનું સેવન કરો " આ પ્રકારના હજારો ઉદાહરણો આપી શકાય, પણ વિસ્તાર થઇ જવાના ભયે વધુ ઉદાહરણો અહીં આપી શકાય તેમ નથી.

વળી અહિંસાવ્રતમાં નિરત એવા વીતરાગ મહાવીર પ્રભુના જીવનાચરણ પર જો વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે, તો એવી કોઇ પણ દલીલ અથવા તર્ક જડતા નથી, કે જેને આધારે મહાવીર પ્રભુએ માંસાહાર કર્યાનું સિદ્ધ કરી શકાય. આ સંસારમાં જેટલાં વીતરાગ, મહાત્મા તીર્થંકરો

मांसाहारम् त्यक्तवन्तः। तदा सद्‌गृहस्था गाथापत्नी रेवती स्वगृहे त्याज्यपदार्थस्य संपादनं कुर्यादिति न कदाचिदपि संभाव्यते। वस्तुगत्या अन्ततो विचारणे सति इदमेव प्रतीयते यद् भगवता महावीरेण कथमपि न मांससेवनं कृतम्, जनकल्याण-दृष्ट्यापि इयं मान्यता वक्ष्यमाणयुक्तिभिः समुचिता योग्या च प्रतिभाति। तथाहि-

हुए हैं उन सब का मांस के त्याग में एक मत है। इसी के प्रभाव से लाखों उनके अनुयायियों ने मांस के भक्षण करने का त्याग किया है। अब ऐसी बात है तो विचार ने की बात है कि जो मनुष्य श्रमणोपासक हैं उनके मांस सेवन का और मांस को पकाने का काम कैसे हो सकता है। गाथापत्नी रेवती एक सन्नारी थी अतः वह अपने घरमें इस हेयप्रवृत्तिका संपादन करे यह बात किसी प्रकार से मानी नहीं जा सकती है और न यह बात किसी समझदार व्यक्ति के गले भी उतर सकती है कि भगवान् महावीर ने मांस का सेवन किया है। जनकल्याण के पुरस्कर्ता भगवान् महावीर के उपदेशों पर जब हम अच्छी प्रकार सूक्ष्मदृष्टि से ऊहापोह करते हैं, तो हमें यही प्रतीत होता है कि उन्होंने मांस जैसे अभक्ष्य पदार्थ का सेवन किसी भी प्रकार से नहीं किया है। तथा यही बात इन निम्नलिखित युक्तियों द्वारा समुचित और योग्य प्रतीत होती है।

થઈ ગયા છે, તેમણે માંસનો ત્યાગ કરવાનો સર્વસંમત ઉપદેશ આપ્યો છે. તેના પ્રભાવથી તો તેમના લાખો અનુયાયીઓએ માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં શ્રમણોપાસક દ્વારા માંસ પકવવામાં આવ્યાની વાત કેવી રીતે માની શકાય? રેવતી ગાથાપત્ની જેવી એક સન્નારી પોતાના ઘરમાં કબૂતરોનું અથવા કૂકડાનું માંસ પકવવા રૂપ હેયકૃત્ય કરે, એ વાત કેવી રીતે માની શકાય? કોઇપણ સમજદાર વ્યક્તિ આ વાત કેવી રીતે માની શકે કે—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે માંસાહાર કર્યો હતો? મહાવીર ભગવાન તો જનકલ્યાણના પુરસ્કર્તા હતા, જીવોને અભય-દાન દેનારા હતા. તેમના ઉપદેશ પર સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવે, તો આપણને તે વાતની ખાતરી થશે કે તેઓ માંસ જેવા અભક્ષ પદાર્થનું કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં સેવન ન જ કરે વળી નીચેની યુકિતઓ (તર્કો) દ્વારા પણ એજ માન્યતા સમુચિત અને યોગ્ય લાગશે.

१-महावीरस्वामी अत्यन्ताहिंसकस्तपस्वी आसीत्, आहारपानस्य तु वार्ता दूरे आस्ताम्, साधारणभ्रमणविहरणादिष्वपि सूक्ष्मातिसूक्ष्मजीवानामहिंसायाः पालने दत्तचित्त आसीत्, यदा स स्वस्य दंशमशकादिना दशनेऽपि तेषां पीडाशङ्कया निवारणमपि न कृतवान् तदा स कथं प्राणिप्राणापहारकं मांसभक्षणं स्वयमेव कुर्यात्, किञ्च यदा सचित्तरजोऽवगुण्ठितमाहारं न गृह्णीयात् इति तीर्थङ्कराणामुपदेशस्तदा कथं स स्वयमेव मांसाहारं कुर्यात्। एवं यदा जीवानामहिंसार्थं स्वकीयं जीवनमपि महासंकटे आपातयिष्यत् तदा कथं स स्वकीयजीवनरक्षार्थं मांसमभक्षयिष्यत्।

(१) भगवान् महावीर स्वामी एक अत्यन्त अहिंसक तपस्वी थे, इनके आहार पान की तो बात में क्या कहना, ये विहार आदि जैसी प्रवृत्तियों पर भी इतना अधिक यतना रखते थे, कि जिससे सूक्ष्मातिसूक्ष्मजीवों की भी हिंसा न होने पावे। इस प्रकार से थे उन सूक्ष्मातिसूक्ष्मजीवों की अहिंसा के पालन करने में दत्तचित्त थे। जब इन्हे कोई दंशमशक आदि काट लेता था, तो उसका इस कारण निवारण नहीं करते थे कि कहीं इसे मेरे द्वारा पीडा न पहुँचे, तो जो इतना अधिकरूप में अहिंसा के उत्कृष्ट पालन करनेवाले थे, वे खुद प्राणियों के प्राणों को नाश करने से निष्पन्न हुए मांस का आहार करें कैसे माना जा सकता है? तीर्थंकरों का ऐसा उपदेश है कि जो आहार सचित्तरज से अवगुण्ठित होता है वह आहार करने योग्य नहीं होता है-तो भलो सोचने की बात है तीर्थंकर महावीर खुद कैसे मांसाहार कर सकते हैं?

(१) ભગવાન મહાવીર સ્વામી એક અત્યન્ત અહિંસક તપસ્વી હતા. તેઓ વિહાર આદિ પ્રવૃત્તિઓ પણ એટલી બધી યતનાપૂર્વક કરતા હતા, કે જેથી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિંસા ન થાય, તો પછી તેમના આહારપાણીની તો વાત જ શી કરવી! તેમને કોઈ દંશમશક (મચ્છર આદિ જંતુઓ) કરડે તો પણ તેઓ તેમને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન એટલા જ કારણે કરતા નહીં કે કદાચ તેમ કરવાથી તે જીવોને પીડા પહોંચશે. જેઓ આટલા ઉત્કૃષ્ટ રૂપે અહિંસાનું પાલન કરનારા હતા, તો પ્રાણીઓના પ્રાણોનો નાશ કરીને તૈયાર કરેલા માંસનો આહાર તેઓ કરે, એ વાત કેવી રીતે માની શકાય? તીર્થંકરોનો એવો ઉપદેશ છે કે જે આહાર સચિત્ત રજ વડે અવગુંઠિત (આચ્છાદિત) હોય, તે આહાર ખાવા યોગ્ય હોતો નથી. તો એ વાત કેવી રીતે માની શકાય કે તીર્થંકર મહાવીરે માંસાહારનું સેવન કર્યું

२-किञ्च तदीयजीवनकाले एतादृशाः बहवः प्रसङ्गाः संजाताः-यत् सर्वस्य श्रमणसङ्घस्य क्षुधापिपासया अत्यन्तव्याकुलचित्ते सत्यपि तस्मै जलाशयस्य स्वच्छं स्वतो विगतजीवमपि पानीयं पातुं नानुमतिं प्रादात् यदा श्रमणसंघस्य प्राणसंकटे समुपस्थितेऽपि निर्मर्यादम् पानीयमाहारं चापि भक्षयितुं स नान्वमंस्यत तदा स स्वयं मांससेवनमकरिष्यत इति कथमपि कल्पितुं न पार्यते केनापि।

३-प्रस्तुतं च भगवतीसूत्रस्य वाक्यं न मांसार्थकम्, यतः शब्दकोषेषु वनस्पत्यर्थकं वर्तते, अनादिकालादपि सर्वजैनाचार्याः तद्वाक्यस्यार्थं वनस्पति-

---

जिन्होंने अन्य जीवों की रक्षा के लिये-मुझ से जीवों की हिंसा न हो जाय-इसके लिये अपने जीवन को भी महासंकट में डाला, वे कैसे जीवन की रक्षा के लिये मांस का सेवन करेंगे ?

(२) उनके जीवन काल में ऐसे बहुत से प्रसङ्ग आये जब कि उन्होंने क्षुधा और पिपासा से अत्यन्त व्याकुल चित्त हो जाने पर भी साधु मुनिराजों के लिये जलाशय के स्वच्छ, एवं विगत जीववाले भी पानी को पीने की अनुमति नहीं दी। तो विचारने जैसी बात है कि जब साधुजनों को प्राणों का संकट भी समुपस्थित हो गया-तब जिसने निर्मर्याद पानी और आहार को करने की अनुमति तक नहीं दी, वह स्वयं मांस का सेवन करेगा-यह बात कौन व्यक्ति अपनी कल्पना तक में ला सकता है ?

(३) प्रस्तुत भगवती सूत्र का वाक्य मांसार्थक नहीं है। क्योंकि

હતું ? જેમણે અન્ય જીવોની રક્ષા માટે-મારા વડે જીવોની હિંસા ન થઇ જાય તે માટે-પોતાના જીવનને પણ મહાસંકટમાં મૂકી દીધું હતું, તે મહાવીર પ્રભુ પોતાના જીવનની રક્ષા નિમિત્તે માંસાહાર કરે, એ વાત જ અસંભવિત છે.

(૨) મહાવીર પ્રભુના જીવનમાં એવાં અનેક પ્રસંગો આવી ગયાં હતાં, કે જેમાં તેમણે ક્ષુધા અને પિપાસાથી વ્યાકુળ બનેલા સાધુઓને પણ જળાશયનું સ્વચ્છ અને વિગત જીવવાળું પાણી પીવાની અનુમતિ આપી ન હતી, તો શું એ વાત વિચારવા જેવી લાગતી નથી કે સાધુઓના પ્રાણો સંકટમાં આવી પડવા છતાં પણ જેમણે નિર્મર્યાદ પાણી અને આહારનું સેવન કરવાની અનુમતિ ન આપી, તેઓ શું પોતાના પ્રાણોની રક્ષા નિમિત્તે માંસાહારનું સેવન કરે ખરા ? આ પ્રકારની કલ્પના પણ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

(૩) પ્રસ્તુત ભગવતીસૂત્રનું વાકય માંસાર્થક નથી, કારણ કે શબ્દકો-

रूपेणैव व्याचक्षते, अद्यत्वेऽपि यदा भाषायां व्यवह्रियते-'रोटी-का सवाल है" तदा अत्र रोटीपदेन जीविकारूपोऽर्थो गृह्यते, यदा तु-'रोटी खाने की छुट्टी है' एवं वाक्यं प्रयुज्यते तदा रोटीपदेन सर्वप्रकारकभोजनरूपार्थो गृह्यते, अद्यत्वे 'गूदा' इति भाषा प्रसिद्धे अर्थे पुरातनसमये मांसशब्दो व्यवह्रियतेस्म, त्वचा शब्दस्तु अद्यत्वेऽपि 'चमडा' इति भाषाप्रसिद्धे 'छाल' इति भाषाप्रसिद्धे चार्थे व्यवह्रियते, एवं रीत्या विचारणे सति इदमेव प्रतीयते यद् यदा अन्या कापि परिस्थितिः मांसार्थपोषिका न भवति तदा द्व्यर्थकशब्देन मांसार्थो न ग्रहीतव्यः तादृशार्थकरणस्य मोहविजृम्भितत्वात् ।

कोषों में यह प्रस्तुत वाक्य वनस्पति अर्थक है । अनादिकाल से समस्त जैनाचार्यों ने इस प्रस्तुत वाक्य का अर्थ वनस्पतिपरक ही व्याख्यात किया है। आज के समय में भी जब 'रोटी का सवाल है' ऐसा कहा जाता है तब यहां पर 'रोटी' शब्द से जीविकारूप अर्थ ग्रहण किया जाता है और जब 'रोटी खाने की छुट्टी है' ऐसा कहा जाता है-तब यहां 'रोटी' शब्द से सब प्रकार का भोजनरूप अर्थ गृहीत होता है। आज की भाषा में जिसे गूदा कहा जाता है, पुरातन समय में यही गर्भ 'मांस' शब्द द्वारा कहा जाता था। त्वचा शब्द तो अब भी चमडा इस अर्थ में और छाल इस अर्थ में व्यवहृत होता देखा जाता है। इस रीति से विचार करने पर भी यही प्रतीत होता है कि जब मांसार्थपोषक अन्य कोई दूसरी परिस्थितिनहीं होती है-तब

षोमां पण प्रस्तुत वाकयने वनस्पतिअर्थक ज कह्युं छे. अनादि काळथी समस्त जैनाचार्योंए प्रस्तुत वाकयने वनस्पतिअर्थक ज प्रतिपादित कर्यु छे. आ जमानामां पण ज्यारे एवुं कहेवामां आवे छे के "रोटीनो सवाल छे." त्यारे 'रोटी' पदनो आजीविका रूप अर्थ ज ग्रहण करवामां आवे छे. तथा ज्यारे एवुं कहेवामां आवे छे के "रोटी खावानी छुट्टी छे," त्यारे 'रोटी' पदनो अर्थ "सघळा प्रकारनुं भोजन ज ग्रहण करवामां आवे छे, आजनी भाषामां जेने गूदा (फळ) के कोई चीजनो अंदरनो गर्भ अथवा मावो) कहेवामां आवे छे, तेने (ते गर्भने) पुरातन काळमां "मांस" कहेता हता. "त्वचा" आ पद तो हालमां पण चामडी अने छालना अर्थमां वपराय छे, आ रीते विचार करवामां आवे तो पण एज नक्की थाय छे के ज्यारे मांसार्थ (मास रूप अर्थ)नुं प्रतिपादन करनार कोई बीजी परिस्थिति ज न होय, त्यारे आ द्विअर्थी शब्द द्वारा मांसार्थने

४-अपि च यदा महावीरस्वामिनः पित्तविकारोत्पन्नः संग्रहणीरोगः संजातस्तदा तस्य चिकित्सारूपेण पित्तप्रकृतिको मांसाहारो न युक्तो वैद्यकशास्त्रानुसारेण संग्रहणीरोगस्य चिकित्सारूपेण मांसभोजनस्य सर्वत्र प्रतिकूलत्वेन संग्रहणी संवर्द्धकत्वेन च प्रतिषिद्धत्वात्, अतस्तद् वाक्यस्य मांसार्थकरणं नोचितम्। यदि महावीरस्वामी चिकित्सारूपेणापि मांसमभक्षयिष्यत् तदा चिकित्साजवनिकान्तः पातेन जैनसंघोऽपि नानाप्रकारकमांसभक्षकोऽभविष्यत्।

अत्र वस्तुतत्त्वनिर्णयार्थं तद्वाक्ये ये आपत्तिजनकाः शब्दा द्व्यर्थकतया

द्व्यर्थक शब्द से मांसार्थ गृहीत नहीं होता है फिर भी यदि ऐसा ही अर्थ किया जावे तो इसमें केवल मोह-अज्ञान का ही कारण माना जावेगा।

(४) अपिच-जब महावीर स्वामी को पित्तविकार से उत्पन्न संग्रहणीरोग हुआ-तब उसकी चिकित्सा के लिये पित्तप्रकृतिक मांसाहार युक्त नहीं माना गया है। क्योंकि वैद्यकशास्त्र के अनुसार संग्रहणी रोग की चिकित्सा के रूप में मांस का भोजन सर्वत्र प्रतिकूल होने से एवं संग्रहणी का संवर्द्धक होने से प्रतिषिद्ध किया गया है। इसलिये इन वाक्यों का अर्थमांसार्थपरक करना उचित नहीं है। यदि महावीर स्वामीचिकित्सारूप से भी मांस का भक्षण कर लेते तो चिकित्सारूप जवनिका के भीतर आजाने के कारण जैनसंघ भी नाना प्रकार के मांस के भक्षक हो जाता।

यहां वस्तुतत्त्व के निर्णय के लिये, इस वाक्य में जो आपत्तिजनक

ગ્રહણ કરી શકાય નહીં છતાં પણ જો એવો જ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો તેમાં કેવળ મોહ (અજ્ઞાન) રૂપ કારણ જ માનવું જોઇએ.

(૪) વળી જ્યારે મહાવીર સ્વામીને પિત્તવિકાર જન્ય સંગ્રહણીનો રોગ થયો, ત્યારે તેની ચિકિત્સાને માટે પિત્તપ્રકૃતિયુક્ત માંસાહારને યુક્ત (પથ્ય) માનવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે વૈદકશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તાનુસાર સંગ્રહણીના રોગમાં માંસના ભોજનને તદ્દન પ્રતિકૂળ હોવાને કારણે સંગ્રહણીવર્ધક કહ્યું છે. તેથી તે રોગમાં તેના સેવનનો નિષેધ જ કરવામાં આવ્યો છે. આ વાક્યોને માંસાર્થનું પ્રતિપાદન કરનારા માનવા, તે ઉચિત ન ગણી શકાય જો મહાવીર સ્વામીએ ચિકિત્સાના રૂપમાં પણ માંસાહારનું સેવન કર્યું હોત, તો તેમનું અનુકરણ કરીને જૈનસંઘ પણ માંસાહારનું સેવન કરતો થઇ ગયો હોત પરન્તુ એવું તો બન્યું નથી.

અહીં વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ણય કરવા માટે આ વાક્યમાં જે આપત્તિજનક

संदिग्धाः सन्ति ते अधस्तादुपदर्श्यन्ते-'कवोय, सरीरा, मज्जार, कडए, कुक्कुड, मंस, इति षट्, तेषां च षण्णामपि शब्दानां द्वौ द्वौ अर्थौ उपदर्श्येते तथाहि- 'कवोय' कपोतः-पारावतः फलं च १, 'सरीरा' शरीरम् प्राणिशरीरम् १, वन- स्पतिशरीरं २ च २, तत्र वनस्पतिशरीरपदेन वल्कलम्, पत्रम्, पुष्पम्, मूल- सहितगर्भश्च गृह्यते, 'मज्जार' मार्जारः-बिडालः १ मार्जारनामा वायुश्च ३, 'कडए' कृतम्-संस्कृतं उपस्कृतम् १ भावितं च २ वस्तुतस्तु 'कृती छेदने' इत्यस्य धातोः रूपम्, तेन मार्जारं-तन्नामानं वायुं कृन्तति छिनत्तीति मार्जारकृतमिति निगूढोऽर्थः, कुक्कुटमांसमित्यस्य विशेषणमेतद् बोध्यम् ४, 'कुक्कुड'-कुक्कुटः- कुक्कुटपदवाच्यः प्राणी १ बीजपूरकं च 'बीजोरा' इति भाषाप्रसिद्धं फलम् २ ५,

---

शब्द द्वयर्थकरूप से संदिग्ध हैं उन्हें हम नीचे दिखलाते हैं-'कवोय, सरीरा, मज्जार, कडए, कुक्कुड, मंस, ये छह शब्द हैं इन छहों शब्दों के दो दो अर्थ इस प्रकार से हैं-'कवोय' कपोत-कबूतर १ और कूष्माण्ड फल २ (१) 'सरीरा' शरीर-प्राणि शरीर १ और वनस्पति शरीर २ (२) वनस्पतिशरीर से वल्कल-छाल, पत्र, पुष्प मूलसहित गर्भग्रहण किया जाता है। 'मज्जार' मार्जारविडाल और मार्जार नाम की वायु २ (३) 'कडए' कृत-पकाकर तैयार किया गया २ और भावित किया गया। २ कृत यह शब्द 'कृती छेदने' इस धातुका रूप है। इससे यह अर्थलभ्य होता है कि जो मार्जारनामक वायु को नष्ट करता है वह मार्जारकृत है। यह 'कुक्कुटमांस' इसका विशेषण है। 'कुक्कुट' कुक्कुट-

---

દ્વિઅર્થી શબ્દો વડે આ સંદિગ્ધતા ઉદ્‌ભવી છે, તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-" कवोयसरीरा, मज्जार, कडए, कुक्कुड, मंस " આ છ શબ્દોને કારણે આ વિવાદ ઉત્પન્ન થયો છે. આ છ શબ્દોના બબ્બે અર્થ થાય છે, તે નીચે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે.-(૧) ' कपोत ' એટલે કબૂતર અથવા કૂષ્માંડફળ (કોળું) (૨) " सरीरा " શરીર એટલે પ્રાણિશરીર અને વનસ્પતિશરીર વનસ્પતિશરીર વડે છાલ, પાન, ફૂલ અને માર્જાર નામનો વાયુ (૪) " कडए " કૃત એટલે પકાવીને તૈયાર કરેલ અને ભાવિત કરાયેલ ' કૃત ' આ પદ " कृती छेदने " આ ધાતુનું રૂપ છે. તેનો આ પ્રકારનો નિગૂઢ અર્થ થાય છે કે જે માર્જાર નામના વાયુનો નાશ કરે છે, તેનું નામ ' માર્જારકૃત ' છે, આ પદ " कुक्कुटमांस " આ પદનું વિશેષણ છે. (૫) " कुक्कुड " કુકકુટ એટલે કૂકડો અને બીજપૂરક (બિજોરાનું ફળ) (૬)

'मंस' मांसम्-मांसं प्राणिशरीरवर्ति १ फलस्य गर्भः-मध्यभागः 'गुदा' इति भाषाप्रसिद्धश्च वर्तते, तत्र यद्यपि उपर्युक्तरीत्या अनेकसहस्राः द्व्यर्थकाः शब्दाः बहुपुरातनकालाद् लोके शास्त्रे च व्यवह्रियन्ते-वैद्यकशब्दसिन्धौ १, राजवल्लभे २, भावप्रकाशे ३, सुश्रुतसंहितायाम् ४, शालिग्रामनिघण्टौ ५, बृहद्निघण्टौ ६ च इत्यादिवैद्यकग्रन्थेषु प्रज्ञापनासूत्रे च जैनागमे च वनस्पतिवाचकानाम् प्राणिवाचकानां च द्व्यर्थकानाम् अनेकसहस्राणां शब्दानां स्पष्टतया उल्लेखो वर्तते, तत्र प्रस्तुते भगवतीसूत्रोक्तवाक्ये प्रोक्तानां षण्णां द्व्यर्थकशब्दानां कपोतशरीरादिमांसपर्यन्ताः षडर्थाः प्रकृते कथमपि न गृह्यन्ते अपितु कूष्माण्डक फलादि बीजपूरकफलमध्यभागपर्यन्ता एवार्थाः वक्ष्यमाणयुक्तिभिः परिगृह्यन्ते इति सिद्धान्तपक्षो विजयते ।

पदवाच्य प्राणी-मुर्गा और बीजपूरक-बिजौराफल, २ 'मंस' प्राणिशरीर वर्तिमांस-गर्भ, और फलगर्भ-गूदा यद्यपि उपर्युक्त रीति से हजारों द्व्यर्थक शब्द बहुत ही प्राचीन काल से लोक में और शास्त्र में व्यवहृत होते चले आ रहे हैं। वैद्यकशास्त्रों में जैसे-वैद्यकशब्दसिन्धु १ राजवल्लभ २, भावप्रकाश ३ सुश्रुतसंहिता ४ शालिग्रामनिघण्टु और बृहद्निघण्टु इत्यादिकों में और जैनागमरूप सूत्र में वनस्पतिवाचक और प्राणिवाचक द्व्यर्थक अनेक शब्दों का स्पष्टरूप उल्लेख देखने में आता है। प्रस्तुत भगवतीसूत्रोक्त वाक्य में प्रोक्त छह द्व्यर्थक शब्दों का कपोतशरीर से लेकर मांस पर्यन्त तक का अर्थ प्रकृत में कथमपि ग्रहण नहीं होता है प्रत्युत कूष्माण्ड फल बीजपूरक गूदा आदि ये ही इनके अर्थरूप से ग्रहण किये गये हैं-इसलिये यहां सिद्धान्त पक्ष ही जय

"मंस" માંસ આ પદના બે અર્થ થાય છે-પ્રાણીઓનો શરીરનું માંસ અને ફળનો ગર્ભ (ગુંદો) આ પ્રકારના હજારો દ્વિઅર્થી શબ્દોનો પ્રાચીનકાળથી લોકોમાં અને શાસ્ત્રોમાં પ્રયોગ થતો આવે છે વૈદ્યક શબ્દ સિંધુ, રાજવલ્લભ, ભાવપ્રકાશ, સુશ્રુતસંહિતા, શાલિગ્રામ નિઘંટુ, અને બૃહદ્ નિઘંટુ, આ છ વૈદ્યકશાસ્ત્રોમાં, અનેજૈનાગમરૂપ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં વનસ્પતિ અને પ્રાણિ-વાચક દ્વિઅર્થી હજારો શબ્દોનો સ્પષ્ટ રૂપે ઉલ્લેખ થયેલો જોવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત ભગવતીસૂત્રમાં કથિત વાકયોમાં પણ કપોતશરીરથી લઇને માંસ પર્યંતના છ દ્વિઅર્થી શબ્દો વપરાયા છે તેમના કબૂતરથી લઇને માંસ પર્યંતના અર્થો અહીં ગ્રહણ કરી શકાય તેમ નથી, પરન્તુ કૂષ્માંડ (કોળુ') ફળથી લઇને બિજોરાના ગર્ભ પર્યંતના અર્થ જ અહીં ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તેથી અહીં સિદ્ધાન્ત પક્ષનો જ જય થાય છે. આ વિષયને લગતાં અન્ય

अथ सर्वप्रथमं कपोतशब्दमधिकृत्य विचारः प्रस्तूयते १-पारावतः कलरवः कपोतोऽथ शशादनः' इति अमरकोषस्य द्वितीयकाण्डे कपोतशब्दः पारावतस्य पर्यायतया प्रतिपादितः, पारावतश्च पक्षिविशेषः प्रसिद्धएवेति कपोतोऽपि स एव पक्षिविशेषः आबालं प्रसिद्धः, किन्तु सुश्रुतसंहितायां फलवृक्षप्रकरणे-"पारावतं सुमधुरं रुच्यमत्यग्निवातनुत्' इति वाक्यात् पारावतवृक्षस्य सुश्रुतेऽनेकस्थले समुल्लेखाच्च तस्य वृक्षत्वं सिद्धम्, अत एव कपोतस्यापि पारावतपर्यायतया वृक्षत्वं सिद्धमेव

२-किञ्च वैद्यकशब्दसिन्धुकोषे-कपोतशब्देन पारीशनामको वृक्षोऽभिहितः,

को प्राप्त करता है। इस विषय में प्रमाण इस प्रकार से हैं-कपोत शब्द को लेकर विचार-अमरकोश के द्वितीय काण्ड में 'पारावतः कलरवः कपोतोऽथ शशादनः' ऐसा कहा गया है-सो इसमें कपोत शब्द पारावत पक्षिविशेष है यह तो प्रसिद्ध ही है। इस कारण कपोत भी वही पक्षि-विशेष होगा, यह बात आबाल जानते हैं। किन्तु सुश्रुतसंहिता में जहां फलवृक्षका प्रकरण आया है उसमें 'पारावतं सुमधुरं रुच्यमत्य-ग्निवातनुत्' ऐसा वाक्य मिलता है इससे यह सिद्ध होता है पारावत एक वनस्पति है और सुश्रुतसंहिता में अनेक स्थल में इसका उल्लेख मिलता है। इस कारण कपोत भी पारावत का पर्याय शब्द होने के कारण वनस्पति है ऐसा सिद्ध हो जाता है।

(२) वैद्यक शब्द सिन्धुकोष में कपोत शब्द से पारीश नामकवृक्ष कहा गया है। पारीश शब्द का अर्थ प्लक्षवृक्ष होता है। अन्यत्र भी

પ્રમાણો છે-અમરકોશના બીજા કાંડમાં "पारावतः कलरवः कपोतोऽथ शशादनः" એવું કહેવામાં આવ્યુ છે. તેમાં 'કપોત' શબ્દને "પારાવત અથવા કબૂતર"નો પર્યાયવાચી શબ્દ કહ્યો છે. પારાવત નામનું પક્ષિવિશેષ છે, એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે. તેથી 'કપોત' પદ પણ એજ પ્રક્ષિવિશેષનું વાચક છે, એ તો સૌવ જાણે છે. પરન્તુ સુશ્રુતસંહિતામાં જ્યાં ફ્લવૃક્ષનું પ્રકરણ આવ્યું છે તેમાં "पारावतं सुमधुरं रुच्यमत्यग्निवातनुत्" આ વાકયનો પ્રયોગ થયેલો છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે 'પારાવત' એક વનસ્પતિ છે, અને સુશ્રુતસંહિતામાં અનેક સ્થળે તેનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. આ કારણે કપોત પણ પારાવતનો પર્યાયવાચી શબ્દ હોવાથી, તે પણ એક વનસ્પતિ રૂપ હોવાનું સિદ્ધ થાય છે.

(૨) વૈદ્યક શબ્દોના સિન્ધુકોષ નામના શબ્દકોષમાં 'કપોત' શબ્દનો અર્થ "પારીશવૃક્ષ" બતાવ્યો છે. પારીશ શબ્દનો અર્થ પ્લક્ષવૃક્ષ થાય છે.

पारीशशब्दस्य च प्लक्षवृक्षरूपोऽर्थः। अन्यत्रापि 'वनौषधिदर्पणे' प्लक्षवृक्षस्य महत्त्वं प्रतिपादितम्-

"प्लक्षः कषायः शिशिरो व्रणयोनिगदापहः। दाहपित्तकफास्रघ्नः शोथहा रक्तपित्तहृत्"

३-अथ शरीरशब्दमधिकृत्य विचार्यते-शरीरस्य प्राणिदेहे इति" प्रसिद्धत्वेऽपि वनस्पतिमात्रस्यैव औदारिकादिशरीरत्रयस्य जिनेश्वरैः प्रतिपादितत्वेन वृक्षादौ शरीरशब्दव्यवहारस्य सिद्धत्वात्, वैद्यकशास्त्रेऽपि वनस्पतेः पत्रपुष्पफलादीनामङ्गत्वप्रतिपादनात्, कूष्माण्डकफलस्य कपोतसदृशवर्णत्वाच्च कूष्माण्डकफलमेव कपोतशरीरशब्देन भगवतामभिप्रेतमिति सिद्धम्, कपोतशरीरवर्णसाधर्म्यात् कपोतशरीरशब्दस्य कूष्माण्डकफले लक्षणा बोध्या, तथा चोक्तम्-

---

'वनौषधिदर्पण' में प्लक्षवृक्ष का महत्त्व इस प्रकार कहा गया है 'प्लक्षः कषायः शिशिरो' इत्यादि।

(३) शरीर शब्द को लेकर विचार-शरीर शब्द यद्यपि प्राणी के देह में प्रसिद्ध है, फिर भी इस शब्द का व्यवहार वनस्पतिमात्र में और औदारिक आदि तीन शरीरों में जिनेश्वर देवने प्रतिपादित किया है। इस कारण वृक्षादिक में इसका व्यवहार सिद्ध होता है। वैद्यकशास्त्र में भी वनस्पति के पत्र, फल आदि अङ्गरूप से प्रतिपादित किये गये हैं। कूष्माण्डफल कपोतसदृश वर्णवाला होता है। इस कारण कपोत शरीर शब्द से भगवान् को कूष्माण्डफल ही अभिप्रेत था यह सिद्ध होता है। कपोत के शरीर के वर्णसाधर्म्य को लेकर कपोतशरीर शब्द की लक्षणा

'વનૌષધિદર્પણ' નામના ગ્રંથમાં પ્લક્ષવૃક્ષનું આ પ્રકારનું મહત્ત્વ કહ્યું છે- "प्लक्षः कषायः शिशिरो" ઈત્યાદિ.

(૩) 'શરીર' આ પદનું સ્પષ્ટીકરણ-જો કે 'શરીર' શબ્દ પ્રાણીના દેહના અર્થમાં પ્રસિદ્ધ છે, છતાં પણ આ શરીર શબ્દનો વ્યવહાર દરેક વનસ્પતિના શરીર રૂપે અને ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરો રૂપે જિનેશ્વર દેવે પ્રતિપાદિત કર્યા છે. તે કારણે વૃક્ષાદિકમાં પણ 'શરીર' પદનો વ્યવહાર સિદ્ધ થાય છે. વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં પણ વનસ્પતિમાં પાન, પુષ્પ, ફલ આદિને અંગ રૂપે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલ છે. કૂષ્માંડફલ કપોતના જેવા વર્ણવાળું હોય છે તે કારણે 'કપોતશરીર' આ શબ્દ દ્વારા મહાવીર પ્રભુ કૂષ્માંડફળની જ વાત કરતા હતા, તે સિદ્ધ થાય છે. કપોત શરીરના વર્ણની સાધર્મ્યતા (સમાનતા)ને લીધે કૂષ્માંડફલમાં 'કપોતશરીર' આ શબ્દની

"तात्स्थ्यात्तथैव ताद्धर्म्यात् तत्सामीप्यात्तथैव च।

तत्साहचर्यात् तादर्थ्यात् ज्ञेया वै लक्षणा बुधैः" इति,

यथा तद्धर्म्यात्-सिंहो माणवकः, गौर्वाहीक इत्यादि स्थळे सिंहगोशब्दादीनां माणवकवाहीकादिषु लक्षणा भवति, माणवकवाहीकादिषु क्रमशः सिंहगवादिवृत्ति-पराक्रमजाड्यमान्द्यादि धर्मसत्त्वात्, तथैव प्रकृतेऽपि कूष्माण्डकफले कपोत-शरीरवृत्तिधूसरवर्णवत्त्वात् कपोतशरीरशब्दस्य तदर्थे लक्षणा भवति, लक्षणाया अपि शब्दवृत्तित्वेन तयाऽपि लक्ष्यार्थबोधो भवत्येव, लक्षणावृत्तेरपि अनेकानि उदाहरणानि सन्ति यथा-'गङ्गायां घोषः' मञ्चाः क्रोशन्ति, यष्टीः प्रवेशय, गौर्वा-

---

कूष्माण्डफल में है। ऐसा जानना चाहिये-सो ही कहा है-'तात्स्थ्यात्तथैव' इत्यादि।

ताद्धर्म्य से लक्षणा इस प्रकार से होती है-जैसे-'सिंहो माणवकः' 'गौर्वाहीकः इत्यादि स्थलोंमें सिंह, गोशब्द आदि कों की लक्षणा माण-वक (बालक) वाहीक आदिकों में होती है क्योंकि माणवकवाहीक आदिकों में क्रमशः सिंह गवादिकों में रहा हुआ पराक्रम, जाड्य, मान्द्य आदि धर्मों का सद्भाव पाया जाता है। उसी प्रकार प्रकृत में भी कूष्माण्डफलमें, कपोतशरीर में रहा हुआ जो धूसर वर्ण है उसका सद्भाव पाया जाता है। इसलिये कपोतशरीर शब्द की लक्षणा कूष्माण्ड-फल में होती है लक्षणा द्वारा भी शब्दवृत्ति होने से लक्ष्यार्थ का बोध होता ही है। लक्षणावृत्ति के भी अनेक उदाहरण हैं-जैसे-'गङ्गायां घोषः' 'मञ्चा क्रोशन्ति, यष्टीः प्रवेशय, गौर्वाहीकः, काकेभ्यो दधि, रक्ष्य-

---

સાથે લક્ષણાની અપેક્ષાએ સમાનતા રહેલી જ છે. કહ્યું પણ છે કે-" तात्स्थ्या-त्तथैव " ઇત્યાદિ તાદ્ધર્મ્ય (સાધર્મ્ય) દ્વારા લક્ષણા આ પ્રકારે થાય છે-જેમ કે " सिंहो माणवकः " " गौर्वाहीकः " ઇત્યાદિ સ્થળોમાં સિંહ, ગોશબ્દ આદિકોની લક્ષણા માણવક (બાલક) વાહીક આદિકોમાં થાય છે, કારણ કે માણવકવાહીક આદિકોમાં ક્રમશઃ સિંહ, ગવાદિકોમાં રહેલા પરાક્રમ, જાડ્ય, માન્દ્ય આદિ ધર્મોનો સદ્‌ભાવ જોવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે પ્રસ્તુત કૂષ્માંડક ફલમાં, કપોતશરીરમાં રહેલો જે ધૂસર વર્ણ છે, તેનો સદ્‌ભાવ જોવામાં આવે છે. તે કારણે કપોતશરીર શબ્દની લક્ષણા કૂષ્માંડક ફળમાં હોય છે. લક્ષણ દ્વારા પણ શબ્દવૃત્તિ હોવાથી લક્ષ્યાર્થનો બોધ થાય છે જ લક્ષણાવૃત્તિનાં પણ અનેક ઉદાહરણ છે. જેમ કે-"गंगायां घोषः" "मञ्चाक्रो-

हीकः, काकेभ्यो दधिरक्ष्यताम्, कलिङ्गो युध्यते, सः पलायितः इत्यादि, तात्पर्यानुपपत्तिश्च लक्षणाबीजम्, प्रकृतेऽपि प्राप्तस्य वीतरागस्य प्रभोर्महावीरस्य कूष्माण्डकफले तात्पर्यानुपपत्त्या लक्षणा संभवति, तथा च मुख्यार्थस्य बाधात् लक्षणया कपोतकशरीरशब्दस्य कूष्माण्डकफलमर्थः सिध्यति, वस्तुतस्तु भगवतो महावीरस्य केवलित्वात्, वीतरागत्वात्, अहिंसाव्रतपालकत्वात्, आप्तत्वाच्च तद् वाक्यस्य पूर्वोक्तस्य कूष्माण्डकफले एव प्रकरणादिना शक्तिग्रहः सिद्धः, तथा चोक्तम्–

"शक्तिग्रहं व्याकरणोपमान–कोषाप्तवाक्याद् व्यवहारतश्च ।
वाक्यस्य शेषाद् विवृतेर्वदन्ति सान्निध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः' इति,

एतेन क्वचित् कोशे कपोतशब्दस्य कूष्माण्डाऽर्थो न प्रसिद्ध इति परास्तम्, वैद्यककोषे

ताम्' 'कलिङ्गो युध्यते, स पलायितः' इत्यादि, लक्षणा का बीज तात्पर्य की अनुपपत्ति होती है। प्रकृत में भी प्राप्तवीतरागप्रभु महावीर के तात्पर्य की अनुपपत्ति से कपोतशरीर शब्द की लक्षणा कूष्माण्डफलमें होती है। तथा च–मुख्यार्थ की बाधा से लक्षणा द्वारा कपोतशरीर शब्द का अर्थ कूष्माण्डक फल है ऐसा सिद्ध होता है। वास्तव में तो भगवान् महावीर के केवली होने से, वीतराग होने से, अहिंसाव्रत-पालक होने से, और आप्त होने से पूर्वोक्त उनके वाक्यका कूष्माण्डक-फल में ही प्रकरण आदि को लेकर शक्तिग्रह सिद्ध है। सो ही कहा है–'शक्तिग्रहं व्याकरणोपमान' इत्यादि पूर्वोक्त कथन से अब यह बात सिद्ध हो जाती है कि जो कोई ऐसा कहते हैं कि कोश में कहीं पर

शन्ति," "यष्टीः प्रवेशय", "गौर्वाहीकः, काकेभ्यो दधि, रक्ष्यताम्" "कलिङ्गो युध्यते, स पलायितः" ઈત્યાદિ લક્ષણાના બીજ તાત્પર્યની અનુપપત્તિ થાય છે. પ્રસ્તુત વિષયમાં પણ આપ્ત વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરના તાત્પર્યની અનુપ-પત્તિની અપેક્ષાએ કપોતશરીર શબ્દની લક્ષણા કૂષ્માંડક ફળમાં હોય છે. વળી મુખ્યાર્થની બાધાને લીધે લક્ષણા દ્વારા કપોતશરીર શબ્દનો અર્થ કૂષ્માંડક ફળ છે, એવું સિદ્ધ થાય છે. વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરવામાં આવે, તો ભગવાન્ મહાવીર કેવલી હોવાથી, વીતરાગી હોવાથી, અહિંસાવ્રતપાલક હોવાથી, અને આપ્તરૂપ હોવાથી પૂર્વોકત તેમના વાકયના "કપોતશરીર" પદનો અર્થ કૂષ્માંડક ફળ જ સિદ્ધ થાય છે. એજ "शक्तिग्रहं व्याकरणो-पमान" ઈત્યાદિ કથન દ્વારા વ્યકત થાય છે.

આ પૂર્વોકત કથનથી હવે એ વાત સિદ્ધ થઈ જાય છે કે "જે કોઈ એવું કહે છે કે કોષમાં કોઈ પણ જગ્યાએ કપોતશબ્દનો અર્થ કૂષ્માંડક

कपोतशब्दस्य कूष्माण्डरूपार्थप्रतिपादितत्वात् व्याकरणादिना तस्य तदर्थे शक्तिनिर्णय संभवात्, व्याकरणादीनां कोषस्य च समानतयैव शब्दशक्तिग्राहकत्वात् नच भगवतो महावीरस्य आप्तत्वेऽपि तदुक्तपूर्ववाक्यस्य कूष्माण्डकार्थे तात्पर्यसत्वेऽकथं तत्तात्पर्य-ज्ञानमन्येषामिति न वाच्यम्? वृत्तिकारादिभिस्तथार्थस्य व्याख्यातत्वेन शुद्धपरम्परया तत्तात्पर्यनिर्णयसंभवात्, कथमन्यथा तत्तात्पर्यज्ञानं विना वृत्तिकारादय स्तद्वाक्यस्य उक्तार्थपरतया व्याचक्षीरन्, अतस्तेषामपि आचार्यपरम्परया भगवतस्तात्पर्यज्ञानमासी-

भी कपोतशब्द का अर्थ कूष्माण्डफलरूप से प्रसिद्ध नहीं है। सो नहीं क्योंकि वैद्यक शब्दकोष में कपोत शब्द का कूष्माण्डरूप अर्थ प्रतिपादित हुआ है तथा व्याकरण आदि के द्वारा उसकी शक्ति का निर्णय उस अर्थ में हो जाता है। व्याकरण आदि और कोष ये समानरूप से ही शब्दशक्तिके ग्राहक होते हैं। यदि यहां पर ऐसी आशंका की जाय की भगवान् महावीर तो आप्त थे-इसलिये उनके द्वारा प्रयुक्त पूर्वोक्त पूर्ववाक्य का तात्पर्य कूष्माण्डरूप-अर्थ में था-परन्तु फिर भी अन्यजनों को उस वाक्य के तात्पर्य का ज्ञान कैसे हुआ? तो इसका उत्तर यह है-कि वृत्तिकारादिकों ने इसी प्रकार से इस वाक्य का अर्थ प्रकट किया है-इस कारण शुद्ध परम्परा ने पूर्व में इसी प्रकार वाक्य के तात्पर्य का निर्णय किया है। ऐसा संभव हो जाता है, ऐसी बात न होती तो इस वाक्य के तात्पर्य का ज्ञान हुए बिना वृत्तिकारादिक इस वाक्य की उक्तार्थपरकरूप से कैसे व्याख्या करते। इससे यह बात कही जा सकती है उनको भी आचार्यपरम्परा से भगवान् के तात्पर्य का ज्ञान

ફલરૂપે પ્રસિદ્ધ નથી, તો એ વાત સ્વીકારી શકાય તેમ નથી, કારણ કે વૈદ્યક શબ્દકોષમાં કપોત શબ્દનો કૂષ્માંડકરૂપ અર્થ પ્રતિપાદિત થયો છે. તથા વ્યાકરણ આદિ દ્વારા તેની શકિતનો નિર્ણય તે અર્થમાં થઈ જાય છે. વ્યાકરણ આદિ અને કોષ, તેઓ સમાન રૂપે જ શબ્દશકિતના ગ્રાહક હોય છે. જો અહીં એવી આશંકા સેવવામાં આવે કે ભગવાન મહાવીર તો આપ્ત હતા, પરન્તુ અન્ય જનોને તે વાકયના તાત્પર્યનું જ્ઞાન કેવી રીતે થયું? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-વૃત્તિકારાદિકોએ આ પ્રકારે જ આ વાકયનો અર્થ પ્રકટ કર્યો છે-આ કારણે શુદ્ધ પરમ્પરાએ પૂર્વે આજ પ્રકારે આ વાકયના તાત્પર્યનો નિર્ણય કર્યો છે, એવો સંભવ હોઈ શકે છે. જો એવી વાત ન હોત તો આ વાકયના તાત્પર્યનું જ્ઞાન થયા વિના વૃત્તિકારાદિકો આ વાકયની ઉક્તાર્થપરક રૂપે કેવી રીતે વ્યાખ્યા કરી શકત? તેથી એવું કહી શકાય કે તેમને પણ આચાર્ય પરમ્પરા વડે ભગવાનના તાત્પર્યનું જ્ઞાન હતું જ

देव इति वक्तुं शक्यते, कूष्माण्डस्य महत्त्वं तु वैद्यकशास्त्रे सुश्रुतसंहितायामुक्तमेवेति।

"पित्तघ्नं तेषु कूष्माण्डं, बालमध्यं कफावहम् ।
पक्वं लघूष्णं सक्षारं दीपनं बस्तिशोधनम् ॥ १ ॥

कैयदेवनिघण्टौ चोक्तम्-'कूष्माण्डं शीतलं वृष्यं, स्वादुपाकरसं गुरुम् ।
हृद्यं रूक्षं सरं स्यन्दि, श्लेष्मलं वातपित्तजित् ।
कूष्माण्डशाकं गुरुसन्निपातज्वरामशोफानिलदाहहारि" इति,

अत एव कूष्माण्डशाकस्यापि ज्वरदाहहारित्वादत्र कूष्माण्डफलद्वयस्य रेवत्या पाकः उपस्कृतः, भगवता च तच्छाकस्य पथ्यानुकूलत्वेऽपि निजार्थनिमित्तत्वेन आधाकर्मादिदोषदूषितत्वात् नाङ्गीकृतः प्रासुकैषणीयभोजिनां मुनीनां मोक्षगति-वैमानिकदेवगतिश्चेति गतिद्वयी एव भवति, तथापि भगवतो महावीरस्य मोक्ष-

---

था ही कूष्माण्ड का महत्त्व तो वैद्यकशास्त्र में सुश्रुतसंहिता में ऐसा कहा है-'पित्तघ्नं तेषु कूष्माण्डं' इत्यादि । कैयदेवनिघण्टु में कहा है- "कूष्माण्डं शीतलं वृष्यं" 'कूष्माण्डशाकं गुरुसन्निपात' इत्यादि । इसलिये कूष्माण्ड के शाक को भी ज्वर, दाह, हारक होने से रेवती ने कूष्माण्डफलद्वय का पाक तैयार किया था। परन्तु पथ्यानुकूल होने पर भी भगवान् जो उसे लाने से इन्कार किया सो उसका कारण यह था कि रेवतीने उसे भगवान् महावीर को उद्देश्य करके निर्मित किया था। इसलिये वह आधाकर्मादिदोष से दूषित था । प्रासुक एषणीय भोज्यपदार्थ को अपने आहार के उपयोग में लानेवाले मुनिजनों को दोही गतियां प्राप्त होती हैं-एक तो मोक्षगति और दूसरी वैमानिक देवगति भगवान् महावीर को

કૂષ્માંડકનું મહત્ત્વ સુશ્રુતસંહિતા નામના વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે- "पित्तघ्नं तेषु कूष्माण्डं" ઇત્યાદિ કૈયદેવનિઘંટુ નામના વૈદ્યકગ્રંથમાં કહ્યું છે કે-"कूष्माण्डं शीतलं वृष्यं" "कूष्माण्डशाकं गुरुसन्निपात" ઇત્યાદિ આ રીતે કૂષ્માંડકનું શાક પણ જ્વર, દાહહારક હોવાથી રેવતીએ કૂષ્માંડકના (કોળાનાં, કૂમડાનાં) બે ફળોનો પાક તૈયાર કર્યો હતો. જો કે આ આહાર પથ્ય હતો, પિત્તશામક હતો, છતાં પણ ભગવાને તે આહાર લાવવાની ના પાડી હતી, કારણ કે રેવતીએ તે આહાર મહાવીર ભગવાનને નિમિત્તે બનાવ્યો હતો, તે કારણે તે આધાકર્મ આદિ દોષોથી દૂષિત હતો. પ્રાસુક એષણીય ભોજ્ય પદાર્થને પોતાના આહાર રૂપે ગ્રહણ કરનાર મુનિજનોને બે જ ગતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે-(૧) મોક્ષગતિ, (૨) વૈમાનિક દેવગતિ.

ભગવાન મહાવીરને મોક્ષગતિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થવાની હતી. માંસાહાર

गतिरेव निश्चिता, मांसाहारेण तु नरकगतिर्भवति, स्थानाङ्गादिषु मांसाहारस्य भगवद्भिर्जिनेश्वरैरेव नरकायुष्यहेतुत्वस्य प्रतिपादितत्वात् कथं-स्वयमेव भगवान् मांसाहारं कुर्यात्, तथाचोक्तं स्थानाङ्गसूत्रस्य चतुर्थस्थाने-'चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति तं जहा-महारंभयाए १, महापरिग्गहयाए २, पंचिंदियवहेण ३, कुणिमाहारेणं ४' इति,

महारम्भतया १, महापरिग्रहतया २, पञ्चेन्द्रियवधेन ३, कुणिमाहारेण ४, इति, एवमेवौपपातिकादिष्वपि प्रतिपादितम्,

वृत्तिकृता च स्थानाङ्गस्य तृतीयाङ्गसूत्रे नवमे स्थाने तस्य फलार्थकत्वस्यैव उक्तत्वेन तस्यापि द्वितीयोऽर्थ एव अभिमतो बोध्यः तथाचोक्तं स्थानाङ्गसूत्रटीका-

---

मोक्षगति ही प्राप्त होनी निश्चित थी। मांसाहार से तो जीव को नरकगति प्राप्त होती है। स्थानाङ्ग आदि आगमशास्त्रों में भगवान् ने स्वयं ऐसा प्रतिपादित किया है कि जो जीव मांसाहारी होता है वह नरक गति में जाता है। क्योंकि मांसाहार नरकगति का हेतु होता है। जब ऐसी बात है तो विचारने की बात है की भगवान् स्वयं मांसाहार कैसे करते। स्थानाङ्गसूत्र के चतुर्थस्थान में ऐसा कहा गया है ? 'चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति-तं जहा-१ महारंभयाए २ महापरिग्गहयाए, ३ पंचिंदियवहेण, ४ कुणिमाहारेणं' इसी प्रकार का कथन औपपातिक आदिकों में भी किया है।

वृत्तिकार ने स्थानाङ्ग के तृतीयसूत्र में नौवें स्थान में इस पूर्वोक्त पद को फलार्थकरूप से ही विवृत किया है-इसलिये इस पद का द्वितीय अर्थ ही अभिमत है ऐसा मानना चाहिये। स्थानाङ्गसूत्र की टीका

કરનાર જીવ તો અવશ્ય નરકગતિમાં જ જાય છે. સ્થાનાંગસૂત્ર આદિ આગમશાસ્ત્રોમાં ભગવાને પોતે જ એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે "જે જીવ માંસાહારી હોય છે, તે નરકગતિમાં જ જાય છે." જો આ પ્રકારની વાત નિશ્ચિત હોય, તો ભગવાન મહાવીર સ્વામી પોતે જ માંસાહાર કરે, એવી વાત જ કેવી રીતે સંભવી શકે ? સ્થાનાંગસૂત્રમાં ચોથા સ્થાનમાં એવું કહ્યું છે કે– "चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति तंजहा-(१) महारंभयाए, (२) महापरिग्गहयाए, (३) पंचिंदियवहेण, (४) कुणिमाहारेण" આ પ્રકારનું કથન ઔપપાતિક આદિમાં પણ કર્યું છે. વૃત્તિકારે સ્થાનાંગના ત્રીજા સૂત્રમાં નવમાં સ્થાનમાં પૂર્વોક્ત આ પદને ફલાર્થક રૂપે જ પ્રતિપાદિત કર્યું છે, તેથી આ

याम्–'ततो गच्छत्वं नगरमध्ये, तत्र रेवत्यभिधानया गृहपत्न्या मदर्थं द्वे कूष्माण्ड-फलशरीरे उपस्कृते, न च ताभ्यां प्रयोजनम्, तथाऽन्यदस्तितद्गृहे परिवासितं मार्जाराभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुटमांसकं बीजपूरक-कटाहमित्यर्थः तदाहर, तेन नः प्रयोजनम्' इति, स्थानाङ्गसूत्रे नवमस्थाने

४–अथ मार्जारशब्दमधिकृत्य विचार्यते–प्रज्ञापनायां प्रथमपदे वृक्षाधिकारे–'वत्थुलपोरगमज्जारपोइवल्लीयपालका–इत्यादि वाक्येन मार्जारशब्दस्य वनस्पत्यर्थकत्वेन प्रतिपादितम्, अत्रैव एकविंशतितमे शतके 'अब्भसहवोयाणहरितगतंडुलेज्जगतणवत्थुलचोरगमज्जारपोइचिल्लिया–' इत्यादिवाक्येन मार्जारशब्दस्य

में ऐसा कहा गया है–'ततो गच्छ त्वं नगरमध्ये तत्र रेवत्यभिधानया गृहपत्न्या मदर्थं द्वे कूष्माण्डफलशरीरे उपस्कृते, न च ताभ्यां प्रयोजनम्, तथा अन्यदस्ति तद्गृहे परिवासितं मार्जाराभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुटमांसकं बीजपूरककटाहमित्यर्थः–तदाहर तेन नः प्रयोजनम्' यह कथन स्थानाङ्गसूत्र में नौवें स्थान में है।

(४) मार्जारशब्द को लेकर विचार–प्रज्ञापना प्रथम पद में वृक्षाधिकार में 'वत्थुलपोरगमज्जारपोइवल्लीयपालका' इत्यादि वाक्य आया है सो इस वाक्य से मार्जारशब्द का अर्थ वनस्पतिपरक प्रतिपादित किया गया है। तथा यहीं २१ वें शतक में आये हुए, 'अब्भसहवोयाण हरितगतंडुलेज्जगतणवत्थुलचोरगमज्जारपोइचिल्लिया' इत्यादि

પદનો (કપોતશરીરનો) બીજો અર્થ (કૂષ્માંડ ફલ રૂપ અર્થ જ) માન્ય કરી શકાય એવો છે, એમ સમજવું જોઇએ સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકામાં એવું કહ્યું છે કે–" ततो गच्छत्वं नगरमध्ये तत्र रेवत्यभिधानया गृहपत्न्या मदर्थं द्वे कूष्माण्डफलशरीरे उपस्कृते, न च ताभ्यां प्रयोजनम्. तथा अन्यदस्ति तद्गृहे परिवासितं मार्जाराभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुटमांसकं-बीजपूरककटाहमित्यर्थः–तदाहर तेन नः प्रयोजनम् " આ પ્રકારનું કથન સ્થાનાંગસૂત્રના નવમાં સ્થાનમાં કરવામાં આવ્યું છે.

(૪) માર્જાર શબ્દની અપેક્ષાએ સ્પષ્ટીકરણ–પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રથમ પદમાં વૃક્ષાધિકારમાં " वत्थुलपोरगमज्जारपोइवल्लीयपालका " ઇત્યાદિ, વાકય આવ્યું છે. આ વાકયમાં ' માર્જાર ' પદનો અર્થ વનસ્પતિવાચક જ પ્રતિપાદિત થયો છે. વળી આ સૂત્રના ૨૧માં શતકમાં આવેલા " अब्भसहवोयाणहरितगतडुलेज्जगतण-वत्थुलचोरगमज्जारपोइचिल्लिया " આ વાકયમાં પણ માર્જાર શબ્દનો અર્થ વનસ્પતિ રૂપ જ કરવામાં આવ્યો છે.

वनस्पत्यर्थकत्वेनैव प्रतिपादितं च लभ्यते, 'अन्येत्वाहुः-मार्जारो-वायुविशेष-स्तदुपशमनाय कृतम्-संस्कृतम् मार्जारकृतम्, अपरे त्वाहुः-मार्जारो-विरालिकाभिधानो वनस्पतिविशेषस्कृतं भावितं यत्तत्तथा' इति ।

५-कृतशब्दमधिकृत्य उच्यते-धातूनामनेकार्थत्वात् कृधातोः क्तप्रत्यये कृतशब्दे स्वार्थिककप्रत्यये सति निष्पन्नस्य कृतकशब्दस्य संस्कृतः (उपस्कृत) अर्थः, भावितो वाऽर्थो गृह्यते ।

वाक्य से भी मार्जार शब्द का अर्थ वनस्पतिपरक किया गया है इस प्रकार यद्यपि यहां सूत्रकार ने मार्जार शब्द का अर्थ वनस्पतिपरक ही स्वमुख द्वारा ही किया है । फिर भी स्थानाङ्गसूत्र में मार्जार शब्द का अर्थ वायुरूप भी कहा गया है सो उसे सूत्रकार ने यद्यपि अपने मुख से स्वयं नहीं कहा है परन्तु फिर भी अन्यमुखद्वारा-स्थानाङ्गसूत्रद्वारा-तो वह कहा ही गया है-अतः द्वितीय पक्षान्तर्गत होने से मार्जार शब्द का अर्थ वायुरूप प्रतिपादित हुआ है-ऐसा जानना चाहिये । दूसरे कोई तो ऐसा कहते हैं-मार्जार नाम वायुविशेष का है, उसके उपशमन के लिये कृत-संस्कृत-तैयार किया गया जो है वह मार्जारकृत है । दूसरे कोई ऐसा भी कहते हैं कि मार्जारनाम विरालिका नामकी वनस्पति का है-इससे जो भावित हुआ है-वह मार्जारकृत है ।

(५) कृत शब्द को लेकर विचार-धातुओं के अनेक अर्थ होते हैं इस नियम के अनुसार कृ धातु से क्तप्रत्यय करने पर कृत ऐसा शब्द

જો કે સૂત્રકારે અહીં 'માર્જાર' પદનો અર્થ વનસ્પતિ રૂપ જ સ્વમુખે પ્રકટ કર્યો છે, છતાં પણ સ્થાનાંગ સૂત્રમાં માર્જાર શબ્દનો અર્થ વાયુરૂપ પણ કહ્યો છે. જો કે ત્યાં સૂત્રકારે સ્વમુખે એવો અર્થ કહ્યો નથી, પરન્તુ અન્યમુખ દ્વારા-સ્થાનાંગ સૂત્ર દ્વારા, તો તે અર્થ કહેવામાં આવ્યો જ છે. તેથી માર્જાર શબ્દનો જે બીજો અર્થ પહેલો પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. તે અર્થ જ (વાયુરૂપ અર્થ જ) અહીં પ્રતિપાદિત થયો છે, એવું સમજવું જોઇએ વળી કોઇ કોઈ વિદ્વાનો તેનો આ પ્રમાણે અર્થ પણ કરે છે-'માર્જાર' આ પદ વાયુવિશેષનું વાચક છે. તેના (વાયુવિશેષના) ઉપશમનને માટે કૃત (સંસ્કૃત-તૈયાર કરાયેલ) જે પદાર્થ છે, તેનું નામ માર્જારકૃત છે. વળી કેટલાક વિદ્વાનો તેનો એવો અર્થ પણ કરે છે કે 'માર્જાર' પદ વિરાલિકા (બિજોરા) નામની વનસ્પતિનું વાચક છે. તેમાંથી જે (સંસ્કૃત-તૈયાર) કરવામાં આવેલ છે, તેનું નામ માર્જારકૃત છે.

(૫) કૃત શબ્દની અપેક્ષાએ સ્પષ્ટીકરણ-ધાતુઓના અનેક અર્થ થાય છે. આ નિયમ અનુસાર "कृ" ધાતુને "क्त" પ્રત્યય લગાડવાથી "कृत"

६ अथ कुक्कुटशब्दमधिकृत्य विचार्यते—कुक्कुटशब्दस्य 'बीजपूरक' इति प्रसिद्ध-वनस्पतिरूपोऽर्थः सुनिषण्णनामकशाकवनस्पतिरूपोऽर्थः कुक्कुटो वा शाल्मलिवृक्षो-वार्थः अत्र अन्यार्थस्य बाधात् अनुपयोगित्वाच्च 'बीजोरा' इति भाषाप्रसिद्धः बीजपूरक-रूप एवार्थः प्रकृते परिगृह्यते तस्यैव प्रकरणादिना उक्तरोगप्रशमनोपयोगित्वात्।

एतेन मांसशब्दस्य फलमध्यवर्तिभागो 'गूदा' इति भाषा प्रसिद्धोऽर्थ परिगृह्यते इत्यपि सिद्धम्, अस्या एव सुश्रुतसंहितायास्तत्रापि प्रमाणत्वात्, प्रज्ञापना-

---

निष्पन्न हो जाता है बाद में स्वार्थ में 'क' प्रत्यय करने पर कृतक ऐसा शब्द बन जाता है। इस कृतक शब्द का अर्थ संस्कृत (उपस्कृत) या भावित ऐसा होता है वही यहां गृहीत हुआ है।

(६) कुक्कुट शब्द को लेकर विचार—यद्यपि कुक्कुट शब्द के अर्थ सुनिषण्णनामक वनस्पति, शाल्मलिवृक्ष, मातुलिङ्ग ऐसे होते हैं। परन्तु यहां पर अन्यार्थ की बाधा होने से और अनुपयोगी होने से 'बिजौरा' यही अर्थ कुक्कुट शब्द का गृहीत हुआ है। क्योंकि प्रकरणवश उक्तरोग के प्रशमन में यही उपयोगी माना गया है। इसके गुण इस प्रकार से कहे गये हैं 'स्यान्मातुलुङ्गः कफवातहन्ता' इत्यादि।

यहां जो 'मांस' ऐसा शब्द आया—है उससे उस फलके मध्यभागमें रहा हुआ भाषाप्रसिद्ध 'गूदा' यह अर्थ लिया गया है। यह बात भी सिद्ध हो जाती है। क्योंकि इस बात की साक्षिका यहां यही सुश्रुत-

---

શબ્દ બને છે. ત્યાર બાદ સ્વના અર્થમાં "क" પ્રત્યય લગાડવાથી 'કૃતક' શબ્દ બને છે. આ કૃતક પદનો અર્થ 'સંસ્કૃત' (ઉપસ્કૃત-તૈયાર કરેલું) અથવા 'ભાવિત' થાય છે. એજ અર્થ અહીં ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે.

(૬) 'કુકકુટ' શબ્દની અપેક્ષાએ સ્પષ્ટીકરણ—જો કે "કુકકુટ" શબ્દના આટલા અર્થ થાય છે—(૧) સુનિષણ્ણ નામની વનસ્પતિ, (૨) શાલ્મલિવૃક્ષ અને (૩) માતુલિંગ (એક પ્રકારના મીઠા લીંબુનું વૃક્ષ) પરન્તુ અહીં અન્ય અર્થો અનુપયોગી તથા અસંગત હોવાથી તેનો "બિજોરા" આ અર્થ જ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે અહીં જે પિત્તજવરનો ઉલ્લેખ છે તેના શમનને માટે 'બિજોરાં' જ ઉપયોગી ગણાય છે. તેના ગુણ આ પ્રમાણે છે—"स्यान्मातुलुङ्ग. कफवातहन्ता" ઈત્યાદિ.

અહીં જે 'માંસ' શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે, તે શબ્દ દ્વારા તે ફળની અંદરનો ગર્ભ જ ગ્રહણ કરાયો છે, એ વાત પણ સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે સુશ્રુતસંહિતામાં પણ આ પદનો અર્થ "ફળની અંદરનો ગર્ભ જ" પ્રકટ

यामपि प्रथमपदे मांसशब्दस्य फलमध्यवर्तिभागो 'गूदा' भाषाप्रसिद्धोऽर्थो भणितः 'वेंटं मांसकडाहं एयाइं हवंति एगजीवस्स' इति, एकजीवस्य वृन्तं समांसकटाहम्-मांससहितम् 'गूदा सहितम्' तथा कटाहम् एतानि त्रीणि भवन्ति-एतानि त्रीणि एकजीवात्मकानि भवन्ति, इति, वाग्भटे च फलस्य त्वङ्मांसकेसराणां पृथगुपयोगदर्शनात् पृथगेवगुणाः 'त्वक्तिक्तकटुका स्निग्धा मातुलुङ्गस्य वातजित् । बृंहणं मधुरं मांस वातपित्तहरंगुरु' इति, अत्रापि मांसशब्दस्य फलगर्भे 'गूदा' इति भाषाप्रसिद्धेऽर्थे प्रयोगःकृतः, तथा च कुक्कुटमांसशब्देन प्रकृते कूष्माण्डफलगर्भरूपोऽर्थः सिद्धः ।

अत्रेदं बोध्यम्-जैनधर्मस्य मूलतत्त्वमहिंसा वर्तते, अहिंसामूलकस्यैव जैनधर्मस्य एतावान् प्रसारः प्रचारो महत्त्वं चाद्यत्वे दरीदृश्यते, रेवती च जैनधर्म-

---

संहिता है । प्रज्ञापना में भी प्रथम पद में मांस शब्द का फलमध्यवर्ती गूदरूप पदार्थ-ऐसा अर्थ लिया गया है । 'बेंटं मांस कडाहं एयाइं हवंति एगजीवस्स' एक जीव के 'वृन्त, मांससहित कटाह-गूदासहित कटाह' ये तीन होते हैं कहने का तात्पर्य यह है कि ये तीन एक जीवात्मक होते है । वाग्भट्ट में मातुलुङ्ग के हैं त्वङ्-त्वक्, मांस और केसर के पृथग्पृथक् उपयोग देखे जाने से अलग २ ही गुण कहे गये हैं-यहां पर भी मांस शब्द का प्रयोग फलगर्भरूप गूदा इस भाषा प्रसिद्ध अर्थ में हुआ है, इस प्रकार कुक्कुट मांस शब्द से प्रकृत में बीजपूरक का फलगर्भरूप अर्थ लिया गया है ऐसा सिद्ध होता है ।

यहां ऐसा समझना चाहिये-जैनधर्म का मूल तत्त्व अहिंसा है और इसी कारण इस अहिंसा मूलक जैनधर्म इतना प्रसार, प्रचार एवं महत्त्व इस काल में दिखलाई दे रहा है । रेवती जैनधर्म में अकाट्य

કરવામાં આવ્યો છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રથમ પદમાં પણ "માંસ" શબ્દનો અર્થ "ફળનો મધ્યવર્તી માવા જેવો પદાર્થ" જ કહ્યો છે. "बेंट मांस कडाहं एयाइं हवंति एगजीवस्स" આ ત્રણ એક જીવાત્મક હોય છે વૃન્ત (કેસર) માંસ (અંદરના ગર્ભ) સહિત કટાહ (છાલ) "વાગ્ભટ્ટમાં માતુલુંગ (બિજોરા)ની છાલ, ગર્ભ અને કેસરના જુદા જુદા ગુણો કહ્યા છે. અહીં પણ "માંસ" શબ્દને 'ફળની અંદરનો ગર્ભ', આ અર્થમાં જ વાપરવામાં આવેલ છે, એવું સિદ્ધ થાય છે. અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે જૈનધર્મનું મૂળતત્ત્વ અહિંસા છે, અને તે કારણે જ આ અહિંસામૂલક જૈનધર્મનો આટલો પ્રસાર, પ્રચાર અને મહત્ત્વ આ કાળમાં પણ જળવાઈ રહેલ છે. રેવતી જૈનધર્મમાં અટલ શ્રદ્ધાવાળી એક સન્નારી હતી, અને તે મહાવીર

श्रद्धाशालिनी भगवद्भक्ता भक्त्या भगवत आराधनशीला कथं पूर्णहिंसामयं पञ्चेन्द्रियकपोतशरीरं पक्त्वा महावीराय समर्पयन्ती विराधनां कुर्यात्, यस्मिन् धर्मे एकेन्द्रियजीवस्यापि हिंसा सर्वथा प्रतिषिद्धा, तत्र पञ्चेन्द्रियजीवहिंसा कथं क्रियेत ? इति महच्चित्रम्,

अतःकपोतशरीरशब्दस्य प्रकृते कूष्माण्डकफलार्थकत्वमेव सर्वथा युक्तियुक्तम् सिद्धम्।

किञ्च यदा भगवान् षण्मासेभ्यः पित्तज्वराक्रान्तः रक्तस्रावसंग्रहणीग्रस्तः अत्यन्तखिन्नशरीरश्च संजातस्तदा तस्यामवस्थायां कथं तद्रोगस्य सर्वथा प्रतिकूलम-

---

श्रद्धावाली एक सन्नारी थी और महावीर प्रभु की भक्ता थी। भक्तिपूर्वक वह प्रभु की आराधना में तल्लीन रहती थी। इतनी शुद्ध श्रद्धावाली वह, भक्ति से प्रेरित होकर पूर्णहिंसामय पंचेन्द्रिय कपोत के शरीर को पकाकर महावीर के लिये देवे और अपने धर्म की विराधना करे यह बात कैसे मानी जा सकती है। जिस धर्म में एकेन्द्रिय जीव की भी हिंसा करना प्रतिषिद्ध कहा गया है। वहां पंचेन्द्रिय जीव की हिंसा कैसे की जा सकती है। रेवती जैसी सन्नारी को इस हिंसा की करनेवाली कहना यह बडे अज्ञान की बात है। इसलिये कपोतशरीर शब्द का अर्थ प्रकृत में कूष्माण्डफल ऐसा ही है और ऐसी ही बात युक्तियुक्त है यह बात सिद्ध होती है।

किञ्च–जब भगवान् छह मास से पित्तज्वर से आक्रान्त थे, और रक्तस्राव संग्रहणीरोग से ग्रस्त थे तथा अत्यन्त खिन्न शरीर वाले थे तब ऐसी अवस्था में उस रोग के सर्वथा प्रतिकूल, अत्यन्त उष्णप्रा-

---

સ્વામીની ભક્ત (ઉપાસિકા) હતી. તે ભક્તિપૂર્વક પ્રભુની આરાધનામાં લીન રહેતી હતી. આટલી બધી શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળી તે રેવતી, ભક્તિભાવથી પ્રેરાઇને પૂર્ણહિંસામય પંચેન્દ્રિય કપોતના શરીરને રાંધીને મહાવીર પ્રભુને તે વહોરાવીને ધર્મની વિરાધના કરે, એ વાત કેવી રીતે માની શકાય ? જે ધર્મમાં એકેન્દ્રિય જીવોની પણ હિંસા કરવાનો નિષેધ છે, એજ ધર્મની ઉપાસિકા પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવા રૂપ ઘોર પાતક કેવી રીતે કરી શકે? રેવતી જેવી સન્નારીને આ પ્રકારની હિંસા કરનાર માનવી, તે ઘોર અજ્ઞાનની જ વાત છે. તેથી પ્રસ્તુત વાકયમાં "કપોત શરીર" આ પદનો અર્થ 'કૂષ્માંડ ફળ જ" સમજવો જોઈએ, અને એજ અર્થ યુક્તિયુક્ત સિદ્ધ થાય છે.

વળી–જ્યારે ભગવાન મહાવીર છ માસથી પિત્તજવરથી પીડાતા હતા, તથા રક્તસ્રાવ–સંગ્રહણીના રોગનો ભોગ બન્યા હતા, તથા અત્યન્ત દુર્બળ શરીરવાળા થઇ ગયા હતા, ત્યારે તે રોગને પ્રતિકૂળ, અત્યંત ઉષ્ણ પ્રકૃતિ-

त्वन्तोऽर्णं कपोतमांससेवनं संघटते ? भगवतो महावीरस्य चाहिंसायाः सर्वथा पालनार्थमेव गृहीतशरीरत्वात् कथं स्वयमेव स मांसाहारं कुर्यात् ? स्वसिद्धान्तस्य प्राणपातेनापि पालनं महात्मानः कुर्वन्ति, तदेव तेषां महात्मत्वं संभवति नान्यथा द्वितीयार्थस्वीकारेणैव च रेवत्या गाथापत्न्या दानस्य विशुद्धता संभवति, प्रथमार्थस्वीकारे दानस्य तु नैव विशुद्धतापि, यस्मिन् दाने दाता देयं ग्रहीता चेति-त्रयं शुद्धं भवति तदेव दानं विशुद्धं भवति ।

किञ्च यदा भगवान् वीतरागत्वात् शरीरममत्वरहितः आत्मनिष्ठावान् देहरक्षार्थम् औषधिसेवनमपि नानुमोदितवान् तदा का कथा तदर्थं शिष्याय मांसानयनार्थाज्ञाप्रदानस्य,

---

कृत्रिक कुक्कुटमांस का सेवन कैसे युक्तियुक्त माना जा सकता है ? अपि तु नहीं माना जा सकता है। भगवान् महावीर ने सर्वथा अहिंसा के पालन के लिये ही शरीर को धारण किया था। अतः कैसे वे स्वयं ही मांसाहार करते ? अपने सिद्धान्त का पालन महात्मालोग प्राणपण से भी किया करते हैं, इसी कारण उनमें महात्मता बनती है, अन्यथा नहीं, गाथापत्नी रेवती के दान की विशुद्धता भी तभी संभवित हो सकती है कि जब द्वितीयार्थ स्वीकृत किया जावे। प्रथमार्थ स्वीकार करने पर तो दान में विशुद्धता कथमपि संघटित ही नहीं होती है। जिस दान में दाता, देय, और ग्रहीता ये तीनों शुद्ध होते हैं, तब ही दान विशुद्ध होता है।

किञ्च–जब भगवान् ने वीतराग होने से शरीर में ममत्व के परिहार से और आत्मा में निष्ठावान् होने से देह की रक्षा के लिये

વાળા કૂકડાના માંસનું સેવન કરે, તે વાત યુક્તિસંગત લાગતી નથી, એવી વાત અસંભવિત જ લાગે છે જે મહાવીર પ્રભુ અહિંસાનું સર્વથા પાલન કરનારા હતા, તેઓ પોતે જ માંસાહારનું સેવન કરે, એ વાત જ કેવી રીતે માની શકાય ? મહાત્માઓ પોતાનાં પ્રાણ જાય, તો પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરે છે અને તે કારણે જ તેમને મહાત્મા માનવામાં આવે છે. ગાથાપત્ની રેવતીના દાનની વિશુદ્ધતા પણ ત્યારે જ સંભવી શકે છે, કે જ્યારે આ પદના બીજા અર્થનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવે જો આ પદનો પહેલો અર્થ સ્વીકારવામાં આવે, તો તે દાનમાં વિશુદ્ધતા જ સંભવી શકતી નથી. જે દાનમાં દાતા, દેય અને ગ્રહીતા, આ ત્રણે શુદ્ધ હોય છે, તે દાનને જ વિશુદ્ધ દાન માનવામાં આવે છે. તથા–વીતરાગ હોવાને કારણે શરીર પ્રત્યેના મમત્વનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી અને આત્મામાં નિષ્ઠાવાન હોવાથી મહાવીર

तथाचोक्तमन्यत्रापि–'अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
संस्कर्ताचोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः'

इतिरीत्या अनुमतिमदातुः भक्षयितुश्चापि घातकत्वात्, ।

अथ यादृशानां द्व्यर्थकशब्दानां प्रयोगेण एतावत्यो विप्रतिपत्तयः एव समुपस्थिताः सन्ति तादृशाः कतिपये द्व्यर्थकाः शब्दाः कोषानुसारेण प्रदर्श्यन्ते–येन भगवत उपर्युक्तमांसानाहारसिद्धान्तव्यवस्था सम्यक्तया सर्वेषामपि विपश्चितां हृदयंगमतया बुद्धिपथमारोहेत्—

१ आमिष–मांस, गूदा

२ मांस–, गूदा

औषधि का सेवन भी अनुमोदित नहीं किया–तब शरीररक्षा के निमित्त मांस को लाने की आज्ञा शिष्य के लिये देना कोई महत्त्व नहीं रखता है । यहां पर भी ऐसा ही कहा गया है–'अनुमन्ता विशसिता' इत्यादि ।

इस रीति से अनुमति देनेवाले को और खाने वाले को भी दोनों को भी घातक माना गया है ।

अब जैसे द्व्यर्थक शब्दों के–प्रयोग से इतने विवाद उपस्थित हुए हैं ऐसे कितनेक द्व्यर्थक शब्द कोष के अनुसार दिखलाये जाते हैं–कि जिससे भगवान् ने उपर्युक्त मांसाहार नहीं किया यह सिद्धान्त की व्यवस्था अच्छी प्रकार से समस्त बुद्धिमानों के बुद्धि में उतर जावे—

(१) आमिष–मांस, गूदा ।

(२) मांस–मांस, गूदा ।

પ્રભુ જો દેહની રક્ષાને નિમિત્તે માંસ લાવવાની શિષ્યને આજ્ઞા આપે, તે વાત જ માની શકાય એવી લાગતી નથી. અહીં પણ એવું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે–"अनुमन्ता विशसिता" ઇત્યાદિ આ રીતે અનુમતિ દેનારને તથા ખાનારને, બન્નેને ઘાતક માનવામાં આવ્યા છે.

અહીં દ્વિઅર્થી શબ્દોના પ્રયોગને કારણે આટલો બધો વાદવિવાદ ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી અહીં કેટલાક દ્વિઅર્થી શબ્દોના અર્થ શબ્દકોષને આધારે આપવામાં આવે છે. આ પ્રકારના દ્વિઅર્થી શબ્દોના અર્થ સમજવાથી બુદ્ધિમાન પુરુષોના મગજમાં એ વાત જરૂર ઉતરી જશે કે મહાવીર પ્રભુએ ઉપર્યુક્ત માંસાહારનું સેવન કર્યું ન હતું—

(૧) आमिष–માંસ, ફળોનો ગર્ભ

(૨) मांस–માંસ ફળોનો ગર્ભ

३ मत्स्यण्ड—मछली का अण्डा—खांड
४ कपोत—कबूतर, कोहला, पारावतवृक्ष का फल, (सुश्रुत संहिता)
५ मार्जार—विडाल—'बिल्ली' वायु, वैद्यकशब्दसिन्धु
६ मत्स्य पित्ता—मछली का कलेजा—वनस्पतिविशेष (कडु)
७ उन्दरकर्णी—चूहा का कान—वनस्पतिविशेष का नाम,
८ कोल—'सुअर—बड़े चूहे की जाति—घुण,—वेर का फल वनस्पतिविशेष,
९ चिल्ल—चील जाति का पक्षी, बालक—वृक्षविशेष, पुष्पविशेष,
१० कुहन—चूहा देश विशेष, वनस्पति विशेष,
११ मण्डूकी—मेंढकी—वनस्पति विशेष,
१२ कुक्कुट—कुकडा (मुर्गा) सुनिषण्ण नाम शाक, बिजौरा,
(वैद्यक शब्द सिन्धु)

---

(३) मत्स्यण्डी—मछली का अण्डा—खांड (मिश्री)
(४) कपोत—कबूतर, कोहला, पारावत वृक्ष का फल (सुश्रुतसंहिता)
(५) मार्जार—बिडाल—'बिल्ली' वायु (वैद्यकशब्द सिन्धु)
(६) मत्स्यपित्ता—मछली का कलेजा, वनस्पतिविशेष (कडु)
(७) उन्दरकर्णी—चूहे का कान, वनस्पतिविशेष।
(८) कोल—सूअर, बडे चूहे की जाति, घुण, वेर का फल, वनस्पतिविशेष।
(९) चिल्ल—चील जात का पक्षी, बालक, वृक्षविशेष, पुष्पविशेष।
(१०) कुहन—चूहा, देशविशेष, वनस्पतिविशेष।
(११) मंडूकी—मेंढ की, वनस्पतिविशेष।
(१२) कुक्कुट—कुकुडा (मुर्गा) सुनिषण्णनामकशाक, बिजौरा, (वैद्यकशब्दसिन्धु)

---

(૩) मत्स्यण्डी—માછલીનું ઇંડું, ખાંડ
(૪) कपोत—કબૂતર, કૂષ્માંડફળ (કોળું), પારાવત વૃક્ષનું ફળ (સુશ્રુતસંહિતા)
(૫) માર્જાર—બિલાડી, વિડાલ, વાયુ (વૈદ્યક શબ્દસિંધુ)
(૬) मत्स्यपित्ता—માછલીનું કાળજું, વનસ્પતિવિશેષ (કડુ)
(૭) ઉન્દરકર્ણી—ઉંદરના કાન, વનસ્પતિવિશેષ
(૮) काउ—સૂઅર, મોટા ઉંદરની જાત, ધનેડાં, બોર-બોરડીનાફળ વનસ્પતિવિશેષ
(૯) चिल्ल—સમડી, બાલક, વૃક્ષવિશેષ, પુષ્પવિશેષ
(૧૦) कुहन—ઉંદર, દેશવિશેષ, વનસ્પતિવિશેષ
(૧૧) मंडूकी—દેડકી, વનસ્પતિવિશેષ
(૧૨) कुक्कुट—કૂકડો, સુનિષણ્ણ નામનું શાક, બિજોરા (વૈદ્યક શબ્દસિંધુ)

॥ प्रज्ञापना ॥

१३ पुत्तं जीव-पुत्रजीव-पुत्र का जीव, वनस्पति विशेष (पतौझिया) इति भाषा

१४ णाग-नाग-सर्प, हाथी, नाग वृक्षविशेष,

१५ बिल्ली-बिडाली-बिल्ली, वनस्पतिविशेष,

१६ एरावण-ऐरावत-हाथी, वनस्पति नाम,

१७ वागली-वगली-पक्षिविशेष, वनस्पतिविशेष,

१८ विराली-बिडाली-बिल्ली, वनस्पतिविशेष,

१९ गोवाली-गोपी-ग्वालिन, वनस्पतिविशेष,

२० कागली-काकी, कौविन, वनस्पतिविशेष,

प्रज्ञापना ।

(१३) पुत्तंजीव-पुत्रजीव-पुत्र का जीव, वनस्पतिविशेष (पितौझिया) भाषा में ।

(१४) णाग-नाग-सर्प, हाथी, नागवृक्षविशेष ।

(१५) बिल्ली-बिडाली-बिल्ली, वनस्पतिविशेष ।

(१६) एरावण-ऐरावत-हाथी, वनस्पतिनाम ।

(१७) वागली-बगली-पक्षिविशेष, वनस्पतिविशेष ।

(१८) विराली-बिड़ाली-बिल्ली, वनस्पतिविशेष ।

(१९) गोवाली-गोपी--ग्वालिन, वनस्पतिविशेष ।

(२०) कागली-काकी-कौविन, वनस्पतिविशेष ।

प्रज्ञापना

(१३) पुत्तंजीव-पुत्रજીવ,-પુત્રનો જીવ, વનસ્પતિવિશેષ (પિત્તોઝિયા)

(૧૪) णाग-નાગ-સર્પ, હાથી, નાગવૃક્ષવિશેષ

(૧૫) बिल्ली-બિલાડી, વનસ્પતિવિશેષ

(૧૬) एरावण-ઐરાવત-હાથી, વનસ્પતિનું નામ

(૧૭) वागली-બગલી (પક્ષિવિશેષ), વનસ્પતિનું નામ

(૧૮) विराली-બિલાડી, વનસ્પતિનું નામ

(૧૯) गोवाली-ગોવાળણ, વનસ્પતિવિશેષ

(૨૦) कागली-કાગડી, વનસ્પતિવિશેષ

२१ मज्जार–मार्जार–बिडाल, वनस्पतिविशेष,
२२ अज–बकरा, वनस्पतिविशेष,
२३ मंडुकी–मेढकी वनस्पतिविशेष,

बृहद्निघण्टुरत्नाकरे

२४ मार्जार–चित्रानाम का वनस्पति–
२५ कुक्कुडा–कुकडवेल नाम का वनस्पति
२६ कुकड–रीठा
२७ कुर्कुट–शाक विशेष
२८ मांस–रोहिणी नाम का वनस्पति
२९ इन्द्राणी–वनस्पतिविशेष,
३० शक्राणी–वनस्पतिविशेष,

---

(२१) मज्जार–मार्जार–बिडाल, वनस्पतिविशेष।
(२२) अज–बकरा, वनस्पतिविशेष।
(२३) मंडूकी–मेंढ की, वनस्पतिविशेष।

बृहद्‌निघण्टुरत्नाकर—

(२४) मार्जार–चित्र नामकवनस्पति।
(२५) कुक्कुड़ा–कुकड़वेल नामकवनस्पति।
(२६) कुकड–रीठा।
(२७) कुर्कुट–शाकविशेष।
(२८) मांस–रोहिणी नामकवनस्पति।
(२९) इन्द्राणी–वनस्पतिविशेष।
(३०) शक्राणी–वनस्पतिविशेष।

---

(૨૧) मज्जार–માર્જાર–બિલાડી, વનસ્પતિવિશેષ
(૨૨) अज–બકરી, વનસ્પતિવિશેષ
(૨૩) मंडूकी–દેડકી, વનસ્પતિવિશેષ

—બૃહદ્ નિઘંટુ રત્નાકર—

(૨૪) मार्जार–ચિત્ર નામની વનસ્પતિ, બિલાડી
(૨૫) कुक्कुड–કુકડવેલ નામની વનસ્પતિ
(૨૬) कुकड–અરીઠાં
(૨૭) कुर्कुट–શાકવિશેષ
(૨૮) मांस–રોહિણી નામની વનસ્પતિ
(૨૯) ઇન્દ્રાણી–વનસ્પતિવિશેષ

३१ मांसफल–तरबूज,
३२ अंडा–आमला
३३ अहिफेन–अफीम्र
३४ कोयल–वनस्पतिविशेष
३५ मर्कटी–वनस्पतिविशेष
३६ कोकिलाक्ष–वनस्पतिविशेष
३७ काकजंघा–आंधीझार वनस्पतिविशेष
३८ लाल मुर्गा–वनस्पतिविशेष
३९ गोशृङ्ग–वनस्पतिविशेष
४० नागजिह्वा–मनशील

---

(३१) मांसफल–तरबूज।
(३२) अंडा–आमला।
(३३) अहिफेन–अफीम
(३४) कोयल–वनस्पतिविशेष।
(३५) मर्कटी–वनस्पतिविशेष।
(३६) कोकिलाक्ष–वनस्पतिविशेष।
(३७) काकजंघा–आंधीझार वनस्पतिविशेष।
(३८) लालमुर्गा–वनस्पतिविशेष।
(३९) गोशृङ्ग–वनस्पतिविशेष।
(४०) नागजिह्वा–मनशील।

---

(૩૦) શકાણી–વનસ્પતિવિશેષ
(૩૧) मांसफल–તડબૂચ
(૩૨) अंडा–આમળાં
(૩૩) अहिफेन–અફીણ
(૩૪) કોયલ–વનસ્પતિવિશેષ
(૩૫) मर्कटी–વનસ્પતિવિશેષ
(૩૬) कोकिलाक्ष–વનસ્પતિવિશેષ
(૩૭) काकजंघा–આંધીઝાર વનસ્પતિવિશેષ
(૩૮) लालमुर्गा–વનસ્પતિવિશેષ
(૩૯) गोशृङ्ग–વનસ્પતિવિશેષ
(૪૦) नागजिह्वा–મનશીલ

४१ मृगाक्षी–वनस्पतिविशेष
४२ लोहित–रताल्
४३ अट्ठि–अस्थि हड्डी (जैनागम शब्दसंग्रहे)
४४ अट्ठिय–अस्थिक–गुठली
४५ गर्भ–स्त्रीगर्भ, फलमध्यभाग
४६ मत्स्यगन्धा–जलपीपर, वनस्पतिविशेष
४७ मत्स्याक्षी–वनस्पतिविशेष
४८ वायसी–वनस्पतिविशेष
४९ कुमारी–वनस्पति 'घी कुमारी' इतिभाषा प्रसिद्ध
५० कन्या–वनस्पतिविशेष
५१ काकमांसी–वनस्पतिविशेष

---

(४१) मृगाक्षी–वनस्पतिविशेष।
(४२) लोहित–रताल्।
(४३) अट्ठि–अस्थि, हड्डी (जैनागमशब्दसंग्रह) गुठली।
(४३) अट्ठिय–अस्थि–गुठली।
(४५) गर्भ-स्त्रीगर्भ, फल मध्यभाग।
(४६) मत्स्यगन्धा–जलपीपर वनस्पतिविशेष।
(४७) मत्स्याक्षी–वनस्पतिविशेष।
(४८) वायसी–वनस्पतिविशेष।
(४९) कुमारी–वनस्पति 'घी कुमारी'।
(५०) कन्या–वनस्पतिविशेष।

---

(૪૧) મૃગાક્ષી–વનસ્પતિવિશેષ
(૪૨) લોહિત–રતાળુ
(૪૩) અટ્ઠિ–અસ્થિ–હાડકાં (જૈનાગમ શબ્દ સંગ્રહ)
(૪૪) અટ્ઠિય–ગોટલી
(૪૫) ગર્ભ–સ્ત્રીગર્ભ, ફળનો મધ્યભાગ
(૪૬) મત્સ્યગન્ધા–જળ પીપર નામની વનસ્પતિ
(૪૭) મત્સ્યાક્ષી–વનસ્પતિવિશેષ
(૪૮) વાયસી– ,,
(૪૯) કુમારી "ઘી કુમારી" નામની વનસ્પતિ
(૫૦) કન્યા–વનસ્પતિવિશેષ

५२ विष्णुकान्ता–वनस्पतिविशेष
५३ सुपुत्री–वनस्पतिविशेष
५४ गवाक्षी–वनस्पतिविशेष
५५ सिंही–वैंगन (रिंगन)
५६ चमरी–वनस्पतिविशेष
५७ व्याघ्री–वनस्पतिविशेष
५८ नागकुमारिका–वनस्पतिविशेष
५९ वानरी–वनस्पतिविशेष
६० मांसरोही–वनस्पतिविशेष
६१ नटी–वनस्पतिविशेष

---

(५१) काकमांसी– ,,
(५२) विष्णुकान्ता– ,,
(५३) सुपुत्री– ,,
(५४) गवाक्षी– ,,
(५५) सिंही–वैंगन (रिंगन)
(५६) चमरी–वनस्पतिविशेष।
(५७) व्याघ्री–वनस्पतिविशेष कण्टकारि।
(५८) नागकुमारीका–वनस्पतिविशेष।
(५९) वानरी–वनस्पतिविशेष।
(६०) मांसरोही–वनस्पतिविशेष।
(६१) नटी–वनस्पतिविशेष।

---

(५१) काकमांसी– ,,
(५२) विष्णुकान्ता– ,,
(५३) सुपुत्री– ,,
(५४) गवाक्षी– ,,
(५५) सिंही–वैंगन–રિંગણું।
(५६) चमरी–વનસ્પતિવિશેષ
(५७) व्याघ्री– ,,
(५८) नागकुमारीका– ,,
(५९) वानरी– ,,
(६०) मांसरोही– ,,
(६१) नटी– ,,

६२ गौरी-वनस्पतिविशेष
६३ शान्ता-वनस्पतिविशेष
६४ गोपवधू-वनस्पतिविशेष
६५ शृगालिका-वनस्पतिविशेष
६६ देवी-वनस्पतिविशेष
६७ ब्रह्मचारिणी-वनस्पतिविशेष
६८ क्रोष्टी-वनस्पतिविशेष
६९ गोपी-वनस्पतिविशेष
७० नाकुली-तुलसी
७१ भुजंगाक्षी-वनस्पतिविशेष

---

(६२) गौरी-वनस्पतिविशेष।
(६३) शान्ता- ,,
(६४) गोपवधू-वनस्पतिविशेष।
(६५) शृगालिका- ,,
(६६) देवी-वनस्पतिविशेष।
(६७) ब्रह्मचारिणी- ,,
(६८) क्रोष्टी- ,,
(६९) गोपी-वनस्पतिविशेष।
(७०) नाकुली-तुलसी।
(७१) भुजंगाक्षी-वनस्पतिविशेष।

---

(६२) गौरी- ,,
(६३) शान्ता- ,,
(६४) गोपवधू- ,,
(६५) शृगालिका- ,,
(६६) देवी- ,,
(६७) ब्रह्मचारिणी ,,
(६८) क्रोष्टी- ,,
(६९) गोपी- ,,
(७०) नाकुली-तुळसी
(७१) भुजंगाक्षी-વનસ્પતિવિશેષ

७२ नकुलेष्टा–वनस्पतिविशेष
७३ गायत्री–वनस्पतिविशेष
७४ कुबेराक्षी–वनस्पतिविशेष
७५ बिभीतकः–बहेरा
७६ कपिच्छुः–वनस्पतिविशेषः
७७ मूषिकपर्णी–वनस्पतिविशेषः
७८ सिंहपुच्छी–वनस्पतिविशेषः
७९ वैदेही–वनस्पतिविशेष
८० मागधी वनस्पतिविशेष
८१ गोधापदी–वनस्पतिविशेष

---

(७२) नकुलेष्टा–वनस्पतिविशेष।
(७३) गायत्री– ,,
(७४) कुबेराक्षी– ,,
(७५) बिभीतकः–बहेरा–बहेडा।
(७६) कपिकच्छुः–वनस्पतिविशेष।
(७७) मूषिकपर्णी–वनस्पतिविशेष।
(७८) सिंहपुच्छी– ,,
(७९) वैदेही– ,,
(८०) मागधी– ,,
(८१) गोधापदी– ,,

---

(૭૨) નકુલેષ્ટા– ,,
(૭૩) ગાયત્રી– ,,
(૭૪) કુબેરાક્ષી– ,,
(૭૫) બિભીતકઃ–બહેડાં
(૭૬) કપિકચ્છુઃ–વનસ્પતિવિશેષ
(૭૭) મૂષિકપર્ણી–વનસ્પતિવિશેષ
(૭૮) સિંહપુચ્છી– ,,
(૭૯) વૈદેહી– ,,
(૮૦) માગધી– ,,
(૮૧) ગોધાપદી– ,,

८२ अजभृङ्गी-वनस्पतिविशेष
८३ गोजिह्वा वनस्पतिविशेष
८४ काकाङ्गी-वनस्पतिविशेष
८५ काकनासिका-वनस्पतिविशेषः
८६ वधू-वनस्पतिविशेष
८७ तपस्विनी-वनस्पतिविशेष
८८ जटामांसी-वनस्पतिविशेष
८९ हयपुच्छी-वनस्पतिविशेष
९० द्विजा-वनस्पतिविशेष
९१ हरिणी-मृगी, हेमप्रतिमा, हरिलता,
९२ वारुणी-सुरा, पश्चिमदिक्,

---

(८२) अजशृङ्गी- ,,
(८३) गोजिह्वा- ,,
(८४) काकाङ्गी- ,,
(८५) काकनासिका- ,,
(८६) वधू- ,,
(८७) तपस्विनी- ,,
(८८) जटामांसी-वनस्पतिविशेष।
(८९) हयपुच्छी-वनस्पतिविशेष।
(९०) द्विजा-वनस्पतिविशेष।
(९१) हरिणी-मृगी, हेमप्रतिमा, हरीलता।
(९२) वारुणी-सुरा, पश्चिमदिशा।

---

(८२) अजशृङ्गी- ,,
(८३) गोजिह्वा- ,,
(८४) काकाङ्गी- ,,
(८५) काकनासिका- ,,
(८६) वधू- ,,
(८७) तपस्विनी- ,,
(८८) जटामांसी- ,,
(८९) हयपुच्छी- ,,
(९०) द्विजा- ,,
(९१) हरिणी-મૃગલી, હેમપ્રતિમા, હરીલતા

९३ विषाण—श्रृङ्ग, हस्तिदन्त
९४ भूभृद्—राजा, पर्वत,
९५ कृतान्त—यम, सिद्धान्त,
९६ पृथुक—बाल, पौआ
९७ अब्ज—कमल, शङ्ख, चन्द्रमाः
९८ पतङ्ग-पक्षी, सूर्य
९९ आशुग—बाण, वायु,
१०० श्लोक—पद्य, यश
१०१ अङ्क—क्रोड, चिह्न,
१०२ शरण-गृह, रक्षक,

---

(९३) विषाण—शृङ्ग, हस्तिदन्त ।
(९४) भूभृद्—राजा पर्वत ।
(९५) कृतान्त—यम, सिद्धान्त ।
(९६) पृथुक—बाल, पौंओ ।
(९७)) अब्ज—कमल, शंख, चन्द्रमा ।
(९८) पतङ्ग-पक्षी, सूर्य ।
(९९) आशुग—बाण, वायु ।
(१००) श्लोक-पद्य, यश ।
(१०१) अङ्क-क्रोड-गोद, चिह्न ।
(१०२) शरण-गृह रक्षक ।

---

(૯૨) વારુણી—સુરા, પશ્ચિમદિશા
(૯૩) વિષાણ—શિંગડું, હાથીનો દાંત
(૯૪) ભૂભૃદ્—રાજા, પર્વત
(૯૫) કૃતાન્ત—યમ, સિદ્ધાન્ત
(૯૬) પૃથુક—બાલ, પીંઆ
(૯૭) અબ્જ—કમલ, શંખ, ચન્દ્રમા
(૯૮) પતઙ્ગ—પક્ષી, સૂર્ય
(૯૯) આશુગ—બાણુ, વાયુ
(૧૦૦) શ્લોક—પદ્ય, યશ
(૧૦૧) અઙ્ક—ક્રોડ, ગોદ, ચિહ્ન
(૧૦૨) શરણ-ગૃહ, રક્ષક

मूलम्-"भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी पाईणजाणवए सव्वाणुभूइनामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए, से णं भंते! तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे कहिंगए कहिं उववन्ने?। एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी पाइणजाणवए सव्वाणुभूईनामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए, से णं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे उड्ढं चंदिमसूरिय जाव बंभलंतकमहासुक्के कप्पे वीइवइत्ता सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववन्ने तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता, तत्थ णं सव्वाणुभूईस्स वि देवस्स अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता, से णं सव्वाणुभूई देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं करेहिइ, एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कोसलजाणवए सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए, से णं भंते! तयाणं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए कहिं उववन्ने? एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए, से णं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वंदइ, नमंसइ,

वंदित्ता सयमेव पंच महव्वयाइं आरुहइ, आरुहित्ता समणा य समणीओ य खामेइ, खामित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिमसूरियं जाव आणयपाणयारण कप्पे वीइवइत्ता अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने, तत्थ णं अत्थेगइयाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता, तत्थ णं सुनक्खत्तस्स वि, देवस्स बावीसं सागरोवमाइं सेसं जहा सव्वाणुभूइस्स जाव अंतं काहिइ ॥सू० २०॥

छाया—भदन्त इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी प्राचीन जानपदः सर्वानुभूतिर्नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावत्-विनीतः, स खलु तदा गोशालेन मंखलिपुत्रेण तपसा तेजसा भस्मराशीकृतः सन् ऊर्ध्वं चन्द्र सूर्य यावत् ब्रह्मलान्तक महाशुक्र कल्पान् व्यतिव्रज्य, सहस्रारे कल्पे देवतया उपपन्नः, तत्र खलु अस्त्येकेषां देवानाम् अष्टादश सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, स खलु सर्वानुभूतिर्देवः तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण यावत्-महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत् अन्तं करिष्यति । एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कोशलजानपदः सुनक्षत्रो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावत् विनीतः, स खलु भदन्त ! तदा खलु गोशालेन मंखलिपुत्रेण तपसा तेजसा परितापितः सन् कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः, एवं खलु गौतम ! ममान्तेवासी सुनक्षत्रो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावत् विनीतः, स खलु तदा गोशालेन मंखलिपुत्रेण तपसा तेजसा परितापितः सन् यत्रैव ममान्तिकं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा स्वयमेव पञ्च महाव्रतानि आरोहति, आरुह्य श्रमणांश्च श्रमणींश्च, क्षमयति, क्षमयित्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा ऊर्ध्वं चन्द्रसूर्यं यावत् आनतप्राणतारणकल्पान् व्यतिव्रज्य अच्युते कल्पे देवतया उपपन्नः, तत्र खलु अस्त्येकेषां देवानां द्वाविंशतिं सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र खलु सुनक्षत्रस्यापि देवस्य द्वाविंशतिं सागरोपमानि शेषं यथा सर्वानुभूतेः यावद् अन्तं करिष्यति ॥ सू० २० ॥

टीका—पुनरप्याह-'भंते त्ति' इत्यादि। 'भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' हे भदन्त! इति संबोध्य भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी पाईणजाणवए सव्वाणुभूईनामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए' एवं खलु निश्चयेन पूर्वोक्तरीत्या देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी-शिष्यः, प्राचीजानपदः पूर्वदेशोद्भवः सर्वानुभूतिर्नाम अनगारः, प्रकृतिभद्रकः, यावत्-प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः, मृदुमार्दवसम्पन्नः, आलीनो विनीतश्चासीत्, 'से णं भंते! तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे कहिंगए?

'भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं' इत्यादि।

टीकार्थ—'भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' हे भदन्त! ऐसा सम्बोधन करके भगवान् गौतम ने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने उनसे ऐसा कहा-'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी पाईण जाणवए सव्वाणुभूई नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए' हे भदन्त! आप देवानुप्रिय के अंतेवासी-शिष्य, पूर्वदेशोद्भव जो सर्वानुभूति नामके अनगार थे, कि जो प्रकृति से भद्र-श्रेष्ठ थे, यावत् प्रकृति से उपशान्त थे, क्रोध, मान, माया एवं लोभ कषाय जिनकी स्वभावतः शान्त थी, मृदुमार्दवगुण से आलीन और विनीत थे, 'से णं भंते! तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं

"भंते! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"भंते! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी" 'હે ભગવન્' એવું સંબોધન કરીને ભગવાન ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા, વંદણા-નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी पाईण जाणवए सव्वाणुभूई नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए" હે ભગવન્! આપ દેવાનુપ્રિયનો અંતેવાસી (શિષ્ય) પૂર્વદેશોત્પન્ન, જે સર્વાનુભૂતિ નામના અણગાર હતા, જેઓ પ્રકૃતિભદ્ર, હતા, ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળા હતા, જેમણે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ કષાયોને પાતળા પાડયા હતા, જેઓ મૃદુમાર્દવ ગુણોથી સંપન્ન હતા, જેઓ આલીન અને વિનીત હતા, 'से णं भंते! तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं भासरासीकए

कहिं उववन्ने ?' हे भदन्त ! स खलु सर्वानुभूतिरनगारस्तदा-तस्मिन् काले गोशालेन मंखलिपुत्रेण तपसा-तपःप्रभवेण, तेजसा-तेजोलेश्यया भस्मराशीकृतः-दग्धः सन् कुत्र गतः ? कस्मिन् स्थाने गतः ? कुत्र-कस्मिन् स्थाने उपपन्नः-जातः ? भगवानाह-'एवं खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी पाईणजाणवए सव्वाणुभूईनामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए' हे गौतम ! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या निश्चयेन, मम अन्तेवासी-शिष्यः, प्राचीजानपदः सर्वानुभूतिर्नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावत्-विनीत आसीत्, 'से णं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेण तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे उड्ढं चंदिमसूरियजाव बंभलंतकमहासुक्के कप्पे वीइवइत्ता सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववन्ने' स खलु सर्वानुभूतिर्नाम अनगारस्तदा-तस्मिन्काले गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण तपसा-तपःप्रभवेण, तेजसा-तेजो-

---

तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे कहिं गए, कहिं उववन्ने' वे उस समय जब कि उनके ऊपर मंखलिपुत्र गोशाल ने तपोजन्य उष्णतेजोलेश्या छोडी तो उससे भस्मसात होकर किस स्थान में गये है ? कहां-किस स्थान में उत्पन्न हुए हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी पाईण जाणवए सव्वाणुभूई नामं अनगारे पगइभद्दए जाव विणीए' हे गौतम ! प्राचीन जनपदोद्भव जो सर्वानुभूति नामके मेरे शिष्य थे कि जो प्रकृति से भद्र यावत् विनीत थे 'से णं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे उड्ढं चंदिम सूरिय जाव बंभलंतकमहासुक्के कप्पे वीइवइत्ता सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववन्ने' वे उस समय मंखलिपुत्र गोशाल द्वारा छोडी गई तपजन्य उष्णतेजोलेश्या से दग्ध होते

समाणे कहिं गए, कहिं उववन्ने ?" તેમના ઉપર મંખલિપુત્ર ગોશાલે જ્યારે તપોજન્ય તેજોલેશ્યા છોડીને તેમને ભસ્મસાત્ કરી નાખ્યા, ત્યારે આ મનુષ્યભવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તેઓ ક્યાં (કઈ ગતિમાં) ગયા ? તેઓ ક્યાં ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"एव खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी पाईण जाणवए सव्वाणुभूई णामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए" હે ગૌતમ ! પૂર્વ જનપદોત્પન્ન જે સર્વાનુભૂતિ અણગાર નામના મારા અંતેવાસી હતા, જેઓ પ્રકૃતિભદ્રથી લઈને વિનીત પર્યન્તના ગુણોથી સંપન્ન હતા, "सेणं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं भासरासीकए समाणे उड्ढं चंदिमसूरिय जाव बंभलंतकमहासुक्के कप्पे वीइवइत्ता सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववन्ने" તેઓ ત્યારે મંખલિપુત્ર ગોશા-

लेश्यया भस्मराशीकृतः–दग्धः सन् ऊर्ध्वम्–ऊर्ध्वलोके चन्द्रमः सूर्य यावत्–ब्रह्मलान्तकमहाशुक्रान् कल्पान् व्यतिव्रज्य–अतिक्रम्य, सहस्रारे कल्पे–अष्टमे देवलोके देवतया उपपन्नः, 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नता' तत्र खलु–सहस्रारे कल्पे, अस्त्येकेषां देवानाम् अष्टादशसागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'तत्थ णं सव्वाणुभूइस्स वि, देवस्स अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' तत्र खलु सहस्रारे कल्पे, सर्वानुभूतेरपि देवस्य–देवत्वेन उत्पन्नस्य, अष्टादश सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'से णं सव्वाणुभूई देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिइक्खएणं जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं करेहिइ' स खलु सर्वानुभूतिर्देवस्तस्मात्–पूर्वोक्तात्, देवलोकात्–सहस्रारात्, आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, यावत् च्युत्वा, अनन्तरम्,

---

हुए उर्ध्वलोक में चन्द्रमा और सूर्य को उल्लंघन करके, तथा उनसे भी ऊपर ब्रह्म, लान्तक एवं महाशुक्रकल्प को भी उल्लंघन करके आठवें सहस्रार नामके कल्प में देवलोक में–देव की पर्याय से उत्पन्न हुए हैं, 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' वहां पर कितनेक देवों की स्थिति १८ सागरोपम तक की कही गई है–सो 'तत्थ णं सव्वाणुभूइस्स वि देवस्स अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' वहां सर्वानुभूति देव की भी १८, सागरोपम की स्थिति हुई। 'से णं सव्वाणुभूई देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं, ठिईक्खएणं, जाव महाविदेहेवासे सिज्झहिइ' जाव अंतं करेहिइ' वे सर्वानुभूतिदेव उस पूर्वोक्त देवलोक से–सहस्रार कल्प से आयु के

લની તપોજન્ય તેજોલેશ્યા વડે ભસ્મીભૂત થઈને, ઉર્ધ્વલોકમાં ચન્દ્રમા અને સૂર્યનું ઉલ્લંઘન (પાર) કરીને, તથા તેમનાં કરતાં પણ ઉપર આવેલાં બ્રહ્મલોક, લાન્તક અને મહાશુક્ર કલ્પોનું પણ ઉલ્લંઘન કરીને, આઠમાં સહસ્રાર નામના કલ્પમાં (દેવલોકમાં) દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે. "तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता" તે દેવલોકના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ૧૮ સાગરોપમની કહી છે. "तत्थ णं सव्वाणुभूइस्स वि देवस्स अट्ठारससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता" ત્યાં સર્વાનુભૂતિ દેવની સ્થિતિ પણ ૧૮ સાગરોપમની જ સમજવી. "से णं सव्वाणुभूई देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं, ठिइक्खएणं जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, जाव अंतं करेहिइ" તે સર્વાનુભૂતિ દેવ તે સહસ્રાર કલ્પના આયુનો ક્ષય

महाविदेहे वर्षे-क्षेत्रे सेत्स्यति, यावत्-भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति, गौतमः पृच्छति-'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कोसलजाणवए सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइभदए जाव विणीए' एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या, निश्चयेन देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी-कोशलजानपदः-कोशलदेशोत्पन्नः सुनक्षत्रो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावद् विनीतश्चासीत्, 'सेणं भंते ! तयाणं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परितावित्र समाणे कालमासे कालं किच्चा कहिंगए, कहिं उववन्ने ?' हे भदन्त ! स खलु सुनक्षत्रोऽनगारस्तदा-तस्मिन् काले, खलु गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण तपसा-तप प्रभवेण, तेजसा-तेजोलेश्यया परितापितः सन्, कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ?

क्षय से, भव के क्षय से चवकर अनन्तर महाविदेह में सिद्ध होगा, यावत् बुद्ध होगा, मुक्त होगा, परिनिर्वात होगा और समस्त दुःखों का अन्त करेगा, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कोसलजाणवए सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइभदए जाव विणीए' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय के अंतेवासी, कोशलदेश में उत्पन्न हुए ऐसे जो सुनक्षत्र नामके अनगार थे, कि जो प्रकृति से भद्र यावत् विनीत थे। 'से णं भंते ! तया णं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं परितावित्र समाणे कालमासे कालं किच्चा कहिंगए ? कहिं उववन्ने ?' हे भदन्त ! उस समय में जब कि मंखलिपुत्र गोशाल ने उनके ऊपर तप से प्राप्त अपनी उष्ण तेजोलेश्या छोड़ी थी और उससे जो परितापित हो गए थे, कालमास में काल करके कहां गए हैं ? कहाँ उत्पन्न

કરીને, ભવને ક્ષય કરીને, અને સ્થિતિને ક્ષય કરીને, ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થઇને સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુકત થશે, પરિનિર્વાત થશે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરશે.

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कोसलजाणवए सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइभदए जाव विणीए" હે ભગવન્! આપ દેવાનુપ્રિયના અંતેવાસી, કોશલ દેશોત્પન્ન જે સુનક્ષત્ર નામના અણગાર હતા, જેઓ પ્રકૃતિભદ્રથી લઈ ને વિનીત પર્યન્તના ગુણોથી સંપન્ન હતા, "से णं भंते ! तयाणं गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परितावित्र समाणे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए ? कहिं उववन्ने ?" તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલની તપોજન્ય તેજોલેશ્યા દ્વારા પરિતાપિત થઇને, કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને ક્યાં ગયા છે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થયા છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ

भगवानाह-'एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइ-भद्दए जाव विणीए' हे गौतम! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या, निश्चयेन मम अन्तेवासी सुनक्षत्रो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावद् विनीतश्चासीत्, 'सेणं तया गोसा-लेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ' स खलु सुनक्षत्रोऽनगार स्तदा-तस्मिन् काले गोशालेन मङ्खलिपुत्रेण तपसा-तपः प्रभवेण तेजसा-तेजोलेश्यया, परितापितः सन्, यत्रैव मम अन्तिकम्-सामीप्यमासीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, सयमेव पंचमहव्वयाइं आरुहेइ' उपागत्य, वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा स्वयमेव-आत्मनैव पञ्चमहाव्रतानि-पूर्वोक्तस्वरूपाणि आरभते, 'आरु-हेत्ता समणाय समणीओय खामेइ' आरभ्य, श्रमणांश्च साधून्, श्रमणीश्च-साध्वीः

हुए हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी सुनक्खत्ते नामं अणगारे पगइभद्दए जाव विणीए' हे गौतम! जो मेरे अंतेवासी सुनक्षत्र अनगार थे कि जो प्रकृति से भद्र यावत् विनीत थे। 'से णं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ' वे मंखलिपुत्र गोशाल के द्वारा निक्षिप्त तप से प्राप्त तेजोलेश्या से परितापित होते हुए मेरे पास आये थे। 'उवागच्छित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता सयमेव पंचमह-व्वयाइं आरुहेइ' यहां मेरे पास आ करके उन्होंने मुझे वन्दना एवं नमस्कार किया था-वन्दना नमस्कार करने के बाद पांच महाव्रतों का स्वतः ही उच्चारण किया था। 'आरुहेत्ता समणा य समणीओ य खामेइ' उच्चारण करके साधु और साध्वीजनों के लिये क्षमा दी थी

કહે છે કે-" एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी सुनक्खत्ते नामं अणगारे पग-इभद्दए जाव विणीए" હે ગૌતમ! મારા અન્તેવાસી સુનક્ષત્ર અણગાર કે જેઓ પ્રકૃતિભદ્રથી લઈને વિનીત પર્યંતના ગુણોથી યુકત હતા, " से णं तया गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं तवेणं तेएणं परिताविए समाणे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ" તેઓ મંખલિપુત્ર ગોશાલ વડે છોડાયેલી તપો-જન્ય તેજોલેશ્યા વડે પરિતાપિત થઈને મારી પાસે આવ્યા હતા. "उवाग-च्छित्ता वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता सयमेव पंच महव्वयाइं आरुहेइ" મારી પાસે આવીને તેમણે મને વંદણા નમસ્કાર કર્યાં હતાં વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે જાતે જ પાંચ મહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ કર્યું હતું. " आरुहेत्ता समणा य समणीओ य खामेइ" ત્યાર બાદ તેમણે સાધુ અને સાધ્વીઓને

क्षमयति-क्षमापनां करोति, 'खामित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिमसूरिय जाव आणयपाणयारणकप्पे वीईवइत्ता अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने' क्षमयित्वा श्रमणादीन् आलोचितप्रतिक्रान्तः-कृतालोचनप्रतिक्रमणः, समाधिप्राप्तः-समाहितः सन्, कालमासे कालं कृत्वा ऊर्ध्वम्-ऊर्ध्वलोके, चन्द्रमः सूर्य यावत्-आनतप्राणतारणकल्पान् व्यतिव्रज्य-व्यतिक्रम्य, अच्युते कल्पे देवतया उपपन्नः, 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु-अच्युते कल्पे अस्त्येकेषां देवानां द्वाविंशतिं सागरोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'तत्थ णं सुनक्खत्तस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइं सेसं जहा सव्वाणुभूइस्स जाव अंतं काहिय' तत्र खलु अच्युते कल्पे सुनक्षत्रस्यापि देवस्य-देवत्वेन उत्पन्नस्य द्वाविंशतिं सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, शेषं

और उनसे क्षमा याचना की थी। 'खामित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिमसूरिय जाव आणयपाणयारणकप्पे वीइवइत्ता अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने' इस प्रकार खमतखमासणा करके उन्होंने आलोचना प्रतिक्रमण करके समाधि को प्राप्त किया था, एवं फिर काल मास में काल कर ऊर्ध्वलोक में चन्द्रमा सूर्य यावत् आनतप्राणत आरण कल्प इन सब को उल्लंघन करके वे अच्युत कल्प में देव की पर्याय से उत्पन्न हुए हैं। 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' वहां कितनेक देवों की २२ सागरोपम तक की स्थिति कही गई है-'तत्थ णं सुनक्खत्तस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइं सेसं जहा सव्वाणुभूइस्स जाव अंतं काहिइ' उस अच्युतकल्प में देवरूप से उत्पन्न हुए सुनक्षत्र देव की भी २२ बावीस सागरोपम

ક્ષમાપના કરી હતી અને તેમની પાસે ક્ષમાની યાચના કરી હતી. "खामित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालंकिचा उड्ढं चंदिमसूरिय जाव आणयपाणयारणकप्पे वीइवइत्ता अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने" આ પ્રમાણે ખમતખમાસણા કરીને તેમણે આલોચના પ્રતિક્રમણ કરીને સમાધિભાવ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. ત્યાર બાદ કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને, ઉર્ધ્વલોકમાં ચન્દ્ર સૂર્યથી લઇને આનતપ્રાણુત અને આરણુ પર્યંતના કલ્પોનું ઉલ્લંઘન કરીને તેઓ બારમાં અચ્યુત કલ્પમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઇ ગયા છે. "तत्थ णं अत्थे गइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता" તે દેવલોકના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ૨૨ સાગરોપમની કહી છે. "तत्थ णं सुनक्खत्तस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता" તે અચ્યુત કલ્પમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયેલાં તે સુનક્ષત્ર દેવની સ્થિતિ પણુ ૨૨ સાગરોપમની જ છે.

यथा सर्वानुभूतेरनगारस्य यावत् वक्तव्यता बोध्या, तथा च स खलु सुनक्षत्रो देवस्तस्मात् अच्युतात् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण अनन्तरं-च्युत्वा महाविदेहे वर्षे-क्षेत्रे सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानाम् अन्तं करिष्यतीति भावः ॥ सू० २० ॥

मूलम्-"एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते, से णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते कालमासे कालं किच्चा कहिंगए, कहिं उववन्ने? एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने, तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता, तत्थ णं गोसालस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता, से णं भंते! गोसाले देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिईक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहेवासे विंझगिरिपायमूले पुंडेसु जणवएसु सयदुवारे नयरे समुइस्स रन्नो भद्दाए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ, से णं

की स्थिति हुई है। बाकी का और सब इसके आगे का कथन सर्वानुभूति अनगार की वक्तव्यता के अनुसार जानना चाहिये-तथा च वे सुनक्षत्र देव उस अच्युत देवलोक से आयुक्षय, भवक्षय और स्थितिक्षय हो जाने के कारण वहां से चव कर के महाविदेह क्षेत्र में सिद्ध होंगे, बुद्ध होंगे, मुक्त होंगे, परिनिर्वात होंगे' और समस्त दुःखों का अन्त करेंगे॥सू० २०॥

બાકીનું સમસ્ત કથન સર્વાનુભૂતિ અણગારના પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું એટલે કે તે સુનક્ષત્ર દેવ તે અચ્યુત દેવલોકના આયુનો, ભવનો અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત થઈ જશે. ॥સૂ૦૨૦॥

तत्थ नवण्हं बहुपडिपुण्णाणं जाव वीइक्कंताणं जाव सुरूवे दारए पयाहिइ, जं रयणिं च णं से दारए जाइहिइ तं रयणिं च णं सयदुवारे नगरे सब्भिंतरबाहिरिए भारग्गसो य कुंभग्गसो य पउमवासे य रयणवासे य वासे वासिहिइ' तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीतिक्कंते जाव संपत्ते बारसाहे दिवसे अयमेयारूवं गोण्णं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं काहिंति-जम्हाणं अम्हं इमंसि दारगंसि जायंसि समाणंसि सयदुवारे नयरे सब्भिंतरबाहिरिए जाव रयणवासे वुट्ठे तं होउणं अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं महापउमे। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेहिंति महापउमो त्ति, तए णं तं महापउमं दारगं अम्मापियरो साइरेगट्ठवासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि महया महया रायाभिसेगेणं अभिसिंचेहिंति। से णं तत्थ राया भविस्सइ, महया हिमवंतमहंत वण्णओ जाव विहारिस्सइ। तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो अन्नया कयाइ दो देवा महिड्ढिया जाव महासोक्खा सेणाकम्मं काहिंति, तं जहा-पुन्नभद्दे य, माणिभद्दे य। तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसरतलवर जाव महासोक्खा सेणाकम्मं जाव सत्थवाहप्पभिईओ अन्नमन्नं सद्दावेहिंति, सद्दावित्ता एवं वएहिंति, जम्हाणं देवाणुप्पिया! अम्हं महापउमस्स रन्नो दो देवा महड्ढिया जाव सेणाकम्मं करेंति, तं जहा पुन्नभद्दे य माणिभद्दे य, तं होउणं देवाणुप्पिया!

अम्हं महापउमस्स रन्नो दोच्चंपि नामधेज्जं देवसेणे, देवसेणे, तए णं तस्स महापउमस्स रण्णो दोच्चेऽवि नामधेज्जे भविस्सइ, देवसेणे त्ति, देवसेणे त्ति। तए णं तस्स देवसेणस्स रण्णो अन्नया कयाइ सए संखतलविमलसन्निगासे चउद्दंते हत्थिरयणे समुप्पज्जिस्सइ, तए णं से देवसेणं राया तं सेयं संखतलविमलसन्निगासं चउद्दंतं हत्थिरयणं दूरूढे समाणे सयदुवारं नयरं मज्झं मज्झेणं अभिक्खणं अभिक्खणं अति जाहिइ, निज्जाहिइय। तए णं सयदुवारे नयरे वहवे राईसर जाव पभिईओ अन्नमन्नं सद्दावेंति, सद्दावित्ता, वएहिंति— जम्हा णं देवाणुप्पिया! अम्हं देवसेणस्स रन्नो सेए संखतलसन्निगासे चउद्दंते हत्थिरयणे समुप्पन्ने, तं होउणं देवाणुप्पिया! अम्हं देवसेणस्स रन्नो तच्चे वि नामधेज्जं विमलवाहणे, विमलवाहणे। तए णं तस्स देवसेणस्स रन्नो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे राया अन्नया कयाइ समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवज्जिहिइ, अप्पेगइए आउसेहिइ, अप्पेगइए निच्छोडेहिइ, अप्पेगइए निब्भच्छेहिइ, अप्पेगइए वंधेहिइ, अप्पेगइए णिरुंभेहिइ, अप्पेगइयाणं छविच्छेदं करेहिइ, अप्पेगइए पमारेहिइ, अप्पेगइए उद्दवेहिइ, अप्पेगइयाणं वत्थं पडिग्गहं कंबलं पायपुंछणं आच्छिंदिहिइ, विच्छिंदिहिइ, भिंदिहिइ, अवहरिहिइ, अप्पेगइयाणं भत्तपाणं वोच्छिंदि-

हिइ, अप्पेगइए निव्विसए करेहिइ। तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव वइहिंति–एवं खलु देवाणुप्पिया! विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने अप्पेगइए आउस्सइ जाव निव्विसए करेइ, तं नो खलु देवाणुप्पिया! एयं अम्हं सेयं नो खलु एयं विमलवाहणस्स रन्नो सेयं नो खलु एयं रज्जस्स वा रट्ठस्स वा बलस्स वा वाहणस्स वा पुरस्स वा अंतेउरस्स वा जणवयस्स सेयं, जं णं विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं विमलवाहणं रायं एयमट्ठं विन्नवित्तए त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता, जेणेव विमलवाहणे राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु विमलवाहणं रायं जएणं विजएणं वद्धावेंति, वद्धावित्ता, एवं वइहिंति, एवं देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना अप्पेगइए आउस्संति, जाव अप्पेगइए निव्विसए करेंति, तं नो खलु एयं देवाणुप्पियाणं सेयं, नो खलु एयं रज्जस्स वा जाव जणवयस्स वा सेयं, जं णं देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना, तं विरमंतु णं देवाणुप्पिया! एयस्स अट्ठस्स अकरणयाए। तए णं से विमलवाहणे राया तेहिं बहूहिं राईसर जाव सत्थवाहप्पभिईहिं एयमट्ठं विन्नत्ते समाणे नो धम्मो त्ति, नो तवो त्ति, मिच्छा विणएणं एयमट्ठं पडिसुणेहिइ। तस्स णं

सयदुवारस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सुभूमिभागे नामं उज्जाणे भविस्सइ, सव्वोउय वण्णओ, तेणं कालेणं, तेणं समएणं विमलस्स अरहओ पउप्पए सुमंगले नामं अणगारे जाइसंपन्ने जहा धम्मघोसस्स, वण्णओ जाव संखित्त-विउलतेयलेस्से तिन्नाणोवगए सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं जाव आयावेमाणे विह-रिस्सइ, तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइ रहचरियं काउं निज्जाहिइ। तए णं से विमलवाहणे राया सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते रहचरियं करेमाणे सुमंगलं अणगारं छट्ठं छट्ठेणं जाव आयावेमाणे पासिहिइ, पासित्ता आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे सुमंगलं अणगारं रहसिरेणं णोल्लाविहिइ। तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना रहसिरेणं नोल्ला-विए समाणे सणियं सणियं उट्ठेहिइ, उट्ठित्ता दोच्चंपि उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ, तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलं अणगारं दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्ला-वेहिइ। तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना दो-च्चंपि रहसिरेणं णोल्लाविए समाणे सणियं सणियं उट्ठेहिइ, उट्ठित्ता ओहिं पउंजइ, पउंजित्ता विमलवाहणस्स रण्णो तीतद्धं ओहिणा आभोएहिइ, आभोइत्ता विमलवाहणं रायं एवं वइ-हिइ—नो खलु तुमं विमलवाहणे राया, नो खलु तुमं देवसेणे राया, नो खलु तुमं महापउमे राया, तुमं णं इओ तच्चे भव-

ग्गहणे गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए, ते जइ ते तया सव्वाणुभूइणा अणगारेणं पभुणावि होऊणं सम्मं सहियं खमियं तितिक्खियं अहियासियं, जइ ते तया सुनक्खत्तेणं अणगारेणं जाव अहियासियं, जइ ते तदा समणेणं भगवया महावीरेणं पभुणा वि जाव अहियासियं, तं नो खलु ते अहं तहा सम्मं सहिस्सं जाव अहियासिस्सं, अहं ते नवरं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं एगाहच्चं भासरासिं करेज्जामि। तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे सुमंगलं अणगारं तच्चंपि रहसिरेणं णोल्लावेहिइ। तएणं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रण्णा तच्चंपि रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे आयावणभूमिओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता, तेयासमुग्घाएणं समोहन्निहिइ, समोहन्नित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्किहिइ, पच्चोसक्कित्ता विमलवाहणं रायं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं जाव भासरासिं करेहिइ, सुमंगलेणं भंते! अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता, कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! सुमंगलेणं अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठमदसमदुवालस जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं, अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणेहिइ, पाउणित्ता मासियाए संले-

हणाए सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव गोविज्ज विमाणे वाससयं वीयीवइत्ता सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ, तत्थ णं देवाणं अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता, तत्थ णं सुमंगलस्स वि देवस्स अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता। से णं भंते सुमंगले देवे ताओ देवलोगाओ जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं करेहिइ ॥सू० २१॥

छाया—एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रः, स खलु भदन्त ! गोशालो मङ्खलिपुत्रः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उत्पन्नः ? एवं खलु गौतम ! मम अन्तेवासी कुशिष्यो गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातको यावत्–छद्मस्थ एव कालमासे कालं कृत्वा ऊर्ध्वं चन्द्रमो यावत्–अच्युते कल्पे देवतया उपपन्नः, तत्र खलु अस्त्येकेषां देवानां द्वाविंशतिं सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र खलु गोशालस्यापि देवस्य द्वाविंशतिं सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, स खलु भदन्त ! गोशालो देवस्तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, यावत् कुत्र उपपत्स्यते ? गौतम ! इहैव जम्बूद्वीपे, द्वीपे, भारतेवर्षे विन्ध्यगिरिपादमूले पुण्ड्रेषु जनपदेषु शतद्वारे नगरे संमूर्तेः राज्ञोः भद्रायाः भार्यायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन प्रत्यायास्यंति। स खलु तत्र नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानां यावत् व्यतिक्रान्तानां यावत् सुरूपो दारकः प्रत्यायास्यति, यस्यां रजन्यां च खलु स दारको जनिष्यते तस्यां रजन्यां च खलु शतद्वारं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं भाराग्रशश्च कुम्भाग्रशश्च पद्मवर्षश्च, रत्नवर्षश्च वर्षो वर्षिष्यति। ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्ते यावत् संप्राप्ते द्वादशाहदिवसे इदमेतद्रूपं गौणं–गुणनिष्पन्नं नामधेयं करिष्यतः, यस्मात् खलु अस्माकम् अस्मिन् दारके जाते सति शतद्वारं नगरं साभ्यन्तरबाह्यं यावत् वर्षा दृष्टाः, तद् भवतु खलु अस्माकम् अस्य दारकस्य नामधेयं महापद्मो महापद्मः, तस्य खलु दारकस्य अम्बापितरौ नामधेयं करिष्यतो महापद्म इति। ततः खलु तं महापद्मं दारकम् अम्बापितरौ साति-

रेकाष्टवर्षजातकं ज्ञात्वा शोभने तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते महता महता राज्याभिषेकेण अभिषेक्ष्यतः, स खलु तत्र राजा भविष्यति महाहिमवन्महावर्णको यावद् विहरिष्यति, ततः खलु तस्य महापद्मस्य राज्ञः अन्यदा कदाचित् द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत् महासौख्यौ सेनाकर्म करिष्यतः, तौ यथा-पूर्णभद्रश्च' मणिभद्रश्च। ततः खलु शतद्वारे नगरे वहवो राजेश्वर तलवर यावत् महासौख्याः सेनाकर्म यावत् सार्थवाहप्रभृतयः अन्योन्यं शब्दयन्ति, शब्दयित्वा एवं वदिष्यन्ति-यस्मात्-खलु देवानुप्रियाः! अस्माकं महापद्मस्य राज्ञो द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत् सेनाकर्म कुरुतः' तौ यथा-पूर्णभद्रश्च, मणिभद्रश्च, तद् भवतु खलु देवानुप्रियाः! अस्माकं महापद्मस्य राज्ञो द्वितीयमपि नामधेयं देवसेन इति, ततः खलु तस्य महापद्मस्य राज्ञो द्वितीयमपि नामधेयं भविष्यति देवसेन इति, ततः खलु तस्य देवसेनस्य राज्ञो अन्यदा कदाचित् श्वेतः शङ्खतल विमलसन्निकाशः चतुर्दन्तो हस्तिरत्नं समुत्पत्स्यते। ततः खलु स देवसेनो राजा शङ्खतलविमलसन्निकाशम् चतुर्दन्तं हस्तिरत्नम् आरूढः सन् शतद्वारं नगरं मध्यमध्येन अभीक्ष्णम् अभीक्ष्णम् अतियास्यति, निर्यास्यति च। ततः खलु शतद्वारे नगरे वहवो राजेश्वर यावत् प्रभृतयोऽन्योन्यं शब्दयन्ति, शब्दयित्वा एवं वदिष्यन्ति-यस्मात् खलु देवानुप्रियाः! अस्माकं देवसेनस्य राज्ञः श्वेतः शङ्खतलसन्निकाशश्चतुर्दन्तो हस्तिरत्नं समुत्पन्नम्, तद् भवतु खलु देवानुप्रियाः अस्माकं देवसेनस्य राज्ञस्तृतीयमपि नामधेयं विमलवाहन इति' विमलवाहन इति, ततः खलु तस्य देवसेनस्य राज्ञस्तृतीयमपि नामधेयं विमलवाहन इति। ततः खलु स विमलवाहनो राजा अन्यदा कदापि श्रमणैः निर्ग्रन्थैः मिथ्यात्वं विप्रतिपत्स्यते, अप्येकान् आक्रोक्ष्यति, अप्येकान् अपहसिष्यति, अप्येकान् निश्छोटयिष्यति, अप्येकान् निर्भर्त्सयिष्यति, अप्येकान् भन्त्स्यति, अप्येकान् निरोत्स्यति, अप्येकेषां छविच्छेदं करिष्यति, अप्येकान् प्रमारयिष्यति, अप्येकान् उपद्रविष्यति, अप्येकेषां वस्त्रं प्रतिग्रहं कम्बलं पादप्रोञ्छनम् आच्छेत्स्यति, विच्छेत्स्यति, भोत्स्यति, अपहरिष्यति, अप्येकेषां भक्तपानं व्युच्छेत्स्यति, अप्येकान् निर्नगरान् करिष्यति अप्येकान् निर्विषयान् करिष्यति। ततः खलु शतद्वारे नगरे वहवे राजेश्वर यावत् वदिष्यन्ति-एवं खलु देवानुप्रियाः विमलवाहनो राजा श्रमणैः निर्ग्रन्थैः मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः, अप्येकान् आक्रोशति, यावत् निर्विषयान् करोति, तत् नो खलु देवानुप्रियाः! एतत् अस्माकं श्रेयः नो खलु एतत् विमलवाहनस्य राज्ञः श्रेयः नो खलु एतत् राज्यस्य वा, राष्ट्रस्य वा, वलस्य वा, वाहनस्य वा, पुरुषस्य वा, अन्तःपुरस्य वा, जनपदस्य वा, श्रेयः, यत् खलु

विमलवाहनो राजा श्रमणे निर्ग्रन्थैः मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः, तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः! अस्माकं विमलवाहनो राजा एतमर्थं विज्ञापयितव्य इति अन्योन्यस्य अन्तिकं एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य, यत्रैव विमलवाहनो राजा तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा विमलवाहनं राजानं जयेन विजयेन वर्द्धयन्ति, वर्द्धयित्वा एवम् अवादिषुः—एवं खलु देवानुप्रियाः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नाः अप्येकान् आक्रोशन्ति, यावत् अप्येकान् निर्विषयान् कुर्वन्ति, तत् नो खलु एतत् देवानुप्रियाणां श्रेयः, नो खलु एतत् अस्माकं श्रेयः, नो खलु एतत् राज्यस्य वा, यावत् जनपदस्य वा श्रेयः, यत् खलु देवानुप्रियाः! श्रमणैः निर्ग्रन्थैः मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नाः, तद् विरमन्तु खलु देवानुप्रियाः एतस्य अर्थस्य अकरणतया ततः खलु स विमलवाहनो राजा तैर्बहुभिः राजेश्वर यावत् सार्थवाहप्रभृतिभिः एतमर्थं विज्ञप्तः सन् नो धर्मोऽस्ति, नो तपोऽस्ति, मिथ्याविनयेन एतमर्थं प्रतिश्रोष्यति! तस्य खलु शतद्वारस्य नगरस्य बहिः उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे, अत्र खलु सुभूमिभागं नाम उद्यानं भविष्यति, सर्वर्तुक० वर्णकः, तस्मिन् काले तस्मिन् समये विमलस्य अर्हतः प्रपौत्रः सुमङ्गलो नाम अनगारो जातिसम्पन्नो यथा धर्मघोषस्य वर्णको, यावत्—संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यस्त्रिज्ञानोपगतः सुभूमिभागस्य उद्यानस्य अदूरसामन्ते षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन यावत् आतापयन् विहरिष्यति, ततः खलु स विमलवाहनो राजा अन्यदा कदाचित् रथचर्यां कर्तुं निर्यास्यति, ततः खलु स विमलवाहनो राजा सुभूमिभागस्य उद्यानस्य अदूरसामन्ते रथचर्यां कुर्वन् सुमङ्गलम् अनगारं षष्ठषष्ठेन यावत् आतापयन्तं द्रक्ष्यति, दृष्ट्वा आशुरक्तः यावत् मिसमिसायमानः सुमङ्गलम् अनगारं रथशिरसा नोदयिष्यति, ततः खलु स सुमङ्गलोऽनगारो विमलवाहनेन राज्ञा नोदितः सन् शनैः शनैः उत्थास्यति, उत्थाय द्वितीयमपि ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य यावत् आतापयन् विहरिष्यति। ततः खलु स विमलवाहनो राजा सुमङ्गलम् अनगारं द्वितीयमपि रथशिरसा नोदयिष्यति, ततः खलु स सुमंगलोऽनगारो विमलवाहनेन राज्ञा द्वितीयमपि रथशिरसा नोदितः सन् शनैः शनैः उत्तिष्ठति, उत्थाय अवधिं प्रयोक्ष्यते, प्रयुज्य विमलवाहनस्य राज्ञोऽतीताद्धाम् अवधिना आभोगयति, आभोग्य विमलवाहनं राजानाम्, एवं वदिष्यति—नो खलु त्वम् विमलवाहनो राजा, नो खलु त्वं देवसेनो राजा, नो खलु त्वं महापद्मो राजा, त्वं खलु इतस्तृतीये भवग्रहणे गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रः अभवः श्रमणघातको यावत् छद्मस्थ एव कालगतः तत् यत्तव तदा सर्वानुभूतिना अनगारेण प्रभुणाऽपि सता सम्यक्सो-

दम्, क्षमितम्, तितिक्षितम् अध्यासितम्, यत्तव तदा सुनक्षत्रेण अनगारेण यावत् अध्यासितम्, यत्तव तदा श्रमणेन भगवता महावीरेण प्रभुणापि यावत् अध्यासितम्, तत् नो खलु तत्र अहं तथा सम्यक् सहिष्ये यावत् अध्यासिष्ये, अहं तव नवरम् सहयं सरथं स सारथिकम् तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्मराशिं करिष्यामि, ततः खलु स विमलवाहनो राजा सुमंगलेन अनगारेण एवमुक्तः सन् आशुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणः सुमङ्गलम् अनगारम् तृतीयमपि रथशिरसा नोदयिष्यति, ततः खलु स सुमङ्गलोऽनगारो विमलवाहनेन राज्ञा तृतीयमपि रथशिरसा नोदितः सन् आशुरक्तो यावत् मिषमिषायमाणः आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य तेजःसमुद्घातेन संहनिष्यति, संहत्य, सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कते, प्रत्यवष्वष्क्य विमलवाहनं राजानं सहयं सरथंससारथिम् तपसा तेजसा यावत् भस्मराशिं करिष्यति। सुमङ्गलः खलु भदन्त! अनगारो विमलवाहनं राजानं सहयं यावत् भस्मराशिं कृत्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्र उत्पत्स्यते? गौतम! सुमङ्गलोऽनगारः खलु विमलवाहनराजानं सरथं यावत् भस्मराशिं कृत्वा बहुभिश्चतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादश यावत् विचित्रैस्तपः कर्मभिः आत्मानं भावयन् बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयिष्यति, पालयित्वा मासिक्या संलेखनया षष्टिं भक्तानि अनशनया छित्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा ऊर्ध्वं चन्द्र यावद् ग्रैवेयकविमानावासशतं व्यतिव्रज्य सर्वार्थसिद्धे महाविमाने देवत्वेन उपपत्स्यते, तत्र खलु देवानाम् अजघन्यानुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र खलु सुमङ्गलस्य देवस्य अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता। स खलु भदन्त! सुमङ्गलो देवस्तस्मात् देवलोकाद् यावद् महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत्-अन्तं करिष्यति ॥सू०२१॥

टीका-अथ गोशालस्य वृत्तान्तं प्ररूपयितुमाह-'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते' गौतमः

'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गोशाल के वृत्तान्त की प्ररूपणा की गई है-इसमें गौतम ने प्रभु ऐसा पूछा है-'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते' हे भदन्त! आप देवानुप्रिय

"एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે મંખલિપુત્ર ગોશાલના વૃત્તાંતની પ્રરૂપણા કરી છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- "एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते". હે

पृच्छति–हे भदन्त! एवं खलु–पूर्वोक्तरीत्या, देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो गोशालो नाम मङ्खलिपुत्र आसीत् 'से णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते कालमासे कालं किच्चा कहिं गए कहिं उववन्ने?' हे भदन्त! स खलु गोशालो मङ्खलिपुत्रः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः? कुत्र उत्पन्नः? भगवानाह–'एवं खलु गोयमा! मम अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने' हे गौतम! एवं खलु–पूर्वोक्तरीत्या निश्चयेन, मम अन्तेवासी कुशिष्यो गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रः श्रमणघातको यावत् श्रमणमारकः श्रमणप्रत्यनीकः इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टश्छद्मस्थ एव, कालमासे कालं कृत्वा ऊर्ध्वम्–ऊर्ध्वलोके चन्द्र यावत्, अच्युते कल्पे, देवत्वेन उत्पन्नः, 'तत्थ णं अत्थे

का कुशिष्य जो मंखलिपुत्र गोशाल था। 'से णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते कालमासे कालं किच्चा कहिं गए कहिं उववन्ने' वह मंखलिपुत्र गोशाल हे भदन्त! कालमास में–काल अवसर काल कर कहां गया है, कहां उत्पन्न हुआ है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'एवं खलु गोयमा! ममं अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने' हे गौतम! मेरा अंतेवासी कुशिष्य जो श्रमण घातक मंखलिपुत्र गोशाल था वह यावत् छद्मस्थावस्था में ही कालमास में कालकर ऊर्ध्वलोक में चन्द्रमा यावत् अच्युतकल्प में देव की पर्याय से उत्पन्न हुआ है। यहां पहिले यावत् पद से 'श्रमणमारक, श्रमणप्रत्यनीक' इत्यादि पूर्वोक्त विशेषणों का ग्रहण हुआ है। 'तत्थ णं

ભગવન્! આપ દેવાનુપ્રિયનો કુશિષ્ય જે મંખલિપુત્ર ગોશાલ હતો, "से णं भंते! गोसाले मंखलिपुत्ते कालमासे कालं किच्चा कहिं गए कहिं उववन्ने?" તે કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને કયાં ગયો? કયાં ઉત્પન્ન થયો છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–"एवं खलु गोयमा! मम अंतेवासी कुसिस्से गोसाले नामं मंखलिपुत्ते समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिमं जाव अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने" હે ગૌતમ! મારો અંતેવાસી કુશિષ્ય જે શ્રમણઘાતક, શ્રમણમારક, શ્રમણપ્રત્યનીક આદિ વિશેષણોવાળો મંખલિપુત્ર ગોશાલ હતો, તે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ કાળનો અવસર આવતાં કાળધર્મ પામીને, ઉર્ધ્વલોકમાં ચન્દ્રસૂર્યથી લઈને આરણ પર્યન્તના કલ્પોનું ઉલ્લંઘન કરીને બારમાં અચ્યુતકલ્પમાં દેવરૂપે

गइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु–अच्युते कल्पे, अस्त्येकेषां देवानां द्वाविंशतिं सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'तत्थ णं गोसालस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु–अच्युते कल्पे गोशालस्यापि देवस्य देवत्वेन उत्पन्नस्य, द्वाविंशतिं सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति–'से णं भंते ! गोसाले देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं, ठिईक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ?' हे भदन्त ! स खलु गोशालो देवस्तस्मात् देवलोकात्–अच्युतकल्पात्, आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, यावत्–अनन्तरं चयं च्युत्वा, कुत्र गमिष्यति ? कुत्र उत्पत्स्यते ? इति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा ! इहेव जम्बुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरिपायमूले पुंडेसु जणवएसु सयदुवारे नयरे संमुत्तिस्स रन्नो भद्दाए भरियाए कुच्छिंसि पुत्त

अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' उस कल्प में अच्युतकल्प में कितनेक देवों की २२ बावीस सागरोपमतक की स्थिति कही गई है । 'तत्थ णं गोसालस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' सो उस अच्युतकल्प में गोशाल देव की भी २२ बावीस सागरोपम की स्थिति हुई । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'से णं भंते ! गोसाले देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिईक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिई' हे भदन्त ! वह गोशाल देव, उस देवलोक से–अच्युतकल्प से–आयु के क्षय, भव के क्षय और स्थिति के क्षय हो जाने से यावत् अनन्तर–चव करके कहां जावेगा ? कहां उत्पन्न होवेगा ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरिपायमूले पुंडेसु जणवएसु सयदुवारे

ઉત્પન્ન થયો છે. "तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता" તે દેવલોકમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ૨૨ સાગરોપમની કહી છે. "तत्थ णं गोसालस्स वि देवस्स बावीसं सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता" તે અચ્યુત કલ્પમાં ગોશાલ દેવની સ્થિતિ પણ ૨૨ સાગરોપમની કહી છે. હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–"से णं भंते ! गोसाले देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिईक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ?" હે ભગવન્ ! તે ગોશાલ દેવ તે દેવલોકમાંથી આયુને, ભવને અને સ્થિતિને ક્ષય થવાને કારણે, ચ્યવીને કયાં જશે ? કયાં ઉત્પન્ન થશે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–"गोयमा ! इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहेवासे विंझगिरिपायमूले पुंडेसु जणवएसु सयदुवारे नयरे संमुतिस्स रन्नो भद्दाए भारियाए

त्ताए पच्चायाहिइ' हे गौतम ! इहैव-अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे द्वीपे, भारते वर्षे, विन्ध्यगिरिपादमूले-विन्ध्याचलोपत्यकायाम्, पुण्ड्रेषु जनपदेषु देशेषु शतद्वारे नाम्नि नगरे, संमूर्त्तेः राज्ञो भद्राया भार्यायाः कुक्षौ-उदरे, पुत्रतया प्रत्यायास्यति-'से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव वीइक्कंताणं जाव सुरूवे दारए पयाहिइ' स खलु भद्रानाम भार्या, तत्र-शतद्वारे नगरे नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम् यावत् सार्द्ध सप्तदिनानां व्यतिक्रान्तानाम्-व्यतीतानन्तरमित्यर्थः यावत्-सुकुमारपाणिपादम्, लक्षणव्यञ्जनगुणोपेतम्, सुरूपम्-परमसुन्दरम्, दारकं-बालकम्, प्रजनयिष्यते, 'जं रयणिं च णं से दारए जाइहिइ, तं रयणिं च णं सयदुवारे नयरे सब्भिंतरबाहिरिए भारग्गसोय, कुंभग्गसोय, पउमवासे य रयणवासे य वासे वासिहिइ' यस्यां रजन्यां च खलु स दारको-बालको जनिष्यते

नयरे संमुत्तिस्स रन्नो भद्दाए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' हे गौतम ! इसी जंबूद्वीप नामके द्वीप में भरतवर्ष में विंध्यगिरि के पादमूल में विंध्याचल के नीचे की समतलभूमि में-पुंड्रदेश में शतद्वार नामके नगरमें संमूर्ति राजा की भार्या के उदर में पुत्ररूप से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव वीइक्कंताणं जाव सुरूवे दारए पयाहिइ' वह भद्रा भार्या शतद्वार नगर में नौ मास और ७॥ दिन जब अच्छी प्रकार से व्यतीत हो जावेंगे-तब उसके बाद अनन्तर समय में यावत् सुकुमार कर चरणवाले, लक्षण व्यंजनगुणों से युक्त, अच्छेरूपवाले-परमसुन्दर ऐसे बालक को जन्म देगी। 'जं रयणिं च णं से दारए जाइहिइ, तं रयणिं च णं सयदुवारे नयरे सब्भिंतरबाहिरिए भारग्गसोय, कुंभग्गसोय पउमवासे य रयणवासे य वासे वासिहिइ' जिस रात्रि में उस बालक को वह जन्म

कुच्छिंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ" हे गौतम ! આ જંબૂદ્વીપ નામના ભરતવર્ષમાં વિંધ્યગિરિના પાદમૂળમાં (તળેટીમાં)-વિંધ્યાચળની નીચેની સમતલભૂમિમાં પુંડ્રદેશમાં શતદ્વાર નામના નગરમાં સંમૂર્તિ નામના રાજાની ભદ્રા નામની રાણીના ઉદરમાં, તે પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "से णं तत्थ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव वीइक्कंताणं जाव सुरूवे दारए पयाहिइ" તે ભદ્રા રાણીના ઉદરમાં પૂરા નવ માસ અને ૭॥ દિવસ રહ્યા બાદ, તે સુકુમાર કરચરણવાળા, શુભ લક્ષણો અને વ્યંજનોથી યુક્ત, પરમસુંદર પુત્ર રૂપે જન્મ દેશે "जं रयणिं च णं से दारए जाइहिइ, तं रयणिं च णं सयदुवारे नयरे सब्भिंतर बाहिरिए भारग्गसोय, कुंभग्गसोय पउमवासे य रयणवासे य वासे वासिहिइ"

तस्यां रजन्यां खलु शतद्वारे नगरे साभ्यन्तरबाह्ये-अन्तः बहिश्च भाराग्रशश्च-भारप्रमाणतश्च कुम्भाग्रशश्च-कुम्भप्रमाणतश्च-पद्मवर्षश्च-पद्मवर्षरूपः, रत्नवर्षश्च रत्नवर्षरूपः वर्षः-वृष्टिः वर्षिष्यति, 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते जाव संपत्ते बारसाहदिवसे अयमेयारूवं गोण्णं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं काहिंति'-ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्ते-व्यतीते सति यावत्-शुभे नक्षत्रे तिथिकरणदिवसमुहूर्ते सम्प्राप्ते द्वादशाहदिवसे, इदमेतद्रूपं गौणम्-गुणादागतं गुणनिष्पन्नं नामधेयं करिष्यतः-'जम्हाणं अम्हं इमंसि दारगंसि जायंसि समाणंसि सयदुवारे नयरे सब्भिंतरबाहिरिए जाव रयणवासे वुट्ठे' यस्मात् कारणात् खलु अस्माकम् अस्मिन् दारके-बालके जाते-उत्पन्ने सति, शतद्वारे नगरे साभ्यन्तरबाह्ये-अभ्यन्तरे बहिर्भागे च यावत्-पद्मवर्षो वृष्टः, 'तं होउ णं अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं महापउमे

देगी, उस रात्रि में शतद्वार नगर में भीतर बाहर भारप्रमाण एवं कुंभप्रमाण पद्मवर्षा एवं रत्नवर्षा वृष्टिरूप में होगी, 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते जाव संपत्ते बारसाहदिवसे अयमेयारूवं गोण्णं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं काहिंति' ११ वां दिन जब निकल जायेगा, तब उस दारक के माता पिता १२ बारहवें दिन के लगते ही यावत् शुभनक्षत्र में, शुभतिथि में शुभकरण में शुभदिवस में और शुभमुहूर्त्त में यह ऐसा गौणगुणनिष्पन्न नाम रखेंगे। 'जम्हाणं अम्हं इमंसि दारगंसि जायंसि समाणंसि, सयदुवारे नयरे सब्भिंतरबाहिरिए जाव रयणवासे वुट्ठे' इस बालक के होते ही शतद्वार नगर में भीतर बाहर यावत् पद्मवर्षा हुई। 'तं होउ णं अम्हं

જે રાત્રે ભદ્રા રાણી તે બાલકને જન્મ આપશે, તે રાત્રે શતદ્વાર નગરની બહાર અને અંદર ભારપ્રમાણ અને કુંભપ્રમાણ પદ્મોની અને રત્નોની વૃષ્ટિ થશે. "तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते जाव संपत्ते बारसाहदिवसे अयमेयारूवं गोण्णं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं काहिंति" તેના જન્મ બાદ અગિયાર દિવસ વ્યતીત થઈને જ્યારે બારમો દિવસ બેસશે, ત્યારે શુભ નક્ષત્રમાં, શુભતિથિએ, શુભ કરણમાં શુભદિવસે અને શુભમુહૂર્તમાં, તેના માતાપિતા તેનું આ પ્રમાણે ગુણનિષ્પન્ન નામ પાડશે-"जम्हाणं अम्हं इमंसि दारगंसि जायंसि, समाणंसि सयदुवारे नयरे सब्भिंतरबाहिरिए जाव रयणवासे वुट्ठे" આ બાળકના જન્મ સમયે શતદ્વાર નગરની અંદર અને બહાર બધે પદ્મોની વૃષ્ટિ થઈ હતી, "तं होउ णं अम्हं इमस्स दारगस्स

महापउमे' तत्–तस्मात् कारणात्, भवतु खलु अस्माकम् अस्य दारकस्य बालकस्य नामधेयं–नाम महापद्म इति, महापद्म इति, 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेहिंति महापउमोत्ति' ततः खलु तस्य दारकस्य–बालकस्य अम्बापितरौ नामधेयं–नाम कुरुतः महापद्म इति, 'तए णं तं महापउमं दारगं अम्मापियरो साइरेगट्ठवासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि महया महया रायाभिसेगेणं अभिसिंचेहिंति' ततः खलु तं महापद्मं दारकम्–बालकम् अम्बापितरौ सातिरेकाष्टवर्षं जातकम्–किञ्चिद् विशेषाधिकाष्टवर्षजातकं, ज्ञात्वा शोभने तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्तके महता महता राज्याभिषेकेण अभिषेक्ष्यतः–अभिषेचनं करिष्यतः, 'से णं तत्थ राया भविस्सइ, महया हिमवंतमहंत वण्णओ जाव विहरिस्सइ' स खलु महापद्मो दारकः तत्र राजा

इमस्स दारगस्स नामधेज्जं महापउमे' महापउमे' अतः इस हमारे बालक का नाम महापद्म २ ऐसा होना चाहिये। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेहिंति महापउमोत्ति' ऐसा विचार करके तब उस बालक के मातापिता उसका महापद्म ऐसा नाम रखेंगे। 'तए णं तं महापउमं दारगं अम्मापियरो साइरेगट्ठवास जायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि महया महया रायाभिसेएणं अभिसिंचेहिंति' जब 'यह बालक आठ वर्ष से कुछ अधिक हो गया तब' उस बालक के मातापिता ऐसा जानेंगे–तब वे शुभ तिथि में शुभकरण में, शुभदिवस में शुभ नक्षत्र एवं शुभ मुहूर्त्त में बडे भारी राज्याभिषेक से उसका अभिषेक करेंगे। 'से णं तत्थ राया भविस्सइ, महया हिमवंत महंत वण्णओ जाव विहरिस्सइ' वह महापद्मदारक

नामधेज्जं महापउमे महापउमे," तो आपणा आ બાળકનું નામ મહાપદ્મ પાડવું જોઈએ. "तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेहिंति महापउमोत्ति" આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તે બાળકના માતાપિતા તેનું નામ મહાપદ્મ રાખશે. "तए णं तं महापउमं दारगं अम्मापियरो साइरेगट्ठवासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि महया महया रायाभिसेएणं अभिसिंचेहिंति" "આ બાળક આઠ વર્ષ કરતાં પણ અધિક ઉંમરે પહોંચી ગયો છે," એવું જ્યારે તેના માતા પિતા જાણશે, ત્યારે શુભતિથિ, શુભકરણ, શુભદિવસ, શુભમુહૂર્તમાં તેઓ ખૂબ જ ધામધૂમથી તેનો રાજ્યાભિષેક કરશે. "से णं तत्थ राया भविस्सइ, महया हिमवंत महंत वण्णओ जाव विहरिस्सइ" તે મહાપદ્મ નામનો તેમનો પુત્ર ત્યાં રાજા બનશે, તે

भविष्यति, महाहिमवदादि सदृशः भविष्यति, वर्णकः-वर्णनप्रकारः, यावत् विहरिष्यति, 'तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो अन्नया कयाइं दो देवा महड्डिया जाव महासोक्खा सेणाकम्मं कार्हिति' ततः खलु तस्य महापद्मस्य राज्ञः, अन्यदा कदाचित्, द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्-महाबलौ महायशसौ, महासौख्यौ सेनाकर्म करिष्यतः, तावेवाह-'तं जहा-पुन्नभद्दे य, माणिभद्दे य' तौ यथा-पूर्णभद्रश्च मणिभद्रश्चेति, 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर तलवर जाव महासोक्खा सेणाकम्मं जाव सत्थवाहप्पभिइओ अन्नमन्नं सद्दावेहिंति, अन्नमन्नं सद्दावित्ता एवं वयासी' ततः खलु शतद्वारे नगरे, बहवो राजेश्वर तलवर यावत् सार्थवाहाः महासौख्याः, तत्र राजेश्वराः-मण्डलपतयः, तलवराः-सैनिकविशेषाः, बोध्याः, सेनाकर्म यावत्-कुर्वन्ति, सार्थवाहप्रभृतयः अन्योन्यं शब्दयिष्यन्ति-आह्वयिष्यन्ति अन्योन्यं शब्दयित्वा, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण वदिष्यन्ति-'जम्हा णं देवा-

वहां राजा होगा, यह महाहिमवान् पर्वत आदि के जैसा बलवाला होगा, यहां इसका वर्णन करना चाहिये। 'तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो अन्नया कयाइं दो देवा महड्डिया जाव महासोक्खा सेणाकम्मं कार्हिति' किसी एक समय उस महापद्मराजा का दो महर्द्धिक यावत् महाबलिष्ठ, महायशस्वी और महासुखी देव सेनाकर्म करेंगे-जिनका नाम होगा। 'पुन्नभद्दे य माणिभद्दे य' पूर्णभद्र और मणिभद्र 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर तलवर जाव महासोक्खा सेणाकम्मं जाव सत्थवाहप्पभिइओ अन्नमन्नं सद्दावेहिंति' अन्नमन्नं सद्दावेत्ता एवं वयासी' इसके बाद शतद्वार नगर में अनेक राजेश्वर, तलवर सैनिक-विशेष-यावत् सार्थवाह वगैरह महासुखशालीजन परस्पर में एक दूसरे को बुलावेंगे और बुला करके ऐसा विचार करेंगे-'जम्हा णं

મહાહિમવાન્ આદિના જેવો બળવાન થશે અહીં તે રાજાનું વર્ણન કરવું "तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो अन्नया कयाइं दो देवा महड्डिया जाव महासोक्खा सेणाकम्म कार्हिति" ત્યાર બાદ કોઈ એક દિવસે બે મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાયશસ્વી, મહાબલિક અને મહાસુખસંપન્ન દેવો તેનું સેનાકર્મ (સેનાને દોરવાનું કાર્ય) કરશે તે બે દેવોનાં નામ આ પ્રમાણે હશે-"पुन्नभद्दे य, माणिभद्दे य" (૧) પૂર્ણભદ્ર અને (૨) મણિભદ્ર. 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर तलवर जाव महासोक्खा सेणाकम्मं जाव सत्थवाहप्पभिइओ अन्नमन्नं सद्दावेहिंति, अन्नमन्नं सद्दावेत्ता एवं वयासी" ત્યાર બાદ શતદ્વાર નગરના અનેક રાજેશ્વરો, તલવરો, આદિથી લઈને સાર્થવાહ પર્યંતના સુખસંપન્ન લોકો એક બીજાને બોલાવશે. તેઓ ભેગા મળીને એક બીજા સાથે આ પ્રમાણે

णुप्पिया ! अम्हं महापउमस्स रन्नो दो देवा महिड्ढिया जाव सेणाकम्मं करेंति- तं जहा-पुन्नभद्देय, माणिभद्देय' भो देवानुप्रियाः ! यस्मात् कारणात् खलु अस्माकं महापद्मस्य राज्ञो द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्-महाद्युतिकौ महायशसौ महाबलौ सेनाकर्म कुरुतः, तौ यथा-पूर्णभद्रश्च, मणिभद्रश्च 'तं होउणं देवाणुप्पिया ! अम्हं महापउमस्स रन्नो दोच्चंपि नामधेज्जं देवसेणे त्ति' भो देवानुप्रियाः ! तत्-तस्मात्कारणात् भवतु खलु अस्माकं महापद्मस्य राज्ञो द्वितीयमपि नामधेयम् देवसेन इति, देवसेन इति, 'तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो दोच्चेवि नामधेज्जे भविस्सइ-देवसेणे त्ति २' ततः खलु तस्य महापद्मस्य राज्ञो द्वितीयमपि नामधेयं भविष्यति-देवसेन इति, देवसेन इति, 'तए णं तस्स देवसेणस्स रण्णो अन्नया कयाइ सेते संखतलविमलसन्निगासे चउदंते हत्थिरयणे समुप्प-

---

देवाणुप्पिया ! अम्हं महापउमस्स रण्णो दो देवा महड्ढिया जाव सेणाकम्मं करेंति-तं जहा पुण्णभद्दे य माणिभद्दे य' हे देवानुप्रियो ! हमारे महापद्म राजा की महर्द्धिक, महाद्युतिक, महायशवाले, महाबली दो देव कि जिनका नाम है पूर्णभद्र और मणिभद्र और जो सेनाकर्म करते हैं, 'तं होउ णं देवाणुप्पिया ! अम्हं महापउमस्स रन्नो दोच्चं पि नामधेज्जं देवसेणे २ त्ति' इस कारण हे देवानुप्रियो ! हमारे महापद्म राजा का दूसरा नाम देवसेन २ ऐसा भी होना चाहिये। 'तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो दोच्चे वि नामधेज्जे भविस्सइ देवसेणे २ त्ति' इस प्रकार की उन लोगों की विचारधारा के अनुसार उस महापद्म राजा का दूसरा नाम देवसेन २ ऐसा भी होगा 'तए णं तस्स देवसेणस्स रण्णो अन्नया कयाइं सेते संखतलविमलसन्निगासे चउदंते हत्थिरयणे समुप्पज्जि-

---

વાતચીત કરશે-"जम्हा णं देवाणुप्पिया अम्हं महापउमस्स रण्णो दो देवा महड्ढिया जाव सेणाकम्मं करेंति-तं जहा पुण्णभद्दे य माणिभद्दे य" હે દેવાનુપ્રિયે ! પૂર્ણભદ્ર અને મણિભદ્ર નામના બે મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાબલિષ્ઠ, મહાયશસ્વી અને મહાસુખસંપન્ન દેવો આપણા મહાપદ્મ રાજાનું સેનાકર્મ કરે છે. " तं होउणं देवाणुप्पिया ! अम्हं महापउमस्स रन्नो दोच्चंपि नामधेज्जं देवसेणे २ त्ति" હે દેવાનુપ્રિયો ! તે કારણે આપણા મહાપદ્મ રાજાનું બીજું નામ દેવસેન' રાખવું જોઈએ. "तए णं तस्स महापउमस्स रन्नो दोच्चे वि नामधेज्जे भविस्सइ देवसेणे २ त्ति" આ પ્રકારની તેમની વિચાર ધારાને પરિણામે તે મહાપદ્મ રાજાનું "દેવસેન" એવું બીજું નામ પડશે. "तए णं तस्स देवसेणस्स रण्णो अन्नया कयाइं सेते संखतलविमलसन्निगासे चउदंते

ज्जिस्सइ' ततः खलु तस्य देवसेनस्य राज्ञोऽन्यदा कदाचित् श्वेतः शङ्खतल-विमलसन्निकाशः-शङ्खतल सदृशाच्छकान्तियुक्तः चतुर्दन्तो हस्तिरत्नम्-श्रेष्ठहस्ती समुत्पत्स्यते। 'तए णं से देवसेणे राया तं सेयं संखतलविमलसन्निगासं चउद्दंतं हत्थिरयणं दूरूढे समाणे सयदुवारं नगरं मज्झं मज्झेणं अभिक्खणं अभिक्खणं अइजाहिय निज्जाहिइ य' ततः खलु स देवसेनो राजा तं श्वेतं शङ्खतलविमल-सन्निकाशम् चतुर्दन्तम् हस्तिरत्नम् आरूढः सन् शतद्वारस्य नगरस्य मध्यमध्येन-मध्यभागेन अभीक्ष्णम् अभीक्ष्णम्-वारं वारम् अतियास्यति, निर्यास्यति च, 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव पभिईओ अन्नमन्नं सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वएहिंति'-ततः खलु शतद्वारे नगरे बहवो राजेश्वर यावत् तलवरसार्थवाह-प्रभृतयः अन्योन्यं शब्दयन्ति-आह्वयन्ति, अन्योन्यं शब्दयित्वा एवं-वक्ष्यमाण

स्सइ' इसके बाद उस देवसेन राजा के यहां चार दांतोंवाला एक हस्तिरत्न उत्पन्न होगा। जो वर्ण में शुभ्र एवं शंख के मध्यभाग जैसी कान्ति से युक्त होगा। 'तए णं से देवसेणे राया तं सेयं संखतलविम-लसन्निगासं चउद्दंतं हत्थिरयणं दूरूढे समाणे सयदुवारं नगरं मज्झं मज्झेणं अभिक्खणं २ अइजाहिइ, निज्जाहिइ य' तब वह देवसेन राजा उस शुभ्र एवं शंख के मध्यभाग जैसी कान्तिवाले चार दांतों से युक्त, श्रेष्ठ हाथी पर सवार होकर शतद्वार नगर के ठीक बीचोंबीच से होकर बाहर आवेगा एवं जायेगा। 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव पभिईओ अन्नमन्नं सद्दावेंति, सद्दावित्ता एवं वयासी' तब उस शतद्वार नगर में अनेक राजेश्वर, तलवर, सार्थवाह आदि जन आपस में एक दूसरे को बुलावेंगे, और बुलाकर ऐसा विचार करेंगे

हत्थिरयणे समुप्पज्जिस्सइ' ત્યાર બાદ તે દેવસેન રાજાને ત્યાં ચાર દન્તૂશળો વાળો એક હસ્તિરત્ન (ઉત્તમ હાથી) ઉત્પન્ન થશે. જે શુભ્ર વર્ણવાળો તથા શંખના મધ્યભાગના જેવી કાંતિવાળો હશે. "तए णं से देवसेणे राया तं सेयं संखतलविमलसन्निगासं चउद्दंतं हत्थिरयणं दूरुढे समाणे सयदुवारं मज्जं मज्झेणं अभिक्खणं २ अइजाहिइ, निज्जाहिइ य' ત્યાર બાદ તે દેવસેન રાજા તે શુભ્ર અને શંખના મધ્યભાગ જેવી કાંતિવાળા, ચાર દન્તૂશળોવાળા શ્રેષ્ઠ હાથી પર સવાર થઈને શતદ્વાર નગરની વચ્ચે થઈને ગમનાગમન કરશે. "तए ण सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव पभिईओ अन्नमन्न सद्दावे तिसद्दावित्ता एवं वयासी" ત્યારે તે શતદ્વાર નગરમાં અનેક રાજેશ્વરોથી લઈને સાર્થવાહ પર્યન્તના આગેવાનો એક બીજાને બોલાવશે અને બોલાવીને એક બીજા સાથે

प्रकारेण वदिष्यन्ति-'जम्हा णं देवाणुप्पिया ! अम्हं देवसेणस्स रण्णो सेए संख तलसंनिगासे चउद्दंते हत्थिरयणे समुप्पन्ने' भो देवानुप्रियाः ? यस्मात्कारणात् खलु अस्माकम् देवसेनस्य राज्ञः श्वेतः शङ्खतलसन्निकाशः चतुर्दन्तं हस्तिरत्नं समुत्पन्नम्, 'त होउणं देवाणुप्पिया ! अम्हं देवसेणस्स रण्णो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे विमलवाहणे त्ति' भो देवानुप्रियाः ! तत्-तस्मात्कारणात् भवतु खलु अस्माकं देवसेनस्य राज्ञ स्तृतीयमपि नामधेयं विमलवाहन इति, विमलवाहन इति, 'तए णं तस्स देवसेणस्स रण्णो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे त्ति' ततः खलु तस्य देवसेनस्य राज्ञ स्तृतीयमपि नामधेयं विमलवाहन इति-संजातम्, 'तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइ समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवज्जिहिइ'-ततः खलु स विमलवाहनो राजा अन्यदा कदाचित् श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह मिथ्यात्वं विप्रतिपन्नः-'अप्पेगइए आउसेहिइ, अप्पेगइए

-'जम्हा णं देवाणुप्पिया ! अम्हं देवसेणस्स रण्णो सेए संखतलसंनिगासे चउद्दंते हत्थिरयणे समुप्पन्ने' हे देवानुप्रियो ! हमारे राजा देवसेन के यहां शुभ्र एवं शंख के मध्यभाग जैसी कान्तिवाला हस्तिरत्न उत्पन्न हुआ है, 'तं होउ णं देवाणुप्पिया ! अम्हं देवसेणस्स रण्णो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे २' अतः हे देवानुप्रियो ! हमारे देवसेन राजा का तीसरा नाम विमलवाहन २ ऐसा भी होना चाहिये। 'तए णं तस्स देवसेणस्स रण्णो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे त्ति' इसके बाद उस देवसेन राजा का तीसरा नाम विमलवाहन होगा। 'तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइ समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवज्जिहिइ' तब वह विमलवाहन राजा किसी एक समय में श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ मिथ्यात्वभाव को धारण करेगा-जो 'अप्पेगइए

આ પ્રમાણે વિચાર કરશે -'जम्हा णं देवाणुप्पिया ! अम्ह देवसेणस्स रण्णो सेए संखतलसन्निगासे चउद्दंते हत्थिरयणे समुप्पन्ने'' હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણા રાજા દેવસેનને ત્યાં શુભ્ર (શ્વેત) વર્ણનો, શંખના મધ્યભાગના જેવી કાંતિવાળો, ચાર દંતૂશળોવાળો શ્રેષ્ઠ હાથી ઉત્પન્ન થયો છે. 'तं होउ णं देवाणुप्पिया ! अम्हं देवसेणस्स रण्णो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे २'' તેથી હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણા દેવસેન રાજાનું ત્રીજું નામ 'વિમલવાહન' રાખવું જોઈએ. 'तए ण तस्स देवसेणस्स रण्णो तच्चे वि नामधेज्जे विमलवाहणे त्ति'' ત્યારથી તે દેવસેન રાજાનું ત્રીજું નામ વિમળવાહન રાખવામાં આવશે. ''तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइ समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवज्जिहिइ'' ત્યાર બાદ કોઈ એક સમયે તે વિમલવાહન રાજા શ્રમણનિર્ગ્રંથો પ્રત્યે મિથ્યાત્વભાવ ધારણ

अवहसिहिइ, अप्पेगइए निच्छोडेहिइ, अप्पेगइए निब्भच्छेहिइ, अप्पेगइए बंधेहिइ, अप्पेगइए णिरुंभेइ' अप्येकान् निर्ग्रन्थान् आक्रोशयिष्यति-निन्दिष्यति, अप्येकान् निर्ग्रन्थान् अवहसिष्यति, अप्येकान् निश्छोटयिष्यति-धिक्करिष्यति, अप्येकान् निर्भर्त्सयिष्यति, अप्येकान् भन्त्स्यति-बन्धयिष्यति, अप्येकान् निरोत्स्यति-निरोधयिष्यति, 'अप्पेगइयाणं छविच्छेदं करेहिइ' अप्येकेषां छविच्छेदम्-आकृतिभङ्गं करिष्यति, 'अप्पेगइए पमारेहिइ, अप्पेगइए उद्दवेहिइ' अप्येकान् प्रमारयिष्यति अप्येकान् उपद्रविष्यति, 'अप्पेगइयाणं वत्थं पडिग्गहं कंबलं पायपुच्छणं आच्छिंदिहिइ, विच्छिंदिहिइ, भिंदिहिइ, अवहरिहिइ, अप्पेगइयाणं भत्तपाणं वोच्छिंदिहि' अप्येकेषां वस्त्रं प्रतिग्रहं-पात्रं कम्बलं पादप्रोञ्छनम् आच्छेत्स्यति-

आउसेहिइ, अप्पेगइए अवहसिहिइ' अप्पेगइए निच्छोडेहिइ, अप्पेगइए निब्भच्छेहिइ, अप्पेगइए बंधेहिइ, अप्पेगइए णिरुंभेइ' वह कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों की निन्दा करेगा, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों की हँसी मजाक करेगा अथवा उनका अपहार करेगा, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को वह धिक्कार देगा, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों की वह निर्भर्त्सना करेगा, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को बांधेगा, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को आने जाने में रुकावट डालेगा। 'अप्पेगइयाणं छविच्छेदं करेहिइ' कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों के शरीरावयवों का वह छेद करेगा-उनकी आकृति का भंग करेगा। 'अप्पेगइए पमारेहिइ' कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को वह मारेगा। 'अप्पेगइए उद्दवेहिइ' कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ वह उपद्रव करेगा। 'अप्पेगइयाणं वत्थं पडिग्गहं, कंबलं, पायपुंछणं आछिंदिहिइ, विछिंदिहिए' भिंदिहिइ, अवहरिहिइ, अप्पेगइयाणं भत्तपाणं वोछिंदिहिइ' कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों

કરશે. "अप्पेगइए आउसेहिइ, अप्पेगइए अवहसिहिइ, अप्पेगइए, निच्छोडेहिइ, अप्पेगइए निब्भच्छेहिइ, अप्पेगइए बंधेहिइ, अप्पेगइए णिरुंभेइ" તે કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની નિંદા કરશે કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની હાંસિ ઉડાવશે-પરિહાસ કરશે, કેટલાક શ્રમણોને તે ધિક્કારશે, કેટલાક નિર્ગ્રંથોની નિભર્ત્સના કરશે, કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને બાંધશે, કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની અવરજવરમાં અંતરાય રાખશે, "अप्पेगइयाणं छविच्छेदं करेहिइ" કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોનાં શરીરના અવયવોનું છેદન કરશે, "अप्पेगइए पमारेहिइ" કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને મારશે "अप्पेगइए उद्दवेहिइ" કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને ઉપદ્રવ કરશે. 'अप्पेगयाणं वत्थं, पडिग्गहं, कंबलं, पायपुंछणं आछिंदिहिइ, विछिंदिहिइ, भिंदिहिइ, अवहरिहिइ, अप्पेगइयाणं भत्तपाणं वोछिंदिहिइ" કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના વસ્ત્રને,

लुण्टयिष्यति, विच्छेत्स्यति-विशेषेण लुण्टयिष्यति, भेत्स्यति-पात्रादिकं विदारयिष्यति, अपहरिष्यति-चोरयिष्यति, अप्येकेषां भक्तपानं व्युच्छेत्स्यति-निरोधयिष्यति। 'अप्पेगइए णिन्नयरे करेहिइ, अप्पेगइए निव्विसए करेहिइ,' अप्येकान् निर्ग्रन्थान्-नगरात् निष्काशितान् करिष्यति, अप्येकान् निर्विषयान्-विषयात्-देशात् निष्काशितान् करिष्यति 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव वइहिंति'-ततः खलु शतद्वारे नगरे बहवो राजेश्वर यावत् तलवर सार्थवाहप्रभृतयो वदिष्यन्ति-'एवं खलु देवाणुप्पिया! विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने अप्पेगइए आउसइ जाव निव्विसए करेइ' भो देवानुप्रियाः! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या विमलवाहनो राजा श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह मिथ्यात्वम्-मिथ्याभावं विप्रतिपन्नः-तैःसह विरुद्धाचरणं कर्तुमुद्यतः-तथाहि-अप्येकान्

के वस्त्र को पात्र को, कम्बल को और पादप्रोंछन को लुटेगा, विशेषरूप से उन्हें चुरावेगा, उनके पात्रादिकों का विदारण करेगा और इधर उधर चुराकर उन्हें रख देगा। तथा कितनेक श्रमणजनों के भक्तपान का वह निरोध करेगा। 'अप्पेगइए निन्नयरे करीहिइ' कितनेक श्रमणजनों को वह नगर से बाहर निकाल देगा,। 'अप्पेगइए निव्विसए करेहिइ' और कितनेक श्रमणजनों को वह देश से भी बाहर कर देगा। 'तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव वइहिंति' तब उस शतद्वार नगर में अनेक राजेश्वर यावत् तलवर सार्थवाह आदिजन कहेंगे-'एवं खलु देवाणुप्पिया! विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने' हे देवानुप्रियो! विमलवाहन राजा श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ मिथ्याभाव को प्राप्त हुआ है-अर्थात् उनके साथ विरुद्धाचरण

પાત્રને, કામળને, અને પાદપ્રોંછનને (પગ લૂછવાનું સાધન) તે લૂંટશે, વિશેષરૂપે તેની ચોરી કરાવશે, તેમના પાત્રાદિકોને ફોડી નાખશે, તથા તેની ચોરી કરાવીને તે વસ્તુઓને ગુપ્ત સ્થાનોમાં રખાવશે, તથા કેટલાક શ્રમણનિર્ગ્રંથોને આહારપાણી વહોરાવવાનો પણ તે નિરોધ કરશે. 'अप्पेगइए निन्नयरे करीहिइ' કેટલાક શ્રમણોને તે નગરની બહાર પણ હાંકી કાઢશે, 'अप्पेगइए निव्विसए करेहिइ' અને કેટલાક શ્રમણનિર્ગ્રંથોને તે દેશબહાર પણ કાઢી મૂકશે "तए णं सयदुवारे नयरे बहवे राईसर जाव वइहिंति" ત્યારે શતદ્વાર નગરના અનેક રાજેશ્વર, તલવર આદિ સાર્થવાહ પર્યંતના લોકો એક બીજાને આ પ્રમાણે કહેશે-'एवं खलु देवाणुप्पिया! विमलवाहणे राया समणेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने" હે દેવાનુપ્રિયો! વિમલવાહન રાજા શ્રમણનિર્ગ્રંથો પ્રત્યે મિથ્યાભાવ ધારણ કરી રહ્યો છે, એટલે કે તે તેમની સાથે વિરુદ્ધાચરણ કરવાને કટિબદ્ધ થઈ

निर्ग्रन्थान्–आक्रोशति–निन्दति, यावत्–अप्येकान् निर्ग्रन्थान् अपहसति, अप्येकान् निश्छोटयति, अप्येकान् निर्भर्त्सयति, अप्येकान् बध्नाति, अप्येकान् निरुणद्धि, अप्येकेषां छविच्छेदं करोति, अप्येकान् प्रमारयति, अप्येकान् उपद्रवति, अप्येकेषां वस्त्रं प्रतिग्रहं कम्बलम्, पादप्रोञ्छनम् आच्छिनत्ति, विच्छिनत्ति भिनत्ति, अपहरति, अप्येकेषाम् भक्तपानं व्युच्छिनत्ति, अप्येकान् निर्नगरान् करोति अप्येकान् निर्विषयान् करोति, 'तं नो खलु देवाणुप्पिया ! एयं अम्हं सेयं, नो खलु एयं विमलवाहणस्स रन्नो सेयं, नो खलु एयं रज्जस्स वा, रट्ठस्स वा, बलस्स वा, वाहणस्स वा, पुरस्स वा, अंतेउरस्स वा, जणवयस्स वा सेयं' भो देवानुप्रियाः ! तत् खलु नो एतत्–निर्ग्रन्थविरुद्धाचरणम् अस्माकं श्रेयः–

करने के लिये कटिबद्ध हो गया है सो वह कितनेक निर्ग्रन्थों की निंदा करता है, यावत्, कितनेक निर्ग्रन्थों की वह हँसी करता है, कितनेक निर्ग्रन्थों को वह धिक्कारता है, कितनेक निर्ग्रन्थों की वह भर्त्सना करता है, कितनेक निर्ग्रन्थों को वह बांधता है कितनेक निर्ग्रन्थों को वह इधर उधर फिरने से रोकता है, कितनेक निर्ग्रन्थों की आकृति का उसने भंग कर दिया है, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को को उसने मार दिया है, कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ उसने उपद्रव किया है, इत्यादि पूर्वोक्त उसका श्रमण निर्ग्रन्थों के प्रति हुआ आचरण यहां सत्र कहना चाहिये। यावत् कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को वह देश से बाहर कर रहा है ? 'तं नो खलु देवाणुप्पिया ! एवं अम्हं सेयं, नो खलु एयं विमलवाहणस्स रन्नो सेयं, नो खलु एयं रज्जस्स वा, रट्ठस्स वा, बलस्स वा, वाहणस्स वा, पुरस्स वा, अंतेउरस्स वा जणवयस्स वा सेयं' सो वह उसकी श्रमण निर्ग्रन्थों के प्रति हो रही

ગયો છે. તે કેટલાક નિર્ગ્રંથોની નિંદા કરે છે, કેટલાકનો ઉપહાસ કરે છે, કેટલાક ને ધિક્કારે છે, કેટલાકની નિર્ભર્ત્સના કરે છે, કેટલાકને બાંધે છે, કેટલાકના અત્રરજવરનો નિરોધ કરે છે, કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના અંગોનું તેણે છેદન કર્યું છે, કેટલાકને તેણે માર પણ માર્યો છે, કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથો પર જુદા જુદા ઉપદ્રવો કર્યા છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત સમસ્ત વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને તેણે દેશની બહાર પણ હાંકી કાઢયા છે," આ કથન પર્યન્તનું તેના સાધુઓ સાથેના દુર્વ્યવહારનું કથન કરવું જોઈએ,

" નો ખલુ देवाणुप्पिया ! एयं अम्हं सेयं, नो खलु एयं विमलवाहणस्स रन्नो सेयं, नो खलु एयं रज्जस्स वा, रट्ठस्स वा, बलस्स वा, वाहणस्स वा पुरस्स वा, अंतेउरस्स वा, जणवयस्स वा सेयं" તો તેની આ શ્રમણ નિર્ગ્રંથો

कल्याणकारकम्, नो खलु एतत्-निर्ग्रन्थविरुद्धाचरणम् विमलवाहनस्य राज्ञः श्रेयः-कल्याणकम्, नो खलु एतत्-निर्ग्रन्थविरुद्धाचरणम् राज्यस्य वा, राष्ट्रस्य वा, बलस्य वा-सेनाया वा, वाहनस्य-घोटकहस्त्यादेर्वा, पुरस्य वा, अन्तः पुरस्य वा, जनपदस्य-देशस्य वा श्रेयः-कल्याणजनकं भवेत्, किं तदित्याह- 'जं णं विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने' यत् खलु विमलवाहनो राजा श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह मिथ्यात्वम्-विप्रतिपन्नः-प्राप्तः 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं विमलवाहणं रायं एयमट्ठं विन्नवित्तए त्ति कट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' भो देवानुप्रियाः! तत्-तस्मात् कारणात् श्रेयः-कल्याणं खलु भवेत् अस्माकं यद् विमलवाहनं राजानम् एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थं विज्ञापयितुम्-निवेदयितुम्, इति कृत्वा-विमृश्य अन्योन्यस्य अन्तिकं-समीपे एत-

---

विरुद्ध प्रवृत्ति न हमारे कल्याण की कारिका हो सकती है, न विमलवाहन राजाके कल्याण की कारक हो सकती है, न राज्य के राष्ट्र के, न बल के, न सेना वाहन-घोडे हाथी आदि के न पुरके, न अन्तः पुर के और जनपद के कल्याण की कारक हो सकती है। 'जं णं निग्गंथेहिं विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवण्णे' जो विमलवाहन राजाने श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ ऐसा मिथ्याभाव धारण कर रखा है। 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं विमलवाहणं रायं एयमट्ठं विन्नवित्तए त्ति कट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति' इसलिये हे देवानुप्रियो! हम लोगों को यह श्रेय-उचित है या कल्याणप्रद है कि हमलोग इस बात को विमलवाहन राजा से निवेदित करें

વિરૂદ્ધની પ્રવૃત્તિ આપણે માટે પણ કલ્યાણકારક નથી, વિમલવાહન રાજાને માટે પણ કલ્યાણકારક નથી, વળી તે પ્રકારનું શ્રમણો સાથેનું તેનું વર્તન રાજ્યને માટે, રાષ્ટ્રને માટે, બળને માટે, સેનાને માટે, વાહન (હાથી, ઘોડા આદિ) ને માટે, નગરને માટે, અંતઃપુરને માટે અને જનપદને માટે પણ કલ્યાણકારી નથી. "जं णं विमलवाहणे राया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ने" વિમલવાહન રાજાએ સાધુ નિર્ગ્રંથોની સાથે આ પ્રકારનો જે મિથ્યાભાવ ધારણ કર્યો છે, તે કોઈ પ્રકારે ઉચિત નથી "तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं विमलवाहणं रायं एयमट्ठं विन्नवित्तए त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेंति" તેથી હે દેવાનુપ્રિયો! આપણે માટે એ જ ઉચિત છે અને શ્રેયસ્કર છે કે આપણે આ બાબતમાં વિમલવાહન રાજાને સમજાવીને તેને તેમ કરતો

मर्थम्-पूर्वोक्तानुचितार्थम् प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणित्ता जेणेव विमलवाहणे राया तेणेव उवागच्छंति' प्रतिश्रुत्य,-स्वीकृत्य, यत्रैव विमलवाहनो राजा आसीत् तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु विमलवाहणं रायं जएणं विजएणं वद्धावेंति' उपागत्य, करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा विमलवाहनं राजानाम् जयेन-जयशब्दोच्चारणेन, विजयेन विजयशब्दोच्चारणेन च वर्द्धयन्ति 'वद्धावित्ता एवं वयंति'-वर्द्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदन्ति-'एवं खलु देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना-अप्पेगइए आउस्संति, जाव अप्पेगइए निव्विसए करेंति' भो देवानुप्रियाः! एवं खलु-पूर्वोक्तरीत्या भवन्तः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह, मिथ्यात्वम्-अविनयतां विप्रतिपन्नाः-तद् विरुद्धाचरणं

-इस प्रकार की परस्पर की इस विचारधारा को उन लोगों ने स्वीकार कर लिया-'पडिसुणित्ता जेणेव विमलवाहणे राया तेणेव उवागच्छंति' स्वीकार करके फिर वे लोग जहां विमलवाहन राजा थे वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता करयल परिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु विमलवाहणं रायं जएणं विजएणं वद्धावेंति' वहां जाकर उन्होंने दशों अंगुलियों के नख जिसमें मिल जाते हैं ऐसी दोनों हाथों की अंजुलि बनाकर और उसे मस्तक पर धारण करके विमलवाहन राजा को जयविजय शब्दों का उच्चारण करते हुए पहिले बधाई दी। 'वद्धावित्ता एवं वयंति' बधाई देकर फिर वे इस प्रकार कहने लगे। 'एवं खलु देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना-अप्पेगइए आउस्संति, जाव अप्पेगइए निव्विसए करेंति' हे देवानुप्रिय! आप

અટકાવીએ. આ પ્રકારની અન્યોન્યની વાતનો તેઓ સ્વીકાર કરશે. "पडिसुणेत्ता जेणेव विमलवाहणे राया तेणेव उवागच्छति" ત્યાર બાદ તેઓ વિમલવાહન રાજાની પાસે જશે. 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु विमलवाहणं रायं जएण विजएणं वद्धावेंति" ત્યાં જઈને તેઓ દસે આંગળીઓના નખ જેમાં મળી જાય છે એવી બન્ને હાથની અંજલિ બનાવીને અને તેને મસ્તક પર ધારણ કરીને 'વિમલવાહન રાજાનો જય હો! વિમલવાહન રાજાનો વિજય હો!" એવા શબ્દોના ઉચ્ચારણ દ્વારા વિમલવાહન રાજાને વધાવશે. 'वद्धाविता एवं वयासी" વધાવીને આ પ્રમાણે કહેશે-"एवं खलु देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छ विप्पडिवन्ना -अप्पेगइए आउस्सति जाव अप्पेगइए निव्विसए करेंति" હે દેવાનુપ્રિય! આપ

प्रतिपन्नाः स्थ-तथाहि-भवन्तः अप्येकान् निर्ग्रन्थान् आक्रोशन्ति, यावत्-अप्येकान् निर्ग्रन्थान् निर्विषयान् कुर्वन्ति इति, 'तं नो खलु एयं देवाणुप्पियाणं सेयं, नो खलु एयं अम्हं सेयं, नो खलु एयं रज्जस्स वा जाव जणवयस्स वा सेयं' तत् तस्मात् कारणात् नो खलु एतद्-निर्ग्रन्थविरुद्धाचरणं देवानुप्रियाणाम् भवतां श्रेयः-कल्याणकरं भवेत्, नो वा खलु एतत्-तद् विरुद्धाचरणम् अस्माकं श्रेयः-कल्याणकरं भवेत्, नो वा खलु एतद्-तद् विरुद्धाचरणम् राज्यस्य वा, राष्ट्रस्य वा, बलस्य वा वाहनस्य वा, पुरस्य वा, अन्तःपुरस्य वा, जनपदस्य वा, श्रेयः-कल्याणकारकम् भवेत्, 'जं णं देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना' भो देवानुप्रियाः! यत् खलु भवन्तः श्रमणैः निर्ग्रन्थैः सह मिथ्यात्वम्-अविनयत्वं विप्रतिपन्नाः-तद् विरुद्धाचरणं

श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ जो विरुद्धाचरण करने में प्रवृत्त हो रहे हैं और कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों की आप निन्दा कर रहे हैं, यावत् कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थों को आपने देश से बाहर निकाल दिया है, 'तं नो खलु एयं देवाणुप्पियाणं सेयं, नो खलु एयं अम्हं सेयं, नो खलु एयं रज्जस्स वा जाव जणवयस्स वा सेयं' सो आपका यह श्रमण निर्ग्रन्थों के प्रति हो रहा विरुद्धआचरण आप देवानुप्रिय के लिये कल्याणकर नहीं है, न हम लोगों के लिये कल्याणकारक है, न यह राज्य के लिये, यावत् न यह जनपद के लिये कल्याण करनेवाला है। यावत् शब्द से यहां यह पूर्वोक्त पाठ-'राष्ट्रस्य वा, बलस्य वा, वाहनस्य वा, पुरस्य वा अन्तःपुरस्य वा' संगृहीत हुआ है। 'जं णं देवाणुप्पिया समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना' जो आप देवानुप्रिय! श्रमण निर्ग्रन्थों के साथ मिथ्यात्वभाव को

શ્રમણ નિર્ગ્રંથો પ્રત્યે મિથ્યાભાવ ધારણ કરીને કેટલાક શ્રમણનિર્ગ્રંથોની નિંદા કરી રહ્યા છો, કેટલાકનો ઉપહાસ કરી રહ્યા છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત કથન-એટલે કે "આપ કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને દેશમાંથી હાંકી કાઢો છો" આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "तं नो खलु एयं देवाणुप्पियाणं सेय, नो खलु एयं अम्हं सेय, नो खलु एयं रज्जस्स वा जाव जणवयस्स वा सेयं" શ્રમણનિર્ગ્રંથોની વિરૂદ્ધનું આપનું આ વર્તન આપને માટે પણ કલ્યાણકારી નથી, અમારે માટે પણ કલ્યાણકારી નથી, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, બળ, સેના, વાહન, નગર અને જનપદને માટે પણ તે શ્રેયસ્કર નથી. "जं णं देवाणुप्पिया! समणेहिं निग्गंथेहिं मिच्छं विप्पडिवन्ना" હે દેવાનુપ્રિય! આપ શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની સાથે જે મિથ્યાભાવ ધારણ કરી રહ્યા છો-

प्रतिपन्नाः सन्ति, 'तं विरमंतु णं देवाणुप्पिया! एयस्स अट्ठस्स अकरणयाए' भो देवानुप्रियाः! तत्-तस्मात्कारणात् विरमन्तु खलु भवन्तः एतस्य-पूर्वोक्तस्य अर्थस्य-निर्ग्रन्थविरुद्धाचरणरूपस्य अकरणतया-अकरणेन अकरणरूपविरमणं कुर्वन्तु, श्रमणविरुद्धाचरणं भवद्भिर्न कर्तव्यम्, 'तए णं विमलवाहणे राया तेहिं बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहप्पभिईहिं एयमट्ठं विन्नत्ते समाणे नो धम्मो त्ति नो तवो त्ति मिच्छा विणएणं एयमट्ठं पडिसुणेहिइ' ततः खलु स विमलवाहनो राजा तैः बहुभिः राजेश्वर यावत्-सार्थवाह प्रभृतिभिः एतमर्थम्-पूर्वोक्तं मुनीनामपमानादिरूपम् विज्ञापितः सन् नो धर्मोऽस्ति नो वा तपोऽस्ति इत्युक्त्वा मिथ्याविनयेन-मिथ्यात्मकविनयेन, एतमर्थम्-पूर्वोक्तार्थम् प्रतिश्रोष्यति-स्वीकरिष्यति।

उनकी अविनयकरने रूप प्रवृत्ति को, या उनके प्रति विरुद्ध आचरण करनेरूप प्रवृत्ति को अपना रहे हैं। 'तं विरमंतु णं देवाणुप्पिया! एयस्स अट्ठस्स अकरणयाए' इसलिये हमारी प्रार्थना यही है कि अब आप श्रमण निर्ग्रन्थों के प्रति की जा रही इस प्रवृत्ति से दूर हो जावें अर्थात् आप अब इस प्रवृत्ति को न करें। 'तए णं विमलवाहणे राया तेहिं बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहप्पभिईहिं एयमट्ठं विन्नत्ते समाणे, नो धम्मोत्ति नो तवो त्ति, मिच्छाविणएणं एयमट्ठं पडिसुणेहिइ' इस प्रकार से उन अनेक राजेश्वर यावत् सार्थवाह आदिकों द्वारा इस अर्थ को निवेदित हुए-मुनिजनों के अपमान आदिरूप को समझाया गया। विमलवाहनराजा 'न धर्म है, न तप है' ऐसा विचार करके मिथ्याविनय से-ऊपरी मन से दिखावटीरूप से-मुनिजनों के विरुद्धाचरण नहीं करनेरूप

તેમનો અવિનય કરવા રૂપ અથવા તેમની વિરૂદ્ધ આચરણ કરવા રૂપ જે પ્રવૃત્તિ આપ કરી રહ્યા છો, "तं विरमतु णं देवाणुप्पिया! एयस्स अट्ठस्स अकरणयाए" તે પ્રવૃત્તિ આપ બંધ કરી દો, એવી હે દેવાનુપ્રિય! અમે આપને પ્રાર્થના કરીએ છીએ હવે થી આપ તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ન કરો, એવી અમારી આપને વિનતી છે. "तए णं विमलवाहणे राया तेहिं बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहप्पभिईहिं एयमट्ठं विन्नत्ते समाणे नो धम्मो त्ति, नो तवो त्ति, मिच्छाविणएणं एयमट्ठं पडिसुणेहिइ" જ્યારે રાજેશ્વરોથી લઈ સાર્થવાહો પર્યન્તના લોકો દ્વારા તે વિમલવાહન રાજાને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવામાં આવશે-મુનિજનોનું અપમાન આદિ નહીં કરવાનુ સમજાવવામાં આવશે, ત્યારે વિમલવાહન રાજાના મનમાં એવો વિચાર આવશે કે "ધર્મ પણ નથી અને તપ પણ નથી" આ પ્રકારનો વિચાર કરીને ખોટા વિનયભાવપૂર્વક-ખરા દિલથી નહીં, પણ માત્ર શબ્દોચ્ચાર દ્વારા, માત્ર દેખાવ કરવાને માટે

'तस्स णं सयदुवारस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं सुभूमिभागे नामं उज्जाणे भविस्सइ' तस्य खलु शतद्वारस्य नगरस्य बहिर्भागे उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे ईशानकोणे अत्र खलु सुभूमिभागं नाम उद्यानम् भविष्यति-कीदृशं तदुद्यानमित्याह-'सव्वोउय, वण्णओ' तदुद्यानम् सर्वर्तु सम्भवपुष्पफलसमृद्धम् आसीदित्यादि वर्णकः-वर्णनम् अन्यत्र कृतम् अवसेयम्, 'तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरहओ पउप्पए सुमंगले नामं अणगारे जाइ संपन्ने जहा धम्मघोसस्स वण्णओ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये विमलस्य अर्हतः प्रपौत्रः-शिष्यसन्तानः, सुमङ्गलो नाम अनगारो जातिसम्पन्नो यथा धर्मघोषस्य-एकादशशतकस्य एकादशोद्देशकाभिहितस्य अनगारस्य वर्णकः-वर्णनम् तथैव अस्यापि सुमङ्गलस्य वर्णनमवसेयम्, 'जाव संखित्तविउलतेयलेस्से तिन्नाणोवगए सुभूमिभागस्स

अर्थ को स्वीकार कर लेगा। 'तस्स णं सयदुवारस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं सुभूमिभागे नामं उज्जाणे भविस्सइ' उस शतद्वार नगर के बाहर उत्तर पौरस्त्यदिग्भाग में-ईशान कोने में-सुभूमिभाग नाम का एक उद्यान होगा। 'सव्वोउय वण्णओ' यह समस्त ऋतु संबंधी पुष्प फलों से समृद्ध होगा-उद्यान का इस प्रकार का वर्णन अन्यत्र किया गया है। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरहओ पउप्पए सुमंगले अणगारे जाइसंपन्ने जहा धम्मघोसस्स वण्णओ' उस काल और उस समय में विमल अर्हन्त के प्रपौत्र-शिष्यसन्तान सुमंगल नाम के अनगार होंगे-इनका वर्णन एकादशशतक में एकादश उद्देशक में कहे गये धर्मघोष अनगार के जैसा जानना चाहिये। ये सुमंगल अनगार जातिसंपन्न होंगे।

ज-मुनिजनोनी विरुद्ध आचरण नहीं करवानो स्वीकार करशे. "तस्स णं सयदुवारस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं सुभूमिभागे नामं उज्जाणे भविस्सइ' ते शतद्वार नगरनी बहार ईशान कोणमां सुभूमिभाग नामनुं एक उद्यान हशे "सव्वोउय वण्णओ" ते सघळी ऋतुओनां फूलोथी युक्त हशे, इत्यादि वर्णन अन्य ग्रंथोने आधारे ग्रहण करवुं जोईए. "तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरहओ पउप्पए सुमंगले नामं अणगारे जाइसंपन्ने जहा धम्मघोसस्स वण्णओ" ते काळे अने ते समये विमलअर्हन्तना प्रपौत्र-शिष्यना शिष्य-सुमंगल नामना अणगार हशे ११ मां शतकना ११ मां उद्देशामां धर्मघोष अणुगारनुं जेवुं वर्णन करवामां आव्युं छे, एवुं ज सुमंगल अणुगार जातिसंपन्न हशे. "जाव संखित्तविउलतेय-

उज्जाणस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ' यावत्-कुलसम्पन्नः, बलसम्पन्नः सुमङ्गलोऽनगारः संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यः-संक्षिप्ता-अप्रयोगकाले संकोचिता, विपुला-प्रयोगकाले प्रचुरा तेजोलेश्या यस्य येन वा स तथाविधः, त्रिज्ञानोपगतः-मतिश्रुतावधिरूपज्ञानत्रयविशिष्टः सुभूमिभागस्य अदूरसामन्ते-नातिदूरे नातिप्रत्यासन्ने षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन-निरन्तरेण यावत्-तपःकर्मणा आत्मानं भावयन् आतापनाभूमौ-ऊर्ध्वबाहू प्रगृह्य प्रगृह्य आतापयंश्च विहरिष्यति, 'तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइ रहचरियं काउं निज्जाहिइ' ततः खलु स विमलवाहनो राजा अन्यदा कदाचित् रथचर्या-रथक्रीडां कर्तुं निर्यास्यति-नगरात् निर्गमिष्यति, 'तए णं से विमलवाहणे राया

'जाव संखित्तविउलतेयलेस्से तिन्नाणोवगए सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ' कुलसंपन्न, बलसंपन्न ये सुमंगल अनगार संक्षिप्त विपुल तेजोलेश्यावाले होंगे-अर्थात् जिन की तेजोलेश्या अप्रयोग काल में संक्षिप्त और प्रयोगकाल में विस्तार को प्राप्त हो जाय ऐसी तेजोलेश्यावाले ये सुमंगल अनगार होंगे, मतिज्ञान श्रुतज्ञान एवं अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानों से विशिष्ट होंगे, इस प्रकार के इन विशेषणों से युक्त सुमंगल अनगार सुभूमिभाग उद्यान से कुछ दूर पर निरन्तर छट्ठ छट्ठ की तपस्या से आत्मा को भावित करते हुए ऊर्ध्व बाहु होकर आतापना भूमि में स्थित होंगे। 'तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइं रहचरियं काउं निज्जाहिइ' तब किसी एक समय विमलवाहन राजा सुभूमिभाग उद्यान से कुछ दूर रथचर्या-रथक्रीडा करने के लिये आवेगा-

---

लेस्से तिन्नाणोवगए सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ" કુલસંપન્ન, બલસંપન્ન તે સુમંગલ અણુગાર સંક્ષિપ્ત અને વિપુલ તેજોલેશ્યાવાળા હશે. એટલે કે અપ્રયોગકાળે સંક્ષિપ્ત અને પ્રયોગકાળે વિપુલ એવી તેજોલેશ્યાથી તેઓ યુક્ત હશે. તેઓ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન આ ત્રણે જ્ઞાનોથી સંપન્ન હશે એવા તે સુમંગળ અણુગાર સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનથી બહુ દૂર પણ નહીં અને બહુ સમીપ પણ નહી એવે સ્થાને, નિરન્તર છટ્ઠને પારણે છટ્ઠની તપસ્યા વડે આત્માને ભાવિત કરતા, આતાપના ભૂમિમાં બન્ને હાથ ઊંચા રાખીને સૂર્યની સામે ઊભા ઊભા આતાપના લઈ રહ્યા હશે. "तए णं से विमलवाहणे राया अन्नया कयाइं रहचरियं काउं निज्जाहिइ" ત્યારે તે વિમલવાહન રાજા સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનથી થોડે દૂર રથક્રીડા (રથમા બેસીને ફરવા) આવશે,

सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते रहचरियं करेमाणे सुमंगलं अणगारं छट्ठं छट्ठेणं जाव आयावेमाणं पासेहिइ' ततः खलु स विमलवाहनो राजा सुभूमिभागस्य उद्यानस्य अदूरसामन्ते-नातिदूरप्रत्यासन्ने रथचर्या-रथक्रीडां कुर्वन् सुमङ्गलम् अनगारं षष्ठषष्ठेन यावत्-अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण तपःकर्मणा आत्मानं भावयन्तम् आतापनभूमौ ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य आतापयन्तम् द्रक्ष्यति, 'पासित्ता आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे सुमङ्गलं अणगारं रहसिरेणं णोल्लावेहिइ' दृष्ट्वा आसुरक्तो यावत्-रुष्टः, क्रुद्धः, कुपितो मिसमिसायमानः दन्तैरोष्ठदशनपूर्वकं मिसमिसशब्दमुच्चारयन् सुमङ्गलम् अनगारं रथशिरसा-रथाग्रभागेन नोदयिष्यति-प्रेरयिष्यति, पीडयिष्यतीत्यर्थः, 'तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे सणियं सणियं उट्ठेहिइ' ततः

'तए णं विमलवाहणे राया सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते रहचरियं करेमाणे सुमंगलं अणगारं छट्ठं छट्ठेणं जाव आयावेमाणं पासिहिइ' रथक्रीड़ा करते हुए वह उन सुमंगल अनगार को निरन्तर छट्ठ छट्ठ की तपस्या से आत्मा को भावित अवस्था में आतापना भूमि में ऊर्ध्व बाहु होकर आतापना लेते हुए देखेगा। 'पासित्ता आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे सुमंगलं अणगारं रहसिरेणं णोल्लावेहिइ' उन्हें देखकर वह क्रोध से तम तमा उठेगा यावत् रुष्ट, क्रुद्ध कुपित हुआ वह अपने दांतों से अपने होठ को डसता हुआ क्रोध आवेग से मिषमिष शब्द का उच्चारण करके उन सुमंगल अनगार को रथ के अग्रभाग से टक्कर देगा-इससे उन्हें पीडित कर गिरा देगा। 'तए णं से सुमंगले अनगारे विमलवाहणेणं रन्ना रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे सणियं २ उट्ठे-

"तए णं विमलवाहणे राया सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स अदूरसामंते रहचरियं करेमाणे सुमंगलं अणगारं छट्ठं छट्ठेणं जाव आयावेमाणं पासिहिइ" રથક્રીડા કરતાં કરતાં તે સુમંગલ અણગારને નિરન્તર છટ્ઠ છટ્ઠની તપસ્યા વડે આત્માને ભાવિત કરતા, આતાપના ભૂમિમાં બન્ને હાથ ઊંચા કરીને આતાપના લેતાં જોશે. "पासित्ता आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे सुमंगलं अणगारं रहसिरेणं णोल्लावेहिइ" તેમને જોઈને તે ક્રોધથી લાલપીળો થઈ જશે, અને રુષ્ટ, ક્રુદ્ધ અને કુપિત થઈને દાંત વડે પોતાનો હોઠ કરડશે અને ક્રોધથી ધુંઆ-ફુંઆ થઈને તે પોતાના રથના આગલા ભાગ વડે સુમંગલ અણગારને ઠોકર મારીને નીચે પાડી નાખશે. "तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे सणियं २ उट्ठेहिइ" આ પ્રકારે વિમલવાહન રાજા દ્વારા રથના અગ્રભાગની ઠોકરથી પીડિત કરાયેલ-નીચે

ततः खलु सुमङ्गलोऽनगारो विमलवाहनेन राज्ञा रथशिरसा–रथाग्रभागेन नोदितः–प्रेरितः पातितः सन् शनैः शनैः उत्थास्यति, 'उट्ठेत्ता दोच्चंपि उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ' उत्थाय, द्वितीयमपि वारम् ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य यावत्–आतापनाभूमौ आतापयन् विहरिष्यति, 'तए णं से विमलवाहणे राया सुमङ्गलं अणगारं दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्लावेहिइ' ततः खलु स विमलवाहनो राजा सुमङ्गलम् अनगारं द्वितीयमपि वारम् रथशिरसा–रथाग्रभागेन, नोदयिष्यति–प्रेरयिष्यति पातयिष्यतीत्यर्थः 'तए णं से सुमङ्गले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्लाविए समाणे सणियं सणियं उट्ठेहिइ' ततः खलु स सुमङ्गलोऽनगारो विमलवाहनेन राज्ञा द्वितीयमपि वारं रथशिरसा–रथाग्रभागेन नोदितः–प्रेरितः पातितः सन् शनैः शनैः उत्थास्यति 'उट्ठेत्ता ओहिं पउंजेहिइ' उत्थाय अवधिम्–अवधिज्ञानम् प्रयोक्ष्यते–अवधेः

हिइ' इस प्रकार विमलवाहन राजा द्वारा रथ के अग्रभाग से ठोकर देकर पीड़ित किये गये–गिराये गये वे सुमंगल अनगार पुनः धीरे २ उठेंगे–'उट्ठेत्ता दोच्चंपि उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ' और उठकर दुबारा भी ऊर्ध्वबाहु होकर आतापना भूमि में आतापना लेने में लग जावेंगे। 'तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलं अनगारं दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्लावेहिइ' तब वे विमलवाहन राजा पुनः सुमंगल अनगार को रथ के अग्रभाग की ठोकर देकर गिरावेंगे–'तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्लाविए समाणे सणियं सणियं उट्ठेहिइ' इस प्रकार विमलवाहन राजा के द्वारा रथ के अग्रभाग से ठोकर देकर दुबारा भी गिराये गये वे सुमंगल अनगार धीरे २ उठ जावेंगे, 'उट्ठेत्ता ओहिं पउंजेहिइ' और उठकर

પાડી નંખાએલા તે સુમંગલ અણગાર ધીમે ધીમે ઊભા થશે. "उट्ठेत्ता दोच्चंपि उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ जाव आयावेमाणे विहरिस्सइ" ઊભા થઈને તેઓ બીજી વાર હાથ ઉંચા કરીને, આતાપનાભૂમિમાં આતાપના લેવા લાગી જશે. "तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलं अणगारं दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्लावेहिइ" ત્યાર બાદ વિમલવાહન રાજા ફરીથી રથના અગ્રભાગની ઠોકર મારીને સુમંગળ અણગારને નીચે પાડી દેશે. "तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रन्ना दोच्चंपि रहसिरेणं णोल्लाविए समाणे सणियं सणियं उट्ठेहिइ" આ પ્રમાણે વિમલવાહન રાજા વડે બીજી વાર પણ રથનાઅગ્રભાગની ઠોકર મારીને નીચે પાડી નંખાયેલા તે સુમંગળ અણગાર બીજી વાર પણ ધીમે ધીમે ઊભા થશે. "उट्ठेत्ता ओहिं पउंजेहिइ" ઊઠીને તેઓ પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરશે.

प्रयोगं करिष्यति, 'ओहिं पउजेत्ता विमलवाहणस्स रण्णो तीयद्धं ओहिणा आभोएहिइ' अवधिम्-अवधिज्ञानम् प्रयुज्य विमलवाहनस्य राज्ञः अतीताद्धाम्-अतीतकालम्, अवधिना-अवधिज्ञानेन आभोगयिष्यति-ज्ञास्यति 'आभोएत्ता विमलवाहणं रायं एवं वइहिइ' आभोग्य ज्ञात्वा विमलवाहनस्य अतीतद्धाम् अवधिज्ञानेन विज्ञाय विमलवाहनं राजानम् एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण, वदिष्यति-'नो खलु तुमं विमलवाहणे राया, नो खलु तुमं देवसेणे राया, नो खलु तुमं महापउमे राया' नो खलु त्वं विमलवाहनो राजा असि, नो खलु त्वं देवसेनो राजा असि, नो खलु त्वं महापद्मो राजा असि, अपि तु 'तुमं णं इओ तच्चे भवग्गहणे गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए' त्वं खलु इतः-अस्माद् भवात्-तृतीए भवग्रहणे गोशालो नाम मंखलिपुत्रः आसीः, अथ च श्रमणघातको यावत्-श्रमणमारकः; श्रमणप्रत्यनीकश्चेत्यादि-

अपने अवधिज्ञान का प्रयोग करेंगे अर्थात् अवधिज्ञान से देखेंगे-'ओहिं पउंजेत्ता विमलवाहणस्स रन्नो तीयद्धं ओहिणा आभोएहिइ' अपने अवधिज्ञान का प्रयोग करके तब वे विमलवाहन राजा के भूतकालको-अवधिज्ञान से जान जावेंगे 'आभोएत्ता विमलवाहणं रायं एवं वइहिइ' जानकर फिर वे विमलवाहन राजा से ऐसा कहेंगे-'नो खलु तुमं विमलवाहणे राया, नो खलु तुमं देवसेणे राया, नो खलु तुमं महापउमे राया' तुम विमलवाहन राजा नहीं हो, तुम देवसेन राजा नहीं हो तुम महापद्म राजा नहीं हो अपि तु 'तुमं इओ तच्चे भवग्गहणे गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए' तुम इससे पहिले तीसरे भव में मंखलिपुत्र गोशाल थे, उस समय श्रमणजनों का घात किया था, श्रमणजनों को मारा था, एवं

"ओहिं पउंजेत्ता विमलवाहणस्स रन्नो तीयद्धं ओहिणा आभोएहिइ" પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરીને તેઓ વિમલવાહન રાજાના ભૂતકાળને અવધિજ્ઞાન વડે જાણી લેશે. "आभोएत्ता विमलवाहणं रायं एवं वइहिइ" અને તેઓ વિમલવાહન રાજાને આ પ્રમાણે કહેશે-'नो खलु तुमं विमलवाहणे राया, नो खलु तुमं देवसेणे राया, नो खलु तुमं महापउमे राया!' તમે વિમલવાહન રાજા નથી, તમે દેવસેન રાજા નથી, તમે મહાપદ્મ રાજા પણ નથી. પરન્તુ "तुमं णं इओ तच्चे भवग्गहणे गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए" તેં આની પહેલાં ત્રીજા ભવમાં મંખલિપુત્ર ગોશાલ હતા. તે ભવમાં તેં શ્રમણોનો ઘાત કર્યો હતો, શ્રમણોને માર્યા હતા, શ્રમણોનો વિરોધ કર્યો હતો ઈત્યાદિ પૂર્વોક્ત વિશેષ-

पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टः आसीः, अन्ते च छद्मस्थ एव-छद्मस्थावस्थायामेव-कालगतः-मृतोऽसि 'तं जइ ते तया सव्वाणुभूइणा अणगारेणं पभुणा वि होउणं सम्मं सहियं, खमियं, तितिक्खियं, अहियासियं' तत् तस्मात् कारणात्, यत् तत्र, तदा-तस्मिन् काले, सर्वानुभूतिना अनगारेण प्रभुणाऽपि भूत्वा-समर्थेनापि भूत्वा तेन सम्यक्तया सोढम्-अपराधसहनं कृतम्, क्षान्तम्-क्षमा कृता, तितिक्षितम्-तितिक्षा कृता, अध्यासितम्--शान्तिपूर्वकं सहितम्, अथ च 'जइ ते तया सुनक्खत्तेणं अणगारेणं जाव अहियासियं' यत् तत्र तदा-तस्मिन् काले सुनक्षत्रेण अनगारेण, यावत्-प्रभुणाऽपि-समर्थेनापि भूत्वा सता सम्यक् प्रकारेण सोढम्-अपराधसहनं कृतम्, क्षान्तम्-क्षमा कृता, तितिक्षितम् तितिक्षा कृता, अध्यासितम्-शान्तिपूर्वकं सहनशक्तिः प्रदर्शिता 'जइ ते तया समणेणं भगवया महावीरेणं पभुणा वि जाव अहियासियं' यत् खलु तत्र पूर्वभवीयगोशालस्य तदा-पूर्वभवे श्रमणेन

श्रमणजनों का विरोध किया था। इत्यादि पूर्वोक्त विशेषणों से विशिष्ट हुए तुमने छद्मस्थावस्था में ही कालक्रिया था। 'तं जइ ते तया सव्वाणुभूइणा अणगारेणं पभुणा वि होऊणं सम्मं सहियं खमियं तितिक्खियं, अहियासियं' उस समय यदि सर्वानुभूति अनगार ने समर्थ होते हुए भी जिस प्रकार से तुम्हारे द्वारा की गई मनमानी को अच्छी प्रकार से-विना किसी विकार मात्र के-सहन कर लिया, तुम्हारे अपराध को क्षमा कर दिया, शांतिपूर्वक अपराध सहन करने की अपनी शक्ति का प्रदर्शन किया, । 'जइ ते तया सुनक्खत्तेणं अणगारेणं जाव अहियासियं', तथा यदि उस समय सुनक्षत्र अनगार ने-तुम्हारे गोशाल के भव में-समर्थ होते हुए भी जिस प्रकार से तुम्हारे अपराध को सहन किया, तुम्हारे अपराध की क्षमा की, शांतिपूर्वक अपराध सहन करने की अपनी शक्ति का प्रदर्शन किया, 'जइ ते तया समणेणं भगवया महावीरेणं पभुणा वि जाव अहियासियं' यदि उस समय श्रमण भग-

ણોવાળા તેં છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જ કાળ કર્યો હતો. "तं जइ ते तया सव्वाणुभूइणा अणगारेणं पभुणा वि होऊणं सम्मं सहियं खमियं तितिक्खियं, अहियासियं", તે સમયે જો કે સર્વાનુભૂતિ અણગાર તમને શિક્ષા કરવાને સમર્થ હતા છતાં પણ તેમણે તમારા અપરાધને (તેમની સામે તેજોલેશ્યા છોડવારૂપ અપરાધને) નિર્વિકાર ભાવે સહન કર્યો હતો, તમારા અપરાધને ક્ષમાની દૃષ્ટિએ જોયો હતો, શાંતિપૂર્વક અપરાધ સહન કરવાની પોતાની શક્તિનું પ્રદર્શન કર્યું હતું, "जइ ते तया समणेणं भगवया महावीरेणं पभुणा वि जाव अहियासियं" તથા તમારા તે ભવમાં શ્રમણ ભગવાન

भगवता महावीरेण प्रभुणाऽपि समर्थेनापि भूत्वा यावत् सम्यक्तया सोढम्, क्षान्तम्, तितिक्षितम्, अध्यासितम् 'तं नो खलु ते अहं तहा सम्मं सहिस्सं जाव अहियासिस्सं' तत् नो खलु तव अपराधादिकम् अहम् तथा सम्यक्-सम्यक्तया सहिष्ये यावत् क्षंस्ये, तितिक्षिष्ये, अध्यासिष्ये नाहं तवापराध-सहनं करिष्ये, नवा तवापराधक्षमां करिष्ये, नैव वा तवापराधतितिक्षां विधास्ये, नो वा तवापराधे सहनशक्ति प्रदर्शयिष्ये इति भावः, अपि तु 'अहं ते नवरं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करेज्जामि' अहं तव अपराधं न सहिष्ये इत्येवन, अपि तु नवरम्-सर्वानुभूतिसुनक्षत्रमहा-वीरापेक्षया विशेषस्तु अयं यदहं सहयम्-घोटकसहितम्, सरथम्-रथसहितम्, ससारथिकम्-सारथिसहितम् त्वाम्, तपसा-तपः प्रभवेण, तेजसा-तेजोलेश्यया, एकाहत्यम्-एका आहत्या-आहननं यस्मिन् भस्मराशिकरणे तत् एकाहत्यं यथा-

---

वान् महावीर ने समर्थ होते हुए भी जिस प्रकार से तुम्हारे अपराध को अच्छी प्रकार से सहन कर लिया, उसकी क्षमा कर दी। शांति-पूर्वक अपराध को सहन करने की अपनी शक्ति का प्रदर्शन किया। 'तं नो खलु ते अहं तहा सम्मं सहिस्सं जाव अहियासिस्सं' तो उस प्रकार से मैं तुम्हारे अपराध को अच्छी प्रकार सहन नहीं करूँगा, उसकी क्षमा नहीं दूंगा, सहन करने की इच्छा भी नहीं करूँगा और न शांतिपूर्वक अपराध सहन करने की शक्ति का प्रदर्शन ही करूंगा, अपि तु 'अहं ते नवरं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करिज्जामि' मैं तुम्हें घोडे सहित, रथ-सहित और सारथिसहित तपजन्य तेजोलेश्या से एक ही झटके में पाषणमययंत्र के आघात के जैसा भस्म कर दूंगा, यहां 'एगाहच्चं

મહાવીર સ્વામીએ પણ તમારા અપરાધને, પોતે સમર્થ હોવા છતાં પણ સહન કર્યો હતો, તમારા અપરાધને ક્ષમાદષ્ટિએ જોયો હતો, અને શાન્તિ-પૂર્વક અપરાધ સહન કરવાની પોતાની શકિતનું પ્રદર્શન કર્યું હતું. " तं नो खलु ते अहं तहा सम्मं सहिस्सं जाव अहियासिस्सं " પરન્તુ તેમની જેમ હું તમારા અપરાધને સહન નહીં કરૂં, તે અપરાધની ક્ષમા પણ નહીં કરૂં, સહન કરવાની ઇચ્છા પણ નહીં કરૂં અને તેને શાન્તિપૂર્વક સહન કરવાની શકિતનું પ્રદર્શન નહીં કરૂં પરન્તુ " अहं ते नवरं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं एगाहच्चं कूडाहच्चं भासरासिं करिज्जामि " હું તને ઘોડાસહિત, રથસહિત અને સારથિસહિત, મારી તપજન્ય તેજોલેશ્યાના એક જ આઘાત વડે, પાષાણમય યંત્રના એક જ આઘાતની જેમ, ભસ્મ

स्यात्तथा' कूटाहत्यम्-कूटस्येव पाषाणमयमन्त्रस्येव आहत्या-आहननं यस्मिन् कर्मणि तदिव अपहत्य भस्मराशिं करिष्यामि, 'तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे सुमंगलं अणगारं तच्चंपि रहसिरेणं णोल्लावेहिइ' ततः खलु स विमलवाहनो राजा सुमंगलेन अनगारेण, एवं पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् आशुरक्तः क्रोधानलजाज्वल्यमानः, यावत्-रुष्टः क्रुद्धः, कुपितो मिषमिषायमाणः दन्तैरोष्ठदशनपूर्वकं मिष मिषशब्दमुच्चारयन् सुमङ्गलम् अनगारम् तृतीयमपि वारम् रथशिरसा-रथाग्रभागेन नोदयिष्यति-प्रेरयिष्यति पातयिष्यति, 'तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाह-

---

कूडाहच्चं' ये दो क्रियाविशेषण हैं। जिस भस्मक्रिया करने में एक ही आहनन हो वह एकाहत्य है। पाषाणमय मारक यंत्र का नाम कूट है -पाषाणमययंत्र के आहनन-आघात के जैसा जिस कर्म में आघात हो वह कूटाहत्य है। 'तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे सुमंगलं अणगारं तच्चंपि रहसिरेण णोल्लावेहिइ' विमलवाहन राजा जब सुमंगल अनगार से इस प्रकार कहेगा-तब वह क्रोध से लाल हो जावेगा क्रोधानल से जाज्वल्यमान हो जावेगा यावत्-रुष्ट, क्रुद्ध, कुपित होकर वह अपने होठ को दांतों से चबाता हुआ बाद में मिष मिष शब्द का उच्चारण कर सुमंगल अनगार को तीसरी वार भी रथ के अग्रभाग से ठोकर देकर जमीन पर गिरा देगा। 'तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाह-

---

કરી નાખીશ. અહીં "एगाहच्चं कूडाहच्चं" આ બે ક્રિયાવિશેષણો છે. જે ભસ્મક્રિયા કરવામાં એક જ આઘાત (પ્રહાર, ઝટકો) બસ થઈ પડે છે, તે ભસ્મક્રિયાનું નામ "એકાહત્ય" છે. પાષાણમય મારકયંત્રને કૂટ કહે છે. આ કૂટ (પાષાણમય મારકયંત્ર)નો જેવો આઘાત હોય છે એવો જે કર્મનો આઘાત હોય છે, તે કર્મનું નામ કૂટાહત્ય છે. "तए णं से विमलवाहणे राया सुमंगलेणं अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे सुमंगलं अणगार तच्चंपि रहसिरेणं णोल्लावेहिइ" વિમલવાહન રાજા સુમંગલ અણગારનાં આ પ્રકારના વચનો સાંભળીને ક્રોધથી લાલપીળો થઈ જશે, ક્રોધાનલથી પ્રજ્વલિત થઈ જશે અને રુષ્ટ, ક્રુદ્ધ, કુપિત થઈને તે પોતાના દાંત વડે હોઠ કરડશે, દાંત કચકચાવશે અને ધૂંઆકૂંઆ થઈને ત્રીજી વાર પણ રથના અગ્રભાગ વડે ઠોકર મારીને સુમંગલ અણગારને નીચે પછાડશે. "तए णं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रण्णा तच्चंपि रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे

णेणं रण्णा तच्चंपि रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे आसुरत्ते जाव मिसमिसेमाणे आयावणभूमिओ पच्चोरुहइ' ततः खलु स सुमङ्गलोऽनगारो विमलवाहनेन राज्ञा तृतीयमपि वारं रथशिरसा-रथाग्रभागेन नोदितः प्रेरितः पातितः सन् आशुरक्त-क्रोधानलज्वाज्वल्यमानो यावत्-रुष्टः, क्रुद्धः, कुपितो, मिषमिषायमाणः आतापनभूमितः-आतापनस्थानात् प्रत्यवरोहति-अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता तेयासमुग्घाएणं समोहणिहिइ' प्रत्यवरुह्य-अवतीर्य, तेजःसमुद्घातेन समवहनिष्यति-तेजः समुद्घातं करिष्यति 'तेयासमुग्घाएणं समोहणित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्किहिइ' तेजः समुद्घातेन समवहत्य-समुद्घातं कृत्वा सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्किष्यते-पश्चादपसरिष्यति, 'पच्चोसक्कित्ता विमलवाहणं रायं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं जाव भासरासिं करेहिइ' सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्क्य-पश्चादपसृत्य, विमलवाहनं राजानं सहयम्-सघोटकम्, सरथम्, ससारथिकम्-सारथिसहितश्च,

णेणं रण्णा तच्चंपि रहसिरेणं नोल्लाविए समाणे आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ' विमलवाहनराजा द्वारा तृतीय बार भी रथ के अग्रभाग की चोट से गिराये गये वे सुमंगल अनगार क्रोध से आविष्ट होते हुए यावत् मिषमिषाते हुए आतापन भूमि से नीचे उतर आवेंगे। 'पच्चोरुहित्ता तेयासमुग्घाएणं समोहणिहिइ' नीचे उतर कर वे तैजससमुद्घात करेंगे, 'तेया समुद्घाएणं समोहणित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्किहिइ' तैजस समुद्घात करके वे सात आठ पैर पीछे हटेंगे, पच्चोसक्कित्ता विमलवाहणं रायं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं जाव भासरासिं करेहिइ' पीछे हटकर उस विमलवाहन राजा को घोडे सहित, रथ सहित, और सारथिसहित

आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे आयावणभूमिओ पच्चोरुहइ" જ્યારે ત્રીજી વાર વિમલવાહન રાજા રથના અગ્રભાગની ચોટ વડે તેમને નીચે પછાડશે, ત્યારે તે સુમંગલ અણગાર ક્રોધથી લાલપીળા આદિ થઈ જઈને આતાપના-ભૂમિ પરથી નીચે ઉતરશે. "पच्चोरुहित्ता तेयासमुग्घाएणं समोहणिहिइ" નીચે ઉતરીને તેઓ તૈજસ સમુદ્ઘાત કરશે. "तेया समुग्घाएणं समोहणित्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्किहिइ" તૈજસ સમુદ્ઘાત કરીને તેઓ સાત આઠ ડગલાં પાછા હઠી જશે "पच्चोसक्कित्ता विमलवाहणं रायं सहयं सरहं ससारहियं तवेणं तेएणं जाव भासरासिं करेहिइ" પાછા હઠીને પોતાની તપજન્ય તેજો-લેશ્યાના એક જ આઘાત વડે, તેઓ વિમલવાહન રાજાને રથ, ઘોડા અને સારથિસહિત, કૂટાઘાતની જેમ, ભસ્મ કરી નાખશે. હવે ગૌતમ સ્વામી

तपसा-तपः-प्रभवेण तेजसा यावत् एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्मराशिं करिष्यति, गौतमः पृच्छति-'सुमंगलेणं भंते! अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ?' हे भदन्त! सुमङ्गलः खलु अनगारो विमलवाहनं राजानं सहयं यावत्-सरथम्-ससारथिम् तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यम् भस्मराशिं कृत्वा कुत्र भवरूपे स्थाने गमिष्यति? कुत्र च उपपत्स्यते? भगवानाह-'गोयमा! सुमंगलेणं अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता बहूहिं चउत्थछट्ठट्ठमदसमदुवालस जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूई वासाइं सामण्णपरियागं पाउणेहिइ' हे गौतम! सुमङ्गलोऽनगारः खलु विमलवाहनं राजानं सहयं यावत्-सरथं-ससारथिम् तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्मराशिं कृत्वा बहुभिः-चतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशभक्तादिविचित्रैस्तपःकर्मभिः आत्मानं भावयन्-वासितं

अपनी तपजन्य तेजोलेश्या से एक ही आघात में कूटाघात के जैसा भस्मकर देगें। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'सुमंगलेणं भंते! अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ' हे भदन्त! सुमंगल अनगार घोडे सहित, और सारथिसहित विमलवाहन राजा को भस्म करके कहां जायेंगे, कहां उत्पन्न होंगे? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! सुमंगलेणं अनगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठम-दसम दुवालस जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूहिं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणेहिइ' हे गौतम! सुमंगल अनगार विमलवाहन राजा को हयसहित, रथसहित और सारथि सहित भस्म करके अनेक चतुर्थ, षष्ठ, अष्टम, दसम, द्वादश आदि

મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"सुमंगलेणं भंते! अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता कहिं गच्छहिइ, कहिं उववज्जिहिइ" હે ભગવન્! વિમલવાહન રાજાને, રથ, ઘોડા અને સારથિસહિત ભસ્મ કરીને સુમંગલ અણગાર ક્યાં જશે? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"गोयमा! सुमंगलेणं अणगारे विमलवाहणं रायं सहयं जाव भासरासिं करित्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठम-दसम दुवालस जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूहिं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणेहिइ" હે ગૌતમ! સુમંગળ અણગાર વિમલવાહન રાજાનો રથ, ઘોડા અને સારથિ સહિત ભસ્મ કરીને અનેક ઉપવાસ, છટ્ઠ, અઠમ, દસમ, દ્વાદશભક્ત આદિ

कुर्वन् बहूनि वर्षाणि श्रमणपर्यायं-साधुपर्यायं पालयिष्यति, 'पाउणेत्ता मासियाए संलेहणाए सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता, आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव गेवेज्जविमाणावाससयं वीयीवइत्ता सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ' श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया षष्टिं भक्तानि अनशनया-अनशनेन छित्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः-कृतालोचनप्रतिक्रमणः, समाधिप्राप्तः-समाधियुक्तः कालमासे कालं कृत्वा, ऊर्ध्वम्-चन्द्रलोके चन्द्र यावत् ग्रैवेयकविमानावासशतं व्यतिव्रज्य-अतिक्रम्य, सार्वार्थसिद्धे महाविमाने देवत्वेन उपपत्स्यते, 'तत्थ णं देवाणं अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु-सर्वार्थसिद्धे महावि-

विचित्र तपस्याओं से आत्मा को भावित करते हुए अनेक वर्षों तक साधुपर्याय का पालन करेंगे। 'पाउणेत्ता मासियाए संलेहणाए सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव गेवेज्ज विमाणावाससयं वीईवइत्ता सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ' श्रामण्यपर्याय का पालन करके फिर एक मास संलेखना धारण करेंगे-उसमें वे ६० भक्तों का अनशन द्वारा छेदन करेंगे, छेदन करके आलोचना प्रतिक्रमण किये हुए वे समाधियुक्त होकर कालमास में कालकर के ऊर्ध्वलोक में चन्द्रमा यावत् नवग्रैवेयक विमानों को उल्लंघन करके सर्वार्थसिद्धविमान में देव की पर्याय से उत्पन्न होंगे। 'तत्थ णं देवाणं अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' उस सर्वार्थसिद्ध महाविमान

વિવિધ તપસ્યાઓ વડે આત્માને ભાવિત કરતાં કરતાં અનેક વર્ષ સુધી સાધુ-પર્યાયનું પાલન કરશે. "पाउणेत्ता मासियाए संलेहणाए सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उड्ढं चंदिम जाव गेवेज्जविमाणावाससयं वीईवइत्ता सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ" સાધુપર્યાયનું પાલન કરીને તેઓ એક માસનો સંથારો ધારણ કરશે અનશન દ્વારા ૬૦ ટંકના ભોજનનો તેઓ પરિત્યાગ કરશે, અને આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને, સમાધિભાવ સંપન્ન થઈને, કાળનો અવસર આવતાં કાળ કરીને, ઉર્ધ્વલોકમાં ચન્દ્રસૂર્યથી લઈને નવ ગ્રૈવેયક વિમાનો પર્યન્તના દેવલોકનું ઉલ્લંઘન કરીને, સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ णं देवाणं अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता" આ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનામાં દેવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

माने देवानाम् अजघन्यानुत्कृष्टेन-जघन्योत्कृष्टरहितेन सामान्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'तत्थ णं सुमंगलस्स वि देवस्स अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु-सर्वार्थसिद्धे महाविमाने सुमङ्गलस्यापि देवस्य अजघन्यानुत्कृष्टेन जघन्योत्कृष्टरहितेन सामान्येनेत्यर्थः त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'से णं भंते! सुमंगले देवे ताओ देवलोगाओ जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं करेहिइ' हे भदन्त! स खलु सुमङ्गलो नाम देव स्तस्मात् सर्वार्थसिद्धिकात् देवलोकात् यावत्-आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण अनन्तरं चयं च्युत्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्र उत्पत्स्यते? इति गौतमस्य प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवानाह-स खलु सुमङ्गलो देवः सर्वार्थसिद्धकात् देवलोकात् आयुर्भवस्थितिक्षयेण चयं च्युत्वा महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, यावत्-भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति भावः ॥ सू० २१ ॥

में देवों की जघन्य उत्कृष्ट रूप से रहित सामान्यरूप से केवल ३३ सागरोपम की स्थिति कही गई है। 'तत्थ णं सुमंगलस्स वि देवस्स अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' सो वहां सुमंगलदेव की भी सामान्यरूप से ३३ सागरोपम की स्थिति कही गई है। 'से णं भंते! सुमंगले देवे ताओ देवलोगाओ जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं करेहिइ' हे भदन्त! वे सुमंगल देव उस सर्वार्थसिद्धिक-विमान से यावत् आयु भव और स्थिति के क्षय हो जाने के अनन्तर समय में च्युत होकर कहां जावेंगे? कहां उत्पन्न होवेंगे? इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-हे गौतम! वे सुमंगलदेव सर्वार्थसिद्ध विमान से आयु, भव और स्थिति के क्षय हो जाने के कारण अनन्तर

રૂપથી રહિત સ્થિતિ સામાન્યરૂપે ૩૩ સાગરોપમની જ કહી છે. "तत्थ णं सुमंगलस्स वि देवस्स अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता" ત્યાં સુમંગલ દેવની પણ સામાન્ય રૂપે ૩૩ સાગરોપમની જ સ્થિતિ કહી છે "से णं भंते! सुमंगले देवे ताओ देवलोगाओ जाव महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं करेहिइ" ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-તે સુમંગલ દેવ તે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાંથી આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થઈ ગયા બાદ, ત્યાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-તેઓ ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય રૂપે

मूलम्–"विमलवाहणेणं भंते! राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासीकए समाणे कहिं गच्छिहिइ? कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! विमलवाहणेणं राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासीकए समाणे अहे सत्तमाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता मच्छेसु उववज्जिहिइ, सेणं तत्थ सत्थवज्झे दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा दोच्चंपि अहे सत्तमाए पुढवीए उक्कोसकालठिइयंसि नरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, सेणं तओऽणंतरं उव्वट्टित्ता दोच्चंपि मच्छेसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा छट्ठीए तमाए पुढवीए उक्कोसकालठिइयंसि नरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, सेणं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता इत्थियासु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे दाह जाव दोच्चंपि छट्ठीए तमाए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि इत्थियासु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता उरएसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि पंचमाए जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि उरएसु उववज्जिहिइ, जाव किच्चा चउत्थीए पुढवीए उक्कोसकालठिइयंसि जाव उव्वट्टित्ता सीहेसु उववज्जिहिइ,

---

समय में चव कर महाविदेह क्षेत्र में सिद्ध होंगे। यावत्–बुद्ध होंगे, मुक्त होंगे, परिनिर्वात होंगे, और समस्त दुःखों का अन्तकरेंगे।।सू० २१।।

ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે મુક્ત થશે, પરિનિર્વાત થશે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરશે. ।।સૂ૦૨૧।।

तत्थ वि णं सत्थवज्झे तहेव जाव किच्चा दोच्चंपि चउत्थीए पंक जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि सीहेसु उववज्जिहिइ, जाव दोच्चाए वालुयप्पभाए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि तच्चाए वालुय जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि पक्खीसु उववज्जिहिइ, जाव किच्चा दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता सिरीसवेसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि सिरीसवेसु उववज्जिहिइ, जाव किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, जाव उव्वट्टित्ता सण्णीसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा असन्नीसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइयंसि णरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, सेणं तओ जाव उव्वट्टित्ता जाइं इमाइं खहयरविहाणाइं भवंति, तं जहा—चम्मपक्खीणं, लोमपक्खीणं, समुग्गपक्खीणं, वियपक्खीणं, तेसु अणेगसयसहस्स खुत्तो उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाहिइ, सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा जाइं इमाइं भुयपरिसप्प विहाणाइं भवंति, तं जहा—गोहाणं, नउलाणं, जहा पन्नवणापए जाव जाहगाणं, तेसु अणेगसयसहस्स खुत्तो सेसं जहा

खहयराणं जाव किच्चा जाइं इमाइं उरपरिसप्पविहाणाइं भवंति, तं जहा–अहीणं, अयगराणं, आसालियाणं महोरगाणं तेसु अणेगसयसहस्स खुत्तो जाव किच्चा जाइं इमाइं चउप्पय-विहाणाइं भवंति, तं जहा–एगखुराणं, दुखुराणं गंडीपयाणं सणहपयाणं, तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं जलयरविहाणाइं भवंति, तं जहा–मच्छाणं, कच्छभाणं, जाव सुसुमाराणं, तेसु अणेगसयसहस्सखुत्तो जाव किच्चा जाइं इमाइं चउरिंदियविहाणाइं भवंति, तं जहा–अंधियाणं, पोत्ति-याणं जहा पन्नवणापदे जाव गोमयकीडाणं, तेसु अणेगसय-सहस्स खुत्तो जाव किच्चा जाइं इमाइं तेइंदियविहाणाइं भवंति, तं जहा–उवचियाणं जाव हत्थिसोंडाणं तेसु अणेग जाव किच्चा जाइं इमाइं बेइंदियविहाणाइं भवंति, तं जहा–पुला-किमियाणं जाव समुद्दलिक्खाणं, तेसु अणेगसय जाव किच्चा जाइं इमाइं वणस्सइविहाणाइं भवंति, तं जहा–रुक्खाणं, गुच्छाणं जाव कुहणाणं, तेसु अणेगसय जाव पच्चायाइस्सइ, उस्सन्नं च णं कडुयरुक्खेसु कडुयवल्लीसु सव्वत्थ वि णं सत्थ वज्झे जाव किच्चा, जाइं इमाइं वाउक्काइयविहाणाइं भवंति, तं जहा–पाईणवायाणं, जाव सुद्धवायाणं तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेउक्कायविहाणाइं भवंति, तं जहा–इंगालाणं जाव सूरकंतमणिनिस्सियाणं, तेसु अणेगसयसहस्स खुत्तो जाव किच्चा जाइं इमाइं आउक्काइयविहाणाइं भवंति,

तं जहा–उस्साणं जाव खातोदगाणं, तेसु अणेगसयसहस्स जाव पच्चायाइस्सइ, उस्सण्णं च णं खादोदएसु खातोदएसु, सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा जाइं इमाइं पुढविकाइयविहाणाइं भवंति, तं जहा–पुढवीणं सक्कराणं जाव सूरकंताणं, तेसु अणेगसय जाव पच्चायाहिइ, उस्सण्णं च णं खरवायरपुढविकाइएसु सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा रायगिहे नयरे बाहिं खरियत्ताए उववज्जिहिइ, तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दुच्चंपि रायगिहे नयरे अंतो खरियत्ताए उववज्जिहिइ"॥सू० २२॥

छाया—विमलवाहनः खलु भदन्त ! राजा सुमङ्गलेन अनगारेण सहयो यावत् भस्मराशीकृतः सन् कुत्र गमिष्यति ? कुत्र उत्पत्स्यते ? गौतम ! विमलवाहनः खलु राजा सुमङ्गलेन अनगारेण सहयो यावत् भस्मराशीकृतः सन् अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततः–अनन्तरम् उद्वृत्य मत्स्येषु उपपत्स्यते, स खलु तत्र शस्त्रवध्यः दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य द्वितीयमपि मत्स्येषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा षष्ठयां तमायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उपपत्स्यते, स खलु तेभ्यो यावत् उद्वृत्य स्त्रीषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो दाह यावत् द्वितीयमपि षष्ठयां तमायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकाल यावत् उद्वृत्य द्वितीयमपि स्त्रीषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा पञ्चम्यां धूमप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालं यावत् उद्वृत्य उरगेषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्र वध्यो यावत् कृत्वा द्वितीयमपि पञ्चम्यां यावद् उद्वृत्य द्वितीयमपि उरगेषु उपपत्स्यते, यावत् कृत्वा चतुर्थ्याम् पङ्कप्रभायाम् पृथिव्याम् उत्कृष्ट कालस्थितिके यावद् उद्वृत्य सिंहेषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यस्तथैव यावत् कृत्वा द्वितीयमपि चतुर्थ्यां पङ्कयावत् उद्वृत्य द्वितीयमपि सिंहेषु उपपत्स्यते, यावत् कृत्वा तृतीयस्यां वालुकाप्रभायाम् उत्कृष्टकाल यावत् उद्वृत्य पक्षिषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो

यावत् कृत्वा द्वितीयमपि तृतीयस्यां वालुका यावत् उद्वृत्य द्वितीयमपि पक्षिषु उपपत्स्यते यावत् कृत्वा द्वितीयस्यां शर्करामभायां यावत् उद्वृत्य सरीसृपेषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा द्वितीयमपि द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायां यावद् उद्वृत्य द्वितीयमपि सरीसृपेषु उपपत्स्यते यावत्कृत्वा अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उपपत्स्यते, यावत् उद्वृत्य संज्ञिषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा असंज्ञिषु उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा द्वितीयमपि अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिके नरके नैरयिकतया उपपत्स्यते, स खलु ततो यावत् उद्वृत्य यानि इमानि खेचरविधानानि भवन्ति, तानि यथा-चर्मपक्षिणाम्, लोमपक्षिणाम्, समुद्गपक्षिणाम्, विततपक्षिणाम्, तेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उद्वृत्य उद्वृत्य तत्रैव तत्रैव, भूयो भूयः प्रत्यायास्यति सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यो दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि भुजपरिसर्पविधानानि भवन्ति, तानि यथा-गोधानाम्, नकुलानाम्, यथा प्रज्ञापनापदे यावत् जाहकानाम्, तेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः शेषं यथा खेचराणाम् यावत् कृत्वा यानि इमानि उरःपरिसर्पविधानानि भवन्ति, तानि यथा-अहीनाम्, अजगराणाम्, आशालिकानाम्, महोरगाणाम्, तेषु अनेकशतसहस्रकृत्वो यावत् कृत्वा यानि इमानि चतुष्पदविधानानि भवन्ति, तानि यथा-एकखुराणाम्, द्विखुराणाम् गण्डीपदानाम्, सनखपदानाम्, तेषु अनेकशतसहस्रकृत्वो यावत् कृत्वा यानि इमानि जलचरविधानानि भवन्ति, तानि यथा-मत्स्यानाम्, कच्छपानाम्, यावत् शिशुमाराणाम् तेषु अनेकशतसहस्रकृत्वो यावत् कृत्वा यानि इमानि चतुरिन्द्रियविधानानि भवन्ति, तानि यथा-अन्धिकानाम्, पौत्रिकाणाम्, यथा प्रज्ञापनापदे यावत् गोमय कृमीणाम्, तेषु अनेकशतसहस्र कृत्वः यावत् कृत्वा यानि इमानि त्रीन्द्रियविधानानि भवन्ति, तानि यथा-उपचितानाम्, यावत् हस्तिशुण्डानाम्, तेषु अनेक यावत् कृत्वा यानि इमानि द्वीन्द्रियविधानानि भवन्ति, तानि यथा-पुलाकृमीणाम् यावत् समुद्रलिक्षाणाम्, तेषु अनेकशत यावत् कृत्वा यानि इमानि वनस्पतिविधानानि भवन्ति, तानि यथा-वृक्षाणाम्, गुच्छानाम् यावत् कुहुनानाम् तेषु अनेकशत यावत् प्रत्यायास्यति, बाहुल्येन च पुनः कटुकवृक्षेषु कटुकवल्लीषु सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा यानि इमानि वायुकायिकविधानानि भवन्ति, तद्यथा-प्राचीनवातानां यावत् शुद्धवातानाम् तेषु अनेकशतसहस्र यावत् कृत्वा यानि इमानि तेजस्कायिकविधानानि, भवन्ति, तद्यथा-अङ्गाराणां यावत् सूर्यकान्तमणिनिश्रितानाम्, तेषु अनेकशतसहस्रकृत्वो यावत् कृत्वा यानि इमानि अप्का-

यिकविधानानि भवन्ति, तद्यथा-अवश्यायानाम्, यावत् खातोदकानाम्, तेषु अनेकशतसहस्र यावत् प्रत्यायास्यति, बाहुल्येन च खलु क्षारोदकेषु खातोदकेषु, सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा यानि इमानि पृथिवीकायिकविधानानि भवन्ति, तानि यथा-पृथिवीनाम्, शर्कराणाम्, यावत् सूर्यकान्तानाम्, तेषु अनेकशत यावत् प्रत्यायास्यति, बाहुल्येन च पुनः खरबादरपृथिवीकायिकेषु सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा राजगृहे नगरे बहिः वेश्यात्वेन उपपत्स्यते, तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा द्वितीयमपि राजगृहे नगरे अन्तर्वेश्यात्वेन उपपत्स्यते ॥सू० २२॥

टीका—अथ गोशालस्यैव अनेकजन्मवृत्तान्तं प्ररूपयितुमाह-'विमलवाहणेणं' इत्यादि। 'विमलवाहणे णं भंते! राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासी-कए समाणे कहिं गच्छिहिइ ? कहिं उववज्जिहिइ ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! विमलवाहनः खलु तृतीयभवगोशालरूपो राजा सुमङ्गलेन अनगारेण सहयो-घोटकसहितो यावत् सरथःससारथिः, तपसा तेजसा एकाहत्यं कूटाहत्यं भस्म-राशीकृतः सन् कुत्र गमिष्यति ? कुत्र उत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा ! विमल-

---

'विमलवाहणे णं भंते! राया सुमंगलेणं' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने गोशाल के ही अनेक जन्म के वृत्तान्त की प्ररूपणा की है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-विमल-वाहणेणं भंते! राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासीकए समाणे कहिं गच्छहिइ' ? कहिं उववज्जिरिइ' हे भदन्त! जब सुमंगल अनगार विमलवाहनराजा को घोडेसहित यावत्-रथ सहित और सारथिसहित, अपने तपोजन्य तेजद्वारा कूटाघात के जैसा एक ही आघात से भस्मसात् कर देंगे-तब वह कहां जावेगा-कहां उत्पन्न

"विमलवाहणे णं भंते! राया सुमंगलेणं" ईत्यादि—

टीकार्थ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે ગોશાલકના બીજા અનેક જન્મોના વૃત્તાંતની જ પ્રરૂપણા કરી છે-ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહા-વીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"विमलवाहणे णं भंते! राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासी कए समाणे कहिं गच्छहिइ ? कहिं उवव-ज्जिहिइ ?" હે ભગવન્! જ્યારે સુમંગળ અણગાર વિમલવાહન રાજાને તેના ઘોડા, રથ અને સારથિસહિત, પોતાની તપજન્ય તેજોલેશ્યાના કૂટાઘાતના જેવા એક જ આઘાતથી, બાળીને ભસ્મ કરી નાખશે, ત્યારે તે કયાં જશે ? કયાં ઉત્પન્ન થશે ?

वाहणे णं राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहये जाव भासरासीकए समाणे' हे गौतम! विमलवाहनः खलु राजा सुमंगलेन अनगारेण सहयो यावत् सरथः, ससारथिः भस्मराशीकृतः सन् 'अहे सत्तमाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके-नरकावासे नैरयिकतया उत्पत्स्यते, 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता मच्छेसु उववज्जिहिइ' स खलु विमलवाहनः, ततः-अथ सप्तमनरकावासात् अनन्तरम् उद्वृत्य निःसृत्य, मत्स्येषु उत्पत्स्यते 'से णं तत्थ सत्थवज्झे दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा दोच्चंपि अहे सत्तमाए पुढवीए' स खलु विमलवाहनः तत्र-मत्स्येषु शस्त्रवध्यः-शस्त्रैर्वधार्हः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहपीडया कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारम् अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् 'उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरगंसि नेरइय-

होगा? तब इसके उत्तर में प्रभु ने कहा-'गोयमा! विमलवाहणे णं राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासीकए समाणे' हे गौतम! सुमंगल अनगार जब विमलवाहन राजा को घोडे सहित, रथसहित और सारथिसहित भस्म कर देंगे-तब वह विमलवाहनराजा 'अहेसत्तमाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' फिर वह विमलवाहन उस अधःसप्तमी पृथवी के नरकावास में उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरकवास में नैरयिकरूप से उत्पन्न होगा 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता मच्छेसु उववज्जिहिइ' फिर वह अनन्तर समय में निकल कर मत्स्यों में उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ सत्थवज्झे दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा, दोच्चंपि अहे सत्तमाए पुढवीए' वहां वह विमलवाहन राजा शस्त्रों से मारने योग्य होकर दाह की पीडा से कालमास में काल करके द्वितीय

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"गोयमा! विमलवाहणे णं राया सुमंगलेणं अणगारेणं सहए जाव भासरासी कए समाणे अहे सत्तमाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ" હે ગૌતમ! સુમંગલ અણગાર વિમલવાહન રાજાને જ્યારે ઘોડા, રથ અને સારથિસહિત ભસ્મીભૂત કરી નાખશે. ત્યારે તે વિમલવાહન રાજા અધઃસપ્તમી નરકના નરકાવાસમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે જ્યારે ત્યાંના આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય કરશે, ત્યારે ત્યાંથી નીકળીને મત્સ્યોમાં ઉત્પન્ન થશે. "से णं तत्थ सत्थवज्झे दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा, दोच्चंपि अहेसत्तमाए पुढवीए" ત્યાં તે શસ્ત્રથી મારવા યોગ્ય બનીને દાહની પીડાથી કાળના અવસરે કાળ કરીને ફરીથી અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં "उक्कोसकाल ट्ठिइयंसि

त्ताए उववज्जिहिइ' उत्कृष्टकालस्थितिके नरके-नरकावासे नैरयिकतया उत्पत्स्यते, 'से णं तओऽणंतरं उव्वट्टित्ता दोच्चंपि मच्छेसु उववज्जिहिइ' स खलु विमलवाहनः ततः-सप्तमनरकात् अनन्तरम् उद्वृत्य द्वितीयमपि वारम्, मत्स्येषु उत्पत्स्यते, 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा छट्टीए तमाए पुढवीए' तत्रापि खलु मत्स्यभवेषु शस्त्रवध्यः-शस्त्रैर्वधार्हः सन् यावत्-दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहपीडया कालमासे कालं कृत्वा षष्ठ्यां तमायाम् पृथिव्याम्, 'उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' उत्कृष्टकालस्थितिके-उत्कृष्टकालस्थितियुक्ते नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते; 'से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता इत्थियासु उववज्जिहिइ' स खलु विमलवाहनः तस्मात् षष्ठतमनरकात् यावत् अनन्तरम् उद्वृत्य स्त्रीषु उत्पत्स्यते, 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे दाह जाव दोच्चंपि छट्टीए तमाए

वार भी अधःसप्तमी पृथिवी में 'उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरगंसि नेरइत्ताए उववज्जिहिइ' उत्कृष्टकाल की स्थितिवाले नरकावास में नैरयिकरूप से उत्पन्न होगा, 'से णं तओऽणंतरं उव्वट्टित्ता दोच्चंपि मच्छेसु उववज्जिहिइ' वहां से फिर वह विमलवाहन राजा अनन्तर समय में निकल कर दुबारा भी मत्स्यों में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा छट्टीए तमाए पुढवीए' वहां पर भी वह शस्त्र-वधार्ह होता हुआ दाह की पीडा से कालमास में काल करके छट्ठी तमा पृथिवी में "उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरकावास में नारक की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता इत्थियासु उववज्जिहिइ' फिर वह विमलवाहन राजा उस छट्ठी पृथिवी से निकल कर अनन्तर समय में स्त्रियों में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे दाह

नरगंसि नेरइत्ताए उववज्जिहिइ" ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "से णं तओऽणतरं उववट्टित्ता दोच्चंपि मच्छेसु उववज्जिहिइ" ત્યાંના આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થતાં, ત્યાંથી નીકળીને તે ફરી મત્સ્યોમાં ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा छट्टीए तमाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ" ત્યાં પણ તે શસ્ત્રવધાર્હ થઈને દાહની પીડાથી કાળને અવસરે કાળધર્મ પામીને છટ્ઠી તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારકની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જશે. "से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता इत्थियासु उववज्जिहिइ" ત્યાંના આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થતાં, ત્યાંથી નીકળીને તે સ્ત્રી રૂપે

पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि इत्थियासु उववज्जिहिइ' तत्रापि-स्त्रीषु खलु शस्त्रवध्यः-शस्त्रैर्वधार्हः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहपीडया कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारम्, षष्ठयां तमायाम् पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य, द्वितीयमपि वारं स्त्रीषु उत्पत्स्यते 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता उरएसु उववज्जिहिइ' तत्रापि-स्त्रीषु खलु शस्त्रवध्यः-शस्त्रैर्वधार्हः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा पञ्चम्यां धूमप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकाल स्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य उरगेषु-सर्पेषु उत्पत्स्यते, 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि पंचमाए जाव उव्वट्टित्ता

जाव दोच्चंपि छट्ठीए तमाए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि इत्थियासु उववज्जिहिइ' वहां पर भी शस्त्रवधार्ह होकर वह दाह की व्युत्क्रान्ति से कालमास में काल करके द्वितीय बार भी छट्ठी तमा पृथिवी में उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरक में नैरयिक रूप से उत्पन्न होगा। फिर वह वहां से निकल कर अनन्तर समय में ही पुनः स्त्रीपर्याय से उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता उरएसु उववज्जिहिइ' वहां पर भी वह शस्त्रवधार्ह हुआ यावत् दाह की व्युत्क्रान्ति-पीडा से कालमास में काल कर पंचमी धूमप्रभापृथिवी में उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरक में नैरयिकरूप से उत्पन्न होगा। वहां से निकलकर फिर वह सर्पों में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थ-

---

ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे दाह जाव दोच्चंपि छट्ठीए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उवट्टित्ता दोच्चंपि इत्थियासु उववज्जिहिइ" ત્યાં પણ શસ્ત્ર-વધાર્હ થઇને દાહની પીડાથી કાળ કરીને ફરી છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નરકમાં ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે ત્યાંથી નીકળીને તે ફરી સ્ત્રીપર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता उरएसु उववज्जिहिइ" તે પર્યાયમાં પણ તે શસ્ત્રવધાર્હ થઈને દાહની પીડાથી કાળ કરીને પાંચમી ધૂમપ્રભા નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંની આયુસ્થિતિ પૂર્ણ થતાં ત્યાંથી નીકળીને તે સર્પોમાં ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि पंचमाए पुढवीए जाव उव्व-

दोच्चंपि उरएसु उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु-उरगेषु शस्त्रवध्यः-शस्त्रवधार्हः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारं पञ्चम्यां यावत्-धूमप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य द्वितीयमपि वारम् उरगेषु उत्पत्स्यते, 'जाव किच्चा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि जाव उव्वट्टित्ता सीहेसु उववज्जिहिइ' यावत्-तत्रापि खलु उरगेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा चतुर्थ्यां पङ्कप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके यावत् नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य सिंहेषु उत्पत्स्यते, 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे तहेव जाव किच्चा दोच्चंपि चउत्थीए पंक जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि सीहेसु उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु-सिंहभवे शस्त्रवध्यः सन् तथैव-

---

वज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि पंचमाए पुढवीए जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि उरएसु उववज्जिहिइ' वहां पर भी वह शस्त्रवधार्ह होता हुआ यावत् दाह की व्युत्क्रान्ति से कालमास में काल कर द्वितीय वार भी पंचमी पृथिवी में धूमप्रभापृथिवी में उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरक में नारक की पर्याय से उत्पन्न होगा। वह फिर वहां से निकल कर-मर कर द्वितीय वार भी सर्पों में उत्पन्न होगा 'जाव किच्चा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठियंसि जाव उव्वट्टित्ता सीहेसु उववज्जिहिइ' यावत् उरगों में भी वह शस्त्रवधार्ह होता हुआ दाह की व्युत्क्रान्ति से काल मास में काल करके चतुर्थी पंकप्रभा पृथिवी में-उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरकावास में नारक की पर्याय से उत्पन्न होगा, वह वहां से भी मर कर अनन्तर समय में सिंहों में उत्पन्न होगा।

ट्टित्ता, दोच्चंपि उरएसु उववज्जिहिइ" त्यां पण ते शस्त्रवधार्ह थईने दाहनी पीडानो अनुभव करीने काळधर्म पामीने फरी धूमप्रभा नरकमां उत्कृष्ट काळस्थितिवाळा नरकावासमां नारक रूपे उत्पन्न थशे. त्यांथी नीकळीने बीजी वार पण ते सर्प रूपे उत्पन्न थशे. 'जाव किच्चा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि जाव उव्वट्टित्ता सीहेसु उववज्जिहिइ" त्यां पण पूर्वोक्त प्रकारे फरी काळ करीने ते चोथी पंकप्रभा पृथ्वीमां उत्कृष्ट काळस्थितिवाळा नरकावासमां नारक रूपे उत्पन्न थशे. त्यांनी आयुस्थितिनो क्षय थतां, त्यांथी नीकळीने ते सिंहोमां उत्पन्न थशे. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे तहेव जाव किच्चा दोच्चंपि चउत्थीए पंकजाव उव्वट्टित्ता, दोच्चंपि सीहेसु उवव-

पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारम् चतुर्थ्याम् पङ्कप्रभायां यावत्-पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, ततोऽनन्तरम् स खलु उद्वृत्त्य द्वितीयमपि वारम् सिंहेषु उत्पत्स्यते, 'जाव किच्चा तच्चाए वालुयप्पभाए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ' यावत्-स खलु तत्र-सिंहभवे शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्याः कालमासे कालं कृत्वा तृतीयस्यां वालुकाप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्त्य पक्षिषु उत्पत्स्यते 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि तच्चाए वालुय जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि पक्खीसु वालुय जाव उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु-पक्षि-

---

'तत्थ वि णं सत्थवज्झे तहेव जाव किच्चा दोच्चंपि सीहेसु चउत्थीए पंक जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि उववज्जिहिइ' उस सिंहभव में भी वह शस्त्रवधार्ह होकर दाह की व्युत्क्रान्ति से कालमास में कालकर के द्वितीय बार भी वह चतुर्थ पङ्कप्रभा पृथिवी यावत् उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरकावास में नारक की पर्याय से उत्पन्न होगा। फिर वहां से निकल कर वह अनन्तर समय में तुरत ही पुनः सिंहों में उत्पन्न होगा। 'जाव किच्चा तच्चाए वालुयप्पभाए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ' वहां पर भी वह शस्त्र से वध होता हुआ दाह की व्युत्क्रान्ति से कालमास में काल करके तृतीय वालुकाप्रभापृथिवी में उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नरकावास में नैरयिक की पर्याय से उत्पन्न होगा। वहां से निकल कर फिर वह अनन्तर-समय में पक्षियों में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि तच्चाए वालुय जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि पक्खीसु वालुय जाव उववज्जिहिइ' वहां पर भी वह शस्त्रवध्य होता हुआ यावत् दाह की

ज्जिहिइ" ते सिंहભવમાં પણ તે શસ્ત્રવધાર્હ થઈને દાહની પીડા ભોગવતો થકો કાળના અવસરે કાળ કરીને ફરીથી ચોથી પંકપ્રભા નરકમાં ઉત્કૃષ્ટકાળ-સ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંની આયુસ્થિતિનો ક્ષય કરીને તે ફરી સિંહ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "जाव किच्चा तच्चाए वालुयप्पभाए उक्कोसकाल जाव उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ" ત્યાં પણ તેનો શસ્ત્રથી વધ થશે અને દાહની પીડાથી તે કાળ કરીને ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટકાળસ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી નીકળીને તે અનન્તર સમયમાં પક્ષીઓમાં ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि तच्चाए वालुयं जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि पक्खीसु वालुय जाव उववज्जिहिइ" ત્યાં પણ તેનો શસ્ત્ર વડે વધ થશે અને દાહની પીડાથી,યુકત

भवे शस्त्रवध्यः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारम् तृतीयायां वालुकाप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्त्य द्वितीयमपि वारम् पक्षिषु उत्पत्स्यते, 'जाव किच्चा दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता सरीसवेसु उववज्जिहिइ' यावत्-स खलु तत्र-पक्षिभवेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायां पृथिव्याम् यावत्-उत्कृष्ट कालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्त्य सरीसृपेषु-गोधा कच्छपादिषु उत्पत्स्यते 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि सरीसवेसु उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु सरीसृपभवे शस्त्रवध्यः सन् यावत्-दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा

व्युत्क्रान्ति से कालमास में काल कर द्वितीय बार भी तृतीय वालुकाप्रभा पृथिवी में उत्कृष्टकाल की स्थितिवाले नरकावास में वह नारक की पर्याय से उत्पन्न होगा। फिर वह वहां से मर कर अनन्तर समय में ही दुबारा पक्षियों में उत्पन्न होगा, 'जाव किच्चा दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता सरीसवेसु उववज्जिहिइ' यावत्-वह पक्षिभवों में भी शस्त्रवध्य होता हुआ दाह की व्युत्क्रान्ति से कालमास में काल करके द्वितीय शर्कराप्रभापृथिवी में उत्कृष्टकाल की स्थितिवाले नरकावास में नारक की पर्याय से उत्पन्न होगा। फिर वह वहां से निकल कर अनन्तर समय में ही गोधा, कच्छप आदि कों में उत्पन्न होगा, 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चे पि दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता दोच्चं पि सरीसवेसु उववज्जिहिइ' वहां पर भी वह शस्त्रवध्य होकर यावत् दाह की व्युत्क्रान्ति से-दाह की उत्पत्ति से कालमास

થઈને, કાળને અવસરે કાળ કરીને તે ફરી ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટકાળસ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી નીકળી ફરીથી તે પક્ષિઓમાં ઉત્પન્ન થશે "जाव किच्चा दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता सरीसवेसु उववज्जिहिइ" તે પક્ષીના ભવમાં તેનો શસ્ત્ર વડે વધ થશે અને દાહની પીડાથી કાળ કરીને તેનો જીવ બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટકાળસ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી નીકળીને તે કાચિંડા, કાચબા આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चे वि दोच्चाए सक्करप्पभाए जाव उव्वट्टित्ता दोच्चंपि सरीसवेसु उववज्जिहिइ" તે ભવમાં પણ તેનો શસ્ત્રથી વધ થવાથી દાહની

द्वितीयमपि वारम् द्वितीयायां शर्करामभायां यावत्–पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य द्वितीयमपि वारम् सरीसृपेषु–गोधादिभवेषु उपपत्स्यते, 'जाव किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' यावत्–स खलु तत्र–सरीसृपेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या–दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टकालस्थितिके नरके नैरयिकतया उपपत्स्यते, 'जाव उव्वट्टित्ता सण्णीसु उववज्जिहिइ' यावत् स खलु ततोऽनन्तरम् उद्वृत्य संज्ञिषु उत्पत्स्यते 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा असण्णीसु उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु–संज्ञिभवेषु, शस्त्रवध्यः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या–दाहोत्पत्त्या काल-

---

में कालकर द्वितीयबार भी द्वितीय शर्कराप्रभा पृथिवी में उत्कृष्टकाल की स्थितिवाले नरकावास में नरक की पर्याय से उत्पन्न होगा– वहां से वह मरकर फिर अनन्तर समय में ही दुबारा भी गोधा आदि के भवों में उत्पन्न होगा। 'जाव किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' यावत्–वह सरीसृपों में शस्त्रवध्य होता हुआ दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके इस रत्नप्रभा पृथिवी में उत्कृष्टकाल की स्थितिवाले नरकावास में नैरयिकरूप से उत्पन्न होगा। 'जाव उव्वट्टित्ता सण्णीसु उववज्जिहिइ' इसके बाद वह वहां से उद्वृत्त होकर संज्ञि जीवों में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा असण्णीसु उववज्जिहिइ' वह वहां संज्ञि भवों में भी शस्त्रवध्य होता हुआ यावत्–दाहकी व्युत्क्रान्ति

પીડાથી કાળ અવસરે કાળ કરીને ફરીથી તેનો જીવ બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે ત્યાંની આયુસ્થિતિનો ક્ષય થતાં જ તે ત્યાંથી નીકળીને ફરી કાચિંડા આદિના ભવોમાં ઉત્પન્ન થશે. "जाव किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसकालट्ठिइयंसि नरयंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ" ત્યાં પણ (સરીસૃપોના ભવમાં પણ) તેનો શસ્ત્ર વડે વધ થવાથી દાહ ઉત્પન્ન થવાથી કે કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "जाव उव्वट्टित्ता सण्णीसु उववज्जिहिइ" ત્યાંની આયુસ્થિતિનો ક્ષય થતાં તે ત્યાંથી નીકળીને સંજ્ઞિ જીવોમાં ઉત્પન્ન થશે. 'तत्थ णं सत्थवज्झे जाव किच्चा असण्णीसु उववज्जिहिइ' સંજ્ઞીભવમાં પણ શસ્ત્રવડે વધ્ય થઈને દાહની પીડાથી પરિતપ્ત થઈને કાળને અવસરે કાળ

मासे कालं कृत्वा असंज्ञिषु उत्पत्स्यते 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइयंसि णरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु—असंज्ञिषु, शस्त्रवध्यः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारम् अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिके नरके नैरयिकतया उत्पत्स्यते, तथा च येनैव क्रमेण असंज्ञिप्रभृतयो रत्नप्रभादिषु उत्पद्यन्ते तेनैव क्रमेण अत्रापि तेषाम् उत्पाद युक्तः इत्यवसेयम् , तदुक्तम्—

'असण्णी खलु पढमं दोच्चं च सरीसिवा तइय पक्खी ।
सीहाजंति चउत्थि उरगा पुण पंचमिं पुढविं ॥ १ ॥
छट्ठिं च इत्थियाओ मच्छा मणुया य सत्तमिं पुढविं ॥ २ ॥

छाया—असंज्ञिनः खलु प्रथमां द्वितीयां च सरीसृपाः तृतीयां पक्षिगः ।
सिंहा यान्ति चतुर्थीम् पञ्चमीं पुनः पृथिवीमुरगाः ॥ १ ॥
षष्ठीं च स्त्रियो मत्स्या मनुष्याश्च सप्तमीं पृथिवीम् ॥ २ ॥ इति

से-दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके असंज्ञि जीवों में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागट्ठिइयंसि णरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' वहां असंज्ञिभव में शस्त्रवध्य होता हुआ वह दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके द्वितीय वार भी इस रत्नप्रभापृथिवी में पल्पोपम के असंख्यातवें भाग की स्थितिवाले नरकावास में नैरयिकरूप से उत्पन्न होगा। तथा च जिसक्रम से असंज्ञी आदि जीव रत्नप्रभा आदिकों में उत्पन्न होते हैं, उसी क्रम से यहां पर भी उनका उत्पाद कहा गया है, ऐसा जानना चाहिये। सो ही कहा है-'असण्णी खलु पढमं' इत्यादि। 'से णं तओ जाव उव्वट्टित्ता

કરીને તે અસંજ્ઞી જીવોમાં ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पलिओवमस्स असंखेज्जभागट्ठिइयंसि णरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जिहिइ" તે અસંજ્ઞિભવમાં પણ શસ્ત્ર વડે તેનો વધ થશે અને દાહની ઉત્પત્તિને લીધે કાળમાસે કાળ કરીને તે બીજી વાર પણ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગની સ્થિતિવાળા નરકાવાસમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થશે.

જે ક્રમે અસંજ્ઞિ આદિ જીવો રત્નપ્રભા આદિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એજ ક્રમાનુસાર અહીં પણ તેમનો ઉત્પાદ કહેવામાં આવ્યો છે, એવું સમજવું જોઈએ એજ વાત "असण्णी खलु पढमं" ઈત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે.

'सेणं तओ जाव उव्वट्टित्ता जाइं इमाइं खहयरविहाणाइं भवंति' स खलु विमल-वाहनस्ततः-रत्नप्रभा नरकात् यावत्-अनन्तरम् उद्वृत्य, यानि इमानि-वक्ष्य-माणानि खेचरविधानानि-खेचरभेदा, भवन्ति 'तं जहा चम्मपक्खीणं लोम-पक्खीणं समुग्गपक्खीणं विययपक्खीणं' तानि यथा-चर्मपक्षिणाम्-वल्गुली प्रभृती-नाम्, लोमपक्षिणाम् हंसप्रभृतीनाम्, समुद्गकपक्षिणाम्-समुद्गकाकारपक्षवतां मनुष्यक्षेत्रबहिर्वर्तिनाम् उड्डयन कालेऽपि संकुचितपक्षवताम्, विपतपक्षिणाम्-विस्तारितपक्षवतां समयक्षेत्रबहिर्वर्तिनाम् इत्यर्थः अनिवमद्वपानां मनुष्यक्षेत्रबहि-र्वर्तित्वात् 'तेसु अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तत्थेव तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाहिइ' तेषु मोक्तखेचरेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेक लक्षवारम् उद्वृत्य उद्वृत्य-मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव-तेषु तेषु भवेष्वेव भूयो भूयः-पौनः पुन्येन प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते-'सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे दाहवक्कं-

जाइं इमाइं खहयरविहाणाइं भवंति' वह विमलवाहन उस रत्नप्रभा पृथिवी से निकल कर अनन्तर समय में ही, जो ये खेचर के भेद कहे जानेवाले हैं जैसे-'चम्मपक्खीणं, लोमपक्खीणं, समुग्गपक्खीणं विय-यपक्खीणं' चर्मपक्षी-चमगादड वगैरह लोमपक्षी हंस वगैरह, समुद्-गकपक्षी-समुद्गक आकार के पक्षवाले पक्षी-जो कि मनुष्यक्षेत्र से बाहर रहते हैं और उड़ने के समय में भी जिनके पक्ष संकुचित रहा करते हैं ऐसे पक्षी तथा विततपक्षी-विस्तारित पक्षवाले पक्षी-ये भी मनुष्यक्षेत्र से बाहिर रहते हैं-'तेसु अणेगसयसहस्सा खुत्तो उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तत्थेव तत्थेव भुज्जो २ पच्चायाहिइ' इन पक्षियों में अनेक लाखबार मर २ करके वहीं २ पर उन्हीं २ भवों में ही-बार बार उत्पन्न होगा। 'सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा

"से णं तओ जाव उववट्टित्ता जाइं इमाइं खहयरविहाणाइं भवंति" ते विमलवाहननो જીવ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાંથી ઉદ્વર્તના કરીને, "चम्मपक्खीणं, लोमपक्खीणं, समुग्गपक्खीणं वीययपक्खीणं" ચર્મપક્ષી-ચામડચિડિયા વગેરે, લોમપક્ષી-હંસ વગેરે, સમુદ્ગક પક્ષી-સમુદ્ગક આકારની પાંખોવાળાં પક્ષી, જેઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રોમાં જ રહે છે અને ઉડતી વખતે પણ તેમની પાંખો સંકુચિત રહે છે, તથા વિતતપક્ષી-વિસ્તારિત પાંખોવાળાં પક્ષી, આ પક્ષીઓ પણ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર જ રહે છે, આ ખેચરના જુદા જુદા ભેદોમાં "तेसु अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तत्थेव तत्थेव भुज्जो२ पच्चायाहिइ" એટલે કે આ પક્ષીઓમાં અનેક લાખ વાર મરી મરીને ફરી ફરીને એજ ભવોમાં વારંવાર ઉત્પન્ન થશે. "सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे

तीए कालमासे कालं किच्चा जाइं इमाइं भुयपरिसप्पविहाणाइं भवंति' सर्वत्रापि स्थाने खलु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि भुजपरिसर्पविधानानि-भुजपरिसर्पभेदाः गोधानकुलादयो भविष्यन्ति-'तं जहा गोहाणं नउलाणं जहा पन्नवणापए जाव जाहगाणं' तद्यथा-गोधानाम्, नकुलानाम् यथा प्रज्ञानापदे-प्रज्ञापनायाः प्रथमे पदे इत्यर्थः प्रतिपादितं तथा प्रतिपत्तव्यम्, यावत्-सरटानां शल्यानाम् इत्यादि, अन्तिममाह-जाहकानाम् 'तेसु अणेगसयसहस्सखुत्तो सेसं जहा-खहयराणं' तेषु गोधानकुलादिषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम् उद्वृत्य उद्वृत्य मृत्वा मृत्वेत्यर्थः, तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः-पौनः पुन्येन प्रत्यायास्यति उत्पत्स्यते इत्यभिप्रायेणाह-शेषं यथा खेचराणामुक्तं तथा वक्तव्यमिति भावः। तथोक्तमेव, 'जाव किच्चा जाइं इमाइं उरपरिसप्पविहाणाइं भवंति' यावत् स खलु तत्रापि-गोधान-

---

जाइ इमाइं भुयपरिसप्पविहाणाइं भवंति' सर्व स्थानों में शस्त्रवधाई हुआ यह दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये भुजपरिसर्प भेद हैं-गोधा-नकुल आदि जैसा कि 'गोहाणं नउलाणं जहा पन्नवणापए जाव जाहगाणं' प्रज्ञापना के प्रथम पद में कहा गया है उसी कथन के अनुसार-यावत्-सरट-शल्य आदि जाहक तक के जीवों में 'अणेगसयसहस्स खुत्तो सेसं जहा-खहयराणं' अनेक लाख बार मर मर करके वहीं २ पर बार बार उत्पन्न होगा। इसी अभिप्राय से सूत्रकार ने 'शेषं यथा खेचराणाम्' ऐसा पाठ कहा है। सो इन खेचरों के विषय का कथन तो हमने कर ही दिया है। 'जाव किच्चा जाइं इमाइं उरपरिसप्पविहाणाइं भवंति' सो वह इन गोधानकुल

दाहवक्कंतीए कालमासे कालं किच्चा जाइ इमाइं भुयपरिसप्पविहाणाइं भवंति" सर्वस्थानोमां शस्त्र वडे वध थवाने कारणे दाहनी उत्पत्तिथी काळना अवसरे काळ करीने नीचे दर्शावेला भुजपरिसर्पोमां-काचिंडा, नोळिया, आदि "गोहाणं नउलाणं जहा पन्नवणायए जाव जाहगाणं" सरडा आदि जाहक पर्यंतना जीवोमां-प्रज्ञापना सूत्रना पहेला पदमां जे काचिंडा, नोळिया आदि जाहक पर्यंतना भुजपरिसर्पो कह्या छे, तेमां-"अणेगसयसहस्स खुत्तो, सेसं जहा खहयराणं" अनेक लाख वार मरी मरीने एज भवोमां फरी फरीने वारंवार उत्पन्न थशे एटले के अहीं खेचर पक्षीओना भवोमां उत्पत्तिना विषयमां जेवुं कथन पहेलां करवामां आव्युं छे, एवुं ज कथन भुजपरिसर्पोमां पण ते जीवनी उत्पत्ति विषे समजवुं. "जाव किच्चा जाइं इमाइं उरपरिसप्पविहाणाइं भवति" आ काचिंडा, नोळिया आदिना भवोमां

कुलादिभुजपरिसर्पेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि उरः परिसर्पविधानानि-सर्पप्रभृतिभेदाः भवन्ति 'तं जहा-अहीणं अयगराणं आसालियाणं, महोरगाणं' तद्यथा-अहीनाम्-सामान्यसर्पाणाम्, अजगराणाम्, अजगरनामकमहाकायविशेषसर्पाणाम्, आशालिकानाम्-सर्पविशेषाणाम्, महोरगाणाम्-महासर्पाणाम् 'तेसु अणेगसय-सहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं चउप्पयविहाणाइं भवंति' तेषु तेषु-उरःपरिसर्प-भेदेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम्, यावत् उद्वृत्य उद्वृत्य-मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः-वारं वारं प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि खलु उरःपरिसर्पभेदेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या, कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि चतुष्पदविधानानि-अश्वप्रभृतिपशुभेदाः भवन्ति 'तं जहा-एगखुराणं दुखुराणं गंडीपयाणं, सणहपयाणं' तद्यथा-एकखुरा-णाम्-घोटकप्रभृतीनाम्, द्विखुराणाम् गोमहिषप्रभृतिपशूनाम्, गण्डीपदा-

आदि भुजपरिसर्पों में शस्त्रवध्य हुआ दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये उरःपरिसर्प के भेद हैं जैसे-'अहीणं अयगराणं, आसालियाणं महोरगाणं' अहिसर्प-अजगर, आशालिका-सर्पजाति का एक विशेष भेद, महोरग-महासर्प इनके भेदों में 'अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं चउप्पयविहाणाइं भवंति' अनेक लाख बार मर मर वहीं २ बार बार उत्पन्न होगा। वहां पर भी वह शस्त्रवध्य होकर दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये अश्व वगैरह पशु भेद हैं 'तं जहा' जैसे 'एगखुराणं, दुखुराणं, गंडीपयाणं, सणहप-याणं' एक खुरवाले घोडे वगैरह, दो खुरवाले-गाय भैंस-ऊँट वगै-रह, गण्डीपदवाले-गोलाकार पैरवाले हाथी वगैरह और सनखपद-

તેનો શસ્ત્ર વડે વધ થશે અને દાહની ઉત્પત્તિથી તે જીવ કાળ કરીને ઉરઃ પરિસર્પોમાં, "अहीणं अयगराणं आसालियाणं महोरगाणं" એટલે કે સર્પ, અજગર, આશાલિકા (સર્પ જાતિનો એક ખાસ ભેદ), અને મહોરગ (મહાસર્પ) આ ઉરપરિસર્પોના ભેદોમાં "अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं चउप्पयविहाणाइं भवंति" અનેક લાખ વાર મરી મરીને એજ ભવોમાં ફરી ફરીને વારંવાર ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં પણ તે શસ્ત્ર વડે હણાઇને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળનો અવસર આવતા કાળ કરશે, અને આ પશુઓના ભેદોમાં "तंजहा-एगखुराणं, दुखुराणं, गंडीपयाणं, सणहपयाणं" એક ખરીવાળાં-ઘોડા આદિમાં, બે ખરીવાળાં ગાય, ભેંસ આદિમાં, ગોળાકારના પગવાળાં-

नाम्-गोलाकारपदानाम् हस्त्युष्ट्रप्रभृतीनाम्, सनखपदानाम्-नखयुक्तपदानाम् सिंहव्याघ्रप्रभृतीनाम्, 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं जलयर विहाणाइं भवंति' तेषु-गजाश्वप्रभृतिचतुष्पदेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः अनेक-लक्षवारम् यावत्-उद्भूत्य उद्भूत्य-मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयो-वारं वारम्, प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि खलु चतुष्पदपशुभवेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्य-माणानि जलचरविधानानि-मत्स्यप्रभृति जलचरभेदाः भवन्ति, 'तं जहा-मच्छाणं, कच्छभाणं जाव सुसुमाराणं' तद्यथा-मत्स्यानाम्, कच्छपानाम्, यावत्-ग्राहा-णाम्, मकराणाम्, शिंशुमाराणाम्-जलजन्तुविशेषाणाम्, 'तेसु अणेगसयसहस्स-जाव किच्चा जाइं इमाइं चउरिंदियविहाणाइं भवंति' तेषु मत्स्यप्रभृतिजलचरेषु

नखयुक्त पदवाले-सिंह व्याघ्र वगैरह, सो इनके भेदों में 'तेसु अणेग-सयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं जलयरविहाणाइं भवंति' अनेक लाख बार मर मर करके वहीं २ पर बारं बार उत्पन्न होगा। वहां पर भी चतुष्पद पशुभव में भी वह शस्त्रवध्य हुआ दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल कर के जलचर जीवों के जो भेद हैं- तं जहा' जैसे 'मच्छाणं, कच्छभाणं, जाव सुसुमाराणं' मत्स्य, कच्छप, यावत्-ग्राह, मकर, और शिंशुमार-सो इनके 'तेसु अणेगसयस-हस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं चउरिंदियविहाणाइं भवंति' भेदों में -या इन भेदों में अनेक लाख बार मर मर करके, वहीं २ पर बारं बार उत्पन्न होगा। वहां पर भी मत्स्य आदि जलचर जीवों की पर्याय में

હાથી, ઊંટ આદિમાં, નહોરવાળાં પગયુકત સિંહ, વાઘ વગેરેમાં " तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं जलयरविहाणाइं भवंति " અનેક લાખ વાર મરી મરીને એજ ભવોમાં ફરી ફરીને વારંવાર ઉત્પન્ન થશે તે ચોપગાં પશુના ભવોમાં પણ તે જીવને શસ્ત્ર દ્વારા વધ થશે, તે કારણે દાહની ઉત્પત્તિને લીધે કાળ અવસરે તે જીવ કાળ કરીને જળચર જીવોમાં ઉત્પન્ન થશે " तंजहा " તે જળચરોના ભેદો નીચે પ્રમાણે છે.-" मच्छाणं, कच्छभाणं, जाव सुसुमाराणं " મત્સ્ય, કાચબા, ગ્રાહ, મગર, અને શિંશુમાર. " तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं चउरिंदियविहाणाइं भवंति " આ જળચરોના ભેદોમાં અનેક લાખ વાર મરી મરીને ફરી ફરીને એજ ભવોમાં ઉત્પન્ન થશે. તે જળચર ભવોમાં પણ શસ્ત્ર વડે તે જીવને વધ થશે

अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम्, यावत् उद्वृत्य उद्वृत्य-मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः-वारं वारम् प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि-मत्स्यप्रभृति-जलचरेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि चतुरिन्द्रियविधानानि-आन्धिकपोत्रिकप्रभृतिचतुरिन्द्रियभेदा भवन्ति, 'तं जहा-अंधियाणं, पोत्तियाणं जहा पन्नवणापदे जाव गोमयकीडाणं' तद्यथा-अन्धिकानाम्, पोत्रिकानाम्, यथा प्रज्ञापनापदे-प्रज्ञापनायाः प्रथमपदे इत्यर्थः प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम्, यावत्-मक्षिकाणाम् गमसिकानाम्, गोमयकृमीनाम्, 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेइंदियविहाणाइं भवंति' तेषु चतुरिन्द्रियभवेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम्, यावत्-उद्वृत्य उद्वृत्य-मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयो-वारं वारम्, प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि चतुरिन्द्रियभवेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा, यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि त्रीन्द्रियविधानानि-उपचितप्रभृतित्रीन्द्रियभेदा भवन्ति, 'तं जहा-'उवचियाणं जाव हत्थिसोंडाणं'

भी-शस्त्रवध्य हुआ वह दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये चौइन्द्रिय जीवों के भेद हैं-'तं जहा' जैसे अंधियाणं, पोत्तियाणं, जहा पन्नवणापदे जाव गोमयकीडाणं' अन्धिका, पोत्रिका तथा प्रज्ञापना के प्रथमपद में कहे अनुसार यावत्-मक्षिका, गमसिका और गोमयकृमि "तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेइंदियविहाणाइं भवंति' इनमें अनेक लाखवार मर २ करके बार बार उत्पन्न होगा। बाद में वहां पर भी-चतुरिन्द्रिय भवों में भी शस्त्रवधार्ह हुआ वह दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये तेइन्द्रिय जीवों के भेद हैं। 'तं जहा' जैसे-'उवचियाणं जाव हत्थिसोंडाणं' उपचित,

અને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળ કરીને તે જીવ ચતુરિંદ્રિય જીવોના ભેદોમાં ઉત્પન્ન થશે. "तंजहा" જેવાં કે-"अंधियाणं, पोत्तियाणं, जहा पन्नवणापदे जाव गोयमकीडाणं" અન્ધિકા, પોત્રિકા અને પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમ પદમાં કહ્યા પ્રમાણેના માખી, ગમસિકા આદિ છાણના કીડા પર્યન્તના જીવો. "तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेइंदियविहाणाइं भवंति-तंजहा-उवचियाणं जाव हत्थिसोंडाणं" તે ચતુરિન્દ્રિયોમાં અનેક લાખ વાર મરી મરીને ફરી ફરીને તેઓ એજ ભવોમાં ઉત્પન્ન થશે અને તે ચતુરિન્દ્રિય ભવોમાં પણ શસ્ત્ર વધ્ય થઈને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળધર્મ પામીને ઉપચિત, રોહિણિક, કુન્થુ, કીડી, હસ્તિશૌંડ આદિ ત્રીન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થશે. 'तं जहा'-જેમકે-'उवचियाणं जाव हत्थिसोंडाणं' ઉપચિત યાવત્ રોહિણિક, કુન્થુ, પિપીલિકા (કીડી) અને હસ્તિશૌંડ "तेसु अणेग

तद्यथा-उपचितानाम्, यावत्-रोहिणिकानाम्, कुन्थूनाम्, पिपीलिकानाम् हस्तिशौण्डिकानाम् 'तेसु अणेग जाव किच्चा जाइ इमाइं बेइंदियविहाणाइं भवंति' तेषु-उपचितपिपीलिकाप्रभृतित्रीन्द्रियभवेषु अनेक यावत् शतसहस्र कृत्वः-अनेकलक्षवारम्, मृत्वा मृत्वा तत्रैव-तस्मिनेव भवे भूयो भूयो वारं वारं प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि-त्रीन्द्रियभवेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि द्वीन्द्रिय विधानानि-पुलाकृमिप्रभृति द्वीन्द्रियभेदा भवन्ति, 'तं जहा पुलाकिमियाणं जाव समुद्दलिक्खाणं' तद्यथा-पुलाकृमीणाम् यावत् कुक्षिकृमीणाम् गण्डूलकानाम्, गोलोमानाम्, समुद्रलिक्षाणाम् इत्यन्तम्, 'तेसु अणेगसय जाव किच्चा जाइं इमाइं वणस्सइविहाणाइं भवंति' तेषु द्वीन्द्रियेषु अनेकशत यावत् सहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम् मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयो-वारं वारं प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि च द्वीन्द्रियभवेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि

यावत्-रोहिणिक, कुन्थु, पिपीलिका, हस्तिशौण्ड सो 'तेसु अणेग जाव किच्चा जाइं इमाइं बेइंदियविहाणाइं भवंति' इनमें अनेक लाख बार मर मर के वहीं २ पर बार बार उत्पन्न होगा वहां तेइन्द्रिय जीवों के भव में भी शस्त्रवधार्ह हुआ; वह दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये दो इन्द्रिय जीव के भेद हैं 'तं जहा' जैसे- 'पुलाकिमियाणं जाव समुद्दलिक्खाणं' पुलाकृमि यावत्-कुक्षिकृमि, गण्डूलक, गोलोम और समुद्रलिक्ष 'तेसु अणेगसय जाव किच्चा जाइं इमाइं वणस्सइविहाणाइं भवंति' इनमें अनेक लाख बार मर २ करके वहीं २ पर बार बार उत्पन्न होगा। वहां पर इन द्वीन्द्रिय भवों में भी वह शस्त्रवधार्ह हुआ दाह की व्युत्क्रान्ति से

जाव किच्चा जाइं इमाइं वेइंदिय-विहाणाइं भवंति, तंजहा-पुलाकिमियाणं जाव समुद्दलिक्खाणं" ते भवोमां पण अनेक लाख वार मरी मरीने फरी फरीने એજ ત્રીન્દ્રિય ભવોમાં તે જીવ ઉત્પન્ન થશે. તે ભવોમાં પણ શસ્ત્રવધાર્હ થઇને દાહની ઉત્પત્તિથી તે જીવ કાળધર્મ પામીને પુલાકૃમિ, કુક્ષિકૃમિ, ગંડૂલક, ગોલોમ અને સમુદ્રલિક્ષ નામના દ્વીન્દ્રિય જીવના ભેદોમાં ઉત્પન્ન થશે "तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं वणस्सइ विहाणाइं भवंति" તે ભવોમાં પણ અનેક લાખ વાર મરી મરીને અને ત્યાં જ ફરી ફરીને ઉત્પન્ન થઇને તે જીવ શસ્ત્રવધાર્હ થઇને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળને

इमानि-वक्ष्यमाणानि वनस्पतिविधानानि-वनस्पतिभेदाः भवन्ति 'तं जहा-रुक्खाणं गुच्छाणं जाव कुहणाणं' तद्यथा-वृक्षाणाम्-एकास्थिकबहुबीजकभेदेन द्विविधानाम् गुच्छानाम्-पुष्पस्तबकानाम्, वृन्ताकीप्रभृतीनाम् यावत्-गुल्मानां नवमालिकाप्रभृतीनां लतानाम् पद्मलताप्रभृतीनाम्, वल्लीनाम्-पुष्पफली प्रभृतीनाम्, पर्वकाणाम्-इक्षुप्रभृतीनाम्, तृणानाम्-दर्भकुशादीनाम्, वलयानाम्-तालतमालादीनाम्, हरितानाम्-अध्यारोहकतन्दुलीयकादीनाम्, औषधीनाम्-शालिगोधूमप्रभृतीनाम्, जलरुहाणाम्-कुमुदादीनाम्, कुहुणानाम्-भूमीस्फोटानाम् 'तेसु अणेगसय जाव पच्चायाइस्सइ' तेषु-वृक्षादिवनस्पति-भवेषु अनेकशत यावत्-सहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम् मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः प्रत्यागमिष्यति-उत्पत्स्यते 'उस्सन्नं च णं कडुयरुक्खेसु कडुयवल्लीसु सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा जाइं इमाइं वाउकाइयविहाणाइं भवंति'

उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये वनस्पतिकायिक जीव के भेद हैं-'तं जहा' जैसे-'रुक्खाणं, गुच्छा णं जाव कुहणाणं' एकास्थिक बहुबीजक के भेद से दोनों प्रकार के वृक्ष, गुच्छक-पुष्पस्तवक, वृन्ताकी आदि, यावत्-गुल्म, नवमालिका आदि लताएँ, पद्मलताएँ वेल-पुष्प फली आदि, पर्वक-इक्षु वगैरह, तृण-दर्भकुश आदि, वलय-ताल तमाल आदि हरित-अध्यारोहक तन्दुलीयक आदि, औषधि-शालि, गोधूम आदि, जलरुह-कुमुद आदि एवं कुहुण-भूमिस्फोटक आदि 'तेसु अणेगसय जाव पच्चयाइस्सइ' सो इनमें वह अनेक लाख बार मर २ करके वहीं २ पर बारबार उत्पन्न होगा। 'उस्सन्नं च णं कडु-यरुक्खेसु, कडुयवल्लीसु सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव जाइं इमाइं वाउकाइयविहाणाइं भवंति' बहुत करके यह कडुकवृक्षों में-निम्बा-

અવસરે કાળ કરીને, નીચે દર્શાવેલ વનસ્પતિકાયિક જીવોના ભેદોમાં ઉત્પન્ન થશે. "तंजहा-रुक्खाणं, गुच्छाणं, जाव कुहणाणं" જેવાં કે વૃક્ષ, ગુચ્છક-પુષ્પસ્તબક, વૃન્તાકી આદિ, ગુલ્મ, નવમાલિકા આદિ લતાઓ, પદ્મલતાઓ, પુષ્પફલી આદિ વેલ, પર્વક-શેરડી વગેરે, તૃણ-દર્ભકુશ આદિ, વલય-તાલ, તમાલ આદિ, હરિત-અધ્યારોહક, તન્દુલીયક (તાંદળજો) આદિ, ઔષધિ-શાલિ, ગોધૂમ આદિ, જલરુહ-કુમુદ આદિ, અને કુહુણ-ભૂમિસ્ફોટક આદિ. "तेसु अणेगसय जाव पचायाइस्सइ" તે જીવ તે વનસ્પતિ ભેદોમાં અનેક લાખ વાર મરી મરીને એજ ભવોમાં ફરી ફરીને ઉત્પન્ન થશે. "उस्सन्नं च णं कडुयरुक्खेसु, कडुयवल्लीसु सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किचा जाइं इमाइं वाउकाइयविहाणाइं भवंति" ખાસ કરીને કટુક વૃક્ષોમાં-નિમ્બાદિકોમાં

उस्सन्नं च खलु-बाहुल्येन किल कटुकवृक्षेषु-निम्बादिषु कटुकवल्लीषु-सोम लतादिषु उत्पन्नः सन् सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यः-शस्त्रैर्वधार्हो भूत्वा यावत्-दाह-व्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि वायुकायिकविधानानि-प्राचीनवातादिभेदाः भवन्ति, 'तं जहा-पाइणवायाणं जाव सुद्धवायाणं' तद्यथा-प्राचीवातानाम्-पूर्वपवनानाम्, यावत्-प्रतीचीवातानाम्, दक्षिणवातानाम्, उदीचीवातानाम् इत्यादि रीत्या शुद्धवातानाम्-मन्दस्तिमितवायूनाम् 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेउकाइयविहाणाइं भवंति' तेषु-प्राचीवातादिवायुकायिकभवेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः अनेकलक्षवारम् मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते, तत्रापि खलु-प्राचीवातादिवायुकायिकभवेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि, तेजःकायिकविधानानि-अङ्गारप्रभृतितेजःकायिकभेदा भवन्ति, 'तं जहा-इंगालाणं जाव सूरकंतमणि-

---

दिकों में और कटुक वल्लियों में-सोमलता आदि बेलों में उत्पन्न होगा सर्वत्र शस्त्रों द्वारा वधार्ह होकर यावत्-दाहकी उत्पत्ति से कालमास में कालकर जो ये वायुकायिक के भेद हैं-'तं जहा' जैसे-कि 'पाइणवायाणं, जाव सुद्धवायाणं' प्रतीचीवात, दक्षिणवात, उदीचीवात और शुद्धवात-मन्द स्तिमित वायु सो 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेउकाइयविहाणाइं भवंति' इन वात भेदों में अनेक लाख बार मर मर कर वहीं २ बार २ उत्पन्न होगा। वह प्राचीवातादि वायुकायिक भवों में.शस्त्रवध्य होता हुआ दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल कर जो ये तेजस्कायिक के भेद हैं 'तं जहा' जैसे कि 'इंगालाणं जाव सूरकंतमणिनिस्सियाणं' अंगार, यावत्-अग्निसंबद्धस्वरूप

અને સોમલતા આદિ કટુક વેલોમાં તે અધિક વાર ઉત્પન્ન થશે તે ભવોમાં પણ તે જીવ શસ્ત્રવધ્ય થઈને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળને અવસરે કાળધર્મ પામીને વાયુકાયિકોના નીચેના ભેદોમાં ઉત્પન્ન થશે. "तंजहा" જેવાં કે-"पाइणवायाणं, जाव सुद्धवायाणं" પ્રતીચીવાત (પૂર્વવાત), દક્ષિણવાત, ઉદીચીવાત (ઉત્તરવાત) અને શુદ્ધવાત-મંદ સ્તિમિતવાયું, આ વાયુકાયિક ભેદોમાં તે જીવ ઉત્પન્ન થશે. "तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं तेउकाइयविहाणाइं भवंति" આ વાયુકાયિક ભેદોમાં તે જીવ વારંવાર મરીને એજ ભવોમાં ફરી ફરીને ઉત્પન્ન થશે તે પ્રાચીવાતાદિ વાયુકાયિક ભવોમાં શસ્ત્રવધ્ય થઈને દાહઉત્પત્તીથી કાળને અવસરે કાળ કરીને તે જીવ આ

निस्सियाणं' तद्यथा-अङ्गाराणां यावत्-ज्वालानाम् अनलसम्बद्धस्वरूपाणाम्, मुर्मुराणाम्,-तुषादौ मसृणाग्निरूपाणाम् अर्चिषाम्-अग्निसंबद्धज्वालानाम्, इत्यादि रीत्या सूर्यकान्तमणिनिश्रितानाम् 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं आउकाइयविहाणाइं भवंति' तेषु-अङ्गारादितेजःकायिकेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम् मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यति, तत्रापि-अङ्गारादितेजःकायिकेषु शस्त्रवध्यः सन् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि अप्कायिकविधानानि-अवश्यायप्रभृत्यप्कायिकभेदा भवन्ति, 'तं जहा-उस्साणं जाव खातोदगाणं' तद्यथा-अवश्यायानाम्-ओसपदवाच्यानाम् रात्रिजलानाम्, यावत्-हिमानाम्, मिहिकानाम्, खातोदकानाम्-खातायां भूमौ यानि उदकानि तानि खातोदकानि तेषाम् 'तेसु-अणेगसयसहस्स जाव पच्चायाइस्सइ' तेषु अवश्यायाद्यप्कायिकेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम् मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते 'उस्सण्णं च णं खारो

ज्वालाएँ तुषादि की भरी हुई सी ज्वालाएँ अग्निसंबद्धज्वालाएँ, सूर्यकान्तमणि से निकलती हुई ज्वालाएँ सो 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव किच्चा जाइं इमाइं आउकाइयविहाणाइं भवंति' इन अग्निकायिक भवों में अनेक लाख बार मर मर कर वहीं २ बार २ उत्पन्न होगा। वह वहां पर भी शस्त्रवध्य होता हुआ दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके जो ये अप्कायिक के भेद हैं। 'तं जहा' जैसे कि-'उस्साणं जाव खातोदगाणं ओसजल-रात्रिजल, यावत्-हिम, मिहिका, खाई का जल, 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव पच्चायाइस्सइ'

તેજસ્કાયિક ભેદોમાં ઉત્પન્ન થશે "तंजहा-इंगालाणं जाव सूरकंतमणिनिस्सियाणं" જેવાં કે-અંગાર, અગ્નિની જ્વાળાઓ, તુષાદિનો ભારેલો અગ્નિ, અને સૂર્યકાન્ત મણિમાંથી નીકળતી જ્વાળાઓ. "तेसु अणेगसयसहस्स जाव किचा जाइं इमाइं आउकाइयविहाणाइं भवंति" આ અગ્નિકાયિક ભવોમાં અનેક લાખ વાર મરી મરીને તે જીવ ફરી ફરીને તે ભવોમાં જ ઉત્પન્ન થશે. તે અગ્નિકાયિક ભવોમાં પણ તે જીવ શસ્ત્રવધ્ય થઇને દાહઉત્પત્તિથી કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને આ જે અપ્કાયિકના ભેદો છે તેમાં ઉત્પન્ન થશે-"तंजहा-उस्साणं जाव खातोदगाणं" ઝાકળ, હિમ, ધુમ્મસ, અને ખાઇનું જળ "तेसु अणेगसयसहस्स जाव पच्चायाइस्सइ" આ અપ્કાયિક ભવોમાં પણ અનેક લાખ વાર મરી મરીને તે જીવ ફરી ફરીને એજ ભવોમાં

दएसु खातोदएसु' उस्सन्नं च खलु बाहुल्येन पुनः क्षारोदकेषु खातोदकेषु उत्पन्नः सन् 'सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा जाइं इमाइं पुढविकाइयविहाणाइं भवंति' सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या, कालमासे कालं कृत्वा यानि इमानि-वक्ष्यमाणानि पृथिवीकायिकविधानानि-मृत्तिकाशर्करादिपृथिवीकायिकभेदा भवन्ति, 'तं जहा-पुढवीणं सकराणं जाव सूरकंताणं तद्यथा-पृथिवीनां मृत्तिकानाम् शर्कराणाम्-प्रस्तरकणानाम्, यावत्-वालुकानाम्, उपलानाम्, सूर्यकान्तानाम्-मणिविशेषाणाम् 'तेसु अणेगसय जाव पच्चायाहिइ' तेषु-मृत्तिकादिपृथिवीकायिकेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः-अनेकलक्षवारम् मृत्वा मृत्वा तत्रैव तत्रैव भूयो भूयः प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते 'उस्सण्णं च णं खरबायरपुढविकाइएसु' उस्सन्नं च खलु बाहुल्येन पुनः खरबादर-

---

सो इनमें अनेक लाख बार मर मर के वहीं २ पर बार बार उत्पन्न होगा 'उस्सण्णं च णं खारोदएसु खातोदएसु' विशेषकरके यह खारेपानी में और खाई के पानी में उत्पन्न होगा। 'सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा जाइं इमाइं पुढविकाइयविहाणाइं भवंति' इन अप्कायिक भवों में उत्पन्न हुआ वह सर्वत्र शस्त्रवध्य होकर दाह की उत्पत्ति से काल मास में काल करके जो ये पृथिवीकायिक के भेद हैं जैसे कि-'पुढवीणं, सक्कराणं जाव सूरकंताणं' पृथिवी-मृत्तिका, शर्करा-प्रस्तरखण्डकण, यावत् वालुका धूली, उपल-पाषाण, सूर्यकान्त-मणिविशेष, 'तेसु अणेगसयसहस्स जाव पच्चायाहिइ' सो इन पृथिवीकायिक भवों में अनेक लाख बार मर मर करके वहीं २ पर बार बार उत्पन्न होगा। 'उस्सण्णं च खरबायर पुढविकाइएसु' विशेषकर यह खर बादर पृथिवी-

---

વારંવાર ઉત્પન્ન થશે. 'उस्सण्णं च णं खारोदएसु खातोदएसु' ખાસ કરીને તે ખારા પાણીમાં અને ખાઇના પાણીમાં ઉત્પન્ન થશે. "सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा जाइं इमाइं पुढविकाइयविहाणाइं भवंति" આ અપ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થયેલો તે જીવ સર્વ સ્થાનોમાં શસ્ત્રવધ્ય થઇને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને આ જે પૃથ્વીકાયિકના ભેદો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થશે. "तंजहा" જેવાં કે-"पुढवीणं, सक्कराणं, जाव सूरकंताणं" પૃથ્વી-માટી, શર્કરા-પ્રસ્તર ખંડ કણ, વાલુકા, ધૂળ, ઉપલ-પાષાણ, સૂર્યકાન્ત મણિવિશેષ. "तेसु अणेगसयसहस्स जाव पच्चायाहिइ" ઉપર્યુક્ત પૃથ્વીકાયિક ભવોમાં અનેક લાખ વાર મરી મરીને તે જીવ ફરી ફરીને એજ ભવોનાં વારંવાર ઉત્પન્ન થશે. "उस्सण्णं च खरबायरपुढविकाइएसु" ખાસ કરીને તે ખર બાદર-પૃથ્વી-

पृथिवीकायिकेषु उत्पत्स्यते इति भावः, 'सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा रायगिहे नयरे बाहिं खरियत्ताए उववज्जिहिइ' सर्वत्रापि खलु शस्त्रवध्यः-शस्त्रैर्वधार्हः सन् यावत् दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा राजगृहे नगरे बहिःप्रदेशे वेश्यात्वेन नगरबहिर्वर्त्ति वेश्यात्वेन उत्पत्स्यते, 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दुच्चंपि रायगिहे नगरे अंतो खरियत्ताए उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु-राजगृहनगरबहिर्वर्त्तिवेश्याभवे शस्त्रवध्यः सन् यावत्-दाहव्युत्क्रान्त्या-दाहपीडोत्पत्त्या कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयमपि वारम् राजगृहे नगरे अन्तःवेश्यात्वेन नगरान्तर्वर्तिवेश्यात्वेन उत्पत्स्यते ॥ सू० २२ ॥

मूलम्-'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहेवासे विंझगिरिपायमूले बेभेले सन्निवेसे माहणकुलंसि दारियत्ताए पच्चायाहिइ। तए णं तं दारियं अम्मापियरो उम्मुक्कबालभावं जोव्वणगमणुप्पत्तं पडिरूवएणं सुक्केणं पडिरूविएणं विणएणं पडिरूवियस्स भत्तारस्स भारियत्ताए दल-

---

कायिकों में उत्पन्न होगा। 'सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा रायगिहे नयरे बाहिं खरियत्ताए उववज्जिहिइ' यहां पर भी यह शस्त्रवध्य होता हुआ यावत् दाह की व्युत्क्रान्ति से कालमास में काल करके राजगृह नगर में उसके बहिः प्रदेश में वेश्या के रूप से उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि रायगिहे नयरे अंतो खरियत्ताए उववज्जिहिइ' उसस्थिति में भी यह शस्त्रों से वध्य होता हुआ दाह की उत्पत्ति से कालमास में काल करके द्वितीयबार भी यह उसी राजगृह नगर में भीतर में वेश्यारूप से उत्पन्न होगा ॥ सू० २२ ॥

કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થશે. "सव्वत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा रायगिहे नयरे बाहिं खरियत्ताए उववज्जिहिइ" આ પૃથ્વીકાયિક ભવોમાં તે જીવ શસ્ત્રવધ્ય થઈને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને રાજગૃહ નગરની બહારના પ્રદેશમાં વેશ્યારૂપે ઉત્પન્ન થશે. "तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा दोच्चंपि रायगिहे नयरे अंतो खरियत्ताए उववज्जिहिइ" તે વેશ્યાના ભવમાં પણ તે જીવ શસ્ત્રો વડે વધ થઈને દાહની ઉત્પત્તિથી કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને બીજી વાર પણ એજ રાજગૃહ નગરમાં વેશ્યા રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ॥સૂ૦૨૨॥

इस्संति, सा णं तस्स भारिया भविस्सइ इट्ठा कंता जाव अणुमया भंडकरंडगसमाणा तेल्लकेला इव सुसंगोविया चेलपेडा इव सुसंपरिग्गहिया रयणकरंडओविव सुसारक्खिया सुसंगोविया मा णं सीयं मा णं उण्हं जाव परिसहोवसग्गा फुसंतु। तए णं सा दारिया अन्नया कयाइ गुव्विणी ससुरकुलाओ कुलघरं निज्जमाणी अंतरा दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु अग्गिकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ, लभित्ता केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, बुज्झित्ता मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वहिइ, तत्थ वि य णं विराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु असुरकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं तं चेव जाव तत्थ वि णं विराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु नागकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओहिंतो अणंतरं एवं एएणं अभिलावेणं दाहिणिल्लेणं सुवन्नकुमारेसु एवं विज्जुकुमारेसु एवं अग्गिकुमारवज्जं जाव दाहिणिल्लेसु थणियकुमारेसु से णं तओ जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ, जाव विराहियसामन्ने जोइसिएसु देवेसु उववज्जिहिइ, से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ जाव अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओहिंतो अणंतरं

चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ, केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, तत्थ वि णं अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओहिंतो एवं जहा सणंकुमारे तहा बंभलोए महासुक्के आणए, आरणे, से णं तओ जाव अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ, से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं इमाइं कुलाइं भवंति—अड्डाइं जाव अपरिभूयाइं, तहप्पगारेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ, एवं जहा उववाइए दढप्पइन्नवत्तव्वया सैव वत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जिहिइ, तए णं से दढप्पइन्ने केवली अप्पणो तीयद्धं आभोएहिइ, अप्पणो तीयद्धं आभोइत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेहिइ, सद्दावित्ता एवं वदिहिइ—एवं खलु अहं अज्जो! इओ चिरातीयाए अद्धाए गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए तम्मूलगं च णं अहं अज्जो! अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टिए, तं मा णं अज्जो! तुब्भं कोइ भवउ आयरियं पडिणीए उवज्झाय पडिणीए आयरियउवज्झायाणं अयसकारए अवण्णकारए अकित्तिकारए, मा णं सेऽवि एवं चेव अणादीयं अणवदग्गं जाव संसारकंतारं अणुपरियट्टिहिइ, जहा णं अहं। तए णं ते समणा निग्गंथा दढप्पइन्नस्स केवलिस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म

भीया तत्था तसिया संसारभउव्विग्गा दढप्पइन्नं केवलिं वंदिहिंइ। वंदित्ता तस्स ठाणस्स आलोइहिंति निंदिहिंति जाव पडिवज्जिहिंति। तए णं से दढप्पइन्ने केवली बहूइं वासाइं केवलिपरियागं पाउणिहिइ, पाउणित्ता अप्पणो आउसेसं जाणित्ता भत्तं पच्चक्खाहिइ, एवं जहा उववाइए जाव सव्व-दुक्खाणमंत्तं काहिइ, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ। तेय-निसग्गो सम्मत्तो, समत्तं च पन्नरसमं सयं एक्कसरयं ॥सू० २३॥

छाया—तत्रापि खलु शस्त्रवध्यो यावत् कृत्वा इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विन्ध्यगिरिपादमूले बिभेले सन्निवेशे ब्राह्मणकुले दारिकतया प्रत्यायास्यति, ततः खलु तां दारिकाम् अम्बापितरौ उन्मुक्तबालभावां यौवनकमनुप्राप्तां प्रतिरूप-केण शुल्केन, प्रतिरूपकेण विनयेन प्रतिरूपकस्य भर्तुर्भार्यात्वेन दास्यतः। सा खलु तस्य भार्या भविष्यति इष्टा कान्ता, यावत् अनुमता भाण्डकरण्डक-समाना तैलकेला इव सुसंगोपिता चैलपेटा इव सुसंपरिगृहीता रत्नकरण्डक इव सुसंरक्षिता सुसंगोपिता, मा खलु शीतं मा खलु उष्णं यावत् परिषहोपसर्गाः स्पृशन्तु। ततः खलु सा दारिका अन्यदा कदाचित् गुर्विणी श्वशुरकुलात् कुलगृहं नीयमाना अन्तरा दावाग्निज्वालाभिहता कालमासे कालं कृत्वा दाक्षिणात्येषु अग्निकुमारेषु देवेषु देवतया उपपत्स्यते, स खलु तेभ्यः अनन्तरम् उद्वृत्य मानु-ष्यकं विग्रहं लप्स्यते, लब्ध्वा केवलां बोधिं भोत्स्यते, बुद्ध्वा मुण्डो भूत्वा अगा-रात् अनगारितां प्रव्रजिष्यति, तत्रापि च खलु विराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा दाक्षिणात्येषु असुरकुमारेषु देवेषु देवतया उपपत्स्यते, स खलु तेभ्यो यावत् उद्वृत्य मानुष्यकं विग्रहं तदेव यावत् तत्रापि खलु विराधित-श्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा दाक्षिणात्येषु नागकुमारेषु देवेषु देवतया उप-पत्स्यते। स खलु तेभ्योऽनन्तरम् एवम् एतेन अभिलापेन दाक्षिणात्येषु सुवर्ण-कुमारेषु एवं विद्युत्कुमारेषु एवम् अग्निकुमारवर्जम् यावत् दाक्षिणात्येषु स्तनित-कुमारेषु, स खलु ततो यावद् उद्वृत्य मानुष्यकं विग्रहं लप्स्यते, यावत् विराधित-श्रामण्यो ज्योतिषिकेषु देवेषु उपपत्स्यते। स खलु ततोऽनन्तरं चयं त्यक्त्वा मानुष्यकं विग्रहं लप्स्यते यावत् अविराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे देवतया उपपत्स्यते, स खलु तेभ्योऽनन्तरं चयं त्यक्त्वा मानुष्यकं

विग्रहं लप्स्यते, केवलां बोधिं भोत्स्यते, तत्रापि खलु अविराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा सनत्कुमारे कल्पे देवतया उपपत्स्यते, स खलु तेभ्य एवं यथा सनत्कुमारे तथा ब्रह्मलोके महाशुक्रे आनते आरणे, स खलु ततो यावत् अविराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा सर्वार्थसिद्धे महाविमाने देवतया उपपत्स्यते। स खलु तेभ्योऽनन्तरं चयं त्यक्त्वा महाविदेहे वर्षे यानि इमानि कुलानि भवन्ति–आढ्यानि यावत् अपरिभूतानि, तथा प्रकारेषु कुलेषु पुत्रत्वेन प्रत्यायास्यति, एवं यथा औपपातिके दृढप्रतिज्ञवक्तव्यता सैववक्तव्यता निरवशेषा भणितव्या, यावत् केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पत्स्यते। ततः खलु स दृढप्रतिज्ञः केवली आत्मनोऽतीताद्धाम् आभोगयिष्यति, आभोग्य श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयिष्यति, शब्दयित्वा एवं वदिष्यति–एवं खलु अहम् आर्याः! इतश्चिरातीतायाम् अद्धायां गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रः अभवम्, श्रमणघातको यावत् छद्मस्थ एव कालगतः, तन्मूलकं च खलु अहम् आर्याः! अनादिकम् अनवदग्रम् दीर्घाध्वानं चातुरन्तसंसारकान्तारम् अनुपर्यटितः, तत् मा खलु आर्याः! युष्माकं कोऽपि भवतु आचार्यप्रत्यनीकः, उपाध्यायप्रत्यनीकः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कारकः, अवर्णकारकः अकीर्तिकारकः, मा खलु सोऽपि एवमेव अनादिकम् अनवदग्रम् यावत् संसारकान्तारम् अनुपर्यटिष्यति यथा खलु अहम्। ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्था दृढप्रतिज्ञस्य केवलिनः अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य भीताः, त्रस्ताः, त्रासिताः, संसारभयोद्विग्नाः दृढप्रतिज्ञं केवलिनम् वन्दिष्यन्ति, वन्दित्वा तस्य स्थानस्य आलोचयिष्यन्ति, निन्दिष्यन्ति यावत् प्रतिपत्स्यन्ते। ततः खलु स दृढप्रतिज्ञः केवली बहूनि वर्षाणि केवलिपर्यायं पालयिष्यति, पालयित्वा आत्मनः आयुःशेषं ज्ञात्वा भक्तं प्रत्याख्यास्यति, एवं यथा औपपातिके यावत् सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद् विहरति॥ सू० २३॥

तेजो निसर्गः समाप्तः॥ समाप्तं च पञ्चदशं शतकम् एकसरकम्॥

टीका–पुनरप्याह–'तत्थ वि णं' इत्यादि। 'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरिपायमूले बेभेले संनिवेसे माहण-

---

'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे' इत्यादि।

टीकार्थ–'तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरिपायमूले बेभेले संनिवेसे माहणकुलंसि दारियत्ताए

"तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किचा इहेव जंबुद्दीवे दीवे इत्यादि–

टीकार्थ–तत्थ वि णं सत्थवज्झे जाव किचा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे-वासे विंझगिपायमूले बेभेले संनिवेसे माहणकुलसि दारियत्ताए पच्चायाहिइ"

कुलंसि दारियत्ताए पच्चायाहिइ' तत्रापि खलु–राजगृहनगरान्तर्वर्तिवेश्याभवे अपि शस्त्रवध्यः सन् यावत्–दाहव्युत्क्रान्त्या–दाहपीडोत्पत्या कालमासे कालं कृत्वा, इहैव–अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विन्ध्यगिरिपादमूले–विन्ध्याचलोपत्यकायाम्, विभेले नाम्नि सन्निवेशे–उपनगरे, ब्राह्मणकुले दारिकतया–कन्यकात्वेन प्रत्यायास्यति–उत्पत्स्यते, 'तए णं तं दारियं अम्मापियरो उम्मुक्कबालभावं जोव्वणगमणुप्पत्तं' ततः खलु तां दारिकाम्–बालिकाम् अम्मापितरौ–मातापितरौ उन्मुक्तबालभावम्–परित्यक्तबाल्यावस्थाम्, यौवनकमनुप्राप्ताम् 'पडिरूवएणं सुक्केणं पडिरूवएणं विणएणं पडिरूवियस्स भत्तारस्स भारियत्ताए दलइस्संति' प्रतिरूपकेण योग्येन समुचितेनेत्यर्थः, शुल्केन–द्रव्येण, प्रतिरूपकेण–योग्येन, विनयेन, प्रतिरूपकस्य–अनुरूपस्य, भर्तुः भार्यात्वेन दास्यतः 'सा णं तस्स भारिया भविस्सइ

पच्चायाहिइ' राजगृह नगर के भीतर वेश्यारूप से उत्पन्न होने के भव में भी वह विमलवाहन शस्त्रवधार्ह होता हुआ दाह की पीडोत्पत्ति से कालमास में मर करके इसी जंबूद्वीप नामके द्वीप में भरतवर्ष में विन्ध्यगिरि के पादमूल में–विन्ध्याचल की तलहटी में विभेल नामके उपनगर में ब्राह्मणकुल में कन्यारूप से उत्पन्न होगा। 'तए णं तं दारियं अम्मापियरो उम्मुक्कबालभावं जोव्वणगमणुप्पत्तं' इसके बाद जब उसके माता उस बालिका को बाल्यकालके परित्याग से यौवन अवस्था में प्राप्त हुई देखेंगे तब वे 'पडिरूवएणं सुक्केणं पडिरूवएणं विणएणं पडिरूवियस्स भत्तारस्स भारियत्ताए दलइस्संति' उसे प्रतिरूपक–योग्य–समुचित शुल्कप्रदान करने के साथ २ प्रतिरूपक योग्य विनयपूर्वक प्रतिरूपक–अनुरूप भर्ता के लिये भार्यारूप

રાજગૃહ નગરની વેશ્યા રૂપે ઉત્પન્ન થયેલો તે વિમલવાહનનો જીવ શસ્ત્રવધાર્હ થઈને દાહનીઉત્પત્તિથી કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને, આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતવર્ષમાં વિંધ્યગિરિની તળેટીમાં આવેલા બેભેલ નામના ઉપનગરમાં બ્રાહ્મણકુળમાં કન્યા રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "तए णं तं दारियं अम्मापियरो उम्मुक्कबालभावं जोव्वणगमणुप्पत्तं" જ્યારે તે બાલિકાના માતાપિતાને એવું લાગશે કે આ કન્યા બાલ્યાવસ્થા પાર કરીને યૌવનાવસ્થાએ આવી પહોંચી છે, ત્યારે તેઓ "पडिरूवएणं सुक्केणं पडिरूवएणं विणएणं पडिरूवियस्स भत्तारस्स भारियत्ताए दलइस्संति" તેને યોગ્ય કરિયાવર કરીને, યોગ્ય પતિ સાથે પરણાવશે–એટલે કે યોગ્ય પુરૂષની ભાર્યા રૂપે તેનું પાણિગ્રહણ

इट्ठा कंता जाव अणुमया' सा खलु तस्य-भर्तुः, भार्या भविष्यति, सा कीदृशी-त्याह-इष्टा-मनोऽभिलषिता, कान्ता-कमनीया, यावत्-प्रिया, मनोऽमा, अनु-मता-आज्ञाकारिणी 'भंडकरंडगसमाणा तेल्ल केलाइव सुसंगोविया, चेलपेडा इव सुसंपरिग्गहिया रयणकरंडओविव सुसारक्खिया, सुसंगोविया' भाण्डकरण्ड-कसमाना, तैल केलाइव सुसंगोपिता, भाण्डकरण्डकसमाना-आभूषणमञ्जूषा-समाना तेल केलाइव-तैलाश्रयो भाजनविशेषो देशविशेषे प्रसिद्धः, सा च सुष्ठु संगोपनीया भवतीत्यतः सुसंगोपिता-सुरक्षिता, 'चेल पेडा इव सुसंपरिग्गहिया रयणकरंडओ विव सुसारक्खिया सुसंगोविया' चैलपेटिका इव-वस्त्रमञ्जूषेव सुसंपरिगृहीता, रत्नकरण्डकमिव सुसंरक्षिता सुसंगोपिता माणं सीयं, माणं उण्हं

से प्रदान करेंगे। 'सा णं तस्स भारिया भविस्सइ, इट्ठा, कंता, जाव अणुमया' इस प्रकार से प्रदान की गई वह उसकी भार्या होगी-वह उसे अपने पति के लिये मनोऽभिलषित होगी। कान्ता-बडी प्यारी होगी, यावत् प्रिय-बडी सुहावनी मनभाविनी होगी। मनोऽम-मन में सदा स्थान करनेवाली होगी। एवं अनुमता-पति की आज्ञाकारिणी होगी। 'भंडकरंडगसमाणा तेल्लकेला इव सुसंगोविया, चेलपेडा इव सुसंप रिग्गहिया, रयणकरंडओ विव सुसारक्खिया, सुसंगोविया' अतः वह भाण्डकरण्ड के समान-आभूषणों की पेटी के जैसी-घर-वालों के द्वारा संभालने योग्य होगी। एवं तेल की डिब्बी के जैसी बहुत ही सावधानी के साथ रखने योग्य होगी। एवं जैसे वस्त्रों की मंजुषा विशेष आदर के साथ संभाल कर रखी जाती है, उसी प्रकार से यह भी बहुत ही सुरक्षावस्था में रखी जावेगी। रत्नों का पिटारा

કરાવશે. "सा णं तस्स भारिया भविस्सइ, इट्ठा, कंता, जाव अणुमया" આ પ્રકારે ભાર્યા રૂપે પ્રદાન કરાયેલી તે કન્યા તેના પતિને ઇષ્ટ થઇ પડશે, કાન્ત-ખૂબજ પ્યારી, પ્રિય, અને મનોમ (મનમાં સ્થાન જમાવનારી) થઈ પડશે અને તે પતિની આજ્ઞાનુ પાલન કરશે. "भंडकरंडगसमाणा तेल्ल केलाइव सुसंगोविया, चेलपेडा इव सुसंपरिग्गहिया, रयणकरंडओविव सुसार-क्खिया, सुसंगोविया" તેથી ઘરના માણસો આભૂષણોની પેટીની જેમ તેની સંભાળ રાખશે, તેલના સીસા અથવા કચોળાની જેમ ખૂબ જ સાવધાનીપૂર્વક તેને સાચવવા યોગ્ય ગણશે, જેવી રીતે વસ્ત્રોના ટ્રંકને વિશેષ આદરની સાથે સંભાળીને રાખવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તેને પણ એટલે કે આ કન્યાને પણ ખૂબ જ સંભાળપૂર્વક સુરક્ષિત સ્થાનમાં રાખવામાં આવશે. "माणं सीयं माणं

जाव परीसहोवसग्गा फुसंतु' मा खलु शीतम्, मा खलु उष्णं यावत् मा खलु एनां परिषहोपसर्गाः स्पृशन्तु इति बुद्धया सा सुष्ठु संगोपिता आसीदित्यर्थः, 'तए णं सा दारिया अन्नया कयाइ गुव्विणी ससुरकुलाओ कुलघरं निज्जमाणि अंतरा दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा' ततः खलु सा दारिका-बालिका, अन्यदा कदाचित् गुर्विणी-गर्भिणी भूत्वा श्वशुरकुलात्-पतिगृहात्, कुलगृहं-पितृगृहं नीयमाना निजभ्रात्रा, अन्तरा-मध्ये दावाग्निज्वालाभिहता-दावानल-ज्वालापीडिता सती, कालमासे कालं कृत्वा 'दाहिणिल्लेसु अग्गिकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ' दाक्षिणात्येषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते, 'से णं तओहिंतो

जिस प्रकार से बहुत ही देखभाल के साथ सुरक्षित स्थान में रखा जाता है उसी प्रकार से यह भी देखभाल के साथ सुरक्षित स्थान में रखी जावेगी। 'मा णं सीयं, मा णं उण्हं, जाव परिसहोवसग्गा, फुसंतु' इसे कभी ठंड-शीत की बाधा न हो, कभी उष्ण-गर्मी की बाधा न हो, तथा शीत गर्मी दोनों की बाधा न हो और न किसी भी प्रकार से इसे परीषह और उपसर्ग दुःखी करसकें इस बात का विशेष ध्यान रखा जावेगा। 'तए णं सा दारिया अन्नया कयाइ गुव्विणी, ससुरकुलाओ कुलघरं निज्जमाणी अंतरा दवग्गिजालाभिहया काल-मासे कालं किच्चा' एक दिन की बात होगी कि उस दारिका को गर्भवती अवस्था में उसके श्वसुरगृह से-पतिगृह से उसका भाई ले जायेगा सो रास्ते में वह दावाग्नि की ज्वाला से झुलस जायगी। अतः वह कालमास में काल कर 'दाहिणिल्लेसु अग्गिकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ' दक्षिणदिशा के अग्निकुमार देवों में देव की पर्याय से उत्पन्न हो जायगी। 'से णं तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता माणुस्सं

उण्हं, जाव परीसहोवसग्गा, फुसंतु" तेने कदी पण ठंडी सहन न करवी पडे, गरमी सहन न करवी पडे, ठंडीगरमी बन्ने सहन न करवा पडे, तथा कोई पण प्रकारना परीषह अने उपसर्गो तेने दुःखी न करे तेनुं विशेष ध्यान राखवामां आवशे. "तए ण सा दारिया अन्नया कयाइ गुव्विणी ससुरकुलाओ कुलघरं निज्जमाणी अंतरा दवग्गिजालाभिहया कालमासे कालं किच्चा" त्यार बाद ते गर्भवती थशे. कोई एक दिवसे ते गर्भवती अवस्थामां सासरेथी पोताना भाईनी साथे पितृगृहे जवा माटे नीकळशे. रस्तामां दावाग्निनी ज्वाळाओ वडे दाझी जवाने कारणे काळनो अवसर आवता काळ करीने दक्षिण दिशाना अग्निकुमार देवोमां देवनी पर्याये उत्पन्न थशे. "से णं तओ-

अणंतरं उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ' स खलु अग्गिकुमारदेवस्तेभ्यः-अग्निकुमारदेवेभ्यः, अनन्तरम् उद्वृत्य-निस्सृत्य, मानुष्यकं विग्रहं-शरीरं लप्स्यते 'लभेत्ता केवलं बोहिं बुज्झिहिइ' लब्ध्वा, केवलां बोधिम्-निर्मलां बोधिं सम्यक्त्वं भोत्स्यते-प्राप्स्यति 'बुज्झित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्विहिइ' बुद्ध्वा मुण्डो भूत्वा अगारात्-गृहात् अनगारिकतां प्रव्रजिष्यति, 'तत्थ वि य णं विराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु असुरकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ' तत्रापि च खलु-मुन्यवस्थायां विराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा दाक्षिणात्येषु-दक्षिणदिग्भवेषु असुरकुमारेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते, 'से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता माणुसं विग्गहं, तं चेव जाव' स

विग्गहं लभिहिइ' अब वह अग्निकुमार देव बना हुआ दारिका का जीव उन अग्निकुमार देव के बीच में से अनन्तर समय में चव कर -निकल कर मनुष्य के शरीर को धारण करेगा अर्थात् मनुष्य पर्याय में अवतरित होगा। 'लभेत्ता केवलं बोहिं बुज्झिहिइ' वहां वह निर्मल शुद्धबोधि-सम्यग्दर्शन को प्राप्त करेगा। 'बुज्झित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्विहिइ' शुद्धसम्यग्दर्शन को प्राप्तकर फिर मुंडित होकर गृहवास के परित्याग से अनगारावस्था को धारण करेगा। 'तत्थ वि य णं विराहिय सामण्णे कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु असुरकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ' परन्तु वह उस अवस्था में भी श्रामण्यपर्याय की विराधना कर देगा और कालमास में काल कर दक्षिण दिशा के असुरकुमार देवों में देव की पर्याय से उत्पन्न होगा, 'से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं, तं

हिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ " ते અગ્નિકુમાર દેવના આયુ, ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે ત્યાંથી ઉદ્વર્ત્તના કરીને તે મનુષ્ય પર્યાયમાં જન્મધારણ કરશે. " लभेत्ता केवलं बोहिं बुज्झिहिइ " તે મનુષ્ય ભવમાં તે નિર્મળ બોધિ (સમ્યગ્દર્શન) પામશે. " बुज्झित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्विहिइ " શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ કરીને તે મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીને અણગારાવસ્થા ધારણ કરશે. " तत्थ वि य णं विराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु असुरकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ " પરન્તુ તે અવસ્થામાં પણ તે શ્રામણ્ય પર્યાયની વિરાધના કરશે અને કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે. " से णं तओहिंतो जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं, तंचेव जाव " ત્યાર

खलु-असुरकुमारो देवः तेभ्यः-असुरकुमारेभ्यो यावत्-अनन्तरम् उद्वृत्य मानुष्यकं-मनुष्यसम्बन्धि, विग्रहम्-शरीरम्, तदेव-पूर्वोक्तवदेव यावत् लप्स्यते, 'तत्थ वि णं विराहियसामण्णे कालमासे जाव किच्चा दाहिणिल्लेसु नागकुमारेसु देवेसु देवत्ताइ उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु-मानुष्यके शरीरे विराधितश्रामण्यः, कालमासे यावत्-कालं कृत्वा दाक्षिणात्येषु-दक्षिणदिग्भवेषु नागकुमारेषु देवेषु देवत्वेन उत्पत्स्यते, 'सेणं तओहिंतो अणंतरं एवं एएणं अभिलावेणं दाहिणिल्लेसु सुवन्नकुमारेसु, एवं विज्जुकुमारेसु एवं अग्गिकुमारवज्जं जाव दाहिणिल्लेसु थणियकुमारेसु' स खलु नागकुमारो देवः-तेभ्यो-नागकुमारेभ्यः अनन्तरम्-एवं-पूर्वोक्तरीत्या, उद्वृत्य मानुष्यकं नवविग्रहं लप्स्यते, तत्रापि खलु-मनुष्यभवे, विराधितश्रामण्यः एतेन पूर्वोक्तेन अभिलापेन कालमासे कालं कृत्वा

चेव जाव' बाद में वह असुरकुमार देव उन असुरकुमार देवों में से अनन्तर समय में उद्वर्तना करके मनुष्यसंबंधी शरीर को पूर्वोक्तरूप से ही यावत् प्राप्त करेगा। 'तत्थ वि णं विराहिय सामण्णे कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु नागकुमारेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ' वहां मनुष्यभव में भी वह श्रमणपर्याय की विराधना करके कालमास में काल करके दक्षिणदिशा के नागकुमार देवों में देव की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं ताओहिंतो अणंतरं एवं एएणं अभिलावेणं दाहिणिल्लेसु सुवन्नकुमारेसु एवं विज्जुकुमारेसु एवं अग्गिकुमारदेववज्जं जाव दाहिणिल्लेसु थणियकुमारेसु' फिर वह वहां से भी अनन्तर समय में चवकर मनुष्य के शरीर को धारण करेगा, वहां पर भी श्रामण्यपर्याय की विराधना करके इस पूर्वोक्त अभिलाप के अनुसार-कालमास में

બાદ અસુરકુમાર દેવના આયુ, ભવ, અને સ્થિતિનો ક્ષય થવાને કારણે, ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરીને વિમલવાહનનો જીવ ફરી પાછો મનુષ્યપર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે. આ ભવનું વર્ણન પૂર્વોકત મનુષ્ય ભવના જેવું જ સમજવું "तत्थ वि णं विराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा दाहिणिल्लेसु नागकुमारेसु देवेसु देवत्ताए उववज्जिहिइ" તે મનુષ્ય ભવમાં પણ શ્રામણ્યપર્યાયની વિરાધના કરીને કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને તે દક્ષિણદિશાના નાગકુમાર દેવોમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तओहिंतो अणतरं एवं एएणं अभिलावेणं दाहिणिल्लेसु सुवन्नकुमारेसु एवं विज्जुकुमारेसु, एवं अग्गिकुमारदेववज्जं जाव दाहिणिल्लेसु थणियकुमारेसु" વળી ત્યાંથી પણ અનન્તર સમયમાં ઉદ્વર્તના કરીને તે મનુષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થશે, અને પૂર્વોક્ત અભિલાપાનુસાર શ્રામણ્ય પર્યાયની વિરાધના કરીને કાળનો અવસર આવતા

दाक्षिणात्येषु-सुवर्णकुमारेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते, स खलु तेभ्यः-सुवर्णकुमारेभ्यः अनन्तरम् उद्वृत्य मानुष्यकं विग्रहं लप्स्यते, तत्रापि खलु विराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा दाक्षिणात्येषु विद्युत्कुमारेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते, एवं-रीत्या अग्निकुमारवर्जम्-अग्निकुमारम् वर्जयित्वा, ब्राह्मणकन्यागर्भावस्थायां पतिगृहात् पितृगृहं नीयमाना मार्गमध्ये दवाग्निना दग्धा सती अग्निकुमारभवे उत्पन्ना, तत्र पूर्वमेव उत्पन्नत्वेन न पुनस्तत्रोत्पादः अत एव उक्तम् अग्निकुमारवर्जम्, इति, यावत् दाक्षिणात्येषु उदधिकुमारेषु देवेषु, द्वीपकुमारेषु देवेषु, दिक्कुमारेषु देवेषु, पवनकुमारेषु देवेषु, स्तनितकुमारेषु देवेषु देवत्वेन

काल करके दक्षिणदिशा के सुवर्णकुमारों में देवकी पर्याय से उत्पन्न होगा। बाद में वह वहां से भी अनन्तर समय में चवकर मनुष्यशरीर को धारण करेगा। वहां पर भी श्रामण्यपर्याय की विराधना करके कालमास में काल कर दक्षिणदिशा के विद्युत्कुमार देवों की पर्याय से उत्पन्न होगा। इस रीति से अग्निकुमार को छोडकर दक्षिणदिशाके उदधिकुमार में, द्वीपकुमार देवों में दिक्कुमार देवों में पवनकुमार देवों में, एवं स्तनितकुमार देवों में देव की पर्याय से उत्पन्न होगा। यहां जो 'अग्निकुमार देव को छोडकर' ऐसा जो कहा गया है, सो उसका कारण ऐसा है कि जब ब्राह्मण कन्या अपने भाई द्वारा पतिगृह से माय के को ले जाई जा रही थी, तब वह रास्ते के बीच में ही दावाग्नि से जलकर अग्निकुमार देवों में अग्निकुमार देव की पर्याय से उत्पन्न हो

કાળધર્મ પામીને દક્ષિણદિશાના સુવર્ણકુમારોમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી પણ અનન્તર સમયે ઉદ્વર્ત્તના કરીને તે વિમલવાહનનો જીવ મનુષ્યશરીરને ધારણ કરશે તે ભવમાં પણ શ્રામણ્યપર્યાયની વિરાધના કરીને, કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને તે દક્ષિણ દિશાના વિદ્યુત્કુમારોમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે ત્યાર બાદ વિદ્યુત્કુમારના ભવમાંથી ઉદ્વર્ત્તના કરીને મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાર બાદ દક્ષિણ દિશાના ઉદધિકુમારોમાં, ત્યાર બાદ મનુષ્ય ભવમાં, ત્યાર બાદ દ્વીપકુમાર દેવોમાં ત્યાર બાદ મનુષ્યભવમાં, ત્યાર બાદ દક્ષિણદિશાના દિક્કુમાર દેવોમાં, ત્યાર બાદ મનુષ્યભવમાં, ત્યાર બાદ દક્ષિણ દિશાના વાયુકુમાર દેવોમાં, ત્યારબાદ મનુષ્યભવમાં, અને ત્યાર બાદ દક્ષિણ દિશાના સ્તનિતકુમાર દેવોમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે અહીં ઉદધિકુમારોના પહેલાં અગ્નિકુમાર ભવમાં ઉત્પન્ન થવાની વાત કરી નથી તેનું કારણ એ છે કે બ્રાહ્મણ કન્યાના ભવમાં તે કન્યા જ્યારે તેના ભાઇ સાથે સાસરેથી પિયર જતી હતી ત્યારે દાવાગ્નિમાં બળી જવાથી અગ્નિકુમાર દેવોમાં

उत्पत्स्यते 'से णं तओ जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ जाव विराहिय-सामण्णे जोइसिएसु देवेसु उववज्जिहिइ' स खलु तेभ्यः—सुवर्णकुमारादिभ्यो देवेभ्यो यावत्—अनन्तरम् उद्वृत्त्य मानुष्यकं विग्रहं—शरीरं लप्स्यते, यावत्—तत्रापि खलु—मानुष्यके विग्रहे विराधितश्रामण्यः ज्योतिषिकेषु देवेषु उपपत्स्यते, 'से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ जाव अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ' स खलु तेभ्यः—ज्योतिषिकेभ्यो देवेभ्यः अनन्तरम् चयं च्यवित्वा मानुष्यकं विग्रहम्—शरीरं लप्स्यते, यावत्—तत्र खलु—मानुष्यके विग्रहे, अविराधितश्रामण्यः—आराधिता साधुपर्यायः

गई थी इस कारण वहां पहिले ही उसका उत्पाद हो जाने के कारण पुनः उसका उत्पाद यहां निषिद्ध किया गया है। 'से णं तओ जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ' सुवर्ण कुमारादि देवों में से भी वह अनन्तर समय में चवकर मनुष्यभव को गृहीत करेगा। 'जाव विराहियसामण्णे जोइसिएसु देवेसु उववज्जिहिइ' यावत् वहां पर भी वह श्रामण्यपर्याय की विराधना करके ज्योतिषिक देवों में देवकी पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ' फिर वह वहां से भी अनन्तर भव को-ज्योतिषिक देव के शरीर को-छोडकर मनुष्य के शरीर को प्राप्त करेगा। 'जाव अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ' यावत् वहां पर मनुष्य भव में अब वह श्रामण्यपर्याय

દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ ગઈ હતી. આ રીતે અગ્નિકુમારોમાં પહેલાં તેનો ઉત્પાદ થઈ ગયો હોવાથી ફરીથી અગ્નિકુમારોમાં તેનો ઉત્પાદ થવાના કથનનો અહીં નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. વળી એ દેવ ભવની વચ્ચેના દરેક ભવમાં તે જીવ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરીને શ્રામણ્ય પર્યાય અંગીકાર કરે છે, પણ સંયમની વિરાધના કરવાને કારણે જ ભવનપતિ દેવોમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા કરે છે, એમ સમજવું. "से णं तओ जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ" સ્તનિતકુમારના ભવમાંથી પણ ઉદ્વર્તના કરીને વિમલવાહનનો જીવ મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરશે "जाव विराहियसामण्णे जोइसिएसु देवेसु उववज्जिहिइ" ત્યાં પણ પૂર્વોક્ત મનુષ્યભવની જેમ શ્રામણ્ય પર્યાયની વિરાધના કરીને જ્યોતિષિક દેવોમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तओ जाव उव्वट्टित्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ" વળી તે ત્યાંથી ચ્યવીને-જ્યોતિષિક દેવના શરીરને છોડીને-મનુષ્ય દેહ ધારણ કરશે "जाव अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ" પૂર્વોક્ત કથન

कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे देवत्वेन उत्पत्स्यते, 'से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ, केवलं बोहिं वुज्झिहिइ' स खलु तस्मात् सौधर्मकल्पाद् अनन्तरम् चयं त्यक्त्वा मानुष्यकं विग्रहम्-शरीरं लप्स्यते, केवलां निर्मलां बोधिम्-सम्यक्त्वं भोत्स्यते, प्राप्स्यति, 'तत्थ वि णं अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ' तत्रापि खलु-मनुष्यके विग्रहे अविराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा सनत्कुमारे कल्पे देवतया उत्पत्स्यते 'से णं तओहिंतो एवं जहा सणंकुमारे तहा बंभलोए महासुक्के आणए आरणे' स खलु तेभ्यः-सनत्कुमार कल्पेभ्यः अनन्तरं चयं च्युत्वा मानुष्यकं विग्रहं लप्स्यते, एवं रीत्या यथा सनत्कुमारे कल्पे वक्तव्यता उक्ता तथा ब्रह्मलोके महाशुक्रे, आणते, आरणे

की विराधना नहीं करेगा इस प्रकार अविराधित श्रामण्यपर्यायवाला होकर जब यह कालमास में काल को प्राप्त करेगा-तब यह सौधर्मकल्प में-देव की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ' केवलं बोहिं वुज्झिहिइ' इसके बाद जब यह सौधर्मकल्प से भी चवेगा-तब मनुष्य पर्याय पाकर शुद्ध सम्यग्दर्शन को प्राप्त करेगा। 'तत्थ वि णं अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ' प्राप्त हुई मनुष्य-पर्याय में यह श्रामण्यपर्याय की विराधना किये विना ही कालमास में काल करके सनत्कुमार कल्प में देव की पर्याय से उत्पन्न होगा, 'से णं तओहिंतो एवं जहा सणंकुमारे तहा बंभलोए महासुक्के, आणए, आरणे' वहां से वह चवकर मनुष्यपर्याय को प्राप्त करेगा-इस रीति से

અનુસાર તે ભવમાં પણ કથન સમજવું પરન્તુ અહીં તે શ્રામણ્ય પર્યાયની વિરાધના કરશે નહી, તે એવી પરિસ્થિતિમાં કાળ ધર્મ પામીને તે સૌધર્મ-કલ્પમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે. "से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ. केवलं बोहिं बुज्झिहिइ" ત્યાર બાદ જ્યારે તે સૌધર્મકલ્પમાંથી ચ્યવન કરશે, ત્યારે મનુષ્ય પર્યાય પ્રાપ્ત કરીને શુદ્ધ સમ્ય-ગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરશે. "तत्थ वि णं अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ" આ મનુષ્ય પર્યાયમાં તે પ્રવ્રજ્યા લઈને શ્રામણ્ય પર્યાયની વિરાધના કર્યા વિના જ કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઇ જશે. "से णं तओहिंतो एवं जहा सणंकुमारे, तहा बंभलोए, महासुक्के, आणए, आरणे" જેવી વકતવ્યતા સનત્કુમાર કલ્પમાં ઉત્પત્તિના વિષયમાં કરવામાં આવી છે,

चापि वक्तव्यता, 'से णं तओ जाव अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ' स खलु तस्मात् आरणात् कल्पात् यावत्-चयं त्यक्त्वा मानुष्यकं विग्रहं लप्स्यते, तत्रापि खलु मानुष्यके विग्रहे अविराधितश्रामण्यः कालमासे कालं कृत्वा सर्वार्थसिद्धे महाविमाने देवत्वेन उत्पत्स्यते, 'से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं इमाइं कुलाइं भवंति-अड्ढाइं जाव अपरिभूयाइं तहप्पगारेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' स खलु तस्मात् सर्वार्थसिद्धकविमानाद् अनन्तरं चयं च्युत्वा महाविदेहे वर्षे यानि इमानि कुलानि भवन्ति-आढयानि, यावत्-दीप्तानि-बहुजनस्या परिभूतानि तथाप्रकारेषु कुलेषु पुत्रतया प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते 'एवं जहा

जैसी वक्तव्यता सनत्कुमार कल्प में कही गई है उसी प्रकार की वक्तव्यता ब्रह्मलोक, महाशुक्र, आनत, और आरण में भी कहनी चाहिये। 'से णं तओहिंतो अविराहियसामन्ने कालमासे कालं किच्चा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ' अब वह आरण कल्प से चवकर मनुष्यपर्याय में आकर श्रामण्यपर्याय का पालन करेगा। इसकी विराधना किये विना ही वहां से मरण के अवसर पर मर कर सर्वार्थसिद्धमहाविमान में देव की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं इमाइं कुलाइं भवंति अड्ढाइं जाव अपरिभूयाइं, तहप्पगारेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' फिर वह वहां से चवकर महाविदेह क्षेत्र में जो ये आढय-धनिक, यावत्-दीप्त एवं बहुजन अपरिभूतकुल हैं-सो इस प्रकार के कुलों

એવી જ વકતવ્યતા બ્રહ્મલોક, મહાશુક્ર, આનત અને આરણ કલ્પમાં તેના ઉત્પાદ વિષે પણ સમજી લેવી. "से णं तओहिंतो अविराहियसामण्णे कालमासे कालं किचा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ" આરણ કલ્પમાંથી ચ્યવીને તે મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થશે ત્યાં સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરીને પ્રવ્રજ્યા લઇને શ્રામણ્યપર્યાયની આરાધના કરશે, અને કાળને અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. "से णं तओहिंतो अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं इमाइं कुलाइं भवंति, अड्ढाइं अपरिभूयाइ, तहप्पगारेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ" ત્યાંના આયુ, ભવ અને સ્થિતિને ક્ષય કરીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે આ ધનાઢય, દીપ્ત અને બહુજનઅપરિભૂત કુળ છે, તેમાં પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થશે.

उववाइए दढप्पइन्नवत्तव्वया सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जिहिइ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा औपपातिके दृढप्रतिज्ञवक्तव्यता उक्ता सा चैव वक्तव्यता अत्रापि निरवशेषा सर्वा भणितव्या-वक्तव्या, यावत्-केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पत्स्येते 'तए णं से दढप्पइन्ने केवली अप्पणो तीयद्धं आभोएहिइ' ततः खलु स दृढप्रतिज्ञः केवली आत्मनः-स्वस्य, अतीताद्धाम्-भूतकालम्, आभोगयति-जानाति 'आभोएत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेहिइ' आभोग्य-ज्ञात्वा श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयिष्यति, आह्वयिष्यति, 'सद्दावित्ता एवं वदिहिइ' शब्दयित्वा-आहूय, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण, वदिष्यति 'एवं खलु अहं अज्जो ! इओ चिरातीयाए अद्धाए गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघाइए जाव छउमत्थे चेव कालगए' भो आर्याः ! निर्ग्रन्थाः !

में पुत्ररूप से उत्पन्न होगा। 'एवं जहा उववाइए दढप्पइन्नवत्तव्वया सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जिहिइ' पूर्वोक्त रूप से औपपातिक सूत्र में जैसी दृढप्रतिज्ञ की वक्तव्यता कही गई है, वही वक्तव्यता यहां पर भी सम्पूर्णरूप से कहनी चाहिये। यावत् केवल उत्तमज्ञान और केवलदर्शन इसे उत्पन्न होंगे। 'तए णं से दढपइन्ने केवली अप्पणो तीयद्धं आभोएहिइ' तब वे दृढप्रतिज्ञ केवली अपने अतीत काल को भूतकाल को जानेंगे। 'आभोएत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेहिइ' जानकर उसी समय वे श्रमण निर्ग्रन्थों को बुलावेंगे। 'सद्दावित्ता एवं वदिहिइ' और बुलाकर उनसे इस प्रकार कहेंगे-'एवं खलु अहं अज्जो ! इओ चिरातीयाए अद्धाए गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए' हे आर्यो मैं निश्चय से असंख्यात व्यतीत हुए अद्धा काल में-

"एवं जहा उववाइए दढप्पइन्नवत्तव्वया सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसं भाणियव्वा जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जित्था" પૂર્વોક્ત રૂપે ઔપપાતિક સૂત્રમાં દૃઢપ્રતિજ્ઞના વિષે જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ કથન અહીં સંપૂર્ણ રૂપે 'કેવળ ઉત્તમ જ્ઞાન અને ઉત્તમ દર્શન તેને ઉત્પન્ન થશે" આ સૂત્રપાઠ પર્યંત ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "तए णं से दढपइन्ने केवली अप्पणो तीयद्धं आभोएहिइ" ત્યારે તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કેવલી પોતાનો ભૂતકાળ જાણશે. "आभोएत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेहिइ" બોલાવીને આ પ્રમાણે કહેશે-"एवं खलु अहं अज्जो ! इओ चिरातीयाए अद्धाए गोसाले नामं मंखलिपुत्ते होत्था, समणघायए जाव छउमत्थे चेव कालगए" હે આર્યો ! ચિરાતીત કાળમાં-અસંખ્યાત

एवं खलु-निश्चयेन अहं दृढप्रतिज्ञः इतः-अस्मात् वर्तमानकालात्, चिरातीतायाम्-असंख्यातकालव्यतीतायाम्, अद्धायाम् काले, गोशालो नाम मङ्खलिपुत्रोऽभवम्, कीदृशोऽहमित्याह-श्रमणघातको यावत्-श्रमणमारकः, श्रमणप्रत्यनीकः-श्रमणशत्रुभूतः, छद्मस्थ एव कालगतः-मृत्युं प्राप्तः, 'तं मूलगं च णं अहं अज्जो! अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टिए' भो आर्याः! निर्ग्रन्थाः! तन्मूलकम्-उपर्युक्तश्रमणघातादिहेतुकम्, च खलु अहम् अनादिकम्-आदिरहितम् अनवदग्रम्-अनन्तरम्, दीर्घाध्वानम्, चातुरन्तसंसारकान्तारम् चतुर्दिगन्तसंसारमहाटवीम् अनुपर्यटितः-भ्रमितवान् 'तं माणं अज्जो! तुब्भं केइ भवउ, आयरियपडिणीयए उवज्झायपडिणीयए' भो आर्याः! निर्ग्रन्थाः! तत्-तस्मात् कारणात् मा खलु युष्माकं मध्ये कोऽपि भवतु आचार्यप्रत्यनीकः-आचार्यविरोधी, अथ च मा भवतु कश्चित् उपाध्यायप्रत्यनीकः-उपाध्यायविरोधी 'आयरियउवज्झायाणं अयसकारए, अवण्णकारए, अकित्ति-

---

मंखलिपुत्र गोशाल था। उस समय मैंने श्रमणजनों का घात किया था, उन्हें मारा था। उनका मैं एक प्रबलशत्रु बना हुआ था। मैंने छद्मस्थावस्था में ही मृत्यु को प्राप्त किया था। 'तं मूलगं च णं अहं अज्जो। अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टिए' भो आर्य! श्रमण निर्ग्रन्थों! इसी कारण को लेकर-श्रमण घातादिनिमित्त को लेकर-मैने अभी तक इस अनादि, अनन्त, दीर्घ मार्गवाले, चतुर्दिगन्त संसाररूप भयंकर गहनवन में भ्रमण किया है। 'तं मा णं अज्जो! तुब्भं केइ भवउ, आयरियपडिणीयए, उवज्झायपडिणीयए' इसलिये। हे आर्यो! तुम लोग कोई भी आचार्य के विरोधी नहीं होना, उपाध्याय के विरोधी मत बनना। 'आयरियउवज्झायाणं अयसकारए' आचार्य और उपाध्याय के अयशस्कर्ता मत बनना,

---

વ્યતીત થઇ ગયેલા અદ્ધાકાળમાં, હું મંખલિપુત્ર ગોશાલ હતો. મારા તે ભવમાં મેં શ્રમણોનો ઘાત કર્યો હતો, તેમને માર્યા હતા, અને તેમનો પ્રબળ શત્રુ બન્યો હતો, તે ભવમાં છદ્મસ્થાવસ્થામાં જ હું મરણ પામ્યો હતો. "तं मूलगं च णं अहं अज्जो अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंत संसारकंतारं अणुपरियट्टिए" હે આર્યો! હે શ્રમણનિર્ગ્રંથો! તે કારણે-શ્રમણઘાતાદિ કારણોને લીધે-મેં અત્યાર સુધી આ અનાદિ, અનંત, દીર્ઘ-માર્ગવાળા ચાર ગતિવાળા આ સંસાર રૂપ ગહન વનમાં ભ્રમણ કર્યા કર્યું છે "तं माणं अज्जो! तुब्भं केइ भवउ, आयरियपडिणीयए, उवज्झायपडिणीयए" તેથી હે આર્યો! તમે કોઇ આચાર્યના વિરોધી ન થશો, ઉપાધ્યાયના વિરોધી

कारए' आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कारकः अवर्णकारकः–निन्दाकारकः, अकीर्त्तिकारकः–अपकीर्त्तिकारकः मा भवतु कश्चित् इति पूर्वेणान्वयः, अथ च 'मा णं सेऽवि एवं चेव अणादीयं अणवदग्गं जाव संसारकंतारं अणुपरियट्टिहिइ, जहा णं अहं' मा खलु सोऽपि युष्माकं मध्ये एकोऽपि जनः, एवमेव–पूर्वोक्तरीत्या अनादिकम्–आदिरहितम् अनवग्रम्–अनन्तरम्, यावत्–दीर्घाध्वानम् चातुरन्तसंसारकान्तारम्–अनुपर्यटिष्यति यथा खलु अहं पर्यटितः, 'तए णं ते समणा निग्गंथा दढप्पइन्नस्स केवलिस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीया तत्था तसिया संसारभउव्विग्गा दढप्पइन्नं केवलिं वंदिहिंति' ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः दृढप्रतिज्ञस्य केवलिनः अन्तिकम्–समीपे एतमर्थम्–पूर्वोक्तं श्रुत्वा निशम्य हृदि अवधार्य, भीताः, त्रस्ताः–आतङ्किताः, त्रसिताः–दृढप्रतिज्ञोक्तवचनै

उनके अवर्णवाद कर्त्ता मत बनना। उनकी अपकीर्ति करनेवाले मत बनना 'मा णं सेऽवि एवं चेव अणादीयं अणवदग्गं जाव संसारकंतारं अणुपरियट्टिहिइ, जहा णं अहं' इससे तुम में से कोई भी इस अनादि, अनन्त, दीर्घमार्गवाले, चातुरन्तसंसारकान्तार में परिभ्रमण कर्त्ता नहीं बनेगा। जो ऐसा नहीं करोगे तो मेरे जैसे होकर इस अनादि अनन्त दीर्घमार्गवाले चातुरन्त संसारकान्तार में परिभ्रमण करोगे। 'तए णं ते समणा निग्गंथा दढपइन्नस्स केवलिस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीया, तत्था, तसिया, संसारभउव्विग्गा दढपइण्णं केवलिं वंदिहिंति' इस प्रकार से दृढप्रतिज्ञ केवलि के कथन को सुनकर और उसे हृदय में धारण कर उन श्रमण निर्ग्रन्थों ने भीत होकर, त्रस्त–आतङ्कित होकर, त्रासित–दृढप्रतिज्ञोक्त वचनों

न थशो. "आयरियउवज्झायाणं अयसकारए" આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના અયશકર્તા પણ બનશો નહીં, તેમનો અવર્ણવાદ પણ કરશો નહીં, અને તેમની અપકીર્તિ કરનારા પણ બનશો નહીં. "मा णं सेऽवि एवं चेव अणादीयं अणवदग्गं जाव संसारकंतारं अणुपरियट्टिहिइ, जहा णं अहं" મારી આ વાતને માનવાથી તમારામાં કોઈ પણ આ અનાદિ, અનંત દીર્ઘમાર્ગવાળા, ચાતુરન્ત સંસારકાન્તારમાં ભ્રમણ નહીં કરે. જેઓ આ મારી વાત નહીં માને, તેમને મારી જેમ અનાદિ, અનંત, ચાતુરન્ત સંસારકાન્તારમાં દીર્ઘ કાળ સુધી ભટકવું પડશે. "तए णं ते समणा निग्गंथा दढपइन्नस्स केवलिस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीया, तत्था, तसिया संसारभउव्विग्गा दढपइन्नं केवलिं वंदिहिंति" દૃઢપ્રતિજ્ઞ કેવલીના આ પ્રકારના કથનને સાંભળીને અને તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને, તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથો સંસારના ભયથી ભીત,

त्रासं प्रापिताः, संसारभयोद्विग्नाः सन्तो दृढप्रतिज्ञं केवलिनम् वन्दिष्यन्ति, 'वंदित्ता तस्स ठाणस्स आलोएहिंति निंदिहिंति जाव पडिवज्जिहिंति' वन्दित्वा तस्य स्थानस्य अतिचारम् आलोचयिष्यन्ति, निन्दिष्यन्ति यावद् गर्हिष्यन्ते यथार्हं प्रायश्चित्तं प्रतिपत्स्यन्ते-स्वीकरिष्यन्ति 'तए णं से दढप्पइन्ने केवली बहूइं वासाइं केवलपरियागं पाउणहिइ' ततः खलु स दृढप्रतिज्ञः केवली बहूनि वर्षाणि केवलपर्यायं पालयिष्यति, 'पाउणित्ता अप्पणो आउसेसं जाणित्ता भत्तं पच्चक्खाहिइ' बहूनि वर्षाणि केवलिपर्यायं पालयित्वा आत्मन आयुः शेषम् ज्ञात्वा भक्तम् प्रत्याख्यास्यति 'एवं जहा उववाइए जाव सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा औपपातिके यावत्-च सेत्स्यसे, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति,

---

द्वारा त्रास को प्राप्त होकर एवं संसारभय से उद्विग्न होकर उन दृढ-प्रतिज्ञ केवली को वन्दना करेंगे। 'वंदित्ता णमंसित्ता तस्स ठाणस्स आलोएहिंति, निंदिहिंति जाव पडिवज्जिहिंति' वन्दना करके फिर वे उस स्थान के अतिचार की आलोचना करेंगे, निन्दा करेंगे, यावत्-गर्हा करेंगे-यथायोग्य प्रायश्चित्त लेंगे। 'तए णं से दढपइन्ने केवली बहूहिं वासाइं केवलपरियागं पाउणिहिइ' वे दृढप्रतिज्ञ केवली अनेक वर्षों तक केवलिपर्याय का पालन करेंगे। 'पाउणित्ता अप्पणोआउसेसं जाणित्ता भत्तं पच्चाक्खाहिइ' पालन करके आयुशेष जानकर वे भक्त-प्रत्याख्यान करेंगे। 'एवं जहा उववाइए जाव सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' पूर्वोक्तरीति से जैसा औपपातिक सूत्र में कहा गया है उसी प्रकार से वे सिद्ध होंगे, बुद्ध होंगे मुक्त होंगे, परिनिर्वात होंगे, और सर्वदुःखो का अन्त करेंगे।

त्रस्त અને ત્રાસિત થઈને (કેવલીના તે કથનને કારણે સંસાર ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈને) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કેવલીને વંદણા કરશે. "वदित्ता तस्स ठाणस्स आलो-एहिंति, निंदिहिंति, जाव पडिवज्जिहिंति" વંદણા કર્યા બાદ, તેઓ તે સ્થાનના (પાપસ્થાનોના) અતિચારોની આલોચના કરશે, નિંદા કરશે, ગર્હા કરશે અને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેશે "तए णं से दढपइन्ने केवली बहूहिं वासाइं केवल-परियागं पाउणिहिइ" ત્યાર બાદ તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કેવળી અનેક વર્ષ સુધી કેવલિપર્યાયનું પાલન કરશે. "पाउणित्ता अप्पणो आउसेसं जाणित्ता, भत्तं पचक्खाहिइ" પાલન કરીને પોતાનું થોડું આયુષ્ય બાકી રહ્યું છે તે જાણશે અને અનશન ધારણ કરશે "एवं जहा उववाइए जाव सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ" પૂર્વોકત રીતે, ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યા અનુસાર, તેઓ સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુકત થશે, પરિનિર્વાત થશે અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત થઈ જશે.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! तदेवम्-भवदुक्तम् सत्यमेतद्, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तम् सत्यमेवेति भावः ' तेयनिसग्गो सम्मतो' तेजो निसर्गः समाप्तः, 'समत्तं च पन्नरसमं सयं एक्कसरयं' समाप्तं च पञ्चदशं शतम् एक सरकम्-एकसदशकम् उद्देशवर्जितमित्यर्थः ॥ सू० २३ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां पञ्चदशशतके
प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥१५-१॥

॥ पञ्चदशं शतकं सम्पूर्णम् ॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' जाव विहरइ' हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सत्य ही है। हे भदन्त आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सत्य ही है। 'तेयनिसग्गो सम्मत्तो' तेज निसर्ग समाप्त हुआ। सम्मत्तं च पन्नरसमं सयं' इस प्रकार १५ वां शतक समाप्त हो गया। 'एक्कसरयं' यह १५ वां शतक उद्देशकों से रहित होने से एक समान है॥ सू० २३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पन्द्रहवें शतक का
पहला उद्देशक समाप्त ॥१५-१॥

॥ पन्द्रहवां शतक समाप्त ॥

આ શતકને અન્તે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-" सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ " " હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન યથાર્થ જ છે." આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. " सम्मत्तं च पन्नरसं सयं " આ પ્રકારે આ ૧૫મું શતક સમાપ્ત થયું. " एक्कसरयं " આ પંદમું શતક ઉદ્દેશકોથી રહિત હોવાથી એક સમાન છે. ।।સૂ૦૨૩।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પંદરમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ।।૧૫-૧।।

।। શતક ૧૫ સમાપ્ત ।।